ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1952

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1955

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ

1952

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

1955

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
αρ. εισ 53138/ΜΑΘ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

		Σελίς
1.	Εὐεργέται	ε′
2.	Διοικητικὸν Συμβούλιον διὰ τὴν τριετίαν	ϛ′
3.	Ἐπίτιμος πρόεδρος	ζ′
4.	Ἐπίτιμοι ἀντιπρόεδροι	ζ′
5.	Ἐπίτιμοι σύμβουλοι	ζ′
6.	Ἐπίτιμοι ἑταῖροι	η′ – θ′
7.	Ἀντεπιστέλλοντες ἑταῖροι	ι′
8.	Τακτικοὶ ἑταῖροι	ια′ – ιδ′
9.	Γενικὴ ἔκθεσις τοῦ Γραμματέως περὶ τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ ἔτος 1952	1 – 52
10.	Ἀνασκαφαὶ ἐν Ἐλευσῖνι ὑπὸ Γ. Μυλωνᾶ – Ἰω. Τραυλοῦ	53 – 72
11.	Συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς τῆς παρὰ τὴν Βραυρῶνα παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς ὑπὸ Εὐστ. Στίκα	73 – 91
12.	Ἀνασκαφαὶ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου ὑπὸ Ν. Κοτζιᾶ	92 – 128
13.	Ἀνασκαφὴ ἐν Ἀραφῆνι ὑπὸ Δ. Θεοχάρη	129 – 151
14.	Ἐργασίαι ἐν Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὠρωποῦ (ΙΙ) ὑπὸ Μ. Μιτσοῦ	152
15.	Ἔκθεσις ἐργασιῶν ἐν Ἐρετρίᾳ ὑπὸ Ἰ. Κ. Κωνσταντίνου	153 – 163
16.	Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι ἐν Θεσσαλίᾳ: Α. Ἀνασκαφὴ Πτελεοῦ, Β. Ἀνασκαφὴ Φαρσάλων ὑπὸ Ν. Βερδελῆ	164 – 204
17.	Ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ἐν Σέρραις ὑπὸ Εὐστ. Στίκα	205 – 210
18.	Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα εἰς Βεργίναν Βεροίας ὑπὸ Μαν. Ἀνδρονίκου	211 – 259
19.	Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Ἀβδήροις ὑπὸ Δ. Ἰ. Λαζαρίδη	260 – 278
20.	Ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης ὑπὸ Δ. Ε. Εὐαγγελίδου	279 – 306
21.	Ἀνασκαφὴ εἰς Ροδοτόπι	306 – 325
22.	Ἀνασκαφὴ εἰς Κασσώπην Πρεβέζης ὑπὸ Σ. Δάκαρη	326 – 362
23.	Ἀνασκαφὴ εἰς Καστρίτσαν Ἰωαννίνων	362 – 386
24.	Ἀνασκαφὴ Σικυῶνος ὑπὸ Α. Κ. Ὀρλάνδου	387 – 395
25.	Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς περιφέρειαν Φαρῶν Ἀχαΐας ὑπὸ Ν. Σ. Ζαφειροπούλου	396 – 412
26.	Ἀνασκαφὴ ἐν Ἄργει ὑπὸ Σ. Ἰ. Χαριτωνίδη	413 – 426

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Σελὶς

27. Ἀνασκαφαὶ ἐν Μυκήναις ὑπὸ Ἰω. Παπαδημητρίου ..... 427 – 472
28. Ἀνασκαφαὶ ἐν Πύλῳ ὑπὸ Σ. Μαρινάτου ..... 473 – 496
29. Ἀνασκαφὴ παρεκκλησίων τοῦ Μυστρᾶ ὑπὸ Ν. Δ. Δρανδάκη 497 – 519
30. Ἀνασκαφαὶ ἐν Χίῳ ὑπὸ Ν. Μ. Κοντολέοντος ..... 520 – 530
31. Ἀνασκαφὴ ἐν Τήνῳ ὑπὸ Ν. Μ. Κοντολέοντος ..... 531 – 546
32. Ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι εἰς τὴν πόλιν τῆς Ρόδου (ΙΙ) ὑπὸ Ἰω. Κοντῆ ..... 547 – 591
33. Ἀνασκαφαὶ ἐν Βαθυπέτρῳ Κρήτης ὑπὸ Σ. Μαρινάτου .. 592 – 610
34. Ἐργασίαι συντηρήσεως βυζαντινῶν μνημείων Ἀμαρίου Κρήτης ὑπὸ Κ. Δ. Καλοκύρη ..... 611 – 618
35. Ἀνασκαφὴ ΥΜ ΙΙΙ λαξευτῶν τάφων εἰς τὴν περιοχὴν Ἐπισκοπῆς καὶ Σταμνιῶν Πεδιάδος Ἡρακλείου ὑπὸ Ν. Πλάτωνος ..... 619 – 648
36. Ἐργασίαι ἀναστηλώσεως καὶ στερεώσεως μνημείων ὑπὸ Α. Κ. Ὀρλάνδου ..... 649 – 656
37. Συνέλευσις τῶν ἑταίρων κατὰ τὸ ἔτος 1952 657
38. Ἔκθεσις τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας τοῦ ἔτους 1952 . 659 – 670
39. Ἀπολογισμὸς ἐσόδων καὶ ἐξόδων τοῦ ἔτους 1952 ..... 671 – 673
40. Κίνησις τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1952 674 – 677
41. Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ ἔτος 1952 ..... 678 – 683
42. Δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ..... 684 – 688

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΥΕΡΓΕΤΑΙ

ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΟΘΩΝ
ΤΟ ΕΘΝΙΚΟΝ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ
Η ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΤΩΝ ΦΙΛΑΡΧΑΙΩΝ
Η ΕΝ ΛΟΝΔΙΝΩΙ ΕΛΛ. ΚΟΙΝΟΤΗΣ
Ο ΔΗΜΟΣ ΑΘΗΝΑΙΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΠΕΙΡΑΙΕΩΝ
Ο ΔΗΜΟΣ ΕΡΜΟΥΠΟΛΙΤΩΝ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΩΝΙΔΗΣ
DUC DE LUYNES
ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΜΠΕΝΑΡΔΑΚΗΣ
ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΑΡΣΑΚΗΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΣΤΟΥΡΝΑΡΑΣ
ΣΙΜΩΝ Γ. ΣΙΝΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΡΩΜΑΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΧΑΤΖΗΠΕΤΡΟΣ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΓΡ. ΣΟΥΤΣΟΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΚΟΝΤΟΓΙΑΝΝΑΚΗΣ
ΑΝΔΡΕΑΣ ΣΥΓΓΡΟΣ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΙΕΡΟΣΟΛΥΜΩΝ
ΚΥΡΙΛΛΟΣ ΠΑΤΡΩΝ
ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΛΑΔΟΠΟΥΛΟΣ
HILARION ROUX

ΟΔΥΣΣΕΥΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΝΕΓΡΟΠΟΝΤΗΣ
HEINRICH SCHLIEMANN
ΙΕΡΩΝΥΜΟΣ ΒΑΛΛΙΕΡΗΣ
ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΑΚΗΣ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΧΙΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΗΦΑΙΣΤΙΔΗΣ
ΦΙΛΙΠΠΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ
ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΜΑΥΡΟΚΟΡΔΑΤΟΣ
ΣΟΛΩΝ ΧΡΗΣΤΑΚΗ ΖΩΓΡΑΦΟΣ
ΣΤΑΜΑΤΙΟΣ Ι. ΠΡΩΙΟΣ
ΟΘΩΝ Α. ΚΟΝΤΟΣΤΑΥΛΟΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΠΑΥΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΒΕΝΙΑΜΙΝ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΗΣ
ΘΕΟΔΩΡΟΣ Π. ΔΕΛΙΓΙΑΝΝΗΣ
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΖΑΡΙΦΗΣ
ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΤΣΙΒΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΑΡΙΛΑΟΣ ΤΡΙΚΟΥΠΗΣ
GEORGES CLEMENCEAU
Α. Ε. Η. GOEKOOP
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ
ΦΟΙΒΟΣ ΦΑΡΜΑΣ

ΔΩΡΗΤΑΙ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ

WILLIAM PATON
ΜΙΧΑΗΛ Π. ΒΛΑΣΤΟΣ
ΠΕΤΡΟΣ ΣΤ. ΚΟΥΜΑΝΟΥΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΝ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΤΡΙΕΤΙΑΝ 1951 – 1953

ΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΕΜΜ. ΜΠΕΝΑΚΗΣ

ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΣ

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ ΠΟΥΛΙΤΣΑΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΕΥΣ

† **ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ**

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ
(Ἀπὸ 6/7/51)

ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΑΙΓΙΝΗΤΗΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΝΙΚ. ΒΕΛΤΣΟΣ

ΘΕΟΦΙΛΟΣ ΒΟΡΕΑΣ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ

ΣΩΚΡΑΤΗΣ ΚΟΥΓΕΑΣ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ ΚΟΥΖΗΣ

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΜΠΑΛΗΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ (ἀπὸ 6/7/51)

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΡΩΜΑΙΟΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΣ ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ

ΑΝΤΩΝΙΟΣ Χ. ΧΑΤΖΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΠΙΤΙΜΟΣ ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΤΑΤΗΣ

Η Α. Μ. Ο ΒΑΣΙΛΕΥΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΠΑΥΛΟΣ Ο Α΄

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΑΝΤΙΠΡΟΕΔΡΟΙ

Charles Picard. — 16 Av. de l'Observatoire, Paris VIe, France.

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΣΥΜΒΟΥΛΟΙ

Ἡ Α. Μ. ὁ Βασιλεὺς τῆς Σουηδίας Γουσταῦος Ἀδόλφος.
† **Robert Demangel.**
Waldemar Deonna. — Chemin des Fourches, par Chêne, Genève, Suisse.
Charles Dugas. — 72 rue Pasteur, Lyon VII, France.
Sam Eitrem. — Gimle Terrasse 3, Oslo, Norvège.
Georg Karo. — Lambertusstr. 12, Freiburg i. Breisgau, Deutschland.
† **Sir Frederic Kenyon.**
Pierre de la Coste-Messelière. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris.
A. Merlin. — 5, rue de Villiers, Neuilly s/Seine, France.
† **Gabriel Millet.**
Biagio Pace. — Via Aterno 9, Roma, Italia.
Roberto Paribeni. — Via dei Prefetti 22, Roma, Italia.
Gaetano De Sanctis. — Via Santa Chiara 61, Roma, Italia.
René Vallois. — 43, rue Ausone, Bordeaux (Gironde), France.
Otto Walter. — Kreuzbergpromenade 9, Salzburg-Parsch, Österreich.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΠΙΤΙΜΟΙ ΕΤΑΙΡΟΙ

Carlo Anti.— R. Università, Padova, Italia.
Sir John Davidson Beazley. — 100 Holywell, Oxford, England.
Helmuth Berve. — Historisches Seminar der Universität, Erlangen, Deutschland.
Robert de Billy. — 56, rue de Boulainvilliers, Paris, France.
Friedrich Wilhelm Frhr von Bissing. — Oberaudorf am Inn (Bayern), Deutschland.
Carl William Blegen. — University of Cincinnati, Cincinnati, Ohio, U.S.A. — Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.
Ernst Buschor. — Archäol. Seminar d. Universität, München, Deutschland.
Veselin Čaikanović. — Gledstonova 22, Belgrade, Yougoslavie.
Rhys Carpenter. — Bryn Mawr College, Bryn Mawr, Penna, U.S.A.
† **Fernand Chapouthier.**
† **H. Lamar Crosby.**
† **Ludwig Curtius.**
R. M. Dawkins. — Plas Dulas, Llandulas, N. Wales.
Léopold Dor. — 39 rue Scheffer, Paris XVIe, France.
George W. Elderkin. — Haslet Ave. Princeton N. J., U.S.A.
Sir John Forsdyke. — 13 Sandringham Road, London, N. W. 11, England.
Stanislaw J. de Gasiorowski. — Ul. Jozefa Pilsudskiego 6, Cracovie, Pologne.
Henri Grégoire. — 45 rue des Bollandistes, Bruxelles, Belgique.
Edouard Herriot. — Chambre des députés, Paris, France.
Bert Hodge Hill. — ὁδὸς Πλουτάρχου 9, Ἀθῆναι.
Hâmit Zübeyr Kosay. — T. C. Kültür Bakanliği, Ankara, Turquie.
Scarlat Lambrino. — Università di Coimbra, Portogallo.
† **Philippe Ernest Legrand.**
Louis E. Lord. — Bureau of University Travel, 11 Boyd St., Newton, Mass. U. S. A.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Benjamin Dean Meritt. — Institute for Advanced Study, Princeton, New Jersey, U.S.A.
Ernst Meyer. — Universität, Zürich, Schweiz.
Kazimierz Michalowski. — Brzozowa 12, Varsovie, Pologne.
† **Mrs William Moore.**
Kurt Müller. — Dahlmannstr. 10, Göttingen, Deutschland.
† **Sir John L. Myres.**
Martin P. Nilsson. — Bredgatan 25, Lund, Suède.
† **Alfred Philippson.**
David Moore Robinson. — University, Mississippi, U.S.A.
John D. Rockefeller Jr. — Rockefeller Center, New York City, N.Y., U. S. A.
Otto Rubensohn. — Dufourhaus, Dufourstrasse 42, Basel, Schweiz.
Henri-Arnold Seyrig. — Institut français Beyrouth, Syrie.
Ὁ Μακαριώτατος Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κύριος Σπυρίδων.
Gorham Phillips Stevens. — Ὁδὸς Τσακάλωφ 6, Ἀθῆναι.
Hidenaka Tanaka. — Imperial University, Kyoto, Japan.
Lincoln Mac Veagh. — 331 St Roman's Road, New Haven Conn. U.S.A.
Alan John Bayard Wace. — British School of Archaeology, Athens.
Carl Weickert. — Devrientweg 6, Berlin-Lichterfelde, Deutschland.
Arthur Maurice Woodward. — 21 Byng Road, Tunbridge Wells, Sussex, England.
Walther Wrede. — Allmandweg 47, Nagold, Deutschland.
Gerard Mackworth-Young. — Burleigh Court, Stroud, Glos., England.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΤΕΠΙΣΤΕΛΛΟΝΤΕΣ ΕΤΑΙΡΟΙ

Pierre Amandry. — Faculté des Lettres, Strasbourg, France.

Richard David Barnett. — British Museum London, W. C. 1.

Oscar Broneer. — University of Chicago, Illinois U.S.A.

Henri Ducoux. — 37 avenue de Versailles, Paris, France.

Thomas J. Dunbabin. — All Souls'College, Oxford, England.

Karl Kübler.—Linsenbergstrasse 25, Tübingen-Lustnau, Deutschland.

Paul Lemerle. — École des Hautes Études, Sorbonne, Paris, France.

Ibraim Noshy. — Egyptian University of Cairo, Egypt.

Iwan Velkoff. — Musée National, Sofia, Bulgarie.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΚΛΟΓΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ 1952

Σημ. - Οἱ δι' ἀστερίσκου σημειούμενοι ἑταῖροι εἶναι ἰσόβιοι.

1. *Ἀγγελόπουλος Θεόδωρος
2. *Ἀθανασάκης Ἰωάννης
3. * Αἰγινήτης Βασίλειος
4. Ἀλεξανδρῆς Κωνστ.
5. Ἀλεξίου Στυλιανὸς
6. Ἀλεξόπουλος Θεοφάνης
7. Ἀλεξόπουλος Νικόλαος
8. *Ἀλιβιζᾶτος Ἀμίλκας
9. *Ἀναγνωστόπουλος Ἰωάννης
10. *Ἀναστασιάδης Ἀναστάσιος
11. Ἀνδρόνικος Ἐμμανουὴλ
12. Ἀντωνιάδης Ἰωάννης
13. *Ἀποστολάκη Ἄννα
14. *Ἀποστολίδης Χρῆστος
15. Ἀποστολόπουλος Ἰωάννης
16. * Βαλάσης Θωμᾶς
17. Βάλληνδας Πέτρος Γ.
18. * Βαρούχα Χριστοδουλοπούλου Εἰρ.
19. Βασσενχόβεν Λουδοβῖκος
20. Βελουδίου Μαρία
21. * Βέλτσος Γεώργιος Νικολ.
22. Βερδελῆς Νικόλαος
23. * Βερναρδάκης Κωνσταντῖνος
24. * Βιζουκίδης Περικλῆς
25. Βογιατζῆς Νέστωρ
26. * Βορέας Θεόφιλος
27. * Γαλανὸς Σπυρίδων
28. * Γεωργακόπουλος Κωνσταντῖνος
29. * Γεωργόπουλος Μελέτιος
30. Γεωργούλης Κ. Δ.
31. Γιαλούρης Νικόλαος
32. Γιαννακόπουλος Γ. Π.
33. * Γιαννόπουλος Δημήτριος
34. Γιαννουλάτου Ἀρτεμισία
35. Δάκαρης Σωτήριος
36. * Δέγλερης Ἀλέξανδρος
37. * Δηλιγιάννης Ἐπαμεινώνδας
38. Δημητρακάκης Δημητρ. Κωνστ.
39. * Δημητριάδης Χρῖστος
40. Δημητριάδου Ἴσις
41. * Διαμαντόπουλος Ἀνδρέας
42. * Διαμαντόπουλος Διονύσιος
43. Διαμαντόπουλος Ἡρακλῆς
44. Διαμαντοπούλου Ἁγνὴ
45. Λοντᾶς Γεώργιος Σπ.
46. * Δόσιος Κωνσταντῖνος
47. * Δουκάκη Εὐανθία
48. Δραβύλλας Γεώργιος Θ.
49. * Δραγάτσης Ἀθανάσιος Ἰακ.
50. * Δραγούμης Φίλιππος Στεφ.
51. *Ἐξαρχόπουλος Νικόλαος
52. *Ἔξαρχος Νικόλαος
53. * Εὐαγγελίδης Δημήτριος
54. Ζαφειρόπουλος Νικόλαος
55. * Ζέγγελης Κωνσταντῖνος
56. Ζυγαδινὸς Νικόλαος Ε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

57. * Ζωγράφος Κωνσταντῖνος
58. Ἠλιόπουλος Γεώργιος
59. Θανασουλόπουλος Ἰωάννης
60. Θανασουλοπούλου Αἰκατερίνη
61. * Θεοδωράκης Γεώργιος Α.
62. Θεοφανείδης Βασίλειος
63. Θεοχάρης Δημήτριος
64. Θρεψιάδης Ἰωάννης
65. Ἰακωβίδης Σπυρίδων
66. *Ἰγγλέσης Σωτήριος
67. Ἰωακεὶμ Ἰωακεὶμ
68. *Ἰωαννίδης Ἰωάννης Γ.
69. Ἰωαννίδου Μπαρμπαρρήγου Μ.
70. * Καλιτσουνάκης Δημήτριος
71. * Καλιτσουνάκης Ἰωάννης
72. Καλκάνης Μιχαὴλ Ἰ.
73. Καλλιγᾶς Μαρῖνος
74. Καλλιπολίτης Βασίλειος
75. * Κανελλόπουλος Παναγιώτης
76. * Καντᾶς Ἠλίας
77. * Καντιάνης Νικόλαος
78. * Καπερώνης Νικόλαος
79. * Καπρουλᾶς Γεώργιος
80. Καραβίας Ἱπποκράτης
81. * Καραγιαννόπουλος Γεώργιος
82. * Καραθανάσης Δημήτριος
83. * Καρανδρέας Ἀπόστολος
84. * Καραχάλιος Θεμιστοκλῆς
85. * Καροῦζος Χρῖστος
86. * Καρούζου Παπασπυρίδου Σέμνη
87. * Καστόρχης Δημήτριος
88. * Κάτσανος Νικόλαος
89. Kent John
90. * Κεραμόπουλλος Ἀντώνιος
91. Κόλλας Περικλῆς
92. Κοντολέων Νικόλαος
93. Κοντῆς Ἰωάννης
94. Κοντόπουλος Ἀλέξανδρος
95. Κορρὲς Στυλιανὸς
96. * Κοσμόπουλος Δημήτριος
97. * Κοτζιᾶς Νικόλαος
98. * Κουγέας Σωκράτης
99. * Κούζης Ἀριστοτέλης
100. * Κουκουλὲς Φαίδων
101. Κουρμούλης Γεώργιος
102. * Κρητικὸς Εὐάγγελος
103. * Κριεζῆς Ἀνδρέας
104. * Κριεζῆς Ἐμμανουὴλ
105. * Κριμπᾶς Ἀθανάσιος
106. * Κριμπᾶς Βασίλειος
107. * Κριμπᾶς Ἠλίας
108. Κτιστόπουλος Κωνσταντῖνος
109. * Κυριαζῆς Σπυρίδων
110. * Κυριακὸς Ἰωάννης Π.
111. Κωνσταντίνου Ἰωάννα
112. * Κωττάκης Λεωνίδας
113. Λαζαρίδης Παῦλος Ἡρ.
114. * Λάππας Γεώργιος
115. * Λιβιεράτος Σπυρίδων
116. * Λογοθέτης Κωνσταντῖνος
117. * Μαγιάσης Σωτήριος
118. Μακαρόνας Χαράλαμπος
119. * Μακρόπουλος Ἰωάννης
120. Μαντζούνης Παναγιώτης Δ.
121. Μαντζούφας Γεώργιος
122. * Μαντούδης Μιχαὴλ
123. * Μαριδάκης Γεώργιος
124. * Μαρινᾶτος Σπυρίδων
125. Μαρκεζίνης Σπυρίδων
126. * Μαρκόπουλος Βασίλειος
127. Μαστροκώστας Εὐθύμιος
128. Μαυρομμάτης Κ. Γ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

129. * Μαυρούλιας Ἰωάννης
130. Μέγας Γεώργιος
131. Μελᾶς Κωνσταντῖνος
132. * Μεσολωρᾶς Παναγιώτης
133. * Μηλιάδης Ἰωάννης
134. * Μητσόπουλος Χρῖστος
135. Μιτσὸς Μάρκελλος
136. * Μιχαηλίδης Μιχαὴλ
137. * Μπαβαβέας Ἀδαμάντιος
138. * Μπαλῆς Γεώργιος
139. Μπάρλα Χαρίκλεια
140. * Μπενάκης Ἀντώνιος
141. Μπουφίδης Νικόλαος
142. * Μυλωνᾶς Γεώργιος
143. Μυλωνᾶς Παῦλος Κ.
144. * Νεγρεπόντης Μιλτιάδης
145. * Νικολαΐδης Λουδοβῖκος
146. * Νομικὸς Μᾶρκος
147. * Ξυγγόπουλος Ἀνδρέας
148. Οἰκονόμος Ἀλέξανδρος Ἀρ.
149. Οἰκονόμου Ἄγγελος
150. *Ὀρλάνδος Ἀναστάσιος Κ.
151. * Πάλλας Δημήτριος
152. * Παμπούκας Ἀπόστολος
153. Πανοῦτσος Γεώργιος
154. Πανταζόπουλος Ν. Γ.
155. * Παντελίδης Ἐμμανουὴλ
156. Παπαγιαννόπουλος-Παλαιὸς Α.
157. * Παπαδάκης Κωνσταντῖνος
158. * Παπαδημητρίου Ἰωάννης
159. * Παπαδόπουλος Θωμᾶς
160. * Παπαηλιοῦ Χαράλαμπος
161. * Παπαθανασίου Πάνος
162. * Παπαϊωάννου Γεώργιος
163. * Παπαϊωάννου Ἰωάννης
164. * Παπαϊωάννου Κωνσταντῖνος
165. * Παπαϊωάννου Πάνος
166. Παπακωνσταντίνου Κωνστ. Δ.
167. * Παπαμιχαὴλ Γρηγόριος
168. Παπανικολάου Σταῦρος Κ.
169. * Παπαντωνόπουλος Νικόλαος
170. * Παπαστράτος Ἐπαμεινώνδας
171. * Παπαστράτος Εὐάγγελος
172. * Παπαστράτος Ἰωάννης
173. * Παπαφλέσσας Γρηγόριος
174. * Παπαφλέσσας Ἰωάννης
175. * Παπαφλέσσας Κωνσταντῖνος
176. Πελεκανίδης Στυλιανὸς
177. * Πελεκίδης Εὐστράτιος
178. * Πέππας Ἀριστοτέλης
179. * Πεσματζόγλου Γεώργιος
180. * Πετρακόπουλος Θεόδωρος
181. * Πετρόπουλος Γεώργιος
182. * Πίστης Νικόλαος
183. Πλάτων Νικόλαος
184. * Πλυτᾶς Ἀμβρόσιος
185. Πολίτης Λῖνος Ν.
186. Πολυγένης Ἰωάννης Κ.
187. * Πουλίτσας Παναγιώτης
188. * Πουλόπουλος Ἀπόστολος
189. * Πουρῆς Μιλτιάδης
190. * Πρινάρης Κίμων
191. * Ράλλης Γεώργιος Δ.
192. Ράλλης Γεώργιος Μιλτ.
193. * Ρινόπουλος Μιχαὴλ
194. * Ροζάκης Σταμάτιος
195. * Ρουμπάνης Γεώργιος
196. * Ρούνιος Κωνσταντῖνος
197. * Ρωμαΐδης Ἰωάννης
198. * Ρωμαῖος Κωνσταντῖνος
199. * Σακελλαρίου Γεώργιος
200. * Σάρρου Αἰμιλία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

201. * Σεργόπουλος Ἰωάννης
202. * Σκάσσης Ἐρρῖκος
203. * Σκλαβοῦνος Γεώργιος
204. * Σκοτίδας Εὐάγγελος
205. * Σούλης Γεώργιος
206. Σπυριδάκις Γεώργιος
207. * Σπυρόπουλος Παναγιώτης
208. * Σταθακόπουλος Παναγιώτης
209. * Σταθᾶτος Ἀντώνιος
210. * Σταμελλᾶτος Γεώργιος
211. * Στάμος Ἰωάννης
212. * Σταμούλης Μιλτιάδης
213. Σταυρόπουλος Κωνστ. Ἀγγ.
214. Σταυρόπουλλος Φοῖβος
215. * Στεργιόπουλος Δημήτριος
216. Στίκας Εὐστάθιος
217. Συνοδινὸς Ἐλευθέριος
218. * Σφήκας Δημήτριος
219. * Σωτηρίου Γεώργιος Α.
220. Σωτηρίου Μαρία
221. * Τεγόπουλος Στυλιανὸς
222. * Τεγοπούλου Ἡλιοῦ Ἀλεξάνδρα
223. Τραυλὸς Ἰωάννης Μ.
224. * Τριανταφυλλίδης Περικλῆς
225. * Τσακαλῶτος Ἀθανάσιος
226. * Τσακαλῶτος Πολύβιος
227. * Τσιπούρας Δημήτριος
228. * Φιλαδελφεὺς Ἀλέξανδρος
229. Φιλιππάκη Βαρβάρα
230. * Φουντούλης Δημήτριος
231. * Χαβιαρᾶς Νικήτας
232. * Χαρίτος Ἰωάννης
233. Χαριτωνίδης Σεραφεὶμ
234. Χαριτωνίδης Χαρίτων
235. Χατζηδάκης Ἐμμανουὴλ
236. Χατζηκακίδης Ἀθανάσιος Δ.
237. Χατζηνικολάου Ἄννα
238. * Χατζῆς Ἀντώνιος Χ.
239. * Χόνδρος Δημήτριος
240. Χρήστου Χρύσανθος
241. * Χριστίδης Δημήτριος
242. * Χριστόπουλος Μιχαὴλ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1952

Ἀγαπητοὶ Ἑταῖροι,

Κυρίαι καὶ Κύριοι,

Ἡ κατεδάφισις τοῦ παλαιοῦ κτηρίου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἡ ἐπὶ τῆς θέσεώς του μὴ συντελεσθεῖσα εἰσέτι οἰκοδομὴ νέου μεγαλυτέρου, πληροῦντος τὰ αἰτήματα τῆς συγχρόνου ζωῆς καὶ ἐπιστήμης, μᾶς ἀναγκάζει νὰ σᾶς ὑποδεχθῶμεν ἐφέτος διὰ τὴν ἐτησίαν λογοδοσίαν εἰς τὴν φιλόξενον ταύτην αἴθουσαν τοῦ Πανεπιστημίου εὐγενῶς παραχωρηθεῖσαν παρὰ τοῦ φιλαρχαίου πρυτάνεως αὐτοῦ κ. Μιχ. Λένδια, πρὸς ὃν θερμὰς τὸ Συμβούλιον ἐκφράζει τὰς εὐχαριστίας του, ὅπως ὁλόψυχον διατυπώνει καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην του πρὸς τὸ Προεδρεῖον τῆς Ἀκαδημίας, ὅπερ λίαν γενναιοφρόνως παρεχώρησε δύο μεγάλας αἰθούσας τοῦ μεγάρου αὐτῆς πρὸς προσωρινὴν στέγασιν τῶν βιβλίων μας.

*
* *

Ὡς πάντοτε, οὕτω καὶ ἐφέτος, τῆς ἐκθέσεως τῶν πεπραγμένων θὰ προτάξωμεν τὸ μνημόσυνον τῶν κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος ἐκλιπόντων ξένων καὶ ἡμετέρων Ἑταίρων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τῶν ξένων ἐπιτίμων ἑταίρων ἡμῶν ἀπεδήμησε πρὸς Κύριον ἐνενηκοντούτης ὁ Sir Frederick Kenyon, διαπρεπέστατος παπυρολόγος, ἄλλοτε διευθυντὴς τοῦ Παπυρολογικοῦ τμήματος τοῦ Βρεττανικοῦ Μουσείου. Ὁ Kenyon ἠσχολήθη δι' ὅλου αὐτοῦ τοῦ βίου περὶ τὴν μελέτην τῶν ἑλληνικῶν παπύρων ἐγένετο δὲ διάσημος ἤδη ἀπὸ τοῦ 1890, ὅτε ἐταύτισε τὸ περιεχόμενον παπύρου ἐκ 4 κυλίνδρων πρὸς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν τοῦ Ἀριστοτέλους, ἣν καὶ ἐδημοσίευσεν ἐντὸς ἑνὸς καὶ μόνου ἔτους. Ἑπτὰ ἔτη ἀργότερον ἐδημοσίευσεν ὁ Kenyon, ἐκ παπύρων ὁμοίως, καὶ τὸν Βακχυλίδην. Μνημειώδη δὲ παραμένουσι τὸ τρίτομον αὐτοῦ περὶ τῆς Παλαιογραφίας τῶν ἑλληνικῶν παπύρων ἔργον καὶ ὁ Κατάλογος τῶν documentary papyri, συγγράμματα δι' ὧν ὁ Kenyon ἐδημιούργησεν ἐξαιρετικὴν θέσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν παπυρολογικῶν καὶ ἱστορικῶν ἐν γένει μελετῶν.

Παρὰ τὸν Kenyon καὶ ἄλλον ἐπιφανῆ ἐπιστήμονα ἀπώλεσεν ἡ ἀρχαιολογικὴ οἰκογένεια κατὰ τὸ 1952: τὸν Ροβέρτον Demangel. Ὡς μέλος κατ' ἀρχὰς τῆς ἐνταῦθα Γαλλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς εἰργάσθη ὁ Demangel ἀπὸ τοῦ 1919 εἰς Μ. Ἀσίαν, Κωνσταντινούπολιν, Δῆλον καὶ Δελφούς. Διετέλεσεν ἔπειτα Γ. Γραμματεὺς τῆς αὐτῆς Σχολῆς μέχρι τοῦ 1927, ὅτε ὠνομάσθη καθηγητὴς τοῦ ἐν Montepellier Πανεπιστημίου. Ἀλλ' ἡ πρὸς τὴν ἑλληνικὴν ἀρχαιότητα ἀγάπη του καὶ ἡ διοικητικὴ καὶ ἐπιστημονικὴ ἱκανότης του τὸν ἔφεραν καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δὴ ὡς Διευθυντὴν πλέον τῆς γεραρᾶς Γαλλικῆς Σχολῆς.

Καρπὸς τῶν ἐν Ἑλλάδι μελετῶν τοῦ Demangel ὑπῆρξε, πλὴν ἄλλων μικροτέρων διατριβῶν, ἡ λαμπρὰ περὶ τῆς Ἰωνικῆς ζωφόρου πραγματεία του, ὡς καὶ δύο τόμοι τῶν Fouilles de Delphes, πραγματευόμενοι περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ἱεροῦ τῆς Προναίας Ἀθηνᾶς, ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα θαυμάζει τις οὐ μόνον τὴν ὀξυδέρκειαν τοῦ ἀνδρὸς ἀλλὰ καὶ τὴν πολυμάθειαν καὶ τὴν ἄκραν ἐπιστημονικὴν εὐσυνειδησίαν. Ἄξια ἰδιαιτέρας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μνείας εἶναι ἐπίσης καὶ πλείονα μικρότερα ἄρθρα του, διὰ τῶν ὁποίων ὑπεστήριξεν ἰδίαν θεωρίαν περὶ τῆς προελεύσεως τῶν δωρικῶν τριγλύφων, ἀντίθετον πρὸς τὴν τοῦ Βιτρουβίου. Πλὴν δὲ τῶν κλασσικῶν καὶ τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν τοῦ σοφοῦ καὶ πολυκλαύστου συναδέλφου, ὡς ἀποδεικνύει τὸ ἐξαίρετον αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει συνοικίας τῶν Μαγγάνων ἔργον, γραφὲν ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ κ. Mamboury καὶ ἄλλα.

Τιμῶντες ὅμως τὴν ἐπιστημονικὴν τοῦ Demangel μνήμην δὲν δυνάμεθα ν' ἀντιπαρέλθωμεν καὶ τὸν θαυμάσιον ἄνθρωπον, τὸν ἄνδρα τῆς γνησίας εὐγενείας καὶ προσηνείας. Ἀλησμόνητος ἰδίᾳ θὰ παραμείνῃ εἰς ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν σκοτεινῶν χρόνων τῆς ξενικῆς κατοχῆς δρᾶσις τοῦ Demangel ὡς ἀντιπροσώπου τοῦ Γαλλικοῦ Ἐρυθροῦ Σταυροῦ. Συγκινητικὴ ὑπῆρξεν ὄντως ἡ συμμετοχὴ τοῦ Demangel εἰς τὴν δυστυχίαν τοῦ λαοῦ τῶν Ἀθηνῶν, τὸν ὁποῖον παντοιοτρόπως περιέθαλψε, περιερχόμενος κρυφὰ τὰς πτωχὰς τῆς πόλεως συνοικίας. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ θανάτῳ του δὲν θρηνοῦμεν μόνον τὸν ἐξαίρετον ἐπιστήμονα καὶ ἀγαστοῦ ἤθους ἄνδρα ἀλλὰ καὶ τὸν θερμὸν φιλέλληνα καὶ τὸν ἀνθρωπιστήν.

Ἐκ δὲ τῶν Ἑλλήνων ἑταίρων της θρηνεῖ ἡ Ἑταιρεία τὸν τραγικὸν θάνατον τοῦ ἀρχιτέκτονος Γεωργίου Κοντολέοντος, ἀνδρὸς μὲ λεπτοτάτους τρόπους καὶ βαθὺ αἴσθημα τοῦ καλοῦ, οὗτινος τρανὰ δείγματα ἔδωσε διὰ τῆς ζηλευτῆς διατάξεως, ἣν ἐπέτυχε, τῶν ἐκθεμάτων τῆς ἀρχαίας ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῇ προσφάτῳ ἀρχιτεκτονικῇ ἐκθέσει τοῦ Ζαππείου.

Οὐχ' ἧττον ὀδυνηρὰ ὑπῆρξε καὶ ἡ πρόωρος ἀπώλεια ἑτέρου σεμνοῦ καὶ πλήρους ἐλπίδων νέου, τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων Χαριλάου Τζανετάκη. Μεγάλως τέλος ἐλύπησε τὴν Ἑταιρείαν καὶ ἡ στέρησις τοῦ ἐπανειλημμένως ὡς μέλους τῆς Ἐξελεγκτικῆς ἡμῶν ἐπιτροπῆς διατελέσαντος ἑταίρου Ἰωάννου Καψάλη.

Νέους τακτικοὺς ἑταίρους ἐξέλεξε κατὰ τὸ διαρρεῦσαν ἔτος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ Συμβούλιον τὴν Ἄνναν Χατζηνικολάου, ἐπιμελήτριαν τοῦ Βυζαντινοῦ Μουσείου, τὴν Χαρίκλειαν Μπάρλα, βοηθὸν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Σπουδαστηρίου, τὸν Ἰω. Ἰωακείμ, Γραμματέα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου, τὸν Νικόλαον Μπουφίδην, φροντιστὴν τῆς Αἰγυπτιακῆς Συλλογῆς τοῦ Ἀρχ. Μουσείου, τὸν Χαρίτωνα Χαριτωνίδην, καθηγητὴν τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου, τὸν Κωνσταντῖνον Καλοκύρην, ἐπιμελητὴν τῶν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Κρήτης, τὸν Νικόλαον Δρανδάκην, ἐπιμελητὴν Βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων Σπάρτης, τὸν Κωνσταντῖνον Γεωργούλην, Διευθυντὴν τοῦ Διδασκαλείου Μέσης Ἐκπαιδεύσεως καὶ νῦν Γ. Γραμματέα τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, τὸν Παν. Μιχελῆν, καθηγητὴν τοῦ Πολυτεχνείου, τὸν Ἐλευθ. Μπιτζιλέκην, ἔκτακτον ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Πρεβέζης, τὴν Εὐρυδίκην Ν. Κοντολέοντος, πτυχιοῦχον τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς, τὸν Χάρην Τούλ, καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου, τὸν Χρύσανθον Χρήστου, ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Θηβῶν, τὸν Γ. Ἠλιόπουλον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον Ἀλεξανδρῆν, ναύαρχον ἐ. ἀ.

Ἡ Βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας ἐπλουτίσθη κατὰ τὸ 1952 διὰ 479 νέων τόμων ἐξ ἀγορᾶς, ἀνταλλαγῆς ἢ δωρεᾶς.

Παρὰ τὴν ἔλλειψιν μονίμου στέγης, ὅμως ἡ Ἑταιρεία οὐδόλως ἠμέλησε καὶ τῶν δημοσιευμάτων της. Οὕτω ἐξεδόθησαν κατὰ τὸ 1952, εἷς τόμος τῆς Ἀρχ. Ἐφημερίδος (1950/51), δύο τόμοι τῶν Πρακτικῶν, τῶν ἐτῶν 1950 καὶ 1951, ἡ περὶ τῆς Ἀργολικῆς προσωπογραφίας διατριβὴ τοῦ Ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Μιτσοῦ, τὸ περὶ τῆς Βασιλικῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου τῆς Θεσσαλονίκης ἐξαίρετον σύγγραμμα τοῦ καθηγητοῦ καὶ τῆς κυρίας Μαρίας Σωτηρίου καὶ τέλος ὁ πρῶτος τόμος τοῦ περὶ τῆς ξυλοστέγου βασιλικῆς τῆς Μεσογειακῆς λεκάνης ἔργου τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας.

Τοῦ νέου μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἐσυνεχίσθη καὶ συνεχί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ζεται δραστηρίως ἡ περαιτέρω δομή, παρὰ τὰς πολλαπλᾶς δυσχερείας, ἃς παρενέβαλαν αἱ πολύπλοκοι περὶ τὴν κατασκευὴν τῶν καταφυγίων διατυπώσεις. Ἤδη ὄχι μόνον τὰ δύο εἰς βάθος ὑπόγεια τοῦ κτηρίου συνετελέσθησαν ἀλλὰ καὶ τῆς ὀλίγας βαθμίδας ὑπὲρ τὸ ἐπίπεδον τῆς ὁδοῦ ὑψουμένης μεγάλης αἰθούσης τῶν διαλέξεων, ὡς καὶ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὴν ἐξώστου ἡ ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κατασκευὴ ἐπερατώθη, ἐλπίζεται δ' ὅτι κατὰ τὸ προσεχὲς φθινόπωρον ὁλόκληρος ὁ σκελετὸς τοῦ πενταορόφου κτηρίου θὰ εἶναι ἕτοιμος καὶ ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ κατὰ Νοέμβριον παλινόστησις τῶν ἤδη ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ φιλοξενουμένων βιβλίων τῆς ἡμετέρας βιβλιοθήκης.

Καὶ ἤδη ἔρχομαι εἰς τὸ κύριον θέμα τῆς σημερινῆς ὁμιλίας ἤτοι εἰς τὸ ἀνασκαφικὸν καὶ τὸ ἀναστηλωτικὸν ἔργον τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1952, ὅπερ ὑπῆρξε τὸ ἀκόλουθον:

1. Ἐν Ἐλευσῖνι ἡ Ἑταιρεία συνέχισε τὴν παλαιὰν ἀνασκαφήν της διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ καὶ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ἰ. Τραυλοῦ. Τμῆμα τῶν δαπανῶν ἐχορήγησε τὸ ἐν Washington Πανεπιστήμιον τοῦ St. Louis. Ἡ σκαφὴ ἐστράφη πρὸς δύο σημεῖα ἤτοι ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφεῖον.

Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ ἱεροῦ κεῖται πρὸ τῆς Β.Α. γωνίας τῆς Φιλωνείου Στοᾶς. Ἐνταῦθα ἀπεκαλύφθησαν τμήματα ὑστερογεωμετρικοῦ πλακοστρώτου δρόμου, φέροντος ἀποχετευτικοὺς ἀγωγοὺς τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Ὁ δρόμος οὗτος ὡδήγει πρὸς τὴν πύλην τοῦ πρωΐμου ἀρχαϊκοῦ περιβόλου, ἂν καὶ εἶναι ἀρχαιότερος αὐτῆς, καὶ δὴ πιθανῶς τοῦ τέλους τοῦ 8ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου π. Χ. αἰῶνος, καθόσον κεῖται μεταξὺ στρωμάτων τῆς ὑστάτης γεωμετρικῆς περιόδου καὶ πρωτοαττικοῦ.

Νέα ἐξέτασις τῆς λεγομένης πυλίδος ἀπέδειξεν, ὅτι αὕτη δὲν ὡδήγει δι' ἐσωτερικῆς κλίμακος εἰς τὴν πρὸ τοῦ Τελεστηρίου πλατεῖαν, ὡς ὑπέθεσαν ὁ Noack καὶ ὁ Κουρουνιώτης, ἀλλ' ἦτο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἁπλοῦν ἀψιδωτὸν κατασκεύασμα (niche) κατασκευασθὲν ἵνα προφυλάξῃ τὸ κατὰ τὴν ρίζαν τῶν θεμελίων τῆς Φιλωνείου στοᾶς φρέαρ, ὅπερ ὁ Μυλωνᾶς δέχεται ὡς τὸ Καλλίχορον τοῦ Ὁμηρικοῦ Ὕμνου. Τὸ εἰς τὸν βράχον λαξευθὲν τμῆμα τοῦ φρέατος τούτου ἔχει βάθος 6.00 μ. εὑρέθη δὲ πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων μετ' ἐλαχίστων ὀστράκων τῶν ὑστεροελλαδικῶν III χρόνων, τῶν ὑστέρων γεωμετρικῶν καὶ τῶν ἀρχαϊκῶν, οὕτως ὥστε δὲν καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀσφαλὴς χρονολόγησις οὔτε τῆς κατασκευῆς οὔτε τῆς ἀρχῆς χρήσεως τοῦ φρέατος. Πάντως ἡ ἄψις τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου ἀποδεικνύει, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον ἐχρησιμοποιεῖτο καὶ ὅτι ἐγκατελείφθη, ὅτε ὁ χῶρος ἐπληρώθη χωμάτων κατὰ τὴν Κιμώνειον διασκευὴν τοῦ Β.Α. ἄκρου τοῦ ἱεροῦ. Ἐξηκριβώθη ἐπίσης, ὅτι πρὸς τὸ φρέαρ ἔφερε καὶ ἄλλη λιθόστρωτος ὁδός, τῆς ὁποίας διεσώθη μικρὸν μόνον τμῆμα ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου.

Παρὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ὁδὸν ἀπεκαλύφθη καὶ κτήριον ἀκανονίστου σχήματος τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου, παρουσιάζον δύο τοὐλάχιστον οἰκοδομικὰς περιόδους. Τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ κτηρίου τούτου ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὸν διαμέρισμα $1,65 \times 1,55$ μὲ λιθόστρωτον δάπεδον. Τοῦτο φέρει εἰς μεγαλύτερον δωμάτιον, εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη μικρόν, ἐλλειψοειδὲς χώρισμα πλῆρες τέφρας καὶ πυρακτωθέντων χωμάτων. Ἐπίσης πρὸς Δ. τοῦ κεντρικοῦ δωματίου ἀνευρέθη κτιστὸς ὀχετός, διήκων καὶ διὰ τοῦ Β τοίχου τοῦ διαμερίσματος καὶ καταλήγων εἰς βόθρον μεγίστου πλάτους 1,40, ἀμέσως πρὸς Β τοῦ κεντρικοῦ δωματίου. Ὁ χῶρος τοῦ βόθρου ἀπέδωσεν ἀλλεπάλληλα στρώματα τέφρας καὶ πυρακτωθέντων χωμάτων καὶ αὐτὰ δὲ τὰ πλευρὰ τοῦ βόθρου ἀποδεικνύονται ὑψωθέντα διὰ λιθοδομῆς κατὰ περιόδους καὶ μαρτυροῦντα τὴν μακροχρόνιον χρῆσίν του. Τέλος πρὸς Β τοῦ βόθρου εὑρέθη ἕτερον διαμέρισμα, ἐπίσης κεκαλυμμένον διὰ τέφρας καὶ φέρον μαρτύρια ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως. Ἴσως τὸ ὅλον κτήριον τοῦτο νὰ ἐσχετίζετο πρὸς τὴν παρ' αὐτὸ διερχομένην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὑστεροελλαδικὴν ὁδὸν καὶ τὸ φρέαρ, ὁπότε τὸ συγκρότημα δυνατὸν νὰ εἶχε χρῆσιν θρησκευτικῆς χροιᾶς.

Κάτωθεν τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ δρόμου καὶ πρὸς Α αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα κτισμάτων τῶν ὑστεροελλαδικῶν ΙΙ καὶ ΙΙΙ χρόνων, ὡς καὶ κτιστὸς τάφος Υ. Ε. ΙΙ. Ἐπίσης ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς εὑρέθησαν λείψανα μεσοελλαδικῶν χρόνων.

Ἡ ἔρευνα τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος τοῦ ἱεροῦ βοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν Β.Α. αὐτοῦ πλευρὰν καὶ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῆς ὑπάρξεώς του. Οὕτως ἡ Πεισιστράτειος διαμόρφωσις τοῦ χώρου μὲ τὴν ἐσωτερικήν του πύλην καὶ τὸν ἐσωτερικὸν δρόμον δὲν ἦτο καινοτομία τις ἀλλ' ἐσυνέχιζε χρῆσιν καθιερωθεῖσαν διὰ τῶν αἰώνων.

Πολύτιμα καὶ διδακτικὰ ὑπῆρξαν τὰ εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα ἐκτεταμένου προϊστορικοῦ καὶ ἱστορικοῦ νεκροταφείου. Τάφοι ἐν αὐτῷ ἀνεσκάφησαν εἰς 3 διάφορα τμήματα χαρακτηριζόμενα διὰ τῶν γραμμάτων Θ, Ζ καὶ Γ.

Εἰς τὸ τμῆμα Θ ἀνεσκάφησαν ἐν ὅλῳ 42 τάφοι, ὧν 20 προϊστορικῶν χρόνων ἤτοι 2 ἁπλοῖ λάκκοι μεσοελλαδικοί, ἐκ δὲ τῶν ὑπολοίπων 18 κιβωτιόσχημοι, χαρακτηριστικοὶ τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων. Τὸ δάπεδόν των καλύπτεται διὰ στρώματος λεπτῶν χαλίκων, τὸ δὲ κάλυμμα ἀποτελεῖται ἐκ 1 ἢ 2 πλακῶν. Περιεῖχον πλείονας τοῦ ἑνὸς σκελετούς, τοῦθ' ὅπερ τοὺς διακρίνει ἀπὸ τῶν ὁμοίων μεσοελλαδικῶν. Ἄνωθεν τοῦ καλύμματος ἑνὸς ἐκ τῶν τάφων τούτων εὑρέθη εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν ὑπόλειμμα «στήλης» ἀποδεικνῦον τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἐθίμου τῆς ἐπιθέσεως σημάτων κατὰ τοὺς τελευταίους μεσοελλαδικοὺς χρόνους.

Δύο ἄλλοι τάφοι ἔχουσι τὰς 3 πλευρὰς κατεσκευασμένας διὰ κατακορύφων πλακῶν ἐπὶ δὲ τοῦ ἄνω ἄκρου τῶν πλακῶν καὶ μέχρι τοῦ στομίου στερεοῦνται λίθινοι δόμοι ὁριζόντιοι ἐξ ἀργῶν λίθων. Λόγῳ τῆς ταφῆς πλειόνων νεκρῶν αἱ διαστάσεις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῶν τάφων τούτων εἶναι μεγαλύτεραι. Πλὴν τοῦ κιβωτιοσχήμου εὑρέθη καὶ ἄλλος τύπος τάφου, ὁ κάθετος λακκοειδὴς ἀλλὰ κτιστὸς καὶ μεγάλων διαστάσεων μετὰ πλαγίας εἰσόδου εὑρισκομένης εἰς τὸ ἄκρον τῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ φρασσομένης διὰ πλακός. Καλύπτεται δ' οὗτος ὑπὸ μεγάλων πλακῶν. Τὴν πλαγίαν εἴσοδον ἐπέβαλλον προφανῶς αἱ μεγάλαι διαστάσεις τῶν καλυπτηρίων πλακῶν, ὧν ἡ ἀφαίρεσις δι' ἑκάστην νέαν ταφὴν θὰ παρουσίαζε δυσκολίας. Πρὸ τῆς εἰσόδου θὰ ἐναπετίθετο ὁ τελευταῖος νεκρός, τῶν ὀστῶν τῶν λοιπῶν παραμεριζομένων εἰς τὸ βάθος. Τὰ ἀγγεῖα, ἅτινα εὑρέθησαν εἰς ἕνα τάφον τοῦ τύπου τούτου, ἀνάγονται εἰς τὴν 2αν περίοδον τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ χαρακτηριστικώτερα εἶναι ποτήρια τοῦ τύπου Βαφειοῦ μὲ ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν, ἐντεῦθεν δ' ἀποβαίνει ἀσφαλὴς καὶ ἡ χρονολόγησις τῶν τάφων εἰς τὴν 2αν φάσιν τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου.

Μερικοὶ ἐκ τῶν τάφων τοῦ τύπου τούτου ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς ὑστερωτέρους χρόνους, ὡς ἀποδεικνύεται ἐκ σχετικῶν κτερισμάτων: μυκηναϊκῶν εἰδωλίων, ἀγγείων, ψηφίδων ἐκ φαγεντιανῆς, φακοειδοῦς σφραγιδολίθου ἐκ στεατίτου κλπ. τῶν ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων. Οἱ ὑστεροελλαδικοὶ ἄνθρωποι ἔσκαπτον λάκκον ὑπὸ τὸ δάπεδον καὶ ἐκεῖ ἐτοποθέτουν τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ κτερίσματα τῶν μεσοελλαδικῶν νεκρῶν.

Μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν τάφων ἀνευρέθησαν ἐσφηνωμένοι οἱ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Εἶναι δ' οὗτοι τάφοι ἐνηλίκων κεραμοσκεπεῖς μὲ ἐλάχιστα κτερίσματα καὶ παιδικοὶ ποικίλοι. Οἱ νεκροὶ παιδίων ἐτίθεντο κατὰ κανόνα ἐντὸς μεγάλων ἀγγείων ἢ λαρνάκων μετὰ τῶν κτερισμάτων, ἅτινα ἀνάγουσι τοὺς τάφους εἰς τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα.

Ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ταφὴν ἐγένετο χρῆσις καὶ καύσεως τῶν νεκρῶν· διότι ἀνευρέθησαν 3 πυραί. Τὰ κεκαυμένα ὀστᾶ καὶ ἡ τέφρα ἀπέκειντο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, διότι τεφροδόχοι δὲν ἀνευρέθησαν. Ἐπίσης ἀνευρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα ὑπολείμματα ἐναγισμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰς ἓν τμῆμα ἀνεσκάφησαν μόνον παιδικοὶ τάφοι ἐντὸς ἀμφορέων, εὑρέθη δὲ καὶ μία ᾠοειδὴς λάρναξ, τοῦ β΄ τετάρτου τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

Τέλος εἰς ἕτερον τμῆμα εὑρέθη μεγάλη πυρὰ καὶ εἷς τάφος τῶν τελευταίων ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων. Ὁ τάφος οὗτος ἐχρησιμοποιήθη ἐκ νέου περὶ τὸ 480 π. Χ. διὰ τὴν ταφὴν παιδίου ἐντὸς πίθου, οὗ τὸ ἄνοιγμα ἐκαλύφθη ὑπὸ χύτρας περιεχούσης καὶ ἄλλα κτερίσματα.

Ἐν συμπεράσματι οἱ μὲν τάφοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων δὲν παρουσιάζουν τι τὸ ἰδιαίτερον, οἱ προϊστορικοὶ ὅμως εἶναι μοναδικοί· διότι δι' αὐτῶν φανερώνεται ἡ ἐξέλιξις τῶν μεσοελλαδικῶν, κιβωτιοσχήμων, μικρῶν διαστάσεων τάφων, πρὸς τοὺς ἐπίσης μεσοελλαδικούς, καθέτους λακκοειδεῖς, μεγαλυτέρων διαστάσεων, οἱ ὁποῖοι εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς καθέτους λακκοειδεῖς (Shaft graves) τῶν Μυκηνῶν καὶ ἀποδεικνύουσιν, ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ἐξειλίχθησαν ἐκ μεσοελλαδικῶν τάφων. Οὕτω διὰ τῶν εὑρεθέντων ἐν Ἐλευσῖνι τάφων πληροῦται τὸ κενὸν τὸ μεταξὺ τῆς μεταβατικῆς περιόδου ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς πρὸς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ ἀποδεικνύεται ὀρθὴ ἡ γνώμη, καθ' ἣν ἡ δευτέρα ἐξειλίχθη ὁμαλῶς ἐκ τῆς πρώτης.

2. Ἐν Βραυρῶνι, παρὰ τὸ Μαρκόπουλον, ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος τῆς Ἀναστηλώσεως κ. Ε. Στίκα, ὅστις συνέχισε καὶ ἐπεράτωσε τὴν πέρυσιν ἀρξαμένην ἀποκάλυψιν τῆς μεγάλης μετὰ βαπτιστηρίου βασιλικῆς. Ἐφέτος ἐκαθαρίσθη τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ κυρίως ναοῦ, διεπιστώθη δ' ὅτι ἑκατέρα τῶν κιονοστοιχιῶν ἔφερεν ἀνὰ 7 κίονας, ἰωνικοὺς μετ' ἐπιθήματος, τεθειμένους μεταξὺ λίαν ἐξεχουσῶν παραστάδων. Δύο τῶν κιόνων τούτων ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ τῶν οἰκείων βάσεων. Ἀπεκαλύφθησαν περαιτέρω ὅ τε ἐσωνάρθηξ καὶ ὁ ἐξωνάρθηξ τοῦ ναοῦ.

Ὀλίγον πρὸ τῆς μεσαίας θύρας εἰσόδου εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἀνευρέθη παρὰ τὸν τοῖχον ἰσόγειος, ὀρθογώνιος τεχνητὴ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λεκάνη μὲ ὑψωμένα χείλη ἐξ ὑδραυλικοῦ κονιάματος καὶ πυθμένα ἐκ πλίνθων κεκλιμένων πρὸς τὰ ἔξω, διατρυπώμενον δὲ ὑπὸ 3 ὀπῶν. Εἰς τὴν κοιλότητα ταύτην διαβλέπει ὁ ἀνασκάψας τὸ ὑποκατάστατον τῆς κρήνης τῶν καθαρμῶν, ἥτις, μὴ ὑπάρχοντος ἐνταῦθα αἰθρίου, θὰ μετετέθη εἰς τὸν νάρθηκα. Οἱ σχετικοὶ κρουνοὶ τοῦ ὕδατος θὰ εὑρίσκοντο ὑψηλότερον ἐπὶ τοῦ τοίχου.

Ὁ ἐσωνάρθηξ συνεκοινώνει πρὸς τὸν ἐξωνάρθηκα διὰ δύο θυρῶν ἀνοιγομένων εἰς τὰ πλάγια καὶ μὴ ἀντιστοιχουσῶν πρὸς τὰς ἐσωτερικάς, ἵνα οἱ ἐν τῷ ἐξωνάρθηκι ἱστάμενοι κατηχούμενοι μὴ δύνανται νὰ βλέπωσι τὰ ἐν τῷ ἱερῷ κατὰ τὴν μυστηριακὴν φάσιν τῆς λειτουργίας τελούμενα. Αἱ δύο παρὰ τὰς θύρας ἡμικυκλικαὶ κόγχαι ἦσαν ἁπλῶς διακοσμητικαί.

Ὁ ἐξωνάρθηξ ἔφερε πρὸς δυσμὰς ἀνοικτὴν στοὰν ἀπαρτιζομένην ἀπὸ 6 μικροὺς κίονας, πέντε τῶν ὁποίων οἱ κορμοὶ εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πεσμένοι ἕκαστος πρὸ τῆς ἀντιστοίχου ἰωνικῆς βάσεως. Μικρὸν ἰωνικὸν κιονόκρανον μετ' ἐπιθήματος εὑρεθὲν κατὰ τὴν ἀνασκαφήν, ἀνήκει πιθανώτατα εἰς τοὺς κίονας τούτους, ὧν ἐγένετο καὶ ἡ ἀναστήλωσις. Κατὰ τὴν βόρειον καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ νάρθηκος εὑρέθησαν κτιστὰ πεζούλια, ὑπεράνω δ' αὐτῶν καὶ τεμάχια ἐγχρώμων τοιχογραφιῶν μετὰ γεωμετρικῶν κοσμημάτων.

Ἀπεκαλύφθη περαιτέρω κατὰ τὸ Β. ἄκρον τοῦ ἐξωνάρθηκος ὀρθογώνιον δωμάτιον μεθ' ἡμικυκλικῆς κόγχης, οὗτινος οἱ τοῖχοι διετηροῦντο μέχρις ὕψους 2,50 μ. Τὸ δωμάτιον αὐτὸ θὰ εἶναι πιθανώτατα τὸ μυτατώριον ἐκεῖνο δηλ. εἰς τὸ ὁποῖον θὰ ἤλλασσε στολὴν ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς λειτουργίας τῶν κατηχουμένων, ὅτε καὶ θὰ ἐδέχοντο τὰς προσρήσεις τῶν τε πιστῶν καὶ τῶν κατηχουμένων, ἀνταποδίδοντες τὴν εὐλογίαν των. Τοὐναντίον τὸ πρὸς νότον ὀρθογώνιον δωμάτιον φέρον ἐσωτερικῶς κτιστὰ πεζούλια θὰ ἐχρησίμευε πιθανώτατα ὡς τὸ διακονικόν, ἔνθα τὸ πρῶτον θ' ἀπετίθεντο αἱ προσφοραὶ ἢ καρποφορίαι τῶν πιστῶν. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει τὸ παρακείμενον πρὸς ἀνατολὰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δωμάτιον, ὅπερ συγκοινωνεῖ διὰ θύρας πρὸς τὸν κυρίως ναόν, δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν χορβανᾶν ἤτοι τὸ ταμεῖον τοῦ ναοῦ.

Ἡ πρὸ τῆς στοᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος ἔκτασις δὲν παρέσχε σημεῖα ὑπάρξεως αἰθρίου. Τοῖχοί τινες βαίνοντες πρὸς δυσμὰς ἐφ' ἱκανὸν διάστημα εἶναι, λόγῳ τῆς εὐτελοῦς κατασκευῆς των, μεταγενέστεροι. Οἱ πρὸς βορρᾶν τῆς αὐλῆς ὀρθογώνιοι χῶροι θὰ ἐχρησίμευον πρὸς βοηθητικοὺς σκοπούς. Εἰς τὸ Β. ἄκρον τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ εἰς τὸ Ν. τοῦ ἐξωνάρθηκος ἀπεκαλύφθησαν καμαροσκέπαστοι τάφοι. Ἐκ τούτων οἱ τοῦ ἐσωνάρθηκος ἔφερον κατὰ τὸ δυτικόν των πέρας μαρμαρίνην «στήλην», μία τῶν ὁποίων φέρει τὴν ἑξῆς ἐπιγραφήν: «Ἐνθάδε κατάκειται Λεπτίκα, γαμετὴ Ἀγαθοφέροντος· τελευτᾷ μηνὶ Ἀγούστου». Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν ἁπλᾶ ἀγάνωτα πήλινα ἀγγεῖα.

Μία ἄλλη πλὰξ ἐκ σχιστολίθου ἐπιγεγραμμένη, εὑρέθη ἐντὸς τοῦ δωματίου, τὸ ὁποῖον ἐχαρακτηρίσθη ὡς διακονικόν. Ἡ σχετικὴ ἐπιγραφὴ λέγει: Κυμητήριον Συνοδίου Ὑποδιακόνου.

Περαιτέρω κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν ἀπεκαλύφθη παραπλεύρως τοῦ βαπτιστηρίου τραπεζιόσχημον δωμάτιον, ἐστρωμένον μὲ παχείας πηλίνας τετραγώνους πλάκας πλευρᾶς 0,50, καὶ παρ' αὐτὸ ἄλλοι μικρότεροι χῶροι, ἐν οἷς καὶ κυκλοτερὴς κλίβανος, εἰς τὸ βάθος τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη καὶ τέφρα. Ἐντελῶς χωριστὸν κτίσμα σχήματος τετραγώνου καὶ πλευρᾶς 6,60 μετὰ δικιονίου προστώου πρὸς Δ. ἀπεκαλύφθη ἔτι περαιτέρω. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν τεμάχια θολωτῆς ὀροφῆς εἶχε δὲ καὶ τοῦτο ἀργότερον χρησιμοποιηθῇ πρὸς ταφήν. Ἴσως τὸ κτίσμα τοῦτο νὰ ἦτο τὸ ξενοδοχεῖον, εἰς τὸ ὁποῖον, κατὰ τὴν Διαθήκην τοῦ Κυρίου, ὁ πρωτοδιάκονος ἐδέχετο καὶ ἐφιλοξένει τοὺς προσκυνητάς.

3. Ἐν Λαυρεωτικῷ Ὀλύμπῳ ὁ τέως ἔφορος ἀρχαιο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τήτων κ. Νικ. Κοτζιᾶς συνέχισε καὶ ἐπεράτωσε, δαπάναις τῆς Ἑταιρείας, τὴν κατὰ τὸ 1929 ἀρξαμένην καὶ ἡμιτελῆ παραμείνασαν ἀνασκαφὴν παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς. Διὰ τῶν ἐφετινῶν ἀνασκαφῶν διεπιστώθη, ὅτι τὸ ὁλικὸν μῆκος τῆς βασιλικῆς ἦτο 34,80 τὸ δὲ πλάτος 17,50. Ἡ βασιλικὴ ἦτο τρίκλιτος φέρουσα ἐσωτερικῶς ἀνὰ 4 κίονας ἐφ' ἑκάστης κιονοστοιχίας. Πρὸ τοῦ κυρίως ναοῦ ὑπῆρχον καὶ ἐνταῦθα δύο νάρθηκες, ὧν ὅμως ὁ ἐξωτερικὸς ἦτο ἐδῶ κλειστός. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν ἀπεκαλύφθησαν δύο ἰσομεγέθη δωμάτια, ὧν τὸ μὲν δυτικὸν ἀπετέλει τὸ βαπτιστήριον, τὸ δ' ἀνατολικόν, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, ἀποθήκην.

Εἰς τὴν ἀψῖδα τοῦ ἱεροῦ ἀνευρέθη τὸ σύνθρονον, ἡ πλὰξ τοῦ βάθρου τῆς Ἁγ. Τραπέζης καὶ ὑπ' αὐτὴν σταυρόσχημον ἐγκαίνιον. Πέριξ τῆς πλακὸς τῆς Ἁγ. Τραπέζης εὑρέθησαν αἱ βάσεις τοῦ κιβωρίου, ὅπερ τὴν ἐστέγαζε. Τὸ ἱερὸν ἦτο ἐστρωμένον διὰ ψηφιδωτοῦ μὲ διάφορα γεωμετρικὰ σχέδια, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται σταυροί, πτηνά, ὀπωροφόρα δένδρα, ἀγγεῖα πλήρη ὀπωρῶν κλπ. Τὸ ἱερὸν περιεφράσσετο διὰ φράγματος μαρμαρίνου ἀποτελουμένου ἐκ πεσσίσκων καὶ θωρακίων κοσμουμένων διὰ ρόμβων καὶ ἰσοσκελῶν σταυρῶν.

Οἱ κίονες τῶν κιονοστοιχιῶν ἦσαν ἀρράβδωτοι ἐστέφοντο δ' ὑπὸ κορινθιαζόντων κιονοκράνων. Τὸ μέσον κλῖτος ἐπεκοινώνει μετὰ τοῦ νάρθηκος διὰ τριβήλου, οὗτινος οἱ 2 κίονες ἔφερον ἰωνικὰς βάσεις καὶ κιονόκρανα.

Μεταξὺ τοῦ α΄ καὶ τοῦ β΄ κίονος τῆς Β. κιονοστοιχίας ἔκειτο ὁ ἄμβων ἀποτελούμενος ἐκ παχέος κίονος, ἐφ' οὗ πλὰξ, εἰς ἣν ἀνήρχοντο διὰ 2 κλιμάκων, μιᾶς πρὸς Α. καὶ ἑτέρας πρὸς Δ. Ὁ ἄμβων ἐκαλύπτετο δι' οὐρανίσκου βαίνοντος ἐπὶ μαρμαρίνων κιονίσκων μετ' ἰωνικῶν κιονοκράνων, ὧν τεμάχια ἀνευρέθησαν πλησίον. Ὁ ἐσωνάρθηξ ἔφερε κατὰ τὰς στενὰς αὐτοῦ πλευρὰς θύρας, ὧν ἡ πρὸς Ν. ὡδήγει εἰς τὸ βαπτιστήριον. Ἐκ τεμαχίων ψηφιδωτῶν εὑρεθέντων ἐπὶ τοῦ ἐδάφους συνάγεται ὅτι τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν τοίχων ἔφερον ψηφιδωτὴν διακόσμησιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Μετὰ τὴν ἄγνωστον πότε γενομένην καταστροφήν της ἡ βασιλικὴ συνεστάλη εἰς μικρὸν ναΐσκον περιορισθέντα εἰς τὸ μέσον κλῖτος, ὅτε ἐκτίσθησαν νέοι ἐνδιάμεσοι τοῖχοι, τὸ δὲ βαπτιστήριον μετετράπη εἰς ἐλαιοτριβεῖον, οὗτινος εὑρέθησαν κατὰ χώραν ἀνέπαφα τὰ λίθινα ἐργαλεῖα: τριβεῖον, πιεστήριον καὶ ἡ βάσις τοῦ μοχλοῦ.

Μεταξὺ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τῆς βασιλικῆς ἀνευρέθησαν καὶ πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη εὐμεγέθους ἀρχαίου δωρικοῦ ναοῦ, ὡς π. χ. τρίγλυφοι καὶ κιονόκρανον ὡς καὶ δύο τεμάχια ἀρχαϊκοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου μετὰ τμήματος ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς.

Ἀπεκαλύφθησαν ὁμοίως καὶ περὶ τοὺς 15 τάφους, ὧν τινες περιεῖχον ὑάλινα, πήλινα καὶ μετάλλινα κτερίσματα, ὡς καὶ ὀστεοθῆκαι. Τῶν τάφων εἷς ἦτο κεραμοσκεπής, οἱ δ' ἄλλοι κτιστοὶ καμαρωτοί, τρεῖς ἦσαν ἁπλᾶ ὀρύγματα καὶ εἷς ἀπετελεῖτο ἐκ μονολίθου μαρμαρίνης σαρκοφάγου ᾠοειδοῦς, ἧς τὸ κάλυμμα εἶχεν ἀφαιρεθῆ.

4. Ἐν Ραφήνᾳ συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δ. Θεοχάρη, ἐποπτεύοντος τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου, ἡ πέρυσιν πρὸ τῶν ξενοδοχείων τῆς παραλίας ἀρξαμένη ἀνασκαφή, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθησαν τὰ λείψανα ἐπιτοπίου κατεργασίας μεταλλεύματος χαλκοῦ, ἀναγομένης εἰς τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον, ἤτοι, περίπου ἀπὸ τοῦ 2800 μέχρι τοῦ 2000 π. Χ.

Ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἀπέβλεψεν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν ἀποσαφήνισιν καὶ συμπλήρωσιν τῶν εὑρημάτων, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, εἰς ὃν ἀνῆκον τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ ἐργαστήρια χαλκοῦ.

Καὶ εἰς μὲν τὸν τομέα τῆς παραλίας ὡλοκληρώθη τὸ σχῆμα τοῦ λακκοειδοῦς μεταλλουργικοῦ ἐργαστηρίου, τὸ ὁποῖον εὑρέθη πλῆρες κεραμικῶν καὶ ἄλλων λειψάνων σχετικῶν πρὸς τὴν τῆξιν καὶ τὴν ἄλλην κατεργασίαν τοῦ μεταλλεύματος. Εὑρέθη δὲ προσθέτως καὶ δεύτερον ἐργαστήριον μὲ τὸν μεταλλευτικὸν κλί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

βανον λαξευμένον ἐντὸς τοῦ βράχου. Καὶ τὸ νέον τοῦτο ἐργαστήριον ἔχει, ὡς τὸ πρῶτον, ἀπιοειδὲς σχέδιον, συμπληρώνει δὲ διὰ τῶν νέων στοιχείων, ἅτινα παρέχει, τὰς γνώσεις μας περὶ τῆς ἀρχαιοτάτης κατεργασίας τοῦ μετάλλου οὐ μόνον ἐν Ἑλλάδι ἀλλὰ καὶ ἐν Εὐρώπῃ, διότι τὰ χαλκουργικὰ ἐργαστήρια τοῦ Ἀραφῆνος εἶναι αἱ ἀρχαιότεραι μέχρι τοῦδε εὑρεθεῖσαι μεταλλουργικαὶ ἐγκαταστάσεις ἐν Εὐρώπῃ. Μεταξὺ τῶν σπουδαιοτέρων κινητῶν εὑρημάτων ἀναφέρω 3 πήλινα χωνία χύσεως χαλκοῦ, δύο χαλκᾶς καρφίδας καὶ ἄφθονα πήλινα ἀγγεῖα.

Εἰς δὲ τὸν τομέα τοῦ συνοικισμοῦ ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια οἰκημάτων τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου, ἐξηκριβώθη δ' ὅτι ὁ συνοικισμὸς εἶχε σημαντικὴν ἔκτασιν καταλαμβανομένην δυστυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ τοῦ νεοκτίστου προσφυγικοῦ συνοικισμοῦ Ραφήνας.

Ἐφέτος ἀνεσκάφη ἡ οἰκία Α, ἧς τὸ κύριον δωμάτιον 3,70×5 μ. ἀπέδωκε πλῆθος κεραμεικῶν εὑρημάτων, ἐν οἷς πολλὰ πλήρη πρωτοελλαδικὰ ἀγγεῖα, λίθινα καὶ ὀστέϊνα ἐργαλεῖα καὶ κοσμήματα, ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ καὶ μολύβδου καὶ ἄλλα. Ἡ οἰκία θὰ κατῳκήθη ἐπὶ μακρόν, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐπαλλήλων δαπέδων της.

Παρὰ τὴν οἰκίαν Α εὑρέθησαν τὰ θεμέλια οἰκοδομήματος Γ, οὗτινος ἀνεσκάφη μόνον τὸ ἀνώτατον στρῶμα. Ἡ κάτοψίς του ἐνθυμίζει τὴν διάταξιν τῶν Τρωϊκῶν οἰκημάτων. Ἐντὸς τοῦ οἰκήματος Γ εὑρέθησαν τμήματα τῆς ἐκ πηλοῦ ἐπαλείψεως τῆς στέγης τυχαίως ὀπτηθέντα καὶ διασώζοντα τὰ ἀποτυπώματα τῶν κλάδων, ἐξ ὧν ἀπηρτίζετο ἡ στέγη.

Ἑτέρα οἰκία Β ἀπεκαλύφθη παρὰ τὸ χεῖλος τοῦ γηλόφου ἀποτελουμένη ἐκ 4 δωματίων, εἰς τὰ 3 τῶν ὁποίων εὑρέθη ἀνὰ μία ἑστία. Εἰς τὸ κυριώτερον τῶν δωματίων τούτων διεκρίθησαν 11 ἐπάλληλα στρώματα ἀντιστοιχοῦντα πρὸς πλείονα χαλικόστρωτα δάπεδα.

Τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα ἀνάγονται εἰς προκεχωρημένην φάσιν τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου. Νεώτερα τούτων ἀπεκαλύ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φθησαν εἰς τὸ ἀνώτατον στρῶμα, ἐν οἷς ὀλίγα μεσοελλαδικὰ ὄστρακα ἀγγείων καὶ μυκηναϊκὰ κεραμεικὰ λείψανα καὶ τμῆμα εἰδωλίου. Κατὰ ταῦτα ὁ συνοικισμὸς θὰ κατεστράφη κατὰ τὸ τέλος τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου ὑπὸ τῶν νέων μεσοελλαδικῶν εἰσβολέων, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων του δὲ κατῴκησε, πολλοὺς αἰῶνας ὕστερον, μυκηναϊκὸν φῦλον.

Ἡ ἐφετινὴ σκαφὴ ἐδικαίωσε τὴν προσδοκίαν σπουδαίων εὑρημάτων καὶ ἀπεκάλυψεν ἐν μέρει νέον κέντρον τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ τῆς Ἀττικῆς, τὸν πανάρχαιον Ἀραφῆνα.

5. Ἐν Ἀμφιαρείῳ τοῦ Ὠρωποῦ ὁ Ἔφορος κ. Μ. Μιτσὸς ἀπησχολήθη μὲ τὴν μελέτην τῶν ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Β. Λεονάρδου ἀποκαλυφθεισῶν ἐπιγραφῶν. Ἐκ τούτων 9 ψηφίσματα εἶναι ἄξια ἰδιαιτέρας μνείας. Ἓν ἐξ αὐτῶν εἶναι ψήφισμα τοῦ Κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν ἔχει δὲ χαραχθῆ ἐπὶ βάθρου, ὅπερ ἔφερεν ἀνάθημα τοῦ Ἀθηναίου Μαδίου, υἱοῦ τοῦ Κηφισοδώρου. Πέντε ἄλλα εἶναι χαραγμένα ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ βάθρου, ὅπερ ἔφερεν ἀνάθημα τοῦ Θρασυλόχου, ἑτέρου υἱοῦ τοῦ Ἀθηναίου Κηφισοδώρου. Ποιητὴς τοῦ ἀναθήματος ἦτο ὁ γλύπτης Λεωχάρης. Εἰς ἀμφότερα τὰ βάθρα τὸ δημοτικὸν εἶχεν ἀποξεσθῆ, τοῦθ' ὅπερ θὰ συνέβη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 322 νίκην τοῦ Ἀντιπάτρου παρὰ τὴν Κραννῶνα.

Τρία ἄλλα ψηφίσματα ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου φέροντος τὴν εἰκόνα Δάσωνος υἱοῦ τοῦ Εὐκρίτου, ποιηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ γλύπτου Ἡροδώρου, χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ τρίτου τετάρτου τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς μελέτης τῶν ἐπιγραφῶν ὁ κ. Μιτσὸς ἐπεστάτησε καὶ εἰς τὴν ἀνόρυξιν φρέατος παρὰ τὴν ἀρχαίαν κρήνην τοῦ Ἀμφιαρείου, τῆς ὁποίας τὸ ὕδωρ ἀπὸ τριετίας εἶχεν ἐξαφανισθῆ.

6. Ἐν Ἐρετρίᾳ ἐνήργησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, διὰ τῆς ἐφόρου Δίδος Ἰ. Κωνσταντίνου τὸν καθαρισμὸν τοῦ ναοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος, ὅστις ἐγκαταλειφθεὶς ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν εἶχε καλυφθῆ ἐξ ὁλοκλήρου ὑπὸ ἀγρίας βλαστήσεως καὶ καταστῆ ἀδιόρατος. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τοῦ καθαρισμοῦ ἐπεχειρήθη καὶ μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα πρὸς συμπλήρωσιν τῶν πληροφοριῶν, τὰς ὁποίας ἐν συντομίᾳ εἶχεν ἄλλοτε ἐκθέσει ὁ ἀνασκάψας τὸν ναὸν ἀείμνηστος Κουρουνιώτης.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ ὑπὸ τὰ θεμέλια τοῦ σηκοῦ ἀπεκαλύφθησαν τμήματα δύο τοίχων, ὡς καὶ κυκλικὸν κτίσμα δυνάμενον νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἑστία.

Ὡσαύτως ὑπὸ τὰ θεμέλια τῆς Δ. στενῆς πλευρᾶς τοῦ ναοῦ καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τῆς Β.Δ. αὐτοῦ γωνίας ἀπόστασιν ἀπεκαλύφθη τμῆμα ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος.

Εἰς ἀμφότερα τὰ σημεῖα εὑρέθησαν ἄφθονα σχετικῶς ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων τοῦ ἐγχωρίου ἐρετρικοῦ ἐργαστηρίου, πολλὰ τῶν ὁποίων φέρουσι διακόσμησιν ἐνθυμίζουσαν, κατὰ τὴν ἀνασκάψασαν, τὴν σύγχρονον κυκλαδικήν.

Πρὸς Β. τοῦ ναοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 ἕως 5 μέτρων ἀπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη συστὰς βυζαντινῶν, πιθανώτατα, τάφων ἐξ ὧν 7 σαγματοειδοῦς μορφῆς κεκαλυμμένοι διὰ μεγάλων πηλίνων, ἐλαφρῶς κυρτῶν κεράμων. Δι' ὁμοίων δὲ κεράμων ἐκλείοντο καὶ τὰ πέρατα αὐτῶν, πλὴν ἑνὸς τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἔφρασσε μικρὰ ἐπιτυμβία στήλη φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΞΕΝΟΚΡΙΤΗ.

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης καὶ 3 κιβωτιόσχημοι τάφοι μὲ τὰς παρειὰς ἐκτισμένας διὰ λιθίνων καλῶς εἰργασμένων πλακῶν, προερχομένων πιθανώτατα ἐκ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τοῦ ναοῦ.

Μεταξὺ τῶν τάφων καὶ εἰς μεγαλύτερον βάθος εὑρέθησαν ἄφθονα πώρινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη — σφόνδυλοι δωρικῶν κιόνων, πήλιναι κέραμοι μὲ λεπτὸν κίτρινον ἐπίχρισμα κλπ. Πάντα σχεδὸν τὰ τεμάχια ταῦτα παρουσιάζουσι σαφῆ ἴχνη πυρᾶς εἰς πλεῖστα δὲ σημεῖα καὶ τοῦ πέριξ χώρου εὑρέθησαν μελανὰ ἐκ πυρκαϊᾶς χώματα.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι τὸ γενόμενον ἐντὸς βαθυτέρου στρώματος ἐπιχώσεως εὕρημα ἀριστερᾶς χειρὸς ἀμαζόνος προ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ερχομένης ἀναμφιβόλως ἐκ τοῦ ἐναετίου κόσμου τοῦ ναοῦ.

Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 περίπου μέτρων εὑρέθη καὶ ὁ ἀριστερὸς ἄκρος ποὺς μαρμαρίνου ἀγάλματος, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἐλλείπουσι δυστυχῶς οἱ δάκτυλοι. Λόγῳ φθορᾶς τῆς ἐπιφανείας του δὲν δύναταί τις ν' ἀποφανθῇ, κρίνων μόνον ἐκ τῆς τεχνικῆς του, ἂν προέρχεται ἀσφαλῶς ἔκ τινος μορφῆς τῶν ἀετωμάτων. Πάντως δὲν ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν καὶ ἡ χεὶρ μορφήν, διότι δὲν συμβιβάζεται ἡ κλῖμαξ των, τοῦ ποδὸς ἀνήκοντος εἰς μορφὴν μεγαλυτέραν.

Ἀπὸ τῆς ἀμμώδους ἐπιχώσεως μέχρι βάθους 2 εἰσέτι μέτρων ἤτοι 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, συνηντήθησαν ὄστρακα ἀγγείων ποικίλων ἐποχῶν, κυρίως τοῦ 7ου καὶ τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος, εἰς δὲ τὴν ἀνωτάτην ἐπίχωσιν πλῆθος ἑλληνιστικῶν, ἐν οἷς καὶ ἄριστα διατηρουμένη κεφαλὴ πηλίνου εἰδωλίου Ἀθηνᾶς.

7. Ἐν Πτελεῷ τῆς Θεσσαλίας ἡ Ἑταιρεία συνέχισε τὰς ἀνασκαφικὰς αὐτῆς ἐργασίας διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Βερδελῆ. Εἴκοσι περίπου μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ χώρου, ἔνθα πέρυσιν ἀπεκαλύφθησαν τὰ θεμέλια μεσοελλαδικῆς οἰκίας, ἦλθον εἰς φῶς 4 ὁμόχρονοι τάφοι, ὧν δύο περιεῖχον χειροποίητα ἀβαφῆ ἀγγεῖα, μινύεια καὶ γραπτὰ ἀμαυρόχρωμα. Ἀνατολικῶς καὶ ἄνωθεν τῶν τάφων τούτων εὑρέθη καὶ πέμπτος θολωτὸς ὑπομυκηναϊκὸς τάφος διατηρῶν τὰ τοιχώματα τῆς θόλου του μέχρις 1 μ. ὕψους. Ἐντὸς τοῦ τελευταίου διετηροῦντο ἀκόμη 5 μικρὰ ἀγγεῖα, πήλινον εἰδώλιον καί τινα κωνικὰ λίθινα κομβία.

Ἄλλη σκαφὴ ἐνηργήθη καὶ πρὸς νότον τῆς μεσοελλαδικῆς οἰκίας, ἥτις ἀπεκάλυψε τὴν συνέχειαν τοῦ ἐλλειψοειδῶς βαίνοντος ἀνατολικοῦ θεμελίου, ὅπερ φαίνεται ὅτι κατὰ τὸ μέσον ἐσχημάτιζεν εἴσοδον καὶ εἶδος ὀδόντος κατὰ τὴν νοτίαν αὐτῆς παραστάδα.

Κατὰ τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ δρόμου τοῦ πέρυσι παρὰ τοὺς Ἁγ. Θεοδώρους ἀνασκαφέντος θολωτοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου, εὑρέθη, παρὰ τὴν εἴσοδον τῆς θόλου, βόθρος περιέχων τὰ ὀστᾶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δεκάδος νεκρῶν, μεταξὺ δ' αὐτῶν ὑπῆρχον καὶ τρίωτος ἀμφορίσκος, χαλκοῦν ξίφος, χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, δέκα ψηφίδες ἐκ χαλκηδονίου λίθου, μικρὸς σφραγιδόλιθος ἐκ στεατίτου καί τινα κωνικὰ λίθινα κομβία.

Ἐν Φαρσάλῳ ὁ αὐτὸς κ. Βερδελῆς συνεπλήρωσε τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ κατὰ τὴν Δ. παρυφὴν τῆς κωμοπόλεως εὑρεθέντος πέρυσι θολωτοῦ τάφου τοῦ τέλους τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου. Κάτωθεν τοῦ βορείου τοίχου τῆς θόλου τοῦ εἰρημένου τάφου εὑρέθη κιβωτιόσχημος μυκηναϊκὸς τάφος ἐκτισμένος διὰ μικρῶν λίθων. Παρὰ τὸ στόμιον τοῦ δρόμου του εὑρέθη, κατὰ τὰς ἑκατέρωθεν γωνίας, πλῆθος σιδηρῶν ἥλων, σιδηροῦν κλεῖθρον, ὡς καὶ τεμάχια μεταλλικῆς ἐπενδύσεως, μαρτυροῦντα τὴν εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὕπαρξιν ξυλίνης μεταλλεπενδύτου θύρας.

Βορείως καὶ ἀνατολικῶς τοῦ ἀνωτέρω μνημείου καὶ εἰς ἀπόστασιν 10 μόλις μέτρων ἀπ' αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν 2 ἄλλοι τάφοι μυκηναϊκῶν ὡσαύτως χρόνων. Ἡ ὕπαρξις τῶν δύο τούτων τάφων, ὡς καὶ τοῦ τρίτου μυκηναϊκοῦ, τοῦ ὑπὸ τὴν θόλον τοῦ ἀνωτέρω μνημείου εὑρεθέντος, παρέχουσι λαβὴν εἰς τὴν συζήτησιν περὶ τοῦ ταυτισμοῦ τῆς Φαρσάλου πρὸς τὴν ὁμηρικὴν Φθίαν, ἀφ' οὗ δι' αὐτῶν ἀποδεικνύεται, ὅτι ἡ πόλις κατῳκεῖτο ἤδη κατὰ τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους.

Περαιτέρω πρὸς ἀνατολὰς ἦλθον εἰς φῶς ἕτερα 3 ταφικὰ κτίσματα. Εἰς τὸ ἀνατολικώτερον ἐξ αὐτῶν, ὅπερ εἶναι καὶ τὸ μᾶλλον κατεστραμμένον, ἔκειτο, εἰς μέγα βάθος, καλῶς διατηρουμένη πωρίνη σαρκοφάγος, ἔξω τῆς ὁποίας εὑρέθησαν εἷς πλήρης κορινθιακὸς σκύφος καὶ θραύσματα κορινθιακῶν ἀρυβάλλων καὶ βομβυλιῶν. Εἰς τὸ δυτικώτερον ἀποκαλυφθὲν κατασκεύασμα ἔκειντο 4 ὅμοιαι ἡμικατεστραμμέναι σαρκοφάγοι, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εὑρέθη καὶ τεμάχιον εὐμεγέθους ἀττικῆς ἀρυβαλλοειδοῦς ληκύθου μὲ παράστασιν ἐφίππου ἀμαζόνος. Τέλος ἐκ τοῦ περαιτέρω πρὸς Δ. τάφου, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἀνασκαφὴ δὲν συνεπληρώθη, προέκυψαν μικρά τινα μελαμβαφῆ ἀγγεῖα τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

8. Ἐν Σέρραις τῆς Μακεδονίας συνετελέσθη κατὰ τὸ 1952 σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, διὰ γενναίας συμβολῆς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, ἡ ἀναστήλωσις τῆς πολυπαθοῦς βυζαντινῆς μητροπόλεως τῶν Ἁγ. Θεοδώρων, σπουδαίου ἀκριτικοῦ μνημείου, ἐπανειλημμένως πυρποληθέντος ὑπὸ τῶν Βουλγάρων. Ὑπολείπεται ἤδη μόνον ἡ κατασκευὴ θυρῶν καὶ παραθύρων. Τὰς ἐργασίας ἐπέβλεψεν, ἐπανειλημμένως μεταβὰς ἐπὶ τόπου, ὁ Ἐπιθεωρητὴς Ἀρχιτέκτων κ. Ε. Στίκας, ἐξετέλεσε δὲ μετὰ ζήλου καὶ εὐσυνειδησίας ὁ ἀρχιτεχνίτης τῆς ἀναστηλώσεως Νικόλαος Κορωνιός. Καὶ δὴ πρῶτον ἀνακατεσκευάσθησαν οἱ πέντε ἐκ τῶν ἓξ ἐσωτερικῶν κιόνων, διὰ τῶν παλαιῶν κατὰ τὸ δυνατὸν τεμαχίων πρασίνου ἀτρακίου λίθου, πλὴν δύο διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπῆρχον τεμάχια.

Τὰ κιονόκρανα τῶν κιόνων τούτων κατεσκευάσθησαν νέα κατὰ τὸ ὑπόδειγμα δύο διατηρηθέντων παλαιῶν. Τὰ ὑπεράνω τῶν κιόνων τόξα ἐγένοντο διὰ πλίνθων, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ πεσσοὶ καὶ τὰ τόξα τοῦ γυναικωνίτου. Ὁ ὑπερέχων φωταγωγὸς τοῦ μέσου κλίτους κατεσκευάσθη κατὰ τὸ βυζαντινὸν πλινθοπερίβλητον σύστημα. Αἱ στέγαι τῶν κλιτῶν καὶ τοῦ νάρθηκος ἐγένοντο, χάριν τοῦ ἀφλέκτου, ἐκ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κατ' ἀπομίμησιν ξυλίνης κατασκευῆς δηλ. κατὰ σύστημα ἐφαρμοσθὲν ἤδη μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐν Ἁγίῳ Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ δύο τριγωνικὰ ἀετώματα τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μέσου κλίτους ἀνακατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σῳζομένων λειψάνων.

Ὅλως νέος ὅμως κατεσκευάσθη ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ μεταγενεστέρου νάρθηκος κατὰ σύστημα τοιχοποιΐας ἁρμονιζόμενον πρὸς τὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς. Προκειμένης τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος παρέστη ἀνάγκη ἐκσκαφῆς κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν, ἥτις ἔβαινεν ἐπὶ ἐπιχώσεων. Κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν ὅμως ταύτην ἡ σκαπάνη προσέκρουσεν ἐπὶ κεχωσμένης κόγχης φερούσης ἐσωτερικῶς παλαιὰς τοιχογραφίας.

Εἰδοποιηθεὶς μετέβην ἐπὶ τόπου καὶ διὰ περαιτέρω σκα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φῆς ἀπεκάλυψα μικρὸν σταυρόμορφον παρεκκλήσιον καλυπτόμενον ὑπὸ ἐπιχώσεως 4,50 μέτρων. Τοῦ παρεκκλησίου τούτου ἡ ἐξωτερικῶς τρίπλευρος κόγχη τοῦ Ἱεροῦ ἐφάπτεται τῆς Β.Δ. γωνίας τοῦ νάρθηκος, ὅστις διὰ νὰ κτισθῇ ἐδέησε νὰ καταστρέψῃ μικρὸν αὐτῆς τμῆμα, πρᾶγμα, ὅπερ ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς. Τοῦτο ἄλλως τε μαρτυροῦν καὶ αἱ καλύπτουσαι τὰ τοιχώματα τοῦ Ἱεροῦ τοιχογραφίαι τοῦ 14ου αἰῶνος, ἐξ ὧν ἀξία σημειώσεως εἶναι ἡ ἐν τῷ τεταρτοσφαιρίῳ τῆς ἁψῖδος εἰκονιζομένη Δέησις καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ κατωτάτου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως εὑρεθέντα πολυάριθμα θραύσματα βυζαντινῶν ἀγγείων τοῦ 14ου αἰῶνος, ἅτινα φέρουσιν ἐγχάρακτον διακόσμησιν μετὰ κιτρίνης ἐφυαλώσεως.

9. Ἐν Βεργίνᾳ, παρὰ τὴν Βέροιαν, ὁ ἐπιμελητὴς ἀρχαιοτήτων κ. Ἐμμ. Ἀνδρόνικος ἀνέσκαψε πέντε ἐκ τῶν τύμβων τοῦ γειτονικοῦ νεκροταφείου καὶ ἀνώρυξε δύο δοκιμαστικοὺς λάκκους εἰς τὴν «μεγάλην τούμπαν» τοῦ αὐτοῦ χωρίου.

Ἡ ἔρευνα τῆς μεγάλης τούμπας οὐδὲν ἀποφασιστικὸν στοιχεῖον ἔδωσε· μόνον ὀλίγα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα εὑρέθησαν. Ἡ ἔλλειψις παλαιοτέρων ὀστράκων καὶ γενικῶς ἡ σπάνις ὀστράκων βεβαιώνουν ὅτι δὲν πρόκειται περὶ συνοικισμοῦ καὶ ἐνισχύουν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι πρέπει ὑπὸ τὸν τύμβον νὰ εὑρίσκεται ταφικόν τι οἰκοδόμημα, πιθανώτατα μακεδονικὸς ἑλληνιστικὸς τάφος, κείμενος εἰς σημεῖον τῆς περιφερείας, ἀφοῦ ἡ περὶ τὸ κέντρον τοῦ λάκκου σκαφὴ ἀπέβη ἄκαρπος.

Ἀντιθέτως ἡ πλήρης καὶ συστηματικὴ ἀνασκαφὴ τῶν μικρῶν τύμβων ὑπῆρξε λίαν ἀποδοτική. Ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων 5 τύμβων τρεῖς ὑπῆρξαν οἱ πλουσιώτεροι, ὁ Α, Δ καὶ Ε. Εἰς τούτους ἀνευρέθησαν πολυάριθμοι ταφαί, δυνάμεναι ἐκ τῶν εὑρημάτων νὰ χρονολογηθῶσιν εἰς τὰς ἀρχὰς τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου (10ος-9ος αἰών).

Εἰς τὸν τύμβον Α ὑπῆρχον ταφαὶ 1) ἐντὸς πίθων 2)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐντὸς λακκοειδῶν ὀρυγμάτων 3) ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ 4) ἐντὸς τοῦ τύμβου εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους. Ὅμοιαι ταφαὶ εὑρέθησαν καὶ εἰς τοὺς τύμβους Δ καὶ Ε, ἀλλ' ἐκεῖ εὑρέθησαν προσέτι ταφαὶ ἐντὸς τάφων ὀρθογωνίων κατεσκευασμένων ἐξ ἀργῶν λίθων, ὡς ἐπίσης καὶ ὀστεοδόχα ἀγγεῖα, ἅτινα μαρτυροῦσιν, ὅτι ἐκτὸς τῆς ταφῆς ἦτο ἐν χρήσει καὶ ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν.

Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημείωτος εἶναι κυκλικὸς περίβολος τύμβου ἐξ ἀργῶν λίθων, ἀποκαλυφθεὶς εἰς τὸν τύμβον Δ, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν καὶ τάφοι – πίθοι.

Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων συμποσοῦνται εἰς ἑκατοντάδα ἀγγείων καὶ μέγαν ἀριθμὸν χαλκῶν, σιδηρῶν καὶ χρυσῶν ἀντικειμένων.

Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον χειροποίητα, ἐγχωρίου πηλοῦ καὶ κατασκευῆς. Κυριαρχοῦντα σχήματα εἶναι ἡ πρόχους μὲ εὐθέως ἀποκεκομμένην προχοὴν καὶ δίωτα εὐρύστομα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων αἱ λαβαὶ ἀπολήγουν ἄνω εἰς δισκόσχημον πέρας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶδος ἦτο γνωστὸν καὶ ἐξ ἄλλων μερῶν τῆς Μακεδονίας, ἀλλ' ἀπετέλει οὐχὶ συνήθη τύπον, ἐνῷ ἐν Βεργίνῃ ἀποτελεῖ τὸν συνηθέστερον πάντων. Ἐκτὸς αὐτῶν εὑρέθησαν ἀρκετὰ ἡμισφαιρικὰ ἀγγεῖα φέροντα ἐπὶ τοῦ χείλους ὀπὰς διὰ τὴν ἐξάρτησίν των, καθὼς καὶ ἀμφορίσκοι διατηροῦντες τὴν ἀνάμνησιν παλαιῶν μυκηναϊκῶν προτύπων. Ἀξιόλογον εἶναι ἀγγεῖον εὑρεθὲν ἐν τῷ τύμβῳ Δ. Πρόκειται περὶ ἐγχωρίου κατασκευῆς τριώτου ἀλαβάστρου (ἀρτοσχήμου), γωνιώδους περιγράμματος, τὸ ὁποῖον διατηρεῖ σαφῆ τὴν μυκηναϊκήν του προέλευσιν.

Ἐκτὸς τούτων εὑρέθησαν δύο σκύφοι πρωτογεωμετρικοὶ μὲ διακόσμησιν ὁμοκέντρων κύκλων ὁ εἷς, ἡμικυκλίων ὁ ἕτερος, ἀμφορίσκος μὲ διακόσμησιν ἡμικυκλίων ἐπὶ τοῦ ὤμου, πρόχους μετὰ τριλόβου στομίου, ἀρυτὴρ μὲ διακόσμησιν ἡμικυκλίων καὶ δύο μικροσκοπικαὶ πρόχοι μὲ γραμμικὴν διακόσμησιν.

Μεταξὺ τῶν χαλκῶν εὑρημάτων τὴν πρώτην θέσιν κατέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χουν αἱ πόρπαι (ὀκτώσχημοι καὶ τοξωταί), σπειροειδῆ ἐλάσματα κοσμητικὰ τῆς κόμης καὶ πολυάριθμα μικρὰ «κομβία» προσηρτημένα, φαίνεται, ἐπὶ ἐνδυμάτων, ζωνῶν κλπ. πρὸς διακόσμησίν των. Τὰ σιδηρᾶ ἀντικείμενα εἶναι μάχαιραι, αἰχμαὶ ὅπλων καὶ μία τοξωτὴ πόρπη. Τέλος εὑρέθησαν δύο ζεύγη χρυσῶν δακτυλίων τῆς κόμης, ἀποτελουμένων ἐκ τριῶν κύκλων.

10. Ἐν Ἀβδήροις συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἐρεύνας αὐτῆς διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Δ. Λαζαρίδη. Ἡ κυρία προσπάθεια ἐστράφη εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1950 μεγάλου κτηρίου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου καὶ ἀνεσκάφη μέγιστον μέρος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτηρίου τούτου, ὅστις εἶναι ὁ τοῖχος τῆς προσόψεως καὶ ἔχει 4 εἰσόδους, διατηρεῖται εἰς μῆκος 53,00 μέτρων, αἱ συνολικαὶ ὅμως διαστάσεις τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου συνόλου δὲν καθωρίσθησαν εἰσέτι. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀνεσκάφησαν 28 ἐν ὅλῳ χῶροι (δύο αὐλαί, αἴθουσαι, μικρὰ δωμάτια, διάδρομοι), διεπιστώθη δὲ ἡ ὕπαρξις εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ καὶ ἄλλων δωματίων, μὴ ἀνασκαφέντων εἰσέτι.

Πολυάριθμα ἦσαν τὰ πήλινα εὑρήματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης, ἤτοι μέγας ἀριθμὸς εἰδωλίων, ὀγδοήκοντα κεφαλαί, τέσσαρες προτομαὶ γυναικῶν, δέκα ἓξ λύχνοι, πεντήκοντα ἓξ τμήματα ἀκροκεράμων μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν, πολυάριθμα μεγάλα τμήματα ἢ ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων, φερόντων ποικιλίαν διακοσμητικῶν θεμάτων, ὡς καὶ μελαμβαφῶν ἀγγείων ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, τριάκοντα μικρὰ ἀγγεῖα — κυάθια, δακρυδόχα κλπ. —, τριακόσιαι δέκα λαβαὶ ἐνσφραγίστων ἀμφορέων, μῆτραι κατασκευῆς εἰδωλίων, ὡς καὶ μικρὸς ἀριθμὸς πηλίνων ἀναγλύφων, ἐξ ὧν σημαντικώτατον εἶναι κυλινδρικὸν βωμίδιον, ὕψους 0,135 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὑπάρχει ὡραιοτάτη παράστασις καθημένης ἡμιγύμνου γυναικός (Ἀφροδίτης;), πρὸ τῆς ὁποίας μικρὸς Ἔρως.

Ἀνευρέθησαν πρὸς τούτοις δύο μικραὶ μαρμάριναι κεφα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λαὶ ἀγαλματίων, λίαν ἐπιμελοῦς ἐργασίας καὶ διάφορα ἄλλα ἀντικείμενα ἐκ μαρμάρου ἢ μετάλλου.

Ἐκ τῶν εὑρημάτων καὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς διαρρυθμίσεως δύναταί τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ἐντὸς τοῦ κτηρίου τούτου ἐστεγάζοντο ἐργαστήρια κατασκευῆς πηλίνων, πιθανῶς δὲ καὶ καταστήματα. Πρόκειται λοιπὸν περὶ τμήματος τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τῶν ἑλληνιστικῶν Ἀβδήρων. Ἀνασκαφαὶ διενηργήθησαν πρὸς τούτοις ἐντὸς τοῦ ἀνευρεθέντος, κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἐρεύνας τοῦ ἔτους 1950, κτηρίου ρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

11. Ἐν Δωδώνῃ ἐπανέλαβεν ἡ Ἑταιρεία τὰς ἀνασκαφὰς διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Εὐαγγελίδη, πρὸς δυσμὰς τοῦ μικροῦ ναΐσκου ἢ θησαυροῦ παρὰ τὸ μέγα τετράγωνον κτήριον, ὅπερ ἴσως ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν ἀναφερομένην ἱερὰν οἰκίαν. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο εἶχε συσσωρευθῆ μέγας ὄγκος χωμάτων, ὅστις ἀνεσκάφη ἄνευ ἀποκαλύψεως κτηρίου τινὸς ἢ σημαντικοῦ εὑρήματος. Ἡ λεπτομερὴς ὅμως ἐξέτασις τῆς ἐπιχώσεως παρέσχε τὰ ἑξῆς ἀξιόλογα ἀντικείμενα 1) χαλκοῦν ἀγαλμάτιον πολεμιστοῦ ὕψους 0,07 μ., ὅστις ὁρμῶν μὲ μακρὸν διασκελισμὸν πατεῖ ἐπ᾽ ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν μὲ προτεταμένον τὸν ἀριστερὸν ἔχει δ᾽ ὑψωμένον τὸν δεξιὸν βραχίονα, δι᾽ οὗ ἐκράτει ἀκόντιον καὶ μὲ τὸν πρὸ αὐτοῦ ἀριστερὸν ἀσπίδα μὴ σωζομένην. Ἡ διατήρησις εἶναι ἐξαιρετική, διασώζουσα θαυμασίαν φαιοπρασίνην πάτιναν, χαρακτηριστικὴν τῶν εὑρημάτων τῆς Δωδώνης. Ἡ στάσις τοῦ πολεμιστοῦ καὶ ἡ σχηματικὴ ἀπόδοσις τῶν χαρακτηριστικῶν τοῦ προσώπου καὶ τῆς κόμης μαρτυροῦσι τὴν ἀρχαϊκότητα τοῦ ἔργου καὶ τοποθετοῦσιν αὐτὸ περὶ τὸ 530 π.Χ. Ἀφ᾽ ἑτέρου ἡ μορφολογικὴ ἐπεξεργασία τοῦ ἀγαλματίου κατατάσσει αὐτὸ εἰς τὸ Λακωνικὸν ἐργαστήριον, ἐξ οὗ καὶ ἄλλα παρεμφερῆ χαλκᾶ ἀγαλμάτια ἔχουν εὑρεθῆ ἐν Δωδώνῃ. Ἄλλο ἐνδιαφέρον εὕρημα εἶναι χαλκῆ λαβή, λεκάνης πιθανῶς, ἔχουσα κατὰ τ᾽ ἄκρα, δι᾽ ὧν συνεδέετο πρὸς τὰ χείλη τοῦ ἀγγείου, ἀνὰ μίαν κεφαλὴν κριοῦ, ἐπὶ δὲ τῆς ράχεως δύο σαύρας ἑκα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τέρωθεν, ὧν ἡ μία δάκνει τὸν λαιμὸν τῆς ἄλλης. Ἡ λαμπρὰ ἐργασία καὶ τῆς λαβῆς ταύτης τάσσει αὐτὴν εἰς τὰ τέλη τοῦ 6ου π. Χ. αἰῶνος. Τρίτον εὕρημα εἶναι περίτμητον ἀργυροῦν ἔλασμα, ὕψους 0,10 μ., εἰκονίζον τὸν Δία ὑψοῦντα ὑπὲρ τὸν δεξιὸν ὦμον τὸν κεραυνόν. Ἡ κεφαλὴ παρίσταται ἐν κατατομῇ μὲ ἔκτυπα τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου καὶ τὴν κόμην. Τὸ σῶμα ἕνεκα τῆς συμπιέσεως δὲν διατηρεῖ τὴν ἀνατομικήν του διάπλασιν, εἶναι ὅμως φανερὸν ὅτι ἀνήκει εἰς τὸν Ε΄ π. Χ. αἰῶνα. Τέλος ἄλλο εὕρημα εἶναι τὸ ἥμισυ χαλκῆς ἀξίνης ἢ πελέκεως ἀμφιστόμου μὲ τρῆμα εἰς τὸ μέσον, λαμπρᾶς κατασκευῆς καὶ μὲ φαιοπρασίνην πάτιναν.

Εἰς τὰ ἀνωτέρω ὀλίγα μὲν ἀλλὰ σπουδαιότατα καλλιτεχνήματα προσθετέα καί τινα μολύβδινα ἐλάσματα μετ' ἐγχαράκτων ἐπιγραφῶν, ἐν αἷς ἐρωτᾶται ὁ Ζεὺς καὶ ἡ Διώνη περὶ διαφόρων ζητημάτων. Ἀξία ἰδιαιτέρας μνείας εἶναι μεγάλη ἄριστα διατηρουμένη ἐπιγραφή, ὅπου «ἁ πόλις τῶν Χαόνων» δηλαδὴ ἡ Φοινίκη, ἐρωτᾷ «τὸν Δία τὸν Νᾶον καὶ τὰν Διώναν» ἂν πρέπει νὰ οἰκοδομήσῃ «τὸν ναὸν τᾶς Ἀθάνας τᾶς Πολιάδος» μετατοπίζουσα κατά τι αὐτόν.

Ἐν τῷ κατωτέρῳ προϊστορικῷ τμήματι περισυνελέγησαν καὶ νέα τεμάχια ἀγγείων ὁμοίων πρὸς τὰ εὑρεθέντα τὸ 1935.

Ὁ πρόχειρος καθαρισμὸς τοῦ τραπεζοειδοῦς λεγομένου κτηρίου τοῦ Καραπάνου ἀπέδειξεν, ὅτι πρόκειται περὶ ὀρθογωνίου κτίσματος καταλαμβάνοντος τὴν πρὸς Ἀν. τοῦ θεάτρου κλιτὺν τῆς ἀκροπόλεως εἰς μῆκος πλέον τῶν 44 μ. καὶ πλάτος 32 μ. Ἔχει τὰς 2 μακρὰς αὐτοῦ πλευρὰς ἐκτισμένας κατ' ἰσόδομον τρόπον καὶ μὲ μικρὰς ἀντηρίδας. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν 3 βάθρα ἐκ μεγάλων πλακῶν κατ' ἀποστάσεις 6 μέτρ. καὶ κατωτέρω ἑτέρα σειρὰ 3 βάθρων. Τὸ κτήριον παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα καὶ χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης. Μεταξὺ τῶν ἀσημάντων ἄλλων εὑρημάτων, ἰδίᾳ πηλίνων τῆς στέγης, ἀναφέρω χαλκῆν κλεῖδα λακωνικοῦ τύπου μήκους 0,43 μ.

Ἑτέραν ἀνασκαφὴν διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐρευνητοῦ ἐνήργησεν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἡ Ἑταιρεία εἰς Ροδοτόπι 15 χιλιόμετρα Β.Δ. τῶν Ἰωαννίνων. Ἐνταῦθα τὸ 1935 εἶχε γίνει ἔναρξις ἀποκαλύψεως ἠρειπωμένου ναοῦ, τῆς ὁποίας ὑπελείπετο ἡ συμπλήρωσις. Δυστυχῶς ἐν τῷ μεταξὺ οἱ πέριξ κάτοικοι εὑρόντες τὸν ναὸν καλὸν λατομεῖον ἐξεμεταλλεύθησαν αὐτὸ θραύσαντες καὶ ἀποκομίσαντες πολλοὺς δόμους καὶ ἄλλα λείψανα. Τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ ναοῦ δύναται νὰ συναχθῇ ἐξ ἀπομεινάντων τμημάτων τῶν τοίχων καὶ θεμελίων του. Πρόκειται περὶ ναοῦ περιπτέρου, μήκους 19.30 μ. καὶ πλάτους 11 μ., οὗτινος διαφαίνεται σαφῶς ἥ τε κρηπὶς καὶ ὁ σηκὸς διαστάσεων 9,30 × 6 μ. Ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶναι ἐξ ἐγχωρίου ἀσβεστολίθου εὐκόλως φθειρομένου. Κατὰ τὴν Α. πλευρὰν ἐκτείνεται μεγάλη πλατεῖα ἢ αὐλὴ πλακόστρωτος, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας διακρίνονται ἴχνη ἐγκοιτάσεως κτηρίου 5,50 × 4,50 μ., ὅπερ θὰ ἦτο ἴσως βωμός. Ὁ ναὸς ἦτο ἐκτισμένος διὰ δόμων, οἵτινες διατηροῦσι τοὺς τεκτονικοὺς ἀγκῶνάς των ὡς καὶ τὴν περιτένειαν. Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ περισυνελέγησαν πολλὰ ρομβόσχημα πλακίδια μαρμάρου ροδίνου, κυανοῦ καὶ λευκοῦ, προερχόμενα ἐκ τῆς πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου τοῦ σηκοῦ. Ἐκ τῆς ἀνωδομῆς ἀνευρέθησαν τεμάχια κιόνων μὲ 20 ἰωνικὰς ραβδώσεις καὶ 2 ἰωνικὰ κιονόκρανα μὲ 4 ὄψεις, ἔχοντα κατὰ τὰς γωνίας, παρὰ τὰς ἕλικας, ἀνὰ ἓν φὸν ἐπιπεδόγλυφον. Ἐν γένει δ' αἱ μορφαὶ μαρτυροῦσι τοὺς μετὰ Χριστὸν τελευταίους ρωμαϊκοὺς χρόνους. Εὑρέθησαν ἐπίσης καὶ ἐπίκρανον παραστάδος καὶ μαρμαρίνη λεοντοκεφαλὴ ὑδρορρόης, τεμάχια ἀνθεμίων καὶ τεμάχιον ἀκρωτηρίου μετ' ἐξέχοντος φύλλου καὶ ἕλίκων, ἐκ δὲ τῆς στέγης πολλὰ τεμάχια πηλίνων στρωτήρων καὶ καλυπτήρων κεράμων ὡς καὶ ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι.

Ἄλλο εὕρημα εἶναι λεκάνη ἐξ ἀσβεστολίθου διαμ. 0,58 μ., φέρουσα ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἀνάγλυφον ὄφιν. Ἴσως πρόκειται περὶ ἐπιθήματος ταφικοῦ μνημείου. Τάφοι ἄλλως τε εὑρέθησαν πρὸς Β. τοῦ ναοῦ, ἐντὸς ὀρθογωνίου περιβόλου περιλαμβάνοντος 2 τετραγώνους θήκας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐπειδὴ καθ' ἅπασαν τὴν περιοχὴν ταύτην παρατηροῦνται πολυάριθμα τεμάχια κεράμων, εἰργασμένοι δόμοι καὶ σφόνδυλοι κιόνων, συνάγεται ὅτι καὶ ἄλλα κτήρια ὑπάρχουσιν ὑπὸ τὰ χώματα, πόλεώς τινος τῆς Ἠπείρου, ἧς ἀγνοοῦμεν τὸ ὄνομα. Τὴν ὕπαρξιν ἄλλως τε πόλεως βεβαιοῖ καὶ τὸ πρὸ ἐτῶν ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγελίδη εὑρεθὲν προξενικὸν ψήφισμα. Ἐπιβάλλεται διὰ ταῦτα ἡ περαιτέρω ἔρευνα τοῦ ἐδάφους τοῦ Ροδοτοπίου.

12. Ἐν Κασσώπῃ συνεχίσθη διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σ. Δάκαρη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος βεβαιωθέντος τετραγώνου, ἑκατομπέδου κτηρίου, διαστάσεων 33 × 30,30. μ. Τὸ οἰκοδόμημα εἶναι κατεσκευασμένον δι' ἐπιμελοῦς πολυγωνικῆς τοιχοδομίας πλὴν τῆς νοτίας πλευρᾶς ἐκτελεσθείσης κατὰ τὸ ψευδισόδομον.

Τὸ κτήριον ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθογωνίου αὐλῆς 14,20 × 11,70 μ. περιβαλλομένης ὑπὸ τεσσάρων στοῶν, αἵτινες βαίνουσιν ἐπὶ 26 ὀκταπλεύρων στηριγμάτων, στεφομένων ὑπὸ δωρικῶν ἐπικράνων καὶ ὁλικοῦ ὕψους 2,40 μ. Ὄπισθεν τῶν στοῶν ὑπάρχουσι 18 τετράγωνα περίπου δωμάτια συγκοινωνοῦντα πρὸς τὰς στοὰς διὰ-θύρας. Ἓν τούτων, κατὰ τὴν Ν. πλευράν, διεμορφώθη εἰς πρόπυλον μετὰ κιόνων. Εἰς τὸ χεῖλος τῶν στοῶν αὐλαξ λιθίνη ἀπωχέτευε τὰ ἐκ τῶν στεγῶν καταρρέοντα ὄμβρια ὕδατα ἀπάγουσα αὐτὰ εἰς στενομήκη δεξαμενήν. Ἑκατέρωθεν τῶν τεσσάρων γωνιῶν τοῦ οἰκοδομήματος ὑπάρχουσιν 8 τραπεζιόσχημα δωμάτια χωριζόμενα διὰ παχυτέρων διαγωνίων τοίχων.

Εἰς πάντα τὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια ἀνευρέθησαν τὰ λίθινα βάθρα τραπεζῶν, εἴς τινα δ' αὐτῶν καὶ αἱ πρὸς θέρμανσιν ἑστίαι.

Ἐξαιρέσει τῆς Α. καὶ τῆς Ν. πλευρᾶς αἱ λοιπαὶ ἦσαν διώροφοι μὲ τοίχους ἐξ ὀπτοπλίνθων προσηλουμένων ἐπὶ ξυλίνων δοκῶν διὰ σιδηρῶν ἥλων.

Κατὰ τὴν σκαφὴν ἀνευρέθησαν, πλὴν τῶν στύλων καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῶν ἐπικράνων των, καὶ κέραμοι, στρωτῆρες καὶ καλυπτῆρες ἀνθεμωτοί, γραπταὶ πήλιναι σῖμαι, ὄστρακα ἐξ ἐγχωρίων ἀγγείων καὶ εἷς ὀξυπύθμενος ἀμφορεὺς ὕψους 0,815 μ., πήλινος μηνίσκος, χαλκᾶ νομίσματα καὶ ἓν ἀργυροῦν, λίθινον σταθμίον, μυλόλιθοι, σιδηραῖ σμῖλαι καὶ μάχαιραι, σιδηρᾶ στλεγγίς, δύο λίθινοι ἀμφικιονίσκοι καὶ ἰωνικὸν κιονόκρανον καὶ τέλος δύο ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν ἡ σπουδαιοτέρα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ., ἐχαράχθη ἐπὶ βάθρου ἀφιερωθέντος εἰς τὴν Ἀφροδίτην, ἀνατεθέντος δὲ ὑπὸ 4 στρατηγῶν καὶ τοῦ γραμματέως «ἐπὶ Ἀνδρομένεος Πρυτάνιος».

Ἡ θέσις καὶ ἡ μορφὴ τοῦ οἰκοδομήματος, αἱ τράπεζαι καὶ αἱ ἑστίαι, τὰ εὑρήματα καὶ τὰ λείψανα τροφῶν ὑποδηλοῦσιν ὅτι πρόκειται περὶ δημοσίου ξενῶνος ἢ καταγωγίου ἱδρυθέντος κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰ. καὶ ἐπισκευασθέντος σημαντικῶς κατὰ τὸν 2ον.

Ἐν Καστρίτσᾳ τῆς Ἠπείρου ἐσυνεχίσθη ὁμοίως ἡ περυσινὴ ἀνασκαφὴ διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Λάκαρη, ἀνευρέθησαν δὲ καὶ πάλιν προϊστορικὰ ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα, ὧν ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ καὶ τὸ σχῆμα παρουσιάζουν συγγένειαν πρὸς τὰ μεσοελλαδικὰ Λευκάδος, Εὐτρήσεως, Β. κλιτύων Ἀκροπόλεως, Ἐλευσῖνος κλπ. ἤτοι πρὸς τὰ μελανὰ μονόχρωμα.

Μετὰ τῶν γραπτῶν ἀμαυροχρώμων ἀγγείων, τύπου Μπουμποῦστι, ἀνευρέθησαν καί τινα ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς μεγάλα ἀγγεῖα μεθ' ὑποκιτρίνου ἢ ὑπερύθρου ἐπιχρίσματος ἐκ λεπτοτέρου πηλοῦ. Ἐκτὸς δ' ἄλλων ἐγχωρίων ἰδίᾳ ὀστράκων ἀνευρέθησαν καὶ δύο τάφοι προχριστιανικῶν χρόνων, ὧν ὁ εἷς περιεῖχε δύο ὀστεΐνας περόνας, ὁ δὲ μακρὰν ραμφόστομον πρόχουν μετὰ προχοΐς, παρομοίαν πρὸς τὴν τῆς Τσαουσίτσας καὶ τοῦ νεκροταφείου τοῦ Πάτελι δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Heurtley. Τέλος ἀλλαχοῦ ἀνευρέθη μέγας ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς (διατηρούμενον ὕψος 1,40 μ.), εἰς μικρὸς χαλκοῦς ἀναθηματικὸς λάβρυς καὶ τμῆμα χείλους χαλκοῦ λέβητος, ἐφ' οὗ ἐπικάθηνται χαλκαῖ γεωμετρίζουσαι περιστεραί.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

13. Ἐν Σικυῶνι ἐπανέλαβεν ἡ Ἑταιρεία καὶ κατὰ τὸ 1952 τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἑλληνιστικῆς πόλεως διὰ τοῦ γραμματέως αὐτῆς. Κατὰ ταύτας 1) ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ἡ 105 περίπου μέτρων μήκους στοά, ἡ ἐκτεινομένη ἀνατολικῶς τοῦ Βουλευτηρίου. Ἐξηκριβώθη ὅτι ἡ στοὰ αὕτη εἶχε κατὰ μὲν τὴν πρόσοψιν αὐτῆς 47 κίονας δωρικοῦ ρυθμοῦ, ἐσωτερικῶς δὲ 24 ἰωνικοῦ, πιθανώτατα, ρυθμοῦ, ὄπισθεν τῶν ὁποίων ὑπῆρχον 20 ὀρθογώνια διαμερίσματα. Πλὴν ὀλίγων νομισμάτων τῆς Σικυῶνος τοῦ 3ου καὶ 2ου π. Χ. αἰῶνος, τὸ μόνον κινητὸν εὕρημα τῆς ἀνασκαφῆς ὑπῆρξεν ἐπίκρανον παραστάδος μετ' ἰωνικῶν κυματίων. Ἡ εὕρεσις ἀφ' ἑνὸς μὲν πηλίνων σωληνώσεων κατὰ τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς στοᾶς ἀφ' ἑτέρου δὲ τάφων χριστιανικῶν, ἀποδεικνύει, ὅτι μετὰ τὸν μέγαν σεισμὸν τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ὅστις κατέστρεψε τὰ πλεῖστα τῶν κτηρίων τῆς ἀρχαίας Σικυῶνος, ἡ στοὰ ἐχρησιμοποιήθη ὡς ἐργαστήριον μὲν κατ' ἀρχάς, ὡς τόπος δὲ ταφῆς εἰς χριστιανικοὺς χρόνους. Νομίζω ὅτι τὴν μακρὰν ταύτην στοὰν δυνάμεθα νὰ ταυτίσωμεν πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς Λαμίας, φίλης τοῦ ἀνακτίσαντος τὴν Σικυῶνα Δημητρίου, ἀνεγερθεῖσαν ἵνα περιλάβῃ ζωγραφίας καὶ τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, οὐχὶ δὲ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένην Κλεισθένειον· διότι τὰ ἀρχιτεκτονικά της λείψανα τάσσουν αὐτὴν εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς καὶ οὐχὶ τοὺς ἀρχαϊκοὺς χρόνους. Τὰ εὑρεθέντα θεμέλια ἀπετυπώθησαν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ.

2) Εἰς τὸ Γυμνάσιον τοῦ Κλεινίου ἐπερατώθη ἡ ἀποχωμάτωσις τῆς αὐλῆς κατὰ τὸ νότιον αὐτῆς ἄκρον, ἥτις ἀπεκάλυψε, συμμετρικὸν πρὸς τὸν βόρειον, στυλοβάτην μὲ μίαν ἰωνικὴν βάσιν κατὰ χώραν ὡς καὶ ἕτερον μεταγενέστερον στυλοβάτην τοποθετημένον, παραδόξως, κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ ἄξονος τῆς εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον ἀγούσης νοτίας κλίμακος. Διὰ τῆς ἐν λόγῳ ἀποχωματώσεως ἐπερατώθη πλέον τελείως ἡ ἀποκάλυψις τοῦ κάτω ἀνδήρου τοῦ γυμνασίου, τοῦ καὶ ἀρχαιοτέρου, ὑπολείπεται δὲ ἤδη ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἄνω ἀνδήρου (ρω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μαϊκοῦ), ἥτις ἀφέθη διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος.

3) Εἰς τὸ θέατρον, πλὴν τοῦ τελείου καθαρισμοῦ τοῦ οἰκοδομήματος τῆς σκηνῆς, ὅπερ, λόγῳ τῆς πολυχρονίου ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ (ἀπὸ τοῦ 1887) εἶχεν ἐπιχωσθῆ καὶ πάλιν ἐν μέρει, συνεπληρώθη ἡ ἀποκάλυψις τῶν προεδρικῶν θρόνων καὶ τῶν ἑδωλίων ὁλοκλήρου τομέως, ὅστις εἶχεν ἀφεθῆ ὑπὸ τῶν παλαιῶν Ἀμερικανῶν ἀνασκαφέων ἄσκαφος.

Ἐκαθαρίσθη δ' ἐπίσης τελείως καὶ τὸ περιβάλλον τὸν κύκλον τῆς ὀρχήστρας ὑδραγωγεῖον. Τέλος ἀπεφράχθη ἡ βορεία θολωτὴ δίοδος, ἥτις, βαίνουσα ὑπὸ τὰ ἑδώλια τοῦ ἄνω διαζώματος, ἐχρησίμευεν ὡς ἀπ' εὐθείας εἴσοδος εἰς αὐτὸ ἐκ τῶν ἔξω. Ἐντὸς τῆς διόδου ταύτης εὑρέθησαν σκελετοὶ ταφέντες ἐκεῖ εἰς πολὺ ὑστερωτέρους χρόνους ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ χώματα, ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος.

4) Εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Σικυῶνος εἰσήχθησαν δύο νέα τεμάχια νεκροδείπνων ἢ θεοξενίων ἑλληνιστικῶν χρόνων καθὼς καὶ ἄλλο ἀναθηματικὸν εἰς Ἀσκληπιόν, καὶ δὴ καὶ ἡ ἐξῆς σπουδαία ἐπὶ χαλκῆς πινακίδος κεχαραγμένη ἐλεγειακὴ ἐπιγραφή, ἥτις μαρτυρεῖ ὅτι μία τῶν Προιτίδων, φεύγουσα τὴν μῆνιν τῆς Ἥρας, κατέφυγεν εἰς Σικυῶνα καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ἀγορᾷ αὐτῆς, ὄχι βέβαια τῆς ἑλληνιστικῆς· διότι ἡ ἐπιγραφή, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων της, ἀνήκει εἰς τὸν 4ον π. Χ. αἰ., ἀλλὰ τῆς ἐν τῇ κάτω πεδιάδι κειμένης ἄλλοτε ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς Σικυῶνος. Ἰδοὺ πῶς ἔχει τὸ σχετικὸν ἐλεγεῖον :

Ἐνθάδε ὑπὲρ Προίτου παίδων ἔκρυψε Μελάμπους
βλαψίφρονος μανίας φάρμακα λυσίνοσα
Ἥ τ' ἔθανεν παίδων, ὅτε δεῦρο' ἔμολον διὰ μῆνιν
Ἥρας, Ἰφινόην ἥδ' ἀγορὰ κατέχει.

14. Ἐν Ἀχαΐᾳ παρὰ τὸ χωρίον Καταρράκτης (τέως Λιόπεσι), ἔνθα παλαιότερον εἶχεν ἀποκαλυφθῆ ὑστερομυκηναϊ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κὸν νεκροταφεῖον, ἀνεσκάφησαν διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Ν. Ζαφειροπούλου 2 μικροὶ τύμβοι, τῶν ὁποίων οἱ νεκροὶ εἶχον ταφῆ, εἰς συνεσταλμένην πιθανῶς στάσιν, ἐκαλύφθησαν δὲ διὰ σωροῦ ποταμίων λίθων. Ἐντὸς τῶν τάφων εὑρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα μινυείων μεσοελλαδικῶν ἀγγείων, τινὰ ἀμαυροχρώμων καί τινα μετ' ἐγχαράκτου κοσμήσεως. Ἐκ τῶν μινυείων ὀστράκων ἀποκατεστάθη σχεδὸν ἀκέραιος σκύφος μεθ' ὑψηλῶν λαβῶν.

Τρεῖς ἄλλοι ἀνασκαφέντες τάφοι εἶναι κατεσκευασμένοι ἐκ πλακοειδῶν λίθων ἐκαλύπτοντο δὲ διὰ μεγάλων πλακῶν. Οἱ δύο ἐξ αὐτῶν ἀνάγονται εἰς τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, διότι ἐντὸς αὐτῶν εὑρέθησαν περὶ τὰ 15 ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα, σιδηροῖ ὀβελοὶ καὶ χαλκοῖ δακτύλιοι. Τὰ ἀγγεῖα εἶναι λεπτῆς κατασκευῆς σχετίζονται δὲ πρὸς τὰ 3 μέχρι σήμερον γνωστὰ ἀγγεῖα τῆς Χαλανδρίτσας. Εἶναι δηλ. πιθανῶς ἔργα ἐγχωρίου ἐργαστηρίου. Ὁ τρίτος τάφος παρέσχε τεμάχια 2 σκύφων καὶ κορινθιακὴν πυξίδα νεωτέρου τύπου.

Τέλος ἐξηρευνήθησαν καὶ 2 μικρὰ σπήλαια, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπῆρχον σαφῆ ἴχνη ἀρχαίας λατρείας — λαξεύσεις καὶ κόγχαι δι' ἀφιερώματα. Ἐξηκριβώθη ὅτι ταῦτα ἐδημιουργήθησαν κατὰ μέγα μέρος διὰ λαξεύσεως τῶν ἐπιχωμάτων καὶ ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἦτο πολὺ μικρά, δι' ὃ καὶ δὲν διεσώθησαν ἀρχαῖα εὑρήματα.

15. Ἐν Ἄργει ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία κατὰ τὸ 1952 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σερ. Χαριτωνίδη, ἐπωφεληθεῖσα τῆς ἀνορύξεως τῶν θεμελίων τῆς οἰκοδομῆς Μπερτζελέτου, 200 περίπου μέτρα ἀνατολικῶς τῆς κεντρικῆς πλατείας τῆς κωμοπόλεως.

Τέσσαρες τάφροι ἀνοιχθεῖσαι ἀπέδωσαν τάφους διαφόρων εἰδῶν ἤτοι : α) μέγιστον πίθον ὕψους περίπου 1,80 μ. περιέχοντα σκελετὸν παιδός. Κτερίσματα δὲν ὑπῆρχον πλὴν 2 χαλκῶν περονῶν καὶ μεγάλου ἀβαφοῦς ἀμφορέως καλύπτοντος τὸ στόμιον τοῦ πίθου. Ἡ ταφὴ αὕτη ἀνάγεται εἰς τὴν ὥριμον γεωμετρικὴν περίοδον, τῆς ὁποίας τεμάχιά τινα ὡραίων μεγάλων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀγγείων ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν πίθον.

β) Γεωμετρικὴν πυρὰν χάριν τῆς ὁποίας εἶχε σκαφῆ εὐρύς, κυκλικὸς πιθανώτατα, λάκκος, τοῦ ὁποίου μέρος μόνον ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ τάφρῳ. Συνελέγησαν δ' ἐν αὐτῇ πολλὰ τεμάχια μετὰ παραστάσεων καὶ ἄλλης ἐνδιαφερούσης διακοσμήσεως.

γ) Μικρὸν ὀρθογώνιον κτίσμα ἐν μέρει διὰ πλίνθων πωρίνων καὶ ἐν μέρει δι' ἀργολιθοδομῆς κατεσκευασμένον. Ἱερὸν δὲν φαίνεται νὰ ἦτο, ἀνάγεται δὲ πιθανώτατα εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἑλληνιστικῆς περιόδου. Ἀσήμαντα εἶναι τὰ ἐν αὐτῷ γενόμενα εὑρήματα: κέραμοι, ὄστρακα ἀγγείων, ὧν τινα μετ' ἐκτύπου διακοσμήσεως, καὶ ἰδιαιτέρως ἄφθονοι ἀγνύθες, κωνικαὶ ἢ πυραμιδοειδεῖς. Μικρὰ λιθίνη ἀετωματικὴ ἐπιτύμβιος στήλη μὲ ἐπιγραφὴν τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. ΤΙΜΩΝΟΣ δὲν ἔκειτο κατὰ χώραν, φαίνεται δ' ὅτι προέρχεται ἐκ τάφου καταστραφέντος κατὰ τὴν οἰκοδομίαν τοῦ μικροῦ κτίσματος.

Κατὰ τὴν Ν. Δ. γωνίαν τῆς οἰκοδομῆς ἀπεκαλύφθησαν λείψανα πλινθίνου κτίσματος τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς, οὗτινος μικρὸν μόνον τμῆμα ἀνεσκάφη λόγῳ στενότητος χώρου. Ὁ χαρακτὴρ ἢ τὸ σχέδιον τοῦ οἰκήματος δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθορισθῇ. Πάντως ὅμως τοῦτο εἶχε καταστραφῆ διὰ πυρὸς πρὸ τοῦ τέλους τῆς πρωτογεωμετρικῆς περιόδου.

Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν θεμελίων εἶχεν ἀνευρεθῆ μέγα ἀκέφαλον εἰδώλιον (ὕψ. 0,40 μ.) θεᾶς (Κυβέλης) καθημένης ἐπὶ θρόνου περιβαλλομένου ὑπὸ λεόντων καὶ κρατούσης παιδίον, τοῦ ὁποίου σώζεται μόνον τὸ κάτω μέρος. Εἶναι καλῆς τέχνης τοῦ 4ου πρὸς τὸν 3ον π. Χ. αἰῶνα.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης εἶναι σημαντικὰ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς τοπογραφίας τοῦ ἀρχαίου Ἄργους.

16. Ἐν Μυκήναις ἐξηκολούθησε καὶ ἐφέτος διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Παπαδημητρίου ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἔξω τῆς ἀκροπόλεως καὶ πρὸς δυσμὰς τοῦ λεγομένου τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας ταφικοῦ περιβόλου, οὗτινος εἶχε πέρυσιν διαπιστωθῆ ἡ ὕπαρ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ξις. Αἱ δαπάναι τῆς ἀνασκαφῆς ταύτης διετέθησαν ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἀειμνήστου Φαρμᾶ, παρηκολούθησε δ' αὐτὰς καὶ συμβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ ἐκ τῶν καθηγητῶν κυρίων Κεραμοπούλλου, Μυλωνᾶ καὶ Μαρινάτου.

Κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς διεπιστώθη ἀπολύτως ὅτι οἱ νέοι τάφοι περιεκλείοντο ὑπὸ περιβόλου ἔχοντος διάμετρον 27 περίπου μέτρων. Ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου τούτου ἔχει πάχος 1,55 μ. καὶ εἶναι σύγχρονος τῶν τάφων, ἀνήκει δηλαδὴ εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν.

Ὁ περίβολος τῶν τάφων κατεστράφη ἐν μέρει κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους καὶ δὴ κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ λεγομένου θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας, ἐφαπτομένου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν πρὸς τὸν τοῖχον τοῦ περιβόλου.

Κατὰ δὲ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου ἀνεσκάφη μερικῶς τμῆμα καὶ δευτέρου κυκλικοῦ τοίχου βαίνοντος πρὸς βορρᾶν. Εἶναι λοιπὸν πιθανὸν νὰ πρόκειται περὶ παραρτήματος τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου καὶ δυνατὸν νὰ εὑρεθοῦν καὶ ἐδῶ νέοι τάφοι.

Ἄθικτον παρέμεινεν ἐξ ὅλης τῆς ἐπιφανείας τοῦ περιβόλου τὸ πρῶτον στρῶμα τῆς ἐπιφανείας κατὰ τὴν βορείαν μόνον πλευράν. Εἰς βάθος 0,15-0,25 μ. ἀνευρέθη στρῶμα ἐκ λατύπης πώρου λίθου, προερχόμενον ἐκ τῆς κατεργασίας τῶν πώρων λίθων τῆς πρὸς Ἀνατολὰς κειμένης κρήνης τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων. Δυνάμεθα οὕτω νὰ καθορίσωμεν ἀκριβῶς τὸ ἐπίπεδον τοῦ χώρου κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους.

Εἰς βάθος 0,50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας ἀνευρέθη, κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο τοῦ κύκλου, βάσις μετὰ τμήματος ἐπιτυμβίας στήλης in situ. Δυνάμεθα οὕτω νὰ ὑπολογίσωμεν, ὅτι ἡ στήλη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ μετακλασσικοὺς χρόνους δὲν θὰ εἶχεν ἐπιχωσθῆ πέρα τῶν 0,20 μ. περίπου καὶ εἶναι πιθανὸν ὅτι θὰ ἦτο ὁρατὴ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ὥστε ὁ περιηγητὴς νὰ ἀναφέρῃ παρὰ τοὺς ἐντὸς τῆς Ἀκροπόλεως τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν ὀπαδῶν του καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοὺς ἐκτὸς τῆς Ἀκροπόλεως καὶ «ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ τείχους» τοὺς τάφους τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας.

Τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ἑδράζεται ἡ στήλη, εἶναι κατὰ ταῦτα τὸ ἀνώτατον σημεῖον τοῦ ὑποδεικνυομένου δι' αὐτῆς τάφου, ὅστις δὲν ἀνεσκάφη ἀκόμη.

Οὐδὲν τεκμήριον ὑπάρχει, ὅτι ὁ κύκλος ὁλόκληρος ἀπετέτελει τύμβον. Τοὐναντίον φαίνεται ὅτι ἐπὶ ἑκάστου τῶν τάφων ἐσχηματίζετο ἔξαρσις ἢ χαμηλὸς τύμβος, τὰ χώματα τοῦ ὁποίου συνεκρατοῦντο διὰ περιβόλου ἐκ μικρῶν πετρῶν, αἵτινες ὑπεδείκνυον καὶ τὴν περίμετρον τῶν τάφων. Ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύθησαν οἱ τάφοι, ὑπάρχουν λελαξευμέναι αὔλακες δι' ἐπιταφίους πιθανῶς χοάς.

Ὁ κύκλος εἶναι πλήρης τάφων σκαπτῶν λακκοειδῶν, ἐξ ὧν ὁ μέγιστος τῶν μέχρι σήμερον ἀνασκαφέντων εἶναι ὁ Γ, ἔχων μῆκος 3,80 μ. καὶ πλάτος 2,80 μ.

Ὁ τάφος Β ἐστεγάζετο διὰ ξυλίνων δοκῶν, αἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ βαθμίδος σχηματιζομένης εἰς βάθος 0,90 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Περιεῖχεν ἕνα μόνον σκελετὸν καὶ εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ δύο χρυσᾶ περιβραχιόνια καὶ ἑπτὰ πήλινα μεσοελλαδικὰ ΙΙΙ ἀγγεῖα.

Ὁ τάφος Γ ἦτο ὁ πλουσιώτερος πάντων. Ἐπ' αὐτοῦ εὑρέθησαν τεμάχια ἐξ ἐπιτυμβίας στήλης ἐκ πώρου λίθου μετὰ παραστάσεως κυνηγίου λεόντων.

Ἡ κατασκευὴ τοῦ τάφου τούτου εἶναι ἐν μέρει διάφορος τῆς τοῦ Β τάφου. Οὕτω ἀντὶ τῆς ἐντὸς τοῦ βράχου λελαξευμένης βαθμίδος σχηματίζονται κατὰ τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς τοῦ τάφου τοιχάρια ἐκ πετρῶν σχιστολίθου, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ δοκοὶ τοῦ καλύμματος. Αἱ δύο στεναὶ πλευραὶ σχηματίζονται διὰ τοίχων ἐξ ὠμῶν πλίνθων. Περιεῖχε τέσσαρας σκελετοὺς ἐστραμμένους πρὸς διαφόρους κατευθύνσεις, ἐξ οὗ συνάγεται τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ νεκροὶ δὲν εἶχον ὡρισμένην διεύθυνσιν. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ τάφου εὑρέθησαν πολλὰ ὄστρακα ἀγγείων, ἐξ ὧν κατέστη δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις πολλῶν ἀγγείων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πολλὰ ἐπίσης ὁλόκληρα πήλινα ἀγγεῖα εὑρέθησαν κατὰ τὸν πυθμένα τοῦ τάφου, ἐξ ὧν ὡραιοτάτη εἶναι μεγάλη πρόχους, ἀνήκουσα εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου. Ἐκ ταύτης συμπεραίνει ὁ ἀνασκάψας ὅτι ἡ τελευταία ταφὴ ἐγένετο κατὰ τοὺς αὐτοὺς περίπου χρόνους, εἰς οὓς ἀνήκουν καὶ οἱ παλαιότεροι τῶν τάφων τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου τοῦ Schliemann.

Εὑρέθησαν ἐπίσης πολλὰ χαλκᾶ ξίφη καὶ ἐγχειρίδια, σφραγιδόλιδος μετὰ κεφαλῆς ἀνδρός, προσωπὶς ἐξ ἠλέκτρου, χρυσᾶ κοσμήματα καὶ ἀγγεῖα, καθὼς καὶ ἄλλα ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ σκεύη καὶ δὴ καὶ χρυσοῦν κύπελλον.

Ὁ τάφος Δ (3,25 × 2,55 μ.) ἦτο κατεσκευασμένος ὡς ὁ τάφος Β ἀλλ' ἡ στέγη αὐτοῦ ὡς καὶ τῶν τάφων Γ καὶ Ε ἐσχηματίζετο διὰ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου. Περιεῖχε τρεῖς νεκροὺς τὰ δ' ἐν αὐτῷ εὑρήματα ἦσαν πλουσιώτατα. Ἐκ τῶν πηλίνων ἀγγείων, ἅτινα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων καὶ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ τάφου ἀναφέρω μόνον ἕνα τρίωτον μικρὸν ἀμφορέα, ἀνήκοντα ἀσφαλῶς εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν Ι ἐποχήν. Εὑρέθησαν ἐπίσης χαλκᾶ καὶ χρυσᾶ κτερίσματα ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τάφου καὶ αἰχμαὶ βελῶν ἐκ πυριτολίθου, ἐξ αὐτοῦ δὲ προέρχεται καὶ ὡραιότατον χαλκοῦν ξίφος μετὰ χρυσῆς λαβῆς καὶ μύκητος ἐλεφαντίνου. Ἡ λαβὴ φέρει παραστάσεις δύο κεφαλῶν δρακόντων.

Ὁ τάφος Ε δύναται νὰ ὀνομασθῇ «τάφος τῶν χαλκῶν». Ἡ κατασκευὴ ἦτο, ὡς καὶ ἡ τῶν λοιπῶν, διὰ τοιχαρίων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ δοκοὶ τῆς στέγης σχηματιζομένης διὰ πλακῶν σχιστολίθου. Περιεῖχε ἕνα μόνον νεκρὸν συνεσταλμένον καὶ παρ' αὐτὸν ὄγκον ἐκ πολλῶν χρυσῶν κοσμημάτων (διαδημάτων κλπ.). Εὑρέθησαν ἐπίσης πολλὰ πήλινα ἀγγεῖα καὶ τέσσαρα ὡραιότατα χαλκᾶ, ἐξ ὧν μέγας κρατήρ, περιέχων χαλκῆν πρόχουν, κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον τοποθετημένα ὡς ἐν τῷ IV τάφῳ τοῦ Schliemann. Ἐκ τούτου συμπεραίνεται ὅτι οἱ δύο τάφοι ἦτοι ὁ IV τοῦ Schliemann καὶ ὁ ἰδικός μας Ε πρέπει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νὰ εἶναι σύγχρονοι.

Οἱ Ζ καὶ Η τάφοι εἶναι μικροὶ σκαπτοὶ τάφοι, περιέχοντες ἀνὰ ἕνα ἕκαστος συνεσταλμένον νεκρὸν καὶ 7 μὲν ὁ Ζ, 5 δὲ ὁ Η πήλινα μεσοελλαδικὰ ἀγγεῖα.

Ὁ Θ τάφος εὑρέθη σεσυλημένος.

Τέλος κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου καὶ τοῦ σχηματιζομένου ἐκεῖ ἀναλήμματος ἀνευρέθη θαλαμοειδὴς τάφος ἔχων διεύθυνσιν ἀπ' Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμάς. Καὶ ὁ τάφος ὅμως οὗτος εὑρέθη σεσυλημένος ἀπὸ τοὺς γεωμετρικοὺς ἤδη χρόνους. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἔχει μῆκος 13 περίπου μέτρων καὶ πλάτος 1,80-2,10 μ. Ὁ θάλαμος δὲν ἀνεσκάφη ὁλόκληρος. Ἄνωθεν αὐτοῦ ὑπῆρχον δύο κυκλικὰ γεωμετρικὰ κτίσματα, τῶν ὁποίων τὸν προορισμὸν ὁ ἀνασκάψας δὲν ἠδυνήθη εἰσέτι νὰ καθορίσῃ.

Πολλὰ γεωμετρικῶν χρόνων ἀγγεῖα καὶ κοσμήματα εὑρέθησαν καὶ πλησίον αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου ἀλλ' εὑρήματα ἀρκετά, ὥστε νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς ἡ χρονολογία αὐτοῦ δὲν ἐγένοντο πλὴν ὀστράκων τινῶν, χαλκοῦ λέβητος καὶ ἄλλων τινῶν ἀσημάντων χρυσῶν. Ἐκ τούτων δὲ συνάγεται ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙα περίοδον.

17. Μετὰ 12 ἐτῶν διακοπὴν ἐπανελήφθησαν τὸ 1952 αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας ἐν Πύλῳ διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου, ὅστις συνέχισε τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἔρευναν τῶν μυκηναϊκῶν τάφων, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀρχίσει ὁ μακαρίτης Κουρουνιώτης.

Ἡ ἔρευνα αὕτη ὑπῆρξε λίαν ἐνθαρρυντική. Σημαντικαὶ συστάδες θαλαμωτῶν τάφων καὶ ἀρκετοὶ θολωτοὶ ἀνεκαλύφθησαν εἰς εὐρεῖαν ἀκτῖνα πέριξ τοῦ ἀνακτόρου. Ἡ μεγαλυτέρα συστὰς εὑρέθη περὶ τὸ ἓν χιλιόμετρον πρὸς Β. τῆς κωμοπόλεως Χώρας, πέντε δὲ χιλιόμετρα περίπου ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου, εἰς θέσιν καλουμένην Βολιμίδια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ θέσις αὕτη παρουσιάζει εἰς μεγάλην ἔκτασιν μαλακὸν πέτρωμα πώρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύοντο οἱ τάφοι. Κατὰ τὴν Ἑλληνιστικὴν καὶ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν ὑπῆρχεν ἐκεῖ συνοικισμὸς ἀρκετὰ ἐκτεταμένος. Πολλοὶ ἐκ τῶν θαλαμωτῶν Μυκηναϊκῶν τάφων εἶχον ἀνακαλυφθῆ κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἴτε κατὰ τὴν λάξευσιν νεωτέρων λακκοειδῶν τάφων εἴτε καὶ ἄλλως. Ὑπάρχουν ἤδη ἐνδείξεις, ὅτι ἐντὸς ἑνὸς τοὐλάχιστον Μυκηναϊκοῦ τάφου ἠσκήθη λατρεία κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Τὸ ὄρος Αἰγάλεον ρίπτει τὴν σκιάν του ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω τοποθεσίας. Προφανῶς ἕνεκα τῶν ἐνταῦθα Μυκηναϊκῶν τάφων ἡ ἀρχαία ἐντοπία παράδοσις, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Στράβων, ἐτοποθέτει τὴν παλαιοτάτην Πύλον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἰγαλέου ὄρους.

Ἐκ τῶν τάφων τούτων ἐκαθαρίθησαν ὀκτώ, οἵτινες, πλὴν ἑνὸς ἀσυλήτου, ὅστις εὑρέθη τυχαίως, ἦσαν πάντες ὁρατοὶ καὶ σεσυλημένοι ἤδη ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος. Ἐξ αὐτῶν ὁ πρῶτος ἀνεσκάφη ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Μυλωνᾶ, οἱ δὲ λοιποὶ ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου. Τὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἐνδιαφέροντα. Ἀπεκαλύφθη ἤδη ὅτι μερικοὶ ἐξ αὐτῶν εἶναι ΥΕ Ι περιόδου, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀνυψώνει τὴν περιοχὴν τῆς Πύλου εἰς κέντρον ἐξ ἴσου ἀρχαῖον καὶ προφανῶς τόσον ἐνδιαφέρον, ὅπως καὶ τὸ Ἀργολικὸν πεδίον. Τοῦτο δὲ διὰ πρώτην φορὰν σημειοῦται εἰς τὴν Δυτικὴν παραλίαν τῆς Πελοποννήσου, ὅπου τὸ παλαιότερον μέχρι τοῦδε κέντρον ἦτο ὁ Κακόβατος.

Οἱ θαλαμωτοὶ τάφοι τῆς Πύλου παρουσιάζουσιν ἐνδιαφέροντα χαρακτηριστικά. Οἱ δρόμοι των εἶναι σχετικῶς βραχεῖς καὶ πλατεῖς, τὰ τοιχώματά των κάθετα, τὰ στόμια μικροῦ σχετικῶς βάθους. Οἱ θάλαμοι, ἄνευ ἐξαιρέσεως μέχρι τοῦδε, εἶναι κανονικοὶ κύκλοι εἰς τὸ δάπεδον καὶ λαξεύονται μὲ ἀπόλυτον κανονικότητα εἰς τὸ σχῆμα τῶν θολωτῶν τάφων. Τινὲς ἐξ αὐτῶν εἶναι ἐξ ὁλοκλήρου λαξευμένοι εἰς τὸν βράχον, ἄλλων ὅμως τὸ ἀνώτατον μέρος τῆς θόλου φαίνεται νὰ ἦτο κτιστὸν διὰ λίθων. Τοιούτους τάφους μόνον ἐκ Κεφαλληνίας ἐγνω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρίζομεν μέχρι τοῦδε. Ἴσως μέλλει νὰ ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ Μυκηναϊκὸς πολιτισμὸς εἰσήχθη ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ ὅτι τὸ ταξίδιον τοῦ Τηλεμάχου εἰς Πύλον εἶναι ἀπήχησις τοιούτων πατροπαραδότων σχέσεων μεταξὺ τῶν δύο περιοχῶν.

Μερικοὶ ἐκ τῶν τάφων τῆς Πύλου εἶναι ΥΕ Ι, ἄλλοι δὲ ΥΕ ΙΙ, πάντες ὅμως ἐχρησιμοποιοῦντο μέχρι τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων παρατηρήσεων προκύπτει, ὅτι οἱ παλαιότεροι νεκροὶ παρεμερίζοντο καὶ τὰ ὀστᾶ των, ὁμοῦ μετὰ τῶν κτερισμάτων, ὅσα δὲν ἁρπαγοῦντο, ἐτοποθετοῦντο ἐντὸς μικρῶν κυκλικῶν ἢ ἐλλειψοειδῶν βόθρων, σκαπτομένων κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου. Μόνον οἱ τελευταῖοι νεκροὶ εὑρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν των. Οὗτοι ἐτοποθετοῦντο ὕπτιοι καὶ ἐκτεταμένοι. Εἷς εἶχεν ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας ἐπὶ τῶν αἰδοίων. Ἄλλος εἶχε τοὺς πόδας ἐπαλλήλως τὸν ἀριστερὸν ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ. Μία γυνὴ εἶχε τὴν δεξιὰν χεῖρα κανονικῶς τεταμένην παρὰ τὸ σῶμα, τὴν ἀριστερὰν ὅμως κεκαμμένην κατ᾽ ὀρθὴν γωνίαν εἰς τὸν ἀγκῶνα μὲ τὴν παλάμην ὑπὲρ τὸ κάτω μέρος τῆς κοιλίας.

Παρὰ τὴν ὡραιότητα καὶ ἐπιβλητικότητα τῶν τάφων, τὰ κτερίσματα πρὸς τὸ παρὸν δὲν εἶναι ἰδιαιτέρως πολύτιμα. Ὁ ἀσύλητος τάφος περιεῖχε περὶ τὰ 40 ΥΕ ΙΙ καὶ ΥΕ ΙΙΙ ἀγγεῖα, ἀλλὰ σχεδὸν τίποτε ἄλλο. Μερικοὶ ὅμως ἐκ τῶν σεσυλημένων τάφων παρέσχον ἐνδιαφέροντα ΥΕ Ι ἀγγεῖα. Δύο ἐξ αὐτῶν ἀπέδωκαν σειρὰν λιθίνων βελῶν ἐξ ὀψιανοῦ, πυρίτου καὶ ἄλλων σκληρῶν λίθων. Ἰδίως τοῦ ἑνὸς τάφου τὰ βέλη εἶναι θαυμασίας διατηρήσεως. Πλησίον αὐτῶν ἀνεκαλύφθη καὶ πυρὴν ἐρυθρωποῦ πυρίτου μὲ ἔκδηλα τὰ ἴχνη ἀποκοπῆς τῶν λεπίδων, τὰς ὁποίας εἶτα κατειργάζοντο εἰς βέλη. Οὕτω διὰ πρώτην φορὰν πιστοποιεῖται, ὅτι αἱ λίθιναι αἰχμαὶ βελῶν τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς δὲν εἰσήγοντο ἔξωθεν, ὡς συνήθως πιστεύεται καὶ γράφεται, ἀλλὰ κατεσκευάζοντο ἐν Ἑλλάδι.

Ἐλπίζεται ὅτι ἡ ἐρχομένη σκαφικὴ περίοδος, ὁπότε θὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνασκαφῶσιν ἀσύλητοι τάφοι καὶ πιθανῶς εἷς ἢ δύο θολωτοί, θὰ συμπληρώσῃ τὴν εἰκόνα ἡμῶν. Δέον τέλος νὰ σημειωθῇ, ὅτι εἰς ἕνα τῶν ἤδη σεσυλημένων τάφων παρετηρήθησαν σαφῆ ἴχνη Ἑλληνιστικῆς λατρείας. Ἐντὸς τοῦ δρόμου εἶχε καῆ μεγάλη πυρά, εἰς τὸ κέντρον τῆς ὁποίας ἀνεκαλύφθη ἀνάστροφος μεγάλη πηλίνη Ἑλληνιστικὴ λεκάνη. Εἰς τὸν δρόμον, ὡς καὶ εἰς τὸ στόμιον τοῦ τάφου (ὁ ὁποῖος δὲν ἐκαθαρίσθη εἰσέτι ὁλόκληρος), εὑρέθησαν ἄφθονα τεμάχια Ἑλληνιστικῶν κυπέλλων μετὰ διακοσμήσεων κισσοῦ καὶ ἄλλων θεμάτων διὰ κιτρινολεύκου πηκτοῦ χρώματος, τεμάχια μικρῶν μαγειρικῶν σκευῶν (χυτρῶν) τῆς αὐτῆς ἐποχῆς καὶ χαλκοῦν νόμισμα τοῦ Ἄργους πιθανῶς.

18. Ἐν Μυστρᾷ διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δρανδάκη ἀνεσκάφησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τῶν ἐπιχώσεων οἱ ἑξῆς ναΐσκοι:

1) Ἐντὸς τοῦ φρουρίου Βιλλαρδουΐνου δύο παρακείμενοι ναΐσκοι. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τοῦ παλαιοτέρου εὑρέθησαν τεμάχιά τινα.

2) Ὡσαύτως ἐντὸς τοῦ Φρουρίου ἐκαθαρίσθη ἡ ἁψὶς τοῦ παρεκκλησίου τοῦ Ἀρχοντικοῦ. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο δὲν εἶχε μέχρι τοῦδε σημειωθῆ.

3) Ἔξω τοῦ Φρουρίου καὶ ὑπὸ τὴν πύλην αὐτοῦ ἐπεσημάνθη καὶ ἀνεσκάφη ἄλλος ναΐσκος, ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ὁποίου ὑπῆρχε δεξαμενή.

4) Ἐκαθαρίσθη ὁ ὄπισθεν τοῦ Ἁγίου Νικολάου σταυρεπίστεγος ναΐσκος.

5) Ὁ ὕπερθεν καὶ ἐκτὸς τῆς Μονῆς Παντανάσσης ναὸς τῆς Ἁγίας Βαρβάρας.

6) Ὁ ναὸς τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Ὑπὸ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη καὶ ἐκαθαρίσθη θολωτόν ποτε ἐγκάρσιον ὑπόγειον. Ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν τεμάχια τοιχογραφιῶν, ἀργυρᾶ κανδήλα, καὶ πολλὰ ὀστᾶ. Ἐντὸς τοῦ ναοῦ καὶ παρ' αὐτὸν ἐκαθαρίσθησαν 8 τάφοι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

7) Ὁ φερόμενος ὡς ναὸς τῶν Ταξιαρχῶν, Ν.Α. αὐτοῦ δεξαμενὴ καὶ ἐν τῷ ναῷ καὶ πέριξ αὐτοῦ 10 τάφοι. Ἐν τῇ προθέσει εὑρέθη πλὰξ μὲ τὴν ἔκτυπον κτητορικὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ναοῦ.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐπισημανθέντες ἀνεσκάφησαν οἱ κάτωθι τρεῖς, ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε ναΐσκοι, ἤτοι:

8) Ὑπερθεν τῆς τέως οἰκίας (πύργου) Χρόνη ναΐδριον, οὗ τὸ δάπεδον κοσμεῖται διὰ μαρμαροθετήματος.

9) Ἐγγὺς αὐτοῦ ἄλλο παρεκκλήσιον. Εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ τεμάχια τοιχογραφιῶν καὶ εἰς ἕνα ἐκ τῶν 6 ἀνασκαφέντων τάφων χάλκινον βυζαντινὸν θυμιατήριον (κατσί) καὶ

10) Ναΐσκος ἀριστερὰ τῆς μεταγενεστέρας πύλης, δι' ἧς εἰσερχόμεθα εἰς τὴν ἐξωτέραν αὐλὴν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Εἰς τὸν Ν. τοῖχον αὐτοῦ εὑρέθη τμῆμα τοιχογραφίας μεταγενεστέρων χρόνων.

19. Ἐν Χίῳ ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Κοντολέοντος εἰς τὴν συνοικίαν «Ριζάρη» τῆς πόλεως. Ἐνταῦθα ἐντὸς μικροῦ ὀρθογωνίου χώρου ἀπεκαλύφθη, ἀνέπαφον σχεδόν, τμῆμα νεκροταφείου τοῦ τέλους τῶν γεωμετρικῶν χρόνων. Κατὰ τὴν Α. πλευρὰν ἔκειντο δύο πώριναι σαρκοφάγοι μὲ κατεύθυνσιν Α-Δ καθὼς καὶ τρίτη εὑρεθεῖσα κατεστραμμένη ἀλλὰ μὲ κατεύθυνσιν Β-Ν. Τετάρτη σαρκοφάγος ἔκειτο εἰς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ χώρου, μικροτέρα, ἐκ πλακῶν πώρου — ἐνῷ αἱ ἄλλαι ἦσαν μονόλιθοι. Τὰ ἐντὸς τῶν σαρκοφάγων ἀγγεῖα ἦσαν κυρίως ὑδρίαι. Ἀκριβῶς ὄπισθεν τῶν σαρκοφάγων τῆς Α πλευρᾶς ἐξετείνετο μεγάλη πυρὰ καὶ πέριξ αὐτῆς ὀκτὼ τάφοι καύσεως, ἓξ πίθοι καὶ δύο ἀμφορεῖς, περιέχοντες ἐκτὸς τῆς τέφρας καὶ μικρὰ ἀγγεῖα.

Ὑπερθεν τῶν τάφων ὑπῆρχε στρῶμα 50 ἑκ. περιέχον κυρίως ὀλίγα ὑστερογεωμετρικὰ καὶ πολλὰ «χιακὰ» ὄστρακα· θραύσματα ἀγγείων ἄλλων κατηγοριῶν ἦσαν ἐλάχιστα. Ἡ ἄνωθεν τοῦ στρώματος τούτου ἐπίχωσις ἦτο ἀνάμικτος.

Εἰς τὴν πέριξ περιοχήν — δυστυχῶς λίαν κατῳκημένην, ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὸ δυνατὸν ἐπέκτασις τῆς ἐρεύνης οὐδὲν ἀνέπαφον τμῆμα τοῦ νεκροταφείου ἀπεκάλυψε· μολονότι ἡ ἐπίχωσις ἦτο πλουσιωτάτη εἰς ὄστρακα μέχρι καὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου εἰς βάθος 5 μ. κατὰ περιοχήν. Δυστυχῶς ὅμως δὲν ὑπῆρχε στρωματογραφικὴ διάκρισις. Παρὰ ταῦτα τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ἀποτελοῦν σημαντικὴν συμβολὴν διὰ τὴν χιακὴν κεραμικὴν λόγῳ τῆς ἀνευρέσεως πλουσίας σειρᾶς ὑστερογεωμετρικῶν ἀγγείων ἀποτελούντων σαφῆ προβαθμίδα τῶν «χιακῶν» ἀγγείων τῆς ἀνατολιζούσης περιόδου. Ἐξ ἄλλων κατηγοριῶν πλούσια εἶναι τὰ τεμάχια τῶν ἐρυθρομόρφων ἀγγείων καθὼς καὶ ἐνδιαφέροντα ἑλληνιστικὰ ὄστρακα. Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων ἀνευρέθησαν ἐπίσης εἰδώλια, λύχνοι, κέρνοι, ἀγνύθες κ.τ.ὅ.

20. Ἐν Τήνῳ ἡ διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου κ. Κοντολέοντος συνεχισθεῖσα κατὰ τὰς ὑπωρείας τοῦ «Ξώμπουργου» ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ πολίσματος, τοῦ ὁποίου ἡ ἀκμὴ πίπτει εἰς τοὺς ἀρχαϊκοὺς κυρίως χρόνους.

Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις ἱεροῦ ἀνήκοντος εἰς τὸν 8ον π.Χ. αἰῶνα καὶ ἱκανοποιητικῶς διατηρουμένου.

Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων παρατακτικῶς κειμένων ὀρθογωνίων χώρων ἐχόντων τὴν εἴσοδον εἰς τὴν νοτίαν πλευράν. Περισσότερον ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ τρίτος ἐξ ἀριστερῶν χῶρος, ὅστις περικλείει ναΐσκον (2,80 × 4,20) ἐκ σηκοῦ καὶ προδόμου κτιστοῦ. Ἐντὸς αὐτοῦ οὐδὲν σχετικὸν πρὸς τὴν λατρείαν εὑρέθη. Τὸ παρ' αὐτὸν διαμέρισμα εἶναι ἐπίσης λατρευτικοῦ χαρακτῆρος, ὡς δεικνύει ἡ πλήρης τέφρας εὑρεθεῖσα ἐσχάρα, ἥτις κεῖται παρὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Πλησίον τῆς ἐσχάρας ἔκειτο μικρὰ κιονόμορφος βάσις μαρμαρίνη. Τὰ ἀναθήματα εὑρίσκοντο κυρίως ἐντὸς τῶν δύο μικρῶν δωματίων τοῦ τετάρτου χώρου: εἰς τὸ βόρειον κατὰ τὰς δύο γωνίας ἦσαν δύο μεγάλοι πίθοι μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως· τοῦ πρώτου λείπει τὸ ἀνώτερον μέρος. Σώζεται ὅμως ἡ κατωτέρα ζώνη κοσμουμένη δι' ὀκτὼ ἵππων καὶ μικρὸν μέρος τῆς ἀνωτέρας ἥτις,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὡς δεικνύουσι τὰ σωζόμενα ἴχνη, ἐκοσμεῖτο διὰ σειρᾶς ἁρμάτων. Ὁ δεύτερος πίθος, ὅστις ἀνασυνεκροτήθη σχεδὸν ἄρτιος, φέρει καθαρῶς γραμμικὴν διακόσμησιν: ἤτοι εἰς τὸν λαιμὸν πέντε ζώνας κοσμουμένας ἐναλλὰξ διὰ μαιάνδρου καὶ τεθλασμένης γραμμῆς, ἐκ τῶν γωνιῶν τῆς ὁποίας ἐκφύονται ἐναλλὰξ πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὰ κάτω ἀγκιστροειδῆ κοσμήματα. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης γυναικεῖαι προτομαὶ καὶ ἀγγεῖα ἢ τεμάχια ἀγγείων ἀνήκοντα μέχρι τοῦ 5ου π. Χ. αἰῶνος.

Ἡ κατὰ χώραν ἀνεύρεσις τῶν ἀναγλύφων πίθων παρέχει ἀσφαλὲς χρονολογικὸν τεκμήριον. Οἱ πίθοι ἀνήκουν τὸ βραδύτερον εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 7ου αἰῶνος, ἐνῷ ἄλλα γραπτὰ ὄστρακα εἶναι ἀκόμη σαφῶς γεωμετρικά.

Τὸ δάπεδον τοῦ ναΐσκου καλύπτεται ὑπὸ χονδροῦ μωσαϊκοῦ ἐξ ἀδρῶν τεμαχίων λατύπης μαρμάρου· τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο ἐκαλύπτετο ὑπὸ ἐπιχρίσματος· ὅμοιον ἐπίχρισμα ἐκάλυπτε καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ὄψιν τῶν τοίχων τοῦ ναοῦ. Τὸ μωσαϊκὸν τοῦτο ἐκτείνεται καὶ εἰς τὴν μικρὰν ἐπιμήκη αὐλήν, ἥτις ἐκτείνεται ἔξωθι τοῦ ναΐσκου καὶ τοῦ παρ' αὐτὸν οἴκου. Ἡ εἴσοδος καὶ τῶν δύο ἦτο διαμορφωμένη κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον. Τοῦτο εἶναι μία περαιτέρω ἔνδειξις, ὅτι καὶ ὁ ναὸς καὶ ὁ παρ' αὐτὸν οἶκος εἶχον λατρευτικὸν χαρακτῆρα.

Ἡ τοιαύτη διαμόρφωσις: δύο οἶκοι λατρείας, ἡ παρ' αὐτοὺς ὕπαρξις ἄλλων οἴκων πείθουν ὅτι πρόκειται περὶ λατρευτικῆς ἰδιομορφίας. Ἡ λατρεία ἦτο χθονίας φύσεως, ὡς δεικνύει ἡ ἐσχάρα, καὶ ἡ θεότης γυναικεία. Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἔχει περατωθῆ ἀκόμη — ἡ θεότης ὅμως, ἥτις ἐλατρεύετο ἐνταῦθα, ἦτο πιθανῶς ἡ Δημήτηρ. Εἶναι δ' ἄλλως γνωστὸν πόσον διαδεδομένη ἦτο ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ταύτης εἰς τὰς νήσους.

Γενικῶς ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἱεροῦ τούτου εἶναι ἐνδιαφέρουσα λόγῳ τῶν πρωΐμων χρόνων, εἰς οὓς τοῦτο ἀνήκει. Ἐκ τῶν λοιπῶν Κυκλάδων μόνον ἐκ τῆς Δήλου ἔχομεν ναοὺς σχεδὸν συγχρόνους (Ἀρτεμίσιον, Λητῷον, Ἡραῖον), Ἱερὸν δὲ μετ' ἐσχάρας πρῶτον τώρα γνωρίζομεν ἐκ τῶν Κυκλάδων. Ὡς δ' εἴπο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μεν ἡ τοποθέτησις ταύτης οὐχὶ ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀλλ' εἰς τὸν παραπλεύρως οἶκον, ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς λόγους λατρείας.

Τὸ περιγραφὲν ἱερὸν τοῦτο κεῖται περὶ τὰ 100 μ. δυτικώτερον τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος, μὲ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀρχίσει ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην. Δυστυχῶς λόγῳ τῆς ἐκτάσεως τούτου ἀπὸ Β πρὸς Ν ἤτοι κατὰ τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ λόφου, ἡ διατήρησις, ἰδίᾳ εἰς τὸ χαμηλότερον μεῖζον τμῆμα, εἶναι λίαν ἐλλιπής. Πρόκειται ὁπωσδήποτε περὶ εὐμεγέθους οἰκοδομήματος πλάτους 14 μ. καὶ μήκους ὑπὲρ τὰ 15 μ.

Εἰς τὸ βόρειον, ἀνώτερον, τμῆμα ἐφάνη σαφῶς ἡ διάκρισις τριῶν παρακειμένων χώρων, τῶν ὁποίων σῴζονται μέχρι 0,80 μ. ὕψους οἱ τοῖχοι τῆς ἀνωδομῆς. Εἰς τὸ κατώτερον σῴζονται μόνον αἱ θεμελιώσεις ἐγκαρσίων τοίχων, οἵτινες ἦσαν συγχρόνως καὶ ἀναλήμματα τῆς γενομένης ἐπιχώσεως διὰ τὴν πρὸς νότον προέκτασιν.

Ἡ τοιχοδομία τοῦ οἰκοδομήματος τούτου εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἱεροῦ, ὅμοια δὲ καὶ τὰ ἐκ τούτου εὑρήματα. Ὅθεν εἰς τὴν πρώτην τοὐλάχιστον περίοδον αὐτοῦ εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ Ἱερόν. Αἱ διαστάσεις τούτου δεικνύουν, ὅτι ἀσφαλῶς δὲν πρόκειται περὶ ἰδιωτικῆς χρήσεως οἰκοδομήματος.

Τέλος εἰς τὴν πόλιν τῆς Τήνου, ἀνατολικῶς τοῦ ναοῦ τῆς Εὐαγγελιστρίας, ἀπεκαλύφθη τὸ θεμέλιον ναοῦ, τοῦ ὁποίου παρουσιάζω τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς κρηπῖδος. Κατὰ τὴν σκαφὴν ἦλθεν εἰς φῶς καὶ ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς σχεδὸν φυσικοῦ μεγέθους πηλίνη κεφαλὴ μὲ ἀτημέλητον τὴν κόμην, πιθανώτατα προερχομένη ἔκ τινος ἀκρωτηρίου τοῦ ναοῦ.

21. Ἐν Ρόδῳ συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία τὴν πέρυσιν ἐγκαινιασθεῖσαν ἀνασκαφὴν αὐτῆς διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ι. Κοντῆ καὶ τῶν ἐπιμελητῶν Γ. Δοντᾶ καὶ Π. Λαζαρίδη. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς ἀκροπόλεως ἐξηρευνήθη εἰς μῆκος 80 μ. ἡ βόρειος πλευρὰ κτίσματος κειμένου πρὸς Α. τοῦ ναοῦ τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως. Τὸ θεμέλιον κάμπτεται πρὸς βορρᾶν, εἰς μῆ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κος 18 μ., συνεχιζόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν. Εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ μήκους του εὑρέθη ἐξέχον τὸ θεμέλιον ἐπιβλητικῆς κλίμακος, τῆς ἐπισήμου προφανῶς εἰσόδου τοῦ ἀγνώστου μέχρι τοῦδε προορισμοῦ ὀρθογωνίου τούτου κτηρίου, ὅπερ, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν εὑρεθέντων πωρίνων δωρικῶν κιόνων, ἦτο δωρικοῦ ρυθμοῦ. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ εὕρεσις πωροπλίνθων μετ' ἐζωγραφημένων καὶ πλαστικῶν κονιαμάτων τῆς λεγομένης α΄ πομπηϊανῆς τεχνοτροπίας.

Κατὰ τὰς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως γενομένας ἐργασίας τακτοποιήσεως εὑρέθησαν καὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί, ὧν ἡ χρονολογία κυμαίνεται μεταξὺ τοῦ Α΄ π. Χ. καὶ τοῦ Ι΄΄ μ. Χ. αἰῶνος.

Ἄλλη σκαφὴ ἐγένετο παρὰ τὴν μέσην περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ πρὸς Ἀν. τοῦ Σταδίου, καθ' ἣν ἀπεκαλύφθη θεμέλιον 40 περίπου μ. μήκους, ἴσως ὁ στυλοβάτης στοᾶς τινος, νοτίως δὲ τούτου καὶ εἰς ἀπόστασιν 12 μ. ἕτερον θεμέλιον καὶ πολλὰ δωρικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη : σφόνδυλοι, κιονόκρανα, τρίγλυφος, γεῖσον ἀλλὰ καὶ ἰωνικοὶ κορμοὶ καὶ κιονόκρανον.

Εἰς τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν, ἥτις φέρει εἰς τὸ στάδιον καὶ τὴν ἀκρόπολιν, ἀπεκαλύφθη τμῆμα κτιστῆς ὀρθογωνίου ἑλληνιστικῆς ὑπονόμου μὲ ἰσοδόμους τὰς παρειὰς καὶ ὁριζοντίας πωροπλίνθους ὡς καλύμματα.

Ἄλλο μέγα ἑλληνιστικὸν κτίσμα εὑρέθη εἰς τὴν Ν. περιοχήν, παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον, τοῦ ὁποίου διακρίνονται 3 οἰκοδομικαὶ περίοδοι. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια κεχρωσμένου κονιάματος τῆς α΄ πομπηϊανῆς τεχνοτροπίας, ἐφ' ὧν παρατηρεῖται ὑποτυπώδης δήλωσις πλίνθων δι' ἐγχαράξεως, ὡς καὶ πλαστικὰ κυμάτια ἐζωγραφημένα διὰ πλοχμῶν πρασίνου καὶ ἐρυθροῦ χρώματος.

Ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν ἀνεζητήθησαν τὰ λείψανα βομβαρδισθείσης ἐκκλησίας, ἧς ἐξηκριβώθη τὸ ἐν σχήματι ἐλευθέρου σταυροῦ σχέδιον καὶ ἴχνη τοιχογραφιῶν, μετ' ἐπιγραφῆς λεγούσης: δέησις τῆς δούλης τοῦ Θεοῦ Εἰρήνης τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Βάρενας. Ἡ ἐκκλησία δὲν εἶναι αὐστηρῶς πρὸς Ἀνατολὰς ἐστραμμένη.

Εἰς τὰς ἐπιχώσεις ὅλων τῶν ἀνωτέρω ἐρευνηθέντων χώρων εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια ὀξυπυθμένων ἀμφορέων ὡς καὶ 316 μετὰ σφραγίδων λαβαί, ὧν αἱ πλεῖσται ροδιακῶν ἀμφορέων, τινὲς Κνιδίων καὶ ἄλλαι Κῴων.

Μία τούτων λέγει: Ἐπὶ Ἐπιχάρμου, ἄλλη δὲ Ἐπὶ Ἱερέως Ἐπιχάρμου.

Εἰς τὸ Βενετόκλειον εὑρέθησαν καὶ ἀγγεῖα μελαμβαφῆ μετ' ἐντύπου διακοσμήσεως ἀνθεμίων, πολλὰ δείγματα ἑλληνιστικῆς κεραμεικῆς, terrae sigillatae, ἀγνύθες, εἰδώλια καὶ ἄλλα μεταγενεστέρων Ρωμαϊκῶν χρόνων ἀγγεῖα, ὡς καὶ βυζαντινὰ πινάκια μὲ παραστάσεις ζώων.

Μεταξὺ τῶν παρὰ τὴν ἀκρόπολιν νυμφαίων γενομένων εὑρημάτων ἀξιοσημείωτος εἶναι δελφὶς ἑλληνιστικῶν χρόνων διατηρῶν τὴν ἔγχρωμον αὐτοῦ διακόσμησιν.

22. Ἐν Βαθυπέτρῳ παρὰ τὰς Ἀρχάνας τῆς Κρήτης συνέχισεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Σ. Μαρινάτου τὴν ἀνασκαφὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν μερικὴν διὰ τοῦ ἀρχαίου ὑλικοῦ ἀναστήλωσιν καὶ στερέωσιν τοῦ μικροῦ ἀνακτόρου. Ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι ἔγιναν εἰς τὴν ἀποθήκην, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι ὑψώθησαν καὶ ἐγένετο στέγη ἐκ μπετόν. Τῆς παρακειμένης Δυτικῆς κόγχης οἱ τοῖχοι ὑψώθησαν διὰ τῶν πελεκητῶν πελωρίων λίθων της μέχρις ὕψους 2 μέτρων. Ἐπίσης ἀνεκτίσθη καὶ ἡ ἀποθήκη τῶν πεσσῶν, ἐστεγάσθη δὲ καὶ ὁλόκληρον τὸ διαμέρισμα τοῦ στεμφυλοπιεστηρίου. Τὰ δοχεῖα τοῦ πιεστηρίου τούτου, ἀφαιρεθέντα ἵνα καθαρισθοῦν καὶ συγκολληθοῦν, ἐπανετέθησαν εἰς τὴν θέσιν των, ὥστε σήμερον ἔχομεν μίαν ζωντανὴν εἰκόνα τῆς παλαιοτάτης πλήρους γεωργικῆς ἐγκαταστάσεως ἐπὶ Εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους. Ἐν τῷ πιεστηρίῳ εὑρέθη καὶ τυφλόστομος ἀμφορεύς. Ἡ σκαφικὴ ἔρευνα ἐξετάθη πρὸς Ἀνατολάς, ὅπου προσεδοκᾶτο ἡ ἀνακάλυψις κεραμεικοῦ κλιβάνου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀντὶ ὅμως τούτου μία νέα συνοικία ἦλθεν εἰς φῶς κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ Μεγάρου. Ἀποτελεῖται δ' αὕτη ἐκ πολλῶν δωματίων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀνεσκάφησαν ἤδη τέσσαρα μεθ' ἑνὸς διαδρόμου. Ἡ συγκοινωνία τῆς νέας συνοικίας πρὸς τὸ κυρίως μέγαρον ἐξυπηρετεῖτο διὰ τοῦ «νοτίου διαδρόμου», ὅστις ἔχει μῆκος 35 μέτρων.

Ἡ νέα συνοικία εἶχε καὶ ἄνω πάτωμα τὰ δὲ διατηρούμενα ἰσόγεια ἐχρησίμευον πρὸς βοηθητικὰς χρήσεις. Ἓν ἐξ αὐτῶν φέρει τέσσαρας μικροὺς θησαυρούς («κασέλλες») ἐξ ὀρθίων πλακῶν. Παραπλεύρως ἀνευρέθησαν δύο λίθινα, σχεδὸν κωνικοῦ σχήματος, σκεύη κατὰ τὸ ἥμισυ κεχωσμένα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, τὰ ὁποῖα ἴσως ἦσαν ὕπεροι, ἂν καὶ τὸ ἓν φαίνεται νὰ ἦτο ἀρχῆθεν διάτρητον εἰς τὸν πυθμένα. Ἓν νοτιώτερον δωμάτιον ἦτο τὸ μαγειρεῖον. Τρεῖς ἑστίαι διατηροῦνται ἀκόμη καλῶς, ἀποτελούμεναι ἐκ πηλοῦ. Ἡ μία ἔχει σχῆμα ἐλλειψοειδὲς καὶ φαίνεται νὰ ἦτο μᾶλλον μικρὸς ἰπνός (φοῦρνος), αἱ ἄλλαι δύο ἔχουν ὀρθογώνιον σχῆμα, παραπλεύρως δ' αὐτῶν ὑπάρχει εἶδος σκάφης ἡμικυλινδρικῆς, ἀποτελουμένης ἐκ τεμαχίων πίθων ἐστερεωμένων ἐπὶ ὑποστρώματος πηλοῦ. Τὸν βοηθητικὸν χαρακτῆρα τῆς συνοικίας ταύτης ἀποδεικνύουν καὶ τὰ κινητὰ εὑρήματα, ἀποτελούμενα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐξ ἀγράφου κεραμεικῆς καθημερινῆς χρήσεως. Εὑρέθη ὅμως καὶ χρυσοῦν ἐνώτιον εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα, προφανῶς προερχόμενον ἐκ τῶν ἄνω πατωμάτων. Ἀποτελεῖται ἐξ ἐλλειψοειδοῦς κρίκου, ἀφ' οὗ κρέμαται κοκκιδωτὴ διακόσμησις ἐν εἴδει σταφυλῆς.

Ἐκ τοῦ ὑπολοίπου μεγάρου ἀνεσκάφη ἡ μεγάλη μετὰ δύο πεσσῶν ἀποθήκη, ἥτις περιεῖχε 16 μεγάλους πίθους. Καὶ εἰς τὸ δάπεδον καὶ ἐντὸς πολλῶν πίθων εὑρέθησαν ὀγκόλιθοι καὶ ἄφθονος γραπτὴ κεραμεική, ἐκ κατακρημνίσεως ἀπὸ τοῦ ἄνω πατώματος, τὸ ὁποῖον ἐβεβαιώθη ἐφέτος ὅτι ὑπῆρχεν. Ἡ κεραμεικὴ ἀνήκει ἀποκλειστικῶς εἰς τὸν πρώϊμον φυτικὸν ρυθμόν (ΥΜ Ια). Τὰ ἀγγεῖα εἶναι κατὰ μεγάλην πλειονότητα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἄωτα καὶ μόνωτα κύπελλα, τὰ τελευταῖα τοῦ λεγομένου τύπου Βαφειοῦ, μετ' ἀναγλύφου αὐλακος περίπου κατὰ τὸ μέσον.

Τὸ πλέον ἐνδιαφέρον ἀρχιτεκτονικὸν εὕρημα τῆς ἐφετεινῆς περιόδου ὑπῆρξεν ἱερὸν ἐντὸς τῆς κεντρικῆς αὐλῆς, τοῦ ὁποίου μόνον τὰ κατώτατα θεμέλια διατηροῦνται. Ἦτο ἐλαφρὰ κατασκευὴ ἐκ μικρῶν λίθων, συνισταμένη ἐξ ἑνὸς μεσαίου καὶ βαθυτέρου διαμερίσματος καὶ δύο πλευρικῶν, τὰ ὁποῖα εἶναι βραχύτερα. Καὶ τὰ τρία διαμερίσματα εἶναι ἀβαθῆ καὶ μόνον ὡς προσκυνητήρια (shrines) δύνανται νὰ χαρακτηρισθοῦν. Οὕτω κατέχομεν ἐπὶ τέλους τὸ πρῶτον Μινωϊκὸν ἱερόν, περὶ τοῦ ὁποίου μέχρι σήμερον δὲν ἐγνωρίζομεν τί εἴδους κάτοψιν εἶχε. Μόνον τὰς προσόψεις ἐγνωρίζομεν ἐκ μικρογραφιῶν καὶ ἄλλων τοιχογραφιῶν τῆς Κνωσοῦ, χρυσῶν ἐλασμάτων ἐκ τοῦ III βασιλικοῦ λάκκου τῶν Μυκηνῶν. Τὸ ἱερὸν τοῦτο τοῦ Βαθυπέτρου εὑρίσκεται κατὰ τὸν ἄξονα τῆς κεντρικῆς αἰθούσης, ἥτις ἠνοίγετο πρὸς τὴν κεντρικὴν αὐλὴν μὲ τρεῖς κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν. Ὁ μεσαῖος κίων εὑρίσκεται ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ κεντρικοῦ διαμερίσματος τοῦ ἱεροῦ, πρὸς Ἀνατολάς, ἐνῷ πρὸς Δυσμάς, εἰς τὴν δυτικὴν αὐλὴν εὑρίσκεται ἡ δυτικὴ κόγχη καὶ τὸ ὄπισθεν αὐτῆς ἱερὸν θησαυροφυλάκιον. Τὸ ἥμισυ λιθίνου διπλοῦ κέρατος, τὸ ὁποῖον εὑρέθη πρὸ τοῦ ἱεροῦ, δὲν ἀφήνει καμμίαν ἀμφιβολίαν ὡς πρὸς τὸν χαρακτῆρα τοῦ οἰκοδομήματος.

23. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἐξετέλεσε κατὰ τὸ ἔτος 1952 διὰ τοῦ ἐπιμελητοῦ Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων Κρήτης κ. Καλοκύρη τὴν στερέωσιν τῶν κτηρίων καὶ τοιχογραφιῶν ἀπὸ 13ου ἕως 16ου αἰῶνος τῶν κάτωθι ναῶν τῆς ἐπαρχίας Ἀμαρίου Ρεθύμνου Κρήτης. Παναγίας εἰς χωρίον Θρόνος, Ἁγίου Ὀνουφρίου εἰς χωρίον Γέννα, Ἁγίου Ἰωάννου «στὸ Σπήλιο» εἰς Καλογέρου, Παναγίας εἰς χωρίον Λαμπιῶτες καὶ Ἁγίου Ἰωάννου εἰς ἔξω χωρίον Νεὺς Ἀμάρι.

Σᾶς ἐπιδεικνύω δύο ἀπὸ τὰς καθαρισθείσας τοιχογραφίας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας χωρίου Θρόνου. Ἡ πρώτη εἰκονίζει τὸ ἕτερον τῶν ἡμιχορίων τῶν Ἀποστόλων ἐκ τῆς σκηνῆς τῆς Ἀναλήψεως συνοδευομένων ὑπὸ τοῦ ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἡ δὲ δευτέρα τὸν Χριστὸν εὐλογοῦντα ἐκ τῆς αὐτῆς σκηνῆς τῆς Ἀναλήψεως ἐντὸς ἐλλειψοειδοῦς δόξης φερομένης ὑπὸ ἀγγέλων. Αἱ εἰκόνες εἶναι αὐστηρᾶς μοναχικῆς τεχνοτροπίας ἀνάγονται δὲ πιθανῶς εἰς τὸν 13ον μ. Χ. αἰῶνα.

24. Ἐν Ἐπισκοπῇ Πεδιάδος Κρήτης ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία διὰ τοῦ ἐφόρου κ. Ν. Πλάτωνος 1) λαξευτὸν τάφον μετὰ δρόμου εἰς θέσιν Καλυβότοπος, διατηρούμενον ὁλόκληρον καὶ περιέχοντα δύο κιβωτιοσχήμους λάρνακας ΥΕ ΙΙΙ, τῶν ὁποίων ἡ μία εὑρέθη ἀνέπαφος. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ὀλίγα: χαλκοῦς σκύφος μὲ δύο ὁριζοντίας λαβὰς καὶ καθέτους ἀκρεμόνας, ξυράφιον καὶ μαχαίριον καὶ πήλινά τινα ἀγγεῖα.

2) Εἰς θέσιν Κεφάλα τάφους ἀποτελοῦντας μικρὰς συστάδας. Ἡ πρώτη συστὰς τῶν τάφων ἦτο μᾶλλον πτωχὴ εἰς κτερίσματα. Ἐκ τῶν γενομένων ἐνταῦθα εὑρημάτων ἀγγείων καὶ σκευῶν ἀξιόλογος εἶναι μικρὰ πηλίνη ἐλλειψοειδὴς διακόσμητος πυξίς, λίθινον καλυκόσχημον ἀγγεῖον καί τινες πήλιναι προχοΐσκαι. Ἀνευρέθησαν ὅμως ἱκαναὶ ψῆφοι ὅρμων, σφονδύλια, ἀμυγδαλοειδεῖς καὶ φακοειδεῖς σφραγιδόλιθοι, μικρὸν χρυσοῦν ἐνώτιον καὶ ψῆφος εἰς μορφὴν περικεφαλαίας μὲ παρωτίδας καὶ μέγα ἐλισσόμενον λοφίον.

Ὁ τάφος τῆς 2ας συστάδος διασώζει ὁλόκληρον τὸν πεταλοειδοῦς σχήματος θάλαμον μὲ τὴν βαθμιδωτήν του πρόσβασιν καὶ τὰ ἑκατέρωθεν ταύτης πεζούλια, ἐφαίνετο δὲ δίδυμος δηλ. μὲ δεύτερον θάλαμον ἔχοντα χωριστὴν κλιμακωτὴν πρόσβασιν. Ἡ τρίτη τέλος συστὰς ὀλίγον ἀπωτέρω παρουσίασε μικροὺς θαλάμους.

3) Εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν Κεφάλα ἀνεσκάφησαν τρεῖς σιροὶ φρεατόσχημοι, τῶν ὁποίων ὁ εἷς διηυρύνετο πρὸς τὰ κάτω. Βυζαντινά τινα ἀγγεῖα, σιδηροῦς λύχνος, μαχαίριον καὶ κώδων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τράγου ἀποδεικνύουσι τὴν χρῆσίν του κατὰ τοὺς ὑστέρους βυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ γειτονικοῦ χωρίου Σταμνιοὶ καὶ εἰς θέσιν Παλιάλωνα ἐξηρευνήθησαν πέντε συνολικῶς τάφοι. Τούτων ὁ πρῶτος σώζεται ὁλόκληρος, ὅπως καὶ ὁ δρόμος μὲ τὴν εἴσοδον, εἶναι δὲ σχήματος σχεδὸν πεταλοειδοῦς. Σαρκοφάγοι, ὡς βεβαιοῖ ὁ ἀνασκάψας ἰδιώτης, δὲν ὑπῆρχον. Τὰ παραδοθέντα κτερίσματα εἶναι εἰς λίθινος κέρνος μὲ πέντε δοχεῖα καὶ τρητὰς ἀποφύσεις ἀναρτήσεως, ἓν μέγα λίθινον κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μὲ κάλυμμα καὶ ψευδόστομος διακόσμητος ἀμφορεὺς κοινοῦ τύπου. Ἐκ τῶν ἄλλων τεσσάρων ἀνασκαφέντων τάφων σημαντικώτεροι ἦσαν δύο, ὧν ὁ εἷς εἶχε τετράγωνον θάλαμον, κανονικὸν δρόμον καὶ εἴσοδον φρασσομένην διὰ φράγματος λίθων, περιεῖχε δὲ τρεῖς ταφὰς συνοδευομένας ὑπὸ δεκαὲξ ἀγγείων πηλίνων ΥΜ ΙΙΙ, ἑνὸς χαλκοῦ, δύο ξυραφίων, ἑνὸς ἐγχειριδίου, μιᾶς τριχολαβίδος καὶ 2 αἰχμῶν δοράτων.

Διὰ τοῦ αὐτοῦ ἐφόρου κ. Πλάτωνος ἔσκαψεν ἡ Ἑταιρεία καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας. Ἡ ἀνασκαφὴ αὕτη εἶχεν ὡς κέντρα τὸ Πισκοκέφαλον καὶ τὰ Ἀχλάδια.

Καὶ δὴ 1) ἀνεσκάφη ὁ ἀποθέτης τοῦ ΜΜ ΙΙ ἱεροῦ Πισκοκεφάλου. Οὗτος παρὰ τὴν μερικὴν ἐξάντλησιν ἐκ τῶν ἐπὶ δεκαεξαετίαν λαθραίων σκαφῶν ἀπέδωκε σημαντικὴν σειρὰν τεθραυσμένων εἰδωλίων ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, λατρευτῶν τῆς θεότητος, πλῆθος κεφαλῶν μὲ περιτέχνους κομμώσεις, καὶ ἱκανὸν ἀριθμὸν ἐσθήτων μὲ πτυχώσεις εἰς τὰ πλάγια καὶ ἐνίοτε διακοσμήσεις καὶ τέλος σειρὰν ὁλόκληρον ὁμοιωμάτων εἰς διάφορα μεγέθη τοῦ κολεοπτέρου ἐντόμου «ρινόκερως ὁ ὀρύκτης», μικρογραφικὸν ἱερὸν μὲ διπλᾶ κέρατα εἰς σειρὰν ἐπὶ τοῦ γείσου.

Τὰ εἰδώλια εἶναι τὰ σπουδαιότερα μέχρι σήμερον εὑρεθέντα τῆς παλαιοανακτορικῆς περιόδου (ΜΜ Ι-ΙΙ), κατὰ πολὺ ἀνώτερα τῶν ἐκ Πετσοφᾶ Παλαιοκάστρου.

2) Σπουδαία μινωϊκὴ ἔπαυλις ἀνεκαλύφθη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Σητείας-Πισκοκεφάλου, ἥτις ἀτυχῶς ἐδιχοτομήθη κατὰ τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρὸ εἰκοσαετίας περίπου κατασκευὴν τῆς ὁδοῦ. Ἀνήκει εἰς τοὺς μεταβατικοὺς χρόνους ἀπὸ τῆς ὑστερομινωϊκῆς εἰς τὴν μεσομινωϊκὴν ἐποχήν (περὶ τὸ 1600 π. Χ.).

Μέχρι τοῦδε ἀνεσκάφη ἡ μεγάλη κλῖμαξ εἰσόδου, τὸ θυρωρεῖον μὲ δύο μικρὰ δωμάτια, τρεῖς ἀποθῆκαι μέ τινας πίθους κατεστραμμένους καὶ μικρά τινα διαμερίσματα. Ἡ ἔκτασις τῆς ἐπαύλεως, τῆς ὁποίας θὰ συνεχισθῇ ἡ ἀνασκαφή, φαίνεται σημαντική.

3) Εἰς θέσιν Μπεράτι Πισκοκεφάλου ἀνεσκάφη ταφικὸν σπήλαιον τῶν τελευταίων μινωϊκῶν, πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Ἀνευρέθη πλῆθος πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν ἀγγείων μὲ ἐνδιαφέρουσαν διακόσμησιν ἀντιπροσωπευτικὴν τοῦ ἐπαρχιακοῦ τῆς περιοχῆς Σητείας γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ καὶ σαρκοφάγος μετὰ καλύμματος, ἀλλ' ἄνευ ποδῶν μὲ διακόσμησιν σπειρῶν καὶ κυματιστῶν γραμμῶν, ἀμφότερα μινωϊκῆς ἐποχῆς. Ἐντὸς τῆς λάρνακος ἦσαν 10 πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἐκ δευτέρας ταφῆς. Πρὸς τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ σπηλαίου ἀνευρέθη πήλινος κάδος καὶ πίθος μινωϊκὸς μὲ κρουνὸν εἰς τὴν βάσιν του, ὅστις ἐχρησίμευσεν ἐπίσης διὰ ταφήν. Σημαντικὸν εὕρημα εἶναι καὶ μικρὸς πήλινος ὡραιότατος ἰχθὺς γεωμετρικῶν χρόνων.

Εἰς θέσιν Ρίζαν Ἀχλαδίων ἀνεκαλύφθη καὶ ἀνεσκάφη ἐν μέρει μεσομινωϊκὴ οἰκία τῆς παλαιοανακτορικῆς ἐποχῆς. Ἐνδιαφέρον εὕρημα εἶναι τμῆμα πλαστικοῦ ἀγγείου παριστῶντος φορτωμένον ἡμίονον.

Τέλος εἰς θέσιν Πλατύσκινος Ἀχλαδίων ἀνεσκάφη ΥΜ ΙΙΙ τάφος, ὁ καλύτερον διασωζόμενος ἐπὶ τῆς Κρήτης μινωϊκὸς θολωτὸς τάφος. Λυστυχῶς ἡ ἐσκαμμένη ἐκεῖ ἄμπελος παρακωλύει τὴν ἐλευθέραν ἀνασκαφήν.

*
* *

Ἐκπληροῦσα τὴν πέρυσι δοθεῖσαν ὑπόσχεσιν αὐτῆς ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἦλθεν ἐφέτος γενναία ἐπίκουρος εἰς τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κράτος εἴς τε ἔργα ἀναστηλώσεως καὶ εἰς ἐπισκευὰς μουσείων καὶ κατασκευὰς φυλακείων.

Ἀνέφερα ἤδη ἐν παρόδῳ ἀνωτέρω τὴν ἐπιχειρηθεῖσαν ἀναστήλωσιν τῆς μητροπόλεως τῶν Σερρῶν καὶ τῶν κιόνων τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς τῆς Βραυρῶνος. Εἰς ταύτας πρέπει νὰ προστεθῶσιν 1) ἡ στερέωσις τῶν περιφήμων ψηφιδωτῶν τοῦ 11ου αἰῶνος τῆς Νέας Μονῆς Χίου, εἰς ἣν πλὴν τοῦ γραμματέως ἐπεστάτησε καὶ ὁ ἔφορος βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων κ. Χατζηδάκις 2) ἡ ἀνακατασκευὴ τῶν προεδριῶν καὶ τῶν κλιμάκων τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ 3) ἡ ἀναστήλωσις τοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῶν Μυκηνῶν, τοῦ τε ἐντὸς καὶ τοῦ ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως.

4) Ὁ καθαρισμὸς τῶν ἐξόχων, ἑλληνιστικῆς τεχνοτροπίας ψηφιδωτῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος τοῦ ἡμισφαιρικοῦ θόλου τοῦ Ἁγ. Γεωργίου τῆς Θεσσαλονίκης, τῶν ὁποίων πλεῖστα ἔγχρωμα εἰς φυσικὸν μέγεθος ἀντίγραφα ἐξετελέσθησαν καὶ θέλουσι μετ' ὀλίγον ἐκτεθῆ καὶ ἐν Ἀθήναις καὶ

5) Ἡ μερικὴ ἀναστήλωσις τῶν κελλίων τῆς Μονῆς Καισαριανῆς.

Ἐνήργησεν ἐπίσης ἡ Ἑταιρεια δαπάναις αὐτῆς:

1) τὴν ἐπισκευὴν τῆς στέγης τοῦ Μουσείου Χαιρωνείας

2) τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Μουσείου τῆς Ἐπιδαύρου

3) τὴν στέγασιν τῆς ἀρχαιολογικῆς συλλογῆς Μήλου

4) τὴν ἐπισκευὴν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ Μουσείου Μυστρᾶ καὶ τὸν καθαρισμὸν τῶν τοιχογραφιῶν τῆς Ἁγίας Σοφίας

5) τὴν κατασκευὴν ἀρχαιολογικοῦ φυλακείου ἐν Δωδώνῃ

6) τὸν ἠλεκτροφωτισμὸν τοῦ φυλακείου τῆς Τίρυνθος

7) τὴν κατασκευὴν προθηκῶν τῶν πηλίνων ἀντικειμένων εἴς τινα διαμερίσματα τῆς νέας πτέρυγος τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου καὶ τέλος

8) μουσειακὰς ἐργασίας ἐν Ἀκροπόλει.

Διὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας ἀναστηλώσεως καὶ ἐπισκευῆς μουσείων ἐδαπάνησεν ἡ Ἑταιρεία 617 ἑκατομμύρια δραχμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἀρτιωτέραν μόρφωσιν τοῦ τε ἀνωτέρου καὶ τοῦ κατωτέρου ἐπιστημονικοῦ ἀρχαιολογικοῦ προσωπικοῦ ἐμερίμνησεν ἐφέτος ἡ Ἑταιρεία διαθέσασα τὸ ποσὸν τῶν δραχμῶν 76 ἑκατομμυρίων δι' ἐκπαιδευτικὰ ταξίδια τῶν ἐφόρων καὶ τῶν ἐπιμελητῶν ἀρχαιοτήτων ἀνά τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἑσπερίαν. Ἔχει δὲ τὴν ἀπόφασιν, ὅπως τὴν φροντίδα ταύτην ἐξακολουθήσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον.

Τὸ σπουδαιότερον ὅμως κατόρθωμα τῆς Ἑταιρείας, ἀληθὴς Ἡράκλειος ἆθλος, ὑπῆρξεν ἐφέτος ἡ ἀπὸ μακροῦ ἐπιχειρουμένη ἀλλ' οὐδέποτε κατορθουμένη ἀπομάκρυνσις ἐκ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ χώρου τοῦ Μυστρᾶ τῶν ἐνοικουσῶν 30 περίπου οἰκογενειῶν, ἐπιτευχθεῖσα τέλος δι' ἀπαλλοτριώσεως τῶν οἰκιῶν αὐτῶν ἀντὶ τιμήματος ἑνὸς δισεκατομμυρίου καὶ διακοσίων ἑκατομμυρίων δραχμῶν, καταβληθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Κατωρθώθη δ' ἡ ἀπομάκρυνσις αὕτη τῶν οἰκογενειῶν τοῦ Μυστρᾶ διὰ τῶν ἀόκνων ἐνεργειῶν τοῦ Ἀντιπροέδρου τῆς Ἑταιρείας κ. Π. Πουλίτσα, ἐφ' ᾧ καὶ χάριτας αὐτῷ μεγάλας ὀφείλει τό τε Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας καὶ μετ' αὐτοῦ σύμπας ὁ πονῶν διὰ τὴν εὐπρέπειαν τῶν βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων τοῦ Μυστρᾶ ἐπιστημονικὸς καὶ καλλιτεχνικὸς κόσμος.

Τοιοῦτο ὑπῆρξε, Κυρίαι καὶ Κύριοι, τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1952, ἔργον θετικὸν καὶ πολυμερές, ἀποδεικνῦον τρανῶς πόσον ἐκτὸς τῶν πραγμάτων εὑρίσκονται οἱ ἰσχυριζόμενοι ὅτι ἡ Ἑταιρεία ἀδρανεῖ ἀποθησαυρίζουσα ἁπλῶς τὰς ἐκ τοῦ Λαχείου προσόδους αὐτῆς, ἐν ᾧ ὅλως τοὐναντίον ἀξιοποιεῖ τὸ κεφάλαιον τοῦτο, ἐπιτελοῦσα ἔργον οὐ μόνον θεωρητικὸν ἐπιστημονικὸν ἀλλὰ καὶ πρακτικόν, καὶ δι' ἀποκαλύψεως τῶν ἐθνικῶν θησαυρῶν ἐρχομένη ἐπίκουρος καὶ εἰς αὐτὸ τὸ Κράτος, ὅπου τοῦτο δὲν δύναται οἰκονομικῶς νὰ ἐπαρκέσῃ εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἀνάγκας.

Ἡ ὑπόθεσις τῆς Ἑταιρείας, Κύριοι, εἶναι κοινὴ ὑπόθε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σις ὁλοκλήρου τοῦ Ἔθνους, πρὸς δόξαν τοῦ ὁποίου κατατείνουσι πᾶσαι αἱ προσπάθειαι αὐτῆς· διὰ τοῦτο δὲ καὶ εἶναι ἀξία πάσης ἐνισχύσεως καὶ συμπαθείας.

ΑΝΑΣΤ. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΚΘΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΝΑΣΚΑΦΕΩΝ

1. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΕΛΕΥΣΙΝΙ

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1882 ἐνεργούμεναι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀνασκαφαὶ τῆς Ἐλευσῖνος ἐσυνεχίσθησαν καὶ κατὰ τὸ 1952 δαπάναις τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ ἐν St. Louis Washington University [1]. Ἡ σκαφὴ διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 18ης Φεβρουαρίου μέχρι τῆς 20ῆς Ἀπριλίου, περιέλαβε δὲ μικρὸν τμῆμα τοῦ ἱεροῦ καὶ μέρος τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφείου.

1. Ἀνασκαφὴ εἰς τὸν χῶρον τοῦ ἱεροῦ.

Τὸ ἀνασκαφὲν τμῆμα τοῦ ἱεροῦ κεῖται πρὸ τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τῆς κρηπῖδος τῆς Φιλωνείου στοᾶς, ἔχει τριγωνικὸν σχῆμα καὶ περικλείεται ὑπὸ τοῦ πρωΐμου ἀρχαϊκοῦ ἀναλήμματος Z11, τῆς Πεισιστρατείου ἐσωτερικῆς πύλης H24, σκέλους τοῦ Πεισιστρατείου τείχους H23 καὶ τοῦ βορειοανατολικοῦ τμήματος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου K17 (πίν. 1) [2]. Ἡ ἐπίχωσις, ἡ ὁποία ἀρχικῶς ἐκάλυπτε τὸν μικρὸν τοῦτον χῶρον εἶχεν ἤδη ἀφαιρεθῆ κατὰ πρῶτον μὲν ὑπὸ τοῦ Φιλίου, ἔπειτα δέ (κατὰ τὸ 1933) ὑπὸ

[1] Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐκφράζομεν θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν σχετικὴν πίστωσιν, εἰς δὲ τὸ Washington University καὶ τὸν πρύτανιν αὐτοῦ Δρα Arthur H. Compton εὐγνωμοσύνην διὰ τὴν χορηγίαν. Εὐχαριστίαι ἐπίσης ὀφείλονται εἰς τὸν διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀμερικανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς Δρα John L. Caskey, εἰς τὸν Δρα Homer A. Thompson καὶ τὴν Δίδα Lucy Talcott, διότι ἔθεσαν εἰς τὴν διάθεσίν μας τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὸ ἐργατικὸν προσωπικὸν τῆς Σχολῆς καὶ τῆς Ἀγορᾶς καὶ εἰς τὴν Δίδα Alison Frantz διὰ τὴν λῆψιν φωτογραφιῶν. Τὰς περισσοτέρας φωτογραφίας τῆς σκαφῆς ἔκαμεν ὁ κ. Τσίμας, πρὸς τὸν ὁποῖον ἐκφράζομεν εὐχαριστίας. Εἰς τὴν Δίδα Ἄνναν Λιαναντωνάκη καὶ τὴν Καν Μαρίαν Φιλίνη ὀφείλομεν χάριτας διὰ τὴν συμμετοχήν των εἰς τὴν μελέτην τοῦ ἀνασκαφέντος ὑλικοῦ. Εἰς τὸ ἐργατικὸν προσωπικὸν καὶ ἰδίως εἰς τὸν Ἰωάννην Καραμῆτρον καὶ Μιλτιάδην Σιώτην ὀφείλονται ἔπαινοι διὰ τὴν προσεκτικήν των ἐργασίαν. Ἡ σκαφικὴ ἐργασία ἐγένετο ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ καθηγητοῦ Γεωργίου Ἐ. Μυλωνᾶ, ὁ ὁποῖος ἦτο εἰς Ἀθήνας ὡς Fulbright Senior Research Scholar.

[2] Τὰ διάφορα τμήματα καὶ λείψανα τοῦ ἱεροῦ δηλοῦμεν διὰ τῶν γραμμάτων τῶν χρησιμοποιηθέντων ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον τοῦ ἱεροῦ καὶ τῆς πόλεως τῆς Ἐλευσῖνος (Σχέδιον Τραυλοῦ 1934), τὸ ὁποῖον ἐδημοσίευσεν εἰς τὸν Ὁδηγόν του τῆς Ἐλευσῖνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ Κουρουνιώτη καὶ Θρεψιάδη [1]. Ὑπὸ τῶν τελευταίων καὶ μέρος τοῦ τμήματος εἶχε σκαφῆ μέχρι τοῦ βράχου.

Παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τμήματος καὶ εὐθὺς ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν, εἰς τὴν ὁποίαν εἶχε φθάσει ἡ σκαφὴ τοῦ 1933, ἀπεκαλύφθησαν ὑπολείμματα δρόμου, μικρὸν μέρος τοῦ ὁποίου εἶχον ἤδη διακρίνει ὁ Κουρουνιώ-

Εἰκ. 1. Ἀνασκαφεὶς χῶρος ἀπὸ τοῦ ὕψους τῆς Φιλωνείου Στοᾶς. Ε: ὑστερογεωμετρικὸς δρόμος. Μ – Ν: κτήριον βόθρου. Β: βόθρος. Λ: διαμέρισμα πρὸς βορρᾶν τοῦ βόθρου. Θ: ὑστεροελλαδικὰ κτίσματα. Τ: ὑστεροελλαδικὸς τάφος. Φωτ. A. Frantz.

της καὶ ὁ Θρεψιάδης (πίν. 1, Ε). Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ δρόμου εἶναι ἐπεστρωμένη διὰ πλακῶν, ἡ δὲ δυτικὴ παρυφή του χαρακτηρίζεται διὰ μεγαλυτέρων κυβικῶν Ἐλευσινιακῶν λίθων (εἰκ. 1). Οὐδὲν στοιχεῖον ἀνευρέθη ἐπ᾽ αὐτῆς δυνάμενον νὰ τὸν χρονολογήσῃ ἐπακριβῶς. Εὐτυχῶς ὅμως ὁ δρόμος ὑπόκειται τοῦ ἐκ πλίνθων προτειχίσματος τοῦ Πεισιστρατείου τείχους, μέρος τοῦ ὁποίου, μολονότι ἦτο προφυλαγμένον δι᾽ ὑποστέγου, ἤρχισε διαλυόμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν βροχῶν. Ἐπωφελούμενοι τῆς διαλύσεως ταύτης

[1] Α. Δ. 14, 1931 – 32, Παράρτημα, σ. 18 καὶ 15, 1933 – 35, Παράρτημα, σ. 41.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐσκάψαμεν μέρος τοῦ χώρου τοῦ καλυπτομένου ὑπὸ τοῦ πλινθοκτίστου προτειχίσματος καὶ τοῦτο μᾶς ἐπέτρεψε νὰ καθορίσωμεν στρωματογραφικῶς τὸ Πεισιστράτειον καὶ τὰ κάτωθεν καὶ ἄνωθεν τοῦ δρόμου ἐπίπεδα. Οὕτως ἀπεδείχθη ὅτι ὁ δρόμος ἐπίκειται στρώματος χαρακτηριζομένου ὑπὸ ὀστράκων τῶν ὑστάτων χρόνων τῆς γεωμετρικῆς περιόδου. Ὄστρακα τῶν χρόνων ἐκείνων ἀνευρέθησαν ἐπ' αὐτοῦ τοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου. Ἡ ὑπὲρ τὸν δρόμον ἐπίχωσις χαρακτηρίζεται ὑπὸ πρωτοαττικῶν ὀστράκων. Κατὰ ταῦτα ὁ δρόμος πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τὸ τέλος τῆς γεωμετρικῆς περιόδου καὶ πιθανῶς εἰς τὸ τέλος τῆς ὀγδόης καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ἑβδόμης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος.

Ὁ ὑστερογεωμετρικὸς οὗτος δρόμος βαίνει σχεδὸν παραλλήλως πρὸς τὸν ἀναλημματικὸν Κ17 καὶ ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον μὲ κλίσιν πρὸς νότον καὶ πρὸς ἀνατολάς, ἀκολουθῶν τὴν πλαγιὰν τοῦ λόφου. Εἰς δύο σημεῖα τοῦ διασωθέντος μήκους του ἀνεύρομεν ὑδραγωγοὺς κτιστοὺς τεθειμένους καθέτως πρὸς τὸν δρόμον διὰ τὴν ἀποχέτευσιν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων. Τὸ πρὸς βορρᾶν τμῆμα τοῦ δρόμου χάνεται ὑπὸ τὸ Πεισιστράτειον τεῖχος, ἐκεῖ ὅπου ἀρχίζει ἡ κλῖμαξ Η23, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐσυνεχίζετο καὶ πέραν τοῦ τείχους πρὸς τὰ βορειοανατολικά. Ἡ Ἑλληνιστικὴ ὁδός, ἡ ἀνευρεθεῖσα μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Πεισιστρατείου καὶ τῶν Κιμωνείων κτισμάτων [1], ἠκολούθει τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν, ἴσως δὲ καὶ ἐπίκειται τοῦ ἀρχαιοτέρου δρόμου.

Δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία ὅτι ὁ δρόμος ἔφερε πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πύλης τοῦ πρωΐμου ἀρχαϊκοῦ περιβόλου, τὴν ἀνακαλυφθεῖσαν τῷ 1933 ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη καὶ Τραυλοῦ κάτωθεν τοῦ ἀναλημματικοῦ Ζ11, μολονότι εἶναι ἀρχαιότερος αὐτῆς [2]. Ὡς γνωστὸν ἡ πύλη ἐκείνη ἐκλείσθη ὅτε ἱδρύθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος Ζ11. Τὴν πύλην καὶ τὸν ἀναλημματικὸν τοῖχον Ζ11 ἐξητάσαμεν ἐκ νέου καὶ ἰδίως τὴν λεγομένην πυλίδα Ζ 12, ἥτις κατὰ τὸν Κουρουνιώτην, ὁ ὁποῖος εἰς τοῦτο ἠκολούθησε τὴν γνώμην τοῦ Noack, ἔφερεν εἰς ἐσωτερικὴν κλίμακα, διὰ τῆς ὁποίας θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὴν πρὸ τοῦ Τελεστηρίου πλατεῖαν τὴν ὑποβασταζομένην ὑπὸ τοῦ ἀναλημματικοῦ Ζ 11. Ἡ ἐξέτασις τοῦ τοίχου τούτου κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἀπέδειξεν ὅτι ἡ λεγομένη πυλὶς δὲν ἦτο παρὰ ἀψιδωτὸν κατασκεύασμα (niche), δημιουργηθὲν ἵνα προφυλάξῃ καὶ περιβάλῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη ἀνευρεθὲν φρέαρ εἰς τὴν ῥίζαν τῶν θεμελίων τῆς Φιλωνείου στοᾶς (πίν. 1, Φ) [3].

Τὸ φρέαρ τοῦτο, τὸ ὁποῖον ὁ Μυλωνᾶς δέχεται ὡς τὸ Καλλίχορον τοῦ

[1] Α. Δ. 14, 1931 – 32, Παράρτημα σ. 29 καὶ εἰκ. 29.
[2] Αὐτ. σ. 16, εἰκ. 21.
[3] Αὐτ. σ. 17.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁμηρικοῦ ὕμνου [1] καὶ τὸ ὁποῖον ὁ Κουρουνιώτης δὲν ἀνέσκαψε πλήρως λόγῳ τῆς δυσκόλου του θέσεως, ἐξηρευνήσαμεν μετὰ προσοχῆς. Τὸ ὑπὲρ τὸν βράχον κτιστόν του τμῆμα ἀνέρχεται εἰς 1.40 μ.· τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνέσκαψε πλήρως ὁ Κουρουνιώτης. Τὸ εἰς τὸν βράχον λαξευθὲν τμῆμα ἔχει βάθος 6.10 μ. Τὸ στόμιον τοῦ φρέατος, ἡ διάμετρος τοῦ ὁποίου ἀνέρχεται εἰς 0.80 μ., δὲν διεσώθη. Τὸ φρέαρ εὑρέθη πλῆρες χωμάτων καὶ λίθων. Δυστυχῶς περιεῖχεν ἐλάχιστα ὄστρακα, ἐξ ὧν 2 τῶν ὑστεροελλαδικῶν III χρόνων, 4 τῶν ὑστερωτέρων γεωμετρικῶν καὶ 6 τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων. Τὰ ὄστρακα ταῦτα εὑρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ σχεδὸν βάθος—περὶ τὰ 5.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Τεμάχια ξύλων, ἀνευρεθέντα εἰς τὴν ἐπίχωσιν ἀποδεικνύουσιν ὅτι τοὐλάχιστον μέχρι βάθους 3 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου ἡ ἐπίχωσις ἦτο σύγχρονος, φαίνεται δ' ὅτι μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου ὁ Κουρουνιώτης ἠρεύνησε τὸ φρέαρ ἄνευ σοβαροῦ ἀποτελέσματος. Καὶ ἡ ἰδική μας ἔρευνα ἀπέβη ἄκαρπος, ἀφ' οὗ τὰ ἀνευρεθέντα ὀλίγα ὄστρακα δὲν δύνανται ἀσφαλῶς νὰ χρονολογήσωσι τὴν κατασκευὴν τοῦ φρέατος καὶ τὴν ἀρχὴν τῆς χρήσεώς του. Εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον τὸ φρέαρ ἐχρησιμοποιεῖτο, τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἀψῖδος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Z11, καὶ ὅτι ἐγκατελείφθη ὅτε ὁ χῶρος ἐπληρώθη χωμάτων κατὰ τὴν Κιμώνειον διασκευὴν τοῦ βορειοανατολικοῦ ἄκρου τοῦ ἱεροῦ.

Παρὰ τὸ φρέαρ διήρχετο ἡ ἀποκαλυφθεῖσα ὑστερογεωμετρικὴ ὁδός. Ἀλλὰ φαίνεται ὅτι πρὸς τοῦτο ἔφερεν ἀρχαιοτέρα ὁδός, ἡ ὁδὸς Δ (πίν. 1), τῆς ὁποίας μικρὸν τμῆμα διεσώθη. Ἡ ἐπιφάνειά της ἦτο λιθόστρωτος, μεταξὺ δὲ τῶν λίθων, διὰ τῶν ὁποίων ἦτο ἐπεστρωμένη, ἀνευρέθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ὑστεροελλαδικῆς III περιόδου, χρονολογοῦντα ταύτην. Ἡ χρονολογία τῆς ὁδοῦ Δ ὑποδεικνύει ἴσως ὅτι καὶ τὸ φρέαρ πρέπει νὰ ἀναχθῇ εἰς τοὺς ἰδίους χρόνους. Δυστυχῶς ὅμως τοῦτο δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ.

Ἡ ὑστεροελλαδικὴ ὁδὸς ἐφέρετο κατὰ μῆκος κτηρίου ἀκανονίστου σχήματος, τὸ μεγαλύτερον μέρος, τοῦ ὁποίου κατεστράφη, ὅτε ἐκτίσθη ὁ ἀναλημματικὸς τοῖχος K17 καὶ ἡ κρηπὶς τῆς Φιλωνείου στοᾶς, τῆς ὁποίας τὸ βορειοανατολικὸν φρεάτιον ἐπικάθηται ἐπὶ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ κτηρίου. Τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ κτηρίου ἀποτελεῖται ἀπὸ μικρὸν διαμέρισμα, 1.65 × 1.55 μ., τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον καλύπτεται ὑπὸ λιθοστρώτου (διαμέρισμα «M» πίν. 1 καὶ εἰκ. 1). Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἀνοίγει εἰς μεγαλύτερον δωμάτιον, «N», εἰς τὴν βορείαν ἄκραν τοῦ ὁποίου ἀνευρέθη μικρὸν ἐλλειψοειδὲς χώρισμα (1.10 μ. μήκους καὶ μεγίστου πλάτους 0.70 μ.) πλῆρες τέφρας καὶ πυρακτωθέντων χωμάτων. Δυστυχῶς τὸ δωμάτιον «N» δὲν

[1] The Hymn to Demeter and Her Sanctuary at Eleusis σ. 75 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

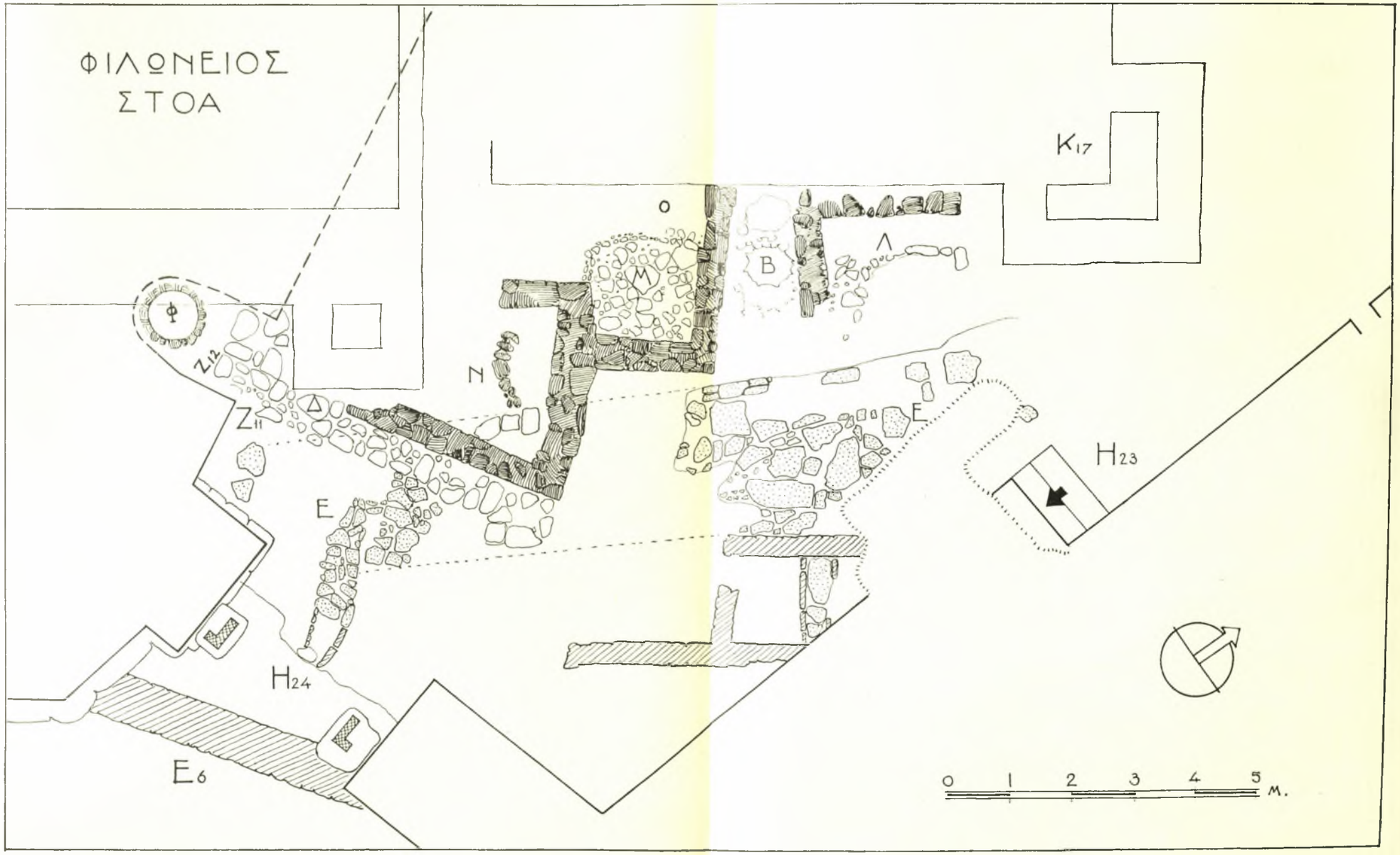

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διεσώθη ὁλόκληρον, οἱ δὲ περικλείοντες αὐτὸ τοῖχοι πρὸς νότον καὶ δυσμὰς κατεστράφησαν, ὅτε ἐκτίσθη ἡ κρηπὶς τῆς Φιλωνείου στοᾶς.

Τὸ διαμέρισμα «Μ» δι' εὐτελοῦς τοιχαρίου διακρίνεται χώρου πρὸς δυσμάς, «Ο», εἰς τὸν ὁποῖον ἀνευρέθη κτιστὸς ὀχετὸς διήκων καὶ διὰ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαμερίσματος καὶ καταλήγων εἰς βόθρον εὑρισκόμενον εἰς στενὸν χῶρον, πλάτους μεγίστου 1.40 μ., ἀμέσως πρὸς βορρᾶν τοῦ «Μ» (πίν. 1 Β καὶ εἰκ. 2). Ὁ χῶρος τοῦ βόθρου ἀπέδωσεν ἀλλεπάλληλα στρώματα τέφρας καὶ πυρακτωθέντων χωμάτων· καὶ αὐτὰ τὰ πλευρὰ τοῦ βόθρου ἀποδεικνύονται ὡς ὑψωθέντα διὰ λιθοδομῆς κατὰ περιόδους καὶ μαρτυροῦσι τὴν μακροχρόνιον χρῆσίν του. Ἐπίσης καὶ οἱ διασωθέντες τοῖχοι τοῦ «Μ» παρουσιάζουσι τοὐλάχιστον δύο οἰκοδομικὰς περιόδους· τὸ λιθόστρωτον τοῦ διαμερίσματος πάτωμα ἀνήκει εἰς τὴν νεωτέραν οἰκοδομικὴν περίοδον. Εἰς τὴν δευτέραν καὶ νεωτέραν οἰκοδομικὴν περίοδον ἀνάγεται καὶ τὸ διαμέρισμα «Λ», πρὸς βορρᾶν τοῦ χώρου τοῦ βόθρου (πίν. 1 καὶ εἰκ. 1). Μικρὸν μόνον μέρος τοῦ διαμερίσματος τούτου διεσώθη καὶ τοῦτο εὑρέθη κεκαλυμμένον διὰ τέφρας καὶ ἔφερε μαρτύρια ἰσχυρᾶς πυρακτώσεως.

Ἡ χρῆσις τοῦ κτηρίου δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ὁρισθῇ διὰ θετικῶν εὑρημάτων. Ἡ ὕπαρξις ὅμως τοῦ βόθρου, ἡ καλύπτουσα αὐτὸ τέφρα καὶ τὰ ἐπάλληλα στρώματα πυρακτωθέντος χώματος ἐνθυμίζουσι τὰ αὐτὰ μαρτύρια τῆς Ἱερᾶς Οἰκίας, τῆς ἀνασκαφείσης ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη ὀλίγον ἔξω τῆς νοτίας πύλης τοῦ ἱεροῦ. Τὸ κτήριον ὅμως τοῦ βορειοανατολικοῦ τμήματος τοῦ ἱεροῦ φαίνεται ὅτι ἀνάγεται εἰς ἀρχαιοτέρους τῶν γεωμετρικῶν χρόνους, καθότι τὰ ἐπὶ τῶν δαπέδων εὑρεθέντα ὄστρακα εἶναι τῶν τελευταίων χρόνων τῆς ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ ἐποχῆς, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων δὲ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ διαμερίσματος «Μ» ἀνευρέθη τμῆμα ποδὸς γεωμετρικοῦ κρατῆρος, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει ἀσφαλῶς τὸ terminus ante quem τῆς ἐγκαταλείψεως τοῦ κτηρίου. Ἴσως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ σχετίσωμεν τὸ κτήριον μὲ τὴν παρ' αὐτὸ διερχομένην ὑστεροελλαδικὴν ὁδὸν Δ καὶ τὸ φρέαρ εἰς ἓν συγκρότημα καὶ νὰ ἀναγάγωμεν τὴν χρῆσιν αὐτῶν, χρῆσιν μὲ θρησκευτικήν πως χροιάν, εἰς τοὺς ὑστάτους ὑστεροελλαδικοὺς χρόνους. Ἡ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ «Μ» σκαφή, τὴν ὁποίαν ἐλπίζομεν νὰ ἐπιχειρήσωμεν εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον, ἴσως φέρει εἰς φῶς τεκμήρια δυνάμενα νὰ ἐνισχύσωσι τὴν συσχέτισιν ταύτην.

Κάτωθεν τοῦ στρώματος τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ δρόμου Ε καὶ πρὸς ἀνατολὰς αὐτοῦ ἀνευρέθησαν λείψανα κτισμάτων τῶν ὑστεροελλαδικῶν ΙΙ καὶ ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων[1], ὑπὸ τὸ δάπεδον δὲ τοῦ κτίσματος Θ

[1] Τὰ λείψανα ταῦτα δὲν συμπεριελήφθησαν εἰς τὸν πίνακα 1 διὰ νὰ μὴ δημιουργήσωσι δυσκολίας εἰς τὴν κατανόησιν τῶν σπουδαιοτέρων ἀρχιτεκτονικῶν εὑρημάτων τοῦ τμήματος, διακρίνονται ὅμως εἰς τὴν εἰκόνα 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνευρέθη καὶ κτιστὸς τάφος ἀναγόμενος εἰς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙ ἐποχήν (εἰκ. 1 Τ). Ἐπ' αὐτοῦ τοῦ βράχου καὶ εἰς διάφορα σημεῖα τῆς περιοχῆς ἀνευρέθησαν μικρὰ τμήματα τοίχων μεσοελλαδικῶν κτισμάτων. Μεταξὺ τούτων καὶ κάτωθεν τῆς βάσεως τοῦ Πεισιστρατείου τείχους Η24, εὑρέθη παιδικὴ ἐντὸς πίθου ταφή, πρὸ δὲ τῆς νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ φρεατίου τοῦ ἀναλημματικοῦ Κ17 παιδικὸς ἐν τῷ χώματι τάφος, ἀναγόμενος εἰς τοὺς ὑστέρους μεσοελλαδικοὺς χρόνους.

Δυστυχῶς τὰ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τοῦ ἱεροῦ εὑρεθέντα κτίσματα διεσώθησαν εἰς σκελετώδη κατάστασιν, ὑποβοηθοῦσιν ὅμως τὴν πλήρη κατανόησιν τῆς ἱστορίας τῆς ζωῆς τοῦ ἱεροῦ. Εἰς τὸν σκοπὸν τοῦτον πρέπει νὰ ἀποβλέπῃ κάθε ἐργασία ἐπιχειρουμένη εἰς Ἐλευσῖνα καὶ τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔχομεν πρὸ ὀφθαλμῶν διὰ τὰς μελλοντικάς μας ἐρεύνας. Τὸ ἀποκαλυφθὲν μικρὸν τμῆμα τοῦ ὑστερογεωμετρικοῦ δρόμου, ὁ καθορισμὸς τῆς χρήσεως τῆς ἀψῖδος τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου Ζ11, ἡ ἔρευνα τοῦ φρέατος μολονότι ἀρνητικὴ εἰς εὑρήματα, ἡ ἀποκάλυψις τμήματος ἀρχαιοτέρου δρόμου, τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ, ὡς καὶ ἡ ἀνεύρεσις ἑτέρου ἱεροῦ ἴσως κτίσματος πλησίον τοῦ χώρου τοῦ φρέατος ὑποβοηθοῦσι σπουδαίως τὴν κατανόησιν τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἱεροῦ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς ὑπάρξεώς του. Οὕτω μανθάνομεν μεταξὺ ἄλλων ὅτι ἡ Πεισιστράτειος διαμόρφωσις τοῦ χώρου μὲ τὴν ἐσωτερικήν του πύλην καὶ τὸν ἐσωτερικὸν δρόμον δὲν ἦτο καινοτομία ἀλλ' ἐσυνέχιζε χρῆσιν καθιερωθεῖσαν διὰ τῶν αἰώνων.

2. Τὸ νεκροταφεῖον.

Τὸ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφεῖον τῆς Ἐλευσῖνος, τὸ καθορισθὲν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν Κουρουνιωτη – Τραυλου [1], συνεκέντρωσε τὰς προσπαθείας μας κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Μαρτίου καὶ τὸν Ἀπρίλιον. Ἡ ἔκτασις τοῦ νεκροταφείου τούτου ἀποδεικνύεται ἐκτεταμένη, ἡ δὲ πλήρης σκαφή του θὰ ἀπαιτήσῃ συνεχῆ ἐπὶ ἔτη ἐργασίαν. Οἱ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντες τάφοι ἀποδεικνύουσιν ὅτι ἡ περιοχὴ περιλαμβάνει πολύτιμα καὶ διδακτικώτατα εὑρήματα, τὰ ὁποῖα ἀνασκαπτόμενα θὰ ἀποτελέσωσι ἀξιολογώτατον ἀρχαιολογικὸν μνημεῖον. Διὰ τοῦτο ἐπιβάλλεται ἡ ἀπαλλοτρίωσις τοῦ χώρου καὶ ἡ συστηματικὴ αὐτοῦ σκαφή. Ἀποβλέποντες εἰς τοιαύτην συστηματικὴν σκαφὴν διηρέσαμεν ἐν σχεδίῳ τὸν ὅλον χῶρον εἰς τμήματα πλάτους 25 μέτρων καὶ διεκρίναμεν αὐτὰ διὰ κεφαλαίων γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου (πίν. 2). Τὰ τμήματα ταῦτα θὰ ἔχωσι καθέτως πρὸς σταθερὰν γραμμὴν διήκουσαν ἀπὸ ἀνατολῶν πρὸς δυσμὰς καὶ ὁριζομένην ὑπὸ τῶν πύργων τῆς ἠλεκτρι-

[1] Ὅρα Π. Α. Ε. 1950, σ. 127 – 137.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κῆς Ἑταιρείας, τῶν μόνων σταθερῶν τῆς περιοχῆς σημείων (ὅρα πίνακα 2, 1,2). Οἱ κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1950 ἀνασκαφέντες τάφοι εὑρίσκονται εἰς τὸ τμῆμα «Ζ», οἱ δὲ κατὰ τὸ 1952 εἰς τὰ τμήματα «Γ», «Ζ» καὶ «Θ».

Οἱ μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντες τάφοι ἀνάγονται εἰς τοὺς προϊστορικοὺς καὶ εἰς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους. Πρὸς εὐχερεστέραν διάκρισίν των θὰ ἀριθμῶμεν τοὺς τάφους κατὰ τὴν σειρὰν τῆς ἀνασκαφῆς των, πρὸ δὲ τοῦ ἀριθμοῦ ἑκάστου τάφου θὰ τίθεται τὸ κεφαλαῖον γράμμα τοῦ τμήματος. Πρὸς τούτοις μεταξὺ τοῦ γράμματος τοῦ τμήματος καὶ τοῦ ἀριθμοῦ εἰς τοὺς προϊστορικοὺς τάφους θὰ παρεντίθεται τὸ γράμμα «π». Κατ' ἀκολουθίαν τὸ «Θπ1» θὰ δηλοῖ τὸν πρῶτον προϊστορικὸν τάφον, ὁ ὁποῖος ἀνεσκάφη εἰς τὸ τμῆμα «Θ», τὸ «Θπ2» τὸν δεύτερον καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς· ἐν ᾧ τὸ «Θ1», «Θ2» κλπ. θὰ δηλοῖ τὸν πρῶτον, δεύτερον κλπ. σκαφέντα εἰς τὸ τμῆμα «Θ» τάφον τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διαιρέσεως τοῦ χώρου καὶ τῆς ὀνομασίας τῶν τάφων θὰ ἐπιτρέψῃ τὴν σαφῆ κατάταξιν καὶ μελέτην τῶν εὑρημάτων, ἡ ἀποκάλυψις τῶν ὁποίων θὰ γίνεται κατὰ σκαφικὰς περιόδους.

Κατὰ τὴν περίοδον τοῦ 1952 ἀνεσκάφησαν τάφοι εἰς τὰ τμήματα «Θ», «Ζ» καὶ «Γ», εἰς τρία διάφορα τμήματα, ἵνα χαρακτηρισθῶσιν οἱ εἰς τὸ νεκροταφεῖον διασωζόμενοι τάφοι. Εἰς μελλοντικὰς ἀνασκαφικὰς περιόδους ἡ προσπάθεια θὰ συγκεντροῦται εἰς ἓν τμῆμα ἕως ὅτου οἱ ἐν αὐτῷ τάφοι ἀποκαλυφθῶσι καὶ μόνον μετὰ τὴν πλήρη ἐξερεύνησιν αὐτοῦ ἡ ἀνασκαφὴ θὰ ἐπεκτείνεται εἰς ἕτερον τμῆμα.

Τμῆμα Θ. Εἰς τὸ τμῆμα «Θ» ἀνεσκάφησαν ἐν ὅλῳ 42 τάφοι. Ἐκ τούτων οἱ 20 ἀνάγονται εἰς τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους· ἐκ τῶν 20 δὲ οἱ δύο μόνον ἦσαν ἁπλοῖ λάκκοι ἀβεβαίου σχήματος ἐσκαμμένοι εἰς τὸ χῶμα καὶ ἀνάγονται εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν. Ὁ «Θπ20» περιέκλειε τοὐλάχιστον τρεῖς σκελετοὺς ἀποτεθειμένους εἰς τὴν πλευρὰν μὲ ἰσχυρῶς κεκαμμένα τὰ σκέλη. Ὁ «Θπ19» ἀπέδωσεν ἕνα καὶ μόνον σκελετὸν εἰς στάσιν ὀκλάζοντος καὶ εὑρέθη κεκαλυμμένος διὰ τεμαχίων μεσοελλαδικοῦ πίθου.

Οἱ χαρακτηριστικοὶ τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων κιβωτιόσχημοι τάφοι, ὁ τύπος Α τοῦ Τραυλου[1], ἀντιπροσωπεύονται διὰ τῶν τάφων «Θπ1», «Θπ3», «Θπ9», Θπ10», «Θπ11», «Θπ18» καὶ «Θπ17». Οἱ τάφοι οὗτοι εἶναι ὀρθογωνικοί, ἔχουσι δὲ τὰς πλευρὰς ἱδρυμένας διὰ πλακῶν κατακορύφων καὶ τὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα ὅτι μία καὶ μόνη πλὰξ χρησιμοποιεῖται δι' ἑκάστην τῶν πλευρῶν. Τὸ δάπεδον καλύπτεται διὰ στρώματος λεπτῶν χαλίκων, ἄμμος δὲ καὶ χάλικες λεπτοὶ ἔχουν τεθῆ περὶ τὸ χεῖλος ἵνα δημιουργηθῇ ὁμαλὴ ἐπιφάνεια διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ καλύμματος.

[1] Π. Α. Ε. 1950, σ. 130 – 131.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τοῦτο ἀποτελεῖται ἐκ μιᾶς ἢ δύο πλακῶν τεθειμένων κατὰ πλάτος τοῦ στομίου τοῦ τάφου.

Τάφοι μεσοελλαδικοὶ ὁμοίας κατασκευῆς ἀνευρέθησαν εἰς ὅλους σχεδὸν τοὺς ἀνασκαφέντας μεσοελλαδικοὺς συνοικισμοὺς ἀκόμη δὲ καὶ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ἱεροῦ τῆς Ἐλευσῖνος [1]. Αἱ διαστάσεις των εἶναι σχετικῶς μικραί· ὁ «Θπ1», ὁ μεγαλύτερος τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων κιβωτιοσχήμων τάφων, ἔχει μῆκος 1.50 μ., πλάτος 0.65 μ. καὶ βάθος 0.55 μ. Αἱ διαστάσεις τοῦ «Θπ10», τοῦ μικροτέρου, ἀνέρχονται εἰς $1.10 \times 0.55 \times 0.50$μ. Τρεῖς τῶν τάφων τοῦ τύπου τούτου, οἱ «Θπ11», «Θπ17» καὶ «Θπ18», ἦσαν παιδικοί, αἱ δὲ διαστάσεις των εἶναι μικρότεραι. Ὁ μεγαλύτερος τούτων, ὁ «Θπ11», ἔχει μῆκος 0.81 μ., πλάτος 0.58 μ. καὶ βάθος 0.45 μ. Τὸ πλάτος τοῦ παιδικοῦ τούτου τάφου εἶναι σχετικῶς μέγα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη ἵνα περιλάβῃ τρεῖς νεκρούς, λείψανα τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν κείμενα πλησίον ἀλλήλων. Εἰς τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν δύο τεφρὰ μινύεια ἀγγεῖα χρονολογοῦντα αὐτὸν ἐπακριβῶς. Οὔτε κτερίσματα, οὔτε καὶ ὑπολείμματα ὀστῶν ἀνευρέθησαν εἰς τοὺς τάφους «Θπ17» καὶ «Θπ 18», φαίνεται δ' ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ τὴν ταφὴν πολὺ μικρῶν παιδίων.

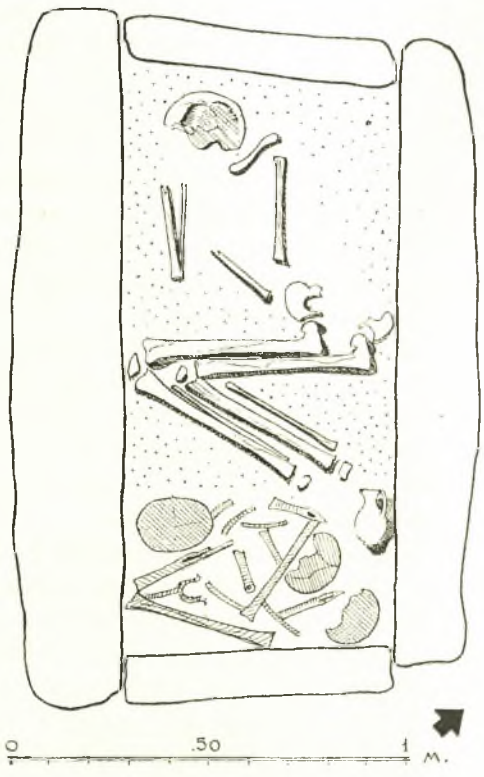

Εἰκ. 2. Τάφος «Θπ 1».

Ὁ τάφος «Θπ3» εὑρέθη κενός. Προφανῶς τὸ περιεχόμενόν του ἐσυλήθη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, διότι 0.10 μ. κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ στομίου του ἀνεύρομεν τὰ τεμάχια τριῶν ληκύθων τοῦ πέμπτου π. Χ. αἰῶνος.

Τὸ κοινὸν χαρακτηριστικὸν τῶν ὑπολοίπων τάφων τοῦ τύπου τούτου,

[1] Α. Δ. 14, 1931 – 32, Παράρτημα, εἰκ. 12.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ ὁποῖον τοὺς διακρίνει τῶν ὁμοίων τάφων τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς, εἶναι ὅτι περιέχουσι περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς σκελετούς[1]. Τὸ περιεχόμενον τοῦ τάφου «Θπ1» θὰ ἀρκέσῃ νὰ διασαφίσῃ τὸ χαρακτηριστικὸν τοῦτο (εἰκ. 2). Πρὸ τῆς βορειοανατολικῆς, στενῆς του πλευρᾶς εὑρέθησαν συσσωρευμένα ὀστᾶ ἀνήκοντα τοὐλάχιστον εἰς τρεῖς σκελετούς. Τὸ λοιπὸν τοῦ τάφου κατείχετο ὑπὸ σκελετοῦ ἀδιαταράκτου μὲ τὰ σκέλη ἰσχυρῶς κεκαμμένα κατὰ τὸ μεσοελλαδικὸν ἔθιμον. Εἶναι φανερὸν ὅτι οἱ σκελετοὶ τῶν πρότερον ταφέντων παρεμερίσθησαν ἵνα ἀφεθῇ χῶρος διὰ τὴν ἀπόθεσιν τοῦ τελευταίου

Εἰκ. 3. «Σῆμα» ἐπὶ τοῦ τάφου «Θπ 9». Ὑπεράνω τῶν τάφων καὶ πρὸς τὸ δεξιὸν ἄκρον τῆς εἰκόνος διακρίνονται κεραμοσκεπεῖς τάφοι (Θ 6).

νεκροῦ. Παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ εὑρέθη ἡ πρόχους 120. Καὶ εἰς τοὺς ἄλλους κιβωτιοσχήμους τάφους ἀνευρέθησαν ὀστᾶ ἀνήκοντα εἰς δύο καὶ τρεῖς σκελετούς, πάντοτε δὲ καὶ ὁ πλήρης σκελετὸς τοῦ τελευταίου.

Ἄνωθεν τοῦ καλύμματος τοῦ τάφου «Θπ9» καὶ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ θέσιν ἀνεύρομεν ὑπόλειμμα «στήλης» ἀποδεικνῦον τὴν ὕπαρξιν τοῦ

[1] Διὰ τὰ χαρακτηριστικὰ ἔθιμα ταφῆς τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων ὅρα ἰδίως BLEGEN - WACE, Middle Helladic Tombs, Symbolae Osloenses, 9, 1930, σ. 28 ἑξ. ΜΥΛΩΝΑ, A. E., 1937, σ. 43 καὶ The Cult of the Dead in Helladic Times, Studies Presented to David M. Robinson, σ. 68 - 82.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐθίμου τῆς ἐπιθέσεως «σημάτων» κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς (εἰκ. 3).

Ὁ «Θπ16» εἶναι μεσοελλαδικὸς τάφος μεγαλυτέρων διαστάσεων (1.42 × 0.84 × 0.50 μ.) περιεῖχε δὲ ἕνα καὶ μόνον νεκρὸν εἰς στάσιν κεκαμμένην. Παρὰ τὸν βραχίονα τοῦ σκελετοῦ εὑρέθη χαλκῆ λαβὶς γνωστοῦ μεσοελλαδικοῦ τύπου. Ἡ κατασκευὴ τοῦ τάφου τούτου εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα. Αἱ δύο μακραὶ πλευραὶ καὶ μία τῶν στενῶν εἶναι κατεσκευασμέναι διὰ πλακῶν ἱδρυμένων κατακορύφως. Ἐπὶ τοῦ ἄνω ἄκρου τῶν πλακῶν τούτων εἶναι τοποθετημένοι τετράπλευροι πλακωτοὶ λίθοι εἰς κανονικοὺς ὁριζοντίους δόμους, οἱ ὁποῖοι φθάνουσιν εἰς τὸ ὕψος τοῦ στομίου καὶ τοῦ καλύμματος. Ἡ ἑτέρα τῶν στενῶν πλευρῶν εἶναι κτιστὴ καὶ σχηματίζεται ὑπὸ τεσσάρων ὁριζοντίων ἐπαλλήλων δόμων [1]. Αἱ κατακόρυφοι πλάκες φαίνονται ὡς ὀρθοστάται καὶ ἀσφαλῶς εἶναι ὑπολείμματα τῆς τεχνοτροπίας τῆς χρησιμοποιηθείσης διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν κιβωτιοσχήμων.

Τὸ αὐτὸ σύστημα κατασκευῆς, κἄπως περισσότερον ἐξειλιγμένον, ἀνευρίσκομεν εἰς τὸν τάφον «Θπ7» (εἰκ. 4). Τὰ πλευρὰ τοῦ τάφου κατὰ τὴν βάσιν εἶναι κατεσκευασμένα διὰ πλακῶν κατακορύφων, ἐπ' αὐτῶν δὲ στερεοῦνται δόμοι ὁριζόντιοι ἐκ λίθων ἀργῶν. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου του καὶ πάλιν ἔχομεν τὸν πλήρη σκελετὸν τοῦ τελευταίου νεκροῦ, πρὸ δὲ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς καὶ πέραν τοῦ κρανίου τοῦ σκελετοῦ ἔχομεν συσσωρευμένα ὀστᾶ καὶ ὑπολείμματα κτερισμάτων.

Ἡ χρῆσις τοῦ ἰδίου τάφου διὰ τὴν ταφὴν πολλῶν νεκρῶν ἐπέβαλεν αὔξησιν τῶν διαστάσεων τῶν τάφων. Ὁ τάφος «Θπ6» ἔχει μῆκος 2.54 μ., πλάτος 1.90 μ. καὶ βάθος 0.90 μ. Καὶ πάλιν πλάκες ἐν εἴδει ὀρθοστατῶν κλείουσι τὸν τάφον κατὰ τὸ δάπεδον, ἐπ' αὐτῶν δὲ ἑδράζονται οἱ ὁριζόντιοι δόμοι τῆς ἀνωδομῆς. Ὁ τάφος ὅμως οὗτος παρουσιάζει νεώτερον στοιχεῖον: εἰς τὸ ἄκρον τῆς μακρᾶς πλευρᾶς ἔχει δημιουργηθῆ κανονικὸν ἄνοιγμα εἰσόδου μέσου πλάτους 0.51 μ. Τὸ ἄνοιγμα τοῦτο ἐκλείετο διὰ πλακός. Ἡ ἐμφάνισις τοῦ νέου τούτου στοιχείου ἐξηγεῖται εὐκόλως. Αἱ μεγάλαι διαστάσεις τοῦ τάφου καὶ ἰδίως τὸ πλάτος αὐτοῦ, ἐπέβαλον τὴν χρῆσιν μεγάλων πλακῶν διὰ τὸ κάλυμμα. Ἡ ἀφαίρεσις τῶν πλακῶν τούτων δι' ἑκάστην νέαν ταφὴν παρουσίαζε δυσκολίας, αἱ ὁποῖαι ἀπεφεύγοντο διὰ τῆς πλαγίας εἰσόδου. Πρὸ τῆς εἰσόδου θὰ ἐναπετίθετο ὁ τελευταῖος νεκρός, ἐν ᾧ τὰ ὀστᾶ τῶν προηγουμένως ταφέντων θὰ παρεμερίζοντο εἰς τὸ βάθος τοῦ τάφου. Δυστυχῶς ὁ τελευταῖος νεκρὸς τοῦ τάφου τούτου κα-

[1] Ὁ τάφος οὗτος ἐνθυμίζει τοὺς δύο κιβωτιοσχήμους τάφους, 5 καὶ 6, τοὺς ἀνασκαφέντας εἰς τὸ βάθος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς Φιλωνείου στοᾶς: ὅρα Μυλωνα, Ἐλευσινιακά, 1, σ. 49 – 57, εἰκ. 29 – 33.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τεστράφη κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὅτε ἡ ὕπαρξίς του ἐγένετο γνωστή· περισσότερον ὅμως τοῦ ἡμίσεος τοῦ δαπέδου του ἔμεινεν ἀνέπαφον καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὑρίσκομεν τὰ συσσωρευμένα ὀστᾶ. Μεταξὺ καὶ κάτωθεν τοῦ πρώ-

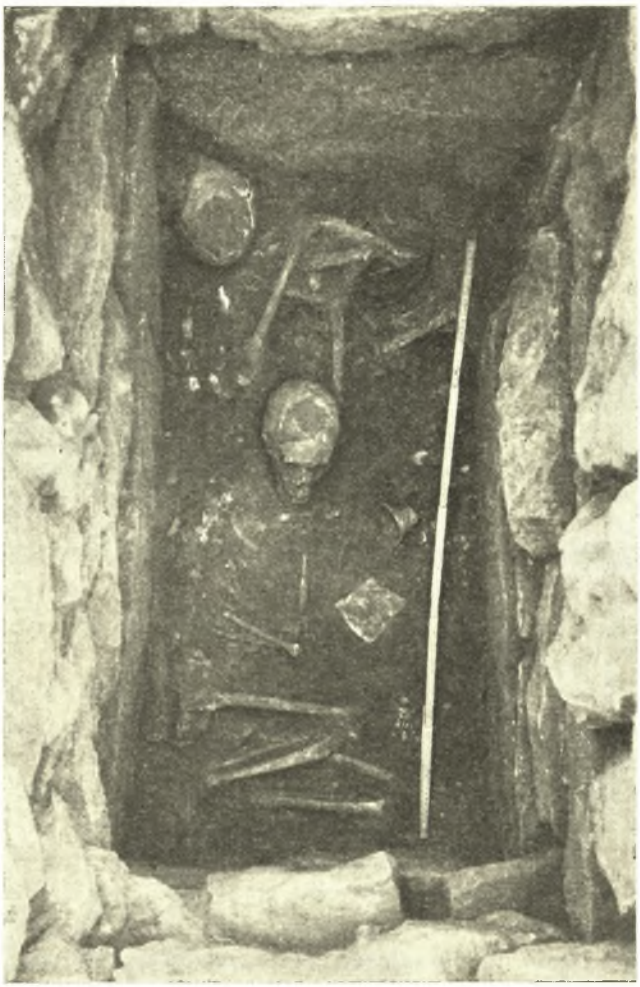

Εἰκ. 4. Μεσοελλαδικὸς τάφος «Θπ 7». Πρὸ τοῦ κρανίου διακρίνεται ποτήριον τύπου Βαφειοῦ, ὑπὸ δὲ τὰ συσσωρευμένα ὀστᾶ πρὸς τὴν δεξιὰν ἄκραν, στόμιον μινυείου κυπέλλου.

του στρώματος τῶν ὀστῶν ἀνεύρομεν 11 ἀγγεῖα, ἀναγόμενα εἰς τὴν δευτέραν περίοδον τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς. Τὰ χαρακτηριστικώτερα τού-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

των εἶναι ποτήρια τοῦ τύπου Βαφειοῦ, φέροντα ἀμαυρόχρωμον διακόσμησιν (εἰκ. 5). Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ τύπος οὗτος τοῦ καθέτου λακκοειδοῦς κτιστοῦ τάφου μεγάλων διαστάσεων μετὰ πλαγίας εἰσόδου ἀνάγεται εἰς τὴν περίοδον ἐκείνην τῆς μεσοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τοῦ «Θπ6» δὲν μανθάνομεν ἐὰν οἱ νεκροὶ ἀρχικῶς ἀπετίθεντο εἰς στάσιν κεκαμμένην εἰς τὸν τάφον, αἱ διαστάσεις τοῦ ὁποίου ἐπέτρεπον τεταμμένην ταφήν. Ἀλλ' εἰς τὸν τάφον «Θπ14», τοῦ ὁποίου ἡ κατασκευὴ φαίνεται κἄπως νεωτέρα τῆς τοῦ «Θπ6», ἀνευρέθη εἰς καὶ μόνον σκελετός, ἀποκείμενος ἐπὶ τῆς ῥάχεως αὐτοῦ μὲ σκέλη σχετικῶς τεταμμένα. Παρὰ τοὺς πόδας τοῦ σκελετοῦ ἀνευρέθησαν ἀγγεῖα δύο, τὰ ὁποῖα ἀνάγουσι τὸν τά-

Εἰκ. 5. Ποτήρια τύπου Βαφειοῦ ἐκ τοῦ τάφου «Θπ 6».

φον εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μεσοελλαδικῆς καὶ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑστεροελλαδικῆς Ι ἐποχῆς.

Μερικοὶ τῶν τάφων τοῦ τύπου τούτου, ὡς ὁ «Θπ2», ὁ «Θπ8» καὶ ὁ «Θπ4» ἐχρησιμοποιήθησαν καὶ εἰς ὑστερωτέρους προϊστορικοὺς χρόνους. Παραδείγματος χάριν, ὁ τάφος «Θπ4», ὅμοιος κατὰ τὴν κατασκευὴν πρὸς τὸν «Θπ6» καὶ μετὰ πλαγίας εἰσόδου, ἐκτίσθη κατὰ τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν. Τὰ εἰς τὴν εἰκόνα ἀπεικονιζόμενα συσσωρευμένα ὀστᾶ καὶ οἱ δύο πλήρεις σκελετοί, ἐνήλικος καὶ παιδίου, παρὰ τὴν εἴσοδον ἀνάγονται εἰς τοὺς ὑστεροελλαδικοὺς ΙΙΙ χρόνους (εἰκ. 6). Παρὰ τὸν σκελετὸν τοῦ παιδίου, ὡς εὐκόλως διακρίνει τις εἰς τὴν εἰκόνα, ἀπέκειντο 3 Μυκηναϊκὰ εἰδώλια τοῦ γνωστοῦ τύπου Φ, θήλαστρον, μικροσκοπικὸς ψευδόστομος ἀμφορεύς, κρατηρίσκος τρίωτος καὶ ἕτερος μεγαλύτερος ψευδόστομος, ψηφῖδες ἐκ φαγιεντιανῆς καὶ μηνίσκος ἐκ στεατίτου, ὁ ὁποῖος ἀσφαλῶς ἐφέρετο ὡς περίαπτον [1]. Μεταξὺ τῶν συσσωρευμένων ὀστῶν ἀνεύρομεν σφραγιδόλιθον φα-

[1] Πλήρη περιγραφὴν τῆς παιδικῆς ταύτης ταφῆς παρέχομεν εἰς ἄρθρον δημοσιευθησόμενον εἰς τὸν εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου τόμον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΟΔΟΣ ΑΘΗΝΩΝ ΜΕΓΑΡΩΝ

ΠΑΡΕΝΘΕΤΟΣ ΠΙΝΑΞ 2.

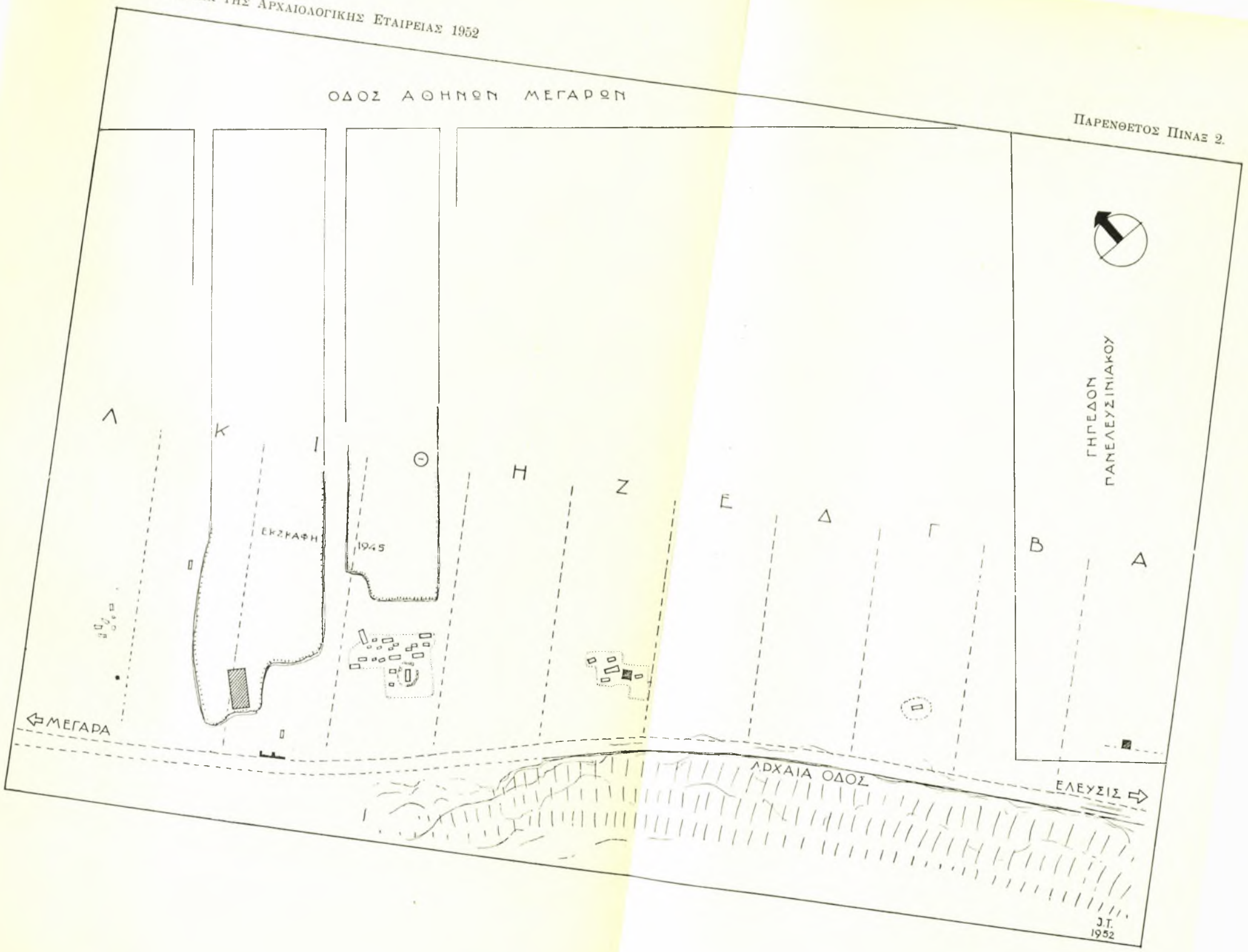

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 6. Περιεχόμενον τάφου «Θπ 4». Πλαγία εἴσοδος δηλοῦται διὰ τοῦ γράμματος «Ε».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κοειδῆ ἐκ στεατίτου μὲ ἐγγεγλυμμένην παράστασιν ἐλάφου καὶ τρία κομβία – σφονδύλια ἐκ στεατίτου.

Προτοῦ ὅμως χρησιμοποιήσουν τὸν τάφον οἱ ὑστεροελλαδικοὶ ἄνθρωποι ἔσκαψαν λάκκον ὑπὸ τὸ δάπεδον καὶ ἐκεῖ ἐτοποθέτησαν τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ κτερίσματα τῶν μεσοελλαδικῶν νεκρῶν. Ταῦτα δὲ χρονολογοῦσι τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Μεταξὺ τῶν κτερισμάτων τούτων καταλέγονται ἀγγεῖα μινύεια καὶ μετ' ἀμαυροχρώμου διακοσμήσεως, στρεπτὰ ἐκ χαλκοῦ, ψηφῖδες ἐκ χαλκοῦ καὶ ὀρείας κρυστάλλου καὶ ἑτέρα ψηφὶς μὲ γλυπτὴν διακόσμησιν δελφίνων.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς ὑστερωτέρους χρόνους οἱ μεσοελλαδικοὶ τάφοι «Θπ2» καὶ «Θπ8». Δυστυχῶς τὰ λείψανα, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν δευτέραν καὶ νεωτέραν χρῆσιν τῶν τάφων τούτων, δὲν διεσώθησαν, κάτωθεν ὅμως τῶν δαπέδων των ἀνευρέθησαν οἱ λάκκοι εἰς τοὺς ὁποίους εἶχον ἀποτεθῆ τὰ ὀστᾶ καὶ τὰ κτερίσματα τῶν ἀρχικῶν των ἐνοίκων. Καὶ εἰς μὲν τὸν λάκκον τοῦ τάφου «Θπ2» ἀνεύρομεν 16 ἀγγεῖα τῶν μεσοελλαδικῶν χρόνων, εἰς δὲ τὸν «Θπ8» 5 ἀγγεῖα μινύεια.

Εἷς καὶ μόνον τάφος ἀνεσκάφη εἰς τὴν περιοχὴν «Θ», ὁ ὁποῖος κατεσκευάσθη καὶ ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙ ἐποχήν, ὁ τάφος «Θπ5». Εἶναι κτιστὸς καὶ μεγάλων διαστάσεων (2.70 × 1.15 × 1.00 μ.), ἔχει δὲ εἴσοδον πλάτους 0.70 μ. κατὰ τὴν βορειοανατολικήν του γωνίαν. Εἰς ταύτην ἔφερε δρόμος, πλάτους 1 μ., ἐσκαμμένος εἰς τὸ χῶμα. Ἡ εἴσοδος αὕτη ἐκλείετο ὑπὸ τοίχου ἐκ λίθων ἀργῶν, πρὸ αὐτοῦ δὲ ἐξωτερικῶς ἀνευρέθη σωρὸς λίθων (εἰκ. 7). Ὁ τάφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ τριῶν μεγάλων πλακῶν, ἡ περιοχή του δὲ ὡρίζετο ὑπὸ ὀγκολίθων σχηματιζόντων περὶ αὐτὸν ἀκανόνιστον κάπως κύκλον μεγίστης διαμέτρου 7.50 μ. Δύο πλήρεις σκελετοὶ ἀπέκειντο ἐπὶ τοῦ δαπέδου του εἰς στάσιν ὁμοίαν πρὸς τὴν τοῦ ἐνήλικος τοῦ τάφου «Θπ4», περὶ αὐτοὺς δὲ εὑρέθησαν συσσωρευμένα ὀστᾶ καὶ ἐλάχιστα κτερίσματα: εἰς ψευδόστομος ἀμφορεύς, δύο εἰδώλια τύπου Φ καὶ Ψ, πρόχους Κυπριακοῦ τύπου ξενικοῦ δὲ πηλοῦ, μικρὸν ἀρυβαλλόσχημον ἀγγεῖον καὶ 3 σφονδύλια-κομβία ἐκ στεατίτου. Τὰ κτερίσματα ἦσαν πενιχρὰ ἀλλ' ἀρκετὰ ἵνα χρονολογήσωσιν ἐπακριβῶς τὸν τάφον.

Μεταξὺ τῶν προϊστορικῶν τάφων ἀνευρέθησαν ἐσφηνωμένοι οἱ τῶν ἱστορικῶν χρόνων. Οὗτοι διακρίνονται εἰς τάφους ἐνηλίκων καὶ εἰς τάφους παιδικούς. Οἱ περισσότεροι τῶν πρώτων εἶναι κεραμοσκεπεῖς τοῦ γνωστοῦ καμαρωτοῦ τύπου (εἰκ. 3), ἀπέδωσαν δὲ ἐλάχιστα κτερίσματα. Εἰς μίαν μόνην περίπτωσιν ὁ νεκρὸς εἶχεν ἀποτεθῆ ἐντὸς ἁπλοῦ λάκκου (εἰκ. 8, «Θ11»). Αἱ παιδικαὶ ταφαὶ παρουσιάζουσι περισσότερον ἐνδιαφέρον καὶ μεγαλυτέραν ποικιλίαν. Σπανίως οἱ νεκροὶ παιδίων ἀπετίθεντο εἰς ἁπλοῦς λάκκους· κατὰ κανόνα ἐτίθεντο ἐντὸς ἀμφορέων, μεγάλων ἀγγείων ἢ καὶ ἐντὸς πη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λίνων λαρνάκων (εἰκ. 8, Θ10 ὅρα καὶ εἰκ. 9). Ἐντὸς τῶν προχείρων τούτων φερέτρων ἢ καὶ περὶ αὐτά, ἀπετίθεντο τὰ κτερίσματα, κυρίως δὲ ἀγγεῖα — πυξίδες καὶ ληκύθια — τὰ ὁποῖα ἀνάγουσι τὰς παιδικὰς αὐτὰς ταφὰς εἰς τὸν πέμπτον π. Χ. αἰῶνα.

Εἰς τὴν περιοχὴν «Θ» ἐπίσης ἀνευρέθησαν τρεῖς πυραί, ἀποδεικνύουσαι ὅτι καῦσις νεκρῶν ἐχρησιμοποιεῖτο ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ταφήν. Καὶ εἰς τὰς τρεῖς περιπτώσεις τὰ ὑπολείμματα τῶν ὀστῶν, ἡ τέφρα καὶ τὰ κτε-

Εἰκ. 7. Τάφος «Θπ 5». Εἴσοδος καὶ δρόμος.

ρίσματα, ὡς εἶχον ἀποτεθῆ ἀρχικῶς περὶ τὴν πυράν, εἶχον ἀφεθῆ εἰς τὴν θέσιν των καὶ ἡ ὅλη ἔκτασις εἶχε καλυφθῆ διὰ χωμάτων. Τεφροδόχους δὲν ἀνεύρομεν μέχρι τοῦδε.

Ὑπολείμματα ἐναγισμῶν διὰ πυρὸς ἀνευρέθησαν εἰς διάφορα σημεῖα, φαίνεται δ' ὅτι ἐνίοτε οἱ κάτοικοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων διὰ τοιούτων ἐναγισμῶν καὶ προσφορῶν προσεπάθουν νὰ ἐξευμενίσουν τὰ πνεύματα τῶν ἀρχαίων των προπατόρων, ὁσάκις ἀπεκάλυπτον ἢ ἐτάραττον τοὺς τάφους αὐτῶν. Καθαρὰ παραδείγματα ἀνευρέθησαν περὶ τὸν «Θπ10», τὸν «Θπ2» καὶ τὸν «Θπ3»· ἀγγεῖα – προσφοραὶ δὲ ἀνευρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ τάφου «Θπ6» καὶ «Θπ4».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τμῆμα Ζ. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνεσκάψαμεν μόνον παιδικὰς ἐντὸς ἀμφορέων ταφὰς ὡς καὶ μίαν ᾠοειδῆ λάρνακα (εἰκ. 9). Ἐντὸς δύο μόνον τῶν ἀμφορέων ἀνευρέθησαν μικροσκοπικὰ ὑπολείμματα ὀστῶν εἰς οὐδένα δὲ τέφρα. Ἀσφαλῶς ὅμως πάντες εἶχον χρησιμοποιηθῆ διὰ τὴν ταφὴν μικρῶν παιδίων ἢ καὶ νηπίων, τῶν ὁποίων οἱ σκελετοὶ διελύθησαν τελείως. Εἰς τρεῖς τῶν ἀμφορέων ἀνευρέθησαν μικρότερα ἀγγεῖα-κτερίσματα, εἰς δὲ

Εἰκ. 8. Γενικὴ κάτοψις μέρους τμήματος «Θ».

τὴν ᾠοειδῆ λάρνακα δύο ληκύθια καὶ εἰς σκύφος. Τῶν ἀμφορέων εἰς ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Χιακῶν, πάντες δέ, κατὰ τὴν γνώμην τῆς Δίδος Βιργινίας Grace, ἡ ὁποία ἐδέχθη νὰ τοὺς μελετήσῃ, ἀνήκουσιν εἰς τὸ δεύτερον τέταρτον τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος[1]. Εἰς τοὺς χρόνους ἐκείνους ἀνάγουσι τὰς ταφὰς καὶ τὰ ληκύθια, τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τῶν ἀμφορέων καὶ τῆς λάρνακος.

[1] Εἰς τὴν Δίδα Grace ἐκφράζομεν θερμὰς εὐχαριστίας διὰ τὴν πολύτιμον συμβολήν της εἰς τὴν μελέτην τῶν εὑρημάτων τοῦ Νεκροταφείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τμῆμα Γ. Μικρὸν μέρος τῆς περιοχῆς τοῦ τμήματος τούτου ἀνεσκάφη ἵνα ἐξακριβωθῇ ἡ ἔκτασις τοῦ προϊστορικοῦ νεκροταφείου. Εἰς τοῦτο ἀνευρέθη μεγάλη πυρὰ καὶ τὰ ὑπολείμματα δύο προϊστορικῶν τάφων, «Γπ1» καὶ «Γπ2». Ἡ πυρὰ παρουσιάζει τὰ αὐτὰ χαρακτηριστικὰ ὡς αἱ ἀνασκαφεῖσαι εἰς τὸ τμῆμα «Θ», ἤτοι ὀστᾶ κεκαυμένα καὶ ἀποκείμενα ἐπὶ ἰσχυρῶς πυρακτωθέντος ἐδάφους, ὑπολείμματα ἀπηνθρακωμένων ξύλων καὶ κτερίσματα, εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην λήκυθοι μὲ λευκὸν ἔδαφος καὶ παραστάσεις, αἱ ὁποῖαι δυστυχῶς δὲν διεσώθησαν. Ὁ εἷς τῶν προϊστορικῶν τάφων, ὁ «Γπ2», εἶχε καταστραφῇ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· ὁ ἕτερος, ὁ

Εἰκ. 9. Τμῆμα «Ζ». Παιδικαὶ ἐντὸς ἀμφορέων καὶ λάρνακος ταφαί. (Φωτογραφία Alison Frantz).

«Γπ1», ἔχει μερικῶς διασωθῇ, ἀλλὰ παρουσιάζει πολὺ ἐνδιαφέρον. Ὁ τάφος οὗτος φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη ἢ τοὐλάχιστον ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τοὺς τελευταίους ὑστεροελλαδικοὺς ΙΙΙ χρόνους. Κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς πέμπτης π. Χ. ἑκατονταετηρίδος ὅμως, περὶ τὰ 480 π. Χ., ἡ θέσις του ἀνευρέθη, μέρος τοῦ περιεχομένου του ἀφῃρέθη καὶ εἰς τὸν δημιουργηθέντα χῶρον ἀπετέθη πίθος περιέχων τὸ πτῶμα παιδίου καὶ κτερίσματα. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ πίθου ἐκαλύφθη ὑπὸ χύτρας, εἰς τὴν ὁποίαν ἐτέθησαν καὶ ἄλλα κτερίσματα (εἰκ. 10). Μετὰ τῶν ὀστῶν τοῦ παιδίου εὑρέθησαν 4 ἀγγεῖα καὶ 5 εἰδώλια, ἐντὸς δὲ τῆς χύτρας ἀκόμη 4 ληκύθια. Ὁ προϊστορικὸς τάφος ἀρχικῶς περιεῖχε συσσωρευμένα ὀστᾶ προερχόμενα ἐκ προγενεστέρων ὑστεροελλαδικῶν ταφῶν καὶ τὸν πλήρη σκελετὸν τοῦ τελευταίου νεκροῦ. Μόνον τὸ κάτω μέρος τοῦ σκελετοῦ τούτου κατεστράφη κατὰ τὴν τοποθέτησιν τοῦ πίθου καὶ τὰ δύο τρίτα σχεδὸν τῶν συσσωρευμένων ὀστῶν. Μεταξὺ τῶν ὑπολειφθέντων ἀνεύρομεν ψευδόστομον ἀμφορέα τῶν ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χρόνων, τὸ κάτω μέρος μυκηναϊκοῦ εἰδωλίου, ὡς καὶ χαλκῆν μάχαιραν καλῶς διατηρουμένην.

Εἰκ. 10. Περιεχόμενον τάφου «Γπ 1». Ταφὴ παιδίου ἐντὸς πίθου καὶ συσσωρευμένα ὀστᾶ ὑστεροελλαδικῶν ΙΙΙ χρόνων.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἡ σκαφὴ τοῦ νεκροταφείου τῆς Ἐλευσῖνος τοῦ 1952 ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως καρποφόρος. Οἱ τάφοι τῶν ἱστορικῶν χρόνων, μολονότι μεγάλου ἐνδιαφέροντος, ἔχουσι παράλληλα εἰς ἄλλους ἀνευρεθέντας εἰς διάφορα τῆς Ἀττικῆς μέρη. Οἱ προϊστορικοὶ ὅμως τάφοι εἶναι μοναδικοί. Διὰ τοῦτο καὶ ἐπεμείναμεν περισσότερον εἰς τὴν περιγραφήν των. Ἡ περιγραφὴ αὕτη ἐλπίζομεν ὅτι κατέστησε φανερὰν τὴν ἐξέλιξιν τῶν μεσοελλαδικῶν κιβωτιο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σχήμων τάφων μικρῶν διαστάσεων εἰς τοὺς ἐπίσης μεσοελλαδικοὺς καθέτους, λακκοειδεῖς τάφους μεγαλυτέρων διαστάσεων. Τὴν ἐξέλιξιν ταύτην δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν βῆμα πρὸς βῆμα, οὕτως εἰπεῖν, καὶ νὰ ἐπισημάνωμεν ὡς σταθμοὺς τοὺς τάφους «Θπ1», «Θπ16», «Θπ7» καὶ «Θπ6». Οἱ μεγάλοι κάθετοι τάφοι εἶναι ὅμοιοι πρὸς τοὺς καθέτους, λακκοειδεῖς (Shaft graves) τῶν Μυκηνῶν καὶ ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ ἐκεῖνοι ἐξειλίχθησαν ἐκ μεσοελλαδικῶν τάφων. Αἱ παρατηρούμεναι διαφοραί — τοιχώματα, εἴσοδος—προκύπτουσιν ἐκ τοῦ ποιοῦ τοῦ χώρου, εἰς τὸν ὁποῖον ἐσκάφησαν. Εἰς τὰς Μυκήνας ὀλίγον κάτωθεν τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ἔχομεν βράχον, ἐν ᾧ εἰς τὴν Ἐλευσῖνα χῶμα διήκει εἰς μέγα βάθος. Κατ' ἀκολουθίαν ἡ διὰ τοίχου στερέωσις τῶν τοιχωμάτων τῶν τάφων τῆς Ἐλευσῖνος ἦτο ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη ὡς καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς εἰσόδου, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω.

Οἱ Ἐλευσινιακοὶ προϊστορικοὶ τάφοι ὁμοίως ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ ἄλλα ταφικὰ ἔθιμα τῆς μυκηναϊκῆς ἐποχῆς, τὰ ὁποῖα παρεῖχον πράγματα εἰς τοὺς ἐρευνητάς, ἔχουσι τὴν ἀρχήν των εἰς μεσοελλαδικοὺς χρόνους [1]. Παραδείγματος χάριν, τὸ ἔθιμον τῆς ταφῆς δύο ἢ καὶ περισσοτέρων νεκρῶν εἰς τὸν αὐτὸν τάφον, τὸ ὁποῖον δραματικῶς ἀναφαίνεται εἰς τοὺς καθέτους, λακκοειδεῖς τάφους τῶν Μυκηνῶν, ἤτοι ἡ μεταστροφὴ τῶν ἀτομικῶν τάφων εἰς οἰκογενειακούς, ἀναφαίνεται εἰς μεσοελλαδικοὺς χρόνους, ὡς ἀποδεικνύουσιν οἱ τάφοι «Θπ1», «Θπ6», «Θπ7» κλπ. Ἡ συνήθεια τοῦ παραμερισμοῦ τῶν ὀστῶν τῶν προγενεστέρως ταφέντων καὶ ἡ παρὰ τὴν εἴσοδον κατάθεσις τοῦ τελευταίου νεκροῦ, συνήθεια ἡ ὁποία χαρακτηρίζει τὴν μυκηναϊκὴν ἐποχὴν ἀπὸ τῶν χρόνων τῶν βασιλικῶν λακκοειδῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν (ὅρα τὸν τάφον Σταματάκη VI καὶ τὸν Α τοῦ νέου κύκλου) μέχρι τοῦ τέλους τῆς προϊστορικῆς περιόδου ἀναφαίνεται εἰς μεσοελλαδικοὺς χρόνους καὶ συνεχίζεται εἰς τοὺς μυκηναϊκούς. Ἀκόμη καὶ ἡ ἔλλειψις σεβασμοῦ πρὸς τὰ λείψανα τῶν προγόνων, ἡ παρατηρουμένη εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ἀντικατοπτρίζεται εἰς τὸν ἀπρόσεκτον καὶ ὁμαδικὸν παραμερισμὸν τῶν ὀστῶν, ὁ ὁποῖος χαρακτηρίζει τοὺς μεσοελλαδικοὺς τάφους τοῦ τμήματος «Θ».

Κατὰ ταῦτα οἱ προϊστορικοὶ τάφοι τοῦ πρὸς τὰ Μέγαρα νεκροταφείου τῆς Ἐλευσῖνος πληροῦσι τὸ κενόν, τὸ ὁποῖον ὑφίστατο εἰς τὰς γνώσεις ἡμῶν τὸ σχετικὸν πρὸς τὴν μεταβατικὴν περίοδον ἀπὸ τῆς μεσοελλαδικῆς πρὸς τὴν ὑστεροελλαδικὴν ἐποχὴν καὶ ἀποδεικνύουσι, τοὐλάχιστον ὅσον

[1] Διὰ τὰ ἔθιμα ταφῆς τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων ὅρα ἰδίως WACE, Chamber Tombs at Mycenae, PERSSON, The Royal Tombs at Dendra Near Midea; New Tombs at Dendra, BLEGEN, Prosymna, σ. 51 ἑξ. MYLONAS, Homeric and Mycenaean Burial Customs A.J.A., 52, 1948, σ. 56 - 81.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀφορᾷ τὰ ταφικὰ ἔθιμα, τὴν ὀρθότητα τῆς γνώμης ὅτι ἡ δευτέρα ἐξειλίχθη ὁμαλῶς ἐκ τῆς πρώτης. Ἡ περαιτέρω πληρεστέρα μελέτη τοῦ νεκροταφείου τούτου ἐπιβάλλεται, ἐλπίζομεν δ' ὅτι θὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ συνέχισις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὸ 1953.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Ε. ΜΥΛΩΝΑΣ

ΙΩΑΝΝΗΣ ΤΡΑΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

2. ΣΥΝΕΧΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΒΡΑΥΡΩΝΑ ΠΑΛΑΙΟΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ

Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἐπανάληψιν τῆς ἀνασκαφῆς τῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς Βραυρῶνος, γενομένην κατὰ Νοέμβριον καὶ Δεκέμβριον τοῦ 1952, ἐσυνεχίσθη κατ' ἀρχὰς ἡ ἀποκάλυψις τῶν πέρυσιν ἐν μέρει ἀποκαλυφθέντων ἐσωτερικῶν πωρίνων στυλοβατῶν τοῦ κυρίως ναοῦ, ἔπειτα δὲ τῶν δύο ναρθήκων (ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ) καὶ ἀκολούθως τοῦ πρὸς δυσμὰς ἀνοικτοῦ προαυλείου καὶ τῶν πρὸς δυσμὰς τοῦ βαπτιστηρίου καὶ πρὸς βορρᾶν τοῦ ἐξωνάρθηκος προσκτισμάτων. Ἐξετελέσθησαν ὡσαύτως καὶ διάφορα ἔργα ἀναστηλώσεως καὶ στερεώσεως τοῦ μνημείου.

Αἱ ἐσωτερικαὶ κιονοστοιχίαι.

Ἐκ τῶν δύο ἐσωτερικῶν κιονοστοιχιῶν τῆς μὲν Νοτίας ὁ στυλοβάτης ἦτο τελείως κατεστραμμένος, εὑρέθη δὲ μόνον ἡ 1.65 μ. ἐξέχουσα δυτικὴ παραστάς, σωζομένη μέχρις ὕψους 0.65 μ. Τουναντίον ὁ βόρειος στυλοβάτης, συνιστάμενος ἐκ κανονικῶν μεγάλων πωρολίθων, διετηρήθη ὁλόκληρος, εὑρέθη δὲ μία εἰσέτι κατὰ χώραν βάσις κίονος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ παρακειμένη πρὸς αὐτὴν δυτικὴ παραστάς [1], ὁμοία ἀκριβῶς μὲ τὴν τοῦ νοτίου στυλοβάτου. Διὰ τῆς εὑρέσεως τῆς νέας βάσεως κίονος καὶ τῆς παραστάδος διεπιστώθη, ἅπαξ ἔτι [2], ὅτι ἑκάστη κιονοστοιχία ἀπετελεῖτο ἐξ ἑπτὰ ἰωνικῶν κιόνων (εἰκ. 1). Ἐκ τῶν κιόνων τούτων εὑρέθησαν, κατὰ τὴν περυσινὴν σκαφὴν δύο ὁλόσωμοι κορμοὶ καὶ πολλὰ ἰωνικὰ κιονόκρανα καὶ ἐπιθήματα. Οἱ δύο λοιπὸν αὐτοὶ κορμοὶ ἀνεστηλώθησαν ἐφέτος ἐπὶ τῶν κατὰ χώραν ἀποκαλυφθεισῶν βάσεων τοῦ βορείου στυλοβάτου τῶν κειμένων πρὸς ἀνατολὰς παρὰ τὸ τέμπλον, μετὰ τῶν κιονοκράνων καὶ ἐπιθημάτων των (εἰκ. 2).

Οἱ κορμοὶ τῶν κιόνων τούτων, ὕψους 2.84 μ., εἶναι ἐκ μαρμάρου Καρύστου, χρώματος πρασινολεύκου, φέρουσι δὲ ταινίαν καὶ ἀπόθεσιν εἷς

[1] Ὁμοίως λίαν ἐξεχούσας παραστάδας παρουσιάζει καὶ ἡ γειτονικὴ παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, ἀνασκαφεῖσα ἐφέτος ὁλοσχερῶς ὑπὸ τοῦ τέως Ἐφόρου Ἀρχαιοτήτων κ. Ν. Κοτζιᾶ. Περὶ ταύτης βλέπε κατωτέρω (ἀριθμ. 3).

[2] Π. Α. Ε. 1951 σ. 55.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

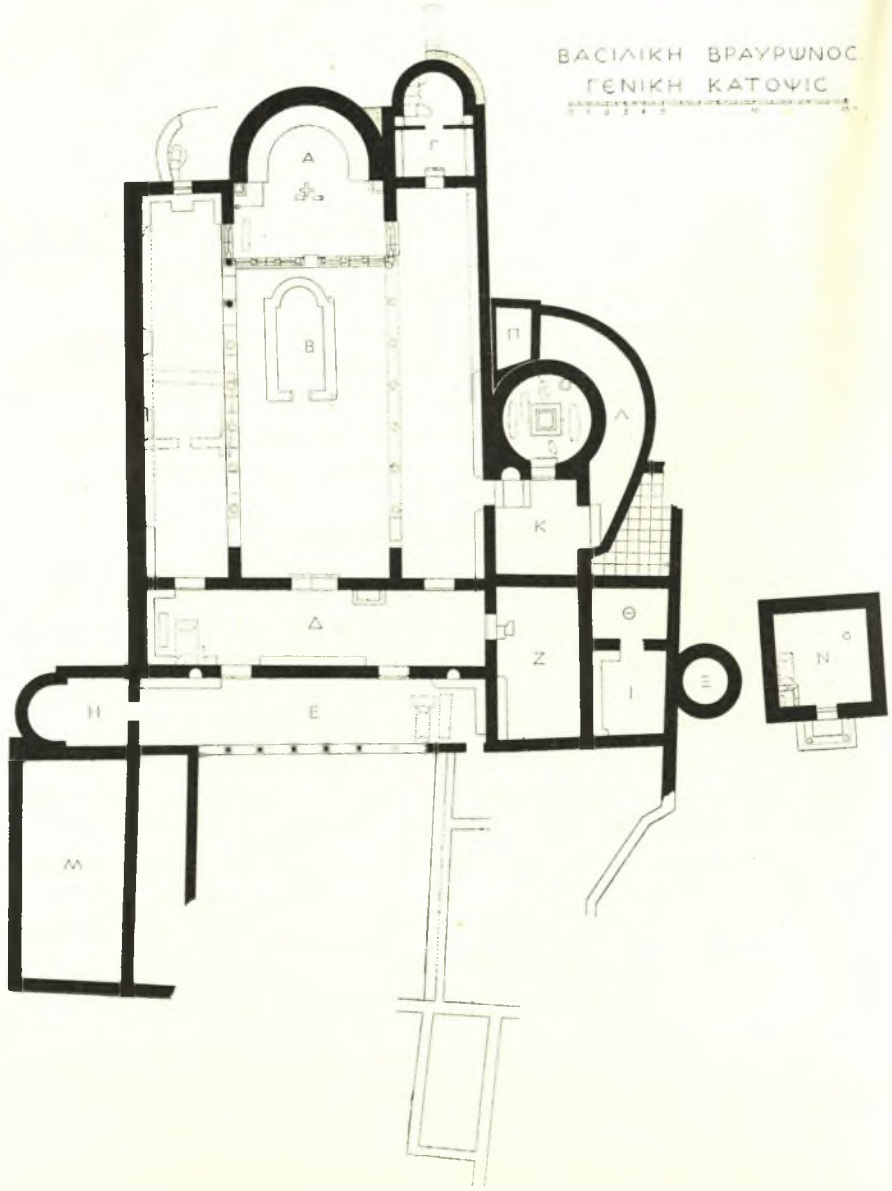

Εἰκ. 1. Κάτοψις τῆς παρὰ τὴν ἀρχαίαν Βραυρῶνα βασιλικῆς μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ 1952.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τε τὸ κάτω καὶ τὸ ἄνω μέρος αὐτῶν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ εἷς κίων ἦτο ἐφθαρμένος εἰς τὸ κάτω μέρος, ἀπὸ τὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποσπασθῆ τμῆμα διαστάσεων 0.25×0.40 μ., διὰ νὰ ἐπιτευχθῆ πλήρως ἡ ἕδρασις ἐπὶ τῆς βάσεώς του συνεπληρώθη μὲ ἄλλο τεμάχιον ἐκ τεθραυσμένων κορμῶν κιόνων εὑρεθέντων κατὰ τὴν σκαφήν. Διὰ τῆς ἀνωτέρω ἀναστηλώσεως τῶν δύο κιόνων (εἰκ. 3) προσέλαβεν ἡ βασιλικὴ ζωὴν καὶ εὐχάριστον ὄψιν.

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ Β. στυλοβάτου καὶ τοῦ βορείου τοίχου τῆς βασιλικῆς πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν δύο κιόνων.

Μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ ἀποκάλυψιν τῶν στυλοβατῶν καὶ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πολλῶν χωμάτων, ἅτινα ἐκάλυπτον τὸ ἐσωτερικὸν δι' ἐπιχώσεως μέσου ὕψους 1 μ., διεπιστώθη ὅτι ὁλόκληρος ὁ κυρίως ναὸς ἦτο ἐστρωμένος διὰ μαρμαρίνων πλακῶν.

Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ὁ ἐξωτερικὸς βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 2), πάχους 1 μ., ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς λοιπούς, τῶν ὁποίων τὸ πάχος κυμαίνεται ἀπὸ 0.70 – 0.80 μ. Τὸ μεγαλύτερον δὲ τοῦτο πάχος τοῦ βορείου τοίχου ὀφείλεται προφανῶς εἰς τὸ ὅτι οὗτος ἐξετέλει καὶ χρέη ἀναλήμματος τῶν χωμάτων τῆς ὕπερθεν κλιτύος. Ἡ τοιχοδομία του εἶναι κα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τεσκευασμένη δι' ἀργῶν λίθων, μεταξὺ τῶν ὁποίων παρεμβάλλονται κατ' ἀποστάσεις 0.80 – 1 μ. ὁριζόντιαι μοναὶ στρώσεις πλίνθων, διαστάσεων $0.36 \times 0.185 \times 0.032$. Ὁ τοῖχος οὗτος σωζόμενος εἰς ὕψος 3.20 μ. ἦτο εἰς πολλὰ σημεῖα ἐφθαρμένος (εἰκ. 2). Ἀφοῦ ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν σχίνων, οἵτινες εἶχον φυτρώσει ἐπ' αὐτοῦ καὶ τῶν χωμάτων, συνεπληρώθη διὰ πα-

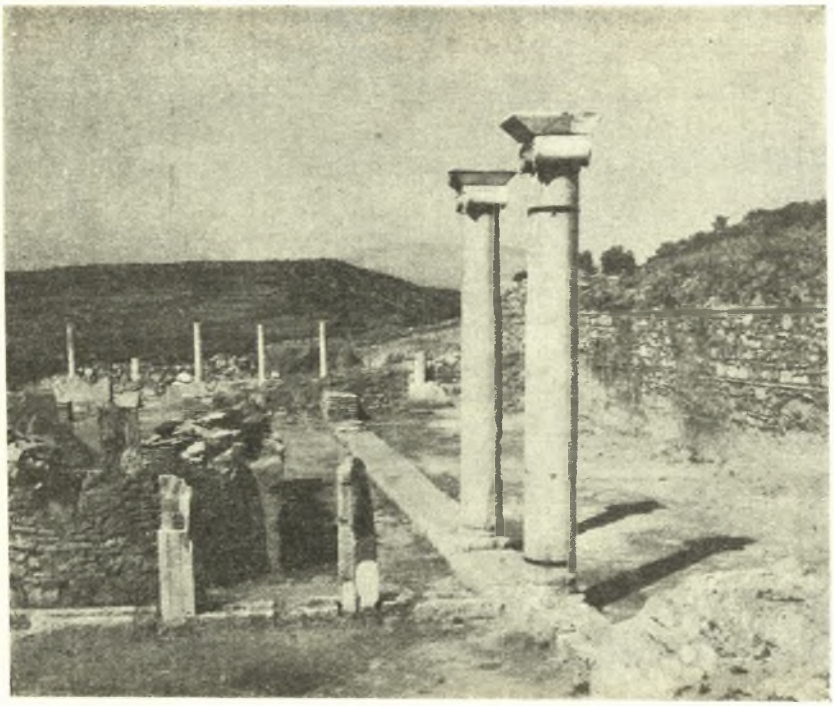

Εἰκ. 3. Ὁ βόρειος στυλοβάτης τῆς βασιλικῆς μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν τῶν δύο ἀνατολικῶν κιόνων.

λαιῶν λίθων καὶ πλίνθων, προερχομένων ἐκ τῆς βασιλικῆς, συμφώνως πρὸς τὸ σύστημα κατασκευῆς τῶν λοιπῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 3).

Κατὰ τὴν βάσιν τοῦ τοίχου τούτου ἔτρεχε συνεχὲς κτιστὸν θρανίον (πεζοῦλι) πλάτους 0,55 καὶ ὕψους 0.45 ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐκάθηντο προφανῶς οἱ ἐκκλησιαζόμενοι. Εἰς τὴν εἰκόνα 4 διακρίνεται δεξιᾷ τραπεζιόσχημον εὐτελὲς πρόσκτισμα, ὅπερ κατεσκευάσθη εἰς μεταγενεστέρους χρόνους εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ βορείου κλίτους· διότι πατεῖ ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου καὶ εἶναι πιθανώτατα σύγχρονον πρὸς τὸ μικρὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κλίτους πέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρυσιν ἀποκαλυφθὲν ναΰδριον. Τὸ πρόσκτισμα τοῦτο ἀφοῦ ἐμετρήθη καὶ ἐφωτογραφήθη κατηδαφίσθη, διότι ἔβλαπτεν οὐσιωδῶς τὴν ἑνότητα τοῦ μνημείου.

Οἱ νάρθηκες.

Ἐν συνεχείᾳ ἀνεσκάφη ὁλόκληρος ὁ ἐσωνάρθηξ καθὼς καὶ ὁ ἐξωνάρθηξ τῆς βασιλικῆς. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ἐσωνάρθηκος ἔφερε τρεῖς θύ-

Εἰκ. 4. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς πρὸ τῆς στερεώσεως αὐτοῦ. Ἐμπρὸς διακρίνεται τὸ ἐπὶ τοῦ βορείου κλίτους μεταγενέστερον πρόσκτισμα.

ρας, δι' ὧν συνεκοινώνει μὲ τὰ ἀντίστοιχα κλίτη τοῦ κυρίως ναοῦ. Τῶν θυρῶν τούτων εὑρέθησαν κατὰ χώραν τὰ ἐξ ἐρυθρωποῦ λίθου κατώφλια μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς αὐτῶν ἐγκοπάς (εἰκ. 22), δεικνυούσας ὅτι αἱ θύραι ἐκλείοντο ἐκ τοῦ κυρίως ναοῦ [1].

Νοτίως τῆς μέσης (βασιλείου) πύλης καὶ εὐθὺς παρὰ τὸν ἀνατολικὸν

[1] Κατὰ τὸν LEMERLE (Philippes et la Macédoine Orientale, Paris 1945, σ. 328) αἱ πλάγιαι αὐταὶ θύραι τῶν μεγάλων βασιλικῶν δὲν ἐκλείοντο διὰ θυροφύλλων ἀλλὰ παρέμενον ἀνοικταί, φρασσόμεναι ἁπλῶς διὰ βήλων. Ἐδῶ ὅμως δὲν συμβαίνει τοῦτο, ὡς σαφῶς μαρτυροῦσι τὰ κατώφλια.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῖχον τοῦ ἐσωνάρθηκος ἀνευρέθη ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἀβαθὴς σκαφοειδὴς κοιλότης, διαστάσεων 1.73 × 0,75 μ., ἐστρωμένη διὰ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν καὶ περιβαλλομένη ὑπὸ πλαισίου ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ ὑδραυλικοῦ κονιάματος (εἰκ. 6). Ὁ πυθμὴν τῆς κοιλότητος ταύτης εἶχε κλίσιν πρὸς δυσμάς, ἔφερε δὲ τρεῖς κυκλικὰς ὀπάς, διαμέτρου 0.05 μ., χρησιμευούσας προ-

Εἰκ. 5. Ἄποψις τοῦ βορείου στυλοβάτου καὶ τῶν ἀναστηλωθέντων κιόνων τῆς βασιλικῆς. Εἰς τὸ βάθος διακρίνεται τὸ σύνθρονον, εἰς δὲ τὸ μέσον ἔμπροσθεν τὸ μεταγενέστερον ναΰδριον.

φανῶς πρὸς ἀποχέτευσιν ὕδατος ῥέοντος ἄνωθεν ἐκ κρουνοῦ εὑρισκομένου ἐπὶ τοῦ τοίχου ἢ χεομένου ἐκ τῶν ἄνωθεν. Ἡ κοιλότης, κατὰ ταῦτα, θὰ ἦτο εἶδος «κρήνης καθαρμῶν» τῶν εἰσερχομένων εἰς τὸν κυρίως ναόν, ἥτις τώρα θὰ μετεφέρθη ἐδῶ μὴ ὑπάρχοντος αἰθρίου, ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ὑπῆρχον ἄλλοτε τοιαῦται κρῆναι.

Τὸ δάπεδον τοῦ ἐσωνάρθηκος ἦτο ἐστρωμένον διὰ μεγάλων τριγωνι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

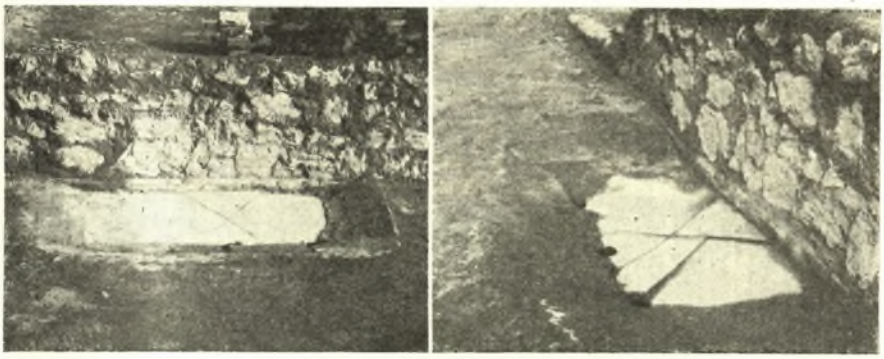

Εἰκ. 6. Ἡ ἐν τῷ νάρθηκι σκαφοειδὴς κοιλότης, ἴσως κρήνη τῶν καθαρμῶν.

κῶν ἰσοσκελῶν πλινθίνων πλακῶν πλευρῶν 0.55 μ. καὶ 0.785 μ. καὶ πάχους 0.03 μ. Εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ νάρθηκος εἶχον κατασκευασθῆ μεταγενεστέρως δύο τάφοι (εἰκ. 7), ὁ εἷς θολωτὸς διαστάσεων 2.40 × 1.20 μ. διὰ

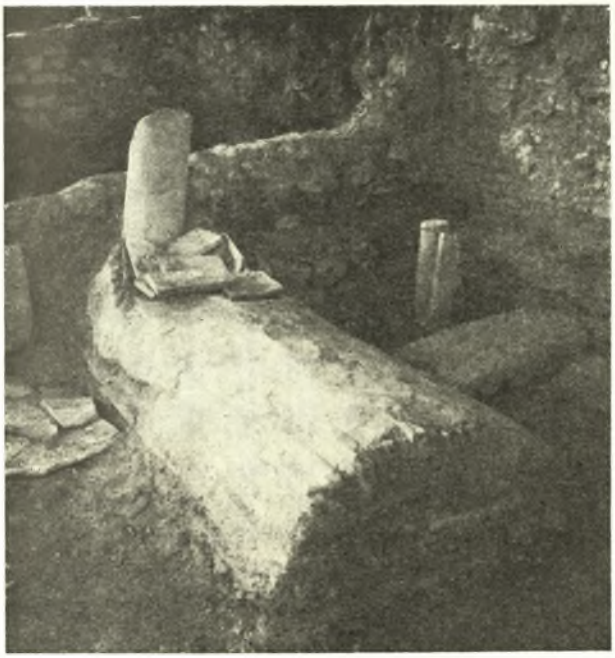

Εἰκ. 7. Οἱ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ ἐσωνάρθηκος δύο τάφοι μετὰ τῶν μαρμαρίνων στηλῶν των.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μεγάλων τετραγώνων πλίνθων πλευρᾶς 0.31 μ. καὶ πάχους 0.30 μ. ὅμοιος μὲ τὸν πέρυσι ἀποκαλυφθέντα ἔξωθεν τῆς ἁψῖδος τοῦ παρεκκλησίου [1] καὶ ἐπίσης σεσυλημένος, ὁ δὲ ἄλλος παραπλεύρως τοῦ πρώτου διαστάσεων 1.85 × 0.45 μ. παρὰ τὸν τοῖχον καὶ σκαπτός, καλυπτόμενος διὰ μεγάλων πωρίνων πλακῶν, προερχομένων προφανῶς ἐκ τοῦ νοτίου στυλοβάτου, τοῦθ' ὅπερ

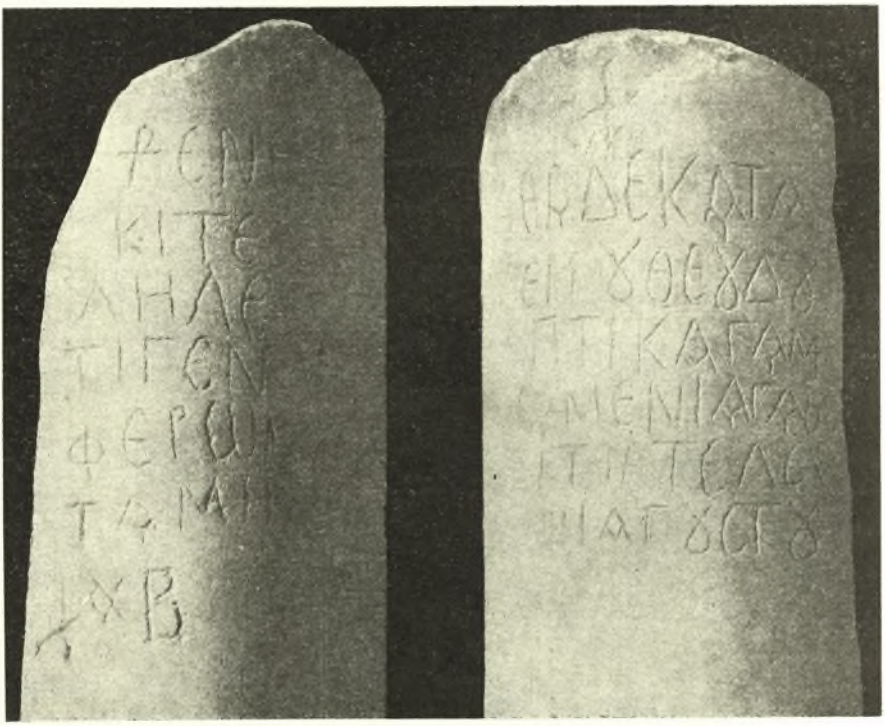

Εἰκ. 8. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου τῶν τάφων ἐνεπίγραφος στήλη.

ἀποδεικνύει ὅτι οἱ τάφοι κατεσκευάσθησαν, ὅταν πλέον ἡ βασιλικὴ εἶχε καταστραφῆ (κατὰ τὸν 7ον πιθανῶς αἰῶνα).

Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἀμφοτέρων τῶν τάφων εὑρέθησαν, ἱστάμεναι εἰσέτι κατὰ χώραν (εἰκ. 7), μαρμάριναι στῆλαι, τοῦ μὲν πρώτου σχήματος ἡμίσεος κυλινδρικοῦ κορμοῦ κίονος, τοῦ δὲ δευτέρου σχήματος κυλινδρικοῦ κιονίσκου (εἰκ. 8). Ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ πρώτου τάφου εἶχε χαραχθῆ ἡ ἐξῆς ἐπιγραφή (εἰκ. 9) φέρουσα ἄνω ἰσοσκελῆ σταυρόν, ἑκατέρωθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται τὰ δύο γράμματα τῆς Ἀποκαλύψεως Α καὶ Ω. «*Ἐν-*

[1] Π. Α. Ε. 1951 σελ. 55 εἰκ. 3.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θάδε κατά/κιται εἰ τοῦ Θεοῦ δού/λη Λεπτίκα, γαμε/τὶ γεναμένι Ἀγαθω/φέ-ρωντος· τελευ/τᾶ μηνὶ Ἀγούστου». Ἐκ τοῦ σχήματος τῶν γραμμάτων, τοῦ ὕφους τοῦ κειμένου καὶ τῶν ἀναφερομένων ὀνομάτων καταφαίνεται, ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀρκετὰ παλαιά. Κάτωθεν τοῦ κειμένου τῆς ἐπιγραφῆς ἐχαράχθη σύμπλεγμα τῶν γραμμάτων A X B (εἰκ. 8 καὶ 9), ὅπερ δὲν δύναμαι νὰ ἑρμηνεύσω· πάντως ἀποκλείεται νὰ πρόκειται περὶ τῆς χρονολογίας

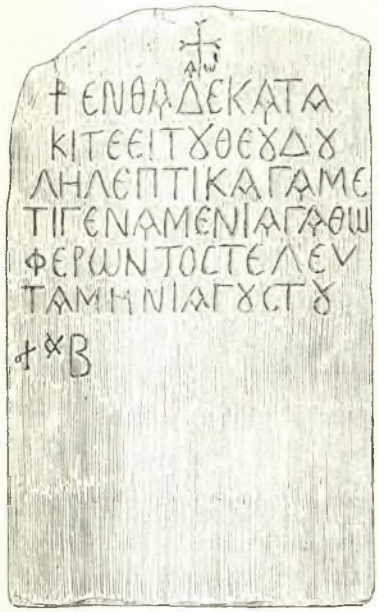

Εἰκ. 9. Ἀνάπτυγμα τῆς ἐπιγραφῆς τῆς εἰκόνος 8.

Εἰκ. 10. Ἐπιτύμβιος ἐπιγραφὴ τοῦ ὑποδιακόνου Συνοδίου.

A X B (= 1602), διότι, ὡς ἐλέχθη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ τόσον μεταγενεστέρας ἐπιγραφῆς. Τὰ ὀνόματα Ἀγαθοφέρων καὶ Λεπτίκα δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνεύρω μέχρι τοῦδε εἰς ἄλλας χριστιανικὰς ἐπιγραφὰς τῆς Ἀττικῆς.

Ἄλλη ἐπιτύμβιος ἐπιγραφή (εἰκ. 10, 11) εὑρέθη ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ ἐσωνάρθηκος. Εἶναι μικρὰ πλάξ ἐκ πρασινωποῦ σχιστολίθου, σωζομένου πλάτους 0.275 μ. καὶ μήκους 0.58 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι χαραγμένα ἄνω μὲν σταυρὸς πρὸς τὸν ὁποῖον σπεύδει ἑκατέρωθεν ἀνὰ ἓν πτηνόν, κάτω δὲ ἡ ἑξῆς ἐπιγραφή «*Κυμητήριον Συνοδίου γ' ὑποδιακόνου γ'*» [1].

[1] Τὸ ἀξίωμα τοῦ ὑποδιακόνου ἀναφέρεται ἤδη εἰς τὰς Ἀποστολικὰς Διαταγὰς (Migne E. Π. τ. 1) ὡς καὶ εἰς ἄλλας παλαιοχριστιανικὰς ἐπιγραφάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἔτι κατωτέρω εἶναι χαραγμένος ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐντὸς κύκλου. Ἡ κάθετος κεραία τοῦ σταυροῦ σχηματίζει εἰς τὸ ἄνω αὐτῆς μέρος τὸ γράμμα ρῶ. Ὥστε πρόκειται περὶ τῆς ἀρχαιοτέρας μορφῆς τοῦ μονογραφήματος τοῦ Χριστοῦ (χρίσματος). Ὁ τάφος τοῦ Συνοδίου θὰ ὑπῆρχεν ἐκεῖ πλησίον, δεδομένου ὅτι, ὡς ἤδη ἐλέχθη, ὁλόκληρος ὁ χῶρος τῆς βασιλικῆς μετετράπη μεταγενεστέρως εἰς νεκροταφεῖον.

Ἀνευρέθη ἐπίσης ἐντὸς τοῦ ἐσωνάρθηκος μεγάλη ὀρθογώνιος πλὰξ ἐκ σχιστολίθου πρασινωποῦ, διαστάσεων 1.06×2.01 μ., τεθραυσμένη εἰς πλείονα τεμάχια (εἰκ. 12, 13). Ἐπὶ ταύτης ἔχουσι λαξευθῆ δύο ἐσχηματοποιημένα ἀνάγλυφα παγώνια ἱστάμενα ἑκατέρωθεν ἀμφορέως, θέμα σύνηθες κατὰ τὴν παλαιοχριστιανικὴν ἐποχήν. Τὰ δύο παγώνια καὶ τὸ ἀγγεῖον ἔχουσι λαξευθῆ ἐπιπεδογλύφως, ἤτοι δι' ἀφαιρέσεως τοῦ βάθους, ἄνευ οἱασδήποτε πλαστικῆς δηλώσεως τῶν λεπτομερειῶν τοῦ σώματος τῶν παγωνίων (εἰκ. 12). Ἡ πλὰξ αὕτη θὰ εἶναι μᾶλλον μεταγενεστέρων χρόνων, ἴσως τῶν ἀρχῶν τοῦ 7ου αἰῶνος.

Εἰκ. 11. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ ὑποδιακόνου Συνοδίου.

Ἐπὶ τῆς στενῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐσωνάρθηκος ὑπῆρχε θύρα, διὰ τῆς ὁποίας ἐπεκοινώνει τις μὲ ὀρθογώνιον διαμέρισμα (εἰκ. 1, z) διαστάσεων $4,58 \times 0.08$ μ., τὸ ὁποῖον πιθανώτατα ἦτο τὸ διακονικόν [1], ἐντὸς τοῦ ὁποίου κατετίθεντο ὑπὸ τῶν πιστῶν αἱ προσφοραί, ἐκεῖθεν δὲ μετεφέροντο εἰς τὸ βῆμα διὰ τοῦ νάρθηκος καὶ τοῦ κυρίως ναοῦ. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ διαμερίσματος τούτου εὑρέθη τμῆμα κτιστοῦ θρανίου (πεζουλιοῦ) σωζομένου μήκους 3,40 μ. ἐξ οὗ προκύπτει, ὅτι γύρωθεν ὅλων τῶν τοίχων τῆς αἰθούσης ταύτης ἔτρεχε κτιστὸν θρανίον (εἰκ. 1).

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἐσωνάρθηκος ἔφερε δύο μόνον θύρας εἰς τὰ πλάγια (εἰκ. 1), αἵτινες ὅμως δὲν ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἀπέναντι τοῦ ἀνα-

[1] Δ. ΠΑΛΛΑΣ, «Ἡ θάλασσα» τῶν Ἐκκλησιῶν, Ἀθῆναι 1952, σ. 122. Ἡ Ἀραβικὴ Διδασκαλία θέλει τὸ διακονικὸν δεξιᾷ παρὰ τὸν νάρθηκα διὰ νὰ μὴ βλέπῃ ὁ λαὸς τὰς προσφοράς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

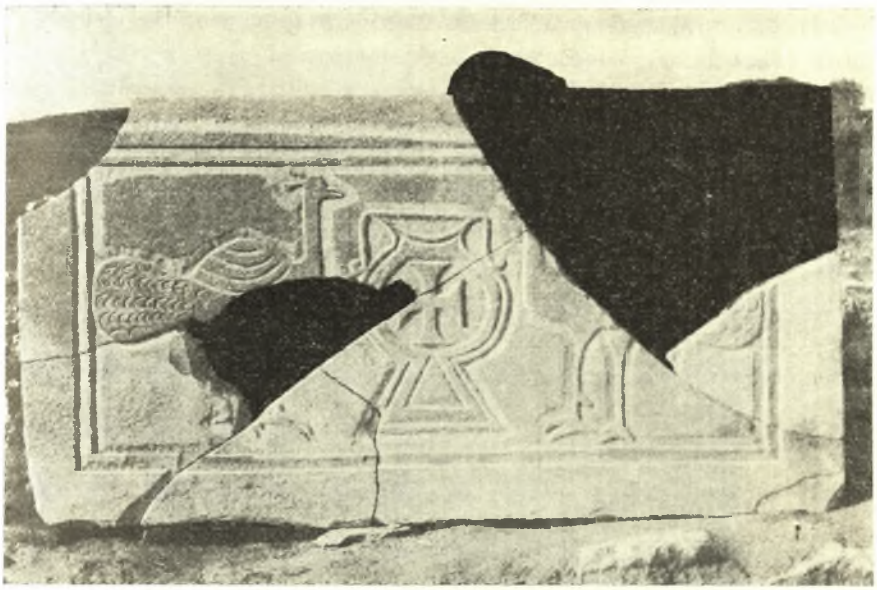

Εἰκ. 12. Θωράκιον μετ' ἐπιπεδογλύφου διακοσμήσεως παγωνίων ἑκατέρωθεν ἀμφορέως.

τολικοῦ τοίχου καὶ τοῦτο διὰ νὰ μὴ βλέπουν οἱ εὑρισκόμενοι εἰς τὸν ἐσωνάρθηκα τὰ συμβαίνοντα εἰς τὸ ἱερόν. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τμῆμα τοῦ τοίχου τούτου τοῦ ἐσωνάρθηκος, ἀπεκαλύφθη, περὶ τὸ μέσον, ἐπίσης κτιστὸν θρανίον μήκους 5,77 μ., ὑπεράνω τοῦ ὁποίου διετηροῦντο ἐπὶ τοῦ τοίχου ἴχνη

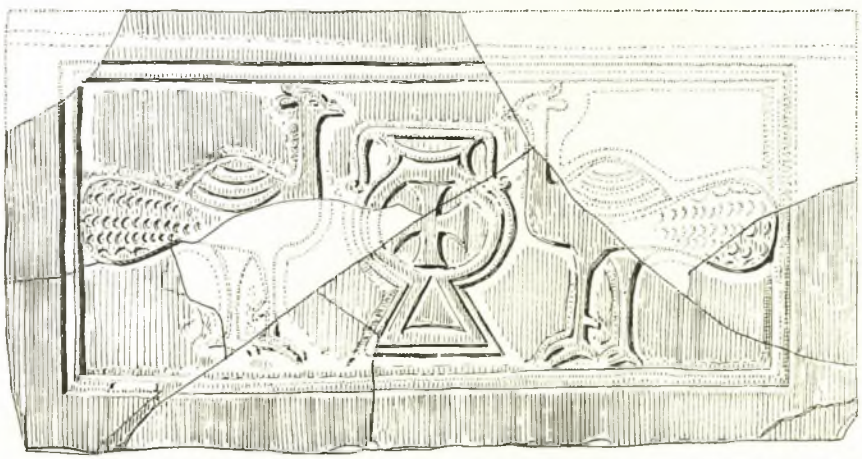

Εἰκ. 13. Ἀποκατάστασις τοῦ σχεδίου τοῦ μετ' ἐπιπεδογλύφου διακοσμήσεως θωρακίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τινὰ κοσμηματογραφήσεως μὰ ἐρυθρὰ καὶ κυανᾶ χρώματα. Εἰς τὸν αὐτὸν τοῖχον ἠνοίγετο πρὸς δυσμὰς παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον ἡμικυκλικὴ κόγχη ἀκτῖνος 1.55 μ. δμοία μὲ τὴν πέρυσιν ἀποκαλυφθεῖσαν εἰς τὸ πρὸς νότον ἄκρον (εἰκ. 1). Περαιτέρω ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ὁ ἐξωνάρθηξ, ὅστις πρὸς βορρᾶν ἔφερε δωμάτιον (εἰκ. 1,η) καταλῆγον εἰς ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα ἐξέχουσαν πέραν τοῦ βαρείου τοίχου τῆς βασιλικῆς (εἰκ. 1). Τὸ διαμέρισμα τοῦτο ἐπεκοινώνει μὲ τὸν ἐξωνάρθηκα διὰ θύρας. Οἱ τοῖχοι τοῦ δωματίου εὑρέθησαν σωζόμενοι μέχρις ὕψους 1,50–2.70 μ., τὸ δὲ δάπεδον αὐτοῦ εὑρίσκετο κατὰ

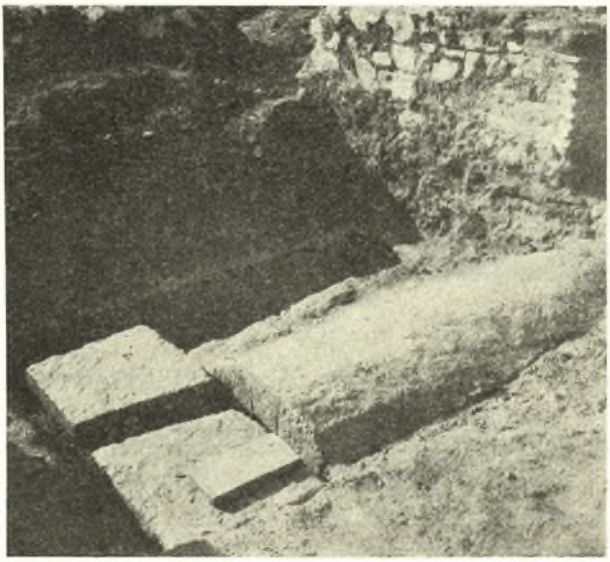

Εἰκ. 14. Ἄποψις τῶν ἐν τῷ ἐξωνάρθηκι ἀποκαλυφθέντων τάφων.

μίαν βαθμίδα ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου τοῦ ἐξωνάρθηκος. Τὸ δωμάτιον τοῦτο θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ οἴκημα τῶν «προσρήσεων» ἢ τὸ Μυτατώριον, ὅπου παρέμενε καὶ ἤλλασσε στολὴν ὁ ἐπίσκοπος καὶ οἱ πρεσβύτεροι πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς λειτουργίας. Ἀπὸ τοῦ δωματίου τούτου κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς λειτουργίας ἐτελεῖτο ἡ μεγάλη εἴσοδος [1]. Εἰς τὸ ἕτερον ἄκρον τοῦ ἐξωνάρθηκος πρὸς Νότον εὑρέθησαν ἕτεροι δύο τάφοι (εἰκ. 1), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς ἦτο θολωτός, ἀμφότεροι δὲ ἦσαν ἐκτισμένοι διὰ κανονικῶν λαξευτῶν πωρολίθων (εἰκ. 14).

Ἐντὸς τῶν τάφων αὐτῶν εὑρέθησαν πέντε πήλινα ἀγγεῖα ἄνευ γα-

[1] Δ. ΠΑΛΛΑΣ, Ἔνθ' ἀνωτέρω σελ. 122-125.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νώσεως, ἤτοι 4 πρόχοι καὶ ἓν κύπελλον (εἰκ. 15), ἐξ ἐκείνων ἅτινα συχνάκις ἀνευρίσκονται εἰς παλαιοχριστιανικοὺς τάφους.

Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ ἐσωνάρθηκος ἀπεκαλύφθη ὅτι ἔφερεν ἀνοικτὴν

Εἰκ. 15. Ἀγάνωτα πήλινα ἀγγεῖα εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων.

στοὰν μὲ ἓξ κίονας, ἥτις ἐχρησίμευεν ὡς κυρία εἴσοδος εἰς τὴν βασιλικήν. Κατὰ τὴν σκαφὴν ἀνευρέθησαν ἀκριβῶς ὡς κατέπεσαν οἱ κίονες τῆς στοᾶς

Εἰκ. 16. Οἱ κίονες τῆς στοᾶς τοῦ ἐξωνάρθηκος ὡς εὑρέθησαν κατακεκλιμένοι πρὸ τοῦ στυλοβάτου των.

(εἰκ. 16), οἵτινες καὶ ἀνεστηλώθησαν ἐπὶ τῶν κατὰ χώραν εὑρεθεισῶν βάσεων αὐτῶν (εἰκ. 16). Δυστυχῶς οὐδὲν σχετικὸν κιονόκρανον ἀνευρέθη.

Κατὰ τὴν πρὸς δυσμὰς συνέχισιν τῆς σκαφῆς διεπιστώθη ὅτι ἡ βα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σιλικὴ δὲν εἶχεν αἴθριον, ἀντὶ τοῦ ὁποίου ἀπεκαλύφθησαν εὐτελῆ τινα διαμερίσματα, μεταγενεστέρων χρόνων (εἰκ. 1). Μόνον ὁ βόρειος τοῖχος τῆς βασιλικῆς συνεχιζόμενος καὶ πέραν τῆς ἡμικυκλικῆς ἁψῖδος τοῦ ἐξωνάρθηκος εἰς μῆκος 11.90 μ. εἶναι σύγχρονος μὲ τὴν βασιλικήν. Ὁ τοῖχος οὗτος προεκτεινόμενος πρὸς βορρᾶν δημιουργεῖ ἓν διαμέρισμα, διαστ. 11.90 × 5.68, παραπλεύρως τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ ἕτερον ἐπίμηκες διαμέρισμα διαστ. 11.90

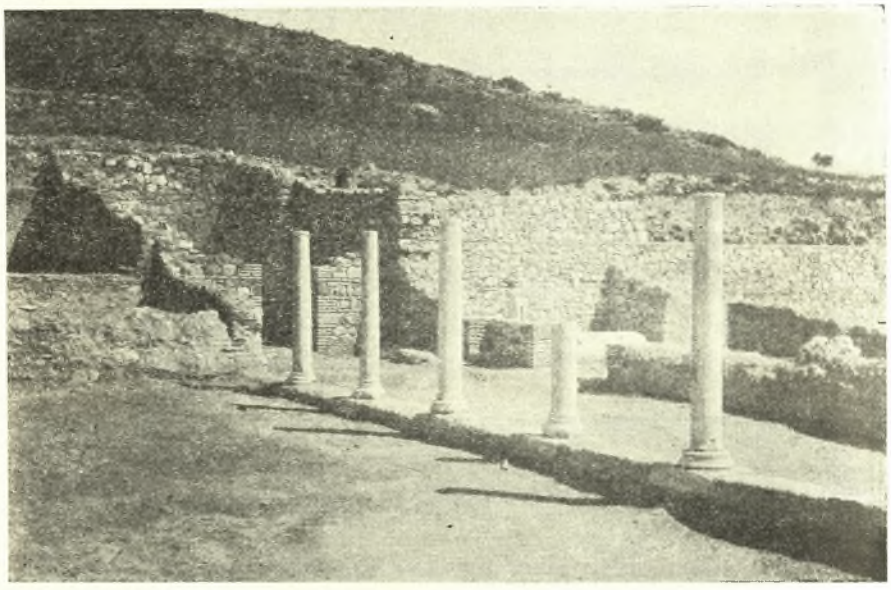

Εἰκ. 17. Οἱ ἀναστηλωθέντες κίονες τοῦ ἐξωνάρθηκος.

× 2.52 μ. (εἰκ. 1). Τὸ δάπεδον καὶ τῶν δύο αὐτῶν χώρων εὑρίσκεται εἰς διάφορον, ἀνωτέραν, στάθμην τῆς τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς.

Προσκτίσματα.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐν τέλει ἐστράφη πρὸς τὴν ἀποκάλυψιν τῶν πρὸς νότον ἡμιαποκαλυφθέντων πέρυσι προσκτισμάτων τῆς βασιλικῆς.

Κατ' ἀρχὴν ἀπεκαλύφθη πλήρως ὁ περιβάλλων τὸ βαπτιστήριον κυκλικὸς διάδρομος (εἰκ. 1,λ). Ἐν συνεχείᾳ ἀπεκαλύφθη τραπεζοειδὲς διαμέρισμα, μεγίστου πλάτους 4.22 μ. καὶ μήκους 5.52 μ. (εἰκ. 1), ὅπερ εἶναι ἐστρωμένον μὲ μεγάλας τετραγώνους ἐξ ὀπτῶν πλίνθων πλάκας πλευρᾶς 0.57 μ. καὶ πάχους 0.07 μ. Ἐσκάφησαν κατόπιν δύο διαμερίσματα (εἰκ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

1, θ, ι), τὰ ὁποῖα ὁμοῦ καταλαμβάνουν τὸ μῆκος τῆς κατὰ τὴν Νοτιοδυτικὴν γωνίαν ἀποκαλυφθείσης αἰθούσης Ζ. Ἐκ τούτων τὸ πρὸς δυσμὰς ἔχει διαστάσεις 4.68 × 4.00 μ. τὸ δ' ἕτερον 2.70 × 4.15 μ. Οἱ χῶροι αὐτοὶ θὰ ἐχρησίμευον ἴσως ὡς *χορβανᾶς* καὶ *σκευοφυλάκιον*. Εἰς τὸ μέσον τοῦ πρὸς νό-

Εἰκ. 18. Ἄποψις τοῦ «διακονικοῦ» ἄνω, καὶ τοῦ «χορβανᾶ» καὶ «σκευοφυλακείου» κάτω.

τον τοίχου τῶν διαμερισμάτων τούτων ἀνευρέθη ἐξωτερικῶς κυκλικὸν κτίσμα (κλίβανος) διαμέτρου 2.50 μ. καὶ πάχους τοίχων 0.80 μ. (εἰκ. 1, ξ). Τὸ στρογγύλον τοῦτο κτίσμα εὑρέθη σχεδὸν πλῆρες τέφρας καὶ θὰ ἐχρησίμευε πιθανῶς διὰ τὴν θέρμανσιν ὕδατος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τέλος εἰς μικρὰν ἀπόστασιν, πρὸς νότον ἀνεσκάφη τετράγωνον οἰκοδόμημα πλευρᾶς 6.60 μ. (εἰκ. 1, Ν), ὅπερ ἔφερε πρὸς δυσμὰς εἴσοδον, τῆς ὁποίας εὑρέθη κατὰ χώραν τὸ λίθινον κατώφλιον καὶ πρὸ αὐτοῦ τετράγωνον θεμέλιον δικιονίου πιθανώτατα προστύου (εἰκ. 19). Οἱ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, σωζόμενοι μέχρις ὕψους 0.60 – 0.80 μ. ἔχουσι πάχος 0.80 μ., εἶναι δ' ἐπιμελῶς ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων καὶ μεγάλων ὀπτοπλίνθων καὶ ἔφερον ἐσωτερικῶς ἐπίχρισμα ἐκ κονιάματος μετὰ γραμμῶν

Εἰκ. 19. Τὸ ἀποκαλυφθὲν νοτίως τῆς βασιλικῆς τετράγωνον μετὰ προστύου κτίσμα.

διὰ τοῦ μυστρίου εἰς σχῆμα χῖ. Εἰς τὴν Β. Δ. γωνίαν τῆς αἰθούσης ἀνευρέθη μικρὸς τάφος (εἰκ. 20) διαστάσεων 0.57×0.20 μ. ἀνήκων εἰς μικρὸν παιδίον. Τὰ τοιχώματά του εἶχον κατασκευασθῆ διὰ μεγάλων πλίνθων. Ὁ τάφος οὗτος περιεβάλλετο ὑπὸ λεπτοῦ τοιχαρίου διαστ. 1.10 × 1.20 μ. Ἐν συνεχείᾳ αὐτοῦ καὶ παραλλήλως πρὸς τὸν βόρειον τοῖχον ὑπῆρχεν ἕτερος τάφος διαστ. 1.85 × 0.73 μ. Ἐπίσης εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐτῆς αἰθούσης ἀνευρέθησαν μετὰ τῶν χωμάτων πολλαὶ μεγάλαι ὀπτόπλινθοι, προερχόμεναι προφανῶς ἐκ τῆς θολωτῆς ὀροφῆς σταυροθολίου ἢ ἡμισφαιρικοῦ θόλου. Εἰς τί ἐχρησίμευε τὸ οἴκημα τοῦτο δὲν δύναμαι νὰ εἴπω. Ἴσως νὰ ἦτο ὁ *ξενών*, ἤτοι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ οἴκημα ἔνθα, κατὰ τὴν Διαθήκην τοῦ Κυρίου, ὁ ἀρχιδιάκονος ἐδέχετο τοὺς ξένους καὶ τοὺς προσκυνητάς.

Εἰκ. 20. Ὁ ἐντὸς τοῦ τετραγώνου κτίσματος εὑρεθεὶς παιδικὸς τάφος.

Εἰκ. 21. Συμπληρωθέντες τοῖχοι τοῦ βαπτιστηρίου καὶ τῆς βασιλικῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀναστηλωτικαὶ ἐργασίαι.

Μετὰ τὴν ὁλοσχερῆ σχεδὸν ἀνασκαφὴν τῆς βασιλικῆς προέβημεν, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἰς τὴν ἀναστήλωσιν δύο κιόνων τοῦ βορείου στυλοβάτου καὶ πέντε κιονίσκων τῆς ἐξαστύλου δυτικῆς στοᾶς εἰσόδου τῆς βασιλικῆς. Ἐπελήφθημεν ὡσαύτως καὶ τῆς στερεώσεως καὶ συμπληρώσεως ἀρκετῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς καὶ τοῦ βαπτιστηρίου (εἰκ. 21) ὡς ἐπίσης καὶ πολ-

Εἰκ. 22. Οἱ ἀνακατασκευασθέντες σταθμοὶ τῶν θυρῶν τῆς βασιλικῆς.

λῶν κατεστραμμένων σταθμῶν (λαμπάδων) θυρῶν διὰ παλαιῶν ὀπτοπλίνθων (εἰκ. 21). Κατὰ τὸ προσεχὲς μέλλον θὰ ὁλοκληρώσωμεν τὴν στερέωσιν τῶν τοίχων τῆς βασιλικῆς, ἵνα μὴ διαλυθῶσιν ὑπὸ τῶν βροχῶν. Οὕτω θὰ ἔχωμεν ἓν ὡραῖον καὶ καλῶς σωζόμενον παράδειγμα Ἀττικῆς παλαιοχριστιανικῆς βασιλικῆς, δεδομένου, ὅτι μερικοὶ τοῖχοι αὐτῆς σώζονται εἰς ἀσυνήθως μέγα ὕψος (2.70). Ὡσαύτως ὑπολείπεται ἡ ἀνασκαφὴ μικρῶν τινων πρὸς δυσμὰς τοίχων ὡς καὶ ἡ τελικὴ ἀποκάλυψις τῆς πρὸς ἀνατολὰς τοῦ βορείου κλίτους ἐξεχούσης κόγχης (προθέσεως;), ἥτις φαίνεται μᾶλλον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μεταγενεστέρα, διότι, ὡς διὰ προχείρου ἀνασκαφῆς διεπιστώθη, δὲν συνδέεται ὀργανικῶς μὲ τὴν βασιλικήν. Ἐπειδὴ δὲ εὑρίσκεται καὶ εἰς διάφορον στάθμην ἀπὸ τὸ δάπεδον τῆς βασιλικῆς ἡ ἐπικοινωνία αὐτῆς μὲ τὸ βόρειον κλῖτος θὰ ἐγίνετο διὰ κλίμακος εὑρισκομένης εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ βορείου κλίτους. Ἡ τελειωτικὴ ἀνασκαφὴ θὰ ἐξακριβώσῃ πλήρως τὸν σκοπὸν καὶ τοὺς χρόνους κατασκευῆς τοῦ κογχωτοῦ διαμερίσματος καὶ τῆς περὶ αὐτὸ περιοχῆς.

Εἰκ. 23. Ἐπιτύμβιος κιονίσκος.

Ἀρχαῖος κιονίσκος.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν εὑρέθη παρὰ τὰ πρὸς νότον τῆς βασιλικῆς προσκτίσματα τεθραυσμένος ἀρχαῖος ἐπιτύμβιος κιονίσκος (εἰκ. 23), μ. σ. ὕψους 0,70 μ. καὶ διαμέτρου 0,30 μ. ἐξ ὑμηττείου μαρμάρου φέρων τὴν ἀνωτέρω (εἰκ. 13) μεταγραφομένην ἐπιγραφήν, ὕψους γραμμάτων 0.045 μ.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ Γ. ΣΤΙΚΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

3. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΤΗΣ ΒΑΣΙΛΙΚΗΣ ΤΟΥ ΛΑΥΡΕΩΤΙΚΟΥ ΟΛΥΜΠΟΥ

Πρὸς βορρᾶν τῆς ἀκροπόλεως τῆς Αἰγιλείας ἁπλοῦται μέγας ἐρειπιών. Οὗτος ἀπέχει ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ μικροῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ὀλύμπου περὶ τὸ χιλιόμετρον καὶ εἶναι ἄσχετος πρὸς αὐτόν. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων τούτων παρετηρήθησαν δύο ἐξάρσεις γῆς, ἃς οἱ ἑκάστοτε καλλιεργηταὶ εἶχον σεβασθῆ. Ἡ μία τούτων, κειμένη εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῶν ἐρειπίων, καλεῖται Ἅγιος Ἰωάννης. Πράγματι ἐπὶ τῆς ἀνωτάτης ἐπιφανείας τοῦ μικροῦ ὑψώματος ὑπάρχει μικρὰ ἐκκλησία ἠρειπωμένη. Μεταξὺ τῶν ἐρειπίων ὑπῆρχον θραῦσμα μεγάλου κίονος διαμέτρου 0.36 μ., τμῆμα κίονος ἐμπεπηγμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ἐξ ὑποκυάνου πεντελησίου μαρμάρου δίδοντος ὕψ. 1.20 μ. διαμ. ἄνω 0.20 μ., τμῆμα ἑτέρου κίονος ἐκ λευκοῦ πεντελησίου μαρμάρου ἀποκεκρουμένου τὰ ἄκρα, ὕψους 1.10 μ. καὶ διαμ. 0.23 μ., καὶ τμῆμα λοξοτμήτου ἐπικράνου φέροντος ἰσοσκελῆ σταυρόν. Ἐκτὸς τῶν ἐν τῷ ἐρειπίῳ τούτῳ γλυπτῶν παρετηρήθη εἷς κίων ἐμπεπηγμένος ἐν τῷ ἐδάφει πρὸ τοῦ ἐρειπίου τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, φαινομένου ὕψ. 1.10 μ. ἄνω διαμέτρου 0.35 μ., ἕτερος κίων σωζομένου ὕψους 1.00 μ. ἄνω διαμ. 0.35μ. ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἐρειπίου καὶ τέλος τρίτος ὅμοιος ὕψ. 1.20 μ. ἄνω διαμ. 0.26 μ. ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Εἰσοδίων τῆς Θεοτόκου. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἀνωτέρω γλυπτὰ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀνήκωσιν εἰς τά, εἰς ἃ εὑρέθησαν, ἐρείπια μικρῶν ἐκκλησιῶν, διότι αἱ διαστάσεις αὐτῶν ἀπέκλειον τὴν χρῆσιν κιόνων, ἐξήτασα λεπτομερῶς τὸν χῶρον τῆς περὶ τὰ τριακόσια μέτρα ἀνατολικῶς τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου ἑτέρας ἐξάρσεως, ἥτις εἶχε πολλαπλασίαν τῆς προηγουμένης ἔκτασιν καὶ ἐπέτρεπε χρησιμοποίησιν κιόνων. Τὸν αὐτὸν χῶρον εἶχον ἐπισκεφθῆ πολὺ πρότερον ἐμοῦ οἱ Γάλλοι Βυζαντινολόγοι Diehl καὶ Millet καὶ ἐπανειλημμένως ὁ ἀοίδιμος Ἀ. Ἀδαμαντίου, πάντες ὅμως οὗτοι ἀπεφάνθησαν, ὅτι τὸ ἐρείπιον, ἀνῆκον εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, ἦτο ἧσσονος σημασίας. Ἐν τούτοις ἀπορρίψας τὴν γνώμην τῶν προηγουμένων σοφῶν ἐπεχείρησα μικρὰν δοκιμαστικὴν ἔρευναν. Ὡς σημεῖον ἐρεύνης ἐξέλεξα μικρὸν χῶρον κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, ἔνθα ὑπῆρχεν ὄρυγμα δι' ἀνθρακοποίησιν ξύλων.

Ἐνταῦθα καὶ εἰς βάθος μόλις 0.30 μ. παρουσιάσθη μεγάλη πλὰξ ἐξ ἐπιχωρίου μαρμάρου, φέρουσα κατὰ τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς βαθεῖαν ἐντομὴν σχήματος Τ ἢ ἰσοσκελοῦς σταυροῦ ἐλλιποῦς κατὰ τὴν ἄνω κεραίαν. Ἐκ τοῦ σκαφέντος ἐδάφους προῆλθον θραύσματα μαρμαρίνων γλυπτῶν ἐκ θωρακίων, τὸ δὲ περὶ τὴν πλάκα δάπεδον ἐκαλύπτετο ὑπὸ μωσαϊκῶν (εἰκ. 1). Τὰ ὀλίγα ταῦτα εὑρήματα ἐδείκνυον, ὅτι τὸ ἐρείπιον ἦτο σημαντικώτατον, χρῆζον εὐρυτέρας ἐρεύνης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Οὕτως ἐγκρίσει καὶ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας προέβην εἰς τακτικὴν ἀνασκαφήν. Ἡ ἐργασία ἤρχισε κατὰ μεσοῦντα Ἰούλιον τοῦ ἔτους 1929 ἀπὸ ἀνατολῶν. Διὰ ταύτης ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ ἀνατολικὴ πλευρά, μήκους δέκα ὀκτὼ περίπου μέτρων, ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἡμικυκλικὴν ἁψῖδα. Ὁ τοῖχος τῆς πλευρᾶς ταύτης, ἐκτισμένος διὰ κοινῆς ἀργολιθοδομῆς, διεκόπτετο ὑπὸ μιᾶς σειρᾶς ὀπτολίνθων, διηκούσης ἰσοϋψῶς καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ μνημείου. Πάχος τοῦ τοίχου τῆς μὲν ἁψῖδος εὑρέθη 1.07 μ., τῶν δὲ ἑκατέρωθεν πλευρῶν 0.65 μ.

Εἰκ. 1. Ἡ ἐξ ἐπιχωρίου μαρμάρου πλάξ, ἡ φέρουσα ἐντομὴν σχήματος Τ πρὸς τοποθέτησιν τοῦ ἐγκαινίου.

Κατὰ τὸν ἐξωτερικὸν πόδα τοῦ τοίχου, καθ' ὅλον τὸ μῆκος αὐτοῦ καὶ εἰς ὕψος 0.30μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, εἶχε κατασκευασθῆ αὖλαξ πλάτ. 0.13 μ. καὶ βάθ. 0.14 μ., ὁ δὲ ἀπὸ τῆς αὔλακος πρὸς ἀνατολὰς χῶρος μέχρις ἀποστάσεως 1.50 μ. ἐκαλύπτετο δι' ἀμμοκονιάματος, σχηματίζοντος κατ' ἀποστάσεις ταπεινὰς πυραμιδοειδεῖς ἐξάρσεις, αἵτινες, κατεστραμμέναι κατὰ τὴν κορυφὴν τῶν πυραμίδων, παρατηροῦνται ἐν τῇ εἰκόνι 2. Ἐξηκριβώθη ἀργότερον, ὅτι ἡ ἐπίστρωσις ἐκάλυπτε τάφους, ὧν ἕκαστος ἐσημειοῦτο διὰ τῆς μικρᾶς πυραμίδος καὶ περὶ ὧν κατωτέρω.

Μέσον κλῖτος, ἁψίς. Ἐπηκολούθησεν εἶτα ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς ἁψῖδος. Ἐνταῦθα καὶ ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἁψῖδα παρουσιάσθη ἕτερος τοῖχος ταπεινότερος πάχ. 1 μ. καὶ σωζομένου ὕψ. 0.80 μ.· ἦτο τὸ σύνθρονον. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τούτου διετηρήθησαν τμήματά τινα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀμμοκονιαμάτων, πάχ. 0.05 μ., διὰ τὴν στερέωσιν τῶν πλακῶν τῆς ἐπιστρώσεως, ἐπὶ δὲ τοῦ τοίχου τῆς ἁψῖδος διετηρήθησαν κατὰ χώραν ἀρκεταὶ πλάκες ὀρθομαρμαρώσεως ἐκ πεντελησίου λευκοῦ καὶ ὑποκυάνου μαρμάρου, διαστάσεων 0.25 × 0.25 μ. καὶ πάχ. 0.03 μ. Τὰ ἄκρα τοῦ συνθρόνου, καίτοι παραλλήλως πρὸς τὸν τοῖχον τῆς ἁψῖδος βαίνοντα, δὲν ἐπερατοῦντο εἰς τὰς

Εἰκ. 2. Ὄψις τῆς ἁψῖδος τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου ἐξ ἀνατολῶν καὶ παρ' αὐτὴν αἱ πυραμιδοειδεῖς ἐξάρσεις.

ἐσωτερικὰς γωνίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐλαφρῶς πλατυνόμενα καὶ προεκτεινόμενα πρὸς δυσμὰς κατὰ 0.925 μ. παρουσίαζον σχῆμα πεταλοειδὲς καὶ κατέληγον εἰς δύο ἑκατέρωθεν ἀναβαθμοὺς ὕψους 0,21 καὶ πλάτους 0.33 μ.

Ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἁψῖδος ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ κατὰ τὴν μικρὰν δοκιμὴν παρατηρηθεῖσα πλὰξ ἐξ ἐπιχωρίου λίθου, ἧς μῆκ. 1.75 καὶ μ. πλ. 0.95 μ., ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ κέντρου τοῦ συνθρόνου 2.62 μ. Τῆς πλακὸς ἡ δυτικὴ μακρὰ πλευρὰ κεῖται ἐπὶ τῆς αὐτῆς μετὰ τῶν προεξεχόντων ἄκρων τοῦ συνθρόνου εὐθείας καὶ φέρει εἰς τὸ μέσον τήν, περὶ ἧς ἀνωτέρω ἐλέχθη,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

βαθεῖαν ἐν σχήματι Τ ἐντομὴν μετὰ πλαισίου κατὰ τὰ ἄνω ἄκρα, τὴν προοριζομένην διὰ τὸ ἐγκαίνιον (εἰκ. 1). Κατὰ τὴν ἑκατέρωθεν προέκτασιν τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς πλακὸς καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.50 μ. ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες τετράγωνοι πλάκες διὰ τὴν τοποθέτησιν ἰσαρίθμων κιόνων.

Αἱ πέντε αὗται πλάκες ἀπετέλουν τὸ συγκρότημα τῆς ἁγίας τραπέζης καλυπτομένης ὑπὸ κιβωρίου, στηριζομένου ἐπὶ τῶν τεσσάρων κιόνων (σχεδιογρ. 1, 2 καὶ εἰκ. 2).

Δύο καὶ ἥμισυ μέτρα δυτικώτερον τοῦ βάθρου τῆς ἁγ. τραπέζης ἀπεκαλύφθη ἡ βάσις τοῦ τέμπλου. Ταύτην ἀπετέλουν ἓξ μαρμάρινοι πλάκες, ὧν ἑκάστη μήκ. 1.25 μ. καὶ πλάτ. 0.55 μ., αἵτινες ἔφερον κατὰ μῆκος καὶ εἰς τὸ μέσον λαξευτὴν αὔλακα πλάτ. 0.08 μ., διακοπτομένην ἀνὰ 1.50 μ. ὑπὸ τετραγώνων κοιλοτήτων 0.20×0.20 μ. Ἐνταῦθα ἐτοποθετοῦντο τὰ θωράκια καὶ οἱ τετράγωνοι πεσσίσκοι, οἵτινες ἐστερεοῦντο δι' ἐγχύτου μολύβδου, διατηρηθέντος μέχρι σήμερον ἐν τῇ πρὸς νότον ἀκραίᾳ κοιλότητι. Ἓν τμῆμα πεσσίσκου δεικνύει ἡ εἰκ. 2. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ τέμπλου καὶ ἔναντι τοῦ βάθρου τῆς ἁγ. τραπέζης σημειοῦται διὰ τῶν ἑκατέρωθεν πεσσίκων ἡ θύρα αὐτοῦ, πλάτ. 1.10 μ. Ἑτέρα θύρα παρετηρήθη κατὰ τὸ ἄκρον δεξιὸν τοῦ τέμπλου, ἥτις ἔχει κλεισθῆ διὰ νεωτέρου τοίχου, ἀλλ' ἐσημειώθη ἐν τῷ σχεδιογρ. 1.

Παραλλήλως πρὸς τὰ ἐξέχοντα ἄκρα τοῦ συνθρόνου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.20 μ. ἑκατέρωθεν αὐτῶν ἀπεκαλύφθησαν αἱ παραστάδες, αἱ χωρίζουσαι τὴν ἁψῖδα ἀπὸ τοῦ διακονικοῦ καὶ τῆς προθέσεως· μῆκος τούτων 2.80 μ., πλάτ. 0.72 μ., ὕψ. 0,82 μ. Ἡ νοτία ἀφίνει κατὰ τὸ δυτικὸν αὐτῆς ἄκρον μικρὰν δίοδον ἐλευθέραν πλάτ. 0.80 μ. Ἐκ τῶν εἰρημένων δηλοῦται, ὅτι τὸ τέμπλον ἦτο ἀνοικτὸν καὶ ταπεινόν.

Ὁλόκληρον τὸ ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ τέμπλου μέχρι τοῦ συνθρόνου δάπεδον τῆς ἁψῖδος καλύπτεται ὑπὸ μωσαϊκῶν καλῶς διατηρουμένων ἁπανταχοῦ, πλὴν τοῦ παρὰ τὸ τέμπλον βορείου τμήματος, καταστραφέντος ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐργασιῶν καὶ τῆς πλακὸς τῆς ἁγ. τραπέζης, ἥτις παρέμεινεν ἐλευθέρα. Περὶ τῶν μωσαϊκῶν τούτων κατωτέρω.

Κιονοστοιχίαι. Εἰς ἀπόστασιν 0.87 μ ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ τέμπλου καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς νοτίας παραστάδος ἀνεφάνη ὁ στυλοβάτης τῆς νοτίας κιονοστοιχίας πλάτ. 0.82 μ. Ἐν τούτῳ εἰς μὲν τὰς θέσεις τὰς προοριζομένας διὰ τοὺς κίονας εἶχον τοποθετηθῆ ἰδιαίτερα τετράγωνα βάθρα ἐξ ἐπιχωρίου λίθου, ἐπὶ ἑκάστου δὲ βάθρου ἔκειτο κατὰ χώραν ἡ τετράγωνος μαρμαρίνη πλίνθος, διαστάσεων 0.69 × 0.69 × 0.08 μ. ὕψ., ἐφ' ἧς ἡνωμένη ἁπλῆ λοξότμητος σπεῖρα καὶ ἐπὶ ταύτης τὸ κατώτατον τμῆμα κίονος ὕψ. 0.075 μ. καὶ διαμέτρου 0.50 μ. Πασῶν τῶν βάσεων ἡ ἐργασία ἦτο ἠμελημένη, ἡ δὲ ἀπὸ κέντρου εἰς κέντρον ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασις τρία μέτρα. Ἡ δευτέρα τῶν βάσεων, καίτοι κατὰ χώραν, εὑρέθη τεθραυσμένη εἰς τρία συνα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νήκοντα τεμάχια. Εἰς τὸ μέσον τοῦ τυμπάνου τῶν βάσεων ὑπῆρχε τετράγωνος ὀπὴ γομφώσεως, εἰς ἣν κατέληγεν ἡ διὰ τὴν ἔγχυσιν τοῦ μολύβδου αὔλαξ, τὴν ὁποίαν διατηρεῖ ἡ πρώτη βάσις. Τὸ μετακιόνιον διάστημα τῆς κιονοστοιχίας ἔκλειε ταπεινὸς τοῖχος, καλυπτόμενος κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν

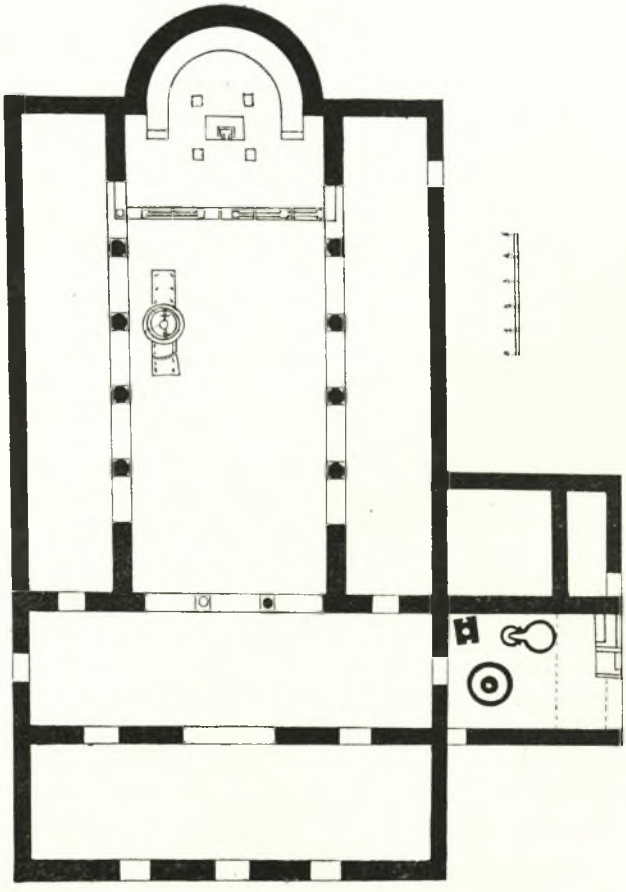

Σχ. 1. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

διὰ λευκῶν μαρμαρίνων πλακῶν, ὧν τινες, εὑρεθεῖσαι κατὰ χώραν, εἶχον διαστάσεις $0.34 \times 0.30 \times 0.03$ μ. Ἐπ' αὐτοῦ εἶχε προστεθῆ μεταγενεστέρως νεώτερος τοῖχος.

Ὁμοίας κατασκευῆς καὶ ὕλης ἦτο καὶ ἡ Β. κιονοστοιχία, ἡ κατὰ τὴν προέκτασιν τῆς βορείας παραστάδος. Ἐνταῦθα ὅμως προσθήκη μεταγενε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στέρου τοίχου μετέβαλε τὴν ὄψιν τῆς κιονοστοιχίας, ἤτοι ἡ μὲν βάσις τοῦ πρώτου πρὸς ἀνατολὰς κίονος εἶναι ἀφανής, σημειουμένη μόνον κατὰ τὴν βορείαν αὐτῆς πλευράν· παρὰ τὴν βάσιν τοῦ δευτέρου κίονος εἶχε κατασκευασθῆ θυρίς, τὸ δὲ ὑπόλοιπον τῆς κιονοστοιχίας ἦτο ἀφανὲς ἐκ τῆς

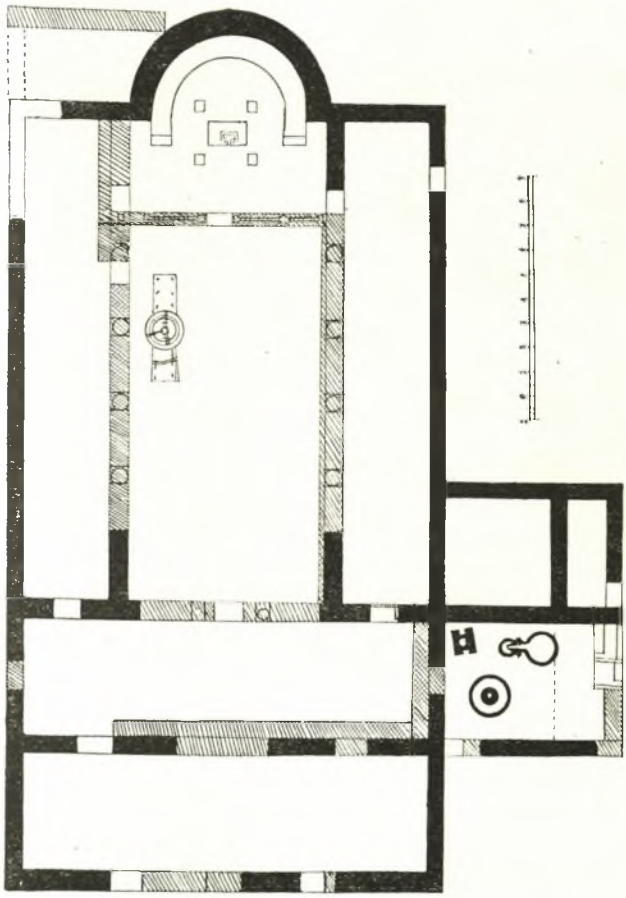

Σχ. 2. Κάτοψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου, δεικνύουσα τὰς μεταγενεστέρας μεταβολάς.

νεωτέρας προσθήκης, ἐξ ἧς, καταπεσόντος τοῦ κονιάματος, ἀνεφάνη ἡ βάσις τοῦ τρίτου κίονος κατὰ τὴν νοτίαν αὐτῆς πλευράν· εἰς τὸ μέσον τῆς πλίνθου εἶχον χαραχθῆ τὰ γράμματα ΘΩ. Γράμματα κεχαραγμένα ἐπὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν εἶναι συνήθη καὶ χρησιμεύουσιν ὡς σήματα ἢ ὁδηγοὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὴν κατασκευήν, ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἡ τρίτη βάσις κεῖται παρὰ τὸν ἄμβωνα, εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ ἀποτελῶσι συντομογραφίαν τῆς λέξεως Θεῷ, καίτοι ἐλλείπει ἡ ἄνωθεν ἀμφοτέρων ἀπαραίτητος κεραία.

Ὁ ἄμβων. Πρὸς νότον τῆς βορείας κιονοστοιχίας, μεταξὺ τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου κίονος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2.10 μ. δυτικῶς τοῦ βορείου τμή-

Εἰκ. 3. Τὸ βάθρον, ἐφ' οὗ ὑψοῦτο ὁ ἄμβων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

ματος τοῦ τέμπλου, ἀπεκαλύφθη τὸ βάθρον τοῦ ἄμβωνος. Τοῦτο σύγκειται ἐκ μιᾶς ἐξ ἐπιχωρίου λίθου πλακὸς, μήκ. 1.62 πλατ. 0.80 καὶ πάχ. 0.18 μ., καταλαμβανούσης τὸ ἀνατολικὸν μέρος· ἐφαπτομένη πρὸς ταύτην ἑτέρα πλὰξ στρογγύλη, διαμέτρου 1.15 μ., ἐκ τοῦ αὐτοῦ λίθου, ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων διὰ σιδηρῶν συνδέσμων συγκρατουμένων ἀποτελεῖ τὸ κύριον σῶμα τοῦ βάθρου. Οἱ σύνδεσμοι εἶναι ἐπιμήκεις, στενοὶ καὶ ὀρθογώνιοι· ὁ ἕτερος τούτων, κείμενος κατὰ χώραν, ἔχει στερεωθῆ ἐπὶ τῆς πρὸς τοῦτο κατασκευασθείσης αὔλακος δι' ἐγκεχυμένου μολύβδου. Εἰς τὸ μέσον ἡ πλὰξ φέρει ὀπήν, διαμ. 0.10 μ., εἰς ἣν καταλήγει τὸ διὰ τὸν μόλυβδον αὐλάκιον καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν περιφέρειαν δύο ὁμοκέντρους κύκλους (εἰκ. 3), ὧν ὁ ἐξω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τερικὸς ἀπέχει ἀπὸ ταύτης 0.13 μ. Ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν κυκλικὴν πλάκα ἐτέθη πρὸς δυσμὰς ἑτέρα πλάξ, διαστάσεων 0.95 × 0.90 μ., φέρουσα κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν κοιλότητα, πλάτ. 0.16 μ. καὶ μήκ. 0.55 μ., κατάλληλον πρὸς τοποθέτησιν πλαισίου, παρὰ ταύτην δὲ ἑτέρα πλὰξ τραπεζοειδὴς πλάτ. 0.95 καὶ μήκ. 0.80 μ.

Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς πρὸς ἀνατολὰς πλακός, παρὰ τὰ ἄκρα τῶν μακρῶν πλευρῶν καὶ κατ' ἀποστάσεις 0.30, 0.45, 0.40 μ. ὑπῆρχον ἀνὰ τρεῖς ἑκατέρωθεν ὀπαὶ γομφώσεως. Ὁμοίας ὀπὰς ἀνὰ δύο ἑκατέρωθεν φέρει καὶ ἡ δυτικωτάτη πλάξ. Τὸ ὅλον μῆκος τῆς βάσεως τοῦ ἄμβωνος εἶναι 4.30 μ. (εἰκ. 3).

Παρὰ ταύτην εὑρέθη ἀνατετραμμένη ἡ βάσις τοῦ ἄμβωνος, ἥτις ἦτο στρογγύλος ἀρράβδωτος κίων ἐκ μαρμάρου ἄριστα εἰργασμένου ὕψ. 1.20 μ., διαμ. 0.69 μ. Εἰς τὸ μέσον ἀμφοτέρων τῶν τυμπάνων τούτου ὑπῆρχον ὀπαὶ γομφώσεως διαμ. 0.10 μ. Αἱ περιφέρειαι ἀμφοτέρων τῶν τυμπάνων ἔχουσιν ἐπιμελῶς καταστραφῆ, ἀλλὰ φαίνεται, ὅτι ἐξεῖχον κατὰ 0.23 μ., παρέχουσαι εἰς τὸν κίονα σχῆμα πηνίου, οὗτινος τὸ ἕτερον τῶν ἄκρων ἐγομφοῦτο ἐπὶ τῆς στρογγύλης πλακὸς τοῦ ἄμβωνος, ἣν ἐκάλυπτεν ἐξ ὁλοκλήρου (0.23 + 0.69 + 0.23), ἐπὶ δὲ τοῦ ἑτέρου ἡδράζετο ἡ πλάξ, ἡ ἀποτελοῦσα τὸ δάπεδον αὐτοῦ. Αὕτη ἐκ τῶν εὑρεθέντων θραυσμάτων εἶχε πάχος 0.18 μ. τὰς δὲ λοιπὰς διαστάσεις ἴσας τοὐλάχιστον πρὸς τὸ ἄθροισμα τῆς διαμέτρου καὶ τῶν πλαισίων ἤτοι 1.15 × 1.15 μ.

Εἰς τὸν ἄμβωνα ἀνήρχοντο διὰ δύο κλιμάκων, ὧν ἡ μὲν πρὸς ἀνατολάς, ἡ δὲ πρὸς δυσμάς· ἑκατέρα τούτων ἔφερε πέντε πιθανῶς βαθμίδας, ὧν ἑκάστη ὕψ. 0.23 μ. Ἡ θέσις τῶν δύο ἀνωτάτων βαθμίδων ἐδηλοῦτο διὰ τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ κίονος λαξευμάτων, ἄτινα, ἀρχόμενα ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ κίονος, κατέρχονται πρὸς τὸ μέσον μέχρι 0.40 μ. εἰς πλάτος 0.35 μ. Ἐπὶ τῶν λαξευμάτων τούτων ὑπάρχουσιν ὁριζοντίως καὶ πλησίον ἀλλήλων ὀπαὶ πρὸς στερέωσιν τῶν προσθέτων βαθμίδων, αἵτινες κατὰ τὰς στενὰς πλευρὰς ἐστερεοῦντο ἐπὶ τῶν ἑκατέρωθεν πλαισίων. Ἐπειδὴ δὲ μεταξὺ τῶν διεσκορπισμένων γλυπτῶν εὑρέθησαν καὶ τμήματα μαρμαρίνων ἀρραβδώτων κιονίσκων καλῶς εἰργασμένων ἐχόντων διαμέτρους 0.107 - 0.115 μ. νομίζω, ὅτι οἱ κιονίσκοι οὗτοι εἶχον τοποθετηθῆ κατὰ τὰς γωνίας τοῦ δαπέδου τοῦ ἄμβωνος, ἵνα ὑποβαστάσωσι τὸν οὐρανὸν αὐτοῦ καὶ συνεπῶς ἡ βορεία καὶ νοτία αὐτοῦ πλευρὰ ἐκλείετο διὰ στηθαίων. Οὕτως ἡ μορφὴ τοῦ ἡμετέρου ἄμβωνος ἦτο παρεμφερὴς πρὸς τὴν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου Θεσσαλονίκης (βλ. HÉBRARD, BCH 1920, σελ. 29 εἰκ. 13, 14 καὶ πρὸς τὸν τῆς βασιλικῆς Α τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (βλ. ΑΕ 1929 σελ. 87 κέ. εἰκ. 107, 111, 112 καὶ πίν. Δ) καὶ τῆς Θάσου (ΑΕ 1929 σ. 211, εἰκ. 40), ἥτις ἀνεσκάφη κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπ' ἐμοῦ τὸ 1930 καὶ περὶ ἧς ἐγένετο ἀνακοίνωσις ἐν τῷ Βυζαντινῷ συνεδρίῳ τοῦ 1930.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸ δάπεδον τοῦ μέσου κλίτους εἶχεν ἐπιστρωθῆ διὰ μαρμαρίνων πλακῶν πάχ. 0.03-0.035 μ., αἵτινες ἐν μέρει εἶχον ἀφαιρεθῆ, αἱ δὲ λοιπαὶ ἀνατραπεῖσαι εἶχον θραυσθῆ. Δι' ὀρθομαρμαρώσεως ἐξ ὁμοίων πλακῶν εἶχον ἐπενδυθῆ καὶ οἱ στυλοβάται τῶν κιονοστοιχιῶν.

Πλάγια κλίτη. Τὰ παραλλήλως πρὸς τὸ μέσον ἀποκαλυπτόμενα πλά-

Εἰκ. 4. Ἄποψις τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου ἀπὸ ΝΔ.

για κλίτη ἦσαν ὀρθογώνια πλάτους ἕκαστον 3.50 μ.· ὁ τοῖχος τοῦ νοτίου κλίτους κατὰ μὲν τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν διεσώθη εἰς ὕψ. 0.96 μ. κατὰ δὲ τὴν νοτίαν 0.45 μ. Εἰς τὴν αὐτὴν πλευρὰν καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.75 μ. ἀπὸ τῆς νοτιανατολικῆς γωνίας ἐσημειώθη θύρα πλάτ. 1 μ. κλεισθεῖσα μεταγενεστέρως. Τὸ κλῖτος τοῦτο ἐπεκοινώνει μετὰ μὲν τοῦ μέσου κλίτους διὰ ἀνοίγματος πλάτ. 0.85 μ., κειμένου μεταξὺ τοῦ τέμπλου καὶ τοῦ πρώτου κίονος, μετὰ δὲ τῆς ἁψῖδος διὰ θυρίδος μεταξὺ τοῦ τέμπλου καὶ τῆς παραστάδος. Τὸ δάπεδον ἐνταῦθα διετήρησε τὴν πλακόστρωσιν αὐτοῦ κατὰ τὸ πλεῖστον συγκειμένην ἐκ τετραγώνων καὶ ὀρθογωνίων πλακῶν καλῶς εἰργα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σμένων καὶ τελείως πρὸς ἀλλήλας προσηρμοσμένων. Ἐνταῦθα παρὰ μὲν τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν εὑρέθη ἀνατετραμμένον κορινθιάζον κιονόκρανον, φέρον ἐλαχίστας βλάβας καὶ προερχόμενον ἐκ τοῦ πρώτου κίονος, μεταξὺ δὲ τούτου καὶ τῆς βάσεως τμῆμα κίονος μήκ. 1.65 μ., κάτω διαμ. 0.40 μ. Ἐν τῷ αὐτῷ χώρῳ εἶχον διασκορπισθῆ ἀρκετὰ θραύσματα, ἀνήκοντα εἰς τὰ θωράκια τοῦ τέμπλου. Παρὰ τὴν βάσιν τοῦ δευτέρου κίονος εὑρέθη ὀρθὸν ἕτερον κιονόκρανον, φέρον μὲν περισσοτέρας βλάβας, ἀλλ' ἐπίσης ἄρτιον, ἐπὶ δὲ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ ἄβακος αὐτοῦ φέρει στρῶμα ἀμμοκονιάματος πάχ. 0.05 μ. καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἔντυπον ἰσοσκελῆ σταυρόν (εἰκ. 4). Τὸ κιονόκρανον τοῦτο εἶχε καταπέσει ἐκ τοῦ τρίτου κίονος, ἡ δὲ φορὰ τῆς πτώσεως αὐτοῦ ἦτο ἡ αὐτὴ πρὸς τὴν τοῦ κίονος καὶ τοῦ ἑτέρου κιονοκράνου. Ὀρθομαρμάρωσις τοῦ κλίτους τούτου παρετηρήθη μόνον κατὰ μῆκος τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 4).

Μεταξὺ τῆς βάσεως τοῦ πρώτου κίονος καὶ τοῦ τέμπλου ἀπεκαλύφθη ἕτερος κίων, μήκ. 1.68 μ. διαμ. 0.31 μ., προερχόμενος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς τραπέζης.

Ὀρθογώνιον καὶ τοῦ αὐτοῦ πλάτους 3.50 μ. ἦτο καὶ τὸ βόρειον κλῖτος, ἀλλ' ἐνταῦθα ὁ μὲν τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς, καίτοι διετηρήθη εἰς ὕψος 1.62 μ., εὑρίσκετο ἐν διαλύσει, ὁ δὲ τῆς βορείας, φθάσας τὸ ὕψος 2.20 μ., μόλις συνεκρατεῖτο ἐκ τῆς ἐπιχωματώσεως καὶ εἶχε βλαβῆ ἐκ τῆς ἐπ' αὐτοῦ πτώσεως τῆς βάσεως τῶν ἑκατέρωθεν τοῦ δευτέρου κίονος τόξων, εὑρεθείσης κατὰ χώραν καὶ ἐκτισμένης δι' ἐπαλλήλων σειρῶν ὀπτοπλίνθων μέχρις ὕψους 0.70 μ. Ἡ κατάρρευσις τῆς βάσεως ταύτης εἶχε παρασύρει καὶ τὸ κιονόκρανον τοῦ αὐτοῦ κίονος, ὅπερ, εὑρεθὲν παρὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ, ἦτο ἐπίσης κορινθιάζον, ὅμοιον πρὸς τὰ εὑρεθέντα ἐν τῷ νοτίῳ κλίτει, ἀλλ' ἰσχυρῶς βεβλαμμένον καὶ ἐλλιπές. Ἡ βάσις τῶν εἰρημένων τόξων ἔβαινεν ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἄβακος τοῦ κιονοκράνου ἄνευ παρενθέσεως ἐπιθήματος, διότι ἐπίθημα ἀκέραιον ἢ εἰς θραύσματα δὲν παρετηρήθη οὐδαμοῦ. Ἡ νοτία πλευρὰ τοῦ κλίτους τούτου, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, εἶχε μεταβληθῆ μεταγενεστέρως τὸ δὲ δάπεδον αὐτοῦ εἶχεν ὁμοίαν πρὸς τὸ νότιον κλίτος πλακόστρωσιν.

Κέραμοι. Ἐκ τῆς κεραμώσεως τοῦ μνημείου εὑρέθη μέγας ἀριθμὸς κεράμων τεθραυσμένων. Ἅλλαι τούτων, αἱ πλεῖσται, ἦσαν ἐπίπεδοι πλάτ. 0.40 μ., πάχ. 0.03 μ. καὶ μήκους ἀγνώστου, ὅμοιαι πρὸς τὰς τῶν ἀρχαιοτέρων μνημείων· ἄλλαι ἦσαν κυρταὶ καὶ πλατεῖαι· ἄλλαι κυρταὶ στενώτεραι καὶ ὅμοιαι πρὸς τὰς σημερινάς. Τινὲς τούτων διετήρουν ἐπικεκολλημένον τὸ ἔξ ἀσβέστου καὶ χονδροκόκκου ἄμμου ἐπεντεθὲν κονίαμα πάχ. 0.06-0.07 μ. Μεταξὺ τούτων εὑρέθη καὶ μία ἀνθεμωτὴ ἀκροκέραμος τεθραυσμένη τὰ ἄνω. Ἐκ τούτων συνάγεται, ὅτι ἡ κεράμωσις ἀνῆκεν εἰς δύο διαφόρους ἐποχάς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πλίνθοι. Ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιχωματώσει παρουσιάσθη ἐπίσης μέγας ἀριθμὸς ὀπτοπλίνθων ποικίλων διαστάσεων, ὀρθογωνίων ἢ τετραγώνων. Ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐπιφανείας τούτων παρετηρήθησαν ποικιλόσχημα δακτυλικὰ ἀποτυπώματα, ἀρχιτεκτονικὰ σημεῖα καὶ διὰ τῶν δακτύλων συρθεῖσαι ταινίαι διπλαῖ, τριπλαῖ καὶ τετραπλαῖ διατεταγμέναι εἰς παραλλήλους κατὰ μῆκος ἢ πλάτος εὐθείας, τεθλασμένας, χιαστί, ἡμικυκλικάς, κυκλικὰς ζιγκ-ζάγκ, Ζειδεῖς, Σειδεῖς, Σειδεῖς καὶ ἄλλα σχήματα ὑπερβάντα τὰ εἴκοσιν.

Ἀποκαλυφθέντος τότε τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ μνημείου καθ' ὅλον τὸ πλάτος μέχρι τοῦ τρίτου κίονος αἱ ἐργασίαι διεκόπησαν [1].

Ἐπανάληψις τῶν ἀνασκαφῶν.

Ὁλόκληρον τέταρτον αἰῶνος παρῆλθε πρὸς ἐπανάληψιν τῶν ἀνασκαφῶν ἐν τῷ μνημείῳ τούτῳ. Ἐξετελέσθησαν δ' αὗται κατὰ τὸ παρελθὸν θέρος δαπάναις νῦν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Κατὰ τὴν πάροδον τῆς εἰκοσιτριετίας ἄλλα τε γεγονότα καὶ τὰ στρατεύματα κατοχῆς ἐπήνεγκον πολλὰς καὶ ἔν τισιν ἀνεπανορθώτους ζημίας εἰς τὸ μνημεῖον. Τὸ ἐκ συρματοπλέγματος περίφραγμα εἶχεν ἀφαιρεθῆ· οἱ τοῖχοι τῆς ἀψῖδος εἶχον πάθει ζημίας· αἱ βαθμίδες τοῦ συνθρόνου ἐξηφανίσθησαν· αὐτὸ τὸ σύνθρονον καὶ οἱ τοῖχοι τῶν ἑκατέρωθεν παραστάδων εἶχον ἀρκούντως κρημνισθῆ· βάσεις τῶν κιόνων καὶ πλάκες τοῦ τέμπλου εἶχον μετακινηθῆ καὶ θρανσθῆ. Ἕνα τῶν κιόνων τῆς κιονοστοιχίας μετέφερον οἱ Ἰταλοὶ περὶ τὰ δύο χιλιόμετρα ἀνατολικῶς τοῦ μνημείου καὶ ἐχάραξαν ἐπ' αὐτοῦ διάφορα σύμβολα πιθανῶς φασιστικά· ἡ βορεία καὶ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ βορείου κλίτους εἶχον καταρρεύσει, ἡ δὲ νοτία πλευρὰ τοῦ νοτίου κλίτους, καλυφθεῖσα τελείως, ἔδει νὰ ἀποκαλυφθῇ ἐκ νέου.

Τούτων τακτοποιηθέντων κατὰ τὸ δυνατὸν ἀπεκαλύφθη ἐν συνεχείᾳ τὸ ἀπὸ τοῦ τρίτου κίονος δυτικὸν ὑπόλοιπον τοῦ μέσου κλίτους. Τοῦτο εἶχεν ἀπομονωθῆ ἀπὸ τῶν ἑκατέρωθεν κλιτῶν διὰ τῶν δύο μεταγενεστέρων τοίχων τῶν ἐκτισμένων ἐπὶ τῶν κιονοστοιχιῶν. Μεταγενέστερος ἦτο ἐπίσης καὶ ὁ τοῖχος τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, εἰς τὸ μέσον δὲ ταύτης εἶχε κατασκευασθῆ θύρα πλάτ. 1.50 μ. Αἱ θέσεις τοῦ τετάρτου κίονος ἀμφοτέρων τῶν κιονοστοιχιῶν εἶχον κτισθῆ ἐπιμελῶς διὰ κουρασανίου καὶ ὀπτοπλίνθων. Μετὰ τὴν

[1] Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθειμένα ἐδόθησαν μετὰ τῶν σχετικῶν φωτογραφιῶν πρὸς δημοσίευσιν ἀμέσως μετὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1929. Ἀτυχῶς ὁ ἀκαδημαϊκὸς κ. Γ. Σωτηρίου ἐρανισθείς, ὅσα αὐτῷ χρήσιμα, ἀποσπάσας δὲ καὶ τὸ σχεδιάγραμμα τῆς κατόψεως, τὴν μὲν ἔκθεσίν μου δὲν ἔδωκε πρὸς δημοσίευσιν, τοὺς δ' ἐκ ταύτης ἐράνους μετὰ τοῦ σχεδίου ἐδημοσίευσε δι' ἴδιον ὄφελος εἰς τὴν ΑΕ 1929 σελ. 53.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀφαίρεσιν τῶν νεωτέρων τοίχων παρουσιάσθησαν αἱ δύο βάσεις τοῦ τετάρτου ἑκατέρωθεν κίονος, ὅμοιαι τὴν κατασκευὴν πρὸς τὰς προηγουμένας καὶ εἰς ἀπόστασιν ἐπίσης τριῶν μέτρων. Μεταξὺ τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ τῶν διαλυθέντων νεωτέρων τοίχων παρετηρήθη χρῆσις ὀπτοπλίνθων ἀκεραίων ἢ τεθραυσμένων καὶ τμημάτων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ ἀρχικοῦ οἰκοδομήματος· οὕτως ἐν τῷ νοτίῳ τοίχῳ εὑρέθησαν τεμάχια μαρμαρίνης τραπέζης στρογγύλης καὶ μαρμαρίνης λεκανίδος. Εἰς τοῦτον εἶχε γίνει καὶ μικρὰ προσθήκη ἐσωτερικῶς πλάτ. 0.25-030 μ., ἐκτισμένη διὰ πωρίνων ὀρθογωνίων κυβολίθων ἡ δὲ βάσις τοῦ τετάρτου κίονος τῆς ἑτέρας κιονοστοιχίας ἦτο κεκαλυμμένη διὰ μαρμαρίνου ἐπικράνου εἰς δύο συνεχόμενα τεμάχια μήκ. 0.67 μ., πλάτ. 0.40 καὶ ὕψ. 0.10 μ., φέροντος κατὰ τὸ μέσον τῆς μικροτέρας τῶν ἐπιφανειῶν ἡνωμένον τμῆμα κίονος διαμ. 0.30 μ. καὶ ὕψ. 0.09 μ. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν προσθηκῶν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς τοίχους ἀπεκαλύφθη μετὰ τὴν τετάρτην βάσιν ἐλεύθερον ἄνοιγμα μήκ. 2.22 μ., μεθ' ὃ ἡ παραστὰς τῆς δυτικῆς πλευρᾶς μήκους 2.80 μ. Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν ἐφάνησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τέσσαρα ὀρθογώνια ἢ τετράγωνα βάθρα ἐξ ἐγχωρίου λίθου, μὴ ὑπερβαίνοντα τὸ ὕψος τοῦ ἐδάφους· τὸ ἓν τούτων ἔκειτο ἐπὶ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας, προωρίζετο διὰ τὴν παραστάδα καὶ εἶχε διαστάσεις 0.68×0.50 μ. κατὰ δὲ τὴν πρὸς τὴν γωνίαν πλευρὰν ὑπῆρχεν ὁριζοντία γραμμή, σημειοῦσα πιθανῶς τὸ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς παραστάδος ὅριον. Ὅμοιον βάθρον ἀλλὰ κατεστραμμένον ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν.

Εἰς τὸ μεταξὺ τῶν δύο γωνιαίων βάθρων διάστημα, διῃρημένον εἰς τρία ἴσα μέρη ἀνὰ δύο ἕκαστον μέτρα, ὑπῆρχον δύο ἕτερα βάθρα· ἐπὶ τοῦ βορείου, διαστάσεων 0.60×0.68 μ., ἐσημειοῦτο ἐκ τῶν ὑπολοίπων τοῦ πηλοῦ ἡ ἐπ' αὐτοῦ πλίνθος, ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου (0.50×0.50) εὑρέθη κατὰ χώραν ὁλόκληρος ἡ βάσις τοῦ κίονος ἤτοι ἡ πλίνθος 0.40×0.40 μ. καὶ ὕψ. 0.065 μ. καὶ ἡ μετ' αὐτῆς ἡνωμένη σπεῖρα ὕψ. 0.115 μ. καὶ διαμ. 0.31. μ. Ὁλικὸν ὕψος ἀμφοτέρων 0.18 μ. Παρὰ τὴν βάσιν ταύτην εὑρέθη καὶ τμῆμα κίονος τῆς αὐτῆς διαμέτρου καὶ ὕψ. 1.47 μ. καταπεσὸν ἐκ τῆς ἑτέρας τῶν βάσεων, ἡ τοιαύτη δὲ κατασκευὴ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς ἐσχημάτιζε τρίβηλον (σχεδιογρ. 1).

Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ νοτίου κλίτους οὐδὲν ἀπέδωκεν· ἡ θύρα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς εἶχε κτισθῆ μεταγενεστέρως· ἕτερον ἄνοιγμα θύρας ἐκτισμένον ἐπίσης μεταγενεστέρως καὶ κείμενον κατὰ τὴν νοτίαν μακρὰν πλευρὰν καὶ ἔναντι τοῦ τετάρτου κίονος, ἀφεθὲν ὡς εἶχε, δὲν ἐσημειώθη ἐν τῷ σχεδίῳ. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τούτου μεταξὺ τῶν ἐξ ὀπτοπλίνθων καὶ κεράμων ὀστράκων παρετηρήθη πολλὴ τέφρα ἀνάμεικτος μετ' ἀμμοκονιαμάτων καθ' ὅλον τὸ πλάτος μέχρι τοῦ δυτικοῦ τοίχου, οὗτος δὲ μετὰ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δύο ἑκατέρωθεν ἔφερεν ἰσχυρὰς ἐνδείξεις πυρακτώσεως πιθανῶς ἐκ πυρκαϊᾶς σημειωθείσης καὶ ἐπὶ τῆς πλακοστρώσεως, ἥτις διετηρήθη ἀκεραία.

Ὁμοίως ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βορείου κλίτους. Ἐν τούτῳ, πλὴν τῆς πλήρως διατηρηθείσης πλακοστρώσεως τοῦ δαπέδου, οὐδὲν ἕτερον εὑρέθη. Ἐπεκοινώνει δὲ τὸ κλῖτος τοῦτο μετὰ τοῦ νάρθηκος διὰ μιᾶς θύρας πλάτ. 1.20 μ. εἰς τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς. Κατὰ χώραν εὑρέθη καὶ τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἐκ μαρμάρου, φέροντος κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τὴν κοιλότητα τοῦ στροφέως.

Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως ἐνταῦθα ἔφθασε τὰ 2.30 μ., ὁ δὲ τοῖχος τῆς βορείας πλευρᾶς ἦτο ἰσχυρῶς βεβλαμμένος καὶ ἐν διαλύσει.

Τὸ ὁλικὸν μῆκος τοῦ μὲν μέσου κλίτους, ἀπὸ τῆς ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τῆς ἀψῖδος μέχρι τοῦ τριβήλου, ἦτο 23 μ. καὶ τὸ πλάτος ἀπὸ κιονοστοιχίας εἰς κιονοστοιχίαν 8 μ.· τῶν ἑκατέρωθεν κλιτῶν τὸ μὲν μῆκος 19.50 μ., τὸ δὲ πλάτος 3.50 μ.

Νάρθηκες. Τὰ τρία κλίτη τῆς βασιλικῆς διὰ τοῦ τριβήλου καὶ τῶν δύο μικρῶν θυρῶν τῶν ἑκατέρωθεν κλιτῶν ἐπεκοινώνουν μετὰ τοῦ νάρθηκος, ὅστις ἀποκαλυφθεὶς εἶχε σχῆμα ὀρθογωνίου, πλάτ. 4.80 μ., καταλαμβάνοντος ὁλόκληρον τὴν δυτικὴν πλευράν. Ἐν αὐτῷ ὅμως εἶχον σημειωθῆ πολλαὶ μεταβολαὶ καὶ μεταγενέστεραι προσθῆκαι. Ἡ θύρα δηλ. τοῦ νοτίου κλίτους εἶχε μεταβληθῆ εἰς ἑρμάριον· ἡ μέση καὶ νοτία θύρα τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ αἱ εἰς τὸ μέσον τῶν ἑκατέρωθεν στενῶν πλευρῶν εἶχον κτισθῆ· κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ τῆς δυτικῆς μέχρι τῆς βορείας θύρας εἶχε κτισθῆ πρόσθετος ἐνισχυτικὸς τοῖχος (σχεδιογρ. 2). Ἡ θέσις καὶ τὸ πλάτος τῶν κλεισθεισῶν θυρῶν εἶναι σαφής, διότι αἵ τε παραστάδες αὐτῶν σημειοῦνται ἐν μέρει καὶ ὁ τοῖχος, δι' οὗ αὗται ἐκλείσθησαν, εἶναι διάφορος. Ἀμφιβολίας τινὰς παρέχει μόνον ἡ θέσις τῆς μεσαίας θύρας ἐκ τῆς ἰσχυρᾶς ἐπικαλύψεως τῆς ἐπιφανείας διὰ κουρασανίου, ἐσημειώθη δ' αὕτη ἐν τῷ σχεδιογραφήματι κατὰ προσέγγισιν.

Ἐν τῇ ἐπιχώσει τούτου ἐκτὸς τοῦ τμήματος κίονος, περὶ οὗ ἀνωτέρω ἐλέχθη, ἦλθον εἰς φῶς λοξότμητον μικρὸν μαρμάρινον τμῆμα, μήκ. 0.30 μ. πλάτ. 0.09 μ. ὕψ. 0.09 μ., κεκοσμημένον κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν διὰ σειρᾶς ἀνθεμίων (εἰκ. 5), ὅπερ νομίζω, ὅτι προέρχεται ἐκ τῆς ἐπιστέψεως τῶν στηθαίων τοῦ ἄμβωνος, θραῦσμα ἰωνίζοντος κιονοκράνου, εὑρεθὲν παρὰ τὴν διατηρηθεῖσαν βάσιν τοῦ τριβήλου, δύο τεμάχια μωσαϊκῶν ἐκ τετραγώνων ἐρυθρῶν καὶ λευκῶν ψηφίδων συγκρατουμένων καλῶς διὰ πηλοῦ, τὸ ἄνω τμῆμα μαρμαρίνης ἐπιτυμβίας στήλης, μήκ. 0.73 μ. πλάτ. 0,65 μ. καὶ πάχ. 0.15 μ., ἥτις μετεσχηματίσθη εἰς λοξότμητον ἐπίκρανον. Κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν τούτου διετηρήθη ἄρτιος ὁ ἀριστερὸς τῶν ὀκταφύλλων ῥοδάκων, ὁ δὲ δεξιὸς καὶ ἡ κάτωθεν ἀμφοτέρων ἐπιγραφὴ κατεστράφη διὰ λαξευμά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

των. Ἐκτὸς τούτων εὑρέθη τμῆμα μαρμαρίνης λεκάνης ἢ νιπτῆρος, κατὰ τὸν πόδα τοῦ νεωτέρου τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς, ἓν μολυβδόβουλον καὶ κατὰ τὴν γωνίαν ἀνθέμιον ἐξ ἐπιτυμβίας στήλης ῥωμαϊκῶν χρόνων ὕψ. 0.28 μ., πλάτ. 0.33 μ., καὶ πάχ. 0.06 μ.

Ἡ πλακόστρωσις τοῦ νάρθηκος διετηρήθη καθ' ὅλα ἀρτία πλὴν τοῦ παρὰ τὴν βορείαν στενὴν πλευρὰν μικροῦ τμήματος, ὅπερ κατεστράφη πρὸς ἀνόρυξιν δύο τάφων κατὰ τὰς γωνίας, καθ' ὅλην δὲ τὴν ἔκτασιν τούτου παρετηρήθη, ὡς καὶ ἐν τῷ νοτίῳ κλίτει, ἄφθονος τέφρα καὶ ἴχνη πυρακτώσεων κατὰ τοὺς τοίχους.

Εἰκ. 5. Μαρμάρινον λοξότμητον τμῆμα κοσμούμενον δι' ἀνθεμίων.

Ἡ ἔρευνα μετὰ τὴν πλήρη ἀποκάλυψιν τοῦ νάρθηκος ἐθεωρεῖτο λήξασα. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ πλάτος τοῦ ἀποκαλυφθέντος νάρθηκος ἤτοι 4.80 μ. ἵσταται κατὰ χώραν ὀρθογώνιος πώρινος πεσσὸς ὕψ. 2 μ., πλάτ. 1.10 μ. καὶ πάχ. 0.45 μ., ἐξηκολούθησα τὴν ἐργασίαν καὶ δυτικώτερον. Ἐκ ταύτης ἀπεκαλύφθη δεύτερος νάρθηξ, ὁ ἐξώτερος, τῶν αὐτῶν τῷ προηγουμένῳ διαστάσεων. Ὁ χωρίζων τούτους ἐνδιάμεσος τοῖχος διεσώθη εἰς ὕψος ποικίλλον ἀπὸ 0.60 μέχρι 0.95 μ., ὁ τῆς βορείας πλευρᾶς ἀπὸ 1.60 ἕως 0.80 μ., ὁ δὲ νότιος καὶ δυτικὸς λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους ἦσαν περισσότερον κατεστραμμένοι ἐν μέρει μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ἀλλαχοῦ ἔτι κατωτέρω μέχρι 0.20 μ. Διὰ τοῦτο ἐκ τῶν δυτικῶν θυρῶν τοῦ ἐξωνάρθηκος μόνον ἡ βορεία, ἡ ἀπέχουσα 3.60 μ. ἀπὸ τῆς βορειοδυτικῆς γωνίας, εἶναι βεβαία, διατηρήσασα κατὰ χώραν τὸ μαρμάρινον αὐτῆς κατώφλιον· αὕτη ἔχει πλάτος 1.35 μ. Κατώφλιον ἑτέρας εὑρέθη κατὰ χώραν νοτίως τοῦ ἱσταμένου μεγάλου πωρίνου πεσσοῦ, χρησιμεύσαντος ὡς βορεία παραστὰς τῆς θύρας. Τὸ κατώφλιον τοῦτο δὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατέχει τὸ μέσον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς καὶ νομίζω, ὅτι ἡ ἐκεῖ τοποθέτησίς του εἶναι μεταγενεστέρα, ἄλλως τε τὸ ἄνοιγμα τῆς μεσαίας θύρας ἔπρεπε νὰ ἦτο τοὐλάχιστον ὅσον τὸ τῆς βορείας. Ἐὰν ὅμως κατέχῃ τὴν θέσιν ταύτην ἀρχικῶς ἐπιτρέπεται νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁμοία θύρα ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ πεσσοῦ, ἥτις παρέχει μέχρι τῆς βορείας θύρας ἐπαρκῆ ἀπόστασιν (5.50 μ.), ὁπότε ἀντὶ τῆς μιᾶς ἔπρεπε νὰ ὑπάρχωσι δύο ἐν τῷ μέσῳ θύραι χωριζόμεναι διὰ τοῦ πεσσοῦ.

Ἀδύνατος ἦτο ὁ καθορισμὸς τῆς νοτίας θύρας ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τοῦ τοίχου βαθύτερον τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐν τῷ σχεδιογραφήματι 1 ἡ μὲν νοτία θύρα ἐσημειώθη κατ' ἀντιστοιχίαν πρὸς θέσιν τῆς βορείας, ἡ δὲ μεσαία ἐσημειώθη κατὰ τὸν ἄξονα τῆς βασιλικῆς, ἔνθα ἡ συνήθης θέσις αὐτῆς.

Εἰκ. 6. Τεμάχια δωρικοῦ κιονοκράνου, ἀριστερὰ καὶ ἰωνικοῦ ἀρχαϊκοῦ, δεξιά.

Ἐν τῷ σχεδιογραφήματι 2 αἱ θύραι ἐσημειώθησαν, ἐν ᾗ θέσει ἀνεκαλύφθησαν τὰ διασωθέντα κατώφλια αὐτῶν.

Τὸ δάπεδον τοῦ ἐξωνάρθηκος εἶχεν ἐπιστρωθῆ διὰ ποικίλου ὑλικοῦ, προερχομένου πιθανῶς ἐκ τῶν καταρρευσάντων τμημάτων τοῦ ἀρχαιοτέρου κτηρίου, ἤτοι δι' ὀπτοπλίνθων, λιθίνων πλακῶν κλπ.

Τὸ παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τμῆμα τοῦ δαπέδου εἶχε καὶ ἐνταῦθα ἀφαιρεθῆ διὰ τὴν κατασκευὴν τάφου, τὸ δὲ ἐσωτερικῶς καὶ παρὰ τὸν μέγαν πεσσὸν τμῆμα τοῦ δαπέδου, ἐκτάσεως 2×1.50 μ., εἶχεν ἐπιστρωθῆ δι' ὀρθογωνίων πωρίνων κυβολίθων καὶ ἀνωμάλων πλακῶν ἐξ ἐπιχωρίου λίθου ἡμιειργασμένων παρουσίαζε δὲ ἰδιάζουσαν κατασκευήν, ἥτις μετὰ τὰς βροχὰς ἀπεδείχθη ἀνήκουσα εἰς τάφον, φέροντα κατὰ τὸ μέσον ἐνεπίγραφον ἀνώμαλον μαρμαρίνην πλάκα μ. πλάτ. 0.32 καὶ μ. μήκους 0.455 μ. Ὁ τάφος ὅμως οὗτος, μὴ παρατηρηθεὶς κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν, ἔμεινεν ἀνεξερεύνητος.

Καὶ ἐνταῦθα ἡ ἐπίχωσις ἦτο ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἐσωνάρθηκος ἤτοι συντρίμματα τῆς κεραμώσεως ἀνάμεικτα μετὰ πολλῆς τέφρας. Τὰ ἐντὸς ταύτης εὑρήματα ἦταν ἐλάχιστα, ἓν δηλ. μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα παρὰ τὴν νοτίαν πλευράν, παρὰ δὲ τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν τμῆμα μικροῦ ἀρχαϊκοῦ κιονοκράνου ἐκ νησιωτικοῦ μαρμάρου, ὁλικοῦ ὕψους 0.27 μ. (εἰκ. 6). Ἡ σωθεῖσα τούτου ἔλιξ ἦτο στρογγύλη καὶ ἐπίπεδος, διαμ. 0.24 μ., ἀντὶ δὲ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σπείρας ἔφερε δύο ὁμοκέντρους κύκλους. Ὁ ἐπ' αὐτῆς ἄβαξ, ὕψ. 0.03 μ., ἔφερε κεχαραγμένον στίχον ἀρχαϊκῆς ἐπιγραφῆς, ἥτις ἐξηκολούθει καὶ ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ προσκεφαλαίου καὶ ἀπετελεῖτο ἐκ δύο στίχων. Τῶν τριῶν τούτων στίχων διεσώθησαν ὀλίγα μόνον γράμματα (εἰκ. 7). Ἐντεῦθεν ἐπερατώθη ἡ ἔρευνα τοῦ μνημείου.

Ἐκ τῆς γενομένης ὁλικῆς ἐργασίας ἀπεκαλύφθη ὁλόκληρος ἡ βασιλική, ἥτις ἦτο τρίκλιτος τετράστυλος μετὰ δύο πρὸς δυσμὰς ναρθήκων, ἔχουσα ὁλικὸν μὲν μῆκος 35.80 μ., ὁλικὸν δὲ πλάτος 17.90 μ. ἤτοι τὸ μῆκος αὐτῆς ἦτο ἀκριβῶς διπλάσιον τοῦ πλάτους.

Εἰκ. 7. Ἡ ἐπὶ τοῦ τεμαχίου τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου ἀρχαϊκὴ ἐπιγραφή.

Γλυπτά. Ἐκ τῶν κιόνων τῆς βασιλικῆς οὐδεὶς εὑρέθη ἀκέραιος, ἐκ τῶν εὑρεθέντων δὲ τεμαχίων αὐτῶν ἐδείκνυτο, ὅτι οἱ κίονες ἦσαν τεσσάρων μεγεθῶν, πάντες ἐκ πεντελησίου μαρμάρου μονόλιθοι καὶ ἄνευ ῥαβδώσεων. Τούτων τινὲς προήρχοντο ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν ὡς π. χ. εἷς εὑρεθεὶς μεταξὺ τῶν δύο κιονοκράνων καὶ προερχόμενος βεβαίως ἐκ τῆς νοτίας κιονοστοιχίας ἀποκείμενος δὲ νῦν ἐν τῷ προαυλίῳ τῆς ἀγροικίας Σπ. Λογοθέτου· σωζ. μῆκ. 1.55 μ., διάμ. 0.38 μ. Πρὸς τοῦτον σχετίζονται καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀναγραφέντα τμήματα τῶν ἐν τοῖς ἐρειπίοις τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς καὶ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου παρατηρηθέντων κιόνων, ὧν ἡ διάμετρος ποικίλλει μεταξὺ 0.35-0.40 μ. Οἱ κίονες οὗτοι, ὡς δεικνύουσιν εὑρεθέντα θραύσματα, ἔφερον περὶ τὸ ἄνω ἄκρον ταινίαν πλάτ. 0.09 μ. καὶ πάχ. 0.10 μ.

Ἄλλοι κίονες, προερχόμενοι ἐκ τοῦ κιβωρίου τῆς Ἁγ. Τραπέζης, ἦσαν βεβαίως ταπεινότεροι μετὰ διαμέτρου 0.31-0.33 μ. Οἱ κίονες οὗτοι δὲν ἔφερον ἐνταῦθα ἰδιαιτέραν βάσιν, ἀλλ' ἔβαινον ἀμέσως ἐπὶ τῶν ἐξ ἐπιχωρίου λίθου πλακῶν, περιβαλλόμενοι κατὰ τὸν πόδα ὑπὸ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου, ὅπερ εὑρέθη καλύπτον τὰς πλάκας. Ἐκ τῶν τεσσάρων τοῦ κιβωρίου κιόνων, εἷς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι ἀσφαλῶς ὁ παρὰ τὸ τέμπλον καὶ τὸν πρῶτον κίονα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας εὑρεθείς, ὡς ἐλέχθη, ὅστις φέρει περὶ τὸ ἄνω ἄκρον διπλῆν στενὴν ταινίαν πλάτ. 0.05 (εἰκ. 4).

Ἕτερα θραύσματα προήρχοντο ἐκ τῶν δύο κιόνων τοῦ τριβήλου· ὁ εἷς τούτων, ὁ παρὰ τὴν βάσιν εὑρεθείς, ἔχει διάμετρον 0.31 μ., ὅση καὶ ἡ διάμετρος τῆς κατὰ χώραν βάσεως, καὶ σωθὲν ὕψος, ὡς ἐλέχθη, 1.47 μ.

Ἕτερα τέλος τεμάχια προήρχοντο ἐκ κιόνων ἔτι λεπτοτέρων καὶ μικροτέρων τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ κατασκευῆς. Τούτων διάμετροι 0.107, 0.12 καὶ 0.15 μ. Οἱ κιονίσκοι οὗτοι ἦσαν ἡνωμένοι μετὰ τῆς βάσεως, ἀποτελουμένης ἐκ πλίνθου 0.115×0.115 μ. ὕψ. 0.03 μ., ἐφ' ἧς τρεῖς ταινίαι, οἱονεὶ σπεῖραι πλάτ. 0.03-0.045 μ. Οἱ κιονίσκοι οὗτοι νομίζω, ὅτι προήρχοντο ἐκ τοῦ ἄμβωνος, ἵνα ὑποβαστάσωσι τὸν οὐρανὸν αὐτοῦ (εἰκ. 8). Δέον νὰ δηλωθῇ, ὅτι ἡ μέτρησις τῶν διαμέτρων, μὴ γενομένη εἰς ἰσοϋψῆ τμήματα τῶν κιόνων, δὲν δύναται νὰ εἶναι ἀπόλυτος. Μεταξὺ τῶν κιόνων καταλέγονται καὶ οἱ πεσσίσκοι τοῦ τέμπλου. Ὁ μόνος ἐν τεμαχίῳ διασωθείς, διαστάσεων 0.20×0.20×0.85 μ., ἔχει τὴν συνήθη ἐν ἄλλαις βασιλικαῖς μορφήν (εἰκ. 2 καὶ 4).

Εἰκ. 8. Τεμάχια ἰωνικοῦ κιονοκράνου καὶ κιονίσκων ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Κιονόκρανα. Ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἀκεραίων ἢ τεθραυσμένων κιονοκράνων τὰ μὲν μεγαλύτερα ἀνῆκον εἰς τὰς κιονοστοιχίας καὶ ἦσαν κορινθιακοῦ ρυθμοῦ μετ' ἐσχηματοποιημένων φύλλων ἀκάνθης διατεταγμένων εἰς δύο σειρὰς περὶ τὸν κορμὸν ἑκάστου· ἡ κατωτέρα τούτων σειρὰ συνέκειτο ἐκ πέντε φύλλων ἀκάνθης, ἡ δὲ ἀνωτέρα ἐκ τεσσάρων φύλλων μεγαλυτέρων καὶ ἁπλουμένων ἰσχυρῶς περὶ τὰς γωνίας, ὑφ' ἃς αἱ κορυφαὶ τῶν φύλλων ἀναστρεφόμεναι παρουσιάζονται ὡς ὑποστηρίγματα τοῦ ἄβακος· μεταξὺ τῶν φύλλων τῆς ἀνωτέρας σειρᾶς ταινιόσχημος ἕλιξ κυματοειδῶς ἀνερχομένη περιβάλλει ἐν εἴδει πλαισίου τὰ φύλλα καὶ καταλήγει εἰς τὰς κατὰ τὰς γωνίας ἀνεστραμμένας κορυφὰς αὐτῶν· κατὰ τὸ μέσον τῶν κυρτῶν πλευ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρῶν τοῦ ἄβακος ἀντὶ ἀνθεμίου προβάλλει ᾠοειδὴς ἀπόφυσις ἐκ δύο οἱονεὶ φύλλων (εἰκ. 9 καὶ 4).

Τὸ χονδρόκοκκον μάρμαρον τῶν κιονοκράνων τούτων δηλοῖ, ὅτι ταῦτα προέρχονται πιθανώτατα ἐκ τῶν ἐργαστηρίων τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἅτινα εἶχον ἐφοδιάσει πλεῖστα μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος δι' ὁμοίων ἢ παρεμφερῶν κιονοκράνων (βλ. STRZYGOWSKI, AE 1902, 91 – AE 1929, 53 εἰκ. 53-54, ἔνθα ἀναφέρονται καὶ τὰ ἡμέτερα).

Ἐκ τῶν εἰς θραύσματα μικροτέρων κιονοκράνων ἓν ἦτο κορινθιάζον φέρον μίαν σειρὰν φύλλων ἀκάνθης, ὄπισθεν δὲ ταύτης ἀνεφύετο μέχρι τοῦ ἄβακος σειρὰ λογχοειδῶν φύλλων ὑδροχαρῶν φυτῶν. Ἑτέρου ἐπίσης κορινθιάζοντος τὸ εὑρεθὲν κατώτερον τμῆμα ἔφερεν ἐπιπεδόγλυφον διάκοσμον. Θραῦσμα ἑτέρου ἐδήλου ἰωνικὸν κιονόκρανον φέρον κατὰ τὴν γωνίαν τῆς ἕλικος τρίφυλλον. Ἕτερον θραῦσμα προήρχετο ἐπίσης ἐξ ἰωνικοῦ κιονοκράνου ἄνευ τοῦ κατὰ τὴν γωνίαν τῆς ἕλικος τριφύλλου (εἰκ. 8).

Εἰκ. 9. Κορινθιάζον κιονόκρανον ἐκ τῶν κιονοστοιχιῶν τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Κορινθιάζοντα ὡσαύτως ἦσαν καὶ τὰ μετὰ τοῦ κορμοῦ ἡνωμένα κιονόκρανα τῶν κιονίσκων. Τὸ ἐν τῇ εἰκόνι 10 εἰκονιζόμενον ἔχει ὕψος 0.25 μ.

Ἕτερον τέλος εἶναι τὸ ἐκ δύο τεμαχίων ἐπὶ τῆς βάσεως τοῦ τετάρτου κίονος τῆς βορείας κιονοστοιχίας κτισθέν, ὅπερ, ὡς ἐλέχθη, ἦτο ἐπίκρανον ἔχον ἡνωμένον καὶ τὸ ἀνώτατον τμῆμα τοῦ κίονος. Ἐνταῦθα παρατηρεῖται σοβαρά τις ἀτέλεια τοῦ τεχνίτου. Τὸ ἐπίκρανον δηλ. δὲν ἐπικάθηται ἀμέσως ἐπὶ τοῦ κίονος, μεθ' οὗ εἶναι ἡνωμένον, ἀλλὰ παρεμβάλλεται μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ κίονος τετράγωνος ἄβαξ ἀντὶ κιονοκράνου.

Ὅπως δὲ παρουσιάζεται διαφορὰ εἰς τὰς διαμέτρους τῶν κιόνων, οὕτω παρουσιάζεται καὶ εἰς τὰ μικρότερα κιονόκρανα διαφορὰ εἰς τὰς μορφάς· διὸ νομίζω, ὅτι ταῦτα δὲν ἀνήκουσιν εἰς τοὺς κίονας τοῦ κιβωρίου τοῦ ἄμβωνος καὶ τοῦ τριβήλου μόνον, ἀλλ' ὅτι τινὰ τούτων προέρχονται ἐξ αὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς τῆς τραπέζης, περὶ ἧς μόναι ἐνδείξεις ἦσαν τὰ δύο μικρὰ θραύσματα.

Ἐπίκρανα. Καὶ τῶν εἰς θραύσματα εὑρεθέντων ἐπικράνων ἡ κατασκευὴ ἦτο διάφορος. Τινὰ δηλ. τούτων ἔφερον ἐν τῷ μέσῳ ἰσοσκελῆ σταυρὸν μεταξὺ δύο ἡμιφύλλων ἀκάνθης ὁμοίας πρὸς τὴν τῶν κιονοκράνων ἁπλουμένης κατὰ τὰ ἄκρα. Ἄλλα ἔφερον εἰς τὸ μέσον τὸν ἰσοσκελῆ σταυ-

Εἰκ. 10. Τεμάχια θωρακίων, τραπέζης, λεκανίδος, κιονοκράνων ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

ρὸν μόνον καὶ τέλος ἄλλα ἦσαν ἁπλᾶ· ἓν τοιοῦτον εἶναι καὶ τὸ μετὰ τμήματος κίονος. Ἐκ τῶν ἐπικρίνων τὸ πρῶτον ἦτο κατεσκευασμένον ἐκ χονδροκόκκου μαρμάρου ὡς τὸ τῶν μεγάλων κιονοκράνων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ πεντελησίου λευκοῦ μαρμάρου.

Θωράκια. Ταῦτα κατεσκευασμένα ἐκ χονδροκόκκου ὑποκυάνου μαρμάρου εὑρέθησαν εἰς θραύσματα διεσκορπισμένα καὶ ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς βασιλικῆς. Τῶν εὑρεθέντων δὲ θραυσμάτων τινὰ μὲν ἔφερον διακόσμησιν κατ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀμφοτέρας τὰς πλευράς, τινὰ δὲ μόνον κατὰ τὴν ἑτέραν. Θέματα διακοσμήσεως ἄλλων μὲν ἦσαν μεγάλοι ἰσοσκελεῖς σταυροί, ἑτέρων κύκλοι ἐκ διπλῶν ταινιῶν, αἵτινες, προσδενόμεναι εἰς τὸ μέσον τοῦ κάτω πλαισίου καὶ ὑψούμεναι ἑλικοειδῶς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ θωρακίου, κατέληγον εἰς φύλλον κισσοῦ, ἐφ' οὗ ἡδράζετο ἰσοσκελὴς σταυρός, ἐν ἄλλοις ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐντὸς διπλῶν ταινιοσχήμων κύκλων, ἐν ἄλλοις τέλος διπλοῖ ταινιόσχημοι κύκλοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐσχηματίζετο ἰσοσκελὴς σταυρὸς ἐκ καρδιοσχήμων φύλλων (εἰκ. 11). Ποικίλα ἦσαν καὶ τὰ πλαίσια τῶν θωρακίων· τινὰ δηλ. τού-

Εἰκ. 11. Θραύσματα θωρακίων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

των ἦσαν πλατεῖαι ταινίαι περὶ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ θωρακίου, ἄλλα ἐσχημάτιζον κατὰ τὰς γωνίας τρίγωνα· ἐντὸς τοιούτου τριγώνου παρίσταται πτηνὸν ἀποκεκρουμένον τὴν κεφαλήν. Ἄλλα δὲ παρίστανον ῥόμβους ἢ ῥομβοειδῆ σχήματα (εἰκ. 10).

Διάφορος ἦτο καὶ ἡ ἐπεξεργασία ἑκάστου τῶν θωρακίων. Οὕτως ἄλλα μὲν θωράκια ἔτυχον λαμπρᾶς ἐργασίας, ἐν ἄλλοις αὕτη εἶναι ἠμελημένη καὶ ἐν ἄλλοις μᾶλλον πρόχειρος. Καίτοι δὲ προέρχονται, ὡς ἐκ τῆς ὕλης δηλοῦται, ἐκ τοῦ αὐτοῦ ἐργαστηρίου, φαίνεται, ὅτι κατεσκευάσθησαν ὑπὸ διαφόρων χειρῶν ἢ ὅτι διὰ τὴν κατασκευὴν ἑκάστου κατεβλήθη διάφορος δαπάνη ὑπὸ τῶν ἱδρυτῶν τῆς βασιλικῆς ἢ ὑπὸ ἰδιωτῶν εἰσενεγκόντων χωριστὰ ἕκαστος διὰ τὴν κατασκευὴν τούτων. Τοιοῦτον τοὐλάχιστον τρόπον κατασκευῆς τῶν θωρακίων ὑποδηλοῖ ἡ ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἄνω γωνίας χαραχθεῖσα ἐπιγραφὴ ἑνὸς θραύσματος θωρακίου, εὑρεθέντος ἔξωθεν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐσωνάρθηκος, διαστάσεων $0.40 \times 0.37 \times 0.07$ μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐπειδὴ δὲ διὰ τὸ κιγκλίδωμα τοῦ τέμπλου ἀπαιτοῦνται τρία θωράκια, τὰ δὲ θέματα τῆς διακοσμήσεως τῶν εὑρεθέντων θρανσμάτων δηλοῦσι πλείονα θωράκια, νομίζω, ὅτι τινὰ τῶν θρανσμάτων καὶ ἰδίᾳ τὸ φέρον ἐντὸς τριγώνου πτηνὸν προέρχονται ἐκ τῶν στηθαίων τοῦ ἄμβωνος.

Μωσαϊκά. Τὸ ἀπὸ τοῦ τέμπλου μέχρι τοῦ συνθρόνου δάπεδον τῆς ἁψῖδος εἶναι κεκαλυμμένον ὑπὸ μωσαϊκῶν, κατεσκευασμένων ἐκ μαρμαρίνων καὶ ὑαλωδῶν ψηφίδων. Τὸ χρῶμα τῶν μαρμαρίνων εἶναι λευκόν, ὑποκύανον, μέλαν, ἐρυθρὸν καὶ κίτρινον, τῶν δὲ ἐξ ὑαλώδους μάζης πράσινον ὅλων τῶν ἀποχρώσεων διατεταγμένων οὕτως: παραλλήλως πρὸς τὰς πλάκας τοῦ τέμπλου καὶ τοὺς τοίχους ἀμφοτέρων τῶν προεχουσῶν παραστάδων διήκει πλαίσιον, ἐν ᾧ ἐπὶ λευκοῦ ἐδάφους ἑλίσσεται μαιανδροειδῶς κλάδος κισσοῦ. Παρὰ τὸ πλαίσιον ἀκολουθοῦσι ῥομβοειδῆ σχήματα καὶ ἰσοσκελεῖς σταυροὶ ἐναλλάξ, ἐντὸς δ' ἑξαπλεύρων νῆσσαι.

Εἰκ. 12. Τμῆμα μωσαϊκοῦ, ἐν ᾧ ἰσοσκελεῖς καὶ ῥομβοειδεῖς σταυροὶ ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Ἕπεται ἑτέρα σειρὰ ὁμοίων σχημάτων, εἰς ἃ ἀντὶ νησσῶν προστίθεται φύλλον κισσοῦ ἐξ ὑαλωδῶν πρασίνων ψηφίδων· ἐν τῇ ἑπομένῃ σειρᾷ ἰσοσκελεῖς ἢ σπειροειδεῖς σταυροὶ τίθενται ἐντὸς ῥομβοειδῶν ἢ ἑξαπλεύρων πλαισίων (εἰκ. 12). Τὸν πρὸ τῶν ἀναβαθμῶν τοῦ συνθρόνου χῶρον κατα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λαμβάνει ἐξάπλευρον, ἐν ᾧ παρίσταται φοινικοειδὲς δένδρον. Τὰ τοξοειδῶς ἑκατέρωθεν κατερχόμενα μακρὰ τούτου φύλλα ἀποτελοῦνται ἐκ ψηφίδων ὑαλώδους μάζης ποικίλων τὴν ἀπόχρωσιν, κάτωθεν δὲ τούτων καὶ ἑκατέρωθεν τῆς κορυφῆς τοῦ κορμοῦ κρέμανται εὐμεγέθεις καρποὶ μετὰ μακροῦ μίσχου ἐξ ὑπερύθρων ψηφίδων (εἰκ. 13). Τὸν μεταξὺ τῶν προεχόντων σκελῶν τοῦ συνθρόνου καὶ τῶν παραστάδων χῶρον καλύπτουσι μικρότερα ῥομβοειδῆ καὶ ἰσοσκελεῖς σταυροὶ σχηματίζοντες πολυσταύρια. Ὁ δὲ μεταξὺ

Εἰκ. 13. Τμῆμα μωσαϊκοῦ, ἐν ᾧ φοινικοειδὲς δένδρον μετὰ καρπῶν, ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ βάθρου τῆς Ἁγίας Τραπέζης καὶ τοῦ συνθρόνου χῶρος κοσμεῖται δι' ἐπαλλήλων σειρῶν λευκῶν ἡμικυκλίων ἢ λεπιδοειδῶν σχημάτων ἐχόντων ἐναλλὰξ ἔδαφος ἐρυθρὸν καὶ κυανοῦν ἢ μέλαν (εἰκ. 14). Τὰ λεπιδοειδῆ ταῦτα σχήματα καταλήγουσιν εἰς πλαίσιον ἢ πλατεῖαν ταινίαν παρὰ τὸν πόδα τοῦ συνθρόνου, διήκουσαν ἀπὸ ἄκρου εἰς ἄκρον. Ἐν τῷ λευκῷ ἐδάφει τῆς ταινίας ἔχει κατασκευασθῆ διὰ μελανῶν ἢ βαθυκυάνων ψηφίδων ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή (εἰκ. 14). Ἐπειδὴ δὲ μικρὰ τεμάχια μωσαϊκῶν εὑρέθησαν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς νάρθηκας διαφόρου πρὸς τὸ ἀνωτέρω μωσαϊκὸν τεχνοτροπίας, νομίζω ὅτι τὰ ἀνώτερα μέρη τῶν ναρθήκων ἐκοσμοῦντο ἐπίσης διὰ μωσαϊκῶν.

Προσκτίσματα. Ἐκ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ἐκτὸς τῆς βασιλικῆς ἀπεκαλύφθη συνεχόμενον μετὰ τῆς νοτίας πλευρᾶς αὐτῆς ἕτερον κτίσμα ἐκ δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δωματίων καὶ διαδρόμου, καταλαμβάνον τὸν ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ἐσωνάρθηκος χῶρον μέχρι μήκους 11.20 μ. πρὸς ἀνατολὰς καὶ κατὰ τὴν προέκτασιν τοῦ αὐτοῦ τοίχου κατὰ 7.30 μ. πρὸς νότον. Τὸ κτίσμα τοῦτο ἀποτελεῖ ἓν μόνον διαμέρισμα ἔχον μῆκος τὸ ὡς ἄνω καὶ πλάτος 4.80 μ. καὶ ἐπικοινωνοῦν διὰ τῆς κατὰ τὸ μέσον τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐσωνάρθηκος θύρας ἐχρησιμοποιεῖτο κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὡς βαπτιστήριον.

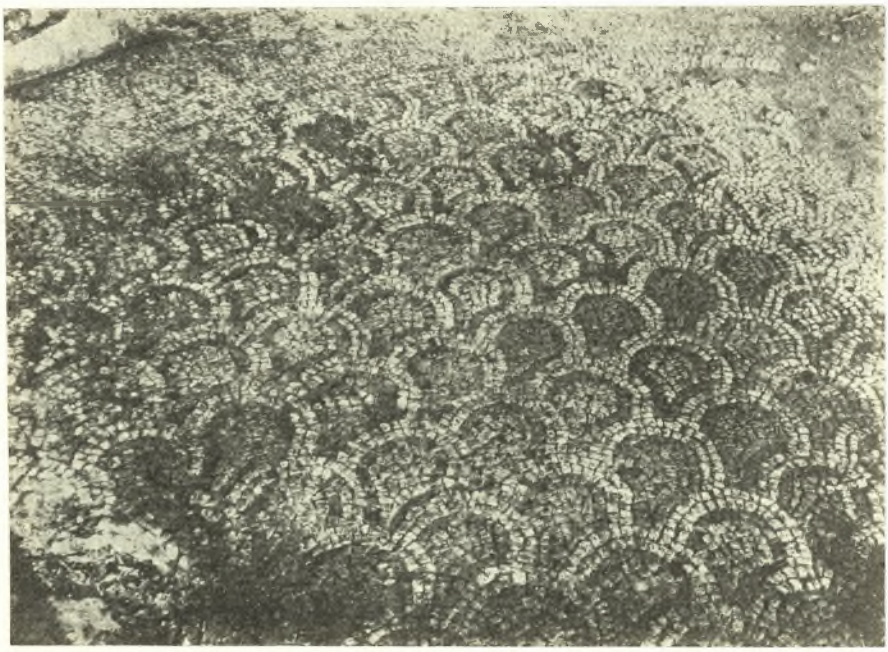

Εἰκ. 14. Τμῆμα ἐκ τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου μετὰ τμήματος τοῦ ἐνεπιγράφου πλαισίου.

Τὴν νοτίαν πλευρὰν τούτου ἐσημείωσα δι' ἁπλῆς ἐστιγμένης γραμμῆς ἐν ἀμφοτέροις τοῖς σχεδίοις, ἵνα μὴ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τοῦ πάχους μεταβάλω τὴν παρουσιασθεῖσαν μορφὴν τοῦ χώρου, ἥτις εἶναι μεταγενεστέρα. Αἱ μετατροπαὶ δηλ., ἃς ἐπέφερον εἰς τὴν βασιλικὴν συνεπείᾳ σοβαρῶν ἐν αὐτῇ βλαβῶν, ἐξετάθησαν καὶ εἰς τὸ διαμέρισμα τοῦτο, ὅπερ ἀπὸ βαπτιστήριον μετέβαλον εἰς ἐλαιοτριβεῖον. Διὰ τὴν μετατροπὴν ἐκλείσθη ἡ πρὸς τὸν ἐσωνάρθηκα θύρα καὶ κατεσκευάσθη κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν ἑτέρα πλάτ. 0.85 μ., ἔχουσα τὴν νοτίαν παραστάδα ἐκ λευκοῦ πεντελησίου μαρμάρου, πλάτ. 0.68μ. πάχ. 0.25 μ. καὶ ὕψ. 1.18 μ., προερχομένου ἄλλοθεν. Ἡ κατὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ πλεῖστον βλαβεῖσα δυτικὴ πλευρά, ἀντικατασταθεῖσα διὰ νεωτέρου τοίχου, ἐξετάθη πρὸς νότον κατὰ 2.50 μ. Ὁλόκληρος ἡ νοτία πλευρὰ ἠχρηστεύθη κτισθέντος νεωτέρου τοίχου κατὰ 2.50 μ. νοτιώτερον καθ' ὅλον τὸ μῆκος καὶ ἑνωθέντος πρὸς τὸν τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς διὰ προεκτάσεως αὐτοῦ.

Ὁ οὕτω διαμορφωθεὶς χῶρος δι' ἐνδιαμέσου τοίχου, νῦν διαλελυμένου, πάχ. 0.65 μ. ἐχωρίσθη εἰς δύο ἴσα περίπου μέρη, τὰ ἀποκαλυφθέντα. Εἰς τὸ δυτικὸν διαμέρισμα τὸ δάπεδον ἐκσκαφὲν βαθύτερον τοῦ τῆς ἐκκλη-

Εἰκ. 15. Τὸ εἰς ἐλαιοτριβεῖον μετασχηματισθὲν βαπτιστήριον τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

σίας προσετέθη γέμισμα ἐξ ἀργῶν λίθων διὰ τὴν τοποθέτησιν καὶ στερέωσιν τῶν ὀργάνων τοῦ ἐλαιοτριβείου, ἅτινα ἦσαν λίθινα. Τὰ κυριώτερα κατὰ χώραν εὑρεθέντα ὄργανα ἦσαν ἡ λεκάνη τοῦ τριβείου, τὸ ἥμισυ τοῦ τροχοῦ, ἡ βάσις του πιεστηρίου καὶ ἡ βάσις τοῦ στροφάλου (εἰκ. 15, σχεδιογρ. 1 καὶ 2). Ἡ λεκάνη τοῦ τριβείου, μονόλιθος ἐξ ἐπιχωρίου σκληροῦ πωρολίθου, στρογγύλη καὶ διαμ. 1.56 μ. φέρει εἰς τὸ μέσον στρογγύλον ὀμφαλὸν διαμ. 0.42 μ. πλατυνόμενον βαθμηδὸν πρὸς τὰ κατὰ τὴν βάσιν κάτω καὶ εἰς τὸ μέσον τοῦ τυμπάνου τετράγωνον ὀπὴν 0.15×0.15 μ. καὶ βάθ. 0.16 μ. πρὸς τοποθέτησιν τοῦ ἄξονος τῆς περιστροφῆς τοῦ τροχοῦ. Τὰ χείλη ταύτης ἔχουσι πλάτ. 0.14 μ. Εἰς τὸ μεταξὺ τούτων καὶ τοῦ ὀμφαλοῦ διάστημα 0.43 μ.,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κοιλανθὲν εἰς βάθος 0.35 μ. (ἀρχικῶς ἦτο ἀβαθέστερον) ἐρρίπτοντο αἱ ἐλαῖαι, ἐφ' ὧν ἐκινεῖτο ὁ τροχός. Ὁμοίαν λεκάνην, εὑρεθεῖσαν παρὰ τὸν συνοικισμὸν ἀρκούντως βεβλαμμένην, δεικνύει ἡ εἰκ. 16.

Ὁ δὲ τροχὸς εὑρεθεὶς κατὰ τὸ ἥμισυ ἐντὸς τῆς λεκάνης ἐπίσης μονόλιθος ἐκ λίθου κροκαλοπαγοῦς καὶ στρογγύλος ἔχει φακοειδῆ μορφὴν διαμέτρου 0.85 μ. καὶ κατὰ τὸ μέσον πάχ. 0.18 μ., ἔνθα φέρει στρογγύλην ὀπὴν διαμ. 0.25 μ.

Ἡ εἰρημένη λεκάνη κατεῖχε τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν παρὰ τὴν θύ-

Εἰκ. 16. Λεκάνη ἐλαιοτριβείου εὑρεθεῖσα παρὰ τὸν συνοικισμὸν τοῦ Ὀλύμπου.

ραν, ἀπεῖχε δὲ ἀπὸ μὲν τῆς βορείας πλευρᾶς 1.05 μ. ἀπὸ δὲ τῆς δυτικῆς 0.95 μ. καὶ εἶχε στερεωθῆ διὰ τοίχου περὶ τὴν βάσιν.

Κατὰ τὴν νοτιανατολικὴν γωνίαν ἔκειτο ἡ βάσις τοῦ πιεστηρίου, ἥτις ἦτο ὡσαύτως μονόλιθος, στρογγύλη καὶ ἀβαθὴς διαμέτρου 1.41 μ. καὶ ὁλικοῦ μετὰ τῆς προχοῆς μήκους 1.55 μ. Περιεβάλλετο ὑπὸ χειλέων ὕψ. 0.05-0.07 μ. καὶ πάχ. 0.09 μ. καὶ εἶχε ἐπίπεδον τύμπανον διαμ. 1.23 μ., ἐν ᾧ παρὰ τὴν προχοὴν πλατέα αὐλάκια, βαθμηδὸν βαθυνόμενα καὶ στενούμενα, κατέληγον εἰς βαθυτέραν αὔλακα διήκουσαν κατὰ τὸ μέσον τῆς προχοῆς μέχρι τοῦ ἄκρου, ἥτις πάλιν ἔχει σχῆμα ῥομβοειδὲς πάχ. 0.30 μ. καὶ πλάτ. 0.45 μ. Πρὸς εὐκολωτέραν διαρροὴν τοῦ ἐλαίου τὸ πιεστήριον εἶχε θέσιν ἐλαφρῶς ἐπικλινῆ πρὸς τὰ ἔμπρὸς καὶ στερεωθῆ καλῶς διὰ τοίχου ἀφίνοντος ἐλεύθερα τὰ περὶ τὴν προχοήν (εἰκ. 15).

Κάτωθεν τῆς προχοῆς καὶ ἐντὸς τοῦ ἐδάφους ἔκειτο βαθεῖα ἐκ μέλανος σκληροῦ λίθου στρογγύλη λεκάνη διαμ. ἄνω 0.70 μ., βάθους ἐσωτερι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κῶς 0.755 μ. καὶ πάχους κατὰ τὰ χείλη 0.05 μ., ἥτις προωρίζετο διὰ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ ἐλαίου καὶ εἶχε σχῆμα ἀνεστραμμένου κοφίνου κυψέλης. Ἐπειδὴ δὲ ὅμοιαι λεκάναι ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἐκκλησίας εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ὡς κολυμβῆθραι, νομίζω, ὅτι ἡ προκειμένη λεκάνη εἶναι τὸ μόνον ἐκ τοῦ ἀρχαίου βαπτιστηρίου διασωθὲν σκεῦος.

Τὴν βορειανατολικὴν γωνίαν κατεῖχε μαρμάρινος κύβος, πλάτ. 0.98 μ. μήκ. 0.81 μ. καὶ ὕψ. 0.47 μ., φέρων ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἄνω ἐπιφανείας στρογγύλην ὀπήν, διαμ. 0.185 μ., βάθ. 0.18 μ., προοριζομένην διὰ τὸν στρόφαλον.

Εἰς τὰς ἑκατέρωθεν στενὰς πλευρὰς τούτου ἐλαξεύθησαν κατὰ τὸ μέσον καὶ ἀντιστοίχως ἐντομαὶ τραπεζοειδεῖς, κατερχόμεναι μέχρι 0.33 μ., πλάτ. ἐμπρὸς 0.13, ὀπίσω 0.14 καὶ εἰς τὰ κάτω 0.235 μ.· τὸ βάθος τούτων ἦτο 0.065 μ. Ἐν αὐταῖς ἐτοποθετοῦντο καθέτως δοκοὶ ἀναλόγου ὕψους, ἐφ' ὧν ἐστηρίζετο ὁριζοντία δοκός, φέρουσα κατάλληλον διὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἄνω ἄκρου τοῦ στροφάλου ὀπήν.

Τὴν νοτιανατολικὴν τέλος γωνίαν κατέχουσι δύο πώρινοι κύβοι παρακείμενοι, ὧν ὁ ἀκραῖος ἔχει μῆκ. 1.13 μ., πλάτ. 0.98 μ. καὶ ὕψ. 0.63 μ., ὁ δὲ παρὰ τοῦτον δυτικὸς μῆκ. 1.03 μ., πλάτ. 0.81 μ., ὕψ. 0.53 μ. Ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας ἀμφοτέρων ἔχουσι λαξευθῆ πλατεῖαι ἐντομαὶ μὴ ἐπικοινωνοῦσαι. Τὸν προορισμὸν τούτων δὲν δύναμαι νὰ ἑρμηνεύσω. Διότι καὶ ἂν ὑποτεθῇ, ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχεν ἡ ἐσχάρα τῆς ἑστίας, ἡ ἔλλειψις πάντος ἴχνους πυρὸς ἀποκλείει τὴν ὑπόθεσιν ταύτην· ἄλλως τε τὸ εἰς τὸ ἐλαιοτριβεῖον ἀπαιτούμενον ἰσχυρὸν πῦρ θὰ εἶχεν ἀσβεστοποιήσει ἢ ὁπωσδήποτε μεταβάλει τὴν ἐπιφάνειαν (σχεδιογρ. 1 καὶ 2).

Ἐκτὸς τούτου ἡ αὐτὴ ἐπιφάνεια δὲν παρουσίασεν οὐδὲν ἔτι ἴχνος πηλοῦ ἐξ ὑπερκειμένου τυχὸν τοίχου· ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀπὸ τοῦ νοτίου ἄκρου τοῦ πιεστηρίου μέχρι τῆς νοτίας πλευρᾶς χῶρος παρουσιάζει μορφὴν ἐπικλινοῦς πρὸς τὰ ἔξω πλακοστρώτου, νομίζω, ὅτι ἡ νεωτέρα προσθήκη ἦτο ἀνοικτὴ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ ἐχρησίμευεν ὡς στοὰ τοῦ ἐλαιοτριβείου. Τὸ δὲ διὰ τοῦ προστεθέντος ἐνδιαμέσου τοίχου δημιουργηθὲν πρὸς ἀνατολὰς δωμάτιον, μὴ ἐπικοινωνοῦν μετὰ τοῦ ἐλαιοτριβείου, διετήρησε τὰς ἀρχικὰς τρεῖς πλευρὰς πλὴν τῆς δυτικῆς· διὰ τῆς προεκτάσεως ὅμως τοῦ τοίχου τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐλαιοτριβείου πρὸς ἀνατολὰς ἐσχηματίσθη μικρὸς διάδρομος πρὸ τοῦ ἀνατολικοῦ δωματίου, ἔχων μίαν θύραν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν πλάτ. 0.80 μ. Ὅτι δὲ ὁ τοῖχος ὁλοκλήρου τῆς νοτίας πλευρᾶς εἶναι μεταγενέστερος, ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέντων, ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ πάχους αὐτοῦ ὄντος 0.50 μ., ἐν ᾧ τὸ πάχος πάντων τῶν ἄλλων τοίχων εἶναι τοὐλάχιστον 0.65 μ. (σχεδιογρ. 1 καὶ 2, εἰκ. 15). Ἀμφότεροι οἱ χῶροι οὐδὲν ἀποδόσαντες φαίνεται, ὅτι ἐχρησίμευον ὡς κατοικία ἢ ἀποθήκη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τέλος ὁ κατὰ 2.40 μ. ἀνατολικῶς τοῦ βορείου κλίτους ἀποκαλυφθεὶς τοῖχος, δι' ὃν ὑπετέθη, ὅτι ἀνῆκεν εἰς πρόσκτισμα τῆς βασιλικῆς, ἅτε καταλήγων εἰς τὴν προέκτασιν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ μνημείου, ἥτις ἀνῆκεν εἰς τὸν περίβολον τοῦ μνημείου ὄντα ἁπλοῦν μανδρότοιχον, ἀπεδείχθη, ὅτι εἶναι τοῖχος μεμονωμένος ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου καὶ καταλήγων εἰς τὴν ἀψῖδα χρησιμεύων δὲ πιθανῶς ὡς ἀντηρίς, διὸ ἐν τῷ σχεδιογραφήματι 2 ἐσημειώθη ὡς τοῖχος νεώτερος ἢ τοὐλάχιστον οὐχὶ σύγχρονος πρὸς τὴν ἵδρυσιν τῆς ἀψῖδος.

Ἐπιγραφαί. Ἐλέχθη ἀνωτέρω, ὅτι μεταξὺ τῶν εὑρημάτων παρουσιάσθησαν καί τινες ἐπιγραφαί. Μία τούτων χαραχθεῖσα εἰς τὴν ἄνω πλευρὰν θραύσματος θωρακίου, ἀνήκοντος εἰς τὴν δεξιὰν ἄνω γωνίαν, ἔχει οὕτως... ωΝΙΧ ΚΑΙ ΝΙΚΟΣΤΡΑΤΧ = .. ωνίου καὶ Νικοστράτου.

Εἰκ. 17. Ἡ ἐπὶ θραύσματος θωρακίου τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή.

Τὰ γράμματα εἶναι ἐστραμμένα πρὸς τὴν ἀψῖδα, ἡ δὲ μορφὴ ἀνήκει εἰς τοὺς ἐσχάτους ῥωμαϊκοὺς χρόνους· ὕψος αὐτῶν 0.01 μ. (εἰκ. 17).

Τὸ ἐλλιπὲς ὄνομα . . . ωΝΙΧ δύναται νὰ συμπληρωθῇ διά τινος τῶν ὁμοίως καταληγόντων ῥωμαϊκῶν ὀνομάτων Ἀμμ/ωνίου, Ἀντ/ωνίου, Ἀπολλ/ωνίου, Μοσχ/ωνίου, Μουσ/ωνίου, Πομπ/ωνίου, Ποσειδ/ωνίου, Σκριβ/ωνίου (Πρβ. IG III, 10, 110, 198, 965, 1034, 1112, 1123, 1133, 1160, 1163, 1197, 1202, 1223, 1298, 1571, 1575 καὶ 3350).

Τὸ δὲ ὄνομα Νικόστρατος συναντᾶται ἐπίσης κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἐσχάτως ῥωμαϊκοὺς χρόνους (πρβ. IG III 126, 1138, 1193). Τινὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἀνήκουσιν εἰς οἰκογενείας Ἀναφλυστίων, Βησαέων καὶ Θοραιέων, ὧν οἱ δῆμοι κεῖνται πέριξ τῆς Αἰγιλείας. Οὐδὲν δὲ τὸ παράδοξον, ἂν δύο ἑτεροδημόται ἐδαπάνησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ θωρακίου.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀναθηματικὴ καὶ δύναται νὰ συμπληρωθῇ οὕτως: «ὑπὲρ εὐχῆς ... ωνίου καὶ Νικοστράτου». Ἐπειδὴ δὲ τὰ γράμματα καταλαμβάνουσιν ἐπὶ τοῦ θωρακίου ἔκτασιν 0.37 μ. μόνον, ἐν ᾧ τὸ θωράκιον, τὸ μικρότερον ἔστω, ἔχει μῆκος μέτρου καὶ ὁ πλεονάζων χῶρος ἐπιτρέπει τὴν ἀναγραφὴν περισσοτέρων γραμμάτων, νομίζω, ὅτι προτιμοτέρα συμπλήρω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σις τῆς ἐπιγραφῆς εἶναι «ὑπὲρ ψυχικῆς σωτηρίας ... ωνίου καὶ Νικοστράτου», ὡς ἐν τῇ ἀδημοσιεύτῳ ἐπιγραφῇ τῇ ἀναγεγραμμένῃ ἐπὶ τοῦ ἄνω πλαισίου θωρακίου, κατέχοντος τὸ δεξιὸν τοῦ τέμπλου τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἀθανασίου τοῦ Κουβαρᾶ Ἀττικῆς. Τοῦ θωρακίου ἐκείνου τὸ πεδίον πληροῦται διὰ κλιματίδος μετὰ φύλλων καὶ σταφυλῶν. Ὡς δ' ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐξάγεται τὸ ἐνεπίγραφον θωράκιον τῆς ἡμετέρας βασιλικῆς κατεσκευάσθη κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὑστέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους τοὺς περὶ τὸν Ε' μ. Χ. αἰῶνα, δαπάναις ἰδιωτῶν, οἵτινες ἴσως ἦσαν πλείονες τῶν δύο.

Ἑτέρα εἶναι ἡ διὰ μελανῶν ψηφίδων ἐν τῷ περὶ τὸ σύνθρονον πλαισίῳ τοῦ μωσαϊκοῦ.

Γράμματα ταύτης Α-Α = Α, Ⲣ = Δ, Φ = φ· ὕψος αὐτῶν 0.11 - 0.13 μ. Ἐνταῦθα ἀναγράφεται ΥΠΕΡΕΥΧΗCΟ [ΥΟΘ] ΕΟCΕΙΔΕΝΤ [ΟΟΝΟΜ] ΑΚΑΙΤΟΝΑΡΙΦΝΟ ΝΕΚΑΛΙΕΡΓΗCΕΝ ἢ ὑπὲρ εὐχῆς οὗ ὁ Θεὸς εἶδεν τὸ ὄνομα καὶ τὸν ἀριφνὸν ἐκαλιέργησεν.

Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀναθηματικὴ γραφεῖσα ἀνωνύμως ὑπό τινος ἀναφερομένου διὰ τῆς ἀντωνυμίας — οὗ —, ὅστις, κληρικὸς πιθανῶς ὤν, ἀπέφυγεν ἐκ σεβασμοῦ καὶ εὐλαβείας νὰ ἀναγράψῃ τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα ἐν τῷ ἱερωτάτῳ τόπῳ.

Εἶδεν. Ἀντὶ τοῦ ἀορίστου τοῦ ῥήματος ὁρῶ προσαρμόζεται κάλλιον ὁ ἐνεστὼς τοῦ ῥήματος οἶδα — οἶδε, διότι ὁ Θεὸς δὲν εἶδεν ἅπαξ τὸ ὄνομα τοῦ ἀναγραφομένου, ἀλλ' οἶδε τὸ ὄνομα αὐτοῦ καὶ ζῶντος καὶ ἐσαεί, τοιαύτην δὲ λέξιν ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἔννοια τῶν συμφραζομένων· τὸ ὄνομα δηλ. τοῦ ἀνωνύμου μόνον ὁ Θεὸς γνωρίζει.

Ἀριφνόν. Ἡ λέξις δύναται νὰ ἀναγνωσθῇ καὶ προπαροξυτόνως ἄριφνον. Καίτοι δὲ τὰ γράμματα εἶναι σαφέστατα καὶ ἡ ἀνάγνωσις βεβαιοτάτη, ἡ σημασία ταύτης τυγχάνει εἰς ἐμὲ ἄγνωστος καὶ νομίζω, ὅτι σημαίνει ἀγρόν, ἄμπελον ἤ τι τοιοῦτον· τοιαύτην δέ τινα ἔννοιαν ἀπαιτεῖ καὶ ἡ ἑπομένη λέξις «ἐκαλ(λ)ιέργησεν» ἥτις ὑπενθυμίζει τὸ τοῦ εὐχολογίου «...τὴν ἄμπελον... ἣν ἐφύτευσεν ἡ δεξιά σου».

Ὁ ἀνώνυμος οὗτος νομίζω, ὅτι εἶναι ὁ δαπανήσας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ μωσαϊκοῦ δαπέδου «ὑπὲρ εὐχῆς».

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, ὡς ἐκ τοῦ τύπου τῶν γραμμάτων δηλοῦται, καὶ ἰδίᾳ τοῦ στοιχείου φ = φ (πρβ. Ε. Thompson (μετάφρασις Σ. Λάμπρου) Ἑλληνικὴ καὶ Λατινικὴ παλαιογραφία, Ἀθῆναι 1903, πίν. 2 στήλ. 9) ἀνάγεται εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ε' μ.Χ. αἰῶνος.

Ἐλέχθη ἐν σελ. 106, ὅτι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐξωνάρθηκος ἀφέθη κατὰ χώραν ἀνώμαλος μαρμαρίνη πλὰξ ἐνεπίγραφος. Ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἐπιτυμβία ἔχουσα οὕτως:

† ЄΤЄΛΗΩΘΗΗΜΑ|ΚΑΡΙΑΗΡΙΝΗΦΙΛΟΦΙ|ΛΟCΚΑΙΦΙΛΑΝΔΡΟCΜΗΝΜΑΙΩ|.ΚΑ|ϛΙΒ, =

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

† Ἐτελειώθη ἡ μακαρία Ἠρίνη, Φιλόφιλος καὶ Φίλανδρος μηνὶ Μαΐῳ κά. ϛΙΒ′.

Περὶ τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων πρβλ. Thompson αὐτ. Τὸ δὲ ἐν αὐτῇ ἀναγραφόμενον ἔτος ϛΙΒ = παρέχει δυσκολίας, διότι, ὡς ἐκ τῶν χρησιμοποιουμένων γραμμάτων δηλοῦται, ἡ χρονολογία ἀκολουθεῖ τὴν ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἀρίθμησιν, ἥτις, ἀντιστοιχοῦσα εἰς τὸ ἔτος 612, τυγχάνει ἀπαράδεκτος. Νομίζω δέ, ὅτι ὁ χαράκτης παρέλειψε νὰ χαράξῃ πρὸ τοῦ στοιχείου ϛ τὴν ἀριστερὰ κάτω λοξὴν κεραίαν, τὴν δηλωτικὴν τῶν χιλιάδων ἢ ὅτι ἐχάραξε μὲν τὴν κεραίαν, αὕτη ὅμως ἀπετρίβη, ὅτε τὸ ἔτος, ϛΙΒ, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ 6012, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 504 μ. Χ.

Ἡ δὲ πρώτη λέξις αὐτῆς ἐτελειώθη νομίζω, ὅτι δὲν σημαίνει, ὅτι ἡ μακαρία Εἰρήνη ἐτελεύτησεν, ἀλλ' ὅτι αὕτη μετὰ τῶν δύο ἑτέρων ἐτελειώθη ὑπό τινος ἤτοι ἐφονεύθη, ἐμαρτύρησεν. Ἴσως δὲ διὰ τὸ γεγονὸς τοῦτο ἐτάφη ἐντὸς τῆς ἐκλησίας τιμῆς ἕνεκεν.

Ἐγράφη ἐν σελίδι 107, ὅτι ἦλθεν εἰς φῶς τμῆμα ἀρχαϊκοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου μετ' ἐπιγραφῆς, ἣν δεικνύει ἡ εἰκ. 7. Ἐκ τῶν ὀλίγων ταύτης γραμμάτων δηλοῦται ὅτι ἡ ἐπιγραφὴ εἶναι ἀναθηματική. Γράμματα \=Λ=Γ ν = Λ· ὕψος αὐτῶν 0.002—0.025 μ. ἐχαράχθη στοιχηδόν. Ἡ ἐπιγραφὴ ΛΓΑV ΞΝΕΚ ΚΑL — Γλαυ ενεκ καλ.

Ὁ πρῶτος στίχος ἐχαράχθη ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου τοῦ ἄβακος τοῦ πρώτου γράμματος διεσώθη καὶ λοξὴ κεραία, ἣν συνεπλήρωσα διὰ τοῦ γράματος Λ = Γ, δι' οὗ πληροῦται ἡ πρώτη συλλαβὴ ΓΛΑV, ἥτις εἶναι δυνατὸν νὰ συμπληρωθῇ διά τινος τῶν ἐκ τῆς συλλαβῆς ταύτης ἀρχομένων ὀνομάτων, οἷον Γλαῦκος (IG I 374,213. 949), Γλαυκίας (IG I 566), Γλαυκῖνος (IG I 553), Γλαύκων (IG I 929, 136, 139, 160).

Οἱ δύο ἑπόμενοι στίχοι ἐχαράχθησαν ἐπὶ τῆς ῥάχεως τοῦ προσκεφαλαίου τοῦ κιονοκράνου. Τοῦ δὲ δευτέρου τὸ πρῶτον γράμμα διετήρησε τὰς τρεῖς λοξὰς κεραίας τοῦ γράμματος Ε, ὅπερ μετὰ τῶν τριῶν ἑπομένων σχηματίζει τὴν λέξιν ἕνεκα-ἕνεκεν.

Τοῦ τρίτου στίχου τὴν ἀποκεκρουμένην κατάληξιν συνεπλήρωσα καλ(ός). Ἑπομένως τὰ συμπληρωθέντα παρέχουσι τὰς λέξεις: Γλαῦκος ἕνεκα καλός. Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐπιρρηματικὸν ἕνεκα ἀπαιτεῖ κατὰ γενικὴν οὐσιαστικὸν προηγούμενον ἢ ἑπόμενον αὐτῷ, δυνάμεθα νὰ συμπληρώσωμεν τὴν ἔννοιαν διὰ τῶν μεμαρτυρημένων οὐσιαστικῶν σωφροσύνης ἕνεκα καὶ γενεᾶς ὡς ἐν IG 979 ἢ ἀρετᾶς ἕνεκα καὶ φιλίας ὡς ἐν IG I 982 ἢ τοῦ ἑτέρου τῶν οὐσιαστικῶν τούτων.

Ὁ τρίτος τέλος στίχος δύναται νὰ παραμείνῃ, ὡς ἔχει — καλ(ός), δύναται ὅμως νὰ συμπληρωθῇ οὕτως: καλ(ὸς ὢν ἔθανε) ὡς ἐν IG I 1037.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὡς δ' ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ κιονοκράνου καὶ τῶν γραμμάτων συνάγεται, ἡ ἐπιγραφὴ ἀνήκει εἰς τὸν Γ' π. Χ. αἰῶνα.

Τὸ κιονόκρανον τοῦτο νομίζω, ὅτι δὲν προέρχεται ἐκ κτίσματος ἰωνικοῦ ῥυθμοῦ, ἀλλ' ὅτι, στηριζόμενον ἐπὶ κιονίσκου, ἐχρησίμευεν ὡς πλίνθος μικροῦ τινος κούρου ἐπί τινος τάφου.

Ἄλλως ἡ θέσις, ἐν ᾗ τοῦτο εὑρέθη, κεῖται εἰς τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως, ἐν ᾗ εὑρέθησαν ὁ κοῦρος ὁ τῆς Φοινικιᾶς, ὁ ἀπὸ τοῦ 1931 ἀποκείμενος ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Μουσείῳ τῆς Νέας Ὑόρκης, καὶ ὁ κατὰ τὸ 1944 ὑπ' ἐμοῦ μετενεχθεὶς εἰς τὸ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον κοῦρος τοῦ ΑΡΙΣΤΟΔΙΚΟ τῆς Ἀναβύσου.

Νομίσματα. Ἐκ τῶν εἰς τοὺς νάρθηκας εὑρεθέντων δύο νομισμάτων, τὸ μὲν ἐν τῷ ἐσωνάρθηκι εὑρεθὲν εἶναι μικρὸν καὶ χαλκοῦν καὶ κατὰ τὴν κ. Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου, ἣν εὐχαριστῶ θερμῶς, ἀνήκει εἰς τοὺς ὑστέρους ῥωμαϊκοὺς χρόνους τοῦ Δ' ἢ Ε' μ. Χ. αἰῶνος, κοπὲν πιθανῶς ὑπὸ Θεοδοσίου τοῦ Β' (408-450 μ.Χ.), τὸ δὲ ἕτερον εἶναι μολυβδόβουλον διατρητον καὶ ἐφθαρμένον, ἀνῆκον εἰς τὸν ΙΑ'-ΙΒ' μ. Χ. αἰῶνα. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναγράφεται «Κύριε βοήθει τῷ σῷ δούλῳ | ι . . . . ε | Πρωτο]νοτα-[ρίῳ]. Ἀμφότερα κατετέθησαν εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον.

Τάφοι. Κατὰ τὴν α' ἀνασκαφικὴν περίοδον εὑρέθησαν κατὰ μῆκος καὶ ἔξωθι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς δέκα τάφοι, ἕτεροι δὲ ἐντὸς τοῦ βορείου κλίτους — παρὰ τὸν πρῶτον καὶ δεύτερον κίονα πάντες οἱ τάφοι εὑρέθησαν ἀδιατάρακτοι. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν περίοδον εἷς μὲν τάφος εὑρέθη περὶ τὸ μέσον τοῦ νοτίου κλίτους, ἕτερος δ' ἐν τῷ μέσῳ κλίτει καὶ παρὰ τὸ τρίβηλον, δύο δ' ἕτεροι ἑκατέρωθεν τῶν γωνιῶν τῆς βορείας πλευρᾶς τοῦ ἐσωνάρθηκος καὶ τελευταῖος κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ἐξωνάρθηκος. Πάντες οὗτοι εἶχον ἐρευνηθῆ. Ἐκ τῶν πρώτων εἷς ἦτο μικρός, κτιστὸς καὶ ἀβαθὴς σχήματος σαμαροειδοῦς, οἱ δὲ λοιποὶ ἦσαν κτιστοὶ κιβωτιόσχημοι σχήματος σαρκοφάγου. Εἷς τῶν τάφων ἔφερε κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν δύο ἀναβαθμούς, ἕτεροι τρεῖς ὁμοίους λίαν στενούς, σχεδὸν καθέτους. Οἱ πλεῖστοι εἶχον βάθος μὴ ὑπερβαῖνον τὸ 1.50 μ., οἱ ἔξω τοῦ βορείου κλίτους τρεῖς εἶχον βάθος 2.00 μ.· οὗτοι δὲν εὑρίσκοντο ἐν ἐπαφῇ πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ὡς οἱ ἄλλοι, ἀλλ' ἐχωρίζοντο ἀπ' αὐτῆς διὰ τοίχου, κειμένου περὶ τὰ τρία μέτρα ἀνατολικώτερον.

Ἐντὸς τοῦ μικροῦ τάφου δὲν εὑρέθησαν ὀστᾶ· ὁ ἐν τῷ βορείῳ κλίτει περιεῖχε δύο νεκρούς· οἱ λοιποὶ πέντε ἀνὰ τρεῖς νεκροὺς ἐκτάδην καὶ παραλλήλως· ὁ πρὸς βορρᾶν ἀκρότατος εἴκοσι νεκροὺς εἰς ἐπαλλήλους σειρὰς ἀνὰ τρεῖς· οἱ παρ' αὐτὸν δύο ἕτεροι πλείονας τῶν δέκα.

Ὁ μικρὸς τάφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ δύο κεραμίδων διατεταγμένων σαμαροειδῶς, πάντες δὲ οἱ λοιποὶ ὑπὸ ἐπιμήκων πωρίνων πλακῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ ἐν τῷ Β κλίτει εἶχεν ἐπιστρωθῆ διὰ τῶν πλακῶν τοῦ δαπέδου· πάντων τῶν ἄλλων ἡ ἐπιφάνεια εἶχε καλυφθῆ διὰ παχέος στρώματος ἀμμοκονιάματος καὶ ἦτο εἰς μὲν τοὺς δύο πρὸς βορρᾶν ἀκραίους ἡμικυλινδρική, εἰς δὲ τοὺς λοιποὺς πυραμιδοειδής (εἰκ. 2).

Οἱ τάφοι τῆς β΄ περιόδου οὐδὲν διακριτικὸν ἔφερον ἄνωθεν, διότι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ τῆς πλακοστρώσεως, ἦσαν δὲ ὁμοίας τοῖς προηγουμένοις κα-

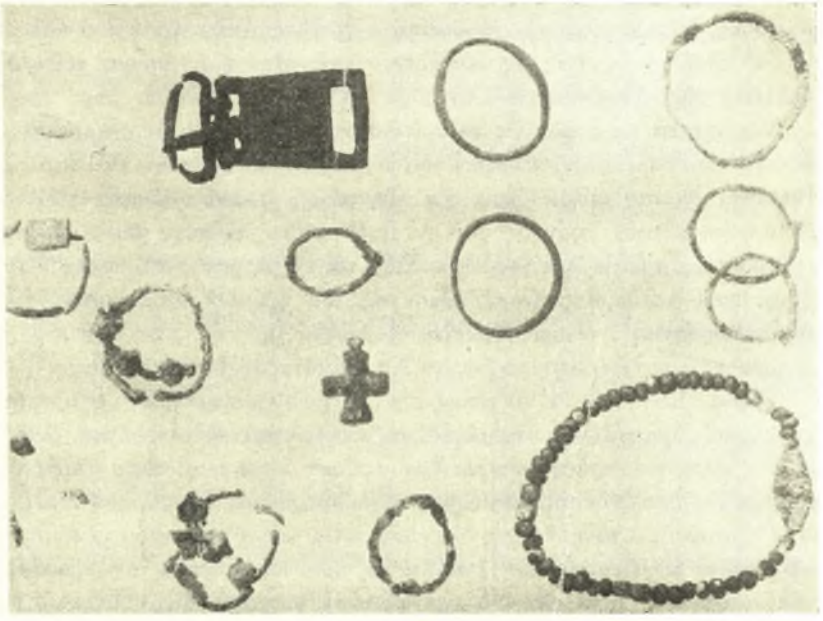

Εἰκ. 18. Κτερίσματα εὑρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων τῆς Βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

τασκευῆς πλὴν τοῦ ἐν τῷ ἐξωνάρθηκι, ὅστις ἦτο μαρμαρίνη ᾠοειδὴς σαρκοφάγος, ἔχουσα τὰς ἔσω καὶ ἔξω γωνίας στρογγύλας· τούτου εἶχεν ἀφαιρεθῆ τὸ κάλυμμα. Ὁ δ' ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἐξωνάρθηκος, φέρων τὴν ἐνεπίγραφον μαρμαρίνην πλάκα, ὁ παρατηρηθεὶς μετὰ τὰς βροχὰς τοῦ παρελθόντος χειμῶνος, δὲν ἠρευνήθη.

Ἐντὸς τῶν ἀσυλήτων τάφων εὑρέθησαν ἐνώτια, ψέλια, δακτύλιοι ἁπλοῖ ἢ μετὰ σφραγῖδος καὶ μία πόρπη φέρουσα τὴν παράστασιν λαγωοῦ καὶ λέοντος ἀντιθέτως τρεχόντων. Πάντα ταῦτα ἦσαν χαλκᾶ ἐκ λεπτοῦ στρογγύλου ἢ πλατέος ἐλάσματος καὶ ἐκ τῆς ὀξειδώσεως εὐδιάλυτα. Ἐπίσης ψηφίδες καὶ χάνδραι ἐξ ὑαλώδους μάζης, εἰς μικρὸς ἰσοσκελὴς σταυρὸς μετὰ τρήματος ἀναρτήσεως (εἰκ. 18 καὶ 19). Προσέτι οἰνοχόαι διαφόρων μεγεθῶν μετὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τριφυλλοειδοῦς προχοῆς καὶ μιᾶς λαβῆς ἐκ κοινοῦ ἐρυθροῦ πηλοῦ· μία τούτων ἦτο ἐκ πηλοῦ ὑποκιτρίνου καὶ ὁμοία πρὸς τὰς ἐξ Αἰγίνης ὑδρίας τῆς καθ' ἡμᾶς ἐποχῆς (εἰκ. 20, 21). Ὡσαύτως ὑάλινα δοχεῖα μετὰ σφαιρικῆς ἢ ᾠοειδοῦς κοιλίας, ὑψηλοῦ στενοῦ λαιμοῦ καὶ χειλέων ἀποκλινόντων (εἰκ. 22), ὑάλιναι κανδῆλαι ἢ ποτήρια μετὰ σφαιροειδοῦς κοιλίας καὶ εὐρέος στόματος (εἰκ. 23). Ἐν δὲ τῷ ἀκροτάτῳ πρὸς νότον τάφῳ, ἐκτὸς τῆς ἐν τῷ ἄκρῳ

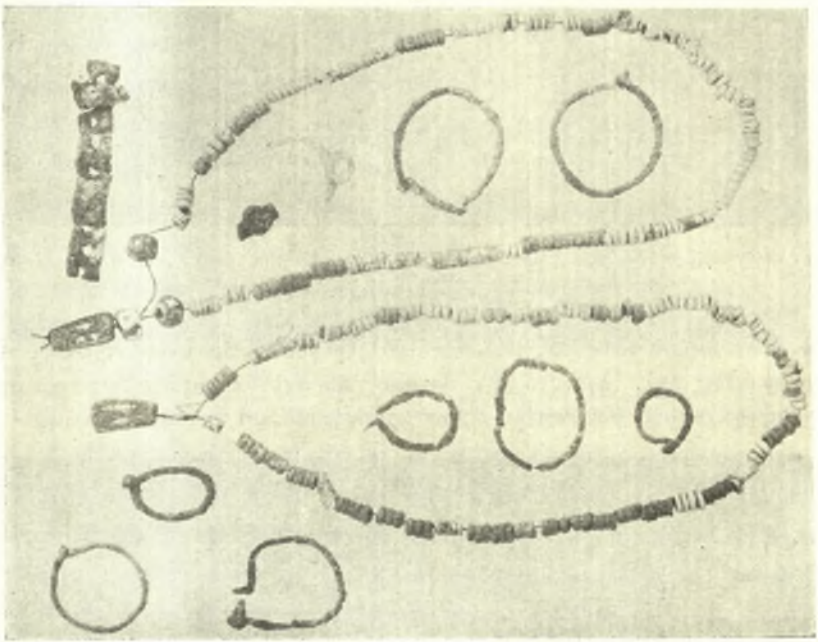

Εἰκ. 19. Κτερίσματα προερχόμενα ἐκ τῶν τάφων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

δεξιὰ τῆς εἰκόνος 20 μικρᾶς οἰνοχόης μετὰ μιᾶς λαβῆς καὶ στρογγύλων ταινιοσχήμων χειλέων εὑρέθησαν καὶ ἕνδεκα εὐμεγέθη ὄστρακα ἐκ μυκηναϊκῶν ἀγγείων (εἰκ. 20), προερχόμενα ἐκ τάφου ἴσως κειμένου ἐν τοῖς πέριξ καὶ συληθέντος ἢ ἐκ τῶν ἐρειπίων μυκηναϊκῆς οἰκίας, ἐκεῖ που εὑρισκομένης.

Τὰ ὄστρακα ταῦτα ἐν ᾧ οὐδὲν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουσιν, ἐν τούτοις παρέχουσιν ἀναμφισβήτητον ἀπόδειξιν, ὅτι ἡ ἰδία περιοχὴ κατῳκεῖτο ἀπὸ τῶν μυκηναϊκῶν χρόνων, εἶναι δὲ ἄπορον, πῶς οἱ πλήρεις φανατισμοῦ χριστιανοὶ τῶν πρώτων χριστιανικῶν χρόνων ἐπέτρεψαν, ἀσφαλῶς ἐν ἐπιγνώσει, τὴν χρησιμοποίησιν ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου ὀστράκων ἐξ ἀγγείων χρησιμοποιηθέντων ἤδη ὑπὸ ἐθνικῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἕτερα εὑρήματα. Ἐκτὸς τῶν κινητῶν εὑρημάτων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἀποκαλυφθεῖσαν βασιλικήν, παρουσιάσθησαν καὶ χαρακτηριστικά τινα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἄσχετα πρὸς αὐτήν, ἅτινα εἶχον χρησιμοποιηθῆ ὡς οἰ-

Εἰκ. 20. Οἰνοχόαι εὑρεθεῖσαι ἐντὸς τῶν τάφων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου καὶ μυκηναϊκὰ ὄστρακα.

κοδομικὸν ὑλικὸν κατὰ τὰς μεταγενεστέρας προσθήκας τοῦ μνημείου. Ἐν τοῖς ἐρειπίοις δηλ. τῆς κατὰ τὴν βορείαν παραστάδα τῆς ἁψῖδος νεωτέρας προσθήκης μεταξὺ τῶν ἀργῶν λίθων κατελέγοντο καὶ πολλοὶ κυβόσχημοι ἐκ

Εἰκ. 21. Οἰνοχόαι ἐκ τῶν τάφων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

ψαμμίτου ἀρκούντως εἰργασμένοι καὶ εὐμεγέθεις. Εἷς τούτων ἦτο τμῆμα δωρικοῦ κιονοκράνου καθέτως θραυσθέντος, οὗτινος τὸ σωζόμενον τοῦ ἄβακος 0.30×0.20 ἔχει ὕψ. 0.07 μ., ὁ ἐχῖνος ὕψ. 0.115 μ., τὸ ὑποτραχήλιον ὕψ. 0.065 μ. καὶ σωζομένην διάμετρον 0.25 μ. Τὸ ὅλικὸν τούτου ὕψος 0.25 μ. Ὁ δὲ ἐχῖνος παρουσιάζει μορφὴν μᾶλλον στρογγύλην καὶ ἐξωγκωμένην (εἰκ. 6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Παρὰ δὲ τὸ κιονόκρανον ἦλθεν εἰς φῶς τρίγλυφος ἐκ ψαμμίτου, ἐλλιπὴς τὰ ἄνω, πλάτ. 0.42 μ., ὕψ. 0.47 μ. καὶ πάχ. 0.16 μ. Κατὰ τὴν ἑτέραν

Εἰκ. 22. Ὑάλινα δοχεῖα ἐκ τῶν τάφων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

τῶν γωνιῶν ταύτης ἔχει ἀφαιρεθῆ ἐκ κατασκευῆς μικρὸν τετράγωνον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου φαίνεται, ὅτι ἐπεκάθητο ξυλίνη τις δοκίς (εἰκ. 24).

Εἰκ 23. Ὑάλιναι κανδῆλαι ἐκ τῶν τάφων τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Ὁμοία, τῆς αὐτῆς ὕλης καὶ ἐργασίας, τρίγλυφος εὑρέθη ἐντοίχιος παρὰ τὴν δυτικὴν παραστάδα τῆς νοτίας κιονοστοιχίας. Ταύτης πλάτ. 0.35 μ., ὕψ. 0.32 μ. καὶ πάχος 0.16 μ. (εἰκ. 24). Ἀμφότεραι αἱ τρίγλυφοι νομίζω ὅτι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνήκουσιν εἰς τὸ αὐτὸ μνημεῖον, ἔχουσιν ὅμως διαφορὰν κατὰ τὸ πλάτος 0.07 μ., ἥτις ἐξουδετεροῦται, ἐὰν δεχθῶμεν, ὅτι ἡ πλατυτέρα τούτων εἶχε τοποθετηθῆ κατὰ μίαν τῶν γωνιῶν (πβλ. Π. Καββαδια, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, Ἀθῆναι 1916, σελ. 319), ἀλλ' ἐνδέχεται ἀκόμη ἡ παρουσιαζομένη διαφορὰ νὰ προῆλθεν ἐξ ἀμελείας ἢ ἀτελείας περὶ τὴν κατασκευὴν μνημείου ἀνήκοντος εἰς μικρὸν δῆμον (πβλ. Ν. Κοτζια, ΠΑΕ 1950, σελ. 145, εἰκ. 12).

Τὰ ἀνωτέρω γλυπτὰ ὡς καὶ ὁλόκληρον τὸ ἐκ ψαμμίτου ἀνευρεθὲν οἰκοδομικὸν ὑλικὸν ἐν τῷ ἡμετέρῳ ἐρειπίῳ ἀνήκουσιν εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ κτήριον, ὅπερ ἦτο μικρὸς ναὸς δωρικοῦ ρυθμοῦ ἐκεῖ που πλησίον κειμένου. Ὡς δὲ ἐκ τῆς μορφῆς τοῦ ἐχίνου δύναται νὰ ἐξαχθῇ, ὁ ναΐσκος οὗτος εἶχεν οἰκοδομηθῆ περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' π. Χ. αἰῶνος.

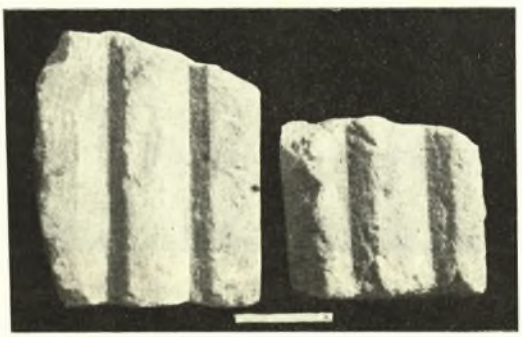

Εἰκ. 24. Τρίγλυφοι εὑρεθεῖσαι εἰς τοὺς νεωτέρους τοίχους τῆς βασιλικῆς τοῦ Λαυρεωτικοῦ Ὀλύμπου.

Ἐξ ὁμοίου ψαμμίτου εὑρέθη περὶ τὰ πεντήκοντα μέτρα ἀνατολικῶς τῆς ἀψῖδος καὶ τμῆμα κίονος ἀρραβδώτου ὕψ. 0.25 μ., διαμ. 0.42 μ. μετὰ στρογγύλης ὀπῆς γομφώσεως διαμ. 0.07 μ. καὶ βάθους 0.06 μ.

Αὐτόθι ὡσαύτως εὑρέθη καὶ ἕτερον τμῆμα κίονος ὕψ. 0.20 μ. ἐξ ἐπιχωρίου λίθου ἄνευ ῥαβδώσεων καὶ ἀμελῶς εἰργασμένου· εἰς τοῦτον μάλιστα παρατηρεῖται καὶ μείωσίς τις ἡ ἔντασις, διότι ἡ ἄνω διάμετρος αὐτοῦ εἶναι 0.29 μ. ἐν ᾧ ἡ κάτω 0.30 μ.

Ἐξ ὁμοίου ἐπιχωρίου λίθου καὶ τῆς αὐτῆς ἐργασίας τμῆμα κίονος παρετηρήθη ἐντὸς τῶν ἐρειπίων τῆς μικρᾶς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου φανεροῦ ὕψους περὶ τὸ ἓν μέτρον, ὅπερ δεικνύει, ὅτι οὗτός τε ὁ κίων καὶ τὰ ἀνωτέρω ἀναγραφέντα τμήματα κιόνων προέρχονται ἐκ μονολίθων κιόνων, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον νὰ ἀνῆκον εἰς τοὺς κίονας τοῦ αὐτοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἐξ οὗ τὸ κιονόκρανον καὶ αἱ τρίγλυφοι. Ἡ χρησιμοποίησις ἄλλως τε εὐτελοῦς καὶ ποικίλου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ πρὸς ἵδρυσιν τῶν κατὰ δήμους ἱερῶν εἶναι εὐνόητος, ἐφ' ὅσον τὰ ταμεῖα αὐτῶν δὲν ἦσαν οὕτω πλούσια, ὥστε νὰ δαπανῶσι διὰ τὴν κατασκευὴν πολυτελῶν κτηρίων.

Χρονολογία ἀνεγέρσεως τῆς βασιλικῆς. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτεθέν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

των δυνάμεθα νὰ ὁρίσωμεν τοὺς χρόνους τῆς ἱδρύσεως μετὰ βεβαιότητος. Παρέχει δὲ ἡμῖν τὴν πρὸς τοῦτο εὐχέρειαν τὸ ἐντὸς τοῦ ἐξωνάρθηκος εὑρεθὲν μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα τῶν ὑστέρων ῥωμαϊκῶν χρόνων (408-450 μ.Χ.), οὗτινος τὸ τελευταῖον ἔτος 450 μ. Χ. ἀποτελεῖ τὸ terminus post quem. Πρὸς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν προσαρμόζεται ἥ τε μορφὴ καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκ μωσαϊκῶν περὶ τὸ σύνθρονον ἐπιγραφῆς. Ἀφ' ἑτέρου τὰ μὲν γράμματα τῆς ἐπὶ τοῦ θωρακίου ἐπιγραφῆς τοῦ Νικοστράτου διατηροῦσιν ἀκόμη τὴν ῥωμαϊκὴν αὐτῶν μορφήν, τὸ δὲ ὄνομα Νικόστρατος φέρουσιν Ἀναφλύστιοι καὶ Βησαεῖς, ζήσαντες περὶ τοὺς αὐτοὺς ὑστέρους ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Εἰς τοὺς αὐτοὺς ὡσαύτως χρόνους ἀνάγεται ἡ κατασκευὴ τῶν τε κιονοκράνων καὶ τῶν θωρακίων καὶ τὸ μετ' ἀρχαιοτρόπων ἀνθεμίων λοξότμητον γλυπτόν (εἰκ. 5). Ὁ δὲ μετὰ κλιμάκων ἄμβων παρουσιάζεται εἰς τὰ ἀρχαιότερα παλαιοχριστιανικὰ μνημεῖα τῆς ἐν Θεσσαλονίκῃ Rotonda τοῦ Ἁγ. Γεωργίου, τῆς βασιλικῆς Α τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν καὶ τῆς ἐν Θάσῳ [1] πρωτοσταυρικῆς βασιλικῆς. Τὰ στοιχεῖα ταῦτα πείθουσιν, ὅτι καὶ ἡ ἡμετέρα βασιλικὴ ἀνηγέρθη περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε' μ. Χ. αἰῶνος.

Μεταβολαὶ ἐπελθοῦσαι ἐν τῇ βασιλικῇ. Ὡς ἐξετέθη ἀνωτέρω, κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ μνημείου παρουσιάσθησαν νεώτεραι προσθῆκαι, ἐκτελεσθεῖσαι εἰς μεγάλην κλίμακα, σκοπὸν ἔχουσαι τὴν στερέωσιν αὐτοῦ ἐκ τῶν ἐπελθουσῶν ἐπικινδύνων βλαβῶν. Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατὸν νὰ προσδιορισθῶσι τὰ προκαλέσαντα τὰς βλάβας αἴτια, οὔτε ἡ ἐποχή, καθ' ἣν αὗται ἐπῆλθον. Εἶναι πιθανὸν νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς ἰσχυρὰς σεισμικὰς δονήσεις ἢ εἰς συγκρούσεις κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν εἰκονομαχιῶν· νομίζω, ὅμως ὅτι πιθανώτατον αἴτιον εἶναι τὸ ἐκ πλημμυρῶν. Ἡ ἡμετέρα δηλ βασιλικὴ περιβάλλεται ἀπὸ βορρᾶ καὶ δυσμῶν ὑπὸ ὑδραγωγείου.

Τὰ ὕδατα τούτου, παθόντος βλάβην, ἀναβλύσαντα κατὰ τὰς πολυομβρίας προσέβαλον ἐπανειλημμένως τὸ μνημεῖον, σὺν τῷ χρόνῳ ἐπέφερον εἰς αὐτὸ ζημίας καὶ κατέχωσαν αὐτὸ ὑπὲρ τὰ δύο μέτρα. Τὰ αὐτὰ δὲ ὕδατα δὲν ἔπαυσαν καὶ σήμερον ἀκόμη νὰ διεισδύσουν εἰς αὐτό, ἀναβλύζοντα κατὰ τὸν πόδα τῆς βορείας πλευρᾶς. Ἕνεκα δὲ τῶν ἐπελθουσῶν ἐπικινδύνων, ὡς φαίνεται, ζημιῶν ἠναγκάσθησαν νὰ ἐπιφέρωσι μεγάλας εἰς τὸ μνημεῖον μεταβολάς, αἵτινες ἤλλαξαν τὴν μορφὴν αὐτοῦ. Οὕτω, διπλασιάσαντες τὸ πάχος τοῦ τοίχου τῆς βορείας παραστάδος, κατεσκεύασαν ἐν αὐτῷ τὴν διὰ τὴν πρό-

[1] Τὴν ἀνασκαφὴν τῆς ἐν Θάσῳ βασιλικῆς ἐξετέλεσα κατὰ τὸ 1930. Κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἀνεκοίνωσα τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ Βυζαντινολογικὸν Συνέδριον τῶν Ἀθηνῶν τοῦ αὐτοῦ ἔτους, δοὺς καὶ περίληψιν τῆς ἀνακοινώσεώς μου πρὸς δημοσίευσιν εἰς τὰ Πρακτικὰ τοῦ Συνεδρίου ἐκείνου. Ἀτυχῶς ὁ αὐτὸς ἀκαδημαϊκὸς κ. Γ. Σωτηρίου τὴν μὲν περίληψιν μετὰ τοῦ σχεδιαγράμματος ἐδημοσίευσεν ὁλόκληρον ὡς εἶχεν ἐν ΑΕ 1929, ἐν δὲ τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ Συνεδρίου κατεχωρήθη ὅτι «ὁ κ. Κοτζιᾶς δὲν ἔδωκε τὴν σχετικὴν περίληψιν»!

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θεσιν προοριζομένην ἀχηβάδα· δι' ἐγκαρσίου τοίχου ἔκλεισαν τὸ ταπεινὸν τέμπλον διὰ τοίχου ὑψηλοῦ πανταχόθεν, ἀφήσαντες μικρὰν κατὰ τὸ μέσον αὐτοῦ θύραν. Ἔκτισαν ἀμφοτέρας τὰς κιονοστοιχίας πρὸς ὑποστήριξιν τῶν βλαβέντων τόξων· ἔκλεισαν τὸ τρίβηλον ἀφήσαντες μίαν εἴσοδον, προσέθηκαν δεύτερον ἐνισχυτικὸν τοῖχον κατὰ τὴν νοτίαν καὶ τὸ πλεῖστον τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐσωνάρθηκος, φράξαντες τὰς τρεῖς ἐκεῖ θύρας, τὴν δὲ μετὰ τοῦ νοτίου κλίτους ἐπικοινωνοῦσαν θύραν μετέβαλον εἰς ἑρμάριον. Τὰ ἑκατέρωθεν δὲ κλίτη φαίνεται, ὅτι δὲν ἠχρηστεύθησαν ἐντελῶς, ἀλλ' ἐπισκευασθέντα καὶ ταῦτα κατὰ τὴν κεράμωσιν μετεβλήθησαν εἰς χώρους βοηθητικούς.

Διὰ τῶν ἐπισκευῶν τούτων ἡ τέως τρίκλιτος μετεβλήθη εἰς μονόκλιτον πλέον βασιλικήν, ὁμοίαν πρὸς τὴν βασιλικὴν τῶν Ταξιαρχῶν τῶν γειτονικῶν Καλυβίων τοῦ τέως δήμου Θορικίων (πβλ. Α. Ορλανδον. Ἀθηνᾶ τ. ΛΕ', σελ. 165), πρὸς ἣν διαφέρει κατὰ τοὺς ἐνταῦθα νάρθηκας, οἵτινες παρὰ τὰς μεταβολὰς διετηρήθησαν ἀμφότεροι ἐν χρήσει μέχρι τέλους, καίτοι πᾶσαι αἱ θύραι εἶναι ἀδύνατον νὰ καθορισθῶσιν εἰς τὸν ἐξωνάρθηκα. Ἔκτοτε ἴσως μετεβλήθη καὶ τὸ βαπτιστήριον εἰς ἐλαιοτριβεῖον.

Ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν εἰρημένων μέτρων, ἅτινα ἐλήφθησαν πρὸς σωτηρίαν τῆς βασιλικῆς, αὕτη κατεστράφη. Ἐκ δὲ τῶν πειστικῶν ἐνδείξεων, αἵτινες παρουσιάσθησαν κατὰ τὸ νότιον κλίτος καὶ ἀμφοτέρους τοὺς νάρθηκας, δύναταί τις νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ἡ καταστροφὴ προῆλθεν ἐκ πυρκαϊᾶς. Τὸ δὲ ἐν τῷ ἐσωνάρθηκι τῆς βασιλικῆς εὑρεθὲν μολυβδόβουλον τοῦ πρωτονοταρίου, τὸ ἀνῆκον εἰς τὸν ΙΑ' ἢ ΙΒ' μ. Χ. αἰῶνα, δύναται νὰ παράσχῃ τοὺς κατὰ προσέγγισιν χρόνους τῆς καταστροφῆς, δι' ἣν ὁ ΙΒ' αἰὼν ἀποτελεῖ τὸ terminus ante quem.

Κατὰ τοὺς δεινοὺς καὶ τρικυμιώδεις ἐκείνους χρόνους αἱ ἄγριαι ὀρδαὶ Ἀγαρινῶν καὶ Ἀλγερίνων πειρατῶν, χρησιμοποιοῦσαι κατὰ Σαθαν (ἐν Ἑλληνικοῖς) τοὺς ἑκατέρωθεν τοῦ Ὀλύμπου ὅρμους τῆς Θέρμης καὶ τῆς Ἀναβύσου καὶ τὸν τοῦ Θορικοῦ ὡς μόνιμα κρησφύγετα πειρατικῶν πλοίων, ἐπέπιπτον κατὰ τῶν τὸ Σούνιον παραπλεόντων ἢ ἐξορμῶντες εἰς τὴν ξηρὰν ἔσπειρον τὸν διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου ὄλεθρον καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς νοτιανατολικῆς Ἀττικῆς, ἧς τὴν ἐρήμωσιν κατὰ τὸν ΙΒ' αἰῶνα θρηνεῖ ὁ Ἀκομινᾶτος. Τοιαύτην τινὰ καταστροφὴν δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφύγῃ καὶ ἡ ἡμετέρα βασιλική. Ἔκτοτε δ' αὕτη, ὁριστικῶς ἐγκαταλειφθεῖσα, μετεβλήθη κατὰ τοὺς μετέπειτα χρόνους εἰς λατομεῖον ἑτοίμου οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ πρὸς ἀνέγερσιν ἐκκλησιδίων καὶ ἄλλων κτισμάτων. Τὰ δ' ἐν αὐτῇ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς λαφυραγωγίας ἀπεκάλυψαν αἱ ἡμέτεραι ἀνασκαφαί.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Χ. ΚΟΤΖΙΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

4. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΑΦΗΝΙ[1]

Ὁρμηθεῖσα ἀπὸ τῶν ἐνθαρρυντικῶν ἀποτελεσμάτων τῆς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς τοῦ προηγουμένου ἔτους (πρβ. ΠΑΕ 1951, 77 ἑξ.), ἡ ἐφετινὴ πρώτη τακτικὴ ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ραφήνας ἀπέβλεψε πρὸς δύο τινά: Πρῶτον, τὴν συνέχισιν καὶ ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἐν τῇ παραλίᾳ μερικῶς ἀποκαλυφθέντος λάκκου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον εὑρεθῆ πολυάριθμοι σκωρίαι καὶ ἄλλα λείψανα καμινεύσεως χαλκούχου μεταλλεύματος, ὁμοῦ μετὰ πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων, πρὸς συλλογὴν πληρεστέρων, κατὰ τὸ δυνατόν, στοιχείων περὶ τῆς μεθόδου κατεργασίας τῶν μεταλλευμάτων κατὰ τὴν ἀρχαιοτέραν περίοδον τῆς λεγομένης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ (πρωτοελλαδικὴν περίοδον).

Δεύτερον, τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ συγχρόνου πρὸς τὰ χαλκουργικὰ λείψανα πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἡ θέσις εἶχεν ἐντοπισθῆ, κατόπιν ἐπιφανειακῶν ἐρευνῶν, ἐπὶ τοῦ δυτικῶς καὶ ἀμέσως συνεχομένου πρὸς τὸν λιμένα τῆς Ραφήνας ταπεινοῦ ὑψώματος.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσίαζεν ἡ ἔρευνα τῶν χαλκουργικῶν λειψάνων καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἐστράφη κατὰ κύριον λόγον ἡ ἐφετινὴ σκαφή. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ συνοικισμοῦ καὶ τῶν ἀφθόνων ἐξ αὐτῆς προελθόντων εὑρημάτων κατεδείχθη, ὅτι ἐπιβάλλεται ἡ ὁλοσχερὴς ἀποκάλυψις τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ τῆς Ραφήνας, ἑνὸς νέου σημαντικοῦ κέντρου τοῦ πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ ἐν τῇ Ἀττικῇ. Τὴν ἐπίσπευσιν μάλιστα τοῦ ρυθμοῦ τῶν ἐργασιῶν ἐπιτάσσει ἤδη, πλὴν τῆς συνεχοῦς οἰκοδομήσεως, καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ἀποδεσμεύσεως καὶ ὁριστικῆς διαρρυθμίσεως τοῦ χώρου τῆς παραλίας, ἀποτελοῦντος τὴν προθήκην τοῦ ραγδαίως ἀναπτυσσομένου συγχρόνου συνοικισμοῦ τῆς Ραφήνας.

---

[1] Ἡ ἀνασκαφὴ διήρκεσεν ἐπὶ ἕνα μῆνα (Ὀκτώβριον 1952), συμπληρωματικαὶ ὅμως ἐργασίαι, κυρίως ἡ συγκόλλησις τῶν πλουσίων κεραμεικῶν εὑρημάτων, παρετάθησαν καὶ πέρα τοῦ τέλους τοῦ ἔτους. Διὰ τὴν παροχὴν τῶν οἰκονομικῶν μέσων τῆς ἀνασκαφῆς ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνην μου πρὸς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ τὸν Γενικὸν Γραμματέα καθηγητὴν κ. Ἀ. Ὀρλάνδον. Αἱ συμβουλαὶ τοῦ ἐποπτεύσαντος καὶ ἐφέτος Ἐφόρου τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἀττικῆς κ. Ἰ. Παπαδημητρίου, ὑπῆρξαν πολύτιμοι καὶ συνεχεῖς. Εὐχαριστίας ὀφείλω ἐπίσης εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς τῆς Ραφήνας διὰ τὴν πρόθυμον συνδρομήν των, πρὸς τοὺς κκ. Ν. Τομπάζην καὶ Γ. Τσίμαν διὰ πολλὰς φωτογραφήσεις τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τῶν εὑρημάτων, πρὸς τὸν μετ' ἄκρας εὐσυνειδησίας ἐργασθέντα ὀξυδερκῆ καὶ πεπειραμένον τεχνίτην κ. Ἰ. Καραμῆτρον καὶ τὸν συγκολλητὴν κ. Ἀ. Μαρίνην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ι. ΤΑ ΧΑΛΚΟΥΡΓΙΚΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ

1. ***Τάφρος ΙΙ.*** Ἐν τῇ πρὸ τῶν ξενοδοχείων ἀκτῇ τῆς Ραφήνας, βορείως τοῦ ἀμμώδους ἁλιπέδου τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μεγάλου Ρέματος (εἰκ. 1), εἶχεν ἀνοιχθῆ κατὰ τὴν δοκιμαστικὴν σκαφὴν εὑρεῖα τάφρος (τάφρος Ι), ἀποκαλύψασα κατὰ μὲν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον λείψανα εὐτελοῦς κτίσματος

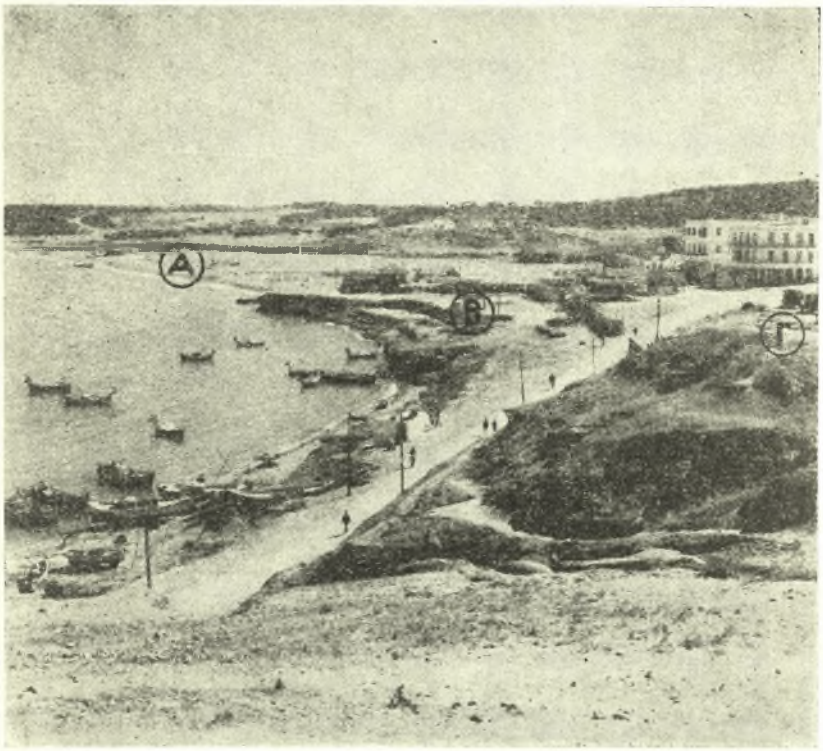

Εἰκ. 1. Μερικὴ ἄποψις τῆς παραλίας τῆς Ραφήνας ἀπὸ Βορρᾶ. Α = τὸ ἀμμῶδες ἁλίπεδον τῶν ἐκβολῶν τοῦ Μ. Ρεύματος. Β = Ἡ θέσις τῶν χαλκουργικῶν ἐργαστηρίων. Γ = ἡ κορυφὴ τοῦ γηλόφου τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ.

(ἀριθ. 1 ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκόνος 2) κατὰ δὲ τὴν βορείαν πλευρὰν μέρος λάκκου ἐσκαμμένου ἐντὸς τοῦ στερεοῦ (εἰκ. 2, ἀρ. 2).

Νέα τάφρος (ΙΙ), παραπλεύρως τῆς παλαιᾶς, ἔφερεν εἰς φῶς ὁλόκληρον τὸ λακκοειδὲς ὄρυγμα, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ δὲ ἐγένετο προσεκτικὴ ἔρευνα τῆς ἐπιχώσεως ἐντὸς τοῦ λάκκου. Τὸ σχῆμα τοῦ ὀρύγματος εἶναι ᾠοειδές, μῆκος δ' ἔχει 4.40 μ. καὶ πλάτος μέγιστον 3.40 μ. (εἰκ. 3). Τὸ βάθος αὐτοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δὲν εἶναι πανταχοῦ τὸ αὐτό, κυμαίνεται δὲ περὶ τὸ ἓν μέτρον. Πλὴν τῶν ἀπειραρίθμων σκωριῶν χαλκοῦ, ἡ ἐπίχωσις τοῦ λάκκου περιεῖχεν ἄφθονα ὄστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων, μεταξὺ τῶν ὁποίων καί τινα γραπτά, ὡς καὶ πολλὰ τεμάχια τοῦ πηλίνου δισκοειδοῦς πυθμένος τῆς μεταλλευτικῆς καμίνου. Τινὰ ἐκ τῶν τεμαχίων τούτων φέρουσιν ὀπάς, ἐφ' ὅλων δὲ εἶναι καταφανῆ τὰ ἴχνη τῆς ἐπαφῆς μετὰ τοῦ ρευστοῦ μετάλλου [1].

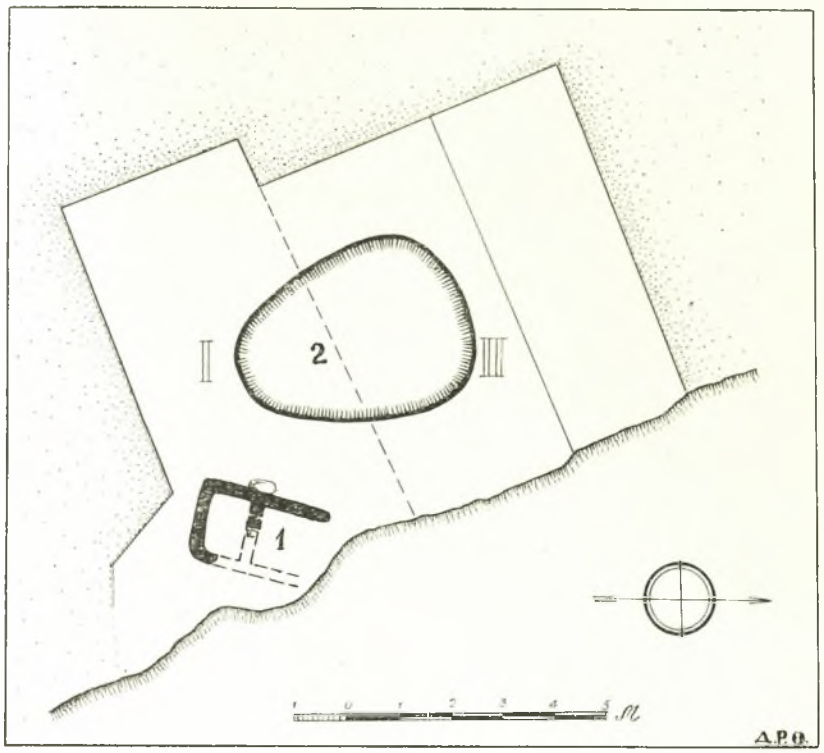

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῶν τάφρων I – II.

Εἰς τὸ πέρυσιν ἀνευρεθέν (ΠΑΕ ἔ. ἀ., εἰκ. 3) προσετέθησαν ἐφέτος ἐκ τοῦ λάκκου τρία πήλινα χωνία, χρησιμοποιούμενα κατὰ τὴν χύσιν τοῦ ρευστοῦ μετάλλου εἰς τύπους (μήτρας). Ἐκ τῶν εὑρεθέντων λειψάνων συνάγεται, ὅτι αἱ μῆτραι ἦσαν πήλιναι καὶ σύνθετοι ἐκ δύο ἢ πλειόνων ἐφαρμοζόντων τεμαχίων· κατ' ἀκολουθίαν, ἡ χύσις τοῦ μετάλλου διὰ τοῦ στενοῦ

[1] Δυστυχῶς δὲν κατέστη εἰσέτι δυνατὴ ἡ συμπλήρωσις καὶ ἀνασύστασις τοῦ μοναδικοῦ τούτου λειψάνου τῆς πρωτοελλαδικῆς χαλκουργίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

«ὀχετοῦ» τῆς μήτρας μόνον τῇ βοηθείᾳ χωνίου ἦτο δυνατή. Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ εὕρεσις τεσσάρων χωνίων χύσεως ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος τοῦ ἐργαστηρίου.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν εὐγλώττων αὐτῶν λειψάνων κατὰ χώραν κατεργασίας τοῦ μεταλλεύματος τοῦ χαλκοῦ καθ' ὅλα τὰ στάδια αὐτῆς, ἀνευρέθησαν καὶ ἁπτὰ δείγματα τῶν προϊόντων τοῦ ἐργαστηρίου, χάλκινα δηλαδὴ ἀντικείμενα.

Εἰκ. 3. Τὸ δάπεδον τοῦ λακκοειδοῦς χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου.

Περὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ὀρύγματος, πλὴν τοῦ εἴδους τῶν ἐν αὐτῷ λειψάνων, προσμαρτυρεῖ καὶ τὸ μέγεθος καὶ ὁ τρόπος ἐν γένει τῆς ἀνορύξεως αὐτοῦ, τὸ κανονικὸν σχῆμα, ἡ ἰσομερὴς κλίσις τῶν πλευρῶν καὶ ὁ ὁριζόντιος πυθμήν. Ταῦτα πάντα πείθουσιν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ *δαπέδου λακκοειδοῦς χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου*. Ἀληθῶς δὲ ἡ μορφὴ παρομοίων ἐργαστηρίων δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διαφέρῃ, εἰς τόσον πρωίμους μάλιστα χρόνους, ἀπὸ τὰς κοινὰς καλύβας, τὸν προχειρότερον καὶ ἀρχαιότερον τύπον οἰκήματος. Παραπλήσια λακκοειδῆ ὀρύγματα ἡρμηνεύθησαν ἀλλαχοῦ ὡς δάπεδα πρωτογόνων οἰκημάτων· ταῦτα εἶναι γνωστὰ κυρίως ἐκ βορειοτέρων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ καὶ ἐν Ἑλλάδι ἀνευρέθησαν εὐάριθμα παρόμοια ὀρύγματα[1]. Οὐδεμία εὑρέθη ἔνδειξις περὶ

[1] Ἀναφέρω ἐνταῦθα μόνον τὸν ὑπὸ τοῦ ΤΣΟΥΝΤΑ, ΑΕ. 1898, 167 ἑξ. περιγραφόμενον λάκκον τῆς Ἀμοργοῦ, διαστάσεων 2.80 × 2.30 μ., ὃν ἡ H. GOLDMAN, Eutresis, 12, θεωρεῖ ὡς δάπεδον καλύβης. Πβλ. καὶ ΠΑΕ 1951, σ. 98.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς ὑπάρξεως τοίχου περὶ τὸν λάκκον, οὐδὲ λείψανα πρὸς ἔμπηξιν δοκῶν παρετηρήθησαν. Κατὰ τὸ βόρειον ὅμως μέρος σῴζονται λίθοι ἐν σειρᾷ ἐμπεπηγμένοι ἐντὸς τοῦ δαπέδου, σχηματίζοντες βαθμῖδα («πατούραν»), ὕψους 0.12-0.15 μ., ἐπὶ τῆς ὁποίας πιθανῶς ἐπάτει ὁ πήλινος δίσκος τῆς μεταλλευτικῆς καμίνου (εἰκ. 3).

2. ***Τάφρος III.*** Ὁμοίου σχήματος ἐργαστήριον ἀπεκάλυψεν ἡ σκαφὴ εἰς ἀπόστασιν 15 μ. πρὸς νότον τῆς τάφρου II, ὅπου ἐσκάφη νέα τάφρος (III). Εἰς βάθος 2.20 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας ἀνεφάνη σπηλαιό-

Εἰκ. 4. Λίθοι πληροῦντες τὸ Β. ἥμισυ τοῦ δευτέρου χαλκουργικοῦ ἐργαστηρίου.

μορφον λάξευμα ἐντὸς τοῦ μαλακοῦ βράχου· κατ' ἀντίθεσιν ὅμως πρὸς τὴν ἀμιγῶς πρωτοελλαδικὴν ἐπίχωσιν τοῦ λακκοειδοῦς ἐργαστηρίου τῆς τάφρου I-II, ἡ ἐπίχωσις τῆς νέας τάφρου εὑρέθη τεταραγμένη, ὑπεράνω δὲ καὶ ἐν μέρει ἐντὸς τοῦ ὀρύγματος, ὄστρακα ὑστεροελλαδικὰ III ἦσαν μεμειγμένα μετὰ πρωτοελλαδικῶν.

Ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου καὶ κάτω τὸ ὄρυγμα εὑρέθη κατὰ τὸ ἥμισυ πεπληρωμένον διὰ πολλῶν λίθων (εἰκ. 4), ὧν οἱ κατώτεροι ἦσαν ἐνίοτε ὀγκώδεις καὶ τεχνικῶς συνηρμοσμένοι, ὡς ἂν ἀπετέλουν θεμέλιον οἰκήματος. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ πλήρωσις τοῦ ὀρύγματος ἐγένετο διὰ τὴν σταθεροποίησιν τοῦ ἐδάφους ἢ τὴν θεμελίωσιν κτίσματος κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν πιθανῶς περίοδον. Ἡ συνέχισις τῆς σκαφῆς θὰ δείξῃ περὶ τίνος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρόκειται. Πρωτοελλαδικὰ ὄστρακα καί τινες σκωρίαι χαλκοῦ εἰς τὸν πυθμένα τοῦ ὀρύγματος καθιστοῦν δυνατὴν τὴν χρονικὴν τοποθέτησιν αὐτοῦ, ἀλλὰ περὶ τοῦ προορισμοῦ του μαρτυρεῖ σαφῶς πλὴν τοῦ ᾠοειδοῦς σχήματος, ὁμοιοτάτου πρὸς τὸ τοῦ λακκοειδοῦς ἐργαστηρίου τῶν τάφρων I-II, καὶ ἡ ὕπαρξις *ἐγκοπῆς* κατὰ τὸ ἀψιδοειδὲς δυτικὸν τμῆμα τῆς περιφερείας, εἰς ὕψος 0.10 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου, βαινούσης ὁριζοντίως καὶ ἀντιστοιχούσης προφανῶς πρὸς τὴν λιθίνην «πατούραν» τοῦ πρώτου ἐργαστηρίου. *Τὸ ὕψος καὶ τὸ σχῆμα τῆς ἐγκοπῆς συμφωνεῖ πρὸς τὸ πάχος καὶ τὴν μορφὴν τοῦ πηλίνου δίσκου τῆς μεταλλευτικῆς καμίνου,* τοῦ ὁποίου πολλὰ τεμάχια εὑρέθησαν κατὰ τὴν σκαφὴν τοῦ παρακειμένου λάκκου τῶν σκωριῶν, εἶναι ἑπομένως πιθανώτατον, ὅτι διὰ τὴν ἔνθεσιν ὁμοίου δίσκου προωρίζετο αὕτη.

Τὸ φουρνοειδὲς ἄρα τοῦτο ὄρυγμα τῆς τάφρου III ὑπῆρξεν ὁμοίως χαλκουργικὸν ἐργαστήριον, δίδει δὲ ἰδέαν σαφεστέραν ὁπωσδήποτε τῆς μορφῆς τοῦ μεταλλευτικοῦ ἱπνοῦ τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου.

3. ***Πορίσματα*** [1]. Πόθεν προήρχετο τὸ μετάλλευμα τοῦ χαλκοῦ, ἀποτελεῖ εἰσέτι πρόβλημα, διότι καὶ ἡ χημικὴ ἐξέτασις τῶν ὑπολειμμάτων τῆς καμινεύσεως δὲν ἔγινεν ἀκόμη, οὔτε ἄλλωστε εἶναι βέβαιον ὅτι θέλει αὕτη ἐπιλύσει τὸ πρόβλημα.

Νομίζω ὅμως, ὅτι τὸ μετάλλευμα κατ' ἀρχὴν δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μετεφέρετο μακρόθεν. Ἴσως ἡ γείτων Εὔβοια (ἡ ἀπέναντι ἀκτὴ τοῦ Μαρμαρίου) ἢ καὶ αὐτὴ ἡ Ἀττικὴ γῆ, ἦτο ἡ πηγὴ πορισμοῦ τοῦ πολυτίμου ὑλικοῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν παραλίαν τοῦ Ἀραφῆνος ὑφίστατο τὴν διὰ τοῦ πυρὸς κατεργασίαν. Πῶς κατωρθοῦτο ἡ ἐπίτευξις θερμοκρασίας τόσον ὑψηλῆς (ἄνω τῶν 1000 βαθμῶν), ἀπαραιτήτου διὰ τὴν τῆξιν τοῦ μεταλλεύματος, εἶναι ἓν ἀκόμη πρόβλημα ἄξιον ἐξετάσεως. Ἡ φρύξις πάντως τοῦ μεταλλεύματος ἐγίνετο ἐντὸς κλειστῶν φουρνοειδῶν καμίνων διὰ ξυλανθράκων, τὸ δὲ ἐκρέον διὰ τῶν ὀπῶν τοῦ πυθμένος τῆς καμίνου μετάλλευμα, συλλεγόμενον ἐντὸς χοάνης, ἐχύνετο τῇ βοηθείᾳ μικρῶν πηλίνων χωνίων εἰς τοὺς τύπους. Κατὰ τὴν γνώμην εἰδικῶν, ἡ ἐξέτασις τῶν σκωριῶν δεικνύει, ὅτι τὸ ποσοστὸν τοῦ ἀπομένοντος μετὰ τῶν ἀκαθαρσιῶν χαλκοῦ ἦτο σχετικῶς μικρὸν καὶ ἑπομένως ἡ ἀναγωγὴ τοῦ μετάλλου τελεία. Ὥστε οἱ χαλκουργοὶ τοῦ πρωτοελλαδικοῦ Ἀραφῆνος φαίνονται ἱκανῶς ἤδη προηγμένοι ἐν τῇ τέχνῃ τῆς κατεργασίας τῶν μετάλλων, τὴν ὁποίαν ἴσως ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν, ὅταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰ Ἀττικὰ παράλια.

Πλὴν τοῦ χαλκοῦ ὑπάρχουσιν ἐνδείξεις ἐπιτοπίου κατεργασίας καὶ τοῦ

[1] Ἡ πρόχειρος συναγωγὴ τῶν ἐκ τῶν δεδομένων τῆς σκαφῆς προκυψάντων στοιχείων ἔχει ἐντελῶς προσωρινὸν χαρακτῆρα καὶ δὲν θὰ ἐπεχειρεῖτο ἐνταῦθα, ἂν δὲν ἐκρίνετο ἀναγκαία κάποια, ἔστω καὶ ὑπὲρ τὸ δέον περιληπτικὴ καὶ στοιχειώδης, ἀνακοίνωσις περὶ τῶν τεχνικοῦ ἐνδιαφέροντος πορισμάτων τῆς ἀνασκαφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μολύβδου, τὸ πρᾶγμα ὅμως χρήζει περαιτέρω ἐρεύνης. Πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ σημειωθῇ, ὅτι πολλὰ μολύβδινα ἀντικείμενα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν οἰκημάτων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ. Ἡ γειτνίασις τῶν ἱστορικῶν μολυβδούχων κοιτασμάτων τῆς Λαυρεωτικῆς προσδίδει ὅλως ἰδιαίτερον ἐν διαφέρον εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην.

Διὰ τὸν ἀκριβέστερον χρονικὸν καθορισμὸν τῆς ἐν Ἀραφῆνι ἀσκουμένης κατεργασίας τοῦ χαλκοῦ βοηθοῦσι τὰ κεραμεικὰ λείψανα τοῦ πρώτου ἐργαστηρίου, ἅτινα περιλαμβάνουσι καὶ γραπτὰ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῆς Νάξου καὶ τῆς Σύρου (πρβ. ΠΑΕ 1951, 77 ἑξ., εἰκ. 5-9) κοινῶς ἀναγόμενα εἰς *νεωτέραν φάσιν τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου*. Μορφολογικὴ δὲ σύγκρισις μεταλλίνων τινῶν ἀντικειμένων, εὑρεθέντων ἐντὸς τοῦ ἐργαστηρίου, παρέχει τὴν σπουδαίαν ἔνδειξιν, ὅτι τοῦτο εἶναι ἴσως σύγχρονον πρὸς τὰς τελευταίας φάσεις τῆς ΙΙ πόλεως τῆς Τροίας (πιθανῶς μεταξὺ 2.400—2.300 π.Χ.).

Ἡ εὕρεσις ἄλλως τε σκωριῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῶν οἰκιῶν τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ μαρτυρεῖ, ὅτι τὰ οἰκήματα ταῦτα ἐστέγαζον τοὺς χαλκεῖς τῶν ἐργαστηρίων. Ἡ κεραμεικὴ τῶν οἰκιῶν παρουσιάζεται ἐπίσης ἐξειλιγμένη ἀλλ' οὐχὶ τόσον ὄψιμος καὶ ἀνήκει, ὡς φαίνεται, εἰς τοὺς μέσους πρωτοελλαδικοὺς χρόνους. Ὥστε ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς προκύπτει ἀναμφισβητήτως ὅτι ἔχομεν ἐν Ἀραφῆνι ἐπιτόπιον κατεργασίαν τῶν μεταλλευμάτων *αἰῶνάς τινας πρὸ τοῦ 2000 π. Χ.* Τὰ μικρά, λακκοειδῆ ἐργαστήρια τῆς Ραφήνας εἶναι κατὰ ταῦτα αἱ ἀρχαιότεραι μέχρι τοῦδε γνωσταὶ ἐν Ἑλλάδι μεταλλουργικαὶ ἐγκαταστάσεις.

ΙΙ. ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΑ ΛΕΙΨΑΝΑ

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, ἐκ τῶν ἐπιφανειακῶν ἐνδείξεων εἶχε γίνει φανερόν, ὅτι ὁ πρωτοελλαδικὸς συνοικισμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκον τὰ ἐν τῇ παραλίᾳ ἐργαστήρια, ἐξετείνετο ἐπί τινος χαμηλῆς ἀνωφερείας, δυτικῶς τοῦ λιμενίσκου τῆς Ραφήνας. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐβεβαίωσε πράγματι, ὅτι ὁμάδες οἰκιῶν εἶχον κτισθῇ ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης, ἡ ὁποία δεσπόζει τοῦ λιμένος καὶ τοῦ ὅρμου, ἔχει δὲ παρὰ τὸ μικρὸν ὕψος πανοραματικὴν θέαν καὶ ὁπωσδήποτε προφυλάσσεται ἀπὸ τῶν σφοδρῶς πνεόντων ΒΑ ἀνέμων, χάρις εἴς τι παρεμβαλλόμενον πρὸς Β ὕψωμα.

Ἡ θέσις αὕτη τοῦ συνοικισμοῦ οὐδόλως εἶναι ὀχυρά· προφανῶς ὅμως τοὺς παλαιοὺς οἰκιστὰς κατὰ κύριον λόγον προσείλκυσεν ὁ μικρὸς λιμὴν καὶ ὁ ἀμμώδης ὅρμος, κείμενοι εἰς τὰς ἐκβολὰς ποταμοῦ καὶ εἰς τὴν ἔξοδον σπουδαίας φυσικῆς διόδου πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς χώρας. Διὰ τοὺς παλαιούς, ὅπως καὶ τοὺς νέους οἰκήτορας, πρωτεύοντα ρόλον ἔπαιξεν ἡ προτίμησις τῆς παραλίας. Οὕτω, τὰ οἰκήματα τοῦ συγχρόνου προσφυγικοῦ συνοι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

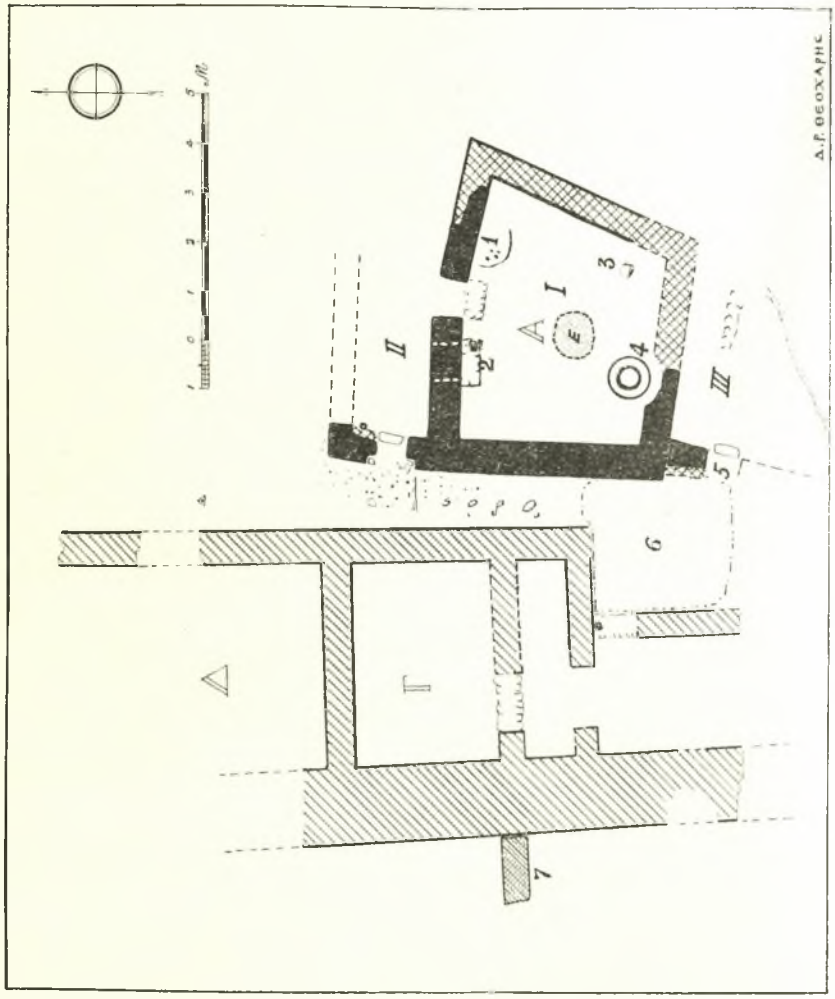

Εἰκ. 5. Ἀραφήν (1952). Κάτοψις πρωτοελλαδικῶν οἰκημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κισμοῦ κεῖνται ἐν μέρει ἐπὶ τῶν προϊστορικῶν ἐρειπίων. Εὐτυχῶς, εἰς πολλὰ σημεῖα ἡ πρωτοελλαδικὴ ἐπίχωσις παρέμεινε κατὰ τὸ πλεῖστον ἄθικτος, ἀλλὰ τοῦ εἰκαζομένου ἐπὶ τῆς θέσεως μυκηναϊκοῦ συνοικισμοῦ (ἐνδεχομένως καὶ μεσοελλαδικοῦ) τὰ οἰκοδομικὰ ἴχνη φαίνεται ὅτι ἐξηφανίσθησαν σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν.

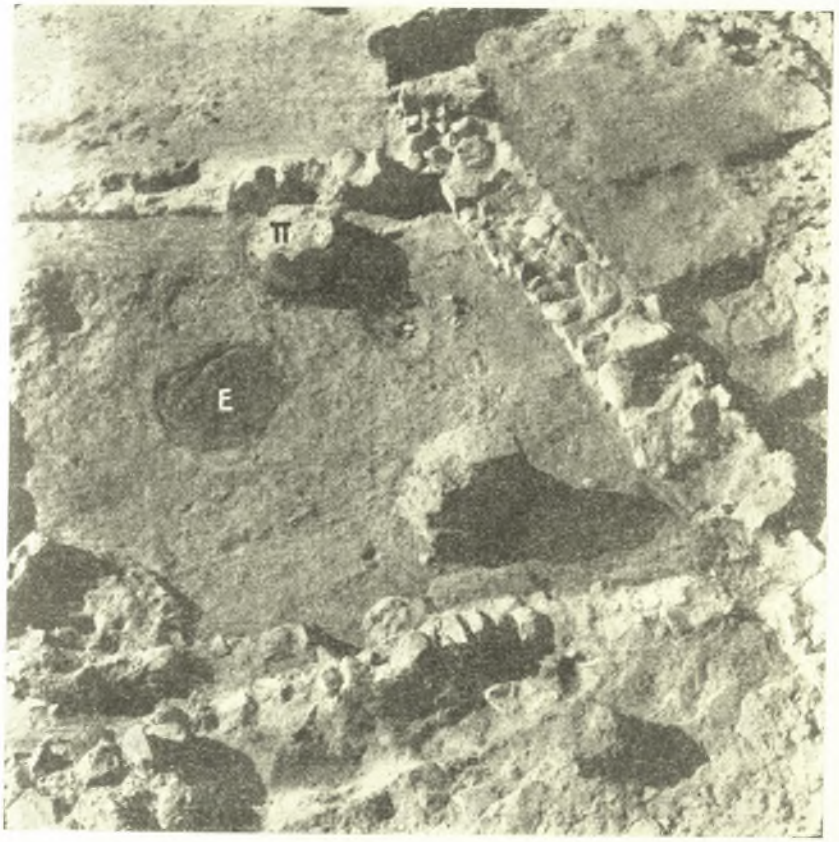

Εἰκ. 6. Ἄποψις τῆς οἰκίας «Α» ἀπὸ βορρᾶ.

Γενικῶς, ἡ γειτνίασις μετὰ τοῦ συγχρόνου συνοικισμοῦ καὶ αἱ ὀχυρωματικαὶ τάφροι καὶ τὰ ὀρύγματα τῶν πολυβολείων, ἅτινα εἶχον ἀνοιχθῆ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς Κατοχῆς ἐπὶ τοῦ ὑψώματος, ἐπηύξησαν τὰς δυσκολίας τῆς ἀνασκαφῆς, ἐνεργουμένης ἐπὶ ἀβαθοῦς ἐπιχώσεως.

Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ ὑπῆρξεν ἐφέτος μᾶλλον περιωρισμένη. Ἀπεκαλύφθη πλήρως μὲν μία κυρίως οἰκία (Α), ἀποδώ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σασα ἀφθονώτατα κεραμεικὰ λείψανα, καὶ μερικῶς μία ἄλλη (Β)· δύο ἄλλα οἰκήματα (Γ καὶ Δ), κείμενα παρὰ τὴν οἰκίαν Α, ἠρευνήθησαν μόνον ἐξ ἐπιπολῆς, διὰ τὴν διαγραφὴν τῆς κατόψεως αὐτῶν.

1. ***Οἰκία Α*** (σχεδιογρ. εἰκ. 5, εἰκόνες 6 καὶ 7). Ὡς δεικνύει τὸ σχέδιον τῆς κατόψεως, ἡ οἰκία ἀποτελεῖται ἐκ δύο τοὐλάχιστον δωματίων. Τὸ

Εἰκ. 7. Πίθος εὑρεθεὶς ἐν θέσει κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν τοῦ οἰκήματος «Α».

κυριώτερον ἐξ αὐτῶν εἶναι εὐρύχωρον (διαστάσεων ἐσωτερικῶς 3.70×5.00 περίπου μ.) τραπεζοειδὲς δωμάτιον (Ι), περιοριζόμενον ὑπὸ τριῶν λιθοκτίστων τοίχων. Λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους πρὸς δυσμάς, τὸ δάπεδον ἐλαξεύθη ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους (κιμιλιά) καὶ ἀντὶ θεμελίου κτιστοῦ τῆς πλινθίνης ἀνωδομίας ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τὸ στερεὸν ἔδαφος. Ἰσχυρότερος τῶν κτιστῶν τοίχων εἶναι ὁ δυτικός (πάχους 0.70 μ.),

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σωζόμενος μέχρις ὕψους 0.60 μ., ἀξιοσημείωτος δὲ καὶ κατὰ τοῦτο, ὅτι οἱ λίθοι εἶναι λοξῶς ἢ διαγωνίως τοποθετημένοι καὶ καλῶς συμπεπλεγμένοι (diagonal ἢ herring-bone wall), κατὰ σύστημα οἰκοδομικὸν γνωστόν, κατὰ τὴν ἔννοιαν ὅμως τοῦ ὕψους τῶν δόμων, ἐκ τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ τῆς Ἀττικῆς[1] καὶ ἐξ ἄλλων συνοικισμῶν τῆς ἀρχαιοτέρας περιόδου τοῦ χαλκοῦ (Τροία, Θερμή, Ἀσέα, Εὔτρησις κ. ἀ.). Ἐξωτερικῶς τὸ θεμέλιον καλύπτει σειρὰ μικρῶν πλακοειδῶν λίθων, ἐνεσφηνωμένων ὀρθίων (δίκην ὀρθοστατῶν) καὶ προστατευόντων τὴν βάσιν τοῦ τοίχου ἀπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων.

Ἡ θύρα τοῦ δωματίου, διὰ τοῦ ὁποίου συνεκοινώνει μετὰ τοῦ συνεχομένου πρὸς Β προδόμου, πλάτους σχετικῶς μικροῦ (0.70 μ.), εὑρίσκεται εἰς τὸ μέσον τοῦ βορείου τοίχου. Ἀρχικῶς ὅμως φαίνεται ὅτι ὑπῆρχε καὶ δεύτερον ἄνοιγμα, ἀποφραχθὲν κατόπιν (ἀριθ. 2 ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκ. 5), τοῦ ὁποίου σῴζεται κατὰ χώραν ὁ λίθινος ὅλμος, ἐν ᾧ περιεστρέφετο ἡ στρόφιγξ τῆς θύρας. Ἔμπροσθεν καὶ τῶν δύο θυρωμάτων ὑπάρχουσι κατώφλια, διὰ λίθων, ἐν μέρει δὲ καὶ δι' ὀστράκων πιθοειδῶν ἀγγείων, κατεσκευασμένα.

Τὸ εὐρύχωρον τοῦτο δωμάτιον ὑπῆρξε βεβαίως τὸ κύριον ἐνδιαίτημα μιᾶς οἰκογενείας: εἰς τὸ μέσον ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ δαπέδου ἐσκαμμένη καὶ πεπληρωμένη διὰ πηλοῦ ἡ κυκλικὴ ἑστία (ἡ ἀρχικὴ ἑστία τοῦ οἰκήματος) (Ε ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκόνος 5 καὶ ἐν εἰκόνι 6), παρ' αὐτὴν δὲ κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν ἔκειτο ἐμπεπηγμένος εἰς βάθος 0.50 μ. ἐντὸς τοῦ δαπέδου μέγας ἀποταμιευτικὸς πίθος (εἰκ. 7· πρβ. ἀριθ. 4 ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκ. 5 καὶ Π ἐν εἰκόνι 6) καὶ εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ πίθου ἀπόστασιν εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου λίθοι τριπτῆρες. Κατὰ τὴν ΝΑ γωνίαν μικρὸς λάκκος (ἀριθ. 3 ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκ. 5) εὑρέθη πεπληρωμένος τέφρας, ἀλλὰ τῶν γνωστῶν «βόθρων» τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου δὲν ἀνευρέθη παράδειγμα μέχρι τοῦδε ἐν Ἀραφῆνι. Τέλος παρὰ τὴν εἴσοδον ἐσῴζετο περίεργον κατασκεύασμα ἐκ πηλοῦ (πινακιοθήκη;) (ἀριθ. 1, ἐν τῷ σχεδιογρ. τῆς εἰκ. 5) μετὰ τεσσάρων κοιλωμάτων διὰ τὴν ἔνθεσιν ἀγγείων, ἐντὸς δύο δ' ἐξ αὐτῶν εὑρέθησαν κατὰ χώραν δύο ἀγγεῖα, ὧν τὸ μὲν ἡμισφαιρικὴ φιάλη, τὸ δὲ ραμφόσχημον ἀγγεῖον (sauce-boat), ἀμφότερα τυπικὰ ΠΕ σχήματα. Μέγας ἀριθμὸς ὀστράκων ἀγγείων καί τινα πλήρη ἀγγεῖα (ὑπερπεντήκοντα ἀγγεῖα συνεπληρώθησαν ἐκ τῶν ὀστράκων τοῦ δωματίου τούτου) ἐσχημάτιζον ὁμοῦ μετὰ παντοίων λειψάνων καὶ ἀπορριμμάτων (ὀστρέων, ὀστῶν ζῴων κλπ.) ἐπίχωσιν 0.60 μ.

[1] G. Mylonas, AJA XXXVIII, 1934, 258 ἑξ. Ἡ μετ' εὐλόγου ἐνδιαφέροντος ἀναμενομένη ὁριστικὴ δημοσίευσις τῶν εὑρημάτων τοῦ Ἁγίου Κοσμᾶ, συνοικισμοῦ θεμελιώδους σημασίας διὰ τὴν γνῶσιν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς πρωτοελλαδικῆς Ἀττικῆς, θὰ καταστήσῃ δυνατὴν εἰς τὸ μέλλον τὴν συσχέτισιν μετὰ τῶν εὑρημάτων τῆς Ραφήνας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐντὸς τοῦ δωματίου, χωριζομένην εἰς πλείονας στρώσεις. Προφανῶς ἡ διάρκεια τῆς χρήσεως τῆς οἰκίας ὑπῆρξε μακροτάτη· τοῦτο δεικνύει καὶ ἡ ἀλλαγὴ τῆς θέσεως τῆς ἑστίας τοῦ οἰκήματος εἰς διάφορα βάθη τῆς ἐπιχώσεως, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι καλύπτει τὰ λείψανα τῆς ζωῆς τεσσάρων ἢ πέντε γενεῶν.

Στενός (1.50 μ.) ἐπιμήκης πρόδομος ἢ μικρὰ αὐλή (II) προσετέθη εἰς τὸ κύριον δωμάτιον πρὸς Β, ἀλλ' ὁ βόρειος τοῖχος αὐτοῦ, κατεσκευασμένος πιθανῶς ἐξ ὠμῶν πλίνθων, δὲν σῴζεται. Πρὸς δυσμὰς ἀνοίγεται ἡ ἐξώθυρα, πλάτους μόλις 0.60 μ., ὁδηγοῦσα πρὸς τὸν στενὸν δρομίσκον, ὅστις χωρίζει τὴν οἰκίαν ἀπὸ τῶν παρακειμένων πρὸς δυσμὰς οἰκημάτων. Κατὰ χώραν σῴζεται καὶ ὁ λίθινος ὅλμος τῆς θύρας, εἰς τὰς γωνίας δὲ τῶν παραστάδων δύο ὀπαὶ μαρτυροῦσιν, ὅτι τὸ πλαίσιον τῆς θύρας ἀπετελεῖτο ἐκ ξυλίνων δοκῶν.

Πρὸς νότον τῆς οἰκίας Α ἀνευρέθη τὸ δάπεδον ἑτέρου δωματίου (ΙΙΙ ἐν τῷ σχεδιογραφήματι) μετὰ θυρώματος (ἀριθ. 5) ἄγοντος πάλιν πρὸς τὸν δρόμον. Νομίζω, ὅτι πρόκειται περὶ δωματίου ἄλλης οἰκίας, ἀτυχῶς κατὰ τὸ πλεῖστον καταστραφείσης.

2. ***Οἰκία Γ*** (σχεδιογρ. εἰκ. 5). Πρὸς δυσμὰς τῆς οἰκίας Α ἀνευρέθη στενὸς δρομίσκος (πλάτους 1.00-1.35 μ.) περαιτέρω δὲ διεγράφη ἁπλῶς, ἀφαιρεθέντος τοῦ ἐπιφανειακοῦ στρώματος, τὸ διάγραμμα οἰκήματος κανονικωτέρου σχεδίου (οἰκία Γ). Ἡ οἰκία φαίνεται πάλιν ἀποτελουμένη ἐξ ἑνὸς τετραγώνου κυρίου δωματίου (διαστάσεων ἐσωτερικῶς 4.00×3.00 περίπου μ.), ἔχοντος τὴν θύραν πρὸς Ν καὶ ἐπικοινωνοῦντος μετὰ τοῦ στενοῦ (πλάτ. 1.20 μ.) προδόμου. Νοτιώτερον διακρίνεται ἐγκάρσιος τοῖχος καὶ θύρα, ἄγουσα προφανῶς πρὸς τὸν δρομίσκον, σῴζουσα δὲ τὸν λίθινον ὅλμον κατὰ χώραν. Ἀξιοσημείωτον ἰδιᾳ εἶναι τὸ μέγα πάχος τοῦ δυτικοῦ τοίχου (1.55 μ.), δυσανάλογον δι' οἴκημα, τοῦ ὁποίου οἱ λοιποὶ τοῖχοι ἔχουν μέσον πάχος 0.65 μ. Εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ *ὀχυρωματικοῦ περιβόλου* τοῦ συνοικισμοῦ, χρησιμοποιηθέντος ὡς δυτικοῦ τοίχου τῶν συνεχομένων πρὸς αὐτὸν οἰκημάτων. Παραδείγματα τοιαύτης χρήσεως εἶναι γνωστὰ εἰς τὴν προϊστορικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Εἷς τοῖχος δυτικῶς τοῦ «περιβόλου» (ἀριθ. 7 ἐν τῷ σχεδιογραφήματι) ἀπεδείχθη μεταγενεστέρα προσθήκη. Βορείως τοῦ οἰκήματος Γ' διαγράφεται ἕτερον συνεχόμενον οἴκημα (οἰκία Δ), κείμενον σήμερον κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τῆς αὐλῆς συγχρόνου οἰκίας. Γενικῶς ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ κανονικότης τοῦ διαγράμματος καὶ ἡ «μεγαροειδής» (πβλ. τὰ μεγαροειδῆ οἰκήματα τῆς ΙΙ πόλεως τῆς Τροίας) διάταξις τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τῶν δύο τούτων οἰκιῶν.

Ἡ ἀνασκαφὴ τῶν οἰκημάτων τούτων εἰς τὸ μέλλον θὰ ἀποδώσῃ, ὡς ἐλπίζω, νέα σημαντικὰ στοιχεῖα περὶ τῆς ζωῆς τῶν κατοίκων τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

3. ***Οἰκία Β.*** Κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ ὑψώματος, παρὰ τὸ χεῖλος τῆς ἀποτόμως πρὸς τὴν θάλασσαν καταπιπτούσης κλιτύος (τὸ σημεῖον ὅπου τὸ γράμμα Γ ἐν εἰκόνι 1), ἀνεσκάφησαν μερικῶς τὰ λείψανα περισσοτέρων τῆς μιᾶς οἰκιῶν.

Εἰς τὸ ἐπιφανὲς τοῦτο σημεῖον τοῦ ὑψώματος εἶχον ἀνορυχθῆ πολυβολεῖα καὶ τάφροι κατὰ τὴν Κατοχήν (πρβ. εἰκ. 8 Π), ἐκ τῶν σκαφῶν δὲ ἐκείνων κατεστράφησαν κατὰ μέγα μέρος τὰ προϊστορικὰ οἰκήματα. Παρὰ

Εἰκ. 8. Ἄποψις τῆς οἰκίας Β ἀπὸ βορρᾶ (Π = πολυβολεῖον. Ε = ἑστία(;) πρωτοελλαδικοῦ οἰκήματος «Β»).

ταῦτα ἡ ἀνασκαφὴ ἀπεκάλυψε καὶ ἐνταῦθα σαφῆ λείψανα ἑνὸς κυρίως οἰκήματος (οἰκία Β), ἀποτελουμένου ἐξ ἑνὸς δωματίου, διαστάσεων ἐσωτερικῶς 3.00×4.00 περίπου μ., ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ὁποίου ἔκειτο πιθανῶς ἡ ἑστία (Ε ἐν εἰκόνι 8). Τοῦ δωματίου σῴζεται κυρίως ὁ δυτικὸς τοῖχος, ἐκ τῶν ἄλλων δὲ μόνον πενιχρὰ λείψανα. Ἀνατολικώτερον φαίνεται ὅτι ἐξετείνετο δεύτερον δωμάτιον, σήμερον ὅμως χαίνει ἐκεῖ ὁ κρημνός· τοῦτο μαρτυρεῖ, ὅτι κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον ἡ μορφὴ τοῦ χώρου ἦτο διαφορετικὴ καὶ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν αἰώνων ἐσημειώθησαν κατακρημνίσεις τοῦ ἐδάφους πρὸς τὴν πλευρὰν τῆς θαλάσσης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Δοκιμαστικὴ σκαφὴ ἐντὸς τοῦ κυρίου δωματίου τῆς οἰκίας «Β» ἐπέτρεψε νὰ διαπιστωθῇ, ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐξ *ἕνδεκα ἐπαλλήλων στρώσεων*, ἄλλοτε ἐκ πηλοῦ καὶ ἄλλοτε ἐκ μικρῶν θαλασσίων χαλίκων ἀποτελουμένων (εἰκ. 9). Ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἐπερατώθη καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο.

Πέριξ τῆς οἰκίας «Β» ἀπεκαλύφθησαν δύο ἄλλαι ἑστίαι, ὥστε εἶναι βέβαιον, ὅτι πρόκειται περὶ συστάδος οἰκημάτων.

Εἰκ. 9. Ἕνδεκα ἐπάλληλοι στρώσεις ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς οἰκίας «Β».

ΙΙΙ. ΠΡΩΤΟΕΛΛΑΔΙΚΗ ΚΕΡΑΜΕΙΚΗ

Τὰ κεραμεικὰ λείψανα τῆς πρωτοελλαδικῆς περιόδου ὑπῆρξαν πλουσιώτατα. Πεντήκοντα περίπου ἀγγεῖα, πλήρη ἢ ἀσφαλῶς συμπεπληρωμένα ἦλθον εἰς φῶς, προέρχονται δὲ ταῦτα καθ' ὁλοκληρίαν ἐκ τῆς οἰκίας Α, τῆς μόνης πλήρως ἀνασκαφείσης (πρβ. εἰκ. 10). Ἐν τῇ παρούσῃ προσωρινῇ ἐκθέσει δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατὸν νὰ δοθῇ πλήρης καὶ ἀκριβὴς περιγραφή, οὐδὲ μνεία κἂν νὰ γίνῃ τῶν ἀπείρων μεμονωμένων περιπτώσεων.

Ἐν γενικαῖς γραμμαῖς ἡ κεραμεικὴ τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς Ραφήνας ὁμοιάζει πρὸς τὴν κεραμεικὴν τοῦ Ἁγ. Κοσμᾶ καὶ τῶν συγχρόνων συνοικισμῶν τῆς Στερεᾶς καὶ τῆς Πελοποννήσου, περιλαμβάνει δὲ ὅλα σχεδὸν τὰ τυπικὰ πρωτοελλαδικὰ σχήματα. Ἀλλά, ὡς εἶναι ἐπόμενον, πλὴν τῶν ὁμοιοτήτων παρατηροῦνται καί τινες διαφοραί, κάποια τοπικὴ ἰδιομορφία. Εἶναι φανερὰ ἡ προτίμησις ὡρισμένων σχημάτων καὶ ἡ ἀπουσία ἄλλων. Ὥστε εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ, ὅτι τὰ κεραμεικὰ εὑρήματα τῆς Ραφήνας πλουτίζουν σημαντικῶς τὰς γνώσεις ἡμῶν περὶ τῆς πρωτοελλαδικῆς κεραμεικῆς.

Εἰκ. 10. Πρωτοελλαδικὰ ἀγγεῖα ἐκ τῆς οἰκίας Α.

Γραπτὰ ἀγγεῖα δὲν εὑρέθησαν ἐν τῷ συνοικισμῷ, τὰ μόνα δὲ δύο ὄστρακα τῆς ἐφετινῆς σκαφῆς προέρχονται ἐξ ἀβεβαίων θέσεων. Μόνον ἐν τῇ παραλίᾳ, ἐντὸς τῆς τάφρου Π, τὰ γραπτὰ ὄστρακα ἦσαν ὁπωσδήποτε συχνότερα, πάντοτε ὅμως σπάνια μεταξὺ τοῦ πλήθους τῶν μονοχρώμων καὶ ἀβαφῶν. Ὡς καὶ τὰ γραπτὰ τοῦ προηγουμένου ἔτους, ἀνήκουσι καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὴν τάξιν τῶν διὰ σκοτεινόχρου βαφῆς ἐπὶ ἀνοικτοῦ βάθους (dark-on-light) κοσμουμένων ἀγγείων, δεικνύουσι δὲ μεγάλας ὁμοιότητας πρὸς τὰ Κυκλαδικά (τῆς Σύρου καὶ τῆς Νάξου).

Ἐγχάρακτα ὄστρακα εὑρέθησαν ἐλάχιστα, ὅσα ὅμως ἀρκοῦσι νὰ ὑπο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γραμμίσωσι τὸν «Ἑλλαδικὸν» χαρακτῆρα τῆς κεραμεικῆς τοῦ Ἀραφῆνος. Πάντα φέρουσιν ἔντυπον διακόσμησιν, ἀνάλογον πρὸς τὰ ἀντίστοιχα γνωστὰ ἐκ τῶν Κυκλάδων, ὅπου, ὡς γνωστόν, εἶναι ἄφθονα, ἀποτελοῦντα τὴν μᾶλλον χαρακτηριστικὴν κατηγορίαν ἀγγείων.

Τὰ μονόχρωμα ἢ ἀβαφῆ ἀγγεῖα εἶναι ἀφθονώτατα, διαιροῦνται δὲ εἰς δύο κατηγορίας: Τὰ εὐτελέστερα καὶ ὀγκωδέστερα εἶναι πεποιημένα ἐξ ἀκαθάρτου πηλοῦ, περιέχοντος ἄμμον καὶ τρίμματα λίθων, ἔχουσι τοιχώματα παχέα καὶ ἐπιφάνειαν μᾶλλον ἢ ἧττον τραχεῖαν. Εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην ὑπάγονται οἱ πίθοι καὶ τὰ ὀπτήρια ἢ τήγανα (pans), αἱ χύτραι καὶ τὰ τετραποδικὰ σκεύη καὶ διάφορα ἀποθηκευτικὰ ἀγγεῖα, ὄστρακα τῶν ὁποίων εὑρέθησαν κατὰ χιλιάδας ἐν τῇ ἀνασκαφῇ.

Ἡ δευτέρα κατηγορία περιλαμβάνει τὰ ἀγγεῖα καλυτέρας ποιότητος. Ἡ κατασκευὴ αὐτῶν εἶναι ἐπιμελεστέρα, ὁ πηλὸς καθαρώτερος, τὰ τοιχώματα λεπτότερα. Τὰ χαρακτηριστικώτερα τῶν σχημάτων εἶναι αἱ παντὸς εἴδους φιάλαι ἢ σκύφοι, τὰ πινάκια, αἱ πρόχοι καὶ αἱ φιάλαι μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (sauce-boats).

Γενικὸν τεχνικὸν γνώρισμα τῆς κεραμεικῆς ταύτης εἶναι ἡ σπάνις τοῦ πρωτογόνου ἐκείνου γανώματος (Urfirnis), τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ἐκ τῶν χαρακτηριστικωτέρων γνωρισμάτων τῆς πρωτοελλαδικῆς κεραμεικῆς καθ' ὅλου. Ἀντὶ γανώματος ἢ βαφῆς τὰ ἀγγεῖα καλύπτονται ὑπὸ λεπτοτάτου ἐπιχρίσματος καθαροῦ πηλοῦ, ὁμοχρώμου γενικῶς πρὸς τὸν πηλὸν ἢ ἀνοικτοτέρας ἀποχρώσεως. Ἡ ἐπάλειψις ἄλλοτε εἶναι ἀνθεκτικὴ καὶ συγκρατεῖται καλῶς, ἄλλοτε δὲ ἀποτρίβεται εὐκόλως, τὴν χρῆσιν δ' αὐτῆς ἐπέβαλλε φαίνεται καὶ ἡ παρουσία ἐν τῷ πηλῷ τῶν ἀγγείων λεπτῆς ἄμμου, ἡ ὁποία καθίστα τὴν ἐπιφάνειαν τραχεῖαν.

Τὰ ἀνευρεθέντα ἀγγεῖα ἀνήκουσιν εἰς δεκαπέντε καὶ πλέον διάφορα βασικὰ σχήματα:

Α'. ***Φιάλαι*** μικραί, ἡμισφαιρικαί, ἄνευ βάσεως ἢ συνηθέστερον μετὰ ταπεινῆς διακτυλιοειδοῦς βάσεως (εἰκ. 10, τελευταία σειρά) ἐκ τῶν τυπικῶν πρωτοελλαδικῶν σχημάτων. Μία μεγάλη, βαθεῖα, ἄνευ βάσεως φιάλη, μετὰ καθέτων ἐπὶ τοῦ χείλους λαβῶν ἀποτελεῖ ἰδιαίτερον σπανιώτατον σχῆμα (εἰκ. 10, τὸ πρῶτον τῆς α' σειρᾶς).

Β'. ***Πινάκια.*** Πεποιημένα ἐκ καθαρωτάτου πηλοῦ, μετὰ λεπτοτάτων τοιχωμάτων (ἐνίοτε πάχους δύο μόνον χιλιοστομέτρων), εἶναι λίαν ἀβαθῆ καὶ ἔχουσι πεπλατυσμένον τὸν πυθμένα. Ἡ διάμετρος αὐτῶν ποικίλλει μεταξὺ 15-20 ἑκατοστομ. Λέκα παραδείγματα δίδουσι πλῆρες τὸ σχῆμα, πολλῶν δὲ ἄλλων εὑρέθησαν μεμονωμένα ὄστρακα (εἰκ. 10 τὰ δύο πρῶτα τῆς τρίτης σειρᾶς).

Γ'. ***Φιάλαι μετὰ ραμφοσχήμου προχοῆς (sauce-boats).*** Τυπικὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐπίσης πρωτοελλαδικὸν σχῆμα. Πλήρη παραδείγματα εὑρέθησαν τρία, πολλῶν δὲ ἄλλων τμήματα. Αἱ φιάλαι εἶναι βαθεῖαι καὶ εὔσχημοι, ἡ βάσις λίαν χαμηλή, δακτυλιοειδὴς καὶ ἡ λαβὴ ὁριζοντία· καὶ κάθετοι ὅμως λαβαὶ ἀπαντῶνται. Ἡ προχοὴ εἶναι σχετικῶς βραχεῖα. Ἓν πλῆρες ἀγγεῖον εὑρέθη ἐπὶ τοῦ κατωφλίου τῆς θύρας τῆς οἰκίας Α (εἰκ. 11) ἄλλο δὲ προέρχεται ἐκ τῆς «πινακιοθήκης» τῆς αὐτῆς οἰκίας (πρβ. ἀνωτέρω σελ. 139). Τὰ τρία πληρέστερον διατηρούμενα ἀγγεῖα τοῦ σχήματος τούτου εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ, μεμειγμένου μετὰ μαρμαρυγίου, εἶναι δὲ ἐπηλειμμένα διὰ στρώματος καθαροῦ πηλοῦ.

Ἄφθονα εὑρέθησαν ὄστρακα sauce-boats καλυτέρας ποιότητος, ἐνίοτε φέροντα τὸ γνωστὸν πρωτόγονον γάνωμα (Urfirnis) ἢ ἐπίχρισμά τι τεφρόν, ὁμοίως δὲ ἀπαντῶνται βάσεις ὑψηλαί, κοῖλαι ἐσωτερικῶς καὶ προχοαὶ εὐρεῖαι.

Εἰκ. 11. Sauce-boat ἐκ τοῦ κατωφλίου τῆς οἰκίας Α (1 : 3 περ.).

Εἰκ. 12. Κύπελλα πρωτοελλαδικά.

Δ'. ***Κύπελλα*** (εἰκ. 12 καὶ εἰκ. 10, τὰ δύο μεσαῖα τῆς β' σειρᾶς). Πέντε πλήρη ἢ σχετικῶς πλήρη ἀγγεῖα τοῦ σχήματος τούτου καὶ πολλὰ ὄστρακα ἄλλων εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς οἰκίας Α. Εἶναι εὐρύστομα μετὰ σφαιρικῆς κοιλίας καὶ ὑψηλοῦ λαιμοῦ, χωριζομένου ἀποτόμως ἀπὸ τοῦ λοιποῦ σώματος, μετὰ μιᾶς κυλινδρικῆς λαβῆς. Πρέπει νὰ θεωρηθῶσι τὰ χαρακτηριστικώτερα ἀγγεῖα τῆς κεραμεικῆς τῆς οἰκίας Α. Εἶναι κατεσκευα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σμένα ἐκ πηλοῦ διαφόρων ποιοτήτων, γενικῶς ὅμως ἔχουσι λεπτὰ τοιχώματα. Τὸ σχῆμα εἶναι γνωστὸν ἐκ τῆς γείτονος Εὐβοίας, ἐκ τῶν Κυκλάδων (ΑΕ 1899 πίν. 9,7 ἐκ Σύρου καὶ πίν. 9,5 καὶ 11), τῆς Στερεᾶς (Ὀρχομενός, Εὕρησις) καὶ σπανιώτερον ἐκ τῆς Πελοποννήσου.

Παραπλησίου σχήματος ἀγγεῖα ἀπαντῶνται καὶ ἐν τῇ Τροίᾳ (Troy, τόμ. I,2 εἰκ. 378 ἀρ. 33.229, προερχόμενα ἐκ τῶν πρώτων φάσεων τῆς II Τροίας) καὶ ἐν Λέσβῳ.

Ε'. ***Πρόχοι.*** Αἱ στενόλαιμοι πρόχοι εἶναι ἐκ τῶν σπανιωτέρων σχημάτων τῆς κεραμεικῆς τῆς οἰκίας Α. Ἓν δεῖγμα σῳζόμενον κατὰ τὸ ἥμισυ περίπου, προσομοιάζει πρὸς γνωστὸν Κυκλαδικὸν τύπον (ΑΕ 1899, πίν. 9 ἀριθ. 2). Τὸ ὁλικὸν ὕψος τοῦ ἀγγείου θὰ ὑπερέβαινε τὰ 0,25 μ. Προέρχεται ἐκ τοῦ δαπέδου τῆς οἰκίας καὶ φέρει ὡραῖον, ποικίλλον κατὰ τὸν χρωματισμόν, ἐρυθρόφαιον γάνωμα (Urfirnis).

Εἰκ. 13. Ἀσκός.

Ζ'. ***Ἀσκοί*** (εἰκ. 13). Σχετικῶς σπάνιον εἶναι καὶ τὸ σχῆμα τοῦτο. Μόνον δύο ἢ τριῶν ἀγγείων τμήματα εὑρέθησαν ἐν τῇ ἐπιχώσει τῆς οἰκίας Α. Τὸ πληρέστερον διατηρούμενον παρουσιάζει τὸ τυπικὸν σχῆμα τοῦ χαρακτηριστικοῦ τούτου πρωτοελλαδικοῦ ἀγγείου. Ἡ λαβὴ εἶναι ταινιοειδὴς καὶ διατέμνεται κατὰ μῆκος ὑπὸ ἐγχαράκτου γραμμῆς.

Η'. ***Χύτραι (;).*** Μερικὰ ἐλλιπῆ παραδείγματα παρουσιάζουν σχῆμα ἡμισφαιρικόν, ἐν εἴδει λίαν βαθείας ἀνοικτῆς φιάλης. Ὑπὸ τὸ χεῖλος ὑπάρχουσι πλαστικὰ μαστίδια (πρβ. Kunze, Orchomenos III, 61, εἰκ. 24). Ἡ διάμετρος κυμαίνεται περὶ τὰ 25 ἑκατοστόμετρα. Σημειωτέον ὅτι ἡ στεφάνη τῶν χειλέων φαίνεται εἰς τὰ σῳζόμενα παραδείγματα μελανή, ὡσεὶ κεκαυμένη.

Θ'. ***Σφαιρικὰ ἀγγεῖα*** μεθ' ὑποτυπώδους καθέτου λαιμοῦ ἢ χείλους εἶναι σπάνια. Ὀλίγα ὄστρακα μόνον, ἀνήκοντα εἰς δύο ἢ τρία ἀγγεῖα, εὑρέθησαν.

Ι'. ***Ὑδρίαι.*** Ἐν τῇ οἰκίᾳ Α εὑρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀνήκοντα εἰς ὑδρίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα. Ἀντιθέτως, τὸ σχῆμα εἶναι συχνὸν ἐν τῇ κεραμεικῇ τῆς τάφρου III.

Κ'. ***Πώματα.*** Ἓν σχετικῶς πλῆρες παράδειγμα δίδεται ἐν εἰκόνι 10 (τὸ 3ον τῆς α' σειρᾶς). Εἶναι ὑψηλόν, ἡμισφαιρικὸν καὶ φέρει κάθετον ἀπό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φυσιν ἀντὶ λαβῆς (πρβ. BLEGEN, Zygouries, 87, εἰκ. 76, ἀρ. 101 διὰ τὸ σχῆμα καὶ Ἔ. ἀ. εἰκ. 77 ἀρ. 570 διὰ τὴν ἀπόφυσιν).

Ἄλλου τύπου πώματα, δισκοειδῆ, ἐπίπεδα ἢ ἐλαφρῶς κυρτά, μετ' ἀποφύσεως μισχοειδοῦς ἀντὶ λαβῆς (πρβ. Phylakopi σ. 88, εἰκ. 73) φαίνονται ὅμοια πρὸς Κυκλαδικά, ἴσως δὲ εἶναι ἔξωθεν εἰσηγμένα. Οὐδὲν πλῆρες παράδειγμα εὑρέθη.

Λ'. ***Φιάλαι*** μετὰ τεθλασμένου, πρὸς τὰ ἔξω κλίνοντος, χείλους. Τὸ σχῆμα φαίνεται σπάνιον, διότι ἀντιπροσωπεύεται ὑπὸ εὐαρίθμων ὀστράκων. Ὁ πηλὸς καθαρὸς καὶ τὰ τοιχώματα λεπτά.

Μ'. ***Τηγανοειδῆ σκεύη.*** Μόνον ἓν ἀξιόλογον τμῆμα κυκλαδικοῦ τηγανοειδοῦς σκεύους (frying-pan) μετὰ διχαλωτῆς λαβῆς, φέρον σειρὰς ἐντύπων τριγωνιδίων, εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Α. Εἶναι ἀσφαλῶς προελεύσεως κυκλαδικῆς.

Σχετικῶς πολυάριθμα εἶναι τὰ τεμάχια τῶν χονδροειδῶν τηγάνων (pans). Εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ πλήρους ἄμμου χονδρῆς καὶ τριμμάτων λίθων. Τοῦ πληρεστέρου τεμαχίου ὁ δίσκος εἶχε, φαίνεται, διάμετρον 0.60 μ., ἡ δὲ στεφάνη, ὕψους 0.045 μ., κλίνει πρὸς τὰ ἔξω. Ὁ πυθμὴν εἶναι ἐπίπεδος, ἀλλὰ πρὸς τὸ κέντρον βαθύνεται αἰσθητῶς. Ἐπὶ τοῦ χείλους ὑπάρχει ἐμπίεσις γενομένη πρὸ τῆς ὀπτήσεως (πρβ. MÜLLER, Tiryns IV, εἰκ. 48).

Ν'. ***Μικροσκοπικὰ ἀγγεῖα*** (miniature). Φιάλαι μετ' εὐθέων τοιχωμάτων, ἐν εἴδει δίσκων. Τὸ σχῆμα σχετικῶς συχνόν (εἰκ. 10, τὸ προτελευταῖον τῆς γ' σειρᾶς). Φιάλαι μετὰ βάσεως (εἰκ. 10 τὸ μεσαῖον τῆς α' σειρᾶς· ὕψος μόλις 0.04 μ.).

Ξ'. ***Διάφορα μεμονωμένα σχήματα:*** 1. Φιάλη μετὰ σωληνοειδοῦς γεφυρωτῆς προχοῆς (πρβ. WACE - THOMPSON, Prehistoric Thessaly, 144 εἰκ. 88[b]). 2. Ἀλαβαστροειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 10), τελευταῖον τῆς β' σειρᾶς. Πλῆρες πλὴν τῆς ἐκπεσούσης ἀποφύσεως (πρβ. HOLMBERG, Asea σ. 78 εἰκ. 81[b]).

3. Ἠθμός. Ἓν τεμάχιον.

4. Κοχλιάριον(;). Ἐκ τῆς οἰκίας Α (εἰκ. 10 τελευταῖον τῆς γ' σειρᾶς).

Ο'. ***Πίθοι καὶ πιθοειδῆ ἀγγεῖα.*** Χιλιάδες ὀστράκων πίθων εὑρέθησαν ἐν τῇ ἀνασκαφῇ. Ὁ πηλὸς αὐτῶν εἶναι πάντοτε πλήρης ἄμμου, εἶναι δὲ συνήθως κεραμόχρους. Κυριώτερον τεχνικὸν γνώρισμα τῶν πίθων εἶναι ἡ ἐξομάλυνσις τῆς ἐπιφανείας διὰ συρομένου ἐργαλείου (κτενός), ὅστις καταλείπει παραλλήλους αὔλακας καὶ γραμμάς (Scored ware). Ἐνίοτε ἡ ἐπιφάνεια ἐνισχύεται διὰ τοῦ ὑδαροῦς ἀνοικτοχρώμου ἐπιχρίσματος ἢ γανώματος. Σπανίως οἱ πίθοι κοσμοῦνται διὰ πλαστικῶν ζωνῶν, φερουσῶν τύπους δακτύλων, ἢ διὰ σχοινοειδῶν ταινιῶν. Εἷς πίθος ἐκ τῆς οἰκίας Β ἔφερε μελανὸν γάνωμα (Urfirnis).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸ πληρέστερον ὅμως διατηρηθὲν δεῖγμα εἶναι ὁ μέγας πίθος, ὁ εὑρεθεὶς κατὰ χώραν ἐμπεπηγμένος ἐντὸς τοῦ δαπέδου τῆς οἰκίας Α. Ἔχει ὕψος 1.25 μ., μεγίστην διάμετρον 0.85 μ., διάμετρον χείλους 0.55 μ. καὶ βάσιν διαμ. μόλις 0.15 μ. Ὀλίγον ἀνωτέρω τῆς μεγίστης διαμέτρου ἔφερε (4 πιθανῶς) ὁριζοντίους μικρὰς λαβάς, εἰς ὕψος δὲ 0.13 καὶ 0.20 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος σῴζονται κατὰ χώραν εἰσέτι δύο αὐλοειδεῖς παράλληλοι *μολύβδινοι σύνδεσμοι*, συγκρατοῦντες τὰ διερρηγμένα μέρη τοῦ πίθου. (Διὰ τὸ σχῆμα τοῦ πίθου πρβ. κυρίως BLEGEN, Zygouries σ. 119-20, εἰκ. 111

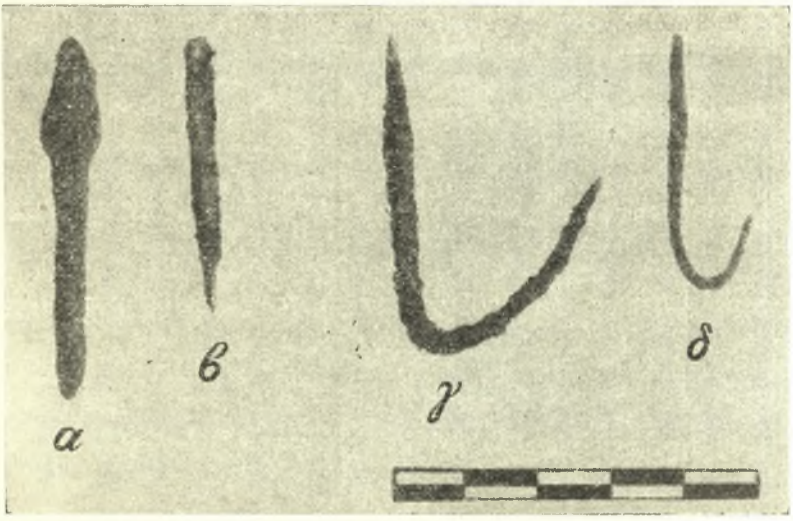

Εἰκ. 14. Μετάλλινα ἀντικείμενα.

καὶ 112 καὶ Phylakopi πίν. XXXIV,1, GOLDMAN, Eutresis σ. 145-46 εἰκ. 201 κ.ἄ.).

Μικρὸς πίθος, εὑρεθεὶς ἐπίσης ἐντὸς τῆς οἰκίας Α, ἔχει τὴν ἐπιφάνειαν πλήρη βαθέων αὐλακώσεων, αἱ ὁποῖαι φαίνονται μᾶλλον ἠθελημένη κόσμησις ἢ ἀμελὴς ἐξομάλυνσις τῆς ἐπιφανείας.

IV. ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

Σφονδύλια πήλινα· συνήθως δισκοειδῆ ὄστρακα πίθων, τετρημένα κατὰ τὸ μέσον. Σπάνια εἶναι τὰ ἐξ ἀρχῆς εἰδικῶς πλασθέντα σφονδύλια.

Εἰδώλια δὲν ὑπάρχουσιν ἐκ τῆς οἰκίας Α. Ἐξ ἀβεβαίων θέσεων προέρχονται εἰδώλιον ποδὸς ἀνθρωπίνου ἐκ πηλοῦ καὶ τὸ ρύγχος(;) ζωομόρφου γραπτοῦ εἰδωλίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Λίθινα ἐργαλεῖα ἐλάχιστα εὑρέθησαν, κυρίως τριπτῆρες καὶ ὕπεροι. Λιθίνου ἀγγείου (τοῦ γνωστοῦ κυκλαδικοῦ τύπου) ἓν μόνον τεμάχιον εὑρέθη ἐν τῇ οἰκίᾳ Γ, εἶναι δὲ ἐκ χρωματιστοῦ μαρμάρου.

Λεπίδες κ. ἄ. ἀντικείμενα ἐξ ὀψιανοῦ εὑρέθησαν ἐν μεγάλῃ ἀφθονίᾳ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς, προσέτι δὲ καί τινες πυρῆνες ὀψιανοῦ. Ἀλλὰ πυριτολίθου μόνον ἓν θραῦσμα ἀνευρέθη.

Τὰ ὀστέϊνα ἐργαλεῖα, βελόναι καὶ αἰχμαί, εἶναι σχετικῶς ὀλίγα· κέρατα δορκάδος εἶχον χρησιμοποιηθῆ ἐντὸς τῆς οἰκίας δι' ἄγνωστον ἐργασίαν.

Ὑπολείμματα τροφῶν. Ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τῆς οἰκίας Α ἀνευρέθησαν ἄφθονα ὀστᾶ ζώων, προβάτων ἰδίως, ἀλλὰ καὶ χοίρων καὶ μεγαλυ-

Εἰκ. 15. Γραπτὰ μυκηναϊκά (Υ.Ε. ΙΙΙ) ὄστρακα ἐκ τοῦ συνοικισμοῦ.

τέρων ζώων, ὀστᾶ χελώνης, ὄστρεα θαλάσσια, πεταλίδες, ἓν *ὀστοῦν ἰχθύος* κ.ἄ.

Μετάλλινα ἀντικείμενα. Εἶναι τὰ σπουδαιότερα τῶν εὑρημάτων, δοθείσης τῆς ἰδιαιτέρας σημασίας τοῦ συνοικισμοῦ διὰ τὴν γνῶσιν τῆς μεταλλοτεχνίας κατὰ τὴν πρωτοελλαδικὴν περίοδον.

Ἐκ χαλκοῦ ἔχομεν δύο καρφίδας ἐκ τῆς τάφρου ΙΙ (εἰκ. 14, α-β), δύο ἄγγιστρα καὶ πιθανὰ τμήματα τρίτου ἐκ τῆς οἰκίας Α καὶ τῶν πέριξ (εἰκ. 14, γ-δ). Ἐκ μολύβδου δὲ πλὴν τῶν δύο συνδέσμων τοῦ ἐν θέσει εὑρεθέντος πίθου, ἕτερον αὐλοειδῆ σύνδεσμον καί τινα ἄλλα ἀγνώστου χρήσεως καὶ προορισμοῦ τεμάχια.

V. ΝΕΩΤΕΡΑ (ΜΕΣΟΕΛΛΑΔΙΚΑ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΟΕΛΛΑΔΙΚΑ) ΛΕΙΨΑΝΑ

Ἡ καταστροφὴ τοῦ ἀνωτέρου μέρους τῆς ἐπιχώσεως καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ, ἔφερεν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν πολλαχοῦ τὸ πρωτοελλαδικὸν στρῶμα, συγχρόνως δὲ καθ' ὁλοκληρίαν σχεδὸν ἐξήλειψε τὰ λείψανα τῶν ὑστερωτέρων χρόνων.

Παρὰ ταῦτα καὶ ἡ *μεσοελλαδικὴ* περίοδος ἀντιπροσωπεύεται ὑπό τινων ἀμαυροχρώμων καὶ περισσοτέρων τεφρῶν μινυείων ὀστράκων, ἅτινα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἂν ἀκόμη, ὡς φαίνεται πιθανόν, δὲν ἀποδοθῶσιν εἰς τοὺς καταστροφεῖς τοῦ πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ, δὲν ἀρκοῦσι μόνα νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀπόδειξις μεσοελλαδικοῦ οἰκισμοῦ τῆς θέσεως, ἀφοῦ μέχρι τοῦδε δὲν εὑρέθησαν σύγχρονα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἢ στρῶμα ἀναγόμενον εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἐποχήν.

Περισσότερα καὶ σημαντικώτερα εἶναι τὰ *μυκηναϊκὰ* (ὑστεροελλαδικὰ ΙΙΙ) κεραμεικὰ εὑρήματα. Εἷς τινα σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως, παρὰ τὴν οἰκίαν Α εἰκ. 5 ἀριθ. 6, ἐσημειώθη στρῶμα περιέχον πρωτοελλαδικὰ καὶ ὑστεροελλαδικὰ ὄστρακα ὑπεράνω τοῦ καθαρῶς πρωτοελλαδικοῦ. Μερικὰ χαρακτηριστικὰ γραπτὰ ὄστρακα δεικνύει ἡ εἰκὼν 15, εἰς αὐτὰ δὲ πρέπει νὰ προστεθοῦν: τμῆμα γραπτοῦ πηλίνου εἰδωλίου τοῦ τύπου Φ (εἰκ. 16) καὶ μικρὸν τεμάχιον ἑτέρου εἰδωλίου τετραπόδου. Ἀλλὰ καὶ μονόχρωμα καὶ ἀβαφῆ ὄστρακα (ἀνήκοντα κυρίως εἰς ὑψίποδας κύλικας) εὑρέθησαν σχετικῶς ἄφθονα.

Εἰκ. 16. Ὑστεροελλαδ. ΙΙΙ εἰδώλιον.

Περὶ τῆς ὑπάρξεως λειψάνων παλαιοτέρων μυκηναϊκῶν περιόδων ἐλάχισται ἐνδείξεις ὑπάρχουσιν, ἐνῷ χαρακτηριστικῶς ἐλλείπουν λείψανα τῶν ἐσχάτων τμημάτων τῆς ἐποχῆς ταύτης. Πάντως, φαίνεται πολὺ πιθανόν, ὅτι ἡ θέσις κατῳκήθη καὶ κατὰ τὴν ὑστεροελλαδικὴν περίοδον.

VI. ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐκ τῆς προχείρου ἐκθέσεως τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἐφετινῆς ἀνασκαφῆς ἐν τῇ παραλίᾳ τῆς Ραφήνας κατεδείχθη, ὅτι ἡ θέσις εἶχε κατοικηθῇ κατὰ τὴν πρώιμον ἐποχὴν τοῦ Χαλκοῦ Αἰῶνος, τὴν ἄλλως καλουμένην διὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα «πρωτοελλαδικὴν» περίοδον. Ὁ συνοικισμὸς οὗτος, μέχρις ὅτου τοὐλάχιστον ἀνακαλυφθῇ ἐν τοῖς πέριξ σπουδαιότερος, δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸ προϊστορικὸν ἀντίστοιχον τοῦ δήμου Ἀραφῆνος τῶν ἱστορικῶν χρόνων, πρὸς τὸν προϊστορικὸν Ἀραφῆνα.

Ἡ ἰδιαιτέρα σημασία τοῦ νέου συνοικισμοῦ διὰ τὴν Ἑλληνικὴν προϊστορίαν ἔγκειται εἰς τὴν ἀποκάλυψιν ἐργαστηρίων ἐπιτοπίου κατεργασίας τοῦ μεταλλεύματος τοῦ χαλκοῦ, ἅτινα ἀποτελοῦσι μοναδικὸν τῆς ἐποχῆς μνημεῖον.

Ἡ ἔρευνα κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο παρέμεινεν ἡμιτελὴς καὶ πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ συνεχισθῇ. Καὶ τοῦ συνοικισμοῦ δὲ μικρὸν μόνον μέρος ἀνεσκάφη, ἀλλ' ἄφθονα πρωτοελλαδικὰ ἀγγεῖα καὶ ἀξιόλογα ἀρχιτεκτονικὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λείψανα ἐδικαίωσαν τὴν προσδοκίαν σπουδαίων εὑρημάτων.

Πέραν αὐτῶν ὅμως ἡ ἀνασκαφὴ κατέλιπεν, ὡς ἦτο φυσικόν, πολλὰ προβλήματα, ἀναμένοντα τὴν λύσιν των ἀπὸ τὴν συνέχισιν τῆς ἐργασίας.

Ἡ συνέχισις καὶ ὁλοκλήρωσις τῆς ἀνασκαφῆς κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη, ἐλπίζω ὅτι θὰ πλουτίσῃ τὴν προϊστοριολογίαν τῆς Ἀττικῆς μὲ νέα πολύτιμα στοιχεῖα. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ συνοικισμοῦ, διὰ τὴν γειτνίασιν ἰδίως πρὸς τὴν Εὔβοιαν, εἶναι καιρία, πρόσθετον ὅμως σπουδαιότητα προσδίδει εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εἶναι μεμονωμένος: Δύο μιόλις χιλιόμετρα νοτιώτερον, ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου «Ἀσκηταριὸ» τῆς Ραφήνας, ἀνεκαλύφθη ἕτερος ὠχυρωμένος διὰ τείχους πρωτοελλαδικὸς συνοικισμός (προϊστορικὴ ἀκρόπολις[1]). Ἔτι νοτιώτερον, παρὰ τὴν Λούτσαν, ἐπεσημάνθη ἡ θέσις ἄλλου προϊστορικοῦ συνοικισμοῦ.

Πρὸς βορρᾶν τῆς Ραφήνας ἠρευνήθη ὁλόκληρος ἡ μέχρι Μαραθῶνος παραλία. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν θ' ἀποτελέσωσι τὸ ἀντικείμενον ἰδιαιτέρων καθ' ἕκαστον μελετημάτων, ἀλλ' ἀπὸ τοῦδε δύναται νὰ σημειωθῇ ἡ ἀνακάλυψις *ἐκτεταμένου νεολιθικοῦ συνοικισμοῦ* κατὰ τὴν παραλίαν τῆς Νέας Μάκρης, πρωτοελλαδικοῦ συνοικισμοῦ παρὰ τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ δύο ἄλλων βορειότερον, ὡς καὶ ἑτέρου παρὰ τὸ Κάτω Σούλι, εἰς τὸ βόρειον κράσπεδον τοῦ Μαραθωνίου πεδίου. Διὰ τῆς συστηματικῆς ἐξερευνήσεως τῶν θέσεων αὐτῶν τῆς ἀνατολικῆς ἀκτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ριφθῇ πλῆρες φῶς εἰς τὴν ἀττικὴν προϊστορίαν.

Ἀλλ' ὁ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἐπεκτεινόμενος ἀσύδοτος οἰκισμὸς τῶν παραλίων καὶ ἡ συνεχὴς ἐξάπλωσις τῶν καλλιεργουμένων χώρων, ἀφήνουν στενὰ χρονικὰ περιθώρια διὰ τὴν ἐπιχείρησιν τῶν ἀνασκαφικῶν αὐτῶν ἐρευνῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐλπίζεται νὰ περισωθῇ ὅ,τι τοὐλάχιστον ἀπέμεινεν ἀπὸ τὴν ἀπωτάτην ἱστορίαν τῆς σπουδαιοτέρας Ἑλληνικῆς ἐπαρχίας.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ρ. ΘΕΟΧΑΡΗΣ

[1] Περὶ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐν τῷ πλαισίῳ τῆς ἀνασκαφῆς τῆς Ραφήνας γενομένων ἐρευνῶν ἐπ' αὐτῆς δημοσιεύεται συνοπτικὴ ἔκθεσις (ἐν τῷ εἰς μνήμην Γ. Π. Οἰκονόμου τόμῳ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

5. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΑΜΦΙΑΡΕΙΩι ΤΟΥ ΩΡΩΠΟΥ (II)[1]

Κατὰ τὴν παραμονήν μου τὸν μῆνα Ὀκτώβριον 1952 εἰς Ἀμφιάρειον ἀπησχολήθην μὲ τὴν μελέτην τῶν ἐπιγραφῶν. Πλὴν τῶν ἀνεκδότων, περὶ ὧν ἀνέφερον ἐν Πρακτικοῖς 1951, ἐννέα νέα ψηφίσματα ἀξίζει νὰ σημειωθοῦν. Τὸ ἓν τούτων ἔχει χαραχθῆ ἐπὶ βάθρου, ὅπερ ἔφερεν ἀνάθημα τοῦ Ἀθηναίου Μειδίου, υἱοῦ τοῦ Κηφισοδώρου. Εἶναι ψήφισμα τοῦ κοινοῦ τῶν Βοιωτῶν καὶ οἱ βοιωτάρχαι μνημονεύονται μὲ τὰ ὀνόματα πατρὸς καὶ τῆς πόλεως, ἐξ ἧς κατήγοντο. Πέντε ἄλλα ψηφίσματα εἶναι χαραγμένα ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ βάθρου, ὅπερ ἔφερεν ἀνάθημα τοῦ ἑτέρου υἱοῦ τοῦ Κηφισοδώρου, τοῦ Θρασύλλου. Τὸ ἀνάθημα τοῦτο εἶχε ποιηθῆ ὑπὸ τοῦ γλύπτου Λεωχάρους. Τὸ δημοτικὸν εἰς ἀμφότερα τὰ βάθρα ἔχει ἀποξεσθῆ, τοῦθ' ὅπερ θὰ συνέβη μετὰ τὴν ἐν ἔτει 322 νίκην τοῦ Ἀντιπάτρου παρὰ τὴν Κραννῶνα. Τρία ἄλλα ψηφίσματα, ἐπὶ ὑψηλοῦ βάθρου, ὅπερ ἔφερε τὴν εἰκόνα τοῦ Δώσωνος, υἱοῦ τοῦ Εὐκρίτου, ποιηθεῖσαν ὑπὸ τοῦ γλύπτου Ἡροδώρου, χρονολογοῦνται ἐκ τοῦ τρίτου τοῦ 3ου π. Χ. αἰῶνος τετάρτου.

Ἐπ' εὐκαιρίᾳ ἐπέβλεψα τὴν ἀνόρυξιν φρέατος παρὰ τὴν ἀρχαίαν κρήνην, ἧς τὸ ὕδωρ ἀπὸ τριετίας περίπου εἶχεν ἐξαφανισθῆ.

ΜΑΡΚΕΛΛΟΣ Θ. ΜΙΤΣΟΣ

[1] Ἰδὲ καὶ ΠΡΑΚΤΙΚΑ 1951 σ. 128.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

6. ΕΚΘΕΣΙΣ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΕΝ ΕΡΕΤΡΙΑι

Αἱ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ παρελθόντος ἔτους, ἀπὸ τῆς 14ης Ὀκτωβρίου μέχρι τῆς 20ῆς Νοεμβρίου (1952), γενόμεναι δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐργασίαι εἰς Ἐρέτριαν [1] εἶναι αἱ ἑπόμεναι:

Ἀρχαιολογικὴ Συλλογή. Ἐξήχθησαν ἐκ τῆς ὑπογείου κρύπτης, ὅπου εὑρίσκοντο ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ πολέμου (1940), τὰ ἀντικείμενα τῆς Συλλογῆς καὶ ἐτοποθετήθησαν πολὺ προχείρως ἐντὸς τοῦ οἰκήματος εἰς ὃ στεγάζεται αὕτη. Ταξινόμησις καὶ ἔκθεσις κατά τινα μουσειακὸν τρόπον εἶναι ἀδύνατον νὰ γίνῃ λόγῳ τῆς μεγάλης στενότητος τοῦ χώρου. Τόσον μικρὸν καὶ γενικῶς ἀκατάλληλον εἶναι τὸ οἴκημα, ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ ἀφήνωμεν τὰ νέα μεγάλου μεγέθους προσκτήματα ἔξω ἐπὶ τοῦ δρόμου. Τὴν κατάστασιν ἐξέθεσα εἰς τὴν Διεύθυνσιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, τονίζουσα τὴν ἀνάγκην κατασκευῆς κτηρίου καταλλήλου πρὸς στέγασιν τῆς ἀπὸ περισσοτέρων ἀπόψεων ἐνδιαφερούσης μικρᾶς αὐτῆς Συλλογῆς. Ὑπάρχει ἐλπὶς νὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, ἐπειδὴ ἡ ἀπαιτηθησομένη δαπάνη δὲν θὰ εἶναι ὑπέρογκος, ὑπεσχέθη δὲ οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν καὶ ἡ αὐτόθι Κοινότης προσφέρουσα καὶ τὸ οἰκόπεδον, τὸ ὁποῖον εἶναι ἤδη περιμανδρωμένον.

Ναὸς τοῦ Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος. Ἐγκαταλελειμμένος ὁ ναὸς ἀπὸ μακροῦ χρόνου καὶ κυρίως κατὰ τὴν κατοχικὴν ἐποχήν, ὅτε ἀνηρπάγη καὶ ἡ ἐκ σύρματος περίφραξις τοῦ χώρου, εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ τῆς ἀγρίας βλαστήσεως καὶ παντοίων ἀπορριμμάτων, ὥστε νὰ καταστῇ σχεδὸν ἀδιάγνωστος. Πρώτη φροντίς μου ὑπῆρξεν ὁ ριζικὸς καθαρισμός του, κατόπιν δὲ ἐπεχειρήθη μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα πρὸς ἐξακρίβωσιν τῶν ἐκ τῆς πρώτης ἀνασκαφῆς εἰδήσεων, ἃς ὁ ἀείμνηστος Κουρουνιώτης παρέσχε μὲ πολλὴν συντομίαν (εἰς τὰς προσωρινὰς ἐκθέσεις τῶν Πρακτικῶν 1900-1908 καὶ 1910), χωρὶς τελικῶς, ἄγνωστον διὰ ποῖον λόγον [2], νὰ ἐπανέλθῃ καὶ δημοσιεύσῃ ταύτας διεξοδικώτερον. Παράδοξον δὲ εἶναι, ὅτι καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἠσχολήθη μὲ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ναοῦ, οὗτινος οὐδὲ τὸ διάγραμμα εἶχε μέχρι τοῦδε δημοσιευθῆ. Τὸ παρατιθέμενον (εἰκ. 1) ἐσχεδιάσθη προχείρως καὶ κυρίως διὰ νὰ δοθοῦν τὰ σημεῖα τῆς ἐφετεινῆς ἀνα-

[1] Αἱ κατὰ τὸ πλεῖστον δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (βλ. Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας σελ. 38) γενόμεναι αὐτόθι ἐργασίαι εἶχον διακοπῆ ἀπὸ τοῦ 1916, ὅτε ἀπεκαλύφθη ὑπὸ τοῦ μακαρίτου ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ τὸ παρὰ τὸ Ἰσεῖον οἰκοδόμημα (ΑΕ. 1917, σελ. 238).

[2] Κατά τινα πληροφορίαν αἱ σημειώσεις τῶν ἀνασκαφῶν, σχέδια κλπ. ἀπωλέσθησαν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν ἐκ Σμύρνης, ὅπου ὑπηρέτει ὡς Ἔφορος Ἀρχαιοτήτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σκαφῆς, τὰ ἀποτελέσματα τῆς ὁποίας ἦσαν κατὰ πολὺ σημαντικώτερα τῶν ἀναμενομένων. Διότι, ἐνῷ εἶχεν ἀναγγελθῆ ἡ πλήρης ἐξερεύνησις τοῦ τόπου, τὰ ἀνασκαφέντα ἐφέτος σημεῖα, ἐντὸς καὶ ἔξω τοῦ ναοῦ, εὑρέθησαν ἀνέπαφα. Ὡς ἐκ τούτου νέα εὑρήματα ἦλθον εἰς φῶς καὶ νέα ἐτέθησαν προβλήματα.

Αἱ ἐργασίαι ἤρχισαν ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ, ἔνθα ἐγένοντο ἔρευναι εἰς τρία σημεῖα:

1ον. ***Ἐντὸς τοῦ σηκοῦ***· κατὰ τὸ μέσον καὶ παρὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευράν, εἰς βάθος 1,80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας, ἐφ' ἧς ἐδράζονται πάντα

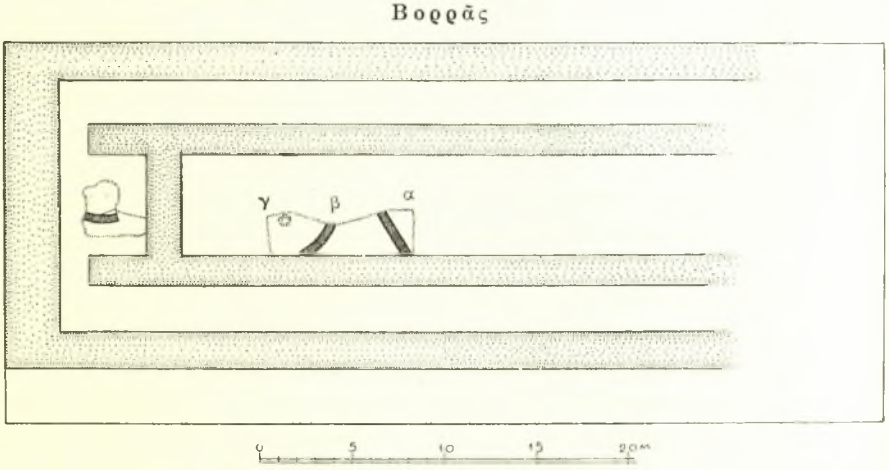

Εἰκ. 1. Ναὸς Δαφνηφόρου Ἀπόλλωνος καὶ γεωμετρικὰ κτίσματα.

ἀνεξαιρέτως τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ καὶ ὑπὸ ἐπίχωσιν ποταμίας ἄμμου ὕψ. 0,20 μ., ἀπεκαλύφθησαν τμήματα δύο τοίχων (ἐν τῷ διαγράμματι ὑπὸ τὰ στοιχεῖα α καὶ β), ἐξ ὧν ὁ μὲν α βαίνει εὐθυγράμμως ὁ δὲ β σχηματίζει ἐλαφρὰν καμπύλην.

Ἀμφότεροι εἶναι κατεσκευασμένοι κατὰ τὸν ἴδιον ἀκριβῶς τρόπον διὰ λίθων μετρίου μεγέθους, ἔχουν τὸ αὐτὸ πλάτος 0,40 μ. καὶ σωζόμενον ὕψος 0,50 μ. Τὴν ὀργανικὴν μεταξὺ αὐτῶν σχέσιν, πρὸς τὸ παρὸν τοὐλάχιστον, εἶναι δύσκολον νὰ ὁρίσωμεν. Τὸ διάφορον σχῆμά των καὶ κυρίως ἡ ἀντίθετος κατεύθυνσίς των ἐμποδίζει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸ ἴδιον κτίσμα. Τὸ β εἶναι πιθανώτατα τμῆμα ἐλλειψοειδοῦς κτίσματος ὡς καὶ τὰ ὑπὸ τοῦ Κουρουνιώτη ἀνευρεθέντα ὑπὸ τὴν βορειανατολικὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ. Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει δυνατὸν νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ α προστατευτικὸν περίβολον. Μετὰ βεβαιότητος μόνον δύναται νὰ λεχθῇ, ὅτι, ἀφοῦ καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐδράσεώς των εἶναι τὸ αὐτό, ἐκτίσθησαν συγχρόνως καὶ κατὰ τὴν γεωμετρικὴν ἐποχήν, ὡς μαρτυροῦν τὰ αὐτόθι εὑρεθέντα ὄστρακα ἀγγείων. Χαρακτηριστικὰ δείγματα τούτων εἶναι τὰ 4, 6 καὶ 7 τῆς εἰκόνος 4 ἐξ ἀβαθῶν πινακίων[1]. Ἐνταῦθα εὑρέθη καὶ μικρὸν τμῆμα, λίαν ἐφθαρμένον, σιδηροῦ μαχαιριδίου. Τὴν σκαφὴν εἰς βάθος συνεχίσαμεν ἔτι περαιτέρω, ἀλλ' ὑπὸ ἐπίχωσιν ἀργιλλώδη, πάχους 0,15 - 0,20 μ., ἐφ' ἧς θεμελιοῦνται οἱ ἀνωτέρω τοῖχοι συνηντήσαμεν τὸ φυσικὸν βαλτῶδες ἔδαφος.

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν δυτικώτερον ἀπὸ τοῦ τοίχου β καὶ εἰς ὕψος περίπου τῆς ἄνω ἐπιφανείας του, ἀνευρέθη ἡ κατωτάτη σειρὰ ἐκ μικρῶν ἀργῶν λίθων, κυκλικοῦ κατασκευάσματος, διαμέτρου 0,40 μ. (τὸ γ ἐν τῷ διαγράμματι). Τὰ ἐλάχιστα εὑρεθέντα πέριξ αὐτοῦ ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων, δὲν βοηθοῦν νὰ ἐξαχθῇ ἀσφαλὲς περὶ τοῦ προορισμοῦ του συμπέρασμα.

2ον. ***Τὸ δεύτερον σημεῖον*** ἐρεύνης ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἦτο παρὰ τὸν ὀπισθόδομον· ἐδῶ ἀπεκαλύφθη ὁ τοῖχος τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς μικροῦ κτίσματος πεταλοσχήμου[2] μὲ ἄνοιγμα πρὸς Α. (βλ. διάγραμμα).

Εἶναι ἐκτισμένος καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον καὶ τὰ προαναφερθέντα τοιχάρια, σῴζεται δὲ εἰς ὕψος ἑνὸς περίπου μέτρου. Κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτοῦ πλευρὰν καὶ μέχρι τῶν $^2/_3$ τοῦ ὕψους του εὑρέθη μέγας ἀριθμὸς λίθων μετρίου μεγέθους καί τινες μεγαλυτέρου. Τὸ μέγεθός των βεβαιοῖ, ὅτι δὲν προέρχονται ἐκ τῶν θεμελίων τοῦ ναοῦ, ἐκτισμένων δι' ὀγκολίθων. Ὥστε πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι μέρος ἐξ αὐτῶν καὶ δὴ οἱ βαθύτερον εὑρεθέντες προέρχονται ἐκ τοῦ καταρρεύσαντος γεωμετρικοῦ κτίσματος, ἐνῷ οἱ μεγαλύτεροι ἢ ἐτέθησαν σκοπίμως κατὰ τὴν θεμελίωσιν τοῦ ναοῦ ἢ ἐγκατελείφθησαν ὡς ἄχρηστοι. Σχετικῶς ἄφθονα ἦσαν τὰ εὑρεθέντα ἐδῶ γεωμετρικὰ ὄστρακα καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν πρὸς Ν. πλευρὰν τοῦ τοίχου.

3ον. Ἡ τρίτη τάφρος ἠνοίχθη παρὰ τὴν ΒΔ ἐσωτερικὴν γωνίαν τοῦ ναοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, μολονότι τὰ χώματα ἦσαν ἀνέπαφα, οὐδὲ ὄστρακα ἀγγείων ἀνευρέθησαν.

Εὐτυχεστέρα ἀπὸ ἀπόψεως κινητῶν εὑρημάτων ὑπῆρξεν ***ἡ ἔρευνα ἔξω τοῦ ναοῦ.*** Ἡ εἰς ἀπόστασιν 4-5 μέτρων ἀπὸ τῆς ΒΔ γωνίας αὐτοῦ ἀνώμαλος διαμόρφωσις τοῦ ἐδάφους, σχηματίζοντος ἐλαφρὰν ἀνωφέρειαν, καί τινες ἄλλαι ἐνδείξεις ἐπρόδιδον ἐπίχωσιν. Ὑπέθεσα ἀρχικῶς, ὅτι εἶχον συσσωρευθῇ ἐνταῦθα τὰ χώματα τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν, κατόπιν ὅμως μι-

[1] Ὁμοίως εἶναι κοσμημένον ἀγγεῖον (λοπὰς) εὑρεθὲν ὡσαύτως ἐν Ἐρετρίᾳ (πρβ. ΑΕ. 1903 σελ. 4 εἰκ. 3).

[2] Τοῦ τύπου τούτου κτίσματα ἔχουν ἀνευρεθῇ εἰς Εὔτρησιν καὶ Ὀρχομενὸν πρβ. H. GOLDMAN, Excavations at Eutresis in Boetia, σελ. 26 κ.ἑ. Γ. Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΣ ἐν ΑΕ 1931 σ. 20.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κρᾶς δοκιμαστικῆς σκαφῆς, ἡ ὁποία ἔφερεν εἰς φῶς τάφον τύπου «καλυβίτου», ἐπείσθην ὅτι ἡ ἐπίχωσις ἦτο ἀρχαία. Συνεχισθείσης τῆς ἐρεύνης, ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἀπεκαλύφθησαν εἰς μικρὰν μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἀπόστασιν, ἀλλ' εἰς διάφορον βάθος, μέχρι δύο περίπου μέτρων, ἕτεροι ἓξ τοῦ αὐτοῦ τύπου τάφοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἀνῆκεν εἰς μικρὸν παιδίον. Πάντες ἦσαν κατεσκευασμένοι κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, τῶν ἐπικλινῶν πλευρῶν των ἀποτελουμένων ἐκ δύο μεγάλων ἐπιμήκων κεράμων, ἐλαφρῶς κυρτῶν. Δι' ὁμοίων κεράμων ἐκλείοντο τὰ πέρατα αὐτῶν, πλὴν ἑνός, τοῦ ὁποίου τὸ ἕτερον πέρας ἐφράσσετο διὰ μικρᾶς μαρμαρίνης ἐπιτυμβίου στήλης, φερούσης τὴν ἐπιγραφὴν ΞΕΝΟΚΡΙΤΗ. Ὅτι αὕτη προήρχετο ἐκ παλαιοτέρου τάφου εἶναι ἀναμφισβήτητον. Οἱ νεκροὶ εἶχον τοποθετηθῆ ἀπ' εὐθείας ἐπὶ τοῦ ἐδάφους μὲ κατεύθυνσιν πρὸς Α. Πλὴν τῶν σκελετῶν, διατηρουμένων εἰς πολὺ καλὴν κατάστασιν, οὐδὲν ἀπολύτως κτέρισμα εὑρέθη ἐντὸς αὐτῶν. Ὡς ἐκ τούτου ἡ χρονολόγησίς των εἶναι ἀδύνατος.

Νοτίως τῆς συστάδος τῶν τάφων αὐτῶν καὶ παραλλήλως πρὸς τὴν βορείαν μακρὰν πλευρὰν τοῦ ναοῦ, ἀνευρέθησαν τρεῖς ἄλλοι ἀκόμη, κιβωτιόσχημοι· οὗτοι εἶχον πρὸ πολλοῦ συληθῆ καὶ καταστραφῆ τὰ καλύμματά των. Αἱ πλευραί των εἶναι κατεσκευασμέναι διὰ μεγάλων μαρμαρίνων πλακῶν, δύο ἕως τεσσάρων ἑκάστη, εἰλημμένων προφανῶς ἐκ τοῦ ναοῦ. Τὸ γεγονὸς τοῦτο δὲν καθορίζει βεβαίως τὴν ἡλικίαν των, δίδει ὅμως πιθανὸν ἀνώτατον ὅριον αὐτῆς τοὺς ὑστέρους ἑλληνιστικοὺς χρόνους· διότι ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν εὑρεθῆ κατὰ χώραν[1], συνάγεται ὅτι ὁ ναὸς ὑπῆρχε μέχρι τοὐλάχιστον τοῦ τρίτου π. Χ. αἰῶνος.

Αἱ εἰς μῆκος ὀκτὼ περίπου μέτρων καὶ βάθος μέχρι πέντε, γενόμεναι ἐργασίαι εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἀπέδειξαν ὅτι πρόκειται περὶ βαθείας ἐπιχώσεως ἐκ τριῶν κυρίων στρωμάτων μὲ ἀνώμαλον χρονολογικὴν διάκρισιν. Τὸ ἀνώτερον στρῶμα πάχους 2 περίπου μέτρων, ἔνθα εὑρέθησαν οἱ τάφοι, ἀποτελεῖται ἐξ ἀναμείκτων ἀπορριμμάτων διαφόρων χρόνων, τὸ μέσον εἶναι ἐκ ποταμίας ἄμμου μὲ χάλικας, θαλάσσια ὄστρακα, κυρίως πορφύρας καὶ λίθους μεγάλου μεγέθους (εἰς σημεῖόν τι εὑρέθησαν καὶ ὀγκόλιθοι), καὶ τὸ κατώτερον, πάχους πλέον τῶν δύο μέτρων, ἐκ στρώσεων γῆς· καθ' ὅλον τὸ ὕψος τούτου καὶ εἰς βάθος 20 ἑκατοστῶν ἐντὸς τοῦ βαλτώδους ἐδάφους, ἐκ τοῦ ὁποίου ἤρχισε πλέον νὰ ἀναβλύζῃ ἄφθονον ὕδωρ, ἀνευρίσκοντο ἀτάκτως διεσπαρμένα ἀκέραια κοινὰ ἀγγεῖα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀμφορεῖς, ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Ἐκ τῆς στρωματογραφίας γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ὅλη ἐπίχωσις ἐγένετο εἰς δύο χρονικὰς περιόδους· ἡ τοῦ κατωτέρου στρώματος, κειμένου κατὰ δύο περίπου μέτρα βαθύτερον τοῦ ἐπιπέδου θεμελιώσεως τοῦ ναοῦ,

[1] Πρβ. ΑΕ. 1911 σελ. 1 κ.ἑ. (ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΣ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους πιθανῶς πρὸς ἀποστράγγισιν τοῦ φυσικοῦ βαλτώδους ἐδάφους ἢ καὶ περιοδικῶς κατακλυζομένου ὑπὸ ὑδάτων παρακειμένου χειμάρρου, εἰς μετέπειτα δὲ χρόνους ἡ τοῦ ἀνωτέρω στρώματος — τῶν τάφων — χρησιμοποιηθέντων πρὸς τοῦτο παλαιοτέρων ἀπορριμμάτων ἀποτεθειμένων ἐγγὺς που τοῦ ναοῦ.

Τμήματα ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ μαρμάρινα κινητὰ εὑρήματα. Τὰ σημαντικώτερα εὑρήματα προέρχονται ἐκ τοῦ πρώτου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως. Ἡ ἀξία των ἔγκειται κυρίως εἰς τὸ ὅτι παρέχουν δια-

Εἰκ. 2. Ἀριστερὰ χεὶρ ἀγάλματος Ἀμαζόνος.

φωτιστικὰς εἰδήσεις ἐπὶ οὐσιωδῶν ζητημάτων: τοῦ ναοῦ, τῶν χρόνων οἰκήσεως τοῦ τόπου καὶ τῆς ἐντοπίου κεραμεικῆς.

Ἄφθονα ἦσαν τὰ εὑρεθέντα τμήματα σπονδύλων πωρίνων δωρικῶν κιόνων, ἀναμφιβόλως τῶν τοῦ ναοῦ. Ὡσαύτως πολλὰ ἦσαν τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια κεραμώσεως μὲ λεπτὸν ὑποκίτρινον, ὡς τὸ κορινθιακόν, ἐπίχρισμα· ἡ θρυμματώδης κατάστασίς των καθιστᾷ ἄδηλον τὴν ἀρχιτεκτονικήν των μορφήν. Ἀλλοιώσεις ὅμως τοῦ χρώματος τοῦ ἐπιχρίσματος καὶ μελαναὶ κηλῖδες βεβαιοῦν τὴν ὕπαρξιν πυρᾶς· ἀλλὰ καὶ χώματα κεκαυμένα ἢ ἀνάμεικτα μετὰ τέφρας εὑρέθησαν εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς ἐπιχώσεως. Πρόκειται ἄρα περὶ λειψάνων τοῦ ὑπὸ τῶν Περσῶν πυρποληθέντος ναοῦ [1].

Εἰς τὴν κατωτάτην ἐπιφάνειαν τοῦ στρώματος τούτου καὶ πρὸς τὴν ΒΔ γωνίαν τοῦ ναοῦ ἀνευρέθη ἡ ἀριστερὰ ἄκρα χεὶρ ἀγάλματος Ἀμαζόνος ἐνδεδυμένης χειριδωτὸν χιτῶνα καὶ κρατούσης τόξον, τμῆμα τοῦ ὁποίου

[1] Πρβ. Ηροδ. VI, 102.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σώζεται ἐντὸς τῆς κλειστῆς παλάμης (εἰκ. 2). Ὅτι τὸ ἄγαλμα τοῦτο ἀνῆκεν εἰς τὸ ἀέτωμα τοῦ ναοῦ εἶναι βέβαιον, διότι ἡ ἀνευρεθεῖσα χεὶρ ἀπὸ ἀπόψεως τεχνικῆς ὁμοιάζει τόσον πρὸς τὸ σύμπλεγμα τοῦ Θησέως καὶ τῆς Ἀντιόπης, ὥστε θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ἦτο ἔργον τοῦ ἰδίου τεχνί-

Εἰκ. 3. Ἀριστερὸς ποὺς μαρμαρίνου ἀγάλματος.

του. Ἡ ἀξία λοιπὸν τῆς εὑρέσεως τῆς χειρὸς εἶναι μεγίστη· μανθάνομεν μίαν ἀκόμη μορφὴν τοῦ ἀετώματος, θέμα τοῦ ὁποίου ἦτο ἀναμφιβόλως Ἀμαζονομαχία.

Εἰς τὸ αὐτὸ βάθος καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου μέτρων εὑρέθη ὁ ἀριστερὸς ἄκρος πούς (σώζεται μέχρι τοῦ μεταταρσίου) μαρμαρίνου ἀγάλματος, μεγέθους μικροτέρου τοῦ φυσικοῦ (εἰκ. 3). Τούτου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λίαν ἐφθαρμένη, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν μετὰ βεβαιότητος, ὅτι ἀνήκει εἰς μορφὴν τοῦ ἀετώματος. Ὅτι βαίνει ἐπὶ πλίνθου ὡς καὶ ἄλλαι μορφαὶ τοῦ ἀετώματος — ἐκ τῶν παλαιῶν ἀνασκαφῶν — δὲν εἶναι ἔνδειξις τῆς ἐκεῖθεν προελεύσεώς του.

Κεραμεικὰ εὑρήματα. Τὰ μέχρι τοῦδε ἐξ Ἐρετρίας κεραμεικὰ εὑρήματα δὲν ἦσαν παλαιότερα τῶν γεωμετρικῶν [χρόνων· κατὰ τὴν γνώμην

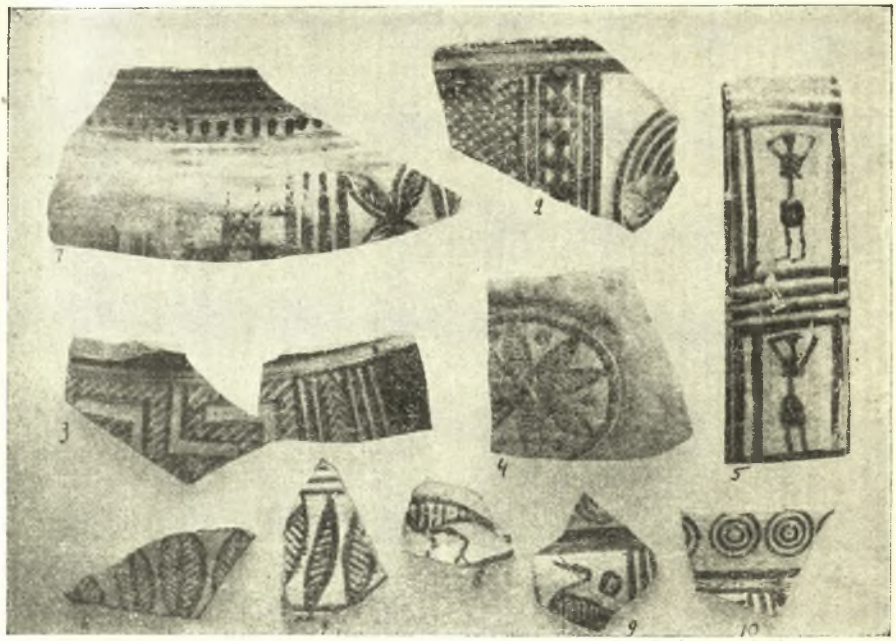

Εἰκ. 4 Ὄστρακα γεωμετρικῶν ἀγγείων.

μάλιστα τοῦ J. Boardman[1] δὲν ἀνήρχοντο πέραν τοῦ 8ου αἰῶνος. Ἡ πρόσφατος ἔρευνα ἀπέδειξεν ὅτι τοῦτο ὠφείλετο εἰς τυχαίαν σύμπτωσιν καὶ ὅτι ἡ ἀφετηρία οἰκήσεως τοῦ τόπου ἔκειτο εἰς πολὺ παλαιοτέρους χρόνους. Ἀνευρέθησαν ὄχι μόνον πρωτογεωμετρικὰ ὄστρακα, ἀλλὰ καὶ πρωτοελλαδικά. Ἀντιπροσωπευτικὸν δεῖγμα τῶν πρώτων εἶναι τὸ τῆς εἰκόνος 4,2. Ἡ χρονολόγησις τῆς παρακειμένης λαβῆς μὲ παράστασιν ἀνθρωπίνων μορφῶν εἶναι ἀμφίβολος παρέχεται ὅμως ὡς λίαν ἐνδιαφέρουσα.

Ἀρκετὰ εἶναι τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα πρωτοελλαδικῶν ἀγγείων· ὁ πηλὸς εἶναι κεραμόχρους, μᾶλλον λεπτόκοκκος, εἴς τινα μεμειγμένος μετὰ

[1] BSA. XLVII σελ. 1 κ.ἑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

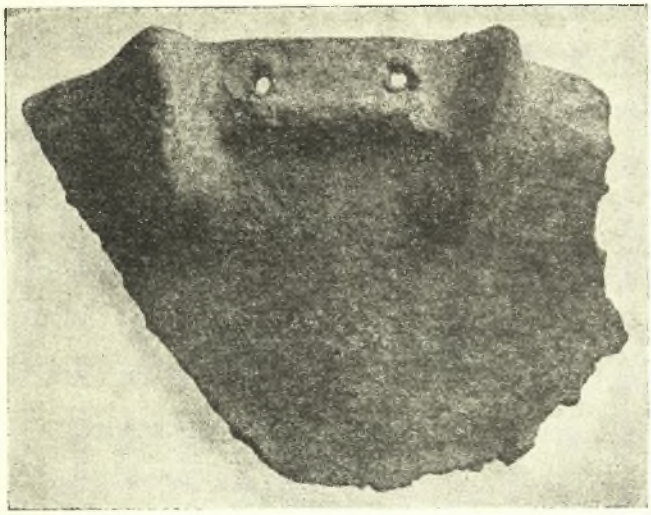

Εἰκ. 5. Λαβὴ πρωτοελλαδικοῦ ἀγγείου.

Εἰκ. 6. Πηλίνη κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.

Εἰκ. 7. Πλαγία ὄψις τῆς κεφαλῆς εἰκ. 6.

μικρᾶς ποσότητος ἄμμου καὶ λεπτοτάτων τριμμάτων χαλίκων· ἡ ὄπτησις ἀρκούντως ἰσχυρά. Ἄξιον ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶναι τὸ ἀπεικονιζόμενον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

(εἰκ. 5), σῴζον τὴν ἀσυνήθη διὰ τὰ σύγχρονα ἀγγεῖα ψευδολαβήν, ἣν σχηματίζουν δύο, εἴς τινα ἀπόστασιν καὶ καθέτως τεθειμένα ὠτία, συνδεόμενα διὰ λεπτῆς πλαστικῆς ταινίας, ὑπεράνω τῆς ὁποίας ὑπάρχουν δύο διαμπερεῖς μικραὶ κυκλικαὶ ὀπαί. Ὁμοίου σχήματος λαβαὶ ἔχουν εὑρεθῇ μία εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Γ. Μυλωνᾶ ἀνασκαφέντα πρωτοελλαδικὸν συνοικισμὸν τοῦ

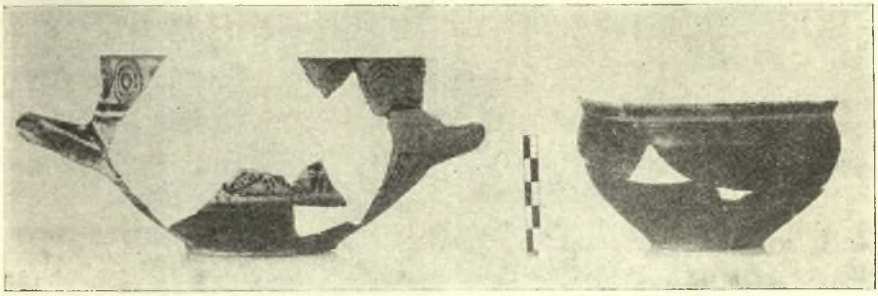

Εἰκ. 8. Γεωμετρικοὶ σκύφοι.

Ἁγίου Κοσμᾶ καὶ μία κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ Λ. Θεοχάρη ἐν Παλαιᾷ Κοκκινιᾷ Πειραιῶς [1].

Τὰ λοιπὰ εὑρήματα ἐκ τῆς ἐπιχώσεως εἶναι:

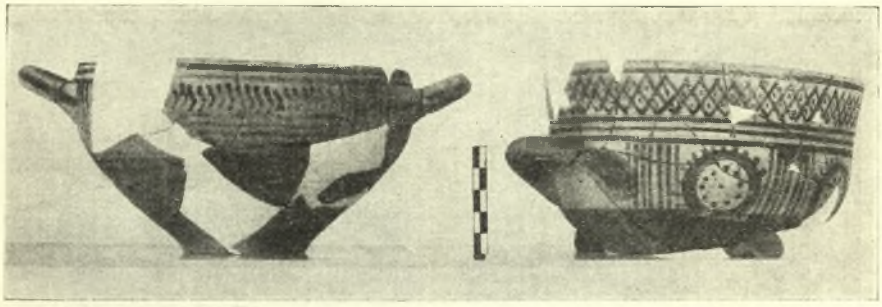

Εἰκ. 9. Γεωμετρικοὶ σκύφοι.

1 (εἰκ. 6 – 7). Μικρὰ πηλίνη κεφαλὴ εἰδωλίου Ἀθηνᾶς, ἑλληνιστικῶν χρόνων. Παράδοξος εἶναι ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς· πρόσωπον καὶ ὀπίσθιον μέρος τῆς κεφαλῆς ἐγένοντο χωριστὰ εἰς δύο μήτρας καὶ κατόπιν συνεκολλήθησαν πιθανῶς μετὰ τὴν ὄπτησιν.

2. Τμῆμα πηλίνης κεραμίδος μὲ κυκλικὸν ἔκτυπον σφράγισμα Ε Ρ Δ

[1] Διὰ τὴν πληροφορίαν ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας πρὸς ἀμφοτέρους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

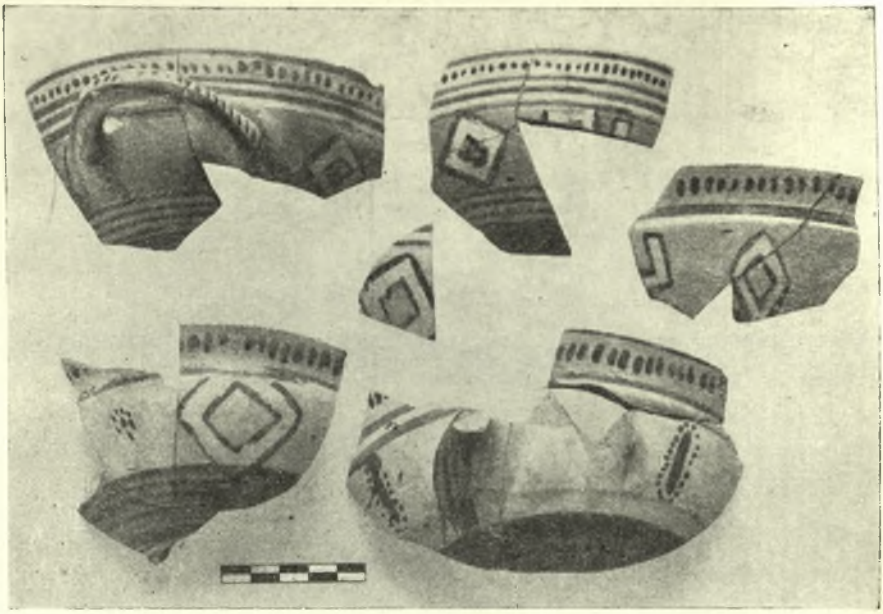

Εἰκ. 10. Ἐρετριακοὶ σκύφοι.

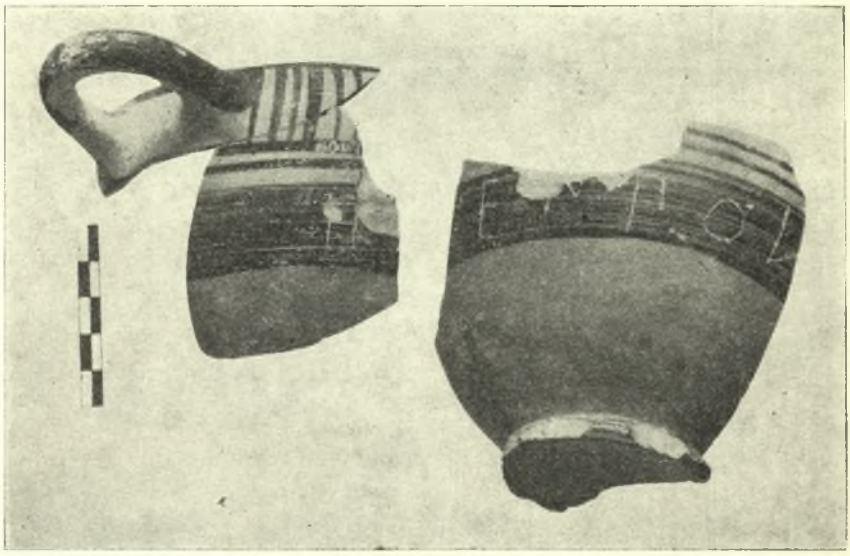

Εἰκ. 11. Ἀνεπίγραφος σκύφος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἤτοι Ἐρετριέων δημόσιος ἢ ἰα.

3. Τέσσαρες ἀκέραιοι κορινθιακοὶ κοτυλίσκοι.

4. Πολυάριθμα ὄστρακα ἀγγείων γεωμετρικῶν χρόνων. Δυστυχῶς φαίνεται ὅτι ὀλίγα εἶναι τὰ συνανήκοντα τεμάχια, ὥστε νὰ ἀποτελέσουν ἀκέραια ἀγγεῖα. Ἐπειδὴ ἡ ἐργασία συγκολλήσεως δὲν ἀπεπερατώθη, ἀπεικονίζω ἐνταῦθα τινὰ ἐκ τῶν συγκολληθέντων (εἰκ. 8 – 9), χαρακτηριστικὰ διὰ τὸ σχῆμα καὶ διακόσμησιν. Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ τῆς εἰκόνος 10, τοπικῆς προφανῶς παραγωγῆς[1]· ὁ πηλὸς εἶναι ἀρίστης ποιότητος, ἀνοικτὸς ἐρυθρόχρους· ἀραίωσις τοῦ γανώματος ἀναλόγως τοῦ σημείου διακοσμήσεως καὶ ἄφθονος χρῆσις λευκοῦ χρώματος προσδίδουν ὄψιν πολυχρωμίας· ἡ διάταξις τῶν κοσμημάτων, ρόμβων κυρίως καὶ ἀγκυλωτῶν σταυρῶν, εἶναι μᾶλλον ἐλευθέρα· ἀποκλειστικὸν σχῆμα εἶναι ὁ σκύφος μὲ ἐλαφρῶς ἀποκλῖνον χεῖλος.

5 (εἰκ. 11). Δύο θραύσματα σκύφου μὲ ἐγχάρακτον ἐπιγραφήν, ἐξ ἧς διατηροῦνται ἐπὶ μὲν τοῦ πρώτου τὸ Η, ἐπὶ δὲ τοῦ δευτέρου τὰ ΕΝΠΟΙ.

6. Μικρὰ ὀστεΐνη περόνη.

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἐργασιῶν ἐξηρευνήθη ἐπίσης ἡ περιοχὴ τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς ὁποίας πολλὰ δυστυχῶς μὴ ἀποκαλυφθέντα εἰσέτι κτήρια καταστρέφονται ὑπὸ τῶν ἐντοπίων λιθωρύχων. Ἐπιβάλλεται ἡ περαιτέρω ἔρευνά των προτοῦ ἐξαφανισθοῦν ὁλοσχερῶς. Πρωτίστως δέον νὰ συνεχισθῇ ἡ πέριξ τοῦ ναοῦ ἀρξαμένη ἔρευνα. Νέα ἴσως ἀποκαλυπτόμενα λείψανα τῶν πλαστικῶν ἔργων τοῦ ἀετώματος θὰ διαφωτίσουν τὸ σκοτεινὸν ζήτημα τῆς συνθέσεώς του.

ΙΩΑΝΝΑ Κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ

[1] Πρβ. Boardman, ἔ. ἀ. σελ. 4, πίν. I,B, 10, 11, 16, 18 καὶ 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

7. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΘΕΣΣΑΛΙΑι

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἡ ἔρευνα ἐξηκολούθησε καὶ ἐφέτος εἰς Πτελεὸν καὶ Φάρσαλα καὶ κατὰ τὰς αὐτὰς θέσεις, καθ' ἃς καὶ κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος. Κατωτέρω παρέχω σύντομον ἔκθεσιν περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἀνασκαφῶν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχάς.

Α. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΤΕΛΕΟΥ

1. Ἐξερεύνησις πέριξ τοῦ χώρου τῶν μεσοελλαδικῶν θεμελίων.

Πρὸς διαφώτισιν τοῦ συνολικοῦ διαγράμματος τῶν ἀποκαλυφθέντων πέρυσι κατὰ τοὺς ΒΔ. πρόποδας τοῦ λόφου τῆς Γρίτσας μεσοελλαδικῶν θεμελίων (βλ. ΠΑΕ, 1951, 130, σχεδιογρ. Ι) προέβην κατὰ τὸ παρὸν ἔτος εἰς ἐπέκτασιν τῆς ἀνασκαφῆς πρὸς τὸ μεσημβρινὸν τμῆμα τοῦ χώρου. Ἡ ἀνασκαφὴ διεξήχθη καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν ὑφισταμένων θεμελίων ἐπὶ πλάτους μέχρι 4 μ. περίπου, ἐχώρησε δὲ μέχρι τοῦ βάθους τοῦ ἀνασκαφέντος πέρυσι βορεινοῦ τμήματος.

Εἰς τὸν ἀνασκαφέντα τοῦτον χῶρον δὲν προέκυψαν ἴχνη θεμελίων, καταστραφέντων ἴσως τούτων ἕνεκα τῆς ἐντατικωτέρας καλλιεργείας τοῦ ἀγροῦ πρὸς τὴν πλευρὰν ταύτην· ἀλλ' εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν ἀνεφάνη μετὰ διακοπὴν πλέον τοῦ μέτρου ἡ συνέχεια τοῦ ἐλλειψοειδῶς βαίνοντος θεμελίου (ἔ. ἀ. ὑπὸ τὰ στοιχεῖα Z,H), τὸ ὁποῖον καὶ ἐνταῦθα συνίστατο ἐκ διπλοῦ στίχου πλακοειδῶν λίθων τῆς Γρίτσας. Εἶχε τὴν αὐτὴν ἐλλειψοειδῆ διαδρομήν, δὲν ἔκειτο ὅμως ἐπὶ τῆς αὐτῆς γραμμῆς μὲ τὸ πρὸς Β. ἀντίστοιχόν του, ἀλλ' ἐξέφευγεν ἐλαφρῶς πρὸς Α., σχηματιζομένου τοιουτοτρόπως εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο εἴδους ὀδόντος (πρβ. Γ. Μυλωνα, Προϊστορ. Ἐλευσίς, σ. 19, εἰκ. 8: οἴκημα Ε). Τὰ ἴχνη αὐτοῦ, ἰσχυρῶς διατεταραγμένα, παρηκολούθησα μέχρι 2.50 μ. πρὸς Ν., ὁπόθεν δι' ἀποτόμου κλίσεως ἔστρεφε πρὸς Δ. ἀλλ' ἄνευ πλέον διατηρήσεως τῆς περαιτέρω διαδρομῆς του.

Διὰ τῆς συμπληρωματικῆς ταύτης ἐρεύνης τὰ ἀνακύπτοντα ἐκ τοῦ συνόλου τῶν θεμελίων προβλήματα δὲν διεφωτίσθησαν εἰσέτι πλήρως, θὰ παραστῇ δὲ ἴσως ἀνάγκη νὰ συνεχισθῇ αὕτη μετὰ μείζονος ἔτι ἐπιμονῆς καὶ μὲ εἰδικευμένους ἐργάτας μέχρι τῆς ὁλοκληρωτικῆς ἐξαντλήσεώς της[1].

[1] Εὐχαριστῶ θερμῶς τὸν Καθηγητὴν κ. Μαρινάτον, ὅστις ἐπισκεφθεὶς τὸν χῶρον μετὰ τὴν διεξαγωγὴν τῆς ἀνασκαφῆς εὐηρεστήθη νὰ μοὶ παράσχῃ πολυτίμους συμβουλὰς διὰ τὴν συμπλήρωσίν της καὶ νὰ μὲ διαφωτίσῃ μὲ τὴν πλουσίαν αὐτοῦ πεῖραν ἐπὶ πολλῶν προβλημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

2. Ἀποκάλυψις προϊστορικῶν τάφων.

Περὶ τὰ 20 μ. ἀνατολικῶς τοῦ χώρου τῶν ἀνωτέρω θεμελίων καὶ ἐν μέσῳ τοῦ βραχώδους ἐδάφους ἀποχωρίζεται μικρὰ ἔκτασις γῆς, εἰς τὸ μέσον τῆς ὁποίας ἐπρόβαλλεν ἡ κορυφὴ ἐπιμήκους ὀρθίου λίθου, παρουσιάζοντος ἐξεργασίαν τινὰ χονδροειδῆ. Ὑποπτευθεὶς καὶ ἐνταῦθα τὴν ὕπαρ-

Εἰκ. 1. Τὸ σύνολον τῶν ἀποκαλυφθέντων τάφων.

ξιν ὁμοίων πρὸς τὰ προηγούμενα θεμελίων ἐπεχείρησα μὲ ἀφετηρίαν τὸν ἀνωτέρω λίθον ἀνασκαφήν, ἥτις περιωρίσθη εἰς τὸ ΝΔ. τμῆμα τοῦ χώρου ἐπὶ ἐκτάσεως 7×8 μ. περίπου.

Τὸ ἐκ τῆς γῆς στρῶμα ἦτο ἀβαθές, τοῦ πάχους αὐτοῦ ποικίλλοντος ἀπὸ 0.30 μέχρι 0.80 μ. κατὰ τὴν κλίσιν τῶν ὑποκειμένων πετρωμάτων, ἡ φύσις δ' αὐτοῦ παρουσιάζετο ἐνιαία (σκληρὰ ἐρυθρωπὴ γῆ). Πλὴν πενιχρῶν τινων κεραμικῶν θραυσμάτων ἀπὸ χονδροειδῆ χειροποίητα καὶ μινύεια ἀγγεῖα (εἰκ. 16, α-δ), εὑρεθέντων κατὰ τὸ ΝΔ. ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου, οὐδὲν ἄλλο ἀντικείμενον εὑρέθη ἐντὸς τοῦ στρώματος τῆς γῆς.

Κάτωθεν τούτου ἠκολούθει ὁ φυσικὸς βράχος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἶχον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λαξευθῆ τρεῖς λακκοειδεῖς τάφοι κατὰ σειρὰν ἐκ Ν. πρὸς Β. καὶ μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἄξονός των. Δυτικῶς τοῦ μεσαίου καὶ μὲ τὸν αὐτὸν προσανατολισμὸν ἔκειτο ἐπὶ ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου τέταρτος κιβωτιόσχημος, ἐνῷ ἀνατολικῶς τούτου εἶχε κατασκευασθῆ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐσχάτης μυκηναϊκῆς περιόδου μικρὸς θολωτὸς τάφος, τοῦ ὁποίου μέρος τῆς θόλου ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ ὑποκειμένου παλαιοτέρου (βλ. πίνακα 1 καὶ εἰκ. 1 καὶ 7)[1].

Τάφος I (εἰκ. 2). — Ἔκειτο κατὰ τὸ νοτιώτερον ἄκρον τοῦ ἀνασκα-

Εἰκ. 2. Ὁ ὑπ' ἀριθ. I τάφος εἰς τὸ νότιον ἄκρον τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου.

φέντος χώρου, ἐγγύτατα τῶν ἀνερχομένων βράχων τῆς Γρίτσας. Ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον: μῆκ. 1.20 μ., πλάτ. 0.90 μ. Τὴν νοτίαν μακρὰν πλευρὰν ἐσχημάτιζεν ὀρθία πλάξ, ὕψους 0.60 μ., ἡ βορεία ἦτο ἐκτισμένη διὰ τοίχου, ὕψ. 0.25 καὶ πλάτ. 0.30 μ., ἐνῷ αἱ στεναὶ πλευραὶ ὡς καὶ τὸ δάπεδον τοῦ

[1] Τὰ σχεδιογραφήματα τῆς ἀνασκαφῆς Πτελεοῦ (πίν. 1 καὶ 2) ὀφείλω εἰς τὸν φίλον ἐν Βόλῳ μηχανικὸν κ. Β. Παναγιώτου καὶ τὴν συμπαράστασιν τοῦ Νομομηχανικοῦ κ. Νικολαΐδη· τὸ σχεδιογράφημα τοῦ θολωτοῦ μνημείου τῶν Φαρσάλων εἰς τὸν μηχανικὸν κ. Κλ. Χατζηνῖκον· τὰ σχέδια τῶν εἰκόνων 13 καὶ 14 εἰς τὴν δεξιοτεχνίαν τοῦ συναδέλφου κ. Δημ. Θεοχάρη· πρὸς ἅπαντας ἐκφράζω καὶ ἐνταῦθα τὰς θερμάς μου εὐχαριστίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τάφου ἐσχηματίζοντο διὰ καταλλήλου λαξεύσεως τοῦ φυσικοῦ βράχου (πρβ. ὅμοιον κατὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τῆς αὐτῆς ἐποχῆς εἰς τὴν Εὕτρησιν τῆς Κωπαΐδος: GOLDMAN, Eutresis, εἰκ. 297). Καλύπτουσαι πλάκες δὲν εὑρέθησαν καὶ μᾶλλον δὲν ὑπῆρχον τοιαῦται ἐξ ἀρχῆς· ὁ νεκρὸς θὰ ἐκαλύπτετο ἁπλῶς διὰ λίθων καὶ χώματος.

Ὁ τάφος περιεῖχεν ἴχνη μόνον ἀνθρωπίνων ὀστῶν· ἀλλ' εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ, συγκεντρωμένα εἰς τὸ ΝΑ. ἄκρον, τὰ ἀγγεῖα τῶν εἰκόνων 10-11.

Εἰκ. 3. Ὁ τάφος ΙΙ μετὰ τοῦ περιβάλλοντος αὐτὸν τοίχου.

Τάφος ΙΙ (εἰκ. 3). — Ἔκειτο περὶ τὰ 2 μ. βορείως τοῦ προηγουμένου. Εἶναι λελαξευμένος ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου καὶ ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον: μῆκ. 1.70 μ., πλάτ. 1.25 μ. κατὰ τὴν δυτικὴν καὶ 1.18 μ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν· βάθ. 0.45 μ. Τὸ χεῖλος τῶν τοιχωμάτων ἰσοπεδοῦται διὰ μικρῶν ἐπιπέδων πλακῶν διὰ τὴν ὁμαλὴν στέγασιν τοῦ τάφου. Καὶ ἐνταῦθα ἔλειπον αἱ καλύπτουσαι πλάκες.

Τὸν τάφον ἄνωθεν περιέβαλλεν ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν κτιστὸς τοῖχος, ὕψ. 0.30 μ., πλάτ. δὲ 0.50 μ. κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν καὶ τὸ ἥμισυ περίπου κατὰ τὴν νοτίαν. Ὁ τοῖχος οὗτος διατηρεῖται καλῶς καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Β. πλευρᾶς καὶ κατὰ τὴν ἀνατολικὴν γωνίαν τῆς Ν., ἐνῷ εἰς τὴν Δ. πλευρὰν μόνον οἱ κατώτατοι αὐτοῦ λίθοι διακρίνονται κάτωθεν τοῦ κα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τασκευασθέντος ἀργότερον ἐπ᾽ αὐτοῦ κιβωτιοσχήμου τάφου, εἰς δὲ τὴν Α. πλευρὰν κατεστράφη ὁλοσχερῶς ὑπὸ τῆς ἄνωθεν θόλου. Ἀπέχει 0.32 μ. ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἄκρου τοῦ χείλους τοῦ τάφου, φαίνεται δ᾽ ὅτι ἀπετέλει οὗτος εἶδος περιβόλου πρὸς συγκράτησιν τοῦ πιθανώτατα ἄνωθεν αὐτοῦ κατασκευασθέντος τύμβου.

Ὁ παρὼν τάφος ἀνήκει, ὅπως καὶ ὁ προηγούμενος, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν λακκοειδῶν τάφων (= pit-graves), οἵτινες ἀποτελοῦσι «κοινὸν τύ-

Εἰκ. 4. Ὁ τάφος ΙΙΙ ἄνευ τῶν καλυπτουσῶν αὐτὸν πλακῶν.

πον ἐνταφιασμοῦ κατὰ τὴν ΜΕ. περίοδον» (Wace, Mycenae, 13). Ἀλλ᾽ ὁ προκείμενος, ὡς ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς του, ἀνήκει μᾶλλον εἰς τὸν μεταβατικὸν τύπον πρὸς τοὺς φρεατοσχήμους τάφους (shaft-graves), χρονολογουμένους ἀπὸ τῆς ΥΕ. Ι καὶ ΙΙ περιόδου καὶ ἀποτελοῦντας κατὰ τὸν Wace (αὐτόθι) «ἐξέλιξιν ἴσως τῶν ἁπλῶν λακκοειδῶν καὶ κιβωτιοσχήμων (pit-graves καὶ cist-tombs) τῆς ΜΕ. περιόδου» [1].

Ἔξωθεν τοῦ τάφου ἀλλ᾽ ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ περιβόλου καὶ εἰς βάθος 0.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους εὑρέθη παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν καλῶς διατηρημένον ἀνθρώπινον ὀστοῦν, πιθανῶς μηριαῖον. Ἐντὸς τοῦ

[1] Τὴν σημασίαν τοῦ τάφου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης μοῦ ὑπέδειξε κατὰ τὴν ἐπιτόπιον ἐπίσκεψίν του ὁ Καθηγητὴς κ. Μαρινάτος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

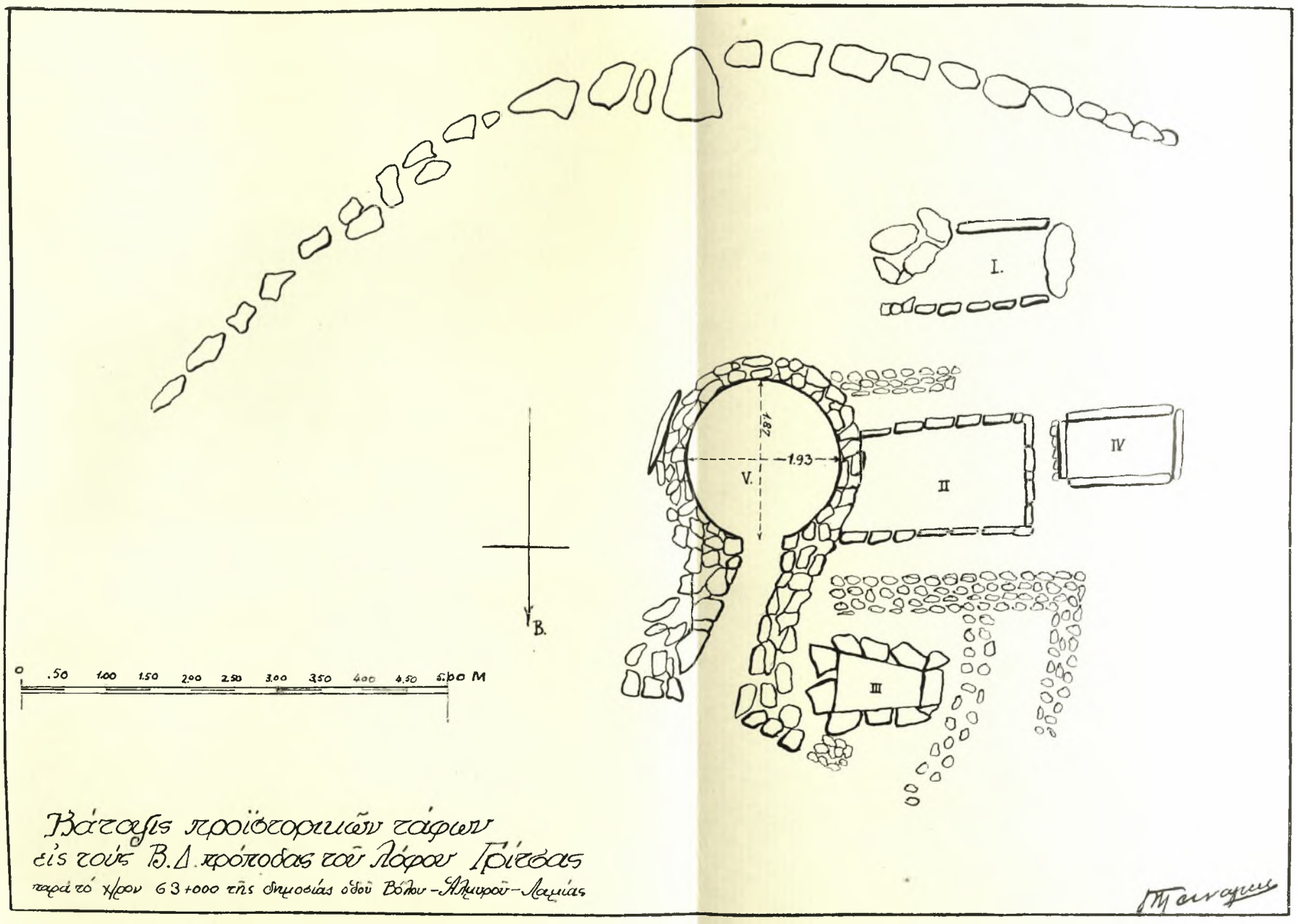

Βάταξις προϊστορικῶν τάφων
εἰς τοὺς Β.Δ. πρόποδας τοῦ λόφου Γρίσσας
παρὰ τὸ χλμ. 63+000 τῆς δημοσίας ὁδοῦ Βόλου-Ἀλμυροῦ-Λαμίας

Π. Θεοχάρης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τάφου εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου, συγκεντρωμένα εἰς τὴν ΝΑ. γωνίαν, τὰ ἀγγεῖα τῶν εἰκόνων 12-15, ἐγγὺς δὲ τούτων τμῆμα ὀστοῦ, πιθανῶς ἐκ τοῦ πήχεος.

Τάφος III (εἰκ. 4).— Ἔκειτο 1.50 μ. περίπου βορείως τοῦ ἀνωτέρω, εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον ὡς ἐκ τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους καὶ μὲ τὸν αὐτὸν πρὸς τοὺς δύο προηγουμένους προσανατολισμὸν τοῦ μακροῦ ἄξονος. Ἦτο ὡσαύτως ἐξ ὁλοκλήρου λελαξευμένος ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου, εἶχε δὲ σχῆμα τραπεζοειδές· μῆκ. 1.07 μ., πλάτ. 0.70 μ. εἰς τὴν ἀνατολικήν, 0.49 μ. εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, βάθ. 0.60 μ. Τὸ χεῖλος τοῦ στομίου καλύπτεται καὶ

Εἰκ. 5. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου IV.

ἐνταῦθα ὑπὸ ἐπιπέδων πλακῶν, ἀλλὰ σημαντικῶς μεγαλυτέρων τοῦ προηγουμένου. Αἱ καλύπτουσαι τρεῖς πλάκες εὑρέθησαν ἐπὶ τόπου, καταλαμβάνουσαι ἔκτασιν 1.70 × 1.30 μ., εἶχον δὲ πάχος ἀπὸ 0.08 ἕως 0.15 μ. Ὡς πρὸς τὸ σχῆμα αὐτοῦ πρβ. μ.ἄ. Goldman, ἔ. ἀ., εἰκ. 294, τῆς ΜΕ. ὡσαύτως περιόδου.

Ὅπως ὁ προηγούμενος, περιεβάλλετο καὶ αὐτὸς ἄνωθεν ὑπὸ κτιστοῦ περιβόλου, τοῦ ὁποίου ἡ νοτία πλευρὰ συνάπτεται μετὰ τῆς βορείας ἐκείνου καὶ ἡ ἀνατολικὴ συγχέεται μετὰ τοῦ δρόμου τοῦ παρακειμένου μυκηναικοῦ τάφου· ἐκ τῆς βορείας πλευρᾶς μικρὸν μόνον μέρος διετηρήθη πρὸς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον, εἰς δὲ τὴν δυτικὴν διακρίνονται διακεκομμένα τινὰ ἴχνη.

Ὁ τάφος ἦτο πεπληρωμένος χώματος καὶ οὐδὲν ἀπολύτως κτέρισμα περιεῖχε. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ καλύπτουσαι πλάκες εὑρίσκοντο εἰς τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θέσιν των, εἶναι βέβαιον ὅτι καὶ οὗτος εἶχε συληθῆ· διότι εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τοῦ χείλους εὑρέθησαν διεσκορπισμένα τεμάχιά τινα ἀνθρωπίνου κρανίου, ἄλλα δέ τινα ὅμοια μικρὰ τεμάχια ἔκειντο εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς νοτίας πλευρᾶς, εἰς ἄλλα δὲ σημεῖα τοῦ τάφου εὑρέθησαν ἐλάχιστα ἀκόμη ὀστᾶ ἐν ἀταξίᾳ καὶ ἀνεπαρκέστατα διὰ νὰ σχηματίσουν ὁλόκληρον σκελετόν. Ἐκ τούτου εἰκάζω ὅτι ὁ τάφος εἶχεν ἀνοιγῆ, ὅπως καὶ οἱ λοιποί, κατὰ τὸν χρόνον τῆς κατασκευῆς τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου καὶ ὅτι πρὸς διευθέτησιν τοῦ χώρου πέριξ τοῦ τελευταίου αἱ καλύπτουσαι πλάκες ἐπανῆλθον εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν μετὰ τὴν γενομένην σύλησιν.

Εἰκ. 6. Τὸ ἐξωτερικὸν τοῦ τάφου IV.

Τάφος IV (εἰκ. 5-6). — Ἐπὶ ἐλαφρῶς ὑψηλοτέρου ἐπιπέδου ἀπὸ τοῦ χείλους τοῦ τάφου II (0.10 μ.), παραπλεύρως καὶ δυτικῶς τούτου ἔκειτο ὁ παρὼν τάφος μὲ τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν τοῦ μακροῦ ἄξονος. Κατὰ τὸ γνωστὸν σύστημα τῶν κιβωτιοσχήμων τῆς ΜΕ. περιόδου ἀποτελεῖται ἐκ τεσσάρων ὀρθίων πλακῶν, τὸ δάπεδον δὲ τούτου ἦτο ἐστρωμένον διὰ μικρῶν ἀσβεστολιθικῶν χαλίκων· αἱ καλύπτουσαι πλάκες εἶχον ἀποχωρισθῆ τῆς ἀρχικῆς θέσεώς των καὶ εὑρίσκοντο ἔξωθεν αὐτοῦ (εἰκ. 5, Κ καὶ Κ′). Ἔχει σχῆμα ὀρθογώνιον· μῆκ. 1.07 μ., πλάτ. 0.63 μ. εἰς τὴν ἀνατολικήν, 0.60 μ. εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν, βάθος 0.44 μ., τὸ πάχος τῶν πλακῶν 0.07-0.12 μ.

Ἐντὸς τοῦ τάφου, εἰς βάθος 0.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ χείλους, εὑρέθησαν ἴχνη ἀνθράκων, ὀλίγον δὲ βαθύτερον σμικρότατα θραύσματα χειροποιήτων ἀγγείων. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν ὡσαύτως εὐτελῆ τινα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θραύσματα χειροποιήτων ἀγγείων καί τινα ὀστᾶ τετριμμένα καὶ σεσηπότα.

Τάφος V, μυκηναϊκὸς θολωτός (εἰκ. 7-9).—'Ο τάφος οὗτος ἔκειτο ἀνατολικῶς τῶν τάφων II καὶ III, εἰς τὸ μέσον ἀκριβῶς τοῦ πεδινοῦ χώρου, τὸ δυτικὸν δ' ἄκρον τῆς θόλου αὐτοῦ ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ τάφου II (βλ. εἰκ. 7). 'Ο «δρόμος» ἔχει κατεύθυνσιν πρὸς Β., εἶναι δὲ στενὸς καὶ αἱ πλευραὶ αὐτοῦ βαίνουσι σχεδὸν παραλλήλως· μῆκος αὐτοῦ 2.10 μ., πλάτος 0.72-0.70 μ.· οἱ τοῖχοι τῶν παρειῶν του συνίστανται ἐκ πλακωτῶν λίθων καὶ παρὰ τὴν εἰς μικρὸν μόνον ὕψος διατήρησίν των εἶναι αἰσθητὴ ἡ κλίσις

Εἰκ. 7. Τομὴ τοῦ τάφου II ὑπὸ τῆς ἐπικαθημένης θόλου τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου.

αὐτῶν πρὸς τὰ ἄνω. 'Η θόλος ἀποτελεῖ κανονικὸν περίπου κύκλον, διαμέτρου 1.93 × 1.87 μ.· εἶναι ἐκτισμένη διὰ μικρῶν πλακωτῶν λίθων, ὁ τοῖχος δ' αὐτῆς διατηρεῖται εἰς ὕψος 0.70 μ. καὶ ἔχει πάχος 0.45 μ. Τὸ ἔδαφος τόσον αὐτῆς ὅσον καὶ τοῦ δρόμου ἀποτελεῖ ὁ φυσικὸς βράχος, τοῦ ὁποίου αἱ ἀνωμαλίαι ἰσοπεδώθησαν διὰ στρώματος γῆς μετὰ χαλίκων.

Εἰς τὸ ὑπερκείμενον στρῶμα τῆς θόλου εὑρέθησαν ἐλάχιστα ἀπομεινάρια ἀνθρωπίνων ὀστῶν καὶ ἄφθονα θαλάσσια ὄστρακα. Κατωτέρω, εἰς βάθος 0.50 καὶ κατὰ τὸ μέσον περίπου αὐτῆς, ἔκειτο τὸ ἐν εἰκόνι 17α ἀγγεῖον, εἰς δὲ τὸ δυτικὸν ἄκρον τεμάχιον ἀνθρωπίνου κρανίου καὶ τὸ ἐν εἰκόνι 17β ἀγγεῖον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκετο τὸ αὐτόθι δ εἰδώλιον. Πρὸς τὴν εἴσο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δον τῆς θόλου εὑρέθησαν ἐπὶ τοῦ δαπέδου τὰ λοιπὰ εἰκονιζόμενα ἀγγεῖα ὡς καί τινα λίθινα κωνικὰ κομβία. Ἐντὸς τοῦ δρόμου παρὰ τὴν εἴσοδον ἔκειντο ὀλίγα ἀκόμη ἀνθρώπινα ὀστᾶ. Τέλος, εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς θόλου, ἄνωθεν ἀκριβῶς τοῦ τάφου ΙΙ καὶ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου εὑρέθησαν μᾶζα ἐρυθρᾶς χρωστικῆς ὕλης, ὁμοία μελανοπρασίνης, κολουροειδὲς βαρίδιον, ὠτίον ἐκ χονδροῦ χειροποιήτου καὶ θραῦσμα ἐκ μινυείου ἀγγείου (εἰκ. 1ὲ)· τὰ τελευταῖα δύο τεμάχια προέρχονται προφανῶς ἐκ τῆς συλήσεως τῶν παλαιοτέρων τάφων.

Εἰκ. 8. Ἡ θόλος τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου καὶ ἡ παραπλεύρως ταύτης μεγάλη ὀρθία πλάξ (Α – Α').

*
* *

Νοτίως τοῦ τάφου Ι καὶ εἰς ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ ἑνὸς μέτρου τὰ ἐκεῖθεν ἀρχόμενα πετρώματα τῆς Γρίτσας ἐφαίνοντο σχηματίζοντα κυκλικήν τινα διαδρομήν. Τὸ πρᾶγμα ἐκίνησε τὴν περιέργειαν καὶ ἐξηκολούθησα τὴν ἔρευναν καὶ περαιτέρω, διὰ νὰ βεβαιωθῶ ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τεχνητῆς τομῆς ἢ περὶ φυσικοῦ σχηματισμοῦ τοῦ βράχου. Πρὸς Α. ἡ κυκλικὴ διαδρομὴ τῶν βράχων ἐσυνεχίζετο ἐπὶ μακρόν, ὁμοίως δὲ καὶ πρὸς Δ. μέχρι τινός. Ἐνταῦθα, εἰς τὸ σημεῖον καθ' ὃ διεκόπτετο ὁ φυσικὸς βράχος εὑρέθη ἐν συνεχείᾳ δι' ἀκανονίστων λίθων ἐκτισμένον ταπεινὸν θεμέλιον, τὸ ὁποῖον ἐπροχώρει ἐπὶ μήκους πλέον τοῦ μέτρου καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν κυκλικὴν κατεύ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θυνσιν· ἀλλὰ περαιτέρω πρὸς Δ. ὁ ὑποτιθέμενος οὗτος κύκλος διεκόπτετο ὁλοσχερῶς. Ἐκ τῆς προχείρου ταύτης ἐρεύνης κατέληξα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρόκειται μᾶλλον περὶ φυσικοῦ σχηματισμοῦ τῶν πετρωμάτων καὶ ὅτι τὸ κτιστὸν θεμέλιον θὰ ἀνῆκεν εἰς τάφον, τοῦ ὁποίου κατεστράφησαν αἱ λοιπαὶ πλευραὶ καὶ ἐκ τοῦ ὁποίου θὰ προέρχωνται ἴσως τὰ εὑρεθέντα πλησίον κεραμικὰ θραύσματα τῆς εἰκ. 16α-δ.

Τὰ ἐκ τῶν τάφων εὑρήματα.

Τάφος Ι. 1) Χειροποίητος ραμφόστομος οἰνοχόη (εἰκ. 10α). Εὑρέθη

Εἰκ. 9. Ἡ θόλος καὶ ὁ δρόμος τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου.

ἀκεραία, ἐπελθούσης μικρᾶς βλάβης εἰς τὸ στόμιον κατὰ τὴν ἀπόσπασίν της ἀπὸ τῆς πλακὸς τοῦ τάφου. Ὕψ. 0.30 μ., διάμ. βάσεως 0.08 μ., μεγίστη διάμ. 0.23 μ. Πηλὸς ἐρυθρὸς αἱματώδης, μετρίως ἐψημένος. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας ἀμυδρά τινα ἴχνη κάπνης. Λοβὴ κυλινδρικὴ ἄνευ διακοσμήσεως. Τὸ σχῆμα εἶναι σύνηθες εἰς τὰ Κυκλαδικὰ τῆς ΜΕ. περιόδου: πρβ. Phylakopi, εἰκ. 96 καὶ πίν. XXIII, 5 καὶ XXXV, 3-4· Nils Åberg, Bronzezeitliche und früheisenzeitliche Chronologie, εἰκ. 71 (ἐκ Σύρου) καὶ εἰκ. 227 (ἐξ Ἀκρωτηρίου τῆς Θήρας).

2) Χειροποίητον ἄωτον ἀγγεῖον, ἀκέραιον (εἰκ. 10β). Ὕψ. 0.10 μ., διάμ. βάσεως 0.055 μ., διάμ. στομίου 0.04 μ. Πηλὸς ἀκάθαρτος ἐρυθρός, με-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τρίως ἐψημένος. Σχῆμα σώματος ἀμφικωνικὸν μὲ ὀξὺν διαχωρισμὸν τῆς κοιλίας ἀπὸ τοῦ ὤμου. Εἰς ἑκατέραν πλευρὰν τοῦ προεκβάλλοντος χείλους ἀνὰ δύο μικραὶ ὀπαὶ διὰ τὴν ἀνάρτησιν τοῦ ἀγγείου. Ἀδιακόσμητον. Πρβ. διὰ τὴν περαιτέρω ἐξέλιξιν τοῦ σχήματος Γ. Μυλωνᾶ, Προϊστορ. Ἐλευσίς, εἰκ. 109 ἀρ. 377, τῆς ΥΕ. ΙΙ περιόδου.

3) Χειροποίητος πρόχους (εἰκ. 10γ). Ἐλλείπουν ἡ λαβὴ καὶ ὁ πυθμήν. Ὕψ. 0.095 μ., διάμ. βάσεως 0.04 μ., διάμ. στομίου 0.04 μ. Πηλὸς ἐρυθρόφαιος μετὰ πολλῶν χονδροκόκκων, μετρίως ἐψημένος. Εἰς τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ σώματος, πλαγίως τῆς λαβῆς, μικρὰ ὀπή, ἀπὸ

Εἰκ. 10. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Ι.

τῆς ὁποίας θὰ ἀνήρχετο σωληνοειδὴς ἐκροή, μὴ διατηρηθεῖσα. Ἀδιακόσμητος.

4) Θραῦσμα ἐκ μινυείου σκύφου (εἰκ. 11α). Πηλὸς τεφρόχρους, λιπαρὰ ἐπιφάνεια. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν τεχνικὴν ὅμοιος πρὸς τὸν ἐν εἰκόνι 15α.

5) Τεμάχιον σκύφου (εἰκ. 11β). Σωζ. ὕψ. 0.11 μ., διάμ. βάσεως 0.055 μ. Πηλὸς ἐρυθρός, μέλας εἰς τὴν ἐπιφάνειαν, μετρίως ἐψημένος. Ὅμοιος κατὰ τὴν τεχνικὴν πρὸς τὸν σκύφον τῆς εἰκόνος 15β.

6) Μινύειος κύλιξ (εἰκ. 11γ). Ἐλλείπουν αἱ λαβαί, αἵτινες ἦσαν κάθετοι ταινιόσχημοι. Ὕψ. 0.05 μ., διάμ. βάσεως 0.025 μ. Τεχνικὴ ἡ συνήθης τῶν μινυείων τῆς περιοχῆς. Χαμηλὸν ἀμφικωνικὸν σῶμα μὲ ὀξεῖαν τομὴν εἰς τὸ σημεῖον διαχωρισμοῦ τοῦ ὤμου ἀπὸ τῆς κοιλίας.

Τάφος ΙΙ. 1) Ραμφόστομος οἰνοχόη, σχεδὸν πλήρης (εἰκ. 12α καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

13). Ὕψ. 0.23 μ., μεγίστη διάμ. 0.18 μ., ὕψ. λαιμοῦ 0.08 μ., διάμ. λαιμοῦ 0.08 μ. Πηλὸς ἐρυθρός, μετρίως ἐψημένος. Κεκαλυμμένη δι' ὠχρολεύκου ἀλοιφῆς ἡ ἐξωτερικὴ ἐπιφάνεια· ἐπ' αὐτῆς ἡ διακόσμησις διὰ μελανοῦ ἀμαυροῦ χρώματος. Τὸ σχῆμα τοῦ σώματος περίπου σφαιρικόν· ἐλαφρὰ

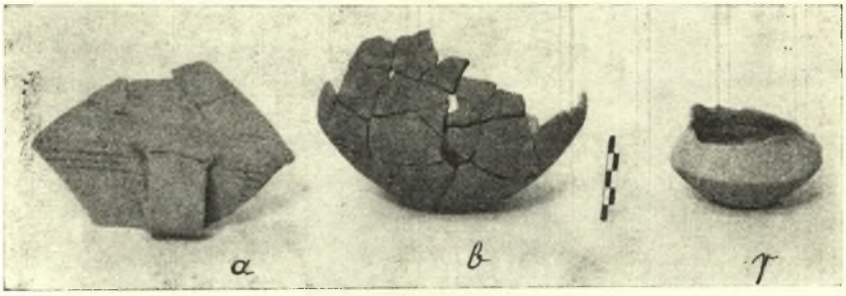

Εἰκ. 11. 'Αγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου Ι.

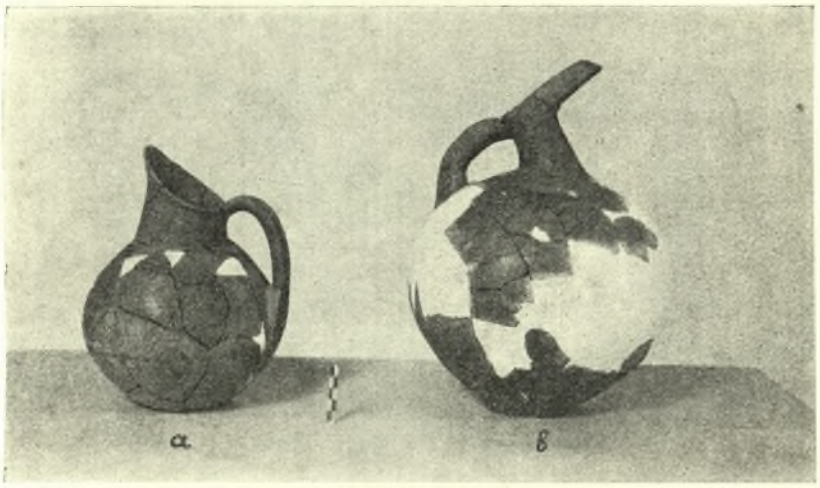

Εἰκ. 12. 'Αγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου ΙΙ.

πρὸς τὰ ἐμπρὸς κλίσις τοῦ ράμφους τοῦ στομίου· κατὰ μῆκος τῆς ράχεως τῆς λαβῆς βαθεῖα αὐλάκωσις. Ὁ λαιμὸς κοσμεῖται δι' ὁμάδων γραμμῶν, ἐναλλὰξ ὁριζοντίων, καθέτων καὶ γωνιωδῶς τεθλασμένων (εἰκ. 21Α)· πέριξ τοῦ σώματος ὁμάδες ἐναλλασσομένων διαγωνίων· τὰ πρὸς τὰ κάτω σχηματιζόμενα διάκενα πληροῦνται διὰ δικτυωτῶν ρόμβων. — Ἀκριβῶς ὅμοιον κατά τε τὸ σχῆμα καὶ τὴν διακόσμησιν ἀγγεῖον εἶναι γνωστὸν καὶ ἐκ τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

περιοχῆς τοῦ Βόλου: AM, 14, 1889, πίν. XI, 8-8β (P. Wolters).[1] Περαιτέρω συγγενῆ παραδείγματα θὰ ἠδύναντο νὰ προσαχθῶσι διὰ μὲν τὸ σχῆμα: Troy, I, πίν. 228, ἀρ. 36843 (τῆς ΠΕ. ΙΙ περιόδου)· Goldman, ἔ.ἀ., εἰκ. 137 (τῆς ΠΕ. ΙΙΙ περιόδου) καὶ εἰκ. 242:1 (τῆς ΜΕ. περιόδου)·

Εἰκ. 13. Τὸ ἐν εἰκόνι 12α ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου ΙΙ.

διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ λαιμοῦ: Goldman, αὐτ., πίν. XI, 4· διὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ σώματος: Goldman, αὐτ., εἰκ. 220:2 καὶ πίν. XIII (τῆς ΜΕ. περιόδου).

[1] Τελευταίως προσετέθη καὶ ἄλλο ὅμοιον ἐκ τῆς Ἀϊδινιώτικης μαγούλας παρὰ τὴν Νέαν Ἀγχίαλον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

2) Ραμφόστομος οἰνοχόη (εἰκ. 12β καὶ 14). Συγκεκολλημένη ἐκ πολλῶν τεμαχίων, μετὰ σημαντικῶν συμπληρώσεων κατὰ τὴν κοιλίαν. Ὕψ.

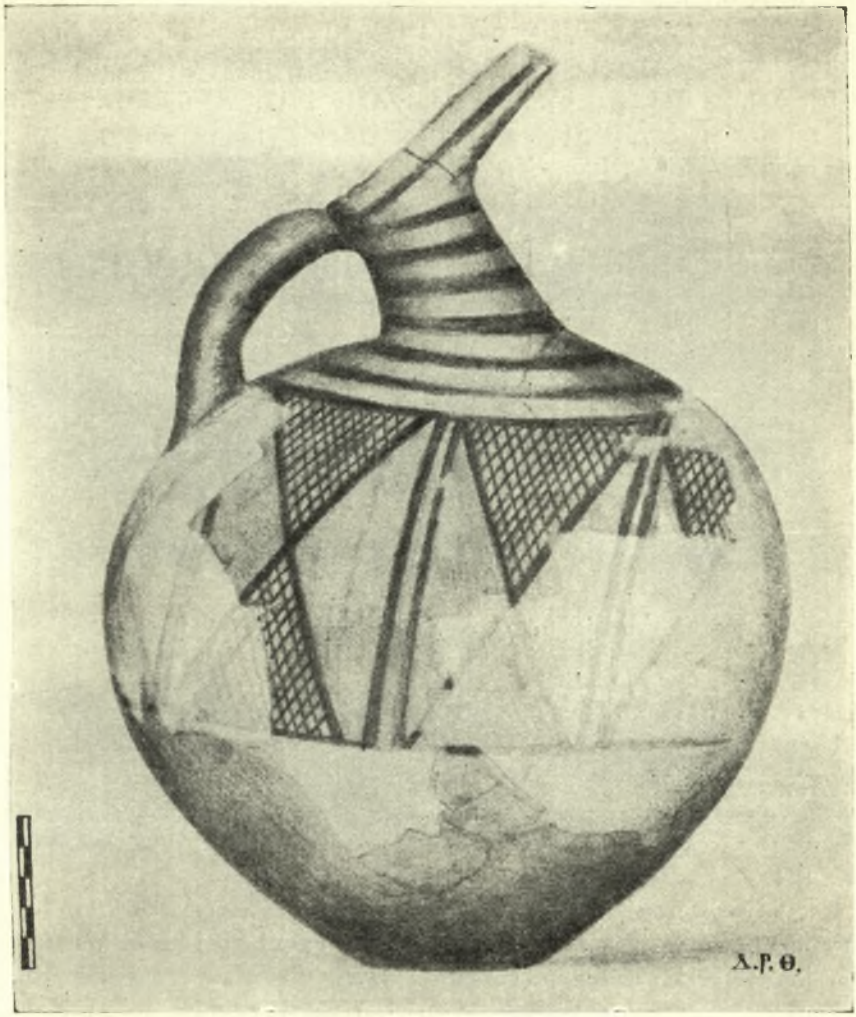

Εἰκ. 14. Τὸ ἐν εἰκόνι 12β ἀγγεῖον ἐκ τοῦ τάφου ΙΙ.

0.32 μ., διάμ. βάσεως 0.07 μ., μεγίστη διάμ. 0.25 μ. Βαθὺς ἐρυθρὸς πηλός, μετρίως ἐψημένος. Ἡ διακόσμησις δι' ἀμαυροῦ μέλανος χρώματος. Σφαιρικὸν σῶμα· στενὸς λαιμός, ἰσχυρῶς κλίνων πρὸς τὴν κυλινδρικὴν λαβὴν καὶ ἀπολήγων εἰς λοξῶς ἀνερχομένην μακρὰν προχοήν. Ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τελευταίας, ὁ λαιμὸς καὶ τὸ ἄνω μέρος τοῦ ὤμου κοσμοῦνται διὰ συστήματος περιβαλλουσῶν ταινιῶν· πέριξ τοῦ σώματος σειρὰ διπλῶν, ἐφαπτομένων κατὰ τὴν κορυφήν, στενομήκων δικτυωτῶν τριγώνων μεταξὺ διπλῶν κατερχομένων ταινιῶν.— Ὅπως ἡ τῆς εἰκ. 10α εἶναι καὶ ἡ παροῦσα καθαρῶς κυκλαδικοῦ τύπου: βλ. ὅμοια παραδείγματα ἐκ τῶν Κυκλάδων NILS ÅBERG, ἔ.ἀ., εἰκ. 65, 161, 233· AM, 1917, σ. 56, εἰκ. 58, 59, 61 καὶ σ. 68, εἰκ. 75. Πρβ. GOLDMAN, ἔ.ἀ. εἰκ. 153:4 καὶ εἰκ. 163:2 (ἐκ τῆς Εὐτρήσεως)· WACE-THOMPSON, P. T., εἰκ. 140g (ἐκ Δραχμανίου)· LAMB, Excav. at Thermi in Lesbos, πίν. XIXb κλπ. Ὡς πρὸς τὴν διακόσμησιν πρβ. GOLDMAN, ἔ.ἀ., εἰκ. 201 (= ΜΕ. πίθος).

3) Μινύειος σκύφος (εἰκ. 15α). Συγκεκολλημένος μετὰ μικρῶν συμπλη-

Εἰκ. 15. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου ΙΙ.

ρώσεων. Ὕψ. 0.14 μ., διάμ. βάσεως 0.06 × 0.065 μ., διάμ. στομίου 0.195 × 0.175 μ. κατὰ τὸν ἄξονα τῶν λαβῶν. Τεχνικὴ ἡ συνήθης τῶν μινυείων τῆς περιοχῆς. Ἐπίπεδος βάσις· βαθὺ σῶμα μὲ ἰσχυρῶς προεκβάλλον στόμιον· ταινιόσχημοι κάθετοι λαβαί, προσηρμοσμέναι ἐπὶ τοῦ ὤμου. Τρεῖς λεπτοὶ πλαστικοὶ δακτύλιοι πέριξ τῆς κορυφῆς τῆς κοιλίας.— Πρβ. PERSSON, Asine, εἰκ. 184: 5-7· HOLBERG, Asea, εἰκ. 92c.

4) Σκύφος συγκεκολλημένος, μετὰ μικρῶν συμπληρώσεων (εἰκ. 15β). Ὕψ. 0.15 μ., διάμ. βάσεως 0.065, διάμ. στομίου 0.21 × 0.19 κατὰ τὸν ἄξονα τῶν λαβῶν. Πηλὸς ὑπέρυθρος, ἰσχυρῶς καπνισμένος κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν καὶ μετρίως ἐψημένος. Κατὰ τὸ σχῆμα εἶναι ἀκριβῶς ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον καὶ τῶν αὐτῶν περίπου διαστάσεων μὲ ἐκεῖνον.— Πρβ. κατὰ τὴν τεχνικὴν PERSSON, ἔ.ἀ., εἰκ. 186:1 καὶ σ. 267.

5) Μινύειος στελεχωτὸς κάνθαρος (εἰκ. 15γ). Συγκεκολλημένος, μὲ μικρὰς συμπληρώσεις. Ὕψ. 0.10 μ., διάμ. βασ. 0.06 μ., διάμ. στομίου 0.13 × 0.105 μ. κατὰ τὸν ἄξονα τῶν λαβῶν. Κατὰ τὴν τεχνικὴν καὶ τὸν σχηματισμὸν τοῦ σώματος ὅμοιος πρὸς τὸν ὑπ' ἀριθ. 3 μὲ τὴν προσθήκην ἐν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ταῦθα τοῦ ποδὸς καὶ μὲ τὴν διαφορὰν τῶν λαβῶν.—Παράλληλον σχῆμα ἐξ ἄλλων περιοχῶν δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω.

ΝΔ ἄκρον τοῦ χώρου.—1) Θραύσματα ἀπὸ εὐμεγέθη χονδροειδῆ ἀγγεῖα (coarse ware), εἰκ. 16, α, γ. Ἀκάθαρτος κεραμόχρους πηλός, μετρίως ἐψημένος. 2) Ἄτρητος τραπεζοειδὴς λαβὴ ἐκ πίθου πιθανῶς (εἰκ. 16β). Τεχνικὴ ὁμοία. 3) Τεμάχιον ἐκ μινυείου σκύφου (εἰκ. 16δ).

Θολωτὸς μυκηναϊκὸς τάφος.— 1) Τρίωτον πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον, ἀκέ-

Εἰκ. 16. Θραύσματα ἀγγείων ἐκ τοῦ ΝΔ. ἄκρου τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου (τὸ ε ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου).

Εἰκ. 17. Ἀγγεῖα καὶ εἰδώλιον ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου.

ραιον μετά τινων συμπληρώσεων εἰς τὸ στόμιον (εἰκ. 17α). Ὕψ. 0.085 μ. Πηλὸς ὠχροκίτρινος· ξανθὸν βερνίκιον, μόλις διακρινόμενον. Τρεῖς περιθέουσαι ταινίαι εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ· ὁμοία κάτωθεν τῶν λαβῶν· ὁμοία παχυτέρα εἰς τὸ χαμηλότερον μέρος τοῦ σώματος.— Πρβ. κατὰ τὸ σχῆμα: F.-L., Myk. Vasen, πίν. 44 : 118. ΑΔ, 3, 1917, σ. 163, εἰκ. 121 : 8 (ἐκ Θηβῶν) = Furumark, The Myc. Pottery, ἀρ. 86 : 6 = YE. III C 1α.

2) Ἄωτος ἀμφορίσκος, ἀκέραιος (εἰκ. 17β). Ὕψ. 0.10 μ., διάμ. βάσεως 0.045 μ., διάμ. στομίου 0.075 μ. Πηλὸς κεραμόχρους· ἴχνη ἐρυθρομελαίνης βαφῆς. Χαμηλὸς δακτυλιοειδὴς πούς· σφαιρικὸν σῶμα· ἰσχυρῶς προεκβάλλον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στόμιον. — Πρβ. κατὰ τὸ σχῆμα ΑΔ, 1, 1915, Παράρτ. σ. 35, εἰκ. 2:8 (ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως).

3) Δίωτον πυξιδοειδὲς ἀγγεῖον (εἰκ. 17γ). Μικραὶ συμπληρώσεις. Ὕψ. 0.08 μ., διάμ. βάσεως 0.08 μ., διάμ. στομίου 0.05 μ. Πηλὸς ὠχροκίτρινος· καστανομέλαν βερνίκιον. Τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν στόμιον καλύπτονται διὰ χρώματος· ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου ὤμου γραπταὶ ταινίαι· μεταξὺ τῶν λαβῶν σειρὰ ἀντιστρόφων ζητοειδῶν κοσμημάτων· κατωτέρω γραπταὶ ζῶναι. — Πρβ. κατὰ τὸ σχῆμα ΑΔ, 1, 1915, Παράρτ. σ. 36, εἰκ. 3:1-2 (Ἀκρόπολις)· ΑΔ, 3, 1917, σ. 163, εἰκ. 121:9 (Θῆβαι)· B. M. Cat., I,1, A 818 καὶ A 821 = Furumark, ἀρ. 96:3-4. 7. 12-13 = YE. III C 1α.

4) Πήλινον εἰδώλιον μὲ ἀνυψουμένους τοὺς βραχίονας (εἰκ. 17δ). Ἀκέ-

Εἰκ. 18. Ἀγγεῖα (α, β) ἐκ τοῦ μυκηναϊκοῦ τάφου τῆς Γρίτσας (τὸ γ ἐκ τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων).

ραιον, πλὴν τῆς ἐλλειπούσης ἀριστερᾶς χειρὸς καὶ τοῦ ἄκρου τῆς δεξιᾶς. Ὕψ. 0.07. Ἐξηφανισμένη ἡ διακόσμησις.

5) Δίωτος ἀμφορίσκος (εἰκ. 18α). Συγκεκολλημένος. Ὕψ. 0.125 μ., διάμ. βάσεως 0.045 μ., διάμ. στομίου 0.08 μ. Πηλὸς κεραμόχρους, ἰσχυρῶς ἐψημένος, μὲ λεπτότατα τοιχώματα. Ἐξηφανισμένη ἡ διακόσμησις, ἥτις, ὡς φαίνεται, συνίστατο ἐκ σειρᾶς ζωνῶν.

6) Ὅμοιος (εἰκ. 18β). Συγκεκολλημένος, μετά τινων συμπληρώσεων. Ὕψ. 0.125 μ., διάμ. βάσεως 0.06 μ., διάμ. στομίου 0.084 μ. Πηλὸς κεραμόχρους· μέλαν βερνίκιον, μόλις διατηρούμενον. Κατὰ τὸ σχῆμα καὶ τὴν λεπτότητα τῆς κατασκευῆς εἶναι ὅμοιος πρὸς τὸν προηγούμενον. Τὸ ἐσωτερικὸν καὶ ἐξωτερικὸν στόμιον καλύπτονται διὰ χρώματος· ἡ μεταξὺ τῶν λαβῶν διακόσμησις μεταξὺ ζεύγους ταινιῶν ἄνω καὶ κάτω συνίσταται ἐκ σειρᾶς ἀντιτιθεμένων διαγράμμων τριγώνων (εἰκ. 21Β)· κατωτέρω σύστημα λεπτῶν ται-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νιῶν.— Πρβ. ὡς πρὸς τὸ σχῆμα WACE, Chamber Tombs at Mycenae, πίν. XI, τάφος 502, ἀρ. 12 καὶ πίν. XXXI, τάφος 515, ἀρ. 56· PERSSON, Asine, εἰκ. 233, Τ. 1:4· εἰκ. 237:28· εἰκ. 238:29· ΑΔ, 3, 1917, σ. 158, εἰκ. 118:3 (Θῆβαι)· B. M. CAT. I,1, A 965 = FURUMARK, ἀρ. 59:1. 4-7. 9. 17 = YE. III C1. Ὡς πρὸς τὸ διακοσμητικὸν θέμα πρβ. FURUMARK, σ. 383, εἰκ. 67, Mot. 61, ἀρ. 17-19 = YE. III C1-III C2.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ κατὰ τοὺς χρονολογικοὺς καθορισμοὺς τοῦ FURUMARK, The Chronology of Mycenaean Pottery, σ. 115 ὁ τάφος πρέπει νὰ ἀνήκῃ μεταξὺ τοῦ τέλους τοῦ 13ου καὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου π.Χ. αἰ.

3. Συμπληρωματικὴ ἀνασκαφὴ εἰς τὸν θολωτὸν τάφον τῶν ἁγίων Θεοδώρων.

Εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα πέρυσι θολωτὸν μυκηναϊκὸν τάφον ἐγγὺς τοῦ χωρίου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων (βλ. ΠΑΕ, 1951, 150 κέ.), ἡ ἐκκαθάρισις τοῦ δρόμου δὲν εἶχε συμπληρωθῆ τότε κατὰ τὴν ἀνασκαφήν [1]. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἐπανάληψιν ἐφέτος τῆς ἐρεύνης ἐν τῇ περιοχῇ ἐπεχείρησα τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἀνασκαφῆς καὶ ἐνταῦθα.

Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς ξηρολιθιᾶς ἀπὸ τῆς εἰσόδου, ἡ ἀνασκαφὴ ἐπροχώρησεν ἔπειτα μὲ βάθος τὸ ἐπίπεδον τῆς θύρας μέχρι τοῦ ἐξωτερικοῦ ἄκρου τῶν τοίχων τοῦ δρόμου. Τοιουτοτρόπως κατέστη δυνατὴ ἡ λεπτομερεστέρα μελέτη τοῦ μνημείου καὶ ἡ ἀκριβὴς σχεδιαγράφησις αὐτοῦ (πίν. 2).

Ὁ δρόμος ἔχει μῆκος 4.75 μ., τὸ πλάτος δὲ τούτου εἶναι 1.54 μ. κατὰ τὴν ἔξοδον καὶ 1.05 μ. εἰς τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν θόλον. Οἱ τοῖχοι φθάνουν εἰς ὕψος μέχρι 2.00 μ. μὲ ἐλαφρὰν σύγκλισιν πρὸς τὰ ἄνω. Εἰς τὴν ἔξοδον ὑπάρχει εἶδος φλοιᾶς ἐκ δύο κατὰ μῆκος πλακῶν, πλάτους ἑκάστης 0.40 μ., αἵτινες κεῖνται ἐπὶ ὑψηλοτέρου κατὰ 0,90 μ. ἐπιπέδου τοῦ φυσικοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου (βλ. εἰκ. 19).

Ἡ θύρα τῆς εἰσόδου ἔχει ὕψος 1.15 μ. καὶ πλάτος εἰς τὴν βάσιν 0.84 μ., εἰς τὴν κορυφὴν 0.57 μ. Τὴν νοτίαν παρειὰν αὐτῆς σχηματίζει παραστὰς ἐκ μονολίθου πλακός, ἐχούσης πλάτος 0.40 μ. καὶ πάχος 0.06 μ. Ἡ κάτω φλοιὰ ἀποτελεῖται ἐξ ὁμοίας πλακός, πλάτους 0.36 μ. (εἰκ. 20). Τρεῖς ὅμοιαι πλάκες ἀποτελοῦσι τὸ ὑπέρθυρον, τῶν ὁποίων τὸ συνολικὸν πλάτος φθάνει εἰς 1.30 μ.· τὸ ὕψος αὐτῶν ἀπὸ τοῦ δαπέδου εἶναι 1.50 μ.

[1] Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ παρελθόντος ἔτους ἐνόμισα ὅτι εἶχον φθάσει εἰς τὸ δάπεδον τοῦ δρόμου ἕνεκα τῆς ἐξαιρετικῶς μεγάλης σκληρότητος τοῦ ὑποκειμένου ἐδάφους. Μεταγενεστέρα ὅμως ἐπίσκεψις τοῦ μνημείου πρὸς συμπληρωματικὴν αὐτοῦ μελέτην μὲ ἔπεισεν, ὅτι τὸ δάπεδον ἔπρεπε νὰ εὑρίσκηται βαθύτερον ἀπὸ ὅ,τι ἐν ἀρχῇ ὑπελόγισα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 19. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

Εἰκ. 20. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς θόλου καὶ ἡ θύρα τῆς εἰσόδου τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐντὸς τῆς θόλου, τῆς ὁποίας αἱ διαστάσεις καὶ ὁ τρόπος κατασκευῆς της ἔχουν ἤδη σημειωθῆ (ΠΑΕ, ἔ.ἀ., σ. 151 καὶ εἰκ. 24), εἶχε σχηματισθῆ ἔμπροσθεν τῆς θύρας μικρὸν βάθυσμα ἐκ τῆς διαποτίσεως τοῦ ἐδάφους ὑπὸ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων κατὰ τὸν διαρρεύσαντα χειμῶνα. Τὸ φαινόμενον ἦτο

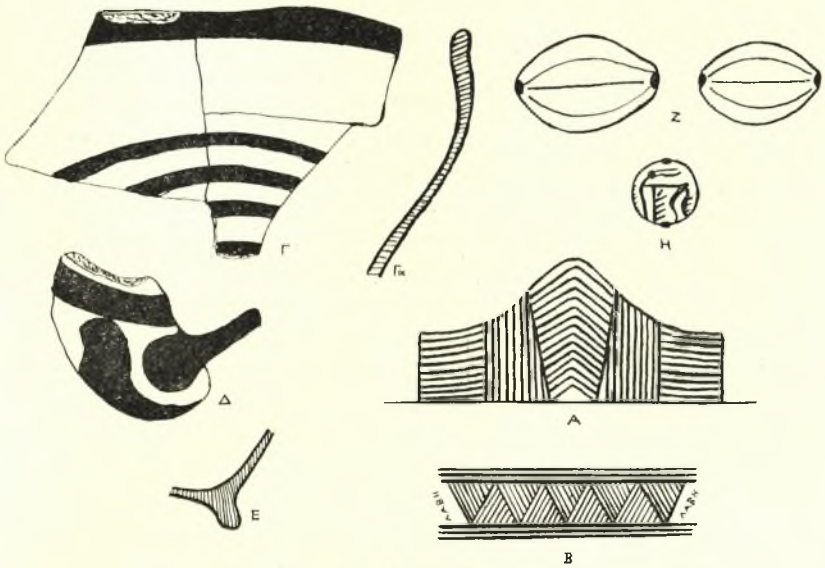

Εἰκ. 21. Α – Β = διακόσμησις ἀγγείων ἐκ τῶν τάφων τῆς Γρίτσας.
Γ – Η = ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

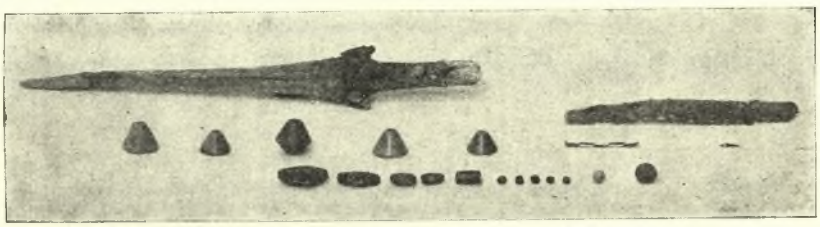

Εἰκ. 22. Ἀντικείμενα ἐκ τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

ἰδιαιτέρως ἐνδεικτικόν, ἀνασκάψας δὲ εὗρον ὅτι ἐπρόκειτο περὶ βόθρου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον συγκεντρωθῆ τὰ ὀστᾶ πλέον τῶν 5 σκελετῶν, ἐὰν κρίνω ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν κρανιακῶν ὀστῶν. Ἐντὸς τοῦ βόθρου τούτου εὑρέθησαν καὶ τὰ κατωτέρω ἀντικείμενα:

1) Τρίωτος ἀμφορίσκος (εἰκ. 18γ). Συγκεκολλημένος μὲ ἐλαχίστας συμ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πληρώσεις. Ὕψ. 0.16 μ., διάμ. βάσεως 0.055 μ., διάμ. στομίου 0.085 μ. Βαθὺς ἐρυθρὸς πηλός. Ἴχνη διακοσμήσεως μελανοῦ βερνικίου.

2) Τὰ ἐν εἰκόνι 22 ἀντικείμενα, ἤτοι: α) Χαλκοῦν ξίφος, ἰσχυρῶς ὠξειδωμένον, ἄνευ τῆς ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς, ἐπὶ τῆς ὁποίας διατηροῦνται τρεῖς ἧλοι ὁριζοντίως καὶ τέσσαρες καθέτως· μῆκ. 0.33 μ.—β) Χαλκοῦν ἐγχειρίδιον, ἰσχυρῶς ὠξειδωμένον, ἄνευ τῆς λαβῆς· μῆκ. 0.17 μ.— γ) Τέσσαρα κωνικὰ καὶ ἓν ἀμφικωνικὸν λίθινα κομβία. — δ) Δέκα ψηφῖδες ἐκ χαλκηδονίου λίθου, διαφόρου σχήματος καὶ μεγέθους, ὧν αἱ δύο πρῶται μεγαλύτεραι ἀπεδόθησαν καὶ εἰς τὴν εἰκόνα 21 Ζ.—ε) Ψηφὶς ἐκ φαγεντιανῆς μετὰ ραβδώσεων. — ζ) Σφραγιδόλιθος ἐκ στεατίτου μετ' ἐγγλύφου παραστάσεως ἐσχηματοποιημένου ζῴου (βλ. καὶ εἰκ. 21 Η).—η) Τὰ ἐν εἰκόνι 21, Γ-Ε κεραμικὰ θραύσματα [1].

Εἰκ. 23. Βάσις ἀγγείου ἐκ τῶν θεμελίων ἐγγὺς τοῦ τάφου τῶν Ἁγ. Θεοδώρων.

*
* *

Περὶ τὰ 25 μ. νοτίως τοῦ τάφου τούτου ἀνεφάνη διὰ προχείρου ἀνασκαφῆς θεμέλιον ὀρθογωνίου κατασκευάσματος, τοῦ ὁποίου οἱ τοῖχοι συνίσταντο ἐκ διπλοῦ στίχου πλακωτῶν ἀσβεστολίθων. Ἡ βορεία στενὴ πλευρὰ τοῦ οἰκοδομήματος ἔχει μῆκος περὶ τὰ 2.50 μ., ἐνῷ τῶν μακρῶν πλευρῶν δὲν ἐπεχείρησα εἰμὴ μόνον τὴν παρακολούθησιν μικροῦ μέρους τῆς διαδρομῆς των, ἐπιφυλασσόμενος νὰ προβῶ ἐν τῷ μέλλοντι εἰς συστηματικωτέραν ἔρευναν.

---

[1] Πρέπει νὰ σημειώσω ὅτι μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρεύνης τοῦ προκειμένου τάφου, ὑποπτευθεὶς τὴν ὕπαρξιν ὁμοίου βόθρου εἰς τὸν ἀποκαλυφθέντα πέρυσιν ἕτερον θολωτὸν τάφον παρὰ τὸ ὕψωμα τῆς Γρίτσας ἐντὸς τοῦ κτήματος Λεμονῆ, ἐπεχείρησα καὶ ἐκεῖ συστηματικὴν ἐξερεύνησιν, ἥτις ὅμως οὐδὲν ἀπέδωσε. Δὲν παραλείπω ὡσαύτως νὰ ἀναφέρω ὅτι μετὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρεύνης ἀμφοτέρων προέβην εἰς τὴν ὡς οἷόν τε καλυτέραν διευθέτησιν αὐτῶν. Θὰ ἦτο ὅμως εὐχῆς ἔργον, ἐὰν κάποτε ἀνελαμβάνετο ἡ στερέωσις καὶ ἀναστήλωσις τούτων, ἥτις ἐπιβάλλεται ἀφ' ἑνὸς μὲν ἕνεκα τῆς σπουδαιότητος τῶν μνημείων, τόσον σπανίων δὲ ἐν Θεσσαλίᾳ, ἀφ' ἑτέρου ἕνεκα τοῦ ἀπομεμονωμένου τῆς θέσεως καὶ τῆς ἐκ ταύτης δυναμένης νὰ ἐπέλθῃ καταστροφῆς ἐκ μέρους τῶν ἀνθρώπων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Παραπλεύρως καὶ ἔξωθι τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τὸ ἔδαφος ἦτο ἐστρωμένον διὰ χονδρῶν πηλίνων κεραμίδων, μεταξὺ δὲ τούτων εὑρέθη καὶ βάσις ὑπερμεγέθους χειροποιήτου ἀγγείου (εἰκ. 23). Ἔχει ὕψος 0.56 μ., διάμ. βάσεως 0.40 μ., διάμ. κορυφῆς 0.20 μ.· τὸ πάχος τῶν τοιχωμάτων εἶναι 0.015 μ., εἰς τὸ σημεῖον δὲ τῆς στηρίξεως 0.035 μ.· πέριξ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους σχηματίζονται τέσσαρες στενομήκεις ὀπαί, ἔχουσαι ἑκάστη ὕψος 0.13 μ. καὶ πλάτος 0.035 μ. Ὁ πηλὸς εἶναι ἐρυθρὸς χονδρόκοκκος, ἡ ὅλη δὲ τεχνικὴ τοῦ ἀγγείου ὁδηγεῖ εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

Β ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΦΑΡΣΑΛΩΝ

1. Συμπληρωματικὴ ἐξερεύνησις τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ ἀποκαλυφθέντος πέρυσι θολωτοῦ τάφου εἰς τὴν δυτικὴν παρυφὴν τῆς κωμοπόλεως (ΠΑΕ, 1951, 157 κ.ἑ.) ἐπέβαλλε συμπληρωματικὴν ἔρευναν διά τε τὴν ἀκριβεστέραν αὐτοῦ μελέτην καὶ τὴν ἀνάδειξίν του ὡς μνημείου.

Κατὰ τὸ παρὸν ἔτος προέβην εἰς τὴν πλήρη ἐκκαθάρισιν τοῦ «δρόμου», τὴν ὁποίαν ἀνέκοψαν πέρυσιν αἱ ἐνωρὶς ἀρξάμεναι συνεχεῖς βροχαί, τῆς ἐρεύνης περιορισθείσης τότε ἐνταῦθα εἰς τὸ στόμιον μόνον αὐτοῦ. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπεξετάθη ἔπειτα πέριξ τοῦ κρηπιδώματος, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τὰ $^3/_4$ τούτου, ἐξαρθείσης τοιουτοτρόπως τῆς ὅλης ἐπιβλητικότητος τοῦ μνημείου (βλ. εἰκ. 1-2)· τὸ ὑπολειπόμενον μικρὸν τμῆμα τῆς κρηπῖδος προὐτίμησα νὰ ἀφήσω πρὸς τὸ παρὸν κεκαλυμμένον ἕνεκα τοῦ ἐπισφαλοῦς τοῦ ὑποκειμένου ἐδάφους εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο.

Διὰ τῆς συμπληρωματικῆς ταύτης ἐργασίας ἀπεδείχθη ὅτι τὸ κρηπίδωμα τοῦ τύμβου εἶναι σύγχρονον μὲ τὸν τάφον· διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν οἱ τοῖχοι τοῦ δρόμου συνδέονται ὀργανικῶς μετὰ τῶν λίθων τοῦ κρηπιδώματος, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ σύστημα τῆς ἐπὶ εὐθυντηρίας θεμελιώσεως τῶν τελευταίων συνεχίζεται καὶ εἰς τὸν δρόμον μέχρι τῆς θύρας τοῦ στομίου· κατὰ τὴν ἔξοδον μάλιστα τοῦ δρόμου αἱ πλάκες αὗται τῆς εὐθυντηρίας ἐπεκτείνονται καθ' ὅλον τὸ ἄνοιγμα αὐτοῦ, ὥστε νὰ σχηματίζηται ἐνταῦθα εἶδος φλοιᾶς.

Διὰ τοῦ ὁλοκληρωτικοῦ ἔπειτα καθαρίσματος τοῦ δρόμου μέχρι τοῦ δαπέδου αὐτοῦ κατέστη δυνατὴ ἡ ἀκριβὴς καταμέτρησις τῶν διαστάσεών του, τινὲς τῶν ὁποίων, ὅπως ἐδόθησαν πέρυσιν, ἐκφεύγουν ἐλαφρῶς τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πραγματικότητος[1]. Τὸ συνολικὸν μῆκος αὐτοῦ εἶναι 7.25 μ., ἐξ ὧν 3.30 μ. καταλαμβάνει τὸ στόμιον, ἐνῷ τὸ μῆκος τοῦ καθ' αὑτὸ δρόμου εἶναι 3.95 μ. Τὸ πλάτος τοῦ στομίου εἰς τὴν εἴσοδον πρὸς τὴν θόλον εἶναι 1.18 μ., εἰς τὴν ἔξοδον 1.53 μ., τοῦ δὲ δρόμου, οὗτινος τὸ σχῆμα εἶναι παραλληλόγραμμον, τὸ πλάτος εἶναι 1.12 μ.

Εἰκ. 1. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κρηπιδώματος μετὰ τῆς σχηματιζομένης γωνίας πρὸς τὸν δρόμον.

Οἱ λίθοι τῶν τοιχωμάτων αὐτοῦ ὅπως καὶ τοῦ κρηπιδώματος εἶναι πελεκημένοι διὰ σφύρας, πλὴν τῶν πρὸς τὴν ἔξοδον, τῶν ὁποίων αἱ παρειαὶ εἶναι ἐπιμελῶς εἰργασμέναι διὰ λεπτῆς σμίλης. Τὸ στόμιον εἶναι βέβαιον ὅτι ἐστεγάζετο ἄνωθεν, εἰς τὸν σχηματιζόμενον δὲ μεταξὺ τούτου καὶ τοῦ δρόμου λαιμόν (εἰκ. 3)[2] ἀπεδείχθη ἐφέτος σαφέστερον ἡ ὕπαρξις ξυλί-

[1] Ὁ λόγος εἶναι ὅτι δὲν ἐλήφθησαν πάντοτε αὗται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ δαπέδου τοῦ δρόμου.

[2] Τὸ πλάτος τῶν ἐν εἴδει ὀδόντων σχηματιζομένων ἐνταῦθα πλευρῶν διαφέρει: τῆς ἀνατολικῆς εἶναι 0.29 μ., τῆς δυτικῆς 0.12 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νης θύρας μὲ μεταλλικὴν ἐπένδυσιν· διότι εἰς τοὺς ἀνευρεθέντας πέρυσιν ἐνταῦθα σιδηροῦς ἥλους προσετέθησαν ἤδη καὶ ἄλλοι ἀφθονώτεροι (περὶ τοὺς 80 ἐν συνόλῳ), ἐκτὸς δ' αὐτῶν εὑρέθησαν εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν καὶ ἄλλα ἐξαρτήματα, ἐπιβεβαιοῦντα τὴν ἀνωτέρω ὑπόθεσιν (εἰκ. 4 α-ζ, βλ. κατωτέρω).

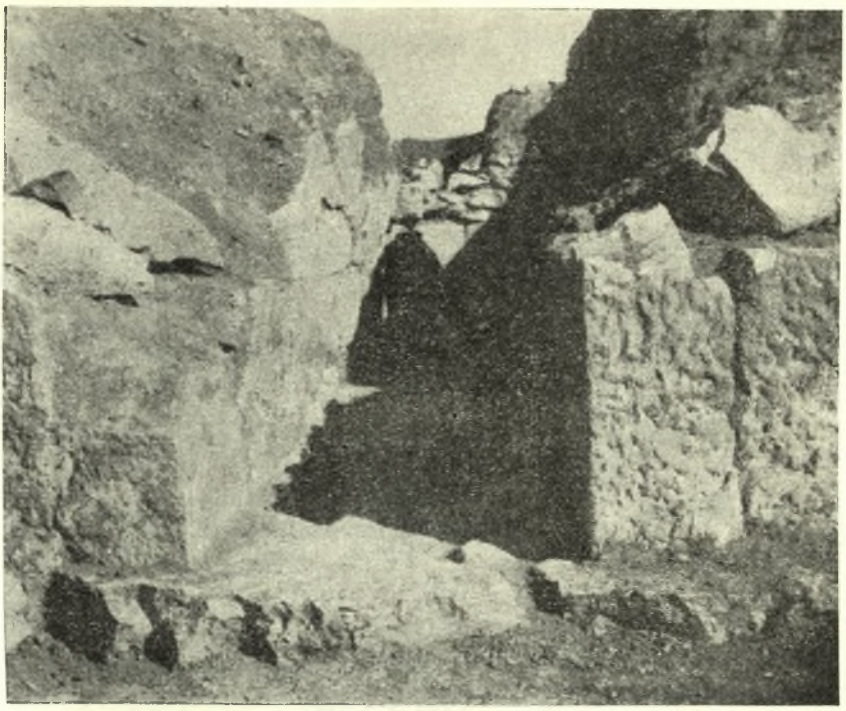

Εἰκ. 2. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου καὶ ἡ θόλος εἰς τὸ βάθος.

Ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐγένετο καὶ εἰς τὸν ἔμπροσθεν τοῦ μνημείου χῶρον, ἐπὶ ἐκτάσεως 5 × 6 μ., καὶ εἰς βάθος μέχρι τῆς εὐθυντηρίας τοῦ κρηπιδώματος. Ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος τούτου χώρου οὐδὲν ἕτερον μνημεῖον προέκυψεν· ἀλλ' ὀλίγον περαιτέρω, περὶ τὰ 10 μ. ΝΔ. τοῦ τύμβου, ἀπεκαλύφθη θεμέλιον ἐκ τριῶν κατὰ σειρὰν μεγάλων λίθων, καλῶς εἰργασμένων, τὸ ὁποῖον φαίνεται νὰ εἶχεν ὡσαύτως κυκλικὴν διαδρομήν, ἀλλὰ διεκόπτετο πρὸς Δ., καταστραφὲν προφανῶς ὑπὸ τοῦ σχηματισθέντος παραπλεύρως ρεύματος, ἐνῷ ἐπίσης ἡ πρὸς Α. συνέχεια αὐτοῦ δὲν διετηρήθη. Τὸ θεμέλιον τοῦτο πρέπει νὰ σχετίζηται μὲ τὸ θολωτὸν μνημεῖον, ἀποτελοῦν ἴσως περίβολον τῆς ἔμπροσθεν αὐτοῦ πλατείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πρέπει νὰ σημειώσω, τέλος, ὅτι κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ κρηπιδώματος, ἐπωφεληθεὶς τῆς διακοπῆς αὐτοῦ εἰς δύο σημεῖα, κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ δυτικὴν πλευρὰν ἀντιστοίχως, ἐνήργησα τομὴν τοῦ τύμβου χωρήσας πρὸς τὸ κέντρον μέχρι 2 μ., δι' ἧς τομῆς ἐφάνη, ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς κορυφῆς τῶν ὀρθοστατῶν τῆς κρηπῖδος καὶ μέχρι τῆς εὐθυντηρίας ἔδαφος συνίστατο κυρίως ἀπὸ λατύπην ἐκ τῆς ἐπὶ τόπου κατεργασίας τῶν λίθων.

Εἰκ. 3. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἐκ τῶν ἔσω.

Ἀπὸ τὸν δρόμον καὶ τὸν ἀμέσως πρὸ αὐτοῦ χῶρον ἦλθον εἰς φῶς τὰ κάτωθι ἀντικείμενα:

1) Οἱ ἀναφερθέντες ἤδη σιδηροῖ ἧλοι (εἰκ. 4α).

2) Τεμάχιον σιδηροῦ ἐλάσματος μὲ διατηρημένας ἐπ' αὐτοῦ τὰς κεφαλὰς τῶν ἥλων, διὰ τῶν ὁποίων τοῦτο ἐστερεοῦτο εἰς τὸν ξύλινον σκελετὸν τῆς θύρας (εἰκ. 4β).

3) Σιδηροῦς μαστοειδὴς ρόδαξ ἐκ τῶν διακοσμούντων καὶ σήμερον τὰς θύρας (εἰκ. 4γ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

4) Σιδηρᾶ κλεὶς καὶ ἐξαρτήματα κλείθρου (εἰκ. 4 δ-ζ).

5) Πλήρης σχεδὸν σιδηρᾶ στλεγγὶς καὶ ἡ λαβὴ ἑτέρας (εἰκ. 4 η-θ).

6) Σιδηροῦν μαχαίριον ἐν εἴδει δρεπάνου (εἰκ. 4 ι).

7) Ὁμοίωμα ἀσπίδος εἰς σχῆμα 8 (μῆκ. 0.06 μ.) ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος χαλκοῦ, ἐλλιπὲς κατὰ τὸ ἓν ἄκρον (εἰκ. 4 κ).

8) Ἀβαθὴς χαλκῆ φιάλη ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, λίαν ἐρρικνωμένη· διάμ. 0.09 μ. (εἰκ. 4 λ).

Εἰκ. 4. Διάφορα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου.

9) Τὸ ἥμισυ χαλκοῦ δίσκου ἐκ παχυτέρου ἐλάσματος (εἰκ. 4 μ).

10) Χαλκῆ περόνη (εἰκ. 4 ν).

11) Χαλκοῦς κρίκος (εἰκ. 4 ξ).

12) Λαβὴ ἀπὸ χαλκοῦν ἀγγεῖον (εἰκ. 4 ο).

13) Χαλκοῦν κοχλιάριον (εἰκ. 4 π).

Εἰκ. 5. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου.

14) Μικρὸν θραῦσμα ἀγγείου τῶν γεωμετρικῶν χρόνων (εἰκ. 4 ρ καὶ εἰκ. 10 α) : πηλὸς ἐρυθρόφαιος· βερνίκιον καστανόχρουν· διακόσμησις γεωμετρική. Τὸ θραῦσμα τοῦτο εὑρέθη κατὰ τὴν ἔξοδον ἀκριβῶς τοῦ δρόμου καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ἀποτελέσῃ ἴσως χρονολογικὸν τεκμήριον τῆς ἀρχικῆς κατασκευῆς τοῦ μνημείου (βλ. κατωτέρω).

15) Πήλινος μικρὸς δίσκος μὲ ὀπὴν εἰς τὸ μέσον (εἰκ. 4 σ).

16) Τεμάχιά τινα ἐκ μελανομόρφων ἀττικῶν ἀγγείων, ἐξ ὧν δύο ἀπεικονίσθησαν εἰς τὰς εἰκόνας 4 τ-υ καὶ 10 β-γ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

17) Τρία μόνωτα καὶ ἓν ἄωτον κύπελλα, ἀβαφῆ, ἐκ πηλοῦ ἐρυθροτέφρου (εἰκ. 5).

18) Ἀβαθὲς μελαμβαφὲς πινάκιον, [τοῦ ὁποίου ἀπεικονίσθη ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις εἰς εἰκόνα 5.

19) Μικρὸν πήλινον ὁμοίωμα κλίνης (εἰκ. 6).

20) Ἀσκόμορφον ἀβαφὲς ἀγγεῖον ἐξ ἐρυθροτέφρου πηλοῦ (εἰκ. 6).

21) Μικρὸν θραῦσμα ἐκ τῆς βάσεως ἀττικοῦ ἐρυθρομόρφου σκύφου μὲ λεπτοτάτας ἀκτῖνας πέριξ (εἰκ. 6).

22) Τεμάχια ἐκ μελαμβαφῶν ἀγγείων, ὧν τινα ἀπεικονίσθησαν (εἰκ. 6), καὶ λύχνος (αὐτόθι).

23) Κεφαλὴ ἐξ εἰδωλίου γυναικός (εἰκ. 8α).

24) Κεφαλὴ μετὰ τοῦ λαιμοῦ ἀπὸ εἰδώλιον κυνός (εἰκ. 8β).

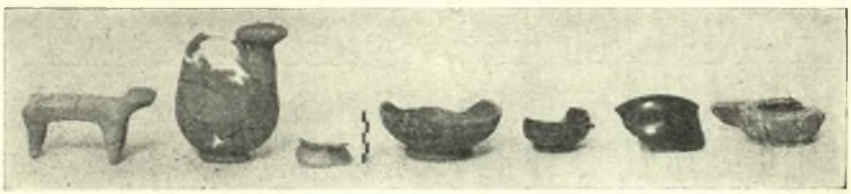

Εἰκ. 6. Ἀγγεῖα καὶ ἄλλα πήλινα ἀντικείμενα ἐκ τοῦ δρόμου τοῦ τάφου.

25) Πλῆθος θραυσμάτων ἐξ ἀβαφῶν ἀγγείων τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων, κυρίως ἀπὸ τριφυλλοειδεῖς οἰνοχόας.

Ἐντὸς τῆς τάφρου πέριξ τοῦ κρηπιδώματος εὑρέθησαν κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος: 1) Κυβόλιθος ἐκ πώρου, ἐπιμελῶς εἰργασμένος, ἀποκεκρουμένος κατὰ τὴν μίαν πλευράν· σωζόμ. μῆκ. 0.78 μ., πλάτ. 0.50 μ, ὕψ. 0.29 μ.· ἀναθύρωσις εἰς τὴν στενὴν πλευράν· εἰς τὸ μέσον τῆς ἄνω ἐπιφανείας ἄτεχνος ὀπὴ πρὸς γόμφωσιν, ἴσως ἐκ μεταγενεστέρας χρήσεως. 2) Τὸ ἥμισυ βάθρου ἐπιτυμβίας στήλης μὲ κατάλληλον ἐντομὴν ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας πρὸς γόμφωσιν τῆς στήλης· ἐκ φαιοῦ ἀσβεστολίθου· μῆκ. 0.57 μ., πλάτ. 0.58 μ., ὕψ. 0.35 μ. Εἰς δὲ τὸ δυτικὸν μέρος εὑρέθησαν τεμάχια ἀπὸ πωρίνας σαρκοφάγους, προερχομένας πιθανώτατα ἐκ τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

*
* *

Συμπληρωματικὴ ἔρευνα ἐπεχειρήθη ὡσαύτως καὶ ἐντὸς τῆς θόλου τοῦ μνημείου, ἀποδώσασα ἐξόχως ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Ἡ ἀνασκαφὴ προὐχώρησεν ἐνταῦθα εἰς βάθος 0.80 μ. ἀπὸ τοῦ ἐπιπέδου τῶν θεμελίων τῆς θόλου, τὸ χῶμα δὲ ἦτο καθ' ὅλον τὸ βάθος μαλακόν, ἀποδεικνυομένου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοιουτοτρόπως, ὅτι ἡ θεμελίωσις τοῦ μνημείου ἐστηρίχθη ἐπὶ ἰσοπεδώσεως τοῦ χώρου διὰ μεταφερθέντος χώματος.

Κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς θόλου εὐθὺς ὑπὸ τὰ θεμέλια ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος κτιστὸς τάφος (εἰκ. 7), τοῦ ὁποίου ἡ βορεία μακρὰ πλευρὰ συνέπιπτε μετὰ τῆς ἐφαπτομένης ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως τοῦ τοίχου τῆς θόλου. Τὸ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ὄψεως ληφθὲν

Εἰκ. 7. Ἡ θόλος τοῦ μνημείου καὶ ὁ κάτωθεν ταύτης μυκηναϊκὸς τάφος.

εἶναι 2.70 μ., τὸ βάθος δὲ τοῦ τάφου 0.70 μ. Εἶναι ἐκτισμένος διὰ πλακοειδῶν λίθων, τὸ δάπεδον δὲ τούτου ἔχει στρωθῆ διὰ πλακῶν.

Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη σκελετὸς ὡρίμου ἀνδρός, μὲ τὴν κεφαλὴν κειμένην εἰς τὸ ἀνατολικὸν μέρος. Παρὰ τὴν καλὴν διατήρησιν αὐτοῦ, ἡ θέσις του κάτωθεν ἀκριβῶς τοῦ τοίχου τῆς θόλου δὲν ἐπέτρεψε τὴν λῆψιν φωτογραφίας. Πλὴν τοῦ σκελετοῦ εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου καὶ δύο μικρὰ θραύσματα ἀγγείων (εἰκ. 12 α-β), ἅτινα κατὰ τὴν τεχνικὴν εἶναι σαφῶς μυκηναϊκά (ὠχρὸς πηλός, καστανόξανθον βερνίκιον), προέρχονται δὲ πιθανώτατα ἐκ τριώτων ἀμφορίσκων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐκ τῆς ἀποκαλύψεως τοῦ μυκηναϊκοῦ τούτου τάφου δυνάμεθα ἤδη νὰ ἐξηγήσωμεν τὸν λόγον τῆς διατηρήσεως τῆς μυκηναϊκῆς παραδόσεως εἰς τὸ ὑπερκείμενον μνημεῖον. Ἡ κατασκευὴ τοῦ τελευταίου δὲν ἀπέχει ἴσως μακρὸν ἀπὸ τῆς μυκηναϊκῆς περιόδου [1], ἀλλ' ἡ χρῆσίς του ἐσυνεχίσθη μέχρι καὶ τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Πρὸς διαπίστωσιν τῆς βορείας μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ προκειμένου τάφου παρέστη ἀνάγκη νὰ ἀνοιχθῇ ἔξωθεν καὶ παραπλεύρως τῆς θόλου μέγα τετράγωνον φρέαρ. Διὰ τῆς γενομένης ταύτης τομῆς κατέστη δυνατὴ καὶ ἡ μελέτη τῆς τοιχοδομίας τῆς θόλου, ἐκτισμένης διὰ μιᾶς σειρᾶς λίθων, πάχους περὶ τὰ 0.65 μ., τῶν ὁποίων ἡ πρὸς τὸν τύμβον ἐπιφάνεια ἔχει ἀφεθῇ ἀκατέργαστος.

Εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ φρέατος παρουσιάσθη θεμέλιον, ὅπερ συνίσταται ἐκ μεγάλων πλακοειδῶν ἀσβεστολίθων, ἀλλ' οὐχὶ ἐπιμελῶς ἐκτισμένων (σχεδιογρ. Ι, σ. 193). Ἡ κορυφὴ αὐτοῦ ἔκειτο εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς θεμελιώσεως τῆς θόλου, κατέρχεται δὲ εἰς βάθος πλέον τοῦ μέτρου, ὅσον ἠδυνήθην νὰ προχωρήσω. Δὲν ἀποκλείεται νὰ πρόκειται καὶ ἐνταῦθα περὶ μυκηναϊκοῦ τάφου. Συμπληρωματικὴ ἔρευνα μετὰ προηγουμένην στερέωσιν τοῦ μνημείου πρὸς ἀποφυγὴν καταπτώσεώς του καὶ διὰ καλυτέρας ὀργανώσεως τῆς ἐργασίας (ἀπομάκρυνσις τοῦ χώματος δι' εὐχερεστέραν ἀνασκαφήν) θὰ φέρῃ ἴσως εἰς φῶς πολλὰ ἐνδιαφέροντα εἰς τὸ ὁμολογουμένως σπουδαῖον τοῦτο μνημεῖον. Εἰς τὸ παρατιθέμενον σχεδιογράφημα ἀποδίδεται μετ' ἀκριβείας ἡ κάτοψις τῶν μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθέντων.

Τὰ ἐντὸς τῆς θόλου ἀνευρεθέντα νεωστὶ ἀντικείμενα εἶναι τὰ κάτωθι:

1) Θραῦσμα ἐκ πώματος ἐρυθρομόρφου πυξίδος, ἐφ' οὗ εἰκονίζεται δεξιὰ μὲν κεφαλὴ γυναικὸς μὲ κεκαλυμμένην τὴν κόμην, ἀριστερὰ πτηνόν, μεταξὺ δὲ τούτων μηνοειδές τι κόσμημα (εἰκ. 8γ καὶ εἰκ. 9).

2) Θραῦσμα ἐκ μελανομόρφου κύλικος. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν ἑκατέρωθεν τῶν λαβῶν ἀνθέμιον καὶ φύλλα κισσοῦ, κατωτέρω ζῶναι ἐναλλασσόμεναι πρὸς ταινίας· πρὸς τὸ μέρος τῆς βάσεως κυκλικῶς βαίνουσαι ται-

[1] Ἐκ μόνων τῶν φωτογραφιῶν κρίνοντες οἱ κκ. Μαρινάτος καὶ H. Thompson ἐξέφρασαν ἰδιαιτέρως ἕκαστος τὴν γνώμην ὅτι δὲν ἀποκλείεται καὶ τὸ ὑπερκείμενον θολωτὸν μνημεῖον νὰ εἶναι ὡσαύτως μυκηναϊκόν. Διὰ προχείρου μελέτης τὸ ἐτοποθέτησα κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς ἀρχαϊκῆς περιόδου. Δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀνήκῃ εἰς παλαιοτέραν ἐποχήν, ἀλλ' ἀδυνατῶ ὁπωσδήποτε, ἕνεκα τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς του, νὰ δεχθῶ τοῦτο ὡς μυκηναϊκόν. Τὸ κατὰ τὴν ἔξοδον τοῦ δρόμου εὑρεθὲν θραῦσμα ἐκ γεωμετρικοῦ ἀγγείου (βλ. ἀνωτέρω) θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ ὁδηγήσῃ εἰς χρονολογικὰ συμπεράσματα. Θὰ χρειασθῇ καὶ ἄλλη ἀκόμη ἔρευνα τοῦ μνημείου, μέχρι δὲ συμπληρώσεως αὐτῆς εἶναι προτιμότερον νὰ ἀποφύγω νὰ ἐκφέρω καθωρισμένην τινὰ γνώμην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

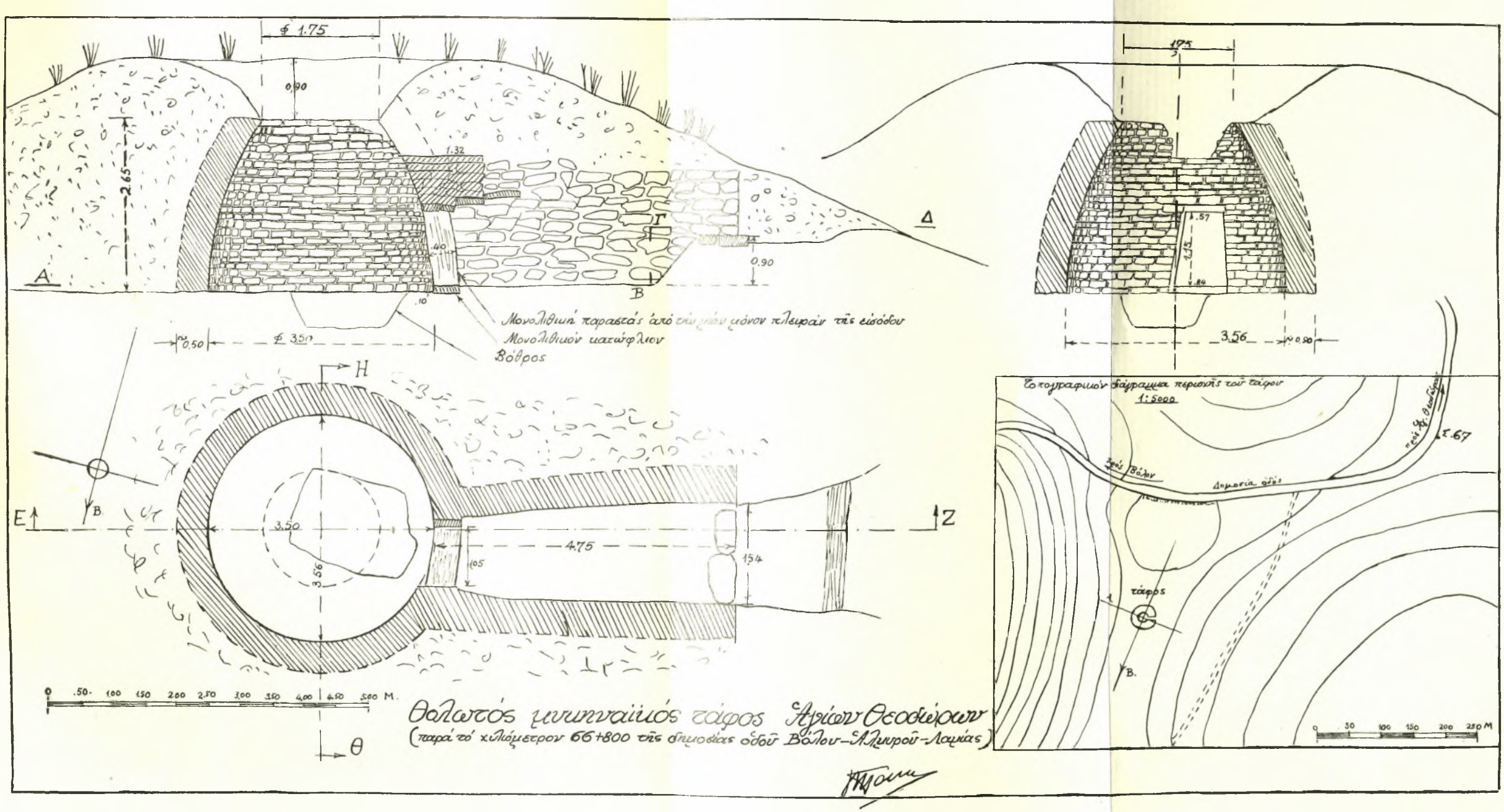

Θολωτός μυκηναϊκός τάφος Αγίων Θεοδώρων
(παρά το χιλιόμετρον 66+800 της δημοσίας οδού Βόλου-Αλμυρού-Λαμίας)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νίαι μὲ σειρὰν ροπάλων ἄνωθεν. Εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ζῶναι ἐναλλασσόμεναι πρὸς ταινίας, ἐναλλὰξ διὰ μελανοῦ καὶ ἐπιθέτου πορφυροῦ χρώματος, καὶ εἰς τὸν κεντρικὸν δίσκον ὑπολείμματα οὐρᾶς ἀλέκτορος (εἰκ. 8δ καὶ εἰκ. 10δ· χαλκιδικόν;).

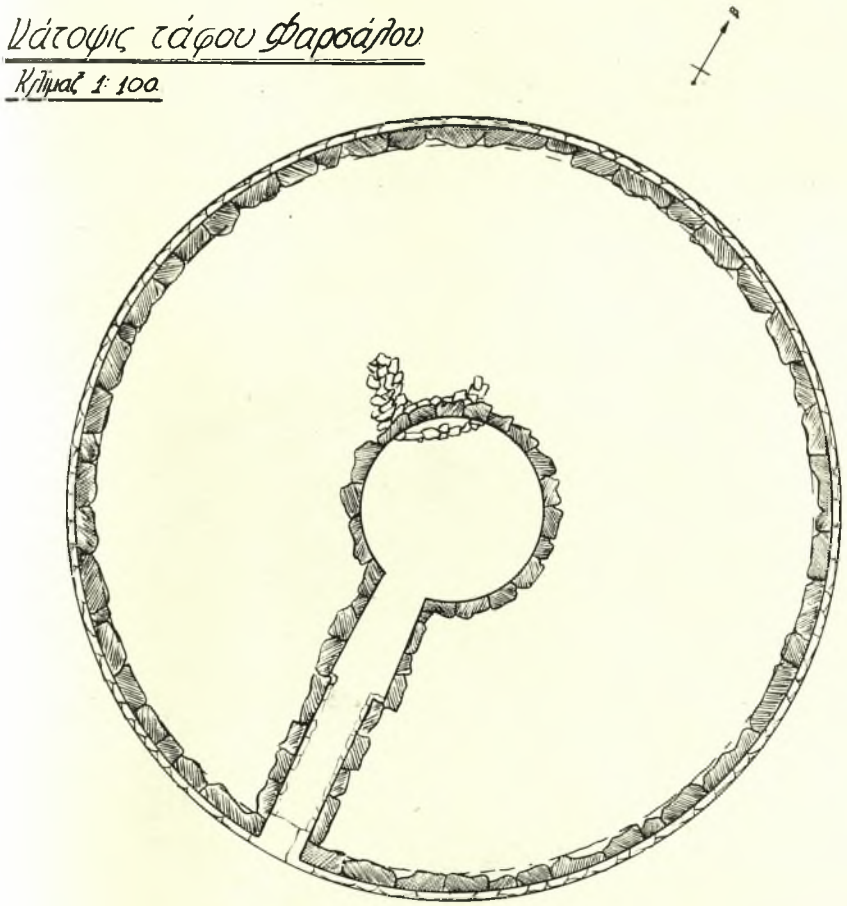

Σχεδιογράφημα Ι. – Ὁ ὑπὸ τὸν τύμβον θολωτὸς τάφος καὶ τὰ ἀναφανέντα ἴχνη μυκηναϊκοῦ τάφου ὑπὸ τὸ ΒΔ. θεμέλιον τῆς θόλου.

3) Θραύσματα ἐκ μελανομόρφων ἀγγείων (εἰκ. 8ε-ζ καὶ εἰκ. 10ε-ζ).

4) Θραῦσμα ἐκ τεφρόχρου ἀβαφοῦς ἀγγείου μὲ ὀπάς (εἰκ. 8η).

5) Τεμάχιον ἐκ τοῦ πυθμένος σκύφου. Εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἔντυπον ἀνθέμιον, εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κύκλοι (εἰκ. 8θ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

6) Τεμάχιον ἀπὸ στόμιον ἀγγείου, κεκαλυμμένον διὰ βερνικίου (εἰκ. 8 ι).

7) Πήλινον εἰδώλιον πτηνοῦ, ἐλλιποῦς τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας (εἰκ. 8 κ).

Εἰκ. 8. Ἀντικείμενα ἐκ διαφόρων τάφων.

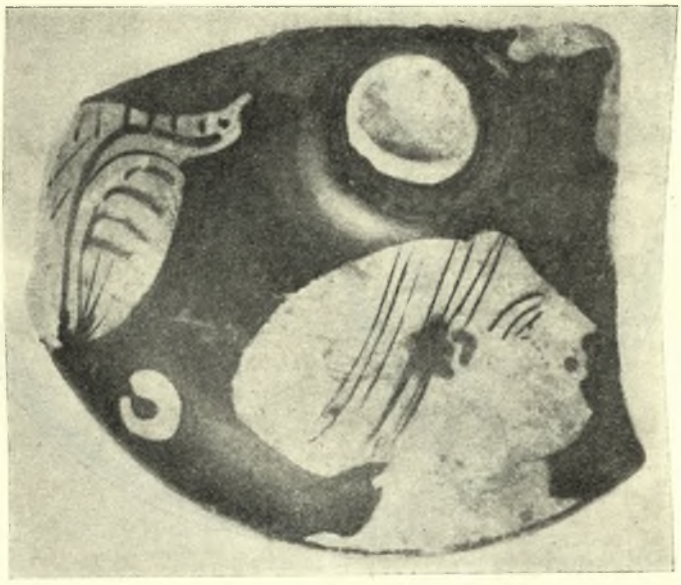

Εἰκ. 9. Πῶμα πυξίδος ἐκ τῆς θόλου τοῦ μνημείου (βλ. καὶ εἰκ. 9 γ).

8) Τεμάχιον ἀχιβάδος (εἰκ. 8 λ).

9) Σιδηροῦν μαχαίριον, λίαν ἐφθαρμένον (εἰκ. 8 μ).

10) Τὸ ἥμισυ χαλκοῦ ραβδωτοῦ κρίκου (εἰκ. 8 ν).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

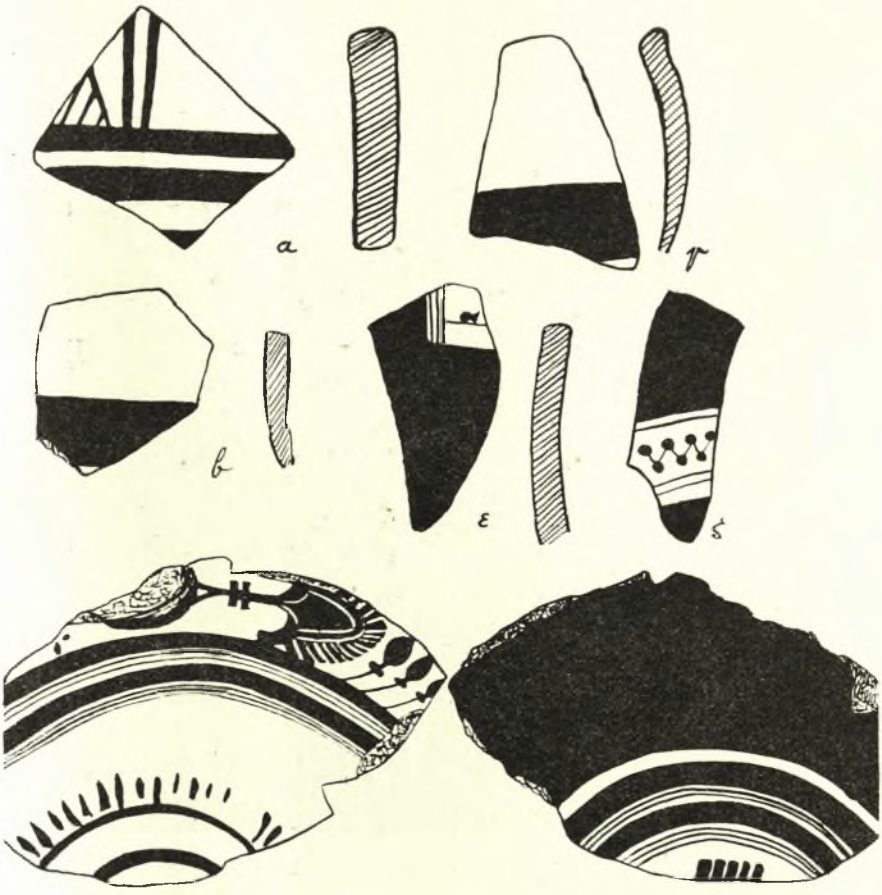

Εἰκ. 10. Θραύσματα ἀγγείων ἐκ τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

2. Μυκηναϊκοὶ τάφοι ἐγγὺς τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

Περὶ τὰ 5 μέτρα ΝΑ. τοῦ κρηπιδώματος τοῦ τύμβου κατὰ τὴν ἀναζήτησιν τῆς πρὸς Α. συνεχείας τοῦ ὑποτιθεμένου περιβόλου, περὶ τοῦ ὁποίου ἀνέφερα ἤδη, ἀπεκαλύφθη τάφος (εἰκ. 11), τὸν ὁποῖον ἐσχημάτιζον τέσσαρες ὄρθιαι ἀσβεστολιθικαὶ πλάκες καὶ δύο καλύπτουσαι ὅμοιαι, ἐξ ὧν ἡ μία ἔλειπε παντελῶς (ἡ ἑτέρα εἰς τὴν εἰκόνα ὑπὸ τὸ στοιχεῖον Κ). Εἶναι ὀρθογώνιος καὶ ἔχει μῆκος 1.33 μ., πλάτος 0.47 ἀνατολικῶς καὶ 0.38 μ. δυτικῶς, βάθος 0.47 μ. Τὸ πάχος τῶν πλακῶν 0.13 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ τάφος ἔκειτο εἰς τὸ μέσον ἐλλειψοειδοῦς περιβόλου ἐξ ἀκατεργάστων μεγάλων λίθων, ὅστις θὰ ἐχρησίμευε διὰ τὴν συγκράτησιν τοῦ χώματος ἐπικαλύπτοντος τύμβου [1]. Τὸ μῆκος τοῦ περιβόλου εἶναι 3.30 μ., τὸ πλάτος 1.80 μ., τὸ ὕψος δ' αὐτοῦ 1.50 μ.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν 3-4 τεμάχια ἀπὸ ὀστᾶ μικρῶν ζῴων, σιδηροῦς δακτύλιος (εἰκ. 12ε) καί τινα μικρὰ θραύσματα ἀπὸ ἀβαθῆ ἀγ-

Εἰκ. 11. Μυκηναϊκὸς τάφος ΝΑ. τοῦ θολωτοῦ μνημείου.

γεῖα ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ἔξωθι δ' αὐτοῦ καὶ ἐντὸς τοῦ περιβόλου εὑρέθησαν κωνικὸν μολύβδινον σφονδύλιον (εἰκ. 12γ) καὶ ραβδωτὴ ψηφὶς ἐκ φαγεντιανῆς, κιτρίνου χρώματος, μὲ συμπεπιεσμένα τὰ ἄκρα κατὰ τὸ μέρος τῆς ὀπῆς (εἰκ. 12δ). Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀντικείμενα, ἀνήκοντα εἰς τὴν μυκηναϊκὴν ἢ τὸ ἀργότερον εἰς τὴν ὑπομυκηναϊκὴν περίοδον, ὑποδεικνύουν καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ τάφου.

Κατὰ τὴν παροῦσαν ἀνασκαφικὴν περίοδον ἐγένετο καὶ ἡ συμπληρωματικὴ

[1] Ὅμοιοι ταφικοὶ περίβολοι ἀλλ' ἄνευ περικλειομένων ἰδιαιτέρων τάφων εὑρέθησαν καὶ εἰς τὰ ἀνατολικὰ κράσπεδα τῆς κωμοπόλεως κατὰ τὴν πρόχειρον ἔρευναν τὸ 1950 (βλ. ΑΕ, 1950, Χρονικὰ σ. 40 κ.ἑ., εἰκ. 1-4).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔρευνα τοῦ ταφικοῦ οἰκοδομήματος, ὅπερ ἔκειτο κάτωθεν τῶν ἀνευρεθεισῶν πέρυσιν εἰς σχῆμα π σαρκοφάγων περὶ τὰ 20 μ. ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημείου (βλ. ΠΑΕ, 1951, σ. 155-7). Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ θαλαμοειδοῦς τετραγώνου τάφου, ἔχοντος διαστάσεις 2.50×2.50 μ.

Εἰκ. 12. Ἀντικείμενα ἐκ διαφόρων τάφων.

(εἰκ. 13). Οἱ τοῖχοι, διατηρούμενοι εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ δαπέδου 1.20 μ., εἶναι ἐκτισμένοι μὲ μεγάλους σιδηρολίθους. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος προεκτείνεται πρὸς Ν. κατὰ 0.75 μ. πέραν τοῦ τετραγώνου τοῦ τάφου, ϑὰ ἐξετεί-

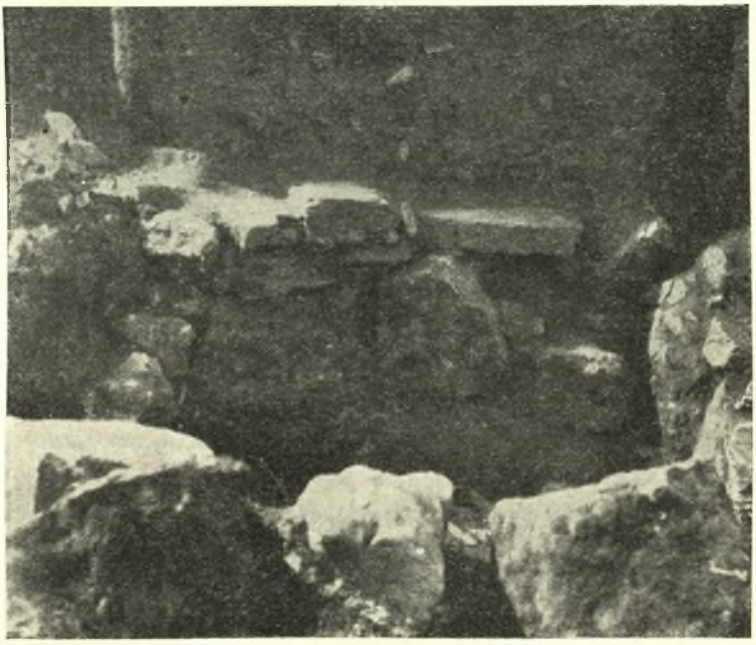

Εἰκ. 13. Μυκηναϊκὸς ϑαλαμοειδὴς τάφος ἀνατολικῶς τοῦ ϑολωτοῦ μνημείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νετο δ' ἐπὶ πολὺ ἀκόμη, σχηματιζομένου οὕτω «δρόμου» πρὸς τὴν εἴσοδον, ἥτις κεῖται κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν (εἰκ. 13) καὶ ἔχει πλάτος 0.60 μ.

Εἰς τὰ ὑψηλότερα στρώματα τοῦ τάφου εὑρέθησαν τὰ ἐν εἰκ. 14 καὶ εἰκ. 8ν μελαμβαφῆ ἀγγεῖα, τοῦ τέλους τοῦ 5ου μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (τὸ πρῶτον τῆς εἰκόνος 14 εἶναι θραῦσμα ἀπὸ ἀττικὴν ἐρυθρόμορφον κύλικα παλαιοτέρας ἐποχῆς). Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα πρέπει νὰ συνδεθοῦν πρὸς τὰς ταφὰς τῶν σαρκοφάγων ἄνωθεν, τὰς ὁποίας τοιουτοτρόπως δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν ἀπὸ τοῦ 5ου μέχρι τοῦ 4ου αἰ., διότι ὁ ὑποκείμενος τετράγωνος κλειστὸς τάφος ἀνήκει εἰς τοὺς μυκηναϊκοὺς χρόνους, ὅπως ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων εἰς τὸ δάπεδον αὐτοῦ παρὰ τὴν εἴσοδον δικωνικοῦ λιθίνου κομβίου (εἰκ. 12ζ) καὶ ραβδωτῆς ψηφῖδος ἐκ κυανοπρασίνης ὑραγεντιανῆς (εἰκ. 12η).

Εἰκ. 14. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ὑψηλοτέρου στρώματος τοῦ θαλαμοειδοῦς μυκηναϊκοῦ τάφου.

***

Ἡ ἀποκάλυψις τῶν τριῶν ἀνωτέρω μυκηναϊκῶν τάφων ἔχει μεγάλην σημασίαν καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸν ταυτισμὸν τῆς Φαρσάλου πρὸς τὴν ὁμηρικὴν Φθίαν, τὴν πόλιν τῶν Μυρμιδόνων (Ομ. δ 9). Φιλολογικῶν μαρτυριῶν δὲν στερούμεθα περὶ τοῦ ὅτι ἡ πόλις Φθία ὑπῆρξεν ἡ πρόγονος τῆς ἱστορικῆς Φαρσάλου (βλ. Fr. Staehlin, Das hellen. Thessalien, 135 κἑ.)· τὰ μέχρι σήμερον ὅμως ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἐκ τῆς περιοχῆς ἀπετέλουν ἁπλᾶς ἐνδείξεις· ὁ ἴδιος δὲ ὁ Staehlin (αὐτόθι) στηρίζεται εἰς ὀλίγα προϊστορικὰ ὄστρακα καὶ ἓν γεωμετρικόν, ἅτινα ἀνεῦρεν εἰς μίαν πρόχειρον ἔρευναν ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Φετὶχ-Τζαμὶ περὶ τὰ 800 μ. ἀνατολικῶς τῆς θέσεως τῶν ἀποκαλυφθέντων νῦν μυκηναϊκῶν τάφων, ἄνωθεν ἀκριβῶς τῆς πηγῆς τοῦ Ἀπιδανοῦ, διὰ τὴν ταύτισιν τῶν δύο πόλεων καὶ διὰ τὴν τοποθέτησιν τῆς παλαιοτέρας ἐπὶ τοῦ προκειμένου λόφου. Οἱ ἀποκαλυφθέντες ἤδη μυκηναϊκοὶ τάφοι, καὶ μάλιστα δυτικῶς τῆς ὁριζομένης διὰ τὴν μυκηναϊκὴν Φθίαν θέσεως, ἐὰν δὲν λύουν ὁριστικῶς τὸ ζήτημα, διαφωτίζουν ὅμως σημαντικῶς τοῦτο· διότι παρέχονται ἤδη ἅπταὶ ἀποδείξεις περὶ τῆς ὑπάρξεως ἐνταῦθα μυκηναϊκῆς πόλεως, τὴν ὁποίαν διεδέχθη ἡ Φάρσαλος κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

3. Ταφικὰ οἰκοδομήματα κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς νῦν δημοσίας ὁδοῦ.

Πρὸς τὴν σημερινὴν δημοσίαν ὁδὸν πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι συνέπιπτεν ὁμοία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὅτι θὰ ὑπῆρχεν εἰς τὸ τεῖχος τῆς πόλεως βορείως τῆς πηγῆς τοῦ 'Απιδανοῦ κεντρική τις πύλη, μὴ διατηρουμένη νῦν ἕνεκα τῆς παντελοῦς καταστροφῆς τοῦ τείχους ἐνταῦθα. Διότι κατὰ μῆκος τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς σημερινῆς ὁδοῦ διατηροῦνται ἀκόμη λείψανα τοίχων διὰ μεγάλων τετραγώνων λίθων, παρέχοντα τὴν ἐντύπωσιν ταφικῶν οἰκοδομημάτων, ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς κεντρικῆς λεωφόρου εἰς τὸν Κεραμεικὸν τῶν 'Αθηνῶν. 'Η ἀνωτέρω ὑπόθεσις ἐπεβεβαιώθη διὰ τῆς ἐξερευνήσεως μερικῶν ἐκ τῶν κατασκευασμάτων τούτων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξερεύνησιν ἐκινήθην ἐκ τῆς ἀνάγκης ἀνακοπῆς ἐκτελουμένων ἐνταῦθα ἔργων διὰ τὴν θεμελίωσιν οἰκημάτων. 'Η ἔρευνα ἐγένετο εἰς τρία κεχωρισμένα σημεῖα, τὰ ἀποτελέσματα δ' αὐτῆς ἐκθέτω συντόμως κατωτέρω.

Εἰκ. 15. ΝΑ. γωνία τοῦ τάφου μὲ τὰς 4 σαρκοφάγους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ι. Περὶ τὰ 200 μ. ἀνατολικῶς τοῦ θολωτοῦ μνημείου, πρὸς τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ δημοσίου δρόμου καὶ σύρριζα ἀκριβῶς πρὸς τὸ ρεῖθρον αὐτοῦ, ὁ ἰδιοκτήτης τοῦ οἰκοπέδου Ἰωάν. Καζῆς εἶχεν ἀρχίσει πρὸ τῆς ἀφίξεώς μου εἰς Φάρσαλα ἐκσκαφὴν ἐπὶ ἐμφανοῦς τοιούτου κατασκευάσματος πρὸς πορισμὸν οἰκοδομησίμου πέτρας καὶ θεμελίωσιν οἰκίας. Διακόψας τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἐπεχείρησα ἀνασκαφὴν ἐνταῦθα, δι' ἧς ἀπεκαλύφθη

Εἰκ. 16. Αἱ ἐντὸς τοῦ τάφου σαρκοφάγοι.

ὀρθογώνιον ταφικὸν οἰκοδόμημα μὲ τέσσαρας σαρκοφάγους (εἰκ. 15-16).

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ μεγάλων λίθων, ἁδρῶς εἰργασμένων, ἔχει δὲ μῆκος εἰς τὴν διατηρουμένην νοτίαν πλευρὰν 4 μ., ὕψος 0.85 μ. καὶ πάχος 0.80 μ. Ἡ ἀντίστοιχος βορεία πλευρὰ κατεστράφη παντελῶς κατὰ τὴν χάραξιν ἴσως τῆς σημερινῆς ὁδοῦ. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ διατηρεῖται εἰς μῆκος 2.10 μ. καὶ ὕψος 0.30 μ., ἡ δὲ δυτικὴ εἰς μῆκος 0.83 μ. καὶ ὕψος 0.90 μ.

Αἱ ἐντὸς τοῦ τάφου σαρκοφάγοι εἶναι ἐξ εὐθρίπτου πρασινοτέφρου ἢ τεφροῦ πώρου, εὑρέθησαν δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον κατεστραμμέναι. Ἔκειντο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνὰ δύο κατὰ ζεύγη, ἐξ ὧν τὸ μὲν πρὸς Α. ἀπεῖχεν ἀπὸ τοῦ ἀντιστοίχου τοίχου τοῦ τάφου 0.34 μ., τὸ δὲ πρὸς Δ. 0.58· τὸ μεταξὺ τῶν ζευγῶν διαστημα εἶναι 0.68 μ. καὶ αἱ τέσσαρες δὲ ἀπέχουσιν ἀπὸ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ τάφου 0.40 μ. Τὸ μεταξὺ τῶν τοίχων τοῦ τάφου καὶ τῶν σαρκοφάγων δάπεδον εἶναι ἐστρωμένον διὰ πλακῶν. Τῶν σαρκοφάγων αἱ διατηρούμεναι διαστάσεις εἶναι αἱ ἑξῆς: τῆς πρώτης ἐξ ἀριστερῶν σωζόμ. μῆκος 1,61 μ., πλάτος 0.72 μ., σωζ. ὕψος 0.08 μ.· τῆς δευτέρας μῆκος 2.18 μ., πλάτος 0.64 μ., σωζ. ὕψος 0.10 μ.· τῆς τρίτης μῆκος 2.33 μ., πλάτος 0.77, σωζ. ὕψος 0.13 μ.· τῆς τετάρτης σωζ. μῆκος 1.45 μ., πλάτος 0.70 μ.

Ἐντὸς τοῦ προκειμένου τάφου εὑρέθησαν:

1) Οἱ ἐν τῇ εἰκ. 12 θ, ι, κ μικροὶ σιδηροῖ πελέκεις· ὁ θ μὲ ὀπὴν διὰ τὸν ἐκ ξύλου στειλεόν· οἱ ι, κ ἄνευ ὀπῆς, ἀλλὰ μὲ ἴχνη ἐπικολλήσεως σιδηροῦ τοιούτου.

Εἰκ. 17. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου μὲ τὰς 4 σαρκοφάγους.

2) Μικρὸν τεμάχιον σιδηροῦ πρίονος (εἰκ. 12 λ).

3) Χαλκοῦς κρίκος μὲ κεφαλὴν σιδηροῦ ἥλου (εἰκ. 12 μ).

4) Τὰ ἐν εἰκ. 17 ἀλαβάστρινον καὶ πήλινα ἀντικείμενα.

5) Πήλινον εἰδώλιον δύο καθημένων γυναικῶν μὲ ἐλλειπούσας τὰς κεφαλάς (εἰκ. 8 ξ).

6) Πήλινον εἰδώλιον κυνός (εἰκ. 8 ξ').

7) Τεμάχιον ἀπὸ τὸ στόμιον χαλκοῦ ἀγγείου (εἰκ. 12 π).

8) Τὸ ἥμισυ περίπου ἀρυβαλλοειδοῦς ἀττικῆς ληκύθου μὲ παράστασιν ἐφίππου Ἀμαζόνος, ἥτις ἀπετέλεσε θέμα ἰδιαιτέρου ἄρθρου εἰς τὸν τιμητικὸν τόμον τοῦ Καθηγητοῦ κ. Κεραμοπούλλου.

ΙΙ. Περὶ τὰ 15 μ. ἀνατολικῶς τῆς ἀνωτέρω θέσεως ἀπὸ σκαλιστικὰς ἐργασίας τῶν γυναικῶν πρὸς συγκέντρωσιν χώματος διὰ τὴν ἐπάλειψιν τῶν οἰκιῶν των ἐφάνη ὅμοιον ταφικὸν οἰκοδόμημα, ἐκτισμένον διὰ πωρίνων λίθων, ἀλλὰ λίαν κατεστραμμένον.

Ἐπιχειρηθείσης καὶ ἐνταῦθα ἀνασκαφῆς εὑρέθη εἰς βάθος περὶ τὰ 2.50 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους σαρκοφάγος ἐκ πώρου λίθου, ἄνευ τῆς καλυπτούσης πλακός (εἰκ. 18): μῆκος 2.15 μ., πλάτος 0.65 μ., βάθος 0.50 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ σαρκοφάγος ἦτο πλήρης χώματος ἄνευ ἄλλου τινὸς περιεχομένου. Ἔξωθι ταύτης εὑρέθησαν ὀστᾶ τινα σεσηπότα καὶ τὰ κάτωθι ἀντικείμενα:

1) Σκύφος πρωτοκορινθιακός (εἰκ. 19 α), συγκεκολλημένος, μὲ μικρὰς συμπληρώσεις. Ὕψ. 0.09μ., διάμ. βάσεως 0.05μ., διάμ. στομίου 0.115 μ. Εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ὁμὰς καθέτων κυματοειδῶν γραμμῶν· τρέχοντες κύνες πέριξ τῆς κοιλίας μὲ ἀστερίσκους ὡς παραπληρωματικὰ κοσμήματα· κατω-

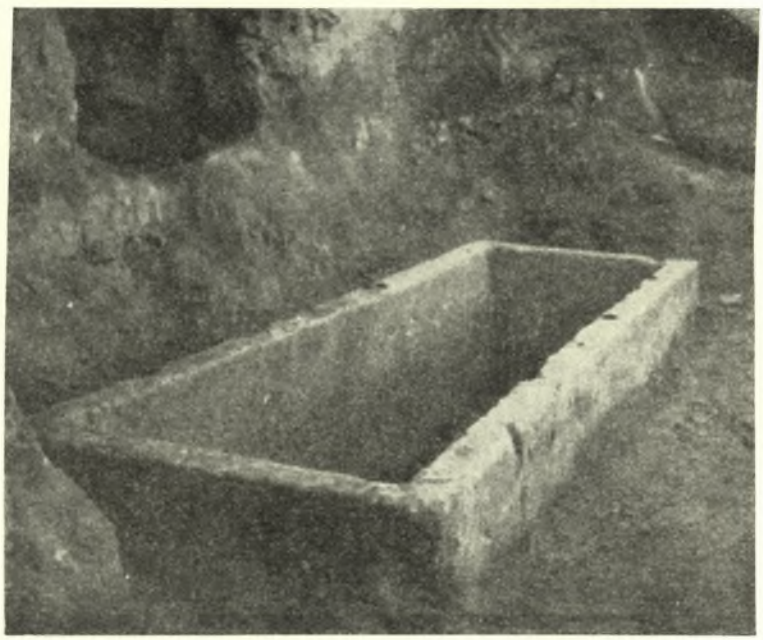

Εἰκ. 18. Ἀρχαϊκὸς τάφος μετὰ σαρκοφάγου.

τέρω πορφυρᾶ τετραγωνίδια ἐντὸς μελανῆς ζώνης καὶ ἀνερχόμεναι ἀκτῖνες πέριξ τῆς βάσεως· ὁμόκεντροι κύκλοι εἰς τὸν ἐξωτερικὸν πυθμένα.

2) Τὸ στόμιον καὶ τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ ἄνω σώματος κορινθιακῶν ἀρυβάλλων (εἰκ. 19 β).

3) Λίωτον ποτήριον, κεκαλυμμένον ἐσωτερικῶς καὶ ἐξωτερικῶς δι' ἐρυθρομέλανος βερνικίου (εἰκ. 19 γ). Συγκεκολλημένον, μέ τινας συμπληρώσεις· ὕψ. 0.78 μ., διάμ. βάσεως 0.09 μ., διάμ. στομίου 0.11 μ.

4) Λαβὴ ἐξ εὐμεγέθους μέλανος πινακίου (εἰκ. 19 δ). Ὁμοίαν, καὶ ἐκ γειτονικῆς περιοχῆς βλ. BCH 1932, 105, εἰκ. 14 : 18.

5) Πήλινον καρούλιον (εἰκ. 12 ο).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

6) Δικωνικὸν χάλκινον ἀντικείμενον ἐκ δύο τεμαχίων, κενὸν εἰς τὸ ἐσωτερικόν (εἰκ. 19 ε).

7) Ἀλάβαστρον ἐλλιπές, ἐξ ἀλαβάστρου κακῆς ποιότητος (εἰκ. 19 ζ), καί τινα τεμάχια ἐξ ἄλλων ὁμοίων.

8) Θραῦσμα σκύφου ἐκ πρασινοκυάνου ὑάλου μετὰ καθέτων ραβδώσεων εἰς τὸ σῶμα (εἰκ. 12 ρ).

9) Πήλινον εἰδώλιον καθημένης γυναικός, ἰωνικῆς τέχνης (εἰκ. 8 ο)· ὕψ. 0.11 μ.

Εἰκ. 19. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ τάφου τῆς εἰκόνος 18.

10) Κεφαλὴ γυναικὸς ἀπὸ πήλινον εἰδώλιον (εἰκ. 8 π)· ὕψ. 0.085 μ.

III. Πρόχειρος ἔρευνα ἐγένετο καὶ εἰς θέσιν μεταξὺ τοῦ θολωτοῦ μνημείου καὶ τοῦ ταφικοῦ οἰκοδομήματος μὲ τὰς 4 σαρκοφάγους. Δι' αὐτῆς ἀπεκαλύφθησαν περὶ τὸ μέτρον ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους ὀρθογώνια κτίσματα ἐκ μεγάλων κυβολίθων, προφανῶς καὶ ταῦτα ταφικὰ οἰκοδο-

Εἰκ. 20. Ἀγγεῖα εὑρεθέντα μεταξὺ τῶν θεμελίων ταφικῶν οἰκοδομημάτων.

μήματα. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐνταῦθα καθὼς καὶ εἰς τὴν θέσιν, ἔνθα ἡ μεμονωμένη σαρκοφάγος, πρέπει κάποτε νὰ ὁλοκληρωθῇ.

Μεταξὺ τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων εὑρέθησαν τὰ ἐν εἰκ. 20 ἀγγεῖα καὶ τὸ ἐλλιπὲς εἰδώλιον κυνὸς τῆς εἰκ. 8 ρ.

4. Περίβολος ἱεροῦ (;) ἔξω τῆς πόλεως.

Περὶ τὰ 20′ δυτικῶς τῆς πόλεως καὶ δεξιὰ τῆς ὁδοῦ πρὸς Λαμίαν εὑρίσκεται ἐκτεταμένον ἀγροκήπιον, ἀνῆκον εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Γεωργίας. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐπὶ ὡρισμένης γραμμῆς τὸ βενζινάροτρον ἀνέσκαπτε τεχνικοὺς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λίθους κατὰ τὴν ἑκάστοτε καλλιέργειαν τοῦ χώρου. Ὁ ἐπαρχιακὸς γεωπόνος, ἐνδιαφερόμενος διὰ τὴν διάσωσιν τῶν ὑποκρυπτομένων θεμελίων, μὲ παρεκάλεσε νὰ ἀποκαλύψω ταῦτα διὰ προχείρου τινὸς ἀνασκαφῆς, ὥστε νὰ δύναται καὶ οὗτος δεδικαιολογημένως κατὰ τὸν Νόμον νὰ ἀφήνῃ τὸ μέρος ἐκεῖνο ἀκαλλιέργητον.

Ἐνεργήσας πρόχειρον σκαφικὴν ἔρευναν διεπίστωσα ὅτι πρόκειται περὶ εὐθυγράμμου μονοστίχου ἐκ πλακοειδῶν λίθων θεμελίου, ἔχοντος μῆκος πλέον τῶν 70 μ. καὶ πάχος ἑνὸς μέτρου. Μολονότι παρηκολούθησα αὐτὸ καθ' ὅλην τὴν διαδρομήν του, δὲν κατώρθωσα νὰ διαπιστώσω στροφὴν αὐτοῦ, διότι εἰς μὲν τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον διεκόπη — φαίνεται — ὑπὸ τῆς σχηματισθείσης παραπλεύρως τομῆς διερχομένου χειμάρρου, ἐνῷ τὸ δυτικὸν ἄκρον ἐκαλύφθη ὑπὸ κατασκευασθείσης πρὸ ἐτῶν μεγάλης δεξαμενῆς. Εἰκάζω ὅτι θὰ πρόκειται περὶ περιβόλου ἱεροῦ κατὰ τὴν θέσιν ταύτην.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΒΕΡΔΕΛΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

8. ΑΝΑΣΤΗΛΩΤΙΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΕΝ ΣΕΡΡΑΙΣ

Λαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐν μέρει τοῦ Κράτους συνετελέσθη κατὰ τὸ 1952, σχεδὸν ἐξ ὁλοκλήρου, ἡ ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν ἀρξαμένη ἀναστήλωσις τῆς ἐπανειλημμένως ὑπὸ τῶν Βουλγάρων πυρποληθείσης καὶ καταστραφείσης βυζαντινῆς (11ου αἰ.) μητροπόλεως τῶν Σερρῶν, τιμωμένης εἰς τὸ ὄνομα τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Τὰς ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψίν μου γενομένας ἐργασίας ἀναστηλώσεως τῆς βασιλικῆς ταύτης ἐξετέλεσε μετὰ ζήλου καὶ εὐσυνειδησίας ὁ ἀρχιτεχνίτης τῶν Ἀναστηλώσεων Νικόλαος Κορωνιός.

Καὶ πρῶτον μὲν ἐξησφαλίσθη ἡ στεγανότης τοῦ ναοῦ, ὅστις κατεκλύζετο ὑπὸ τῶν κάτωθεν ἀναβλυζόντων ὑδάτων, ἔπειτα δ' ἀνακατεσκευάσθη τὸ δάπεδον αὐτοῦ διὰ τῶν παλαιῶν μαρμαρίνων πλακῶν αὐτοῦ, αἵτινες εἶχον κατὰ καιροὺς θραυσθῆ καὶ μετατοπισθῆ. Ἐν συνεχείᾳ ἀνεστηλώθησαν οἱ πέντε ἐκ τῶν ἓξ κιόνων τοῦ ἰσογείου τῆς βασιλικῆς, διὰ τῶν παλαιῶν, κατὰ τὸ δυνατὸν τεμαχίων πρασίνου (ἀτρακίου) λίθου, πλὴν δύο, διὰ τοὺς ὁποίους δὲν ὑπῆρχον τεμάχια. Τέσσαρα κιονόκρανα τῶν κιόνων τούτων κατεσκευάσθησαν νέα, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα δύο ἀποφυγόντων τὴν ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἀσβεστοποίησιν καὶ διατηρηθέντων κατὰ χώραν. Τὰ γεφυροῦντα τοὺς κίονας τόξα κατεσκευάσθησαν ἐξ ὀπτοπλίνθων, ὁμοίως δὲ καὶ οἱ πεσσοὶ καὶ τὰ τόξα τοῦ ὕπερθεν γυναικωνίτου, τοῦ ὁποίου ἀνακατεσκευάσθη καὶ τὸ πάτωμα. Ὁ ὑπερέχων τῶν στεγῶν τῶν πλαγίων κλιτῶν φωταγωγὸς κατεσκευάσθη κατὰ τὸ βυζαντινὸν πλινθοπερίβλητον σύστημα. Αἱ στέγαι τῶν τε κλιτῶν καὶ τοῦ νάρθηκος ἐξετελέσθησαν, χάριν τοῦ ἀφλέκτου αὐτῶν, διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροδέματος κατ' ἀπομίμησιν ξυλίνων ζευκτῶν, δηλαδὴ κατὰ σύστημα ἐφαρμοσθὲν ἤδη μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας καὶ ἐν Ἁγίῳ Δημητρίῳ τῆς Θεσσαλονίκης. Τὰ δύο τριγωνικὰ ἀετώματα τῆς ἀνατολικῆς καὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τοῦ μέσου κλίτους ἀνακατεσκευάσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν σωζομένων λειψάνων των, ὡς αἱ εἰκόνες 1 καὶ 2 δεικνύουν. Ὅλως νέος ὅμως ἐκτίσθη ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ μεταγενεστέρου νάρθηκος, κατὰ σύστημα τοιχοποιΐας ἁρμονιζόμενον πρὸς τὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς (εἰκ. 2). Ἡ κεράμωσις τῶν κλιτῶν καὶ τῶν θόλων τοῦ ἱεροῦ, οἵτινες πολλαχῶς ἐστερεώθησαν (εἰκ. 3 καὶ 4), ἐγένετο διὰ βυζαντινοῦ τύπου κεράμων. Ἤδη δὲν ὑπολείπεται εἰμὴ ἡ κατασκευὴ θυρῶν καὶ παραθύρων ἵνα ὁλοκληρωθῇ ἡ ἀναστήλωσις τοῦ σημαντικοῦ τούτου ἀκριτικοῦ μνημείου.

Προκειμένης τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ νάρθηκος, ὅστις δὲν ἔβαινεν ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους, παρέστη ἀνάγκη ἐκσκαφῆς κα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 1. Ἡ μητρόπολις τῶν Σερρῶν πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως. Ὄψις ΝΔ.

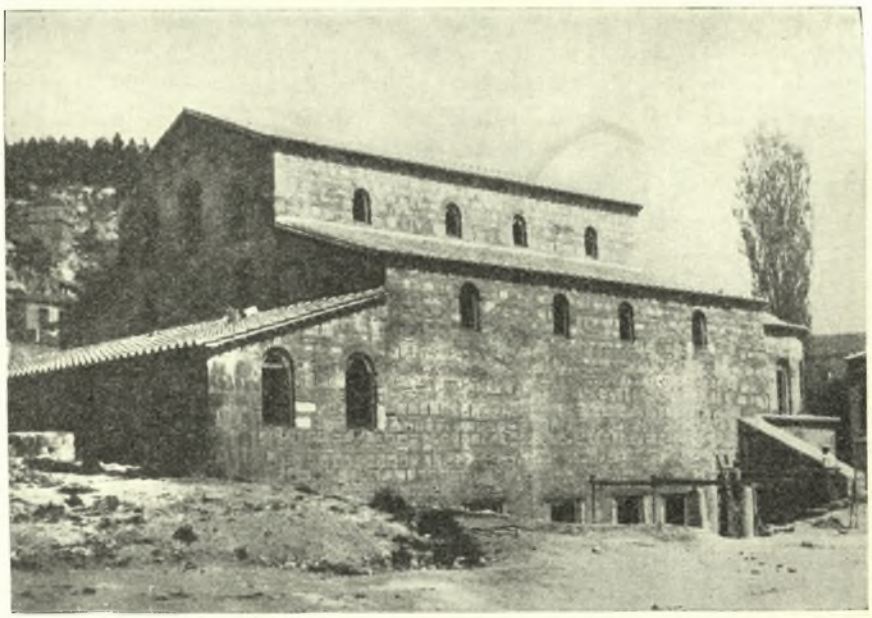

Εἰκ. 2. Ἡ μητρόπολις τῶν Σερρῶν μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν. Ὄψις ΝΔ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 3. Ἡ μητρόπολις τῶν Σερρῶν πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως. Ὄψις ΝΑ.

Εἰκ. 4. Ἡ μητρόπολις τῶν Σερρῶν μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν. Ὄψις ΝΑ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν, ἡ σκαφὴ δ' αὕτη ἀφ' ἑνὸς μὲν ἐπέτρεψε τὸν ἀκριβέστερον προσδιορισμὸν τοῦ σχεδίου στενομήκους θολωτοῦ κτίσματος ἐκτεινομένου παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ ναοῦ (εἰκ. 5) ἀφ' ἑτέρου δὲ προσέκρουσεν ἐπὶ κεχωσμένης κόγχης φερούσης ἐσωτερικῶς τοιχογραφίας καὶ διατηρουμένης εἰς ὕψος 3 μ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους. Ὁδηγηθεὶς ἐκ τῆς κόγχης ταύτης ἀπεκάλυψα περαιτέρω σταυρόμορφον ναΰδριον (παρεκκλήσιον) καλυπτόμενον ὑπὸ ἐπιχώσεως 4.50 μέτρων. Τοῦ παρεκκλησίου τούτου ἡ τρί-

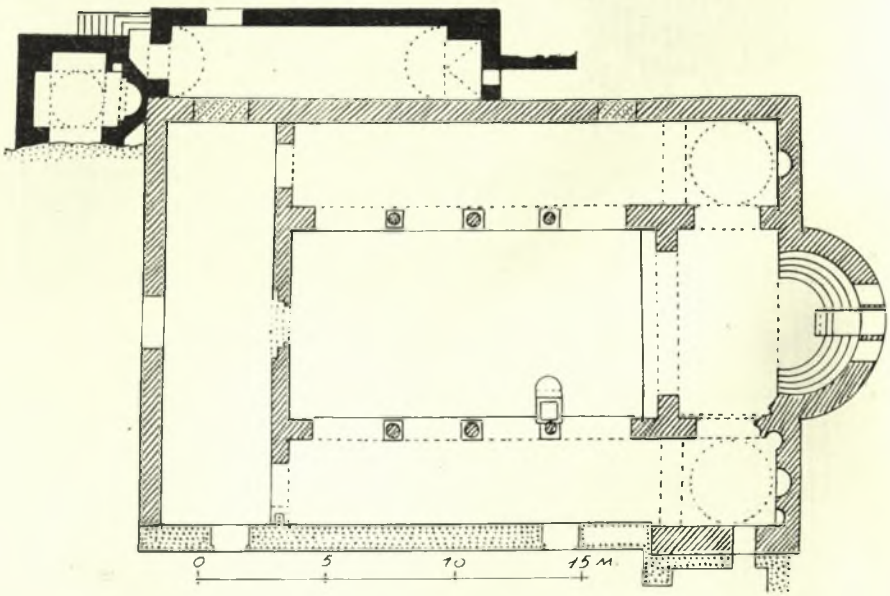

Εἰκ. 5. Κάτοψις τῆς μητροπόλεως τῶν Σερρῶν μετὰ τῆς πρὸς Β. στοᾶς καὶ τοῦ ἀποκαλυφθέντος παρεκκλησίου.

πλευρος ἐξωτερικῶς κόγχη τοῦ ἱεροῦ ἐφάπτεται τῆς Β.Δ. γωνίας τοῦ νάρθηκος (εἰκ. 5), ὅστις διὰ νὰ κτισθῇ πάλαι ἐδέησε νὰ καταστρέψῃ μικρὸν αὐτῆς τμῆμα, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει, ὅτι τὸ παρεκκλήσιον εἶναι ἀρχαιότερον τοῦ νάρθηκος τῆς βασιλικῆς. Τοῦτο ἄλλως τε μαρτυροῦν καὶ αἱ καλύπτουσαι τὰ τοιχώματα τοῦ ἱεροῦ του τοιχογραφίαι τοῦ 14ου αἰ. καὶ τὰ ἐπὶ τοῦ κατωτάτου στρώματος τῆς ἐπιχώσεως εὑρεθέντα πολυάριθμα θραύσματα βυζαντινῶν ἀγγείων τοῦ 14ου αἰῶνος, ἅτινα φέρουσιν ἐγχάρακτον διακόσμησιν καὶ ἐφυάλωσιν.

Ἐπειδὴ περὶ τούτων θέλει πραγματευθῇ ἀλλαχοῦ ἐκτενῶς ὁ ἐπισκεφθεὶς καὶ μελετήσας τὸ παρεκκλήσιον καὶ τὰ κατὰ τὴν ἀναστήλωσιν εὑρε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

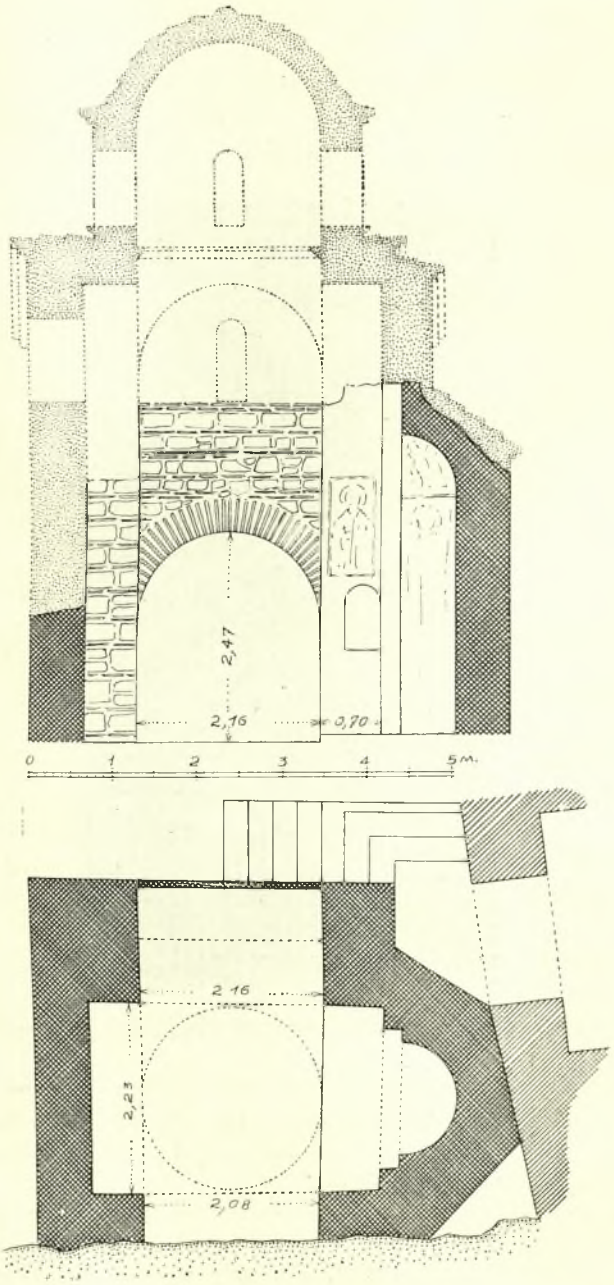

Εἰκ. 6. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ ἀποκαλυφθέντος παρεκκλησίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θέντα νέα γλυπτὰ τῆς βασιλικῆς καθηγητὴς κ. Ὀρλάνδος[1], ἀρκοῦμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα τὴν κάτοψιν καὶ τὴν κατὰ μῆκος τομὴν τοῦ παρεκκλησίου, ὅπερ βεβαίως θὰ ἐκαλύπτετο διὰ τρούλλου, ὡς ἡ κατὰ μῆκος τομὴ δεικνύει.

Προσθέτω ἐν τέλει, ὅτι ἤδη μετὰ τὴν ἀναστήλωσιν ὁλοκλήρου τοῦ ναοῦ, εὐχῆς ἔργον θὰ ἦτο νὰ ἐπανεφέρετο εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν τὸ

Εἰκ. 7. Τὸ ἐκ τῆς ἁψῖδος τοῦ ἱεροῦ τῶν Σερρῶν ψηφιδωτόν.

μόνον διαφυγὸν τὴν βουλγαρικὴν ἐπιδρομὴν ὡραῖον ψηφιδωτὸν τοῦ Ἁγ. Ἀνδρέου (εἰκ. 7), ὅπερ ἀπετέλει τμῆμα τῆς κάτωθεν τοῦ τεταρτοσφαιρίου εἰκονιζομένης Μεταλήψεως τῶν Ἀποστόλων (11ου μ. Χ. αἰῶνος) ἀπόκειται δὲ σήμερον εἰς τὸ Μουσεῖον Θεσσαλονίκης.

ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ

[1] Ὅρα σχετικῶς Α. ΟΡΛΑΝΔΟΝ, ἐν Ἀρχείῳ τῶν Βυζ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Ε' σ. 153 - 166 καὶ ἐν Ἐπετ. Ἑτ. Βυζαντ. Σπουδῶν τ. ΙΘ' (1949) σ. 259 - 271.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

9. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΕΙΣ ΒΕΡΓΙΝΑΝ ΒΕΡΟΙΑΣ

Εἶναι πλέον γνωστὸν εἰς τοὺς ἀρχαιολόγους τὸ μικρὸν χωρίον Βεργίνα, ἀπὸ τὴν δημοσίευσιν ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Α. Ρωμαίου τοῦ παρὰ τὸ χωρίον κειμένου λαμπροῦ Μακεδονικοῦ τάφου, ὥστε καθίσταται περιττὸς ὁ λόγος περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ ὁ συσχετισμός της πρὸς τὴν τοῦ χωρίου Παλατίτσια, γνωστοῦ καὶ τούτου ἀφ' ὅτου ὁ L. Heuzey ἀνέσκαψεν ἐκεῖ πλησίον ἕτερον Μακεδονικὸν τάφον καὶ τὸ περίφημον ἀνάκτορον.

Δὲν εἶναι πρὸς τούτοις ἄγνωστον, ὅτι ἐκτὸς τῶν τριῶν τούτων μνημείων τῶν Ἑλληνιστικῶν χρόνων ἡ περιοχὴ τῆς Βεργίνης παρουσιάζει καὶ ἄλλα ἐνδιαφέροντα ἀρχαιολογικῶς σημεῖα, ὡς παρετήρησεν ἤδη ἀπὸ τοῦ 1876 ὁ Heuzey[1]. Τὸ ἐμφανέστερον εἶναι ἡ μεγάλη τούμπα, ἡ ὁποία ὑψοῦται παρὰ τὸ ΒΑ ἄκρον τοῦ χωρίου. Πέραν ὅμως αὐτῆς, εἰς ὅλην τὴν ἔκτασιν ΒΑ τῆς Βεργίνης μέχρι τοῦ χειμάρρου τοῦ διαχωρίζοντος τὴν περιοχὴν Βεργίνης-Παλατιτσίων, εὑρίσκονται κατεσπαρμένοι πολυπληθεῖς μικροὶ τύμβοι διαφόρου σχήματος, ἐκτάσεως καὶ ὕψους, ὡς δεικνύει ὁ παρατιθέμενος τοπογραφικὸς χάρτης (πίν. 1'), παραληφθεὶς ἐκ τοῦ προαναφερθέντος ἔργου τοῦ Heuzey. Ἐξ αὐτῶν προῆλθον χαλκᾶ τινα ἀντικείμενα, φυλασσόμενα νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ Θεσσαλονίκης, ἀνευρεθέντα τυχαίως κατὰ τὸ 1940, ὅτε διηνοίγετο ἡ ὁδὸς Βεροίας-Παλατιτσίων, καὶ πήλινα ἀγγεῖα, συλλεχθέντα ὑπὸ τῶν χωρικῶν, οἱ ὁποῖοι ἀνέσκαπτον τοὺς τύμβους διὰ νὰ προμηθευθοῦν τὸ καθαρὸν «κοκκινόχωμά» των πρὸς κατασκευὴν πλίνθων, καὶ μετακομισθέντα ὑπ' ἐμοῦ εἰς τὸ αὐτὸ Μουσεῖον.

Ἀδείᾳ καὶ δαπάναις τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας ἐνήργησα κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1951 δοκιμαστικὴν ἀνασκαφὴν τύμβων τινῶν. Ἐβεβαιώθην ἐξ αὐτῆς, ὅτι οἱ τύμβοι τῆς Βεργίνης καλύπτουν τάφους ἀναγομένους εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. Ἡ πρόθυμος χορηγία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἐπέτρεψε τὴν κατὰ τὸ θέρος τοῦτο συστηματικὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν πέντε τοιούτων τύμβων καὶ τὴν διάνοιξιν δοκιμαστικῶν τάφρων εἰς τὴν μεγάλην τούμπαν.

I. ΜΕΓΑΛΗ ΤΟΥΜΠΑ

Ἡ μεγάλη τούμπα (εἰκ. 1) ἔχει τὸ σχῆμα κολούρου κώνου μὲ διάμετρον βάσεως 100 μ. περίπου. Τὸ ἐπίπεδον τῆς κορυφῆς σχηματίζει ἐλλειψοειδῆ σχεδὸν ἐπιφάνειαν μὲ διάμετρον Β-Ν 56 μ. καὶ Α-Δ 60 μ. Ἡ φυ-

[1] Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, σ. 226 καὶ 233.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σικὴ κλίσις τοῦ ἐδάφους πρὸς βορρᾶν καὶ ἡ ἐκσκαφὴ περὶ τὸ βόρειον ἥμισυ τῆς τούμπας πρὸς ἀφαίρεσιν χωμάτων, συσσωρευθέντων προφανῶς ἐπ' αὐτῆς, δίδουν διαφορὰν ὕψους μεταξὺ τοῦ βορείου καὶ τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς ἄνω ἐπιφανείας 4 μ. Ἐνῶ δηλαδὴ πρὸς Β. τὸ ὕψος φθάνει τὰ 12.50 μ. πρὸς Ν. εἶναι μόνον 8.50 μ.

Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας, εἰς σημεῖον εὑρισκόμενον ὀλίγα μέτρα ΝΑ τοῦ κέντρου, ὑπῆρχε κοιλότης, τὴν ὁποίαν εἶχεν ἴδει καὶ σημειώσει ἤδη ὁ Heuzey, χαρακτηρίζων ταύτην «κρατῆρα». Εἶχεν ἐκεῖνος ὑποθέσει, ὅτι ἡ κοιλότης αὕτη προεκλήθη ἐκ καταρρεύσεως θόλου ὑποκειμένου κτηρίου (τάφου). Τοῦτο ἦτο πολὺ πιθανόν, ἐφ' ὅσον ἡ μεγάλη τούμπα δὲν ἔδιδεν ὄστρακα μαρτυροῦντα ὕπαρξιν συνοικισμοῦ ἐν αὐτῇ. Ἐξ αὐτοῦ ὁρμώμενος

Εἰκ. 1. Ἡ μεγάλη τούμπα ὁρωμένη ἐξ ἀνατολῶν.

ἔκρινα ὅτι ἡ ἀνασκαφὴ εἰς τὸ σημεῖον τῆς κοιλότητος καὶ πέριξ αὐτῆς ἦτο ἡ μᾶλλον ἐνδεδειγμένη καὶ πρόσφορος διὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν τοιχωμάτων τοῦ ὑποτιθεμένου κτηρίου καὶ ἀνέσκαψα λάκκον διαστάσεων 5.50 × 4.50 μ.

Ἡ ἐπιφάνεια, ἀφ' ἧς ἤρχισα τὴν ἀνασκαφήν, εὑρίσκεται περίπου 4 μ. χαμηλότερον τοῦ νοτίου ἄκρου τῆς τούμπας, ὅπου τὸ μετρηθὲν ὕψος 8.50 μ. Ὑπελείποντο λοιπὸν 4.50 μ. διὰ νὰ φθάσω εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Ἀλλά, ἂν καὶ κατῆλθον εἰς βάθος μεγαλύτερόν πως τῶν 4.50 μ., οὐδὲν ἴχνος κατασκευῆς συνήντησα. Τὰ μόνα εὑρήματα ἦσαν πυθμὴν πίθου καὶ ὄστρακά τινα ἀγγείων κοινῆς χρήσεως, πιθανώτατα Ἑλληνιστικῶν χρόνων, ὡς δεικνύει ὄστρακον ἀτελοῦς μέλανος γανώματος εὑρεθὲν εἰς βάθος 0.50 μ. Αἱ στρωματογραφικαὶ ἐνδείξεις ὑποδηλοῦν σαφῶς καθίζησιν τῶν χωμάτων κατὰ τὴν ΝΑ καὶ ΝΑ γωνίαν τοῦ λάκκου. Βαθύτερον τῶν 2.50 μ. ἡ ἐπίχωσις ἀπετελεῖτο ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων καὶ ἀμμωδῶν ἐπιχώσεων, ἐναλλὰξ καὶ ἀκανονίστως κειμένων.

Ἀποδειχθείσης ἀκάρπου τῆς ἐκσκαφῆς τοῦ λάκκου τούτου, ἐπεχείρησα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν ἀνόρυξιν ἑτέρας δοκιμαστικῆς τάφρου κατὰ τὴν ΝΔ κλιτὺν τῆς τούμπας, πλάτους 4 μ. καὶ μήκους 5.50 μ. περίπου. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς τάφρου παρουσιάζει σαφῶς μέχρι βάθους 4 μ. σειρὰν ἐπαλλήλων, ἀπολύτως ὁριζοντίων στρωμάτων, διαφόρου συστάσεως (ἐκ τῶν ἄνω: χῶμα μετὰ λίθων, κοκκινόχωμα, ἀμμῶδες, κοκκινόχωμα, ἄμμος, ἀμμοχάλικον) καὶ πάχους (τὰ βαθύτερα στρώματα γίνονται παχύτερα). Εἰς βάθος 1.50 μ. ἀπεκαλύφθησαν δύο τοιχάρια ἐξ ἀργῶν λίθων, χαλαρῶς μεταξύ των συνηρμοσμένων, ὕψους οὐχὶ μεγαλυτέρου τῶν 0.75 μ., ὀλίγον δὲ βαθύτερον σωρὸς λίθων κάθετος πρὸς αὐτὰ καὶ συνδέων ταῦτα. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ὑπῆρχον σαφῆ ἴχνη πυρᾶς μικρᾶς ἐκτάσεως καὶ τεθραυσμένον ἄωτον σκυφίδιον Ἑλληνιστικῶν χρόνων.

Τὰ τοιχάρια καὶ ὁ κάθετος πρὸς αὐτὰ σωρὸς λίθων ὑποθέτω, ὅτι ἐγένοντο διὰ νὰ συγκρατῶνται τὰ ἐπισωρευόμενα χώματα· διότι οὔτε ἡ διάταξίς των οὔτε ἡ κατασκευή των δικαιολογοῦν τὴν σκέψιν, ὅτι ἀποτελοῦν λείψανα κτίσματος.

Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο διέκοψα τὴν ἀνασκαφικὴν ἔρευναν τῆς μεγάλης τούμπας. Οὐδὲν θετικὸν συμπέρασμα συνάγεται ἐκ τῆς ἐρεύνης, εἰ μὴ ὅτι ἐδημιουργήθη, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους. Ἐνισχύεται ἑπομένως ἡ ἀντίληψις, ὅτι πρόκειται περὶ τύμβου καλύπτοντος τάφον «μακεδονικόν». Λαμβανομένων δὲ ὑπ' ὄψιν τῶν διαστάσεων τοῦ τύμβου, καθίσταται προφανές, ὅτι, ἐὰν ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἀληθεύῃ, ἀπαιτοῦνται δοκιμαστικαὶ τομαὶ μεγάλου μήκους καὶ βάθους, ἐφ' ὅσον μάλιστα, κατόπιν τῆς ἀκάρπου ἐκσκαφῆς τοῦ «κρατῆρος», ἰσχύει ἡ ἄποψις ὅτι ὁ ζητούμενος τάφος δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ κέντρον τοῦ τύμβου.

II. ΤΥΜΒΟΙ

Ὡς ἐν ἀρχῇ ἀνέφερα, ΒΑ τοῦ χωρίου καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν μέχρι τοῦ διαχωρίζοντος τὴν περιοχὴν Βεργίνης-Παλατιτσίων χειμάρρου, εὑρίσκονται κατεσπαρμένοι πολυπληθεῖς (πλέον τῶν 200) τύμβοι. Κατὰ κανόνα εἶναι κυκλικῆς περίπου βάσεως, ὑπάρχουν ὅμως πολλοὶ ἐλλειψοειδεῖς ἢ καὶ ἀκανονίστου σχήματος. Ἡ διάμετρός των συνήθως εἶναι 15-20 μ., συναντᾷ τις ὅμως μικροτέρους ἢ καὶ μεγαλυτέρους. Τὸ ὕψος ἐπίσης ποικίλλει ἀπὸ 0.70 μ. μέχρι καὶ 2 μ. περίπου. Μεταξὺ τούτων ὑπάρχουν 2-3 ἐπιμήκεις, μήκους πλέον τῶν 30 μ. καὶ ὕψους φθάνοντος τὰ 4 μ. Εἰς τὸν παρατηρητὴν γίνεται εὐκόλως ἀντιληπτόν, ὅτι τὸ ἀπέραντον τοῦτο νεκροταφεῖον ἀποτελεῖται ἀπὸ πολλὰς συστάδας τύμβων, ἀπεχουσῶν ἢ παρακειμένων. Οἱ τύμβοι ὡσαύτως ἑκάστης συστάδος ἀλλοῦ μὲν ἀπέχουν μεταξύ των ὀλίγα μέτρα, ἀλλοῦ δὲ παράκεινται, ἐφαπτομένων ἢ καὶ τεμνομένων τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κύκλων τῆς βάσεώς των. Συμπτωματικαὶ ἐκσκαφαί (διάνοιξις ὁδοῦ, ἀφαίρεσις χώματος ὑπὸ τῶν χωρικῶν) εἶχον ἀποδώσει πήλινα ἀγγεῖα καὶ χαλκᾶ ἀντικείμενα τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Προσέτι ἐφημολογεῖτο μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς, ὅτι καὶ χρυσᾶ κοσμήματα εἶχον κατὰ καιροὺς ἀνευρεθῆ. Μετὰ τὸ πέρας τοῦ συμμοριτοπολέμου, μεταβὰς εἰς Βεργίναν πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ αὐτόθι καμαρωτοῦ τάφου, διεπίστωσα ὅτι ἐσυνεχίζοντο κατὰ

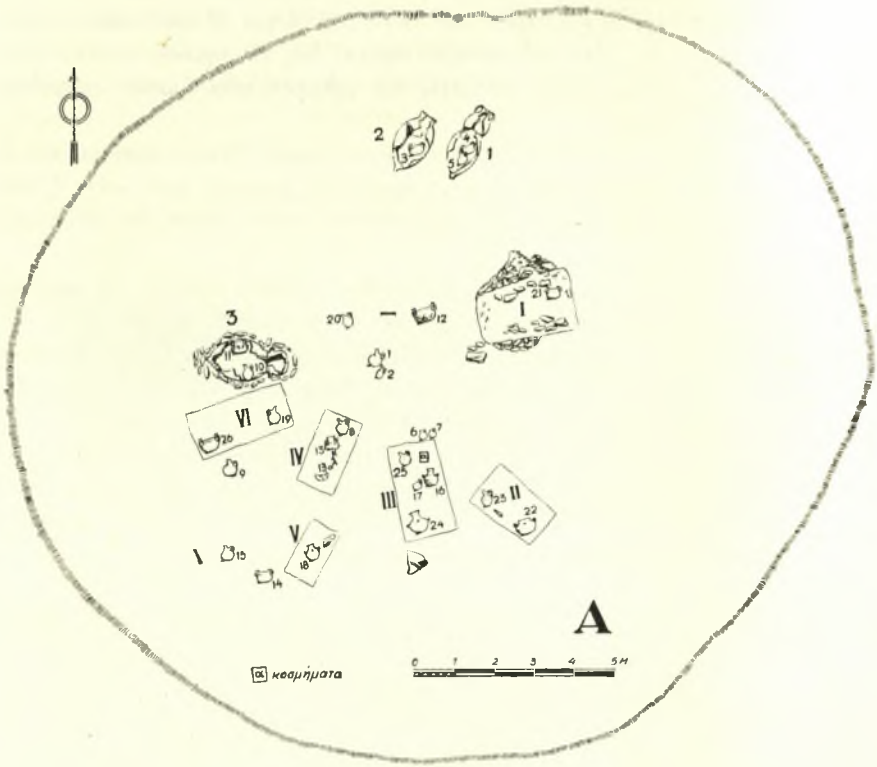

Εἰκ. 2. Τύμβος Α.

καιροὺς αἱ ἐκσκαφαὶ τῶν χωρικῶν, ἕνεκα τῶν ὁποίων πολλοὶ τύμβοι εἶχον ἐκλείψει, συντριβέντων τῶν πηλίνων καὶ ἐξαφανισθέντων τῶν χαλκῶν εὑρημάτων, πλὴν ὀλίγων περισωθέντων, ἄτινα συνέλεξα καὶ μετέφερα τότε εἰς Βέροιαν. Συγχρόνως ἐφρόντισα διὰ τῶν ἁρμοδίων ἀρχῶν καὶ περιέστειλα τὰς καταστροφικὰς ἐκείνας ἐκσκαφάς, ὅτε δὲ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν θέσιν του ὁ φύλαξ ἀρχαιοτήτων ἔλαβε καταλλήλους ἐντολὰς διὰ τὴν αὐστηρὰν ἐποπτείαν καὶ πρόληψιν πάσης ἐν τῷ μέλλοντι ζημίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κατὰ τὴν συστηματικὴν σκαφικὴν ἔρευναν τοῦ θέρους τούτου περιωρίσθην εἰς τὴν ἐξαντλητικὴν ἀποκάλυψιν τῶν τύμβων, εἰς οὓς πέρυσιν εἶχον ἀνοίξει δοκιμαστικὰς τάφρους. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν θὰ περιλάβω εἰς τὴν παροῦσαν πρόχειρον καὶ σύντομον ἀνακοίνωσιν τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὰ μὴ εἰσέτι δημοσιευθέντα εὑρήματα τοῦ παρελθόντος θέρους, ἐφ' ὅσον ἄλλως τε ἐκεῖνα ἀποτελοῦν μικρὰς λεπτομερείας τῆς ὅλης ἐργασίας.

Ἐν συνόλῳ ἀνέσκαψα πέντε τύμβους διαφόρου θέσεως, ἐκτάσεως καὶ ὕψους. Οἱ τρεῖς πρῶτοι (Α, Β, Γ) ἀνήκουν εἰς μίαν συστάδα, ἥτις ἀπετελεῖτο ἐκ δέκα τοὐλάχιστον (μερικοὶ ἔχουν καταστραφῆ ἐκ τῆς διανοίξεως ὁδοῦ), ἐξ ὧν ἄλλοι τρεῖς ἔχουν ὁλοσχερῶς ἢ κατὰ τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος ἀνασκαφῆ ὑπὸ τῶν χωρικῶν.

Διὰ τὴν τοπογραφικήν των τοποθέτησιν, ἐλλείψει τοπογράφου, κατέφυγα εἰς τὴν εἰδικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας, ἥτις προθύμως μοῦ ἐχορήγησεν ἀντίγραφον τοῦ κτηματολογίου τῆς περιοχῆς, ἐν ᾧ ὅμως δὲν σημειοῦνται αἱ σχετικαὶ καμπύλαι. Ἐν τούτοις, ἐν συνδυασμῷ πρὸς πληροφορίας τῶν κατοίκων, ἠδυνήθην νὰ βεβαιώσω, ὅτι ἡ ἐν τῷ κτηματολογικῷ χάρτῃ ἀναγραφομένη «τούμπα» εἰς ἀπόστασιν 750 μέτρων περίπου ΒΑ τῆς μεγάλης τούμπας εἶναι ὁ ἀνασκαφεὶς τύμβος Α, ὅστις εἶχε χρησιμεύσει εἰς τὴν τοπογραφικὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Ὑπουργείου Γεωργίας ὡς ἓν τῶν βασικῶν σημείων μετρήσεως. Οἱ ἄλλοι τύμβοι (Δ, Ε) ἀνήκουν εἰς ἑτέραν συστάδα ἐκ 4 ἢ 5 τύμβων, κειμένων 150 μ. περίπου ἀνατολικῶς τῶν πρώτων, παρὰ τὸν προμνημονευθέντα χείμαρρον· εὑρίσκονται δηλαδὴ εἰς τὰ ὅρια τῆς περιοχῆς τοῦ νεκροταφείου τῆς Βεργίνης. Ὅλοι οἱ ἀνασκαφέντες τύμβοι, ὡς καὶ οἱ τυχαίως ἐκσκαφέντες, ἔχουν σχηματισθῆ ἐκ καθαροῦ «κοκκινοχώματος», ἐν ἀφθονίᾳ ὑπάρχοντος κατὰ τὴν πρὸς βορρᾶν τοῦ χωρίου πεδιάδα (ξερόκαμπος) [1].

Τύμβος Α΄. (Εἰκ. 2 καὶ 8). Ἐκ τῶν ἐμφανῶς διακρινομένων διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν σχετικὴν κανονικότητα τοῦ σχήματος ἦτο ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὶς τύμβος Α. Ἡ διάμετρός του ἔφθανε σχεδὸν τὰ 20 μ. (ἡ διάμετρος Α-Δ ἦτο ὀλίγον μεγαλυτέρα) τὸ ὕψος του δὲ τὰ 1.80 μ. περίπου.

Ὁ τύμβος ἀνεσκάφη καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ κέντρον περίπου καὶ εἰς ὕψος 1.10 μ. εὑρέθησαν παρ' ἀλλήλας δύο πρόχοι (Α1, Α2), ὧν ἡ Α2 εἶναι λίαν μικρῶν διαστάσεων. Οὐδὲν ἕτερον εὕρημα, ἴχνος ταφῆς ἢ διαφορὰ εἰς τὸ χῶμα παρετηρήθη. Εἰς

[1] Τὰ σχέδια τῆς παρούσης ἐκθέσεως ὀφείλονται εἰς τὸν ἀγαπητὸν φίλον, ζωγράφον κ. Χρ. Λεφάκην, τὸν ὁποῖον θερμῶς εὐχαριστῶ· ἐγένοντο ἐπὶ τῇ βάσει προχείρων σχεδιασμάτων μου. Εἰς τὰ σχεδιαγραφήματα τῶν τύμβων τὰ ἀγγεῖα ἀπεικονίζονται συμβατικῶς εἰς τὴν ἀκριβῆ μὲν θέσιν των, ἀλλ' οὕτως ὥστε νὰ δίδεται ἡ παραστατικωτέρα αὐτῶν ὄψις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος καὶ εἰς ἀπόστασιν 2 μ. ΝΑ ὑπῆρχον ὄστρακά τινα φιαλοσχήμου ἀγγείου.

Νοτίως τοῦ κέντρου καὶ εἰς ὕψος 0.80 μ. εὑρίσκοντο αἱ δύο μικραὶ πρόχοι Α6 καὶ Α7. Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν νοτίως αὐτῶν καὶ ὀλίγα ἑκατοστὰ βαθύτερον ἀπεκαλύφθησαν διάφορα χαλκᾶ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα συγκεντρωμένα (Αα - Αξ, ἐκτὸς τῶν Ακ, Αλ, καὶ Αν). Μεταξὺ τῶν κοσμημάτων διετηροῦντο 6 ὀδόντες τῆς κάτω σιαγόνος ἀδιατάρακτοι. Οὐδὲν ἕτερον ὀστοῦν ἢ ἴχνος ὀστοῦ παρετηρήθη. Περὶ τὰ 0.70 μ. νοτιώτερον εὑρέθησαν τὰ ἀγγεῖα Α16 καὶ Α17, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἔτι βαθύτερον τῶν κοσμημάτων. Παρ' ὅλον ὅτι οὐδὲν ὑπόλοιπον τοῦ νεκροῦ, πλὴν τῶν ὀδόντων, ἀνευρέθη, θεω-

Εἰκ. 3. Οἱ πίθοι Α1 καὶ Α2.

ρῶ βέβαιον, ὅτι τὰ ἀγγεῖα Α6, Α7, Α16, Α17 καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν κοσμήματα ἀνῆκον εἰς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ταφήν. Ἡ ἔλλειψις οἱουδήποτε σημείου ὁρίζοντος τὸν τάφον καὶ ἡ ἀπόλυτος ὁμοιότης τοῦ περὶ τὰ κτερίσματα χώματος σημαίνουν, ὅτι ἡ ταφὴ ἐγένετο ἐπὶ τοῦ χώματος εἰς ὕψος 0.70 μ. καὶ ὁ νεκρὸς ἐκαλύφθη πάλιν διὰ χοῦ.

Νοτιώτερον τῆς ταφῆς ταύτης καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος εὑρέθησαν τεμάχια μεγάλου ἀγγείου (cooking - pot κατὰ τὸν Heurtley) μὲ γλωσσοειδῆ ἀπόφυσιν κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας.

Εἰς ὕψος 0.40 μ. καὶ κατὰ τὸ ΝΔ τεταρτημόριον τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη ἡ πρόχους Α9.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ὁ τύμβος Α περιέκλειεν ἕνδεκα ἀκόμη ταφάς, ὧν τρεῖς ἐντὸς μεγάλων πίθων (εἰκ. 3, 4, 5).

Οἱ πίθοι 1 καὶ 2 ἔκειντο ὁ εἷς παρὰ τὸν ἄλλον ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὡς δεικνύει τὸ σχέδιον καὶ ἡ φωτογραφία εἰκ. 3, μὲ τὰ χείλη ἐστραμμένα πρὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου. Τὸ στόμιον τοῦ πίθου 1 ἐφράσσετο διὰ τοῦ ἄνω ἡμίσεος μεγάλου χειροποιήτου ἀμφορέως, ἐντὸς τῆς τεθραυσμένης κοιλίας, τοῦ ὁποίου εἰσήρχοντο τὰ χείλη τοῦ πίθου. Τὰ ἀπομένοντα μεταξὺ τῶν τοιχωμάτων τοῦ πίθου καὶ τοῦ ἀμφορέως κενὰ εἶχον καλυφθῆ διὰ τεμαχίων ἄλλου μεγάλου ἀγγείου (cooking-pot). Τὸ στόμιον τοῦ ἀμφορέως ἴσως νὰ ἐκλείετο διὰ τοῦ χώματος· πάντως οὔτε ὄστρακον οὔτε λίθος τις ὑπῆρχε κλείων τοῦτο.

Ὁ πίθος 2 δὲν εἶχε καλυφθῆ δι' ἑτέρου ἀγγείου, οὔτε λίθος τις παρετηρήθη κατὰ τὸ στόμιον αὐτοῦ.

Καθὼς ἀμφότεροι εἶχον τεθῆ κατὰ γῆς, τὸ ἥμισυ τμῆμα τούτων, ἀπὸ

Εἰκ. 4. Ὁ πίθος Α3.

τῶν χειλέων μέχρι τοῦ πυθμένος, ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἐνῶ τὸ ἕτερον ἥμισυ ἐδέχθη τὸ βάρος τῶν ἐπιχυθέντων χωμάτων καὶ ἐτεμαχίσθη, τὰ τεμάχια κατέπεσαν εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ταραχθείσης οὕτω τῆς ταφῆς καὶ συντριβέντων τῶν κτερισμάτων.

Ἐντὸς τοῦ πίθου 1 εὑρέθη εἰς κατάστασιν ἀποσαθρώσεως ὀστοῦν μηριαῖον καὶ κατὰ τὸ χεῖλος τρίμματα ὀστῶν τοῦ κρανίου καὶ ὀδόντες. Προσέτι ἐνυπῆρχον τεμάχια δύο ἀγγείων, ἑνὸς διώτου (Α4) καὶ μιᾶς πρόχου (Α5).

Ἐντὸς τοῦ πίθου 2 παρετηρήθη μηριαῖον ὀστοῦν, διαλυθὲν εὐθὺς ὡς ἐξήχθη, καὶ τρίμματα ὀστῶν ἐντὸς τοῦ χώματος· τὸ μόνον κτέρισμα ἦτο δίωτον «ἀγγεῖον» (Α3).

Ὁ τρίτος πίθος ἔκειτο κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς διαμέτρου Α-Δ. Διὰ τὴν τοποθέτησίν του εἶχεν ἐπιδειχθῆ μεγαλυτέρα φροντὶς ἢ διὰ τοὺς δύο πρώτους. Ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ καὶ τῇ φωτογραφίᾳ (εἰκ. 4) φαίνεται, εἶχε τεθῆ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δι' ὅλου τοῦ μήκους του, ὡς καὶ οἱ δύο ἄλλοι, ἀλλ' εἰ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χε στερεωθῆ ἐξωτερικῶς δι' ἀργῶν λίθων, εἰς μίαν σειρὰν τεθέντων εἰς ὅλα τὰ σημεῖα περὶ τὸν πίθον πλὴν τοῦ πυθμένος, ὅπου ὑπῆρχε δευτέρα σειρὰ διὰ νὰ στηρίζεται ἀσφαλῶς. Τὸ στόμιον ἐφράσσετο καλῶς διὰ τοῦ ἀγγείου Α27, εἰσερχομένου τοῦ στομίου τοῦ πίθου ἐντὸς τοῦ στομίου τοῦ ἀγγείου. Ἡ πίεσις τῶν ἐπιχυθέντων χωμάτων προὐκάλεσε τὰ αὐτὰ ὡς καὶ εἰς τοὺς πίθους 1 καὶ 2 ἀποτελέσματα. Κατὰ τὸν πυθμένα καὶ μεταξὺ τῶν καταπεσόντων τεμαχίων τοῦ πίθου ὑπῆρχον τεμάχια ἀγγείου ὅμοια πρὸς τὰ φράσσοντα τὰ κενὰ τοῦ πίθου 1 καὶ τοῦ ἀμφορέως. Ἡ ὕπαρξίς των δύναται νὰ σημαίνῃ ὅτι ἐχρησιμοποιήθησαν ἢ διὰ τὴν στερέωσιν τοῦ πίθου ἐπὶ τῶν λίθων ἢ διὰ τὴν κάλυψιν τεθραυσμένου σημείου τοῦ πίθου (τὸ τελευταῖον θέλει ἐξακριβωθῆ ὅταν συγκολληθῇ ὁ πίθος).

Εἰκ. 5. Ὁ πίθος Α2 ὡς ἀνευρέθη.

Ἡ ταφὴ τοῦ πίθου αὐτοῦ παρουσίαζε περισσότερον ἐνδιαφέρον τῶν δύο ἄλλων. Ἡ κοιλία τοῦ πίθου εἶχε πληρωθῆ κατὰ τὸ κάτω ἥμισυ διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων, δημιουργηθέντος οὕτως ὁριζοντίου στρώματος, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔκειτο ὁ νεκρός (εἰκ. 6). Ἐξ αὐτοῦ ἐσῴζοντο τμῆμα τοῦ κρανίου, ἀρκετοὶ σπόνδυλοι, πλευραί, αἱ χεῖρες καὶ τὸ ὀστοῦν τοῦ δεξιοῦ μηροῦ. Οὕτω ἀσφαλῶς γνωρίζομεν ὅτι ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ εὑρίσκετο εἰς τὸν πυθμένα, οἱ πόδες του δέ, ἐξέχοντες τοῦ πίθου, εἰσήρχοντο ἐντὸς τοῦ φράσσοντος αὐτὸν ἀγγείου. Παρὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα εὑρίσκοντο τὰ τεμάχια τοῦ ἀγγείου Α10 καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν τὰ τοῦ Α11. Λοξῶς ἐπὶ τοῦ στήθους τεθειμένον ἐσῴζετο, διαλελυμένον λόγῳ βαθείας ὀξειδώσεως, σιδηροῦν ἀντικείμενον, πιθανώτατα αἰχμὴ δόρατος (Αν).

Ἐκτὸς τῶν τριῶν ὡς ἄνω ταφῶν ἐντὸς πίθων, ὑπῆρχον ὑπὸ τὸν τύμ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

βον καὶ ταφαὶ ἐντὸς λάκκων, εὑρισκομένων κάτωθι τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους.

Ὁ λάκκος Ι, εὑρισκόμενος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου, εἶχε μῆκος μὲν 2.35 μ. πλάτος δὲ εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν 1.70 μ. καὶ εἰς τὴν δυτικὴν 1.10 μ. Τὸ βάθος του ἔφθανε τὰ 0.60 μ. Ὡς ἐν τῷ σχε-

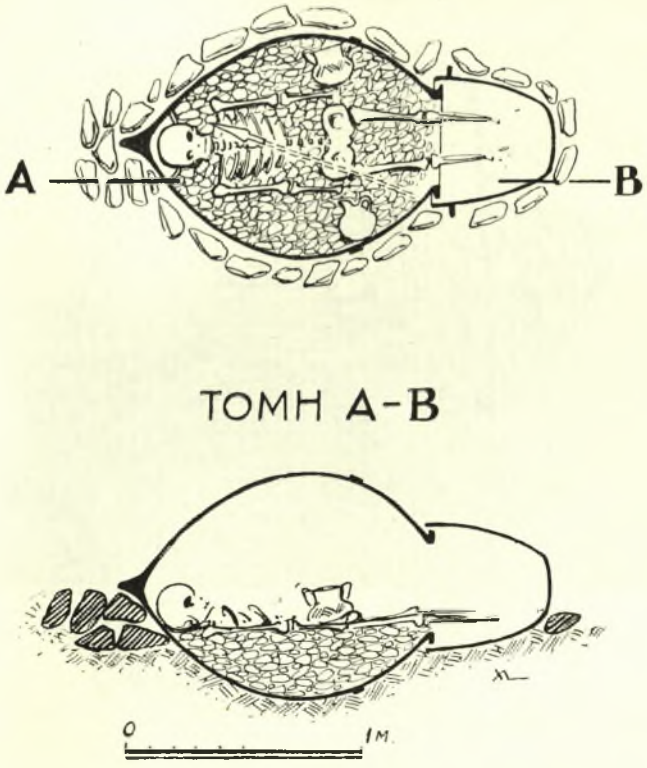

Εἰκ. 6. Ἡ ταφὴ τοῦ πίθου Α3 (ἀναπαράστασις ἐπὶ τῇ βάσει τῶν παρατηρηθέντων στοιχείων).

δίῳ τῆς εἰκ. 7 φαίνεται, τὰ τοιχώματα τοῦ λάκκου εἶχόν πως στηριχθῆ δι' ἀργῶν λίθων, ἵνα συγκρατοῦν τὸ ἀμμῶδες ἔδαφος. Τοῦτο ἐγένετο ἰδιαιτέρως εἰς τὴν βορείαν πλευράν, ὅπου ὑπάρχει ἀτελής τις κατασκευὴ τοιχαρίου, εὐρυνομένου ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους μέχρι καὶ 0.80 μ. Τὸ ἐντὸς τοῦ λάκκου περιεχόμενον χῶμα ἦτο ἐξαιρετικῶς μαλακόν, ἀπολύτως καθαρόν, χρώματος σκοτεινοῦ. Τοῦτο σημαίνει, ὑποθέτω, ὅτι τὸν λάκκον ἐκάλυπτον ξύλα ἢ κλάδοι, διὰ τῶν σχισμῶν τῶν ὁποίων εἰσέρρεε συνεχῶς λεπτὴ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κόνις, ἥτις ἐκάλυψε τὸ κενόν, ἐκ τῆς ὑγρασίας δὲ καὶ τῆς σήψεως τῶν ξύλων προσέλαβε τὸ μελανωπὸν χρῶμα καὶ διετήρησε τὴν μαλακότητα.

Ἐντὸς τοῦ λάκκου οὔτε ὀστοῦν οὔτε τρίμματα ἢ ἴχνη ὀστοῦ ἐσῴζοντο. Μόνον οἱ εἰς τὸ σχέδιον σημειούμενοι λίθοι εὑρέθησαν εἰς τὸ ἐξ ἀμμοχαλίκου δάπεδον αὐτοῦ καὶ κατὰ τὸ μέσον τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτοῦ τὸ δίωτον ἀγγεῖον Α21. Σημειωτέον ὅτι ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ ἀγγείου,

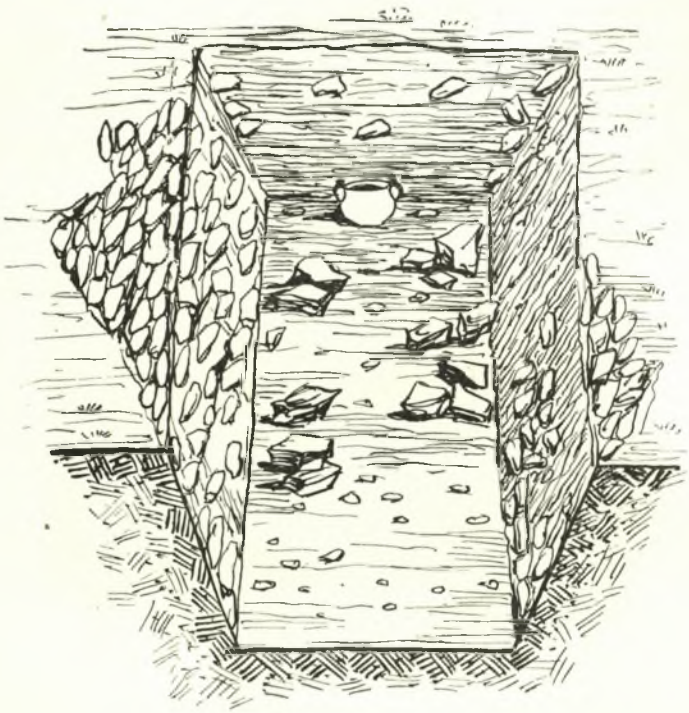

Εἰκ. 7. Τάφος ΑΙ.

ἐπὶ τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκάλυπτον τὸν λάκκον, εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, εὑρέθη μικρὸς ἀργὸς λίθος.

Ὀλίγον νοτιώτερον τοῦ λάκκου Ι, ἀπεκάλυψα δεύτερον, ὁδηγηθεὶς ἐκ τῆς μαλακότητος τοῦ χώματος καὶ μόνον, διότι οὐδεμία ἐξωτερικὴ ἔνδειξις (λίθοι π.χ. ἢ διαφορὰ εἰς τὸ χρῶμα τοῦ χώματος) ὑπῆρχεν. Ὁ δεύτερος οὗτος λάκκος (ΑΙΙ) ἦτο ἁπλοῦν ὄρυγμα ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, μήκους 1.90 μ., πλάτους 1.30 μ. (εἰς τὴν ΒΔ πλευράν), 1.25 μ. (εἰς τὴν ΝΑ) καὶ βάθους 0,55 μ. Τὸ χῶμα ἦτο, ἀκριβῶς ὡς καὶ ἐν τῷ λάκκῳ Ι, μαλακόν, καθαρὸν καὶ μελανωπόν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν δύο ἀγγεῖα: ἡ πρόχους Α23, ἥτις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔκειτο παρὰ τὴν ΒΔ πλευράν, καὶ τὸ δίωτον ἀγγεῖον Α22, κείμενον παρὰ τὴν ΝΑ. Παρὰ τὸ ἀγγεῖον Α23 ὑπῆρχε λίθος, πρὸ τοῦ ἀγγείου δὲ μικρὰ σιδηρᾶ μάχαιρα, ὑπολείμματα ὀδόντων καὶ 3 μικροὶ χαλκοῖ tutuli (καρφάκια).

Τρίτος λάκκος, Αιιι, εὑρίσκετο δυτικῶς τοῦ Αιι, κάτωθι τῆς ταφῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον τὰ ἀγγεῖα Α6, Α7, Α16, Α17 καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν χαλκᾶ καὶ χρυσᾶ κοσμήματα. Εἶχε μῆκος 2.30 μ., πλάτος, εἰς τὴν Β πλευρὰν 1.15 μ., εἰς τὴν Ν 1.40 μ., τὸ δὲ βάθος του ἔφθανε τὰ 0.30 μ. Ἡ κατασκευή του ἦτο ὡς καὶ τοῦ Αιι, τὸ δὲ χῶμά του ὅμοιον πρὸς τῶν δύο προηγουμένων. Ἐντὸς αὐτοῦ ἦσαν ἀποτεθειμένα τὰ ἀγγεῖα Α24 καὶ Α25

Εἰκ. 8. Ὁ τύμβος Α μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

(τὸ πρῶτον παρὰ τὴν Ν πλευρὰν τὸ δὲ δεύτερον παρὰ τὴν Β). Οὐδὲν ἴχνος ὀστοῦ παρετηρήθη.

Ὑπὸ στοιχεῖα Αιν σημειῶ τάφον, τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον ἦτο ὀλίγα ἑκατοστὰ βαθύτερον τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, τὸ δὲ χῶμα οὐδόλως διεκρίνετο τοῦ χώματος τοῦ ὅλου τύμβου. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μόνον εἰς τὸ μικρὸν κάτω τοῦ ἐδάφους βάθος κατέστη δυνατὸς ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων του. Κτερίσματα ἀνήκοντα εἰς τοῦτον ἦσαν τὰ ἀγγεῖα Α8 καὶ Α13 καὶ οἱ δακτύλιοι Ακ καὶ Αλ. Τὸ ἀγγεῖον Α13 εὑρέθη συντετριμμένον· τὰ συντρίμματα τοῦ ἄνω μέρους αὐτοῦ ἔκειντο ὀλίγον βορειότερον τοῦ μέσου τοῦ τάφου, ἐνῶ τὰ ὑπόλοιπα κατὰ τὸ ΝΔ ἄκρον αὐτοῦ. Μεταξὺ τῶν τεμαχίων τοῦ ἄνω μέρους ἐσώζοντο ὀλίγοι ὀδόντες μικροῦ παιδίου.

Τὸ ἀγγεῖον Α18 μετὰ τοῦ παρακειμένου λίθου, εὑρεθὲν ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας, φαίνεται ὅτι ἀνῆκεν εἰς τάφον (Αν), τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σημειῶ, ὡς ἠδυνήθην νὰ ἐξακριβώσω ταῦτα μόνον ἐκ τῆς διαφορᾶς τῆς ὑγρασίας τοῦ χώματος μετὰ πτῶσιν βροχῆς.

Ἔκτος τέλος τάφος (Ανι) ὑπῆρχε παρὰ τὸν πίθον 3. Εἶχε μῆκος 2.50 μ., πλάτος 1.00 μ. καὶ τὸ βάθος του ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας ἔφθανε τὰ 0.15 μ. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν τὰ ἀγγεῖα Α19 καὶ Α26.

Τέλος δύο ἀκόμη ταφαὶ ἦσαν πιθανώτατα ἐκεῖναι, εἰς ἃς ἀνῆκον τὰ ἀγγεῖα Α14 καὶ Α15 ἀφ' ἑνὸς καὶ τὰ ἀγγεῖα Α12 καὶ Α20 ἀφ' ἑτέρου. Εἰς μικρὰν ἀπὸ τοῦ Α15 ἀπόστασιν (δυτικῶς αὐτοῦ) ἐσῴζετο μικρὸν ἀποσεσαθρωμένον ὀστοῦν· ὁμοίως τμῆμα μηριαίου ὀστοῦ παρετηρήθη μεταξὺ τῶν Α12 καὶ Α20. Ἦτο ἀδύνατος ἡ ἐξακρίβωσις τῶν ὁρίων τῶν τάφων, διότι οὐδεμία ἔνδειξις, πλὴν τῶν ἀγγείων, ὑπῆρχε, τὸ δὲ χῶμα κατ' οὐδὲν διεκρίνετο τοῦ ὑπολοίπου τύμβου.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται ὅτι ἐν τῷ τύμβῳ Α ἐγένοντο δώδεκα τοὐλάχιστον ταφαί, αἱ περισσότεραι τῶν ὁποίων συγκεντρώνονται εἰς τὸ νότιον ἥμισυ αὐτοῦ. Αἱ ταφαὶ ἦσαν: 1) ἐντὸς πίθων 2) ἐντὸς λάκκων βαθύτερον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους 3) ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους ἢ ὀλίγον βαθύτερον αὐτοῦ καὶ 4) ὑψηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους ἐντὸς τοῦ τύμβου.

Οἱ τάφοι I, II, III ἀνήκουν εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν. Οἱ τάφοι IV, V, VI, τῶν ὁποίων τὸ δάπεδον ἦτο ὀλίγα ἑκατοστὰ βαθύτερον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ὡς καὶ αἱ ταφαὶ VII, VIII, αἱ γενόμεναι ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ἀνήκουν εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν. Εἰς τὴν τετάρτην κατηγορίαν ἀνήκει ἡ ταφὴ τῶν ἀγγείων Α6, Α7, Α16, Α17 καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν κοσμημάτων καὶ ἡ ταφὴ εἰς ἣν πρέπει νὰ ἀνῆκε τὸ ἀγγεῖον Α9.

Εἶναι φανερὸν ὅτι, ἂν πρέπῃ νὰ ζητηθῇ χρονική τις κατάταξις, οἱ τάφοι τῆς δευτέρας κατηγορίας δέον νὰ θεωρηθοῦν οἱ παλαιότεροι, ἐνῶ οἱ τῆς τετάρτης οἱ νεώτεροι, ἂν καὶ ἡ χρονικὴ μεταξύ των ἀπόστασις δὲν εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπῆρξε μεγάλη.

Διὰ τὴν σημασίαν τῶν πρόχων Α1 καὶ Α2, τῶν ἀνευρεθεισῶν εἰς ὀλίγον βάθος ἀπὸ τῆς κορυφῆς, οὐδὲν βέβαιον δύναται νὰ λεχθῇ. Δὲν θὰ ἦτο παράδοξον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἀνῆκον εἴς τινα τελευταίαν ταφήν, ἧς οὐδὲν ἄλλο ἴχνος ἐσώθη. Δὲν νομίζω ὅμως ἀπίθανον νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν διὰ ταφικὴν χοήν, γενομένην κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τύμβου, καὶ μετὰ ταῦτα νὰ ἀπερρίφθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων.

Τύμβος Β'. (Εἰκ. 9). Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΝΛ τοῦ τύμβου Α εὑρίσκετο ὁ τύμβος Β, μικρότερος καὶ χαμηλότερος τοῦ πρώτου (διάμετρος 13 μ., ὕψος 1 μ. περίπου), ὅστις ἀνεσκάφη ἐπίσης πλήρως μέχρι τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους.

Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχεν ὁ τάφος Βι, μήκους 2 μ., πλάτους (πρὸς Β) 1.05 μ., (πρὸς Ν) 1.25 μ. καὶ βάθους, ὑπὸ τὴν ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν, 0.10 μ. Ἐντὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ τάφου οὐδὲν ἴχνος ὀστῶν εὑρέθη· ὀλίγον ὑψηλότερον τοῦ δαπέδου αὐτοῦ ὑπῆρχεν ἀγγεῖον ἀκαθάρτου πηλοῦ (Β5) καὶ παρ' αὐτὸ σιδηρᾶ αἰχμὴ βέλους (Βα).

Εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ τύμβου καὶ ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας εὑρέθησαν ἡ μία παρὰ τὴν ἄλλην αἱ πρόχοι Β1 καὶ Β2, νοτιώτερον δὲ αὐτῶν ἡ πρόχους Β3 καὶ εἰς ἀπόστασιν 0.95 μ. ἀπ' αὐτῆς τὸ μικρὸν δίω-

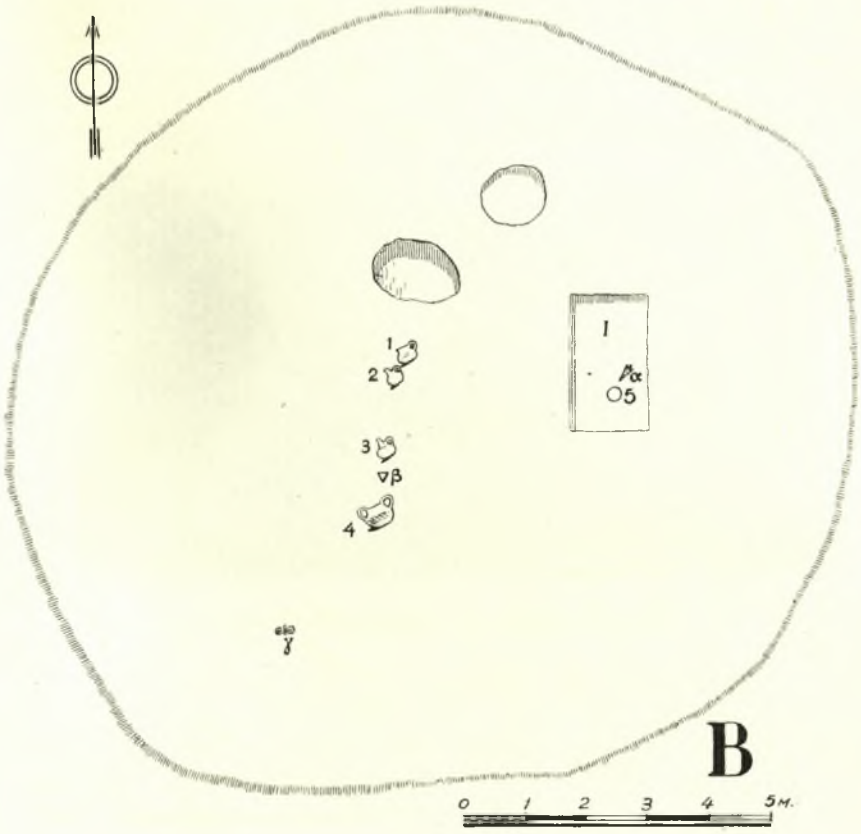

Εἰκ. 9. Τύμβος Β.

τον ἀγγεῖον Β4. Μεταξὺ τῶν ἀγγείων Β3 καὶ Β4 ἀπεκαλύφθη χαλκοῦν ἔλασμα (Ββ) προσηρμοσμένον ἄλλοτε ἐπὶ ξύλου, ὡς δεικνύουν αἱ δύο ὀπαὶ εἰς τὰ ἄνω ἄκρα αὐτοῦ. ΝΔ τοῦ ἀγγείου Β4 εὑρέθη, ἀπερριμμένη ἐντὸς τῶν χωμάτων, μικρὰ χαλκῆ πόρπη ὀκτώσχημος (Βγ).

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν δύο κοιλότητες εὑρισκόμεναι κατὰ τὸ βόρειον ἥμισυ τοῦ τύμβου. Ἡ πρώτη, κυκλικὴ περίπου καὶ βαθυνομένη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὸ κέντρον εἶχε βάθος (μέγιστον, εἰς τὸ κέντρον) 0.27 μ. κάτω τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας. Οὐδὲν ἀντικείμενον περιεῖχεν, ἀλλ' ἐπληροῦτο διὰ μαλακοῦ καὶ καθαροῦ χώματος.

Ἡ δευτέρα, ἐλλειψοειδής, ἔφθανεν εἰς βάθος 2 μ., εἶχε δὲ μῆκος 1,35 μ. καὶ πλάτος 1 μ. (εἰς τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν). Καὶ αὕτη ἦτο πλήρης μαλα-

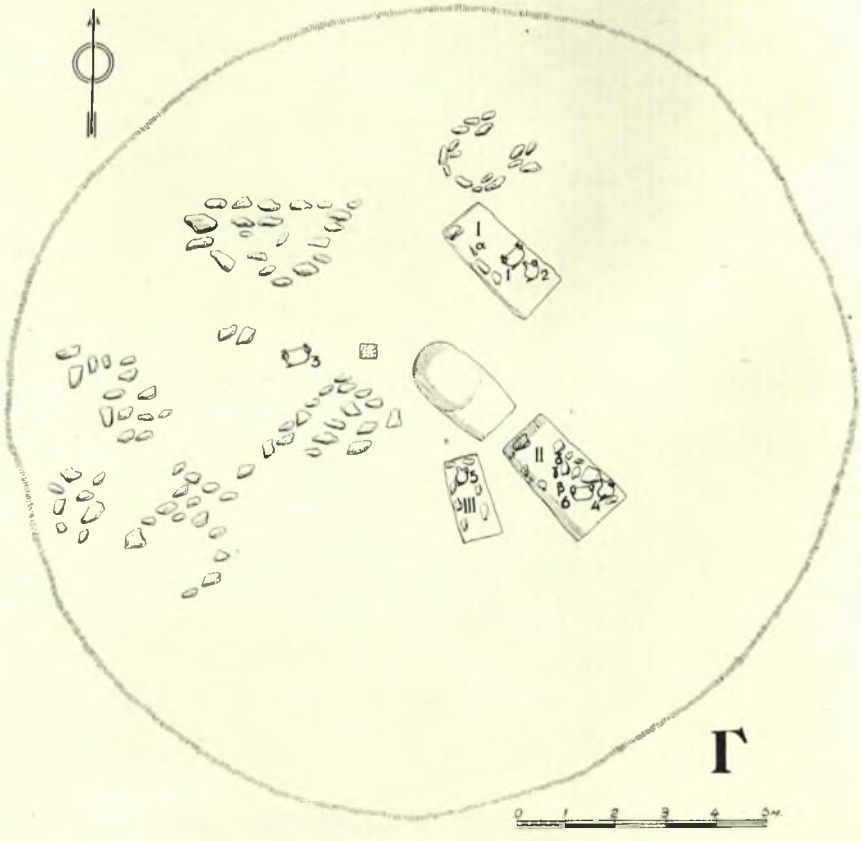

Εἰκ. 10. Τύμβος Γ.

κοῦ, καθαροῦ καὶ μελανωποῦ χώματος. Εἰς βάθος 1.35 μ. εὑρέθησαν δύο ὄστρακα (Β6, Β7) ἐνῶ τρίτον (Β8) εὑρέθη εἰς βάθος 1.65 μ.

Ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ τάφου, πρέπει νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐσυλήθη. Ἴσως ὅμως νὰ μὴν ἦτο παράλογος ἡ σκέψις ὅτι πρόκειται περὶ βόθρου, διὰ τὴν τέλεσιν ταφικῶν νομίμων, τὰ ὁποῖα εἶναι δύσκολον νὰ προσδιορίσωμεν, ἐφ' ὅσον ἀγνοοῦμεν σχεδὸν παντελῶς τὰ τῶν δοξασιῶν τῶν κατοίκων τῆς Μα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κεδονίας κατὰ τοὺς χρόνους περὶ τὸ 1000 π. Χ. εἰς οὕς, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἀνάγονται οἱ ἀνασκαφέντες τύμβοι.

Τύμβος Γ'. (Εἰκ. 10). Δυτικῶς ἀκριβῶς τοῦ τύμβου Β καὶ εἰς ἀπόστασιν 18 μ. εὑρίσκετο ὁ τύμβος Γ, διαμέτρου 16 μ. καὶ ὕψους 1 μ. περίπου, ἀνασκαφεὶς ἐπίσης πλήρως (εἰκ. 11). Ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκόνος 10 φαίνεται, ἡ ἀρχικὴ ἐπιφάνεια τοῦ δυτικοῦ ἡμίσεος τούτου ἐκαλύπτετο ὑπὸ διεσκορπισμένων ἀργῶν λίθων. Ἐπὶ πλέον τὰ χώματα κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς διαμέτρου Α-Δ ἦσαν λίαν τεταραγμένα (κοκκινόχωμα + ἀμμῶδες + μελανωπόν). Συνδυάζοντες ταῦτα πρὸς τὴν πληθώραν τῶν ὀστρά-

Εἰκ. 11. Ὁ τύμβος Γ μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

κων, ἅτινα εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ τμήματος αὐτοῦ (μεταξὺ τούτων εὑρέθησαν καὶ δύο σπειροειδῆ ἐλάσματα) καὶ ἅτινα ἦσαν ἰδιαιτέρως ἄφθονα κατὰ τὸ ΝΔ τεταρτημόριον, συμπεραίνομεν μετὰ μεγίστης πιθανότητος, ὅτι ὁ τύμβος εἶχε συληθῇ ἐν μέρει, καταστραφέντων τῶν ἐξ ἀργῶν λίθων τάφων (πρβλ. κατωτέρω τύμβον Ε) καὶ συντριβέντων τῶν ἐν αὐτοῖς περιεχομένων πηλίνων ἀγγείων. Ἐκ τῶν ἐναπομεινάντων λειψάνων συνάγομεν, ὅτι κατεστράφησαν οὕτω πέντε τουλάχιστον τάφοι. Μεταξὺ τῶν λίθων εὑρέθη ἐπὶ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας μικρὰ πρόχους (Γ3) καὶ εἰς μικρὰν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἀλλ' εἰς ὕψος 0.40 μ., ἀπανθρακωθὲν τεμάχιον κλάδου.

Εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἥμισυ τοῦ τύμβου ὑπῆρχον οἱ τάφοι Γι, Γιι καὶ Γιιι. Τὸ δάπεδον τοῦ Γι, ὡς καὶ τοῦ Γιιι, ἦτο ὀλίγον βαθύτερον τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Ἐξ αὐτοῦ ἠδυνήθην νὰ καθορίσω τὰ ὅριά των, διότι οὐδεμία ἄλλη διαφορὰ εἰς τὸ χῶμα παρετηρήθη, ἐπιτρέπουσα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν διάκρισιν τοῦ τάφου-λάκκου ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου τύμβου. Ὁ Γιι ἦτο βαθύτερος τοῦ ἐδάφους κατὰ 0.28 μ., κατὰ τὰ ἄλλα ὅμως ἦτο ὅμοιος πρὸς τοὺς ἑτέρους δύο.

Ὁ Γι, μήκους 2.35 μ., πλάτους (ΒΔ) 0.90 μ. (ΝΑ) 1 μ., περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα Γ1 καὶ Γ2 καὶ τὴν σιδηρᾶν μάχαιραν Γα. Ὀλίγοι ὀδόντες, εὐ-

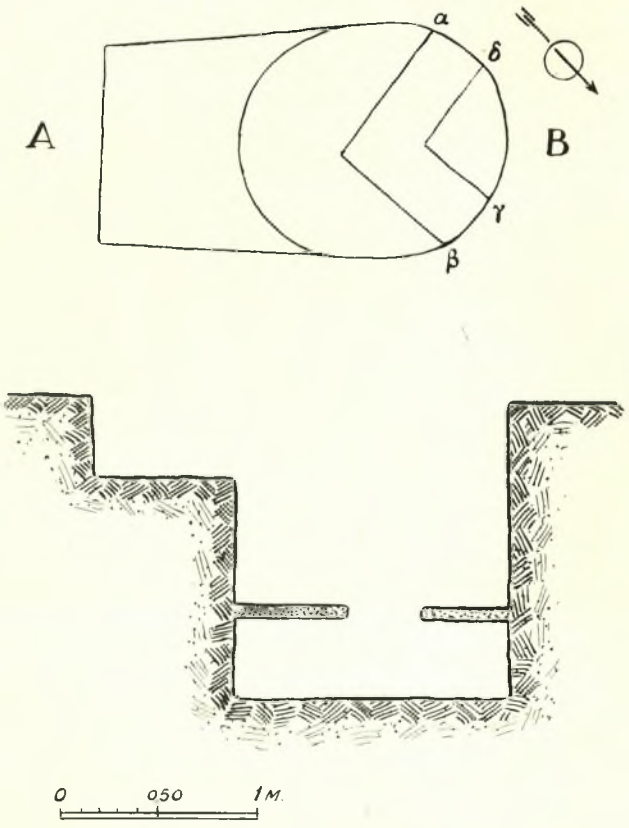

Εἰκ. 12. Λάκκος τύμβου Γ. Κάτοψις καὶ τομή.

ρεθέντες κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον, ἀποτελοῦν τὸ μόνον στοιχεῖον διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν θέσιν τοῦ νεκροῦ (ἡ κεφαλὴ ΒΔ), διότι οὐδὲν ἕτερον ὀστοῦν ἢ ἴχνος ὀστοῦ ἀνευρέθη. Οὕτω συμπεραίνομεν ὅτι ἡ μάχαιρα ἔκειτο παρὰ τὴν δεξιὰν χεῖρα τοῦ νεκροῦ τὰ δὲ ἀγγεῖα παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ.

Ὁ Γιι, μήκους 2.30 μ. καὶ πλάτους (ΒΔ) 1 μ. (ΝΑ) 1.45 μ., περιεῖχε τὰ ἀγγεῖα Γ4 καὶ Γ6, τὴν μάχαιραν Γγ καὶ τὸ μικρότερον μαχαιρίδιον (;) Γδ, ὡς καὶ τὸν δακτύλιον Γβ. Ἐκ τῶν ὑπολειμμάτων ὀδόν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

των, εὑρεθέντων κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον, συμπεραίνομεν τὰ αὐτὰ ὡς καὶ διὰ τὸν προηγούμενον σχετικῶς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ νεκροῦ καὶ τῶν κτερισμάτων.

Ὁ Γιιι, μήκους 1.70 μ. πλάτους (ΒΔ) 0.70 μ. (ΝΑ) 0.90 μ., περιεῖχε μόνον τὸ ἀγγεῖον Γ5 κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον.

Καὶ εἰς τοὺς τρεῖς τάφους ἐνυπῆρχον ἀργοί τινες λίθοι, ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ φαίνεται, ἀλλ' ἐνῶ εἰς τοὺς Γι καὶ Γιι οὗτοι ἦσαν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν εἰς τὸν Γιιι ὥριζόν πως τὰς μακρὰς πλευρὰς τοῦ λάκκου, πλαισιοῦντες τρόπον τινὰ τὸν νεκρόν.

Κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου Γ παρετήρησα ὅτι εἰς ἔκτασιν σχήματος ὀρθογωνίου μὲ καμπυλόγραμμον τὴν ΒΔ πλευρὰν τὸ χῶμα ἦτο λίαν μαλακόν, ὑγρὸν καὶ καθαρόν. Ἠρεύνησα τὸ σημεῖον ἐκεῖνο καὶ διεπίστωσα ὅτι ἡ ποιότης αὕτη τοῦ χώματος ἐσυνεχίζετο εἰς βάθος. Κατόπιν προσεκτικῆς παρακολουθήσεως τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐκαθάρισα τὸν ἐν εἰκ. 12 περίεργον λάκκον. Οὗτος μέχρι βάθους 0.40 μ. εἶχε τὸ προαναφερθὲν ὀρθογώνιον σχῆμα καμπυλούμενον κατὰ τὸ ΒΔ πέρας. Τὸ μῆκος αὐτοῦ ἦτο 2.10 μ. τὸ δὲ πλάτος 1.20 μ. Εἰς τὸ βάθος ἐκεῖνο εἰς μὲν τὸ ΝΑ τμῆμα συνήντησα τὸ φυσικὸν ἔδαφος (ἀμμοχάλικον), ἐνῶ κατὰ τὰ ὑπόλοιπα 2/3 ἐσυνεχίζετο τὸ μαλακὸν ἐπείσακτον χῶμα ἐν σχήματι κυκλικοῦ φρέατος μέχρι βάθους 1.05 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας. Ἐκεῖ συνήντησα στρῶμα ἄμμου καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν πλὴν τοῦ τμήματος τοῦ ἐν τῷ σχεδίῳ ὁριζομένου διὰ τῶν γραμμάτων α β γ δ, ἀποτελουμένου ἐκ δύο παραλληλεπιπέδων (σχεδόν) μερῶν συναπτομένων εἰς ὀρθὴν μεταξύ των γωνίαν. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο ἐσυνεχίζετο τὸ μαλακὸν χῶμα. Τὸ στρῶμα τοῦ ἄμμου ἦτο 0.05 μ. παχύ, κάτω δὲ αὐτοῦ ὑπῆρχε πάλιν τὸ μαλακὸν χῶμα, τὸ ὁποῖον ἐτελείωνεν εἰς βάθος 1.50 μ. (ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας), ὅπου συνήντησα τὸ φυσικὸν ἔδαφος (ἀμμοχάλικον). Κατὰ τὸ ΒΔ ἄκρον τοῦ λάκκου καὶ εἰς βάθος 0.10 μ. ἀνεῦρον ὄστρακον μεγάλου ἀγγείου, ἀκαθάρτου πηλοῦ, φέρον τὴν ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν γλωσσοειδῆ ἀπόφυσιν.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ περιέργου κατασκευῆς λάκκου τούτου οὐδὲν δύναμαι νὰ εἴπω μετὰ βεβαιότητος. Πιθανὸν ἐν αὐτῷ νὰ ἦτο ἄλλοτε ἀποτεθειμένος ταφικὸς πίθος, ἀφαιρεθεὶς ἀργότερον δι' ἄγνωστον αἰτίαν [1].

Τύμβος Δ'. (Εἰκ. 13). Ὁ τύμβος Δ, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἐλέχθη, εὑρίσκετο περὶ τὰ 150 μ. ἀνατολικῶς τῶν τριῶν πρώτων, ἀνήκων εἰς ἑτέραν συστάδα τύμβων (μετὰ τοῦ Ε) καὶ διακρινόμενος πάντων τῶν τύμβων τῆς συστάδος διὰ τὴν κανονικότητα τοῦ σχήματος, τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ ὕψος του. Οὗτος εἶχε διάμετρον 17 μ. καὶ ὕψος περίπου 1.80 μ. Καὶ εἰς αὐτὸν εἶχον

[1] Πρβ. V. G. Childe, The Danube in Prehistory, Oxford 1929, σ. 150 εἰκ. 93.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνοίξει τὸ θέρος τοῦ 1951 δοκιμαστικὴν τάφρον, συναντήσας τοὺς σκελετοὺς Α, Β, Γ, Ζ.

Ἀμέσως ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς κορυφῆς ἀνεῦρον εἰς βάθος 0.25 μ. ὄστρακα φιαλοσχήμου ἀγγείου μικροῦ (Δ28) καὶ παρ' αὐτὰ ἄλλα ὁμοίου μεγαλυτέρου (Δ29). Ὁ πηλὸς ἀμφοτέρων εἶναι λίαν ἀκάθαρτος καὶ κακῶς ὠπτημένος. Δυτικώτερον τοῦ κέντρου καὶ εἰς βάθος 0.40 μ. εὑρέθη πρόχους

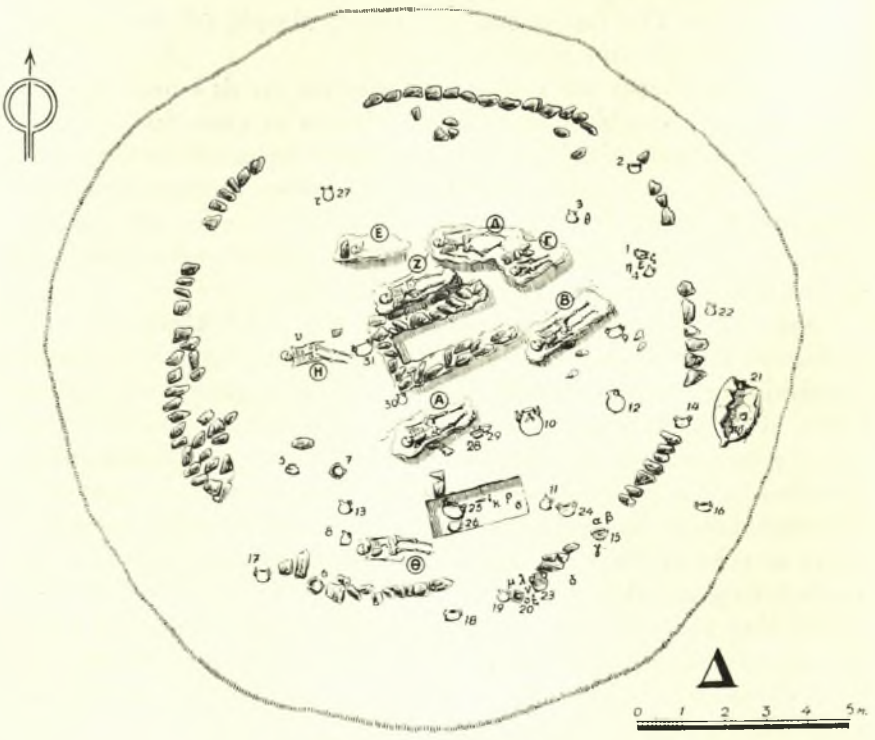

Εἰκ. 13. Τύμβος Δ.

(Δ30). Εἰς τὸ αὐτὸ περίπου βάθος εὑρέθη καὶ τὸ ἀγγεῖον Δ10 (εἰκ. 15), τὸ ὁποῖον ἦτο κεκαλυμμένον διὰ μικροῦ λίθου πλακοειδοῦς καὶ περιεῖχεν ὀστᾶ καυθέντος νεκροῦ. Πέριξ αὐτοῦ οὐδὲν ἀξιοσημείωτον παρετηρήθη. Ἄλλο τέλος ἀγγεῖον δίωτον εὑρέθη εἰς ὕψος 0.45 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους (τὸ Δ31).

Ἰδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν χωμάτων καὶ εἰς βάθος 1 μ. περίπου ὑπῆρχε μικρὸν τριγωνικὸν ὄστρακον, λίαν λεπτόν, ἐξαιρετικῶς καθαροῦ πηλοῦ, φέρον μέλαν γάνωμα στιλπνὸν κατὰ τὴν ἑτέραν ἐπιφάνειαν·

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μετὰ μεγάλης πιθανότητος θὰ ἔλεγον ὅτι τοῦτο ἀνῆκεν εἰς ἀγγεῖον ἀττικῆς προελεύσεως τῆς ἐποχῆς τῆς ἀκμῆς τῆς ἀττικῆς ἀγγειοπλαστικῆς (6ος-5ος αἰών).

Εἰκ. 14. Ὁ τύμβος Δ μετὰ τὴν ἀνασκαφήν (ἐκ ΒΑ).

Ἡ εἰκ. 14 δίδει συνολικὴν εἰκόνα τοῦ τύμβου μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφήν του, τὸ δὲ σχέδιον (εἰκ. 13) παραστατικῶς ἐμφανίζει τὰ ἐν τῷ τύμβῳ περιεχόμενα. Μὲ τὴν βοήθειαν τῆς φωτογραφίας καὶ τοῦ σχεδίου δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ εὐχερέστερον καὶ τὴν περιγραφήν, ἣ ὁποία ἕπεται.

Ἐντὸς τοῦ τύμβου ἀπεκαλύφθη περίβολος κυκλικός, ἐντὸς δ' αὐτοῦ εὑρέθησαν οἱ ὑπὸ στοιχεῖα Α-Θ σκελετοί, ὁ λάκκος Δι, ὁ ἐκ λίθων τάφος καὶ τὰ πλεῖστα τῶν ἀγγείων, ἐκτὸς δὲ τούτου ὁ πίθος Δι καὶ ἀρκετὰ ἀγγεῖα.

Ὁ περίβολος ἔχει σχῆμα τελείου σχεδὸν κύκλου διαμέτρου 11.50 μ., ἀποτελεῖται δ' ἐξ ἀργῶν λίθων (ἀγριόπετρες) μήκους 0.25-0.30 μ. κατὰ κανόνα, ἀναλόγου δὲ πλάτους καὶ πάχους. Σῴζεται ἀνέπαφος κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς περιφερείας, ἐκτὸς μερικῶν σημείων, ὁπόθεν φαίνεται ὅτι ἀφῃρέθησαν οἱ λίθοι. Κατὰ τὸ ΝΔ τμῆμα οἱ ἀφαιρεθέντες λίθοι πιθανὸν νὰ εἶναι οἱ παρὰ τὸν πε-

Εἰκ. 15. Τὸ ἀγγεῖον Δ, ὡς εὑρέθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρίβολον κείμενοι ὀκτώ (ἐσωτερικῶς τοῦ περιβόλου), διότι τὸ ἐκ 2.50 μ. κενὸν συμπληροῦται δι' αὐτῶν ἀκριβῶς. Ὡσαύτως μερικοὶ ἄλλοι λίθοι, εὑρισκόμενοι εἰς διάφορα σημεῖα ἐσωτερικῶς τοῦ περιβόλου, ἐνδέχεται νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὰ γειτονικὰ πρὸς αὐτοὺς κενά (π.χ. οἱ δύο λίθοι παρὰ τὸ κενὸν ΒΔ τοῦ ἀγγείου Δ2). Οἱ λίθοι τοῦ περιβόλου δὲν εἶναι τοποθετημένοι ἀμέσως ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ἀλλὰ μεταξὺ τούτων καὶ ἐκείνου μεσολαβεῖ στρῶμα ἀπὸ τὸ κοκκινόχωμα τοῦ ιύμβου πάχους 0.10 μ.

Εἰκ. 16. Σκελετὸς Δ.

Εἰκ. 17. Σκελετὸς Η.

Ἐκ τῶν σκελετῶν οἱ Α-Ζ εὑρέθησαν εἰς ὕψος 0.60-0.90 μ. ἀπὸ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ἐνῶ ὁ Η καὶ Θ ἔκειντο σχεδὸν ἐπ' αὐτοῦ, πάντες ὅμως ἦσαν τελείως ἀκτέριστοι (μόνον ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ Γ εὑρέθη λεπτὸν κυκλικὸν φύλλον χαλκοῦ, διαμέτρου 0.007 μ. [δανάκη;]) καὶ εἶχον κατεύθυνσιν ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς (εἰκ. 12, 13). Ὅλοι ἔκειντο ὑπτίως μὲ τεταμένας τὰς χεῖρας κατὰ μῆκος τῶν πλευρῶν. Ὁ Α εἶχε μῆκος 1.56 μ. (μέχρι τοῦ ἀστραγάλου· δὲν ἐσώζοντο τὰ ὀστᾶ τοῦ ποδός), ὁ Β 1.68 μ., ὁ Γ (παιδίον) 0.95 μ., ὁ Δ 1.60 μ. (εἰκ. 16), ὁ Ζ 1.68 μ., ὁ Η 1.62 μ. (εἰκ. 17) καὶ ὁ Θ 1.66 μ. Τοῦ Ε μόνον τὸ κρανίον καὶ διαλελυμένα τινὰ ὀστᾶ ἐσῴζοντο, δεικνύοντα ὅτι πρόκειται περὶ σκελετοῦ μικροῦ παιδός.

Κατὰ μῆκος τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ Γ ὑπῆρχε σειρὰ ἀργῶν λίθων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὕψους 0.50 μ. καὶ πάχους 0.30 μ., μεταξὺ δὲ τῶν χωμάτων ἐσῴζοντο ἴχνη ἀποσεσαθρωμένων ξύλων. Ἀρκετὰ ὅμοια ὑπολείμματα εὑρέθησαν καὶ μεταξὺ τῶν καλυπτόντων τοὺς σκελετοὺς Δ, Ε, Η, Θ χωμάτων. Παρὰ τὸν σκελετὸν Η ἐκτὸς τῶν ὑπολειμμάτων τῶν ξύλων εὑρέθησαν καὶ 4 σιδηροῖ ἧλοι μὲ πλατεῖαν κεφαλήν (Δυ), πλησίον δὲ τῆς ἀριστερᾶς κνήμης αὐτοῦ ὑπῆρχον ἀτάρακτοι οἱ ὀδόντες δύο σιαγόνων ἵππου.

Ὑπὲρ τὸ κρανίον τοῦ σκελετοῦ Ε, τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ Δ καὶ ὑπὲρ τὸν Η παρετηρήθησαν σαφῆ ἴχνη πυρᾶς (ἀπανθρακωθέντα ξύλα καὶ καυθὲν χῶμα).

Τέλος δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν μεγάλων ὀστῶν τοῦ Θ (μηριαῖα, κνήμης, βραχίονες, πήχεις) εἶχον χρῶμα σκοτεινὸν ἐρυθρόν (σαρκῶδες), οἱ δὲ σπόνδυλοι, ἀπὸ τοῦ μέσου τῆς σπονδυλικῆς στήλης καὶ κάτω, ἐσχημάτιζον καμπύλην γραμμήν, ὡς ἐὰν εἶχον πιεσθῇ ἐκ τῆς δεξιᾶς πλευρᾶς τοῦ νεκροῦ.

Ὁ λακκοειδὴς τάφος Δι εἶναι ὁ μόνος τάφος, ἐκτὸς τοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων ἐν τῷ κέντρῳ, τοῦ ὁποίου τὰ ὅρια ἠδυνήθην νὰ καθορίσω σαφῶς. Εἰς τὴν ἀποκάλυψίν του ὡδηγήθην ἐκ τῆς ποιότητος τοῦ χώματος καὶ μόνον (πρβλ. λάκκον Αιι), τὸ ὁποῖον ἦτο, ὡς ἤδη παρετηρήσαμεν καὶ εἰς τοὺς λάκκους τῶν τριῶν πρώτων τύμβων, καθαρόν, μαλακὸν καὶ σκοτεινοῦ χρώματος. Ὁ τάφος οὗτος (μῆκος 2.30 μ., πλάτος (Α) 0.80 μ. (Δ) 0.95 μ. καὶ βάθος 0.60 μ.) ἦτο ἁπλοῦν ὄρυγμα ἐντὸς τοῦ ἀμμώδους ἐδάφους, περιεῖχε δὲ τὸ μέγα δίωτον ἀγγεῖον Δ25 καὶ παρ' αὐτὸ τὴν πρόχουν Δ26. Παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ λάκκου καὶ κατὰ τὸ μέσον αὐτῆς εὑρέθη σιδηροῦν ἐγχειρίδιον (Δι) καὶ μικρὰ μάχαιρα (Δκ), ἐνῶ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον εὑρέθησαν δύο χαλκᾶ «κομβία» (Δρ) καὶ πέντε μικροσκοπικοὶ tutuli (καρφάκια) (Δσ), ἐσῴζοντο δὲ καὶ τρεῖς ὀδόντες, ἐπιτρέποντες νὰ συμπεράνωμεν, ὅτι ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἔχων εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα τὸ ἐγχειρίδιον καὶ παρὰ τοὺς πόδας αὐτοῦ τὰ πήλινα ἀγγεῖα.

Ὁ πίθος Δι (σωζ. ὕψος ἐπὶ τόπου 1.45 μ.), ὅστις πλὴν τῆς συντριβῆς, ἣν ὑπέστη ἐκ τῆς πιέσεως τῶν ἐπιχυθέντων χωμάτων, εἶχεν ὑποστῆ ζημίας καὶ κατὰ τὸ χεῖλος ἐξ ἀρότρου καλλιεργούντων ἄλλοτέ ποτε γεωργῶν, εὑρίσκετο ἐκτὸς τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου μὲ τὸ χεῖλος πρὸς βορρᾶν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἴχνη ὀστῶν, ἐξ ὧν συνάγεται ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε τὴν κεφαλὴν εἰς τὸν πυθμένα τοῦ πίθου (νότον). Δεξιὰ τῆς θέσεως τῆς κεφαλῆς εὑρέθη σιδηρᾶ αἰχμὴ δόρατος τελείως σῳζομένη (Δπ) καὶ κατὰ τὸ μέσον τοῦ πίθου, δεξιά, συντετριμμένον μόνωτον ἀγγεῖον (Δ21).

Ὁ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τύμβου εὑρισκόμενος τάφος ἐξ ἀργῶν λίθων φαίνεται ὅτι ἦτο ὁ σημαντικώτερος, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὴν κεντρικήν του θέσιν. Εἶχε μῆκος 2.50 μ. περίπου, πλάτος 0.68 μ. καὶ βάθος 0.35 μ. Ἡ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνατολικὴ πλευρὰ ἦτο ἀνοικτή, ὑποθέτω δὲ ὅτι ἀρχικῶς ἐκλείετο διὰ μεγάλου λίθου ἀφαιρεθέντος ἀργότερον (βλ. κατωτέρω τύμβον Ε). Ἡ ἀφαίρεσις τοῦ λίθου ἐγένετο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, συγχρόνως μὲ τὴν καταστροφὴν τῶν περιεχομένων τοῦ τάφου, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ μόνον διασωθὲν ὑπῆρξε πυθμὴν πίθου, εὑρεθεὶς μεταξὺ τῶν χωμάτων κατὰ τὸ μέσον τοῦ τάφου. Ἴσως καὶ τὸ δίωτον ἀγγεῖον Δ31, τὸ ἀνευρεθὲν ὀλίγον ὕπερθεν τοῦ δυτικοῦ τοιχώματος τοῦ τάφου, νὰ ἐξήχθη ἐξ αὐτοῦ, ἀπορριφθὲν μετὰ ταῦτα ἐντὸς τῶν χωμάτων.

Ἐκτὸς τῶν ταφῶν τούτων οὐδεμιᾶς ἄλλης ἠδυνήθην νὰ διακρίνω τὰ ὅρια, διότι, ὡς καὶ κατὰ τὸν περὶ τῶν ἄλλων τύμβων λόγον ἀνέφερα, φαίνεται ὅτι ἦσαν ταφαὶ γενόμεναι ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ἐπιχυθέντος μετὰ ταῦτα τοῦ χώματος τοῦ τύμβου, ἢ λάκκοι ὀρυχθέντες ἐντὸς τοῦ τύμβου καὶ καλυφθέντες μετὰ ταῦτα διὰ τοῦ ἐκσκαφέντος χώματος. Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἀποσυνετέθησαν ὁλοσχερῶς τὰ ὀστᾶ, καθίσταται ἀδύνατος ὁ προσδιορισμὸς τοῦ τάφου. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὅμως ἀγγείων εἶναι δυνατὴ ἡ ἐξακρίβωσις ἐνίων ταφῶν μετ' ἀσφαλείας. Οὕτω μετὰ μεγάλης πιθανότητος δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὰ ἀγγεῖα Δ2 καὶ Δ3 ἀνῆκον εἰς τὴν αὐτὴν ταφὴν καὶ ὁρίζουν περίπου τὸ μῆκος τοῦ τάφου (2.50 μ. περίπου). Διότι, ἐξ ὅσων παρετηρήσαμεν εἰς τοὺς τάφους τῶν τύμβων τῆς Βεργίνης, ὁ νεκρὸς κτερίζεται συνήθως διὰ δύο ἀγγείων, μιᾶς πρόχου καὶ ἑνὸς διώτου εὐρυστόμου, τὰ ὁποῖα ἄλλοτε τίθενται ὁμοῦ, πολλάκις ὅμως εὑρίσκονται τὸ ἓν παρὰ τὴν κεφαλὴν τὸ δὲ ἕτερον παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἀγγείων Δ12 - Δ14, Δ5 - Δ13, Δ7 - Δ18, καὶ Δ11, Δ24 - Δ25.

Εἰς τὴν αὐτὴν ταφὴν φαίνεται ὅτι ἀνήκουν ἐπίσης τὰ ἀγγεῖα Δ1 καὶ Δ4, χωρὶς ὅμως νὰ δίδουν τὸ μῆκος τοῦ τάφου, διότι παράκεινται. Ἡ ἀπόδοσις τῶν ἀγγείων Δ7 καὶ Δ8 εἰς τὴν αὐτὴν ταφὴν καὶ ὁ διαχωρισμός των ἀπὸ τῶν Δ5 καὶ Δ13, ἀποδιδομένων εἰς ἑτέραν, στηρίζεται εἰς τὸ ὅτι εὑρέθησαν εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον (0.45 μ. τὸ Δ8, 0.35 μ. τὸ Δ7), τῶν δύο ἄλλων, εὑρεθέντων ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους.

Ἐκτὸς τῆς γενικῆς παρατηρήσεως, ὅτι οὐδὲν ἰδιαίτερον χαρακτηριστικὸν εἰς τὴν ὑφὴν τοῦ χώματος πέριξ τῶν ἀγγείων τούτων ἐσημειώθη, ἀφορώσης εἰς πάντα τὰ προαναφερθέντα ἀγγεῖα, χρήσιμοι θὰ εἶναι καὶ ἐπὶ μέρους τινὲς παρατηρήσεις ὡς καὶ ἡ καταγραφὴ τῶν παρὰ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εὑρεθέντων κοσμημάτων.

Πλησίον τοῦ ἀγγείου Δ3 εὑρέθη μικρὰ ὀκτώσχημος χαλκῆ πόρπη (Δθ). Ὡς καὶ ἐκ τοῦ σχεδίου (εἰκ. 13) ἐμφαίνεται, τῆς «φιάλης» Δ1 ἐσῴζετο μόνον τὸ ἥμισυ τμῆμα. Μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς πρόχου Δ4 ὑπῆρχον τρία χαλκᾶ σπειροειδῆ ἐλάσματα (Δε). Τὰ δύο τούτων συνήπτοντο κατὰ τὰ ἄκρα δι' ἑνὸς χαλκοῦ κομβίου (Δζ) εἰς ζεῦγος. Παρ' αὐτὰ εὑρέθη μικρὸς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χαλκοῦς κύκλος (Δη) φέρων προεξοχὴν κατεστραμμένην νῦν (περίαπτον;).

Παρὰ τὸν σκύφον Δ15 ὑπῆρχον τρία χαλκᾶ σπειροειδῆ ἐλάσματα (Δα) πολὺ μικρᾶς διαμέτρου, ἀλλὰ μεγάλου μήκους. Φαίνεται ὅτι συνήπτοντο κατὰ τὰ ἄκρα διὰ δύο χαλκῶν κομβίων (Δβ) (τὸ ἓν εἶχε μετατοπισθῆ πως, τὸ ἕτερον ὅμως εὑρίσκετο πλησίον τῶν ἐλασμάτων), ἐκαμπυλοῦντο δὲ σχηματίζοντα ἡμικύκλιον, ὡς νὰ περιέβαλλον σφαιρικόν τι σῶμα. Πράγματι μεταξὺ τῶν χωμάτων ἐφαίνετο ὅτι ὑπῆρχον ἐν πλήρει διαλύσει ὀστᾶ κρανίου καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν σειρὰ ὀδόντων κάτω σιαγόνος. Ἐκ τούτου συνάγεται ἀσφαλῶς ὅτι τὰ ἐλάσματα ἀπετέλουν κόσμημα τῆς κεφαλῆς. Παρὰ τὸν σκύφον εὑρέθησαν ἐπίσης 4 μικραὶ λευκαὶ ψῆφοι κυκλικαί (Δγ), διάτρητοι, ἑτέρα δέ, κατεστραμμένη, ὑπὸ τὴν βάσιν αὐτοῦ, ὑπολείμματα φαίνεται διαλυθέντος περιδεραίου. Μεταξὺ τῆς πρόχου Δ11 καὶ τοῦ σκύφου ἀνευρέθησαν καὶ τὰ θραύσματα τοῦ διώτου ἀγγείου Δ24, τὸ ὁποῖον εἶχε συνθλιβῆ κατὰ περίεργον τρόπον, ἀναμιχθέντων τῶν τεμαχίων μετὰ τῶν χωμάτων. Μόνον βιαία συμπίεσις, ἄγνωστον ἐκ τίνος λόγου προκληθεῖσα, δικαιολογεῖ τὴν ταραχὴν συντριμμάτων καὶ χώματος (ἡ μὴ ἀνεύρεσις πάντων τῶν τεμαχίων τοῦ ἀγγείου ἐνισχύει τὴν γνώμην περὶ βιαίας συντριβῆς).

Ἐκτὸς τῶν ἀγγείων τούτων, τὰ ὁποῖα ὁρίζουν, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τὰς ταφάς, εἰς ἃς ἀνῆκον, εὑρέθησαν καὶ πολλὰ ἄλλα, εἴτε μεμονωμένα (π.χ. Δ27, Δ22, Δ16) εἴτε ὁμοῦ μετ' ἄλλων (Δ18, Δ19, Δ20, Δ23, Δ17, Δ6) μὴ ἐπιτρέποντα νὰ ὁρίσωμεν ἀσφαλῶς τὰ ὅρια τοῦ τάφου των ἢ τὴν μεταξύ των σχέσιν.

Ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ ἀγγεῖον Δ9, εὑρεθὲν μεταξὺ τεσσάρων λίθων (βλ. σχέδιον), ὁριζόντων περίπου τὰ ὅρια τοῦ τάφου, εἰς ὃν ἀνῆκε.

Τὰ ἀγγεῖα Δ17 καὶ Δ6 θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἀνήκουν εἰς τὴν αὐτὴν ταφήν, διότι καὶ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου εὑρέθησαν καὶ ἡ μεταξύ των ἀπόστασις δὲν ἀφίσταται τῆς συνήθους εἰς ἀγγεῖα ἑνὸς τάφου. Ἀλλὰ τοιαύτη ὑπόθεσις θὰ προσέκρουεν εἰς τὴν ἐν τῷ νεκροταφείῳ τῆς Βεργίνης παρατηρηθεῖσαν καὶ προμνημονευθεῖσαν συνήθειαν, τὸ ἓν ἐκ τῶν δύο ἀγγείων νὰ εἶναι πρόχους ἢ γενικώτερον ἀγγεῖον στενόλαιμον (φέρον ὑγρὸν πιθανώτατα) καὶ τὸ ἕτερον εὐρύστομον.

Ἰδιαίτερος λόγος πρέπει νὰ γίνῃ περὶ τῶν ἀγγείων Δ19, Δ20 καὶ Δ23 καὶ τῶν παρ' αὐτὰ εὑρεθέντων κοσμημάτων. Ποία ἡ σχέσις τοῦ ἀγγείου Δ18 πρὸς αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν. Ἀλλ' εἶναι ἐπίσης δύσκολον νὰ διαχωρίσωμεν τὰ τρία ταῦτα, ἐφ' ὅσον εὑρέθησαν τὸ ἓν παρὰ τὸ ἄλλο (τὸ Δ20 ἐφήπτετο τοῦ Δ19). Ἀμέσως μετὰ τοῦτο (Δ20) ὑπῆρχον πέντε ἀπὸ τὰ γνωστὰ σπειροειδῆ ἐλάσματα. Τὰ τρία συνήπτοντο καὶ ἐκαμπυλοῦντο ἐν σχήματι ἡμικυκλίου· τὰ ἄλλα δύο ἦσαν εὐθύγραμμα καὶ κάθετα πρὸς τὰ πρῶτα. Φαίνεται ὅτι πάντα ἀπετέλουν κοσμήματα τῆς κόμης,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὰ τρία πρῶτα ἐν εἴδει στέμματος, τὰ δ' ἄλλα δύο ὡς κόσμος βοστρύχων. Πλησίον τούτων εὑρέθη χαλκοῦς δακτύλιος, δύο διάτρητοι ψῆφοι καὶ δακτυλιόσχημον χαλκοῦν σύρμα (Δλ - Δο).

Ὁ πρωτογεωμετρικὸς ἀμφορίσκος Δ23 ἦτο κατατεμαχισμένος ἐκ συνθλίψεως, μολονότι τὰ τοιχώματά του ἦσαν ἀρκούντως παχέα. Μεταξὺ τούτου καὶ τῶν χαλκῶν κοσμημάτων ἐσώζοντο συγκεντρωμένα ὀλίγα ὀστᾶ (μικροῦ πάχους ὀστᾶ κνήμης καὶ βραχίονος· δὲν ἐφαίνοντο ἴχνη καύσεως). Ἔτι ἀνατολικώτερον τοῦ Δ23 εὑρέθησαν δύο μικραὶ χαλκαῖ πόρπαι τοξωταί (Δδ).

Τὸ ἀγγεῖον Δ27 εὑρέθη εἰς κατάστασιν πλήρους συνθλίψεως, τὰ δὲ τεμάχιά του ἔκειντο ὀλίγον κάτω τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, μεταξὺ δὲ αὐτῶν εὑρέθησαν τὰ κοσμήματα Δτ.

Δέον ἐπίσης νὰ σημειωθῇ ὅτι μεταξὺ τῶν βορείως τοῦ λακκοειδοῦς τάφου τεσσάρων λίθων ὑπῆρχον ἄφθονα μικρὰ τεμάχια πίθου.

Ἐξ ὅλων τούτων καθίσταται προφανὲς τὸ ἀνωτέρω λεχθὲν περὶ τῆς σημασίας τοῦ τύμβου Δ.

Μία ἀσφαλὴς γνῶσις τὴν ὁποίαν ποριζόμεθα εἶναι ὅτι ἐν τῷ τύμβῳ Δ ἔχομεν λείψανα καὶ ἐνταφιασμοῦ (inhumatio) καὶ καύσεως (ἀγγεῖον Δ10), τῆς δευτέρας οὔσης νεωτέρας (ὕψος εἰς ὃ εὑρέθη τὸ Δ10).

Λίαν ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ὕπαρξις τοῦ ἀγγείου Δ5, τοῦ ὁποίου τὸ χαρακτηριστικὸν μυκηναϊκὸν σχῆμα ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐγχωρίαν κατασκευήν του (ὡς μαρτυρεῖ ὁ πηλός) ἀποτελεῖ πολύτιμον χρονολογικὴν ἔνδειξιν. Διὰ τὴν χρονολόγησιν σπουδαίαν ἐνίσχυσιν προσφέρουν καὶ τὰ πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα Δ15, Δ22, Δ23 ὡς καὶ τὸ Δ24 μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς λοξὰς ραβδώσεις κάτω τοῦ χείλους (Lausitz).

Ὁ κυκλικὸς περίβολος θὰ ἠδύνατο νὰ σχετισθῇ εὐλόγως πρὸς τὰ ὁμηρικὰ «θεμείλια» περὶ τὴν πυρὰν τοῦ Πατρόκλου, τὰ ὁποῖα οἱ Ἀχαιοὶ «προβάλοντο» ἀφοῦ «τορνώσαντο σῆμα» (Ψ 255 - 257) καὶ νὰ ἀναζητηθῇ ἡ σχέσις πρὸς τοὺς μυκηναϊκοὺς περιβόλους (πρβλ. καὶ τύμβον Ἀφιδνῶν ΑΜ, XXI, 1896, σ. 385 - 409 καὶ πίν. XIII. Ὁ Γιουγκοσλάβος συνάδελφος κ. Garašanin μὲ ἐπληροφόρησεν ὅτι ἀνεσκάφη ἐφέτος ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ παρόμοιος τύμβος μὲ τοιοῦτον περίβολον).

Ἀλλὰ πρὸ πάντων ἀνάγκη εἶναι νὰ ἑρμηνεύσωμεν τὴν παρουσίαν τῶν ὀκτὼ ἀκτερίστων νεκρῶν. Πιστεύω ὅτι ἔχομεν ἀρκετὰ στοιχεῖα βεβαιοῦντα ὅτι πρόκειται περὶ μεταγενεστέρων ταφῶν (τοὐλάχιστον διὰ τοὺς Α - Ζ). Τὸ ὕψος εἰς ὃ εὑρέθησαν εἶναι ἡ πρώτη ἔνδειξις· συνεπίκουρος εἰς ταύτην ἔρχεται ἡ ἔλλειψις παντὸς κτερίσματος καὶ ὁ προσανατολισμὸς πάντων ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς. Τῆς ταφῆς τούτων ἀποτέλεσμα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ καταστροφὴ τοῦ κεντρικοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων τάφου. Οὕτως ἐπίσης ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἀνεύρεσις τοῦ μικροῦ τριγωνικοῦ ὀστράκου ἐξ ἀττικοῦ ἀγγείου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὰ αὐτὰ νομίζω δύνανται νὰ ἰσχύσουν καὶ περὶ τῶν δύο ἄλλων σκελετῶν Η καὶ Θ. Ἡ θέσις των πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου ἐξηγεῖ καὶ τὸ ὅτι εὑρέθησαν βαθύτερον τῶν 6 πρώτων. Εἰς ποίους χρόνους ἀνάγονται αἱ μεταγενέστεραι αὗται ταφαὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὁρίσωμεν. Ὁ κ. Garašanin εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μὲ πληροφορήσῃ ὅτι ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ εὑρέθησαν

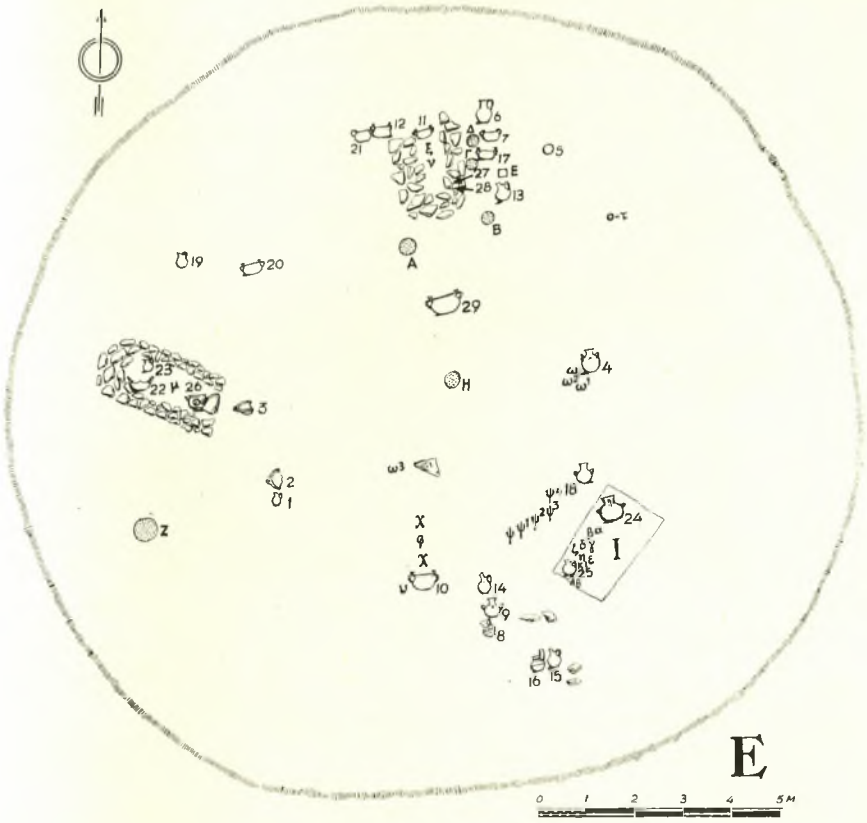

Εἰκ. 18. Τύμβος Ε.

εἰς τύμβον προϊστορικὸν ταφαὶ χρονολογηθεῖσαι ἐκ τῶν κοσμημάτων εἰς τὸν 13ον π. Χ. αἰῶνα.

Τέλος, ἀνάγκην ἐξηγήσεως ἔχουν καὶ τὰ κατὰ ἀσύμμετρα διαστήματα ὑπάρχοντα κενὰ εἰς τὸν περίβολον. Νομίζω ὅτι οἱ ἐργάται τῆς ἀνασκαφῆς μὲ τὸ καθαρὸν αἰσθητήριον τοῦ ἁπλοῦ ἀνθρώπου εὗρον τὴν ὀρθὴν κατεύθυνσιν πρὸς τὴν λύσιν τοῦ πράγματος. «Ἐδῶ πρέπει νὰ ἔχῃ σταμνάκια καὶ δακτυλίδια», ἔλεγον, ὁσάκις ἡ ἐργασία των ἐπλησίαζεν εἰς τὸ μεταξὺ τῶν λί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θων κενόν. Πράγματι μία μόνη ἐξήγησις εὐσταθεῖ: ὅτι δηλαδὴ ὁ περίβολος καὶ ὁ τύμβος ἐγένοντο διὰ τὸν κεντρικὸν ἐξ ἀργῶν λίθων τάφον καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἐν αὐτῷ γενομένην ταφήν. Ἡ ταφὴ τοῦ λάκκου Δι πιθανώτατα ἦτο προγενεστέρα. Ποία ἄλλη ταφὴ προϋπῆρχε δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν. Δυνάμεθα ὅμως μὲ μεγάλην πιθανότητα νὰ εἴπωμεν ὅτι μετὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ τύμβου, ὁσάκις ἐχρειάζετο νὰ γίνῃ ταφή, ὠρύσσετο λάκκος κατὰ τὴν περιφέρειαν καὶ ἐθάπτετο ὁ νεκρός. Ἐὰν κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ λάκκου συνήντων τοὺς λίθους τοῦ περιβόλου, τοὺς ἀφῆρουν καὶ τοὺς ἀπέρριπτον. Οὕτως ἐξηγεῖται ὅτι εἰς ὅλα σχεδὸν τὰ κενὰ εὑρέθησαν ἀγγεῖα, ἐνῶ ἀντιθέτως οὐδὲν εὑρέθη παρὰ τοὺς λίθους τοῦ περιβόλου.

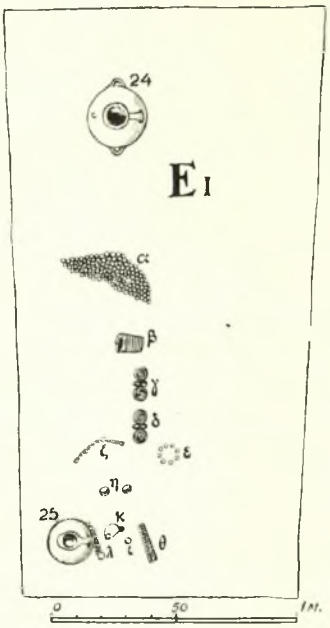

Εἰκ. 19. Τάφος ΕΙ (κάτοψις).

Τύμβος Ε'. (Εἰκ. 18). Ὁ τελευταῖος ἀνασκαφεὶς τύμβος Ε ἔκειτο εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΝΔ τοῦ Δ, ἦτο δὲ μικρότερος καὶ χαμηλότερος ἐκείνου (διάμετρος 17 μ., ὕψος 0.90 μ. περίπου).

Εἰς μικρὸν βάθος κατὰ τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα αὐτοῦ ἐσημειώθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα μεγάλου πίθου διεσκορπισμένα ἐντὸς τῶν χωμάτων. Τοῦ αὐτοῦ πιθανώτατα πίθου ἄλλα ὄστρακα εὑρέθησαν βαθύτερον καὶ εἰς μικρὰν τῶν πρώτων ἀπόστασιν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπῆρχε καὶ ἐν τῷ τύμβῳ Ε πίθος ταφικός, καταστραφεὶς ἀγνωστον πῶς, τοῦ ὁποίου διεσκορπίσθησαν τὰ συντριβέντα τεμάχια.

Εἰς βάθος 0.35 μ. ἀπὸ τῆς κορυφῆς, ὀλίγον βορειότερον τοῦ κέντρου, εὑρέθη τὸ δίωτον ἀγγεῖον Ε29. Ἡ μικρὰ πρόχους Ε1, τὸ ἥμισυ τοῦ φιαλοσχήμου ἀγγείου Ε2 καὶ τὰ 2/3 τοῦ ὁμοίου Ε3 εὑρέθησαν εἰς ὕψος 0.30 μ. ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας. Τὸ ὅτι ἔχουν συντριβῆ (καὶ τοῦ Ε1 ἐλλείπει ἡ λαβή) καὶ ἔχουν ἀφανισθῆ τμήματα αὐτῶν δὲν νομίζω ὅτι σημαίνει σύλησιν τοῦ τύμβου, διότι κατὰ τὰ ἄλλα οὐδεμία ταραχὴ τῶν χωμάτων ἢ τοῦ παρακειμένου ἐξ ἀργῶν λίθων τάφου παρετήρησα. Αἱ ζημίαι ὀφείλονται μᾶλλον εἰς παλαιὰν ἄροσιν τοῦ χώρου.

Καὶ ἐν τῷ τύμβῳ Ε ἀπεκαλύφθη κατὰ τὸ ἄκρον τοῦ ΝΑ τεταρτημορίου λακκοειδὴς τάφος· περὶ τούτου ἰσχύουν αἱ γενικαὶ παρατηρήσεις, τὰς ὁποίας καὶ περὶ τῶν ὁμοίων τῶν τύμβων Α καὶ Δ διετυπώσαμεν. Εἶχε μῆ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κος 2.35 μ., πλάτος (ΒΑ) 1.30 μ., (ΝΔ) 1.10 μ. καὶ βάθος (ΒΑ) 0.35 μ., (ΝΔ) 0.50 μ. Τὰ ἐν αὐτῷ εὑρεθέντα κτερίσματα ἦσαν ἄφθονα. Ὡς ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκόνος 19 φαίνεται, παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ΒΑ πλευρᾶς ἔκειτο ἡ «ὑδρία» Ε24 καὶ παρὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς ΝΔ πλευρᾶς ἡ πρόχους Ε25. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ τάφου εὑρέθησαν τὰ πολλὰ χαλκᾶ κομβία (Εα), τὰ ὁποῖα, ὑποθέτω, ἀπετέλουν κόσμον ζώνης. Ὀλίγον νοτιώτερον εὑρέθη χαλκοῦν ψέλιον πολλῶν κύκλων (Εβ) καὶ ἐν συνεχείᾳ αἱ χαλκαῖ ὀκτώσχημοι πόρπαι Εγ καὶ Εδ, τὰ κομβία Εε καὶ αἱ ψῆφοι Εζ. Μετὰ ταῦτα τὰ δύο χρυσᾶ δακτυλιόσχημα κοσμήματα τῆς κόμης Εη καὶ τέλος

Εἰκ. 20. Τάφος εἰς τὸ δυτικὸν τμῆμα τοῦ τύμβου Ε.

παρὰ τὴν πρόχουν Ε25 τὰ δύο σπειροειδῆ ἐλάσματα Εθ, ὁ χαλκοῦς δακτύλιος Ει, ἡ τοξωτὴ πόρπη Εκ καὶ περὶ τὴν κοιλίαν τῆς πρόχου ἄλλα χαλκᾶ κομβία (Ελ). Οὐδὲν ἴχνος ὀστοῦ παρετηρήθη ἐντὸς τοῦ λάκκου τούτου.

Κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον τοῦ τύμβου ὑπῆρχεν ὀρθογώνιος σχεδὸν τάφος κατεσκευασμένος ἐξ ἀργῶν λίθων (εἰκ. 20). Φαίνεται ὅτι πολλοὶ λίθοι τῆς ἄνω στρώσεως τῶν τοιχωμάτων εἶχον κατολισθήσει ἐντὸς τοῦ τάφου, συντρίψαντες τὰ δύο κατὰ τὸ δυτικὸν ἄκρον εὑρισκόμενα ἀγγεῖα Ε22 καὶ Ε23, τῶν ὁποίων εὑρέθησαν τὰ τεμάχια. Τὰ σχέδια τῆς εἰκόνος 21 δίδουν τὰς διαστάσεις (μῆκος ἐσωτ. 2 μ., πλάτος 0.65 μ., ὕψος 0.55 - 0.65 μ.) καὶ τὴν κατασκευὴν τοῦ τάφου. Ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὅτι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν οὗτος ἐκλείετο διὰ μεγάλου λίθου, χρησιμοποιηθέντος ἐν εἴδει θύρας. Ὁ λίθος οὗτος σὺν τῷ χρόνῳ ἔκλινε πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ κατεπλάκωσε τὸν πρωτογεωμετρικὸν σκύφον Ε26, ὅστις διερράγη εἰς δύο, διασωθεὶς ἐκ τῶν καλυψάντων αὐτὸν χωμάτων. Κατὰ τὸ μέσον τοῦ τάφου ἀνευρέθη χαλ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κοῦς δακτύλιος (Εμ). Τὸ μόνον ὑπόλειμμα τοῦ νεκροῦ ἦτο εἰς ὀδοὺς εὑρεθεὶς πλησίον τοῦ σκύφου, ἐξ οὗ συνάγομεν ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε τοποθετηθῆ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς.

Ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρων εἶναι ὁ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τύμβου

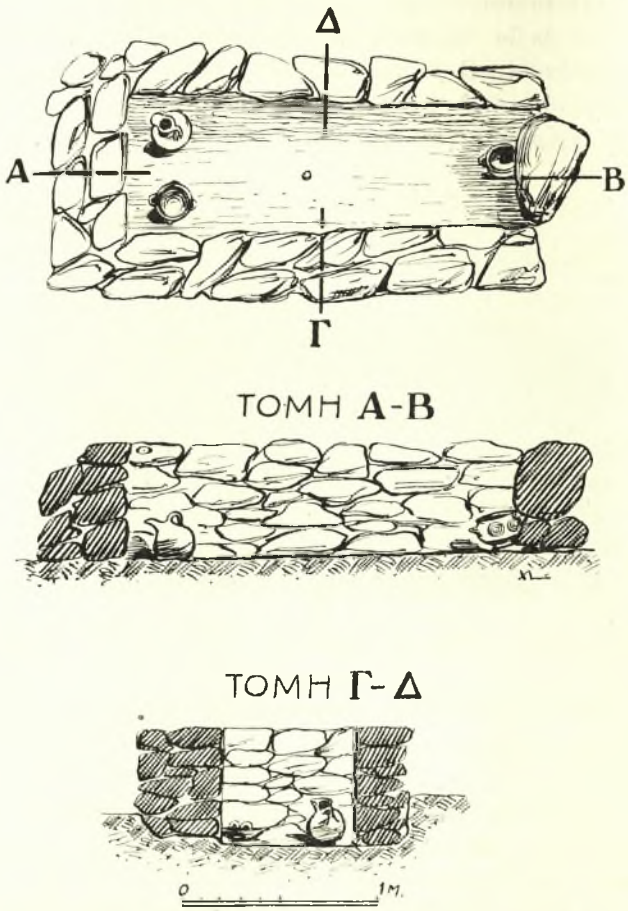

Εἰκ. 21. Τάφος τοῦ δυτ. τμήματος τοῦ τύμβου Ε (κάτοψις καὶ τομαί).

σωρὸς τῶν ἀργῶν λίθων (εἰκ. 22). Οὗτος εὑρίσκετο ὑψηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους ἐπὶ στρώματος χώματος πάχους 0.15 μ. πρὸς τὴν περιφέρειαν τοῦ τύμβου, πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν δὲ αὐτοῦ 0.30 μ. Εἶχε σχῆμα $^{3}/_{4}$ ἐλλείψεως περίπου ἀνοικτῆς κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον, ὅπου εὑρέθησαν τὰ $^{2}/_{3}$ διώτου ἀγγείου (Ε11). Ἀφαιρεθέντων τῶν λίθων τοῦ ἐσωτερικοῦ (τὸ σχέδιον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ τύμβου δεικνύει τὸν σωρὸν μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν λίθων αὐτῶν), εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτοῦ μεταξὺ τῶν χωμάτων, 2 χαλκοῖ δακτύλιοι (Εν), τὸ ἥμισυ χαλκῆς ὀκτωσχήμου πόρπης ρομβοειδοῦς τομῆς καὶ λίαν λελεασμένης ἐπιφανείας (Εξ), τῆς ὁποίας ἕτερον μικρὸν τεμάχιον εὑρέθη ἀπερριμμένον ὀλίγον βορειότερον, ἐκτὸς τοῦ σωροῦ τῶν λίθων, καὶ τελείως συντετριμμένα ὑπὸ τοὺς λίθους δύο ἀγγεῖα (Ε27 καὶ Ε28). Οὐδὲν ἴχνος ὀστῶν ὑπῆρχε. Ἐν τούτοις πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ τάφου ὁμοίου πρὸς τὸν προηγούμενον, ἑπομένου ἐκείνου χρονικῶς, τοῦ ὁποίου κατεκρημνίσθησαν ἐν μέρει τὰ τοιχώματα.

Εἰκ. 22. Ὁ τάφος εἰς τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ τύμβου Ε.

Πέριξ τῶν λίθων καὶ εἰς τὰ σημεῖα Α, Β, Γ καὶ Δ (βλ. σχέδιον) τὸ χῶμα ἦτο κεκαυμένον. Ἰδιαιτέρως ἔντονος ἐφαίνετο ἡ καῦσις εἰς τὸ σημεῖον Γ. Τὰ ἴχνη τῆς καύσεως εἰς τὰ σημεῖα Α καὶ Β ἤρχιζον ἀπὸ ὕψους 0.15 μ. ἄνω τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ δηλαδὴ ἐπιπέδου, ἐφ' οὗ ἔκειντο οἱ κατώτεροι λίθοι τοῦ προαναφερθέντος σωροῦ.

Ἐνδείξεις πυρᾶς παρετηρήθησαν καὶ εἰς ἄλλα δύο σημεῖα ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους. Νοτίως τοῦ ἐξ ἀργῶν λίθων τάφου τοῦ δυτικοῦ τμήματος (σημεῖον Ζ εἰς τὸ σχέδιον) ἡ ἔκτασις τοῦ φέροντος ἔντονα ἴχνη καύσεως χώματος ἦτο ἀρκετή· ἐπίσης ἀσφαλῆ ἴχνη καύσεως ἐφαίνοντο καὶ εἰς τὸ σημεῖον Η, εἰς μικροτέραν ὅμως τοῦ Ζ ἔκτασιν· ἐδῶ ἀνευρέθη καὶ ἀπανθρακωθὲν τεμάχιον κλάδου.

Σημαντικὸς ἀριθμὸς διαφόρων ἀγγείων εὑρέθη περὶ τὸν τάφον αὐτόν. Ἡ πρόχους Ε6, τὸ δίωτον ἀγγεῖον Ε7, τὸ ὅμοιον Ε17, ἡ πρόχους Ε13, τῆς ὁποίας τὰ τοιχώματα ἦσαν μέλανα ἐκ καύσεως, τὸ δίωτον ἀγγεῖον Ε12

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ ὁ πρωτογεωμετρικῆς διακοσμήσεως ἀρυτὴρ Ε21. Μεταξὺ τῶν Ε13 καὶ Ε17 εἰς τὸ σημεῖον Ε εὑρέθησαν ἀρκετὰ ὄστρακα διαφόρων ἀγγείων.

Εἶναι ἀδύνατον νὰ προσδιορισθῇ ἡ μεταξὺ τῶν ἀγγείων τούτων σχέσις καὶ νὰ διαχωρισθοῦν αἱ ταφαί, εἰς ἃς ἀνῆκον, διότι οὐδεμία ἔνδειξις παρετηρήθη οὔτε ἴχνη ὀστῶν ὑπελείφθησάν που, μεταξὺ τῶν παρὰ τὰ ἀγγεῖα χωμάτων.

Ἀνατολικῶς τοῦ Α17 ἀνευρέθη τεμαχισμένον ἀγγεῖον ἀκαθάρτου πηλοῦ καὶ κακῆς ὀπτήσεως (Ε5) περιέχον κεκαυμένα ὀστᾶ ἀναμεμειγμένα μετὰ χωμάτων (πιθανώτατα ἦσαν ὀστᾶ παιδός).

Εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ΝΑ τοῦ ἀγγείου τούτου, ἀλλ' εἰς ἐπίπεδον ὑψηλότερον κατὰ 0.25 μ. ὑπῆρχε χαλκῆ τοξωτὴ πόρπη (Εο), ἑτέρα χαλκῆ μικροσκοπικὴ ὀκτώσχημος (Επ), δύο λευκαὶ ψῆφοι ὅρμου διάτρητοι (Ερ), ὅμοιαι πρὸς τὰς τοῦ τύμβου Δ (παρὰ τὸν σκύφον Λ15 ἀνευρεθείσας), δακτύλιος ἐκ μολύβδου (Εσ) καὶ τμήματα σπειροειδῶν ἐλασμάτων (Ετ).

Μῆκος τάφου πρέπει νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁρίζουν τὰ ἀγγεῖα Ε19 καὶ Ε20, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν συντετριμμένα ἐπὶ τοῦ ἀρχικοῦ ἐδάφους, χωρὶς οὐδεμία ἄλλη ἔνδειξις νὰ παρατηρηθῇ περὶ αὐτά.

Τὰ ὅρια ἑτέρου τάφου δυνάμεθα νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι μᾶς δίδονται ἀπὸ τοὺς τέσσαρας λίθους ΝΔ τοῦ λάκκου Ει, μεταξὺ τῶν ὁποίων εὑρέθησαν τὰ ἀγγεῖα Ε15 καὶ Ε16.

Ὅτι τὰ ἀγγεῖα Ε8 καὶ Ε9 συνανήκουν εἰς μίαν ταφὴν εἶναι βέβαιον· ἀβεβαία μένει ἡ σχέσις των πρὸς τὰ Ε10 καὶ Ε14, διότι ἐνῶ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι ἔχομεν ἀναμφιβόλως δύο ταφάς, ἐξ ὧν προῆλθον τὰ τέσσαρα ταῦτα ἀγγεῖα, οὐδὲν στοιχεῖον ἐπιτρέπει νὰ διαχωρίσωμεν τὰ ἀγγεῖα τῆς μιᾶς ταφῆς ἀπὸ τῆς ἄλλης. Τὸ πιθανώτερον εἶναι ὅτι καὶ τὸ Ε14 ἀνήκει εἰς τὴν ταφὴν τῶν Ε8 καὶ Ε9, τὸ δὲ Ε10 ἀποτελεῖ τὸ μόνον πήλινον κτέρισμα νεκροῦ, εἰς ὃν ἀνῆκον καὶ ὁ ὀκτώσχημος δακτύλιος Ευ, ἡ χαλκῆ τοξωτὴ πόρπη Εφ καὶ τέσσαρα χαλκᾶ κομβία (Εχ), διότι ὁ μὲν δακτύλιος εὑρέθη ἀκριβῶς παρὰ τὸ ἀγγεῖον, τὰ ὑπόλοιπα δὲ κοσμήματα εἰς εὐθεῖαν γραμμὴν βορείως τούτου ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου.

Παρὰ τὸν λακκοειδῆ τάφον Ει εὑρέθη τὸ ἀγγεῖον Ε18, τὸ ὁποῖον ἦτο κτέρισμα τῆς ταφῆς, εἰς ἣν ἀνῆκον καὶ αἱ τοξωταὶ πόρπαι Εψ καὶ Εψ1, οἱ δακτύλιοι Εψ2 καὶ Εψ3, τὰ πολυάριθμα κομβία Εψ4, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὑπῆρχε καὶ εἷς σφόνδυλος ἀτράκτου. Ἡ ἀνεύρεσις ὀδόντος παρὰ τὴν πόρπην Εψ δεικνύει ὅτι ὁ νεκρὸς ἔκειτο ἐκ ΝΔ πρὸς ΒΑ.

Βορείως τοῦ Ε18 ἔκειτο τὸ ἀγγεῖον Ε4 καὶ παρ' αὐτὸ χαλκοῦν κόσμημα κυκλικὸν μὲ τέσσαρας ἰσομήκεις ἀκτῖνας εἰς σχῆμα σταυροῦ (Εω), ψῆφοι ὅρμου (Εω1) καὶ συρμάτινος δακτύλιος (Εω2).

Κατὰ τὸ κέντρον τέλος τοῦ τύμβου ἀνεῦρον σιδηρᾶν τοξωτὴν πόρπην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

(Εω3) καὶ πλησίον αὐτῆς ὀδόντας, εἰς μικρὰν δ' ἀπ' αὐτῶν ἀπόστασιν ὑπῆρχε τριγωνικὸς λευκὸς ἀσβεστόλιθος πλακοειδής.

Ἐκ τῶν ἐν τῷ τύμβῳ Ε παρατηρηθέντων ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξια εἶναι, νομίζω, τὰ πολλὰ καὶ ἔντονα ἴχνη πυρῶν. Ἡ περιωρισμένη ἔκτασίς των δὲν ἐπιτρέπει νὰ θεωρήσωμεν ταῦτα ὡς ἔνδειξιν πυρᾶς πρὸς καῦσιν νεκροῦ ἢ νεκρῶν. Ἀσφαλῶς πρόκειται περὶ πυρῶν ἀναφθεισῶν κατὰ διαφόρους ταφὰς πρὸς τέλεσιν ταφικῶν ἐθίμων (καῦσις ἀντικειμένων, κάθαρσις κ.τ.τ.).

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

Ἀγγεῖα.

Τύμβου Α'

1. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (cut-away neck)· λαβὴ συνεστραμμένη (twisted)· πηλὸς τεφρὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως, ἀρχικῶς ἐρυθρός, περιέχων ἄφθονον μαρμαρυγίαν· ὕψ. 0.195 μ. (εἰκ. 24).

2. Μικρὰ ὁμοίου τύπου πρόχους· ἐλλείπει ἡ λαβή· ἡ προχοὴ χαρακτηριστικῶς ἐπιμήκης πρὸς τὰ ἄνω· πηλὸς ἐρυθρός, εἰς τὴν τομὴν σκοτεινὸς εἰς τὸ μέσον· ὕψ. 0.125 μ. (εἰκ. 28).

3. Δίωτον ἀγγεῖον, ἡμισφαιρικὸν περίπου· λαβαὶ ἔχουσαι πρὸς τὰ ἄνω προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως (συντετριμμένον δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

4. Ὅμοιον (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

5. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· πηλὸς ἐρυθρὸς μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου, λελεασμένος εἰς τὸ ἐξωτερικόν· ὕψ. 0.17 μ.

6. Μικρὰ πρόχους, πιθανῶς εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· λαβὴ σχηματίζουσα ὀρθογώνιον σχεδὸν γωνίαν ἐξωτερικῶς· πηλὸς ἐρυθρός, φαιὸς ἐνιαχοῦ ἐκ τῆς ὀπτήσεως, λελεασμένος· ὕψ. 0.105 μ. (εἰκ. 28).

7. Ὁμοία· ἐλλείπει τὸ ἄκρον τῆς προχοῆς· περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἀβαθεστάτη αὔλαξ διαχωρίζει τοῦτον ἀπὸ τοῦ λοιποῦ ἀγγείου· ὕψ. 0.12 μ. (εἰκ. 28).

8. Μεγάλη ὁμοία πρόχους ὕψους 0.24 μ. (εἰκ. 24).

9. Ὁμοία συντετριμμένη· ἐλλείπει ἡ λαβὴ καὶ τεμάχια τοῦ ἄνω ἡμίσεος· πηλὸς ἐρυθρός, τεφρόχρους ἐκ τῆς ὀπτήσεως γενόμενος, μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου· ὕψ. 0.19 μ.

10. Ὁμοία· λαβὴ μὲ ὁριζοντίους αὐλακώσεις (grooved).

11. Ἀμφορίσκος τεθραυσμένος (ἐλλείπουν ὀλίγα τεμάχια καὶ ἡ ἑτέρα τῶν λαβῶν)· πηλὸς σκοτεινὸς ἐρυθρός, ἐκ τῆς ὀπτήσεως καὶ τοῦ γανώματος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γενόμενος ὑπομέλας· λίαν λελεασμένος· ἐξωτερικῶς ἐκ τοῦ γανώματος ὁλοσχερῶς μέλας ὡς bucchero· λαβαὶ πλατεῖαι· περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἐγ-

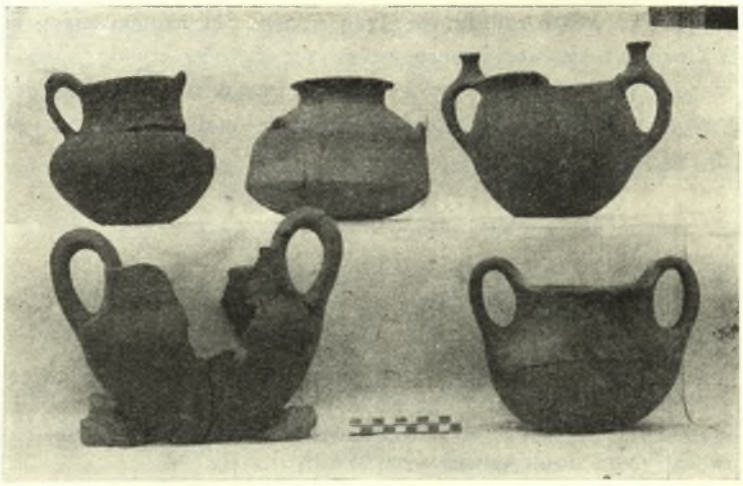

Εἰκ. 23. Ἐξ ἀριστερῶν: Α 11, Δ 5 καὶ Δ 17 (ἄνω) Δ 24 καὶ Β 4 (κάτω)

χάρακτοι στιγμαί· ἐπὶ τῆς κοιλίας ἐγχάρακτα κοσμήματα: δέσμαι ἐκ 4-5

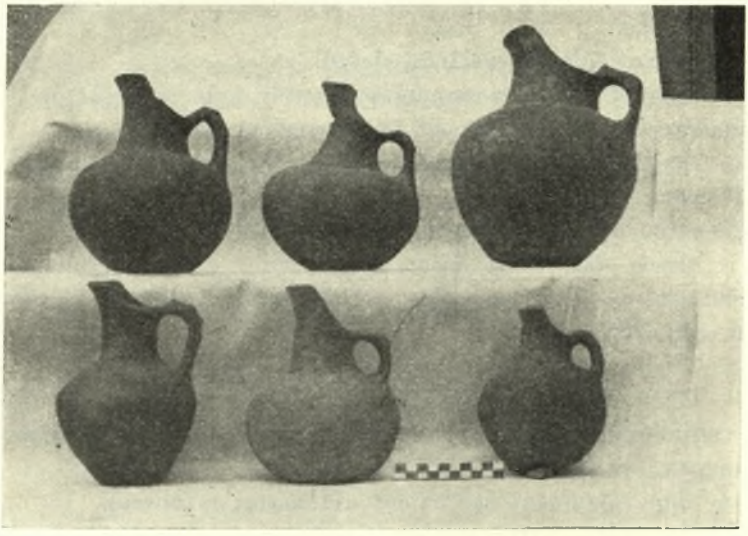

Εἰκ. 24. Ἐξ ἀριστερῶν: Α 1, Γ 2 καὶ Α 8 (ἄνω) Α 23, Δ 26 καὶ Α 20 (κάτω).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εὐθειῶν γραμμῶν κατὰ ζεύγη· ἑκάστου ζεύγους τὰ μέλη συγκλίνουν πρὸς τὸν λαιμὸν καὶ ἀποκλίνουν πρὸς τὴν κοιλίαν· ἐν συνόλῳ ὑπάρχουν 8 ζεύγη ἀνὰ 3 μεταξὺ τῶν λαβῶν καὶ ἀνὰ ἓν κάτωθι τούτων. Ὕψος 0.135 μ., διάμετρος (ἐσωτ. χειλ.) 0.92 μ. (εἰκ. 23).

12. Μέγα δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὁριζόντιαι εἰς τὸ ἄνω μέρος· χείλη ἐξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὕψος 0.17 μ., διάμετρος 0.205 μ. (εἰκ. 25).

Εἰκ. 25. Ἐξ ἀριστερῶν: Γ 6 καὶ Α 12 (ἄνω) Ε 29 καὶ Δ 25 (κάτω).

13. Ἀμφορεύς· αἱ λαβαὶ ἐκφύονται ἀπὸ τοῦ ὤμου καὶ καταλήγουν εἰς τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ· μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ μία μικρὰ μαστοειδὴς προεξοχή· περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἐγχάρακτος κύκλος καὶ κάτωθι αὐτοῦ μικραὶ ἐγχάρακτοι γραμμαί (νυχιές)· χείλη ἐξέχοντα, πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.20 μ. (εἰκ. 27).

14 Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

15. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (δὲν συνεκολλήθη).

16. Ἀμφορεύς· λαβαὶ κυκλικῆς τομῆς, κάθετοι σχεδὸν ἐπὶ τῆς κοιλίας· μεταξὺ αὐτῶν ἀνὰ μία μικρὰ πυραμιδόσχημος προεξοχή· χείλη ἐντόνως ἐξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος ἐξωτερικῶς. Ὕψ. 0.20 μ.

17. Μικρὸς μόνωτος ἀρυτήρ· πηλὸς ἐρυθρὸς ἀκάθαρτος, φαιὸς πολ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λαχοῦ ἐκ τῆς ὀπτήσεως· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0,075 μ. διάμετρος 0.08 μ.

18. Ἀμφορίσκος· λαβαὶ μικραί, ὀρθογωνίου τομῆς, κάθετοι σχεδὸν ἐπὶ τῆς κοιλίας· μεταξὺ αὐτῶν ἀνὰ μία μικρὰ πυραμιδόσχημος προεξοχή· πηλὸς ἐρυθρὸς μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.145 μ.

19. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· ἐλλείπει τμῆμα τῆς προχοῆς· πηλὸς τεφρὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως (;), μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0 21 μ.

20. Ὁμοία· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0.155 μ. (εἰκ. 24).

21. Βαθὺ δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ ἀσθενῆ προεξοχήν, ὑπόκοιλον ἄνω· πηλὸς χονδρός, ἐρυθρός· ἐξωτερικῶς μέλανα στίγματα (ἐκ σεσηπότων ξύλων ἢ ἐκ τοῦ νεκροῦ)· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.115 μ., διάμετρος 0.105 μ. (εἰκ. 28).

22. Δίωτον εὐρύστομον ἀγγεῖον· λαβαὶ κυκλικῆς τομῆς, κάθετοι ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κοιλίας· μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ μία μικρὰ μαστοειδὴς προεξοχή· χεῖλος κάθετον, πλατύ· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν χειλέων. Ὕψος 0.18 μ., διάμετρος 0.14 μ.

23. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· ἡ στροφὴ τῆς λαβῆς συντελεῖται διὰ τριῶν ὑποκοίλων ἐξωτερικῶς τμημάτων, τὰ πέρατα τῶν ὁποίων ἐξέχουν (grooved)· τὰ δύο μέρη τῆς κοιλίας παρουσιάζουν γωνιώδη περικοπὴν (προφίλ)· ἐπὶ τῶν χειλέων ἐγχάρακτοι γραμμαί· γενικῶς ἐνθυμίζει μεταλλοτεχνίαν· πηλὸς ἐρυθρός, λίαν λελεασμένος. Ὕψος 0.185 μ. (εἰκ. 24).

24. Ἀμφορεύς· λαβαὶ κυκλικῆς τομῆς, ὁριζόντιαι σχεδόν, συναπτόμεναι πρὸς τὸ ἀγγεῖον κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας· λαιμὸς ὑψηλός, χείλη ἐξέχοντα· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός, εἰς τὴν τομὴν τεφρὸς κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.26 μ.

25. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, κατὰ τὸ πρόσθιον ἄνω ἥμισυ γενόμενος φαιὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως, λελεασμένος. Ὕψος 0.18 μ.

26. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὑποκοίλου ἄνωθεν· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος ἐξωτερικῶς. Ὕψος 0.13 μ., διάμετρος 0.15 μ. (εἰκ. 26).

Τύμβου Β'

1. Μόνωτος ἀρυτήρ· πηλὸς χονδρός, ἀκάθαρτος, ἔξωθεν βαθὺς καστανός· ἐλλείπει ἡ λαβή. Ὕψος 0.09 μ., διάμετρος 0.075 μ.

2. Μικρὰ πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· πηλὸς τεφρὸς μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0.12 μ. (εἰκ. 28).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

3. Ὅμοια· ἐλλείπει ἡ λαβή· περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἀβαθὴς αὐλαξ· πηλὸς ἐρυθρός· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.125 μ.

4. Δίωτον ἀγγεῖον εὐρύστομον· λαβαὶ πλατεῖαι, ἀνερχόμεναι ὑπὲρ τὸ χεῖλος· χεῖλος πλατύ· ὑπ' αὐτὸ λοξαὶ αὐλακώσεις, εὐρεῖαι σχετικῶς· πηλὸς τεφρὸς ἀνοικτός (γκρί), λελεασμένος (εἰς τὰ σημεῖα ὅπου σώζεται ἡ λείανσις σκοτεινότερος). Ὕψος 0.13 μ., διάμετρος 0.115 μ. (εἰκ. 23).

5. Ἀγγεῖον ἀκαθάρτου πηλοῦ (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

Εἰκ. 26. Ἐξ ἀριστερῶν: Δ 6, Δ 20 καὶ Ε 22 (ἄνω) Α 26 καὶ Ε 12 (κάτω).

Τύμβου Γ'

1. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως· χεῖλος κάθετον, πλατύ, σαφῶς διακρινόμενον τοῦ κυρίου σώματος· πηλὸς ἐντόνως ἐρυθρός (μαρμαρυγίας), λελεασμένος. Ὕψος 0.135 μ., διάμ. 0.16 μ.

2. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· προχοὴ ραμφοειδής· λαβὴ συνεστραμμένη· λαιμὸς κλίνων ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω· πηλὸς ἀνοικτὸς ἐρυθρός (μαρμαρυγίας), λελεασμένος· εἰς τὴν τομὴν ὁ πηλὸς τεφρὸς κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.19 μ. (εἰκ. 24).

3. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως· χεῖλος πλατύ, λοξῶς πρὸς τὰ ἔξω ἀνοιγόμενον· πηλὸς ἐντόνως ἐρυθρός (μαρμαρυγίας), λελεασμένος. Ὕψος 0.12 μ., διάμετρος 0.155 μ.

4. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· ἐλλείπει τὸ ἥμισυ τῆς κοιλίας· λαβὴ συνεστραμμένη· πηλὸς καστανέρυθρος (μαρμαρυγίας), λελεασμένος. Ὕψος 0.24 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

5. Μικρὰ ὁμοία· πηλὸς ἐντόνως ἐρυθρός, γενόμενος κατὰ τὸ πρόσθιον τμῆμα καστανὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως, λελεασμένος. Ὕψος 0.145 μ.

6. Δίωτον ἀγγεῖον εὐρύστομον· λαβαὶ πλατεῖαι, ἀνερχόμεναί πως ὑπὲρ τὸ χεῖλος· χεῖλος πλατύ· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.115 μ., διάμετρος 0.165 μ. (εἰκ. 25).

Εἰκ. 27. Ἐξ ἀριστερῶν: Ε 24 καὶ Δ 10 (ἄνω) Ε 9 καὶ Α 13 (κάτω).

Τύμβου Δ΄

1. $^1/_2$ φιαλοσχήμου ἀγγείου· τὰ χείλη δημιουργοῦν συμμέτρως τέσσαρας προεξοχάς, ὧν αἱ δύο διάτρητοι· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Ὕψος 0.10 μ.

2. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν. Ὕψος 0.09 μ., διάμετρος 0.16 μ.

3. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· λαβὴ συνεστραμμένη· πηλὸς τεφρόχρους - ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.20 μ.

4. Ὁμοία· λαβὴ ἐλλειψοειδοῦς τομῆς· πηλὸς ἐρυθρός, τοιχώματα χονδρά· ἀμελὴς κατασκευή. Ὕψος 0.14 μ.

5. Ἀλάβαστρον μυκηναϊκοῦ σχήματος (ἀρτόσχημον), τρίωτον· ἐλλείπει ἡ μία λαβή· καταγραφὴ γωνιώδης· βάσις κυρτή· πηλὸς ἐρυθρός, μετὰ μαρ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μαρυγίου· ἴχνη ἐξαλειφθεισῶν γραπτῶν ζωνῶν περὶ τὴν κοιλίαν· φαίνεται ὅτι ἔφερε ἐπίχρισμα. Ὕψος 0.14 μ. (εἰκ. 23).

6. Ὅμοιον τῷ 1 ἀκέραιον· αἱ διάτρητοι προεξοχαὶ ἔντονοι μὲ ὀπὰς ἐλλειψοειδεῖς (λαβαὶ σχεδόν)· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0.085 μ., διάμετρος 0.205 μ. (εἰκ. 26).

7. Ὅμοιον· αἱ προεξοχαὶ ὅλαι τυφλαί (ἐλλείπει ἡ μία μετὰ τοῦ ἀντιστοίχου τμήματος τοῦ ἀγγείου)· πηλὸς ἐρυθρός, ἀκάθαρτος, τραχὺς ἐξωτερικῶς· εἰς τὴν τομὴν ὑπομέλας κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.07 μ., διάμετρος 0.175 μ.

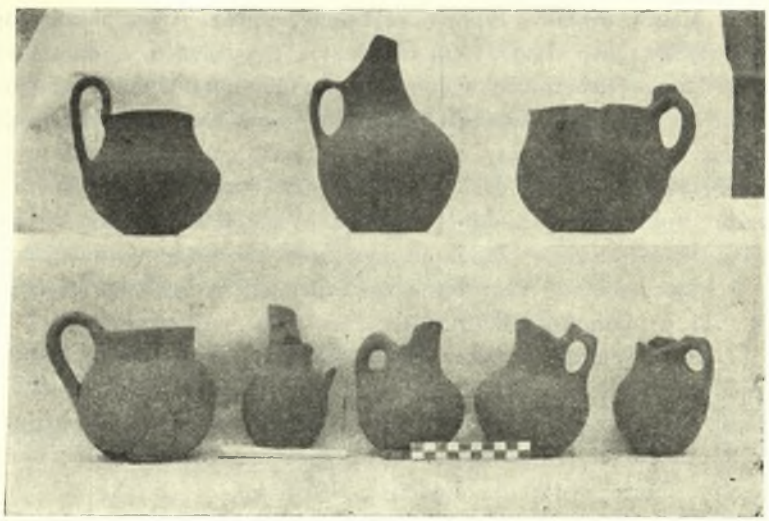

Εἰκ. 28. Ἐξ ἀριστερῶν: Ε 16, Ε 14, Α 21 (ἄνω) Δ 21, Α 2, Β 2, Λ 7 καὶ Α 6 (κάτω).

8. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (ἡ προχοὴ ἐλλείπει)· λαβὴ ὑποτυπωδῶς συνεστραμμένη· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος (σωζόμενον) 0.18 μ.

9. Ἀγγεῖον δίωτον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

10. Ἀγγεῖον μὲ τρεῖς ἰδιορρύθμους λαβάς· αὗται σχηματίζονται διὰ μιᾶς διχαλωτῆς (wish - bone) πατούσης καθέτως ἐπὶ τοῦ ὤμου τοῦ ἀγγείου καὶ δι' ὁριζοντίου τρίτου σκέλους, δι' οὗ συνδέονται πρὸς τὸν λαιμόν· ὑπὲρ τὸ σημεῖον ἐπαφῆς τῶν τριῶν σκελῶν προεξοχὴ μὲ δισκόσχημον ἀπόληξιν (οἷα τῶν διώτων ἀγγείων), ὑπόκοιλον ἄνω· ἡ μία τῶν τριῶν λαβῶν ἐλλεί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πει· μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ μία μαστοειδὴς ἀπόφυσις· χείλη ἐντόνως ἐξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρὸς - καστανόχρους, λελεασμένος. Ὕψος 0.245 μ. (εἰκ. 27).

11. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.20 μ.

12. Πρόχους· ἐλλείπει ἡ προχοή· τὸ στόμα ἐλλειψοειδές· κοιλία μεγάλη, σφαιρική· πηλὸς ἐρυθρός, χονδρός, μετ' ἀφθόνου μαρμαρυγίου· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος (σωζόμ.) 0.23 μ.

13. Πρόχους (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

14. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ ἐλλειψοειδοῦς τομῆς· χεῖλος πλατύ· πηλὸς ἐρυθρός, εἰς τὴν τομὴν τεφρὸς κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.115 μ., διάμ. 0.14 μ.

15. Πρωτογεωμετρικὸς σκύφος· ὁμόκεντρα ἡμικύκλια, διὰ διαβήτου γενόμενα, μὲ κέντρον ἀμέσως ὑπὸ τὸ χεῖλος, ἀνὰ δύο μεταξὺ τῶν λαβῶν· ἐσωτερικῶς γάνωμα ὑπομέλαν, ὁμοίως εἰς τὸ χεῖλος, τὰς λαβὰς καὶ τὸ κάτω ἥμισυ τῆς κοιλίας· εἰς τὸ ἄνω ἥμισυ γάνωμα τεφροπράσινον, ἐφ' οὗ τὰ ἡμικύκλια· πηλὸς καθαρός, ὠχρὸς ἐρυθρός. Ὕψος 0.095 μ. (εἰκ. 29).

16. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως· ἐλλείπει ἡ ἑτέρα μετὰ τοῦ περὶ αὐτὴν τμήματος· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος Ὕψος 0.11 μ., διάμετρος 0.15 μ.

17. Βαθὺ δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ συνεστραμμέναι, μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὁριζοντίας ἄνωθεν· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος, εἰς τὴν τομὴν τεφρὸς κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.135 μ., διάμετρος 0.14 (εἰκ. 23).

18. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ δισκοσχήμου ἀπολήξεως· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.105 μ., διάμετρος 0.165 μ.

19. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· λαβὴ ὑποτυπωδῶς συνεστραμμένη κατὰ τὸ ἄνω μέρος. Περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἀβαθὴς χάραξις· πηλὸς ἐρυθρὸς μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0.16 μ.

20. Φιαλόσχημον μὲ τέσσαρας συμμέτρους προεξοχὰς τοῦ χείλους, διατρήτους πάσας· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.06 μ., διάμετρος 0.145 μ. (εἰκ. 26).

21. Μικρὸς μόνωτος ἀρυτήρ· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός, εἰς τὴν τομὴν κατὰ τὸ μέσον τεφρός· διὰ τροχοῦ κατεσκευασμένον· ἐπιφάνεια λεία. Ὕψος 0.11 μ. (εἰκ. 28).

22. Μικρὰ οἰνοχόη ἀποκεκομμένου πως λαιμοῦ· πηλὸς ἐρυθρός· ἐξωτερικῶς καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς προχοῆς ἐπίχρισμα ὠχρόν· ἐπ' αὐτοῦ γραπτὴ καστανέρυθρος διακόσμησις (ζῶναι, τρίγωνα πληρούμενα διὰ τεμνομένων γραμμῶν σχηματιζουσῶν ρόμβους, λοξαὶ μικραὶ γραμμαί). Ὕψος 0.125 μ. (εἰκ. 29).

23. Πρωτογεωμετρικὸς ἀμφορίσκος, συγκολληθεὶς ἐκ πολλῶν τεμαχίων· πηλὸς ὠχρός· ἐπίχρισμα ὠχρὸν καὶ ἐπ' αὐτοῦ διακόσμησις βαθέως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καστανοῦ χρώματος· ὁμόκεντρα ἡμικύκλια (ἀνὰ δύο μεταξὺ τῶν λαβῶν) εἰς τὸν ὦμον, ζῶναι περὶ τὴν κοιλίαν, τὴν βάσιν, τὸν ὦμον καὶ τὸν λαιμόν, τεθλασμέναι γραμμαὶ κατὰ τὸν λαιμὸν μεταξὺ τῶν ζωνῶν: διὰ τοῦ αὐτοῦ χρώματος βεβαμμέναι αἱ λαβαὶ κατὰ τὴν ἔξω ὄψιν των. Ὕψος 0.17μ. (εἰκ. 29).

24. Δίωτον ἀγγεῖον (ἐλλείπουν τμήματα τῆς κοιλίας)· λαβαὶ τριγωνικῆς τομῆς ἀνερχόμεναι ὑπὲρ τὸ χεῖλος· πηλὸς χονδρός, ἀκάθαρτος, καστανερύθρου χρώματος· ἡ ἐπιφάνεια, ἔξωθεν καὶ ἔσωθεν, ἐπανηλειμμένη διὰ βαθέος καστανοῦ χρώματος γανώματος, λελεασμένη καλῶς· βάσις ἐπίπεδος· ὑπὸ τὸ χεῖλος λοξαὶ αὐλακώσεις. Ὕψος 0.17 μ. (εἰκ. 23).

25. Μέγα δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, λίαν ἐπιμελῶς ἐσχηματισμένης· βαθεῖα κοιλότης εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν «δίσκων»· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.175 μ., διάμετρος 0.21 μ. (εἰκ. 25).

26. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· προχοὴ πλατεῖα· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.18 μ. (εἰκ. 24).

27. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· λαβὴ συνεστραμμένη· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.225 μ.

28. Φιαλόσχημον (;) (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

29. Ὅμοιον (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

30. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ, διακρινομένου τοῦ λοιποῦ σώματος δι' ἀβαθοῦς αὐλακος καὶ κλίνοντος ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω· πηλὸς ἐντόνως ἐρυθρός, καστανόχρους ἐνιαχοῦ ἐκ τῆς ὀπτήσεως, λελεασμένος. Ὕψος 0.22 μ.

31. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὁριζοντίας ἄνω· χεῖλος ἐξέχον· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.145 μ., διάμετρος 0.205 μ.

Τύμβου Ε΄

1. Μικρὰ πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· ἐλλείπει ἡ λαβή· ἀμελὴς κατασκευή· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.105 μ.

2. $^1/_2$ φιαλοσχήμου ἀγγείου· ἐκ τῶν συμμέτρως διατεταγμένων τεσσάρων προεξοχῶν τῶν χειλέων αἱ δύο διάτρητοι· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.085 μ.

3. $^3/_4$ ὁμοίου ἀγγείου· πηλὸς ἐρυθρός, μετὰ μαρμαρυγίου· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.085 μ., διάμετρος 0.18 μ.

4. Ἀμφορεύς, λαβαὶ κυκλικῆς τομῆς, κάθετοι ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ κυρίου σώματος τοῦ ἀγγείου, μεταξὺ δὲ αὐτῶν ἀνὰ μία μικρὰ μαστοειδὴς προεξοχή· χείλη ἐξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.20 μ.

5. Δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

6. Οἰνοχόη τριλόβου στομίου· πηλὸς ὠχρὸς ἐρυθρός· ἐπίχρισμα κίτρινον· ἴχνη γραπτῆς κοσμήσεως· διακρίνεται τμῆμα ἐρυθρᾶς ταινίας περὶ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ καὶ τὸ ὑπόστρωμα ἑτέρων δύο κάτωθι ταύτης πρὸς τὴν κοιλίαν· λαβὴ πλατεῖα, ὑπόκοιλος κατὰ τὸ μέσον. Ὕψος 0.21 μ. (εἰκ. 29).

7. Δίωτον ἀγγεῖον μὲ λαβὰς δισκοσχήμου ἀπολήξεως (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

8. Μικρὰ οἰνοχόη τριλόβου στομίου· πηλὸς κίτρινος μετὰ μαρμαρυγίου, γραπτὴ διακόσμησις ἀλαμποῦς καστανερύθρου χρώματος· πλατεῖα ται-

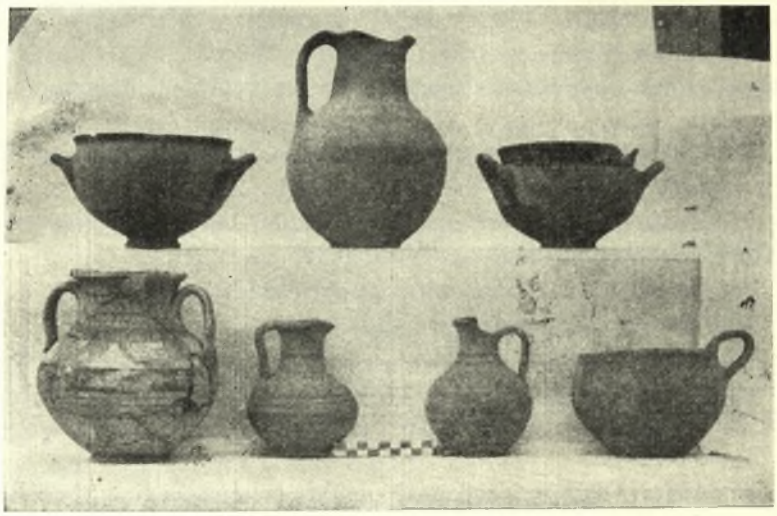

Εἰκ. 29. Πρωτογεωμετρικά. Ἐξ ἀριστερῶν: Ε 26, Ε 6 καὶ Δ 15 (ἄνω) Δ 23, Ε 8, Δ 22 καὶ Ε 21 (κάτω).

νία περὶ τὴν μέσην τῆς κοιλίας, ἀνὰ μία στενὴ ἄνω καὶ κάτω ταύτης, ἑτέρα ὑπὲρ τὴν ἀνωτέραν· ὁμοίως κατὰ τὴν βάσιν, τὸ μέσον καὶ τὸ ἀνώτατον μέρος τοῦ λαιμοῦ. Μεταξὺ τῆς ταινίας τῆς βάσεως τοῦ λαιμοῦ καὶ τῆς ἀμέσως κατωτέρας πλέγμα ἐκ συμπλεκομένων τεθλασμένων γραμμῶν· κατὰ μῆκος τῆς λαβῆς, ὑποκοίλου οὔσης κατὰ μέσον, ὁμοία ταινία. Ὕψος 0.122 μ. (εἰκ. 29).

9. Ἀμφορίσκος ἀμελοῦς κατασκευῆς· λαβαὶ ὀρθογωνίου σχεδὸν τομῆς, ὁριζοντίως σχεδὸν τοποθετημέναι ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος· λαιμὸς εὐρὺς καὶ μέγας· χείλη ἐντόνως προεξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.155 μ. (εἰκ. 27).

10. Δίωτον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως· χεῖλος πλατύ·

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος, ἐνιαχοῦ βαθὺς καστανὸς ἐκ τῆς ὀπτήσεως. Ὕψος 0.11 μ., διάμετρος 0.14 μ.

11. Ὅμοιον μικρόν· πηλὸς ἐρυθρός λελεασμένος. Ὕψος 0.09 μ., διάμετρος 0.135 μ.

12. Ὅμοιον· χεῖλος στενόν, διακρινόμενον τοῦ ὑπολοίπου σώματος· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.09 μ., διάμετρος 0.155 μ. (εἰκ. 26).

13. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ· πηλὸς ἐρυθρός, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν σημείων ὅπου ἔχει θραυσθῆ· ἐξωτερικῶς παρουσιάζεται μέλας ἐκ πυρᾶς(;) λελεασμένος· ἐργασία ἐπιμελής. Ὕψος 0.18 μ.

14. Ὁμοία· προχοὴ ὑπόκοιλος ἔμπροσθεν· εἰς τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ ἀβαθὴς αὔλαξ· λαιμὸς κλίνων ἐλαφρῶς πρὸς τὰ ὀπίσω· πηλὸς βαθέως τεφροῦ χρώματος· Ὕψος 0.185 μ. (εἰκ. 28).

15. Ὁμοία· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος (ὅπου διατηρεῖται ἡ λείανσις βαθύτερον τὸ χρῶμα). Ὕψος 0.155 μ.

16. Κύαθος διὰ τροχοῦ πεποιημένος· κοιλία πολὺ εὐρυτέρα τῶν χειλέων· ὑπὸ τὸ χεῖλος, περὶ τὸν λαιμόν, 5 περιφερειακαὶ αὐλακώσεις· ὁμοία πλατυτέρα εἰς τὸ σημεῖον μεταβάσεως πρὸς τὴν κοιλίαν· ἄλλαι γραμμαί, χαραχθεῖσαι πιθανῶς ἐκ τοῦ τροχοῦ, πέριξ τοῦ κάτω μέρους τῆς κοιλίας· πηλὸς τεφρός (γκρί), λελεασμένος. Ὕψος 0.11 μ., διάμ. 0.08 μ. (εἰκ. 28).

17. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὑποκοίλου ἄνω· χεῖλος στενόν, διακρινόμενον τοῦ ὑπολοίπου σώματος· πηλὸς ἐρυθρός, ἀνοικτὸς καστανόχρους ἐνιαχοῦ ἐκ τῆς ὀπτήσεως· ἴχνη λειανσεως. Ὕψος 0.08 μ., διάμετρος 0.155 μ.

18. Ἀμφορίσκος· λαβαὶ κυκλικῆς τομῆς, λοξῶς ἐπὶ τοῦ ἄνω μέρους τῆς κοιλίας βαίνουσαι· πηλὸς χονδρός, ἐρυθρός, μετὰ μαρμαρυγίου, λελεασμένος. Ὕψος 0.15 μ.

19. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι).

20. Δίωτον μὲ λαβὰς δισκοσχήμου ἀπολήξεως (δὲν συνεκολλήθη).

21. Μόνωτος ἀρυτὴρ στενούμενος κατὰ τὴν βάσιν ἐντόνως καὶ κατὰ τὸ χεῖλος ὀλιγώτερον· κάτω τῶν χειλέων κρέμανται πέντε γραπτὰ ὁμόκεντρα ἡμικύκλια (ἀμυδρῶς πως διακρινόμενα)· ὑπὸ τὸ μέσον τῆς κοιλίας ἡ ἐπιφάνεια ἐκαλύπτετο διὰ βαφῆς ἐρυθρᾶς· ὁμοίως ἡ λαβὴ καὶ τὸ ἐσωτερικόν, ὡς δεικνύουν τὰ σωθέντα ἴχνη· πηλὸς ἐρυθρός, διὰ τροχοῦ πεποιημένος. Ὕψος 0.095 μ., διάμετρος 0.12 μ. (εἰκ. 29).

22. Δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ κάθετοι σχεδὸν ἐπὶ τῶν χειλέων, σχηματιζόμεναι διὰ πρὸς τὰ ἄνω ἐπεκτάσεως τοῦ πηλοῦ τοῦ χείλους· ἡ ὀπὴ τῆς λαβῆς κυκλική· μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ μία τριγωνικὴ προεξοχὴ τῶν χειλέων· ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ χείλους πλατύνεται· πηλὸς ἐρυθρός, οὐχὶ καθαρός· ἴχνη λειάνσεως. Ὕψος 0.065–0.07 μ., διάμετρ. 0.15 μ. (εἰκ. 26).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

23. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (δὲν συνεκολλήθη).

24. «Ὑδρία»· δύο λαβαὶ ἐντελῶς ὁριζόντιαι κατὰ τὸ μέσον τῆς κοιλίας, ἡ τρίτη ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ὤμου καὶ καταλήγει εἰς τὸ μέσον τοῦ λαιμοῦ· μεταξὺ τῶν δύο λαβῶν καὶ ἀντιστοίχως πρὸς τὴν βάσιν τῆς τρίτης μικρὰ μαστοειδὴς ἀπόφυσις· χείλη ἐξέχοντα· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.26 μ. (εἰκ. 27).

25. Πρόχους εὐθέως ἀποκεκομμένου λαιμοῦ (τεθραυσμένη κατὰ τὴν ἄκραν τῆς προχοῆς)· ἀβαθὴς αὖλαξ κατὰ τὴν βάσιν τοῦ λαιμοῦ· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος· ἐνιαχοῦ στίγματα φαιά. Ὕψος 0.185 μ.

26. Σκύφος πρωτογεωμετρικός· βάσις δακτυλιόσχημος· πηλὸς ἀνοικτὸς ἐρυθρός, λίαν καθαρός (ἄνευ μαρμαρυγίου)· τὸ ἐσωτερικὸν καὶ λεπτὴ ζώνη ὑπὸ τὰ χείλη ἐξωτερικῶς φέρει γάνωμα βαθὺ καστανόν· ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γανώματος καλύπτεται καὶ τὸ κάτω μέρος τοῦ σκύφου, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τὸ γάνωμα, ὃν ἀραιότερον, εἶναι ἀνοικτοτέρου χρώματος, πλησιάζοντος πρὸς τὸ ἐρυθρόν· ὁμοίως καὶ αἱ λαβαί, ὧν σημεῖά τινα φέρουν τὸ πυκνότερον καὶ σκοτεινοτέρου χρώματος γάνωμα· τὸ ὑπόλοιπον φέρει γάνωμα στιλπνὸν ὁμοιόχρωμον πρὸς τὸν ἀνοικτοῦ ἐρυθροῦ χρώματος πηλόν, καί τι ἀνοικτότερον· μεταξὺ τῶν λαβῶν ἀνὰ δύο κοσμήματα ἐξ ὁμοκέντρων κύκλων, ἐκ τοῦ αὐτοῦ γανώματος γενόμενα· διακρίνονται αἱ ὀπαὶ διαβήτου. Ὕψος 0.105 μ., διάμετρος 0.145 μ. (εἰκ. 29).

27. Δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι.

28. Δὲν συνεκολλήθη εἰσέτι.

29. Μέγα δίωτον ἀγγεῖον· λαβαὶ μὲ προεξοχὴν δισκοσχήμου ἀπολήξεως, ὑποκοίλου ἄνω· πηλὸς ἐρυθρός, λελεασμένος. Ὕψος 0.16 μ. διάμετρος 0.20 μ. (εἰκ. 25).

Πάντα τὰ φέροντα γραπτὸν κόσμον ἀγγεῖα εἶναι διὰ τροχοῦ πεποιημένα.

ΜΕΤΑΛΛΙΝΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΑ ΚΑΙ ΑΛΛΑ ΚΟΣΜΗΜΑΤΑ

Τύμβου Α΄

Ι. *Χαλκᾶ.* α. Ὀκτώσχημος πόρπη· ἡ σύνδεσις τῶν δύο σπειρῶν γίνεται διὰ συστροφῆς τοῦ ἐλάσματος εἰς σχῆμα 8· ἡ ἀκὶς εὑρίσκετο ἐντὸς τῆς ἀγγιστροειδοῦς ὑποδοχῆς της. Μῆκος 0.123 μ., διάμετρος σπείρας 0.52 μ.

β. Ψέλιον ἐκ τεσσάρων κύκλων διαμέτρου 0.039 μ., πλάτους 0.024 μ.

γ. 60 μικροσκοπικοὶ tutuli (καρφάκια· διάμετρος κεφαλῆς 0.008 μ.), φέροντες ὑπὸ τὴν κεφαλὴν λεπτὴν προεξοχήν, μήκους 0.01 μ. περίπου, ἥτις ἐστερέωνεν ἐπὶ ὑφάσματος ἢ δέρματος τὸν ἕνα παρὰ τὸν ἄλλον οὕτως, ὥστε νὰ σχηματίζουν διαφόρου σχήματος κοσμήματα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δ. Δακτύλιος, ὡς μικροσκοπικὴ ὀκτώσχημος πόρπη (διάμετρος σπείρας 0.013 μ.).

ε. καὶ ζ. Δακτύλιοι λεπτοὶ καὶ πλατεῖς· διάμετρος ε: 0.02 μ. (ὁ ζ τεμαχισμένος εἰς δύο τεμάχια).

η. Στενὸς δακτύλιος (κόμης;)· διάμετρος 0.015 μ.

θ. Δύο σπειροειδῆ ἐλάσματα τεμαχισθέντα· κατὰ τὰ ἄκρα συνεκρατοῦντο, φαίνεται, διὰ τῶν δύο «κομβίων» ι 1–2, σχηματίζοντα οὕτω ἐνιαῖον ζεῦγος· πιθανῶς κόσμημα κόμης (πρβ. εἰκ. 30).

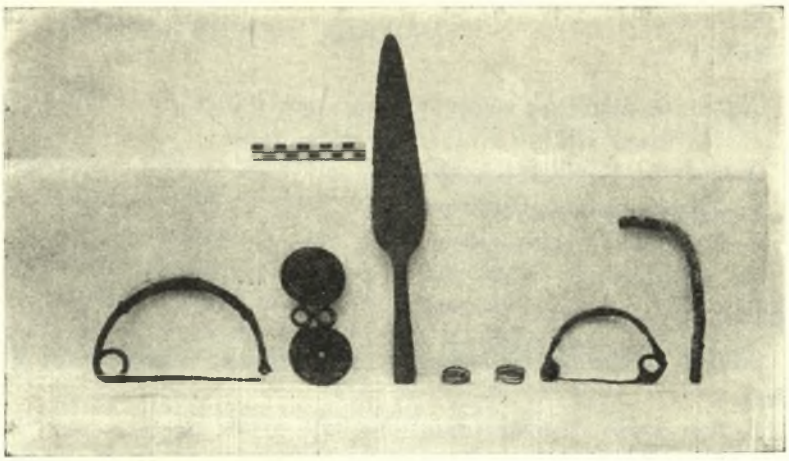

Εἰκ. 30. Ἐξ ἀριστερῶν: Ε ψ, Ε γ, Δ π, Ε η, Ε ψ 1, Δ λ.

ι. 10 «κομβία» διαφόρου μεγέθους· εἰς τὴν ἄνω ἀσπιδοειδῆ ἐπιφάνειαν ὅμοια πρὸς τοὺς tutuli, ὄντα ὅμως μεγαλυτέρου πάντοτε μεγέθους· εἰς τὸ κάτω κοῖλον μέρος φέρουν μικρὰν διάτρητον προεξοχήν, δι' ἧς δύνανται νὰ συναρμοσθοῦν διὰ μεταλλίνης ἢ ἄλλης κλωστῆς πρὸς ὕφασμα ἢ δέρμα. Διάμετρος 0.01 - 0.018 μ.

κ. Δακτύλιος χειρός. Διάμετρος 0.019 μ.

λ· Ὅμοιος. Διάμετρος 0.022 μ.

II. *Χρυσᾶ*. μ. Ζεῦγος δακτυλίων, κόμης πιθανώτατα, ἐκ δύο κύκλων σχεδὸν ἀποτελουμένων. Διάμετρος 0.013 μ.

III. *Σιδηρᾶ*. ν. Πολλὰ τεμάχια σιδηρᾶ, προερχόμενα ἐξ αἰχμῆς δόρατος διαλυθείσης, λόγῳ βαθείας ὀξειδώσεως· ἐντὸς τῆς κοιλότητος τοῦ αὐλοῦ σώζονται ὑπολείμματα τοῦ ξύλου. Μεγ. διάμετρος αὐλοῦ 0.025 μ.

IV. *Διάφορα*. ξ. 6 διαφόρου μεγέθους ἠλέκτρινοι διάτρητοι ψῆφοι ὅρμου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τύμβου Β΄

Χαλκᾶ. β. Ἔλασμα τριγωνικοῦ σχεδὸν σχήματος, κυρτόν, προσηρμοσμένον, φαίνεται, ἄλλοτε ἐπὶ ξύλου· δύο ὀπαὶ εἰς τὰς γωνίας τῆς βάσεως τοῦ τριγώνου· ἐπ' αὐτοῦ ἐμπίεστα κομβιόσχημα κοσμήματα. Μῆκος 0.05 μ., χορδὴ τόξου (κυρτότητος) 0.04 μ.

γ. Ὀκτώσχημος πόρπη· δι' ἕλξεως ἔχουν ἀνοιγῆ αἱ σπεῖραι καὶ ἀπεσπάσθη ἡ ἀκίς. Διάμετρος σπείρας 0.025 μ. περίπου.

Σιδηρᾶ. α. Αἰχμὴ βέλους· ἴχνη ξύλου ἀπ' αὐτῆς. Μῆκος 0.05 μ.

Τύμβου Γ΄

Χαλκᾶ. β. Δακτύλιος κόμης (;). Διάμετρος 0.015 μ.

ε. Δύο μικρὰ τεμάχια σπειροειδῶν ἐλασμάτων.

Σιδηρᾶ. α. Τεμάχια μαχαίρας (;).

γ. Μάχαιρα μήκους 0.125 μ.

δ. Μαχαιρίδιον τεμαχισμένον.

Τύμβου Δ΄

Χαλκᾶ. α. Σπειροειδῆ ἐλάσματα, τρία ἀρχικῶς, τεμαχισθέντα εἰς 13 τεμάχια.

β. Δύο μεγάλα κομβία. Διάμετρος 0.03 - 0.032 μ.

δ - δ1. Δύο μικραὶ τοξωταὶ πόρπαι· τὸ ἔλασμα τοῦ τόξου συνεστραμμένον. Μῆκος δ : 0.075 μ., δ1 (τεμαχισμένη εἰς δύο) : 0.075 μ.

ε. Σπειροειδῆ ἐλάσματα, τρία ἀρχικῶς, τεμαχισθέντα εἰς 7 τεμάχια.

ζ. Μικρὸν κομβίον. Διάμετρος 0.013 μ.

η. Χαλκοῦς κύκλος μὲ προεξοχὴν ὀρθογώνιον, τεθραυσμένην κατὰ τὸ ἄκρον. Διάμετρος (ἐξωτερ.) 0.025 μ , (ἐσωτερ.) 0.013 μ.

θ. Μικρὰ ὀκτώσχημος πόρπη· ἐλλείπει τὸ στέλεχος τῆς ἀκίδος. Μῆκος 0.04 μ., διάμετρος σπείρας 0.015 μ.

λ. Πέντε σπειροειδῆ ἐλάσματα· νῦν τέσσαρα μεγάλα καὶ τρία μικρὰ τεμάχια (εἰκ. 30).

μ. Χονδρὸς δακτύλιος. Διάμετρος 0.017 μ.

ξ. Κομβίον. Διάμετρος 0.025 μ.

ο. Δακτύλιοι ἐκ σύρματος. Διάμετρος 0.007 μ.

ρ. Δύο χαλκᾶ κομβία. Διάμετρος 0.014 μ.

σ. Πέντε μικροσκοπικοὶ tutuli. Διάμετρος 0.005 μ.

τ. Ἕνδεκα μικρὰ τεμάχια σπειροειδῶν ἐλασμάτων.

Σιδηρᾶ. ι. Ἐγχειρίδιον· ἡ λαβή, ξυλίνη οὖσα, ἀποσαθρωθεῖσα ἠφα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νίσθη, ὑπολειφθέντων μόνον ἰχνῶν ἐπὶ τοῦ σιδήρου. Μῆκος ἐγχειριδίου (σωζ.) 0.325 μ., μέγιστον πλάτος (ἀμέσως μετὰ τὴν λαβήν) 0.035 μ.

κ. Μαχαιρίδιον ἢ ξυρὸς ὀξειδωθείς· ἐπ' αὐτοῦ ἴχνη ξύλου. Μῆκος 0.115 μ. (δύο τεμάχια).

π. Αἰχμὴ δόρατος καλῶς διατηρουμένη. Μῆκος 0.31 μ., διάμετρος αὐλοῦ 0.015 μ. (εἰκ. 30).

υ. Τέσσαρες ἧλοι μὲ πλατεῖαν κεφαλήν· τομὴ τετράγωνος.

Διάφορα. γ. Τέσσαρες μικραὶ διάτρητοι ψῆφοι λευκαί (ὀστέϊναι). Διάμετρος 0.007 μ.

ν. Δύο ψῆφοι διάτρητοι, ἠλέκτριναι.

Τύμβου Ε'

Χαλκᾶ. α. 128 μικρὰ κομβία. Διάμετρος 0.015 μ.

β. Ψέλιον ἐκ δέκα κύκλων· νῦν ἀποτελεῖται ἐξ ἑνὸς τεμαχίου 5 κύκλων καὶ δώδεκα μικροτέρων τεμαχίων.

γ. Μεγάλη ὀκτώσχημος πόρπη· ἡ ἀκὶς ἐντὸς τῆς ὑποδοχῆς της· ἡ σύνδεσις τῶν δύο σπειρῶν γίνεται διὰ συστροφῆς τοῦ ἐλάσματος εἰς σχῆμα 8· τομὴ ἐλάσματος κυκλική. Μῆκος 0.125 μ., διάμετρος σπείρας 0.057 μ. (εἰκ. 30).

δ. Ὁμοία. Μῆκος 0.13 μ., διάμετρος σπείρας 0.055 μ.

ε. Ὀκτὼ κομβία. Διάμετρος 0.015 μ.

ϑ. Ἓξ μικρὰ τεμάχια δύο σπειροειδῶν ἐλασμάτων· πέντε ἕτερα ὅμοια.

ι. Δακτύλιος. Διάμετρος 0.018 μ.

κ. Μικρὴ τοξωτὴ πόρπη· τόξον συνεστραμμένον. Μῆκος 0.065 μ.

λ. Μέγα κομβίον. Διάμετρος 0.03 μ. Ἕτερα 4 μικρότερα. Διάμετρος 0.015 μ.

μ. Χονδρὸς δακτύλιος. Διάμετρος 0.021 μ.

ν. Δύο δακτύλιοι. Διάμετρος 0.021 μ.

ξ. Ἡ ἑτέρα σπεῖρα ὀκτωσχήμου πόρπης, ρομβοειδοῦς τομῆς· ἐπιφάνεια λελεασμένη.

ο. Τοξωτὴ πόρπη· δύο κόμβοι ἐπὶ τοῦ τόξου, τομὴ ρομβοειδής.

π. Μικροσκοπικὴ ὀκτώσχημος πόρπη τεμαχισμένη. Διάμετρος σπείρας 0.014 μ.

τ. Τέσσαρα μικρὰ τεμάχια σπειροειδῶν ἐλασμάτων.

υ. Μικρὸς δακτύλιος μὲ διπλῆν ὀκτώσχημον σπεῖραν. Διάμετρος σπείρας 0.015 μ., διάμετρος δακτυλίου 0.016 μ.

φ. Μικρὰ τοξωτὴ πόρπη· τόξον συνεστραμμένον. Μῆκος 0.065 μ.

χ. Τέσσαρα κομβία. Διάμετρος 0.011-0.02 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ψ. Τοξωτὴ πόρπη· δύο κόμβοι ἐπὶ τοῦ τόξου. Μῆκος 0.155 μ. (εἰκ. 30).

ψ1. Ὅμοία μικροτέρα. Μῆκος 0.105 μ. (εἰκ. 30).

ψ2. Χονδρὸς δακτύλιος. Διάμετρος 0.018 μ

ψ3. Ὅμοιος λεπτότερος Διάμετρος 0.02 μ.

ψ4. 83 κομβία. Διάμετρος 0.015 μ.

ψ6. Δακτύλιος συρμάτινος (κόμης ;). Διάμετρος 0.014 μ.

ω. Κύκλος μὲ τέσσαρας ἀκτῖνας ἐν σχήματι σταυροῦ, ὡς τροχὸς μὲ ἄξονας. Διάμετρος 0.04 μ.

ω2. Δακτύλιος συρμάτινος τεμαχισμένος.

Σιδηρᾶ. ω3. Τοξωτὴ πόρπη· τόξον συνεστραμμένον. Μῆκος 0.065 μ.

Χρυσᾶ. η. Δύο δακτυλιόσχημα κοσμήματα κόμης σχηματιζόμενα ἐκ διπλῶν κύκλων· κατὰ τὸ ἕτερον πέρας τὰ δύο ἄκρα τοῦ συρματίνου ἐλάσματος συνάπτονται δι' ἑτέρου στενοῦ, λεπτοῦ ἐλάσματος. Διάμετρος 0.023 μ. (εἰκ. 30).

Διάφορα. ζ. Δώδεκα μικραὶ ἠλέκτριναι διάτρητοι ψῆφοι ὅρμου. Διάμετρος 0.007 μ. περίπου.

ρ. Δύο λευκαὶ ψῆφοι (ὀστέϊναι) διάτρητοι. Διάμετρος 0.009 μ.

σ. Δακτύλιος ἐκ μολύβδου (κόμης ;). Διάμετρος 0.009 μ.

ψ 5. Σφόνδυλος ἀτράκτου πήλινος. Μῆκος 0.022 μ.

ω1. Ἐξ ἠλέκτριναι διάτρητοι ψῆφοι ὅρμου. Διάμετρος 0.01-0.15 μ.

ΓΕΝΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐκθέσεως κατέστη, νομίζω, ἔκδηλος ἡ σπουδαιότης τοῦ παρὰ τὴν Βεργίναν νεκροταφείου τῆς πρώτης ἐποχῆς τοῦ σιδήρου. Τὴν σπουδαιότητα αὐξάνει ἡ ἔκτασίς του, ἡ ὁποία παρέχει τὴν δυνατότητα ἐκτεταμένης καὶ συστηματικῆς σκαφικῆς ἐρεύνης, ἐξ ἧς πολλὰ καὶ ἐνδιαφέροντα πορίσματα δυνατὸν νὰ προκύψουν. Λαμβάνοντες μάλιστα ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σύγχρονον ἐν γενικαῖς γραμμαῖς νεκροταφεῖον τοῦ Ἁγ. Παντελεήμονος (Πάτελι) κατεστράφη σχεδὸν διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, ἐφ' ὅσον οὐδεμία δημοσίευσις αὐτῶν ἐγένετο, καὶ τὸ τῆς Τσαουσίτσης μόνον ὀλιγαρίθμους σχετικῶς τάφους καὶ εὑρήματα παρέσχε, δικαιούμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ νεκροταφεῖον τῆς Βεργίνης εἶναι τὸ μόνον (καθ' ὅσον μέχρι σήμερον γνωρίζομεν) ἐν Μακεδονίᾳ, ἐπιτρέπον νὰ μελετήσωμεν ἐν πάσῃ λεπτομερείᾳ τὰ περὶ τὰς ταφὰς ἔθιμα, τὴν κεραμεικὴν καὶ τὴν μεταλλοτεχνίαν τῆς ἐποχῆς ταύτης. Ἀναλογιζόμενοι προσέτι τὴν σημασίαν τῆς ἐποχῆς διὰ τὴν καθόλου ἱστορίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀντιλαμβανόμεθα ὅτι ἡ ἔρευνα αὕτη θέλει ὁδηγήσει εἰς συμπεράσματα, τῶν ὁποίων ἡ σημασία ἐκφεύγει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

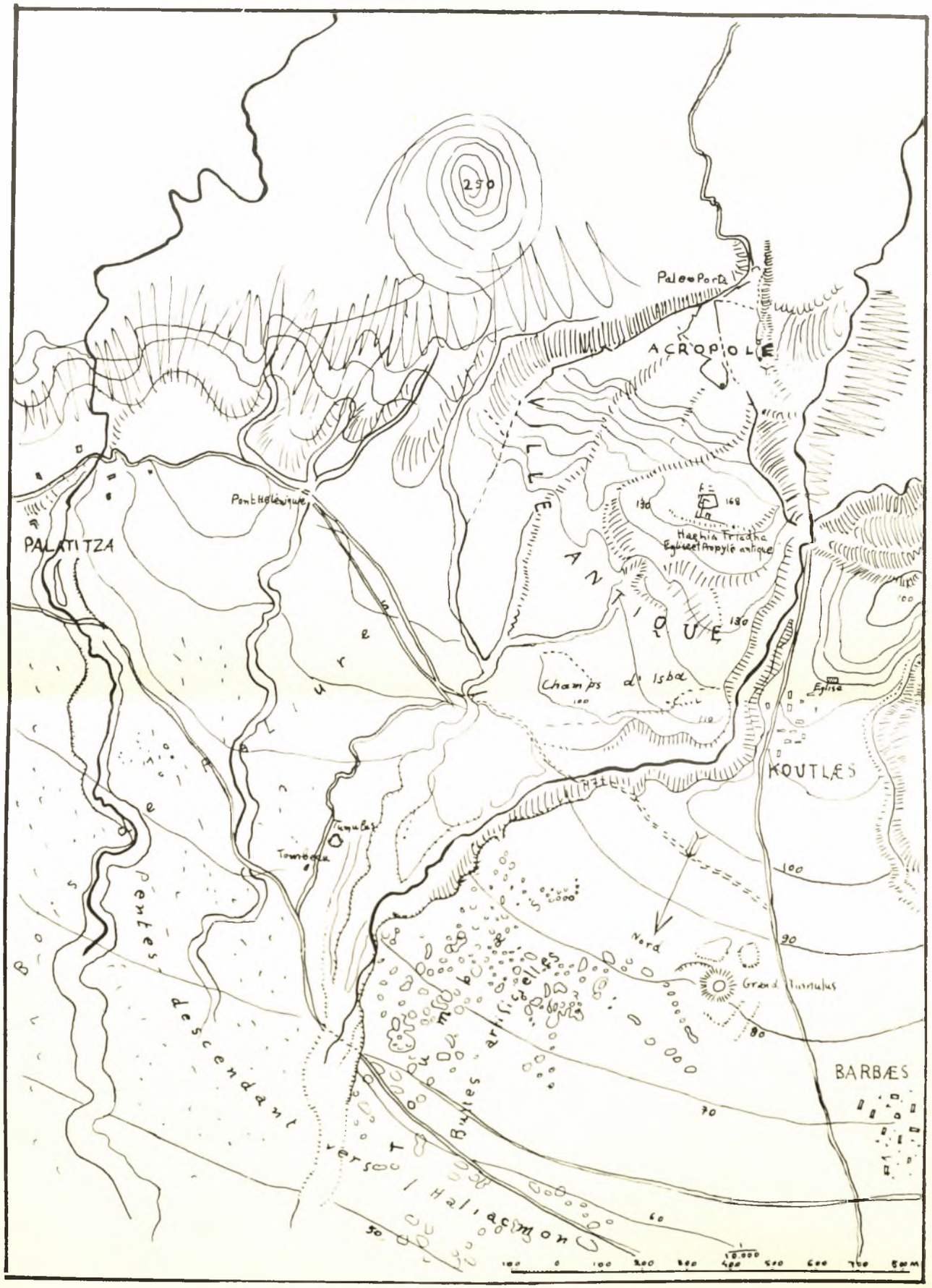

Τοπογραφικὸν διάγραμμα τῆς περιοχῆς Βεργίνης (κατὰ τὸν Heuzey).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὰ ὅρια τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας ἐκτεινομένη τόσον εἰς τὴν ὑπόλοιπον Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῶν Βαλκανίων.

Ἐπιφυλασσόμενος νὰ μελετήσω μετὰ τῆς προσηκούσης προσοχῆς τὰ εὑρήματα καὶ νὰ προβῶ εἰς τὴν δημοσίευσιν τῆς μελέτης ὅταν, ὡς ἐλπίζω, συνεχισθῇ ἡ ἀρξαμένη ἔρευνα, περιορίζομαι σήμερον εἰς γενικάς τινας παρατηρήσεις, προχείρους ἀκόμη καὶ προσωρινάς, τὰς ὁποίας ἡ συνέχισις τῆς σκαφικῆς ἐρεύνης καὶ ἡ συστηματικωτέρα μελέτη πιθανὸν νὰ μεταβάλουν.

Ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ ὕπαρξις τόσον μεγάλου ἀριθμοῦ τύμβων (πλέον τῶν 200)· ἐν Ἑλλάδι δὲν γνωρίζω νὰ ὑπάρχῃ ὅμοιον παράδειγμα, ἐνῶ ἀντιθέτως οἱ τύμβοι ἀποτελοῦν χαρακτηριστικὸν γνώρισμα πολιτισμοῦ πολλῶν λαῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν μεσοχαλκῆν, ὑστεροχαλκῆν καὶ κατὰ τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ σιδήρου. (Βλ. προχείρως V. G. Childe, The Danube in Prehistory, Oxford 1929, σ. 296-318, 401 κ. ἑ. καὶ Josef Schránil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, Berlin und Leipzig 1928, σ. 116 κ. ἑ., 157 κ. ἑ., 182 κ. ἑ., 203 κ. ἑ.). Τὰ διάφορα εἴδη τάφων, τὰ ὁποῖα ἐν Βεργίνῃ ἀνεύρομεν, μαρτυροῦν διαφόρους ἐπιδράσεις καὶ μεταβατικὴν ἐποχήν. Ἡ ἐντὸς πίθων ταφὴ ὑπῆρξε τόσον εὐρέως διαδεδομένη, ἀπὸ τῆς Κρήτης μέχρι τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης (A. W. Persson, The Religion of Greece in Prehistoric Times, Berkeley and Los Angeles, 1942, σ. 13 κ.ἑ.) ὥστε νὰ μὴν ἀποτελῇ χαρακτηριστικὴν ἐθνολογικὴν ἔνδειξιν δι' ἡμᾶς. Ἡ συνύπαρξις ὅμως τῆς ταφῆς ταύτης μετὰ τῶν ἄλλων ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ τύμβου, περιβαλλομένου μάλιστα ὑπὸ περιβόλου ἐξ ἀργῶν λίθων, εὑρίσκει ἀκριβὲς ἀντίστοιχον εἰς τὸν ἐν Ἀφίδναις ὑπὸ τοῦ S. Wide ἀνασκαφέντα τύμβον (Α.Μ. XXI, 1896, σ. 385-409 καὶ πίν. XIII). Ποία ὅμως ἡ προκύπτουσα σχέσις ἐκ τῆς ὁμοιότητος ταύτης δὲν εἶναι εὔκολον ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ κρίνωμεν, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὁ τύμβος τῆς Ἀφίδνης ἀνάγεται εἰς τὴν μεσοελλαδικὴν ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς, ἐνῶ ἐν Βεργίνῃ τὰ εὑρήματα ἀνήκουν εἰς τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου.

Ἡ συνύπαρξις ἐνταφιασμοῦ καὶ καύσεως εἶναι ἐπίσης ἀξιοσημείωτος. Σημαίνει βεβαίως μεταβατικὴν ἐποχὴν καὶ διαφόρους ἐν ταὐτῷ ἐπιδράσεις. Ὅμοια χρονολογικὰ συμπεράσματα συνάγομεν καὶ ἐκ τῆς ἀνευρέσεως εἰς τοὺς αὐτοὺς τύμβους χαλκῶν καὶ σιδηρῶν ἀντικειμένων· χαρακτηριστικὸν προσέτι εἶναι ὅτι, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τῆς σιδηρᾶς πόρπης Εω2, πάντα τὰ εὑρεθέντα σιδηρᾶ ἀντικείμενα εἶναι αἰχμαὶ ὅπλων ἢ μάχαιραι. Τοῦτο, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν σύγχρονον χρῆσιν ἐνταφιασμοῦ καὶ καύσεως, φέρει εἰς τὸν νοῦν τὴν ὁμοίαν περίπτωσιν τῶν τάφων τοῦ Ἀσαρλίκ (προχείρως βλ. H. L. Lorimer, Pulvis et Umbra, JHS 1933, σ. 166).

Ἐκ τῶν χαλκῶν εὑρημάτων αἱ τοξωταὶ πόρπαι μᾶς φέρουν πλησιέστερον πρὸς τὴν νότιον Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀντιθέτως τὰ πολυάριθμα χαλκᾶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κομβία ἐνθυμίζουν κοσμήματα τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης (πρβ. J. Schránil, Die Vorgeschichte Böhmens und Mährens, σ. 129, εἰκ. 13).

Τὴν συνύπαρξιν βορείων καὶ νοτίων στοιχείων μαρτυροῦν καὶ τὰ ἀγγεῖα. Τὰ ὀλίγα πρωτογεωμετρικὰ καὶ τὸ μυκηναϊκοῦ σχήματος ἀλάβαστρον εἶναι ἀψευδεῖς μάρτυρες περὶ τῆς στενῆς πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῆς νοτίου Ἑλλάδος σχέσεως τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς ταύτης. Ἀφ' ἑτέρου τὰ δύο ἀγγεῖα μὲ τὰς λοξὰς κάτω τοῦ χείλους αὐλακώσεις, ὡς καὶ πολλὰ μὲ μικρὰς κομβιοσχήμους προεξοχάς, δεικνύουν ὅτι διετηρεῖτο, ἂν ὄχι ἡ ἐπαφή, τοὐλάχιστον ἡ παράδοσις πολιτιστικῶν ἐπιδράσεων τῆς βορειοτέρας Εὐρώπης.

Ὁ περίβολος τοῦ τύμβου Λ, ὡς καὶ ἀνωτέρω παρετήρησα, μᾶς ὁδηγεῖ εὐλόγως πρὸς τὴν γνωστὴν περιγραφὴν τοῦ Ὁμήρου. Οἱ τύμβοι ἐνισχύουν τοιαύτην συσχέτισιν· ἀφ' ἑτέρου ὅμως ἡ ἀνεύρεσις παρομοίων τύμβων καὶ περιβόλων ἐν Γιουγκοσλαβίᾳ ἀπαγορεύει τὴν εὔκολον συναγωγὴν συμπερασμάτων, ὁδηγεῖ δὲ εἰς τὴν σκέψιν ὅτι δὲν εἶναι περιττὴ μία συγκριτικὴ μελέτη ὅλων τῶν μέχρι τῆς ὥρας ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων καὶ τῶν γραπτῶν πηγῶν, ἰδιαιτέρως τοῦ Ὁμήρου. (Δὲν ἔχω δυστυχῶς πρόχειρον τὸ βιβλίον τῆς H. L. Lorimer, Homer and the Monuments, ἀλλά, καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι, δὲν ὑπάρχει ἐν αὐτῷ τοιαύτη μελέτη).

ΧΡΟΝΟΛΟΓΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΥΜΒΩΝ

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω φαίνεται βέβαιον ὅτι οἱ ἀνασκαφέντες τύμβοι ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην ἐποχὴν τοῦ σιδήρου ἤτοι εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Heurtley μεταξὺ 1050 - 650 π.Χ. ὁριζομένην ἐποχήν. Οὐδὲν εὕρημα, πήλινον ἀγγεῖον, χαλκοῦν κόσμημα ἢ σιδηροῦν ὅπλον εἶναι δυνατὸν νὰ χρονολογηθῇ εἰς προγενεστέραν ἐποχήν. Ἀφ' ἑτέρου ἡ παντελὴς ἔλλειψις ἐπεισάκτων ἀγγείων τοῦ 7ου αἰῶνος (κορινθιακῶν π.χ.), οἷα εὑρίσκομεν εἰς ἄλλας περιοχὰς τῆς Μακεδονίας (Πάτελι, Τσαουσίτσα), μᾶς ἀναγκάζει νὰ περιορίσωμεν ἔτι περισσότερον τὰ χρονικὰ ὅρια. Ἡ παρουσία πρωτογεωμετρικῶν ἀγγείων ἐνισχύει τὸν περιορισμὸν τοῦτον. Εἰς ἐπίρρωσιν τῆς ἀναγωγῆς τῶν ἀνασκαφέντων τάφων τῆς Βεργίνης εἰς τοὺς ἀμέσως μετὰ τὸ 1000 π. Χ. χρόνους μᾶλλον ἢ εἰς τοὺς τελευταίους χρόνους τῆς μακεδονικῆς προϊστορίας ἔρχεται τὸ ἀγγεῖον Δ5, τοῦ ὁποίου τὸ χαρακτηριστικὸν μυκηναϊκὸν σχῆμα, μὴ εὑρισκόμενον, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς νεωτέρας τῆς μεταμυκηναϊκῆς ἐποχῆς περιόδους, εἶναι ἀδύνατον, πιστεύω, νὰ διετηρήθη ἐν Μακεδονίᾳ περισσότερον τοῦ αἰῶνος. Ἐπίσης τὰ ἀγγεῖα Β4 καὶ Δ24 μὲ τὰς χαρακτηριστικὰς διὰ τὴν κεραμεικὴν τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ Lausitz αὐλακώσεις, ὅσον καὶ ἂν θεωρηθοῦν ἐπιβιώσεις παλαιοτέρων προτύπων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνή-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κουν εἰς χρόνους μεταγενεστέρους τοῦ 900 π.Χ. Τέλος, διὰ νὰ περιορισθῶ εἰς ἓν ἀκόμη στοιχεῖον, ὁ πρωτογεωμετρικὸς ἀμφορίσκος Δ23, γενόμενος κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐργαστήριον τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος, ὡς δεικνύει ὁ καθαρὸς κίτρινος πηλός του, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι νεώτερος τῶν ἀρχῶν τοῦ 8ου αἰῶνος, κατ' οὐδένα λόγον, ἐνῶ εἶναι πιθανὸν νὰ εἶναι παλαιότερος (βλ. V. R. D'A. DESBOROUGH, Protogeometric Pottery, Oxford 1952, σ. 291 - 295).

Τὰ χαλκᾶ κοσμήματα δὲν προσφέρουν, νομίζω, χαρακτηριστικώτερα καὶ ἀσφαλέστερα τεκμήρια, συμφωνοῦν οὐχ ἧττον πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν ἀγγείων παρεχόμενα χρονολογικὰ στοιχεῖα. Ἡ ὕπαρξις δὲ σιδηρῶν ἀντικειμένων, ἀρκετῶν μὲν περιωρισμένων ὅμως εἰς αἰχμὰς ὅπλων καὶ μαχαίρας, ἐνισχύει τὴν ἄποψιν, ὅτι εὑρισκόμεθα εἰς τὰς ἀρχὰς μᾶλλον τῆς περιόδου.

Οὕτω καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι οἱ ἀνασκαφέντες ἐν Βεργίνῃ τύμβοι περιεῖχον ταφὰς ἀναγομένας εἰς τὸν 10ον καὶ 9ον αἰῶνα, πάντως δὲ οὐχὶ νεωτέρας τῶν μέσων τοῦ 8ου.

ΜΑΝ. ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

10. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΝ ΑΒΔΗΡΟΙΣ

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῶν Ἀβδήρων κατὰ τὸ ἔτος 1952 διενηργήθησαν εἰς κλίμακα πολὺ μεγαλυτέραν αὐτῶν τοῦ ἔτους 1950, διαρκέσασαι ἀπὸ τῆς 13ης Σεπτεμβρίου μέχρι τῆς 15ης Ὀκτωβρίου. Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀνέλαβε καὶ πάλιν προθύμως τὴν δαπάνην αὐτῶν, ἡ δὲ Κοινότης Ἀβδήρων συνέβαλε διὰ τοῦ ποσοῦ τῶν τριῶν ἑκατομμυρίων δραχμῶν.

1. ΚΤΗΡΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ

Ἡ κυρία προσπάθεια ἐστράφη εἰς τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ τὸ ἔτος 1950 μεγάλου κτηρίου ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς, τοῦ ὁποίου ἡ σημασία εἶχε καταφανῆ κατὰ τὰς διενεργηθείσας τότε δοκιμαστικὰς σκαφάς— βλέπε Π.Α Ε. 1950, σελ. 294 - 300—. Τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου συνόλου

Εἰκ. 1. Ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐκ τῆς βορείας αὐλῆς.

ἀνεσκάφη μέγιστον μέρος (εἰκ. 1, 2). Διεπιστώθη οὕτω, ὅτι ὁ δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ, ὅστις εἶναι τοῖχος τῆς προσόψεως, διατηρεῖται εἰς μῆκος 53.08 μ. Τέσσαρες εἴσοδοι ἐπ' αὐτοῦ (σχεδιογρ. σελ. 262, Α, Β, Γ, Δ), ὡδήγουν εἰς τὰ διαμερίσματα τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Βορείως τῆς εἰσόδου Α δὲν εὑρέθη συνέχεια τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως, νοτίως ὅμως τῆς εἰσόδου Λ συνεχίζεται ἐπὶ 10.48 εἰσέτι μέτρα εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο σταματᾷ, κατεστραμμένος μέχρι τῶν θεμελίων.

Παρατηρεῖ τις ἐπίσης, ὅτι ἡ τοιχοδομία αὐτοῦ δὲν εἶναι ἐνιαία· ἐνῶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἰς τὸ βόρειον τμῆμα, μεταξὺ τῶν εἰσόδων Β καὶ Γ εἶναι ἐκτισμένος κατὰ ψευδο-ἰσοδομικὸν σύστημα, παρουσιάζων ἐπιμελῆ ἐργασίαν (εἰκ. 3, βλ. ἐπίσης Π.Α.Ε. 1950, σελ. 296, εἰκ. 4), νοτίως τῆς εἰσόδου Γ ἡ τοιχο-

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ κτηρίου ἐκ τῆς εἰσόδου Β.

δομία εἶναι ἀμελής, χρησιμοποιηθέντων λίθων, ἀνίσων διαστάσεων, πολλάκις δὲ ἀνεπεξεργάστων.

Εἰκ. 3. Τοιχοδομία τοῦ δυτικοῦ τοίχου μεταξὺ τῶν εἰσόδων Β καὶ Γ

Ἐσωτερικῶς τῶν εἰσόδων Α καὶ Δ ἀνεσκάφησαν δύο αὐλαί, σχήματος ὀρθογωνίου παραλληλογράμμου, φέρουσαι πλακόστρωσιν ἀνισομεγέθων καὶ ἀκανονίστων λίθων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

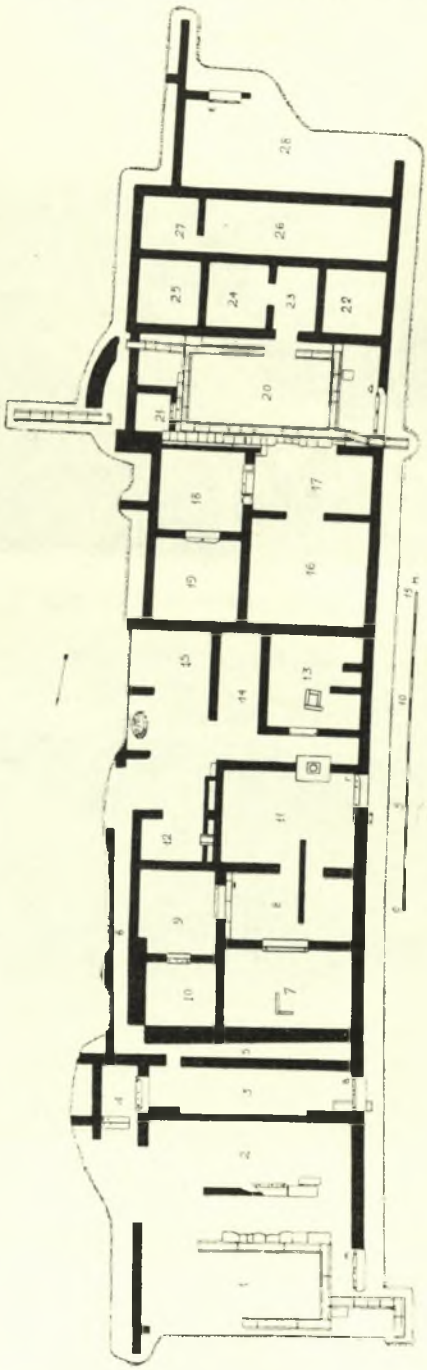

Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος κτιρίου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Σχεδιογράφημα.

Ἡ βορεία αὐλή, ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου Α (σχεδιογρ. σελ. 262, ἀρ. 1 καὶ εἰκ. 4), πλαισιοῦται, εἰς ἣν διετηρήθη κατάστασιν, ἐκ τῶν τριῶν πλευρῶν αὐτῆς — βορείας, δυτικῆς καὶ νοτίας — ὑπὸ ἀγωγῶν ἀποχετεύσεως

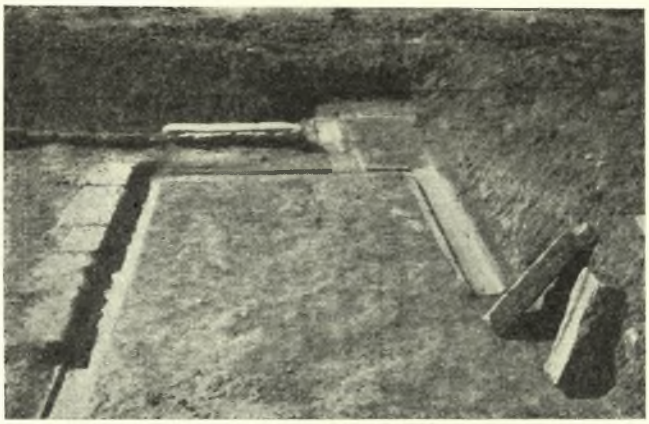

Εἰκ. 4. Ἡ βορεία αὐλὴ θεωμένη ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

ὑδάτων, ἐξερχομένων τοῦ κτηρίου βορείως τῆς εἰσόδου Α. Ὁ ἐσωτερικὸς τῶν ἀγωγῶν πλακόστρωτος χῶρος ἔχει διαστάσεις 5.82×3.06 μ., τὸ μῆκος ὅμως αὐτοῦ ἀρχικῶς ἦτο ἀσφαλῶς μεγαλύτερον.

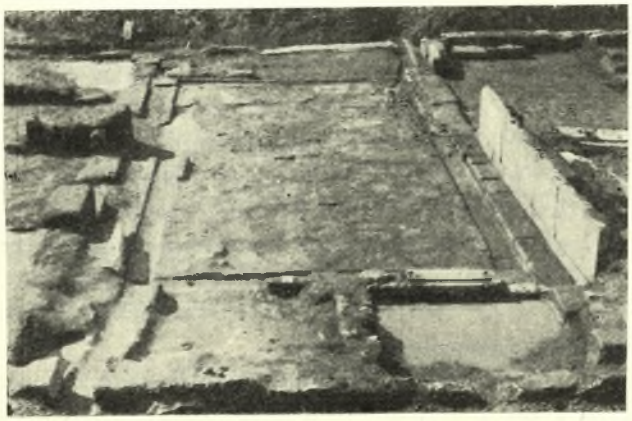

Εἰκ. 5. Ἡ νοτία αὐλὴ θεωμένη ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ.

Ἡ νοτία αὐλή, ἐσωτερικῶς τῆς εἰσόδου Δ (σχεδιογρ. σελ. 262, ἀρ. 20 καὶ εἰκ. 5), διατηρεῖται ὁλόκληρος, πλαισιουμένη ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν αὐτῆς ὑφ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὁμοίων ἀγωγῶν· ὁ ὑπὸ τούτων ὁριζόμενος πλακόστρωτος χῶρος ἔχει διαστάσεις 6.85 × 3.21 μ. Ἡ ἔξοδος τῶν ἀγωγῶν τούτων εἶναι βορείως τῆς εἰσόδου Δ. Ἐξωτερικῶς τῆς αὐλῆς, ἀνατολικῶς τοῦ μικροῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 21 ἀνεσκάφη καὶ ἕτερος ἀγωγός, μήκους 4.58 μ.· ἐξ αὐτοῦ τὰ ὕδατα διωχετεύοντο εἰς τὴν Ν.Α. γωνίαν τῆς αὐλῆς δι' ἑτέρου ὁμοίου ἐπικλινοῦς λόγῳ τῆς ὑφισταμένης διαφορᾶς τοῦ ἐδάφους. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο, ἐξωτερικῶς δηλ. τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 21, ἀνευρέθησαν τὰ θεμέλια μικροῦ περιφερικοῦ τοίχου.

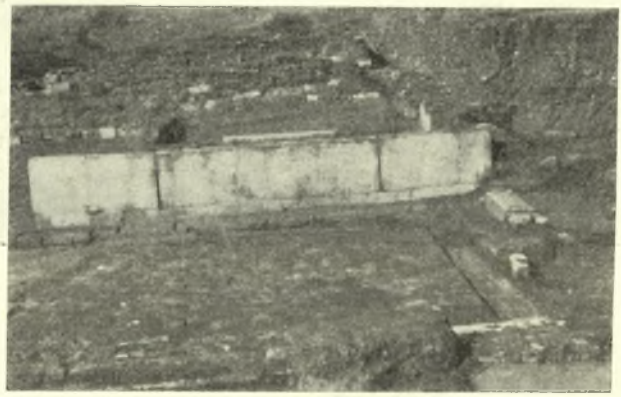

Εἰκ. 6. Ὁ τοῖχος τῶν ὀρθοστατῶν τοῦ ὑπ' ἀριθ. 18 δωματίου.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐπιμελῆ ἐργασίαν τοῦ βορείου τμήματος τοῦ ἐξωτερικοῦ δυτικοῦ τοίχου, οἱ τοῖχοι τῶν διαμερισμάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ εἶναι συνήθως εὐτελοῦς κατασκευῆς. Διὰ τὴν οἰκοδομὴν αὐτῶν ἐχρησιμοποιήθησαν ἀνισομεγέθεις λίθοι, ἐνωθέντες διὰ πηλοῦ. Τὸ μέγιστον ὕψος, εἰς τὸ ὁποῖον διατηροῦνται, εἶναι 1.10 μ., ἐνίοτε ὅμως εἶναι κατεστραμμένοι μέχρι τῶν θεμελίων. Διεπιστώθη εἰς πλείστας περιπτώσεις, ὅτι οὗτοι ἐκαλύπτοντο διὰ λεπτοῦ κονιάματος λευκοῦ, ζωηροῦ ἐρυθροῦ καὶ κιτρίνου χρώματος· πλεῖστα τεμάχια τοιούτου ἀσβεστοκονιάματος περισυνελέγησαν ἐντὸς τῶν δωματίων ὑπ' ἀριθ. 16, 19 καὶ 18, εἰς τὰ κατώτερα δὲ μέρη τῶν τοίχων τοῦ τελευταίου διατηροῦνται εἰσέτι.

Ἐξαίρεσιν ὡς πρὸς τὴν τοιχοδομίαν ἀποτελοῦν δύο τοῖχοι τοῦ ἐσωτερικοῦ: ὁ νότιος τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 18, ὅστις πλαισιώνει ἀπὸ βορρᾶ τὸ ἥμισυ περίπου τῆς νοτίας αὐλῆς καὶ ὁ νότιος τοῦ δωματίου ὑπ' ἀριθ. 9. Ὁ πρῶτος, μήκους 4.70 μ., ἔχει διπλοῦν πρόσωπον· ἐσωτερικῶς εἶναι ἐκτισμένος δι' ἀκανονίστων λίθων, οἵτινες ἐκαλύπτοντο διὰ κονιάματος, ἐξωτερικῶς δὲ λίαν ἐπιμελοῦς κατασκευῆς: ἐπὶ δόμου ἐκ ψαμμίτου λίθου βαίνει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοιχοβάτης, ἐκ πλακῶν ἀσβεστολίθου, λευκοφαίου χρώματος. Ἐπὶ τοῦ τοιχοβάτου τούτου ὑψοῦται σειρὰ ὀρθοστατῶν ὁμοίου ἀσβεστολίθου, ὕψους 0.68 μ., ἐπιφανείας ἐπιμελῶς λελεασμένης (εἰκ. 6).

Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ οὐδοῦ τῆς εἰσόδου τοῦ ὑπ' ἀρ. 18 δωματίου ἔχει κοιλανθῆ περὶ τὸ μέσον ἐκ τῶν ποδῶν τῶν διερχομένων, ἡ δὲ ἐργασία τῶν μικρῶν αὐλάκων εἰς τὰ ἄκρα αὐτοῦ δεικνύει τὴν θέσιν τῶν παραστάδων τῶν ἑκατέρωθεν τῆς εἰσόδου τοίχων.

Ὁ δεύτερος τοῖχος καλῆς κατασκευῆς ἀνήκει εἰς τὸ δωμάτιον ὑπ' ἀριθ. 9 καὶ ἔχει μῆκος 4.04 μ. Ἀποτελεῖται ἐξ ὀρθοστατῶν ἐκ ψαμμίτου λίθου, ἐπιμελῶς ἡρμοσμένων, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐπικάθηται δόμος ἐκ πλίνθων σκληροῦ πωρολίθου — «σιδηρόπετρας» —. Τὸ ἄνω μέρος τοῦ τοίχου φαίνεται ὅτι ἦτο ᾠκοδομημένον ἐξ ὀπτῶν πλίνθων, ἐπικεκολλημένων ἐπὶ στρώματος πηλοῦ· δύο τοιαῦται πλίνθοι σχήματος ὀρθογωνίου, τοποθετημέναι ὀρθαί, ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τοῦ τοίχου, τμήματα δὲ αὐτῶν διασώζονται εἰσέτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Ἡ εἴσοδος τοῦ δωματίου τούτου εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς δυτικῆς πλευρᾶς, πρὸ αὐτῆς δὲ ὑπάρχει βαθμίς.

Εἰκ. 7. Ἰωνικὸν κιονόκρανον.

Ἐντὸς τοῦ νοτίου τοίχου τῆς ὑπ' ἀριθ. 11 αἰθούσης εἶναι διηυθετημένον τὸ στόμιον φρέατος, ἡ ὕπαρξις τοῦ ὁποίου εἶχε διαπιστωθῆ κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1950 (βλ. Π.Α.Ε., 1950, σ. 296).

Ὁ διάδρομος ὑπ' ἀριθ. 5 ἔχει πλάτος ποικίλλον ἀπὸ 0,43 ἕως 0.90 μ. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὸν διάδρομον ὑπ' ἀριθ. 6, τὸ πλάτος τοῦ ὁποίου ποικίλλει ἀπὸ 0.70 ἕως 0.90 μ. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ δευτέρου εἶναι λίαν ἀμελοῦς κατασκευῆς, ἐντὸς αὐτοῦ δὲ ἦτο ἐντετειχισμένον τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον τῆς εἰκόνος 7.

Ἀνατολικῶς τῶν δωματίων ὑπ' ἀρ. 4,18 καὶ 19 ὑπάρχουν καὶ ἄλλα δωμάτια, ὡς δεικνύουν οἱ πρὸς ἀνατολὰς κατευθυνόμενοι τοῖχοι αὐτῶν, μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι.

Νοτίως τῆς νοτίας αὐλῆς ἀνεσκάφησαν πολλοὶ χῶροι (εἰκ. 8), διεπιστώθη δὲ κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ὅτι ἡ εἴσοδος Ε (βλ. Π.Α.Ε. 1950, σελ. 294-295, εἰκ. 3), εὑρισκομένη εἰς τὸ νοτιώτερον τμῆμα τοῦ ἀνασκαφέντος κτηρίου καὶ εἰς τοῖχον κάθετον εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως, δὲν ἀνήκει εἰς ἐξωτερικὸν τοῖχον, ἀλλ' εἶναι εἴσοδος ἐσωτερική, καθόσον νοτιώτερον αὐτῆς ἀνευρέθη ἡ συνέχεια τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ ὑπ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀριθ. 28 χώρου. Λὲν εἶναι βέβαιον ἐὰν ὑπῆρχον δωμάτια καὶ βορείως τῆς αὐλῆς ὑπ' ἀριθ. 1, εἶναι ὅμως τοῦτο πιθανόν, διότι εἰς τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα ταύτης ἀνευρέθη τοῖχος καὶ ἐν συνεχείᾳ γωνία δύο καθέτων τοίχων. Οὕτω παραμένουν ἄγνωστοι μέχρι τοῦδε αἱ συνολικαὶ διαστάσεις τοῦ μεγάλου τούτου ἀρχιτεκτονικοῦ συνόλου.

Εἰκ. 8. Χῶροι ἀποκαλυφθέντες νοτίως τῆς νοτίας αὐλῆς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν του κτηρίου παρετήρησα συνεχὲς στρῶμα καύσεως, πάχους 0.20 - 0.30 μ., ἀποτελούμενον ἐκ τμημάτων ὀπτῶν πλίνθων, ἀνθράκων καὶ μέλανος χώματος, τὸ ὁποῖον ἐξετείνετο εἰς ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ ἐσωτερικὸν αὐτοῦ.

Τὰ σημαντικώτερα εὑρήματα.

Α) ***Γλυπτά.*** Τὰ μόνα εὑρήματα γλυπτικῆς εἶναι δύο μικραὶ κεφαλαὶ ἀγαλμάτων ἐκ μαρμάρου, ὕψους 0.065 καὶ 0.075 μ. (εἰκ. 9). Ἡ ἐργασία τῆς μικροτέρας ἐξ αὐτῶν (εἰκ. 9, ἀριστερά), ἀνηκούσης εἰς γυναῖκα, εἶναι λίαν ἐπιμελής, χαρακτηριστικὴ δὲ ἡ ἐξόγκωσις τῶν κροτάφων καὶ ἡ τοποθέτησις τῶν ὀφθαλμῶν ἐντὸς βαθέων κογχῶν.

Εἰκ. 9. Μαρμάρινα κεφαλαὶ ἀγαλμάτων.

Β) ***Πήλινα.*** 1) *Ἀνάγλυφα.* Ἐκ τῶν σημαντικωτέρων εὑρημάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι ἀναμφισβητήτως κυλινδρικὸν βωμίδιον (;), ὕψους 0.135 μ., ἀποκεκρουμένον κατὰ τὴν βάσιν (εἰκ. 10). Παρίσταται καθημένη ἐπὶ ἀνωμάλου ἐδάφους γυνή (Ἀφρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δίτη;), γυμνὴ μέχρι τοῦ ἄνω μέρους τῶν μηρῶν, ἀνασύρουσα διὰ τῆς δεξιᾶς τὸν χιτῶνα καὶ πρὸ αὐτῆς ὀρθὸς μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας, μικρὸς Ἔρως, προτείνων ἀντικείμενόν τι. Ἡ ὅλη παράστασις πλαισιοῦται ὑπὸ δύο κορινθιακῶν κιονίσκων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἁπλοῦται πτυχούμενον παραπέτασμα, ὅπερ ἀποτελεῖ τὸ βάθος. Τὸ θέμα, ἡ σύνθεσις καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία ἀναδεικνύουν τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἰς ἐξαίρετον ἔργον τῆς κοροπλαστικῆς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν.

Εἰκ. 10. Πήλινον βωμίδιον (;) μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως.

Εἰκ. 11. Πήλινον πλακίδιον μετ' ἀναγλύφου λέοντος.

Μεταξὺ τῶν ἄλλων ἀνευρεθέντων πηλίνων ἀναγλύφων, ἀξιοσημείωτον εἶναι πλακίδιον σχήματος ὀρθογωνίου, ἐπὶ τοῦ ὁποίου εἰκονίζεται ὁδεύων πρὸς τ' ἀριστερὰ λέων (εἰκ. 11).

Εἰκ. 12. Πήλινα εἰδώλια.

2) *Εἰδώλια.* Ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ τῶν ἀνευρεθέντων πηλίνων εἰδωλίων ὀλίγα μόνον εἶναι σχεδὸν ὁλόκληρα. Ἐξ αὐτῶν σημαντικώτερα εἶναι τρία τῆς εἰκόνος 12: α) εἰδώλιον νέου σατύρου, κρατοῦντος διὰ τῆς ἀρι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στερᾶς ὑψούμενον ὑπὲρ τὸν ὦμον τύμπανον, τὸ ὁποῖον πλήττει διὰ τῶν δακτύλων τῆς δεξιᾶς (εἰκ. 12, δεξιά) β) εἰδώλιον γυναικὸς ἐνδεδυμένης διὰ πλουσίως πτυχουμένου ποδήρους χιτῶνος, συγκρατούσης διὰ τῆς δεξιᾶς κάλυμμα τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ κάτω μέρους τοῦ προσώπου (εἰκ. 12, μέσον) καὶ γ) εἰδώλιον γυναικός, ἐνδεδυμένης διὰ ποδήρους χιτῶνος, καλύπτοντος καὶ τὰς χεῖρας, καὶ φερούσης ἐνώτια, ὡς καὶ μικρὰν καλύπτραν ἐσφιγμένην ἐπὶ τοῦ μετώπου (εἰκ. 12, ἀριστερά).

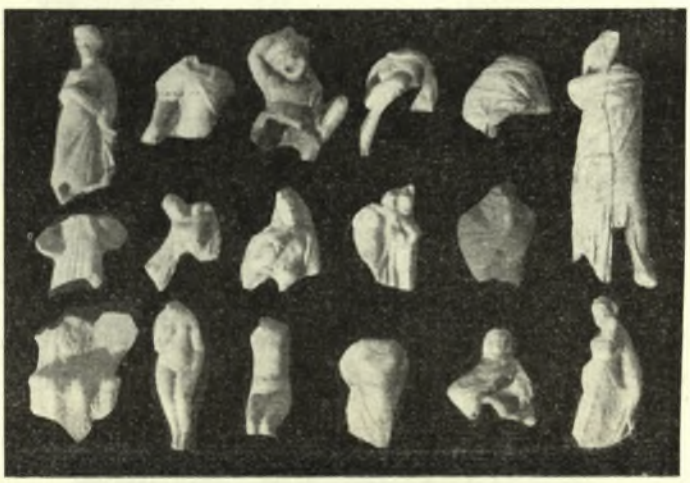

Εἰκ. 13. Τμήματα πηλίνων εἰδωλίων.

Ἀνευρέθησαν ἐπίσης τεσσαράκοντα περίπου ἀξιόλογα τμήματα εἰδωλίων ὡς τὰ τῆς εἰκόνος 13, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι καὶ εἰδώλια θεοτήτων—Κυβέλης, Ἀθηνᾶς, Ἀφροδίτης—, γυμνῶν καὶ ἐνδεδυμένων μορφῶν εἰς διαφόρους στάσεις, ὡς καὶ ὀγδοήκοντα κεφαλαὶ ἢ ἀξιόλογα τμήματα τοιούτων. Μεταξὺ τῶν κεφαλῶν ὑπάρχουν τρεῖς κρανοφόροι Ἀθηνᾶς, μία Ἡρακλέους ἐν λεοντῇ, πέντε σατύρων, μία αἰθιοπίδος, πολλαὶ δὲ κορῶν μετὰ καλυμμάτων, ἀνθοστεφάνων καὶ διαδημάτων, ὡς καὶ τρία κωμικὰ προσωπεῖα. Ἕτερα δέκα εἰδώλια ἢ τμήματα τοιούτων ἀπεικονίζουν διάφορα ζῶα, ἐκ τούτων δὲ εἰς καλλιτέραν κατάστασιν διατηρήσεως εὑρίσκονται οἱ ἐν τῇ εἰκόνι 14 ἀπεικονιζόμενοι 3 λέοντες.

3) *Προτομαί*. Τέσσαρες προτομαὶ γυναικῶν, ἐξ ὧν ἀρτιωτέρα εἶναι ἡ τῆς εἰκόνος 15, φερούσης τὴν δεξιὰν ἐπὶ τοῦ στήθους.

4) *Λύχνοι*. Δέκα ἓξ ἀκέραιοι ἢ σχεδὸν ἀκέραιοι λύχνοι, ὡς καὶ πολλὰ τμήματα τοιούτων, ἄνευ διακοσμήσεως ἢ μὲ διακόσμησιν ἀναγλύφων φύλ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λων, ἀνθεμίων, ἑλισσομένου βλαστοῦ, ἀστραγάλου, σπειρομαιάνδρου, σατυρικῶν κεφαλῶν (εἰκ. 16).

5) *Ἐνσφράγιστοι λαβαὶ ἀμφορέων.* Ὁ ἀριθμὸς τούτων ὑπερέβη τὰς τριακοσίας δέκα· αἱ πλεῖσται ἐξ αὐτῶν προέρχονται ἐκ θασίων ἀμφορέων,

Εἰκ. 14. Εἰδώλια λεόντων ἐκ πηλοῦ.

Εἰκ. 15. Προτομὴ γυναικὸς ἐκ πηλοῦ.

δύο δὲ φέρουν ὡς σφραγῖδα τὸ ἐπίσημον ἔμβλημα τῆς πόλεως, τὸν γρῦπα, ἄνευ ἐπιγραφῆς τινος

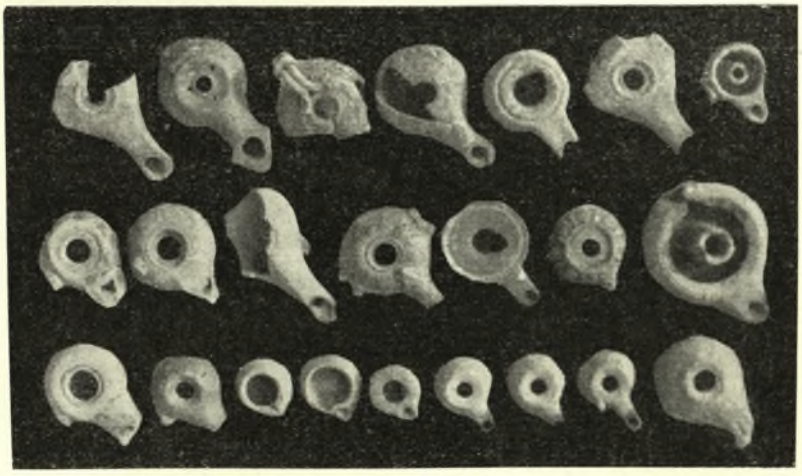

Εἰκ. 16. Λύχνοι ἐκ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου. Οἱ τῆς ἄνω σειρᾶς ἀνευρέθησαν κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1950.

6) *Ἀκροκέραμοι.* Πεντήκοντα ἓξ τμήματα ἀκροκεράμων διαφόρου μεγέθους καὶ ποικιλίας (εἰκ. 17). Ἡ διακόσμησις αὐτῶν εἶναι ἀνάγλυφος ὡς θέματα δὲ ἐχρησιμοποιήθησαν τὰ ἀνθέμια, οἱ ἕλικες, τὰ ἄνθη λωτοῦ·

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν διετηρήθησαν καὶ χρώματα, οἷον λευκόν, μέλαν, ἀνοικτὸν καὶ βαθὺ ἐρυθρόν.

7) *Ἀγγεῖα.* Ἐκ τῶν πολυπληθεστέρων εὑρημάτων καὶ τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς εἶναι μεγάλα τμήματα ἢ ὄστρακα μεγαρικῶν σκύφων. Ἡ ποικιλία τῶν διακοσμητικῶν θεμάτων, τῶν συνδυασμῶν καὶ τῶν ἐλαφρῶν παραλλαγῶν εἶναι ἀνεξάντλητος (εἰκ. 18). (Τὰ θέματα τῶν ἀγγείων τούτων καὶ ἡ θέσις αὐτῶν κατὰ ζώνας περιγράφονται ἐν Π.Α.Ε., 1950, σ. 297-298). Ἐκτὸς τῶν μεγαρικῶν σκύφων ἀνευρέθησαν καὶ τριάκοντα περίπου διάφορα ἀγγεῖα, ἀκέραια ἢ τμήματα αὐτῶν, ἤτοι ἄωτα ἢ δίωτα κυάθια ἄνευ γανώματος ἢ μετὰ γανώματος μέλανος ἢ ἐρυθροῦ, δακρυδόχα καὶ μικρὰ ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, ἐπίσης πλεῖστα μεγάλα ὄστρακα μελαμβαφῶν ἀγγείων

Εἰκ. 17. Ἀκροκέραμοι μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως.

Εἰκ. 18. Ὄστρακα καὶ μεγάλα τμήματα μεγαρικῶν σκύφων.

ἑλληνιστικῶν χρόνων μὲ ραβδωτὴν ἐπιφάνειαν ἢ διακόσμησιν ἐλισσομένου βλαστοῦ καὶ φύλλων κισσοῦ ἢ ἐλαίας, δηλουμένων διὰ λευκοῦ χρώματος.

Γ) ***Νομίσματα.*** Κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν ἀνασκαφῶν ἀνευρέθησαν τεσσαράκοντα ὀκτὼ χαλκᾶ νομίσματα. Τὰ πλεῖστα ἐξ αὐτῶν εἶναι τῆς πό-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λεως τῶν Ἀβδήρων ὑπάρχουν ὅμως καὶ νομίσματα γειτονικῶν πόλεων, ὡς τῆς Θάσου καὶ Μαρωνείας.

Δ) ***Ἀντικείμενα ἐκ μετάλλου.*** : 1) Δύο τετράγωνα μέτρα βάρους ἐκ μολύβδου· ἐπὶ τοῦ ἑνὸς εἶναι κεχαραγμένα τὰ σημεῖα M II 2) αἰχμὴ δόρατος ἐκ σιδήρου μήκους 0.25 μ. 3) αἰχμὴ ἀκοντίου ἐκ σιδήρου 4) τρία τμήματα σιδηρῶν μαχαιριδίων 5) τρία βαρύδια ἐκ μολύβδου καὶ 6) δύο ρόδακες ἐκ χαλκοῦ.

Ε) ***Διάφορα ἄλλα εὑρήματα.*** 1) Τρεῖς τετράπλευροι μικραὶ βάσεις ἐκ μαρμάρου, μεθ' ἁπλοῦ κυματίου ἄνω καὶ κάτω (εἰκ. 19). Ἐξ αὐτῶν μόνον ἡ τοποθετημένη δεξιὰ φέρει ἐπὶ τῆς ἄνω ὁριζοντίου ἐπιφανείας ἐπιμήκη τόρμον πρὸς ἔνθεσιν πλίνθου. 2) Δύο τμήματα ἐκ μαρμαρίνης τραπέζης ἐλέγχου μέτρων χωρητικότητος (εἰκ. 20, ἀριστερὰ καὶ μέσον). Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν ὑπάρχουν ἀριθμοί. 3) Τριάκοντα τμήματα μαρμαρίνης λεκάνης περιρραντηρίου διαμέτρου ± 1 μέτρου. 4) Μικρὸν τμῆμα ἰωνικῆς βάσεως καὶ 5) ἰωνικὸν ἐπίκρανον παραστάδος ἐκ πηλοῦ.

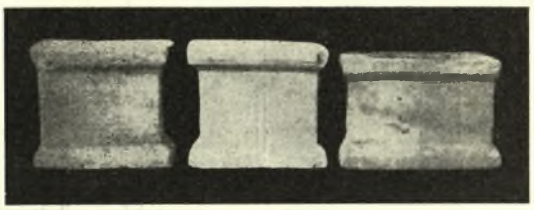

Εἰκ. 19. Βάσεις ἐκ μαρμάρου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πολὺ ἐνδιαφέρουσα ὑπῆρξεν ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐξαγωγῆς συμπερασμάτων. Ὅτε κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ ἔτους 1950 ἀνευρέθη ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ κτηριακοῦ τούτου συγκροτήματος, αἱ διαστάσεις καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τοῦ βορείου ἡμίσεος αὐτοῦ, τὸ πλῆθος τῶν εἰδωλίων, τινὰ τῶν ὁποίων ἀπεικόνιζον θεότητας, ὡς καὶ ἡ ἀνεύρεσις τμήματος ἰωνικοῦ ἐπιστυλίου (βλ. Π.Α.Ε., 1950, σελ. 299 - 300), καθίστων πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ σπουδαίου δημοσίου κτηρίου ἢ καὶ ἱεροῦ τινος. Ἡ ἔρευνα ὅμως τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐπιβάλλει, ὅπως ἀποκλεισθῇ οἱαδή-

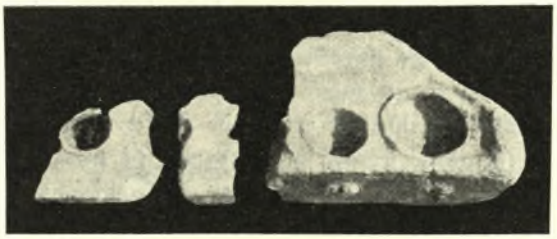

Εἰκ. 20. Τμήματα τραπεζῶν μαρμάρου διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν μέτρων χωρητικότητος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ποτε ὑπόθεσις, ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ, διότι κατ' αὐτὴν δὲν ἀνευρέθη οὔτε ναὸς οὔτε βωμὸς λατρείας τινός. Ἀφ' ἑτέρου ἡ ἐσωτερικὴ διαρρύθμισις μὲ τοὺς πολλοὺς μικροὺς χώρους ὡς καὶ τὰ νέα εὑρήματα, ὁδηγοῦν εἰς ἄλλας σκέψεις. Ποῖος λοιπὸν ἦτο ὁ προορισμὸς τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου συνόλου; Πιστεύω, ὅτι εἰς τοὺς χώρους τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐστεγάζοντο ἐργαστήρια κατασκευῆς πηλίνων καὶ καταστήματα πωλήσεως, νομίζω δὲ ὅτι κατέχομεν ἱκανὰς ἐνδείξεις καὶ ἀποδείξεις περὶ τούτου.

Εἰκ. 21. Μῆτραι ἐκ πηλοῦ καὶ ἐκμαγεῖα αὐτῶν ἐκ πλαστικῆς ὕλης. Κάτω εἰς τὸ μέσον ἀνάγλυφον ἐκ πηλοῦ, πανομοιότυπον μὲ τὴν ἄνωθεν αὐτοῦ μήτραν.

Ἡ ἀνεύρεσις : 1) Ἑπτὰ πηλίνων μητρῶν κατασκευῆς εἰδωλίων (εἰκ. 21)— μιᾶς μήτρας ἀνευρέθη καὶ τὸ πανομοιότυπον ἐπὶ πηλοῦ ἐκμαγεῖον (εἰκ. 21, κάτω μέσον)—· 2) πλήθους εἰδωλίων, τινὰ τῶν ὁποίων κατεσκευάσθησαν ἀναμφισβητήτως ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας ἢ ἐκ μητρῶν μὲ μικρὰν διαφορὰν ὡς πρὸς τὰς διαστάσεις καὶ τὰς λεπτομερείας· 3) πληθώρας μεγαρικῶν σκύφων, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἔχουν ὅμοια διακοσμητικὰ θέματα· τρεῖς βάσεις ἐξ αὐτῶν φέρουν πανομοιότυπον τὴν ἀκατανόητον ἐπιγραφὴν

Α Ν Η Θ Α ,
Υ Ο

ἄλλαι δὲ τρεῖς, ἀνάγλυφον τὸ γράμμα Α — σήματα πιθανώτατα, ἀποδεικνύοντα, ὅτι ἐξήχθησαν ἐξ ἑνὸς ἐργαστηρίου[1] — καὶ 4) ἡ ἀν-

[1] Τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως τῶν ἀγγείων τούτων, ἐὰν δηλαδὴ ταῦτα εἶναι προϊόντα τοπικοῦ ἐργαστηρίου ἢ εἰσήχθησαν ἔξωθεν, χρήζει εὐρυτέρας μελέτης. Ἀξιο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εὑρεσις δύο λαβῶν ἀμφορέων, ἑνὸς τμήματος κεράμου καὶ ἑνὸς πηλίνου πλακιδίου—μήκους 0.04 μ.—, ἐλλειψοειδοῦς μορφῆς, ἐχόντων ὡς σφραγῖδα τὸν γρῦπα, ἐπίσημον ἔμβλημα τῆς πόλεως, ὡς ἐμφανίζεται οὗτος καὶ ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῆς—ἐπὶ τοῦ πλακιδίου ὑπάρχει παρὰ τὸν γρῦπα τὸ μονόγραμμα ΑΒ = ΑΒΔΗΡΙΤΩΝ—, πάντα ταῦτα ἀποδεικνύουν τὴν ὕπαρξιν τοπικοῦ ἐργαστηρίου, βιοτεχνικῆς παραγωγῆς καὶ πωλήσεως πηλίνων εἰδῶν.

Ὡς ἐνδείξεις διὰ τὴν παραδοχὴν τῆς ἀπόψεως, ὅτι ἐντὸς τοῦ κτηρίου ὑπῆρχον καταστήματα, δυνατὸν νὰ χρησιμεύσουν τὰ ἀνευρεθέντα μέτρα βάρους, ὡς καὶ ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐνσφραγίστων λαβῶν ἀμφορέων.

Εἶναι ἐν τέλει πιθανόν, ὅτι ἐντὸς τῶν χώρων 16, 19 ἐστεγάζετο ἐργαστήριόν τι μαρμαρογλύφου, καθόσον εἰς τὴν περιοχὴν αὐτὴν ἀνευρέθησαν σχεδὸν ἅπαντα τὰ ἐκ μαρμάρου ἀντικείμενα, ἤτοι αἱ τρεῖς βάσεις (εἰκ. 19), ἡ λεκάνη περιρραντηρίου, τὰ δύο τμήματα τραπέζης ἐλέγχου βαρῶν χωρητικότητος (εἰκ. 20, ἀριστερὰ καὶ μέσον), ὡς καὶ πλίνθοι ἀσβεστολίθου λελεασμέναι ἢ ἀδρομερῶς εἰργασμέναι — ἐκ τῶν δύο μικρῶν κεφαλῶν ἀγαλμάτων ἡ μία εὑρέθη πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ ὑπ' ἀριθ. 13 δωματίου ἡ δὲ ἑτέρα ἐντὸς χωμάτων συγκεντρωθέντων ἐντὸς τῆς αὐλῆς ὑπ' ἀριθ. 20 ἐκ τῶν πέριξ χώρων—. Αἱ τρεῖς βάσεις δὲν φέρουν ἐπιγραφάς, ὡς θὰ ἀνέμενέ τις, αἱ δὲ δύο ἐξ αὐτῶν δὲν ἔχουν ἐπὶ τῆς ἄνω ὁριζοντίου ἐπιφανείας τόρμον τινὰ διὰ τὴν ἔνθεσιν τῆς πλίνθου τοῦ ἀγάλματος ἢ ἀναγλύφου, τὸ ὁποῖον θὰ ἐτοποθετεῖτο ἐπ' αὐτῶν· εἶναι προφανὲς λοιπόν, ὅτι αὗται εἶναι ἡμιτελεῖς.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ ἔτους τούτου εἶχον δύο σπουδαῖα ἀποτελέσματα: 1) Τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως τῆς ἐμπορικῆς ἀγορᾶς τῆς ἀρχαίας πόλεως κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχὴν καὶ 2) τὴν διαπίστωσιν, ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς ἡ πόλις εἶχε τοπικὸν ἐργαστήριον κατασκευῆς πηλίνων.

2. ΚΤΗΡΙΟΝ ΡΩΜΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ

Τὸ ἀνευρεθὲν κατὰ τὰς δοκιμαστικὰς ἀνασκαφὰς τοῦ 1950 κτήριον ρωμαϊκῶν χρόνων (βλ. Π.Α.Ε., 1950, σελ. 300), ἀνεσκάφη κατὰ μέγα

σημείωτον πάντως εἶναι τὸ γεγονός, ὅτι ἐντὸς τοῦ κτηρίου τούτου, ὁμοῦ μετὰ τῶν μεγαρικῶν σκύφων, ἀνευρέθησαν καὶ χονδροειδῆ ἀγγεῖα, ἄνευ γανώματος ἢ διακοσμήσεώς τινος, τὰ ὁποῖα δυσκόλως δύναται νὰ ὑποθέσῃ τις, ὅτι εἰσήγοντο ἔξωθεν. Ἡ ἀνάγνωσις τῶν ἐπὶ 3 βάσεων σκύφων ἀποτυπωμένων γραμμάτων ΑΝΗΘΑ ἐξ ἀριστερῶν

ΥΟ

πρὸς τὰ δεξιὰ δὲν δίδει νόημα, ἐνῶ ἡ κατ' ἀντίστροφον τρόπον δίδει διὰ τὸν α' στίχον τὸ ὄνομα ΑΘΗΝΑ. Καθ' ὅμοιον τρόπον θὰ ἠδύνατο νὰ συμπληρωθῇ τὸ ὄνομα ΑΘΗΝΑ[Ι]ΟΥ, ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι δὲν ἀπετυπώθη τὸ γράμμα Ι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μέρος. Ὁ δυτικὸς τοῖχος αὐτοῦ, μήκους 12,50 μ. καὶ πάχους 1.03 μ., ἐξωτερικῶς εἶναι ἐκτισμένος διὰ καλῶς εἰργασμένων πλίνθων ἀσβεστολίθου, ἐνῶ ἐσωτερικῶς δι' ἀνισομεγέθων λίθων συνδεομένων δι' ἀσβεστοκονιάματος. Εἰς τὸ νοτιώτερον ἄκρον αὐτοῦ ἵσταται εἰς τὴν θέσιν του ὀρθοστάτης.

Ἡ νοτία πλευρὰ ἀνεσκάφη εἰς μῆκος 16.80 μ. (εἰκ. 22), εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο, πρὸς ἀνατολὰς ἀνευρέθη ἐξωτερικῶς ἕτερος τοῖχος, κάθετος εἰς τὸν νότιον τοῖχον τοῦ κτηρίου. Ἐπὶ τοῦ νοτίου τοίχου καὶ εἰς ἀπόστασιν 7.80 μ. ἀπὸ τῆς ΝΔ γωνίας ὑπῆρχεν εἴσοδος πλάτους 1.42 μ.

Εἰκ. 22. Ἄποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ κτηρίου ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Ἐπὶ τῆς βορείας πλευρᾶς, 5.86 μ. ἀνατολικῶς τῆς ΒΔ γωνίας ἀνευρέθη ἐξωτερικὸς τοῖχος, κάθετος.

Δὲν ἀνευρέθη εἰσέτι ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτηρίου.

Τὸ ἐσωτερικὸν χωρίζεται εἰς διαμερίσματα διαφόρων διαστάσεων, ἐντὸς δὲ δύο δωματίων ἀνασκαφέντων εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν αὐτοῦ διεπιστώθη ἡ ὕπαρξις ἑπτὰ τάφων, ὀψίμου ἐποχῆς, κειμένων εἰς ὕψος 0.20-0.40 μ. ἀπὸ τοῦ δαπέδου.

Ἐξαιρετικῶς πενιχρὰ εἰς εὑρήματα ἦτο ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ· ἀνευρέθησαν τμήματα λεπτῶν πλακῶν μαρμάρου, πιθανῶς ἐκ δαπέδου, τμῆμα κορμοῦ κίονος ἄνευ ραβδώσεων, ἄτεχνον δωρικὸν κιονόκρανον, ὀψίμου ἐποχῆς, ὄστρακα ἀγγείων τοῦ εἴδους terra sigillata, τμήματα ὑαλίνων ἀγγείων ὡς καὶ 14 χαλκᾶ νομίσματα, ἐξ ὧν τὰ 9 εἶναι αὐτοκρατορικῶν χρόνων, 3 δὲ βυζαντινῆς ἐποχῆς.

Ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς οὐδὲν συμπέρασμα δύναται νὰ ἐξαχθῇ περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἐν λόγῳ κτηρίου.

3. ΛΟΚΙΜΑΣΤΙΚΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ

1. *Οἰκία.* Ἔκ τινος ἀγροῦ, εὑρισκομένου μεταξὺ τῶν δύο ἀνασκαφέντων κτηρίων, περὶ τὸ μέσον τῆς μικρᾶς πεδιάδος τοῦ δυτικοῦ πάντοτε τμή-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ματος τῆς πόλεως [1], εἶχε περισυλλεγῆ κατὰ τὸ ἔτος 1950 δωρικὸν κιονόκρανον, ὀψίμου ἐποχῆς. Τοῦτο ἦτο ἡ ἀφορμὴ διὰ τὴν διενέργειαν σκαφικῆς ἐρεύνης εἰς τὴν θέσιν ταύτην. Κατ' αὐτὴν ἀνευρέθη ὁ στυλοβάτης περιστυλίου διαστάσεων 6.87 × 7.26 μ. (εἰκ. 23), εἰς τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου εἶναι διηυθετημένον τὸ στόμιον φρέατος. Τὸ ἐσωτερικὸν τῆς αὐλῆς φέρει στρῶσιν ἀνισομεγέθων πλακῶν, ὡς καὶ ἀσβεστοκονιάματος.

Διὰ τῶν διανοιγεισῶν τάφρων διεπιστώθη, ὅτι ἡ κεντρικὴ αὕτη αὐλὴ περιβάλλεται ἐκ τῆς βορείας, ἀνατολικῆς καὶ νοτίας πλευρᾶς ὑπὸ διαμερισμάτων--ἡ δυτικὴ πλευρὰ δὲν ἠρευνήθη εἰσέτι--. 2.89 μ. ἀνατολικῶς τοῦ

Εἰκ. 23. Στυλοβάτης περιστυλίου οἰκίας.

στυλοβάτου, ἀνευρέθη τοῖχος παράλληλος πρὸς αὐτὸν μήκους 12.60 μ. (εἰκ. 24). Ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχουν οἱ οὐδοὶ 3 ἐσωτερικῶν εἰσόδων ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς τὰ δωμάτια τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς. Ὅμοιος τοῖχος ἀνευρέθη καὶ ἐκ τῆς βορείας, ἀνασκαφεὶς εἰς μῆκος 12 μέτρων περίπου, ἐντὸς δὲ αὐτοῦ εἶναι διηυθετημένη ἐσωτερικὴ εἴσοδος ἐκ τῆς αὐλῆς εἰς τὰ δωμάτια τῆς βορείας πλευρᾶς.

Τὰ μόνα εὑρήματα ἦσαν 4 νομίσματα, ἐξ ὧν τὸ ἓν ἀργυροῦν τῆς Ἰουλίας Δόμνας.

Ἂν καὶ δὲν ἐπερατώθη εἰσέτι ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ κτηρίου τούτου, ἐν τούτοις εἶναι φανερὸν ἀπὸ τοῦδε, ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλης οἰκίας, πιθανώτατα ρωμαϊκῶν χρόνων.

2. ΒΔ τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 100 μ. περίπου

[1] Περιγραφὴν τῆς θέσεως βλέπε W. Regel, Abdera ἐν Ath. Mitt. 1887, σελ. 165, ὡς καὶ ἐν Π.Α.Ε., 1950, σελ. 294.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀπ' αὐτοῦ, εἰς τὰς χαμηλοτέρας κλιτῦς τοῦ βορείως τῆς πεδιάδος λόφου, δοκιμαστικὴ τάφρος ἀπεκάλυψε γωνίαν τοίχου οἰκοδομῆς τινος· ἡ βορεία πλευρὰ αὐτῆς διατηρεῖται εἰς μῆκος 7.20 μέτρων, ἡ δὲ ἀνατολικὴ ἀνεσκάφη εἰς μῆκος 2 μέτρων.

3. Ἐπὶ τοῦ κεντρικοῦ λόφου, τοῦ ἐνοῦντος τὴν νοτίαν μετὰ τῆς βορείας λοφοσειρᾶς [1], ἀνατολικῶς τοῦ ἑλληνιστικοῦ κτηρίου, παρετήρησα ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τὰ ἄκρα πλίνθων σκληροῦ πωρολίθου, αἵτινες εὑρίσκοντο εἰς τὴν αὐτὴν εὐθεῖαν γραμμήν. Δοκιμαστικὴ τάφρος γενομένη εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀπεκάλυψε τὴν ὕπαρξιν τοίχου, ἀμελοῦς κατασκευῆς, ἐκτισμέ-

Εἰκ. 24. Τοῖχοι διαμερισμάτων ἀνατολικῆς καὶ βορείας πλευρᾶς καὶ ἀνατολικὴ πλευρὰ στυλοβάτου οἰκίας.

νου διὰ μιᾶς σειρᾶς πλίνθων μεγάλων διαστάσεων. Παρηκολούθησα τὸν τοῖχον τοῦτον εἰς μῆκος 7 μ., εἶναι ὅμως φανερόν, ὅτι συνεχίζεται οὗτος εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν καὶ πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς νότον.

4. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ αὐτοῦ λόφου, ἀνευρέθησαν 3 τάφοι· ἐκ τούτων ὁ εἷς εἶχεν ἀνοιχθῆ προγενεστέρως καὶ εἶχε διαταραχθῆ τὸ οἰκοδομικὸν ὑλικὸν αὐτοῦ. Ἐκ τῶν δύο ἑτέρων εἶχον ἀφαιρεθῆ αἱ καλύπτουσαι αὐτοὺς πλάκες, πλὴν ὅμως τὸ ἐσωτερικόν των ἀνευρέθη ἀδιατάρακτον καὶ οἱ σκελετοὶ εἰς τὴν θέσιν των. Οἱ τάφοι οὗτοι, διαστάσεων 1.90×0.53 μ.

[1] Περὶ τοῦ κεντρικοῦ τούτου λόφου, τῶν ἄλλων λόφων, ὡς καὶ τοῦ σχήματος τῆς ἀρχαίας πόλεως, βλέπε τὰς τοπογραφικὰς παρατηρήσεις τοῦ W. Regel, ἔ. ἀ. σελ. 165, 166. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς μου εἰς Ἄβδηρα ἠρεύνησα ἅπαντας τοὺς λόφους καὶ τὴν ἔκτασιν τῆς πόλεως καὶ ἔλαβον φωτογραφίας αὐτῶν ὡς καὶ τοῦ λιμένος καὶ τῶν διασωζομένων ἐρειπίων τειχῶν. Τὰ ἀποτελέσματα τῶν τοπογραφικῶν μου ἐρευνῶν θέλω ἐκθέσει ἄλλοτε ἐκτενῶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὁ εἷς καὶ 1.70 × 0.57 μ. ὁ ἕτερος, εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἀνισομεγέθων πλίνθων πωρολίθου, περιεῖχον δὲ 3 χαλκᾶ νομίσματα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἓν πήλινον δακρυδόχον, τμήματα λύχνου καὶ μικρῶν πηλίνων σφαιροειδῶν ἀγγείων.

5. Ἕτερος τάφος ὁμοίας κατασκευῆς — διαστάσεων 2.04 × 0.76 μ. — συληθέντος καὶ κατεστραμμένος, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀνευρέθη καὶ ἐπὶ τοῦ μεσαίου τῶν τριῶν παραθαλασσίων λόφων τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν μαθητικῶν κατασκηνώσεων.

Δοκιμαστικαὶ ἔρευναι διενηργήθησαν εἰς τρία ἕτερα σημεῖα τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὰ ἀποτελέσματα ὅμως αὐτῶν δὲν ἦσαν ἄξια λόγου.

4. ΤΥΧΑΙΑ ΕΥΡΗΜΑΤΑ

1. Ἐντὸς σωροῦ λίθων, ἐγγύτατα τοῦ λόφου «Πολυστύλου», τοῦ δυτικωτέρου δηλαδὴ τῶν τριῶν παραθαλασσίων λόφων καὶ πλησίον τῆς θαλάσσης, ἀνευρέθη τὸν Σεπτέμβριον τοῦ 1951 τμῆμα ἐνεπιγράφου στήλης μαρμάρου, ἀποκεκρουμένης ἄνω, δεξιὰ καὶ κάτω, μεγίστου διατηρουμένου ὕψους 0.34 μ. καὶ πλάτους 0.19 μ. Ἐκ τῆς σημαντικῆς ἐπιγραφῆς, τὴν ὁποίαν ἔφερε, διεσώθη μέρος μόνον: Πρόκειται πιθανώτατα περὶ ψηφίσματος πρὸς τιμὴν προσώπου, οὗτινος ἐλλείπει τὸ ὄνομα, τὸ ὁποῖον ἐδάνεισεν εἰς τὴν πόλιν χρηματικόν τι ποσὸν μὲ ἐλαφρὸν τόκον. Ἡ γραφὴ δύναται νὰ ἀποδοθῇ, νομίζω, εἰς τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα.

2. Τὸ θέρος τοῦ 1951, κατὰ τὰς ἐργασίας διανοίξεως φρέατος εἰς τὰ ΝΑ τοῦ μεσαίου τῶν παραθαλασσίων λόφων, ἐγγὺς τῆς θαλάσσης, ἀνευρέθη ἀρχαῖον φρέαρ· ἐντὸς αὐτοῦ καὶ εἰς βάθος μεγαλύτερον τῶν 3 μ. — κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τῶν παρισταμένων — ἀνευρέθησαν δύο ὀξυπύθμενοι ἀμφορεῖς — ὕψους 0.66 καὶ 0.53 μ.— Ἐπὶ τῆς λαβῆς τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν διεσώθη, μόλις διακρινομένη σφραγίς.

3. Ἐκ τοῦ λόφου «Πολυστύλου» προέρχεται ἡ μαρμαρίνη τράπεζα ἐλέγχου μέτρων χωρητικότητος τῆς εἰκόνος 20 (δεξιά), μήκους 0.32 μ. καὶ πλάτους 0.26 μ. Αἱ ὀπαὶ ἐκροῆς τοῦ ὑγροῦ εὑρίσκονται εἰς τὰ πλάγια.

4. Τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1952 ἀνευρέθη ἔξω τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν ἀρχαῖος τάφος. Κατὰ τὰς ἀνακοινώσεις τοῦ ἀνευρόντος τοῦτον χωρικοῦ τὰ ὀστᾶ ἦσαν τοποθετημένα ἐντὸς πίθου, τὸ στόμιον τοῦ ὁποίου ἐκαλύπτετο δι' ἐνεπιγράφου πλακὸς σχιστολίθου (εἰκ. 25), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἀναγράφεται τὸ ὄνομα τοῦ Ἀθηναίου νεκροῦ Θαλιάρχου, ὡς καὶ ὁ δῆμος τῆς Ἀττικῆς ἐξ οὗ κατήγετο οὗτος: ὡραία γραφὴ στοιχηδόν, ἀνήκουσα εἰς τὸν 5ον π. Χ. αἰῶνα.

Ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ τάφου μοὶ παρεδόθησαν: 1) Ἓν χρυσοῦν ἐνώτιον μορφῆς τετραπόδου — ὁλικοῦ ὕψους 0.029 μ.—, μεταξὺ τῶν προ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σθίων ποδῶν τοῦ ὁποίου ὑπάρχει καὶ πολύτιμος λίθος, βαθέος ἐρυθροῦ χρώματος καὶ 2) πήλινον εἰδώλιον ἐνδεδυμένης ὀρθίας γυναικός, ὕψους 0.145 μ.

5. Ἀνευρεθέντα εἰς τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως ὑπὸ χωρικῶν, μοὶ παρεδόθησαν 70 περίπου ἀρχαῖα νομίσματα διαφόρων τύπων, πόλεων καὶ ἐποχῶν. Δύο ἐξ αὐτῶν εἶναι ἀργυρᾶ (δραχμὴ Μ. Ἀλεξάνδρου καὶ νόμισμα τοῦ αὐτοκράτορος Ἀδριανοῦ).

Εἰκ. 25. Ἐνεπίγραφος ἐπιτυμβία πλάξ.

*
* *

Τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν καὶ τοῦ ἔτους τούτου ἐν Ἀβδήροις ἦσαν ἀρκούντως ἱκανοποιητικά, οὐχὶ μόνον ἀπὸ ἀπόψεως εὑρημάτων, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως πλουτισμοῦ τῶν γνώσεών μας διὰ τὴν τοπογραφίαν καὶ ἀρχιτεκτονικὴν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως, ὡς καὶ διὰ τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ ἐμπορικὴν δραστηριότητα αὐτῆς κατὰ τὴν ἑλληνιστικὴν ἐποχήν. Οὕτως ἐπιβάλλεται ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἡ ἐπέκτασις τῶν ἐρευνῶν εἰς πλεῖστα σημεῖα αὐτῆς, διότι αὗται θὰ ὁδηγήσουν κάποτε εἰς τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς θέσεως τῶν σημαντικῶν ἱερῶν τῆς πόλεως καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων κτηρίων, γνωστῶν ἐκ φιλολογικῶν καὶ ἐπιγραφικῶν μαρτυριῶν καὶ τὴν ἀποκάλυψιν ἀρχαιοτήτων, αἵτινες θὰ ρίψουν φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν αὐτῆς. Ἐλπίζω δέ, ὅτι ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, ἥτις τόσον προθύμως ἀπεδέχθη τὴν αἴτησίν μου περὶ ἐνάρξεως ἀνασκαφῶν ἐν Ἀβδήροις, θέλει συνεχίσει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς, παρέχουσα τὰ μέσα.

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ι. ΛΑΖΑΡΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

11. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΤΗΣ ΔΩΔΩΝΗΣ

Ἐφέτος ἐπανέλαβον τὴν ἀνασκαφὴν τῆς Δωδώνης, τὴν ὁποίαν εἶχα διακόψει ἤδη ἀπὸ τοῦ 1935 πλὴν μικρᾶς προσπαθείας κατὰ τὴν ἄνοιξιν τοῦ 1939, ὅτε μετὰ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων κ. Ἰ. Παπαδημητρίου προέβημεν πρὸς τούτοις καὶ εἰς πρόχειρον δοκιμὴν παρὰ τὸ Κουτσουλιό, ὅπου εἶχα παρατηρήσει ὄστρακα προϊστορικῶν ἀγγείων. Ἐκεῖ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν καὶ ΝΔ τοῦ παρὰ τὴν ὁδὸν καφενείου ἔξωθι μικρᾶς ἀγροικίας περισυνελέξαμεν ἐν μέσῳ σωροῦ ἀκατεργάστων λίθων τὸ πρῶτον εὑρεθέντα ἐν Ἠπείρῳ

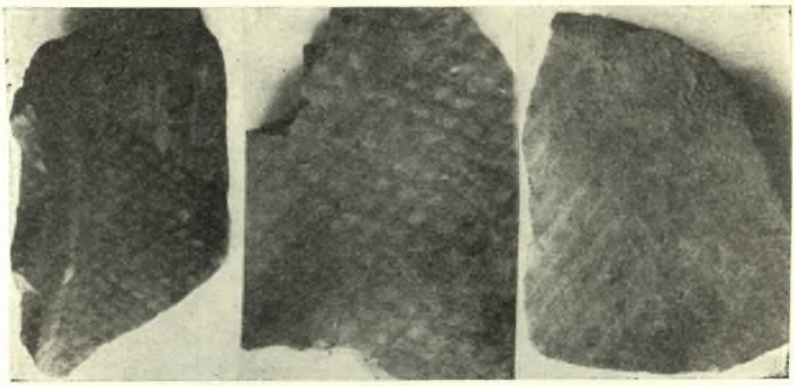

α β γ

Εἰκ. 1. Τεμάχια γεωμετρικῶν ἀγγείων ἐξ Ἠπείρου.

ὄστρακα μὲ γραπτὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπεικονίζω τρία δείγματα, τότε φωτογραφηθέντα, μὴ σωζόμενα πλέον μετὰ τὰς ἀνωμάλους περιστάσεις τῆς Κατοχῆς (εἰκ. 1, α. β. γ). Δυστυχῶς ἡ ἐνσκήψασα τότε κακοκαιρία μᾶς ἠμπόδισε νὰ συνεχίσωμεν τὴν ἔρευναν ταύτην, ὡς καὶ ἐν Δωδώνῃ.

Ἐφέτος μὲ τὴν πολύτιμον βοήθειαν τοῦ ἐπιμελητοῦ ἀρχαιοτήτων κ. Σωτ. Λάκαρη ἐσυνέχισα τὴν ἀνασκαφὴν ἐν Δωδώνῃ τοῦ χώρου τοῦ πρὸς Λ. τοῦ πρότερον ἀποκαλυφθέντος ἐκεῖ ναΐσκου Ζ καὶ τοῦ μικροῦ τετραγώνου κτίσματος Η (Ἠπειρωτ. Χρον. Ι', 1935, πίν. 1). Πρὸς τούτοις ἤρχισα τὴν ἐκκαθάρισιν τοῦ πρὸς Α. τοῦ θεάτρου τραπεζοειδοῦς κατὰ Καραπάνον κτίσματος, τοῦ ὁποίου σώζονται οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι. Ἐντὸς αὐτοῦ, ἐκτεινομένου εἰς τὴν κατωφέρειαν, εὑρέθησαν ἓξ βάθρα κιόνων εἰς δύο σειρὰς ἄνευ οὐδενὸς μεταξύ των συνδέσμου καί τινα κεραμεικὰ ἐκ τῆς στέγης στοι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χεῖα, ὡς καὶ μία κλείς, περὶ τῆς ὁποίας γίνεται κατωτέρω λόγος. Ἀλλὰ περὶ τοῦ κτηρίου τούτου θὰ ἀσχοληθῶ εἰς μέλλουσαν ἔκθεσίν μου, ὅταν συμπληρωθῇ ἡ ἐκκαθάρισις αὐτοῦ.

Εἰς τὸν πρῶτον χῶρον εἶχε συσσωρευθῇ μέγας ὄγκος χωμάτων ἐκτεινόμενος πρὸς Δ. μέχρι τοῦ παρὰ τὸ θέατρον κατωφεροῦς κτηρίου καὶ ἔχων ἱκανὸν βάθος κατὰ τόπους ἀπὸ 1.60 μέχρι 2.10 μ. κατὰ τὴν Ν. κλιτὺν τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως. Ἐδῶ παρετηρήθη ὅτι τὰ χώματα ἀπετέλουν ἐπίχωσιν ἱστορικῶν χρόνων εἰς ποικίλον βάθος ἀπὸ 1 μέχρι 1.50 μ., ὅπου εὑρίσκονται ἀναμὶξ ἀντικείμενα ρωμαϊκῶν καὶ ἑλληνικῶν χρόνων, περὶ ὧν θὰ διαλάβω κατωτέρω.

Α. ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ

Ὑπὸ τὸ ἱστορικὸν τοῦτο στρῶμα ἀκολουθεῖ, μάλιστα κατὰ τὸ Ν. ἄκρον τῆς ἀνασκαφείσης περιοχῆς, καθαρὸν τμῆμα προϊστορικόν, τὸ ὁποῖον προχωρεῖ, φαίνεται, ἀδιατάρακτον περαιτέρω καὶ πρόκειται νὰ ἐξετασθῇ μετὰ προσοχῆς τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἵνα μελετηθῇ ἡ στρωματολογική του ὑφή. Ἀπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο, πάχους 0.55 μ. περίπου, περισυνελέγησαν εἰς τὸ

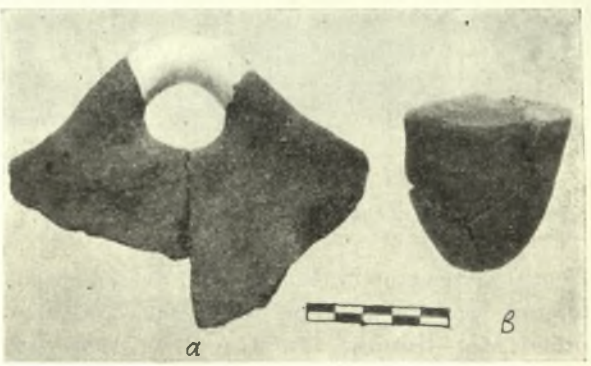

Εἰκ. 2. Λαβὴ ἀγγείου καὶ σφονδύλιον.

κατώτατον τμῆμα, πάχ. 0.25 μ., θραύσματα χειροποιήτων ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων παρέχω ἐδῶ σύντομον περιγραφὴν χαρακτηριστικῶν τινων τεμαχίων.

1. Ὄστρακα *χονδροῦ πηλοῦ* μὲ οὐχὶ πολὺ λείαν ἐπιφάνειαν, χρώματος συνήθως μελανοτέφρου ἢ ἐρυθροῦ. Εἰς τὸ εἶδος αὐτὸ ἀνήκει λαβὴ ἐκ κεραμόχρου πηλοῦ εἰς δύο τεμάχια ὑψουμένη ὑπεράνω τῶν χειλέων, τῆς ὁποίας ὅμως δὲν σώζεται ἡ κορυφή (εἰκ. 2α). Ὅμοια εἶναι καὶ πολλὰ τεμάχια ἐκ ποτηρίων μελανοτέφρου πηλοῦ μὲ ταινιώδη λαβὴν προσκολλωμένην ὑπὸ τὸ χεῖλος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

2. Ὄστρακα ἐκ *λεπτοτέρου πηλοῦ* μελανοτέφρου μὲ ἐλαφρόν, συχνὰ ἐξίτηλον, ἐπίχρισμα. Ἀναφέρω ἐξ αὐτῶν τμῆμα ἐκ χείλους μετὰ τοῦ λαιμοῦ μικροῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου εἰς τρία τεμάχια (εἰκ. 3β). Τοῦτο εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ λεπτοῦ μαλακοῦ εὐθρύπτου πηλοῦ, τεφροῦ χρώματος μὲ λεπτὰ τοιχώματα καὶ τὸ χεῖλος ἰσχυρῶς κεκαμμένον πρὸς τὰ ἔξω.

Ἐπίσης τμῆμα ἐκ βάσεως μικροῦ σφαιρικοῦ ἀγγείου ἐχούσης ἐλαφρὰν κυκλικὴν ἐκβάθυνσιν (εἰκ. 3α). Ὁ πηλὸς εἶναι μελανότεφρος μὲ λεπτὸν ἐπίχρισμα. Ὅμοιον, ἀλλ' ἐγχαράκτου τύπου ἐξ Ἀφιόνας Κερκύρας βλ. BULLE, A.M. 1934, εἰκ. 7,4.

Ἄλλη βάσις ὁμοίου ἀγγείου ἐκ μέλανος πηλοῦ μὲ λεπτὰ τοιχώματα ἔχει ἐπίσης ἐλαφροτάτην κυκλικὴν ἐκβάθυνσιν. Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν πρώτην

Εἰκ. 3. Μελανότεφρα προϊστορικὰ ἀγγεῖα.

βαθμίδα ἐξελίξεως ἀπὸ τὴν ἐντελῶς ἐπίπεδον βάσιν διὰ μέσου ἐλαφρᾶς τὸ πρῶτον, ὡς ἀνωτέρω, ἐκβαθύνσεως, βαθυτέρας βαθμηδὸν εἰς μικρὸν δακτύλιον ἀποτελοῦντα χωριστὴν ἐξέχουσαν βάσιν. Τοῦτο φαίνεται καθαρῶς εἰς εὑρήματα ἐξ Ἀσίνης: FRÖDIN - PERSSON, Asini, 1908, σ. 208, εἰκ. 155: 1-8. Αἱ ἐκ Δωδώνης βάσεις ἀντιστοιχοῦν εἰς τὴν εἰκ. 155: 1, 2.

Εἴς τινα ὅμοια ὄστρακα παρετηρήθη ὅτι ἡ ἐπιφάνεια ἔχει λειανθῆ διὰ σκληροῦ ἐργαλείου, οὐχὶ ὅμως κανονικῶς καὶ ὁμοιομερῶς.

3. Ὄστρακα ἐκ χονδροῦ πηλοῦ μελανοτέφρου ἢ ἐρυθροῦ μὲ *πλαστικὴν διακόσμησιν* σχοινίων ἢ δισκαρίων. Ἓν τοιοῦτο τμῆμα ἐκ χείλους μεγάλης διαμέτρου ἀγγείου (εἰκ. 4), πιθανῶς βαθείας λεκάνης μὲ κάθετα τοιχώματα, φέρει κυματοειδὲς σχοινίον μήκ. 0.19 μ. καὶ ὕψ. 0.09 μ. Ὁ πηλός του χονδρός, ἀκαθάριστος, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν εἶναι ἐρυθρός, κατὰ τόπους βαθυτέρας ἀποχρώσεως, εἰς δὲ τὴν ἐσωτερικὴν μελανότεφρος. Μὲ πλαστικὴν διακόσμησιν δισκαρίων ἀγγεῖα, τὰ τόσον συνήθη ἐν Δωδώνῃ, δὲν παρατηροῦνται πολλὰ εἰς τὸ κατώτατον τοῦτο στρῶμα. Ἀναφέρω ὅμως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μικρὸν ὄστρακον ἔχον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας κυκλικὸν ἐπίπεδον δισκάριον ὡς π. χ. ἀπὸ τὰ Κριτσανὰ τῆς Χαλκιδικῆς: HEURTLEY, Prehistoric Macedonia εἰκ. 39, f. g. i. Σημειώνω πρὸς τούτοις τεμάχια λαβῶν μὲ μικρὸν προεξέχον στέλεχος πρὸς ἔμπηξιν εἰς τὸ σῶμα τοῦ ἀγγείου, ὅπερ παρετηρήθη ὅτι ἀρχίζει εἰς τὴν Εὔτρησιν περὶ τὸ τέλος τῆς δευτέρας πρωτοελλαδικῆς ἐποχῆς.

Τέλος ἀναφέρω τὸ ἥμισυ διατρήτου σφονδυλίου εἰς τεμάχια (εἰκ. 2β). Ἐκ μελανοτέφρου χονδροῦ πηλοῦ ἔχει σχῆμα κωνικόν· ὕψ. 0.06 μ. καὶ διάμ. βάσεως 0.06 μ. Βλ. ὅμοιον ἐκ Δωδώνης Ἠπειρωτ. Χρονικὰ Ι', 1935, πίν. 9β,6.

Τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρω προϊστορικοῦ στρώματος, πάχ. 0.30 μ. περίπου, τὰ ἀγγεῖα εἶναι ἐπιμελέστερον εἰργασμένα καὶ μὲ καθαρώτερον πηλόν. Ἀλλὰ

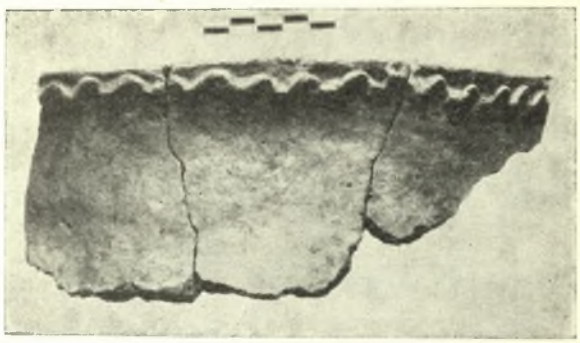

Εἰκ. 4. Τεμάχιον ἐκ βαθείας λεκάνης.

περὶ τούτων καὶ ἄλλων θὰ διαλάβω λεπτομερέστερον μετὰ τὴν προσεχῆ ἀνασκαφήν. Πάντως πρέπει νὰ τονίσω ὅτι οὐδὲν προϊστορικὸν τεμάχιον ἀγγείου παρετηρήθη μὲ γραπτὴν διακόσμησιν ἢ ἐγχάρακτον (ἐκτὸς τῶν ὁριζοντίων ἀναγλύφων ραβδίων μὲ καθέτους ἐγκοπάς· Ἠπειρωτ. Χρον. Ι', 1935 πίν. 8β, 1. 3. 7 – 10) καὶ διὰ τοῦτο νομίζω ὅτι τὰ εὑρήματα ταῦτα τοὐλάχιστον δὲν φθάνουν εἰς τὴν νεολιθικὴν περίοδον, ἀφοῦ μάλιστα ἐκ μικροτέρων εὑρημάτων μόνον δύο λεπίδας πυριτολίθου εὖρον καὶ τεμάχιον πελέκεως.

Β. ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Τὸ ἱστορικὸν στρῶμα τὸ ὑπεράνω τοῦ προϊστορικοῦ ἔχει συνήθως ὕψος 0.90 - 1 μ. περίπου καὶ περὶ τῆς συστάσεως αὐτοῦ ἔγραψα ἄλλοτε (Ἠπειρωτ. Χρον. Ι', 1935, σελ. 213). Ἐδῶ θὰ περιγράψω συντόμως τὰ σπουδαιότερα τῶν ἐφετινῶν εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα περισυνελέγησαν ἐκ τῶν χωμάτων, ὅπου ἦσαν κατεσπαρμένα ἀναμὶξ καὶ ἀραιά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

1. Μετάλλινα εὑρήματα.

1. *Χαλκοῦς πολεμιστής* (εἰκ. 5 καὶ 5α) εἰς στάσιν ἐπιτιθεμένου μὲ ἀνοικτὰ τὰ σκέλη, μὲ ὑψωμένην τὴν δεξιάν, δι' ἧς ἐκράτει δόρυ ἢ ἀκόντιον καὶ τὴν ἀριστερὰν προτεταμένην κρατοῦσαν τὴν ἀσπίδα. Ὁ νεαρὸς πολεμιστής, ἄδρός, μεστὸς καὶ τελείως γυμνός, μὲ τὴν νεανικήν του μόνον παρουσίαν, μὲ ὀγκώδη σκέλη καὶ συνεσφιγμένον σῶμα, βλέπει πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἀτενῶς εἰς τὸν στό-

Εἰκ. 5. Χαλκοῦς πολεμιστής.

χον μὲ τοὺς μεγάλους λάμποντας ὀφθαλμοὺς καὶ τὴν αὐστηρὰν ἔκφρασιν, πατεῖ δὲ στερεῶς διὰ τῶν ποδῶν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ὁπόθεν νομίζει τις ὅτι ἀρύεται τὴν δύναμιν καὶ τὴν ὁρμήν. Ὕψ. 0.072 μ. μὲ ὕψ. κεφαλῆς 0.012 μ., ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι αὕτη εἰσέρχεται ἓξ φορὰς εἰς τὸ σῶμα, ὅπερ ἀποτελεῖ συνήθη ἀναλογίαν κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴν περίοδον. Ἡ διατήρησίς του εἶναι ἀρίστη, ἐκτὸς μικρῶν βλαβῶν εἰς τοὺς πόδας ἐκ τῶν συνδέσμων αὐτῶν μετὰ τῆς μὴ σῳζομένης βάσεως. Ἡ φαιοπρασίνη πάτινα, ἡ χαρακτηριστικὴ τῶν Δωδωναίων χαλκῶν, εἶναι θαυμαστὴ ἄνευ οὐδεμιᾶς φθορᾶς, ὡσεὶ τὸ ἀγαλμάτιον σήμερον ἐξῆλθεν ἐκ τοῦ ἐργαστηρίου τοῦ γλύπτου. Καὶ ὅλη ἡ ἐργασία εἶναι ἐπιμελής, ἡ ἐπιφάνεια λεία, μόνον δὲ τὸ πρόσθιον μεταξὺ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κροτάφων καὶ πρὸ τοῦ μετώπου τμῆμα τῆς κόμης δηλοῦται διὰ καθέτων ἐγχαράκτων γραμμῶν μὲ τριγωνικὸν ἐν τῷ μέσῳ χώρισμα, ὡς καὶ αἱ θηλαὶ τοῦ στήθους μὲ ἐγχάρακτον κύκλον. Τὸ λοιπὸν μέρος τῆς κόμης παραμένει λεῖον. Οἱ ὀφθαλμοὶ εἶναι ἁδρῶς πως ἀποδεδομένοι μὲ ἐξέχουσαν τὴν γραμμὴν τῶν βλεφάρων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἔχει ἐντεθῆ ἢ μᾶλλον ἐπιτεθῆ στρογγύλος ὁ βολβὸς τοῦ ὀφθαλμοῦ (ἢ ἡ κόρη, διότι κεῖται ἐν τῷ μέσῳ). Ἡμι-

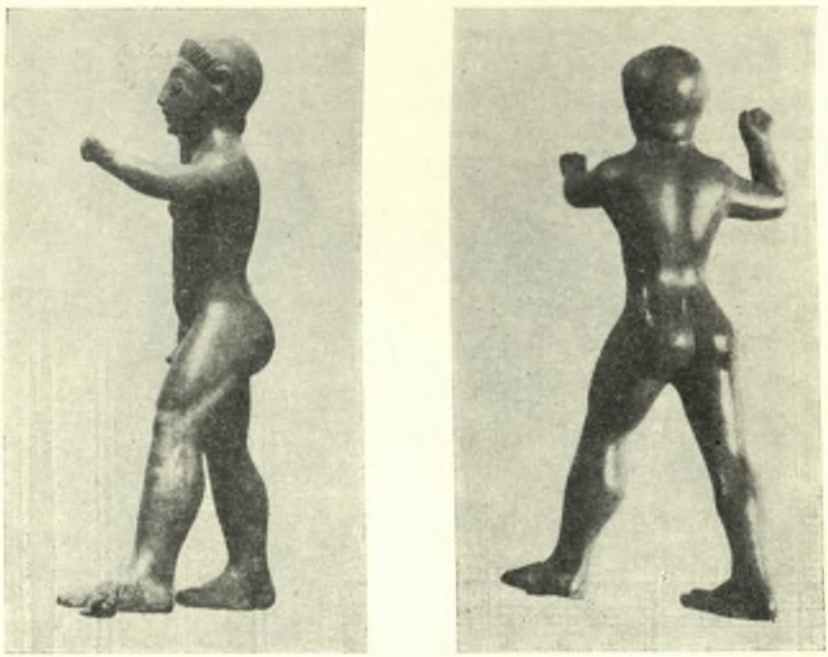

Εἰκ. 5α. Χαλκοῦς πολεμιστής (ἄλλαι ὄψεις τῆς εἰκ. 5).

κυκλικαὶ αἱ ὀφρύες μὲ ἐγχάρακτον τὴν ὑψηλὴν καμπύλην τῶν τόξων των περιβάλλουν τοὺς ὀφθαλμούς, οἱ ὁποῖοι φαίνονται ὄντως ἐντονώτεροι καὶ εἰς μέγεθος καὶ εἰς ἔκφρασιν. Σημειωτέα ἡ σχηματικὴ ἀπόδοσις τῶν ὤτων μὲ λίαν εὐρὺ τὸ ἄνω μέρος αὐτῶν. Ἡ κοιλία περιβάλλεται ἄνω διὰ λεπτῆς καμπύλης ἐξάρσεως τῆς ἐπιφανείας, τῆς ὁποίας οἱ μύες διαρθροῦνται ὁριζοντίως μέχρι τοῦ ὀμφαλοῦ τοποθετημένου ἀρκετὰ χαμηλά. Οὐδόλως δηλοῦται ἡ ἧβη.

Μεστὰ καὶ στρογγύλα εἶναι τὰ σκέλη μὲ καθαρὰν ἀλλὰ μαλακὴν ἄρθρωσιν τοῦ γόνατος, μὲ ἰσχυρὰν τὴν ἐμφάνισιν, ὄπισθεν, τοῦ μυός, ὑπὸ τοὺς γλουτούς, οἱ ὁποῖοι προβάλλουν συμπαγεῖς καὶ στερεοί, ὅπως καὶ αἱ κνῆμαι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ πολεμιστής, ὅπως ἐτόνισα (εἰκ. 5 καὶ 5α), πατεῖ δι' ἀμφοτέρων τῶν ποδῶν, ἂν καὶ ἴσταται μὲ εὐρὺν διασκελισμόν. Τὰ σκέλη παρίστανται εἰς ἐντελῶς πλαγίαν ὄψιν ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ ἐπιπέδου, κατὰ τὴν ὀσφὺν δὲ γίνεται ἀνεπαισθήτως ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν πλαγίαν ταύτην ὄψιν εἰς τὸν κορμόν, ὅστις ἴσταται εἰς ἐπίπεδον $^3/_4$, ὅπως καὶ ἡ κεφαλή, ἂν καὶ αὕτη ἡ τελευταία πλησιάζει μᾶλλον πρὸς τὴν πλαγίαν ὄψιν, διότι ἡ ἀριστερὰ πλευρὰ τοῦ προσώπου της μόλις φαίνεται.

Ἐκ τῶν χειρῶν ἡ δεξιὰ ἀκολουθοῦσα τὸ ἐπίπεδον τοῦ σώματος ἔχει ὑψωμένον πρὸς τὰ ἄνω τὸ κάτω μέρος τοῦ βραχίονος καὶ ἔφερε δόρυ καθέτως πρὸς τὸν ἄξονα τοῦ σώματος. Ἡ ἀριστερά, προτεταμένη ἐμπρὸς σχεδὸν καθέτως πρὸς τὸ σῶμα, ἐκράτει τὴν ἀσπίδα παράλληλον πρὸς αὐτὸ μὲ ἐλαφρῶς κεκλιμένην τὴν ἄκραν χεῖρα πρὸς τὰ ἔσω διὰ νὰ συλλάβῃ τὸ ὄχανον.

Ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς συντόμου ταύτης περιγραφῆς, τὸ ἀγαλμάτιον εἶναι συντεθειμένον εἰς δύο ἐπίπεδα, ἓν τοῦ κάτω μέρους τοῦ σώματος μετὰ τῶν σκελῶν καὶ τὸ ἕτερον τοῦ ἄνω μετὰ τοῦ κορμοῦ, ὅπως δὲ εἶπον ἀνωτέρω, ἡ μετάβασις ἀπὸ τοῦ ἑνὸς ἐπιπέδου εἰς τὸ ἄλλο γίνεται ἀνεπαισθήτως καὶ ἐλαφρά, οὐχὶ ἀποτόμως, ὅπως π. χ. ἐπὶ τοῦ λακωνικοῦ ἀγαλματίου τοῦ Ὑβρίσστα (Lamb, Greek and Roman Bronzes πίν. XXXII, a).

Ἔπειτα ἡ κίνησις τοῦ πολεμιστοῦ, ἥτις προσπαθεῖ νὰ δηλωθῇ διὰ τοῦ μεγάλου διασκελισμοῦ, εἶναι συγκρατημένη καὶ σχεδὸν στάσιμος, διότι ὁ κορμὸς δὲν παρασύρεται πρὸς τὰ ἐμπρός, τὰ δὲ σκέλη τεταμένα καὶ ἄκαμπτα στηρίζονται εἰσέτι δι' ὅλου τοῦ πέλματος ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν νομίζει τις ὅτι ὁ πολεμιστὴς δὲν δύναται ἀκόμη νὰ ἐλευθερωθῇ, ἀλλ' ὅμως ἀντλῶν ἐξ αὐτῆς τὴν δύναμιν καὶ τὴν στερεότητα.

Ἡ στάσις λοιπὸν αὕτη φέρει τὸ ἔργον εἰς τὴν χρονικὴν περίοδον τὴν ὀλίγον πρὸ τοῦ θησαυροῦ τῶν Σιφνίων καὶ τοῦ Ἡρακλέους τοῦ Μουσείου Μπενάκη (Payne, J.H.S, 1934, σ. 167) δηλ. περὶ τὸ 530 π. Χ., ὅπου ἐπίσης τοποθετεῖ αὐτὸ καὶ ἡ μεστότης τῶν μορφῶν (Langlotz, Frühgr. Bildhauerschulen σ. 94).

Δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα εἰς περαιτέρω ἐξέτασιν τοῦ ἀγαλματίου, ὅμοια τοῦ ὁποίου ὡς πρὸς τὸν τύπον ἔχουν πολλὰ εὑρεθῇ (Bequignon, BCH, 53, 1929, σ. 101 ἑξ. καὶ συμπληρωματικῶς Jantzen, Bronzewerkstätten in Grossgriechenland und Sizilien σ. 43 καὶ Anhang 8 σ. 72) ἐπιφυλασσόμενος νὰ πράξω τοῦτο ἀλλαχοῦ λεπτομερέστερον, Περιορίζομαι μόνον νὰ σημειώσω ἐδῶ τὴν ἀσφαλῆ του προέλευσιν ἐκ τοῦ Λακωνικοῦ ἐργαστηρίου, τοῦ ὁποίου ἡ διαπίστωσις ἐκτὸς τῶν παρατηρήσεων, τὰς ὁποίας διεπίστωσα ἀλλαχοῦ (Ἠπειρωτ. Χρον. Ι', 1935, σελ. 226), στηρίζεται καὶ ἐπὶ πολλῶν ἐπὶ τόπου εὑρημάτων, ὡς παρετήρησεν ἤδη ὁ Payne, ἔνθ' ἀν. σ. 170, σημ. 22. Ἐνισχύεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῆς μεγάλης ὁμοιότητος τῆς κεφαλῆς του

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τὴν ἐν Βοστώνῃ ὁμοίαν ἐκ Σπάρτης (Langlotz, ἔνθ' ἀν. πίν. 53 d = Buschor, Frühgriechische Jünglinge, σ. 86, εἰκ. 95 καὶ 96). Τὴν αὐτὴν δι' ἐγχαράκτων καθέτων γραμμῶν παράστασιν τῆς κόμης πρὸ τοῦ μετώπου παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν ἐκ Δωδώνης δρομέα τοῦ Ἐθνικοῦ ἀρχαιολογ. Μουσείου Ἀθηνῶν Langlotz, ἔνθ' ἀν. πίν. 48α, οὗτος ὅμως εἶναι τυπολογικῶς νεώτερος τοῦ ἐνταῦθα πολεμιστοῦ, διότι ὁ δεξιὸς αὐτοῦ ποὺς δὲν πατεῖ ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰ μὴ μόνον διὰ τῶν δακτύλων.

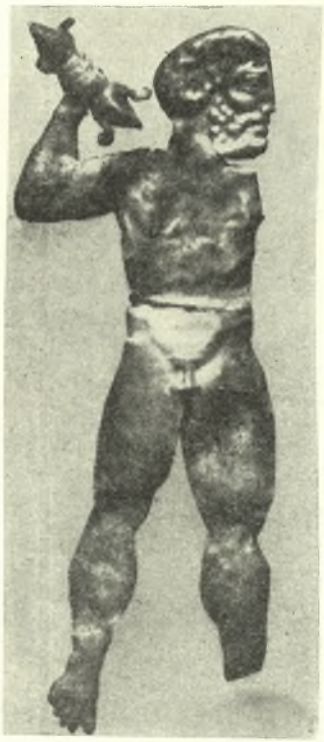

Εἰκ. 6. Ἀργυροῦν ἔλασμα μὲ παράστασιν Διός.

2. Ἀργυροῦν ἔλασμα περίτμητον εἰκονίζον Δία μὲ κεραυνόν. Ἐλλείπει ὁ ἀριστερὸς βραχίων ἀπὸ τοῦ ὤμου καὶ ὁ ἀριστερὸς πούς (εἰκ. 6 καὶ σχέδιον 6α), ὕψ. 0.095 μ. Ὁ Ζεὺς ἔχει τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ δεξιὰ ἐν κατατομῇ, τὸ δὲ σῶμα κατ' ἐνώπιον. Ὁ ἐλλείπων ἀριστερὸς ποὺς θὰ εἰκονίζετο πλαγίως, ὁ δὲ δεξιὸς παριστάνεται κατ' ἐνώπιον καὶ ἐκ τῶν ἄνω. Ἕνεκα τῆς συμπιέσεως τοῦ ἐλάσματος ἔχει ἀλλοιωθῆ τὸ ἀνάγλυφον τῶν μορφῶν τοῦ σώματος, αἵτινες ἐδηλοῦντο ἔκτυποι. Σώζεται ὅμως καλῶς ἡ κεφαλή, ὁ δεξιὸς βραχίων μετὰ τοῦ κεραυνοῦ, τὸ δεξιὸν στέρνον, ἡ γωνιώδης μορφὴ

Εἰκ. 6α. Τὸ ἀργυροῦν ἔλασμα τῆς εἰκ. 6. (Σχέδιον συμπεπληρωμένον ὑπὸ Ἀλ. Κοντοπούλου).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς λεκάνης κτλ. Ὑπὸ τὸ γένειον ἐλλείπει μικρὸν τμῆμα. Εἰς τὴν δεξιὰν χεῖρα, ὑψωμένην ὑπεράνω τοῦ ὤμου, κρατεῖ κεραυνὸν διαγωνίως, τοῦ ὁποίου ἡ μία ἄκρα εἶναι πρὸς τὰ ἔξω, ἡ δὲ ἑτέρα καταλαμβάνει τὸ κενὸν μεταξὺ τῆς κεφαλῆς καὶ τοῦ ἄκρου βραχίονος. Τὸ ὀπίσω μέρος εἶναι κοῖλον καὶ θὰ ἐπεκάθητο ἐπὶ ἄλλης ὕλης, ἥτις ἐπλήρου αὐτό. Βλέπε ὅσα καταλέγει ὁ NEUGEBAUER, Katalog der statuarischen Bronzen in Antiquarium, Berlin 1931, I ἀρ. 141, σ. 54.

Ὁ τύπος οὗτος τοῦ κεραυνοβολοῦντος Διὸς ὁμοιάζει πολὺ πρὸς τὸν τοῦ Διὸς Ἰθωμάτα τοῦ Ἀγελάδα, τὸν ὁποῖον γνωρίζομεν ἐκ τοῦ νομίσματος τῆς Μεσσήνης, ὅπου ὁ κεραυνὸς κατὰ τὰ δύο ἄκρα ἀποτελεῖται ἐκ κω-

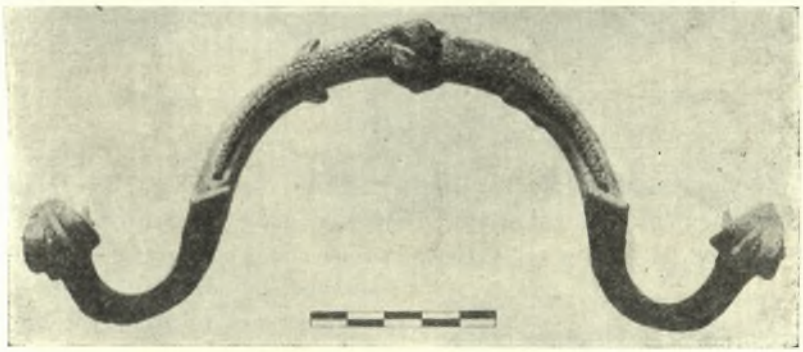

Εἰκ. 7. Χαλκῆ λαβὴ λεκάνης ἐκ τῶν ἄνω ὀρωμένη.

νικοῦ κάλυκος καὶ δύο ἑκατέρωθεν αὐτοῦ πτερύγων ἐν εἴδει ἕλικος. Ὁ τύπος οὗτος τοῦ κεραυνοῦ ἀπαντᾷ συνήθως κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Ε΄ αἰῶνος π.Χ. Βλ. καὶ JACOBSTAHL, Der Blitz in der orientalischen und griechischen Kunst, πίν. 4, 5, ὅπου ἐπὶ νομίσματος τῆς Ἠλιδος τὸ ἓν ἄκρον τοῦ κεραυνοῦ ἔχει τὸ αὐτὸ περίπου σχῆμα ἀλλὰ μᾶλλον ἐξειλιγμένον καὶ φθάνον μέχρι τοῦ 420 π.Χ. (βλ. πίνακας ἐν JACOBSTAHL, ἔνθ' ἀν.). Εἰς τοὺς χρόνους τούτους καὶ πιθανῶς περὶ τὰ μέσα τοῦ Ε΄ αἰῶνος ἀνήκει καὶ τὸ ἀργυροῦν τοῦτο ἔλασμα.

Ὅπως ἐσημείωσα, ὁ ἄκρος δεξιὸς ποὺς εἰκονίζεται κατ' ἐνώπιον καὶ ἄνωθεν ὁρώμενος. Ἡ παράστασις αὕτη τοῦ ποδὸς παρατηρεῖται ἤδη κατὰ τὰ τέλη τοῦ ϛ΄ αἰῶνος ἐπὶ ἀγγείων τοῦ Εὐθυμίδου· βλ. PFUHL, Mal. u. Zeichn. πίν. 109 ἀρ. 369, πίν. 110 ἀρ. 371, 370, καὶ κείμ. σ. 168, 668, 670f κτλ. Καὶ ἐπὶ ἀγγείων τοῦ Φιντίου PFUHL, MuZ πίν. 117 ἀρ. 381 καὶ πίν. 118 ἀρ. 383, ἔνθα ἰδίᾳ ὁ δεξιὸς ποὺς εἶναι ἔμπροσθεν προοπτικῶς εἰκονισμένος. Τὸ αὐτὸ παρατηροῦμεν καὶ εἰς τὸν Εὐχαρίδην αὐτ. πίν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

120 ἀρ. 389. Καὶ συνεχίζεται ὁ τρόπος οὗτος καὶ ὑπὸ τοῦ Εὐφρονίου, τοῦ Σωσίου (πίν. 137 ἀρ. 418 Ἀχιλλεὺς καὶ Πάτροκλος), μέχρι τῶν Θηβαϊκῶν στηλῶν Μνάσωνος καὶ Ρύγχωνος κτλ.

3. Χαλκῆ λαβὴ ἐκ λεκάνης λήγουσα κατὰ τὰ ἄκρα τῆς προσαρμογῆς εἰς κεφαλὴν κριοῦ. Ἐπὶ τῆς ἡμικυκλικῆς ράχεως ἐξηπλωμέναι δύο ἀντιμέ-

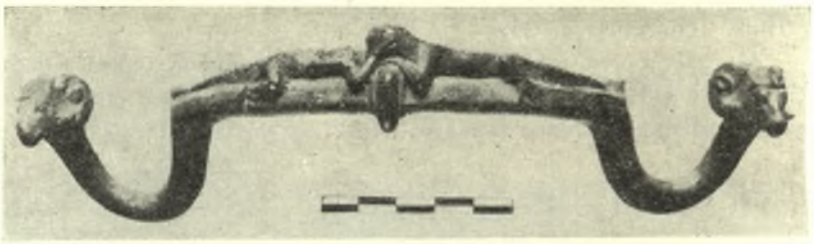

Εἰκ. 8. Χαλκῆ λαβὴ λεκάνης (εἰκ. 7) ἔμπροσθεν ὁρωμένη.

τωποι σαῦραι δάκνουν ἡ μὲν τὸν λαιμὸν τῆς ἑτέρας (εἰκ. 7,8)· μῆκ. 0.19 μ., ἄνοιγμα ἡμικυκλικῆς λαβῆς 0.115 μ. Κύκλος ἐφαπτόμενος τῶν σημείων τῆς προσαρμογῆς τῶν χειλέων τῆς λεκάνης τὸ μὲν κατὰ τὰ ἄκρα τῶν οὐρῶν τῶν σαυρῶν, τὸ δὲ κατὰ τὸν αὐχένα τῶν κριῶν, ὅπου σώζονται αἱ σχετικαὶ ἐκβαθύνσεις, ἔχει ἀκτῖνα 0.1529, ἄρα ἡ διάμετρος κατὰ τὰ χείλη τῆς λεκάνης θὰ ἦτο 0.3058.

Εἰκ. 9. Κεφαλὴ κριοῦ ἐκ τῆς χαλκῆς λαβῆς λεκάνης (εἰκ. 7 – 8).

Αἱ σαῦραι προσκεκολλημέναι πάσῃ δυνάμει, σχεδὸν ἐμπηγνύουσαι τοὺς ὄνυχας ἐπὶ τῆς ράχεως τῆς λαβῆς, εἰκονίζονται ἐπιτυχῶς τοῦ καλλιτέχνου κατορθώσαντος νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἀγωνίαν τῆς προσπαθείας αὐτῆς κατὰ θαυμαστὸν τρόπον. Δυστυχῶς αἱ κεφαλαί των ἔχουν ἐλαφρῶς ἀποτριβῆ κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν, ἀλλὰ τὸ σῶμα δηλοῦται τελείως μὲ τὴν ἐλαστικήν του καμπυλότητα, μὲ ἁπλότητα ὅμως καὶ δύναμιν. Τὸ λεπιδωτὸν τῆς ράχεως ἔχει ἀποδοθῆ διὰ βαθέως χαραγμένων γραμμῶν, διηκουσῶν κατὰ μῆκος τοῦ σώματος μέχρι τῆς οὐρᾶς καὶ διακοπτομένων ὑπὸ μικρῶν καθέτων σχηματικῶς μέν, ἀλλ' ἐμφαντικῶς. Αἱ κεφαλαὶ τῶν κριῶν ἀποδίδονται ἐν γενικαῖς γραμμαῖς (εἰκ. 9). Οἱ ὀφθαλμοὶ μεγάλοι καὶ ἐξέχοντες, τὰ κέρατα ἁπλᾶ ἄνευ δηλώσεως τῶν ἕλίκων, τὸ δὲ μαλλωτὸν μέρος τοῦ μετώπου δι' ἁπλῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐξάρσεως καὶ ἀραιῶν κτυπημάτων. Ὁμοίως καὶ τὰ ὦτα σχηματικῶς μὲ δύο χαρακτὰς γραμμὰς ἐν τῷ μέσῳ. Ἡ ἁπλῆ, ἀλλὰ σαφὴς αὕτη ἀπόδοσις μὲ ἐξαιρετικὴν λεπτότητα τῶν πλαστικῶν μορφῶν τῆς κεφαλῆς, εἶναι χαρακτηριστικὴ ἀρχαϊκότητος, ἥτις δὲν εἶχε περιπέσει ἀκόμη εἰς διακοσμητικὰς τάσεις ὡς περὶ τὰ τέλη τοῦ ς΄ αἰῶνος καὶ τοποθετεῖ πιθανῶς τὴν λαβὴν εἰς τὸ τρίτον τέταρτον τοῦ αἰῶνος.

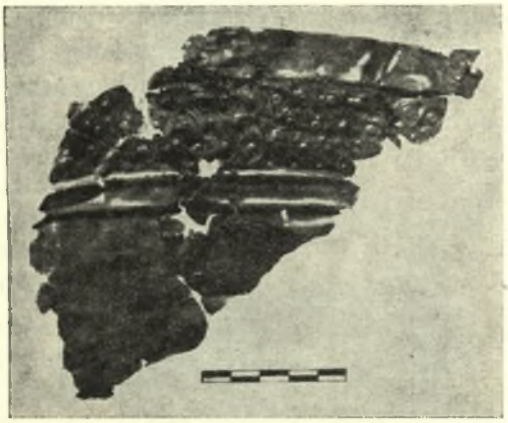

Εἰκ. 10. Τμῆμα χαλκῆς φιάλης.

Συχνότατα εὑρίσκομεν κεφαλὰς κριῶν καὶ ἐν Δωδώνῃ ἀκόμη· πρβλ. Ἠπειρωτ. Χρον. Ι΄, 1935 πίν. 20α 4 = 18 β,γ καὶ σ. 230/231· βλ. καὶ NEUGEBAUER, R.M. 38/39, 1923/24, σ. 349 εἰκ. 9, 11 κτλ. κτλ.

Ἀλλὰ καὶ τὸ σχῆμα τῆς λαβῆς εἶναι συχνότατον καὶ ἐν Ὀλυμπίᾳ, ἐν Δελφοῖς, ἐν Τρεμπένιστε, ἐν Ἀκροπόλει καὶ ἐν Δωδώνῃ κτλ., ὅπου αἱ ἄκραι αὐτῆς λήγουν εἰς κεφαλὴν κριοῦ, εἰς ὄφεις, εἰς χεῖρας κτλ.

4. Τμῆμα χαλκῆς φιάλης (εἰκ. 10), ἐχούσης κάτω τοῦ χείλους ἔκτυπον πλοχμόν, ὕψ. 0.125 μ., μήκ. 0.15 μ.

Εἰκ. 11. Τμῆμα χαλκῆς φιάλης.

5. Τμῆμα χαλκῆς φιάλης (εἰκ. 11) εἰς πολλὰ τεμάχια προερχόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς φιάλης ἀλλὰ μὴ συνανήκοντα. Φέρει γραμμικὴν διακόσμησιν συγκειμένην ἐκ λογχοειδῶν ἐπαλλήλων φύλλων ἐπὶ τῆς παρειᾶς, ἀνωτέρω δὲ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τούτων ἔχει ἐγχαράκτους μικρὰς λοξὰς γραμμὰς σχηματιζούσας γωνίας καὶ κάτω τοῦ χείλους ζώνην πλαισιουμένην ὑπὸ μικρῶν κοκκίδων καὶ ἐντὸς αὐτῆς παραλλήλους ἐγχαράκτους γωνίας· βλ. ὁμοίας ἐξ Ὀλυμπίας IV σ. 141 ἀρ. 880, 881 πίν. LII. Ἐπίσης ἐκ Τρεμπένιστε τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας Filow, Die archaische Necropole von Trebenischte ἀρ. 102 εἰκ. 93, 1, ὅπου βλέπει τις συμπεπληρωμένην τοιαύτην φιάλην. Παρόμοιον κόσμημα πρβλ. καὶ ἐξ Ὀλυμπίας IV σ. 164 ἀρ. 1008 - 1010 πίν. LXII.

6. Τὸ ἥμισυ χαλκοῦ ἀμφιστόμου πελέκεως, ἀποκεκομμένου ἐν τῷ μέσῳ ὅπου ἡ ὀπὴ πρὸς ἔνθεσιν τοῦ στειλεοῦ· μῆκ. 0.05 μ., πλάτ. τῆς ἡμικυκλικῆς ὀπῆς 0.055 μ., πλάτος κατὰ τὸ μέσον 0.028 μ., πάχος ὀπῆς 0.017 μ. (εἰκ. 12 καὶ σχέδ. 12α[1]). Τὸ ὅλον μῆκός του θὰ ἦτο 0.10 μ. Ἀνάθημα εἰς τὸν Δία. Σώζει ὡραίαν φαιοπρασίνην πάτιναν καὶ ἔχει θαυμαστὴν ἐργασίαν μὲ τελείως λείαν ἐπιφάνειαν καὶ λεπτοτάτην ἡμικυκλικὴν ἀκμήν. Ἀσφαλῶς ἀρχαϊκῆς τέχνης, διότι ἡ συμπαγὴς κατασκευὴ μὲ τὸ στιβαρὸν συγκεντρωμένον σχῆμα καὶ τὴν ταχέως ἐπιστρεφομένην κατὰ τὰ ἄκρα καμπύλην μαρτυρεῖ τὴν ἰσχυρὰν συγκρατημένην ἀντίληψιν τῆς μορφῆς, τὴν προσιδιάζουσαν εἰς τὸν ἀρχαϊκὸν ρυθμόν.

Εἰκ. 12. Τὸ ἥμισυ χαλκοῦ πελέκεως.

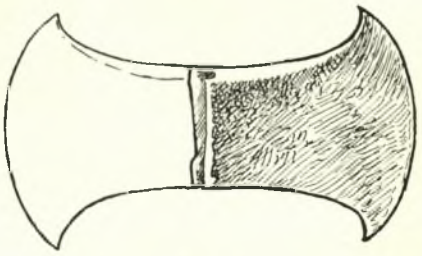

Εἰκ. 12α. Χαλκοῦς ἀμφίστομος πέλεκυς (σχέδιον εἰκ. 12, κατὰ συμπλήρωσιν Ἀλ. Κοντοπούλου).

7. Λεπτὸν χαλκοῦν ἔλασμα μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως Νίκης ὁδηγούσης ἅρμα (εἰκ. 13 καὶ σχέδ. 13α). Ἐντὸς πλαισίου κοσμουμένου ἄνω ὑπὸ ἀναγλύφων ὠῶν καὶ πλαγίως ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ ὑπὸ σειρᾶς κοκκίδων εἰκονίζεται Νίκη μὲ ποδήρη χιτῶνα βαίνουσα ἐπὶ ἅρματος, τοῦ ὁποίου διακρίνεται ἡ ἄντυξ ἑνὸς τροχοῦ, καὶ κρατοῦσα διὰ τῶν χειρῶν τὰ ἡνία τῶν ἵππων. Τούτων σώζονται αἱ κεφαλαὶ μετὰ τοῦ λαιμοῦ καὶ μέρους τοῦ περι-

[1] Τὸ σχέδιον 12α καὶ τὸ κατωτέρω 13 εἶναι ἔργον τῆς γραφίδος τοῦ καλλιτέχνου τοῦ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσείου κ. Κοντοπούλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γράμματος τῶν προσθίων καὶ τμήματος τῶν ὀπισθίων ποδῶν. Ὁ δεξιὸς βραχίων τεταμένος κρατεῖ τὸ ἓν ἡνίον καὶ ὁ ἀριστερὸς πρὸ τοῦ σώματος κρατεῖ τὸ ἕτερον. Ἡ Νίκη κλίνουσα πρὸς τὰ ἐμπρὸς ἔχει τὴν μίαν πτέρυγα ἀνοικτὴν πρὸ αὐτῆς ἐκτεινομένην ὁριζοντίως, τὴν δὲ ἄλλην πρὸς τὰ ὀπίσω κατερχομένην. Τῆς κεφαλῆς σώζεται μόνον τὸ ὀπίσω μέρος καὶ ὁ λαιμός. Αἱ παράλληλοι γραμμαὶ τῶν πτυχῶν τοῦ χιτῶνος διαγράφονται λεπτῶς μεταξὺ τοῦ τροχοῦ καὶ τοῦ ἅρματος. Ὅμοιον ἔλασμα μὲ Νίκην ἐπὶ ἅρματος ἔχομεν καὶ ἄλλο ἐκ Δωδώνης, ὅμοιον καὶ κατὰ τὴν διακόσμησιν τοῦ περιθωρίου τοῦ ἐλάσματος καὶ κατὰ τὴν παράστασιν· πρβλ. CARAPANOS, Dodone et ses ruines πίν. XIX, 3. Νίκην ἐπὶ ἅρματος ἔχομεν κυρίως ἐπὶ τῶν νομισμάτων τῶν Συρακουσίων, RIZZO, Monete Greche della Sicilia πίν. XL, 14, τοῦ τέλους τοῦ Ε′ αἰῶνος κτλ. Ἡ λεπτότης τῆς ἐργασίας τοῦ σώματος καὶ ἡ μαλακὴ ρευστότης τῶν πτυχῶν, ὡς καὶ τὸ σχῆμα τῶν ὠῶν

Εἰκ. 13. Ἀνάγλυφον Νίκης ἐπὶ ἅρματος.

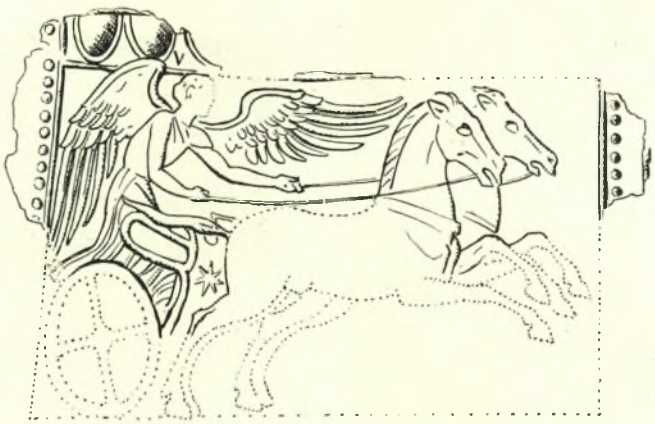

Εἰκ. 13α. Σχέδιον συμπεπληρωμένον τῆς εἰκ. 13.

χρονολογεῖ πιθανῶς τὸ ἀνάγλυφον τοῦτο εἰς τὸν Δ′ αἰῶνα. Ἐχρησίμευεν ἴσως ὡς ἐπένδυσις κυτίου τινός. Πρβλ. ὅμως καὶ χαλκῆν ζώνην ἐν Bari μὲ παράστασιν ὁμοίαν ἐπὶ τεθρίππου, ἥτις κατὰ BUSCHOR, A. M. 58, 1933, 38 εἶναι τοῦ 570 π.Χ. Πρβ. ULF JANTZEN, Bronzewerkstätten in Gross-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

griechenland und Sizilien πίν. 10 εἰς σελ. 26. Τὸ σχέδιον 13α εἰκονίζει συμπεπληρωμένον τὸ ἀνάγλυφον, ἐνῷ ἡ εἰκὼν 13 ἐφωτογραφήθη πρὸ τῆς εὑρέσεως καὶ συγκολλήσεως συνανηκόντων τεμαχίων.

Εἰκ. 14. Δακτύλιοι.

8. Χαλκοῦς δακτύλιος μὲ ἐλλειψοειδῆ σφενδόνην· ὕψ. 0.023 μ., πλάτος 0.013 μ. Ἐπὶ τῆς σφενδόνης βαθέως ἔγγλυπτος παράστασις γυναικὸς ἐν κατατομῇ κρατούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς δίσκον (;), ἐφ' οὗ διακρίνονται ὄρθια ἀντικείμενά τινα· ἴσως εἰκονίζει ἱέρειαν (εἰκ. 14,2 καὶ εἰκ. 15).

Εἰκ. 15. Παράστασις ἐπὶ δακτυλίου.

9. Χαλκοῦς δακτύλιος μὲ λεπτὴν ἐλλειψοειδῆ σφενδόνην, ὕψ. 0.022 μ. Σφενδόνης μῆκ. 0.013 μ. Ἐπὶ τῆς σφενδόνης ἔγγλυπτος Σφὶγξ καθημένη (εἰκ. 14,1 καὶ εἰκ. 16). Πρβλ. τοιούτους δακτυλίους ἐκ Δωδώνης CARAPANOS, πίν. L, 6.7 καὶ ἐξ Ὀλυμπίας IV Textband ἀρ. 1190 κτλ.

Εἰκ. 16. Παράστασις ἐπὶ δακτυλίου.

10. Χαλκοῦς δακτύλιος, μὲ ρομβοειδῆ σφενδόνην, ἧς αἱ γωνίαι ἔχουν ἐγχάρακτον κύκλον. Ἐπὶ τῆς σφενδόνης ἐγχάρακτοι κύκλοι διατεθειμένοι σταυροειδῶς (εἰκ. 17 καὶ 18,13).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

11. Δύο σιδηροῖ δακτύλιοι κατιωμένοι. Ἐπὶ τῆς σφενδόνης θὰ ὑπῆρχε διακόσμησίς τις καταστραφεῖσα (εἰκ. 18,11.12).

12. Δέκα χαλκοῖ κρίκοι πρικίλων μεγεθῶν (18,1-10).

13. Ψέλλιον χαλκοῦν ἐπηργυρωμένον, τοῦ ὁποίου τὰ ἄκρα λήγουν εἰς κεφαλὴν ὄφεως πεπλατυσμένην. Τὸ ὅλον εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ λεπτοῦ λείου ἐλάσματος πλάτ. 0.003—0.004 μ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἔχουν δηλωθῆ διὰ κρούσεως οἱ ὀφθαλμοὶ καὶ ἡ ῥάχις τῆς κεφαλῆς τοῦ ὄφεως ὥστε νὰ ἐξέχουν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας (εἰκ. 20).

Εἰκ. 17. Χαλκοῦς δακτύλιος ἐκ Δωδώνης.

14. Χαλκῆ λαβὴ μὲ τὰ ἄκρα ἐπιστρεφόμενα καὶ λήγοντα εἰς σχηματικὴν κεφαλὴν ὄφεως (εἰκ. 19,1).

15. Μικρὰ χαλκῆ λαβὴ μὲ πεπλατυσμένα καὶ διάτρητα τὰ ἄκρα (εἰκ. 19, 3).

16. Χαλκῆ μάχαιρα ἄνευ τῆς λαβῆς, ἥτις συνεδέετο διὰ τριῶν κυκλικῶν ὀπῶν. Ἔχει τριγωνικὴν περίπου μορφὴν μὲ τὴν ῥάχιν πλατυτέραν· μῆκ. 0.205 μ., μέγιστον πλάτ. 0.028 μ. καὶ πάχ. ῥάχεως 0.005 μ. (εἰκ. 21).

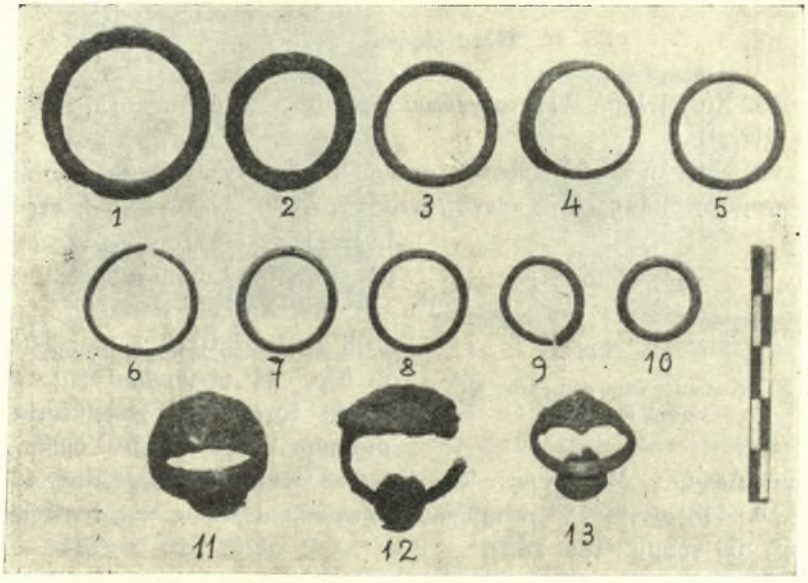

Εἰκ. 18. Χαλκᾶ εὑρήματα ἐκ Δωδώνης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

17. Ρόδαξ ἐξ ὀκτὼ φύλλων ἔκτυπος ἐπὶ λεπτοῦ χρυσοῦ ἐλάσματος (εἰκ. 22). Ἦτο προσηλωμένος ἐπὶ ἀντικειμένου ἢ σκεύους τινὸς δι' ἥλου, ὡς δεικνύει μικρὰ ὀπὴ σωζομένη. Πρβλ. ὅμοιον ἀλλὰ πλουσιώτερον ἐκ Κορίνθου καὶ ἐκ Τρεμπένιστε (Filov, ἔνθ' ἀν. σ. 107 εἰκ. 119).

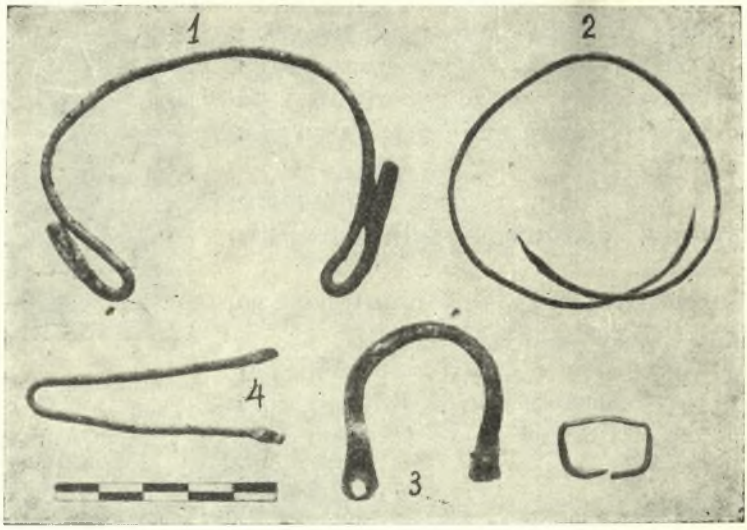

Εἰκ. 19. Χαλκᾶ εὑρήματα ἐκ Δωδώνης.

18. Χαλκῆ λαβὴ ἐκ στρογγύλου σύρματος μὲ ὀλίγον πεπλατυσμένα ἄκρα (εἰκ. 19,4).

19. Κεφαλὴ περόνης ἀργυρᾶ σφαιρική, σήμερον κενή, ἀρχικῶς ὅμως πεπληρωμένη δι' ὕλης τινὸς πυκνῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἐνεπήγνυτο ἡ περόνη, ἴσως χαλκῆ, δι' ἥλου διὰ τῆς σωζομένης ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ὀπῆς (εἰκ. 23).

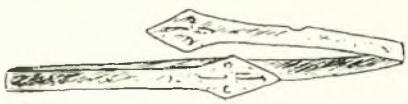

Εἰκ. 20. Χαλκοῦν ἐπηργυρωμένον ψέλλιον κατὰ σχέδιον.

20. Χαλκοῦς ἀστράγαλος· μῆκ. 0.03 μ., ὕψ. 0.0176 μ., πάχ. 0.018 μ. βάρ. 44 γραμμάρια καὶ $^{10}/_{100}$. Καλῆς ἐργασίας. Ἐχρησίμευεν ὡς σταθμίον βάρους. Πρβλ. ὅμοιον ἐκ Μάλθι (Δωρίου) Μεσσηνίας: The Swedish Messenia Expedition, Lund 1938, σ. 448 πίν. XXXV,1 τοῦ αὐτοῦ περίπου μεγέθους καὶ μεγαλυτέρου βάρους (56 γραμμ.) (εἰκ. 24,1).

21. Χαλκοῦς ρόδαξ συμπαγὴς ὡσεὶ κάλυξ ἄνθους μὲ στέλεχος ὀπίσω (εἰκ. 24,2)· πρβλ. ἐξ Ὀλυμπίας, Olympia IV, πίν. LXVI, 1232.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

22. Στόμιον χαλκῆς οἰνοχόης ἢ πρόχου μῆκ. 0.05 μ. (εἰκ. 24,3). Πρβλ. ἀνάλογον CARAPANOS, Dodone πίν. XLII, 11.

23. Χαλκοῦν κυλινδρικὸν ἐξάρτημα λῆγον εἰς ὀξύ μήκ. 0.04 μ. (εἰκ. 24,5).

24. Ἡμισφαιρικὸν χαλκοῦν ἔλασμα συμπεπιεσμένον ὕψους 0.018 (εἰκ. 24,4).

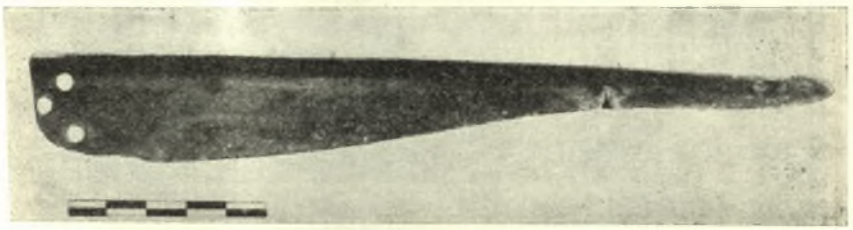

Εἰκ. 21. Χαλκῆ μάχαιρα ἐκ Δωδώνης

25. Τμῆμα κυκλικοῦ χαλκοῦ σκεύους μὲ ἐκροήν (εἰκ. 25).

26. Χαλκοῦν παχὺ ἔλασμα ἔχον μορφὴν ζώου οὐχὶ ἐντελῶς διαμορφωμένον μήκ. 0.052 μ. (εἰκ. 27,4).

27. Χαλκοῦς γίγλυμος μήκ. 0.08, μ., ὕψ. 0.026 μ. (εἰκ. 27,1). Ἐκ

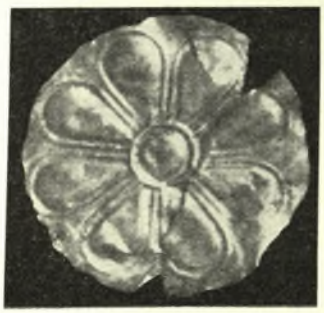

Εἰκ. 22. Χρυσοῦς ῥόδαξ ἐκ Δωδώνης.

Εἰκ. 23. Ἀργυρᾶ κεφαλὴ περόνης.

Δωδώνης ὅμοιος Ἠπειρωτ. Χρον. Ι΄. 1935 σ. 242 ἀρ. 141 = πίν. 19α,1.

28. Χαλκοῦν ἔλασμα περικεκομμένον εἰς σχῆμα φύλλου πτέριδος· μῆκ. 0.07, πλάτ. 0.019 (εἰκ. 27,2).

29. Χρυσῆ ταινία μὲ σειρὰν ἀναγλύφων κοκκίδων· μῆκ. 0.05 μ., πλάτ. 0.005 μ. (εἰκ. 27,3).

30. Κυκλικὸν χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ λαβῆς μετὰ κρίκου μὲ διακόσμησιν κοκκίδων· διάμ. 0.033 (εἰκ. 27,5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

31. Δύο τεμάχια φύλλων χαλκῶν (εἰκ. 27,6.8).

32. Χαλκῆ κλείς· ὕψ. 0.043, πλάτ. βαλάνου 0.02 (εἰκ. 27,7). Εἶναι τύπου «λακωνικῆς κλειδὸς» μὲ κυκλικὴν λαβήν, βραχὺ στέλεχος καὶ κάθε-

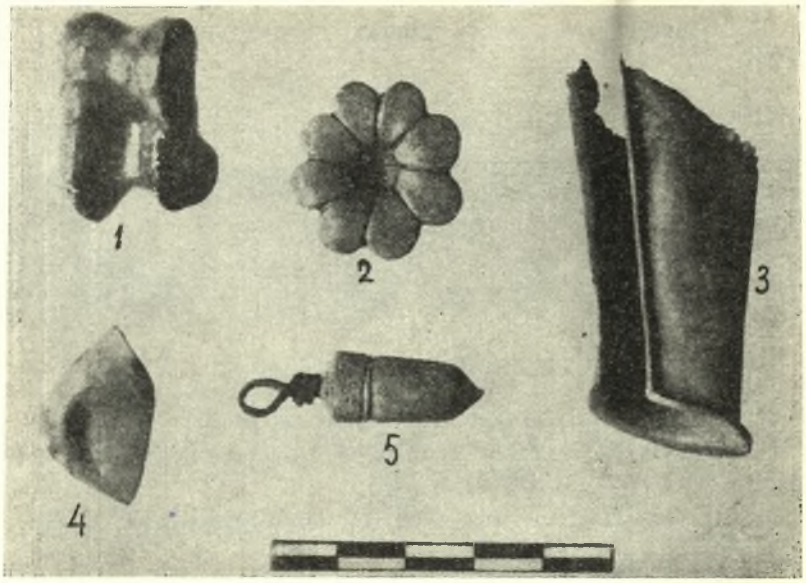

Εἰκ. 24. Χαλκᾶ εὑρήματα ἐκ Δωδώνης.

τον βάλανον μὲ τέσσαρας γόμφους, ὡς ὀνομάζει τοὺς ὀδόντας ὁ Αριστοφανης, Θεσμοφορ. 421: *κλειδία . . . λακωνίκ' ἄττα, τρεῖς ἔχοντα γόμφους*. Ιρβλ. Olympia IV πίν. LXVII, 1204 (σιδηρᾶ) καὶ 1205 (χαλκῆ). BCH,

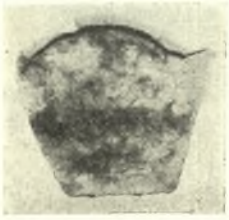

Εἰκ. 25. Τμῆμα σκεύους.

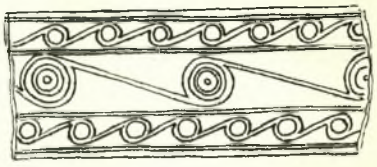

Εἰκ. 26. Χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ ποδὸς τρίποδος.

XXV, 1901 σ. 396 εἰκ. 11 ἀρ. 3. Βλ. καὶ B.S.A. IX σ. 192 ἑξ. εἰκ. 8 καὶ 9. Κλεῖς χαλκῆ καὶ ἡ ἐκ τοῦ Ἡραίου τοῦ Ἄργους, Waldstein, The Argive Heraeum II ἀρ. 2262. Περὶ τῶν ἀρχαίων κλειδῶν καὶ τοῦ τρόπου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς λειτουργίας των βλ. H. DIELS, Antike Technik ², 1920, σ. 45 – 46.

33. Χαλκοῦν ἔλασμα ἐκ ποδὸς τρίποδος, μήκ. 0.065, πλάτ. 0.026 (εἰκ. 26). Φέρει ἐγχάρακτον κόσμημα συνηθέστατον καὶ ἐν Δωδώνῃ, μὲ ὁμοκέντρους κύκλους συνδεομένους διὰ λοξῶν ἐφαπτομένων· βλ. CARAPANOS, πίν. XLIX, 16,17 κτλ.

Εἰκ. 27. Διάφορα μετάλλινα εὑρήματα.

ΧΡΗΣΤΗΡΙΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΑΙ

Καὶ ἐφέτος εὑρέθησαν ἱκαναὶ ἐπιγραφαὶ ἀναφερόμεναι εἰς τὸ μαντεῖον, πᾶσαι ἐπὶ μολυβδίνων ἐλασμάτων χαραγμέναι, τῶν κυριωτέρων ἐκ τῶν ὁποίων παρέχω τὴν ἀνάγνωσιν ἐκτὸς ἐλαχίστων σωζουσῶν μόνον γράμματά τινα. Τῶν σπουδαιοτέρων παραθέτω φωτογραφίαν καὶ σχεδίασμα.

1. Μολύβδινον ἔλασμα ἐλαφρῶς καμπυλούμενον περὶ τὸ μέσον· μῆκ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

0.15 μ., πλάτ. 0.028 μ. Φέρει ἐπιγραφὴν ἐκ πέντε στίχων, τῶν ὁποίων τὰ γράμματα εἶναι περίπου στοιχηδὸν χαραγμένα :

Ἀγαθᾷ τύχᾳ — Αἰτεῖται ἁ πόλις ἁ τῶν Χαόνων
τὸν Δία τὸν Νάον καὶ τὰν Διώναν ἀνελεῖν εἰ λῶ-
ον καὶ ἄμεινον καὶ συμφορώτερόν ἐστι τὸν ναὸν
τὸν τᾶς Ἀθάνας τᾶς Πολιάδος ἀγχωρίξαντας
ποεῖν

Παρέχω ἐνταῦθα τὸ κείμενον ἐπιφυλασσόμενος νὰ σχολιάσω λεπτομερέστερον τὴν ἐπιγραφὴν ἐν τῷ εἰς τὴν μνήμην τοῦ Γεωργίου Οἰκονόμου ἀφιερωμένῳ τόμῳ.

Εἰκ. 28. Ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

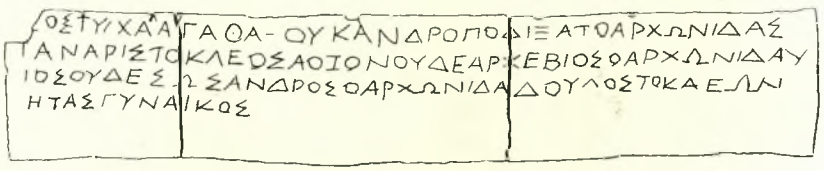

Εἰκ. 28α. Σχέδιον τῆς ὑπ' ἀρ. 28 ἐπιγραφῆς.

2. Μολύβδινον ἔλασμα πολλάκις συνεπτυγμένον· μῆκ. 0.165 μ., πλάτ. 0.03 μ. Ἡ ἄνω ἀριστερὰ γωνία ἀποκεκρουμένη (εἰκ. 28 καὶ σχέδ. 28α).

Θε]ὸς τύχα ἀγαθά — οὐκ ἀνδροποδίξατο Ἀρχωνίδας
τὰν Ἀριστοκλέος ἄοζον οὐδὲ Ἀρχέβιος ὁ Ἀρχωνίδα υ-
ἱὸς οὐδὲ Σώσανδρος ὁ Ἀρχωνίδα δοῦλος τόκα ἐὼν
ἢ τᾶς γυναικός ;

Περαιτέρω καὶ κατωτέρω διακρίνονται γράμματά τινα.

Στίχ. 1 : *ἀνδροποδίξατο* ἀντὶ ἀνδρΑποδίξατο, δωριστὶ ἀόρ. τοῦ ἀνδραποδίζομαι. Λέγεται συνήθως ἐπὶ πόλεων, σπανίως ἐπὶ ἰδιωτῶν.

Στίχ. 2 : *ἄοζος* = θεράπων. — Στίχ. 3 : *τόκα* δωριστὶ = τότε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐπειδὴ προηγεῖται ἡ ἐπίκλησις *Θεός, τύχα ἀγαθά*, ἔχομεν ἐρώτησιν εἰς τὸ μαντεῖον, ἀλλ' ἐλλείπει ἢ παρελείφθη τὸ σύνηθες ἐρωτηματικὸν ἢ.

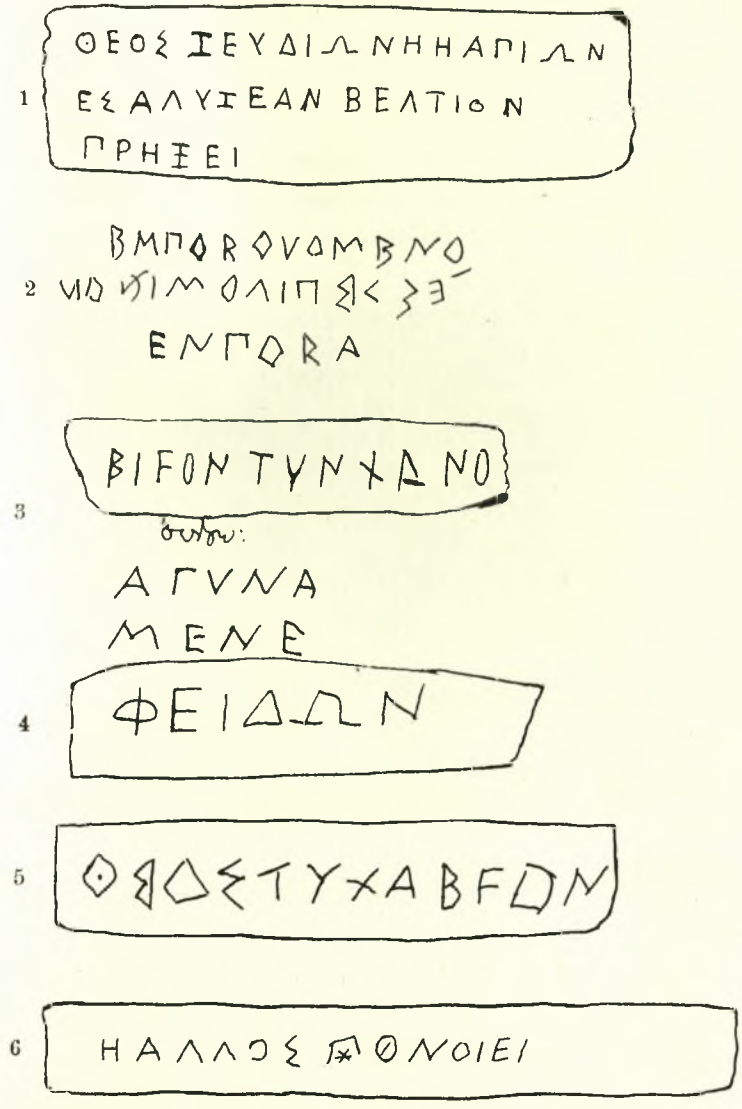

Εἰκ. 29. Χρηστήριοι ἐπιγραφαί.

Πρέπει λοιπὸν ἐν τέλει νὰ νοηθῇ ἐρωτηματικόν, ὅπερ καὶ ἐσημείωσα ἐν τῇ μεταγραφῇ. Δὲν εἶναι ὅμως σαφὲς τὶς ἐρωτᾷ.—Ἀρχωνίδας, ἀπαντᾷ εἰς δω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρικὰς πόλεις ὡς ἐν τῇ Κρήτῃ: Ἀρχωνίδας Κρὴς Λύττιος. Κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῦ Ε′ αἰ.

3. Μολύβδινον ἔλασμα· μῆκ. 0.08 μ. ὕψ. 0.024 μ.

Θεός. Ζεῦ, Διώνη, ἢ ἀπιὼν
εἰς Ἀλύζεαν βέλτιον
πρήξει.

Ἐπὶ τῆς ὀπισθίας ὄψεως τὰ συμπιλήματα, ἀριστερὰ: [Β] καὶ δεξιὰ: [Δ] δηλοῦντα ἴσως τὸ ὄνομα τοῦ ἐρωτῶντος. Τοῦ Ε′–Δ′ αἰ. (εἰκ. 29,1).

Ἀλυζία ἢ Ἀλύζεια (καὶ ἐπώνυμος τῆς πόλεως Ἀλυζεύς), πόλις τῆς

Εἰκ. 30. Χρηστήριος ἐπιγραφή.

δυτ. ἀκτῆς τῆς Ἀκαρνανίας RE² ἐν λ. Πρβλ. καὶ Ρωμαιον, Τὸ Ἡρῷον τῆς Ἀλυζίας ΑΕ, 1930 σ. 141-159.

4. Τετράγωνον μολύβδινον ἔλασμα· ὕψ. 0.045 μ., πλάτ. 0.05 μ. (εἰκ. 30).

Αὐτεῖ οἰκεῖ–
ν καὶ ἐξέχεσ–
θαι
Κ

Ὄπίσω καθέτως χαραγμένα πολλὰ γράμματα μόλις διακρινόμενα:

ἐπερωτεῖ τυα . . .
. . κατὰ θάλασσα . . .
. . υομένωι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

. να
. . ικ πράσσοι μι
. κα λαβὼν
. σ . . . γα

Προφανῶς ἡ πρώτη ἐπιγραφὴ εἶναι ἀπάντησις τοῦ μαντείου εἰς ἐρωτῶντα (ἐν τῇ ὀπίσω ἐπιγραφῇ) ἂν πρέπει νὰ μετοικήσῃ ἀλλαχοῦ, ὅτι πρέπει νὰ κατοικήσῃ εἰς τὸ μέρος αὐτὸ (*αὐτῇ*) καὶ νὰ προσκολληθῇ ἐκεῖ (=ἐξέχεσθαι): *ἐξέχεσθαι τοῦ θείου* Πορφυρίου πρὸς Μάρκελλον, NAUCK² 11.

5. Μολύβδινον ἔλασμα δεξιὰ καὶ ἄνω ἀποκεκρουμένον, μήκ. 0.09 μ., πλάτ. 0.013 - 0.02 μ.

Θεὸς τύχᾳ ἀγαθᾷ. ἐπερωτᾷ Λοχίσκος
τὰν Διώναν περὶ ἐργασίας εἰ κατὰ
θαλα . . . ζόμενος εὐτυχοῖ
καὶ βέλτιον πράσσοι

Ὁ 3 στίχος ἔχει κενὸν δυνάμενον νὰ συμπληρωθῇ: *κατὰ θάλα[τταν π]λαζόμενος*, ἀλλ' εἰς τὸ ὑπάρχον κενὸν μόνον δύο μέχρι τριῶν γραμμάτων χωροῦν.

Ὄπίσω διακρίνονται γράμματά τινα ἀντιθέτως φερόμενα.

Ἡ χάραξις τῶν γραμμάτων ἀμελὴς τοῦ τέλους τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

6. Μολύβδινον ἔλασμα ἐπίμηκες καὶ στενὸν μήκ. 0.06 μ., ὕψ. 0.011 μ. (εἰκ. 31).

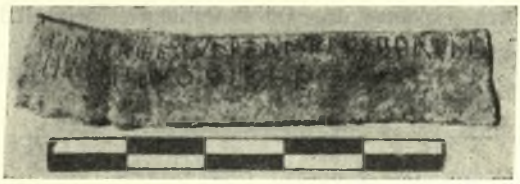

Εἰκ. 31. Ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

Τίνι κα θεὸν εὐξάμενος πράξαι
ἁ ἐπὶ νόοι ἔχε

Ιρβλ. Ἠπειρ. Χρον. Ι΄, 1935 σ. 258 ἀρ. 25: *αὐτὸς ἐπὶ γνώμαι ἔχηι* . . .

Γράμματα: τὸ θ μὲ διασταυρουμένας ἐντὸς κεραίας, τὸ δὲ ε μὲ λοξὰς πρὸς τὰ κάτω καὶ παραλλήλους κεραίας. Τῶν ἀρχῶν τοῦ Ε΄ αἰῶνος.

7. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.072 μ. ὕψ. 0.022 μ. (εἰκ. 29,2).

Ἐ*μπορευόμενοι*
ἐς . . . . . .

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ δεύτερος στίχος ἀδιάγνωστος. Ἡ ἐπιγραφὴ βουστροφηδόν.

Ὀπίσω: *Ενπορα . . .*

καὶ ἄλλα τινὰ γράμματα ἀδιάγνωστα ἄλλης ἐπιγραφῆς. Εἶναι φανερὸν ὅτι ἡ λέξις αὕτη εἶναι τμῆμα τῆς ἀπαντήσεως.

8. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.125 μ., ὕψ. 0.02 – 0.022 μ. (εἰκ. 32).

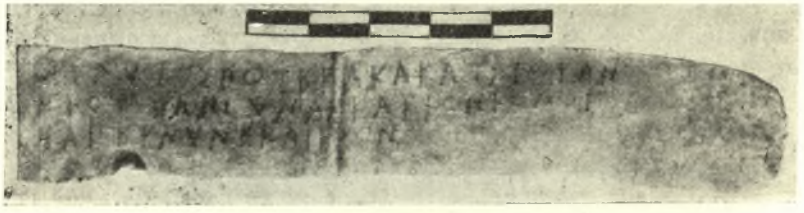

Εἰκ. 32. Ἐνεπίγραφον μολύβδινον ἔλασμα.

Θέλυτος (;) πότερα κα κατὰ χώραν
ἔχων τὰν γυναῖκα εχων κοδοι
καπερν (;) υνε και εϝον

Ὀπίσω μὲ μεγάλα γράμματα:

Θέλυτος (;) αι καν . αεχον

. . . .

Τοῦ Ε' αἰῶνος.

9. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.09 – 0.095 μ., ὕψ. 0.018 μ. Μὲ βαθέως χαραγμένα γράμματα:

Θεὸς τύχαν. Ἐπικοινῆται Καλ[λισ]-
θένης τῷ Διὶ τῷ Νάῳ καὶ τᾶ Διώ[νᾳ]
λῷον καὶ ἄμεινον κα πρ[ά]σσ[οι . .

Ὀπίσω ἀντιστρόφως (εἰκ. 33):

Εἰκ. 33. Ὀπισθία ὄψις τῆς ὑπ' ἀρ. 9 ἐπιγραφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

και αὐτ κάκιστον επειτα χι
ονη αὐτὰν μόναν πεπαμένος
καὶ ἐποικοδομήυν

Γράμματα Δ΄ αἰῶνος.

10. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.06, ὕψ. 0.015 (εἰκ. 29,3).

ἦ ἓὼν τυνχάνω

Ὄπίσω μὲ μεγάλα γράμματα:

ἁ γυνὰ
μένε

Ἀπάντησις εἰς τὴν ἐμπρὸς ἐρώτησιν.

Περαιτέρω διακρίνονται γράμματά τινα τοῦ Ε΄ αἰ. κορινθιακά.

11. Μολύβδινον ἔλασμα δεξιὰ ἀποκεκρουμένον μήκ. 0.07 μ., ὕψ. 0.013 μ.

Βοστρύχα ἁ Δόρκωνος ηδυκε κι . . . . /ἀ-
ργύριον τὸ Διὼν ἀπώλεσε ξ . . . . . .
τοῖς νῦν Ἀκτίοις ὦ Ζεῦ Νᾶε κ/αὶ Διώνα . . . .

Τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

12. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.065 μ., ὕψ. 0.013-0.18 μ. Ἄνω καμπυλούμενον (εἰκ. 29,4).

Φείδων

Τοῦ Δ΄ αἰ.

13. Μολύβδινον ὀρθογώνιον ἔλασμα, τοῦ ὁποίου ἡ ἄνω ἀριστερὰ καὶ ἡ κάτω δεξιὰ γωνία ἀποκεκρουμέναι· μῆκ. 0.077 μ., ὕψ. 0.04 μ.

Τ/ίνι κα θεῷ εὐ-
χόμενος καὶ θύ-
ων βέλτιον πράσ-
σοι

Ὄπίσω ἀμυδρῶς ἄλλη ἐπιγραφὴ ἐντὸς ἄλλης χαραγμένη. Ε΄-Δ΄ αἰ.

14. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.072 μ., ὕψ. 0.022 μ.

Θε/ὸς τύχα /ἦ/ ἐπιμ . . νάσας
λῷον καὶ ἄμινον πράσοιμ
ι αὐτίκα καὶ ἰς τὸν ὕστερον χρόνον

Τὸ ε τοῦ τρίτου στίχου (ὕστερον) κορινθιακόν.

Σημειωτέα ἡ δήλωσις τοῦ *ει* δι' ἁπλοῦ *ι*.

Τοῦ Δ΄ αἰῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

15. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.152 μ., ὕψ, 0.022 μ.

Ἀγαθῇ τύχῃ. Ἐπερωτᾷ Ἄργει. λ[Δί]α Νᾶον καὶ Διώναν
εἰ λῷον καὶ ἄμεινον ε ι τ ο ν ι ἀνελθόντα στρατεύ-
εσθαι ἐπ' Ἀντίοχον

Τὸ β' στίχου *ειτονι* ἴσως εἶναι ἐστίν.

Γράμματα C = σ καὶ ᔓ = ω
Τοῦ Δ' – Γ' αἰῶνος.

16. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.15 μ., ὕψ. 0.022 μ. εἰς τέσσαρα συνανήκοντα τεμάχια :

Ἀγ[α]σίων ὑπὲ(ρ) τοῦ θησαυροῦ
ἢ λαυομαι φανον

Γράμματα : ⟨ = σ, ⱽ = υ, Φ = φ.
Ὄπίσω λείψανα ἄλλης ἐπιγραφῆς :

τύχῃ / ἀγαθῇ. Ἐπερωτ[ᾷ] Δία Νᾶον καὶ Διώναν
εἰ λῶον καὶ ἄμεινον . . . . .

Τοῦ Δ' – Γ' αἰῶνος.

17. Μολυβδίνη κυκλικὴ ψῆφος διαμ. 0.019 – 0.02 μ. Ἐντὸς ἔκτυπα τὰ γράμματα :

Ἱερὰ

Εἰκ. 34. Μολυβδ. ἐνεπίγραφος ψῆφος.

Πρὸς χρῆσίν τινα τοῦ ἱεροῦ (εἰκ. 34).
Ρωμαϊκῶν χρόνων.

18. Μολύβδινον ἔλασμα εἰς τέσσαρα τεμάχια, ἐλλείποντος τμήματος μεταξὺ τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου. Μῆκ. σωζ. 0.124 μ., πλάτ. 0.012 μ.

Πότερα μ . . . . κα τὰν τέχναν ἐργαζομένῳ
οναιον ει . . . . αν χαλκηαν

Ὄπίσω :

ας τέχνα

Ἴσως ἡ ὀπίσω ἐπιγραφὴ ἦτο ἀπάντησις τοῦ μαντείου.
Τοῦ Δ' αἰῶνος.

19. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.075 μ., ὕψ. 0.01 μ.

. με . ι . ς ἐπερωτῆ τὸν Δία τὸν [Νᾶον
καὶ τὰν Διώναν τίκα θύων βέλτιον
. . . .

Τὰ γράμματα ἀνωμάλως καὶ ἀμελῶς χαραγμένα.
Τοῦ Δ' αἰῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

20. Τμῆμα μολυβδίνου ἐλάσματος μήκ. 0.75 μ., ὕψ. 0.012 μ. (εἰκ. 29,δ).

Θεὸς τύχα ἐϝών

21. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.11 μ., ὕψ. 0.03 μ.

Θεοὶ τύχη ἀγαθὴ
Ἀρίζηλος ἐπανερωτᾷ τὸν θεὸν
ὅ τι δρῶν ἢ ποιῶν λῷον καὶ ἄμεινον
ἔσται αὐτῷ καὶ χρημάτων κτῆσις ἀγαθὴ ἔσται

Τοῦ Δ΄ αἰῶνος.
Ὄπίσω ἀντιστρόφως χαραγμένη ἀρχαιοτέρα ἐπιγραφή:

ε.φαι. ακοναι μιθυρα
αι πεθανε του τοϛεστο

22. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.085 μ., ὕψ. 0.027 – 0.035 μ. Λίαν δυσανάγνωστον:

Θεὸς τύχα. Διαι ται ικ
ευμενος νικε υπερ τουχο
εου του Αριστογειτοσα
πεδοιο χιτος ἀντίδικος
καὶ τᾶς Ϝοικίας

Τοῦ Ε΄ αἰῶνος.
Ὄπίσω ἔχει δύο ἐπιγραφάς, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀριστερά:

θεὸς
Διὶ πατροίωι περὶ . . . ιο
τυχαι λοιβὰν
Ἡρακλεῖ Ἐρεχθε(ῖ)
Ἀθάναι Πατρόια

ἡ δὲ δεξιὰ ἀντιστρόφως καὶ μὲ μεγάλα γράμματα:

Δᾶμυς περὶ παμπ[ασίας . . . . .
ε . . . ν . .
περι γαεν . .

23. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.073 μ., ὕψ. 0.06 μ.

Θεὸς τύχα
Λυκόφρων . ατεκανο
ο αμυλαν το τανασοριγγα κι
ε παι τιωντι και . . . . πλαγᾶς
τᾶς Λυκόφρονος τέθνακε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τοῦ Δ′ αἰῶνος.

24. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.079 μ., ὕψ. 0.024 μ.

Βέλτιον πιπαν . . γαν . .
. κομενῳ γυναῖκα
πράσσοιμι

Τοῦ Ε′ – Δ′ αἰῶνος.

25. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.058 μ., ὕψ. 0,012 μ. Κατὰ τὴν ἄνω ἀριστερὰν γωνίαν τέσσαρες ὀπαὶ σχηματίζουσαι τετράγωνον, ἴσως πρὸς ἀνάρτησιν ἢ προσήλωσιν.

Τύχᾳ

καὶ ἀντιστρόφως:

ἅλὰν . . .

26. Μολύβδινον ἔλασμα μήκ. 0.092 μ., ὕψ. 0.011 μ. (εἰκ. 29,6).

ἦ ἄλλος πονοίη

Τοῦ Ε′ αἰῶνος.

2. Η ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΡΟΔΟΤΟΠΙ

Ἡ ἁμαξιτὴ ὁδὸς Ἰωαννίνων - Ἡγουμενίτσης ἐγκαταλείπουσα τὴν κοιλάδα καὶ ἀνερχομένη ἀριστερὰ πρὸς τὸν αὐχένα τοῦ Μεγάλου Μπισδουνιοῦ φθάνει μετ' ὀλίγον εἰς ἑτέραν κοιλάδα, ἥτις ἐκτείνεται πρὸς βορρᾶν καὶ ἑνοῦται πρὸς τὴν τῆς Λαψίστας. Ἡ μικρὰ αὕτη κοιλὰς ἔχει πρὸς Α. τὰ βουνὰ τοῦ Γαρδικιοῦ καὶ ἀπέναντι αὐτῶν ἐκ Δ. τὸ Ροδοτόπι. Εἰς τὴν Α. αὐτῆς πλευρὰν παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο περίπου χιλιομέτρων ἀπὸ τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἐκτείνονται τὰ ἐρείπια ναοῦ, τὸν ὁποῖον ἀνεῦρον τὸ 1935, ὡς διέλαβον ἐν Ἠπειρωτ. Χρονικ. Ι′, 1935 σελ. 261/2. ΝΑ. ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ἄνωθι τοῦ Γαρδικιοῦ βουνοῦ σώζεται ἀκρόπολις τετειχισμένη, ἀνήκουσα πιθανῶς εἰς τὴν πόλιν τῆς κοιλάδος ταύτης, ἥτις θὰ ἦτο μεγάλη καὶ σημαντική, διότι καὶ ἄλλα κτήρια πόλεως εὑρίσκονται παρὰ τὸν ναόν, τοῦ ὁποίου ἐπεχείρησα ἐφέτος νὰ συμπληρώσω τὴν ἀνασκαφήν. Πρὸς τούτοις, ἂν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐκεῖ εἶχε στηθῆ ψήφισμα ἄλλης πόλεως καὶ ἱδρυθῆ ἄγαλμα Ρωμαίου αὐτοκράτορος, ὡς ἔγραψα ἔνθ' ἀν., εἶναι πιθανὸν ὅτι ἔχομεν πρὸ ἡμῶν σπουδαίαν ἠπειρωτικὴν πόλιν, ἴσως τὴν Πασσαρῶνα, τῆς ὁποίας δὲν γνωρίζομεν τὴν θέσιν. Κατὰ τὸν μεταξὺ ὅμως χρόνον οἱ πέριξ χωρικοὶ ἐξεμεταλλεύθησαν τὰ ἐρείπια ὡς λατομεῖον καὶ ἀπέσπασαν πλείστους λίθους, ἔθραυσαν ἄλλους ἵνα ἀποκομίσουν αὐτοὺς εὐκολώτερον καὶ ἐν γένει ἐπήνεγκον μεγάλην καταστροφὴν εἰς τὸ κτήριον. Μόλις δὲ εἶναι δυνατὴ τώρα ἡ κατὰ προσέγγισιν σχε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δίασις αὐτοῦ, ὡς φαίνεται ἐν τῷ πίν. 1. Θὰ δώσω ἐδῶ βραχεῖαν περιγραφὴν τοῦ ἐρειπίου.

Πρόκειται περὶ ναοῦ ὀρθογωνίου, μήκ. 19.30 μ. καὶ πλάτ. 11.00 μ., ἔχοντος πτερὸν περιβάλλον σηκὸν μήκ. 9 μ. καὶ πλάτ. 6 μ. Τῆς ΝΑ. στενῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἔχουν ἀφαιρεθῆ οἱ πλεῖστοι λίθοι σωζομένου μόνον τοῦ τελευταίου ἐπὶ τοῦ στερεοῦ ἐδάφους. Ἐπίσης ἐλλείπουν οἱ περισσότεροι λίθοι ἐκ τῆς ΝΔ. μακρᾶς πλευρᾶς καὶ ἐν μέρει ἐκ τῆς ΒΔ. Μόνον τῆς ΒΑ. μακρᾶς ἐσώθη ἡ εὐθυντηρία καὶ ἐπ' αὐτῆς δύο συνεχόμενοι λίθοι καὶ εἷς περαιτέρω, πιθανῶς ἐκ τοῦ πρώτου ἢ κατωτάτου ἀναβαθμοῦ τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 1), ἀλλὰ καὶ τούτων ἡ ἄνω ἐπιφάνεια ἔχει ἀπολεπισθῆ, ὥστε

Εἰκ. 1. Ὁ ναὸς τοῦ Ροδοτοπίου ἐκ Δ. πρὸς Α.

δὲν εἶναι γνωστὸν τὸ ὕψος των. Ὁλόκληρος ὁ ναὸς εἶναι κατεσκευασμένος ἐξ ἀσβεστολίθου, τοῦ ὁποίου μεγάλαι πλάκες ἄδρῶς εἰργασμέναι ἀποτελοῦν τὴν κρηπῖδα. Μόνον οἱ σωζόμενοι τρεῖς μνημονευθέντες δόμοι ἔχουν τὴν ἐξωτερικὴν κάθετον ἐπιφάνειαν καλῶς λελεασμένην.

Ὁ σηκὸς ἀπέχει κατὰ τὰς πλαγίας μὲν μακρὰς πλευρὰς 2.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἄκρου τοῦ ναοῦ, κατὰ δὲ τὴν ΒΔ. στενὴν πλευρὰν κατὰ 4.30 μ. καὶ κατὰ τὴν ΝΑ. κατὰ 6 μ., ὥστε ἀποτελεῖ ὀρθογώνιον 9×6 μ. Ἡ ΝΑ. πλευρὰ ἐξέχει ἑκατέρωθεν 0.50 μ., εἶναι δηλ. πλατυτέρα τῆς ἀντιστοίχου ΒΔ. κατὰ 1 μ., ἡ δὲ προεξοχὴ αὕτη συνεχίζεται εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς εἰς μῆκος 2.80 μ., ὡς τοῦτο παρετηρήθη καὶ εἰς τοὺς μικροὺς ναΐσκους τῆς Δωδώνης (Ἠπειρ. Χρον. Ι', 1935, πίν. 1, Θ καὶ Ζ καὶ Π.Α.Ε., 1929 σ. 105, σχεδιογρ. 1). Μεταξὺ τῆς ΝΑ. πλευρᾶς τοῦ σηκοῦ καὶ τῆς ἐναντι αὐτῆς τοῦ πτεροῦ εὑρέθησαν πολλαὶ ρομβοειδεῖς μαρμάριναι πλάκες διαφόρων χρωμάτων ὡς ροδίνου, κυανοῦ ἀνοικτοῦ, κυανοῦ βαθέος καὶ λευκοῦ ὕψ. 0.245, πλάτ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

0.145 καὶ μήκ. πλευρᾶς περίπου 0.143 μ. Ἡ κάτω αὐτῶν ἐπιφάνεια εἶναι ἀδρῶς εἰργασμένη, ὀξυνομένη κατὰ τὸ μέσον ὥστε νὰ ἐμπηγνύεται εἰς τὸ ἀσβεστόστρωμα. Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν καὶ ὀλίγα τεμάχια ἡμισείας πλακὸς τριγωνικοῦ σχήματος δηλ. ἡμίσεος ρόμβου. Ἀσφαλῶς προέρχονται ἐκ πλακοστρώσεως τοῦ προδόμου.

Κατεσπαρμένα ἐντὸς τῶν πέριξ ἀγρῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τούτων εὑρέθησαν καὶ ἱκανὰ τεμάχια σφονδύλων κιόνων, ἄλλα ἐκ μαρμάρου, ἄλλα ἐξ ἀσβεστολίθου. Σημειώνω ἓν ὕψ. 1.25 ἐξ ἀσβεστολίθου μὲ εἴκοσι τέσσαρας ἰωνικὰς ραβδώσεις, ὅπερ ἔχει στηθῆ κατὰ τὴν ΝΔ. γωνίαν, ὡς φαίνεται ἐν τῇ εἰκ. 1.

Ἄλλου σφονδύλου τεμάχιον σώζει ὕψ. 0.36 μ., διάμ. 0.572 μ. ἀπὸ

Εἰκ. 2. Ἰωνικὸν κιονόκρανον.

ταινίας εἰς ταινίαν, πλάτ. ραβδώσεως 0.07 μ. καὶ πλάτ. ταινίας 0.015 μ. Καὶ ἄλλο τεμάχιον μὲ εἰκοσιτέσσαρας ραβδώσεις ἔχει διάμ. 0.615 μ. ἀπὸ ταινίας εἰς ταινίαν. Πρὸς τούτοις ἀναφέρω ἓν πολὺ μικρὸν δυστυχῶς τεμάχιον σφονδύλου ἐξ ἀσβεστολίθου μὲ ἀβαθεῖς ραβδώσεις ἑνουμένας εἰς ἀκμὴν ἴσως δωρικοῦ κίονος. Πάντως οἱ σφόνδυλοι οὗτοι προέρχονται ἐκ τῶν κιόνων τοῦ ναοῦ, ὅστις πιθανῶς θὰ εἶχεν εἰς μὲν τὰς στενὰς πλευρὰς ἓξ κίονας, εἰς δὲ τὰς μακρὰς ἕνδεκα.

Ἡ διαμόρφωσις τοῦ προδόμου τοῦ σηκοῦ δεικνύει ὅτι οὗτος θὰ ἦτο πρόστυλος μὲ τέσσαρας κίονας. Δὲν γνωρίζομεν πῶς ἐστεγάζετο ὁ πρόδομος τοῦ ναοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ βάθος ἔφθανε τὰ 4.50 μ. Ἂς σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν ΝΑ. γωνίαν ἔξω τοῦ σηκοῦ εὑρέθη λίθος, ἐντετειχισμένος εἰς τὸ πλακόστρωτον δάπεδον μὲ βαθεῖαν ὀκτάγωνον κοιλότητα, ἐντὸς τῆς ὁποίας θὰ προσηρμόζετο ὀκτάγωνος στῦλος, τοῦ ὁποίου τεμάχια καὶ ἐπίκρανον εὑρέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θησαν εἰς ἄλλο σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ δὴ εἰς τὸν Ν τοῖχον ταφικοῦ περιβόλου πρὸς Β τοῦ ναοῦ, περὶ οὗ κατωτέρω. Ἂν οἱ ὀκτάγωνοι οὗτοι στῦλοι ὑπεστήριζον τὴν στέγην τοῦ προδόμου τοῦ ναοῦ, οὐδεμία ὑπάρχει ἔνδειξις. Προσθέτω μόνον ὅτι τοιοῦτοι ὀκτάγωνοι στῦλοι ἐβάσταζον τὰς στοὰς τοῦ προπύλου τοῦ ἐν Αἰγίνῃ ναοῦ τῆς Ἀφαίας, τοῦ ὁποίου ἡ μορφὴ καὶ αἱ διαστάσεις ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς ἐδῶ· βλ. FURTWAENGLER, Aegina:

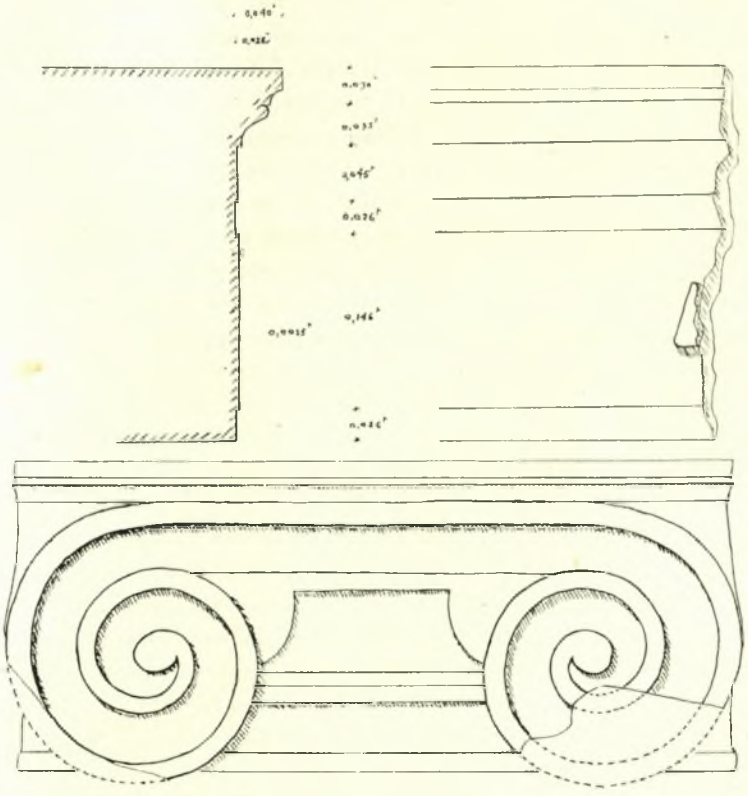

Εἰκ. 3. ἄνω. Ἐπίκρανον παραστάδος· κάτω σχέδιον Ἰωνικοῦ κονοκράνου εἰκ. 2.

Das Heiligtum der Aphaia σ. 78 καὶ εἰκ. 26. Περὶ ἄλλων ὁμοίων στύλων αὐτ. σ. 84 ἑξ. Βλ. καὶ κατωτέρω τὰς παρατηρήσεις τοῦ κ. Δάκαρη καὶ τὸν ἐν Φοινίκῃ εὑρεθέντα στῦλον καὶ ἐπίκρανον.

Ἐκ τῆς ἀνωδομῆς τοῦ ναοῦ ὀλίγα λείψανα ἐσώθησαν. Ἐκτὸς τῶν σφονδύλων τῶν κιόνων εὑρέθησαν καὶ δύο ἰωνικὰ κιονόκρανα, τῶν ὁποίων ἓν σώζει τὰς περισσοτέρας του μορφάς (εἰκ. 2 καὶ 3 κάτω). Εἶναι ἐξ ἀσβεστολίθου μὲ ἐλαφρῶς ἀποκεκρουμένας τὰς ἕλικας κατὰ τὰ ἄκρα τῶν γωνιῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὕψ. 0.255, πλάτ. 0.61 μ. Ἔχει χαμηλὸν ἄβακα μὲ ἐλαφρὰ κυμάτια καὶ μεγάλας ἕλικας, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ μόλις κυρτούμενος ἐχῖνος κοσμεῖται, μόνον κατὰ τὰς γωνίας, ὑπὸ τοῦ ἐπιπεδογλύφου ἀνθεμίου, δηλουμένου ἁπλῶς διὰ περιγράμματος, ἐνῷ τὰ φύλλα θὰ ἐδηλοῦντο ἴσως διὰ χρώματος, ὅπως πιθανῶς καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν ὠά. Τὸ θέμα τοῦτο παριστάνει ἀσφαλῶς τὸ ἀπεξηραμένον περίγραμμα τοῦ ἀρχικοῦ πραγματικοῦ ἀνθεμίου, τὸ ὁποῖον ἐκόσμει τὰς γωνίας τῶν ἑλίκων, ὅπως βλέπομεν αὐτὸ εἰς σειρὰν ἰωνικῶν κιονοκράνων τῆς Ὀλυμπίας, ἐκ τῆς παλαίστρας, τοῦ Φιλιππείου κτλ. Πρβ. Olympia, Die Baudenkmäler II, πίν. LXXXIX, 3. 6, LXXIV, 6. 18, καὶ LXXXI, ὅπου βλέπει τις τὸ ἀρχικὸν ζωντανὸν ἀνθέμιον νὰ ἀποξηραίνεται καὶ νὰ σχηματοποιῆται βαθμηδὸν μέχρι γραμμικότητος ὡς τὸ ἐνταῦθα περιγραφόμενον κιονόκρανον. Ἡ ἄνω ἐπιφάνεια τοῦ ἄβακος φέρει χαμηλὸν ἐξέχον ἀνάγλυφον, ἐφ' οὗ ἐπάτει τὸ ἐπιστύλιον, ἵνα μὴ τὸ βάρος του πίπτῃ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ κιονοκράνου, ὅπου αἱ ἕλικες. Τὸ κιονόκρανον φέρει ἕλικας κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς καὶ προέρχεται ἐκ γωνίας. Ἡ ὅλη κατασκευή, τὸ ταπεινὸν ὑλικὸν τοῦ ἀσβεστολίθου καὶ ἡ ἐντελῶς ἐπιπεδόγλυφος μορφὴ τοῦ ἀναγλύφου μαρτυροῦν ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Πιθανῶς ἐξ ἐπικράνου παραστάδος προέρχεται τμῆμα δόμου ἐξ ἀσβεστολίθου, ὕψ. 0.311 μ., ὅστις φέρει ἄνω κυμάτιον καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τμῆμα περιβαλλόμενον ὑπὸ ταινίας βαθύτερον εἰργασμένης καὶ μέρος τριγωνικοῦ τεκτονικοῦ ἀγκῶνος κατὰ τὸ ἄκρον (εἰκ. 3 ἄνω). Τὸ τεμάχιον τοῦτο ὡς καὶ συντρίμματα ἄλλων διὰ τῆς ἐργασίας των μαρτυροῦν ἑλληνικοὺς χρόνους τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. Τὴν αὐτὴν καλὴν καὶ ἐπιμελῆ ἐργασίαν παρατηρεῖ τις καὶ ἐπὶ τοῦ σωζομένου πρώτου ἀναβαθμοῦ τοῦ στυλοβάτου. Ὅθεν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ὁ ναὸς οὗτος τοῦ Ροδοτοπίου θὰ κατεσκευάσθη ἤδη κατὰ τὰ τέλη ἴσως τοῦ Δ' αἰῶνος. Ὅτι ὑπῆρχεν ἐκεῖ ὁ ναὸς ἐμφαίνεται καὶ ἐκ τῆς ἐκεῖ εὑρεθείσης ἐπιγραφῆς, ψηφίσματος τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀτεράργων, ἀναγομένης εἰς τὸν Γ' π.Χ. αἰῶνα (Ἠπειρ. Χρον. Ι', 1935, σ. 261 ἑξ. καὶ L. Robert, Bulletin Épigraphique 1939[1]. Φαίνεται ὅμως

[1] Ἂς μοὶ ἐπιτραπῇ νὰ σημειώσω ἀντιπαρατηρήσεις τινὰς εἰς τὰ σχόλια τοῦ L. Robert αὐτόθι καὶ εἰς τὰ Hellenica, I, σελ. 95 ἑξ. εἰς ἐπιγραφὰς ἐκ Δωδώνης καὶ Ροδοτοπίου.

Ἡ ἀνάγνωσις (σελ. 472, Décret I, 153) τοῦ στίχ. 5 *Ὀρραίτας*, τὴν ὁποίαν προτείνει ὁ κ. Robert ὑπεστηρίχθη ἤδη ὑπ' ἐμοῦ (ἐν τῇ ὡς ἄνω ἐκθέσει τῶν Ἠπειρ. Χρον. Ι' σ. 248) δι' ἐπιχειρημάτων παλαιογραφικῶν ἢ ἐπιγραφικῶν καὶ γλωσσικῶν.

Ἡ ἀνάγνωσις τοῦ τέλους τοῦ στίχου 8: [*ἀνανε*] ἀντὶ τῆς ἰδικῆς μου: *[ἐπικαλ]* δὲν μοὶ φαίνεται πιθανὴ: δεδομένου ὅτι οἱ ἀπεσταλμένοι τῶν Περγαμίων ἦλθον ἵνα ἀνανεώσουν τὴν παλαιὰν φιλίαν καὶ προξενίαν πρὸς τοὺς Ἀτεράργους φυσικὸν ἦτο νὰ ἐπικαλοῦνται τὴν φιλίαν ταύτην, ὅπερ θὰ ἐπετύγχανον διὰ τοῦ ψηφίσματος τούτου. Ἡ ἐπανάληψις μάλιστα τῆς αὐτῆς λέξεως [*ἀνανεῶσαι*] εὐθὺς ἀμέσως κατω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὅτι ὁ ναὸς κατεστράφη βραδύτερον ἴσως ἐκ πυρκαϊᾶς ἢ πυρπολήσεως πιθανὸν ὑπὸ τοῦ Παύλου Αἰμιλίου. Οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῇ λεπτὸν στρῶμα ἀσβέστου ὕψ. 0.10 μ. περίπου, τὸ ὁποῖον περιθέει ὁλόκληρον τὴν περίμετρον τοῦ ναοῦ εἰς τὸ ὕψος τῆς εὐθυντηρίας καὶ πλησίον αὐτῆς. Τοῦτο δηλοῦν ἐπίσης καὶ ἄλλα μαρμάρινα τεμάχια ἐξ ἀκροκεράμων καὶ ἀκρωτηρίων, τῶν ὁποίων ἡ ἐπιφάνεια ἔχει ἀσβεστοποιηθῇ καὶ ἀποτρίβεται εὐκόλως. Ἐκ τούτων ἀναφέρω:

1. Τμῆμα μαρμαρίνου ἀκρωτηρίου μὲ ἀνθέμιον. Κάτω λήγει εἰς ἐπίπεδον, ἡ προσθία δὲ ἐπιφάνεια εἶναι κάτω ἡμικυκλική. Ὀπίσω φέρει βαθὺν τόρμον πρὸς σύνδεσιν. Ὕψ. σωζόμενον 0.37 μ., πλάτ. ἐμπρὸς κατὰ τὴν βάσιν 0.15 μ. Ἐμπρὸς ἀνάγλυφον φύλλον μὲ ὀπὰς κατ' ἀποστάσεις κλίνει πρὸς ἀριστερὰ ἐλεύθερον. Ὑπεράνω αὐτοῦ ἐξέρχονται ἕλικες ἀντιστρόφως ἑλισσόμεναι (εἰκ. 4).

2. Τεμάχιον μαρμαρίνου ἀνθεμωτοῦ ἀκρωτηρίου, λίαν εὐθρύπτου ἐκ καύσεως· ὕψ. σωζομ. 0.17 μ., πλάτ. 0.10 μ., πάχ. 0,006 μ. Ὀπίσω φέρει ἐπίσης ὀπὴν τόρμου (εἰκ. 5).

3. Τὸ ἄνω μέρος μαρμαρίνης λεοντοκεφαλῆς· ὕψ. 0.20 μ., πλάτ. 0.23 μ.,

τέρω θὰ ἦτο πλεονασμός, ὅστις εἰς οὐδὲν παράδειγμα τῶν ὑπὸ τοῦ Robert κατωτέρω 97 σημ. 1 ἀναφερομένων ὑπάρχει.

Ὀρθὴν εὑρίσκω τὴν γνώμην τοῦ Robert (ἐν στίχ. 4-5) ὅτι ὁ *Νίκανδρος τοῦ Θευ*[δότου] ἦτο προστάτης τῶν Περγαμίων, ἀλλὰ χωρὶς τὴν προσθήκην *τοῦ* (προστάτα), διότι ὁ χῶρος ἦτο μικρὸς πρὸς 31 γράμματα. Καὶ ὑπάρχουν μὲν εἰς ἄλλους στίχους τόσα γράμματα, ὡς εἰς τὸν 9, ἀλλ' εἰς αὐτὸν ἁπαντοῦν πολλὰ ι. Τὸ αὐτὸ θὰ ἔλεγε κανεὶς καὶ περὶ τοῦ στίχου 8, ὅπου ἡ συμπλήρωσις τοῦ Robert [*καὶ ἀνανε*] ἔχει πολλὰ γράμματα.

Στίχ. 7. Ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ *Ἱέρωνος τοῦ Ζωΐλου Ἀκραλεστῶν* δὲν εἶναι πιθανὴ ἀντὶ τῆς ἰδικῆς μου *Ἀκραλέστων*[ος], διότι τότε ἔπρεπε νὰ δηλοῦται *Ἀκραλεστοῦ* κατὰ τὸ *Κυεστοῦ* τοῦ στίχ. 2 καὶ *Ὑγχεστοῦ* τῆς ἐπιγραφῆς S.G.D.I. II, 1349, ἂν καὶ ἀπαντᾷ καὶ εἰς γεν. πληθυντικοῦ τὸ ἐθνικόν.

Στίχ. 8. Προκειμένου περὶ τοῦ (Γέλωνος) *Χαράδρου*, τὸ ὁποῖον εἶναι ἐθνικὸν ἐκ τῆς πόλεως Χαράδρας, ἰσχυρίζεται ὅτι δὲν εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ Χαράδρα εἶναι ἡ πατρὶς τῶν ἀναφερομένων πολιτῶν Χαράδρων ἢ Χεράδρων ἀλλαχοῦ, διότι τὸ τοπωνύμιον τοῦτο, προελθὸν ἐκ τῆς χαράδρας, εἶναι δυνατὸν νὰ εὑρίσκεται εἰς πλείονα μέρη τῆς ὀρεινῆς Ἠπείρου. Εἰς ταῦτα πρέπει νὰ παρατηρηθῇ ὅτι, ἂν οἱ τρεῖς αὐτοὶ Χάραδροι τῆς ἐπιγραφῆς S.G.D.I., 1352 δὲν κατήγοντο ἐκ τῆς αὐτῆς πόλεως Χαράδρας, ἀσφαλῶς θὰ διεκρίνοντο κάπως εἰς ποίαν ἐκ τῶν πολλῶν πόλεων μὲ τὸ ὄνομα Χαράδρα ἀνῆκον, ὡς θέλει αὐτὰς ὁ Robert. Ἀφοῦ λοιπὸν καὶ οἱ τρεῖς ἀναφέρονται ἁπλῶς ὡς Χάραδροι καὶ μάλιστα ὁ εἷς κατόπιν τοῦ ἄλλου χωρὶς καμμίαν ἄλλην διάκρισιν, σημαίνει ὅτι θὰ κατήγοντο ἀπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν πόλιν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Πολύβιος καὶ ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος.

Στίχ. 14. Τὸ *καπ' αἰῶνος* = καὶ ἐπ' αἰῶνος.

Σημαντικὴ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἡ ταύτισις τῶν Περγαμίων πρὸς τὴν ἐν Ἠπείρῳ μεμαρτυρημένην πόλιν Πέργαμον, ἣν θαυμασίως ἐστήριξεν ὁ Robert.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πάχ. 0.204 μ. Σώζεται μόνον τμῆμα μὲ δύο ἕλικας καὶ μέρος κόμης. Τὸ κάτω μέρος εἶναι ἀποκεκρουμένον μέχρι τοῦ ἡμικυκλικοῦ κρουνοῦ (εἰκ. 6). Ὅμοιον τεμάχιον εὑρέθη καὶ ἄλλης λεοντοκεφαλῆς ἐξ ὑδρορρόης.

Ἐπίσης εὑρέθησαν ὀλίγα τεμάχια ἐκ τῆς στέγης ὡς στρωτήρων, ἐκ σίμης καὶ τμῆμα καλυπτῆρος, ἅπαντα ἐξ ἀσβεστολίθου. Ἀλλὰ καὶ πήλινα τεμάχια ἐκ τῆς στέγης εὑρέθησαν προερχόμενα ἐκ στρωτήρων, καλυπτήρων συνήθους μορφῆς καὶ μία ἀκροκέραμος κορυφαία λίαν ἐφθαρμένη.

Πέραν τοῦ ναοῦ καὶ οἱονεὶ ὡς συνέχεια αὐτοῦ (πίν. 1) ἐκτείνεται πλα-

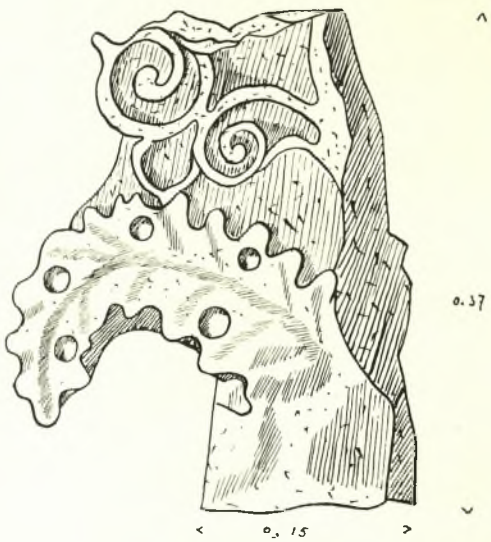

Εἰκ. 4. Ἀκρωτηρίου τμῆμα.

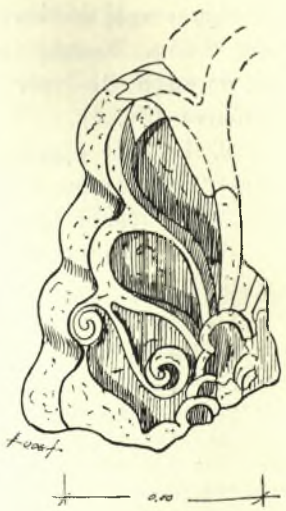

Εἰκ. 5. Σχέδιον ἀνθεμωτοῦ ἀκρωτηρίου.

κόστρωτος πλατεῖα (13 × 11 μ.). Ἐντὸς αὐτῆς (εἰκ. 7) εἰς ἀπόστασιν 6 μ. ἀπὸ τοῦ ναοῦ παρατηρεῖται ἰδιαιτέρα πλακόστρωσις ὀλίγον ἐξέχουσα, διαστάσεων 5.45 × 4.50 μ., φέρουσα κατὰ τὴν παρυφήν της ἐπεξεργασίαν ὡσεὶ ἀναθύρωσιν, ἐφ' ἧς ἔβαινε κτίσμα 5 × 4.20 μ. Ἐπὶ τῆς πρὸς τὸν ναὸν πλευρᾶς καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. ἀπὸ τῆς ἄκρας ἐντὸς τοῦ ὀρθογωνίου παρατηρεῖται καὶ ἄλλη ἀναθύρωσις κατὰ μῆκος τῆς πλευρᾶς ταύτης Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐνταῦθα ἦτο ἱδρυμένος ὁ βωμὸς καὶ πρὸ αὐτοῦ ἡ πρόθυσις. Ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σώζονται δόμοι τινὲς κατὰ τὴν Β. καὶ τὴν Α. πλευράν, τῶν ὁποίων εἷς τῆς Β. πλευρᾶς κατὰ χώραν ἔχει τεκτονικὸν ἀγκῶνα, ἐπὶ δὲ τῆς Δ. του πλευρᾶς σώζεται κάθετος σύνδεσμος μετὰ τοῦ κάτωθι αὐτοῦ λίθου μολυβδοχοημένος (βλ. πίν. 1).

Κατὰ τὴν Ν. πλευρὰν τῆς πλακοστρώσεως σώζεται θεμέλιον ἐκ πλα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κῶν, λοξῶς τοποθετημένον, χρησιμεῦον πιθανῶς ὡς ὑπόβαθρον βάσεως μνημείου τινός (4 × 3.40 μ.), ἴσως τοῦ ἐκεῖ ἀνακαλυφθέντος ἀνδριάντος ρωμαίου αὐτοκράτορος. Δυστυχῶς δὲν εἶναι γνωστὴ ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς εὑρέσεως

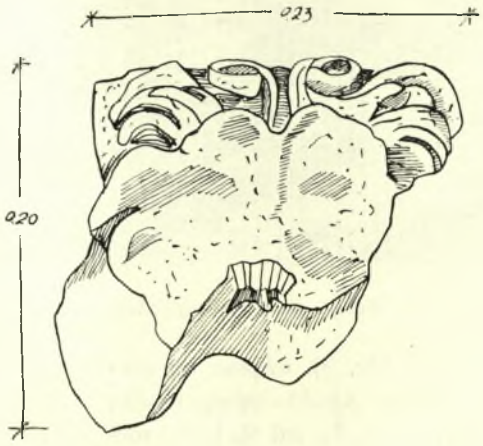

Εἰκ. 6. Τμῆμα μαρμαρίνης λεοντοκεφαλῆς.

αὐτοῦ μεταφερθέντος πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὸ Δημοτικὸν Μουσεῖον Ἰωαννίνων.

Εἰκ. 7. Πλακόστρωτος αὐλή.

Κατὰ τὴν Β. πλευρὰν τοῦ ναοῦ καὶ παρὰ τὴν ΒΔ. γωνίαν ἀνεσκάφη ταφικὸς περίβολος (εἰκ. 8) προχείρως ἐκτισμένος δι' ἀνωμάλων λίθων καὶ ἐνίων κατειργασμένων. Κατὰ τὴν Ν. πλευράν του ἦτο ἐντετειχισμένος καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 8. Ταφικὸς περίβολος.

ὀκτάπλευρος σφόνδυλος (εἰκ. 9), ἀνήκων εἰς στῦλον, καὶ τεμάχιον ὁμοίου. Αὐτόθι ἐπίσης εὑρέθη καὶ τεμάχιον ἐπικράνου (εἰκ. 9α καὶ β). Πρὸς τού-

Εἰκ. 9. Ὀκτάγωνος στῦλος μετ' ἐπικράνου ἠνωρθωμένος.

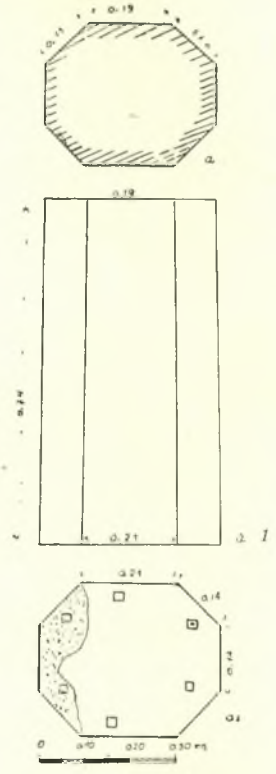

Εἰκ. 9α. Σχέδιον στύλου εἰκ. 9. α καὶ α 2 κάτοψις ἄνω καὶ κάτω βάσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοις εὑρέθη καὶ τεμάχιον ὁμοίου στύλου, τοῦ ὁποίου μία τῶν πλευρῶν προεξετείνετο καὶ ἡνοῦτο πρὸς τοῖχον (εἰκ. 10). Ὅμοιοι στῦλοι ἔχουν εὑρεθῆ καὶ ἐν Κασσώπη τῆς Θεσπρωτίας ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Σωτ. Δάκαρη, τὸν ὁποῖον παρεκάλεσα νὰ ἀναλάβῃ καὶ τὴν μελέτην τῶν ἐνταῦθα, διότι οὗτος παρηκολούθησεν ἄλλως ἐνεργῶς καὶ τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην. Παραθέτω κατωτέρω σύντομον περίληψιν τῶν παρατηρήσεών του:

«Τὰ ἐν Ροδοτοπίῳ εὑρεθέντα τεμάχια, ἀνήκοντα εἰς τρεῖς τοὐλάχιστον, ἀλλὰ διαφόρων διαστάσεων, στύλους, ὑποδηλοῦν τὴν συχνὴν χρῆσίν των εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν παρὰ τὸ Ροδοτόπι[1]. Ὁ τύπος οὗτος προῆλθεν ἐκ τοῦ

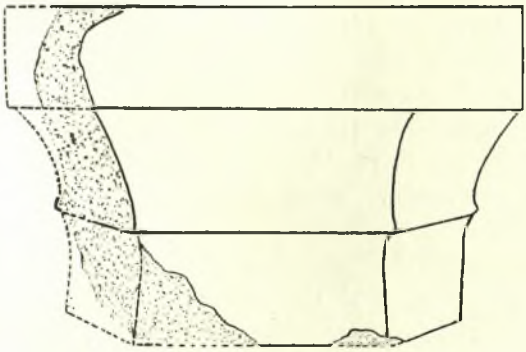

Εἰκ. 9β. Σχέδιον ἐπικράνου εἰκ. 9.

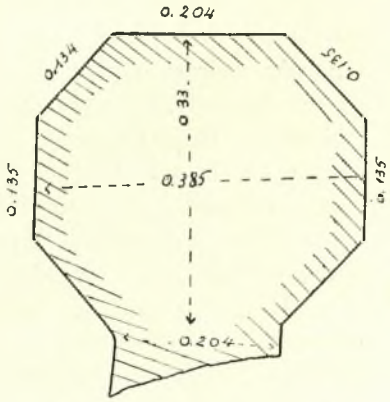

Εἰκ. 10. Τομὴ στύλου ἐνουμένου μετὰ τοίχου.

στύλου μὲ ὀρθογώνιον τομήν, ἀποκοπέντος βαθέως κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας του. Κατὰ τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν ὁ στῦλος οὗτος, ὕψους 0.74 μ., παρουσιάζει τοὺς ἄξονας (0.38 × 0.31 μ.), ὡς καὶ τὰς λοιπὰς ὀκτὼ πλευράς (πλ. 0.19 μ. καὶ 0.13 μ.), κατὰ δύο ὅλα ἑκατοστὰ βραχυτέρους. Ἡ πρὸς τὰ ἄνω μείωσις αὕτη ἀντιστοιχεῖ ἑπομένως εἰς 0.027 μ. κατὰ μέτρον. Ἡ ὀκτάπλευρος βάσις του, ἀποκεκρουμένη κατὰ τὰς τρεῖς πλευράς, διατηρεῖ εἰσέτι τέσσαρας ὀρθογωνίους τόρμους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἷς περιέχει καὶ τὸ σιδηροῦν ἐμπόλιον μετὰ τοῦ μολύβδου. Πιθανῶς καὶ ἄλλοι δύο τόρμοι ὑπῆρχον κατὰ τὴν λοιπὴν ἐλλείπουσαν ἐπιφάνειαν. Οἱ σιδηροῖ οὗτοι σύνδε-

[1] Ἐν τεμάχιον ἀνευρεθὲν καὶ τοῦτο εἰς τὸν ταφικὸν περίβολον δὲν ἀνῆκεν εἰς ἐλεύθερον στῦλον, ἀλλ', ὡς δεικνύουν τὰ συμφυῆ λείψανα προεκτεινομένου λαιμοῦ κατὰ τὴν μίαν μεγάλην πλευράν, ἀπετέλει παραστάδα τοίχου ἢ πιθανώτερον στῦλον ἐσωτερικῆς πεσσοστοιχίας οἰκοδομήματος, συναπτομένης πρὸς τὸν τοῖχον, καθ' ὃν τρόπον καὶ αἱ ἐσωτερικαὶ ἰωνικαὶ κιονοστοιχίαι τοῦ ἐν Βάσσαις ναοῦ τοῦ Ἐπικουρίου Ἀπόλλωνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σμοι ἦσαν ἀναγκαῖοι πρὸς στερεωτέραν ἑδραίωσιν τοῦ στύλου. Ὁμοίους τόρμους ἔφερεν ἐπίσης καὶ τὸ μνημονευθὲν τεμάχιον ἡμίσεος ἐπικράνου (εἰκ. 9), τὸ ὁποῖον σώζει κατὰ τὴν βάσιν του ἕνα τοιοῦτον τόρμον μετὰ σιδηροῦ συνδέσμου καὶ μολύβδου, ὡς καὶ ὅμοιον κενὸν τόρμον ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του. Τὸ ἐπίκρανον τοῦτο, καίτοι δὲν προσαρμόζεται πρὸς τὸν ὑποκείμενον σφόνδυλον τῆς εἰκ. 9, ἀνῆκε πάντως εἰς ὅμοιον κίονα. Τὸ ὕψος του εἶναι 0.19 μ. (ὕψ. ἄβακος 0.06 μ., ἐχίνου 0.07 μ. καὶ ὑποτραχηλίου 0.06 μ.), αἱ δὲ διαστάσεις τοῦ ἄβακος δύνανται νὰ ὑπολογισθοῦν κατὰ προσέγγισιν εἰς 0.38×0.43 μ.

Ὅμοιοι στῦλοι ἀλλὰ μᾶλλον πεπλατυσμένης μορφῆς, ἄλλοι δέ, οἱ τῶν γωνιῶν τοῦ στυλοβάτου, τοῦ τετραγώνου ἀκριβῶς τύπου, ἀνευρέθησαν εἰς κλασικῶν χρόνων οἰκοδόμημα ἐν Κασσώπῃ τῆς νοτίας Ἠπείρου [1], ὡς καὶ εἰς τὸν ἀρχαϊκόν, κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα, ναὸν παρὰ τὸν προφήτην Ἠλίαν Ὑμηττοῦ [2]. Ὁμοίαν μορφὴν ἔχουν καὶ οἱ στῦλοι ἐκ τοῦ Ἀβάτου τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἐκ τοῦ Ἡρῴου τῆς Καλυδῶνος (Β΄ π. Χ. αἰ.) [3]. Στενωτέραν ὅμως ὁμοιότητα παρουσιάζουν πρὸς τοὺς ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν ὀκταπλεύρους ἀρχαϊκοὺς στύλους, τῶν ὁποίων ἡ τομή, ὀλιγώτερον πεπλατυσμένη, ὁμοιάζει πρὸς τοὺς ἡμετέρους [4].

Ἡ χρονολόγησις τῶν στύλων τοῦ Ροδοτοπίου εἶναι δυσχερής. Τὰ ἐπίκρανα τοῦ οἰκοδομήματος τῆς Κασσώπης κατὰ τὸν ἀνασκάψαντα δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν νεώτερα τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ., ἀλλ' ὁ ἐχῖνός των διατηρεῖ ὅλην τὴν κλασσικὴν ἐλαστικότητα καὶ καμπύλωσιν [5], στοιχεῖα τὰ ὁποῖα εἰς τὸ ἐπίκρανον τοῦ Ροδοτοπίου ἔχουν ἐντελῶς ἐξαφανισθῆ, πρὸς τούτοις δὲ ὁ ὑπὸ τὸν ἐχῖνον ἐξέχων δακτύλιος προσέλαβεν ἤδη ἐξεζητημένην μορφήν. Ἡ χρονολογία λοιπὸν τοῦ ἐπικράνου τούτου εἰς τοὺς προχωρημένους ἑλληνιστικοὺς ἢ καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ρωμαϊκοὺς χρόνους φαίνεται λίαν πιθανή [6]».

[1] Πρβ. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, Π.Α.Ε. 1952 σ. 334.

[2] N. KOTZIA, Π.Α.Ε. 1949, σελ. 67 εἰκ. 11α.

[3] Π.Α.Ε. 1884, σελ. 59, πίν. 3, 2 καὶ 4 καὶ πίν. 5, 6, Π.Α.Ε. 1905 σελ. 73, εἰκ. 1-3 καὶ πίν. Ε καὶ Ζ, DYGGVE-POULSEN-ROMAIOS, Das Heroon von Kalydon, 1934, πίν. IV, E. G. P.

[4] Πρβ. B.S.A. XL (1939 - 40) πίν. 7,8 καὶ πίν. 8,9 - 10, σελ. 37 καὶ εἰκ. 11.16.

[5] Πρβ. Σ. ΔΑΚΑΡΗ, ἔνθ' ἀν. σελ. 336, εἰκ. 12.

[6] Εἶναι πιθανὴ ἡ ἐκ νότου, διὰ μέσου τῆς Αἰτωλίας, εἰσαγωγὴ τοῦ τύπου τούτου κατ' ἀρχὰς εἰς τὴν περιοχὴν βορείως τοῦ Ἀμβρακικοῦ, ὁπόθεν ἐγνώσθη καὶ εἰς τὸ λεκανοπέδιον τῆς κεντρικῆς Ἠπείρου, καταστάς, ὡς φαίνεται, καὶ ἐκεῖ προσφιλής. Ἡ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ἀπουσία ἐκ Μακεδονίας, τῆς Β. Ἠπείρου καὶ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν ἀποικιῶν τῆς Ν. Ἰλλυρίας τοῦ ἐπιμήκους ὀκταπλεύρου στύλου, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἰσόπλευροι ὀκτάπλευροι στῦλοι εἶναι συνήθεις ἐκεῖ, καθιστᾷ οὐχὶ πιθανὴν τὴν βορείαν ἢ βορειοανατολικὴν προέλευσιν τούτου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἂς σημειώσω ἐδῶ ὅτι καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Ἠπείρου εὑρέθησαν παρεμφερεῖς στῦλοι καὶ ἐπίκρανα, ὡς ἐν Φοινίκῃ τῆς ἀρχαίας Χαονίας (Πρβ. UGOLINI, Albania Antica, II, L'Acropoli di Phenice, 1932, εἰκ. 101), τὰ ὁποῖα ἀνάγει ὁ Ugolini εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους, ὡς εὑρεθέντα ἴσως ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ.

Ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ τούτου περιβόλου μήκ. 5.05 μ. καὶ πλάτ. 3.98μ. μὲ πάχ. τοίχων 0.45 μ. εὑρέθησαν δύο κιβωτιόσχημοι τάφοι (εἰκ. 8) κατεσκευασμένοι διὰ τεσσάρων πλακῶν ὀρθίων ἐμπεπηγμένων ἐντὸς τοῦ ἐδάφους. Ἡ ἐσωτερικὴ τῶν πλακῶν ἐπιφάνεια εἶναι ὁπωσδήποτε καλή, ἡ δὲ ἐξωτερικὴ μόνον ἁδρῶς ἐπεξειργασμένη. Ὁ πρὸς Α. τάφος (Α) (0.82×0.54 μ.) εἶναι ἡμικατεστραμμένος καὶ οὐδὲν περιεῖχεν ἐκτὸς τεμαχίων χαλκοῦ ἀγάλμα-

Εἰκ. 11. Βάθρον.

τος, περὶ ὧν κατωτέρω. Ἔξω ὅμως αὐτοῦ κατὰ τὴν Α. πλευρὰν περισυνελέγησαν πολλαὶ ἀγνῦθες μικρῶν διαστάσεων αἱ μὲν κωνικαί, αἱ δὲ πυραμιδοειδεῖς. Ὁ ἕτερος τάφος (Β) εἰς ἀπόστασιν 1.70 μ. ἀπὸ τοῦ πρώτου ἦτο ἐπιμελέστερον κατεσκευασμένος διὰ τεσσάρων πλακῶν ὀρθίων, ἱσταμένων ἐπὶ πυθμένος σώζοντος τεμάχια πλακῶν, δι' ὧν ἦτο οὗτος ἐπεστρωμένος. Εἶχε πλάτ. 0.70 μ. καὶ μῆκ. 0.65 μ. βάθος δὲ 0.59 μ. Οὐδενὸς εὑρέθη ἡ καλυπτήριος πλάξ. Καὶ οἱ δύο τάφοι, πιθανῶς τάφοι καύσεως, εἶχον συληθῆ ἤδη παλαιόθεν καὶ σὺν τῷ χρόνῳ εἶχον πληρωθῆ διὰ χωμάτων. Ἡ κατασκευὴ των ἐνθυμίζει τὸν ἐν Φοινίκῃ τῆς Βορείου Ἠπείρου εὑρεθέντα τάφον κατεσκευασμένον ὅμως διὰ κεράμων, ἀλλὰ τὸ σχῆμα αὐτοῦ εἶναι ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς τοὺς ἐδῶ εὑρεθέντας· βλ. UGOLINI, Albania antica, Fenice σ. 195, εἰκ. 130–133. Πάντως πρόκειται περὶ τάφων ρωμαϊκῶν χρόνων.

Μεταξὺ τῶν χωμάτων εὑρέθη καὶ χαλκοῦν κάλυμμα κατόπτρου διαμ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

0.093 μ. ἔχον περὶ τὸ κέντρον δύο ἐλαφρῶς ἀναγλύπτους συγκεντρικοὺς κύκλους ἢ δακτυλίους.

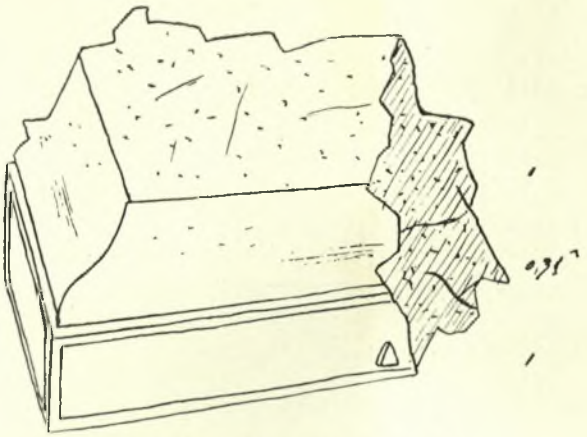

Εἰκ. 11α. Σχέδιον βάθρου εἰκ. 11.

Ὀλίγον ἀνατολικώτερον κατὰ τὴν αὐτὴν πλευρὰν τοῦ ναοῦ εὑρέθη βάθρον ἐξ ἀσβεστολίθου, κατὰ τὸ ἥμισυ σωζόμενον, βαῖνον ἐπὶ ἑνὸς δόμου (εἰκ. 11 καὶ 11α). Ἡ βάσις αὐτοῦ ἐξ ἑνὸς δόμου ὕψ. 0.155 μ. μὲ ἐπεξειργασμένην πέριξ τὴν ἐπιφάνειαν σώζει κατὰ τὸ ἄκρον τμῆμα τεκτονικοῦ ἀγκῶνος. Ἐπὶ τῆς βάσεως ὑψοῦται ἕτερος δόμος ὕψ. 0.145 μ.

Εἰκ. 12. Τμῆμα ὀπισθίου μέρους χαλκῆς κεφαλῆς.

Εἰκ. 13. Τμῆμα χαλκῆς χειρός.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

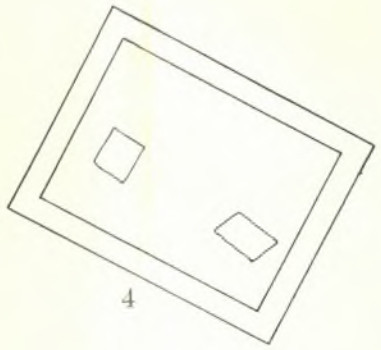

Κατοψις Ναου εις Ροδοτοπι Ιωαννινων

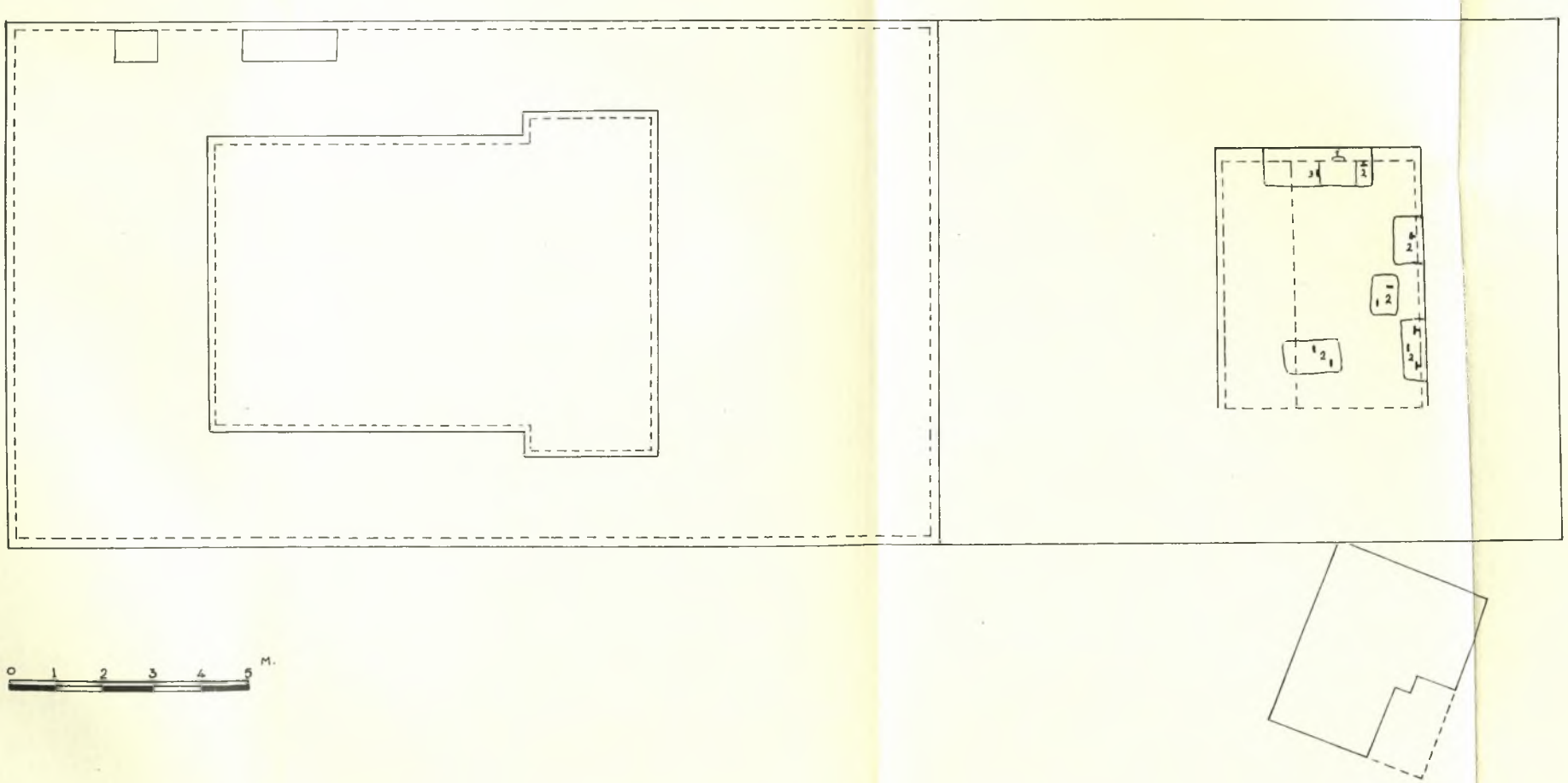

Υπομνημα

1 Άγκών
2 Εμπόλια
3 Εμπόλιον μολυβδοχοημένον
4 *Ταφικὸς περίβολος*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λήγων εἰς κυμάτιον κατὰ τὸ ἥμισυ ἀποκεκρουμένος, σώζων τὴν μεγαλυτέραν διάστασιν 0.82 μ.

Ἐκ τῶν ἄλλων εὑρημάτων ἀναφέρω τὰ κυριώτερα:

Α. Τρία τεμάχια ἐκ χαλκοῦ ἀγάλματος, μεγέθους κατωτέρου τοῦ φυσικοῦ, πιθανῶς μικρᾶς κόρης:

1. Τμῆμα τοῦ ὀπισθίου μέρους τῆς κεφαλῆς μετὰ βοστρύχων καὶ μέρους τοῦ τραχήλου. Οἱ βόστρυχοι κυματοειδεῖς λήγουν εἰς εὐθεῖαν σχεδὸν γραμμήν, μόνον δὲ δύο βόστρυχοι κατέρχονται ἑλικοειδῶς ἐπὶ τοῦ τραχήλου (εἰκ. 12).

2. Τμῆμα τοῦ ἄνω μέρους καρποῦ ἀριστερᾶς χειρὸς μετὰ τῆς ἀρχῆς τῶν δακτύλων (εἰκ. 13) μήκ. 0.05 μ. πλάτ. 0.058 μ.

Εἰκ. 14. Τμῆμα πτυχῆς ἐνδύματος ἐκ χαλκοῦ ἀγαλματίου.

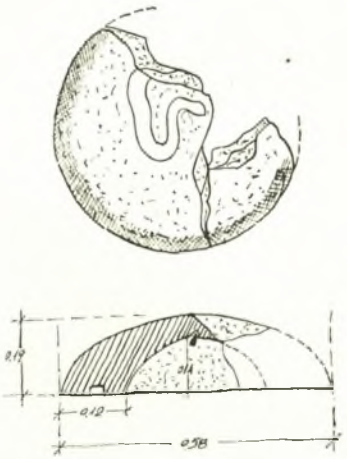

Εἰκ. 15. Ἡμισφαιρικὸν λίθινον ἐπίθημα.

3. Τμῆμα πτυχῆς ἐνδύματος (εἰκ. 14) μήκ. 0.09 μ.

Β. Τὸ ἥμισυ περίπου ἡμικυκλικῆς «λεκάνης» εἰς δύο τεμάχια ἐξ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 15). Ἡ ἐσωτερικὴ κοιλότης εἶναι ἄδρῶς ἐσκαμμένη καὶ ἔχει πάχος 0.125 μ., ἐπὶ δὲ τοῦ ἄνω ἄκρου ἢ χείλους φέρει δύο μικροὺς τόρμους πρὸς σύνδεσιν μὲ λίθον, ἐφ' οὗ προσηρμόζετο. Ἡ διάμετρος εἶναι 0.58 μ. καὶ ὕψ. 0.195 μ. Ἡ ἐξωτερικὴ ἡμισφαιρικὴ ἐπιφάνεια εἶναι ἐπιμελέστερον ἐπεξειργασμένη καὶ φέρει ἐπὶ τῆς κορυφῆς ἀνάγλυφον ὄφιν, τοῦ ὁποίου ἡ οὐρὰ ἐλλείπει ὑπάρχουσα ἐπὶ τοῦ ἀποκεκρουμένου τμήματος. Τὸ ἀνάγλυφον τοῦ ὄφεως εἶναι χαμηλόν, ἀλλ' ἐπιμελῶς σχεδιασμένον καὶ εἰργασμένον, ἀνῆκον πιθανῶς εἰς ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἐχαρακτήρισα ἀνωτέρω τὸ σκεῦος ὡς λεκάνην ὡς ἐκ τοῦ σχήματος, ἀλλὰ πιστεύω ὅτι πρόκειται περὶ ἐπιθήματος ἐπιτυμβίου μνημείου, ὡς δηλοῦται τοῦτο μάλιστα διὰ τοῦ ὄφεως. Εἶναι δὲ γνωστὸν πόσον στενῶς συν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δέεται ὁ ὄφις πρὸς τοὺς νεκρούς, ἁπαντῶν ἤδη ἀπὸ τῶν γεωμετρικῶν χρόνων ἐπὶ ἐπιτυμβίων ἀγγείων κτλ.· πρβ. M. P. Nilsson, Griechische Religion I σελ. 183 ἑξ. (Handbuch der Archaeologie). Δυσκόλως ὅμως θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ τὸ ἀνωτέρω σκεῦος ὡς ἀσπὶς ἕνεκα τοῦ ὕψους του (0.195 μ.) κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Πλουταρχου η', 11, 8, ἀναφερόμενα εἰς τὸν τάφον τοῦ Ἐπαμεινώνδου: *τῷ τάφῳ δὲ κίων τε ἐφέστηκε καὶ ἀσπὶς ἐπ' αὐτῷ δράκοντα ἔχουσα ἐπειργασμένον.*

Πρὸς τούτοις εὑρέθησαν καὶ νομίσματα, περιγραφὴν τῶν ὁποίων ὁμοῦ μετὰ τῶν ἐν Δωδώνῃ εὑρεθέντων παραθέτω κατωτέρω, γενομένην ὑπὸ τῆς κ. Εἰρήνης Χριστοδουλοπούλου, ἥτις εἶχε τὴν εὐγενῆ καλωσύνην, παραλαβοῦσα ταῦτα εἰς τὸ Νομισματικὸν Μουσεῖον, νὰ ἀσχοληθῇ περὶ αὐτῶν.

Γ. ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ

1. Ἐκ Δωδώνης.

Βασιλεὺς Πύρρος

1. Χαλκοῦν 23 Κεφαλὴ Διὸς δεξ.
Ὄπ. Δ
ΒΑΣΙΛΕΩΣ Κεραυνὸς
ΠΥΡΡΟΥ Τὸ ὅλον ἐν στεφάνῳ

Ἤπειρος

2. Χαλκοῦν 15 Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δεξ. εω δεξ.
Ὄπ. ΑΠΕΙ / ΡΩΤΑΝ Αἰχμὴ δόρατος
BMC 6-95 ἀρ. 35

Βαλεντιανός (;)

3. Χαλκοῦν PNVAL . . . Κεφαλὴ αὐτοκράτορος δ.
Ὄπ. VOT
. . . . ἐν στεφάνῳ
. . . .

Ἀμβρακία 238-168 π. Χ.

4. Χαλκοῦν 15 Κεφαλὴ Διώνης ἀρ.
Ὄπ. ὀβελίσκος Α [Μ] / Β

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κωνστάντιος Β' (;)

5. Χαλκοῦν 16 DN]CONSTA TIVS A
Προτομὴ αὐτοκράτορος δ.
Ὄπ. Ὁ αὐτοκράτωρ καταβάλλων ἱππέα ἀρ.

Μακεδονία, Φίλιππος Β'

6. Χαλκοῦν 17 Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δ.
Ὄπ. ΦΙΛΙΠΠΟΥ Ἱππεὺς δ.

Φίλιππος Β'

7. Χαλκοῦν 13 Κεφαλὴ Ἡρακλέους δ.
Ὄπ. .... Ἵππος δ.
GAEBLER, Die Münzen Nordgriechenlands πίν. XXXI, 15

Ἤπειρος

8. Χαλκοῦν 21 Κεφαλὴ Διὸς ἀρ.
Ὄπ. .... Κεραυνὸς
BMC XVII, 16

9. Χαλκοῦν 17 Κεφαλὴ Διώνης δ.
Ὄπ. ΑΠΕΙ ΡΩΤΑΝ

10. Χαλκοῦν 12 Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δ.
Ὄπ. ΑΠΕΙ / ΡΩΤΑΝ Αἰχμὴ δόρατος
BMC XVII, 15

11. Χαλκοῦν Ὅμοιον

12. Χαλκοῦν ΜΕΝΕΔΗΜΟΣ / ΙΕΡΕΥΣ Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δεξ.
Ὄπ. ΑΡ ΓΕ / ΑΔ ΗΣ Μεταξὺ τῶν γραμμάτων βέλος καὶ φαρέτρα

Εἰκ. 16. Χαλκοῦν νόμισμα Ἠπείρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸ ὅλον ἐντὸς στεφάνου (εἰκ. 16). Μετὰ τὸ 168 π. Χ. Coll. Weber ἀρ. 3034 πίν. 116 καὶ Head, Hist. Num. σ. 325

Ἀμβρακία

13. Χαλκοῦν 21 Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος δ.
Ὄπ. AM Ζεὺς δ.
B
BMC σ. 95 ἀρ. 24 κ. ἑ.

14. Χαλκοῦν 21 Ὅμοιον

15. Χαλκοῦν 19 Κεφαλὴ Ἡρακλέους δ.
Ὄπ. Ἀπόλλων καθήμενος
BMC XVIII, 3

16. Χαλκοῦν 21 Κεφαλὴ Διὸς δ.
Ὄπ. Γρὺψ δεξ. Ἔξεργος [ΑΞΙ]ΟΧΟΣ
Mionnet II,51

17. Χαλκοῦν 16 Κεφαλὴ ποταμοῦ Ἀράθου δ.
Ὄπ. AM]BPA Ταῦρος κυρίσσων δ.
Mionnet II ἀρ. 45 καὶ Suppl. 61

Κασσώπη

18. Χαλκοῦν 22 Κεφαλὴ Ἀφροδίτης δ. (ἐφθ.)
Ὄπ. Περιστερὰ ἀρ.

Βασιλεὺς Πύρρος 295 - 272 π. Χ.

19. Χαλκοῦν 22 Κεφαλὴ Διὸς
Ὄπ. $\frac{B}{\overline{MP}}$ Κεραυνὸς
Τὸ ὅλον ἐντὸς στεφάνου δρυὸς
BMC σ. 114 ἀρ. 43

Κέρκυρα

20. Χαλκοῦν 20 Κεφαλὴ Διονύσου δ.
Ὄπ. [KO] Κάνθαρος
BMC XXIV, 11

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

21. Χαλκοῦν 25 Κεφαλὴ Ἡρακλέους δ.
Ὄπ. ΚΟ]ΡΚΥΡ . . .
ΑΡΙΣΤΕΑΣ
Α]ΡΙΣΤΩΝΟ[Σ]
Πρῷρα· ἐπ' αὐτῆς ΝΙΚΑ
BMC 146, 423

Λευκάς

22. Χαλκοῦν Κεφαλὴ Ἀχελῴου δ.
Ὄπ. Χίμαιρα ἀρ.
BMC XXVIII, 3

2. Ἐκ Ροδοτοπίου

ΒΑ γωνία ἔξω τοῦ ναοῦ:

Κόρινθος

23. Χαλκοῦν 15 Κεφαλὴ γυναικεία ἀρ.
Ὄπ. Φ Πήγασος. Τριώβολον

Ἐκ τοῦ μέσου τοῦ ταφικοῦ περιβόλου:

Ἤπειρος

24. Χαλκοῦν 23 Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δ.
Ὄπ. ΑΠΕΙΡΩΤΑΝ Τρίπους
Ἔξω τοῦ τάφου Β

Ἀμβρακία

25. Χαλκοῦν 21 Κεφαλὴ γυναικεία δ.
Ὄπ. [Α] [Μ] Ζεὺς δεξ.
Β [Ρ]
BMC σ. 95, 24

Ἰλλυρία - Ἀπολλωνία

26. Χαλκοῦν 20 Κεφαλὴ Ἀπόλλωνος ἀρ. καὶ δεξ. Δ ἀρ. μονογράφημα ἀσαφὲς
Ὄπ. ΑΠΟΛΛΩ ὀβελίσκος ΑΡ
ΝΙΑΤΑΝ
Τὸ ὅλον ἐντὸς στεφάνου.
BMC σ. 62, 77

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

27. Χαλκοῦν 18 Ὅμοιον ;

Ἤπειρος πρὸ 168 π. Χ.

28. Χαλκοῦν 20 Κεφαλὴ Διὸς ἀρ.
Ὀπ. Α . . . . / ΡΩ[ΤΑΝ] Κεραυνὸς

29. Χαλκοῦν 14 Ἐφθαρμένον
Ὀπ. ΑΠ[ΕΙ] / ΩΤΑΝ Αἰχμὴ δόρατος
BMC XVII, 15

30. Χαλκοῦν 13 Ὅμοιον

31. Χαλκοῦν Κεφαλὴ Διὸς δ.
ΑΡ]ΓΕΑΔΗΣ
Ὀπ. ΜΕ]ΝΕΔΗΜΟΣ / ΙΕΡΕΥΣ Κεφαλὴ Ἀρτέμιδος δεξ.
BMC σ. 93, 70

Ἀθῆναι

32. Χαλκοῦν Κεφαλὴ Ἀθηνᾶς δ.
Ὀπ. ΑΘ]Ε Γλαὺξ ἐπὶ ἀμφορέως

Βουθρωτόν

33. Χαλκοῦν 19 Κεφαλὴ Αὐγούστου δ. Πέριξ CA [BVT] EXOD
Ὀπ. NAEVISVRAA HIRTYL . NI [NIGER] ; Εἰς τὸ πεδίον ἀρ Β καὶ II VIR (εἰκ. 17)
Coll. Weber ἀρ. 3034 πίν. 126

Εἰκ. 17. Χαλκοῦν νόμισμα Βουθρωτοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ρωμαϊκόν. Αὔγουστος 19 - 15 (;) π.Χ.

34. Χαλκοῦν 24 Κεφαλὴ Αὐγούστου δ.
Ὀπ. AVGVSTVS ἐν στεφάνῳ
MATTINGLY, Rom. Imp. Coins σ. 64, 53

35. Χαλκοῦν 23 Ὅμοιον

36. Χαλκοῦν 9 Τελείως ἐφθαρμένον ὑστέρων (;) ρωμαϊκῶν χρόνων

Ἤπειρος

37. Χαλκοῦν 20 Κεφαλὴ Διώνης δ.
Ὀπ. ΑΠΕΙ ΡΩΤΑΝ

Κέρκυρα

38. Χαλκοῦν 23 Κεφαλὴ Ἡρακλέους δ.
Δ]ΑΜΟCΤΡΑΤΟC Πρῷρα δ.
BMC 147, 499

Νεώτερα.

Πολωνία

39. Σιγισμοῦνδος Γ΄ 1601 μ. Χ.

Τὰ ἀνωτέρω περιγραφόμενα νομίσματα τῶν ἀνασκαφῶν 1952 Δωδώνης καὶ Ροδοτοπίου δὲν εἶναι ἄνευ ἐνδιαφέροντος, διότι τὰ μὲν ὑπ' ἀριθ. 33, 12 καὶ 17 εἶναι σπανιώτατα καὶ πλουτίζονται δι' αὐτῶν αἱ συλλογαὶ τοῦ Νομισματικοῦ ἡμῶν Μουσείου, τὸ δὲ ὑπ' ἀρ. 24 ἔχει συνδυασμὸν τύπων ἴσως πρώτην φορὰν ἀπαντῶντα, ὅσον τοὐλάχιστον κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ.,,

ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Ε. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

12α. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΚΑΣΣΩΠΗΝ - ΠΡΕΒΕΖΗΣ

Κατὰ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1951 διὰ μικρᾶς δαπάνης, διατεθείσης παρὰ τοῦ Στοῦ Ὑπουργείου Παιδείας, ἐπεχείρησα μικρὰν σκαφὴν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ ὄρους Ζαλόγγου ἀρχαίαν πόλιν [1]. Προσέτι ἐκαθάρισα ὑπόγειον θαλαμοειδῆ

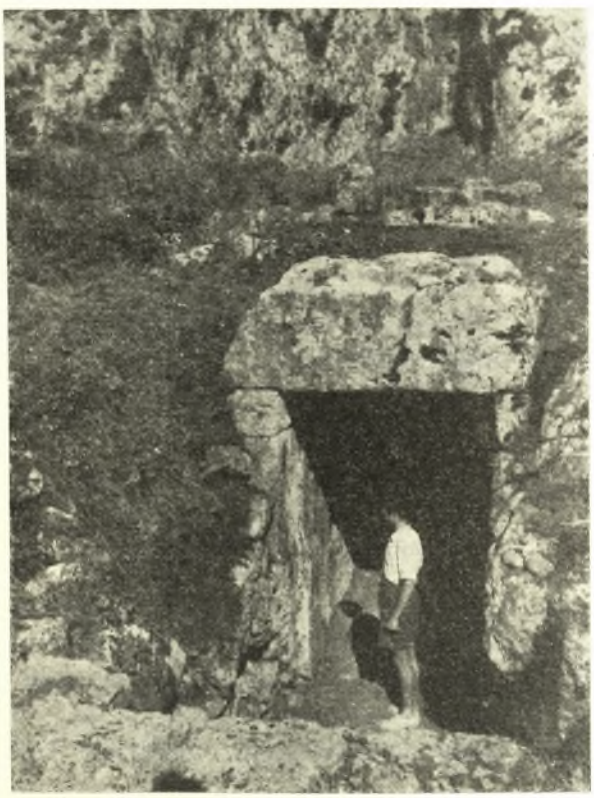

Εἰκ. 1. Ἡ εἴσοδος τοῦ καμαροσκεπάστου διαδρόμου τοῦ ὑπογείου θαλαμοειδοῦς τάφου.

καμαροσκέπαστον τάφον, γνωστὸν σήμερον μὲ τὸ ὄνομα *Βασιλόσπιτο* (εἰκ. 1).

Αἱ πρὸς σκαφὴν δύο θέσεις εὑρίσκονται ἡ μὲν περὶ τὰ 100 μέτρα ἔξωθι καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως, ἡ δέ, περὶ ἧς

[1] Σύντομον, ἀλλ' ἀκριβῆ περιγραφὴν τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως ἰδὲ παρὰ LEAKE, Travels in Northern Greece, τ. I σ. 244 κ.ἑ. ἔνθα καὶ σκαρίφημα τοῦ περιβόλου, H. SCHLIEMANN, Zeitschrift für Ethnologie, 1889, τ. XXI, σ. 418, BÜRCHNER, RE² ἐν λ. Kassopa.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διαλαμβάνομεν ἐκτενέστερον, ἐντὸς τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς τῆς πόλεως (εἰκ. 6,Α).

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν εἶχον ἀναφανῆ πρὸ τριετίας περίπου, κατὰ τὴν διάνοιξιν ἁμαξιτῆς ὁδοῦ ἀπὸ Καμαρίνης πρὸς τὴν ἱστορικὴν Μονὴν τοῦ Ζαλόγγου, μερικαὶ γλυπταὶ πλάκες ἀσβεστολιθικαί, ἀπολήγουσαι ἔμπροσθεν εἰς κορινθιακὰ ἡμικιόνια (εἰκ. 2). Αἱ πλάκες ἀνῆκον εἰς μικροὺς ναοσχήμους τάφους, ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐκ τῆς προχείρου σκαφικῆς ἐρεύνης διεπιστώθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ταφικοῦ περιβόλου μετὰ πλειόνων ναοσχήμων τά-

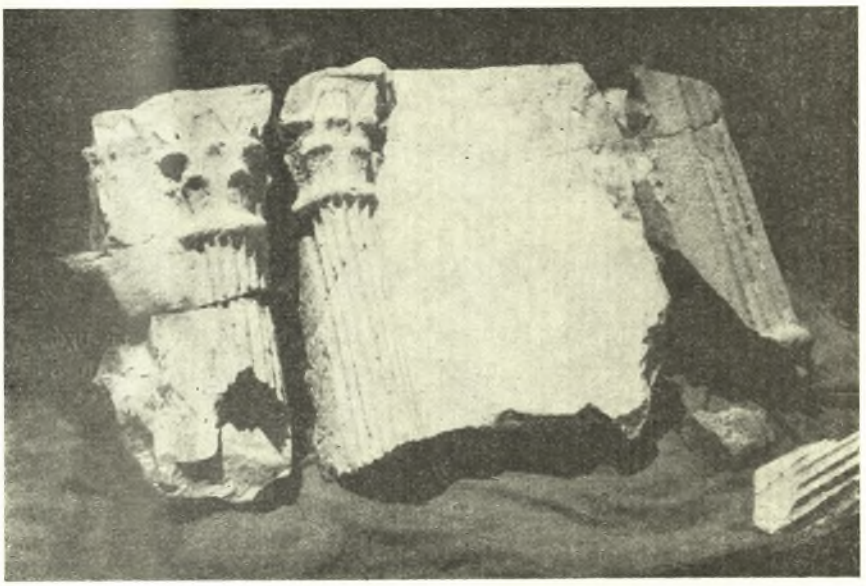

Εἰκ. 2. Αἱ τυχαίως ἀποκαλυφθεῖσαι πλάκες ναοσχήμου τάφου.

φων. Ἀλλ' αἱ κατακρημνίσεις χωμάτων καὶ βράχων εἶχον ἀνατρέψει τὰς πλάκας τῶν τάφων. Ἀνευρέθησαν ὀστᾶ ἀνθρώπινα, κυβόσχημοι λίθοι τοῦ περιβόλου καὶ δύο μεγαλύτεραι πλάκες, ἀπολήγουσαι ἔμπροσθεν, ὡς καὶ αἱ τῆς εἰκ. 2, εἰς συμφυῆ ἡμικιόνια, κορινθιακὰ πιθανῶς, μετὰ βάσεων κατ' ἀπομίμησιν παραστάδων ναοῦ (εἰκ. 3). Ἕνεκα τοῦ ἐνδιαφέροντος, τὸ ὁποῖον παρουσίαζεν ἡ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως θέσις, ἐπεχείρησα ἐκεῖ κατὰ τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὔγουστον τοῦ ἔτους 1952 εὐρυτέραν ἀνασκαφήν, δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Τὰ ἐκτενῆ ἐρείπια τῆς πόλεως ἁπλοῦνται ἀμέσως κάτωθι τῶν βραχωδῶν κορυφῶν τοῦ Ζαλόγγου, ἐκτεινομένου δυτικῶς τοῦ ποταμοῦ Λούρου καὶ περὶ τὰ 20 χιλιόμετρα βορείως τῆς Πρεβέζης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ πόλις, περιβαλλομένη ὑπὸ ἰσχυροῦ πολυγωνικοῦ τείχους (εἰκ. 4), διατηρουμένου ἐνίοτε εἰς ὕψος 5 μέτρων, ἔχει μῆκος 900 μ. καὶ πλά-

Εἰκ. 3. Τμῆμα πλακὸς ναυσχήμου τάφου.

τος 225 μ. περίπου (LEAKE, ἔνθ. ἀν.). Ἐκτείνεται ἐπί τινος εὐρυχώρου, ἐλαφρῶς ἐπικλινοῦς ἐκτάσεως καὶ ἐπὶ τῶν ἀνωμάλων πλαγιῶν τοῦ ὄρους

Εἰκ. 4. Τμῆμα τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς πόλεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ζαλόγγου. Ἡ βορεία πλευρὰ τῆς ἀκροπόλεως προστατεύεται ἀπὸ βορρᾶ ὑπὸ ὀρεινῆς τοξοειδοῦς ράχεως μετ' ἀποκρήμνων κορυφῶν, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ ἀνατολικωτέρα κατέστη ἔνδοξος διὰ τὸν ἡρωϊκὸν θάνατον τῶν Σουλιωτισσῶν. Αἱ κορυφαὶ αὗται καθιστοῦν περιττὴν εἰς μεγάλην ἔκτασιν τὴν ἀνάγκην τείχους. Καὶ πρὸς νότον ἐπίσης εἰς μερικὰ σημεῖα, ὅπου ἡ φυσικὴ ὀχύρωσις εἶναι ἐπαρκής, δὲν διακρίνονται ἴχνη τειχῶν.

Νοτίως καὶ δυτικῶς τῆς ἀκροπόλεως βραχίονες τειχῶν περιέβαλλον τὴν

Εἰκ. 5. Ἄποψις τοῦ κοίλου τοῦ μεγάλου θεάτρου τῆς Κασσώπης.

βαθμιαίως ἐπεκταθεῖσαν πόλιν, ἐρείπια τῆς ὁποίας καὶ σήμερον ἀκόμη διακρίνονται νοτίως τοῦ χωρίου Καμαρῖνα, ἀπέχοντος 30′ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως.

Τὰ τείχη καὶ τὰ ἐρείπια οἰκοδομημάτων τῆς ἀκροπόλεως, τὰ ὁποῖα ἐνίοτε διαγράφουν τὰς ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον καὶ ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολὰς διασταυρουμένας ὁδούς, κατὰ τὸ Ἱπποδάμειον σύστημα πολεοδομίας κατεσκευασμένας, ἀποτελοῦν διὰ τὴν Ἤπειρον μοναδικὸν παράδειγμα καλῆς διατηρήσεως κλασσικῶν καὶ ἑλληνιστικῶν χρόνων πόλεως καὶ τοποθετοῦν τὴν πόλιν ταύτην εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ ἐνδιαφέροντος. Κατ' εὐτυχῆ σύμπτωσιν ἡ πόλις, ἀφ' ὅτου ἠρημώθη, ἄγνωστον εἰσέτι πότε ἀκριβῶς, ἔπαυσε πιθανώτατα κατοικουμένη. Ἡ χαμηλότερον κειμένη κώμη Καμαρῖνα δὲν ἔβλαψε τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ ἕνεκα τῆς ἱκανῆς ἀποστάσεως

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀλλὰ καὶ διότι τὸ βραχῶδες ἔδαφος τοῦ Ζαλόγγου παρεῖχε πρόχειρον οἰκοδομικὸν ὑλικόν.

*
* *

Σπανίως πόλις ἀρχαία εἰς τὴν ἑλληνικὴν χερσόνησον διατηρεῖ τοσαῦτα

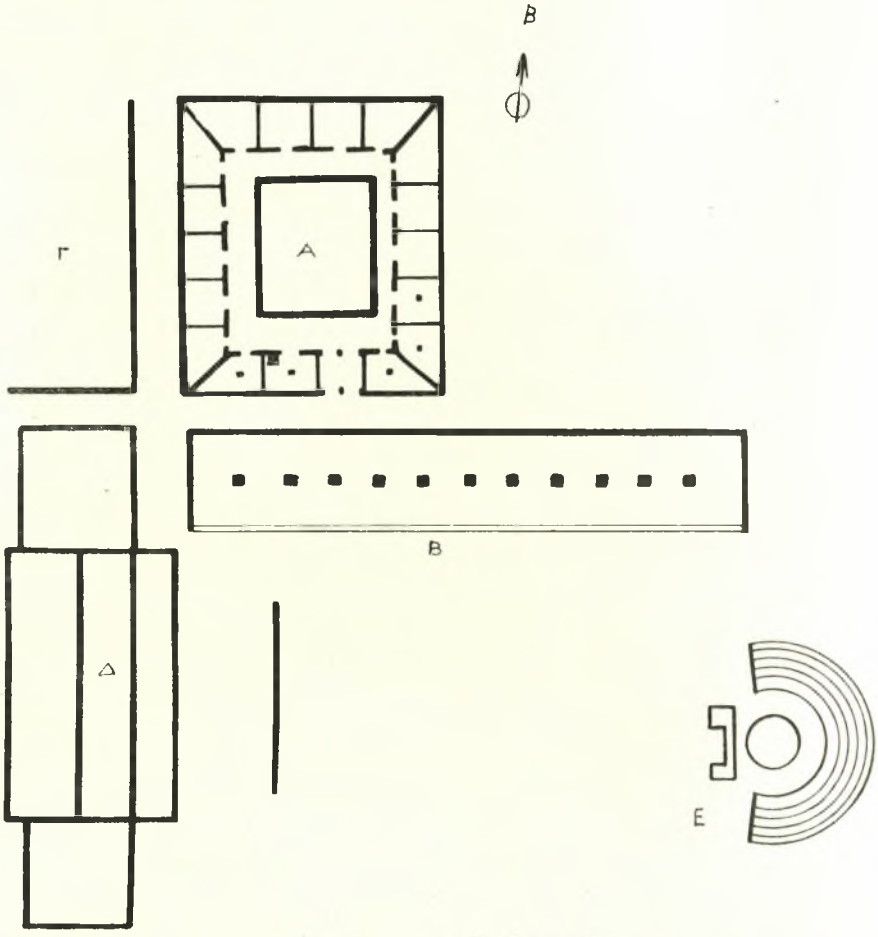

Εἰκ. 6. Πρόχειρον σχέδιον κατόψεως τῶν ὁρατῶν ἐρειπίων νοτίως τοῦ ἀνασκαφέντος οἰκοδομήματος.

ἐμφανῆ ἐρείπια. Δημόσια κτήρια, ναόσχημα οἰκοδομήματα, στοαί, μέγα θέατρον (εἰκ. 5), μικρὸν θέατρον (ᾠδεῖον, σχέδ. εἰκ. 6,E), οἰκήματα, ἰσχυρὰ τείχη μετὰ πυλώνων καὶ τοξοειδοῦς μικρᾶς πύλης πληροῦν τὸν ἀνωφερῆ χῶρον τῆς ἀκροπόλεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης πόλεως ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τῶν Leake, Pouqueville, Schliemann καὶ Bürchner ἀναφερομένων, οὐδὲν ἕτερον ἄξιον λόγου γνωρίζομεν [1]. Οὐδὲ ἀκόμη εἶναι ἀναντιρρήτως βέβαιον ἐὰν ὄντως πρόκηται περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως Κασσώπης [2].

Τὸ πρὸς σκαφὴν ἐπιλεγὲν οἰκοδόμημα, διαστάσεων 33×30.30 μ.[3], εἶναι ἐστραμμένον πρὸς νότον, κείμενον εἰς τὸ κεντρικώτερον σημεῖον τῆς πόλεως ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ χώρου τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς. Ἔμπροσθεν τούτου (βλ. σχεδ.

Εἰκ. 7. Ἄποψις ἐκ τοῦ μικροῦ θεάτρου Ε τοῦ κεντρικοῦ χώρου τῆς ἀγορᾶς μετὰ τῆς στοᾶς καὶ τοῦ ὑπὸ ἀνασκαφὴν ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος.

εἰκ. 6 καὶ εἰκ. 7) εὐθεῖα καὶ στενὴ ὁδός, πλάτους 4 μ., διέρχεται πρὸ τῆς μακρᾶς στοᾶς Β (διαστάσεων 63.10×11.40 μ. περίπου), διηρημένης ἐσωτερικῶς διὰ πεσσοστοιχίας ἐξ ἕνδεκα πεσσῶν. Νοτιοδυτικῶς καὶ νοτιοανατολικῶς

[1] Ἐπιγραφάς, ἐντεῦθεν προερχομένας, ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ ἐν Α.Ε. 1914 σελ. 238. Ἐκεῖθεν πιθανῶς προέρχονται δύο εἰκονικαὶ κεφαλαὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μ. Αὐρηλίου καὶ τῆς συζύγου του Φαυστίνης (Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, Α.Λ. 1916 παράρτ. σελ. 52, εἰκ. 12 – 13).

[2] Ἐπ' αὐτοῦ ἡ ἀρχαία γραπτὴ παράδοσις εἶναι πολὺ ἀόριστος, ΔΙΟΔ. ΣΙΚΕΛΙΩΤΗΣ, XIX, 88, ΚΛΑΥΔ. ΠΤΟΛΕΜΑΙΟΣ, Γεωγρ. Ὑφήγησις III, 14,8, ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΒΥΖΑΝΤΙΟΣ ἐν λ. *Κασσώπη* καὶ ἐπιγραφὴ ἐκ Θυρρείου, BCH, 1886, σελ. 176.

[3] Ὡς καὶ κατωτέρω ἐνιαχοῦ θὰ ὑποδηλωθῇ, τὸ οἰκοδόμημα ἔχει ὑπολογισθῇ μὲ βάσιν τὸν πόδα = 0.33 μ. Ἦτο ἑπομένως ἑκατόμπεδον. Τοιοῦτος ποὺς = 0.33 μ. ἀπαντᾷ καὶ εἰς Κέρκυραν (Κ. ΡΩΜΑΙΟΥ, Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος, σελ. 5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ταύτης μεγάλα ὀρθογώνια κτήρια καὶ τὸ μνημονευθὲν μικρὸν θέατρον ἐφάπτονται σχεδὸν τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ πολυγωνικοῦ περιβόλου, ὁ ὁποῖος φαίνεται νὰ ἐχρησίμευεν ἐν μέρει καὶ ὡς ἀνάλημμα τοῦ θεάτρου. Κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν περιοχὴν ὑπόγειος ὀχετὸς ἐκβάλλει ἐκτὸς τῶν τειχῶν, ὁρα-

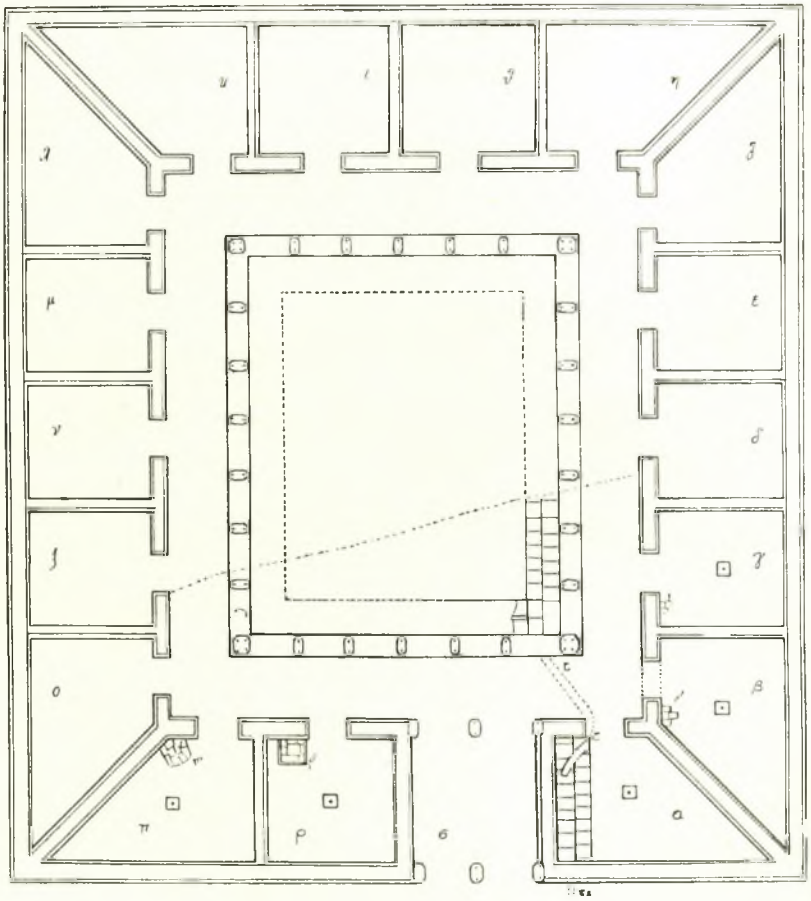

Εἰκ. 8. Κάτοψις τοῦ ἑκατομπέδου οἰκοδομήματος.

τὸς ἐν μέρει καὶ νοτίως τῆς μακρᾶς στοᾶς (δὲν σημειοῦται εἰς τὸ σχέδιον).

Κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφὴν ἀπεκαλύφθη τὸ $^1/_3$ καὶ πλέον τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ δηλούμενον διὰ τῆς κομμένης γραμμῆς τοῦ σχεδ. εἰκ. 8. Ἡ ἐσωτερικὴ ὅμως διάταξίς του ἐβεβαιώθη διὰ τῆς περαιτέρω ἐπιφανειακῆς σκαφῆς τῶν λοιπῶν χώρων τοῦ οἰκοδομήματος. Τὸ βάθος τῶν ἐπιχώσεων ἐκυμαίνετο ἀπὸ 1.20 – 1.40 μ., ἀλλὰ κατὰ τὴν Β.Δ. πλευρὰν αἱ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐπιχώσεις εἶναι πολὺ ὑψηλότεραι, ὑπὲρ τὰ δύο μέτρα, οἱ δὲ κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο διατηρούμενοι τοῖχοι ὑπερβαίνουν τὸ ὕψος τῶν 4 μ.

Τὸ κτήριον εἶναι ὁ τύπος τῆς κλασσικῆς καὶ ἑλληνιστικῆς οἰκίας, ὡς ἁπαντᾷ εἰς τὴν κυρίως Ἑλλάδα.

Ἐκτὸς τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου τῆς προσόψεως, ἀποτελουμένου ἐκ τραπεζιοσχήμων περίπου ἰσοδομικῶν λίθων (εἰκ. 9), οἱ λοιποὶ τοῖχοι, ὡς καὶ οἱ διαιροῦντες ἐσωτερικῶς τὸ οἰκοδόμημα μεσότοιχοι, εἶναι ἐκτισμένοι δι' ἐπιμελοῦς πολυγωνικῆς τοιχοδομίας (εἰκ. 15, 16 καὶ 19). Οἱ λίθοι, σκληροὶ ἀσβεστόλιθοι, μεγάλου μεγέθους,

Εἰκ. 9. Τὸ ἀνατολικὸν τμῆμα τῆς νοτίας προσόψεως τοῦ οἰκοδομήματος μὲ προέχοντα τὸν ἀνώτερον δόμον.

ἐνίοτε μήκους ἑνὸς μέτρου, λατομηθέντες ἐκ τῶν ἀφθονούντων εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην βράχων, εἶναι καλῶς εἰργασμένοι διὰ τοῦ κοπέως. Τετράπλευροι καὶ πεντάπλευροι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἔχουν τὰς πλευράς των ἐνίοτε περίπου ἴσας, τὸ δὲ πλάτος συχνὰ μεγαλύτερον τοῦ ὕψους, ὥστε οἱ λίθοι νὰ προσομοιάζουν πρὸς ρομβοειδῆ σχήματα (εἰκ. 19). Ἡ προσθία ἐπιφάνεια συνήθως παρουσιάζει κύρτωσιν [1]. Ἡ τόσον ἐπιμελὴς κατασκευὴ τῶν τοίχων παρουσιάζεται ἐν τούτοις κατὰ τὴν μίαν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων. Κατὰ τὴν ἑτέραν εἶναι ἁδρότερον ἐξειργασμένοι διὰ κρούσεως μεταλλίνης σφύρας, τὰ δὲ μεταξὺ τῶν λίθων κενὰ πληροῦνται ἐνίοτε διὰ μικροτέρων λίθων ἢ καὶ κεράμων (πρβλ. εἰκ. 15 καὶ 16).

Τὴν ὀρθογώνιον αὐλήν, διαστάσεων 14.20 × 11,70 μ. (= 43 × 35 ½

[1] Ἡ μορφὴ αὐτὴ τοῦ πολυγωνικοῦ τείχους, ἰδιάζοντος κατὰ τὴν Δ. Ἑλλάδα, ἐμφανίζεται ἀπὸ τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ Ε' π.Χ. αἰ. Πρβλ. R. SCRANTON, Greek Walls, 1941, σελ. 51, 68 – 69 καὶ 138 – 9.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ποδῶν), περιβάλλουν τέσσαρες στοαί, πλάτους 2.35 μ. κατὰ τὴν ἀνατολικὴν καὶ τὴν δυτικὴν πλευρὰν καὶ 2.30 μ. κατὰ τὰς ἄλλας δύο (= 7 πόδες), ὑποστηριζόμεναι πρὸς τὸ μέρος τῆς αὐλῆς ὑπὸ 26 συνολικῶς ὀκταπλεύρων στύλων (8 × 7, εἰκ. 10, 11, 17). Οἱ στῦλοι οὗτοι ἄνευ ἰδιαιτέρας βάσεως πατοῦν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου, πλάτους 0.90 μ., στερεούμενοι διὰ σιδηρῶν ὀρθογωνίων ἐμπολίων καὶ μολύβδου μετ' αὐλάκων μολυβδοχοήσεως. Δωρικὰ ἐπίκρανα ἐκ μαλακοῦ ἀμμολίθου μετ' ἄβακος καὶ λεπτῶς καμπυλουμένου ἐχίνου στέφουν τοὺς στύλους τούτους (εἰκ. 12 – 13).

Εἰκ. 10. Ἄποψις τῆς νοτίας πλευρᾶς τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ κτηρίου ἐκ τοῦ δωματίου γ.

Τὰς στοὰς περιβάλλουν 18 σχεδὸν τετραγωνικὰ δωμάτια, χωριζόμενα διὰ λεπτοτέρων πολυγωνικῶν μεσοτοίχων (πάχ. 0.47 μ.) καὶ ἰσχυροτέρων διαγωνίων τοίχων (πάχ. 0.73 μ.) [1], ἤτοι ἀνὰ πέντε δωμάτια κατὰ τὰς μακρὰς (4.65 × 4.20 μ.) καὶ ἀνὰ τέσσαρα κατὰ τὴν βορείαν καὶ νοτίαν πλευρὰν (4.85 × 4.80 μ.). Τὸ ἓν τῆς νοτίας πλευρᾶς ἐχρησίμευεν ὡς εἴσοδος, ὑποστηριζομένη ἑκατέρωθεν ὑπὸ τριῶν ὁμοίων, ἀλλ' ὀγκωδεστέρων στύλων, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ ἀκραῖοι ἐπέχουν θέσιν παραστάδων (εἰκ. 8σ, 10 ἀριστερά, 13 καὶ 14α).

[1] Τὸ αὐτὸ πάχος, 0.73 μ., ἔχουν καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τῶν δωματίων, οἱ παράλληλοι πρὸς τὸν στυλοβάτην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος χώρου τῆς αὐλῆς καὶ παρὰ τὸν στυλοβάτην πλατὺ ρεῖθρον (πλάτ. 1.27 μ.) ἐκ μεγάλων λευκῶν πλακῶν καὶ ἐξέχοντος λιθίνου πλαισίου (εἰκ. 11 καὶ εἰκ. 8) περιέθεεν ὁλόκληρον πιθανῶς τὴν αὐλὴν καὶ σκοπὸν εἶχε νὰ περισυλλέγῃ τὰ ἐκ τῆς στέγης τῶν στοῶν καὶ πιθανῶς τῆς αὐλῆς ὄμβρια ὕδατα εἰς στενομήκη δεξαμενήν (μήκ. 4.85 μ., πλάτ. 1.50, βάθ. 1 μ. περίπου), εὑρισκομένην εἰς τὸ δωμάτιον **α** (εἰκ. 8 τ). Ἀγωγὸς ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς (εἰκ. 8τ,τ), τομῆς ὀρθογωνίου, κατεσκευασμένος ἐκ μεγάλων

Εἰκ. 11. Ἡ ΝΑ γωνία τοῦ στυλοβάτου μετὰ τοῦ λιθίνου ρείθρου τῆς αὐλῆς.

ὀπτοπλίνθων, προερχομένων ἐκ προγενεστέρας χρήσεως, καὶ ἐπικεχρισμένος διὰ κορασανίου, ἤρχιζε παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τοῦ στυλοβάτου, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ σημεῖον ἐκεῖνο ἔφερεν εὐρὺ ὀρθογώνιον ἄνοιγμα σχήματος Π, καὶ ἀπέληγεν εἰς τὴν δεξαμενὴν τοῦ δωματίου. Ἡ δεξαμενὴ αὕτη δὲν φαίνεται σύγχρονος πρὸς τὴν ἀρχικὴν κατασκευὴν τοῦ οἰκοδομήματος, ἀλλὰ πιθανώτατα κατεσκευάσθη μεταγενεστέρως, ὅτε, ἕνεκα βλάβης ἢ καταστροφῆς τοῦ κτηρίου, ἔγιναν, ὡς θὰ ἴδωμεν, μερικαὶ ἐπισκευαί. Τοῦτο ἐξάγεται κυρίως ἐκ τοῦ τρόπου τῆς κατασκευῆς της καὶ ἐκ τῆς χρήσεως διὰ τὴν ἐπίστρωσιν τοῦ δαπέδου καὶ τῶν χειλέων τῆς δεξαμενῆς μεγάλων ὀπτοπλίνθων μετ' ὀπῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἀνωδομίας τοῦ οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὸ ἕτερον ἄκρον τῆς δεξαμενῆς ἀποχετευτικὸς ἀγωγὸς ἐκ πηλί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νων σωλήνων, διερχόμενος διὰ τῶν θεμελίων τοῦ δωματίου **α** (εἰκ. 8 τ 2) καὶ ὑπὸ τὸ κατάστρωμα τῆς πρὸ τοῦ οἰκοδομήματος μνημονευθείσης ὁδοῦ, κατῆγε τὰ ὕδατα πρὸς τὴν κεντρικὴν ὑπόνομον, ἡ ὁποία, ὡς ἐσημειώσαμεν ἀνωτέρω, ἀπωχέτευε τὰ ὕδατα τῆς περιοχῆς ἔξω τοῦ νοτίου τείχους. Ἀρχικῶς λοιπὸν ὁ ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς στοᾶς ἀγωγὸς διῆκε καὶ ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ δωματίου **α**, καταστραφεὶς μεταγενεστέρως διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δεξαμενῆς, πρὸς ἀποθήκευσιν ποσότητος ὑδάτων τῆς αὐλῆς.

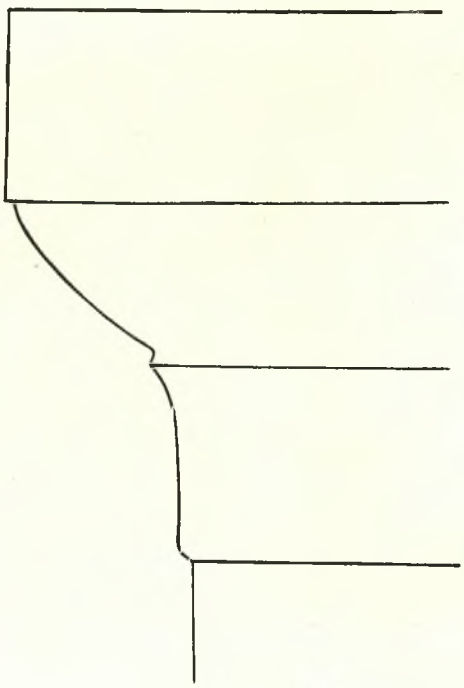

Εἰκ. 12. Κατατομὴ δωρικοῦ ἐπικράνου.

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ κτηρίου ὀκτὼ τραπεζιόσχημα δωμάτια καὶ οἱ ἰσχυροὶ διαγώνιοι μεσότοιχοί των (εἰκ. 8, 15, καὶ 16). Ἡ τόσον περίεργος καινοτομία τῶν διαγωνίων τούτων μεσοτοίχων, πάχους 0.73 μ., ἐνθυμίζουσα τοὺς ἰσχυροὺς διαγωνίους τοίχους παρὰ τὰ θεμέλια τῆς Φιλωνείου στοᾶς εἰς Ἐλευσῖνα[1], παραμένει ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀνεξήγητος, ἄνευ τῆς πλήρους ἀποκαλύψεως καὶ τῶν λοιπῶν γωνιαίων διαμερισμάτων.

Πάντως τὰ ἀνασκαφέντα τραπεζιόσχημα δωμάτια **α** καὶ **β** καὶ ἐνδεχομένως καὶ τὸ **π** ἐχρησίμευον, φαίνεται, ὡς βοηθητικοὶ χῶροι (τὸ δωμάτιον **α** ἕνεκα τῆς δεξαμενῆς καὶ κυρίως τῶν ἀνευρεθέντων οἰκιακῶν σκευῶν, τὸ **β** ὡς θὰ ἴδωμεν, ἕνεκα τῆς φραχθείσης θύρας, τὸ δὲ **π** πιθανῶς ἕνεκα τῶν ἀνευρεθέντων χειρομύλων καὶ μερικῶν ἄλλων οἰκιακῶν ἀντικειμένων). Τὸ ἴδιον δυνάμεθα ἴσως νὰ δεχθῶμεν καὶ διὰ τὰ μὴ ἀνασκαφέντα εἰσέτι διαμερίσματα **κ** καὶ **λ** (ἰδὲ κατωτέρω). Ἐπομένως τὸ ἀπρόσφορον διὰ κατοικίαν σχῆμα τῶν δωματίων τούτων δὲν περιώριζε τὴν οἰκονομίαν τοῦ χώ-

[1] Ἡ δοθεῖσα ἑρμηνεία τῶν διαγωνίων θεμελίων τοίχων τῆς Φιλωνείου στοᾶς, πιθανωτάτη διὰ τὴν περίπτωσιν ἐκείνην, δὲν διευκρινίζει τὴν περίπτωσιν τοῦ ἰδικοῦ μας κτηρίου (Σχετικῶς ἰδὲ Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗΝ καὶ Ι. ΤΡΑΥΛΟΝ ἐν ΑΔ, 1935 – 36, σ. 1 κ. ἑξ., σχεδ. Α).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρου, λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τοῦ ὑπηρετικοῦ των προορισμοῦ καὶ τοῦ μεγάλου ἐμβαδοῦ (26 μ. τετραγ.). Εἶναι πιθανὸν ἑπομένως, ὅτι λόγοι αὐστηρᾶς συμμετρίας τοῦ εἰς 18 διαμερίσματα διηρημένου ἰσογείου ἐπέβαλλον τὴν καινοτομίαν ταύτην. Τὸ γεγονὸς δέ, ὅτι τὰ δωμάτια ταῦτα εἶχον μεγαλύτερον τῶν ἄλλων ἐμβαδόν, οἱ δὲ διαγώνιοι τοῖχοί των ὑπεβάσταζον καὶ ἄνω ὄροφον, δικαιολογεῖ τὸ ἐνισχυμένον πάχος τῶν μεσοτοίχων.

Εἰκ. 13. Τμῆμα ὀκταπλεύρου στύλου τῆς εἰσόδου μετὰ τοῦ ἐπικράνου του.

Οἱ ὀκτάπλευροι στῦλοι ἔχουν τὰς δύο ἀπέναντι πλευρὰς τετραπλασίας περίπου τῶν λοιπῶν ἓξ ἰσοπλατῶν ἑδρῶν (0.55 καὶ 0.14 μ.). Εἶναι ὀρθογώνιοι τὴν τομήν, μὲ ἀποκεκομμένας τὰς γωνίας (εἰκ. 10 καὶ 14β, β1, β2). Εἶναι δηλ. τοῦ πεπλατυσμένου τύπου μὲ ἄξονας, μετροῦντας κατὰ τὴν βάσιν τῶν στύλων $0.33 \times 0.74 - 0.335 \times 0.745$ μ.[1]. Οἱ κατὰ τὰς γωνίας στῦλοι ἔχουν τομὴν ἀκριβῶς τετραγώνου, διαστάσεων 0.74×0.74 μ., ἀποκοπέντος ὁμοίως μικρὸν κατὰ τὰς γωνίας (εἰκ. 10, 11, 14γ, γ1, γ2, καὶ 17). Τοῦ πεπλατυσμένου τύπου ὡσαύτως εἶναι καὶ οἱ στῦλοι τοῦ προπύλου, ἔχοντες διαστάσεις ἀξόνων 0.80×0.42 μ. (εἰκ. 13 καὶ 14α).

[1] Ἤτοι $1 \times 2\,{}^1/_4$ πόδες. Αἱ μετρήσεις κατὰ προσέγγισιν χιλιοστῶν, ἕνεκα τῆς διαβρώσεως τῶν ἀκμῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Σπονδύλους τοιούτων στύλων καὶ τμῆμα ἐπικράνου τελευταίων ἑλληνιστικῶν χρόνων ἢ καὶ ρωμαϊκῶν ἀνεῦρε κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1952 εἰς τὸ Ροδοτόπι Ἰωαννίνων ὁ καθηγητὴς κ. Δ. Εὐαγγελίδης (ἴδε Π.Α.Ε. 1952 σ. 314-316).

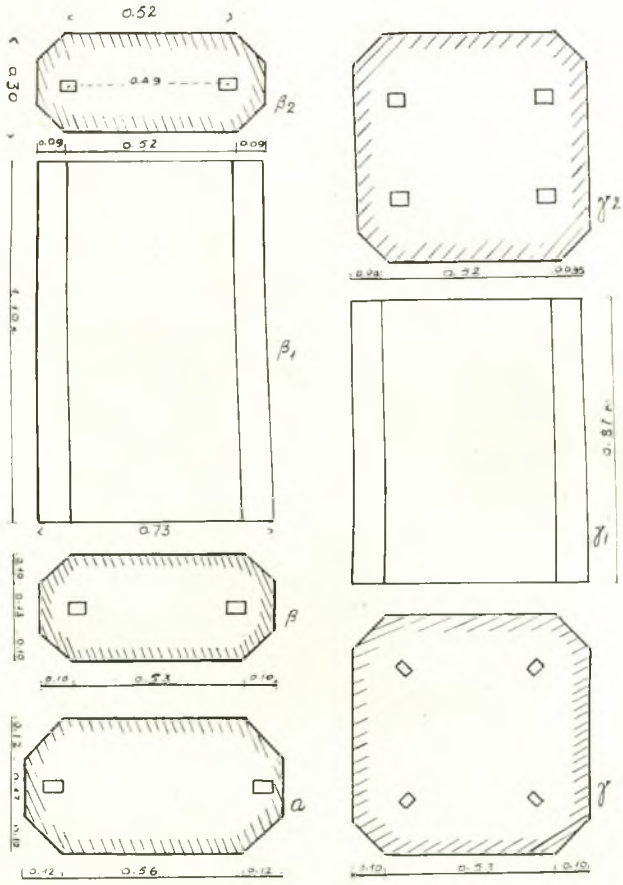

Εἰκ. 14. Τομαὶ στύλων.

Ὁ τύπος ἄρα οὗτος τῆς Κασσώπης δὲν ἀποτελεῖ μεμονωμένον παράδειγμα διὰ τὴν Ἤπειρον καὶ φαίνεται ὅτι διετηρήθη ἐπὶ μακρόν [1]. Ἐπειδὴ δὲ τοι-

[1] Συγγενεῖς εἶναι οἱ στῦλοι τοῦ ἐν Δήλῳ οἰκοδομήματος Δ (R. Vallois, L'architecture hellénique et hellénistique à Délos, 1944, σελ. 249). Παρόμοιοι καὶ ἀμφοτέρων τῶν τύπων ἀπαντοῦν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ὑμηττοῦ, παρὰ τὸν Προφήτην Ἠλίαν (Ν. Κοτζιας, Π.Α.Ε. 1949 σελ. 63, εἰκ. 9, 11α καὶ 12 καὶ Π.Α.Ε. 1950, σελ. 144 κ. ἑ.), εἰς τὸ Ἡρῷον τῆς Καλυδῶνος, τοῦ Β΄ π.Χ. αἰ. (Dyggve – Poulsen – Rhomaios, Das

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

οὗτοι στῦλοι δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὴν Μακεδονίαν, εἶναι πιθανωτέρα ἡ ἐκ νότου προέλευσις τούτων μὲ ἐνδιάμεσον σταθμὸν τὴν Αἰτωλίαν, ἔνθα πρέπει νὰ ἀναμένηται εὐρυτέρα χρῆσις. Τρεῖς τοῦ τετραγωνικοῦ τύπου σπόνδυλοι κατὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 17), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ κατώτερος κατὰ χώραν, προσηλωμένος διὰ τεσσάρων ἐμπολίων, βεβαιοῦν τὸν προορισμὸν τῶν τετραγωνικῶν στύλων διὰ τὰς γωνίας τοῦ περιστυλίου καὶ δίδουν ὁλικὸν ὕψος στύλου 2.095-2.14 μ. Εἰς τὸ ὕψος τοῦτο ἐὰν προστεθῇ καὶ τὸ ὕψος τοῦ ἐπικράνου, 0.30 μ., διότι ὅλα τὰ εὑρεθέντα ἐπίκρανα με-

Εἰκ. 15. Τὸ δωμάτιον *β* μετὰ τοῦ λιθίνου βάθρου τῆς τραπέζης. Ὄπισθεν τὸ δωμάτιον *γ*. Ἐπὶ τοῦ μεσοτοίχου ἡ προχείρως ἀνοιγεῖσα θύρα. Ἔμπροσθεν ὁ διαγώνιος μεσότοιχος μὲ τὰς ἑκατέρωθεν λαξευμένας αὐλακας.

τροῦν περίπου 0,30 μ., τότε τὸ συνολικὸν ὕψος τῶν πεσσῶν τούτων, ἀπὸ τοῦ στυλοβάτου μέχρι τῶν ξυλίνων ἐπιστυλίων, ἀνέρχεται εἰς 2.395 - 2.44 μ. Οἱ στῦλοι οὗτοι παρουσιάζουν μείωσιν πρὸς τὰ ἄνω (εἰκ. 14), ἀντιστοιχοῦσαν πρὸς 2,5 ἑκ. κατὰ μέτρον, καὶ πιθανῶς κλίσιν πρὸς τὸ ἐσω-

Heroon von Kalydon, 1934, πίν. IV, E, G, P, πίν. V καὶ VII), εἰς Ἐπίδαυρον (Π.Α.Ε. 1884, σελ. 59, πίν. 3,2.4 καὶ πίν. 5,6, Π.Α.Ε. 1905 σελ. 73, εἰκ. 1 - 3 καὶ πίν. Ε καὶ Ζ). Παραπλήσιοι ἐπίσης εἶναι οἱ ἀναθηματικοὶ ἀρχαϊκοὶ στῦλοι τῆς Ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ὑποβαστάζοντες ἀγάλματα κορῶν (BSA, τ. XL, 1939 - 40, πίν. 7,8 καὶ πίν. 8,9-10 σελ. 37 καὶ εἰκ. 11 καὶ 16).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τερικὸν τῆς στοᾶς[1]. Ἐκ τῆς τελείας ἀπουσίας λιθίνων ἐπιστυλίων συνάγεται ὅτι ταῦτα ἦσαν ξύλινα.

Ἡ χρησιμοποίησις τοῦ τετραγωνικοῦ στύλου κατὰ τὰς γωνίας ἦτο ἐπιβεβλημένη ἐξ αὐτῆς τῆς μορφῆς τῶν στύλων· διότι ὁ πεπλατυσμένος τύπος ἦτο ἐντελῶς ἀκατάλληλος διὰ τὰς γωνίας, ἐνῷ τοὐναντίον ὁ τετραγωνικὸς παρεῖχε κατ' ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τοῦ στυλοβάτου πρόσωπον τὸ αὐτό, μὲ ἐπιφανείας ἑδρῶν ἀκριβῶς ἴσας πρὸς τὰς πλευρὰς τῶν ἑκατέρωθεν πε-

Εἰκ. 16. Τμῆμα τοῦ δωματίου *β* μετὰ τοῦ λιθίνου βάθρου τραπέζης. Δεξιὰ ἡ φραχθεῖσα θύρα, ἡ ἄγουσα πρὸς τὴν νοτίαν στοάν.

πλατυσμένων στύλων. Εἰς ἅπαντα τὰ ἀνασκαφέντα δωμάτια ἀνευρέθησαν περὶ τὸ κέντρον τοῦ δαπέδου των τὰ λίθινα βάθρα τραπεζῶν προφανῶς, τετράεδρα δηλ. στηρίγματα, ὕψους 1 μ. (εἰκ. 15, 16 καὶ 18). Οἱ στυλίσκοι οὗτοι, τετράγωνοι τὴν τομήν (0.45×0.45 μ.), εἰσχωροῦν κατὰ τὸ ἥμισυ ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον δάπεδον, ἑδραζόμενοι ἐπὶ ἰδίας θεμελιώσεως (εἰκ. 18). Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας φέρουν ἅπαντες τόρμον (0.08×0.08 μ.), χρησιμεύοντα διὰ τὴν ὑποδοχὴν καὶ στήριξιν τῆς ξυλίνης πιθανῶς τραπέζης. Εἰς

[1] Ὁ κατὰ χώραν τετραγωνικὸς στῦλος ἔχει ὕψος ἑδρῶν 0.85, 0.86, 0.87, 0.88 μ.. Λί πρὸς νότον καὶ ἀνατολὰς πλευραὶ εἶναι αἱ μικρότεραι (0.85 καὶ 0.86 μ.). Ἂν τοῦτο δὲν εἶναι τυχαῖον, τότε ὁ στῦλος θὰ εἶχε κλίσιν διαγώνιον καὶ πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς στοᾶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ δωμάτιον **ρ**, δεξιὰ τῆς εἰσόδου, ἀνευρέθη ἀρτία ἡ ἑστία, χρησιμεύουσα διὰ τὴν θέρμανσιν τοῦ δωματίου (εἰκ. 8ρ1 καὶ 19). Εἶναι κατεσκευασμένη ἐκ μεγάλων ὀπτοπλίνθων, προερχομένων ἐκ προγενεστέρας χρήσεως, καὶ πυρακτωθέντος πηλοῦ καὶ διετήρει λείψανα τέφρας καὶ ἀνθράκων. Εἰς τὰ λοιπὰ δωμάτια ἀνευρέθησαν λείψανα τοιούτων ἑστιῶν δεξιὰ τῶν εἰσόδων (εἰκ. 8β′, γ, καὶ π καὶ εἰκ. 16). Αἱ ἑστίαι ἐπάτουν ἐπὶ τοῦ νεωτέρου δαπέδου τῶν δωματίων (βλ. κατωτέρω), τὸ ὁποῖον ἦτο περὶ τὰ 0.25 μ. χαμηλότερον τοῦ ἀρχικοῦ. Ἦσαν ἑπομένως κατασκευαὶ μεταγενέστεραι τοῦ ἀρχικοῦ οἰκο-

Εἰκ. 17. ΝΔ γωνία τοῦ στυλοβάτου. Διακρίνονται οἱ συνανήκοντες τρεῖς σφόνδυλοι τοῦ γωνιαίου τετραγωνικοῦ στύλου.

δομήματος, ὡς τοῦτο διεπιστώθη καὶ περὶ τῆς δεξαμενῆς τοῦ τραπεζιοσχήμου δωματίου **α**.

Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τῶν δωματίων τῶν στοῶν καὶ τῆς αὐλῆς ἀνευρέθησαν ἄφθονα ὄστρεα θαλάσσης, ὀστᾶ ζώων, χαυλιόδοντες ἀγριοχοίρων, εἰς τῶν ὁποίων ἐπεξειργασμένος, ἵνα χρησιμοποιηθῇ ὡς κόσμημα ἢ φυλακτόν, πολλὰ οἰκιακὰ σκεύη, τεμάχια πίθων καὶ εἷς σχεδὸν ὁλόκληρος ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς.

Ἡ ἀνωτέρα στρῶσις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων εἶναι ἰσοδομική, ἐξωτερικῶς προέχουσα τῆς λοιπῆς τοιχοδομίας ὑπὸ μορφὴν γεισώματος κατὰ 10 περίπου ἑκατοστά (εἰκ. 9). Ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλων ὀρθογωνίων λιθοπλινθίδων, ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τῶν ὁποίων διακρίνονται δύο συνεχεῖς λα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ξευμέναι αὔλακες (πατοῦραι), πλάτους 0.14 – 0.20 μ., διήκουσαι παραλλήλως πρὸς τὰς ἀκμὰς τῶν λίθων (εἰκ. 15 καὶ 20). Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν οἱ λεπτότεροι διαχωριστικοὶ τοῖχοι τῶν δωματίων, οἱ ὁποῖοι δὲν παρουσιάζουν τὴν περιγραφεῖσαν ἰσοδομικὴν στρῶσιν καὶ φέρουν μίαν μόνον τοιαύτην λάξευσιν (εἰκ. 15 κατὰ τὸν μεσαῖον τοῖχον). Ἅπαντες οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ οἰκοδομήματος διατηροῦνται εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος, 1.20 μ. ἀκριβῶς ἀπὸ τοῦ δαπέδου. Οἱ ἐξωτερικοὶ ὅμως τοῖχοι ἀνέρχονται εἰς πολὺ μεγαλύτερον ὕψος. Ὁ νότιος ἐξωτερικὸς τοῖχος ὑπερέχει τῶν ἐσωτερικῶν κατὰ ἕνα μόνον δόμον, τοῦ ἰσοδομικοῦ, κατὰ δὲ τὴν Ν.Δ. γωνίαν κατὰ δύο. Ὁ δυτικὸς ὅμως τοῖχος, παρακολουθῶν βορειότερον τὴν φυσικὴν ἀνωφέρειαν τοῦ ἐδάφους, ἀνυψοῦται βαθμιαίως διὰ κλιμακωτῆς ἀναβάσεως τῆς ἰσοδομικῆς στρώσεως, ὥστε κατὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν τὸ ὕψος τοῦ τοίχου δύναται νὰ ὑπολογισθῇ ὑπὲρ τὰ 4 μέτρα (εἰκ. 7). Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕψους ἀρχίζει καὶ ὁ βόρειος ἐξωτερικὸς τοῖχος κατὰ τὴν Β.Δ. πλευράν· ἐκεῖθεν ὅμως, βαίνων πρὸς ἀνατολάς, κατέρχεται βαθμιαίως κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, διὰ νὰ συναντήσῃ τὸν ἀνατολικόν, ἰσοϋψῆ περίπου πρὸς τὸν νότιον τοῖχον.

Εἰκ. 18. Λίθινον βάθρον τῆς τραπέζης μετὰ τῆς ὑποθεμελιώσεως ἐντὸς τοῦ δωματίου π.

Ἡ περιγραφεῖσα ἰσοδομικὴ στρῶσις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων εἶναι ἑπομένως ὁ ἀνώτερος δόμος τῆς λιθίνης κατασκευῆς καὶ ἐχρησίμευε τρόπον τινὰ ὡς τοιχοβάτης τῆς ἐξ ἄλλης ὕλης ἀνωδομίας Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀσφαλῶς ἦσαν ᾠκοδομημένοι ὑψηλότερον καὶ οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι τοῦ κτηρίου. Τοῦτο ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν ἀφ' ἑνὸς οἱ εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος πάντοτε διατηρούμενοι ἐσωτερικοὶ τοῖχοι, ἀφ' ἑτέρου δὲ αἱ περιγραφεῖσαι λαξευμέναι αὔλακες τῶν τοίχων τούτων.

Ἐπειδὴ ἄφθονοι ὀπτόπλινθοι, πάχους 0.085 – 0.095 μ., διαστάσεων αἱ μὲν μεγαλύτεραι 0.47 × 0.50 – 0.56 μ., αἱ δὲ μικρότεραι 0.26 × 0.47 μ (;), φέρουσαι αἱ μὲν πρῶται ἀνὰ πέντε ὀπὰς διαμπερεῖς αἱ δὲ ἀνὰ δύο (εἰκ. 21), ἀνευρίσκοντο κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν συνήθως συσσωρευμέναι παρὰ τοὺς τοίχους καὶ ἐνίοτε ἄνωθεν τῶν κεράμων τῆς στέγης, καθίσταται βέβαιον, ὅτι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἡ τοιχοδομία τοῦ κτηρίου ἐσυνεχίζετο ὑψηλότερον διὰ τοιούτων ὀπτοπλίνθων, ἐναλλασσομένων μετὰ ξυλοδεσιῶν.

Εἰκ. 19. Ἑστία δεξιὰ τῆς εἰσόδου τοῦ δωματίου ρ.

Ἐπὶ τῶν ξυλοδεσιῶν τούτων προσηλοῦντο αἱ πλίνθοι διὰ μακρῶν ἥλων μὲ πλατείας κεφαλάς, πολλοὶ τῶν ὁποίων ἀνευρέθησαν (εἰκ. 31).

Εἰκ. 20. Λείψανα μεταγενεστέρου κλιβάνου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Αἱ περιγραφεῖσαι πατοῦραι ἐχρησίμευον ὡς ἐγκαθίσεις τῆς πρώτης ξυλοδοκοῦ, ἡ ὁποία θὰ εἶχε τὸ πλάτος περίπου τῆς λαξεύσεως. Ὅτι ὁ τοῖχος ὑψηλότερον ἐσυνεχίζετο δι' ὀπτοπλίνθων καὶ ξυλοδεσιῶν τεκμαίρεται καὶ ἄλλοθεν. Αἱ δύο μεγεθῶν πλίνθοι εἶχον πάντοτε, ὡς ἐσημειώθη, τὰς στενὰς πλευρὰς 0.26 καὶ 0.47 μ. Ἡ διάστασις ὅμως 0.47 μ. ὡς καὶ τὸ ἄθροισμα

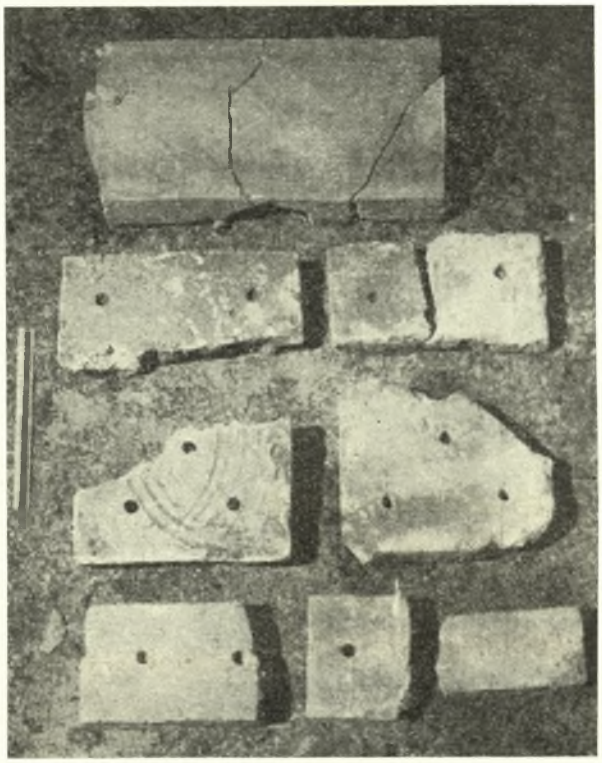

Εἰκ. 21. Ὀπτόπλινθοι μὲ πέντε καὶ δύο ὀπὰς καὶ καλυπτὴρ κορυφαῖος πετασοειδοῦς στέγης (ἄνω).

τῶν στενῶν πλευρῶν δύο διαφόρου τύπου ὀπτοπλίνθων (0.47 + 0.26 = 0.73 μ.) εἶναι ἴσα πρὸς τὸ πάχος τῶν λεπτῶν καὶ τῶν παχυτέρων ἐσωτερικῶν τοίχων τῶν δωματίων, ἴσων, ὡς εἴδομεν, πρὸς 0.47 καὶ 0.73 μ. Ἀνὰ μία ἑπομένως μεγάλη ὀπτόπλινθος ἐχρησιμοποιεῖτο διὰ τοὺς λεπτοὺς μεσοτοίχους καὶ ἀνὰ δύο, μία μικρὰ καὶ μία μεγάλη, διὰ τοὺς διαγωνίους.

Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ βορεία καὶ ἡ δυτικὴ πλευρά, πιθανῶς δὲ καὶ ἡ ἀνατολική, ἔφερον καὶ ἄνω ὄροφον. Τὸ ὕψος τοῦ ἰσογείου δύναται νὰ ὑπολο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γισθῇ περίπου εἰς 2.80 μ. Διότι κατὰ μῆκος τοῦ βορείου καὶ δυτικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου καὶ εἰς ὕψος ὑπολογιζόμενον περὶ τὰ 2.80 μ. διακρίνεται ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιφανείας των συνεχὴς καὶ βαθεῖα λάξευσις ὀρθογώνιος, βάθους 0.20 μ. καὶ ὕψους 0.16 μ. (εἰκ. 22 καὶ 23). Ἡ λάξευσις, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν μεσοτοίχων **κ** – **ι** καὶ **λ** – **μ** (εἰκ. 8), διήκει καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῶν τοίχων, ὅπου τοὐλάχιστον διατηροῦνται οἱ τοῖχοι μέχρι τοῦ ὕψους τῆς λαξεύσεως Καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς βάσεως τῆς εἰσδοχῆς ταύτης διακρίνονται κατ'

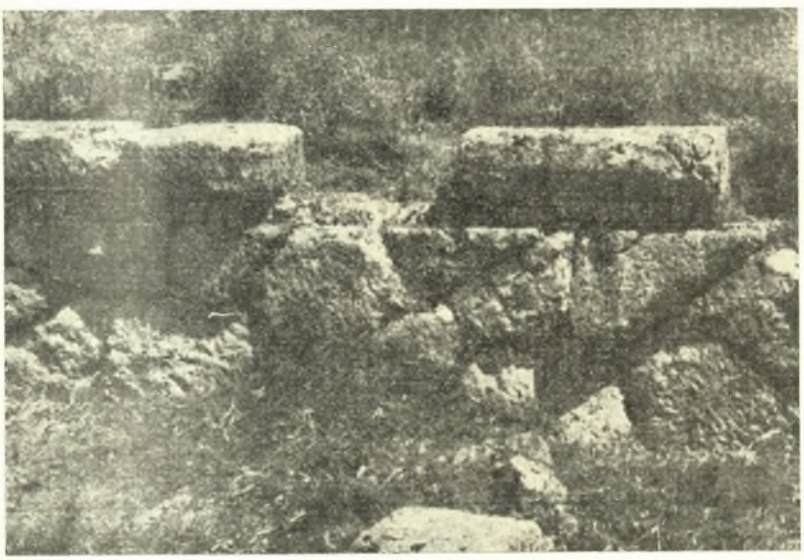

Εἰκ. 22. Ἐσωτερικὴ ὄψις τοῦ βορείου τοίχου. Ἡ ὁριζοντία λάξευσις δεικνύει τὴν θέσιν στηρίξεως τῶν δοκῶν διὰ τὸ δάπεδον τοῦ ἄνω ὀρόφου.

ἀποστάσεις 0.30 – 0.45 μ. τετράγωνοι ὀπαί (2,5 × 2,5 ἑκ.). Δύο τούτων μάλιστα διατηροῦν τοὺς τετραγώνους ἤλους, συγκρατουμένους διὰ μολύβδου (σχεδ. εἰκ. 23α, α1). Προφανῶς ἐπὶ τῆς βάσεως τῆς λαξεύσεως ἠδράζοντο αἱ δοκοὶ τοῦ πατώματος τοῦ ἄνω ὀρόφου [1], κατ' ἀποστάσεις ὁριζομένας ὑπὸ τῶν ὀπῶν, προσηλούμεναι διὰ τῶν σιδηρῶν ἤλων. Ἐπὶ τῶν δοκῶν τούτων ἔβαινεν ἀκολούθως ὁ πρῶτος δόμος τοῦ ἄνω ὀρόφου (εἰκ. 22 καὶ 23β-β1). Ἐπειδὴ αἱ λαξεύσεις αὗται δὲν ἐσυνεχίζοντο εἰς τοὺς χώρους **κ** καὶ **λ**, πιθανῶς οὗτοι ἐστεροῦντο ἑτέρου ὀρόφου, προοριζόμενοι πιθανῶς διὰ κλιμακοστάσια. Ἀνὰ μία λαξευμένη κόγχη εἰς τοὺς τοίχους τῶν διαμερισμάτων τούτων καὶ εἰς τὸ

[1] Τὸ αὐτὸ περίπου ὕψος προκύπτει καὶ διὰ τὰς στοάς, ἐὰν εἰς τὸ ὕψος τῶν στύλων, 2.40 μ. προστεθῇ καὶ τὸ ὕψος τῶν ἐπιστυλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὕψος τῆς περιγραφείσης λαξεύσεως ἐχρησίμευον ἴσως διὰ τὴν στήριξιν τῶν κλιμάκων, αἱ ὁποῖαι θὰ ἦγον εἰς τὴν βορείαν καὶ δυτικὴν πτέρυγα τοῦ ἄνω ὀρόφου. Ἦσαν δηλ. καὶ τὰ δωμάτια ταῦτα χῶροι βοηθητικοί (ἀνωτ. σ. 336). Ἅπαντα τὰ δωμάτια τοῦ ἰσογείου ἐπεκοινώνουν διὰ θύρας, πλάτος 1.38 – 1.40 μ. (= 4 ¼ πόδες πιθ.), ἀγούσης πρὸς τὴν αὐλὴν διὰ μέσου τῶν στοῶν, ἐκτὸς τοῦ δωματίου **β**, τοῦ ὁποίου ἐφράχθη ἡ θύρα. Συγχρόνως ὅμως τὸ δωμάτιον τοῦτο ἡνώθη μετὰ τοῦ δωματίου **γ** διὰ θυρίδος, ἀνοιγείσης ἐπὶ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου **β – γ** (εἰκ. 8βγ, 15 καὶ 16 δεξιά) [1].

Κατά τινα ἐποχήν, οὐχὶ μεταγενεστέραν πάντως τοῦ Α΄ π. Χ. αἰ., τὸ ἀρχικὸν δάπεδον ἐβαθύνθη κατὰ 0.25 μ. περίπου· διότι ἐπὶ τοῦ νεωτέρου τούτου δαπέδου ἀνευρέθησαν αἱ περιγραφεῖσαι ἑστίαι, τὰ πλεῖστα τῶν οἰκιακῶν σκευῶν, ὄστρακα πίθων τοῦ Α΄ π. Χ. αἰ. καὶ ὁ μνημονευθεὶς ἀνωτέρω ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς, κατακείμενος ἐπὶ τοῦ δαπέδου καὶ χρονολογούμενος κατὰ τὸν Α΄ ἢ τὸν Β΄ π.Χ. αἰῶνα [2].

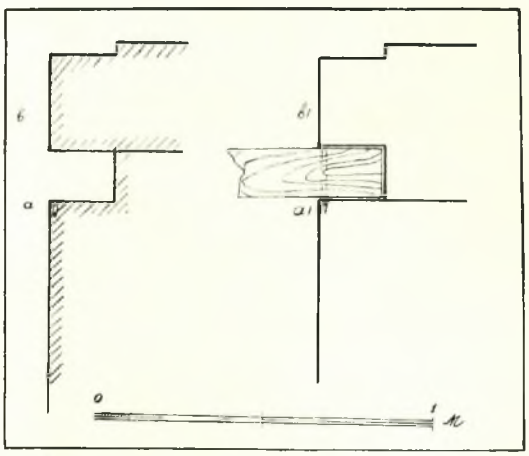

Εἰκ. 23. Τομὴ τοῦ βορείου τοίχου, ἔνθα ἡ εἰσέχουσα αὐλαξ διὰ τὴν ἔδρασιν τῶν δοκῶν.

Ὅτι τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τῶν δωματίων τοῦ ἰσογείου ἦτο κατὰ 0.25 μ. περίπου ὑψηλότερον τοῦ ἀποκαλυφθέντος μεταγενεστέρου δαπέδου καθίσταται ἀμέσως φανερὸν ἐκ πολλῶν τεκμηρίων. Τὸ στερεὸν ἔδαφος τῶν στοῶν, τὸ ὁποῖον ἀπετέλει καὶ τὸ δάπεδον τούτων, ἀνευρίσκεται πάντοτε κατὰ 0.05 μ. χαμηλότερον τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ στυλοβάτου καὶ περὶ τὰ 25 ἑκατοστὰ ὑψηλότερον τοῦ στερεοῦ τῶν δωματίων. Τὸ στερεὸν τοῦτο ἔδαφος ἀποτελεῖται ἐκ σποραδικῶν βράχων καὶ σκληρᾶς ἐρυθρωπῆς γῆς (κοκκινόχωμα), μεμειγμένης μετ' ἀφθόνων λιθαρίων. Τοὐναντίον ἡ ἄνωθι τούτου στρῶσις ἀπετελεῖτο ἐξ ἀργιλλούχου ὠχρᾶς γῆς, ἐκ τῆς ὁποίας εἶναι κατεσκευασμένα τὰ πλεῖστα κερα-

[1] Ὁ ἀπομακρυνθεὶς διὰ τὴν διάνοιξιν τῆς θύρας ἐπὶ τοῦ διαχωριστικοῦ τοίχου πεντάπλευρος λίθος ἐχρησιμοποιήθη ὁ αὐτὸς διὰ τὴν ἔμφραξιν τῆς ἀρχικῆς θύρας τοῦ δωματίου **β**.

[2] Τὰ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τεμάχια πίθων χρονολογοῦνται πιθανώτατα κατὰ τὸν Α΄ π. Χ. αἰ. Τὴν χρονολόγησιν ὀφείλω εἰς τὴν δίδα Μαρίαν Σαβατιανοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μεικὰ εὑρήματα. Προσέτι εἰς πολλὰ σημεῖα τῶν τοίχων καὶ εἰς ὕψος 0.25 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ νεωτέρου δαπέδου τῶν δωματίων διακρίνονται προέχουσαι ἐπίπεδοι λαξεύσεις τῶν τοίχων, χρησιμεύουσαι ὡς πατοῦραι διὰ τὴν ἐγκάθισιν τῶν ξυλίνων δοκῶν ἢ διὰ τὴν πλακόστρωσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου δαπέδου (εἰκ. 16). Πρὸς τούτοις τὸ τοιχάριον τῆς φραχθείσης θύρας τοῦ δωματίου *β* πατεῖ ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου δαπέδου τῆς στοᾶς, ὅπερ ἀντιστοιχεῖ

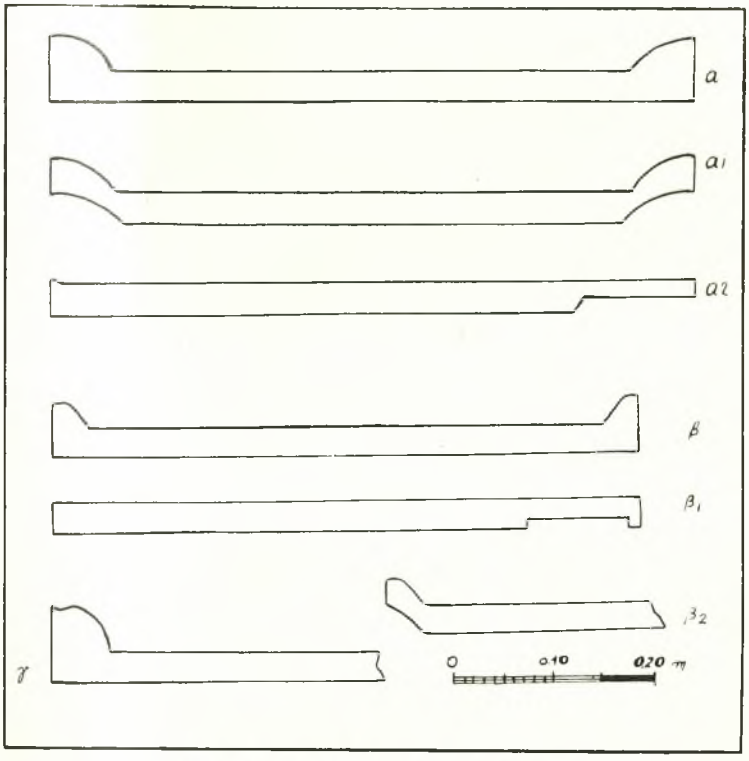

Εἰκ. 24. Τομαὶ στρωτήρων κεράμων.

ἀκριβῶς πρὸς τὸ ὕψος τῶν προεχουσῶν ἐγκαθίσεων τῶν τοίχων (εἰκ. 16).

Τὸ κατώφλιον ἄρα τῆς φραχθείσης θύρας, ὑψηλότερον τοῦ νεωτέρου δαπέδου τοῦ δωματίου *β*, καθορίζει τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου δαπέδου τοῦ δωματίου, ἰσοϋψοῦς πρὸς τὸ τῆς στοᾶς.

Αἱ ἐπικαλύψασαι τὸ κτήριον ἐπιχώσεις συνεσωρεύθησαν μετὰ τὴν ἐγκατάλειψίν του καὶ οὐδεμίαν ἄλλην στρωματογραφικὴν ἀξίαν ἐνέχουν. Πράγματι ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων ἀνευρέθησαν εἰς τὸ αὐτὸ ὕψος ἐνίοτε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν καὶ ἡ προϊστορικὴ ἐκ γρανιτολίθου ἀξίνη τοῦ τύπου Δ (εἰκ. 38).

Παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ δωματίου *β*, ὀλίγον χαμηλότερον τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους, ἀνευρέθη ἱπνὸς σχήματος πετάλου, ὅμοιος

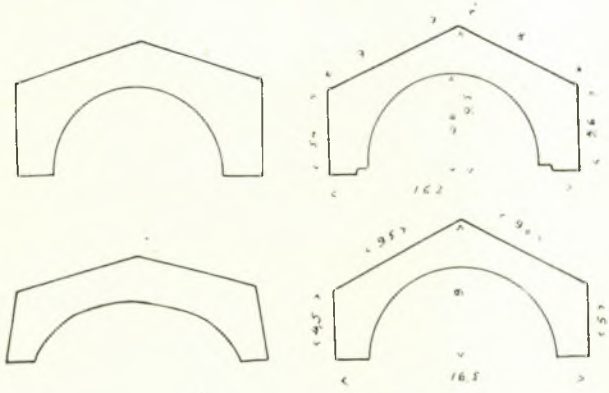

Εἰκ. 25. Ἐγκαρσία τομὴ καλυπτήρων κεράμων.

πρὸς τοὺς ἐν χρήσει σήμερον. Εἶναι κατεσκευασμένος ἐκ τεμαχίων τῶν γνωστῶν ὀπτοπλίνθων καὶ ἐστρωμένος διὰ μεγαλυτέρων (εἰκ. 20). Πλησίον τούτου ἀνευρέθησαν ἐνεσφηνωμένα τμῆμα ἰωνικοῦ κίονος, τὸ ἰωνικὸν κιονόκρανον εἰκ. 40 καὶ τμῆμα ἐνεπιγράφου ἐπικράνου τοῦ Α΄μ. Χ. αἰ. Ὁ ἱπνὸς

Εἰκ. 26. Ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι.

δηλ. κατεσκευάσθη μετὰ τὴν ἐρήμωσιν τοῦ οἰκοδομήματος, ἐπελθοῦσαν κατὰ τὸν Α΄ π. Χ. αἰ. πιθανώτατα.

Ἡ στέγη τοῦ οἰκοδομήματος. Ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κεραμεικῶν τῆς στέγης εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ ἀντίληψιν περὶ τῆς μορφῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς στέγης καὶ τοῦ τρόπου τῆς κεραμώσεως. Συνελέγησαν ἄφθονοι καλυπτῆρες καὶ στρωτῆρες κέραμοι, τοῦ λεγομένου κορινθιακοῦ τύπου (εἰκ. 24 καὶ 25), δυνάμενοι ἐπὶ τοῦ παρόντος νὰ διακριθοῦν εἰς τέσσαρας κατηγορίας, χρονολο-

Εἰκ. 27. Ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι καὶ καλυπτῆρες κορυφαίας (1 καὶ 3).

γουμένας ἀπὸ τῶν κλασικῶν μέχρι τῶν ρωμ. χρόνων. Ἡ ποικιλία τῶν τύπων μαρτυρεῖ βεβαίως τὰς κατὰ καιροὺς ἐπισκευὰς τῆς στέγης. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ἱκανοὶ ἀνθεμωτοὶ ἀκροκέραμοι (εἰκ. 26 καὶ εἰκ. 27,2) καὶ ἀνθε-

Εἰκ. 28. Ἀνθεμωτὰ μέτωπα κορυφαίων καλυπτήρων (πρβλ. καὶ εἰκ. 27, 1 καὶ 3).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μωτοὶ καλυπτῆρες κορυφαίας (εἰκ. 27,1 καὶ 3 καὶ 28), δυνάμενοι νὰ χρονο-

Εἰκ. 29. Μέτωπα κορυφαίων καλυπτήρων μὲ παράστασιν ἀετοῦ ἐπὶ κεραυνοῦ.

λογηθοῦν κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ. Ἐνδιαφέρον παρουσιά-

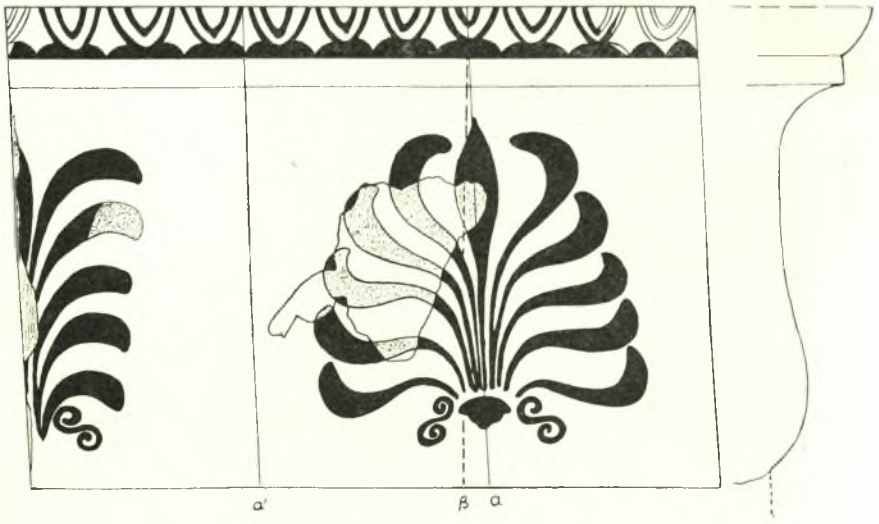

Εἰκ. 30. Γραπτὴ σίμη τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ζουν μερικοὶ κορυφαῖοι καλυπτῆρες ἑλληνιστικῶν χρόνων, φέροντες ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτῶν ἀνάγλυφον μορφὴν ἀετοῦ, παριστωμένου κατὰ τὰ τρία τέταρτα. Ὁ ἀετὸς ἵσταται ἐπὶ τοῦ κεραυνοῦ μὲ ἡμιανοίκτους πτέρυγας, ἕτοιμος διὰ νὰ πετάξῃ (εἰκ. 29), ὅπως περίπου εἰκονίζεται ἐπὶ τῶν ἑλληνιστικῶν νομισμάτων τῆς Ἠπείρου [1].

Ἐκ τοῦ ἡμικυλινδρικοῦ καλυπτῆρος κορυφαίας (εἰκ. 21 ἄνω) συνάγεται ὅτι ἡ στέγη τοῦ οἰκοδομήματος ἦτο πετασοειδής (σκούφια, Walmdach),

Εἰκ. 31. Σιδηροῖ ἧλοι.

διότι τὰ ἑκατέρωθεν τῶν καθέτων πλευρῶν τοῦ καλυπτῆρος τετράπλευρα σαγματοειδῆ ἀνοίγματα, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τοὺς καλυπτῆρας, ἐφ' ὧν ἔβαινεν οὗτος, ἔχουν λοξὴν κατεύθυνσιν. Ὁ κορυφαῖος οὗτος ἄρα ἀνήκει εἰς λοξὴν ῥάχιν πετασοειδοῦς στέγης (μῆκος καλυπτῆρος 0.805 μ.). Τέλος ἀνευρέθησαν δύο σχεδὸν πλήρεις σῖμαι μετὰ γραπτῶν ἀνθεμίων (μῆκος τῆς μιᾶς 0.264 μ.) τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ. (εἰκ. 30). Αἱ ὀξυδερκεῖς παρατηρήσεις τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου περὶ τῆς σκοπίμου ἀσυμμετρίας

[1] Head, Historia Numorum σ. 271 καὶ 275, BMC, Thessaly to Aetolia πίν. XVII, 7, τῶν χρόνων 238 – 167 π.Χ. Συνηθεστάτη εἶναι ἐπίσης ἡ παράστασις εἰς τὰ νομίσματα τῶν Πτολεμαίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἰς τὰ κεραμεικὰ τῆς στέγης εὑρίσκουν καὶ ἐνταῦθα πλήρη ἀνταπόκρισιν [1].

Εὑρήματα. Ἐκτὸς τῶν μνημονευθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν καὶ τῶν κεράμων τῆς στέγης ἀνευρέθησαν πολλὰ χαλκᾶ νομίσματα κλασσικῶν, ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων. Μεταξὺ τούτων ἀργυροῦν δηνάριον τῆς ρωμαϊκῆς δημοκρατίας, κοπὲν ὑπὸ τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος εἰς Γαλατίαν (50 – 49 π. Χ.) [2]. Ἀνευρέθησαν ἐπίσης ὁ μνημονευθεὶς ὀξυπύθμενος ἀμφορεύς, ἀποκεκρουμένος κατὰ τὸ στόμιον καὶ τὰς λαβάς (ὕψος διατηρούμενον 0.815 μ.), πήλιναι *φιάλαι ὀμφαλωταὶ μεσόμφαλοι* (εἰκ. 33,3), πώματα πυξίδων (εἰκ. 33,1-2), πήλινος μηνίσκος (εἰκ. 32), σιδηροῦ ἥλοι (ὁ μεγαλύτερος ἔχει σωζόμενον μῆκ. 0.31 μ., εἰκ. 31 ἀριστερά), μάχαιραι, στλεγγὶς καὶ σμῖλαι σιδηραῖ (εἰκ. 34), χαλκοῦν πινάκιον, σιδηρᾶ κλείς, πηλίνη κεφαλὴ Ἀθηνᾶς, φερούσης τὸ κορινθιακὸν κράνος, τοῦ Γ′ π. Χ. αἰ. (εἰκ. 35), λίθινον σταθμὸν μετὰ σιδηροῦ κρίκου ἀντὶ λαβῆς, τοῦ

Εἰκ. 32. Πήλινος μηνίσκος.

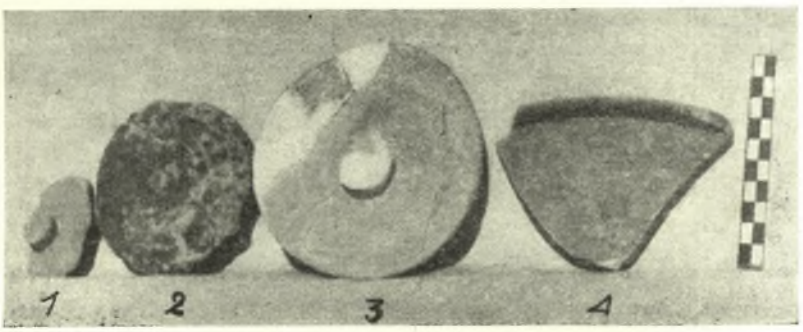

Εἰκ. 33. Πώματα πυξίδων, 1 – 2 καὶ μεσόμφαλος φιάλη, 3.

ὁποίου ἀποκοπὲν τμῆμα εἶχε συμπληρωθῆ διὰ μολύβδου (εἰκ. 36), καὶ ἄλλα

[1] Οὕτω π. χ. τὸ ἀριστερὸν ἡμίτομον τοῦ γραπτοῦ ἀνθεμίου τῆς σίμης ἔχει πλάτος μέγιστον 6.55 ἑκ., ἔναντι 6.15 τοῦ δεξιοῦ. Τὰ κατώτερα ἀντίστοιχα φύλλα εἶναι χαμηλότερα κατὰ 3 – 4 χιλ. τῶν φύλλων τοῦ δεξιοῦ ἡμιτόμου. Ἡ κάθετος πρὸς τὴν βάσιν τῆς σίμης (β) ἀφήνει ὁλόκληρον σχεδὸν τὸ καρδιόσχημον πρὸς τὰ δεξιά.

[2] Πρβλ. B.M.C. Roman Republic, τ. III, πίν. CIII,5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τινὰ μικροτέρας σημασίας ἀντικείμενα. Ἰδιαιτέρας μνείας ἄξια τυγχάνουν τὰ κατωτέρω εὑρήματα:

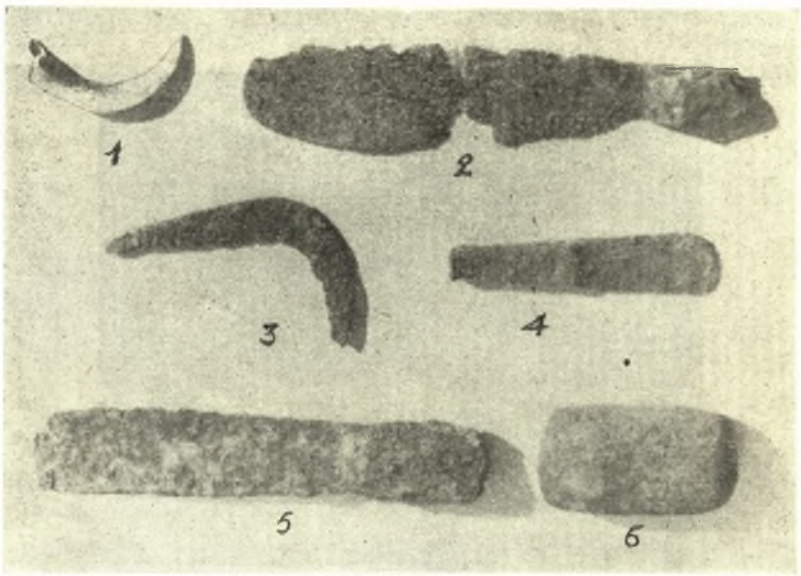

Εἰκ. 34. 1 χαυλιόδους, 2 στλεγγίς, 3 δρεπανοειδὲς μαχαιρίδιον, 4 σμίλη, 5 μάχαιρα μετὰ ξυλίνης ἐπενδύσεως τῆς λαβῆς.

Εἰκ. 35. Πηλίνη κεφαλὴ Ἀθηνᾶς.

Εἰκ. 36. Λίθινον σταθμὸν καὶ προϊστορικὴ ἀξίνη (εἰκ. 38).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἰωνικὸν κιονόκρανον (εἰκ. 40) ἐκ κιτρινωποῦ πωρολίθου. Ἀνευρέθη ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τοῦ μεταγενεστέρου, ὡς ἐσημειώθη, ἱπνοῦ τοῦ δωματίου **β**, πιθανώτατα προερχόμενον ἐξ ἑτέρου οἰκοδομήματος (ὕψ. 0.21 μ., μῆκ. ἄβακος 0.49 μ., κάτω διάμ. 0.36 μ., διάστημα ραβδώσεων 0.07 μ.).

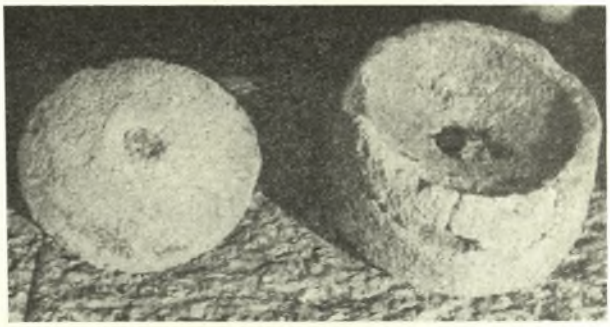

Εἰκ. 37. Μυλόλιθοι.

Ἑκατέρωθεν τοῦ ἐχίνου ἐκφύονται ἀνὰ ἓν ζεῦγος ἀντικορύφων καλυκομόρφων ἀνθέων, τὰ ὁποῖα ἀπολήγουν κατὰ τὰς γωνίας εἰς ἰωνικὰς ἕλικας. Ἐκ τούτων βλαστάνει ἀνὰ ἓν ἐσχηματοποιημένον ἡμιανθέμιον. Αἱ σπεῖραι τῶν ἑλίκων, σχηματίζουσαι δύο πλήρεις κύκλους, περιβάλλουν κατὰ τὸ κέντρον, ἰσχυρῶς τονιζόμενον πλαστικὸν ὀφθαλμόν. Αἱ βαθμιαίως πρὸς τὸ κέντρον στενούμεναι ράχεις τῶν σπειρῶν καὶ ἡ λεπτὴ διαβάθμισις τοῦ πλαστικοῦ βάθους τῶν μεταξὺ τῶν σπειρῶν ζωνῶν ἐκφράζουν αἴσθημα ὀργανικῆς λειτουργίας καὶ καλλιτεχνικὴν ἀντίληψιν [1].

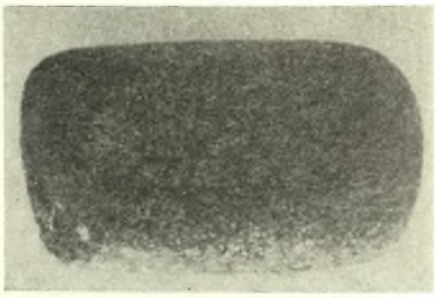

Εἰκ. 38. Προϊστορικὴ ἀξίνη ἐκ γρανιτολίθου.

Ἀμφικιονίσκος ἰωνικὸς ἐκ λευκοῦ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 39), ἀνευρεθεὶς εἰς τὴν ἀριστερὰν παραστάδα τῆς θύρας τοῦ δωματίου **π**. Ἀσφαλῶς ἐχρησίμευεν ὡς διαχωριστικὸν

[1] Τὰ ἀρχαιότερα κιονόκρανα μετὰ τοιούτων χοανομόρφων καλύκων ἄνθους ἀνάγονται εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ π.Χ. αἰ., ἀπαντῶντα εἰς τὴν παλαίστραν τῆς Ὀλυμπίας. Πλησιεστέραν συγγένειαν παρουσιάζει τὸ ἐξ Ἀπολλωνίας κιονόκρανον (Γ΄ π. Χ. αἰ.). Σχετικῶς ἰδὲ Dyggve – Poulsen – Rhomaios, ἔ. ἀ. σελ. 400 – 402, ἔνθα πλείονες συσχετίσεις καὶ σελ. 330, εἰκ. 35 καὶ L. Rey, Albania, τ. III, 1926 – 27, σ. 18 εἰκ. 9 – 10. Πρβλ. καὶ ἔκθεσιν καθηγητοῦ Α. Ορλανδου (Π.Α.Ε. 1952).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στήριγμα παραθύρου δωματίου (ὕψ. 0.243 μ., μῆκ. ἄβακος 0.26 μ., διαστ. κίονος 0.10 × 0.21 μ.). Ἡ διακόσμησις διὰ τῶν καλυκομόρφων ἀνθέων, ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ ἰωνικοῦ κιονοκράνου τῆς εἰκ. 40, παρ' ὅλην τὴν σχηματοποίησιν καὶ ξηρότητα, εἶναι γραφική. Ὁμοίαν σχηματοποιημένην μορφὴν κάλυκος ἀνευρίσκομεν εἰς ἀμφικιονίσκον ἐκ τοῦ Ἡρῴου τῆς Καλυδῶ-

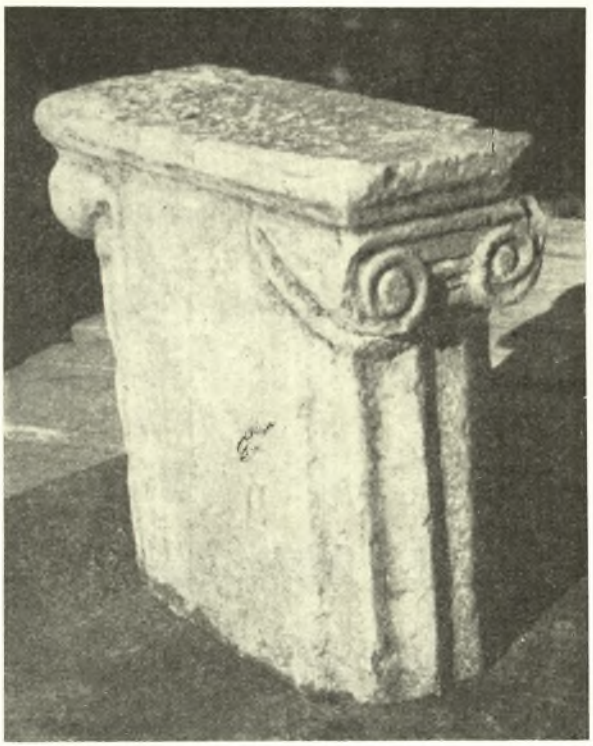

Εἰκ. 39. Διαχωριστικὸς ἀμφικιονίσκος παραθύρου.

νος[1], χρονολογούμενον κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Β΄ π. Χ. αἰ. Ἡ χρονολόγησις καὶ τοῦ ἰδικοῦ μας ἀμφικιονίσκου κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον εἶναι πιθανή.

Χαλκοῦν κλεῖθρον νάρθηκος ἢ μικροῦ ἑρμαρίου (εἰκ. 41). Ἀποτελεῖται ἐκ δύο χαλκῶν δίσκων συνηνωμένων (διάμ. τοῦ ἀνωτέρου 0.064 μ.), μεταξὺ τῶν ὁποίων κινεῖται χαλκοῦν ἔλασμα (σύρτης) κατὰ μῆκος ὀρθογωνίας

[1] Dyggve – Poulsen – Rhomaios, ἔ. ἀ. σ. 300, εἰκ. 35 (κάτω).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐγκοπῆς. Τὸ ἔλασμα φέρει δύο ἐξεχούσας ἡμικυκλικὰς λαβάς, τὴν μὲν δεξιὰν χρησιμεύουσαν διὰ τὴν λῆψιν καὶ μετακίνησιν τοῦ ἐλάσματος, τὴν δὲ ἄλλην

Εἰκ. 40. Ἰωνικὸν κιονόκρανον ἐκ πώρου λίθου.

ἐντὸς τῆς κυκλικῆς ὀπῆς, ἵνα ἐμποδίζῃ τὸ ἔλασμα νὰ ἐξέρχηται περισσότερον τοῦ δέοντος. Ὁ τοξοειδὴς κρίκος ἐχρησίμευεν ὡς λαβή, ἵνα ἕλκηται τὸ κάλυμμα τοῦ νάρθηκος. Τὸ ἔλασμα εἰσερχόμενον εἰς ἐγκοπὴν ἐπὶ τῆς πλησίον πλευρᾶς τοῦ κιβωτιδίου, ἠσφάλιζεν αὐτό.

Εἰκ. 41. Χαλκοῦν κλεῖθρον.

Λιθίνη στήλη ἐνεπίγραφος (εἰκ. 42), ἀποκεκρουμένη κατὰ τὴν βάσιν της, ὕψους διατηρουμένου 0.37 μ., πλάτους παρὰ τὴν βάσιν 0.235 μ., ἄνω 0.23 μ., πάχους 0.11 μ. Ἀνευρέθη ἐντὸς τοῦ λιθίνου ρείθρου παρὰ τὴν N.A. γωνίαν τοῦ στυλοβάτου. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας ὀρθογώνιος τόρμος μετ' αὐλακος μολυβδοχοήσεως ἐχρησίμευε διὰ τὴν στερέωσιν ἀναθήματος ἀπολεσθέντος, τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν ἐπιγραφὴν ἀνέθεσαν εἰς τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πολιοῦχον θεὰν τῶν Κασσωπαίων, τὴν Ἀφροδίτην[1], τέσσαρες στρατηγοὶ καὶ ὁ γραμματεὺς τῆς πόλεως. Ἡ ἐπιγραφὴ ἕνεκα τῆς μορφῆς τῶν γραμμάτων δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Β΄ π. Χ. αἰ.

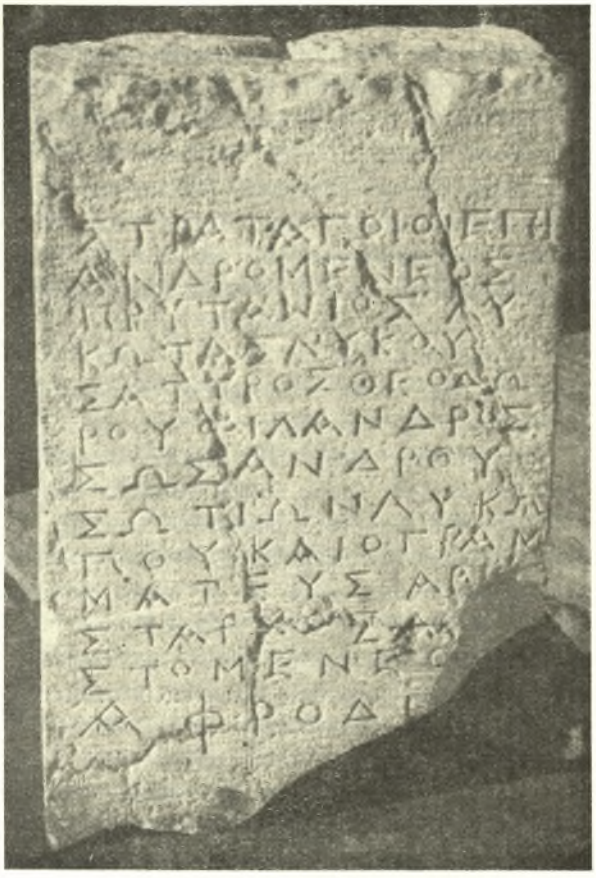

Εἰκ. 42. Ἐνεπίγραφος ἀναθηματικὴ στήλη.

Ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη, περὶ ἧς ἐκτενέστερον κατὰ τὴν τελικὴν δημοσίευσιν, ἔχει ὡς ἑξῆς[2]:

[1] Κεφαλὴ Ἀφροδίτης παρίσταται συνήθως καὶ εἰς τὰ νομίσματα τῶν Κασσωπαίων (HEAD, H. N. σελ. 271).

[2] Τὰ ἐλλείποντα τεμάχια τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὸν 11 καὶ 12 στίχον ἀνευρέθησαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Στραταγοὶ οἱ ἐπὶ / Ἀνδρομένεος / πρυτάνιος, Λυ/κώτας Λύκου, Σάτυρος Θεοδώ/ρου, Φίλανδρος / Σωσάνδρου, / Σωτίων Λυκώ/που καὶ ὁ γραμ/ματεύς, Ἀρί/σταρχος Ἀρι/στομένεος, / Ἀφροδίτ[αι].

Χρονολόγησις καὶ ἱστορία τοῦ οἰκοδομήματος. Διὰ τὸν ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς κατασκευῆς τούτου εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν περισσότερα ἀρχιτεκτονικὰ κυρίως στοιχεῖα. Ἡ στρωματογραφία, ὡς ἀνεφέρομεν, οὐδὲν χρονολογικὸν στοιχεῖον δύναται νὰ προσφέρῃ. Μὲ βάσιν τὰ ὑπάρχοντα κεραμεικὰ τῆς στέγης τὸ οἰκοδόμημα δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ. Τὰ ἀνάγλυφα ἀνθέμια τῶν ἀκροκεράμων καὶ κορυφαίων, ὡς καὶ τὰ γραπτὰ ἀνθέμια τῆς σίμης ἀνήκουν τυπολογικῶς εἰς τοὺς χρόνους τούτους. Λαμβανομένης ὅμως ὑπ' ὄψιν τῆς παρατηρουμένης ἐνίοτε συντηρητικότητος τῶν κεράμων, ἡ ὁποία, μάλιστα διὰ μίαν περιοχὴν μεμακρυσμένην, ὅπως ἡ Ἤπειρος, εἶναι φαινόμενον σύνηθες, θὰ ἐπετρέπετο ἴσως νὰ δεχθῶμεν ὡς κατώτατον χρονικὸν ὅριον κατασκευῆς τοῦ κτηρίου τὰς πρώτας δεκαετίας τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰῶνος [1]. Πρὸς τὴν χρονολόγησιν ταύτην, τῶν περὶ τὸ 400 π.Χ. χρόνων ἢ καὶ ὀλίγον βραδύτερον, συμφωνοῦν καὶ ἡ μορφὴ τῆς τοιχοδομίας τοῦ οἰκοδομήματος καὶ τὸ σχῆμα τῶν ἐπικράνων τῆς περιστύλου αὐλῆς. Ἡ μορφὴ τῶν στύλων δὲν παρέχει χρονολογικὴν ἔνδειξιν, ἐφ' ὅσον ὅμοιοι στῦλοι ἀπαντοῦν ἀπὸ τῶν ἀρχαϊκῶν χρόνων μέχρι τῆς ρωμαϊκῆς περιόδου. Δυνάμεθα ἑπομένως νὰ θεωρήσωμεν τὸν πολυγωνικὸν περίβολον τῆς ἀκροπόλεως σύγχρονον ἢ ὀλίγον ἀρχαιότερον καὶ ἡ χρονολόγησις τούτου κατὰ τὸ β΄ ἥμισυ τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ. ἢ περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ. εἶναι μᾶλλον βεβαία. Ὡς πρὸς τὰς περιπετείας τοῦ οἰκοδομήματος τὸ περιωρισμένον τῆς σκαφικῆς ἐρεύνης καὶ τὰ ὑπάρχοντα δεδομένα δὲν ἐπιτρέπουν θετικὰ συμπεράσματα. Ἐὰν ἐκ τῆς περαιτέρω σκαφῆς ὁριστικῶς διαπιστωθῇ, ὅτι τὰ εἰς τὸ νεώτερον δάπεδον ἀνευρεθέντα πλεῖστα εὑρήματα χρονολογοῦνται, ὡς ὑπεδηλώθη ἀνωτέρω, κατὰ τὸν Α΄ π. Χ. αἰ., τότε θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποδοθῇ μετὰ πιθανότητος ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ κτηρίου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Ὀκταβίου γενομένην ἐξοίκησιν τῶν κατοίκων πόλεων τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Αἰτωλοακαρνανίας, ἵνα συνοικισθῇ ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἱδρυθεῖσα ὀλίγον μετὰ τὸ 30 π. Χ. νέα πόλις, ἡ Νικόπολις [2]. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν τοῦτο συνέβη, ἡ πόλις δὲν ἔπαυσεν ὁλοσχερῶς

[1] Ἡ κορυφαία τῆς εἰκόνος 27,3 ἔχει τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθεμίου σφικτὴν καὶ αὐστηράν καὶ ὁ ἀνεστραμμένος κάλυξ λωτοῦ ὑπὸ τὸ ἀνθέμιον εἶναι ἐπίσης στοιχεῖον παλαιότερον. Ἡ ἑτέρα ὅμως ἐπιφάνεια τῆς αὐτῆς κορυφαίας (εἰκ. 28,2) ἔχει μορφὴν εὐκαμπτον καὶ ἀνεπτυγμένην, ὑπὸ δὲ τὸ ἀνθέμιον σπείρας.

[2] Οἱ ἀνευρεθέντες ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ δωματίου π μυλόλιθοι (εἰκ. 37), βορείας προελεύσεως, ἀπαντοῦν καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν La Tène III περίοδον (Α΄ π.Χ. αἰ.). Περὶ τούτου καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς χρήσεώς των ἰδὲ DÉCHELETTE, Manuel d'archéologie primitive, τ. IV, σ. 892 εἰκ 617.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατοικουμένη, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰς ἀνευρισκομένας ἐνίοτε ἐπιτυμβίους ἐπιγραφάς, χρονολογουμένας καὶ μέχρι τῶν προχωρημένων ῥωμ. χρόνων (πρβλ. καὶ τὰς δύο μνημονευθείσας μαρμαρίνας κεφαλὰς Ρωμαίων αὐτοκρατόρων). Ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι ἡ Κασσώπη δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως ὡς συμμετασχοῦσα εἰς τὸν συνοικισμὸν τῆς Νικοπόλεως. Πιθανῶς ἀκόμη ἡ πόλις νὰ ἔπαθεν ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Αἰμιλίου Παύλου καταστρέψαντος, ὡς γνωστόν, περὶ τὰς ἑβδομήκοντα ἠπειρωτικὰς πόλεις καὶ φρούρια καὶ ἐξανδραποδίσαντος 150.000 Ἠπειρώτας.

Σημαντικὰς ἐπισκευάς, προγενεστέρας τοῦ χρόνου τῆς ὁριστικῆς ἐρειπώσεως τοῦ οἰκοδομήματος παρετηρήσαμεν ἤδη. Οὕτω π. χ. κατά τινα ἐποχὴν τὸ δάπεδον τῶν δωματίων ἐβαθύνθη καὶ ὡς πάτωμα πλέον ἐχρησίμευσεν αὐτὸ τὸ στερεὸν ἔδαφος τῆς περιοχῆς. Προχείρως συνετελέσθη ἡ μεταβολὴ περὶ τὰς θύρας τῶν δωματίων **β** καὶ **γ**. Διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς δεξαμενῆς, τοῦ ὑπὸ τὴν στοὰν ὀχετοῦ καὶ τῶν ἑστιῶν τῶν δωματίων ἐλήφθησαν ὀπτόπλινθοι, προερχόμενοι ἐκ τῆς τοιχοδομίας τοῦ οἰκοδομήματος. Τοιαῦται πρόχειροι καὶ ἀκαλαίσθητοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μεταβολαί, ἀποτελοῦσαι ἀντίθεσιν πρὸς τὴν λοιπὴν ἐξαιρετικὴν ὄντως ἐργασίαν τοῦ οἰκοδομήματος, μαρτυροῦν ἀσφαλῶς ἔλλειψιν καλαισθησίας, πτωχείαν καὶ γενικῶς περίοδον παρακμῆς τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἀφ' ἑτέρου μερικὰ εὑρήματα, ὡς ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῶν στρατηγῶν, ὁ ἰωνικὸς ἀμφικιονίσκος καὶ τεμάχια ἑτέρων ὁμοίων ἀμφικιονίσκων, δύνανται νὰ χρονολογηθοῦν κατὰ τὸν Β' π.Χ. αἰῶνα. Πιθανῶς ἅπασαι αἱ ἀνωτέρω ἐπισκευαὶ καὶ τὰ εὑρήματα ταῦτα εἶναι σύγχρονα καὶ ὁ Β' π.Χ. αἰ. ἀποτελεῖ πιθανῶς ὅριον νέας περιόδου παρακμῆς τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀλλὰ περὶ τούτου ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐδεμία ἄλλη ἔνδειξις ὑπάρχει. Κατὰ πόσον ἐπίσης αἱ ἐπισκευαὶ αὗται εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Ρωμαίου στρατηγοῦ καταστροφῆς τῆς πόλεως, τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν μὲ τὰ παρόντα στοιχεῖα νὰ βεβαιωθῇ.

Αἰσθητὰ ἴχνη ἀνθρακοποιηθέντων ξύλων καὶ ἀραιοὶ ἡμιασβεστοποιηθέντες λίθοι παρετηρήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς, ἀλλ' εἰς περιωρισμένην ποσότητα, μὴ δικαιολογοῦσαν πυρπόλησιν τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀλλά, ὡς ἀνεφέραμεν ἤδη, αἱ πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' π. Χ. αἰ. γενόμεναι μεταβολαὶ εἰς τὸ δάπεδον τῶν δωματίων ἐπόμενον ἦτο νὰ προεκάλεσαν τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν κατεστραμμένων ὑλῶν.

Ὁπωσδήποτε τὸ λαμπρὸν τοῦτο οἰκοδόμημα, ἀνεγερθὲν κατὰ τοὺς περὶ τὸ 400 π. Χ. χρόνους καὶ οὐχὶ βραδύτερον τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Δ' π.Χ. αἰ., ὑπέστη κατά τινα ἐποχήν, πιθανῶς κατὰ τὸν Β' π. Χ. αἰ., βλάβας τινάς. Ἐπισκευασθὲν μετὰ πολλῆς προχειρότητος, διῆλθε περίοδον παρακμῆς, ἐγκαταλειφθὲν ὁριστικῶς κατὰ τὸν Α' π. Χ. πιθανῶς αἰῶνα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Προορισμὸς τοῦ οἰκοδομήματος. Ἡ μορφὴ τούτου ὁμοιάζει στενῶς πρὸς τὸν τύπον τῶν πολυτελῶν οἰκιῶν, ὡς διεμορφώθη ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς οἰκίας τῆς Πριήνης καὶ τῆς Μ.Ἀσίας ἐν γένει, ἔνθα ἐπικρατεῖ ὁ πυρὴν τοῦ μεγάρου μετὰ προστάσεως[1], εἰς τὴν Ἑλλάδα ἦτο εὐρέως ἐν χρήσει ὁ παρατακτικὸς τύπος, τῶν πέριξ δηλαδὴ τῆς περιστύλου αὐλῆς διατεταγμένων δωματίων[2]. Ἡ μεγαλοπρέπεια καὶ ἡ θέσις τοῦ οἰκοδομήματος ἐντὸς τοῦ δημοσίου χώρου δὲν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν, ὅτι τὸ κτήριον εἶχε δημοτελῆ προορισμόν. Ἡ μορφὴ τῶν δωματίων, μὴ ἐπικοινωνούντων ἀπ' εὐθείας μεταξύ των, δεικνύει ὅτι ταῦτα δὲν ἐχρησιμοποιοῦντο ὑπὸ μελῶν μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς οἰκογενείας. Ἡ ἄποψις αὕτη δὲν δικαιολογεῖται ἄλλωστε καὶ ἐκ τοῦ μεγάλου ἀριθμοῦ δωματίων, ἀνερχομένων κατὰ τοὺς δύο ὀρόφους εἰς τριάκοντα περίπου. Ἐχρησιμοποιεῖτο βεβαίως ὑπὸ πολλῶν προσώπων, ξένων πρὸς ἄλληλα[3]. Τὰ ἐνοικοῦντα πρόσωπα πρέπει νὰ ἦσαν ἐπίσημα καὶ ἐν γένει ἐξέχοντα. Τοῦτο ἐπιβάλλουν νὰ δεχθῶμεν ἡ ἐπισημότης καὶ ἡ θέσις τοῦ οἰκοδομήματος[4].

Αἱ τράπεζαι καὶ αἱ πρὸς θέρμανσιν ἑστίαι, τὰ οἰκιακὰ σκεύη καὶ τὰ λείψανα τροφῶν ὑποδηλοῦν, ὅτι τὰ φιλοξενούμενα ὑπὸ τῆς πόλεως πρόσωπα διημέρευον καὶ διενυκτέρευον ἐκεῖ. Τοὺς ἀνωτέρους ὅρους μόνον τὸ ***πρυτανεῖον*** καὶ τὸ ***καταγώγιον***, ὁ δημόσιος δηλ. ξενών, δύνανται νὰ ἐκπληροῦν.

Ἀμφότερα τὰ κτήρια εἶχον παραπλήσιον προορισμόν. Ἐκεῖ διέμενον τὰ ὑπὸ τῆς πόλεως φιλοξενούμενα πρόσωπα. Διάδοχος τῆς βασιλικῆς οἰκίας τὸ πρυτανεῖον ἦτο συνήθως ἁπλοῦς τύπος οἰκίας· καὶ ἀκριβῶς ἡ ἔλλειψις διακριτοῦ τύπου καθιστᾷ τὴν διάκρισιν τῶν οἰκοδομημάτων τούτων δυσχερῆ (WYCHERLEY, ἔ.ἀ. σελ. 135, 137). Ἐν τούτοις, παρατηρεῖ ὁ WYCHERLEY (αὐτ. σελ. 137), μεγαλοπρεπὲς κτήριον, ὅμοιον πρὸς οἰκίαν, μὲ μνημειώδη εἴσοδον, σχετιζόμενον πρὸς ἄλλα κτήρια τῆς ἀγορᾶς, εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ πρυτανεῖον, ὅταν ἐλλείπουν ἄλλα στοιχεῖα[5]. Ἀναμφιβόλως αἱ προϋποθέσεις

[1] Πρβλ. W. DINSMOOR, The architecture of ancient Greece σ. 323, εἰκ. 117.

[2] WYCHERLEY, How the Greeks built Cities, 1949, σελ. 177 κ. ἑ., 189, 192. Πρβλ. οἰκίας Ὀλύνθου A3, AX19, οἰκίαν Κωμικῶν καὶ ἔπαυλιν τῆς Καλῆς Τύχης (Olynthus VIII, σελ. 63, 143, 160, πίν. 17, 45, 51, 85, 89, 102 καὶ εἰκ. 3), οἰκίας Δήλου τοῦ Γ΄ π. Χ. αἰ. (BCH τ. XXIX, πίν. 5, τ. XIX, πίν. III, καὶ τ. LVII, σελ. 113 – 122 καὶ W. DINSMOOR, ἔ. ἀ. σ. 252, εἰκ. 92, σ. 324 εἰκ. 118).

[3] Ἐλλείπουν προσέτι τὰ στοιχεῖα τῆς ἰδιωτικῆς μετὰ παστάδος καὶ περιστυλίου οἰκίας τοῦ ἑλλαδικοῦ τύπου, μὲ ἀνισομεγέθη καὶ διαφόρου προορισμοῦ δωμάτια (ἀνδρωνίτης, γυναικωνίτης, δωμάτια διαμονῆς, ὕπνου κ τ.λ.).

[4] Καὶ μόνη ἡ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφὴ τῶν στρατηγῶν θὰ ἤρκει διὰ νὰ κυρώσῃ τὸν ἐπίσημον χαρακτῆρά του.

[5] Κατὰ τὴν ἀρχαίαν γραπτὴν παράδοσιν ἦτο δυνατὸν τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα νὰ εὑρίσκωνται μακρὰν τοῦ δημοσίου χώρου. Εἰς πόλεις ὅμως, ὡκοδομημένας μὲ τὸν νέον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

αὗται ἀνταποκρίνονται πλήρως εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ τετραγωνικοῦ κτηρίου ὡς πρυτανείου ἢ καὶ καταγωγίου. Ἡ ἐπιγραφὴ τῶν στρατηγῶν, τὰ οἰκιακὰ σκεύη ἐν μέρει, ἡ διάρθρωσις τοῦ οἰκοδομήματος, λεπτομέρειαι ἀρχιτεκτονικαί, ὡς αἱ τράπεζαι καὶ αἱ ἑστίαι, ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἄποψιν ταύτην.

Ἡ περαιτέρω ἔρευνα θὰ καταδείξῃ ἴσως, ἐὰν πρόκηται περὶ πρυτανείου, ὑπόθεσιν ἐνισχυομένην καὶ ὑπὸ τῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς ἀρχόντων τῆς πόλεως, ἢ πρόκηται περὶ καταγωγίου, ὑπόθεσιν πιθανωτέραν, εὐνοουμένην ἰδίως ὑπὸ τῆς ἐσωτερικῆς διαμορφώσεως τοῦ οἰκοδομήματος. Ἀπαραίτητον καὶ χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τοῦ πρυτανείου εἶναι ἡ κοινὴ ἑστία, ἔνθα ἔκαιε διαρκῶς τὸ πῦρ (WYCHERLEY, ἔ.ἀ. σελ. 134) καὶ ἡ μεγάλη αἴθουσα φαγητοῦ, στοιχεῖα ἀνύπαρκτα εἰς τὸ οἰκοδόμημα τῆς Κασσώπης. Ἄξιον προσοχῆς τυγχάνει προσέτι τὸ γεγονός, ὅτι καὶ τὸ πρυτανεῖον τῆς Ὀλυμπίας ἦτο ἑκατόμπεδον, διαστάσεων 32.85×32.85 μ.[1], τὸ δὲ πρυτανεῖον τῆς Πριήνης[2] ἔχει ἱκανὴν συγγένειαν τύπου, μὲ βασικὴν διαφορὰν τὴν ὕπαρξιν μεγάλης αἰθούσης φαγητοῦ, μὴ ὑπαρχούσης εἰς τὸ ἰδικόν μας κτήριον. Ἀφ' ἑτέρου ὅμως καὶ καταγώγιά τινα, ὡς τὸ τῆς Ἐπιδαύρου[3] καὶ τοῦ Ἀμφιαρείου[4], ἵνα ἀρκεσθῶ εἰς ταῦτα μόνον, παρουσιάζουν πλείστας ὁμοιότητας πρὸς τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο. Εἰς τὸ καταγώγιον τῆς Ἐπιδαύρου ἐπαναλαμβάνεται τετράκις ὁ αὐτὸς ἀκριβῶς τύπος, ἡ πέριξ δηλ. τῆς περιστύλου αὐλῆς διάταξις πολλῶν καὶ ὁμοιομόρφων δωματίων, ἐπικοινωνούντων μόνον πρὸς τὸ μέρος τῆς στοᾶς. Καὶ ἐκεῖ ὑπάρχει τὸ αὐτὸ πνεῦμα οἰκονομίας χώρου καὶ δεύτερος ὄροφος. Εἰς τὸ καταγώγιον τοῦ Ἀμφιαρείου τοῦ Ὠρωποῦ ἐπίσης, παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν διαφορὰν τοῦ σχεδίου κατόψεως, μορφῆς Γ, κατὰ τὰ λοιπὰ στοιχεῖα ὑπάρχουν στεναὶ ὁμοιότητες.

Ὅμοιον ἀκριβῶς καταγώγιον ἐπίσης εἶναι τὸ ὑπὸ τοῦ ΘΟΥΚΥΔΙΔΟΥ (III, 68,3) περιγραφόμενον ἐν Πλαταιαῖς, τὸ ὁποῖον ἀνήγειραν οἱ Θηβαῖοι, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως (427 π.Χ.). Ἦτο τετράγωνον οἰκοδόμημα, διαστάσεων διπλασίων (200 ποδῶν), μὲ κεντρικὴν αὐλήν, περιβαλλομένην κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς ὑπὸ δωματίων καὶ μὲ ἄνω ὄροφον.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀνωτέρω στοιχείων ἡ περὶ καταγωγίου ὑπόθεσις φαίνεται λίαν πιθανή.

Εὐχάριστον ἔκπληξιν ἀπετέλεσεν ἡ διαπίστωσις ὑπάρξεως ἱκανῶν ἐπι-

---

οἰκοδομικὸν τρόπον τοῦ Ἱπποδάμου, ἡ γειτνίασις τούτων πρὸς τὸν δημόσιον χῶρον ἦτο ἡ καθιερωμένη (WYCHERLEY, ἔ. ἀ. σελ. 137).

[1] GARDINER, Olympia, σελ. 268 εἰκ. 114.

[2] WIEGAND, Priene, εἰκ. 225.

[3] ΚΑΒΒΑΔΙΑ, Ἱστορία τῆς Ἑλληνικῆς Τέχνης, σ. 384 – 5 καὶ DINSMOOR ἔ. ἀ. σ. 251, εἰκ. 91.

[4] ΛΕΟΝΑΡΔΟΥ, Α.Ε. 1917 σελ. 239, εἰκ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χώσεων εἰς τὸ ὑπὸ ἀνασκαφὴν κτήριον (1.30 μ. κατ' ἐλάχιστον). Αἱ ἐπιχώσεις αὗται, ἐνίοτε φθάνουσαι τὰ 2 μ., φαίνεται ὅτι ἐπεκτείνονται καθ' ὅλον τὸν χῶρον τῆς ἀρχαίας ἀγορᾶς. Τὸ κέρδος ἐκ τούτου πρέπει νὰ εἶναι σημαντικόν· διότι ἐντὸς τῶν βαθειῶν ἐπιχώσεων εἶναι ἐπόμενον νὰ διατηρῶνται οἰκοδομικὰ λείψανα εἰς καλὴν κατάστασιν καὶ εἰς ἱκανὸν ὕψος, ὡς καὶ ἱκανὰ κινητὰ εὑρήματα, διαφυγόντα τὴν σύλησιν, πολύτιμα διὰ τὴν μελέτην τῆς ἀγνοουμένης Ἠπείρου. Τοὐλάχιστον τὰ μέχρι τοῦδε εὑρήματα εἶναι πολλὰ καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα. Ἐκ τῆς βαθμιαίας ἀποκαλύψεως τοῦ κεντρικοῦ χώρου τῆς πόλεως θὰ ἀναδυθῇ ὁ κεντρικὸς πυρὴν μιᾶς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἠπειρωτικῶν πόλεων, ἡ ὁποία ἤκμασε κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ ἑλληνιστικοὺς χρόνους.

Ἡ μελέτη καὶ ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ τοῦ οἰκοδομήματος θὰ δείξῃ ἀκόμη, ἐλπίζω, πόσην οἰκοδομικὴν πεῖραν καὶ τεχνικὴν δεξιότητα εἶχον ἐκεῖνοι οἱ ἀρχαῖοι Ἠπειρῶται τεχνῖται, ἀρετὰς χαρακτηριζούσας καὶ σήμερον τοὺς Ἠπειρώτας τεχνίτας. Διότι τὸ μερικῶς ἀποκαλυφθὲν οἰκοδόμημα ἐμφανίζεται νὰ ἔχῃ μεγάλην τεχνικὴν ἐμπειρίαν, καινοφανεῖς ἀρχιτεκτονικὰς λύσεις, συμμετρίαν, ἀκριβεῖς ἀναλογίας, ἐπιδεξίαν προσαρμογὴν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ οἰκοδομικοῦ ὑλικοῦ καὶ τούτου πρὸς τὸ φυσικὸν περιβάλλον.

12 β. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΙΣ ΚΑΣΤΡΙΤΣΑΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Ἡ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦ 1952 γενομένη εἰς περιωρισμένην κλίμακα σκαφικὴ ἔρευνα εἰς Καστρίτσαν τῆς λεκάνης τῶν Ἰωαννίνων (σχετ. ἰδὲ ΠΑΕ 1951 σελ. 173 κ. ἑξ.) εἶχε καὶ πάλιν δοκιμαστικὸν χαρακτῆρα.

Αἱ ἔρευναι περιωρίσθησαν κυρίως ἔνθα καὶ πέρυσιν εἶχε στραφῆ τὸ ἐνδιαφέρον, εἰς τὸν χῶρον δηλ. τὸν καθοριζόμενον ἀφ' ἑνὸς μὲν ὑπὸ τῆς ἀποξηραντικῆς αὐλακος καὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσης (ὕψ. 757 μ.), ἀφ' ἑτέρου δὲ μεταξὺ τῶν σημείων ***K***7 - ***B***8 καὶ ***K***9 (εἰκ. 1 ***K***7, ***K***8, ***K***9 καὶ ΠΑΕ ἔ. ἀ. σελ. 173, εἰκ. 1). Δύο μικραὶ τάφροι, ἀνοιγεῖσαι νοτιώτερον τῆς Καμπύλης 9 (***K***9) καὶ ἐντὸς τοῦ χωρίου Καστρίτσα, ἔδειξαν μόνον λεπτὸν στρῶμα πάχους 0.40 μ., γέμον θραυσμάτων ἐκ κυρτῶν κεράμων.

Ἠρευνήθη κατ' ἀρχὰς αὐτὴ ἡ κοίτη τῆς ἀποξηραντικῆς αὐλακος, ὅπου, διὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μεταγενεστέρων ἐπιχώσεων, ἡ ἔρευνα τοῦ προϊστορικοῦ στρώματος θὰ ἀπέβαινεν ὀλιγώτερον δαπανηρά. Ἡ κατάστασις ὅμως τῆς κοίτης εἶχε πλέον μεταβληθῆ· διότι τὰ ὕδατα τῆς αὐλακος εἶχον παρασύρει τὸ ἐπὶ τῆς κοίτης παρατηρηθὲν ἄλλοτε λεπτὸν προϊστορικὸν στρῶμα καὶ εἶχον ἐπισωρεύσει φερτὰς ὕλας.

Ἀκολούθως ἠνοίχθησαν ὀρύγματα ἐπ' αὐτῶν τῶν παρειῶν τῆς αὐλα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κος. Πλησίον τῆς *K*7 ἀνευρέθη μέγας ὀξυπύθμενος πίθος, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον εἶχεν ἀποσπάσει ὁ ἐκσκαφεὺς κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς ἀποξηραντικῆς αὔλακος. Ὁ πίθος ἦτο καθέτως τοποθετημένος, ἀμέσως κάτωθι τοῦ κλασσικοῦ στρώματος, χρησιμεύων, ὡς φαίνεται, διὰ τὴν ἐναποθήκευσιν ξηρῶν ἢ ὑγρῶν καρπῶν (εἰκ. 22).

Εἰς ἓν μόνον σημεῖον παρὰ τὴν *K*9, ἔνθα ἀκριβῶς καὶ πέρυσιν εἶχον ἀνευρεθῆ τὰ δύο ἐγχάρακτα ὄστρακα (ΠΑΕ, 1951 σ. 177 εἰκ. 2,1 καὶ 3) καὶ ἀρκετὰ τεμάχια ἐκ τῶν γραπτῶν ἀγγείων τύπου Μπουμποῦστι, διεπι-

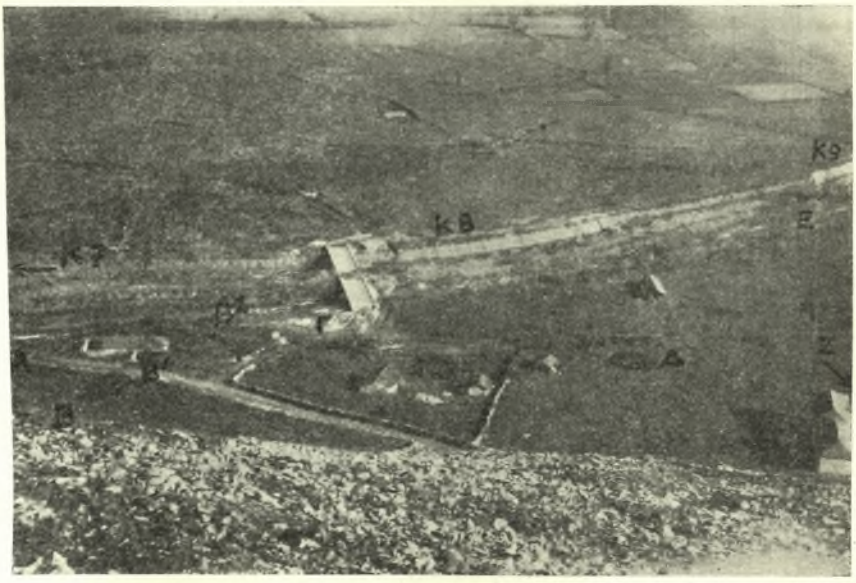

Εἰκ. 1. Ἄποψις ἐκ τῶν ἀνατολικῶν πλαγιῶν τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσης (ὕψ. 757 μ.). Μεταξὺ τῆς τάφρου Κ 7 – Κ 8 – Κ9 καὶ τῶν κλιτύων ἡ προϊστορικὴ θέσις.

στώθη ἀδιατάρακτον προϊστορικὸν στρῶμα εὐθὺς ὑπὸ τὸ κλασσικόν (εἰκ. 1 *K*9 καὶ σχεδ. εἰκ. 2).

Ἕνεκα τούτου ἐσυνεχίσθη ἡ ἔρευνα καὶ ἀμέσως δυτικώτερον, ἀνοιγέντος ὀρύγματος 2.50 × 5 μ. περίπου καὶ εἰς ἀπόστασιν 1.50 μ. δυτικῶς τῆς αὔλακος. Ἡ στρωματογραφία ἐνταῦθα ἐνεφανίσθη ὡς ἑξῆς (σχεδ. εἰκ. 2). Ὑπὸ τὴν νεωτέραν καθαρὰν ἐπίχωσιν ἐξ ἀργιλλικῆς ὠχρᾶς γῆς, πάχους 1.20-1.25 μ. (σχεδ. εἰκ. 2Α - α), ἐξετείνοντο ἡ ἀρχαία καὶ ἡ προϊστορικὴ στρῶσις (*B*1 - *B*3 καὶ *β*1 - *β*3), πάχους 0.90 - 1.00μ., διαστελλόμεναι εὐχερῶς ἕνεκα τοῦ μελανοῦ χρώματος, ὀφειλομένου εἰς τὴν παρουσίαν ἀπηνθρακωμένων ξύλων καὶ εἰς τὴν ἀποσύνθεσιν φυτικῶν καὶ ὀργανικῶν οὐσιῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κάτωθι τούτων ἐξετείνετο τὸ στερεὸν ἔδαφος ἐξ ὠχρᾶς ἀργίλλου, παρατηρηθείσης καὶ εἰς τὸ στρῶμα ***A*** - ***α***, ἀπαντώσης παντοῦ, ὅπου ἔγινε σκαφή. Τὸ στρῶμα τοῦτο ἀναμφιβόλως ἀπετέλει τὸ στερεόν· διότι, ὁσάκις ἡ σκαφὴ ἐπροχώρησε βαθύτερον κατὰ 1-2 μ., ἡ ἀργιλλικὴ γῆ παρουσιάζετο πάντοτε καθαρωτάτη, μὴ περιέχουσα οὐδὲ τὴν παραμικρὰν ξένην ὕλην.

Τὸ μελανὸν στρῶμα, πάχους, ὡς εἶπον, 1 μ. περίπου, ἐμειοῦτο βαθμιαίως, καθ' ὅσον ἡ σκαφὴ προσήγγιζε πρὸς τὰ σημεῖα ***β***1, ***β***2, ***β***3. Τὸ ἀνώτερον μέρος τοῦ στρώματος (***B***1 - ***B***2), ὕψ. 0.50 μ. περιεῖχεν ἐγχώρια ἀβαφῆ ὄστρακα, δυνάμενα νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἑλληνιστικὰ ἢ καὶ κλασσικά, διεκρί-

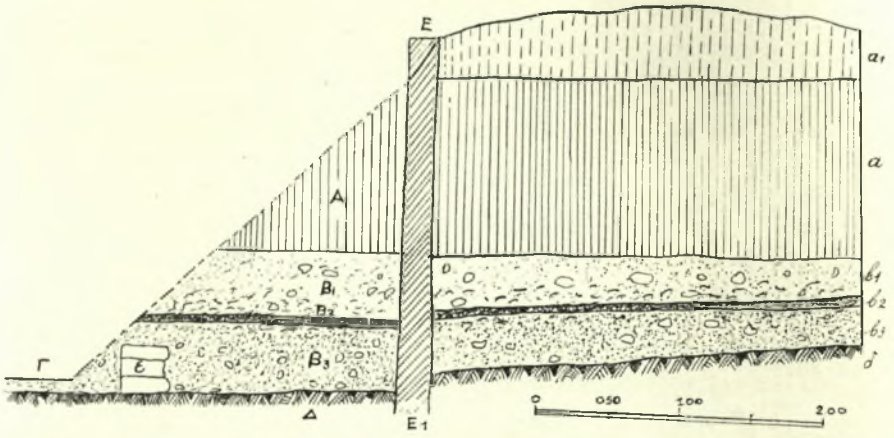

Εἰκ. 2. Α – Δ, τομὴ κατὰ τὴν δυτικὴν παρειὰν τῆς αὔλακος, α 1 – δ, τομὴ δυτικῶς τῆς τάφρου. α 1 = ἀναχώματα, Ε – Ε 1 = μὴ ἀνασκαφεὶς χῶρος, Α – α = νεωτέρα ἐπίχωσις, Β 1 – β 1 = κλασσικὴ καὶ ἑλληνιστικὴ στρῶσις, Β 2 – β 2 = λεπτὴ ἐκ κεράμων στρῶσις, Β 3 – β 3 = ἀρχαῖον καὶ προϊστορικὸν στρῶμα, Δ – δ = στερεόν, Γ = πυθμὴν ἀποξηραντικῆς τάφρου.

νετο δὲ τοῦ κατωτέρου (***B***3), ἕνεκα τῆς παρουσίας ἀφθόνων θραυσμάτων κυρτῶν κεράμων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν κατωτέραν ζώνην ἦσαν τόσον ἄφθονα, ὥστε ἐσχηματίζετο ἐκεῖ λεπτὴ στρῶσις κεραμίνη (***B***2). Κάτωθι τῆς ***B***2 τὸ μελανὸν στρῶμα ***B***3 περιεῖχε κατ' ἀρχὰς ὄστρακα ὅμοια πρὸς τὰ τοῦ ὑπερκειμένου ***B***1 - ***B***2, ἀλλ' ἀμέσως κατωτέρω βαθμηδὸν ἐπληθύνοντο τὰ προϊστορικὰ ὄστρακα τῶν κατηγοριῶν ***II***, ***III*** καὶ ***IV***. Τὸ δυτικὸν ὄρυγμα (***α***1, ***α***, ***β***1 - ***β***3) παρουσίαζε τὴν αὐτὴν μορφὴν μὲ μόνην διαφοράν, ὅτι τὸ πάχος τῶν στρώσεων ***β***1 καὶ ***β***3 περιωρίζετο ἀνατολικῶς μὲν εἰς 0.80 μ. κατὰ δὲ τὸ δυτικὸν πέρας εἰς 0.60 μ. Τὸ στερεὸν δηλ. ἔδαφος ***Δ*** — ***δ*** παρουσίαζεν ἐκεῖ ἐλαφρὰν ἀνωφέρειαν, τὴν βαθμιαίαν πρὸς τὰς κλιτῦς τοῦ βουνοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρόσβασιν. Ἡ ἐκ πυκνῶν κεράμων στρῶσις (*β*2), ἐκτεινομένη ἕως ἐκεῖ, εὑρίσκετο εἰς βάθος 0.28 μ. Ἡ σπάνις ὅμως τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων ἐντὸς τοῦ *β*3 καθίστατο καταφανὴς καὶ δὴ καὶ κατὰ τὴν δυτικωτέραν περιοχὴν τοῦ ὀρύγματος, ἔνθα τὰ προϊστορικὰ ὄστρακα σχεδὸν ἀπουσίαζον.

Ἐπὶ τῶν χωμάτων τέλος, τὰ ὁποῖα εἶχον ἀπορριφθῆ ἐκ τῆς ἀποξηραντικῆς αὐλακος (εἰκ. 2α1), ἀνευρέθησαν τὰ ἐνδιαφέροντα τεμάχια μεγάλων γραπτῶν ἀγγείων τῶν εἰκ. 12 καὶ 13.

Εἰκ. 3. Ὑψίποδες κύλικες (1 – 3), βάσις ὁμοίας μεγάλης κύλικος (4) καὶ ληκύθιον (5) τοῦ α΄ ἡμίσεος τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ.

Σαφὴς στρωματογραφικὴ διάκρισις τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων II, III καὶ IV ἐντὸς τοῦ *B*3 δὲν παρετηρήθη. Ὑψηλότερον μὲν μετὰ τῶν γραπτῶν ὀστράκων τῆς κατηγορίας IV ἀνευρίσκοντο κατ᾽ ἀρχὰς ἀβαφῆ ἐγχώρια ὄστρακα, χαμηλότερον δὲ μετὰ τῶν γραπτῶν τὰ μελανὰ μονόχρωμα III καὶ τὰ μετὰ πλαστικῆς διακοσμήσεως II. Εἰς τὸ κατώτερον ὅμως σημεῖον τοῦ στρώματος *B*3 ἐνεφανίσθησαν ἀποκλειστικῶς ἀγγεῖα τῶν κατηγοριῶν II καὶ III, τὰ δὲ τεμάχια, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελέσθησαν τὰ δύο ἀγγεῖα τῶν εἰκ. 6 καὶ 7,1, ἀνευρέθησαν ἐπ᾽ αὐτῆς τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοῦ.

Τὰ στρωματογραφικὰ δεδομένα τῆς ἐρεύνης ταύτης εἶναι βεβαίως πολὺ περιωρισμένης ἀξίας, ἕνεκα κυρίως τῆς μικρᾶς ἐκτάσεως τοῦ ἐρευνηθέντος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στρώματος. Ἐπὶ πλέον τοιχάριον, ἐκ τριῶν στρώσεων ἐκ πλακοειδῶν φαιῶν σχιστολίθων (εἰκ. 2ε), φαίνεται ὅτι ἐν μέρει εἶχε διαταράξει τὴν στρωματογραφίαν τοῦ ἐγγὺς χώρου. Τοῦτο πιθανώτατα εἶχε κατασκευασθῆ οὐχὶ εἰς προϊστορικὴν ἐποχήν, διότι δὲν εἰσεχώρει κάτωθι τῆς ἐπιφανείας τοῦ στερεοῦ. Πλησίον τούτου ἀνευρέθη μικρὸς ἐκ χαλκοῦ ἀναθηματικὸς λάβρυς (εἰκ. 19), τὸ δὲ χαλκοῦν τεμάχιον χείλους ἀγγείου μετ' ἐπικαθημένων πτηνῶν (εἰκ. 20) προέρχεται ἐξ ἀκαθορίστου βάθους ἐντὸς τοῦ στρώματος ***B***3.

Εἰκ. 4. ΝΑ πύλη τῆς ἀκροπόλεως τῆς Καστρίτσης μετὰ τμήματος πολυγωνικοῦ τείχους.

Ἑτέρα τάφρος (4 × 6 μ.) ἠνοίχθη ΒΔ τῆς ***K***9, παρὰ τοὺς πρόποδας τοῦ βουνοῦ, πλησίον ἐγκαταλειφθέντος ὑδρομύλου (εἰκ. 1 Β1-Β2). Ἐνταῦθα ἡ στρῶσις τῶν λιθαρίων καὶ τῶν χωμάτων, παρατηρηθεῖσα καὶ πέρυσι (ΠΑΕ ἔ. ἀ. σελ. 176), εὑρίσκετο εἰς βάθος 2 μ. περίπου, τὸ δὲ πάχος της ὑπερέβαινε τὰ 3 μ.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἠναγκάσθην νὰ παραιτηθῶ τῆς περαιτέρω σκαφῆς, ἵνα μὴ ἐξαντληθῇ ἀκάρπως πιθανῶς ἡ μικρὰ πίστωσις.

Αἱ ὑπὲρ τὴν λιθόστρωσιν βαθεῖαι ἐπιχώσεις εἶχον συσσωρευθῆ ἐκ τῶν ὕπερθεν κλιτύων καὶ ἐκ τοῦ ἐπιχωσθέντος χάνδακος τοῦ ὑδρομύλου. Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τούτων ἀνευρέθησαν μετὰ τῶν νεωτέρων ἀβαφῶν ὀστράκων καὶ προϊστορικά τινα ὄστρακα, ἐξ ὧν ἀπετελέσθη καὶ ὁ ἐνδιαφέρων κρατὴρ τῆς εἰκ. 7,2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐντὸς τῆς λιθοστρώσεως ἀνευρέθησαν δύο τάφοι. Τοῦ ἑνὸς τὴν θέσιν καθώριζον τὰ ὀστάρια μικροῦ παιδὸς καὶ ἡ πρόχους τῆς εἰκ. 21,2. Ὁ τάφος δηλ. ἦτο ἁπλοῦς λάκκος ἐντὸς τῆς λιθοστρώσεως. Ὁ ἕτερος, ἀνήκων εἰς ὡρίμου ἡλικίας γυναῖκα πιθανῶς, ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ μετρίου μεγέθους ἀργολίθων καὶ μόνον ἡ ἀνωτέρα σειρὰ τῶν λίθων ὑπερεῖχε τῆς λιθοστρώσεως (εἰκ. 18) [1]. Ὁ τάφος ἐπομένως εἶχε κατασκευασθῆ μετὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς λιθοστρώσεως καὶ ὅταν εἶχεν ἐπισωρευθῆ ἱκανὸν στρῶμα χωμάτων ἄνωθεν

Εἰκ. 5. Δευτερεύουσα πύλη τοῦ ἀνατολικοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως τῆς Καστρίτσης.

τῶν λιθαρίων. Ἐπειδὴ δὲ εἰς ἄλλα σημεῖα, ὑπὸ τὴν στρῶσιν τῶν λιθαρίων, ἐξηκολούθουν νὰ εὑρίσκωνται ὄστρακα κλασσικῶν χρόνων, ἔπεται ὅτι καὶ ἡ λιθόστρωσις καὶ οἱ ἐντὸς ταύτης τάφοι δὲν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν παλαιότεροι τῶν κλασσικῶν χρόνων. Τοῦτο βεβαιοῦται καὶ ἀλλοθεν. Ἡ χρησιμοποίησις δηλ. τοῦ προϊστορικοῦ χώρου διὰ τὰς ταφὰς ὑποδηλοῖ τὴν ἐγκατάλειψιν τούτου ὑπὸ τῶν κατοίκων, καταφυγόντων εἰς τὴν ὀχυρωθεῖσαν ἀκρόπολιν (εἰκ. 4 καὶ 5 ἰδὲ καὶ κατωτέρω σ. 385 καὶ ΠΑΕ 1951 σ. 183). Μετὰ τὴν ὀχύρωσιν ἄρα τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν ἐγκατάστασιν ἐντὸς ταύτης τῶν περι-

[1] Ὁ τάφος εἶχε σχῆμα τραπεζίου, διαστ. 1.91 × 0.60 — 0.44 μ. μὲ τὴν στενὴν πλευρὰν πρὸς τοὺς πόδας. Ὁ νεκρὸς ἦτο ἐστραμμένος πρὸς ἀνατολὰς μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, τὴν δὲ ἑτέραν ἐπὶ τῆς κοιλίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

οἰκων θὰ κατεσκευάσθησαν οἱ τάφοι. Ἐπειδὴ δὲ τὰ τείχη τυπολογικῶς δὲν δύνανται νὰ εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ β΄ ἡμίσεος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ., συμφώνως πρὸς τὴν κατάταξιν τοῦ SCRANTON [1], ἔπεται ὅτι ὁ χρόνος οὗτος δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς terminus post quem διὰ τὰς ταφάς. Ἐὰν δὲ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν, ὅτι κατὰ τὴν κατασκευὴν τῶν τάφων τούτων εἶχε σχηματισθῆ καὶ ἱκανὸν στρῶμα χωμάτων ἄνωθεν, δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ θεωρήσωμεν τὰς ταφὰς οὐχὶ ἀρχαιοτέρας τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ. [2].

Περαιτέρω μικραὶ δοκιμαστικαὶ σκαφαὶ ἐγένοντο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσης, ἔξωθι τῆς δυτικῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, ἔνθα διακρίνονται ἐνιαχοῦ ὡραῖοι πολυγωνικοὶ τοῖχοι, χρησιμεύοντες εἴτε ὡς ἀναλημματικοὶ τοῖχοι κτηρίων, εἴτε κυρίως ὡς ταφικοὶ περίβολοι [3]. Εἰς μίαν πράγματι περίπτωσιν, ἐντὸς τοιούτου ὀρθογωνίου περιβόλου, ἐξηκριβώθη ὕπαρξις τάφου. Ἕνεκα ὅμως τῶν καταπεσόντων βράχων, τὰ τοιχώματα εἶχον συμπιεσθῆ. Ὁ τάφος περιεῖχε τὸν νεκρόν, ἐστραμμένον πρὸς νότον, καὶ ὄστρακα ἀβαφῆ κακῆς ποιότητος, πιθανῶς ἑλληνιστικά. Εἰς τὸν πολυγωνικὸν περίβολον, ἀμέσως κάτωθι τῆς μονῆς Καστρίτσης, ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ εἰς βάθος, ἕνεκα τῶν καταπεσόντων βράχων. Ἐκεῖθεν προέρχεται ἡ πηλίνη κεφαλὴ θεᾶς, τῶν τελευταίων πιθανῶς ἑλληνιστικῶν χρόνων μὲ τὴν ἰδιάζουσαν γραμμικὴν διακόσμησιν τῆς κόμης (εἰκ. 23).

α. Προϊστορικὰ εὑρήματα. Ταῦτα κυρίως εἶναι ἀγγεῖα χειροποίητα, ἀνήκοντα εἰς τὰς τρεῖς κατηγορίας, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο καὶ πέρυσι λόγος (ΠΑΕ 1951 σελ. 178 κ. ἑ.).

1. Χειροποίητα μετὰ πλαστικῆς διακοσμήσεως (κατηγορ. II). Ἡ πλαστικὴ διακόσμησις τῶν ἀγγείων τούτων ἐκτελεῖται κατὰ τοὺς γνωστοὺς ἤδη τρεῖς τρόπους. Αἱ πλαστικαὶ ζῶναι, μορφῆς ἁλύσεως ἢ σχοινίου (rope-type), τοποθετούμεναι κατὰ κανόνα ὁριζοντίως καὶ πάντοτε ἐπὶ τῶν ἁρθρώσεων

[1] Greek Walls, σ. 51, 68 – 69 καὶ 138 – 9. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι κατεσκευάσθη καὶ τὸ πολυγωνικὸν τεῖχος τῆς Κασσώπης (Σ. Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ, ΠΑΕ 1952 σ. 328).

[2] Τὸ στρῶμα τῶν λιθαρίων εἶχε πάντως σχηματισθῆ πρὸ τῶν μέσων τοῦ Δ΄ π.Χ. αἰῶνος. Διότι κατὰ τὴν περυσινὴν ἀνασκαφὴν εἰς γειτονικὴν θέσιν (εἰκ. 1 Β – Β1) καὶ ὑπεράνω τῆς λιθοστρώσεως ἀνευρέθη μαζὶ μὲ τὰς μονοχρώμους ὑψίποδας κύλικας (εἰκ. 3,1 – 4, πρβλ. καὶ ΠΑΕ 1951, σ. 182, εἰκ. 7,1 καὶ 2) καὶ μικρὸν ληκύθιον μετὰ μελανοῦ γανώματος (εἰκ. 3,5, εἰς τὴν εἰκόνα ἀνεστραμμένον), δυνάμενον νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ. Ἡ λιθόστρωσις ἄρα εἶχε σχηματισθῆ πρὸ τῶν μέσων τοῦ Δ΄ αἰ. Ἡ ἐξενεχθεῖσα πέρυσιν ὑπόθεσις, ὅτι ἡ στρῶσις αὕτη ἀπετελέσθη ἐκ τῆς κατασκευῆς τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως (ΠΑΕ ἔ. ἀ. σ. 178 καὶ 183,1), καθίσταται τώρα πολὺ πιθανή, διότι τείχη καὶ λιθόστρωσις φαίνονται ὡς νὰ συμπίπτουν χρονικῶς.

[3] Ἡ συνήθεια τῶν ταφικῶν ὀρθογωνίων περιβόλων φαίνεται πολὺ διαδεδομένη εἰς τὴν Ἤπειρον· πρβλ. Γ. ΜΗΛΙΑΔΗΝ, ΑΔ 1926, σ. 63 κ. ἑ. εἰκ. 1 – 2. (Ἀμβρακίας), Σ. ΔΑΚΑΡΗΝ, ΠΑΕ 1952 σ. 327 (Κασσώπης), JHS τ. 72, 1952, σελ. 101 (Κάτω Πιστιανῶν–Ἄρτης), Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ, ΠΑΕ 1952, σ. 313–4 εἰκ. 8 καὶ σ. 317 (Ροδοτόπι).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ἀγγείου, ἤτοι ἐπὶ τῶν χειλέων, ἀμέσως ὑπ' αὐτά, παρὰ τοὺς ὤμους τὴν βάσιν καὶ παρὰ τὴν πρόσφυσιν τῶν λαβῶν, τονίζουν τὴν ὀργανικὴν διάρθρωσιν τοῦ ἀγγείου. Αἱ ἐμπίεστοι κοιλότητες, ἐντυπούμεναι ἀτάκτως ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου, ἐνίοτε δὲ καὶ ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ τῆς ράχεως τῶν λαβῶν, ἐκτελοῦνται εἴτε δι' ἀμβλέος ὀργάνου μὲ ἀπεστρογγυλωμένον ἄκρον εἴτε διὰ τῶν ἄκρων τῶν δακτύλων. Ἡ τριπλῆ πλαστικὴ διακόσμησις, ἐπιμόνως διατηρηθεῖσα εἰς τὴν Ἤπειρον καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ καὶ τοσοῦτον εὐρέως διαδοθεῖσα καθ' ὅλην τὴν Ἤπειρον, ἔχει ἀσφαλῶς νεολιθικὴν τὴν καταγωγήν της· διότι καὶ οἱ τρεῖς οὗτοι πλαστικοὶ τρόποι διακοσμήσεως εἶναι συνήθεις εἰς τὴν νεολιθικὴν κεραμεικήν. Ἐνίοτε μάλιστα καὶ ἡ διαμόρφωσις τῶν χειλέων καὶ βάσεων τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας ΙΙ φαίνεται νεολιθική. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι μοναδικόν. Γεωγραφικῶς ἀπομεμονωμένη καὶ λίαν μεμακρυσμένη περιοχὴ ἡ Ἤπειρος διετήρησεν ἐπιμόνως τὸν νεολιθικὸν χαρακτῆρα τοῦ πολιτισμοῦ της μέχρι τέλους τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, ἴσως δὲ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους, ὡς τοῦτο πιθανώτατα συνέβη εἰς Δωδώνην, ὡς ἐξ ἄλλων λόγων καθίσταται φανερόν [1].

Εἰκ. 6. Μελανὸν μονόχρωμον ἀγγεῖον τῆς κατηγορίας ΙΙΙ.

2. Χειροποίητα μελανὰ ἢ μελανοκάστανα (κατηγορ. ΙΙΙ). Καὶ ταῦτα περιεγράφησαν ἐν συντομίᾳ πέρυσιν. Ἐκ τῶν ἐφετινῶν εὑρημάτων συνεκολλήθησαν τρία, ἐν μέρει ἐλλιπῆ, ἀγγεῖα. Ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ εἶναι ὡς περιγράφεται εἰς τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν (ΠΑΕ ἔνθ' ἀν. σ. 178–179). Ἐξαίρεσιν ἀποτελοῦν δύο ἀγγεῖα τῆς εἰκ. 7,1–2. Τοῦ πρώτου ἡ ἐπιφάνεια εἶναι ὁμαλή, ἀλλ' ἐλαφρῶς τραχεῖα, τὸ δὲ χρῶμα σκοτεινὸν μελανότεφρον καὶ ἀλαμπές. Τοῦ κρατῆρος τὸ χρῶμα τῆς ἐπιφανείας ποικίλλει, ἕνεκα τῆς διαφορε-

[1] Τοιουτοτρόπως ἐξηγεῖται καὶ ἡ τελεία ἔλλειψις ἐκ Δωδώνης ἀγγείων τῆς γεωμετρικῆς ἢ καὶ ἀρχαϊκῆς περιόδου. Τὴν ἐπιβίωσιν τῆς κεραμεικῆς ταύτης μέχρι τοῦ Ε' π.Χ. αἰ. ὑποδεικνύουν καὶ αἱ πρόσφατοι ἀνασκαφαὶ εἰς Δωδώνην.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τικῆς ἐπιδράσεως τοῦ πυρός, ἀπὸ τοῦ μελανοῦ μέχρι τοῦ σκοτεινοῦ τεφροῦ, τοῦ κιτρινοφαίου καὶ ἐρυθροῦ. Ἐνιαχοῦ διακρίνονται πιθανὰ ἴχνη λεπτοῦ ἐπιχρίσματος, χρώματος ὑποκιτρίνου.

Τὸ καστανομέλαν μόνωτον ἀγγεῖον τῆς εἰκ. 6 (ὕψ. 0.125 μ., διάμ. στομίου 0.13 μ.) ἔχει τὰ χείλη ἀποκεκρουμένα ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς γενέσεώς των. Συνεπληρώθη περίπου κατὰ τὸ ἥμισυ. Ὁμοιάζει πρὸς κῶνον μὲ ἐξωγκωμένας τὰς πλευράς, αἱ ὁποῖαι, κατερχόμεναι ἀποτόμως, ἀπολήγουν εἰς μικρὰν ἐπιπεδόσχημον βάσιν ἐλαφρῶς κοίλην[1].

Τὸ μόνωτον πιθανώτατα ἡμισφαιρικὸν κύπελλον (εἰκ. 7,1), συμπληρωθὲν μερικῶς, ἔχει ἰσχυρῶς στενουμένην ἐπιπεδόσχημον βάσιν, ταινιόσχημον λαβὴν

Εἰκ. 7. Μελανὰ μονόχρωμα (κατηγ. III).

καὶ λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα χείλη (ὕψος 0.105 μ, διάμ. χειλέων 0.155 μ.)[2]. Ἀνευρέθη, ὡς καὶ τὸ προηγούμενον εἰς τὸ τέλος τοῦ στρώματος *B*3 πλησίον τῆς *K*9. Ὁ τύπος οὗτος τοῦ σφαιρικοῦ κυπέλλου ἀποβαίνει λίαν συνήθης κατὰ τὴν ΠΕ ΙΙΙ περίοδον καὶ συνεχίζεται καὶ κατ' αὐτὴν τὴν ΜΕ[3]. Κατὰ τὴν Miss Goldman (ἔ.ἀ. σελ. 118) εἰς τὰ σχήματα ταῦτα ὡς καὶ εἰς τὰς ὠτοειδεῖς μετὰ τρήματος ἀποφύσεις (ἰδὲ ἀμέσως κατωτέρω) δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν πρόδρομον τῶν ΜΕ ἀγγείων καὶ ἰδιαιτέρως τῶν μινυείων ἀγγείων.

Κρατὴρ (εἰκ. 7,2) μετὰ δύο πιθανώτατα τριγωνικῶν ἀποφύσεων ἀντὶ λαβῶν, ἐκφυομένων ἐκ τοῦ εὐρυτέρου σημείου τῆς κοιλίας. (Συνεπληρώθη

[1] Πρβλ. N. Valmin, The Swedish Messenia Expedition σ. 240.

[2] Πρβλ. Goldman, Eutresis σ. 118 εἰκ. 160 (ΠΕ ΙΙΙ). A. Persson, Asine σ. 218 εἰκ. 160,6 (ΠΕ ΙΙΙ). E. Kunze, Orhomenos III, πίν. XVII–XIX (ΠΕ ΙΙΙ). Dörpfeld, Alt-Ithaka II, Beil. 72,5. W. Heurtley, BSA, τ. XXXV, σ. 25 εἰκ. 20,82 (ΠΕ) ἐξ Ἰθάκης. Γ. Μυλωνᾶ, Ἐλευσινιακὰ Α' σ. 77, εἰκ. 53 (ΜΕ).

[3] Goldman, ἔ. ἀ. σ. 118, Γ. Μυλωνας, ἔ. ἀ. σ. 77.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὰ $^3/_4$· ὕψος σωζόμενον 0.105 μ., διάμετρος χειλέων 0.14 μ.). Ἔχει σχῆμα ἀμφικωνικὸν μὲ τὸν μικρότερον κόλουρον κῶνον ὑποκείμενον. Τὰ χείλη ἐκτείνονται λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω, σχηματίζοντα καμπύλην στεφάνην. Ἡ ἐλλείπουσα βάσις τοῦ ἀγγείου ἐσχηματίζετο πιθανῶς ὡς εἰς τὰ μετὰ χαμηλοῦ ποδίου πρασινόφαια ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου (εἰκ. 8ε) καὶ τὸ μινύειον τοῦ Ραχμανίου (εἰκ. 8δ) ἢ ὡς συμπληροῦται εἰς τὸ σχέδιον (εἰκ. 8γ). Καθ' ὅσον γνωρίζω, ὅμοιον ἀκριβῶς ἀγγεῖον δὲν ἀνευρέθη ἀλλαχοῦ [1]. Τὸ γωνιῶδες ἀμ-

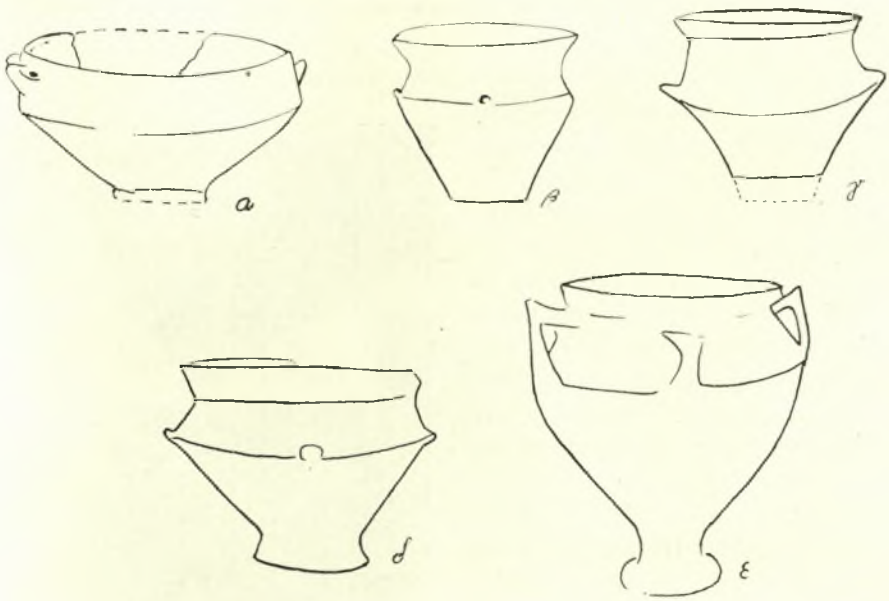

Εἰκ. 8. α Ραχμανίου, β Schussenried, γ Καστρίτσης, δ Ραχμανίου, ε Θέρμου.

φικωνικὸν περίγραμμα τῆς κοιλίας καὶ ἐν μέρει καὶ αὐτὴ ἡ τεχνικὴ ἐνθυμίζουν ἐπ' ὀλίγον τὰ νεώτερα νεολιθικὰ ἀγγεῖα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης [2]. Ἀλλὰ ταῦτα στεροῦνται τελείως χειλέων καὶ βάσεως. Μεγαλυτέραν ὁμοιότητα παρουσιάζει πρὸς τοὺς μνημονευθέντας μινυείους κρατῆρας τοῦ Θέρμου καὶ ἰδίᾳ πρὸς τὴν μινυείαν κύλικα τοῦ Ραχμανίου [3] τῆς ΠΕ ΙΙΙ περιόδου (εἰκ. 8δ).

[1] Πρβλ. τὸ ἐκ Schussenried τῆς Γερμανίας, MAX EBERT, Reallex., τ. 11, πίν. 114 καὶ ἐνταῦθα εἰκ. 8β.

[2] Πρβλ. Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Olynthus I εἰκ. 23 καὶ εἰκ. 71ε.

[3] Κ. ΡΩΜΑΙΟΣ, ΑΔ 1915 σ. 256, εἰκ. 15, 16 καὶ 20 (τῶν ἀγγείων τοῦ Θέρμου ὁ μινύειος χαρακτὴρ εἶναι ἀναμφισβήτητος) καὶ WACE-THOMPSON, Prehistoric Thessaly σ. 47 εἰκ. 23d. τῆς ΠΕ ΙΙΙ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ μινυεία συγγένεια τῶν τριγωνικῶν ἀποφύσεων. Ἐκφυόμεναι ὀργανικῶς ἐκ τοῦ εὐρυτέρου σημείου τῆς κοιλίας τοῦ ἀγγείου, ἔχουν τὴν ἄνω ἐπιφάνειαν κυρτὴν τὴν δὲ ἑτέραν ὑπόκοιλον ἢ καὶ ἐπίπεδον. Μία λαβὴ ἐκ Καστρίτσης (ΠΑΕ 1951, σ. 179, εἰκ. 4,8) φέρει ὀπὴν πρὸς ἀνάρτησιν, ἑτέρα ἐκ Κουτσελιοῦ (αὐτόθι εἰκ. 4,9) διατηρεῖ ὑποτυπώδη κοιλότητα, ἀνάμνησιν τῆς ὀπῆς, ἄλλαι τέλος, ἔχουσαι τὴν κάτω πλευρὰν ἐντελῶς ἐπίπεδον τὴν δὲ ἄλλην κυρτήν, ἀπέβαλον πᾶσαν ἀνάμνησιν τοῦ τρήματος[1]. Ὁ κρατὴρ τῆς Καστρίτσης παρουσιάζει σαφῶς μινυείαν φυσιογνωμίαν ὡς καὶ τὰ κατὰ πολὺ ἐξειλιγμένα πρασινόφαια τοῦ Θέρμου. Ἀλλὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἀγγείων καὶ ὀστράκων ἱκανὰ στοιχεῖα ἐνθυμίζουν τὴν τεχνικὴν τῶν μινυείων ἀγγείων. Οὕτως αἱ μὲ αὐστηρὸν περίγραμμα ὑπόκοιλοι βάσεις, ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ, τὸ μελανὸν ἐνίοτε στίλβον χρῶμα τῆς ἐπιφανείας, ὁ σχηματισμὸς τῶν χειλέων καὶ τῶν καθέτων λαβῶν, αἱ ὁποῖαι συνήθως φέρουν κατὰ μῆκος ἐλαφρὰν κοίλανσιν κατὰ τὸ μέσον, ὑπομιμνήσκουν ζωηρῶς τὰ μελανὰ «ἀργεῖα μινύεια». Τὰ μελανὰ ἀγγεῖα τῆς Καστρίτσης, ἀνευρισκόμενα εἰς Δωδώνην[2] καὶ ἰδίᾳ εἰς Κουτσελιό, ἀνήκουν εἰς τὸν αὐτὸν κύκλον ἀγγείων τῆς ΠΕ ΙΙΙ καὶ ΜΕ Ι περιόδου καὶ φαίνεται, ὅτι διετηρήθησαν καθ' ὅλην τὴν περίοδον τοῦ χαλκοῦ.

Εἰκ. 9. Βαθεῖαι φιάλαι μετὰ λαβῶν καὶ γραπτῆς διακοσμήσεως κατηγ. IVα (πρβλ. εἰκ. 11)

Παρουσιάζουν κοινὰ στοιχεῖα πρὸς τὰ black καὶ red–monochrome ware, περὶ ὧν ἐγένετο σύντομος μνεία κατὰ τὴν περυσινὴν ἔκθεσιν. Τὰ ἀγγεῖα ὅμως τῆς λεκάνης τῶν Ἰωαννίνων δύνανται νὰ συναφθοῦν μὲ τὸν ἰδιαίτερον κύκλον τῶν μελανῶν μονοχρώμων ἀγγείων τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, ἀνευρισκομένων ἀπὸ τῆς Λευκάδος μέχρι τῆς Μεσσηνίας.

[1] Αἱ ἀποφύσεις αὗται, συνήθως τετρημέναι, ἐμφανίζονται κατὰ τὴν ΠΕ καὶ ἀποβαίνουν χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῶν γραπτῶν ἀμαυροχρώμων καὶ τῶν μινυείων ἀγγείων τῆς ΜΕ (GOLDMAN, ἔ. ἀ. σ. 118, εἰκ. 157, 159 καὶ πίν. X).

[2] Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΣ, Ἠπειρ. Χρονικά, τ. 10, σελ. 198 καὶ 201, πίν. 9β8,14,19 – 20, ΠΑΕ 1952 σελ. 280 – 281 (Δωδώνη).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἱκανὰ στοιχεῖα τούτων καὶ ἰδιαιτέρως ὁ κρατὴρ παρουσιάζουν μινύειον τοπικὸν χαρακτῆρα καὶ ἡ ὑπόθεσις, ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα τῆς ΠΕ ΙΙΙ – ΜΕ Ι περιόδου ἀποτελοῦν τὴν προβαθμίδα τῶν μεσοελλαδικῶν μινυείων ἀγγείων, εἶναι πολὺ πιθανή.

3. Χειροποίητα ἀμαυρόχρωμα γραπτά (matt - painted) (κατηγορία IV).

α. *Ἄνευ ἐπιχρίσματος, IVα.* Στρωματογραφικῶς φαίνονται τὰ νεώτερα τῶν προϊστορικῶν ἀγγείων, ἀνευρεθέντα ἐντὸς τοῦ στρώματος **B**3, ὑψηλότερον τῶν προηγουμένων κατηγοριῶν. Ὁ πηλός των εἶναι καθαρὸς καὶ

Εἰκ. 10. Γραπτὰ τεμάχια ἀγγείων IVα.

καλῶς ὠπτημένος, τὰ δὲ τοιχώματα ἐνίοτε ἱκανῶς λεπτά (0.003 - 0.004 μ.) καὶ κανονικά. Κατὰ τὴν τομὴν παρουσιάζουν λεπτὸν πυρῆνα τεφρόν, περιβαλλόμενον ὑπὸ κεραμόχρου ἢ ροδίνου χρώματος πηλοῦ. Μερικὰ φέρουν ἐλαφρὰν στίλβωσιν.

Κυρίως εἶναι μικροῦ μεγέθους ἀγγεῖα, μερικὰ τῶν ὁποίων ἀνήκουν εἰς τὸν γνωστὸν τύπον τῆς βαθείας φιάλης μετὰ σφαιρικῆς γάστρας καὶ ταινιωτῶν λαβῶν, ἐκφυομένων ἐκ τῶν χειλέων (tankard, εἰκ. 9 καὶ 11). Εἰς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ὑπάρχει σαφὴς πρόθεσις σχηματισμοῦ χειλέων διὰ τῆς διευρύνσεως καὶ προεκτάσεως τῶν τοιχωμάτων τοῦ λαιμοῦ[1]. Μερικὰ ὄστρακα

[1] Εἰς τὰς ὁμοίας φιάλας ἐκ Μπουμποῦστι (HEURTLEY, Preh. Maced. σ. 227, ἀγγεῖα 461 – 2), ἐκ Λιανοκλαδίου (PT σ. 182, εἰκ. 162c,d), ἐκ Κοζάνης (Β. ΚΑΛΛΙΠΟΛΙ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνήκουν εἰς τὸν τύπον τῶν τριγωνικῶν ὑψιπόδων κυλίκων μετὰ λαβῶν, γνωστῶν ἐκ τῶν περυσινῶν ἀνασκαφῶν (πρβλ. εἰκ. 3,1-4).

Ἡ διακόσμησις εἶναι ἡ αὐτή, ὡς περιεγράφη πέρυσιν. Ἰδιαιτέρα φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ προτίμησις τῶν κρεμαμένων ἐκ τῶν ὤμων λογχοειδῶν τριγώνων, πληρουμένων συνήθως διὰ χρώματος, καὶ πρὸ παντὸς ἡ κυματοειδὴς ταινία (εἰκ. 11), τοποθετουμένη εἰς τὰ σημεῖα ἀρθρώσεως τοῦ ἀγγείου, καθ' ὃν τρόπον καὶ τὸ πλαστικὸν ἁλυσοειδὲς τῶν ἀγγείων τῆς κατηγορίας ΙΙ. Ἡ διακόσμησις τῶν ὀστράκων τῆς εἰκ. 10 συνίσταται ἐκ κρεμαμένων ἐκ τῶν ὤμων τριγώνων, πληρουμένων δι' ὁμορρόπων γωνιῶν. Ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὐλάχιστον ἀπουσιάζει ἡ μαιανδροειδὴς διακόσμησις.

Ὁ ρυθμὸς οὗτος φαίνεται ὅτι διετηρήθη ἐπὶ μακρόν, πιθανώτατα καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς προχωρημένους χρόνους τῆς Α΄ π.Χ. χιλιετηρίδος, διότι ἀνευρίσκοντο ἐνίοτε μετὰ τῶν ἀβαφῶν κλασσικῶν ἐγχωρίων ὀστράκων. Τὸ φαινόμενον τοῦτο δὲν εἶναι μοναδικὸν διὰ τὸν ἐξαιρετικῶς συντηρητικὸν πολιτισμὸν τῆς Ἠπείρου. Αἱ ὑψίποδες κύλικες τῶν περυσινῶν ἀνασκαφῶν (εἰκ. 3,1-4, καὶ ΠΑΕ 1951, σελ. 182 εἰκ. 7,1-2), χρονολογούμεναι, ὡς εἴπομεν, κατὰ τὸν Δ΄ π. Χ. αἰ., εἶναι ὅμοιαι πρὸς τὴν γραπτὴν χειροποίητον (ΠΑΕ ἔ. ἀ. εἰκ. 7,3), ἀνευρεθεῖσαν εἰς προϊστορικὸν στρῶμα. Ἐπίσης ἡ ραμφόστομος πρόχους μετὰ προχοῆς (εἰκ. 21), οὐχὶ ἀρχαιοτέρα τοῦ Δ΄ π. Χ. αἰ., εἶναι ὁμοία πρὸς τὰς πρωτογεωμετρικὰς καὶ γεωμετρικὰς πρόχους ἐκ Μακεδονίας (ἰδὲ καὶ κατωτέρω σ. 378 καὶ 383).

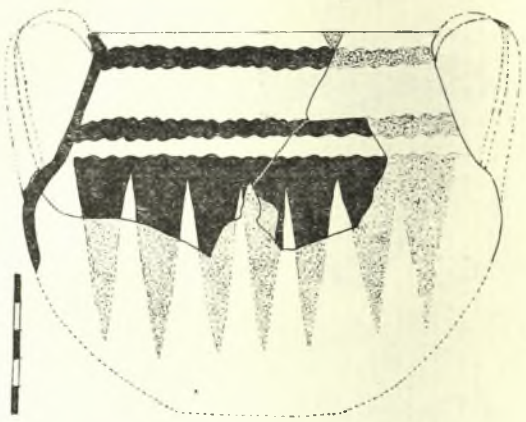

Εἰκ. 11. Βαθεῖα γραπτὴ φιάλη μετὰ λαβῶν κατηγ. IVα (πρβλ. εἰκ. 9, 2).

β. *Χειροποίητα ἀγγεῖα μετ' ἐπιχρίσματος IVβ* (εἰκ. 12-17)[1]. Ἀνευρέθησαν, ὡς ἐσημειώθη (ἀνωτ. σελ. 365), ἐπὶ τῶν ἀναχωμάτων τῆς τάφρου (εἰκ. 2α 1) παρὰ τὴν *Κ* 9. Εἶναι πάντοτε χονδροειδῆ ἀγγεῖα, ἀνήκοντα εἰς πίθους καὶ μεγάλα εὐρύστομα ἀγγεῖα. Ὁ πηλὸς εἶναι ἀκάθαρτος καὶ σκλη-

ΤΗΣ - D. FEYTMANS, AE 1948-49, σελ. 106, εἰκ. 23-24), ἐκ νεκροταφείου Πατέλι (HEURTLEY, ἔ. ἀ. πίν. XXIII,i.n.x.z) δὲν ὑπάρχει σχηματισμὸς χειλέων, ὅταν αἱ λαβαὶ ἐκφύωνται ἐκ τῶν χειλέων.

[1] Πρβλ. καὶ ΠΑΕ 1951 σ. 181.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρός, περιέχων χάλικας, τρίμματα κεράμων καὶ ἀνθράκων. Κατὰ τὴν τομὴν ἔχει χρῶμα τεφρὸν σκοτεινόν. Ἐξωτερικῶς ἐπιχρίεται διὰ καθαρωτέρου λε-

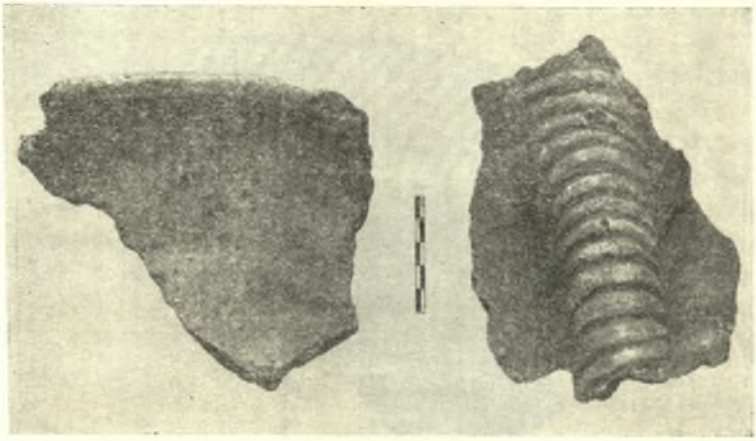

Εἰκ. 12. Γραπτὰ ἀμαυρόχρωμα τῆς κατηγορίας IVβ, ἀνευρεθέντα ἐντὸς τῶν χωμάτων παρὰ τὴν τάφρον (σχεδ. εἰκ. 2α 1).

πτοῦ στρώματος πηλοῦ, χρώματος τεφροῦ, ἀργυροειδοῦς, ἐρυθροκιτρίνου ἢ κεραμόχρου. Ἡ ἐπίστρωσις αὕτη δὲν εἶναι πάντοτε λεία. Συνήθως ἡ ἐπιφά-

Εἰκ. 13. Γραπτὰ ἀμαυρόχρωμα τῆς κατηγορίας IVβ, προερχόμενα ἐκ τῶν ἀναχωμάτων παρὰ τὴν τάφρον (σχεδ. εἰκ. 2α 1). Τὸ τεμάχιον 1 φέρει ἐσωτερικῶς ἴχνη λαβῆς καὶ γραπτὴν διακόσμησιν (εἰκ. 16).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νεια φέρει ρήγματα (σκάσιμο), προκληθέντα ἐκ τῆς θερμότητος κατὰ τὴν ὄπτησιν.

Τὰ χείλη (εἰκ. 14 καὶ 15), σχηματιζόμενα διὰ τῆς ἐνισχύσεως τοῦ πάχους

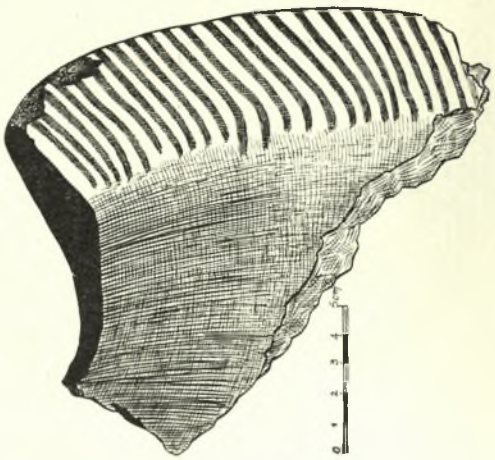

Εἰκ. 14. Γραπτὴ διακόσμησις ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου κατηγ. IVβ (πρβλ. καὶ εἰκ. 12,1).

καὶ τῆς διευρύνσεως τῶν τοιχωμάτων τοῦ λαιμοῦ, ἐπιπεδοποιοῦνται κατὰ τὴν ράχιν πρὸς σχηματισμὸν τῆς στεφάνης, ἡ ὁποία κλίνει πρὸς τὰ ἔσω συνήθως. Αἱ λαβαί (εἰκ. 12, 13 καὶ 17), ὁριζόντιαι καὶ κάθετοι, εἶναι βαρεῖαι

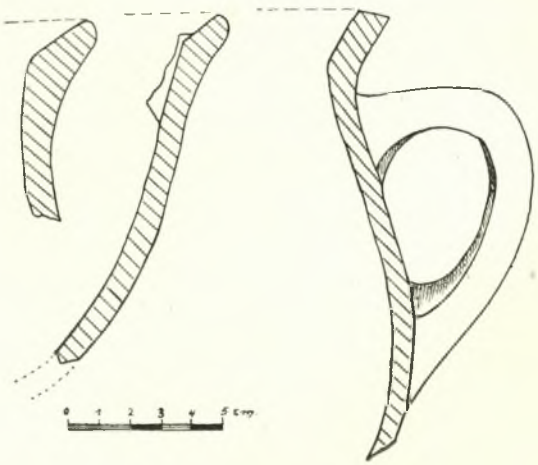

Εἰκ. 15. Τομαὶ χειλέων ἀγγείων κατηγ. IVβ (1 = εἰκ. 13, 2) (2 = εἰκ. 13, 1 καὶ εἰκ. 16, 3 = εἰκ. 17).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μὲ τομὴν στρογγύλην ἢ ταινιόσχημοι, στερεούμεναι ἐνίοτε ἐντὸς τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου διὰ τοῦ προέχοντος πυρῆνος τῆς λαβῆς (εἰκ. 13,3)[1].

Μοναδικαὶ ἴσως εἶναι αἱ καλαθόσχημοι λαβαί, στερεούμεναι ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου καὶ ὑπὸ τὰ χείλη (εἰκ. 13,1, 15,2 καὶ 16). Ἡ περίπτωσις αὕτη δὲν εἶναι μοναδικὴ διὰ τὴν Καστρίτσαν εἰς τὰ ἀγγεῖα τῆς κατηγορίας ταύτης[2].

Ἡ διακόσμησις, συνήθως δι' ἐρυθροῦ ξανθοῦ βερνικίου καὶ σπανιώτερον διὰ καστανομέλανος, ὁμοίου πρὸς τὰ ἀγγεῖα τῆς προηγουμένης κατηγορίας (IVα), συνίσταται ἐκ πυκνῶς θλωμένων γραμμῶν (ζίκ-ζὰκ εἰκ.12,2), ἐκ συστήματος παραλλήλων γραμμῶν, θλωμένων κατ' ὀρθὰς περίπου γωνίας (εἰκ. 12,1), ἐκ τριγώνων πληρουμένων διὰ γραμμῶν (εἰκ. 12,2), ἐκ καθέτων γραμμῶν, τοποθετουμένων ἐνίοτε καὶ ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου (εἰκ. 13,1 καὶ 14). Βέβαια σχήματα ἀγγείων εἶναι τὸ τῆς ἀβαθοῦς, ἡμισφαιρικῆς περίπου φιάλης (διάμ. 0.22 μ.) μετὰ μιᾶς ἢ δύο λαβῶν ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου, τοποθετουμένων παραλλήλως πρὸς τὰ τοιχώματα (εἰκ. 16), καὶ τοῦ εὐρυστόμου ἀγγείου (εἰκ. 17).

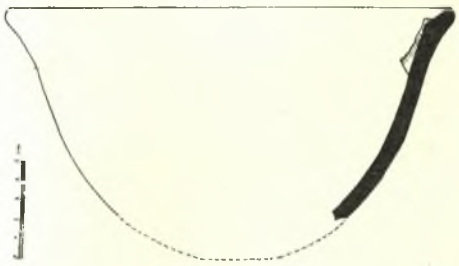

Εἰκ. 16. Γραπτὴ ἡμισφαιρικὴ φιάλη (κατηγ. IVβ) μὲ λαβὴν ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου (πρβλ. εἰκ. 13,1 καὶ 15,2).

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα φαίνονται ὡς νὰ ἐπαναλαμβάνουν τὴν διακοσμητικὴν παράδοσιν τοῦ προηγουμένου γραπτοῦ ρυθμοῦ IVα, ἀλλ' ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ, ἰδίᾳ δὲ τὸ σχῆμα τῶν ἀγγείων, ὁ σχηματισμὸς τῶν λαβῶν (εἰκ. 12,2) καὶ ἡ τοποθέτησις τούτων ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου δεικνύουν ἐντελῶς νέαν ἀντίληψιν.

[1] Ὁ τρόπος οὗτος τῆς στερεώσεως τῶν λαβῶν ἐπὶ τοῦ ἀγγείου, συνήθης εἰς τὰ ἀγγεῖα II καὶ IV τῆς Δωδώνης καὶ Καστρίτσης, ἀπαντᾷ ἤδη κατὰ τὴν ΠΜ I εἰς Κρήτην (J. D. S. PENDLEBURY, The Archaeology of Crete σ. 38) καὶ κατὰ τὴν Τροίαν I (BLEGEN - CASKEY, κ.λ.π. Troy I2 εἰκ. 250,8, ἐκ τοῦ τέλους Τροίας I καὶ Troy II2, εἰκ. 173,2 καὶ 3, ἐκ Τροίας IV). Εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζεται κατὰ τὴν ΠΕ III (GOLDMAN, ἔ. ἀ. σ. 120). Ἡ μέθοδος αὕτη προέρχεται πιθανῶς ἐξ Ἀνατολῆς (FRANKFORT, Studies in Early Pottery of the Near East, II σ. 86).

[2] Πρβλ. N. VALMIN, ἔ. ἀ. σ. 251, E. HOLMBERG, Asea, σελ. 55 εἰκ 57α, ἔνθα ἐσωτερικῶς τοῦ ἀγγείου ὠτοειδεῖς ἀποφύσεις. Ἡ ἐκ Λιανοκλαδίου λαβὴ ἀγγείου (ρυθμὸς Διβ) μὲ ὅμοιον σχηματισμὸν χείλους (PT σ. 184 καὶ εἰκ. 131b, c) παρέχει τὸ πλησιέστερον παράδειγμα. Τὸ ὑπερβολικὸν πάχος τῶν λαβῶν IVβ Καστρίτσης ἐπέβαλε τὴν ὑπὸ τὰ χείλη τοποθέτησίν των.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ κεραμεικὴ αὕτη φαίνεται ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν παραδουνάβειον κεραμεικὴν τῶν Lausitz, ὡς αὕτη παρουσιάζεται εἰς τὸ πυρποληθὲν στρῶμα C τῆς Βαρδαρόφτσας, χρονολογούμενον περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ΄ π. Χ. αἰ. Ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ καὶ ἡ μετὰ δακτυλιοειδῶν αὐλακώσεων λαβὴ τῆς εἰκ. 12,2 ἔχουν φανερὰν ὁμοιότητα πρὸς τὴν βορείαν κεραμεικὴν τῶν Lausitz[1], ἀλλ' ὁ χαρακτὴρ τῆς διακοσμήσεως καὶ τὸ χρῶμα τοῦ βερνικίου, τὸ μελανοκάστανον, μαρτυροῦν τὴν σχέσιν τῶν ἀγγείων τούτων πρὸς τὰ τῆς κατηγορίας ΙΝα. Ἕνεκα τῆς ὁμοιότητος ταύτης καὶ τῆς συγγενείας των πρὸς τὴν παραδουνάβειον κεραμεικὴν τῆς Βαρδαρόφτσας, καὶ ἕνεκα τῆς διαμορφώσεως τῶν χειλέων, ἡ τοποθέτησις τῶν γραπτῶν ἀγγείων ΙΝα τῆς Καστρίτσης περὶ τὸ τέλος τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου καὶ κατὰ τὴν ἔναρξιν τῆς ἐποχῆς τοῦ σιδήρου εἶναι ἡ πιθανωτέρα.

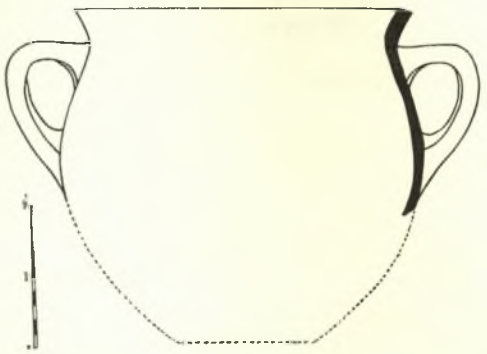

Εἰκ. 17. Συμπλήρωσις ἀγγείου τοῦ τεμαχίου εἰκ. 15, 3, πιθανῶς τῆς κατηγ. ΙΝβ.

Ἀναμφιβόλως ὁ γραπτὸς ρυθμὸς τῶν ἀγγείων ΙΝα, ὡς καὶ ὁ τοῦ παρακειμένου χωρίου Κουτσελιοῦ (ἰδὲ ΠΑΕ 1951 σ. 173, εἰκ. 1), ἔχει ἄμεσον συγγένειαν πρὸς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μπουμποῦστι. Ἡ τεχνικὴ τοῦ πηλοῦ, ἡ διακόσμησις καὶ αὐτὰ τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων εἶναι κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχάς. Ἀλλὰ καὶ πρὸς τὰ μεταγενέστερα ἀγγεῖα τοῦ Πατέλι ἡ συγγένεια εἶναι καταφανής. Ἰδιαιτέρως ἡ μνημονευθεῖσα ραμφόστομος πρόχους μετὰ προχοΐς καὶ ἀποκεκομμένου στομίου (Jug with cut-away neck), αἱ βαθεῖαι φιάλαι, αἱ ὑψίποδες τριγωνικαὶ κύλικες ἔχουν τὰ ἀντίστοιχά των εἰς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Πατέλι[2]. Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν. Περαιτέρω ὁ ρυθμὸς οὗτος ἁπαντᾷ εἰς τὴν Φλώριναν, εἰς τὸ νεκροταφεῖον τῆς Κοζάνης, ὡς εἴπομεν, καὶ βορειότερον παρὰ τὴν Ὀχρίδα[3].

Νοτίως τῆς Ἠπείρου συγγενὴς ἀγγειακὸς ρυθμὸς ἁπαντᾷ εἰς τὸ Θέρμον καὶ εἰς τὸν Ταξιάρχην τῆς Αἰτωλίας, τὴν Λευκάδα, τὴν Ἰθάκην, τὴν

[1] Πρβλ. HEURTLEY, BSA XXVII σ. 24 εἰκ. 12d.

[2] HEURTLEY, Preh. Mac. πίν. XXIII καὶ ἰδίᾳ b, x, CASSON, Macedonia, Thrace and Illyria σ. 156, εἰκ. 63, ἔνθα καὶ συγγενὴς τύπος κύλικος καὶ P. AMANDRY, La Collection Hélène Stathatos, 1953, σ. 69 εἰκ. 43.

[3] Α. ΚΕΡΑΜΟΠΟΥΛΛΟΣ, ΑΕ 1932 σ. 73, εἰκ. 34, HEURTLEY, ἔ. ἀ. σ. 229.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὀλυμπίαν καὶ Λιανοκλάδι[1]. Πρόκειται δηλαδὴ περὶ ἰδιομόρφου γραπτῆς γεωμετρικῆς κεραμεικῆς, ἀναπτυχθείσης καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, ἀπὸ τῆς Ὀχρίδος μέχρι τῆς νοτίας Πελοποννήσου, μὲ πιθανὴν προεκβολὴν πρὸς Λιανοκλάδι.

Ἀσυμβίβαστοι διαφωνίαι ὑπάρχουν μεταξὺ τῶν ἐρευνητῶν ὡς πρὸς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ὁμοιογενοῦς τούτου δυτικοελληνικοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ,

Εἰκ. 18. Τάφος ἐντὸς τῆς λιθοστρώσεως.

ὀφειλόμεναι κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀναμφισβητήτων στρωματογραφικῶν κριτηρίων, εἰς τὸ περιωρισμένον ὑλικὸν καὶ πιθανῶς εἰς τὴν χρονικὴν ἔλξιν, τὴν ὁποίαν ἤσκησεν ἐπὶ τοῦ ἀγγειακοῦ τούτου ρυθμοῦ ὁ ἀρχαιότερος ἀμαυ-

[1] Κ. Ρωμαιος, ΑΔ 1915 σελ. 263 - 65, εἰκ. 30 - 31, ὁ αὐτός, ΑΔ 1926 σελ. 24, Heurtley, BSA XXVIII σ. 182, S. Benton, BSA XXXIX, σ. 8 πίν. 3 (P8,P9,P11), Fr. Weege, AM τ. 36, σ. 175 - 176, εἰκ. 20b, c, PT σ. 182, εἰκ. 125 - 28 καὶ σ. 144 εἰκ. 62 (ἐκ Τσαγγλίου).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρόχρωμος γραπτὸς ρυθμός (matt – painted) τῆς ΜΕ περιόδου. Ἀσφαλέστερον θὰ ἦτο δυνατὸν ἴσως νὰ χρονολογηθοῦν τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μπουμποῦστι, τοῦ Θέρμου καὶ τοῦ Λιανοκλαδίου. Καὶ διὰ μὲν τὰ ἀγγεῖα τῶν δύο πρώτων περιοχῶν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ ἡ ἀπὸ τοῦ ΙΓ′ π. Χ. αἰ. χρονολόγησις, ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν πάντοτε, ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα ἐξηκολούθησαν κατασκευαζόμενα ἐπὶ μακρὸν καὶ κατ' αὐτὴν δηλ. τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου, ὡς τοῦτο συνέβη διὰ τὰ μνημονευθέντα ἀγγεῖα τοῦ Θέρμου [1]. Διὰ τὰ ἀγγεῖα ὅμως τοῦ Λιανοκλαδίου, τὰ ὁποῖα φέρονται προερχόμενα ἐκ μεσοελλαδικοῦ στρώματος, τὸ ζήτημα παραμένει ἀμφίβολον, καίτοι ἡ τοποθέτησις τούτων ὑπὸ τῆς Miss H. HANSEN κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον μοῦ φαίνεται ἡ πιθανωτέρα [2].

Νομίζω ὅτι ἡ τοποθέτησις τῶν γραπτῶν ἀγγείων Καστρίτσης IVα ἀπὸ τοῦ ΙΒ′ π. Χ. αἰ. καὶ ἑξῆς, συμφώνως δηλ. πρὸς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Μπουμποῦστι καὶ τοῦ Θέρμου, εἶναι ἡ ὀρθοτέρα, ἔχουσα ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ ἑτέρας ἐνδείξεις. Οὕτω τὰ ἐκ Καστρίτσης ὀλιγάριθμα γραπτὰ ὄστρακα τῆς κεραμεικῆς τῶν Lausitz (IVβ), δυνάμενα νὰ χρονολογηθοῦν, συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τῆς Βαρδαρόφτσας, κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ′ π. Χ. αἰ., ἔχουν, ὡς εἴδομεν, συγγενῆ τὴν γεωμετρικὴν διακόσμησιν πρὸς τὰ λοιπὰ γραπτὰ ἀγγεῖα Καστρίτσης IVα, τοῦ τύπου Μπουμποῦστι.

Ἐπὶ πλέον κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, ἑξήκοντα δηλαδὴ ἔτη μετὰ τὰ Τρωϊκά, ἡ ἀρχαία γραπτὴ παράδοσις ὁμιλεῖ περὶ μεγάλων ἀναστατώσεων εἰς τὴν Ἤπειρον. Ἀποτέλεσμα τούτων ὑπῆρξεν ἡ μετανάστευσις τῶν Ἠπειρωτῶν Θεσσαλῶν ἐξ Ἠπείρου πρὸς τὴν Θεσσαλίαν καὶ ἡ μετατόπισις ἐκεῖθεν τῶν περὶ τὴν περιοχὴν τῆς Ἄρνης Βοιωτῶν πρὸς τὴν Βοιωτίαν, τὴν ἱστορικὴν τῶν κοιτίδα (ΗΡΟΔΟΤΟΣ VII, 176, ΘΟΥΚΥΔΙΔΗΣ I, 12).

Κατὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ δεδομένα ἔμμεσος αἰτία τῶν μεταναστεύσεων τούτων καὶ τῆς πρὸς νότον μετακινήσεως τῶν *Μακεδνῶν* Δωριέων τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (I, 56) ὑπῆρξεν ἡ πρὸς τὴν Κ. Μακεδονίαν εἰσβολὴ τῶν Lausitz, τῶν ὁποίων ἴχνη παρουσίας των εἰς τὴν Ἤπειρον ὑποδηλοῖ πιθανῶς ἡ κεραμεικὴ IVβ.

Ἄμεσος αἰτία τῶν μετακινήσεων τούτων φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἡ ἐμφάνισις νέων φύλων εἰς τὴν Ἤπειρον, μεταξὺ τῶν ὁποίων καὶ οἱ Μολοσσοὶ [3]

[1] Ταῦτα διὰ λόγους στρωματογραφικοὺς δὲν ἀνέρχονται ὑψηλότερον τῆς πρωτογεωμετρικῆς ἢ καὶ ὑπομυκηναϊκῆς περιόδου. Ἐννοεῖται ὅτι τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ὅπως καὶ τὰ ὑστερομυκηναϊκὰ ΙΙΙ τοῦ Θέρμου, ἐξηκολούθησαν κατασκευαζόμενα ἐπὶ μακρότερον κατὰ προφορικὴν ἀνακοίνωσιν τοῦ καθηγητοῦ κ. Κ. Ρωμαίου.

[2] Early Civilization in Thessaly, σελ. 120 – 1. Διάφορον, ἀλλὰ πιθανὴν ἄποψιν, διὰ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα τοῦ Λιανοκλαδίου διατυπώνει ὁ HEURTLEY ἐν BSA XXVIII, σ. 185.

[3] ΠΙΝΔ. Νεμ. IV,51 – 53, VII,38 κ. ἑξ., ΕΥΡΙΠ. Ἀνδρομάχη, 1243 κ. ἑξ. (σχετικῶς πρβλ. καὶ CROSS, Epirus, σ. 12 καὶ σ. 109 – 112), ΣΚΥΜΝΟΥ, Περιηγήσεις 447

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ μάλιστα εἰς ἐκείνην τὴν περιοχὴν ἀκριβῶς, ὅπου ὀλίγον πρότερον ἡ Ὁμηρικὴ γεωγραφία φέρει ἐγκατεστημένους τοὺς Ἐνιῆνας καὶ τοὺς Περαιβούς (Ἰλιὰς Β 749 κ. ἑξ.).

Πιθανώτερος τόπος προελεύσεως τῶν Μακεδνῶν Μολοσσῶν τῆς Ἠπείρου ἐπισημαίνεται ἡ Δ. Μακεδονία, ἡ κοιτὶς τῶν Δωριέων τοῦ ΗΡΟΔΟΤΟΥ (Ι, 56) καὶ μάλιστα ἡ περὶ τὴν Καστοριὰν καὶ τὸ Μπουμποῦστι περιοχή. Διότι τὴν περιοχὴν ἐκείνην κατεῖχον οἱ ***Ὀρέσται Μολοσσοὶ*** τῶν ἱστορικῶν χρόνων, τὰ δὲ γραπτὰ ἀγγεῖα τῆς Καστρίτσης καὶ Κουτσελιοῦ συνάπτονται, ὡς εἴδομεν, πρὸς τὴν περιοχὴν ταύτην στενώτατα.

Ἡ τοποθέτησις ἑπομένως τῶν ἀγγείων IVα – β τῆς Καστρίτσης ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ ΙΒ′ π. Χ. αἰ. καὶ ἑξῆς ἐνισχύεται καὶ ἀπὸ τὰς ὑπαρχούσας ἀρχαιολογικὰς ἐνδείξεις καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν φιλολογικὴν παράδοσιν, ἡ ὁποία διὰ τὰ γεγονότα τοῦ ΙΒ′ π. Χ. αἰ., παραδόξως διὰ τὴν Ἤπειρον, εἶναι πλουσία [1]. Ὁ γραπτὸς οὗτος ρυθμὸς τῆς κοιλάδος τῶν Ἰωαννίνων διετηρήθη βεβαίως ἐπὶ μακρόν, μέχρι τῶν κλασσικῶν ἴσως χρόνων, ὡς ἀνωτέρω παρετηρήσαμεν καὶ ὡς συνέβη καθ' ἅπασαν τὴν Δ. Μακεδονίαν καὶ ἐν μέρει καὶ κατὰ τὴν λοιπὴν Δ. Ἑλλάδα.

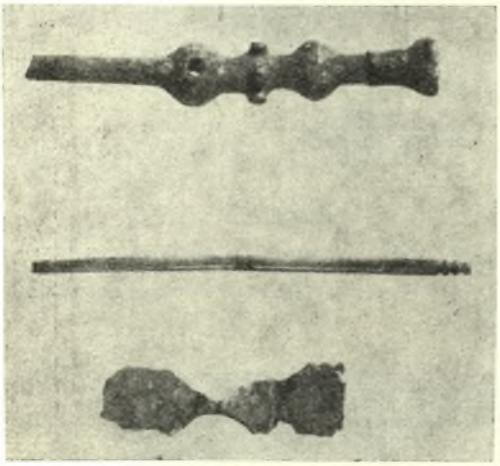

Εἰκ. 19. Ὀστέϊναι περόναι καὶ μικρὸς ἐκ χαλκοῦ ἀναθηματικὸς λάβρυς.

β. Λοιπὰ εὑρήματα. Ὀστεΐνη περόνη (εἰκ. 19, 1) μὲ ἐλλεῖπον τὸ κατώτερον τμῆμα, προερχομένη ἐκ τοῦ τάφου γυναικός, ἀνευρεθεῖσα δὲ παρὰ τὸ ἀριστερὸν ἰσχίον τοῦ νεκροῦ (μῆκος σωζόμενον 0.086 μ.). Φέρει καλυκόμορφον κεφαλὴν καὶ δύο σφαιρικὰ ὀγκώματα χαμηλότερον, ἐξ ὧν τὸ ἕτε-

κ. ἑξ., ΣΤΡΑΒ. Ζ, 326, ΠΛΟΥΤ. Πύρρος Ι, ΕΡΑΤΟΣΘΕΝΗΣ εἰς Σχολ. Ὀδυσσ. γ, 188. Κατὰ τὴν παράδοσιν ταύτην οἱ Μολοσσοὶ ἐμφανίζονται εἰς τὴν Ἤπειρον μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ὑπὸ τὸν γενάρχην των Νεοπτόλεμον, υἱὸν τοῦ Ἀχιλλέως.

[1] Ὁ M. P. NILSSON ἐν τούτοις ἐξακολουθεῖ νὰ θεωρῇ τοὺς Μολοσσοὺς βαρβάρους, ἐξελληνισθέντας καὶ ἰδιοποιηθέντας κατὰ τὸν Ε′ καὶ Δ′ π. Χ. αἰ. ξένους μύθους, διὰ νὰ ἐξυψωθῇ ἡ καταγωγὴ τῆς Μολοσσικῆς δυναστείας (ἰδὲ Cults, Myths, Oracles and Politics in Ancient Greece, 1951, σ. 105 – 108). Περὶ τοῦ ζητήματος τούτου πραγματευόμεθα εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρον μὲ ὀπήν, ὡς εἰς τὰς χαλκᾶς περόνας τῆς Ἰταλίας. Μεταξὺ τούτων στεφάνη ἐξ ἓξ θηλῶν περιβάλλει τὴν περόνην.

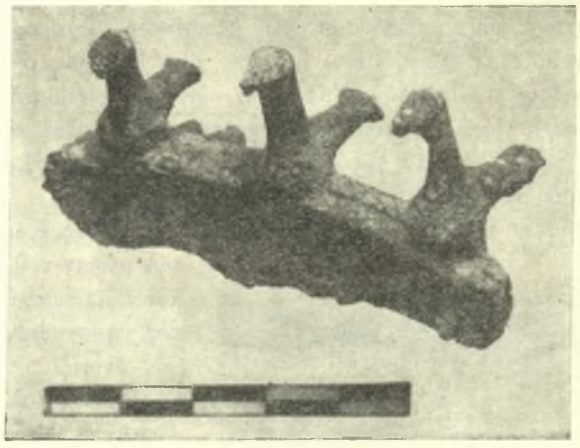

Εἰκ. 20. Τμῆμα χείλους λέβητος μετ' ἐπικαθημένων πτηνῶν.

Περόνη (εἰκ. 19, 2) ἐξ ὀστοῦ ἐστιλβωμένου μετὰ τριῶν δακτυλίων εἰς τὴν κορυφήν· μῆκ. σωζόμενον 0.094 μ. Ἀνευρέθη παρὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν τοῦ νεκροῦ.

Εἰκ. 21. Σκύφος μὲ μελανὸν γάνωμα καὶ πρόχους μὲ προχοήν.

Καίτοι ἀμφότεραι αἱ περόναι ἔχουν προϊστορικὴν μορφήν, ἐν τούτοις δὲν εἶναι ἀρχαιότεραι τοῦ Δ' π. Χ. αἰ. διὰ λόγους, ὡς εἴδομεν, στρωματογραφικούς (ἀνωτ. σ. 367)[1].

[1] Πρβλ. Troy I2 εἰκ. 364 (N° 37 615 ἐκ Τροίας II), UNDSET, Zeit. für Ethnol. 1889, σ. 209, εἰκ. 10 – 11, Mitt. der anthropol. Gesellschaft in Wien, XXVII σ. 15

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τμῆμα χείλους χαλκοῦ λέβητος ἢ δίνου (εἰκ. 20) μετὰ προσηλωμένου ἔξωθι διὰ τριῶν ἥλων παχέος ὀρθογωνίου ἐλάσματος. Ἐπὶ τοῦ χείλους ἐπικάθηνται τρεῖς περιστεραί. Τὸ πρόσθετον ἔλασμα φέρει ὡς μόνην διακόσμησιν ἐγχάρακτον ὀρθογώνιον πλαίσιον, τοῦ ὁποίου αἱ κάθετοι στεναὶ πλευραὶ εἶναι διπλαῖ. Τὰ πτηνὰ μετὰ τοῦ ἐλάσματος ἐπέχουν θέσιν λαβῆς. Ὁμοία διακόσμησις θὰ ἐπανελαμβάνετο συμμετρικῶς καὶ ἐπὶ τῆς λοιπῆς στεφάνης τοῦ ἀγγείου.

Σκύφος (εἰκ. 21,1) μετὰ μελανοῦ γανώματος, οὐχὶ πολὺ στιλπνοῦ νοτίας προελεύσεως· ὕψ. 0.095 μ., διάμ. στομίου 0.115 μ. Τέλος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ.

Χειροποίητος ραμφόστομος πρόχους (εἰκ. 21, 2) μετ' ἀποκεκομμένου στομίου (Jug with cut.-away neck) καὶ προχοῆς, προσφιλὲς ἴσως ἄθυρμα τοῦ μικροῦ παιδός, συνοδεῦον τοῦτο εἰς τὸν τάφον. Παραπλήσιος περίπου τύπος πρόχου μετὰ προχοῆς ἀπαντᾷ ἐνωρίτατα ἤδη ἀπὸ τῆς ΠΕ περιόδου καὶ καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ, ἀλλ' ἀποβαίνει συνήθης κατὰ τὴν μυκηναϊκὴν περίοδον. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ σιδήρου ἀνευρίσκεται ἐν συνδυασμῷ μετὰ τῆς συνεστραμμένης λαβῆς (twisted handle) εἰς μακεδονικοὺς τάφους τῶν πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων[1]. Διὰ τοὺς ἐκτεθέντας ἀνωτέρω στρωματογραφικοὺς λόγους (σελ. 367), τὸ ἀγγεῖον τοῦτο τῆς Καστρίτσης δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὸν Δ΄ π. Χ. αἰῶνα.

Εἰκ. 22. Κλασσικῶν χρόνων χειροποίητος πίθος κατάγειος.

Ὀξυπύθμενος πίθος χειροποίητος (εἰκ. 22) μετ' ἀποκεκρουμένου τοῦ ἄνω μέρους τοῦ σώματος καὶ τοῦ στομίου, τοῦ ὁποίου τμῆμα ἀνευρέθη (ὕψ. σῳζόμενον 1.30 μ.). Ὀλίγον ἄνωθεν τοῦ ὀξέος πυθμένος (δὲν εἶναι ὁρατὸς εἰς τὴν εἰκόνα) ὑπάρχει ὀπὴ μετ' ἀκτινοειδῶν αὐλακώσεων, γενομένων μετὰ τὴν ὄπτησιν τοῦ ἀγγείου. Πιθανῶς αἱ αὐλακώσεις ἔγιναν, ἵνα ἐπικαθίσῃ ὁ ἄοπτος πηλὸς καὶ ἐμφράξῃ ἀσφαλέστερον τὴν τυχαίως γενομένην ὀπήν. Ἕνεκα τῆς ποιότητος τοῦ πηλοῦ, τοῦ σχήματος τοῦ ἀγγείου καὶ τῆς

εἰκ. 3,56, Γ. ΜΥΛΩΝΑ, Ἐλευσινιακὰ Α΄ σ. 145, εἰκ. 120β, PT σ. 192, εἰκ. 139p (Λιανοκλαδίου), GOLDMAN, ἔ. ἀ. σ. 213 εἰκ. 284.10 κ. ἄ.

[1] HEURTLEY, Preh. Mac. πίν. XXIIIb, καὶ ἑτέρα ἐκ Πατέλι εἰς τὸ Μουσεῖον τῆς Θεσσαλονίκης, ὁμοίως S. CASSON, BSA XXVI, σ. 10 εἰκ. 3,1 ἐκ Τσαουσίτσας. Ὁμοία πρόχους ἐκ Θεσσαλίας εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βόλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀπουσίας προϊστορικοῦ στρώματος ἐκεῖ, ἔνθα ἀνευρέθη, ὁ πίθος δύναται νὰ χρονολογηθῇ κατὰ τὴν κλασσικὴν περίοδον.

Τμῆμα στρωτῆρος κεράμου, ἀνευρεθέντος εἰς τὴν ἀκρόπολιν παρὰ χωρικοῦ, φέρει ἔντυπον τρίγωνον μετ' ἀναγλύφου ἐγγεγραμμένου ρόδακος καὶ ἐπιγραφῆς ΔΗ[ΜΟΣΙΑ].

Συμπεράσματα. Εἶναι ἔντονος ἡ συντηρητικότης τῆς κεραμεικῆς καὶ τοῦ πολιτισμοῦ ἐν γένει εἰς Καστρίτσαν. Νεολιθικὰ στοιχεῖα διετηρήθησαν ἐπὶ μακρόν, καθ' ὅλην τὴν ἐποχὴν τοῦ χαλκοῦ καὶ ἴσως, ὡς παρετηρήσαμεν διὰ τὰ ἀγγεῖα τῆς Δωδώνης, καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς κλασσικοὺς χρόνους. Στοιχεῖα ἐπίσης τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ ἐπεβίωσαν μέχρι τῶν προχωρημένων ἱστορικῶν χρόνων (τὰ ἀγγεῖα IVα, αἱ προϊστορικῆς μορφῆς ὀστέϊναι περόναι τοῦ τάφου καὶ αἱ ὑψίποδες κύλικες). Ἡ ἔλλειψις στρωματογραφικῶν δεδομένων δὲν ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν τῶν νεολιθικῶν ἀγγείων ἐκ τῶν ἀγγείων II τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ. Ἡ νεολιθικὴ ὅμως παράδοσις εἰς τὴν διακόσμησιν καὶ μορφαί τινες τῶν ἀγγείων II, προϋποθέτουν, ὅτι εἰς τὴν Ἤπειρον ὑπῆρξε πάντως νεολιθικὸς πολιτισμός (ἰδὲ καὶ ΠΑΕ 1951 ἔνθ' ἀν.). Ὁ πολιτισμὸς οὗτος διετηρήθη, φαίνεται, κατὰ τὴν ΠΕ περίοδον, ἄνευ σοβαρῶν μεταβολῶν. Ἂν καὶ πολὺ πρόωρον εἰσέτι, ὅμως ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γνώσεως περὶ τῆς Ἠπείρου, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι ἡ κεντρικὴ τοὐλάχιστον Ἤπειρος ἐτήρει κλειστὰς τὰς πύλας της εἰς τὰς ἐπιδράσεις τοῦ νοτιωτέρου πρωτοελλαδικοῦ πολιτισμοῦ, ἐξαιρέσει τῶν Ἰονίων νήσων, τῶν ὁποίων ἡ κεραμεικὴ παρουσιάζει συγγένειαν πρὸς τὴν ἠπειρωτικήν. Διαρκούσης φαίνεται τῆς ΠΕ περιόδου ἐμφανίζονται τὰ μελανὰ μονόχρωμα ἀγγεῖα III. Εἰς τὴν κεραμεικὴν ταύτην ἀνεύρομεν σαφῆ μινύεια στοιχεῖα καὶ πρωτογενῆ σχήματα μινυείων ἀγγείων. Ἐὰν ταῦτα ἔχουν σχέσιν μὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν πρώτων Ἑλλήνων, εἶναι πολὺ πρόωρον νὰ λεχθῇ. Τὰ μόνα ἐνθαρρυντικὰ στοιχεῖα διὰ μίαν τοιαύτην ὑπόθεσιν, εἶναι ἡ παρουσία εἰς τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων ἐγχωρίων πρωτομινυείων ἀγγείων κατὰ τὴν ΠΕ III περίοδον, ἐποχὴν καθ' ἣν πιθανώτατα ἐνεφανίσθησαν εἰς τὴν

Εἰκ. 23. Πηλίνη κεφαλὴ θεᾶς (ἰδὲ σ. 368).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

βόρειον Ἑλλάδα οἱ πρῶτοι Ἕλληνες (Ἴωνες), καὶ ἡ πιθανὴ παρουσία Ἰώνων εἰς τὴν Ἤπειρον[1].

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, ὅπως καὶ τῆς κατηγορίας ΙΙ, διετηρήθησαν καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν Β΄ π. Χ. χιλιετηρίδα καὶ ὑπέστησαν ἀλληλεπιδράσεις (ἰδὲ ΠΑΕ 1951 σ. 179 – 180). Περὶ τὰ τέλη ὅμως τῆς ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ, πιθανώτατα κατὰ τὰ μέσα τοῦ ΙΒ΄ π. Χ. αἰ., κάμνουν τὴν ἐμφάνισίν των τὰ γραπτὰ ἀμαυρόχρωμα γεωμετρικὰ ἀγγεῖα IVα – β. Τὰ ἀγγεῖα IVβ ἔχουν πιθανώτατα σχέσιν πρὸς τὸν πολιτισμὸν τῶν Lausitz. Πιθανώτατος τόπος καταγωγῆς τῶν ἀγγείων IVα ὑπῆρξεν ἡ περιοχὴ τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα πρῶτος ὁ W. Heurtley ἐπεχείρησε νὰ συνάψῃ πρὸς τοὺς Δωριεῖς, τὰ *«πολυπλάνητα κάρτα»* φῦλα τοῦ Ηροδοτου (Ι,56)[2]. Ἡ ἀρχαία φιλολογικὴ παράδοσις, ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν Ἤπειρον, εἶναι διδακτικὴ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Ἡ κεραμεικὴ αὕτη προσέτι ἁπαντᾷ κατὰ μῆκος τῆς Δυτ. Ἑλλάδος, ἔνθα ὡμιλεῖτο ἡ δυτικὴ δωρικὴ διάλεκτος καὶ ὅπου εἰσέδυσεν ὁ δυτικὸς κλάδος τῶν Δωριέων[3]. Τίθεται ἐκ νέου λοιπὸν τὸ πρόβλημα τῆς Δωρικῆς καθόδου καὶ τῆς ταυτίσεως τῆς πρωτογεωμετρικῆς δωρικῆς κεραμεικῆς. Ἡ Ἤπειρος, εὐνοηθεῖσα εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην κατ' ἐξαίρεσιν ὑπὸ τῆς ἀρχαίας φιλολογικῆς παραδόσεως, δύναται νὰ δώσῃ θετικὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Ἄλλαι τινὲς σοβαραὶ ἐνδείξεις ἐνισχύουν τὴν ἄποψιν, ὅτι μεταξὺ τῶν φορέων τῶν ἀγγείων τύπου Μπουμποῦστι (IVα), ἦσαν καὶ οἱ Μολοσσοί, κατασχόντες τὴν λεκάνην τῶν Ἰωαννίνων ἤδη ἀπὸ τοῦ ΙΒ΄ π.Χ. αἰῶνος (ἀνωτ. σ. 380)[4].

Σαφεῖς ἐνδείξεις τῆς ἐκ νότου διεισδύσεως τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ κατὰ τοὺς ἱστορικοὺς χρόνους εἰς τὴν κοιλάδα τῶν Ἰωαννίνων, σημειοῦνται διὰ τῆς παρουσίας ἀγγείων μετὰ μέλανος γανώματος, νοτίας προελεύσεως, κατὰ τὸ τέλος τοῦ Ε΄ π. Χ. αἰ.

Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον φαίνεται ὅτι ἐγνώσθη καὶ ἡ χρῆσις τοῦ τροχοῦ, καίτοι μὴ γενικευθεῖσα, ἀφοῦ καὶ κατὰ τὸν Δ΄ π. Χ. αἰῶνα ἐξηκολούθουν κατασκευαζόμενα τὰ χειροποίητα ἀγγεῖα (εἰκ. 3.1, 21.2 καὶ 22). Κατὰ τὸν αὐτὸν ἐπίσης χρόνον σημειοῦνται καὶ ἄλλαι σοβαραὶ μεταβολαί, ὅπως π.χ. ἡ ἐγκατάλειψις τοῦ προϊστορικοῦ χώρου ὑπὸ τῶν κατοίκων καὶ ἡ κατασκευὴ τῶν τειχῶν τῆς ἀκροπόλεως (ἀνωτ. σ. 367 καὶ ΠΑΕ 1951 σ. 183). Τὰ γεγονότα

[1] Πρβλ. Η. Treidler, Klio, τ. 22 (1929) σ. 86 – 94. Πρὸς τούτοις οἱ Ἕλλοπες τῆς Εὐβοίας εἶχον γενάρχην τὸν Ἕλλοπα, υἱὸν τοῦ Ἴωνος (Στραβ. Χ,445). Ἑπομένως καὶ οἱ περὶ τὴν Δωδώνην Ἕλλοπες ἦσαν Ἴωνες.

[2] BSA XXVIII, σ. 193.

[3] Hammond, BSA XXXII σ. 131 – 179, Myres, Who were the Greeks; σ. 148 καὶ 353.

[4] Περὶ τούτων εἰς τὴν τελικὴν δημοσίευσιν τῶν εὑρημάτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ταῦτα ὑποδηλοῦν πιθανώτατα τὸν συνοικισμὸν τῶν μολοσσικῶν κωμῶν εἰς πόλεις (ὡς ἡ πόλις τοῦ βουνοῦ τῆς Καστρίτσης)· διότι ἡ Ἤπειρος κατὰ τὸν Ε′ π.Χ. αἰ. καὶ μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου κατῳκεῖτο κατὰ κώμας εἰσέτι [1]. Τὰ γεγονότα ταῦτα ὑπενθυμίζουν ζωηρῶς τὰς κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς μεταρρυθμίσεις τοῦ Μολοσσοῦ βασιλέως Θαρύπα, ἀκμάσαντος κατὰ τοὺς χρόνους τούτους (420-400 π.Χ.), διὰ τὸν ὁποῖον *ἱστοροῦσιν ἑλληνικοῖς ἔθεσι καὶ γράμμασι καὶ νόμοις φιλανθρώποις διακοσμήσαντα τὰς πόλεις ὀνομαστὸν γενέσθαι*» (Πλουτ. Πύρρος Ι).

Ἡ Ἤπειρος, θεωρηθεῖσα ὑπὸ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως κοιτὶς τοῦ Ἑλληνισμοῦ (Αριστοτ. Μετεωρ. Ι,14), ἐνέχει ὑψίστην σπουδαιότητα διὰ τὰς ἱστορικὰς ἐρεύνας, διότι μακράν, ὡς ἦτο, τῶν ξένων ἐπιδράσεων διετήρησε πολιτισμὸν σχεδὸν ἀμιγῆ, ἀπηλλαγμένον τῶν πολλαπλῶν διασταυρώσεων τῆς νοτιωτέρας Ἑλλάδος καὶ δυνάμενον ἑπομένως νὰ μελετηθῇ εὐχερέστερον τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν περιοχῶν.

ΣΩΤΗΡΙΟΣ Ι. ΔΑΚΑΡΗΣ

[1] Σκυλακος Περίπλους 30-32. Ἡ πληροφορία ἐπίσης τοῦ Ιουστινου (XVII, 3,11-13), καθ' ἣν ὁ Θαρύπας διὰ πρώτην φορὰν κατέστησε κράτος εἰς τὴν χώραν του, ὑποθέτει μεταρρυθμίσεις ὡς ὁ συνοικισμὸς καὶ ὁ περιτειχισμὸς τῆς πόλεως τῆς Καστρίτσης. Ὁ κατὰ κώμας οἰκισμὸς παρατηρεῖται εἰσέτι καὶ εἰς τὴν Αἰτωλίαν κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου (Θουκ. ΙΙΙ, 94,5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΙΚΥΩΝΟΣ

Κατὰ τὸ 1952 ἡ σκαφικὴ ἐν Σικυῶνι ἔρευνα ἐστράφη κατ' ἀρχὰς περὶ τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνατολικῶς τοῦ Βουλευτηρίου ἐκτεινομένου μακροῦ στωικοῦ οἰκοδομήματος, ἔναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ὁποίου εἶχε κάμει τὸ 1926 ὁ κ. Α. ΦΙΛΑΔΕΛΦΕΥΣ (Α.Δ. 1926, σ. 49).

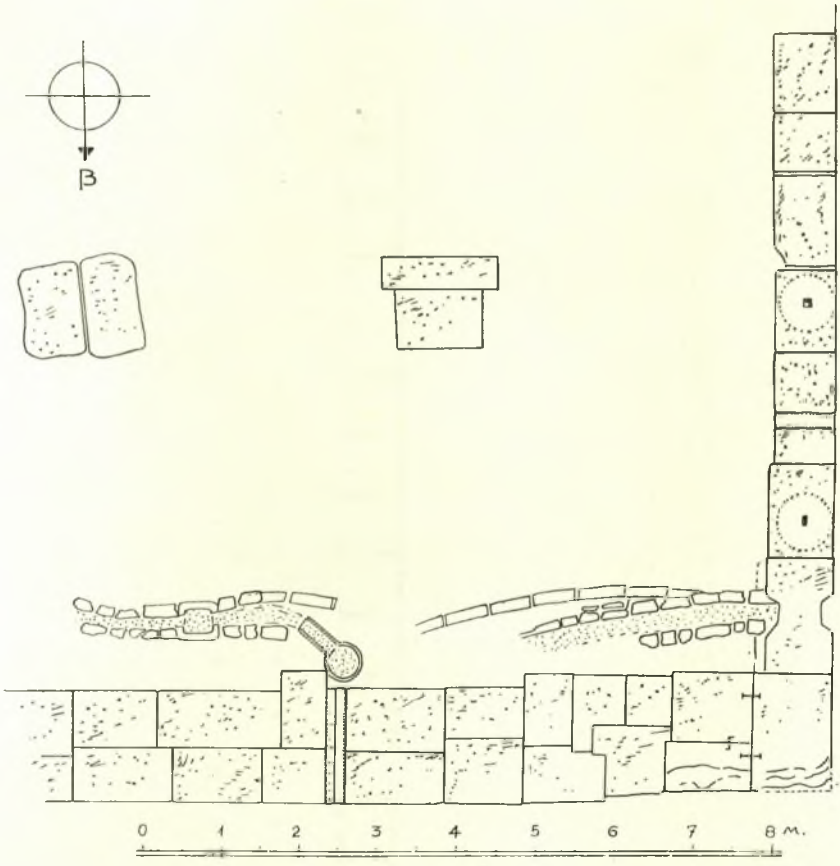

Εἰκ. 1. Τὸ παρὰ τὴν Β. Δ. γωνίαν τῆς στοᾶς ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ στυλοβάτου καὶ τῶν θεμελίων τῶν ἐσωτερικῶν στηριγμάτων.

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν ἀνασκαφὴν τὸ σχέδιον τοῦ οἰκοδομήματος ἀπεκαλύφθη ἐξ ὁλοκλήρου (εἰκ. 2). Εἶναι δὲ τοῦτο ὀρθογώνιον (εἰκ. 2 καὶ 3) μήκους περίπου 106 μέτρων — ἤτοι κατὰ 6 περίπου μέτρα βραχύτερον τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

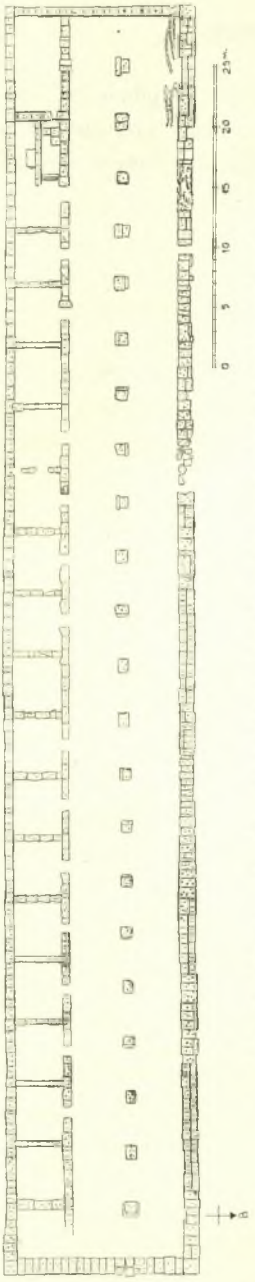

Εἰκ. 2. Κάτοψις τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων τῆς παρὰ τὸ Βουλευτήριον Στοᾶς.

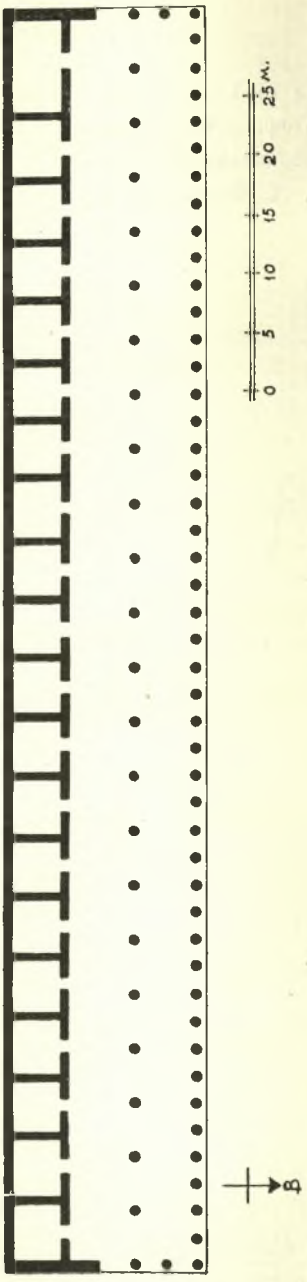

Εἰκ. 3. Ἀναπαράστασις τῆς παρὰ τὸ Βουλευτήριον τῆς Σικυῶνος μακρᾶς στοᾶς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐν Ἀθήναις Στοᾶς τοῦ Ἀττάλου —καὶ πλάτους, ὡς ἔγγιστα, 16 μέτρων. Ἐκτισμένον διὰ κανονικῶν πωρολίθων, διαιρεῖται εἰς τρεῖς κατὰ μῆκος μοίρας, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν νοτία καταλαμβάνεται ὑπὸ 20 μικρῶν διαμερισμάτων (19 τετραγώνων καὶ ἑνὸς ὀρθογωνίου κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν), αἱ δὲ δύο ἄλλαι ἀπαρτίζουσι δίστοιχον στοάν, ἀνοικτὴν πρὸς Βορρᾶν. Τῆς στοᾶς ταύτης ὁ μὲν στυλοβάτης διηρπάγη σχεδὸν ὁλόκληρος ὑπὸ τῶν κατοίκων τοῦ Βασιλικοῦ καὶ τοῦ Κιάτου, χάριν οἰκοδομίας τῶν οἰκιῶν των, διεσώθη

Εἰκ. 4. Τμῆμα τοῦ στυλοβάτου τῆς Δ. πλευρᾶς τῆς στοᾶς, μὲ τὰ ἴχνη τοῦ κίονος καὶ τὸ ἐμπόλιον.

δὲ μόνον τὸ κατὰ τὴν δυτικὴν στενὴν πλευρὰν τμῆμα, ὅπου μάλιστα καὶ παρατηροῦνται ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰ κυκλικὰ ἴχνη τῆς ἑδράσεως σφονδύλων κιόνων, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὰ ἐμπόλια, δι' ὧν οἱ κατώτατοι σφόνδυλοι ἐστερεοῦντο ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 1 καὶ 4).

Ἦσαν δ' οἱ πλάγιοι οὗτοι κίονες τοποθετημένοι, οὕτως, ὥστε ὁ μὲν νὰ εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς προεκτάσεως τῆς γραμμῆς τῶν ἐσωτερικῶν στηριγμάτων, ὁ δὲ εἰς τὸ μέσον τοῦ μεταξὺ τοῦ ἀνωτέρω καὶ τοῦ γωνιαίου (ΒΔ) κίονος κενοῦ (εἰκ. 1 καὶ 2). Ἐπειδὴ δὲ τὰ διατηρηθέντα θεμέλια τῶν ἐσωτερικῶν τῆς στοᾶς στηριγμάτων εἶναι ἐν συνόλῳ 22, συναριθμουμένων δὲ καὶ τῶν ἄκρων κιόνων ἀποβαίνουσιν 24, καὶ ἐπειδὴ συνήθως εἰς τὰς δι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στοίχους στοὰς δύο στηρίγματα ἐσωτερικὰ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς τρεῖς ἐξωτερικοὺς κίονας συνάγομεν, ὅτι κατὰ τὴν πρόσοψιν τῆς στοᾶς θὰ ὑπῆρχον ἐν ὅλῳ 47 κίονες. (Ὅρα ἀναπαράστασιν εἰκ. 3).

Οἱ κίονες οὗτοι θὰ ἦσαν δωρικοῦ πιθανώτατα ρυθμοῦ, δυνάμεθα δὲ νὰ θεωρήσωμεν ἀνήκοντας εἰς αὐτοὺς πωρίνους τινὰς σφονδύλους ἀποκειμένους σήμερον εἰς τάφρον κειμένην μεταξὺ τῆς Στοᾶς καὶ τοῦ Βουλευτηρίου. Ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη τῆς στοᾶς δὲν εὑρέθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν πλὴν πωρίνου τινὸς θριγκοῦ (εἰκ. 5) συνισταμένου ἐξ ἐπιστυλίου μὲ 2 ταινίας, ὀδόντων καὶ γείσου. Ὁ θριγκὸς ὅμως οὗτος καὶ λόγῳ τῶν ἐκφυλισμένων κυματίων, ἅτινα παρουσιάζει, καὶ λόγῳ τῆς ἀμελοῦς του ἐργασίας, ἀσφαλῶς δὲν ἀνήκει εἰς τὴν στοὰν ἀλλ' εἴς τι μεταγενέστερον κτίσμα. Οὐδὲν ἐπίσης τεμάχιον εὑρέθη ἐκ τῶν ἐσωτερικῶν στηριγμάτων, ἀγνοουμένου οὕτω ἂν ταῦτα ἦσαν δωρικοῦ ἢ ἄλλου ρυθμοῦ.

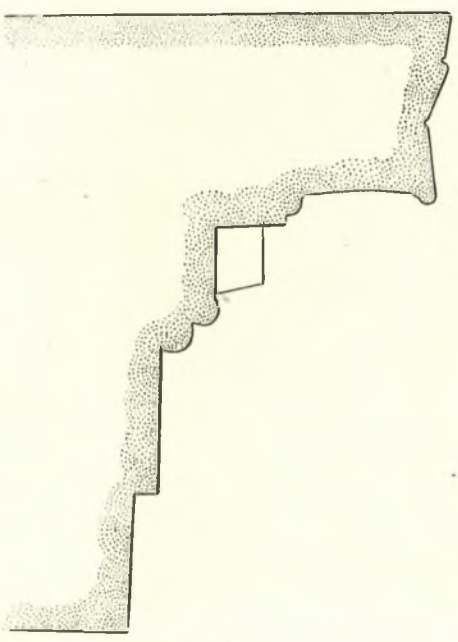

Εἰκ. 5. Τομὴ θριγκοῦ εὑρεθέντος κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῆς στοᾶς.

Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τῶν δωματίων τῆς στοᾶς εὑρέθησαν τρία χαλκᾶ νομίσματα, ὧν τὰ δύο τῆς Σικυῶνος τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. μὲ τὴν ἱπταμένην περιστερὰν ἐπὶ τῆς μιᾶς ὄψεως καὶ στέφανον ἐπὶ τῆς ἄλλης, τὸ δὲ τρίτον τῶν Μεγάρων μὲ παράστασιν τρίποδος ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς καὶ κεφαλῆς Ἀπόλλωνος ἐπὶ τῆς ἄλλης, τοῦ 3ου ἐπίσης π. Χ. αἰῶνος. Ἐξηκριβώθη ἐπίσης, ὅτι τινὰ τῶν χωρισμάτων τῶν ἀποθηκῶν κατεσκευάσθησαν διὰ κωνικῶν λίθων ληφθέντων πιθανῶς ἐκ τῶν θολωτῶν σηράγγων τοῦ ἄνω διαζώματος τοῦ θεάτρου. Πρέπει κατὰ ταῦτα νὰ δεχθῶμεν, ἢ ὅτι ἡ στοὰ θὰ ἐκτίσθη ἀφ' οὗ κατεστράφησαν αἱ σήραγγες ἢ ὅτι τὰ χωρίσματα ταῦτα προέρχονται ἐκ μεταγενεστέρας ἐπισκευῆς. Διεπιστώθη ὡσαύτως ἡ κατὰ τὸ δυτικὸν τέρμα τῆς στοᾶς ὕπαρξις πηλίνων ἀποχετεύσεων καὶ αὐλάκων λαξευθεισῶν ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου (εἰκ. 1), τοῦθ' ὅπερ μαρτυρεῖ, ὅτι εἰς μεταγενεστέρους χρόνους τὸ δυτικὸν τμῆμα τῆς στοᾶς μετετράπη εἰς ἐργαστήριον. Ἀλλὰ καὶ τάφοι τινὲς χριστιανικοί,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἄνευ κτερισμάτων, ἀνεφάνησαν κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τῆς στοᾶς, δηλοῦντες, ὅτι εἰς τοὺς χρόνους τούτους ἡ στοὰ ἦτο κατεστραμμένη — πιθανώτατα λόγῳ τοῦ μεγάλου σεισμοῦ τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ἐξ οὗ καὶ πλεῖστα ἄλλα κτίσματα τῆς Σικυῶνος κατέπεσαν.

Ἡ ἀποκαλυφθεῖσα στοὰ κατεσκευάσθη πάντως ἀρχικῶς κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους — ὡς ἐμφαίνουσι τὰ εὑρεθέντα νομίσματα καὶ ἡ ἐπιμελὴς ἐργασία τῶν λίθων τοῦ στυλοβάτου της. Δὲν δύναται ἑπομένως νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανιου (II, 9, 6) ἀναφερομένην Κλεισθένειον στοὰν ἀλλὰ μᾶλλον πρὸς τὴν ὑπὸ τῆς φίλης τοῦ ἀνακτίσαντος τὴν Σικυῶνα Δημητρίου Λαμίας, ἀνεγερθεῖσαν κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ 3ου

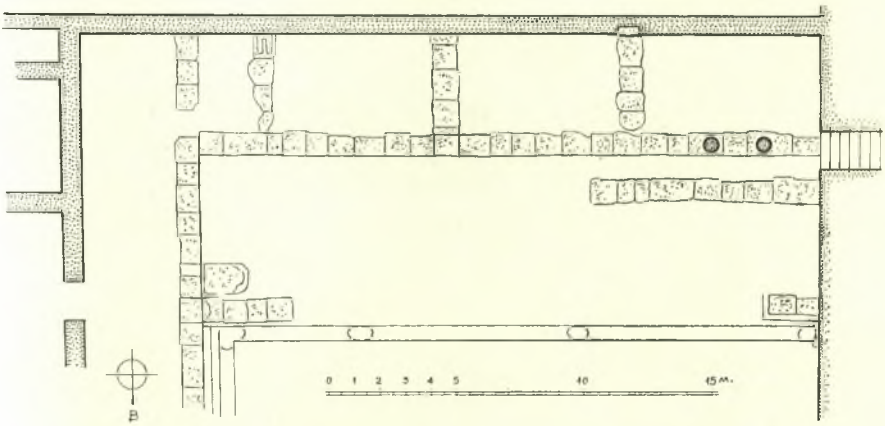

Εἰκ. 6. Κάτοψις τοῦ ἀποκαλυφθέντος νοτίου πέρατος τοῦ κάτω ἀνδήρου τοῦ γυμνασίου.

αἰῶνος, ἵνα περιλάβῃ ζωγραφίας καὶ τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὁ Αθηναιος (ΙΓ′ 577c).

Ἑτέρα σκαφὴ ἐγένετο κατὰ τὸ 1952 εἰς τὸ κάτω ἄνδηρον τοῦ γυμνασίου τοῦ Κλεινίου. Διὰ ταύτης ἐπετεύχθη ἡ ἀποχωμάτωσις ὁλοκλήρου τῆς αὐλῆς καὶ τῶν εἰς τὸ νότιον αὐτῆς ἄκρον 3 ὀρθογωνίων καὶ ἑνὸς μικροῦ βοηθητικοῦ διαμερίσματος (εἰκ. 6). Ἐκ τῶν ἐν λόγῳ διαμερισμάτων τὸ παρὰ τὸ ἀνάλημμα τοῦ ἄνω ἀνδήρου ἐσχημάτιζεν ἐμπρὸς στοὰν μὲ δύο κίονας, τῶν ὁποίων εὑρέθησαν κατὰ χώραν αἱ ἰωνικαὶ βάσεις καὶ τμῆμα τοῦ κορμοῦ μὲ τὰς ραβδώσεις πεπληρωμένας (ἀργότερον) διὰ κονιάματος. Ἔχομεν λοιπὸν ἐνταῦθα διάταξιν συμμετρικὴν πρὸς τὴν τοῦ κατὰ τὸ βόρειον ἄκρον τῆς αὐλῆς πάλαι εὑρεθέντος προπύλου (Π.Α.Ε. 1934 σ. 116 εἰκ. 1) μὲ τὴν διαφοράν, ὅτι ἐδῶ δὲν ὑπάρχει ὁ θυραῖος τοῖχος, ὅπως εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ βόρειον, ἐπειδὴ τὸ διαμέρισμα τοῦτο δὲν ἦτο πρόπυλον, ἀφ' οὗ σώζεται εἰσέτι εἰς ἀρκετὸν ὕψος ὁ ἐξωτερικός του τοῖχος.

Τὸ περίεργον ὅμως εἶναι, ὅτι ὁ πρὸς τὴν αὐλὴν τοῖχος τῶν εὑρεθέντων διαμερισμάτων εὑρίσκεται σχεδὸν κατὰ τὸν ἄξονα τῆς εὐθυγράμμου νοτίας κλίμακος, ἥτις ἔφερεν εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον τοῦ γυμνασίου (εἰκ. 6 καὶ 7). Εὐθὺς πρὸ τοῦ τοίχου τούτου εὑρέθησαν κατὰ τὸ δυτικὸν ἥμισυ τὰ θεμέλια στυλοβάτου κειμένου πρὸς βορρᾶν, εἰς ἀπόστασιν 6.50 μ. ἀπὸ τοῦ ἐμπροσθίου

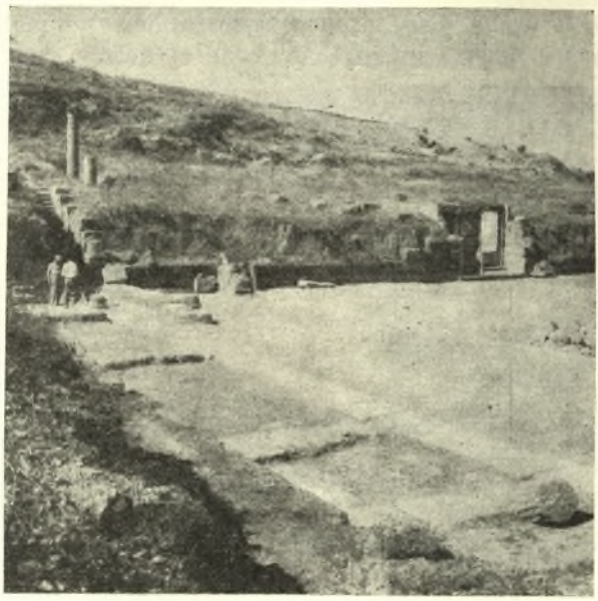

Εἰκ. 7. Ἄποψις τῶν ἀποκαλυφθέντων νοτίως τῆς αὐλῆς τοῦ γυμνασίου διαμερισμάτων. Εἰς τὸ βάθος ἡ κλῖμαξ ἀνόδου εἰς τὸ ἄνω ἄνδηρον

τοίχου τῶν δωματίων, ἀμέσως δὲ πρὸ αὐτῶν ἄθικτος, ἀνοικτὴ αὐλαξ, ὁμοία πρὸς τὴν πρὸ τῆς ἀνατολικῆς στοᾶς τῆς αὐλῆς εὑρεθεῖσαν, μετὰ τῶν σχετικῶν ἐλλειψοειδῶν λεκανῶν (εἰκ. 6) καθιζήσεως τῆς ἰλύος, τῶν ἐκ τῶν στεγῶν τῆς στοᾶς καταρρεόντων ὑδάτων, ἅτινα ἀπωχέτευεν ἡ αὐλαξ. Εἶναι λοιπὸν προφανές, ὅτι ἀρχικῶς ἡ αὐλὴ τοῦ κάτω ἀνδήρου ἔφθανε μέχρι τοῦ παρὰ τὴν αὔλακα στυλοβάτου καὶ ὅτι ἡ νοτία στοὰ τῆς αὐλῆς μετετέθη ἀργότερον πρὸς νότον, χάριν διευρύνσεως τῆς αὐλῆς. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ εἰς τὸ βόρειον ἄκρον τῆς αὐλῆς, ὅπου πάλιν ἡ στοὰ μετετέθη πρὸς βορρᾶν τοποθετηθεῖσα εὐθὺς πρὸ τοῦ τοίχου τῶν δωματίων. Τῆς παλαιᾶς μάλιστα βορείου κιονοστοιχίας διετηρήθη ἐπὶ τοῦ ἀναλημματικοῦ τοίχου τοῦ ἄνω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνδήρου καὶ ἡ παραστάς, ὡς καὶ ἡ παρ' αὐτὴν κατακόρυφος ἐπὶ τοῦ ἀναλήμματος αὐλαξ, ἥτις διωχέτευε τὰ ὕδατα τοῦ ἄνω ἀνδήρου εἰς τὴν αὐλακα τοῦ κάτω ἀνδήρου (Πβλ. ΠΑΕ 1934, σ. 116). Κινητὰ εὑρήματα κατὰ τὴν ἀποχωμάτωσιν τῆς αὐλῆς δὲν ἐγένοντο.

Τρίτη σκαφικὴ ἐργασία ἐγένετο εἰς τὸ θέατρον. Τούτου ἐκαθαρίσθη τελείως τὸ οἰκοδόμημα τῆς σκηνῆς, ὅπερ, λόγῳ τῆς πολυχρονίου (ἀπὸ τοῦ

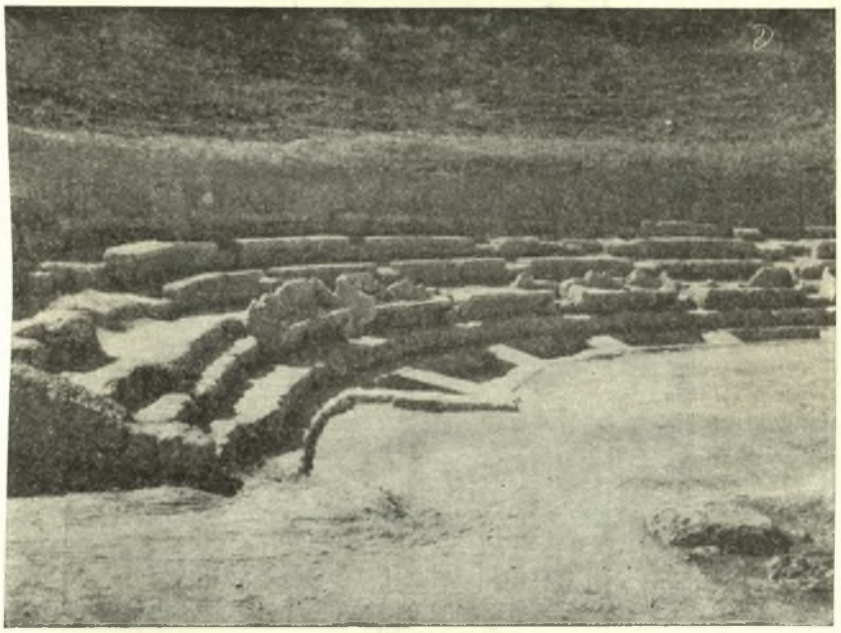

Εἰκ. 8. Τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ κοίλου τοῦ θεάτρου τῆς Σικυῶνος.

1887) ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ, εἶχεν ἐπιχωσθῆ καὶ πάλιν ἐν μέρει. Κατὰ τὴν ἐφετινὴν σκαφὴν συνεπληρώθη καὶ ἡ ἀποκάλυψις τῶν προεδρικῶν θρόνων (εἰκ. 8), τινὲς τῶν ὁποίων φέρουσι χαραγμένα ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους των γράμματα δηλωτικὰ τῆς σειρᾶς των. Ἀπεκαλύφθη ἐπίσης καὶ ἀριθμός τις ἐδωλίων, ἅτινα εἶχον ἀφεθῆ ἄσκαφα ὑπὸ τῶν πρώτων Ἀμερικανῶν ἀνασκαφέων.

Ἐκαθαρίσθη ὡσαύτως τελείως καὶ τὸ περιβάλλον τὸν κύκλον τῆς ὀρχήστρας ὑδραγωγεῖον καὶ τέλος ἐξεκενώθη ὑπὸ τῶν καλυπτουσῶν αὐτὴν πετρῶν ἡ βορεία θολωτὴ δίοδος, ἥτις, βαίνουσα ὑπὸ τὰ ἐδώλια τοῦ ἄνω διαζώματος, ἐχρησίμευεν ὡς ἀπ' εὐθείας εἴσοδος εἰς αὐτὸ ἐκ τῶν ἔξω. Ἐν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸς τῆς διόδου ταύτης εὑρέθησαν σκελετοὶ νεκρῶν ταφέντων ἐκεῖ εἰς πολὺ ὑστερωτέρους χρόνους ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ χώματα, ἄνευ οὐδενὸς κτερίσματος.

Ἀναφέρω ἐν τέλει ὅτι εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Σικυῶνος εἰσήχθησαν 1) ἓν ἀναθηματικὸν εἰς Ἀσκληπιὸν ναόσχημον ἀνάγλυφον (εἰκ. 9) εἰκονίζον τὸν θεὸν καθήμενον κατὰ κρόταφον καὶ κρατοῦντα διὰ μὲν τῆς δεξιᾶς φιάλην, ἔχοντα δὲ τὴν ἀριστερὰν ὑψωμένην καὶ κρατοῦσαν πιθανῶς σκῆπτρον, ὅπερ θὰ ἐδηλοῦτο διὰ χρώματος καὶ πρὸ αὐτοῦ δύο σεβιζούσας

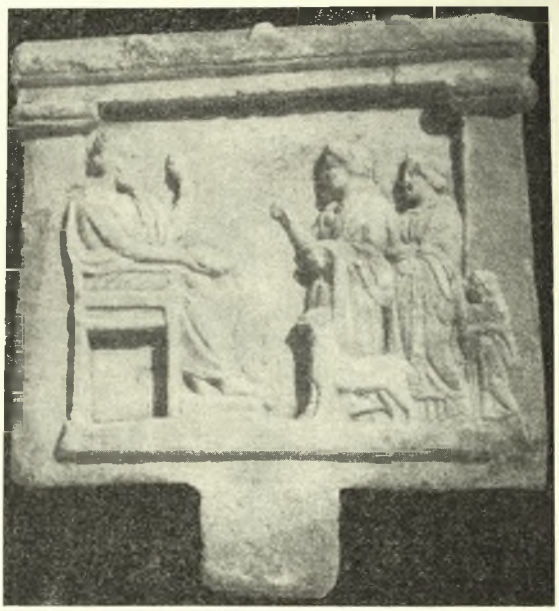

Εἰκ. 9. Ἀναθηματικὸν ἀνάγλυφον εἰς Ἀσκληπιόν.

γυναῖκας συνοδευομένας ὑπὸ παιδίσκης καὶ κυνός. Τοῦ ἀναγλύφου σώζεται εἰς τὴν κάτω πλευρὰν καὶ τὸ ἔμβολον, δι' οὗ ἐστερεοῦτο ἐπὶ τῆς κάτωθεν στήλης 2) δύο νέα τεμάχια νεκροδείπνων ἢ θεοξενείων (εἰκ. 10) ἑλληνιστικῶν χρόνων καὶ 3) ἡ ἑξῆς σπουδαία ἐπὶ χαλκῆς πινακίδος κεχαραγμένη ἐλεγειακὴ ἐπιγραφή (εἰκ. 11), ἐξ ἧς μανθάνομεν, ὅτι μία τῶν Προιτίδων, ἡ Ἰφινόη, φεύγουσα τὴν μῆνιν τῆς Ἥρας καὶ ἰαθεῖσα τῆς μανίας ὑπὸ τοῦ Μελάμποδος κατέφυγε καὶ ἀπέθανεν εἰς Σικυῶνα, ἐτάφη δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν αὐτῆς, ὄχι βέβαια τὴν ἑλληνιστικήν, διότι ἡ ἐπιγραφή, ὡς ἐκ τοῦ χαρακτῆρος τῶν γραμμάτων της ἀνήκει εἰς τὸν 4ον π.Χ. αἰῶνα, ἀλλὰ τὴν ἐν τῇ κάτω πεδιάδι κειμένην ἄλλοτε Σικυῶνα τῶν ἀρχαϊκῶν καὶ τῶν κλασ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σικῶν χρόνων, ὅπου καὶ εὑρέθη ἡ ἐπιγραφὴ κατὰ τὴν καλλιέργειαν ἀμπέλου ὑπὸ τοῦ Κ. Δαματοπούλου. Ἰδοὺ πῶς ἔχει τὸ σχετικὸν ἐλεγεῖον, περὶ

Εἰκ. 10. Τεμαχισμένον ἀνάγλυφον νεκροδείπνου.

τοῦ ὁποίου θέλω πραγματευθῆ ἀλλαχοῦ ἐκτενέστερον:

Εἰκ. 11. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ χαλκοῦ ἐλάσματος προερχομένη ἐκ τῆς ἐν τῇ πεδιάδι κλασσικῆς Σικυῶνος.

Ἐνθάδε ὑπὲρ Προίτου παίδων ἔκρυψε Μελάμπους
βλαψίφρονος μανίας φάρμακα λυσίνοσα
Ἥ τ' ἔθανεν παίδων, ὅτε δεῦρο ἔμολον διὰ μῆνιν
Ἥρας, Ἰφινόην ἥδ' ἀγορὰ κατέχει.

ΑΝΑΣΤΑΣΙΟΣ ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

14. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΝ ΦΑΡΩΝ ΑΧΑΪΑΣ

Εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ χωρίου Καταρράκτης (Λόπεσι) τοῦ τέως δήμου Φαρῶν, ἐπὶ τῶν δυτικῶν κλιτύων τοῦ Παναχαϊκοῦ, ὅπου παλαιότερον εἶχεν ἀνασκαφῆ ὑστερομυκηναϊκὸν νεκροταφεῖον (ΑΕ 1919, 98), ἐνηργήθησαν κατὰ τὸν παρελθόντα Αὔγουστον δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας αἱ κάτωθι ἀνασκαφικαὶ ἔρευναι [1]:

Ι. Παρὰ τὸ χωρίον ἀνοίγεται βαθεῖα χαράδρα, τὰς πλευρὰς τῆς ὁποίας

Εἰκ. 1 καὶ 2. Τὸ ἐσωτερικὸν τῶν ἐξερευνηθέντων σπηλαίων «Μοναστηράκι» καὶ «Παναγίτσα».

διαμορφώνουν ἀπότομοι βράχοι, ὁπόθεν καταπίπτουν τὰ ὕδατα παραρρέοντος χειμάρρου καὶ σχηματίζεται ὁ καταρράκτης, ὅστις ἔδωσε καὶ τὸ νεώτερον ὄνομα τοῦ χωρίου. Εἰς τὰ τοιχώματα τῶν βράχων ὑπάρχουν μικρὰ σπήλαια, ἐξ ὧν τὰ δύο μεγαλύτερα, γνωστὰ ὑπὸ τὸ ὄνομα «Μοναστηράκι» καὶ «Παναγίτσα», παρουσιάζουν προφανῆ ἴχνη ἀρχαίας λατρείας. Τὸ πρῶτον ἔχει κανονικὸν ἐπίμηκες σχῆμα καὶ βάθος 8.30 μ. Ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου ὁ βράχος

[1] Εἰς τὸ ἔργον τοῦτο ὁ ἄριστος φύλαξ ἀρχαιοτήτων Α. Μητρόπουλος, ἔμπειρος γνώστης τῆς περιοχῆς, παρέσχεν ἀληθῶς πολύτιμον βοήθειαν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔχει λαξευθῆ ἐν εἴδει θρανίου, ἐπίσης ἔχει λαξευθῆ καὶ ἡ ὀροφή, ὥστε νὰ σχηματίζεται τὸ ἐπίκρανον στύλου, ὁ ὁποῖος κατὰ πληροφορίας ἐσώζετο πρὸ ὀλίγων ἐτῶν (εἰκ. 1). Τὸ δεύτερον σπήλαιον ἔχει βάθος 6 μ. καὶ εἶναι προσιτὸν διὰ στενῆς πλαγίας εἰσόδου (εἰκ. 3), διότι τὸ κύριον στόμιον διανοίγεται εἰς ἀπότομον κρημνόν. Ἐδῶ αἱ λαξεύσεις εἶναι περισσότεραι καὶ εἰς αὐτὰς ὀφείλεται ἐν μέρει τὸ ἄνοιγμα τῶν πλαγίων τοιχωμάτων, ἡ ἰσοπέδω-

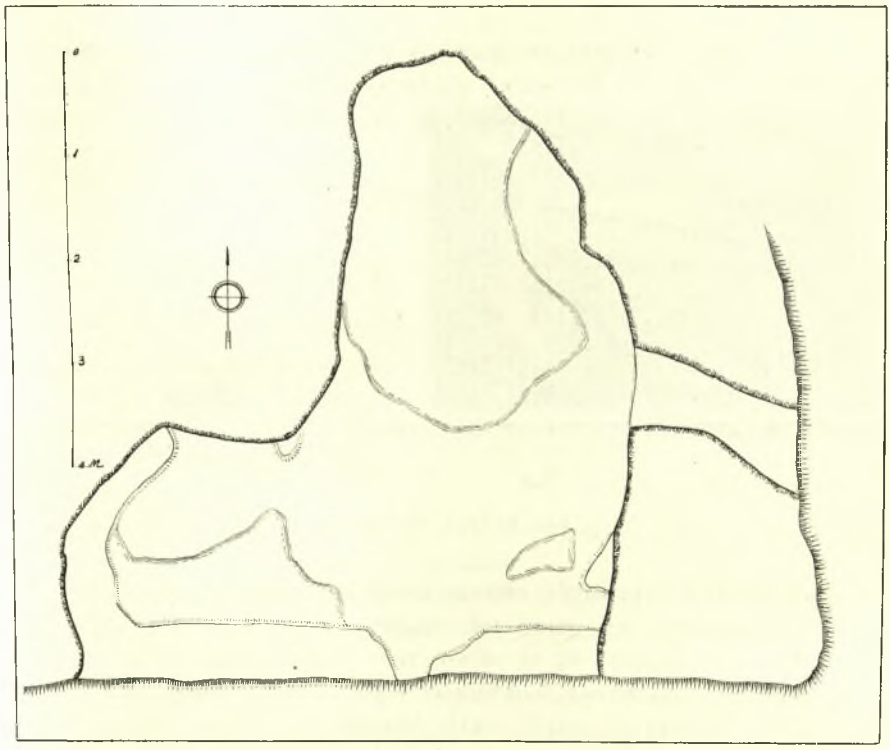

Εἰκ. 3. Σχεδιάγραμμα τοῦ δευτέρου σπηλαίου.

σις τοῦ ἐδάφους καὶ ἡ διεύρυνσις τῆς εἰσόδου. Κατὰ τὸ στόμιον ἐπίσης ἔχει διαμορφωθῆ χαμηλὸν θωρακεῖον, ὕψους 0.45 μ., εἰς δὲ τὰς πλευρὰς ὑπάρχουν πολλαί, σχετικῶς βαθεῖαι κόγχαι δι' ἀφιερώματα (εἰκ. 2). Τὸ σπήλαιον τοῦτο ἐχρησιμοποιήθη καὶ ὡς χριστιανικὸν παρεκκλήσιον, καθὼς δεικνύουν τὰ σωζόμενα ἴχνη ἁγιογραφιῶν εἰς τὸ βάθος, καὶ τότε πιθανῶς τὸ κύριον ἄνοιγμα ἐκλείσθη διὰ χαμηλοῦ τοίχου ἐκ ξηρολιθιᾶς. Ἡ ἔρευνα δυστυχῶς, πλὴν ὀλίγων τεμαχίων κεράμων καὶ ἑνὸς ὀστράκου μελανοῦ ἀγγείου, δὲν ἀπέδωσεν ἄλλα εὑρήματα, διότι ἡ ἐπίχωσις ἦτο πολὺ μικρὰ καὶ φαίνεται ὅτι ἔγινε καθαρισμὸς κατὰ τὴν μεταγενεστέραν χρησιμοποίησιν. Ἐν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τούτοις αἱ λαξεύσεις δὲν ἀφίνουν ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀρχαίας λατρείας ἐντὸς τῶν σπηλαίων καὶ ἀσφαλῶς ἡ ἐρημικὴ αὕτη τοποθεσία, τὸ περιβάλλον τῆς ἀγρίας φύσεως ἦσαν κατάλληλα, διὰ νὰ λατρεύεται ὁ Πάν, *φιλοσπήλυγξ* καὶ *ἀντροχαρής* (ROSCHER, ML III, 1404), ἴσως ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τῶν Νυμφῶν, *αἵ τε κατ' αἰγίλιπος πέτρης στείβουσι κάρηνα* (ΟΜ. ΥΜΝ. XIX, 4). —Ἄλλαι περιπτώσεις λατρείας τοῦ Πανὸς ἐν Ἀχαΐᾳ ὀλίγαι εἶναι γνωσταὶ (ML 1358).

II. Παρὰ τὸ 26 χιλμ. καὶ ἀριστερὰ τῆς δημοσίας ὁδοῦ Πατρῶν-Καλαβρύτων ἀνεσκάφησαν δύο μικροὶ τύμβοι. Ἀμφότεροι εἶχον ὕψος 1.50 μ. καὶ διάμετρον 12 μ. περίπου. Κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ πρώτου τύμβου

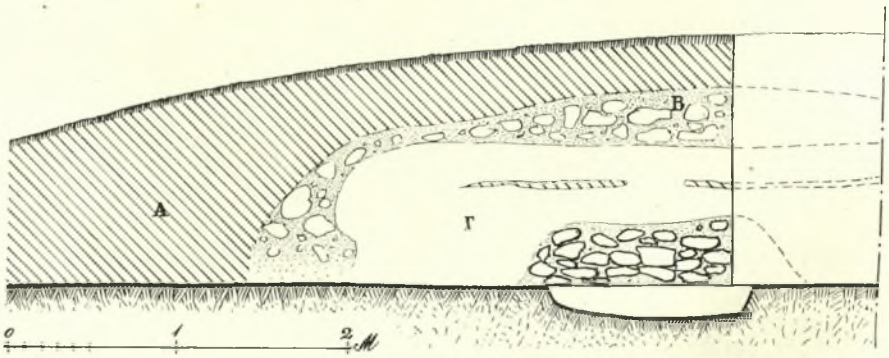

Εἰκ. 4. Τομὴ τύμβου Β.

εἰς βάθος 0.40 μ. ἐνεφανίσθη στρῶμα ποταμίων λίθων, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκάλυπτε τὴν ἀρχικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τύμβου, καὶ χαμηλότερον εἰς βάθος 1-1.10 μ., ὄχι ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τοῦ τύμβου σωρὸς λίθων, εἰς διάταξιν περίπου τετράπλευρον, διαστάσεων 1.20 × 1.90 μ. Κάτω ἀπὸ τὸν σωρὸν τοῦτον εἶχε ταφῇ ὁ νεκρός, καθὼς δεικνύει ἡ ἀλλοίωσις τῶν χωμάτων, ἀλλὰ δὲν εὑρέθησαν ὀστᾶ, προφανῶς διαλυθέντα. Ἐντὸς τῶν χωμάτων τοῦ τύμβου εὑρέθησαν ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων ἐκ πηλοῦ ὄχι πάντοτε ἐντελῶς καθαροῦ, χρώματος τεφροῦ ἕως ἀνοικτοῦ κεραμόχρου ἢ ἐκ πηλοῦ κοκκινωποῦ μὲ ἀτελῆ ὄπτησιν· ἐπίσης εἰς τὸ βαθύτερον στρῶμα ὄστρακα μεγαλυτέρου ἀγγείου κακῶς ὠπτημένου ἐκ πηλοῦ μελανοτέφρου ἔχοντος ἀφθόνους χάλικας καὶ κοκκινωπὸν ἐπίχρισμα (εἰκ. 6,5 καὶ 7,4). Τὴν ἰδίαν κατασκευὴν παρουσίασε καὶ ὁ δεύτερος τύμβος 30 μ. Δ. τοῦ προηγουμένου. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἡ ἐπίχωσις ὑπὸ τὴν ἀνωτέραν στρῶσιν τῶν λίθων (εἰκ. 8) ἦτο ἐκ κιτρινωποῦ χώματος (Γ), τὸ ὁποῖον εἰς τὰς πλευρὰς κατήρχετο ἀποτόμως— φαίνεται ὅτι διὰ τὴν ταφὴν ἐχρησιμοποιήθη φυσικὴ ἔξαρσις τοῦ ἐδάφους καὶ τὸ κιτρινωπὸν χῶμα συνεσωρεύθη ἐν μέρει ἐντὸς ἀνοιγέντος ὀρύγματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κατέστη δυνατὸν νὰ ἐξακριβωθῇ ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῇ ἐντὸς ἀβαθοῦς λάκκου μήκ. 1.20 μ. — εἰς στάσιν λοιπὸν συνεσταλμένην — καὶ ἐκαλύπτετο καὶ ἐδῶ διὰ σωροῦ λίθων. Ὑπὸ τὸν σωρὸν ἀνευρέθησαν ἐλάχιστα λείψανα ὀστῶν καὶ ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελέσθη μινύειος κύλιξ μεθ' ὑψηλῶν ταινιοσχήμων λαβῶν καὶ σφαιρικὴν κοιλίαν· ὁ πηλὸς εἶναι τεφρὸς καὶ ἡ ἐπιφάνεια λεία· ὕψ. 0.08 μ., διάμ. 0.11 μ. (εἰκ. 5). Τὰ ὑπόλοιπα ὄστρακα, τὰ ὁποῖα εὑρέθησαν εἰς τὸ βάθος τοῦ τύμβου, εἶναι:

1. εἰκ. 6,1 καὶ 7,1· πηλὸς τεφρὸς μὲ κόκκους μαρμαρυγίου· τὰ χείλη κάμπτονται κατ' ὀρθὴν σχεδὸν γωνίαν.

Εἰκ. 5. Μινύειος κύλιξ.

2. εἰκ. 6,2 καὶ 7,3· πηλὸς κοκκινωπός, ὄχι ἐντελῶς καθαρός, ἴχνη τεφροῦ ἐπιχρίσματος· τὰ χείλη καθ' ὅμοιον τρόπον κεκαμμένα.

3. εἰκ. 6,3 ὄστρακον μεγάλου ἀγγείου· πηλὸς ἀνοικτὸς κεραμόχρους, ἐσωτερικῶς τεφρός, ὄχι ἐντελῶς καθαρός· φέρει ἐπίχρισμα ὑπόλευκον καὶ κόσμησιν διὰ παραλλήλων γραμμῶν ἀμαυρὰν μελανήν.

4. πηλὸς κεραμόχρους, εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τεφρός, ἐντελῶς καθαρός, φέρει ἐπίχρισμα πηλοῦ ἀνοικτοτέρου χρώματος.

5. εἰκ. 6,4 καὶ 7,2· ὄστρακον εὐρυστόμου ἀγγείου· πηλὸς μελανότεφρος μὲ ἀφθόνους χάλικας καὶ ἐπίχρισμα ἐκ πηλοῦ κοκκινωποῦ· κόσμησις δι' ἐγχαράκτων ὁριζοντίων γραμμῶν.

6. ὄστρακα χονδροῦ ἀγγείου· πηλὸς σχετικῶς καθαρὸς μὲ ἰσχυρὰν ὄπτησιν· ἐσωτερικῶς ἡ ἐπιφάνεια μελανή, ἐξωτερικῶς ἀνοικτὴ κοκκινωπὴ λελεασμένη.

Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα τῆς ἐπιχώσεως, ὡς καὶ τοῦ προηγουμένου τύμβου, ἀπαντοῦν ἄφθονα τεμάχια μεγάλων ἀγγείων (πίθων, δίσκων ἑστίας;) ἐκ πηλοῦ κιτρίνου ἔχοντος ἀφθόνους χάλικας· πάχος 0.02 μ.

Ὅπως ἡ μινύειος κύλιξ, τῆς ὁποίας τὸ σχῆμα — πρβλ. Τσουντα, Διμῆνι 136 εἰκ. 38 καὶ 147 εἰκ. 55, Blegen, Prosymna II εἰκ. 51 — εἶναι ἀκόμη ὀλίγον ἐξειλιγμένον, καὶ τὰ ἄλλα εὑρεθέντα ὄστρακα κατατάσσονται εἰς τὰς γνωστὰς κατηγορίας τῶν ΜΕ ἀγγείων: *1*: τὰ κεκαμμένα κατ' ὀρθὴν γωνίαν χείλη εἶναι χαρακτηριστικὰ τῆς ΜΕ. — *2*: διὰ τὸ τεφρὸν ἐπίχρισμα βλ. Goldmann, Eutresis 135, Valmin, Messenia Expedition 290. — *3*: τὸ λευκὸν ἐπίχρισμα δὲν εἶναι πολὺ σύνηθες, ἀλλ' ὅμως ἀπαντᾷ καὶ ἀλλαχοῦ· βλ. Eutresis 145 καὶ πίν. 16,3/4, Frödin - Persson, Asine 274, διὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν γραμμικὴν κόσμησιν πρβλ. Asine 275, BLEGEN, Korakou 22 εἰκ. 31, ὅπου συνεχίζονται καὶ ἁπλοποιοῦνται ΠΕ πρότυπα, ὅπως Tiryns IV 73. —*4*: διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ τὴν ἐμφάνισιν τοῦ πηλοῦ HOLMBERG, Asea 96, PERSSON, Arsberättelse 1924/25, 69.—*5*: τὸ σχῆμα τοῦ ἀγγείου καὶ ἡ κόσμησις συνάπτονται πρὸς VALMIN, πίν. 1,1.—*6*: τοιαύτη σύστασις τοῦ πηλοῦ καὶ λείανσις τῆς ἐπιφανείας ἀπαντοῦν καὶ ἐν Θεσσαλίᾳ, βλ. ΤΣΟΥΝΤΑΣ, 244.

Πρὸς τὴν χρονολογικὴν τοποθέτησιν τῶν τύμβων εἰς τὴν ΜΕ ἐποχὴν

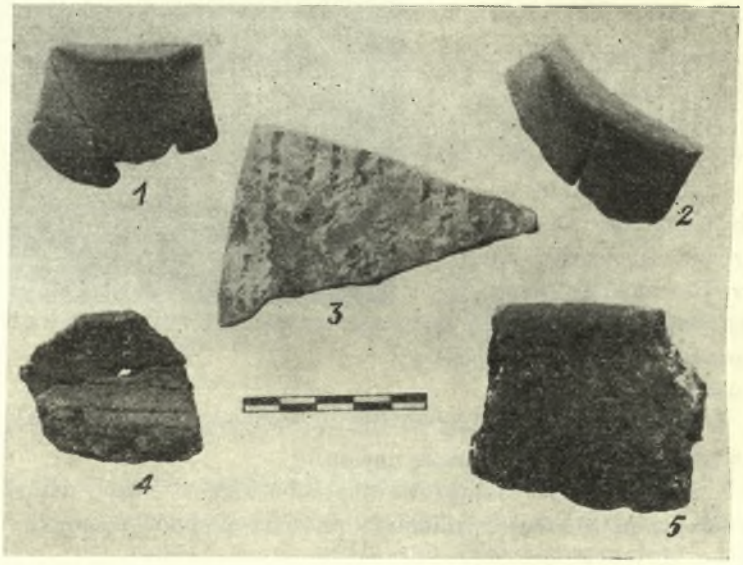

Εἰκ. 6. Ὄστρακα ΜΕ ἀγγείων.

συμφωνεῖ ἐπίσης καὶ ἡ ἔλλειψις κτερισμάτων, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν ἐποχὴν ταύτην (ΜΥΛΩΝΑΣ, AE 1937, 43, MATZ, HdA II 262). Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ΜΕ ἐποχὴν δὲν συνηθίζεται ἡ ταφὴ τῶν νεκρῶν εἰς τύμβους καὶ μόνα γνωστὰ παραδείγματα εἶναι τῆς Ἀφίδνης καὶ κυρίως τοῦ τύμβου ἐν Δραχμάνι, πρὸς τὸν ὁποῖον ἡ ὁμοιότης εἶναι μεγαλυτέρα, ὁ νεκρὸς καλύπτεται διὰ σωροῦ λίθων (ΣΩΤΗΡΙΑΔΗΣ, AM 1906, 403)· αἱ διαστάσεις ὅμως τοῦ τύμβου τούτου ὑπερέχουν κατὰ πολύ, διότι ἔχει ὕψ. 4 μ. ἔναντι 1.50 — τὸ ἀρχικὸν ἦτο 1.20 μ. περίπου.

III. Πλησιέστερον πρὸς τὸ χωρίον καὶ παρὰ τὸ 28 χλμ. τῆς δημοσίας ὁδοῦ ἀνεσκάφησαν τρεῖς κιβωτιόσχημοι τάφοι, ἐξ ὧν ὁ εἷς εἶχεν ἀνοιγῆ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἤδη ὑπὸ τῶν χωρικῶν[1]. Αἱ πλευραὶ ἦσαν κτισταὶ διὰ πλακοειδῶν λίθων ἀδρομερῶς ἐξειργασμένων (εἰκ. 8), τὴν μίαν δὲ τῶν στενῶν πλευρῶν ἐσχημάτιζε κατακορύφως τοποθετημένη πλὰξ ἢ ἦτο λαξευμένη ἐντὸς τοῦ φυσικοῦ βράχου. Οἱ τάφοι ἐκαλύπτοντο διὰ μεγάλων πλακῶν ἀκανονίστου σχήματος, πάχους μέχρι 0.22 μ. Ἐκ τούτων ὁ τάφος Β (εἰκ. 8) εἶχε κατασκευασθῆ ἐπὶ στρώματος ἐκ λίθων καὶ περιεβάλλετο διὰ λίθων καθ' ὅλας τὰς πλευράς, εἰς τὸ ἄκρον δὲ τῆς λιθοδομῆς ταύτης εἶχε κατασκευασθῆ ὁ νεώτερος τάφος Γ.

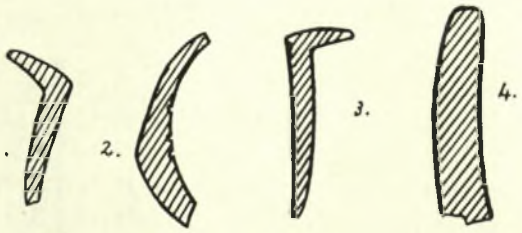

Εἰκ. 7. Ὄστρακα ΜΕ ἀγγείων (τομή).

Διαστάσεις: Α μῆκ. 2.49 μ., μέσον πλάτος 0.90 μ., Β μῆκος 2.54 μ., πλάτ. 0.51 μ., Γ μῆκος 2.35 μ., μέσον πλάτος 0.46 μ.[2]. Ἐκ τῶν ὀστῶν ὀλίγα λείψανα εὑρέθησαν, τὰ ὁποῖα δεικνύουν ὅτι ὁ νεκρὸς εἶχε ταφῆ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ. Εἰς τὸν τάφον Β ἐσημειώθη ταφὴ δύο νεκρῶν, ἀλλ' ἐδῶ πρόκειται νεωτέρα χρῆσις. Τὰ εὑρήματα τῶν τάφων εἶναι:

Εἰκ. 8. Γεωμετρικὸς τάφος Β.

Τάφος Α. 1. οἰνοχόη μὲ πλατεῖαν βάσιν (εἰκ. 23)· ὁ λαιμὸς κοσμεῖται διὰ σπείρας, εἰς τὸν ὦμον ὑπάρχουν διαγραμμισμένα τρίγωνα καὶ εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα λεπταὶ ὁριζόντιοι ταινίαι· εἰς τὰς λαβὰς διπλᾶ Χ. Ὕψ. 0.235 μ.

2. δίωτος σκύφος μὲ καθέτους λαβάς (εἰκ. 9)· εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ὁριζόντιοι γραμμαί, τὸ κάτω σῶμα μελαμβαφές. Ἐλλιπές, ὕψος 0.125 μ.

3. τεμάχια ἄλλου ὁμοίου σκύφου.

4. δίωτος σκύφος μὲ καθέτους λαβάς (εἰκ. 12). Τὰ χείλη κοσμεῖ ζώνη

[1] Ἐσημειώθη ἐπίσης ἡ ὕπαρξις ἄλλων δύο τάφων καὶ εἰς τὴν ἀπέναντι κλιτὺν τριῶν τύμβων, πιθανῶς γεωμετρικῶν, ὅπως τῆς Χαλανδρίτσας (ΠΑΕ 1929, 90).

[2] Εἶναι λοιπὸν περισσότερον ἐπιμήκεις ἀπὸ τοὺς ἀντιστοίχους γεωμετρικοὺς τάφους τῆς Ἀργολίδος (Tiryns I 128, AE 1912, 127) καὶ Ἐλευσῖνος (AE 1898, 96)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀραιῶν ἀκτίνων καὶ ἐσωτερικῶς σειρὰ ἀγκυλωτῶν σταυρῶν· κατὰ τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ὑπάρχει σειρὰ ὀρθίων σπειρῶν καὶ ζώνη τεθλασμένης γραμμῆς· ἑκάστη ζώνη χωρίζεται διὰ τεσσάρων γραμμῶν, τὸ ἄλλον σῶμα μελαμβαφές,

Εἰκ. 9. Σκύφος Α2.

Εἰκ. 10. Σκύφος Α7.

πλὴν τοῦ χαμηλοῦ ποδός, ὅπου ὁριζόντιοι γραμμαί, εἰς τὰς λαβὰς διπλᾶ Χ. Ὕψος 0.13 μ., διάμετρος 0.105 μ.

Εἰκ. 11. Σκύφος Α5.

5. δίωτος σκύφος μὲ θλαστὸν περίγραμμα (εἰκ. 11). Εἰς τὰ χείλη φέρει κόσμησιν διὰ τεθλασμένης γραμμῆς, εἰς τὸν ὦμον παράστασιν ἰχθύων καὶ ἑκατέρωθεν σπεῖραν μεταξὺ καθέτων γραμμῶν ἐν εἴδει μετόπης· κατωτέρω ὁριζόντιοι γραμμαί, τὸ ὑπόλοιπον σῶμα μελαμβαφές· εἰς τὰς λαβὰς διπλᾶ Χ. Ὕψος 0.13 μ., διάμετρος 0.11 μ.

6. ἄλλος παρόμοιος σκύφος· εἰς τὰ χείλη κόσμησις διὰ τεθλασμένης γραμμῆς. Ἐλλιπές, ὕψος 0.135 μ., διάμετρος 0.115 μ.

7. σκύφος δίωτος μὲ καθέτους λαβάς (εἰκ. 10)· εἰς τὰ χείλη καὶ κάτωθι τῶν λαβῶν ὁριζόντιοι γραμμαί, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια, ὡς καὶ τὸ ἐσωτερικόν, μελαμβαφής. Ὕψος 0.10 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

8. χαλκοῦς δακτύλιος (εἰκ. 13,4), διάμετρος 0.027 μ.

9. πολλὰ τεμάχια σιδηρῶν ὀβελῶν τετραγωνικῆς τομῆς· μῆκος μεγαλυτέρου 0.485 μ. Ἀνάλογον εὕρημα βλ. VAN EFFENTERRE Mirabello 43.

Τάφος Β. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν:

1. πυξὶς κορινθιακοῦ τύπου μετὰ τοῦ πώματος (εἰκ. 14)· ὑψηλαὶ λαβαί, εἰς τὸν ὦμον πρόχειρον φυλλοειδὲς κόσμημα· πηλὸς ἀνοικτὸς ὑποκίτρινος, κόσμησις καστανή· ὕψος 0.125 μ.

2. πῶμα μικρᾶς πυξίδος (εἰκ. 13,2)· πηλὸς ἐρυθρός, γάνωμα μελανόν· διάμετρος 0.055 μ.

Εἰκ. 12. Σκύφος Λ 4.

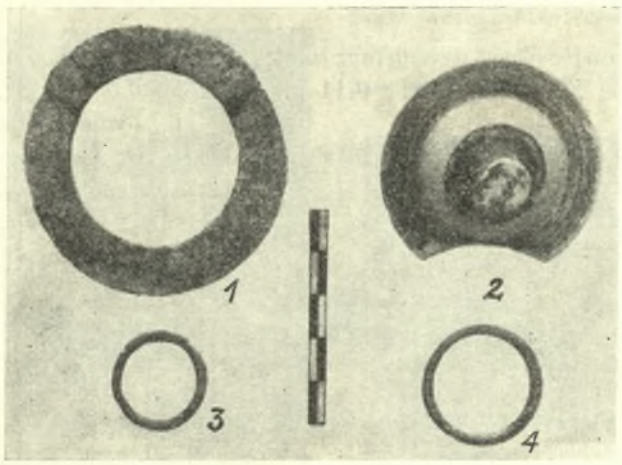

Εἰκ. 13. Εὑρήματα γεωμετρικῶν τάφων.

Ἐπίσης εἰς τὰ χώματα τοῦ τάφου, μεταξὺ τῶν λίθων τῆς μιᾶς πλευρᾶς (εἰκ. 15), καθὼς καὶ ἔξω τοῦ τάφου, εὑρέθησαν διάφορα ὄστρακα, ἐκ τῶν ὁποίων ἀπετελέσθησαν τὰ ἑξῆς ἀγγεῖα:

3. πυξὶς πεπλατυσμένου σχήματος (εἰκ. 16)· τὸ ἄνω μέρος καλύπτεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διὰ γανώματος καστανοῦ ἐκ τῆς ὀπτήσεως· ὕψ. 0.08 μ.

4. σκύφος δίωτος μὲ καθέτους λαβὰς καὶ κεκαμμένα χείλη (εἰκ. 17)· εἰς τὰ χείλη καὶ κάτωθι τῶν λαβῶν ὁριζόντιοι γραμμαί, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια καὶ τὸ ἐσωτερικὸν μελαμβαφῆ. Ὕψος 0.11 μ., διάμετρος 0.09 μ.

Εἰκ. 14. Πυξὶς κορινθιακοῦ τύπου.

Εἰκ. 15. Τάφος Β.

5. δίωτος σκύφος μὲ καθέτους λαβάς· κόσμησις ὡς τοῦ προηγουμένου· εἰς τὰς λαβὰς Χ. Ἐλλιπές, ὕψος 0.11 μ., διάμετρος 0.085 μ.

Εἰκ. 16. Πυξὶς Β3.

6. κύαθος πιθανῶς δίωτος (εἰκ. 18)· εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ὁριζόντιοι γραμμαὶ καὶ ζώνη καθέτων τεθλασμένων, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια μελαμβαφής. Ἐλλιπές, ὕψος 0.11 μ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ ἀγγεῖα 1 καὶ 2 προέρχονται ἐκ νεωτέρας ταφῆς. Ἡ πυξὶς ἀνήκει εἰς τὰς νεωτέρας κορινθιακὰς καὶ πιθανῶς χρονολογεῖται τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ 5ου αἰῶνος· εἶναι ὁπωσδήποτε παλαιοτέρα τῶν πυξίδων τοῦ Ἄργους ΑΔ 1933/5, 46 εἰκ. 28, ἀλλ' ὄχι καὶ πρὸ τῆς πυξίδος σ. 43 εἰκ. 25, ἥτις χρονολογεῖται τὸ 470/60 (Παπασπυριδου - Καρουζου, αὐτ. σ. 44).

Τάφος Γ. 1. σκύφος δίωτος (εἰκ. 19)· εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ζώνη, ὅπου ἀνὰ τρεῖς κάθετοι γραμμαί, εἰς τὴν λοιπὴν ἐπιφάνειαν ὁριζόντιοι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γραμμαὶ καὶ πλατεῖα ταινία, εἰς τὰς λαβὰς διπλᾶ Χ. Ὕψος 0.12 μ.

2. ἀβαθὴς σκύφος μὲ δύο καθέτους λαβάς (εἰκ. 20)· κόσμησις δι' ὁριζοντίων γραμμῶν, εἰς τὸ ὕψος τῶν λαβῶν ζώνη, ὅπου ἀνὰ τρεῖς κυματοειδεῖς γραμμαὶ καὶ τμήματα σπείρας· εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τέσσαρες ὁριζόντιοι γραμμαί, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια μελαμβαφής. Ὕψος 0.09 μ., διάμετρος 0.13 μ.

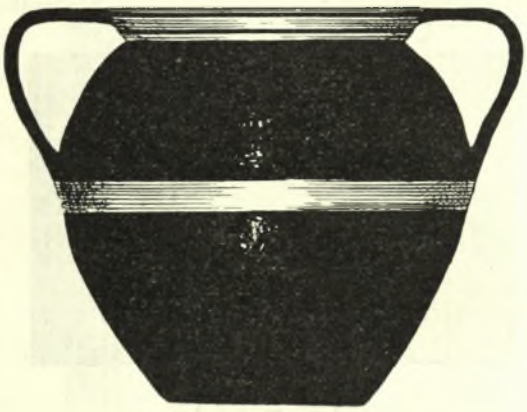

Εἰκ. 17. Σκύφος Β4.

3. σκύφος δίωτος μὲ καθέτους λαβάς (εἰκ. 25)· εἰς τὰ χείλη καὶ ὑπὸ τὰς λαβὰς δύο ὁριζόντιοι γραμμαί, ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια, ὡς καὶ τὸ ἐσωτερικόν, μελαμβαφής. Ὕψος 0.105 μ.

4. οἰνοχόη μετὰ πλατείας ἐπιπέδου βάσεως (εἰκ. 24)· εἰς τὸν λαιμὸν ἀνὰ τρεῖς κυματοειδεῖς γραμμαὶ καὶ ὑποκάτω μαίανδρος, εἰς τὸν ὦμον δικτυωτὰ τρίγωνα, τὸ ὑπόλοιπον σῶμα καλύπτεται δι' ὁριζοντίων γραμμῶν· παρὰ τὴν βάσιν μελανὴ

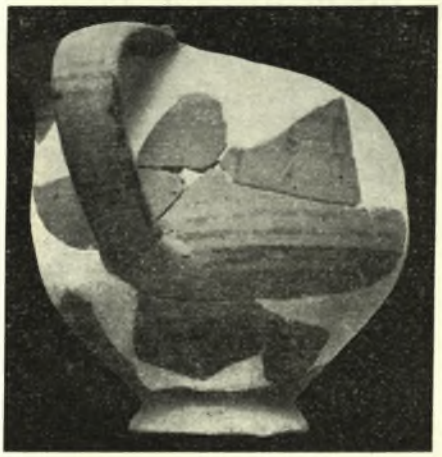

Εἰκ. 18. Κύαθος Β6.

Εἰκ. 19. Σκύφος Γ1.

ταινία καὶ εἰς τὰς λαβὰς διπλᾶ Χ. Ὕψος 0.25 μ.

5. οἰνοχόη (εἰκ. 22)· εἰς τὸν λαιμὸν δύο ζῶναι κυματοειδῶν γραμμῶν, εἰς τὸν ὦμον κυματοειδεῖς γραμμαί, τὰς ὁποίας χωρίζουν ἀνὰ πέντε κάθε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοι εὐθεῖαι· εἰς τὸ ὑπόλοιπον σῶμα ὁριζόντιοι γραμμαί. Ὕψος 0.215 μ.

6. οἰνοχόη μὲ χαμηλὸν λαιμὸν καὶ πεπλατυσμένον σῶμα (εἰκ. 21)· τὴν ἐπιφάνειαν καλύπτουν ἐναλλασσόμεναι πλατεῖαι ταινίαι καὶ λεπταὶ ὁριζόντιοι γραμμαί. Ὕψος 0.175 μ.

Εἰκ. 20. Σκύφος Γ2.

7. χαλκοῦς δακτύλιος (εἰκ. 13,3)· διάμετρος 0.022 μ.

8. χαλκοῦς κρῖκος (εἰκ. 13,1)· διάμετρος 0.065 μ.

Τὰ ἀγγεῖα ταῦτα εἶναι κατεσκευασμένα ἐκ πηλοῦ ἐντελῶς καθαροῦ, ἀλλ' ὄχι ἰσχυρῶς ὠπτημένου καὶ δι' αὐτὸ καθίστανται λίαν εὔθρυπτα. Ἡ ἐπιφάνεια ἔχει χρῶμα κίτρινον ὑπέρυθρον, τὸ ὁποῖον ἐνίοτε κλίνει σαφῶς πρὸς τὸ ἐρυθρόν (Β4, 5, Γ6) ἢ καὶ πρὸς τὸ ἀνοικτὸν κίτρινον (Α2, 7, Γ3). Τὸ μελανὸν γάνωμα γίνεται συχνὰ ἐκ τῆς ὀπτήσεως καστανόν (Γ2, 4, 5, 6), ἀκόμη καὶ ἐρυθρόν (Β3, 5) καὶ γενικῶς δὲν παρουσιάζει καλὴν διατήρησιν.

Εἰκ. 21. Οἰνοχόη Γ6.

Εἰκ. 22. Οἰνοχόη Γ5.

Ὅλα τὰ ἀγγεῖα ἔχουν λεπτὰ τοιχώματα καὶ τὰ χαρακτηρίζει ἐπιμέλεια κατασκευῆς. Εἶναι ἔργα τοπικοῦ ἐργαστηρίου, ἀλλὰ σύγκρισις πρὸς τὰ πρωτογεωμετρικὰ ἀγγεῖα ἀπὸ τὸ Δερβένι τῆς Α. Ἀχαΐας (BCH 1952, 222) δεικνύει ὅτι δὲν συνεχίζουν τὴν παλαιὰν ἐγχώριον παράδοσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ δη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μιουργία των, ὅπως καὶ τῶν ἀγγείων τῆς Χαλανδρίτσας (ΠΑΕ 1930,85-86), μετὰ τῶν ὁποίων ἀποτελοῦν ἐνιαίαν ὁμάδα, ἀφορμᾶται ἐκ ξένων ἐπιδράσεων[1]. Αἱ πυκναὶ ὁριζόντιοι γραμμαὶ καὶ ἡ σπεῖρα, χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν πρωτοκορινθιακῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων (JOHANSEN, Les vases sicyoniens 8, PAYNE, Necrocorinthia 1)[2] συνδέουν προ-

Εἰκ. 23. Οἰνοχόη Α1.

Εἰκ. 24. Οἰνοχόη Γ4.

φανῶς τὰ ἀγγεῖα ταῦτα πρὸς τὴν Κόρινθον, χρήσιμος ὅμως εἶναι μία λεπτομερεστέρα ἐξέτασις, διὰ νὰ καθορισθῇ ἡ ἔκτασις τῆς ἐπιδράσεως καὶ ἡ ἰδιομορφία τῶν ἀγγείων τῆς 'Αχαΐας.

Εἰκ. 25. Σκύφος Γ3.

Τὸ σχῆμα τῶν βαθέων σκύφων μὲ τὰς καθέτους λαβάς — Α 2, 3,4, Γ1 — κατάγεται βεβαίως ἀπὸ τὰ ἐντόπια πρωτογεωμετρικά, τῶν ὁποίων αἱ ἀναλογίαι καθίστανται ραδινώτεραι καὶ ἀναπτύσσεται περισσότερον ἡ ζώνη τῶν χειλέων. 'Αλλ' ὁ ἀβαθὴς σκύφος Γ2 φαίνεται ὅτι εἰσήχθη ἀπὸ τὴν περιοχὴν τῆς Κορίνθου, ὅπου ἀπαντᾷ, μολονότι

[1] Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἔχω ὑπ' ὄψει τὰ ἀγγεῖα ΑΕ 1939 - 41 παρ. 21 ἀρ. 315.

[2] 'Απαντᾷ καὶ εἰς τὰ ὑπὸ κορινθιακὴν ἐπίδρασιν ἀγγεῖα τῆς 'Ιθάκης, π.χ. BSA

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὄχι πολὺ συχνά (Corinth VII, 1 14 ἀρ. 44, BCH 1950 πίν. 39,3) καὶ τοῦ Ἄργους (Johansen, 5), βλ. ἐπίσης Holmberg, Asea 112 εἰκ. 110 a, BSA 1948 πίν. 23,357 (Ἰθάκη). Τοῦ σχήματος τῶν σκύφων Α7, Β5, Γ3 μὲ τὰς ὁριζοντίους γραμμὰς καὶ τὴν μελαμβαφῆ ἐπιφάνειαν (τομὴ εἰκ. 26) μόνα γνωστὰ παραδείγματα εἶναι τῆς Ἰθάκης, τῶν ὁποίων δὲν ἔχει καθορισθῇ ἡ προέλευσις (Robertson, BSA ἔ.ἀ. 97 ἀρ. 352-354) καὶ Ὀλυμπίας (Bericht III 38 εἰκ. 24). Ἀλλ' εἶναι φανερὸν ὅτι κατάγεται ἀπὸ πρωτοκορινθιακὸν σχῆμα τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 8ου αἰῶνος, ὅπου ἀποτελεῖ δημιουργίαν παράλληλον πρὸς τὴν κοτύλην· τὴν παλαιοτέραν βαθμίδα δίδουν οἱ σκύφοι ἢ κρατῆρες Hesperia 1948 πίν. 72 C2 καὶ πίν. 75 C11, τὴν νεωτέραν Corinth VII, 1 πίν. 16,116, RA 1938 II 216, μίμησις πρωτοκορινθιακοῦ εἶναι καὶ ὁ σκύφος CV Copenhague 2 πίν. 93,4. Εἰς νεωτέραν φάσιν τὸ σχῆμα γίνεται περισσότερον χαμηλὸν καὶ εὐρύ, π. χ. Johansen, πίν. 19,1, Albizzati, Vasi del Vaticano πίν. 1,15/16, Brants, Leiden II πίν. 13,74, Mon. Ant. XV πίν. 9,11. Εἰς τὴν Κόρινθον αἱ λαβαὶ εἶναι πάντοτε ὁριζόντιοι καὶ ὡς πρὸς τοῦτο τὰ ἀγγεῖα τῆς Ἰθάκης, καὶ Ἀχαΐας διαφέρουν. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ μικρὰ ἀναλογία τῶν τοιούτων σκύφων μεταξὺ τῶν ἀγγείων τῆς Ἰθάκης, καθίσταται πιθανὸν ὅτι ἡ παραλλαγὴ αὕτη ἐδημιουργήθη ἐν τῇ Δ. Πελοποννήσῳ, ὅπου καὶ ἐπιχωριάζει[1]. Πρὸς τὸ σχῆμα ἀγγείου τῆς Ἰθάκης (BSA ἔ. ἀ. πίν. 21,337) συνάπτεται καὶ ὁ σκύφος Γ4, ὅπου διασταυρώνονται ἡ κορινθιακὴ ἐπίδρασις καὶ τὰ στοιχεῖα τῆς ἐγχωρίου παραδόσεως (πρβλ. αὐτ. πίν. 21,332). Τὸ σχῆμα ἐπίσης τῶν σκύφων Α5 καὶ 6 ἀπαντᾷ ἐπίσης εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κορίνθου (Kraiker, Aigina πίν. 11,180) καὶ τὴν περιφέρειαν τῆς κορινθιακῆς ἐπιδράσεως (Délos X πίν. 9,39, Dugas, La céramique des Cyclades 148.154· πρβλ. καὶ BSA 1938/9 πίν. 10,21). Αἱ οἰνοχόαι Α1 καὶ Γ4 κατάγονται ἀπὸ κορινθιακὸν σχῆμα τοῦ τέλους τῆς γεωμετρικῆς ἐποχῆς (Argive Heraeum II 128 εἰκ. 56), τὸ ὁποῖον δημιουργεῖται κατὰ τὴν μετάβασιν πρὸς τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τῆς ἀνατολιζούσης ἐποχῆς μὲ εὐρεῖαν βάσιν καὶ χαμηλὸν λαιμόν (π. χ. Johansen,

Εἰκ. 26. Τομὴ σκύφου Α7.

1948 πίν. 33,484. Τὴν ὁμάδα τῶν ἀγγείων τῶν φερόντων κόσμησιν διὰ σπείρας ἀπεχώρισε τῶν κορινθιακῶν ὁ Weinberg, AJA 1942, 43, ἀλλὰ βλ. τὴν ἀντίθετον ἄποψιν Robertson, BSA ἔ.ἀ. 53, Kraiker, Aigina 13, Ohly, Griech. Goldbleche 140, Villard, BCH 1952, 342 σημ.

[1] Καὶ οἱ τύποι οὗτοι, ὅπως καὶ τῆς κοτύλης, πιθανῶς ἐδημιουργήθησαν κατ' ἀρχὰς εἰς μεταλλικὰ πρότυπα, πρβλ. Olympia, Ergebnisse IV πίν. 35, 670/1. – Ἐν Ἰθάκῃ συνδυάζονται καὶ ὑψηλαὶ λαβαὶ κανθάρου (BSA, ἔ.ἀ. πίν. 18,326).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πίν. 19,3-5). Καθ' ὅμοιον τρόπον ἀπὸ τὰ μεταβατικὰ σχήματα πρὸς τὸν τύπον τῆς κωνικῆς οἰνοχόης κατάγεται καὶ τὸ σχῆμα τῆς οἰνοχόης Γ3, τὸ ὁποῖον ὅμως συμφώνως πρὸς τὴν τάσιν τῆς ἐποχῆς ἔχει βραχύτερον λαιμόν· τὴν ἀμέσως προηγουμένην βαθμίδα δίδουν αἱ οἰνοχόαι JOHANSEN, 23 εἰκ. 12, PAYNE, Perachora πίν. 14,1, πρβ. Kerameikos V,1 πίν. 83 Inv. 809, διὰ τὴν παλαιοτέραν γεωμετρικὴν ἀφετηρίαν βλ. WEINBERG, Corinth VII,1 27 ἀρ. 76. Ἡ οἰνοχόη τέλος Γ5 παραλαμβάνει τὸ σχῆμα ἀπὸ τὰ χειροποίητα ἀργειακά, ὅπως καὶ ἡ τῆς Ἰθάκης BSA ἔ. ἀ. πίν. 29,431. Μίαν

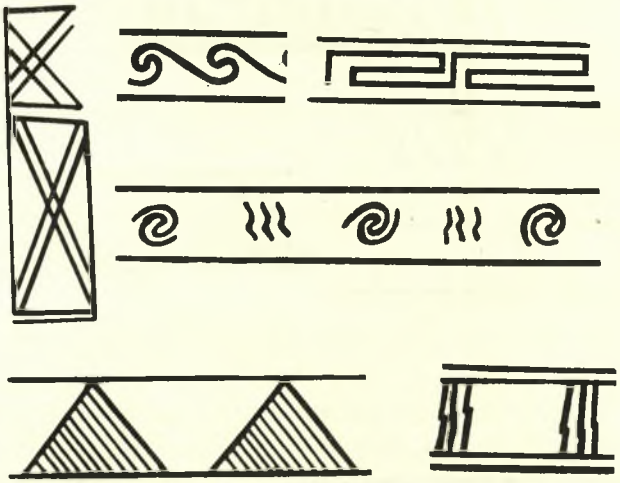

Εἰκ. 27. Διακοσμητικὰ θέματα τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων.

μακρὰν καὶ ἀφανῆ ἱστορίαν μεταξὺ τῶν χειροποιήτων ἀγγείων φαίνεται νὰ ἔχῃ τὸ σχῆμα τῆς πυξίδος Β3· μόνον παράδειγμα, πρὸς τὸ ὁποῖον δύναται νὰ συγκριθῇ, εἶναι ἡ πυξὶς τῆς Ἰθάκης BSA ἔ. ἀ. πίν. 24,384, ἥτις ὅμως ἔχει καὶ δύο λαβάς. Ἀνάλογα σχήματα ἀπαντοῦν τὴν ΠΕ ἐποχήν (Asine 221 εἰκ. 161,2, Tiryns IV πίν. 12,1).

Ἀκόμη στενοτέραν ἐξάρτησιν ἐκ τῆς κορινθιακῆς κεραμικῆς δεικνύουν αἱ διακοσμητικαὶ μορφαί (εἰκ. 27 καὶ 28)—ἡ ἐναλλαγὴ πλατείας μελανῆς ζώνης καὶ λεπτῶν γραμμῶν, ὅπως εἰς τὴν οἰνοχόην Γ3, ἀντιπροσωπεύει παλαιοτέραν γεωμετρικὴν παράδοσιν, βλ. καὶ BSA ἔ. ἀ. πίν. 27,414 καὶ 415 (Ἰθάκη). Παραδείγματα σπείρας ἐπὶ γεωμετρικῶν κορινθιακῶν JOHANSEN, πίν. 1-3, BSA ἔ. ἀ. πίν. 1, 1/4, BCH 1950 πίν. 39,5, εἰς λαιμὸν οἰνοχόης αὐτ. πίν. 33,484 (Ἰθάκη), εἰς μετόπην μεταξὺ καθέτων γραμμῶν PAYNE, Protokorinth. Vasenmalerei πίν. 2. Περὶ τῶν ἄλλων γραμμικῶν κοσμημάτων —ἁπλαῖ τεθλασμέναι γραμμαί, ὁμάδες καθέτων ζίκ-ζάκ, σειρὰ ∠, τρίγωνα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γραμμωτὰ ἢ δικτυωτά, ἀκτῖνες, ζώνη σπειρῶν s βλ. JOHANSEN, 9 καὶ 46 κ.ἑ. Τὰ τρίγωνα ὡς κόσμησις τοῦ ὤμου οἰνοχόης εἶναι πολὺ συχνὰ

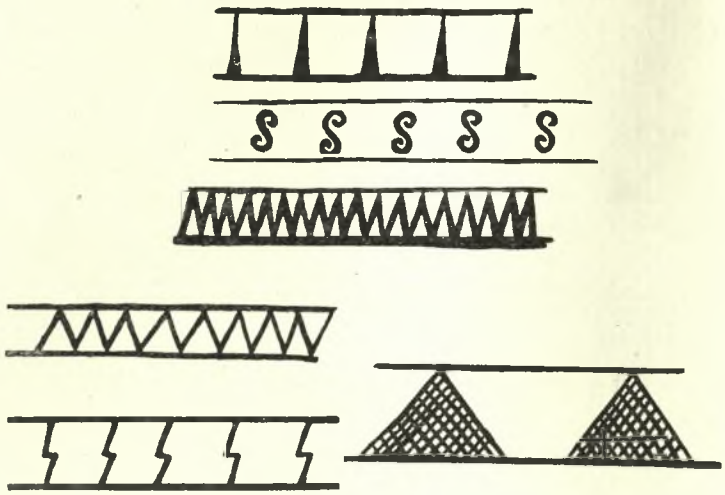

Εἰκ. 28. Διακοσμητικὰ θέματα τῶν γεωμετρικῶν ἀγγείων.

καὶ εἰς τὸ Ἄργος, ἐπίσης αἱ πυκναὶ τεθλασμέναι γραμμαὶ τῆς οἰνοχόης Γ5 ἐνθυμίζουν μᾶλλον ἀργειακά (ROBERTSON, BSA ἔ.ἀ. 80). Τὰ διπλᾶ Χ εἰς τὰς λαβάς, τὰ ὁποῖα διὰ πρώτην φορὰν ἐμφανίζονται τὴν ΜΕ ἐποχήν (Hutresis 154), ἀπαντοῦν εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν κορινθιακῶν ἐπιδράσεων (BSA ἔ.ἀ. πίν. 23,358, Délos X πίν. 9,39). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν παράστασιν ἰχθύων (εἰκ. 29), εἶναι συνήθης ἐπὶ τῶν πρωτοκορινθιακῶν ἀγγείων εἰς κυρίαν διακοσμητικὴν ζώνην, καθὼς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς ἀπομιμήσεις τῆς Κύμης (GABRICI, Mon. Ant. XXII 332)· ἁπλῆ περιγραφὴ ἀντὶ τῆς ἐπικρατούσης σκιαγραφίας ἀπαντᾷ εἰς τὴν κοτύλην JOHANSEN, πίν. 9,3, τὸν ἀρύβαλλον PAYNE, Pr. Vasenm. πίν. 6,3.

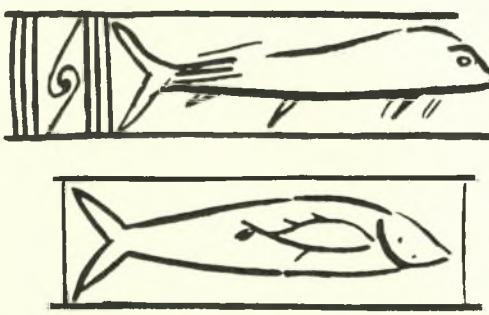

Εἰκ. 29. Παραστάσεις σκύφου Α5.

Τόσον τὰ σχήματα, ὅσον καὶ ἡ διακόσμησις τῶν ἀγγείων ὁδηγοῦν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τὴν τελευταίαν φάσιν τοῦ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ, τὸ τέλος τοῦ 8ου αἰῶνος. Οἱ βαθεῖς σκύφοι μὲ τὴν ρευστὴν καμπυλότητα τοῦ περιγράμματος καὶ τὰ κεκαμμένα πρὸς τὰ ἔξω χείλη εὑρίσκονται ἤδη πολὺ μακρὰν ἀπὸ τὰ πρώϊμα παραδείγματα τοῦ τύπου. Αἱ οἰνοχόαι μὲ τὴν εὐρεῖαν βάσιν, τὸ ὀγκῶδες σῶμα καὶ τὸν χαμηλὸν λαιμὸν ἐκδηλώνουν τάσεις, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται εἰς τὴν κορινθιακὴν κεραμικὴν κατὰ τὴν προχωρημένην ἐποχὴν τοῦ σφαιρικοῦ ἀρυβάλλου[1]. Κατὰ τὴν ἰδίαν ἐπίσης ἐποχήν, τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ 8ου αἰῶνος ἀρχίζουν καὶ τὰ νέα διακοσμητικὰ θέματα, αἱ ἀκτῖνες, αἱ ζῶναι S, αἱ παραστάσεις ἰχθύων[2]. 'Αφ' ἑτέρου εἶναι ἰσχυρὰ ἀκόμη ἡ γεωμετρικὴ παράδοσις εἰς τὰ σχήματα καὶ λείπει ἡ ἐκλέπτυνσις ἢ διάλυσις τῶν ὑπογεωμετρικῶν. 'Απ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως δύναται νὰ συγκριθῇ ἡ συγκέντρωσις τοῦ σχήματος τοῦ σκύφου Α5 πρὸς τὴν διάλυσιν τοῦ BSA ἔ. ἀ. πίν. 23,358 ἢ τὴν φυτικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κανθάρου Hesperia 1933, 591 εἰκ. 55, ἐνῷ ὁ ἀβαθὴς σκύφος Γ2, ὅστις εἶναι μεταγενέστερος τοῦ νεωτέρου γεωμετρικοῦ JOHANSEN, πίν. 2,2, συνάπτεται πρὸς τῆς Θήρας ΑΜ 1903, Beil. 33,7 (ἐποχὴ σφαιρικοῦ ἀρυβάλλου).

Μολονότι τὰ σχήματα τῶν ἀγγείων τῆς 'Αχαΐας δεικνύουν εἰς τόσον μεγάλην ἔκτασιν κορινθιακὰς ἐπιδράσεις, αἱ ἐπιδράσεις αὗται δὲν ἀνατανακλοῦν τοὺς βασικοὺς χαρακτῆρας τῆς κορινθιακῆς κεραμικῆς, ἀλλὰ τάσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνεπτύχθησαν εἰς τὴν περιφέρειαν ἢ κατὰ μεταβατικὰ στάδια, προτοῦ ὀργανωθοῦν εἰς τυπικὰς μορφάς. Ἡ τοιαύτη ἐπιλογὴ καὶ ὁ συνδυασμὸς τῶν στοιχείων τῆς ἐγχωρίου παραδόσεως δίδουν εἰς τὴν ὁμάδα τῶν ἀγγείων τούτων ἰδιαιτέραν φυσιογνωμίαν. Παρ' ὅλην τὴν συγγένειαν, τὰ ὑστερογεωμετρικὰ ἀγγεῖα τῆς 'Αχαΐας ἔχει δημιουργήσει τεκτονικὴ ἀντίληψις διάφορος τῶν πρωτοκορινθιακῶν. 'Αφ' ἑνὸς λείπει ἡ λεπτότης καὶ ἡ ἀκρίβεια τῶν σχημάτων καὶ τῆς διακοσμήσεως — καὶ ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀπόψεως πλησιάζουν πρὸς τὰ ἀγγεῖα τοῦ Ἄργους[3] —, ἀφ' ἑτέρου εἶναι μεγαλυτέρα ἡ ρευστότης τοῦ περιγράμματος καὶ ἡ ἐλαστικότης τοῦ σχήματος. Δι' αὐτὸ ἀποφεύγονται αἱ ὁριζόντιοι λαβαὶ τῶν κορινθιακῶν, αἱ ὁποῖαι ἰσορροποῦν τὰς κινήσεις, καὶ — εἰς τὰς οἰνοχόας κυρίως μὲ τὸ ὀγκῶδες σῶμα καὶ τὸν χαμηλὸν λαιμόν — ἡ τάσις πρὸς μεγαλυτέραν σωματικότητα ἐκδηλώνεται εἰς βάρος τῆς τεκτονικῆς διαρθρώσεως. 'Αλλὰ καὶ τὰ διακοσμητικὰ θέματα, ἡ προτίμησις διὰ τὴν σπεῖραν, ἥτις ἀποτελεῖ παροδικὸν φαινόμενον εἰς τὰ κορινθιακά[4], ὁ μαίαν-

[1] Χαρακτηριστικὰ εἶναι τὰ σχήματα τῶν ἀρυβάλλων PAYNE, Pr. Vas. πίν. 5,1/5. Διὰ τὴν χρονολογίαν τοῦ σφαιρικοῦ ἀρυβάλλου βλ. DUNBABIN, Western Greeks, 460 κ.ἑ., VALLET – VILLARD, BCH 1952, 344, KÜBLER, Kerameikos V, 1 153 κ.ἑ.

[2] WEINBERG, AJA, 1941, 37,

[3] Βλ. PFUHL, MuZ I 76, ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗΝ, AE 1912, 137.

[4] OHLY, Goldbleche 90, JOHANSEN, 37.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δρος μὲ τὴν ἔντονον ὁριζόντιον φοράν, αἱ κυματοειδεῖς γραμμαὶ εἰς ἀραιὰν διάταξιν ἐπιδιώκουν νὰ τονίσουν τὰ στοιχεῖα τῆς κινήσεως. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἡ συνολικὴ ἐμφάνισις τῶν ἀγγείων τῆς Ἀχαΐας δεικνύει ὅτι τὰ ἐδημιούργησαν μορφοπλαστικαὶ δυνάμεις, αἱ ὁποῖαι δὲν ἔχουν καθησυχάσει οὔτε διεμορφώθησαν συμφώνως πρὸς τὰς ἀρχὰς μιᾶς ἀνωτέρας αἰσθητικῆς ἀντιλήψεως καὶ πειθαρχίας, ὅπως τὰ πρωτοκορινθιακά.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Σ. ΖΑΦΕΙΡΟΠΟΥΛΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

15. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΑΡΓΕΙ

Ἡ ἀνασκαφὴ προεκλήθη ἐκ τῆς ἀνευρέσεως τεμαχίων ἀγγείων κατὰ τὴν διάνοιξιν τῶν θεμελίων τῆς οἰκίας τοῦ Ἀθαν. Μπερτζελέτου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Βασιλίσσης Σοφίας 25, ἤτοι περὶ τὰ 200 μ. ἀνατολικῶς τῆς ΒΑ γωνίας τῆς κεντρικῆς πλατείας τοῦ Ἄργους, ἔνθα ὁ μητροπολιτικὸς ναὸς τοῦ Ἁγ. Πέτρου. Ἡ κανονικὴ ἀνασκαφὴ ἀνελήφθη κατὰ μῆνα Νοέμβριον, ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν τῆς κ. Σ. Καρούζου, ἡ ὁποία εἶχεν ἀνασκάψει παλαιότερον τάφους ἐν Ἄργει (βλ. Α. Δ. 15 [1933-35] σ. 16 κ.ἑ.), καὶ τὴν ὁποίαν θερμῶς εὐχαριστῶ διὰ τὴν συμπαράστασίν της.

Ἠνοίχθησαν τέσσαρες τάφροι εἰς κατάλληλα σημεῖα τοῦ διαθεσίμου χώρου, ἡ δ' ἔκθεσις τῆς ἀνασκαφῆς θὰ χωρήσῃ ἀντιστοίχως κεχωρισμένως δι' ἑκάστην ἐξ αὐτῶν. Τὸν χῶρον τῆς ἀνασκαφῆς καὶ τὴν ἐν αὐτῷ θέσιν τῶν τάφρων παρέχω εἰς τὸ σχέδιον εἰκ. 1.

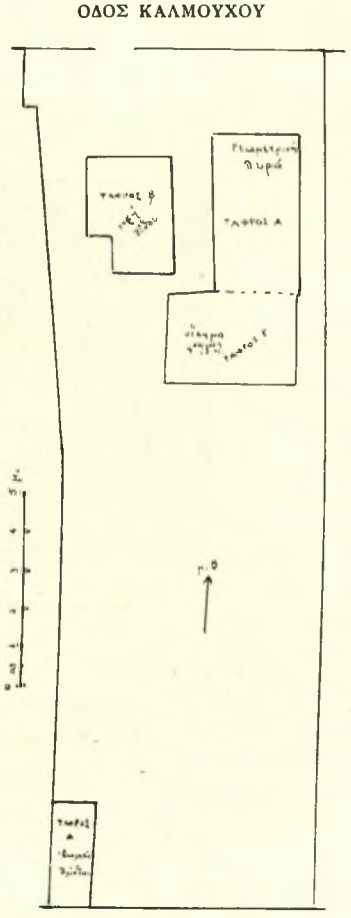

Εἰκ. 1. Ὁ χῶρος τῆς ἀνασκαφῆς.

ΤΑΦΡΟΣ Α.

Αὕτη ἀποτελεῖ τὴν ἐκβάθυνσιν λάκκου ἀσβέστου ἀνοιγέντος κατὰ τὴν ἔναρξιν τῶν οἰκοδομικῶν ἐργασιῶν, προτοῦ ἀρχίσω νὰ παρακολουθῶ ταύτας[1]. Ἡ κανονικὴ ἀνασκαφὴ ἤρξατο ἀπὸ βάθους 2 μ.

Κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα τῆς τάφρου (κείμενον νοτίως τοῦ κτίσματος τῆς τάφρου Γ) εἰς μικρὸν δὲ βάθος (2.15 μ. περίπου) ἐτύχομεν τὸ στέρεον τῆς περιοχῆς, τὸν «χαλιά», σφικτὸν ἀμμῶδες ἔδαφος περιέχον λεπτοὺς χάλικας, χωρὶς νὰ ἐμφανισθοῦν οὐδόλως σχεδὸν εὑρήματα. Περὶ τὸ μέσον ὅμως τῆς τάφρου

[1] Καὶ ἐδῶ ἦσαν ἄφθονοι οἱ τάφοι, περὶ τῶν ὁποίων ἰδὲ τὰ περὶ τῶν ἀνωτέρων στρωμάτων τῆς τάφρου Β.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ σκληρὸν τοῦτο ἔδαφος εἶχε σκαφῆ εἰς βάθος ἀρχαιόθεν. Ἐν αὐτῷ εἶχεν ἀνοιχθῆ κυκλικὸς περίπου λάκκος, τοῦ ὁποίου τμῆμα μεῖζον τοῦ τετάρτου περιελαμβάνετο ἐν τῇ τάφρῳ Α. Ὁ λάκκος ἦτο πεπληρωμένος χωμάτων μὲ ἄφθονα τεμάχια γεωμετρικῶν ἀγγείων. Κατὰ τὸ κέντρον ἦτο ἐπικεκαλυμμένος διὰ λίθων, ἐπίτηδες ἀσφαλῶς τεθέντων, πρὸς τίνα ὅμως σκοπόν, δὲν εἶναι φανερόν. Τεμάχια ἄνθρακος παρετηρήθησαν ἰδίως κατὰ τὸ ΝΔ τμῆμα, ἔνθα ἡ ἀδιατάρακτος θέσις τῶν τεμαχίων τῶν ἀγγείων ἐφάνη σαφέστερον (εἰκ. 2). Ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ σκοτεινὸν χρῶμα τῶν χωμάτων, δηλοῦν ὅτι ὁ λάκκος ἐχρησίμευε διὰ τὴν ἐν αὐτῷ καῦσιν κτερι-

Εἰκ. 2. Τεμάχια ἀγγείων ἐπὶ τῆς πυρᾶς.

σμάτων καὶ νεκρῶν πιθανῶς. Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἴχνη τοῦ πυρὸς δὲν εἶναι ἰσχυρὰ οὐδὲ ἡ παρουσία ἀνθράκων πυκνή, πρέπει νὰ ὑποτεθῇ ὅτι ἐνταῦθα ἐγένετο ἡμίκαυσις τῶν νεκρῶν, πρᾶγμα, ὅπερ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ σκελετοῦ ἐντὸς τοῦ πίθου τῆς παρακειμένης τάφρου Β[1].

ΤΑΦΡΟΣ Β.

Ἡ εἰκὼν τῆς συστάσεως τοῦ ἐδάφους ἐνταῦθα ἰσχύει καὶ διὰ τὰς λοιπάς, πλὴν τῆς Δ, τάφρους περιλαμβανομένης καὶ τῆς Α. Κατ' ἀρχὰς μέχρι βάθους 0.40 μ. περίπου τὸ ἔδαφος ἀπετελεῖτο ἐκ προσφάτων γεμισμάτων (μπαζώματα), τὰ ὁποῖα εἶχον προσκομισθῆ ἐπίτηδες διὰ τὴν ἰσοπέδω-

[1] Αὕτη ἦτο ἡ πρώτη παρατηρηθεῖσα ἐν Ἀργολίδι πυρὰ γεωμετρικῶν χρόνων· τὸ 1953 ἀνευρέθησαν ἄλλαι (πρωτογεωμετρικαὶ μᾶλλον) ὑπὸ τῶν Γάλλων ἐν τῷ νοτίῳ νεκροταφείῳ, ὁμοίου δὲ τύπου καὶ ἐποχῆς ἀνεῦρον κατὰ τὰς ἐν Ναυπλίῳ (Προνοίᾳ) ἀνασκαφὰς τῆς Ἑταιρείας τοῦ 1953.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σιν τοῦ οἰκοπέδου χρησιμοποιηθέντος ἄλλοτε ὡς χώρου σταθμεύσεως αὐτοκινήτων.

Τὰ γεμίσματα ταῦτα περιεῖχον πολλοὺς λίθους καὶ παντοειδῆ ὑλικά, ἐν οἷς τεμάχια σιδηρῶν κλείθρων, καὶ πολλὰ πήλινα, ὡς πινάκια καὶ «γαβάθας» λαϊκῆς παραγωγῆς μὲ ἐρυθρωπὴν ἢ πρασινωπὴν ἁλοιφήν, πιᾶτα εὐρωπαϊκά (πιθανῶς τοῦ β' ἡμίσεος τοῦ παρελθόντος αἰῶνος), τεμάχια κεράμων κ. ἄ.

Ἀπὸ βάθους 0.40 μ. περίπου ἔπαυσαν τὰ γεμίσματα καὶ συνηντήθη στρῶμα, ἐκ φυσικῆς πιθανῶς ἐπιχώσεως σχηματισθέν, ἀπὸ λεπτὰ καστανὰ χώματα περιέχοντα ἱκανὴν ποσότητα χαλίκων, ἰδιαιτέρως δὲ μαλακὰ ἐξ ἐπανειλημμένων σκαφῶν, ὁ σκοπὸς τῶν ὁποίων κατεδείχθη ἀπὸ βάθους 0.70 μ. ἕως 1.30 μ. περίπου, ἔνθα πολλὰ ὀστᾶ καὶ δύο σκελετοὶ σχεδὸν ἀδιατάρακτοι εὑρέθησαν ἐντὸς τῶν χωμάτων, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἰδιαιτέρως μαλακά. Οἱ νεκροὶ εἶχον τοποθετηθῆ ἀκτέριστοι ἐντὸς ἁπλῶν λάκκων μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνατολάς. Πρόκειται προφανῶς περὶ χριστιανικοῦ νεκροταφείου ὄχι πολὺ παλαιοῦ. Πράγματι τυγχάνει γνωστὸν εἰς τοὺς κατοίκους ὅτι ἐνταῦθα ἔκειτο νεκροταφεῖον, ἡ τοποθεσία δὲ ὠνομάζετο «Στὰ μνήματα» [1]. Παραβάλλοντες δὲ πρὸς τὸ σχέδιον τῆς πόλεως ἐν Expédition de Morée III πίν. 57 [2] βλέπομεν ὅτι ἡ πόλις δὲν ἐξετείνετο πολὺ πρὸς ἀνατολάς, εἰδικῶς δὲ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο σημειοῦται ἐλεύθερος χῶρος καὶ ἐν τῷ μέσῳ τούτου οἰκοδομή. Θὰ πρόκειται πιθανῶς περὶ τῆς ἐκκλησίας (ἴσως ὄχι τῆς ἰδίας ἀκριβῶς μὲ τὴν εὑρεθεῖσαν ἐν τῇ τάφρῳ Δ, ἐάν, ὅπερ πιθανώτατον, ἡ καταστροφὴ συνετελέσθη ἐνωρίτερον) καὶ τοῦ περὶ αὐτὴν νεκροταφείου.

Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου, ἐν ᾧ εἶχον γίνει αἱ ταφαί, ἤρχισαν ἀνευρισκόμενα, ἀναμεῖξ μετὰ προσφάτων, καί τινα ἀρχαῖα, κλασσικὰ ἐν μέρει καὶ ἑλληνιστικὰ τὸ πλεῖστον, τεμάχια ἀγγείων, εἰς βάθος δὲ περὶ τὸ μέτρον καὶ ἓν γεωμετρικὸν τεμάχιον. Ἡ αἰτία τῆς ἀναμείξεως ταύτης εἶναι προφανής· ὀφείλεται εἰς τὴν διάνοιξιν πολυπληθῶν λάκκων ἐντὸς τοῦ ἑλληνιστικοῦ στρώματος. Τὰ ἀρχαῖα ὄστρακα ἤρχισαν γινόμενα συχνότερα ἀπὸ βάθους 1.20 μ. Ἀπὸ δὲ βάθους 1.50 μ. ἤρχισαν ἐπικρατοῦντα τὰ γεωμετρικά.

Ἀπὸ βάθους 1.65 μ. τὰ χώματα ἔγιναν καθαρώτερα καὶ σφικτότερα, «χαμούτσα» κατὰ τὴν τοπικὴν ὁρολογίαν. Κατὰ τὸ βόρειον ὅμως τμῆμα τῆς τάφρου ταῦτα περιεῖχον μικροὺς λίθους καὶ χάλικας.

Εἰς βάθος 1.78 μ. συνηντήσαμεν τὸ ἀνώτατον σημεῖον μεγίστου πίθου

[1] Βλ. Α. ΤΣΑΚΟΠΟΥΛΟΥ, Συμβολαὶ εἰς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀργολίδος τεῦχ. Α' σ. 7 καὶ 2. Ε. ΖΕΓΚΙΝΗ, Τὸ Ἄργος διὰ μέσου τῶν αἰώνων σ. 180, ὅστις γνωρίζει καὶ παλαιοτέραν ἀνεύρεσιν τάφων.

[2] Ἀναδημοσιεύεται καὶ παρὰ CURTIUS, Peloponnes II πίν. XV.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

(τὸ κατώτατον εἰς 2.75 μ.). Δὲν δύναμαι νὰ ἀποφανθῶ ἂν ὁ τοῖχος, οὗτινος τὸ ἄνω μέρος εὑρίσκεται κατά τι ὑψηλότερον, ἀποτελούμενος ἀπὸ μεγάλους τὸ πλεῖστον ἀργοὺς λίθους εἰς ἕνα δόμον, συνάπτεται πρὸς τὸν πίθον. Ὁ πίθος εὑρέθη ὁλόκληρος in situ (εἰκ. 3) τεθραυσμένος ἢ ἐρρωγὼς εἰς πάμ-

Εἰκ. 3. Πίθος τάφρου Β.

πολλα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ὅμως, ὅσον ἡ ἐξωτερικὴ πίεσις ἀντεσταθμίζετο ἀπὸ τὰ ἐντὸς αὐτοῦ χώματα, συνεκρατοῦντο μεταξύ των εἰς τὴν θέσιν των[1]. Διαστάσεις εἶχε: ὕψ. 1.72 μ., διάμ. κοιλίας 0.77 μ. καὶ χείλους 0.65 μ.

Τὸ στόμιον τοῦ πίθου ἐστρέφετο ΒΔ, ἦτο δὲ κεκαλυμμένον διὰ τεμαχίων μεγάλου ἀβαφοῦς ἀγγείου, τινὰ τῶν ὁποίων εἶχον πέσει πρὸς τὸ ἐσωτερικόν. Ταῦτα συγκολληθέντα ἀπέδωκαν τὸν σχεδὸν πλήρη ἀμφορέα τῆς εἰκ. 4 (βλ. κατάλογον εὑρημάτων ἀρ. 8).

Εἰκ. 4. Ἀμφορεὺς χρησιμεύσας ὡς κάλυμμα τοῦ πίθου.

Οὐδεμία κατασκευὴ παρετηρήθη βοηθοῦσα τὴν στήριξιν τοῦ πίθου· ἐντὸς αὐτοῦ εἶχε διεισδύσει διὰ τῶν ῥωγμῶν καὶ τοῦ στομίου μεγάλη ποσότης λεπτοτάτου χώματος, δι' οὗ ἐκαλύφθη ὁ μὲ τὴν κεφαλὴν παρὰ τὸν πυθμένα καὶ εἰς στάσιν συνεσταλμένην κείμενος σκελετὸς παιδίου (κορασίδος πιθανῶς, πρβλ. κατωτέρω) εἰκ. 5. Τὰ ὀστᾶ ἦσαν διαβεβρωμένα (πορώδη) καὶ εἶχον μελανότεφρον χρῶμα — καταφανὲς ἴχνος μερικῆς καύσεως. Αὕτη δὲ προφα-

[1] Πολλαὶ συνδέσεις διὰ μολύβδου εἶχον γίνει ἀρχαιόθεν εἰς διάφορα σημεῖα τοῦ πίθου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νῶς ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὸ νεαρὸν τῆς ἡλικίας[1], συνετέλεσεν εἰς τὴν μετρίαν διατήρησίν του: ἔλειπον αἱ πλευραὶ καὶ αἱ χεῖρες (μόνον ὁ ἕτερος τῶν πήχεων παρετηρήθη) ὡς καὶ οἱ ἄκροι πόδες.

Ὁ νεκρός, ἐξαιρέσει τοῦ ἀμφορέως τοῦ χρησιμεύσαντος ὡς κάλυμμα τοῦ στομίου καὶ δύο χαλκῶν ψελλίων ἀνευρεθέντων κατὰ τὸ ἄκρον τῆς χειρὸς καὶ παρὰ τὸ κρανίον[2], ἔκειτο ἀκτέριστος. Ἐλάχιστα μόνον τεμάχια ἀγγείων εὑρέθησαν ἐντὸς τοῦ πίθου φέροντα ἴχνη καύσεως (πβλ. εἰκ. 15).

Ἡ ἀκτέριστος ταφὴ ἐν γεωμετρικοῖς τάφοις δὲν εἶναι ἀσυνήθης (πρβλ. Tiryns I πίν. 23, 31, 34 καὶ 36), εἰς τὴν περίπτωσιν δὲ ταύτην θὰ πρέπῃ

Εἰκ. 5. Ὁ ἐν τῷ πίθῳ νεκρός.

νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν κατάθεσιν δώρων ἐπὶ τῆς πυρᾶς, ἥτις εἶναι πιθανώτατα ἡ πλησιέστατα ἀνευρεθεῖσα ἐν τῇ τάφρῳ Α.

ΤΑΦΡΟΣ Γ.

Ἡ ἀκολουθία τῶν στρωμάτων εἶναι ἡ αὐτή, ὡς ἐν τῇ τάφρῳ Β. Αἱ ταφαὶ ἐδῶ ἦσαν πολυαριθμότεραι, ἐσῴζετο δὲ εἰς ἓν σημεῖον σειρὰ πλακοσχήμων λίθων κατακορύφως τεθειμένων, σχηματιζόντων ἀσφαλῶς τὸ περιχείλωμα τάφου. Εὑρέθησαν ὅμως καί τινα ὀστᾶ ζῴων· ἴσως, ὅταν ἐγκατελείφθη τὸ νεκροταφεῖον, ἐχρησιμοποιήθη ὡς τόπος ἀποθέσεως ἀπορριμμάτων.

Τὸ κύριον εὕρημα τῆς τάφρου ταύτης ἀπετέλεσε μικρὸν ὀρθογώνιον

[1] Ἡ διάμετρος τοῦ κρανίου (0.16 μ.) καὶ τὸ ὕψος τοῦ σκελετοῦ (κατά τι μεῖζον τοῦ 1.20 μ.) δίδουν ὡς πιθανὴν ἡλικίαν 8 ἐτῶν, συμφώνως μὲ τὸν μέσον ὅρον μετρήσεως συγχρόνων Ἑλληνοπαίδων (βλ. ΚΑΛΛΕΡΓΗ, Στοιχεῖα Παιδιατρικῆς σ. 30).

[2] Τοῦτο ὑποδηλοῖ καὶ τὴν θέσιν τῆς ἑτέρας χειρὸς κεκαμμένης καὶ μὲ τὴν παλάμην παρὰ τὰς μήνιγγας, τυπικὴν ἐπὶ τῶν εἰς συνεσταλμένην στάσιν νεκρῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κτῖσμα (κάτοψις εἰκ. 6), ἐν μέρει ἐκ πωροπλίνθων κτισθὲν καὶ οὐχὶ πλήρως ἀποκαλυφθέν, διότι πρὸς ἀνατολὰς δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ ἡ σκαφὴ λόγῳ τῆς ὑπάρξεως τοῦ πρὸς τὴν παρακειμένην οἰκίαν μεσοτοίχου.

Οὕτω δὲν καθωρίσθη ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ κτίσματος, ἡ θέσις

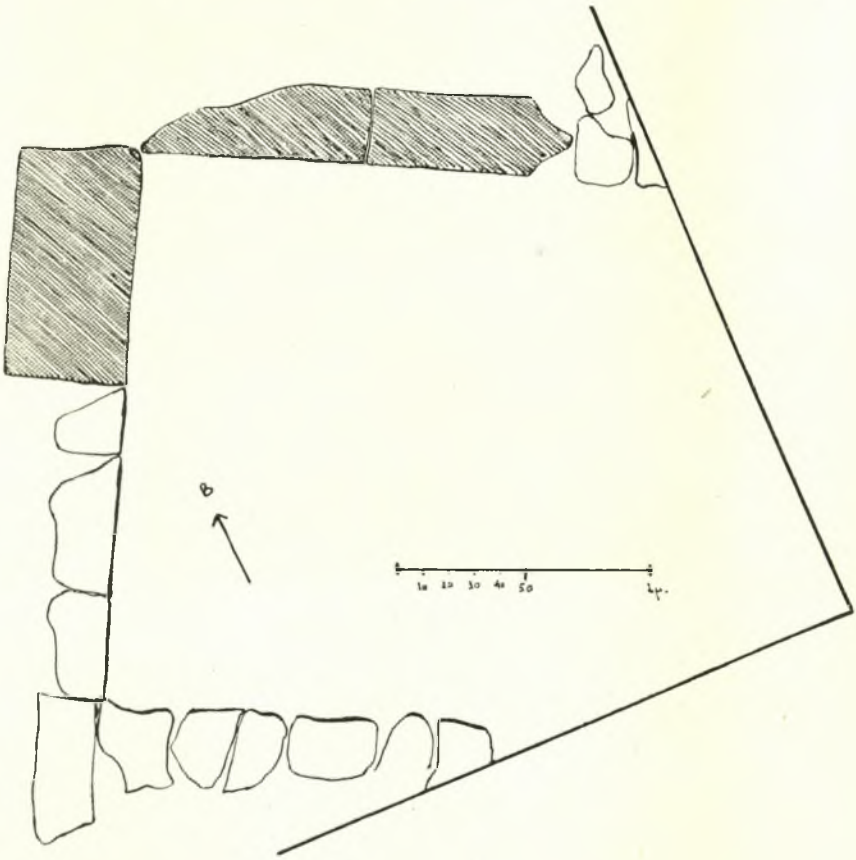

Εἰκ. 6. Ἑλληνιστικὸν κτίσμα.

τῆς θύρας (πιθανῶς εἰς τὸ ἀνατολικὸν τέρμα τῆς βορείου [ΒΑ] πλευρᾶς), ὡς καὶ ἂν τὸ ἀνασκαφὲν δωμάτιον ἦτο αὐτοτελὲς ἢ ἀπετέλει τὸ μέρος μείζονος συγκροτήματος. Ἡ ΒΑ πάντως (πωρίνη) πλευρὰ ἦτο καὶ ἐξωτερική.

Τὸ ἀνώτατον σωζόμενον τμῆμα τῶν τοίχων εὑρίσκεται εἰς βάθος 1.35 μ. περίπου, ἀπὸ τοῦ βάθους δὲ τούτου ἤρχισαν ἀνευρισκόμεναι κέραμοι (τὸ πλεῖστον ἐπίπεδοι λοξότμητοι) εἰς μέγιστον ἀριθμόν. Αὗται ἔπαυσαν ἐμφανιζόμεναι ἀπὸ βάθους 1.90 μ. περίπου. Ὥστε περὶ τὸ βάθος τοῦτο,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἤτοι ὀλίγον ἄνωθεν τῆς βάσεως τῶν τοίχων, πρέπει νὰ τοποθετηθῇ τὸ δάπεδον, τὸ ὁποῖον δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διακριθῇ εἰς γενομένην δοκιμαστικὴν τομήν.

Τὸ στέρεον, ὁ «χαλιάς», κεῖται ἐνταῦθα εἰς βάθος 2.20 μ. Ἐκτὸς πολλῶν τεμαχίων ἀγγείων, ἀγνύθων τινῶν, μιᾶς κουβαρίστρας καὶ ἑνὸς λύχνου, τὸ μᾶλλον ἐνδιαφέρον εὕρημα τοῦ τομέως τούτου ὑπῆρξε μικρὰ ἁπλῆ ἀετωματικὴ στήλη ἐκ τεφροῦ ἀσβεστολίθου, φέρουσα διὰ γραμμάτων τοῦ Δ΄ αἰῶνος τὴν ἐπιγραφὴν ΤΙΜΩΝΟΣ (εἰκ. 7, ἀριθ. καταλ. 10). Ἡ στήλη ἀνευρέθη κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς τάφρου ἔκειτο δὲ ὁριζοντίως εἰς βάθος 1.70 μ. προφανῶς οὐχὶ κατὰ χώραν.

Εἰκ. 7. Ἐπιτυμβία στήλη.

ΤΑΦΡΟΣ Δ.

Τὸ ἀνώτερον στρῶμα ἀπετελεῖτο ἐκ λίθων καὶ ἀποτριμμάτων κονιάματος, ἡ προέλευσις τῶν ὁποίων κατέστη εὐεξήγητος, ὅταν εἰς βάθος 50 ἑκ. εὑρέθη τοῖχος βαίνων Α - Δ ἐκτισμένος διὰ «πιρτσιλάνας» ἤτοι ἐξ ἀκανονίστων λίθων συγκεκολλημένων δι' ἀσβεστοκονιάματος περιέχοντος πολλὴν ἄμμον, τοσοῦτον δὲ ἀφθόνου, ὥστε ὀρθότερον θὰ ἦτο νὰ εἴπω ὅτι οἱ λίθοι βυθίζονται ἐντὸς τοῦ κονιάματος τούτου, διὰ τοῦ ὁποίου συνδέονται τόσον ἀρρήκτως, ὥστε, ἐὰν προσπαθήσῃ τις νὰ διαλύσῃ τοῖχον τοιαύτης κατασκευῆς, εὐχερέστερον θὰ δυνηθῇ νὰ θραύσῃ τοὺς λίθους ἢ νὰ ἀποσπάσῃ τούτους ἐκ τοῦ συνδέσμου των. Ὁ τοῖχος προχωρεῖ εἰς βάθος 1.15 μ. ὑπὸ τὸ ἀνώτερον σωζόμενον σημεῖον αὐτοῦ, μέχρι ὕψους δὲ 0,75 μ. εἶναι παχύτερος (1.20 μ. περίπου), ἐνῷ ἀπὸ τοῦ ὕψους τούτου καὶ ἄνω στενοῦται εἰς 0.90 μ. σχεδὸν ἑκ. σχηματίζων κατὰ τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευρὰν εἶδος βαθμίδος (πατούρα). Τὸ παχύτερον τμῆμα ἀντιστοιχεῖ κατὰ τὸ μέγιστον αὐτοῦ μέρος πρὸς τὸ θεμέλιον τοῦ τοίχου καθιστάμενον οὕτω ἰδιαζόντως ἰσχυρόν, ἐνῷ συγχρόνως ὁ λεπτότερος τοῖχος δὲν ἐφάπτεται τοῦ ἐδάφους καὶ σχηματίζεται κατὰ τὴν βάσιν του ἔδρανον πλάτους 30 μ. περίπου, τὸ ὁποῖον ὑπολογίζω ὅτι ὑπερεῖχε κατὰ 20 - 30 ἑκ. τοῦ ἐδάφους.

Τὴν ἄλλωστε ἀσφαλεστάτην κατασκευὴν τοῦ τοίχου ἐνίσχυε πολλαπλῆ ξυλοδεσιά, διήκουσα κατὰ μῆκος εἰς δύο ζεύγη δοκῶν μὲ ἐγκαρσίους δοκίδας ἀμέσως ὑπὲρ τὸν κατ' ἄξονα. Λόγῳ τοῦ ἐλαχίστου μήκους τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τοῦ τοίχου, δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ καθορισθῇ τὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διάστημα, καθ' ὃ ἐτοποθετεῖτο ἀνὰ μία τῶν ἐγκαρσίων δοκίδων τούτων.

Ἐλάχιστα, ἄσημα τὸ πλεῖστον, ὄστρακα ἀγγείων εὑρέθησαν παρὰ τὸν τοῖχον, ὡς καί τινες σιδηροῖ ἧλοι τετραγωνικῆς τομῆς λεπτυνόμενοι βαθμηδὸν πρὸς τὴν ἀκωκήν των (ἐμετρήθησαν μήκη 0.114 μ. καὶ 0.123 μ.). Ὁ προορισμὸς καί, ἀορίστως μόνον, ἡ χρονολογία τοῦ σημαντικοῦ κτηρίου, εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ ἀνασκαφεὶς τοῖχος, κατέστη προφανὴς διὰ τῆς ἀνευρέσεως, κυ-

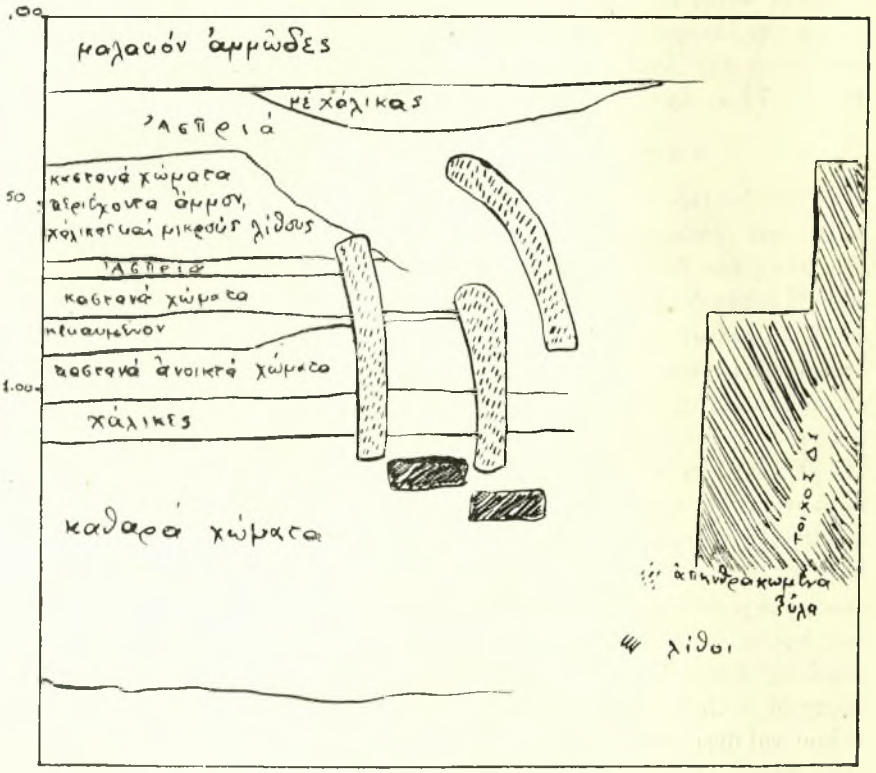

Εἰκ. 8. Ὑπολείμματα πυρὸς παρὰ τὸν τοῖχον τῆς ἐκκλησίας.

ρίως βορείως τοῦ τοίχου, ἱκανοῦ ἀριθμοῦ μικρῶν, ἀτυχῶς, τεμαχίων τοιχογραφιῶν. Πρόκειται τοῖχος ἐκκλησίας. Ὁ τοῖχος δὲ οὗτος δὲν εἶναι ἐξωτερικός, διότι, ἐνῷ τὸ πλῆθος τῶν πρὸς βορρᾶν τεμαχίων πείθει ὅτι ἡ ἀντίστοιχος πλευρὰ ἦτο ἐζωγραφημένη καὶ ἑπομένως ἐσωτερική — εἰς τοῦτο συνηγοροῦν καὶ ἄλλα ἰσχυρότατα ἀνασκαφικὰ στοιχεῖα, περὶ ὧν κατωτέρω — καὶ νοτίως τούτου εὑρέθησαν τεμάχιά τινα τοιχογραφιῶν, παρετηρήθη δέ, εἰς ὕψος 1.20 περίπου μ. ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ τοίχου, τεμάχιον εὐρι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σκόμενον εἰσέτι εἰς τὴν ἀρχικήν του θέσιν, ἀποδεικνυομένου οὕτω ὅτι ἀμφότεραι αἱ πλευραὶ τοῦ ἀνευρεθέντος τοίχου ἔφερον τοιχογραφίας. Ὥστε ἔχομεν ἐσωτερικὸν τοῖχον καὶ πιθανώτατα ἓν ἀπὸ τὰ ἐν εἴδει πεσσῶν χωρίσματα τῶν ἁψίδων τοῦ ἱεροῦ. Τοῦτο φαίνεται πιθανώτερον καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ὅτι ὅμοιοι τοῖχοι εὑρέθησαν ὑπὸ τὰς παρακειμένας πρὸς δυσμὰς οἰκίας, ἐνῷ ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἀμέσως πρὸς ἀνατολὰς οὐδὲν τούτων ἴχνος παρετηρήθη.

Ἐνδιαφέρον παρέχουν τὰ βορείως τοῦ τοίχου εὑρεθέντα ἴχνη πυρός, τὰ ὁποῖα δεικνύονται ἐν τομῇ εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 8. Τὰ ἀπηνθρακω-

Εἰκ. 9. Πλίνθοι τῆς τάφρου Δ.

μένα ξύλα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζουν λοξὴν καμπύλην εἰσέχοντα κατὰ τὸ ἄνω αὐτῶν μέρος (πρὸς ἀνατολάς) ἐντὸς τοῦ ἀσκάπτου ἐκάησαν ἐπὶ τόπου ἢ ἀμέσως μετὰ τὴν πτῶσίν των, ὥστε εἰς τὴν θέσιν αὐτῶν ἐδημιουργήθησαν ὀπαί, πέριξ τῶν ὁποίων συνεχίζονται κανονικῶς τὰ ἀντίστοιχα στρώματα. Ἐκ τοῦ καμπύλου σχήματος τῶν ξύλων τούτων ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν θέσιν αὐτῶν, ἡ ὁποία συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα δεδομένα πρέπει νὰ εἶναι εἰς τὸ κεντρικὸν μέρος τοῦ ἁγίου βήματος, τείνω νὰ ὑποθέσω ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ κουβουκλίου τοῦ στεγάζοντος τὴν Ἁγίαν Τράπεζαν.

Ἡ ἐκκλησία αὕτη κατὰ παράδοσιν τῶν κατοίκων εἶναι ἡ τοῦ Ἁγίου Πέτρου, ἐνισχύεται δὲ ἡ ἄποψις αὕτη καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων στοιχείων, τὰ ὁποῖα δὲν ἔχουν θέσιν νὰ ἐκτεθοῦν ἐνταῦθα (βλ. ὑποσημ. 1 εἰς σ. 426).

Ἀπὸ βάθους 1.15 μ. περίπου, ἀπὸ τοῦ ὁποίου τὰ χώματα ἦσαν ἀδιατάρακτα ὡς κείμενα ὑπὸ τὸ δάπεδον τῆς ἐκκλησίας, ἤρχισαν ἀνευρισκόμενα ὄστρακα γεωμετρικὰ εἰς βάθος δὲ μικρότερον τῶν 2 μ. τὰ ὄστρακα,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀραιὰ γενικῶς, κατέστησαν πρωτογεωμετρικά. Εἰς τὸ βάθος τοῦτο καὶ τὸ πρῶτον ἀκριβῶς εἰς 1.93 μ. ἐνεφανίσθησαν τεμάχια πλίνθων, μία δὲ ἀκεραία ἔκειτο ὁριζοντίως εἰς βάθος 2 μ. Ὡς ἔδειξεν ὁ καθαρισμὸς τοῦ χώρου ὑπῆρχεν ὁλόκληρον στρῶμα πλίνθων προεκτεινόμενον πρὸς ΝΑ ἐνῷ τὰ ἐκεῖθεν (ΒΔ) χώματα οὐδὲν περιεῖχον (εἰκ. 9).

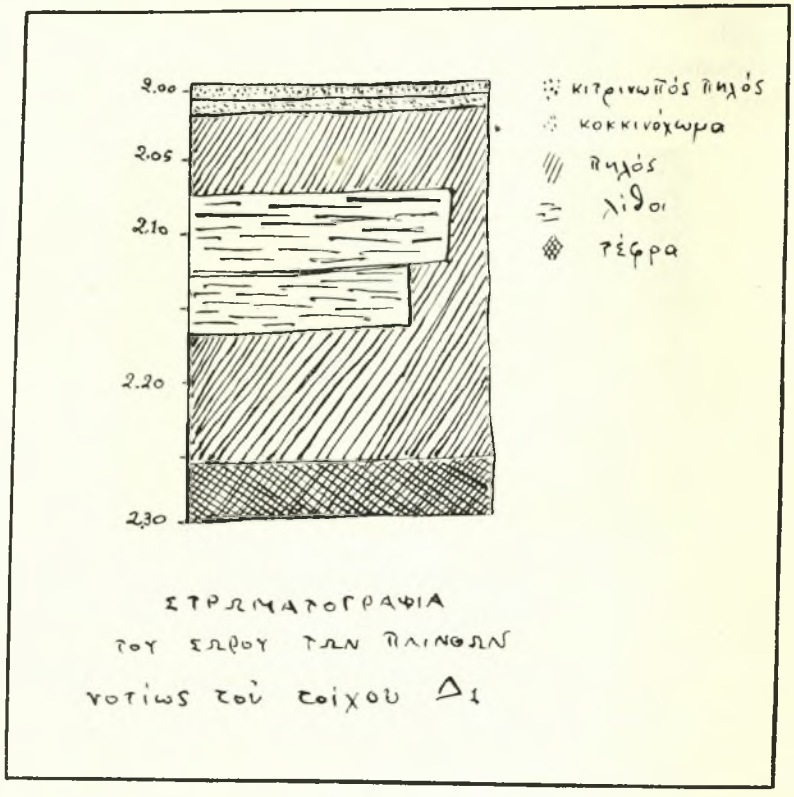

Εἰκ. 10.

Λόγῳ τοῦ περιωρισμένου χώρου δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπισημανθῇ ἡ θέσις τοῦ τοίχου, ἐξ οὗ εἶχον καταπέσει αἱ πλίνθοι. Τὸ ὅτι δὲν ἀπετέλει τὸ ἀνευρεθὲν στρῶμα μέρος τοῦ τοίχου εἶναι φανερόν, ἐκτὸς τῶν ἄλλων, καὶ ἐκ τῆς ἐλλείψεως οἱασδήποτε θεμελιώσεως.

Μία τῶν ἀκεραίων πλίνθων μετρηθεῖσα ἔδωκε διαστάσεις $0{,}33 \times 0.29 \times 0.09$ μ. Αἱ πλεῖσται ὅμως ἔχουσι πάχος 0.10 μ. ἀνυψούμεναι δὲ ἐλαφρῶς κατὰ τὰς παρυφὰς σχηματίζουσι περιχείλωμα ὕψους 0.005 - 0.01 μ. Ἄλλαι διαστάσεις μετρηθεῖσαι εἶναι 0.28 μ. καὶ 0,32 μ. δεικνύουσαι ὅτι μικρὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

παρήλλασσον ὅλαι αἱ πλίνθοι κατὰ τὸ μέγεθος. Αἱ πλίνθοι νῦν εἶναι σκληραὶ δὲν περιέχουν δὲ ἄχυρον ἢ ἄλλο τι, εἰ μὴ ὀλίγους μόνον χάλικας.

Ἐκτὸς τῶν πλίνθων ἀνευρέθησαν καί τινα τεμάχια πηλοῦ λεπτότερα, πάχους 0.03 μ. Ταῦτα πιθανὸν ν' ἀπετέλουν τὴν κεράμωσιν τοῦ κτίσματος, ἂν δεχθῇ τις ὅτι κυλινδρικαὶ ὀπαί, παρατηρηθεῖσαι ἰδίως κατὰ τὸ βόρειον τμῆμα καὶ διήκουσαι εἰς ἱκανὸν μῆκος ἐν μέσῳ τοῦ σωροῦ τῶν πλίνθων βαίνουσαι δὲ κατὰ ποικίλας κατευθύνσεις, πλήρεις ἀπηνθρακωμένης

Εἰκ. 11. Ἀγαλμάτιον Κυβέλης.

ὕλης, προέρχονται ἐκ καλάμων, οἵτινες ἐστήριζον τὴν κεράμωσιν (ὅπως γίνεται καὶ σήμερον εἰς τὰς πλινθοκτίστους οἰκίας τοῦ Ἀργολικοῦ πεδίου) καὶ μὲ τὴν καταστροφὴν ἀπανθρακωθέντες κατέπεσαν. Τὰ ἴχνη τῆς πυρκαϊᾶς ἦσαν σαφέστατα· κατὰ τὸ κατώτατον μέρος τοῦ στρώματος, ἔνθα διῆκε στρῶμα συνεχὲς ἀπηνθρακωμένον πάχους 0.4 - 0.5 μ., ἐξ οὗ ἐξήχθησαν καί τινα τεμάχια ἀνθράκων, σῴζοντα σαφῆ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ ξύλου (βλ. τομὴν εἰκ. 10, ἔνθα οἱ σημειούμενοι δύο πλακόσχημοι λίθοι ἦσαν οἱ μοναδικοὶ ἐν τῷ στρώματι). Τὸ πῦρ φαίνεται ὅτι ὑπῆρξεν ἐξαιρετικῶς ἰσχυρόν, διότι τὸ κεκαυμένον στρῶμα εἶναι συνεχὲς καὶ ἐντελῶς ἀμιγὲς ἐν αὐτῷ δὲ καὶ οἱ χάλικες ἀκόμη εἶναι μέλανες ἐκ τῆς καύσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΕΥΡΗΜΑΤΩΝ

I. **Πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.**

1. Μέγα ἀκέφαλον εἰδώλιον θεᾶς (Κυβέλης) καθημένης ἐπὶ θρόνου περιστοιχιζόμενου ὑπὸ λεόντων. Κρατεῖ παῖδα, οὗτινος σῴζονται μόνον οἱ πόδες ἀπὸ τῶν μηρῶν· ὕψ. 0.0365 μ. (εἰκ. 11).

II. **Τάφρος Α.**

2. Πυξὶς κυλινδρική, σῳζομένη κατὰ τὸ τρίτον περίπου (εἰκ. 12).

3. Τεμάχια πυξίδος καὶ τοῦ καλύμματος ταύτης.

4. Τρία τεμάχια χειροποιήτων φιαλιδίων. Γραμμαὶ διασταυρούμεναι.

Εἰκ. 12. Κυλινδρικὴ πυξίς.

Εἰκ. 13. Ἐκ τῆς πυρᾶς τεμάχια μετὰ παραστάσεων.

5. Πολλὰ τεμάχια μεγάλων τὸ πλεῖστον, ἀνοικτῶν συχνὰ ἀγγείων

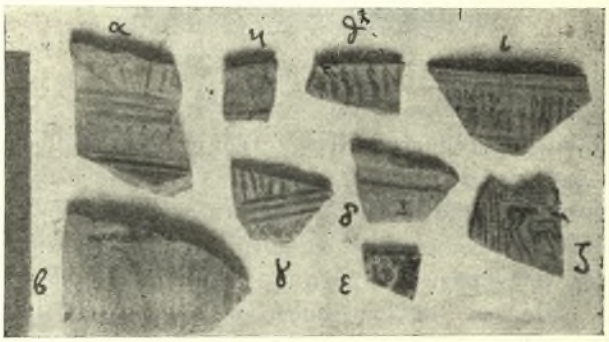

Εἰκ. 14. Τεμάχια ἀγγείων τῆς πυρᾶς.

μετὰ παραστάσεων (ἀνδρῶν καὶ ἵππων. συνήθως) (εἰκ. 13 καὶ 14).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

III. **Τάφρος Β.**

6. Ψέλλιον χαλκοῦν (εἰκ. 15) μὲ τὰ πέρατα ἀπολήγοντα εἰς μικρὰς σπείρας· διάμ. 0.051 μ.

7. Ἕτερον, ἀποκεκρουμένον κατ' ἀμφότερα τὰ ἄκρα (εἰκ. 15).

Εἰκ. 15. Τὰ ἐντὸς τοῦ πίθου.

Εἰκ. 16. Τεμάχια πρωτογεωμετρικῆς κύλικος.

8. Ἀμφορεὺς χειροποίητος ἀβαφής, συγκολληθεὶς ἐκ πολλῶν τεμαχίων (εἰκ 4)· ὕψ. 0.51 μ. διάμ. 0.49 μ. Ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα τοῦ στομίου τοῦ νεκρικοῦ πίθου.

9. Τεμάχια ἀγγείων μὲ ἐκτύπους παραστάσεις.

IV. **Τάφρος Γ.**

10. Μικρὰ στήλη ἀετωματική, ἄνευ γλυφῆς, ἐκ τεφροῦ ἀσβεστολίθου (εἰκ. 7) φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ΤΙΜΩΝΟΣ. Ἐπιφάνεια ἀδρῶς εἰργασμένη· ὕψ. 0.34 μ. πλ. 0.23 - 0.236 μ.

11. Λύχνος χρησιμοποιηθείς. Τοῦ 4ου π Χ. αἰ.

V. **Τάφρος Δ.**

Εἰκ. 17. Πρωτογεωμετρικὴ κύλιξ.

12. Δύο φιαλίδια ὀμφαλωτά. Ἴχνη ἐρυθροῦ χρωματισμοῦ ἐπὶ λευκοῦ ἐπιχρίσματος· διάμ. 0.063 καὶ 0.065 μ.

13. Πρωτογεωμετρικὴ κύλιξ ἐπὶ χαμηλοῦ κωνικοῦ ποδός (εἰκ. 17)· ὕψ. 0.085 μ.

14. Τμῆμα ἐκ τοῦ ἄνω μέρους ἑτέρας μείζονος κύλικος, μγ. ὕψ. 0.12 μ., καὶ τεμάχιον ἑτέρας (εἰκ. 16).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Πολλαπλᾶ συμπεράσματα ἐξάγονται ἐκ τῆς μικρᾶς ταύτης ἀνασκαφῆς. Ἡ διατύπωσις ὅμως τῆς σειρᾶς τῶν συλλογισμῶν, δι' ὧν ἀγόμεθα εἰς ταῦτα, δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα [1].

Ἐκτὸς τῆς ἀδιαγνώστου χαρακτῆρος χρήσεως τοῦ τόπου κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν περίοδον, ἡ παρουσία νεκροταφείου κατὰ τοὺς ὑστέρους γεωμετρικοὺς χρόνους βοηθεῖ εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν πρὸς τὴν ΒΑ ταύτην πλευρὰν ὁρίων τῆς πόλεως. Σημαντικὴ εἶναι καὶ ἡ μαρτύρησις (ἡμι)καύσεως νεκροῦ, τὸ πρῶτον γενομένη ἐν Ἀργολίδι. Ὡς νεκροταφεῖον φαίνεται ὅτι ἐχρησίμευσε πάλιν ὁ τόπος κατὰ τὸν 4ον π. Χ. αἰ. Ἡ ἐπαναληφθεῖσα αὕτη χρῆσις ὑποδηλοῖ τὴν ὕπαρξιν παρακειμένης ὁδοῦ, καὶ ἀσφαλῶς τὴν γειτνίασιν πύλης, τὴν ὁποίαν ταυτίζω πρὸς τὴν ἐκ τοῦ ΠΑΥΣΑΝΙΟΥ (II, 18,3) γνωστὴν Πύλην Εἰλειθυίας, εἰς ἣν κατέληγεν ἡ ἀπὸ Μυκηνῶν ὁδός. Τὸ εὕρημα τοῦ εἰδωλίου Κυβέλης κρατούσης παιδίον φαίνεται ἐνισχῦον τὴν ταύτισιν ταύτην.

Ἐνδιαφέροντα τυγχάνουν τὰ πρωτογεωμετρικὰ εὑρήματα. Ἡ σημειωθεῖσα χρῆσις πλίνθων, οὖσα ἴσως εὐρυτάτη τότε, ἐξηγεῖ ἐν μέρει τὴν ἔλλειψιν κτηριακῶν εὑρημάτων ἀναγομένων εἰς τοὺς χρόνους τούτους. Τὰ ἐνταῦθα γενόμενα πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν εἰς τοὺς πρωιμοτάτους χρόνους (πρβλ. ὁμοιοτάτην πρὸς τὴν εὑρεθεῖσαν κύλικα ἐν DESBOROUGH, Protogeometric pottery πίν. 10 : 513 «ὑπομυκηναϊκή» κατ' αὐτόν. Σημειωτέα καὶ ἡ ὁμοιότης τῶν τεμαχίων τῆς μείζονος πρὸς τὰ ἐκ Κορίνθου ἐν Hesperia 20 (1951) πίν. 89. Τὰ εὑρήματα ταῦτα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Γάλλων γενόμενα, ἀνάγουσι τὴν ἀρχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς πόλεως εἰς τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἤδη περίοδον.

ΣΕΡΑΦΕΙΜ Ι. ΧΑΡΙΤΩΝΙΔΗΣ

[1] Ταῦτα ἐκτίθενται διεξοδικώτερον ἐν μελέτῃ δημοσιευομένῃ ἐν τῷ BCH 1954 – II.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

16. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΜΥΚΗΝΑΙΣ (Σχεδ. 1).

Δὲν εἶναι τόσον σύνηθες ἡ ἀρχαιολογικὴ σκαπάνη νὰ ἱκανοποιήσῃ ἀπολύτως καὶ νὰ ὑπερβάλῃ τὰς ἐλπίδας τοῦ ἐρευνητοῦ ἀρχαιολόγου. Ὅταν κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐδημοσίευσα σύντομον ἔκθεσιν περὶ τῆς ἀνευρέσεως τοῦ πρώτου λακκοειδοῦς τάφου παρὰ τὸν οὕτως ὀνομαζόμενον θολωτὸν τάφον τῆς Κλυταιμνήστρας ὑπῆρχον ἀκόμη πολλαὶ ἀμφιβολίαι ἂν πράγματι θὰ ἀνευρίσκοντο καὶ ἄλλοι παρόμοιοι τάφοι καὶ ἂν ἀκόμη ὑπῆρχε ταφικὸς περίβολος, ὡς εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ ἐκ τῶν πρώτων δοκιμαστικῶν σκαφῶν διεπιστώθη, πλούσιος καὶ ἀνάλογος εἰς σημασίαν πρὸς τὸν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως ὑπὸ τοῦ Ἐρρίκου Σλῆμαν ἀνευρεθέντα.

Εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρείαν ἀνήκει ἡ τιμὴ ὅτι δεόντως ἐξετίμησεν εὐθὺς ἀμέσως τὴν σημασίαν τοῦ πρώτου εὑρήματος καὶ ἔθεσεν εἰς τὴν διάθεσίν μου ὅλα τὰ μέσα ἐκ τῶν εἰσοδημάτων τοῦ κληροδοτήματος Φαρμᾶ, ὥστε ἡ ἀνασκαφὴ νὰ ἐκτελεσθῇ μετὰ πάσης δυνατῆς ἐπιστημονικῆς καὶ τεχνικῆς μεθόδου. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ὡρίσθη τῇ αἰτήσει μου συμβουλευτικὴ ἐπιτροπὴ ἀποτελουμένη ἐκ τῶν καθηγητῶν Α. Κεραμοπούλλου, Γ. Μυλωνᾶ καὶ Σπ. Μαρινάτου, οἵτινες καὶ παρέστησαν κατὰ διαστήματα εἰς τὰς ἀνασκαφάς, εἰς τὰς ὁποίας ἔλαβον ἐπίσης μέρος οἱ ἐπιμεληταὶ Σ. Χαριτωνίδης καὶ Δημ. Θεοχάρης καὶ ὁ ἄριστος φωτογράφος Ν. Τομπάζης. Πολύτιμοι δὲ βοηθοὶ ὑπῆρξαν ἐπίσης ὁ ἐπιστάτης Ἰ. Καραμῆτρος, ὁ συγκολλητὴς Ἄργ. Μαρίνης καὶ ὁ παλαίμαχος ἐργάτης Κ. Ντάσης ἐκ Μυκηνῶν.

Ταφικὸς περίβολος 1. – Αἱ ἀνασκαφαὶ ἤρχισαν ἀπὸ τῆς 28 Ἰουνίου τρέχοντος ἔτους ἐπερατώθησαν δὲ τὴν 10 Ὀκτωβρίου. Ὡς πρῶτος σκοπὸς τῆς ἀνασκαφῆς ἐτέθη ἐξ ἀρχῆς ὁ καθορισμὸς τῶν ὁρίων τοῦ τοίχου τοῦ ταφικοῦ περιβόλου, τὸν ὁποῖον εἶχον ἐπισημάνει ἤδη ἀπὸ τοῦ παρελθόντος Ἰανουαρίου, ἀλλ' ὑπῆρχεν ἀμφιβολία ἂν πράγματι τὸ ἀποκαλυφθὲν τότε καμπύλον τμῆμα ἀπετέλει μέρος ὁλοκλήρου περιβόλου.

Κατὰ τὰς πρώτας λοιπὸν ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς διεπιστώθη πράγματι ὅτι ὁ παχὺς οὗτος τοῖχος 1.55 μ. (εἰκ 1) διηυθύνετο πρὸς δυσμὰς κατὰ τὴν νέαν ἁμαξιτὴν ὁδόν, ἥτις καὶ κατέστρεψε τὸ δυτικὸν αὐτοῦ μέρος. Ἀντιθέτως πρὸς νότον ὁ κυκλικὸς περίβολος κατέρρευσεν ἐντελῶς λόγῳ τῆς κατωφερείας τοῦ ἐδάφους, διεσώθη ὅμως σειρὰ λίθων ἐκ τῶν κατωτέρων στρωμάτων τοῦ ὑπάρχοντος ἐκεῖ ἀναλήμματος. Παρόμοιον ἀνάλημμα ὑπάρχει καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως κύκλου τοῦ Schliemann. Τμῆμα τοῦ βορείου μέρους τοῦ τοίχου κατεστράφη κατὰ τὴν πρό τινων ἐτῶν διάνοιξιν τάφρου πρὸς τοποθέτησιν τῶν ὑδροσωλήνων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

(εἰκ. 2) τοῦ νέου ὑδραγωγείου τοῦ χωρίου. Ἐξ οὗ καὶ ὁλόκληρος ἡ περὶ τὴν τάφρον περιοχὴ τοῦ κύκλου ἀνεταράχθη ἀλλ' εὐτυχῶς οὐχὶ εἰς μεγάλην ἔκτασιν, ὥστε μόνον εἷς μικρὸς τάφος ὁ Θ νὰ καταστραφῇ καὶ συληθῇ.

Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πάλιν πλευρὰν ὁ κυκλικὸς τοῖχος κατεστράφη κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τοῦ θολωτοῦ τάφου, τοῦ οὕτως ὀνομαζομένου τῆς

Εἰκ. 1. Βορεία πλευρὰ τοῦ περιβόλου ἐσωτερικῶς.

Κλυταιμνήστρας, καὶ πιθανώτατα προωθήθη πρὸς τὰ ἔσω πρὸς τὰ δυτικὰ δηλαδή, διότι μικρότεροι λίθοι ἀκανονίστως ἐρριμμένοι ἀνευρέθησαν κατὰ τὴν χορδὴν τοῦ καταστραφέντος τμήματος τῆς περιμέτρου ἐνῷ ἄθικτοι παρέμειναν οἱ ἐκεῖ πλησίον σκαπτοὶ λακκοειδεῖς τάφοι καὶ ὁ Α καὶ ὁ Δ. Ἀλλὰ πλησίον τοῦ τελευταίου τούτου τάφου κατὰ τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευρὰν τὰ χώματα δὲν ἦσαν μελανὰ ὡς τὰ λοιπὰ καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κύ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κλου, ἀλλὰ ἐρυθρωπά, προερχόμενα ἐκ σκαφῶν ἁπλῶν ἄνευ ἐνδείξεων καύσεως ὀργανικῶν οὐσιῶν. Ἐντὸς δὲ αὐτῶν εὑρέθησαν πλεῖστα ὄστρακα ἀγγείων τοῦ λεγομένου ἀνακτορικοῦ ῥυθμοῦ (εἰκ. 3), τῆς Ὑστεροελλαδικῆς δηλαδὴ II περιόδου, καί τινα χρυσᾶ καὶ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ ἀντικείμενα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐλεφάντινος ῥόδαξ ἀποτελῶν κόσμημα πιθανῶς πυξίδος. Τὴν

Εἰκ. 2. Τομὴ τοῦ κύκλου ὑπὸ τοῦ ὑδροσωλῆνος τοῦ χωρίου.

προέλευσιν τῶν ἀντικειμένων τούτων δὲν δύναμαι νὰ ἐξηγήσω ἀκόμη πρὸ τῆς τελείας ἀνασκαφῆς τοῦ χώρου, ἀλλὰ πάντως δὲν προέρχονται ἐκ τῶν ἀνασκαφέντων τάφων, ἀλλ' ἐκ μεταγενεστέρων κτισμάτων τῆς Ὑστεροελλαδικῆς ἐποχῆς, συνδεομένων δὲ πιθανῶς πρὸς τὸν τάφον τῆς Κλυταιμνήστρας ἢ πρὸς προηγούμενα κατὰ τὴν θέσιν ταύτην μνημεῖα. Διότι καὶ κατὰ τὴν ἰσχύουσαν σήμερον χρονολογίαν Blegen-Wace τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἀνήκουν εἰς ἐποχὴν παλαιοτέραν τῆς τοῦ θολωτοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χρονολογουμένου ὡς γνωστὸν περὶ τὸ 1300 π.Χ. περίπου. Πιστεύομεν ὅμως ὅτι ἡ πληρεστέρα καὶ καθολικὴ ἔρευνα τοῦ χώρου τούτου θέλει παράσχει ἡμῖν σπουδαῖα συμπεράσματα καὶ διὰ τὴν τοπογραφίαν τοῦ περὶ τὸν τάφον τῆς Κλυταιμνήστρας χώρου, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν χρονολόγησιν αὐτοῦ τούτου τοῦ τάφου. Ἀλλὰ καὶ κάτι ἄλλο παρετηρήθη: Πρῶτον μὲν ὅτι αἱ

Εἰκ. 3. Ὄστρακα ἀγγείων ἀνακτορικοῦ ρυθμοῦ.

στρώσεις δὲν ἦσαν ἐπίπεδοι, ἀλλ' ἐπικλινεῖς πρὸς δυσμάς, ὡς νὰ προήρχοντο ἐκ ρίψεως χωμάτων εἰς ἀνοικτὸν λάκκον. Δεύτερον δὲ ὅτι ἀνατολικῶς τοῦ τάφου Δ καὶ πλησίον τῶν νεωτέρων ἐπιστρώσεων ἀπεκαλύφθη τάφρος, 0.65 μ. πλάτους, διευθυνομένη πρὸς τὸ κέντρον τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας ἐν εἴδει ἀκτῖνος. Τὴν τάφρον ταύτην δὲν ἠδυνήθην κατ' ἀρ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χὰς νὰ ἐξηγήσω ἄλλως παρὰ ὡς ἀποτελοῦσαν δοκιμαστικὴν σκαφὴν τοῦ ἀειμνήστου Τσούντα. Διότι παρομοίων τάφρων τοῦ ἰδίου δὲ πάχους ἀνευρεθεισῶν ἀνατολικώτερον πλησίον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων οὕτως ἐξήγησεν ὁ καθηγητὴς Wace τὴν προέλευσιν. Ἀλλὰ κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς εἰς σκαφικὰς ἐρεύνας ἐξωτερικῶς τοῦ περιβόλου καὶ βορειοδυτικῶς τοῦ θόλου τῆς Κλυταιμνήστρας ἀνεῦρον καὶ ἄλλην τάφρον, βαίνουσαν δὲ ἀκτινοειδῶς πρὸς τὸ κέντρον τοῦ θολωτοῦ τάφου. Ἡ τελευταία αὕτη ὅμως ἀσφαλῶς προέρχεται ἐκ χρόνων πολὺ παλαιοτέρων τῶν κλασσικῶν, διότι εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ στρώματος τῆς ἐξ ἀμυγδαλολίθου λατύπης, τῆς προερχομένης, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, ἐκ τῆς κατεργασίας τῶν ὀγκολίθων τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας. Κατὰ τίνα ὅμως λόγον σχετίζονται αἱ τάφροι πρὸς τὸν τάφον τῆς Κλυταιμνήστρας (ὡς καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Wace ἀνατολικώτερον ἀνευρεθεῖσα) μόνον πληρεστέρα καὶ ἐνδελεχὴς ἔρευνα εἶναι δυνατὸν νὰ καθορίσῃ. Κατὰ τὸ βορειοανατολικὸν τμῆμα τῆς περιμέτρου τοῦ κύκλου ἀνεσκάφη μερικῶς τμῆμα καὶ δευτέρου κυκλικοῦ τοίχου βαίνοντος πρὸς βορρᾶν. Ἐντὸς αὐτοῦ παρετήρησα χώματα μελανά, παρόμοια πρὸς τὰ τοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ ἀνεῦρον κατὰ τὸ δεύτερον στρῶμα 0.20 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους ὄστρακα τῆς μεσοελλαδικῆς περιόδου. Δὲν εἶναι δι' αὐτὸ ἀπίθανον νὰ ἔχωμεν καὶ ἐδῶ ἕνα παράρτημα τοῦ κυκλικοῦ ταφικοῦ περιβόλου καὶ ἀνέβαλον δι' αὐτὸ τὴν ἔρευναν, χρήζουσαν καὶ χρόνου μακροῦ καὶ ἡσύχου καὶ οὐχὶ βεβιασμένης μελέτης. Ἡ ἐσωτερικὴ διάμετρος τοῦ κύκλου ὑπελογίσθη ἐκ τῶν σῳζομένων τμημάτων εἰς 27 περίπου μέτρα τὸ δὲ ἀνάπτυγμα τοῦ σῳζομένου τόξου εἰς 16.25 μ. καὶ ἡ χορδὴ αὐτοῦ εἰς 15 μ. Ὁ τοῖχος τοῦ περιβόλου ἔχει πάχος, ὡς εἴπομεν, 1.55 μ. περίπου. Τὸ μέγα τοῦτο πάχος τοῦ τοίχου μὴ ἀπαντώμενον, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἰς ἀνασκαφέντα μέχρι σήμερον μεσοελλαδικὰ οἰκήματα (πρβ. προχείρως Blegen, Korakou-Goldman, Eutresis - Μυλωνα, Προϊστορικὴ Ἐλευσὶς) ὑποδεικνύει, ὡς νομίζω, τὸν μνημειώδη χαρακτῆρα τοῦ περιβόλου.

Τὸ μεγαλύτερον σῳζόμενον αὐτοῦ ὕψος εἶναι περίπου 0.85 μ. Φαίνεται δὲ ὅτι δὲν ἦτο πολὺ ὑψηλότερον οὔτε καὶ ὅτι οἱ ἄνω δόμοι ἀπετελοῦντο ἐκ πλίνθων, ὡς εἶναι σύνηθες εἰς μεσοελλαδικὰ κτίσματα. Διότι ἴχνη πλίνθων δὲν ἀνευρέθησαν οὐδαμοῦ πλησίον. Τὰ θεμέλια αὐτοῦ, στηριζόμενα ἐπὶ τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἀποτελοῦνται ἐκ μεγάλων ἀργῶν λίθων ἐξ ἀσβεστίτου, τινὲς τῶν ὁποίων ἔχουν πλάτος 0.60-0.80 μ. καὶ ὕψος 0.80 μ. περίπου. Δύο παράλληλοι σειραὶ τοιούτων λίθων ἀποτελοῦν τὸ πάχος τοῦ τοίχου τὰ δὲ διάμεσα πληροῦνται διὰ πηλοῦ καὶ μικροτέρων λίθων, τῶν πλατυτέρων ἐπιφανειῶν αὐτῶν τιθεμένων κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν ἢ ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν ὥστε νὰ ἀποτελοῦν τὸ μέτωπον τοῦ τοίχου.

Κατὰ δὲ τὴν κατωτέραν στρῶσιν ἐπὶ τοῦ βράχου πλησίον τῶν ἀργῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λίθων τίθενται μικρότεροι λίθοι κατὰ τὸ σύστημα τοῦ ὑστεροελλαδικοῦ τρόπου τοιχοδομίας, ὡς ὑποστηρίγματα τρόπον τινὰ αὐτῶν καὶ ὑποθεμελίωσις.

Περὶ τῆς χρονολογήσεως τοῦ τοίχου τούτου οὐδεμία ἀμφιβολία δύναται νὰ ὑπάρξῃ λόγῳ τῶν ἀνευρεθέντων ἐντὸς αὐτοῦ ὀστράκων, ἀνηκόντων πάντων εἰς τὴν τελευταίαν μεσοελλαδικὴν περίοδον.

Εἰκ. 4. Στρῶμα λατύπης ΒΑ τοῦ περιβόλου.

Στρωματογραφία. – Τὸ πρῶτον στρῶμα τῆς ἐπιφανείας τοῦ περιβόλου δὲν ἠδυνήθην νὰ παρακολουθήσω καθ' ὅλην αὐτοῦ τὴν ἔκτασιν. Διότι πολλὰ χώματα εἶχον ἀφαιρεθῆ κατὰ τὰς γενομένας ἀνασκαφὰς καὶ ἀναστηλώσεις τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ κατὰ τὴν πρὸς μεσημβρίαν καλλιέργειαν τοῦ χωραφίου.

Ἕνα ὅμως τοὐλάχιστον τμῆμα κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν παρέμεινεν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἄθικτον καὶ ἐκεῖ διεπιστώθη ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων ὀστράκων, ὅτι τὰ χώματα ἦσαν διατεταραγμένα κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους ἐκ τῆς καλλιεργείας, μέχρι βάθους 0.15 - 0.25 μ. περίπου, εἰς τὸ βάθος δὲ τοῦτο παρετήρησα στρῶμα ἀποτελούμενον ἐκ λατύπης ἐκ τῆς ἐπεξεργασίας λίθων, ὅπερ ἠδύνατο νὰ ἐκλειφθῇ ὡς τὸ δάπεδον τοῦ κύκλου (εἰκ. 4). Ἀλλὰ τὸ στρῶμα

Εἰκ. 5. Ἐπιτύμβιος στήλη μετὰ τμήματος τῆς βάσεως.

τοῦτο ἐξετείνετο πρὸς ἀνατολὰς πολὺ πέραν τοῦ ταφικοῦ περιβόλου, ἀρχικῶς δὲ ἐξελήφθη ὡς ἡ λατύπη τῶν πωρολίθων τῆς ὀλίγον ἀπωτέρω κειμένης καὶ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Wace ἐφέτος ἀνασκαφείσης κρήνης κλασσικῶν χρόνων.

Παρετηρήθη ὅμως ὅτι τὸ στρῶμα περιεῖχεν ἄφθονα μικρὰ ἀπεστρογγυλωμένα λιθάρια, οἷα τὰ τοῦ ἀμυγδαλολίθου καὶ εἶναι ἑπομένως πιθανόν,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὅτι ἡ λατύπη προέρχεται ἐκ τῆς κατεργασίας τῶν λίθων τοῦ τάφου τῆς Κλυταιμνήστρας.

Κατὰ τὸ δεύτερον στρῶμα, εἰς βάθος 0.20-0.45 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἦσαν ἀνάμικτα τῆς Μεσοελλαδικῆς καὶ Ὑστεροελλαδικῆς περιόδου. Εἰς δὲ τὸ κατώτατον σημεῖον τῆς στρώσεως εἰς βάθος 0.50 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐπιπέδου ἀνευρέθη τὸ ἥμισυ μέρος βάσεως ἐκ πώρου λίθου μετὰ διαμπεροῦς ἐγκοπῆς, ἐντὸς τῆς ὁποίας εὑρίσκετο καὶ τὸ ἐντὸς αὐτῆς προσαρμοζόμενον κάτω τμῆμα ἐπιτυμβίου στήλης (εἰκ. 5). Ἡ βάσις εὑρίσκεται καλῶς προσηρμοσμένη ἐντὸς στεγανοῦ ἐρυθρωποῦ πηλοῦ, ὥστε νὰ εἶναι βέβαιον ὅτι εὑρίσκεται *κατὰ χώραν* ἐπισημαίνουσα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν ὕπαρξιν τάφου, εἰς ὃν θὰ ἀνήκῃ ἡ στήλη.

Ἡ στήλη αὕτη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς καὶ μετακλασσικοὺς χρόνους δὲν θὰ εἶχεν ἐπιχωσθῆ πέραν τῶν 0.20 μ. περίπου καὶ ἑπομένως θὰ ἦτο ὁρατὴ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου, ὥστε ὁ περιηγητὴς νὰ ἀναφέρῃ παρὰ τοὺς ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τάφους τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τῶν ὀπαδῶν του καὶ τοὺς ἐκτὸς τῆς ἀκροπόλεως καὶ «ὀλίγον ἀπωτέρω τοῦ τείχους» τάφους τοῦ Αἰγίσθου καὶ τῆς Κλυταιμνήστρας, τοὺς ὁποίους τοῦ ὑπέδειξαν οἱ κάτοικοι τῶν Μυκηνῶν ὡς κατὰ παράδοσιν βασιλικοὺς τάφους. Οὕτω τὸ ἐπίπεδον, ἐφ' οὗ ἑδράζεται ἡ βάσις, εἶναι τὸ παλαιὸν δάπεδον τοῦ κύκλου. Ἀλλὰ τὸ στρῶμα τοῦτο δὲν εὑρίσκεται εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ κύκλου, κατερχόμενον πρὸς τὰ δυτικὰ λόγῳ τῆς κλίσεως τοῦ μαλακοῦ βράχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶναι ἐσκαμμένοι οἱ τάφοι. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς στρώσεως τῆς στήλης εἰς βάθος, μέχρι τοῦ βράχου τὰ χώματα ἦσαν φαιόχρωμα ἐντὸς αὐτῶν δὲ ἀνευρέθησαν ὄστρακα ἀγγείων τῶν τελευταίων χρόνων τῆς Μεσοελλαδικῆς περιόδου. Ποικίλλει δὲ τὸ βάθος τῆς στρώσεως ταύτης, ὡς εἴπομεν, ἀναλόγως τῆς κλίσεως τοῦ βράχου.

Οὐδὲν πάντως τεκμήριον δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν ὅτι ὁ κύκλος ἐσχημάτιζεν ἐπιτάφιον τύμβον. Τοὐναντίον δὲ τὸ βάθος εἰς ὃ εὑρέθησαν τὰ τεμάχια τῆς ἐπὶ τοῦ Γ' τάφου στήλης ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο, εὑρισκόμενον εἰς τὸ κέντρον περίπου τοῦ κύκλου, ἡ ἐπιφάνεια τοῦ ἐδάφους εὑρίσκετο εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον πρὸς τὴν παρὰ τὴν περίμετρον τοῦ κύκλου ἐπιφάνειαν.

Μία ἄλλη ἐξ ἄλλου ἀπόδειξις περὶ μὴ ὑπάρξεως τύμβου εἶναι τὰ ἐπὶ τοῦ βράχου εὑρεθέντα λαξεύματα. Οὕτως κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου Δ καὶ κατὰ τὴν δυτικὴν τοῦ τάφου Β ἀνευρέθησαν λελαξευμένοι ἐντὸς τοῦ βράχου μικροὶ στρογγύλοι λάκκοι πλήρεις χωμάτων μελανῶν προερχομένων ἐκ σήψεως ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ κατὰ τὸν τάφον Β πάλιν τὸν Ζ καὶ τὸν Γ, εὑρέθησαν καὶ αὔλακες, αἵτινες φαίνονται κατευθυνόμεναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τοὺς τάφους καὶ εἶχον σκοπόν, ὡς φαίνεται, νὰ ῥέουν δι' αὐτῶν αἱ προσφερόμεναι εἰς τοὺς νεκροὺς ὑγραὶ χοαί, πιθανῶς κατὰ τὰ ἐπιτάφια δεῖπνα. Αὐτὸ προϋποθέτει ὅτι ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου ἦτο ἐλευθέρα ἢ ἐλαχίστη ὑπῆρξεν ἐπίχωσις, διὰ νὰ εἶναι δυνατὴ ἡ λάξευσις, δεδομένου ὅτι αἱ διάφοροι ταφαὶ δὲν εἶναι σύγχρονοι.

Οἱ τάφοι καθορίζονται διὰ μικρῶν πετρῶν τιθεμένων γύρω τῆς περιμέτρου αὐτῶν. Τοιοῦτοι λίθοι εὑρέθησαν καὶ κατὰ τὸν Α καὶ Β τάφον ὑπάρχουν δὲ καὶ κατὰ τὸ νότιον τμῆμα τοῦ κύκλου, ὑποδεικνύοντες τὴν ὕπαρξιν τάφων. Ἐπί τινων ἐξ αὐτῶν ὅπως τοῦ Β, τοῦ Ζ καὶ τοῦ Η εὑρέθησαν καὶ μικροὶ σωροὶ πετρῶν.

ΤΑΦΟΙ

Ὁ κύκλος εἶναι πλήρης σκαπτῶν λακκοειδῶν τάφων ἐξ ὧν δὲν ἀνέσκαψα ἐφέτος παρὰ ἑπτά. Ὁ Α τάφος εἶχεν ἀνασκαφῇ πέρυσι, ὁ δὲ Θ εὑρέθη, ὡς ἀνωτέρω ἀναφέρω, σεσυλημένος. Διότι ἐκ τῆς ὅλης ἐπιφανείας τοῦ κύκλου ἀφῃρέθη μόνον τὸ ἀνώτατον στρῶμα (0.15 μ.), ἀνεσκάφη δὲ εἰς βάθος στρωματογραφικῶς μόνον τὸ βόρειον ἥμισυ καὶ αὐτὸ οὐχὶ καθ' ὁλοκληρίαν. Τρεῖς τοὐλάχιστον τάφοι ὑπάρχουν ἀκόμη κατὰ τὸ βορειότερον τμῆμα πλησίον τοῦ κυκλικοῦ τοίχου, ἐξ οὗ μέρους διέρχεται ὁ ὑδροσωλὴν τοῦ νέου ὑδραγωγείου τοῦ χωρίου καὶ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο ἦτο ἀδύνατος ἡ ἀνασκαφὴ ἄνευ τῆς κατασκευῆς νέου ἀγωγοῦ, παρεκκλίνοντος εἰς ἀπόστασιν 5 περίπου μέτρων ἀνατολικώτερον. Τὴν ἐργασίαν ταύτην ἀνέλαβεν ἰδίοις ἐξόδοις ἡ Κοινότης Μυκηνῶν ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις ἐβράδυνε περαιωθεῖσα μόνον ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς λήξεως τῆς ἀνασκαφῆς. Διὰ τοῦτο καὶ δὲν ἀνεσκάφη ὁ φέρων τὴν ἐπιτυμβίαν στήλην τάφος.

Διαφέρουν δὲ οἱ τάφοι καὶ κατὰ τὸ μέγεθος καὶ κατὰ τὴν μορφὴν εἰς πολλὰ σημεῖα. Γενικώτερον ὅμως δύναται νὰ λεχθῇ ὅτι οἱ μεγαλύτεροι τάφοι εἶναι καὶ βαθύτεροι καὶ πλουσιώτεροι, περιέχοντες περισσοτέρους τοῦ ἑνὸς νεκρούς, ἐνῷ οἱ μικροὶ ἀνήκουν συνήθως εἰς ἕνα νεκρὸν καὶ περιέχουν ὀλιγώτερα κτερίσματα[1]. Ἡ ἐπιφάνεια τοῦ βράχου κατὰ τοὺς τάφους εὑρίσκεται εἰς ὕψος 225.45 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης ἤτοι εἰς 16 περίπου μέτρων χαμηλότερον σημεῖον τῆς Πύλης τῶν Λεόντων. Τοῦτο δεικνύει τὴν ἀρχικὴν κλίσιν τοῦ λόφου, ἥτις σήμερον λόγῳ τῶν ἐπιχώσεων καὶ τῶν μεταγενέστερον οἰκοδομηθέντων κτισμάτων ἐλάχιστα εἶναι ἀντιληπτή.

[1] Μικροὶ τάφοι εὑρέθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως κύκλου τοῦ Schliemann καὶ δὴ κατὰ τὸ ἀνατολικὸν αὐτοῦ τμῆμα. Ἀναφέρονται ὑπὸ τοῦ Σταματάκη εἰς τὰς ἐκθέσεις του· πρβ. Χρ. ΤΣΟΥΝΤΑ, Μυκῆναι καὶ Μυκηναῖος Πολιτισμὸς σ. 116.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τάφος Β. – Καὶ πρῶτον μὲν ἀνεσκάφη ὁ Β τάφος εὑρισκόμενος εἰς 5.00 περίπου μέτρων ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ βορείου τοίχου τοῦ περιβόλου (εἰκ. 6). Κατὰ τὰς ἄνω στρώσεις τὰ χώματα ἦσαν ὑπομέλανα εἴς τινα δὲ σημεῖα κοκκινωπά, προφανῶς ἐκ τοῦ σεσαθρωμένου κοκκινωποῦ βράχου,

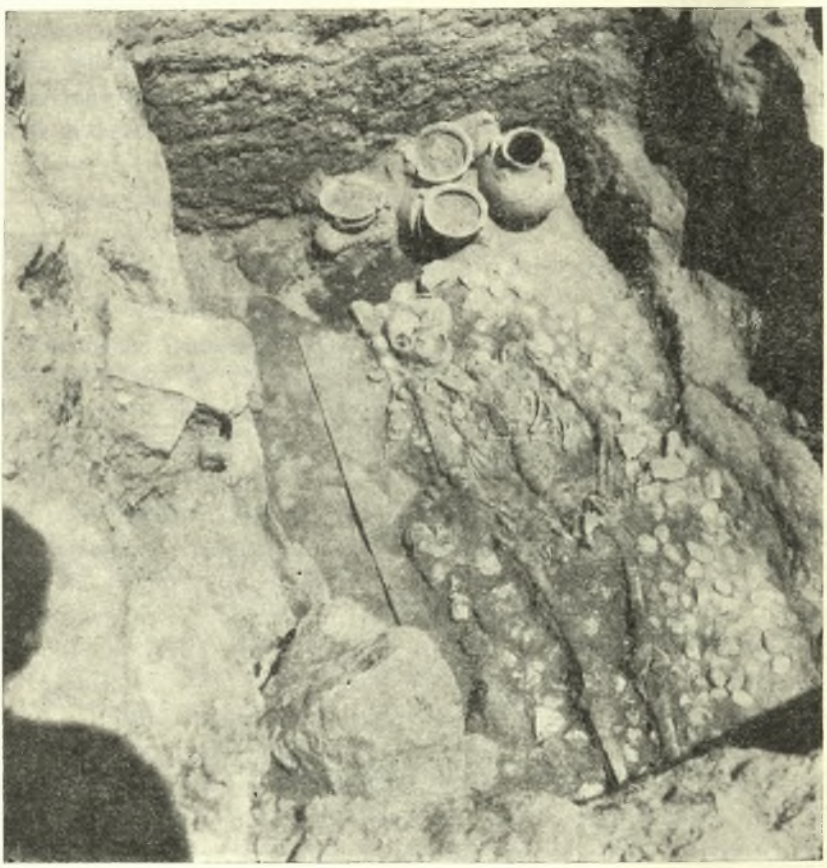

Εἰκ. 6. Ὁ τάφος Β μετὰ τοῦ σκελετοῦ καὶ τῶν εὑρημάτων.
Ἄποψις ἐκ Ν πρὸς Β.

ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐλαξεύθη ὁ τάφος. Τὰ χώματα δὲ ταῦτα ἦσαν ἀναμεμειγμένα μετὰ ἀκανονίστων πετρῶν, προερχομένων καὶ αὐτῶν ἐκ τῆς λαξεύσεως τοῦ βράχου, τοῦ ὁποίου ἡ ὑφὴ κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο διαφέρει ἀπὸ τοῦ ὑπολοίπου κροκαλοπαγοῦς βράχου. Τὰ χώματα λοιπὸν αὐτὰ καὶ οἱ λίθοι ἐχρησιμοποιήθησαν, καθὼς φαίνεται, πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἀνασκαφέντος λάκ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κου, τοῦ ὁποίου ἡ στέγη εὑρέθη κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ ὅλου βάθους του. Ἐξ οὗ καὶ ἐσχημάτιζε μικρὰν ἔξαρσιν ἐν εἴδει τύμβου ἄνωθεν τοῦ τάφου. Εἰς βάθος δὲ 0.80 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου εὑρέθη ὅτι σχηματίζεται βαθμίς (πατούρα) λελαξευμένη ἐπὶ τοῦ βράχου καὶ κατὰ τὰς δύο μακρὰς πλευρὰς τοῦ τάφου, οὕτως ὥστε νὰ σμικρύνεται ἡ ἐσωτερικὴ αὐτοῦ περίμετρος, ἀπὸ 2.85×2.17 μ. εἰς $2.27 \times 1\ 40$ μ. περίπου. Ἐπὶ τῆς βαθμίδος δὲ ταύτης ὑπῆρχε πηλὸς ἐρυθρωπὸς καὶ μικροὶ λίθοι χρησιμεύοντες διὰ τὴν στερέωσιν τῶν διὰ τὴν στέγασιν τοῦ τάφου ξυλίνων δοκῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη εὑρέθησαν ἀποτετυπωμένα ἐντὸς τοῦ πηλοῦ. Εὑρέθη δὲ καὶ σεσαθρωμένον ὑπόλευκον χῶμα, ἐκ τῆς σήψεως τῶν δοκῶν, ὥστε

Εἰκ. 7. Μινύεια κύπελλα τοῦ τάφου Β.

οὐδεμία νὰ ὑπάρχῃ ἀμφιβολία περὶ τῆς διὰ ξυλίνων δοκῶν στεγάσεως τοῦ τάφου. Κατὰ τὰς στενὰς πάλιν πλευρὰς ὑπάρχει τοῖχος ἐκ πλίνθων φθάνων ἀπὸ τοῦ πυθμένος μέχρι τοῦ ὕψους τῆς ἐπὶ τοῦ βράχου βαθμίδος καὶ τοῦ αὐτοῦ περίπου πάχους πρὸς αὐτήν. Ἐχρησίμευον δὲ οἱ πλινθόκτιστοι οὗτοι τοῖχοι διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ λεία ἐπιφάνεια καὶ κανονικὴ κατὰ τὰς ἐσωτερικὰς πλευρὰς τοῦ τάφου. Ἀλλὰ καὶ ὄρθιοι δοκοὶ ὑπῆρχον κατὰ τὰς τέσσαρας γωνίας τοῦ τάφου, κατὰ τὰς ὁποίας ἀπεκαλύφθησαν τέσσαρες ὀπαὶ κατὰ τὸν πυθμένα διὰ τὴν στερέωσιν τῶν ὀρθίων δοκῶν. Εἰς βάθος 1.65 μ. περίπου εὑρέθη ὁ σκελετὸς ἑνὸς νεκροῦ. Ἔκειτο δὲ οὗτος ἐκτάδην κατὰ τὸ μέσον ἔχων τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς τὰ ἄνω καὶ τὴν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν, εἶχε δηλ. διεύθυνσιν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Τὸ μῆκος τοῦ σκελετοῦ ἀνέρχεται εἰς 1.80 μ. περίπου.

Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἦτο ἐστρωμένον διὰ μικρῶν κροκαλῶν, προερχομένων ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως του κροκαλοπαγοῦς βράχου, ἐντὸς τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὁποίου εἶναι ἐσκαμμένοι οἱ τάφοι. Ἡ τοιαύτη στρῶσις διατηρεῖται νῦν ἀνέπαφος, εἶναι δὲ εἰς ἡμᾶς γνωστὴ καὶ ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως τάφων τοῦ Schliemann. Δὲν εὑρέθησαν ὅμως πλάκες ἐκ σχιστολίθου, καλύπτουσαι τὴν στέγην τοῦ τάφου, ἐξ οὗ ὑποθέτω ὅτι ἐπὶ τῶν δοκῶν τῆς στέγης ἐτοποθετοῦντο κάλαμοι ὡς ἐπὶ τοῦ τάφου Γ ἢ ἄλλο τι οὕτως ὥστε νὰ σχηματίζεται ἀδιαπέραστος ἐπιφάνεια, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐρρίπτοντο τὰ χώ-

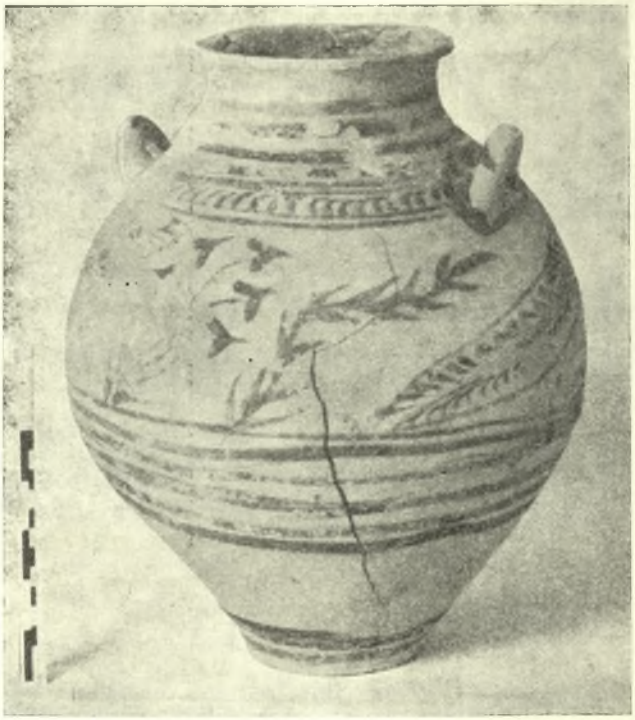

Εἰκ. 8. Ἀμφορεὺς τοῦ τάφου Β.

ματα καὶ ἐπληροῦτο ὁ τάφος. Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν 7 ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὰ δύο εὑρέθησαν κατὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν, τὰ δὲ λοιπὰ κατὰ τὴν βορείαν αὐτοῦ πλευράν (εἰκ. 7, 8). Ἐκ τούτων τὰ τέσσαρα ἦσαν ἁπλᾶ κίτρινα μινύεια κύπελλα μετὰ δύο ταινιοειδῶν λαβῶν καὶ ἐλαφρῶς κοίλης βάσεως φερούσης 15-18 αὐλακώσεις. Ὁ πηλὸς ἔχει ἀνοικτὸν ὑποπράσινον χρῶμα. Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀγγείων ὡραιότατος εἶναι ἀμαυρόχρωμος ἀμφορεύς, ὕψ. 0.32 μ., μετὰ δύο καθέτων κυλινδρικῶν λαβῶν ἐπὶ τοῦ ὤμου, σφαιρικοῦ πώματος καὶ στερεᾶς βάσεως. Φέρει πλουσίαν διακόσμησιν ὑδρο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χαρῶν φυτῶν (κισσοειδῆ φύλλα καὶ κυματοειδῆ στελέχη) δι' ἀμαυροῦ ἀνοικτοῦ χρώματος ἐπὶ ἀνοικτοῦ πρασινωποῦ καθαροῦ πηλοῦ.

Δεδομένου ὅτι ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου μία μόνον ἐγένετο ταφὴ δυνάμεθα νὰ χρονολογήσωμεν τὸν τάφον εἰς τοὺς τελευταίους μεσοελλαδικοὺς χρόνους. Πολύτιμα κτερίσματα δὲν εὑρέθησαν πολλά. Δύο χρυσᾶ περιβραχιόνια ἐκ λεπτοῦ ἐλάσματος, μία χαλκῆ μάχαιρα καὶ μία ἐξ ἠλέκτρου ταινία παρὰ τὴν ὀσφύν [1].

Τάφος Γ. – Ἀνεσκάφη ἀκολούθως ὁ Γ τάφος, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἐκσκαφὴ λόγῳ τοῦ μεγέθους διήρκεσεν ἐπὶ εἰκοσαήμερον. Ὁ τάφος οὗτος, εὑρισκόμενος νοτιοδυτικῶς τοῦ τάφου Β καὶ κατὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους παρὰ τὴν ἀμαξιτὴν ὁδόν, δὲν εἶχεν ἐπ' αὐτοῦ βαθεῖαν ἐπίχωσιν. Ἀλλ' εὐθὺς μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πρώτης καὶ δευτέρας, ἐξ ὑποφαίων χωμάτων, στρώσεως εἰς βάθος 0.35 μ. περίπου ἀνεφάνη ἡ ἐν τῷ μαλακῷ βράχῳ περίμετρος αὐτοῦ ἔχουσα μῆκος μὲν 3.80 μ. καὶ πλάτος 2.80 μ. μὲ διεύθυνσιν καὶ πάλιν ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Εἰς βάθος 0.50 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους πλησιέστερον πρὸς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ βράχου εὑρέθησαν ἀτάκτως ἐρριμμένα τεμάχια πωρίνης στήλης καθὼς καὶ τὸ ἥμισυ ἐκ πωρίνης βάσεως παρομοίας πρὸς τὴν παρὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ κύκλου εὑρεθεῖσαν (εἰκ. 9, 10). Ἐκ τῶν τεμαχίων δὲ τούτων συναρμολογεῖται ὁλόκληρος στήλη ἔχουσα

[1] Εἶχον ἤδη καταθέσει τὴν ἔκθεσίν μου ταύτην, ὅτε ἀνέγνωσα τὴν μελέτην τοῦ κ. ΣΠ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΥ εἰς τὸν πανηγυρικὸν τόμον «Γέρας Ἀντωνίου Κεραμοπούλλου» περὶ τῶν νέων βασιλικῶν τάφων τῶν Μυκηνῶν (σ. 54 κ.ἑ.). Δὲν πρόκειται βεβαίως νὰ ἀπαντήσω ἐνταῦθα εἰς ὅσα νομίζω ὅτι σφάλλεται, διότι δὲν παρηκολούθησεν ὁλόκληρον τὴν ἀνασκαφήν. Σκοπός μου ἐνταῦθα εἶναι νὰ δώσω σύντομον ἁπλῶς ἔκθεσιν τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς, ἀφοῦ ἄλλως τε αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τῆς ἐκδόσεως τῶν Πρακτικῶν. Θεωρῶ ὅμως σκόπιμον νὰ ἀναφέρω ἐδῶ ἓν παράδειγμα διὰ νὰ ἀποδειχθῇ εἰς πόσον ἀβέβαια συμπεράσματα εἶναι δυνατὸν νὰ ὁδηγήσῃ πρόχειρος καὶ βεβιασμένη δημοσίευσις. Περὶ τοῦ μοναδικοῦ νεκροῦ τοῦ τάφου τούτου, τὸν ὁποῖον ἐγὼ ἐθεώρησα εἰς τὰς σημειώσεις μου ὡς ἀνήκοντα εἰς ἄνδρα, ὁ κ. Μαρινᾶτος γράφει ὅτι θεωρεῖ πιθανώτερον «ὅτι πρόκειται περὶ γυναικός, ἐκτὸς ἐὰν εἰδικὴ ἀνθρωπολογικὴ ἔρευνα ἤθελεν ἀποδείξει τοὐναντίον». Καὶ τοῦτο διότι 1) τὰ μικρὰ μαχαίρια δὲν ἀποτελοῦσιν ὅπλον πολεμικὸν 2) διότι τὰ ὀλίγα κοσμήματα, ἂν καὶ κοινὰ εἰς ἀμφότερα τὰ φῦλα, προσιδιάζουσι μᾶλλον εἰς γυναῖκας 3) διότι ὑπὲρ τὸν τάφον δὲν εὑρέθη στήλη. Ἀλλὰ νομίζω ὅτι καὶ τὸ μαχαίριον δύναται νὰ μὴ ἀποτελῇ μὲν ὅπλον πολεμικὸν ἀλλὰ προσιδιάζει εἰς ἄνδρα. Εὑρέθησαν δὲ παρόμοια μαχαίρια καὶ εἰς τὸν Η τάφον καὶ εἰς τὸν Λ ἀνήκοντας εἰς ἄνδρας. Τὸ γεγονὸς ὅτι δὲν εὑρέθη ἐπ' αὐτοῦ ἐπιτύμβιος στήλη δὲν ἀποτελεῖ τεκμήριον, ὅτι ὁ τάφος ἀνήκει εἰς γυναῖκα. Διότι ἐπὶ τοῦ ἀνασκαφέντος νῦν Ο τάφου, ἀνήκοντος ἀσφαλέστατα εἰς γυναῖκα, ὡς εἶναι φανερὸν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων κοσμημάτων, ὑπῆρχε μεγάλη ἐπιτύμβιος ἀκόσμητος στήλη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μῆκος μὲν 1.05 μ., πλάτος 0.60-0.62 μ. καὶ πάχος 0.09 μ. φέρουσα παράστασιν κυνηγίου λεόντων καὶ σπειρῶν. Κυρίως εἰπεῖν ἡ παράστασις διαιρεῖται δι' ἀναγλύφου γραμμῆς εἰς δύο διακοσμητικὰ πεδία. Τὸ ἄνω πεδίον κοσμεῖται διὰ συνεχῶν σπειρῶν. Εἰς τὸ κάτω πεδίον ἐν τῷ κέντρῳ παρίστανται δύο ὀρθούμενοι ἐπὶ τῶν ὀπισθίων ποδῶν, ἀντιθέτως, λέοντες.

Εἰκ. 9. Τεμάχια ἐπιτυμβίου στήλης ἐπὶ τοῦ τάφου Γ.

Μεταξὺ τῶν λεόντων ἐλλείπει ἡ παράστασις, ζῴου πιθανῶς, ἐκ τῆς μεταγενεστέρας λαξεύσεως τοῦ λίθου. Ἴχνη ἐκ τῶν ποδῶν τοῦ ζῴου σώζονται κατὰ τὸ κατώτερον μέρος. Δεξιόθεν παρίσταται ἀνὴρ κρατῶν δι' ἀμφοτέρων τῶν χειρῶν μάχαιραν ἐνῶ ἀριστερόθεν εἰς ἄλλος ἀνὴρ ἔχει ἤδη ἀνατραπῆ μὲ τὰς χεῖρας πρὸς τὰ ἄνω καὶ τοὺς πόδας ὁριζοντίως. Πλησίον τῆς οὐρᾶς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ἀριστεροῦ λέοντος ὑπάρχει γεγλυμμένον τὸ συμβολικὸν waz ἐνῶ πλησίον τῶν ποδῶν τοῦ ἀριστερόθεν ἀνδρὸς ἕτερον σύμβολον σχήματος κλειστοῦ Η. Ἀλλ' ἡ στήλη φέρει εἰς τὸ μέσον τετράπλευρον ὀρθογώνιον διαμπερῆ ἐγκοπὴν μήκους 0.70 μ. καὶ πλάτους 0.13-0.18 μ., ἐξ οὗ συμπεραίνω ὅτι ἡ στήλη ἐχρησιμοποιήθη μεταγενεστέρως ὡς βάσις ἑτέρας στήλης, ὅταν

Εἰκ. 10. Ἐπιτύμβιος στήλη τοῦ τάφου Γ.

θὰ εἶχε πιθανῶς θραυσθῆ εἰς τεμάχια κατὰ μίαν τῶν ἀλλεπαλλήλων ταφῶν ἡ πρώτη. Εἰς τὴν δευτέραν δὲ αὐτὴν στήλην ἀνήκει πιθανῶς τεμάχιον ἄνευ γλυφῶν εὑρεθὲν καθέτως μεταξὺ τῶν τεμαχίων τῆς πρώτης, τῆς χρησιμοποιηθείσης ὡς βάσεως. Τὸ ἐπίπεδον εἰς τὸ ὁποῖον εὑρέθησαν αἱ στῆλαι, ὀλίγον βαθύτερον τῶν χειλέων τοῦ τάφου, δὲν ἦτο βεβαίως τὸ ἀρχι-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κόν. Ἀλλὰ δύναται νομίζω νὰ ἑρμηνευθῇ τὸ πρᾶγμα ἂν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁλόκληρος ἡ ἐπιφάνεια τοῦ τάφου ἐβυθίσθη παρασύρασα καὶ τὴν ἐπιτύμβιον στήλην κατὰ τὸν χρόνον τῆς καταρρεύσεως τῆς στέγης τοῦ τάφου, ὁπότε καὶ ἡ ἐπὶ τοῦ τάφου ἔξαρσις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπῆρχεν ἡ στήλη, θὰ ἐξηφανίσθη. Διότι ἐκ τῶν μέχρι σήμερον δεδομένων πιστεύω ὅτι ὁλόκληρος

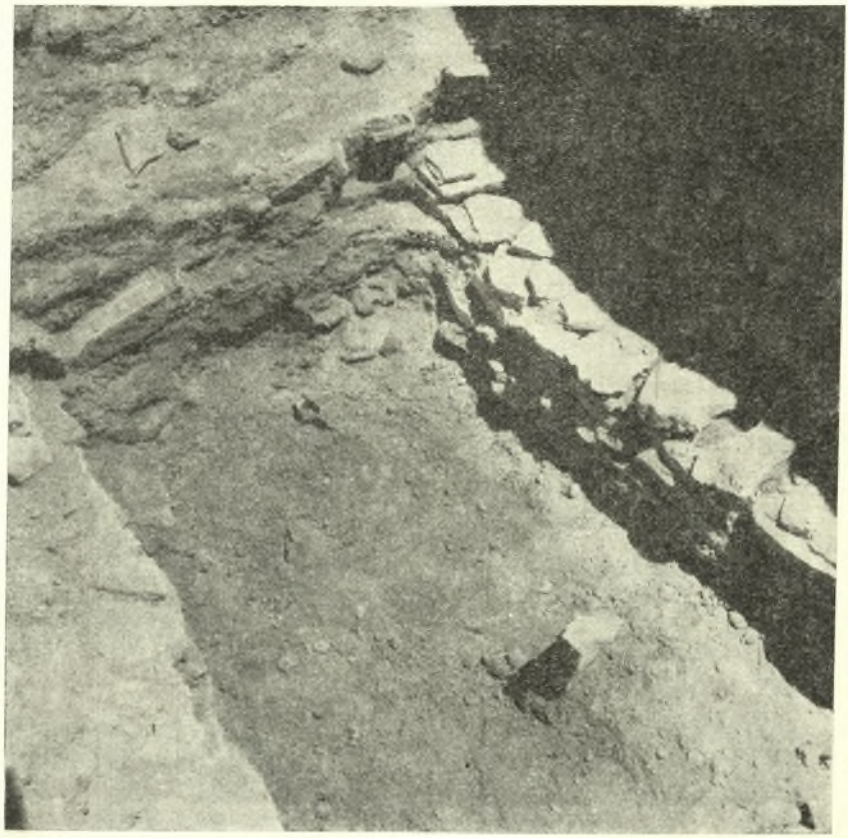

Εἰκ. 11. Ὁ τάφος Γ πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ τελευταίου στρώματος.

μὲν ὁ κύκλος δὲν ἀπετέλει τύμβον ἀλλ' ὅτι ὅμως ἐπὶ ἑκάστου τάφου ἐσχηματίζετο ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τυμβοειδὴς ἔξαρσις, διότι ἐπλεόναζον πάντοτε ἐκ τῆς σκαφῆς τοῦ βράχου τὰ χώματα τοῦ κατωτέρου κενοῦ μέρους τοῦ τάφου τοῦ καλυπτομένου διὰ τῆς στέγης. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται, νομίζω, καὶ ἐκ τῆς διαπιστώσεως ὅτι κατὰ τὰ χείλη ἑκάστου τάφου ὑπῆρχε σειρὰ πετρῶν, χρησιμεύουσα βεβαίως πρὸς συγκράτησιν τῶν ὑπὲρ τὸν τάφον ἐξεχόν-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

των χωμάτων καὶ καθορισμὸν τῶν ὁρίων αὐτοῦ. Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν τάφον Β, ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων τοῦ ὁποίου ἐλάχιστα σχετικῶς ὄστρακα ἀνευρέθησαν, εἰς τὰς ἐπιχώσεις τοῦ τάφου Γ εὑρέθησαν πλῆθος ὀστράκων πηλίνων ἀγγείων, ἐξ ὧν ἠδυνήθημεν νὰ σχηματίσωμεν 25 περίπου πλήρη ἀγγεῖα διαφόρων σχημάτων, τῆς Μεσοελλαδικῆς πάντοτε περιόδου, προερχομένων προφανῶς ἐκ τῶν ἀλλεπαλλήλων ταφῶν, κατὰ τὰς ὁποίας πολλὰ τῶν παλαιοτέρων κτερισμάτων θὰ ἐθραύοντο. Εἰς τοῦτο δὲ νομίζω ὅτι πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ ἡ ἀνεύρεσις κατὰ διάφορα σημεῖα τοῦ τάφου ὀστῶν ἀνθρωπίνων καὶ μικρῶν ἄλλων κτερισμάτων ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

Τὸ βάθος τοῦ τάφου ἀπὸ τοῦ βράχου εἶναι 3.20 μ. Κατὰ δὲ τὰς μακρὰς πλευρὰς ὑψοῦνται ἀπὸ τοῦ πυθμένος εἰς ὕψος 0.80 μ. περίπου δύο τοιχάρια ἐκ πλακῶν σχιστολίθου καὶ πρασινωποῦ πηλοῦ Πλέσσα, κοινοῦ καὶ ἐξ ἄλλων χρήσεων τοιχοδομίας καὶ κεραμουργικῆς εἰς τὰς Μυκήνας (εἰκ. 11). Κατὰ τὰς στενὰς πάλιν πλευρὰς ὑπάρχουν τοῖχοι ἐκ πλίνθων ὡς ἐν τῷ τάφῳ Β. Οὕτως αἱ ἐσωτερικαὶ κατὰ τὸν πυθμένα διαστάσεις τοῦ τάφου μειοῦνται εἰς 3.20×1.80 περίπου. Καθ' ὅλον τὸ βάθος τοῦ τάφου εὑρέθησαν πολλὰ τεμάχια ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ Πλέσσα προερχόμενα καὶ αὐτὰ ἐκ τῶν διαδοχικῶν διανοίξεων τῆς στέγης τοῦ τάφου πρὸς ἐναπόθεσιν νέων νεκρῶν.

Διότι καὶ ἡ στέγη ἐδῶ ἐκαλύπτετο ὑπὸ ξυλίνων δοκῶν τοποθετουμένων ἐπὶ τῶν δύο τοιχαρίων τῶν μακρῶν πλευρῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἴχνη καὶ ὁλόκληρα τεμάχια εὑρέθησαν καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ ἐπὶ τῶν χωμάτων κατὰ τὸ ἐπίπεδον τῆς στέγης καὶ ἠδυνήθημεν μάλιστα νὰ μετρήσωμεν κατὰ προσέγγισιν καὶ τὸ πάχος αὐτῶν καὶ τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαστήματα. Ἐπὶ δὲ τεμαχίων τινῶν πηλοῦ εὑρέθησαν τὰ ἀποτυπώματα ἐκ λεπτῶν καλάμων πιθανῶς, ἐξ οὗ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἄνωθεν τῶν δοκῶν ἐτοποθετοῦντο κάλαμοι καὶ ἐπ' αὐτῶν στρῶμα ἐκ πηλοῦ Πλέσσα οὕτως ὥστε ἡ κάλυψις τοῦ τάφου νὰ καθίσταται ἀδιάβροχος.

Ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου εὑρέθησαν τέσσαρες σκελετοί (εἰκ. 12)· ἐκ τούτων ὁ εἷς εὑρίσκετο κατὰ τὸ μέσον καὶ πλησιέστερον πρὸς τὴν δυτικὴν πλευρὰν κείμενος ἐκτάδην ἔχων ἀνοικτὰς τὰς χεῖρας καὶ τὰ σκέλη. Τὴν στάσιν ταύτην δὲν ἠδυνήθην νὰ ἐξηγήσω ἄλλως εἰμὴ ὅτι ὁ νεκρὸς ἐτέθη ἐντὸς τοῦ τάφου τοποθετημένος ἐπὶ ξυλίνης κλίνης ἢ μαξιλαρίων ἢ καὶ βαρέων κλινοσκεπασμάτων ἢ στρωμάτων, ἅτινα ἀπεσαθρώθησαν. Διότι καθ' ὅλην σχεδὸν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου, ὅπου εὑρίσκετο ὁ προκείμενος σκελετός, τὰ χώματα ἄνωθεν τῶν χαλίκων τῆς στρώσεως ἦσαν βαθέως ἀμαυρά, προερχόμενα ἐξ ἀποσυνθέσεως ὀργανικῆς οὐσίας[1]. Ἡ διεύ-

[1] Ὁ κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ, ἔ. ἀ. σ. 62 ἀπορρίπτει τὴν γνώμην ταύτην δεχόμενος ὡς βέβαιον ὅτι ὁ νεκρὸς «*εἶχε καλυφθῆ διὰ τῆς ποδηνεκοῦς ὀκτωσχήμου ἀσπίδος του*». Ἀλλ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θυνσίς του ἦτο ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον. Ὁ δεύτερος σκελετὸς ἔκειτο κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν μὲ διεύθυνσιν ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς. Εὑρέθη δὲ οὗτος πλαγιασμένος κατὰ τὴν δεξιὰν πλευράν, ἔβλεπε λοιπὸν πρὸς βορρᾶν.

Εἰκ. 12. Ἄποψις τοῦ τάφου Γ μετὰ τῶν σκελετῶν.

Ὁ τρίτος καὶ τέταρτος σκελετὸς εὑρέθησαν ὁ εἷς ἐπὶ τοῦ ἄλλου κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου (εἰκ. 13). Ἐκ τῶν δύο τούτων τοῦ κατωτέρου τὰ

εἰς τὴν αὐτὴν στάσιν εὑρέθησαν κατὰ τὰς νεωτέρας ἀνασκαφὰς καὶ εἷς τῶν σκελετῶν τοῦ Ν τάφου, ἀνήκων εἰς πολεμιστήν, καὶ ὁ σκελετὸς τοῦ Μ τάφου ἀνήκων εἰς νέαν γυναῖκα, ἥτις βεβαίως δὲν ἔφερεν ἀσπίδα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὀστᾶ εὑρίσκοντο συσσωρευμένα, ἐνῷ ὁ ἄνωθεν σκελετὸς εὑρίσκετο καὶ αὐ-

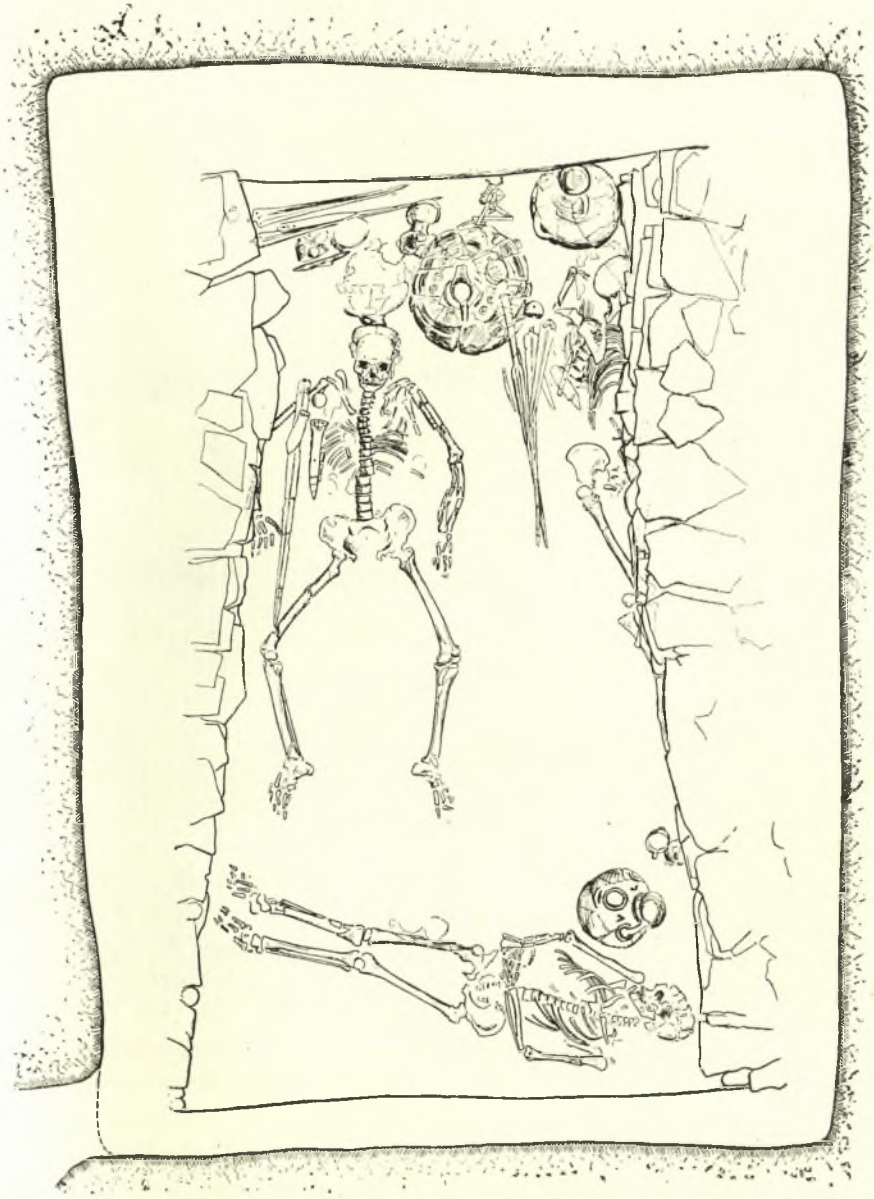

Εἰκ. 13. Σχεδίασμα τοῦ πυθμένος τοῦ τάφου Γ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸς πλαγιασμένος κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν βλέπων πρὸς δυσμάς. Ἐκ τῆς θέσεως λοιπὸν τῶν σκελετῶν τοῦ Γ τάφου ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ διεύθυνσις τῶν νεκρῶν καὶ ἡ θέσις αὐτῶν ἐντὸς τῶν τάφων δὲν ἦτο καθωρισμένη, ὡς ὑπέθετόν τινες τῶν ἐρευνητῶν μέχρι σήμερον. Τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου ὑπῆρξαν πλουσιώτατα καὶ εἰς πήλινα ἀγγεῖα καὶ εἰς πολύτιμα κτερίσματα. Κατὰ τὴν βορειοδυτικὴν γωνίαν τοῦ τάφου εὑρέθησαν 4 πήλινα μικρὰ ἀγγεῖα καὶ τὰ πλουσιώτερα κτερίσματα 2 μεγάλα χαλκᾶ ξίφη (εἰκ. 14): καὶ 1 ξιφίδιον μετὰ μύκητος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ καὶ πλησίον αὐτῶν ὄγκος προερχόμενος ἐκ τῆς ἀποσαθρώσεως ξυλίνου κιβωτίου (εἰκ. 15), περιέχων διάφορα χρυσᾶ, ἀργυρᾶ καὶ χαλκᾶ κτερίσματα, μεταξὺ τῶν ὁποίων χρυσοῦν

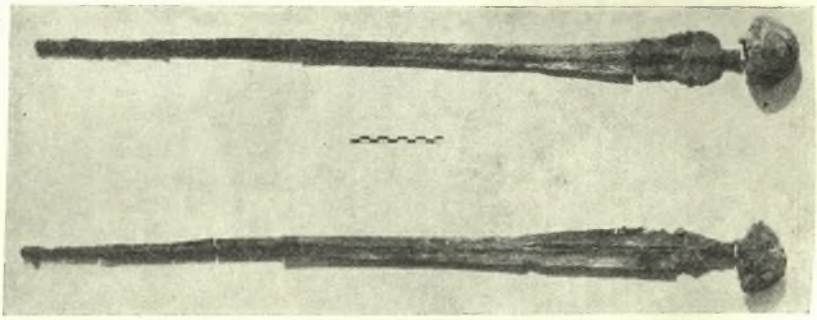

Εἰκ. 14. Χαλκᾶ ξίφη ἐκ τοῦ τάφου Γ.

κύπελλον καὶ περιδέραιον ἐκ χαλκῶν χανδρῶν μιᾶς ἐξ ὀρείας κρυστάλλου καὶ ἄλλης ἐξ ἀμεθύστου μετὰ παραστάσεως γενειοφόρου ἀνδρὸς ἀρίστης δὲ τέχνης (εἰκ. 16). Πρὸς πληρεστέραν ἐξασφάλισιν τοῦ κιβωτίου τούτου, τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο δυνατὸν διὰ τεχνικῶν μέσων νὰ διατηρηθῶσι τὰ σωζόμενα μικρὰ τμήματα ξύλου, ἐξήγαγον ὁλόκληρον τὸν ὄγκον, ἀφοῦ προηγουμένως περιωρίσαμεν τοῦτον διὰ παραφίνης καὶ γύψου καὶ μετέφερον, ὡς ἐξήχθη, μετὰ τῶν ἄλλων εὑρημάτων εἰς τὸ Ἐθν. Ἀρχ. Μουσεῖον. Δὲν δύναμαι διὰ τοῦτο νὰ γνωρίζω τὸ ἀκριβὲς αὐτοῦ περιεχόμενον. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ κιβωτίου εὑρέθη χαλκοῦν μικρὸν ποτήριον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο δύο ἀλαβάστρινοι μύκητες ξιφῶν καὶ παρ' αὐτὸ προσωπὶς ἐξ ἠλέκτρου (εἰκ. 17), διασωθεῖσα εὐτυχῶς ὁλόκληρος καίτοι ἐθραυσμένη εἰς τεμάχια λόγῳ τῆς ὑφῆς τοῦ μετάλλου.

Κατὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ 1ου νεκροῦ εὑρέθησαν ἐπίσης 1 ξίφος χαλκοῦν μετὰ ἀλαβαστρίνου μύκητος, ἓν ἐγχειρίδιον καὶ δύο μάχαιραι χαλκαῖ. Κατὰ δὲ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ 3ου νεκροῦ εὑρέθησαν 2 ἕτερα ξίφη μετὰ ἐλεφαντίνων λαβῶν, ἓν ἐγχειρίδιον, αἰχμὴ ἀκοντίου καὶ δύο μά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χαιραι, ἅπαντα χαλκᾶ. Περὶ τὴν ὀσφὺν τοῦ 4ου σκελετοῦ εὑρέθη κατὰ χώραν χαλκῆ ζώνη μετὰ ὀπῶν κατὰ τὰ ἄκρα πρὸς προσαρμογήν. Κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν πάλιν εὑρέθησαν δύο μεγάλα πήλινα ἀγγεῖα, ἀμφορεὺς ἄνευ παραστάσεων καὶ πρόχους (εἰκ. 18) μετὰ παραστάσεως ἑλίκων

Εἰκ. 15. Ὄγκος ξυλίνου κιβωτίου μετὰ κτερισμάτων.

καὶ σπειρῶν, τῆς ὁποίας ἡ χρονολόγησις δύναται νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν μεταβατικὴν περίοδον μεταξὺ τῆς Μεσοελλαδικῆς καὶ τῆς Ὑστεροελλαδικῆς Ι περιόδου. Ἀνήκει δηλαδὴ προφανῶς εἰς τὴν τελευταίαν ταφήν. Γενικώτερον δὲ δύναται νὰ ἐξαχθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ἐν τῷ Γ τάφῳ ὡς καὶ τοῖς λοιποῖς τάφοις, ἐν οἷς πλείονες ἐγένοντο ταφαί, ἀγγεῖα, τὰ εὑρεθέντα ὁλόκληρα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ ἄθικτα ἐν τῷ πυθμένι τοῦ τάφου, ἀνάγονται εἰς τὰς τελευταίας ταφάς, ἐνῷ τὰ ὄστρακα τὰ ἐν τῇ ἐπιχώσει ἀνήκουν εἰς ἀγγεῖα τῶν παλαιοτέρων ταφῶν, θραυσθέντα κατὰ τὰς μεταγενεστέρας χρήσεις τοῦ τάφου. Παρὰ τὴν κεφαλὴν τοῦ τρίτου σκελετοῦ εὑρέθη χρυσοῦν ποτήριον (εἰκ 19) φέρον ἐγγλύπτους ἐγκαρσίας αὔλακας, περιέχον ὀργανικήν τινα οὐσίαν, ἥτις δὲν ἐξητάσθη ἀκόμη χημικῶς, πλησίον δὲ τοῦ βορείου τοίχου 3 χρυσᾶ κοσμήματα, ταινία δηλαδὴ χρυσῆ μικρὸν διάδημα ἢ κόσμημα τῆς κεφαλῆς καὶ

Εἰκ. 16. Μεγέθυνσις παραστάσεως ἀνδρὸς ἐπὶ σφραγιδολίθου ἐξ ἀμεθύστου Γ τάφου.

χρυσῆ ἐπίσης «ἐπιγονατίς», ὡς συνήθως λέγεται. Ἀλλ' ἡ ἀνεύρεσις τοῦ κοσμήματος τούτου μεμονωμένου καὶ οὐχὶ ζεύγους, ὡς ἔδει νὰ εἶναι αἱ ἐπιγονατίδες, καὶ ἡ παρ' αὐτὸ ἀνεύρεσις ἄλλων χρυσῶν κοσμημάτων, χρησιμοποιουμένων πιθανώτατα ὡς ποικιλμάτων τῆς ἐνδυμασίας ἢ τῆς κόμης, ἐπιτρέπει εἰς ἡμᾶς νὰ πιστεύσωμεν ὡς ὁμοειδῆ καὶ τὴν χρῆσιν τοῦ κοσμήματος, ὡς ὑπέθεσεν ἄλλωστε ὁ ἀείμνηστος Persson [1] ἐκλαμβάνων τοῦτο ὡς κόσμημα φαρέτρας. Σημειωτέον ὅτι παρόμοιον κόσμημα εὑρέθη καὶ πέρυσι ἐντὸς τοῦ τάφου Α μεμονωμένον δὲ καὶ αὐτό. Δύο ἕτερα μικρὰ ἀγγεῖα εὑρέθησαν πλησίον τῶν χρυσῶν κοσμημάτων καθὼς καὶ μία πηλίνη ὑδρία

[1] B.S.A. XLVI, 1951 σ. 125 πίν. 13α.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ δύο μικρότερα ἀγγεῖα εὑρέθησαν πλησίον τοῦ 2ου σκελετοῦ κατὰ τὴν νοτιοανατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου. Οὕτως ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐκ τοῦ Γ τά-

Εἰκ. 17. Προσωπὶς ἐξ ἠλέκτρου τοῦ τάφου Γ.

φου ἐξαχθέντων ἀγγείων καὶ ἐκείνων ἅτινα συνηρμολογήθησαν ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν ἐξαχθέντων ἐκ τῶν ἐπιχώσεων αὐτοῦ ἀνέρχεται εἰς 45 περίπου. Ἐκ τούτων θαυμάσιον κομψοτέχνημα κεραμεικῆς τῆς μεταβατικῆς με-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ταξὺ τῆς ὑστέρας Μεσοελλαδικῆς καὶ πρωίμου Ὑστεροελλαδικῆς Ι περιόδου ἀποτελεῖ ἡ προαναφερθεῖσα πρόχους εὑρεθεῖσα in situ κατὰ τὴν βορείαν πλευρὰν τοῦ τάφου. Εἶναι δὲ αὕτη ἐκ πηλοῦ κιτρινωποῦ κεραμοχρόου ἀνοικτοῦ καὶ ἔχει στιλπνὴν ἐπιφάνειαν, διὰ στιλπνοῦ γανώματος ἐπειλημμένην.

Εἰκ. 18. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Γ.

οὐδαμοῦ δὲ ἀπολεπισθέντος. Φέρει διακόσμησιν γραπτὴν δι' ἐρυθροῦ πρὸς τὸ καστανόξανθον χρώματος. Τὸ κύριον σῶμα τοῦ ἀγγείου κοσμεῖται διὰ τεσσάρων ἐπαλλήλων σειρῶν σπειρῶν, περιοριζόμενον ἄνω καὶ κάτω διὰ διπλῶν ζωνῶν, ἐξ ὧν τινὲς φέρουν κυματοειδεῖς γραμμάς. Ὁ ὦμος πάλιν τοῦ ἀγγείου κοσμεῖται θαυμασίως δι' ἑλίκων καὶ κυματοειδῶν κλάδων, ἐξ ὧν ἐκφύονται φύλλα δρυός. Κατὰ τὸ χεῖλος ὑπάρχουν μαστοειδεῖς ὀφθαλ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μοί. Ἐκτὸς μικρῶν ἐλλείψεων κατὰ τὸ χεῖλος τὸ μοναδικὸν τοῦτο ἀγγεῖον συνεκολλήθη ἐξ ὁλοκλήρου καὶ ἡ διατήρησις αὐτοῦ εἶναι ἀρίστη. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων ἀγγείων χαρακτηριστικὰ εἶναι πτηνόσχημοί τινες πρόχοι συναρμολογηθεῖσαι ἐκ τῶν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ὀστράκων, ἐξ ὧν μία ὕψ. 0.31 μ. ἐκ πρασινωποῦ πηλοῦ καὶ ἀμαυρῶν διακοσμήσεων φέρει ἐπὶ τοῦ σώματος τοῦ ἀγγείου παράστασιν χελιδόνων (εἰκ. 20). Ἐπὶ τῆς προχοῆς ὑπάρχει ὀφθαλμὸς καὶ κάτωθεν αὐτῆς περιδέραιον ἀποδιδόμενον διὰ στιγμῶν. Αἱ διακοσμήσεις ἀποδίδονται διὰ τριῶν χρωμάτων πρασινομελανοῦ, ἰώδους καὶ λευκοῦ. Χαρακτηριστικὸν δὲ διὰ τὴν νεωτέραν χρονολόγησιν τοῦ τάφου εἶναι μικρὸν κύπελλον ἐξ ἀνοικτοῦ κεραμοχρόου πηλοῦ, φέρον

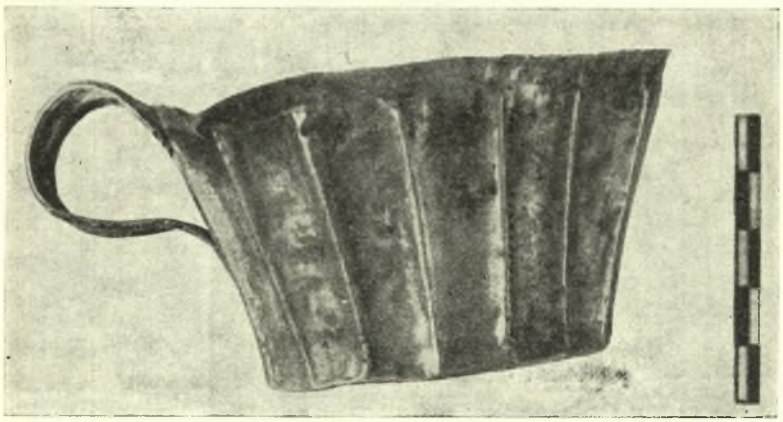

Εἰκ. 19. Χρυσοῦν ποτήριον τοῦ τάφου Γ.

στιλπνὴν διακόσμησιν ἐκ ταινιῶν καὶ ἀλλεπαλλήλων κύκλων κατὰ τὴν κοιλίαν, συνδεομένων δι' ἐφαπτομένων τόξων καὶ πληρουμένων διὰ στιγμῶν, ἀνῆκον δὲ ἀσφαλέστατα εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν I περίοδον.

Τάφος Δ. – Ὁ τάφος οὗτος εὑρίσκεται δυτικῶς μὲν τοῦ τάφου Α καὶ νοτιοανατολικῶς τοῦ Β βορείως δὲ τῆς μεταγενεστέρας ἐπιχώσεως τοῦ κύκλου. Ἡ στέγη τοῦ τάφου, ἀποτελουμένη ἐκ πλακῶν ἐκ σχιστολίθου τοποθετουμένων ἐπὶ παχέος στρώματος πηλοῦ Πλέσσα, εὑρέθη σχεδὸν ἄθικτος ὅπως εἶχεν ἀκριβῶς καταρρεύσει κατὰ τὴν σῆψιν τῶν ξυλίνων δοκῶν, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο αἱ πλάκες (εἰκ. 21). Οὕτως αἱ πλάκες εὑρέθησαν καθέτως καὶ πλαγίως κλίνουσαι ὅλαι πρὸς τὰ ἔσω, κατὰ τὸ κέντρον, ἔνθα εἶχον θραυσθῆ αἱ σεσηπυῖαι ἐκ τοῦ χρόνου ξύλιναι δοκοί. Αἱ διαστάσεις, αἱ ἐξωτερικαί, τῆς περιμέτρου τοῦ τάφου τούτου εἶναι 3.25 μ.×2.55 μ. αἱ δὲ ἐσω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τερικαὶ 2.50 μ. × 1.38 μ. Ἔχει ὁλικὸν μὲν βάθος 1.60 μ. καὶ εἰς ὕψ. 0.90 μ. ἀπὸ τοῦ πυθμένος σχηματίζεται ἐπὶ τῶν πλευρῶν τοῦ τάφου εἶδος βαθμίδος (πατούρας) ὡς καὶ εἰς τὸν τάφον Β. Ἐπὶ τῆς πατούρας αὐτῆς ἐστηρίζοντο αἱ ξύλιναι δοκοὶ τῆς στέγης, τὰ ἄκρα τῶν ὁποίων προσηρμόζοντο ἐντὸς μικρῶν λίθων σχηματιζόντων εἶδος τοιχαρίων ἐπὶ τῆς βαθμίδος. Παρουσιάζει δὲ ὁ τάφος οὗτος καὶ τὴν ἑξῆς ἰδιορρυθμίαν. Ὅτι δὲν ἔχει τὸν

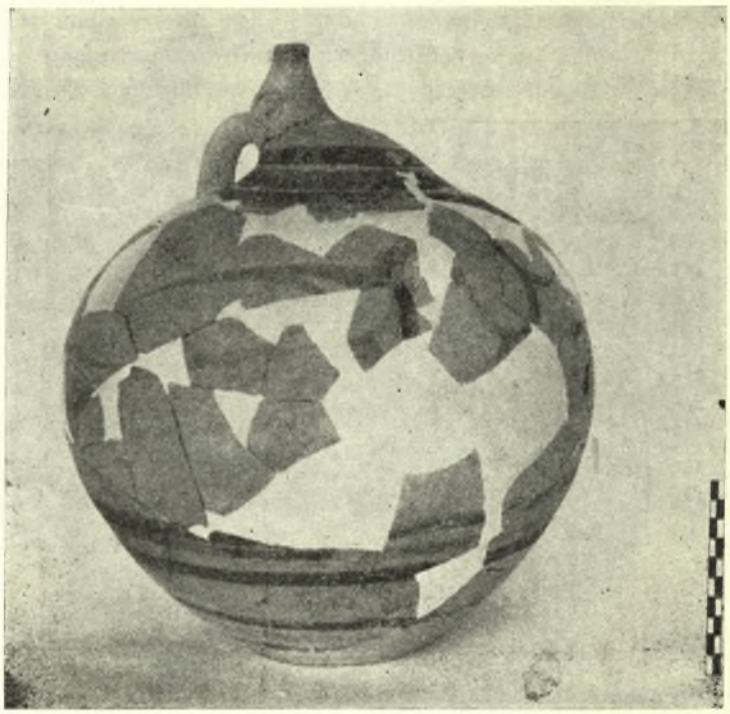

Εἰκ. 20. Πτηνόσχημος πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Γ.

αὐτὸν πρὸς τοὺς ἄλλους προσανατολισμόν, δὲν διευθύνεται δηλαδὴ ἐκ βορρᾶ πρὸς νότον ἢ ἐξ ἀνατολῶν πρὸς δυσμάς, ἀλλὰ κεῖται ἐκ ΒΑ πρὸς ΝΔ διαγωνίως πρὸς τοὺς πλησίον τάφους Β καὶ Α.

Ἐντὸς τῶν ἐπιχώσεων εὑρέθησαν πλεῖστα ὄστρακα ἐκ πηλίνων ἀγγείων καὶ ὀστᾶ ζώων καὶ ἀνθρώπων ἔτι δὲ εἰς ὕψος 0.40 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ πυθμένος τεμάχιον ἐκ χαλκοῦ ξίφους, ὅπερ ἀπεδείχθη μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ τάφου ὅτι ἀπετέλει μέρος τῆς λεπίδος τοῦ μεγάλου ὡραίου ξίφους μετὰ τῆς χρυσῆς λαβῆς. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι κατὰ τὰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διαφόρους ἐκσκαφὰς τῶν τάφων πρὸς ἐναπόθεσιν νέου νεκροῦ κατεστρέφοντο μερικῶς τινὰ τῶν κτερισμάτων καὶ δὴ τὰ πήλινα ἀγγεῖα, ἅτινα ὅμως ἐπανερρίπτοντο πάλιν μετὰ τῶν ἐξαχθέντων χωμάτων ἐντὸς αὐτῶν [1].

Εὑρέθησαν δὲ ἐντὸς τοῦ τάφου λείψανα τριῶν σκελετῶν (εἰκ. 22), ἐξ ὧν εἷς «παραμερισμένος», μὲ τὰ ὀστᾶ δηλαδὴ συσσωρευμένα κατὰ τὴν βο-

Εἰκ. 21. Ἡ ἐκ πλακῶν στέγη τοῦ τάφου Δ.

ρειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ τάφου. Τῶν δύο ἄλλων ὁ εἷς ἔκειτο κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευράν, ἔχων τὴν κεφαλὴν πρὸς τὴν νοτίαν πλευρὰν καὶ βλέπων πρὸς βορρᾶν, ὁ δὲ ἕτερος κατὰ τὴν δυτικήν, ἔχων τὴν αὐτὴν διεύθυνσιν

[1] Τὴν ἄποψιν ταύτην δέχεται ὁ G. KARO ἐν Schachtgraeber von Mycenae σ. 10. Ὁ κ. ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ δὲν παραδέχεται τὴν ἑρμηνείαν ταύτην ἔ.ἀ. σ. 63.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πρὸς τὸν προηγούμενον. Τὰ ὀστᾶ εὑρέθησαν λίαν σεσαθρωμένα ἀλλὰ τὸ κρανίον καὶ ἡ κάτω σιαγὼν διετηροῦντο καλῶς.

Εἰκ. 22. Ἄποψις τοῦ τάφου Δ.

Ἐκ τῶν ὀστράκων τῆς ἐπιχώσεως ἠδυνήθημεν νὰ συναρμολογήσωμεν ἀρκετὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὡραιότατα εἶναι δύο μεγάλαι ἐκ τεφροῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 23 Κύλικες ἐκ τοῦ τάφου Δ.

Εἰκ. 24. Τρίωτος ἀμφορεύς (YE I) ἐκ τοῦ τάφου Δ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πηλοῦ μινύειοι ὑψίποδες κύλικες (εἰκ. 23) μετὰ 11 πλαστικῶν δακτυλίων κατὰ τὸν πόδα. Χαρακτηριστικὸν δὲ εἶναι ὅτι ὄστρακον τῆς μιᾶς τῶν κυλίκων εὑρέθη κατὰ τὸν Γ τάφον εἰς ἀπόστασιν δηλ. 4 περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ τάφου Δ, ἐξ οὗ ἐμφαίνεται ὅτι ἤδη κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους τὰ χώματα ἐπὶ τῶν τάφων εἶχον ἀναταραχθῆ.

Ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρέθησαν δύο ὁλόκληρα πήλινα ἀγγεῖα κατὰ τὴν ΒΑ καὶ ΒΔ γωνίαν. Ἐκ τούτων τὸ ἕν (εἰκ. 24), μικρὸς τρίωτος ἀμφορεύς, ὕψ. 0.93 μ., ἀνοικτοῦ κεραμοχρόου πηλοῦ φέρει διακόσμησιν σπειρῶν μετὰ τοῦ χαρακτηριστικοῦ εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν Ι ἐποχὴν ὀφθαλμοῦ. Ἐξ οὗ εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξαχθῇ καὶ ἡ χρονολόγησις τῆς τελευταίας ταφῆς.

Εἰκ. 25. Λαβὴ μετὰ μύκητος ξίφους τοῦ τάφου Δ.

Ἐκ τῶν πολυτίμων ἀντικειμένων ὡραιότατον εἶναι τὸ ἀνευρεθὲν παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ κεντρικοῦ σκελετοῦ μέγα χαλκοῦν ξίφος (εἰκ. 25) φέρον χρυσῆν λαβήν, ἀποτελουμένην ἐκ δύο χρυσῶν ἐλασμάτων μετὰ σπειροειδοῦς διακοσμήσεως, ἅτινα καλύπτουν τὸ ξύλινον στέλεχος καὶ καταλήγουν εἰς δύο κεφαλὰς λεόντων συγκρατούντων διὰ τῶν στομάτων των τὸ κατὰ τὴν λαβὴν ἄκρον τοῦ χαλκοῦ ξίφους. Δύο κεφαλαὶ βοῶν εὑρίσκονται γεγλυμμέναι κατὰ τὰς ἀντιθέτους γωνίας τῆς λαβῆς. Εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς τῆς χαλκῆς λεπίδος παρίστανται δύο σειραὶ γρυπῶν (εἰκ. 26). Ἡ λαβὴ προσηρμόζετο ἐντὸς χρυσοῦ ρόδακος, ἐπὶ τῆς ἑτέρας ἐπιφανείας τοῦ ὁποίου ἐτίθετο ὁ ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μύκης. Δυστυχῶς ὁ μύκης οὗτος εὑρέθη πολὺ σεσαθρωμένος. Κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πάλιν πλευρὰν τοῦ τάφου εὑρέθησαν 4 χαλκᾶ ἀγχέμαχα ὅπλα, μία μάχαιρα, δύο ἐγχειρίδια, ἐξ ὧν τὸ ἓν φέρει ἐξ ἐλεφαντοστοῦ μύκητα, καὶ ἓν στενὸν ἀμφίστομον μαχαίριον, τοῦ ὁποίου ἡ λαβὴ περιβάλλεται δι' ἐλεφαντοστοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ΒΔ γωνίαν εὑρέθη χαλκοῦς λέβης καλυπτόμενος διὰ ξυλίνου πώματος, τοῦ ὁποίου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ περιεχόμενον δὲν ἐξήχθη ἀκόμη, καὶ ἄνωθεν αὐτοῦ 17 αἰχμαὶ βελῶν ἐκ πυριτολίθου, δύο χάλκιναι αἰχμαὶ καὶ ἡ ἐκ σκληροῦ ἀμαυροῦ λίθου μικρὰ ἀκόνη. Πάντα ταῦτα εὑρέθησαν μαζὶ ὥστε νὰ ὑποθέτῃ τις ὅτι εὑρίσκοντο τοποθετημένα ἐντὸς μικροῦ θύλακος ἐκ δέρματος ἢ ὑφάσματος, ὅπερ ἀπεσαθρώθη, ὡς ἦτο φυσικόν.

Γενικώτερον ὁ τάφος οὗτος εἶναι ἐκ τῶν σημαντικωτέρων καὶ διὰ τὰ πλούσια κτερίσματα καὶ τὸν τρόπον τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ καὶ τὴν σχετικὴν διατήρησιν. Ἡ δὲ ἀνεύρεσις ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ τριώτου ἀμφορέως, τοῦ ἀνήκοντος εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν ἐποχήν, δίδει εἰς ἡμᾶς τὴν χρονολόγησιν τῆς τελευταίας ταφῆς, δυναμένης νὰ τοποθετηθῇ εἰς τοὺς περὶ τὸ 1550 π. Χ. χρόνους.

Τάφος Ε. – Ὁ τάφος οὗτος δύναται νὰ ὀνομασθῇ «τάφος τῶν χαλκῶν» διὰ τὸ πλῆθος τῶν ἐξαιρέτων χαλκῶν ἀγγείων τῶν εὑρεθέντων ἐντὸς αὐτοῦ. Κεῖται δὲ οὗτος νοτιοδυτικῶς τοῦ τάφου Γ, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συγκοινωνεῖ κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν αὐτοῦ γωνίαν, ὅπου εὑρίσκεται ἡ νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ τάφου Γ. Ἤδη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ τάφου Γ εὑρέθη ὅτι ἡ νοτιοδυτικὴ αὐτοῦ γωνία ἦτο ἐσκαμμένη καὶ λελαξευμένη ὑπετέθη δὲ κατ' ἀρχὰς ὅτι ἐπρόκειτο περὶ κόγχης τινὸς τοῦ Γ' τάφου, σχηματισθείσης κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν αὐτοῦ λόγῳ ἀποσαθρώ-

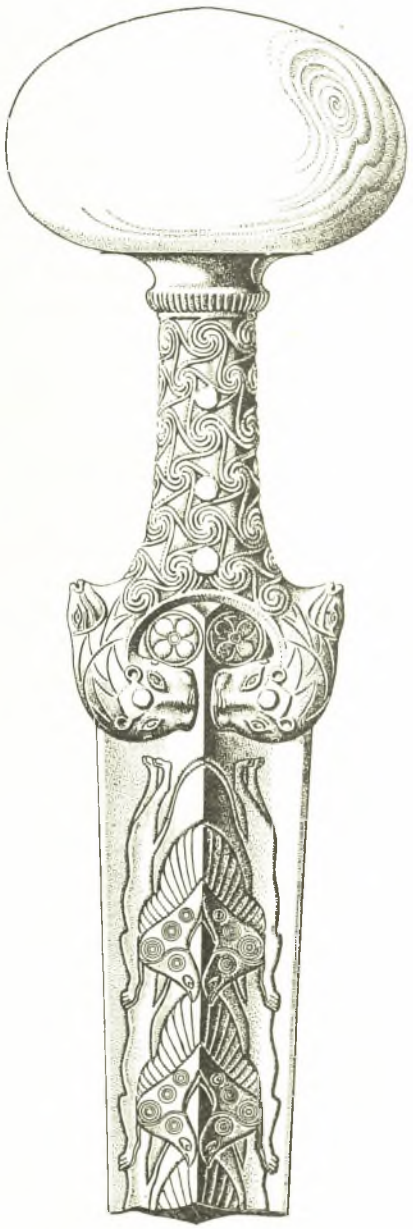

Εἰκ. 26. Ξίφος τοῦ τάφου Δ (σχέδιον Ζήση).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σεως τοῦ βράχου κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο. Διὰ τοῦτο καὶ ἀφέθη ἄσκαπτος ὁ χῶρος οὗτος μέχρις ὁλοκληρώσεως τῆς σκαφῆς τοῦ τάφου. Εὑρέθησαν δὲ ἐντὸς τῶν χωμάτων δύο μικρὰ ὁλόκληρα ἀγγεῖα καὶ μεγάλη πλὰξ ἐκ σχιστολίθου, οὐχὶ εἰς μέγα βάθος ἀπὸ τῶν χειλέων, ἥτις εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐκάλυπτε τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς γωνίας. Διότι δὲν προήρχετο ἀσφαλῶς οὔτε ἐκ τῶν τοιχαρίων οὔτε ἐκ τῆς στέγης τοῦ Γ τάφου. Πλησίον δὲ τῆς πλακὸς αὐτῆς εὑρέθησαν καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ πρὸς δυσμάς, ἐντὸς λοιπὸν τοῦ Γ τάφου καὶ ἐντὸς τοῦ παρακειμένου Ε, μικροὶ λίθοι, οἵτινες προήρχοντο πιθανῶς ἐκ τοίχου ὅστις ἔφρασσε τὸν διάδρομον ἢ τὴν θύραν, ἂς εἴπωμεν, μεταξὺ τῶν δύο τάφων. Ἐκ τούτου ὑποθέτω ὅτι τὸ ἄνοιγμα τοῦτο δὲν εἶναι τυχαῖον, ἀλλ' ὅτι ἐλαξεύθη ἐπίτηδες ὁ βράχος διὰ νὰ εἰσέρχωνται εὐχερέστερον ὁσάκις ἐγίνοντο μεταγενέστεραι ταφαὶ ἐντὸς τοῦ ἑνὸς ἐκ τῶν δύο τάφων. Ὅταν δὲ ἐσκάφη ὁ δεύτερος τάφος, ἐκλείσθη ὁριστικῶς πλέον ἡ εἴσοδος αὕτη τοῦ πρώτου διὰ τοίχου. Ἡ περίμετρος τοῦ τάφου εἶναι 3.25×2.20 μ. τὸ δὲ βάθος 2.85 μ., ἔχει δηλαδὴ τὰς αὐτὰς περίπου διαστάσεις πρὸς τὸν τάφον Δ ἀλλ' εἶναι βαθύτερος αὐτοῦ.

Εἰς βάθος 0.40 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῶν χειλέων τοῦ τάφου εὑρέθη κατὰ τὸ κέντρον περίπου αὐτοῦ δάπεδον σχηματιζόμενον ἐξ ἐρυθρωποῦ χώματος, ὁμοίου πρὸς ἐκεῖνο ὅπερ περιβάλλει τὴν βάσιν τῆς στήλης κατὰ τὴν βορειοτέραν πλευρὰν τοῦ κύκλου. Πλησίον δὲ τοῦ δαπέδου εὑρέθησαν καὶ τρεῖς μεγάλαι πλάκες ἐκ σχιστολίθου. Ἐξ οὗ πιστεύω ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου τούτου ὑπῆρχεν ἐπιτύμβιος στήλη ἀποσπαθεῖσα ἐκεῖθεν μεταγενεστέρως καὶ ὅτι πρὸς στερέωσιν τῆς στήλης ἐχρησίμευον αἱ ἀνευρεθεῖσαι ἐκ σχιστολίθου πλάκες. Εἰς βάθος 2 περίπου μ. εὑρέθη καθ' ὅλην τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ τάφου παχὺ στρῶμα Πλέσσα καὶ κάτωθεν αὐτοῦ πλάκες ἐκ σχιστολίθου, αἵτινες ἀπετέλουν τὴν στέγην τοῦ τάφου. Κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν δὲ ταύτην καὶ κατὰ τὸ κέντρον τοῦ τάφου, πλησιέστερον πρὸς τὴν νοτίαν αὐτοῦ πλευράν, εὑρέθη ἓν ὁλόκληρον τεφρὸν μινύειον κύπελλον, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθησαν ὀστᾶ ἐκ μικροῦ πτηνοῦ. Ὑποθέτω ὅτι ἡ ἀνεύρεσις τοῦ ἀγγείου τούτου, τοῦ περιέχοντος τὰ ὀστᾶ πτηνοῦ, προέρχεται ἐκ τῶν ἐπιταφίων πιθανῶς τελετῶν, αἵτινες θὰ ἐλάμβανον χώραν εὐθὺς μετὰ τὴν στέγασιν τοῦ τάφου καὶ πρὸ τῆς καλύψεως αὐτοῦ διὰ χωμάτων.

Καὶ ἡ στέγασις τοῦ τάφου Ε ἦτο σχεδὸν ὁμοία πρὸς τὴν τοῦ τάφου Λ, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αἱ ξύλιναι δοκοί, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐτίθεντο αἱ πλάκες, ἐστηρίζοντο ἐπὶ τοιχαρίων καὶ κατὰ τὰς τέσσαρας πλευρὰς τοῦ τάφου, ἐκτισμένων δι' ἀκανονίστων μικρῶν λίθων καὶ οὐχὶ πλακῶν ὡς εἰς τὸν τάφον Γ. Δι' αὐτὸ δὲ καὶ κατέρρευσαν μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς στέγης καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπολογισθῇ τὸ ὕψος αὐτῶν καὶ τοῦ κενοῦ χώρου τοῦ τάφου. Χαρακτηριστικὸν ὅμως εἶναι ὅτι καὶ ἐδῶ ὑπῆρχον κατὰ τὰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γωνίας καὶ ἐγκάρσιαι δοκοί, ὡς εἰς τὸν τάφον Β, καὶ ὅτι αἱ πλάκες τῆς στέγης εἶναι σχετικῶς περισσότεραι ἐκείνων ὅσαι θὰ ἐχρειάζοντο διὰ τὴν κάλυψιν ἐπιπέδου στέγης.

Ἐντὸς τοῦ τάφου (εἰκ. 27) εὑρέθη κατὰ τὴν ΝΔ γωνίαν εἷς σκελετὸς συνεσταλμένος, μὲ τὴν δεξιὰν χεῖρα κάτωθεν τῆς σιαγόνος, κατὰ τὴν δεξιὰν λοιπὸν πλευρὰν κείμενος καὶ βλέπων πρὸς ἀνατολάς. Σημειωτέον ὅμως ὅτι κατὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ τάφου καὶ οὐχὶ εἰς τὸ βάθος τοῦ πυθμένος εὑρέθησαν περὶ τοὺς εἴκοσιν ὀδόντες, ἐξ ἄλλου σκελετοῦ προφανῶς, ὃν δὲν ἀνεύρομεν ἐντὸς τοῦ τάφου. Γεννᾶται λοιπὸν τὸ ζήτημα ἀνακομιδῆς τῶν ὀστῶν νεκροῦ ἐκ προγενεστέρας ταφῆς ἢ κιταστροφῆς τοῦ σκελετοῦ κατὰ τὴν δευτέραν ταφήν. Διότι ἀληθῶς τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου τούτου εὑρέθησαν ἰσχυρῶς κατεστραμμένα ἐκ τῆς πτώσεως τῆς βαρείας στέγης, τῆς κατεσκευασμένης, ὡς εἴπομεν, ἐξ ἀλλεπαλλήλων σειρῶν πλακῶν ἐκ σχιστολίθου καὶ ἐκ τούτου προέρχεται καὶ ἡ καθολικὴ σχεδὸν ἀποσάθρωσις καὶ καταστροφὴ τοῦ ἀνευρεθέντος κατὰ χώραν σκελετοῦ.

Καὶ τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου Ε ὑπῆρξαν πλούσια ἰδίως εἰς χαλκᾶ ἀγγεῖα. Κατὰ τὴν ΒΔ γωνίαν αὐτοῦ εὑρέθη μέγας χαλκοῦς κρατὴρ ὕψ. 0.75 μ. περίπου καὶ ἐντὸς αὐτοῦ χαλκῆ πρόχους καὶ τρία πήλινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἓν περιεῖχε κατὰ τὸν πυθμένα λεπτὸν ὑπόλευκον χῶμα, προερχόμενον ἐξ ἀποσαθρώσεως ἀλευροειδοῦς ἀνοργάνου τινὸς οὐσίας. Ἐστηρίζετο δὲ ὁ κρατὴρ κατὰ τὴν βάσιν αὐτοῦ διὰ μικρῶν λιθαρίων καὶ πιθανώτατα ἐπὶ βάσεως ἐκ ξύλου, διότι ἴχνη πολλὰ σεσαθρωμένου ξύλου, προερχομένου δὲ οὐχὶ ἐκ τῶν δοκῶν τῆς στέγης, εὑρέθησαν γύρω τῆς βάσεως τοῦ χαλκοῦ κρατῆρος. Καὶ κατὰ τὸν πυθμένα δὲ τοῦ κρατῆρος εὑρέθησαν τὰ ἴχνη ἐκ πεπηγμένης τινὸς ἀνοργάνου οὐσίας, τῆς ὁποίας ἡ χημικὴ ἀνάλυσις δυνατὸν νὰ μᾶς δώσῃ ἐνδιαφέροντα συμπεράσματα διὰ τὴν ταφικὴν χρῆσιν τῶν ἐντὸς τοῦ τάφου τιθεμένων τούτων ἀγγείων. Ἡ ἀνεύρεσις παρομοίων χαλκῶν ἀγγείων κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, τοῦ ἑνὸς ἐντὸς τοῦ ἄλλου τοποθετημένων, καὶ εἰς τὸν IV τάφον τοῦ Schliemann (πρβ. SCHLIEMANN, Mycenae σ. 315 εἰκ. 437) καθὼς καὶ παρομοίας πρόχου εἰς τὸν V τάφον τοῦ Schliemann, εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς δώσῃ τώρα ἀσφαλέστερα τεκμήρια διὰ τὸν συγχρονισμὸν τῶν δύο τάφων. (Πρβ. καὶ KARO, Die Sachtgräber von Mycenae σ. 118 καὶ 159, εἰκ. 77 καὶ πίν. CLIV, CLX καὶ A. EVANS, PM. II, 2 σ, 627, 636 εἰκ. 394, 400).

Δύο ἄλλοι πήλινοι ἀμφορεῖς, ἐκ κιτρινωποῦ πηλοῦ καὶ εἰς μετὰ γραμμικῆς διακοσμήσεως ἐκ πλατειῶν, κατακορύφων καὶ ὁριζοντίων ζωνῶν ἀνευρέθησαν ἀνατολικῶς τοῦ χαλκοῦ κρατῆρος καὶ πλησίον αὐτῶν μικρὰ περόνη ἐξ ἐλέφαντος μετὰ κεφαλῆς κεκαλυμμένης διὰ χρυσοῦ ἐλάσματος. Κατὰ τὰς δύο ἑτέρας γωνίας τὴν ΝΑ καὶ ΝΔ εὑρέθησαν ἕτερα δύο χαλκᾶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὸ ἕν, πρόχους, φέρει ἐκτύπους ἐκ σπειρῶν καὶ αὐλάκων δια-

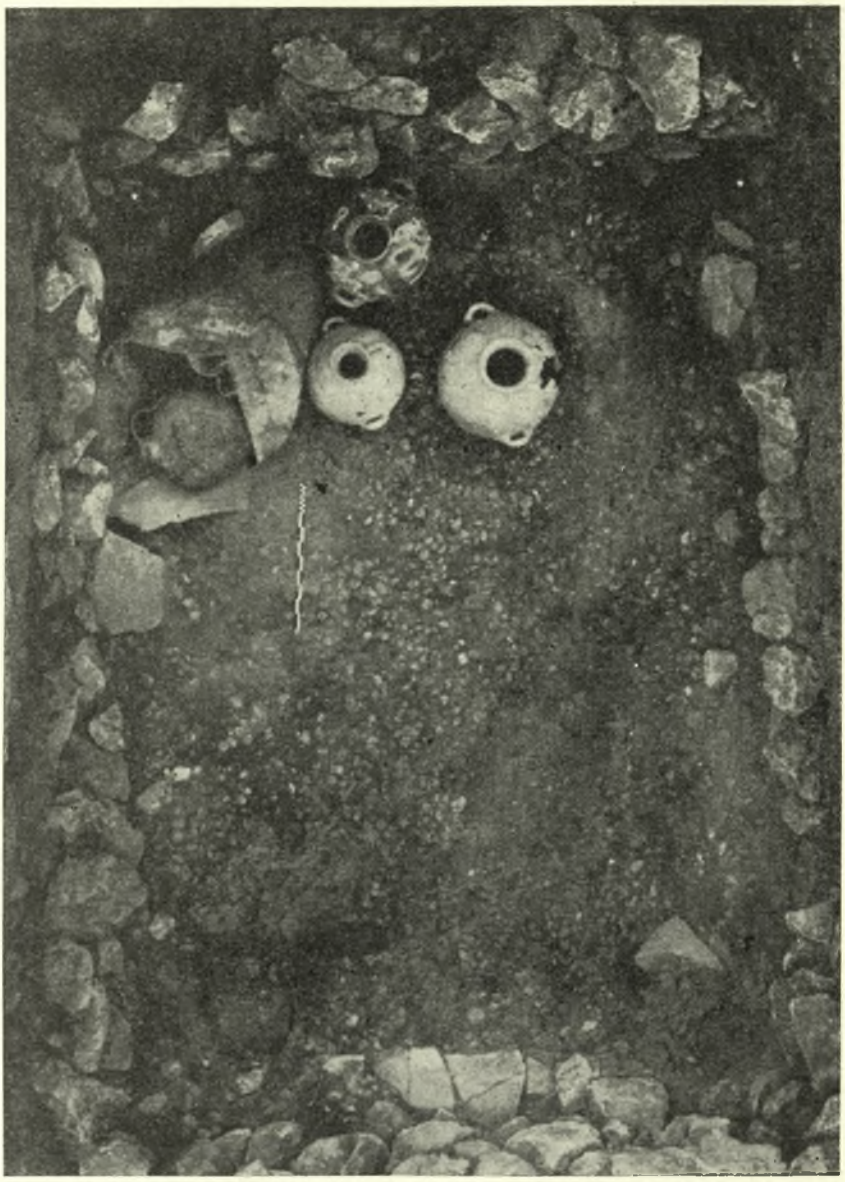

Εἰκ. 27. Ἄποψις τοῦ τάφου Ε.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κοσμήσεις. Παρὰ δὲ τὸν σκελετὸν εὑρέθησαν συγκεντρωμένα πολλὰ χρυσᾶ κοσμήματα ἐκ λεπτοῦ φύλλου χρυσοῦ, παρόμοια πρὸς τὰ τῶν τάφων τοῦ Schliemann καὶ μάλιστα τοῦ III, τρεῖς ἀστέρες ἐκ δύο συνανηκόντων τεμαχίων, διάδημα χρυσοῦν καὶ 6 ἡμιδιαδήματα (εἰκ. 29). Ὅπλα δὲν ἀνευρέθησαν ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου, ἐξ οὗ ἐξάγεται ὅτι ὁ τάφος ἀνῆκεν εἰς γυ-

Εἰκ. 28. Χαλκᾶ ἀγγεῖα ἐντὸς τοῦ τάφου Ε. ΒΔ γωνία.

ναῖκα. Πολλὰ πήλινα ἀγγεῖα καὶ μάλιστα τεφρὰ καὶ ἀμαυρόχρωμα μινύεια ἠδυνήθημεν νὰ συναρμόσωμεν ἐκ τῶν ὀστράκων τῶν ἐπιχώσεων τοῦ τάφου.

Τάφοι Ζ. Η. Θ. Βορείως τοῦ τάφου Ε καὶ πρὸς τὰ δυσμικὰ τοῦ τάφου Β ὁ βράχος ἔχει λαξευθῆ εἰς μικρὸν βάθος, σχηματίζων κοίλωμα, εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ὁποίου εἶναι λελαξευμένοι ἐντὸς τοῦ βράχου τρεῖς μικροὶ τάφοι, ἔχοντες διεύθυνσιν οἱ μὲν δύο πρῶτοι Ζ καὶ Η ἐξ ἀνα-

Εἰκ. 29. Χρυσᾶ κοσμήματα τοῦ τάφου Ε.

τολῶν πρὸς δυσμὰς ὁ δὲ τρίτος ἐκ ΒΔ πρὸς τὰ ΝΑ. Καὶ οἱ τρεῖς αὐτοὶ τάφοι ἔχουν ἐλάχιστον βάθος, δὲν φέρουν πλευρικὰ τοιχάρια καὶ περιεῖχον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἕνα μόνον ἕκαστος συνεσταλμένον σκελετόν. Παρόμοιοι μικροὶ τάφοι εὑρέ-

Εἰκ. 30. Ἄποψις τοῦ τάφου Ζ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θησαν ὑπὸ τοῦ Schliemann ἐντὸς τοῦ ταφικοῦ περιβόλου τῆς ἀκροπόλεως καὶ 4 ἄλλοι πάλιν ὑπὸ τοῦ Σταματάκη κατὰ τὸ ἀνατολικὸν μέρος τοῦ αὐτοῦ περιβόλου (Χ. Τσουντας, Μυκῆναι σ. 116). Ὁ Karo νομίζει ὅτι οἱ πτωχοὶ αὐτοὶ τάφοι μὲ συνεσταλμένους σκελετοὺς εἶναι παλαιότεροι τῶν βασιλικῶν τάφων (G. Karo, ἔ. ἀ. σ. 16). Τοῦτο θεωρῶ νῦν ὡς πιθανώτατον ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀγγείων, ἐξ ὧν οὐδὲν δύναται νὰ χρονολογηθῇ εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν Ι περίοδον.

Ἐκ τῶν τριῶν τούτων τάφων ὁ Ζ (εἰκ. 30) εἶναι μεγαλύτερος, ἔχων μῆκος ἐσωτερικῶς 1,90 μ. καὶ πλάτος 1,10 μ. Εἰς βάθος 0,25 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου σχηματίζεται καὶ εἰς τὸν τάφον τοῦτον βαθμίς (πατοῦρα), ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζοντο αἱ ξύλιναι δοκοὶ κατὰ δὲ τὰς τέσσαρας αὐτοῦ γωνίας ὑπάρχουν μικροὶ λάκκοι, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐτίθεντο αἱ κατακόρυφοι ξύλιναι δοκοί. Τὸ ἄνωθεν τῆς βαθμίδος πλάτος τοῦ τάφου εἶναι 1,65 μ, ἀλλὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ εἶναι ἀκαθόριστον, διότι ἀνοίγεται, ὡς εἴπομεν, πρὸς δυσμὰς ἐντὸς τοῦ μεγαλυτέρου λακκοειδοῦς λαξεύματος. Φαίνεται δὲ ὅτι ἡ πρὸς Δ. πλευρὰ τοῦ τάφου περιωρίζετο διὰ πλινθοτοίχου, διότι χώματα ἐκ σεσαθρωμένων πλίνθων ἀνευρέθησαν πλησίον αὐτοῦ. Κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τάφου εὑρέθη ὁ νεκρὸς μεγάλου ἀνδρὸς μὲ τὰ σκέλη συνεσταλμένα εἰς πλαγίαν στάσιν μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς βορρᾶν καὶ κατὰ τὴν ἑτέραν, βορείαν πλευράν, ἑπτὰ ἐν ὅλῳ πήλινα ἀγγεῖα, ἐξ ὧν τὰ πέντε διετηρήθησαν ἀνέπαφα (εἰκ. 31). Κυκλαδικῆς προελεύσεως πρέπει νὰ θεωρηθῇ πρόχους μετ' ἰδιαιτέρας προχοῆς ὕψ. 0,20 μ., εὐρεθεῖσα σχεδὸν ἀνέπαφος κατὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ τάφου. Ὁ πηλὸς εἶναι κεραμιόχρους, ἀκάθαρτος περιέχων λιθάρια, ἡ ὄπτησις δὲ αὐτοῦ λίαν ἰσχυρά, ἐξ οὗ καὶ ὑπάρχουν παραλλαγαὶ τοῦ χρώματος τῆς ἐπιφανείας (mottled), ἥτις φαίνεται ἔχουσα στίλβωσιν ἢ ἐπάλειψιν διὰ στρώματος πηλοῦ. Ἡ λαβὴ εἶναι κάθετος κυλινδρικὴ τὸ δὲ στόμιον τῆς προχοῆς τριφυλλοειδές. Δύο κεφαλαὶ ἥλων ὑπάρχουν κατὰ τὴν βάσιν τῆς προχοῆς. Ἡ διακόσμησις εἶναι ἁπλῆ ἐγχάρακτος ἐξ αὐλακώσεων καὶ θλαστῆς κυματοειδοῦς γραμμῆς κατὰ τὸν ὦμον (εἰκ. 31). Κατὰ μῆκος δὲ πάλιν τῆς βορείας πλευρᾶς εὑρέθη μέγα χαλκοῦν ξίφος μετὰ μύκητος ἐξ ἐλεφαντοστοῦ.

Ὁ τάφος Η (εἰκ. 32), ἔχων μῆκος 1,10 μ. καὶ πλάτος 0,75 μ., ἀνευρέθη καὶ αὐτὸς ἀνέπαφος, περιέχων ἕνα μόνον συνεσταλμένον νεκρὸν ἔχοντα δὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς δυσμὰς καὶ πλαγιασμένον κατὰ τὴν δεξιὰν πλευρὰν μὲ τὸ πρόσωπον ἐστραμμένον πρὸς νότον. Καὶ ὁ τάφος οὗτος, παρὰ τὰς μικρὰς διαστάσεις του, ἀπέδωκε πέντε ὁλόκληρα πήλινα ἀγγεῖα (εἰκ. 32) καὶ μίαν μικρὰν πλατεῖαν μάχαιραν, ἣν ἐκράτει ὁ νεκρὸς διὰ τῆς δεξιᾶς. Σημειωτέον ὅτι καὶ τῶν δύο ἀνωτέρω τάφων τὰ ὅρια καθωρίζοντο ἐμφανῶς διὰ μικρῶν πετρῶν τεθειμένων γύρω τῆς περιμέτρου αὐτῶν, ἐπ'

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

αὐτῶν δὲ ἐσχηματίζοντο μικροὶ τύμβοι ἐκ χωμάτων καὶ πετρῶν.

Ὀλίγον βορειότερον τοῦ Η τάφου εὑρέθη καὶ ἄλλος μικρὸς τάφος, ὁ Θ, ἔχων πλάτος 0,75 μ. περίπου ὡς δηλ. καὶ ὁ Η τάφος, ἀλλὰ τὸ μῆκος αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ καθορισθῇ, λόγῳ τῆς καταστροφῆς τοῦ βράχου κατὰ τὸ μέρος τοῦτο κατὰ τὴν διάνοιξιν τοῦ ὑδραγωγοῦ αὐλακος τοῦ νέου χωρίου ἐν ἔτει 1945, ὅτε εὑρέθησαν, κατὰ μαρτυρίας αὐτοπτῶν ἐργατῶν, πήλινά τινα ἀγγεῖα καὶ χαλκῆ μάχαιρα, ἥτις κατεστράφη τελείως καὶ διελύθη, ὡς διηγήθησαν εἰς ἐμὲ οἱ ἐργάται, μὴ ὑπάρχοντος τότε φύλακος ἀρχαιοτήτων ἐν Μυκήναις. Οὐδὲν ἀνεῦρον λοιπὸν ἐντὸς τοῦ τάφου τούτου εἰμὴ ὀστᾶ τινα ἐκ τοῦ καταστραφέντος ἐπίσης σκελετοῦ.

Εἰκ. 31. Ἀγγεῖα τοῦ τάφου Ζ.

Ἅπαντα τὰ ἀνευρεθέντα ἐντὸς τῶν τάφων Ε καὶ Η ἀγγεῖα εἶναι τῆς τελευταίας Μεσοελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου μινύεια ἢ δι' ἀμαυρῶν χρωμάτων διακεκοσμημένα (εἰκ. 33).

Θαλαμοειδὴς τάφος: Πρὸς καθορισμὸν τοῦ κυκλικοῦ περιβόλου ἀνέσκαψα, ὡς ἀνέφερον, πρὸς νότον, ὅπου σχηματίζεται, ὡς ὑποθέτω, κατὰ τὴν ἔξω πλευρὰν τοῦ κύκλου ἀνάλημμα ἀνάλογον πρὸς τὸ παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἐντὸς τῆς ἀκροπόλεως περιβόλου. Καὶ καθ' ὅλον μὲν τὸ πρὸς ἀνατολὰς μέρος αὐτοῦ τὰ ἀνευρεθέντα ὄστρακα ἦσαν τῆς τελευταίας Μεσοελλαδικῆς περιόδου. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν αὐτοῦ πλευρὰν πρὸς νότον τὰ ἀνευρισκόμενα ὄστρακα ἦσαν ἀνάμεικτα μετὰ πολλῶν ὑστεροελλαδικῶν καὶ γεωμετρικῶν, μάλιστα δὲ κατὰ τὴν πρὸς τὰ δυσμικά, πρὸς τὴν δημοσίαν ὁδὸν πλευράν. Πληρεστέρα ἀνασκαφή, διενεργηθεῖσα ἐκεῖ, ἀπεκάλυψε περίεργον στρογγυλὸν βωμοειδὲς κτίσμα, ἐκ μικρῶν λίθων κατεσκευασμένον καὶ πλη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σίον αὐτοῦ τμῆμα ἐξ ἄλλου παρομοίου, καταστραφέντος δὲ κατὰ τὸ μέγιστον μέρος, κατὰ τὴν διάνοιξιν τῆς δημοσίας ὁδοῦ καὶ τοῦ παροδίου αὐλα-

Εἰκ. 32. Ὁ Τάφος Η.

κος. Τὸ κυκλικὸν τοῦτο κτίσμα, σωζόμενον μέχρις ὕψους 0,30 μ. περίπου, ἔχει διάμετρον 2 περίπου μέτρων, πάντα δὲ τὰ παρ' αὐτὸ ἀνευρεθέντα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὄστρακα, καὶ κατὰ μικρὰν τομὴν ἐνεργηθεῖσαν ἐντὸς αὐτοῦ, ἦσαν τῆς γεωμετρικῆς περιόδου ἢ τῶν πρωτοκορινθιακῶν χρόνων. Τὸν προορισμὸν τῶν κυκλικῶν αὐτῶν κτισμάτων δὲν δύναμαι νὰ καθορίσω, ἴσως ὅμως πρόκειται περὶ βωμῶν ἱδρυθέντων πλησίον τῶν παλαιοτέρων τάφων καὶ δὴ

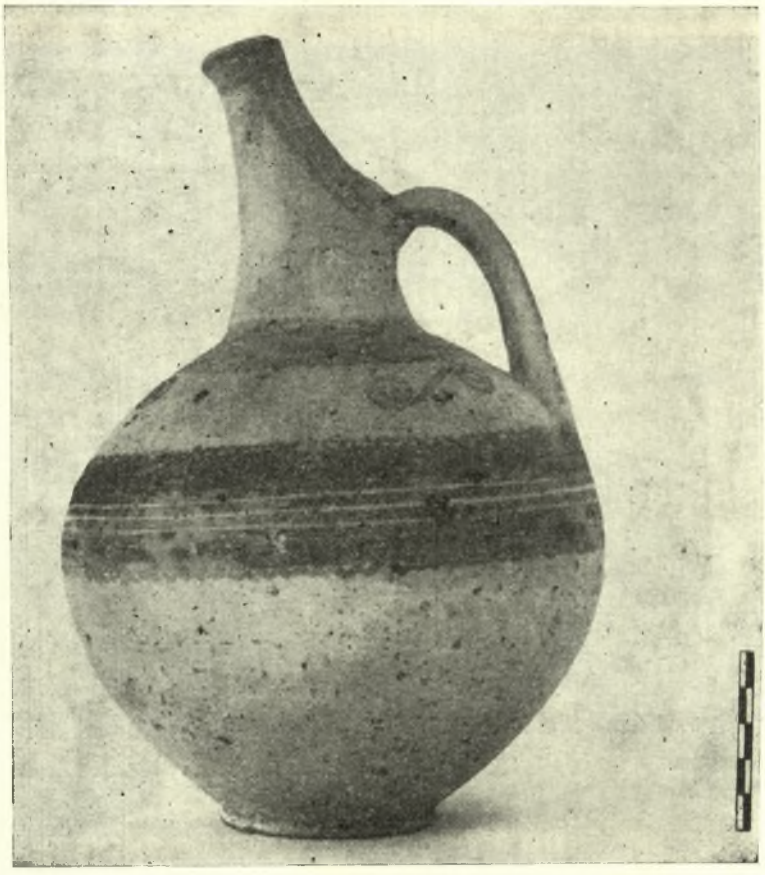

Εἰκ. 33. Πρόχους ἐκ τοῦ τάφου Η.

τοῦ κάτωθεν ἀκριβῶς αὐτῶν κειμένου θαλαμοειδοῦς. Ὄστρακα ὅμως γεωμετρικῶν χρόνων καὶ μάλιστα πλῆθος ἐξ αὐτῶν ἀνεῦρον κατὰ τὴν νοτίως αὐτοῦ διενεργηθεῖσαν ἀνασκαφὴν καὶ καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος τοῦ ἀναλήμματος ἐξωτερικῶς μέχρις ἀποστάσεως 4 περίπου μέτρων ἐξ αὐτοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο ἀνευρέθη τοῖχος γεωμετρικῶν προφανῶς χρόνων καὶ ἐξωτερικῶς αὐτοῦ πολλαὶ κέραμοι ἐκ στεγάσεως οἰκήματος. Ὑποθέτω

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐκ τούτου ὅτι τὸ ἀρχαῖον, μεσοελλαδικῶν χρόνων ἀνάλημμα, ἐχρησίμευσεν ὡς ὁ ἐσωτερικὸς πρὸς βορρᾶν τοῖχος οἰκοδομήματος μετ' ἐπικλινοῦς μονοπλεύρου στέγης, τῆς ὁποίας αἱ κέραμοι κατὰ τὴν κατάρρευσιν τοῦ κτηρίου κατωλίσθησαν ἐκτὸς αὐτοῦ πρὸς νότον. Ὁ νότιος αὐτοῦ τοῖχος ἐκτείνεται καθ' ὅλον σχεδὸν τὸ μῆκος τοῦ ἀναλήμματος, 16 δηλαδὴ μέτρα περίπου,

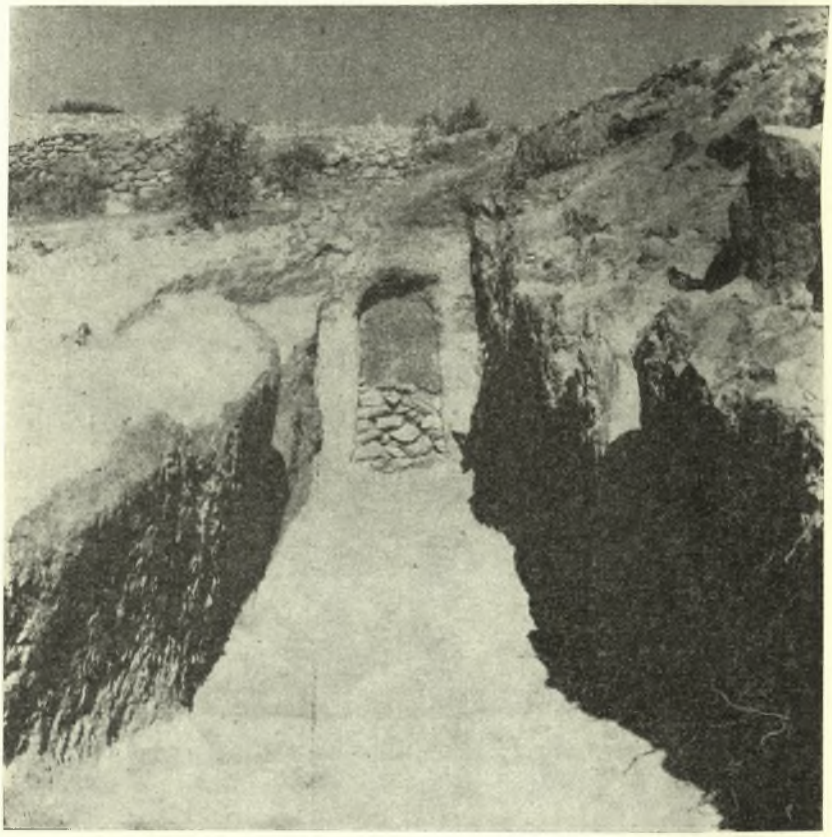

Εἰκ. 34. Ὁ δρόμος τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου καὶ ἡ εἴσοδος.

στρέφεται κατὰ τὸ δυτικὸν μέρος πρὸς βορρᾶν κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν δυτικὴν πλευρὰν τῶν κυκλικῶν κτισμάτων. Κατὰ τὴν συστηματικὴν λοιπὸν ἀνασκαφὴν τοῦ μεταξὺ τοῦ ἀναλήμματος καὶ τοῦ νοτίου τοίχου τοῦ οἰκοδομήματος χώρου, ἀπεκαλύφθη ὁ δρόμος θαλαμοειδοῦς τάφου (εἰκ. 34), ἔχων μῆκος μὲν 13 περίπου μέτρα καὶ πλάτος 1,80—2,10 μ. περίπου. Εἶναι δηλαδὴ καὶ ἐνταῦθα ὁ δρόμος, ὡς εἰς τοὺς λοιποὺς θαλαμοειδεῖς τάφους, πλατύτερος μὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ δρόμου στενώτερος δὲ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ τάφου. Αἱ πλευραὶ τοῦ δρόμου συγκλίνουσι πρὸς τὰ ἄνω τὸ δὲ ἔδαφος εἶναι ἐπικλινὲς πρὸς τὸ στόμιον τοῦ τάφου, εὑρισκόμενον κατὰ τὸ σημεῖον τοῦτο εἰς βάθος 2,40 μ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ βράχου. Ἀλλὰ καὶ ἡ εἴσοδος τοῦ τάφου, ἔχουσα πλάτος παραστάδος 1,85 μ. περίπου, συγκλίνει πρὸς τὰ ἔσω, ἔχουσα ἄνοιγμα ἐξωτερικῶς μὲν 0,97 μ. ἐσωτερικῶς δὲ 1,40 μ. (εἰκ. 34). Τὸ στόμιον ἐφράσσετο διὰ τοίχου ἐκ μικρῶν λίθων, ὅστις εἶχε καταστραφῆ κατὰ τὸ ἄνω μέρος ὑπὸ τῶν ἀρχαίων τυμβωρύχων, οἵτινες ἐκ τῆς σχηματισθείσης οὕτως ὀπῆς εἰσῆλθον ἐντὸς τοῦ τάφου. Ἡ πρόσοψις τοῦ τάφου καὶ αἱ πλευραὶ τοῦ στομίου ἦσαν κεχρισμέναι δι' ἀσβεστοκονιάματος, φέροντος καὶ τοιχογραφίας ἐξ ἐρυθροῦ, μελανοῦ καὶ κυανοῦ χρώματος μὲ ἁπλᾶς γραμμικὰς διακοσμήσεις. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἐνταῦθα ἡ πλατεῖα πρόσοψις τοῦ τάφου, ἔχουσα τὸν τύπον μνημειακῆς εἰσόδου καὶ ἀνάλογος πρὸς τὸν τύπον τῶν προσόψεων τῶν θολωτῶν τάφων. Ὁ θάλαμος εὑρέθη πλήρης χωμάτων ἐκ τῆς καταρρεύσεως τῆς βραχώδους στέγης καὶ πλήρης πετρῶν ἐκ τῶν μεταγενέστερον ἐπ' αὐτοῦ κτισθέντων γεωμετρικῶν κτισμάτων. Φαίνεται δὲ ὅτι πρὸς θεμελίωσιν τούτων ἀνέσκαψαν βαθέως ἐντὸς τοῦ τάφου μέχρι τοῦ πυθμένος, διότι εἰς τὸ βάθος ἀκριβῶς τοῦ θαλάμου εὑρέθη κόγχη σχηματιζομένη ἐντὸς τοῦ βράχου καὶ ἐκτισμένη διὰ τοίχου, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρέθη ἐντετειχισμένον τεμάχιον βάσεως λυχνίας ἐκ κυανοῦ λίθου τῆς Ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου. Ἐκ τῆς περιόδου ταύτης καὶ δὴ τῆς α' καὶ β' φάσεως αὐτῆς προέρχονται καὶ τὰ ὀλίγα ὄστρακα ἀγγείων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὸν τάφον. Τοῦ θαλάμου τοῦ τάφου δὲν ἀνέσκαψα παρὰ μόνον τὸ πρὸς νότον μέρος αὐτοῦ πρὸς καθορισμὸν τῆς ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ τάφου στρωματογραφίας. Ἀλλ' οὐδὲν θετικὸν συμπέρασμα ἠδυνήθην νὰ ἐξαγάγω λόγῳ τῆς ἀναταραχῆς τοῦ τάφου κατὰ τοὺς γεωμετρικοὺς ἤδη χρόνους, καθ' οὓς φαίνεται ὁπωσδήποτε ὅτι ἐχρησιμοποιήθη ὁ θάλαμος μέχρι καὶ τοῦ δαπέδου αὐτοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τὴν νοτίαν πλευρὰν διεπιστώθη χαμηλὴ βαθμὶς ἔχουσα πλάτος 0,95 μ. καὶ ὕψος 0,10 – 0,15 μ. περίπου, κατεσκευασμένη δ' ἐκ παχέος στρώματος πηλοῦ Πλέσσα καὶ χρησιμεύουσα πρὸς ἐναπόθεσιν τῶν κτερισμάτων τοῦ τάφου. Ἡ βαθμὶς δὲ αὕτη ἐκτείνεται καθ' ὅλην τὴν νοτίαν πλευρὰν τοῦ τετραπλεύρου θαλάμου, ἔχοντος μῆκος 2,50 μ. περίπου. Τὸ πλάτος τοῦ θαλάμου δὲν δύναται νὰ καθορισθῇ ἀκριβῶς πρὸ τῆς τελείας ἀνασκαφῆς ἀλλ' ὑπελογίσθη εἰς 4 περίπου μέτρα. Εἰς βάθος 2 μέτρων ἀπὸ τῆς κορυφῆς τοῦ θαλάμου εὑρέθη στρῶμα κεκαυμένων χωμάτων, ἐντὸς τῶν ὁποίων ὑπῆρχον ὀστᾶ τινα ζώων ἐκ θυσιῶν προφανῶς καὶ δύο ὄστρακα τῆς Ὑστεροελλαδικῆς ΙΙΙ περιόδου. Λάκκος δὲ μετ' ἀμαυρῶν κεκαυμένων χωμάτων εὑρέθη καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον τοῦ θαλάμου ἀλλ' οὐδὲν ἐντὸς αὐτοῦ ὄστρακον ἢ ὀστοῦν ἀνευρέθη.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πλήρης ὅμως ἀνασκαφὴ τοῦ θαλαμοειδοῦς τούτου τάφου δὲν ἐγένετο καὶ ἀφέθη ἄσκαπτον ὁλόκληρον τὸ πρὸς βορρᾶν μέρος τοῦ θαλάμου, ἄνωθεν τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται τὸ κυκλικὸν γεωμετρικὸν κτίσμα, πρὸς λεπτομερεστέραν αὐτοῦ μελέτην καὶ προσεκτικὴν ἀνασκαφήν.

Ἐντὸς τοῦ ἀνασκαφέντος μέρους τοῦ τάφου ἀνευρέθησαν ἐκτὸς μεγάλου πλήθους γεωμετρικῶν ὀστράκων (εἰκ. 35) καί τινων ὑστεροελλαδικῶν,

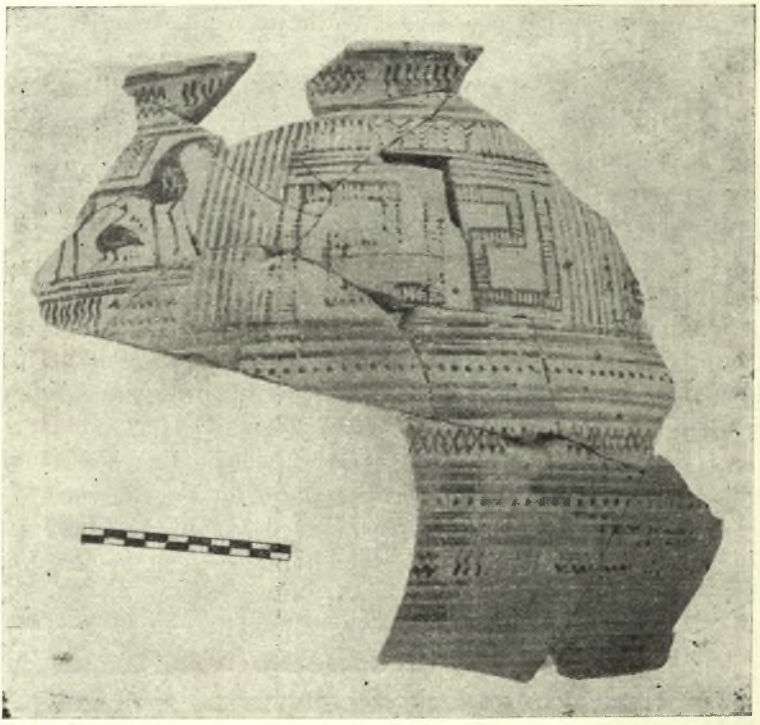

Εἰκ. 35. Γεωμετρικὸν ἀγγεῖον ἐκ τοῦ θαλαμοειδοῦς τάφου.

ὑπολείμματά τινα ἐκ χρυσῶν κοσμημάτων (ρόδαξ χρυσοῦς κ.λ.π.) καθὼς καὶ μέγας χαλκοῦς λέβης, εὑρεθεὶς σχεδὸν ἀκέραιος πλησίον τοῦ κτιστοῦ τοίχου ἐσωτερικῶς τοῦ στομίου καὶ διασωθεὶς προφανῶς ἐκ τῆς καταρρεύσεως ἐπ' αὐτοῦ τῶν ἐκ τοῦ ἄνω μέρους τοῦ τοίχου πετρῶν. Ὁ λέβης οὗτος, φέρων κατὰ τὰ χείλη κυματοειδῆ διακόσμησιν, εἶναι τὸ μόνον διασωθὲν ἀξιόλογον εὕρημα ἐκ τῶν πλουσίων κτερισμάτων τοῦ τάφου, δυναμένου νὰ χρονολογηθῇ, συμφώνως πρὸς τοῦτο, εἰς τὴν Ὑστεροελλαδικὴν ΙΙΙα περίοδον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφῆς ἠσχολήθην διὰ τὴν προσωρινὴν στερέωσιν τῶν ἀνευρεθέντων τάφων καὶ τὴν κατασκευὴν ἀποχετευτικῶν αὐλάκων διὰ τὴν ῥοὴν τῶν ὀμβρίων ὑδάτων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν τοῦ ἀνασκαφέντος ἀρχαιολογικοῦ χώρου. Πολλὰς δὲ ἡμέρας κατηνάλωσα καὶ διὰ τὴν συσκευασίαν τῶν εὑρημάτων καὶ τὴν ἐξασφάλισιν αὐτῶν.

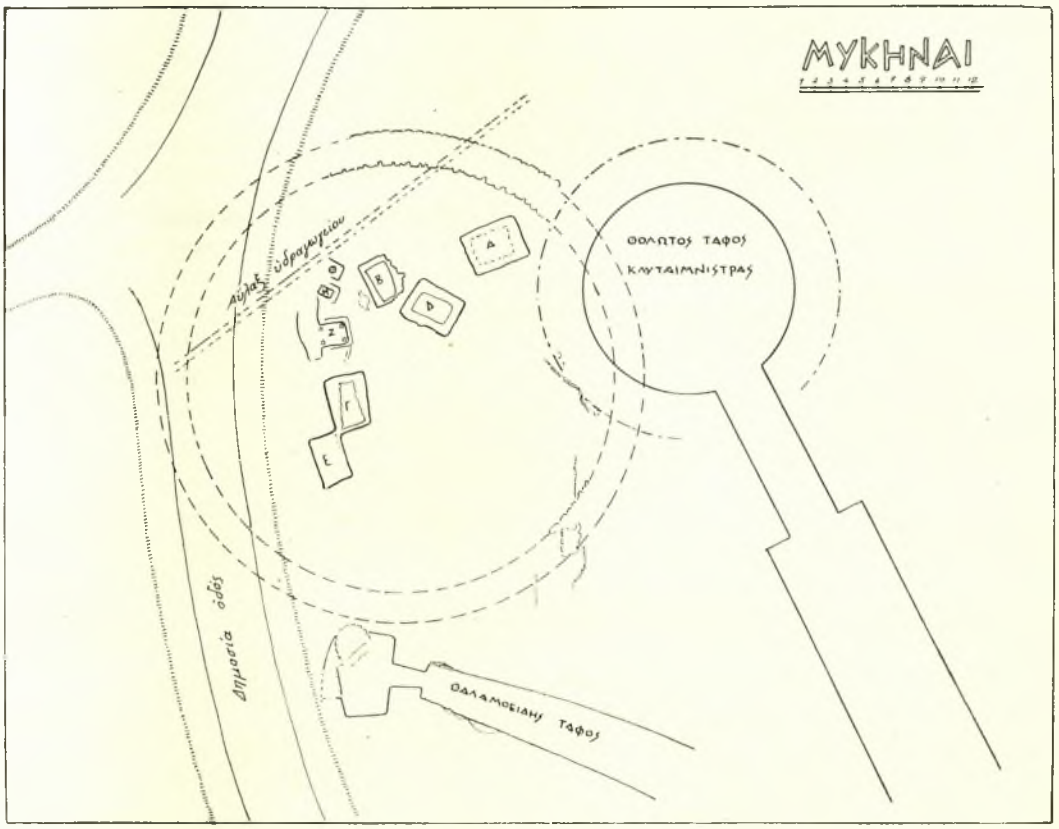

Σχεδ. I.

Καὶ τὰ μὲν πολύτιμα ἀντικείμενα, χαλκᾶ, ἀργυρᾶ, χρυσᾶ κ.λ.π. μετεφέρθησαν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον καὶ κατετέθησαν ἐν ἰδιαιτέρῳ δωματίῳ ὁρισθέντι ὑπὸ τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Μουσείου. Τὰ δὲ πήλινα ἀγγεῖα τὰ μὲν συγκολληθέντα ἐξησφαλίσθησαν ἀπολύτως ἐντὸς δωματίου τοῦ ὑπογείου τοῦ Τουριστικοῦ Περιπτέρου τῶν Μυκηνῶν, τοῦ ὁποίου τὰς κλεῖδας καὶ τὴν φύλαξιν ἀνέθεσα εἰς τὸν φύλακα Ἀρχαιοτήτων κ. Ἀριστοτέ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λην Τσετσέκον[1]. Τὰ δὲ λοιπὰ ὄστρακα, κατὰ τάφους καὶ στρώματα, ἐναπετέθησαν προσωρινῶς ἐντὸς κιβωτίων φυλασσομένων ἐν τῷ μικρῷ φυλακείῳ τῶν Μυκηνῶν. Ἐντὸς αὐτοῦ ἐπίσης ἐναπετέθησαν προσωρινῶς καὶ οἱ σκελετοί, χωριστὰ κατὰ τάφους, ἐξαχθέντες, ὅπου ἦτο δυνατόν, ὁλόκληροι τῇ βοηθείᾳ παραφίνης καὶ σύρματος καὶ τοποθετηθέντες ἐντὸς ἐπὶ τούτῳ κατασκευασθέντων ξυλίνων κιβωτίων.

Τὴν μελέτην τῶν ὀστράκων, πληρούντων σχεδὸν ὁλόκληρα κιβώτια ἐκ χαρτονίου, δὲν ἐπετέλεσα ἀκόμη καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι πολλὰ συνανήκοντα πρὸς τὰ συγκολληθέντα ἀγγεῖα ὄστρακα θέλουσι κατὰ τὴν ἔρευναν ἀνευρεθῆ καὶ πολλὰ ἀκόμη ἀγγεῖα θέλουσι συμπληρωθῆ.

ΙΩΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

[1] Μετεφέρθησαν νῦν εἰς τὸ Μουσεῖον Ναυπλίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

17. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΕΝ ΠΥΛΩι

Αἱ ἀπὸ τοῦ 1939 διακοπεῖσαι ἀνασκαφαὶ τῆς Πύλου μόλις κατὰ τὸ 1952 κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπαναληφθῶσι διὰ κοινῆς Ἑλληνοαμερικανικῆς συνεργασίας. Ὁ καθηγητὴς κ. Κάρολος Μπλέγγεν ἐξηκολούθησε τὴν ἀποκάλυψιν τοῦ ἀνακτόρου Ἐγγλιανοῦ μετὰ σπουδαίων ἀποτελεσμάτων. Τὸν Ἑλληνικὸν τομέα, ἀντὶ τοῦ ἀειμνήστου Κ. Κουρουνιώτου ἀνέλαβεν ὁ ὑποφαινόμενος διὰ ἐπιχορηγήσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ὁ κ. Μπλέγγεν εὐγενέστατα μοῦ προέτεινεν, ὅπως ἀναλάβω τὴν ἀνασκαφὴν μέρους τοῦ ἀνακτόρου. Ἐνόμισα ὅμως ὅτι ἦτο ὀρθότερον, ὅπως τὸ ἀνάκτορον ἀφεθῇ ὁλόκληρον εἰς τὴν ἀνασκαφικὴν δεξιοτεχνίαν τοῦ ἀνακαλύψαντος αὐτὸ καὶ προετίμησα νὰ στραφῶ πρὸς τὴν ἔρευναν τῶν νεκροπόλεων πέριξ τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἐνδεχομένως τὴν ἀνακάλυψιν νέων συνοικισμῶν.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης ταύτης ἐρεύνης εἶναι λίαν ἐνθαρρυντικά. Πέριξ τοῦ ἀνακτόρου Ἐγγλιανοῦ φαίνεται νὰ ὑπάρχωσιν ἀρκεταὶ νεκροπόλεις, ὑπάρχουσι δὲ καὶ θολωτοὶ τάφοι, ὧν τινες εὑρίσκονται εἰς τόσον μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου, ὥστε εἶναι δύσκολον νὰ ὑποτεθῇ, ὅτι ἀνήκουν εἰς τοῦτο. Αἱ συστάδες τῶν θαλαμωτῶν τάφων, ὧν μέρος ἠρεύνησα ἐφέτος, εὑρίσκονται περὶ τὸ ἓν χιλιόμετρον πρὸς Β. τῆς κωμοπόλεως Χώρα, ἥτις ἀπέχει ἤδη περὶ τὰ 4 χιλιόμετρα ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου, ὥστε ἡ συνολικὴ τούτων ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ ἀνακτόρου εἶναι περίπου 5 χιλιόμετρα.

Ἡ τοποθεσία, εἰς ἣν εὑρίσκονται οἱ θαλαμωτοὶ τάφοι καλεῖται σήμερον Βολιμίδια (εἰκ. 1). Κεῖται σχεδὸν παρ' αὐτοὺς τοὺς πρόποδας τοῦ Αἰγαλέου ὄρους καὶ εἶναι εὔφορος καὶ ὑδατοβριθὴς ὅσον ὀλίγαι τοποθεσίαι ἐν Ἑλλάδι. Πλησίον αὐτῆς ἀναβλύζουσιν αἱ ἀφθονώταται πηγαὶ τοῦ Κεφαλαρίου, σύσκιοι ὑπὸ πλατάνων. Ἐξ αὐτῶν ὑδρεύεται ἡ Χώρα καὶ ἀρδεύονται εἰς μεγάλην ἔκτασιν οἱ ἀγροί. Εἰς τὴν θέσιν ὅπου οἱ τάφοι, τὸ ἔδαφος ἀποτελεῖται ἀπὸ συμπαγῆ καὶ ὡραίας ἐμφανίσεως, ἀλλὰ πολὺ μαλακὸν πῶρον, ὅστις λαξεύεται εὐκόλως. Ἴσως εἰς τὴν αἰτίαν ταύτην ὀφείλεται τὸ γεγονός, ὅτι ἐνταῦθα συνεσωρεύθησαν τόσον πολλοὶ τάφοι.

Μέχρι σήμερον ἐξηκριβώθησαν ἀρκεταὶ μικραὶ συστάδες, αἱ ὁποῖαι, ἀποτελούμεναι ἐκ τριῶν μέχρι πέντε τάφων ἑκάστη, ἀπέχουσιν ἀλλήλων περὶ τὰ 100 μέτρα. Εἶναι πρόωρον ἀκόμη νὰ συναγάγωμεν συμπεράσματα, ἀλλ' εἶναι προφανές, ὅτι ἡ διανομὴ αὕτη δὲν εἶναι τυχαία. Πολλοὶ ἐκ τῶν τάφων τούτων ἔχουσι πρὸ πολλοῦ συληθῇ, ἀνακαλυφθέντες σχεδὸν κατὰ κανόνα ἐκ τῆς ὑποχωρήσεως τῆς στέγης τοῦ σπηλαίου. Διὰ τοῦτο ἀπεφάσισα νὰ καθαρίσω τούτους πρῶτον, ὡς διατρέχοντας κίνδυνον, διότι αἱ συλήσεις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν ποτὲ πλήρεις. Εὐτυχῶς ἡ τυμβωρυχία ἐκεῖ εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος καὶ ἀρχαιοκαπηλεία συστηματικὴ δὲν ἀσκεῖται. Ἐκαθαρίσθησαν οὕτως ὀκτὼ τάφοι ἐν συνόλῳ. Ἐξ ἐκ τούτων ἦσαν ὁρατοὶ καὶ ἀνοικτοί, δύο δὲ εὑρέθησαν κατὰ τὰς ἀνωτέρω ἐργασίας χωρὶς νὰ εἶναι ὁρατὸν ἴχνος ἐξ αὐτῶν. Ὁ εἷς ἦτο ἡμικατεστραμμένος καὶ πτωχός. Ὁ ἕτερος ἦτο ὡραῖος καὶ ἄριστα διατηρούμενος τάφος, εὑρέθη δὲ σχεδὸν ἄθικτος. Τοὺς τάφους πρὸς τὸ παρὸν ἀριθμῶ κατὰ συστάδας, ἃς ὀνομάζω διὰ τοῦ ὀνό-

Εἰκ. 1. Ἡ θέσις Βολιμίδια ἐκ Ν., εἰς τὸ βάθος τὸ ὄρος Αἰγαλέον.

ματος τοῦ ἰδιοκτήτου τῶν ἀγρῶν. Εἰς τὴν πρώτην συστάδα (Κορωνιοῦ) ἐκαθαρίσθησαν τρεῖς τάφοι. Εἰς τὴν δευτέραν (Ἀγγελοπούλου) δύο τάφοι, ὧν ὁ εἷς οὐχὶ ἐξ ὁλοκλήρου. Εἰς τὴν τρίτην συστάδα (Τσουλέα) τρεῖς, ὧν μεταξὺ καὶ ὁ ἀσύλητος. Εἰς τοὺς τάφους ὑπολογίζεται καὶ εἷς καθαρισθεὶς ὑπὸ τοῦ συναδέλφου κ. Μυλωνᾶ.

Ὁ τάφος οὗτος εἶναι ὁ Κορωνιοῦ ὑπ' ἀριθ. 1, ὅστις ἦτο ὁρατὸς καὶ ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς στάβλος. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν τὰ πρῶτα τεμάχια ΥΕ Ι κεραμεικῆς. Βραδύτερον μοὶ παρεδόθησαν δύο τεμάχια εὑρεθέντα ἐντὸς αὐτοῦ μερικὰ ἔτη πρότερον, ταῦτα δὲ προσηρμόζοντο πρὸς ἄλλα ΥΕ Ι τεμάχια εὑρεθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Μυλωνᾶ. Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἔμεινεν ἄσκαφος, θὰ καθαρίσω δὲ τοῦτον κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν σκαφικὴν πε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρίοδον καὶ θὰ ἐκπονήσω καὶ τὸ σχέδιον τοῦ τάφου, κατ' ἐκφρασθεῖσαν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Μυλωνᾶ.

Τῶν ὑπολοίπων τάφων δὲν ἔγιναν ἀκόμη ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια. Τὰ εὑρήματα ὡσαύτως δὲν ἐκαθαρίσθησαν εἰσέτι καὶ ἀπετέθησαν εἰς τὸ Δημοτικὸν σχολεῖον Χώρας (κτισθὲν ἐπὶ Καποδιστρίου), ὅπερ πάνυ προφρόνως ἐτέθη εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν ὅπως μεταβληθῇ εἰς τοπικὸν μουσεῖον, ὁμοῦ μετὰ πλείστων ἄλλων εὐκολιῶν παρασχεθεισῶν ὑπὸ τοῦ προέδρου τῆς κοινότητος Χώρας κ. Χαρ. Παναγοπούλου καὶ ὁλοκλήρου τοῦ κοινοτικοῦ συμβουλίου. Πρὸς τούτους καὶ πάντας γενικῶς τοὺς κατοίκους Χώρας, οἵτινες θέτουσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἐπιστήμης τοὺς ἀγροὺς αὐτῶν πρὸς ἔρευναν καὶ παρέχουσιν ἡμῖν παντοίας περιποιήσεις, ὀφείλονται δημόσιαι εὐχαριστίαι. Ἡ παροῦσα ἔκθεσις θὰ εἶναι συνοπτική. Τὰ εὑρεθέντα ἀρχαῖα, ἔνδεκα κιβώτια ἐν συνόλῳ ἀγγείων καὶ ἀνθρωπολογικοῦ ὑλικοῦ, χρειάζονται μακρὰν μελέτην καὶ ἀποκατάστασιν, προτοῦ καταστῇ δυνατὸν νὰ γίνῃ περὶ αὐτῶν ἐκτενέστερος λόγος.

Ὁ τάφος 2 Κορωνιοῦ ἀνεκαλύφθη περὶ τὰ 10 μέτρα πρὸς Δ. τοῦ τάφου 1. Εἶναι λελαξευμένος εἰς σχῆμα πεταλοειδὲς καὶ ἔχει ὑποτυπώδη δρόμον μόλις 1 μ. μήκους ἐν σχήματι τοῦ κοίλου τῆς κεράμου. Τὸ βάθος τοῦ τάφου ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους δὲν ὑπερβαίνει τὸ μέτρον. Τὸ ὑπόλοιπον ἐστεγάζετο ἢ προωρίζετο νὰ στεγασθῇ διὰ λίθων, διότι ὁ τάφος οὗτος δίδει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἔμεινεν ἡμιτελής. Ἦτο πολὺ πτωχὸς εἰς εὑρήματα. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν ἐπιφανειακῶν χωμάτων εὑρέθη ἐντὸς αὐτοῦ στρῶμα λίθων, ὑπ' αὐτοὺς δὲ ἓν νεκρικὸν στρῶμα περιέχον ἕνα νεκρόν, προφανῶς τὸν τελευταῖον ταφέντα, εἰς στάσιν σχεδὸν κανονικὴν ὑπτίαν. Ἐκάλυπτεν ἔκτασιν 1,45 μ. ἀπὸ Α. πρὸς Δ. μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α. καὶ ἐλαφρῶς ἐστραμμένην πρὸς τὸ ἀριστερὸν πλευρόν. Ὁ ἀριστερὸς πούς ἦτο τελείως ἐκτεταμένος, ὁ δεξιὸς κεκαμμένος. Τέσσαρα εἰσέτι κρανία καὶ πολλὰ ὀστᾶ ἦσαν διεσπαρμένα κατὰ τὸ στρῶμα τοῦτο, προερχόμενα ἐκ μετακινήσεων προηγουμένων νεκρῶν.

Ἀπομακρυνθέντων τῶν ἀνωτέρω λειψάνων παρουσιάσθη στρῶμα μελανῆς γῆς πάχους 0,20 μ. περιέχον καὶ ὀλίγους λίθους. Ὑπὸ τὸ στρῶμα τοῦτο πρὸς Α. διεφάνη ἤδη ὁ πυθμὴν τοῦ τάφου, ἐνῶ πρὸς Δ. ἦτο κατά τι βαθύτερον ἐσκαλισμένος καὶ περιεῖχε δευτέραν σειρὰν νεκρῶν, πάντων κεκινημένων καὶ μὲ τὰ κρανία συνήθως μεμονωμένα κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου. Τὰ εὑρήματα ἦσαν ἡμίσεια περίπου δωδεκὰς μικρῶν ἀγγείων, τινῶν χειροποιήτων ἐκ μαύρου πηλοῦ, καὶ λείψανα χαλκοῦ μαχαιριδίου. Πάντα φαίνονται ΥΕ ΙΙΙ, ἂν καί τινα τεθραυσμένα τεμάχια πιθανῶς νὰ εἶναι κατά τι παλαιότερα.

Ὁ τάφος 3 Κορωνιοῦ κεῖται περὶ τὰ 15 μέτρα Δυτικώτερον. Εἶχεν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνακαλυφθῆ πρὸ πολλοῦ καὶ ἐπανειλημμένως ἀναμοχλευθῆ, κατὰ δὲ τὸ 1929 φαίνεται ὅτι καὶ ἐπισήμως εἶχεν ἐρευνηθῆ διά τινος ἐκτάκτου ἀρχαιολογικοῦ ὑπαλλήλου. Ἔξων ἀκόμη ἐργάται λαβόντες μέρος εἷς τε τὰς ἀνεπισήμους καὶ τὴν «ἐπίσημον» σκαφήν. Πάντες ὁμοφώνως ἐμαρτύρουν, ὅτι ἐντὸς αὐ-

Εἰκ. 2. Τάφος 3 Κορωνιοῦ. Δρόμος καὶ θύρα.

τοῦ εὑρέθησαν τουλάχιστον τρία ἀκέραια ἀγγεῖα καὶ πρὸ παντὸς ἀγαλμάτιον ἐκ «λευκοῦ πηλοῦ», περὶ οὗ πολὺν ποιοῦνται λόγον. Δυστυχῶς οὐδεμία ἔκθεσις ὑπάρχει εἰς τὸ Ὑπουργεῖον, ἐκ μέρους τοῦ ὑπαλλήλου, οὗ οἱ ἐργάται ἀναφέρουν καὶ τὸ ὄνομα. Ὁ τάφος ἔκειτο ἀνοικτὸς καὶ μὲ ὀπὴν εἰς τὴν ὀροφήν του, ἥτις καὶ ἐγένετο ἀφορμὴ τῆς ἀνακαλύψεώς του. Παρ' ὅλα ταῦτα ἐνόμισα ὅτι ἐπεβάλλετο ἡ ἔρευνά του ἐκ νέου, διότι ἐπρόκειτο περὶ ὡραίου τάφου, ἔχοντος σημαντικὰς διαστάσεις. Τὸ ταφικὸν σπήλαιον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι κανονικὸς σχεδὸν κύκλος εἰς τὸ δάπεδον καὶ θολοῦται ἀποτόμως, ὥστε ἐπὶ διαμέτρου τοῦ δαπέδου 5,30 μ. τὸ ὕψος κατὰ τὴν κορυφὴν τῆς θόλου εἶναι μόνον 2,50 μ. Δέκα ὅμως ἑκατοστὰ ἐκ τοῦ ὕψους τούτου ἀνήκουσιν εἰς μαστοειδῆ κοιλότητα ἀκριβῶς κατὰ τὸ κέντρον τῆς ὀροφῆς, περὶ ἧς κατωτέρω.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου ἔχει μῆκος 5,30 μ. Ἀρχίζει μὲ τὸ δάπεδον ἠπίως κατωφερές, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἓν τρίτον τῆς διαδρομῆς ἡ κατωφέρεια γίνεται ἀπότομος. Τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου εἶναι ἐντελῶς κάθετα καὶ τὸ πλάτος του εἰς τὴν ἀρχὴν εἶναι 1,25 μ., πρὸ δὲ τῆς θύρας καταντᾷ δι' ὁμαλῆς διευρύνσεως εἰς 1,75 μ. Ἡ θύρα εἶναι σχεδὸν τετράγωνος, ἔχουσα ὕψ. 1,20 μ. καὶ πλ. 1,10 μ. (εἰκ. 2), χωρὶς νὰ στενεύῃ ἄνω. Ἐξωτερικῶς φαίνεται θολωτή, ἀλλ' ἀσφαλῶς τοῦτο εἶναι μεταγενεστέρα ἐπεξεργασία. Ἐσωτερικῶς δεικνύει

Εἰκ. 3. Ἀγγεῖα τάφου 3 Κορωνιοῦ. Τὰ δύο ἀκραῖα ΥΕ Ι, τὸ μεσαῖον ΥΕ ΙΙΙ.

ὅτι ἀρχικῶς εἶχεν ὁριζόντιον ἀνώφλιον. Λόγῳ τῆς ἀποτόμου θολώσεως τοῦ τάφου αἱ παραστάδες τῆς θύρας κάτω ἔχουν πλ. 0,70 μ., ἐνῷ ἄνω φθάνουν εἰς 1,10 μ. Ἡ θύρα ἐφράσσετο διὰ ξηρολιθιᾶς, ἧς διετηροῦντο τρεῖς δόμοι πλακωτῶν λίθων συνολικοῦ ὕψους 0,55 μ. καὶ πάχους 0,50 μ. Κατὰ τὴν διάλυσίν της εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτῆς μερικὰ ὄστρακα, πάντα ΥΕ ΙΙΙ. Πρὸ τοῦ ξηροτοίχου (ἐντὸς τοῦ δρόμου) καὶ ὄπισθεν τούτου (ἐντὸς τοῦ τάφου) εὑρέθησαν οἱ πόδες καὶ ὀλίγα ὄστρακα ὑψιπόδων κυλίκων.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἦτο παντοῦ ἀνεσκαμμένον, περιεῖχεν ὅμως εἰσέτι τὸ ἀρχικὸν χῶμά του, διότι οἱ ἀνασκαφεῖς μετετόπιζον τοῦτο ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς τοῦ τάφου εἰς τὴν ἄλλην. Ἐπειδὴ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου εἶναι πολὺ σκοτεινόν, τὸ χῶμα τοῦτο μετεφέρετο ὑφ' ἡμῶν κατ' εὐθεῖαν ἔξω καὶ ἐκεῖ ἠρευνᾶτο. Πολὺ ὀλίγα καὶ ἀσήμαντα ὄστρακα περιεῖχεν, εὕρομεν ὅμως τρεῖς αἰχμὰς βελῶν ἐξ ὀψιανοῦ καὶ πυρίτου θαυμασίας διατηρήσεως. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου οὐδαμοῦ διετηρεῖτο, διότι συνέκειτο ἐκ μαλακῆς γῆς καὶ πανταχοῦ εἶχεν ἀναμοχλευθῆ. Συμπεραίνεται ὅμως ἐκ διαφόρων τεκμηρίων, ἰδίως τῶν βόθρων. Οἱ βόθροι οὗτοι εἶναι μικροὶ καὶ ἀβαθεῖς λάκκοι, ἡμικυκλικοὶ ἢ ἐλλειψοειδεῖς, ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐτοποθετοῦντο τὰ ὀστᾶ, ἐνίοτε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δὲ καί τινα κτερίσματα τῶν προγενεστέρων νεκρῶν, ὁσάκις ταῦτα μετεκινοῦντο ὅπως δημιουργήσουν θέσιν εἰς ὑστερωτέρους νεκρούς. Οἱ βόθροι οὗτοι ἐλαξεύοντο κύκλῳ κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου (ὡς προέκυψε καὶ ἐκ τῆς ἐν συνεχείᾳ σκαφῆς ἄλλων τάφων), ἐνίοτε μάλιστα ἠνοίγοντο λοξῶς

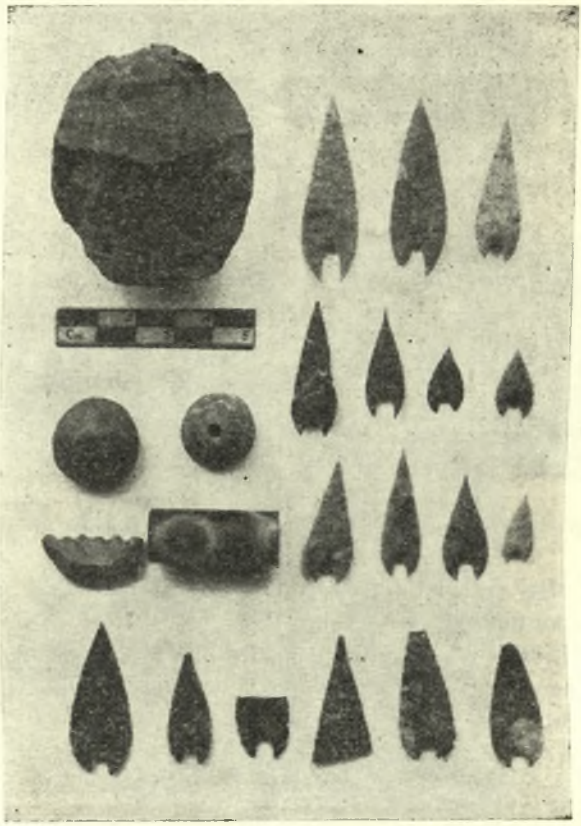

Εἰκ. 4. Λίθινα εὑρήματα τάφων Κορωνιοῦ 3 καὶ Ἀγγελοπούλου 1 – 2.

ἐντὸς τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου, ὥστε νὰ προσλαμβάνωσι τὴν μορφὴν κόγχης.

Ὁ παρὼν τάφος περιεῖχεν ἑπτὰ τοιαύτας κόγχας καὶ βόθρους, ἐντὸς τῶν ὁποίων εἶχον ἀποτεθῆ ὀστᾶ καὶ κρανία προγενεστέρων νεκρῶν, ἀλλ' εἰς κακὴν κατάστασιν. Ἐμετρήθησαν μέχρι πέντε κρανίων ἐντὸς τῆς πρώτης δεξιὰ τῷ εἰσερχομένῳ κόγχης. Τὰ κτερίσματα ἦσαν σχετικῶς ὀλίγα. Εἷς βόθρος περιεῖχε δύο μικρὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 3, ἄκρα) ὧν τὸ μὲν δεξιὸν εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΥΕ Ι (παρόμοιον ἐκ τοῦ βασιλικοῦ λάκκου ΙΙΙ τῶν Μυκηνῶν Karo, Schachtgräber v. Mykenae πίν. 166 ἀρ. 156), τὸ δὲ ἀριστερὸν εἶναι σύγχρονον ἢ κατά τι μεταγενέστερον. Ἐντὸς ἑτέρου βόθρου ἀνεκαλύφθησαν σειρὰ βελῶν πυρίτου, ὅμοια δὲ εὑρέθησαν καὶ παρὰ τὸν βόθρον ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἐντὸς μικρᾶς μελανῆς κηλῖδος κεκαυμένου χώματος. Ἐν συνόλῳ οὕτω συνελέξαμεν ἕνδεκα βέλη, πάντα ἐν σχήματι «λαβίδος καρκίνου», τινὰ δὲ μετὰ θαυμαστῆς αἰχμῆς καὶ προφανῶς οὐδέποτε χρησιμοποιηθέντα (εἰκ. 4, αἱ

Εἰκ. 5. Λάκκος 3 τοῦ τάφου 3 Κορωνιοῦ μετὰ δύο ὑπερκειμένων νεκρῶν.

τρεῖς πρῶται σειραὶ ἐκ τῶν ἄνω δεξιά). Πλησίον τῆς μελανῆς κηλῖδος, ἀλλὰ βαθύτερον ἐντὸς τῶν τεταραγμένων χωμάτων εὑρέθη πυρὴν καστανοῦ χρώματος πυρίτου (εἰκ. 4 ἄνω ἀρ.), ἀφ' οὗ ἀπεκόπτοντο αἱ λεπίδες ἐξ ὧν κατεσκευάζοντο τὰ βέλη. Οὕτω βεβαιοῦται διὰ πρώτην φοράν, ὅτι τὰ Μυκηναϊκὰ λίθινα βέλη ἐποιοῦντο ἐν Ἑλλάδι. Ἡ προέλευσις τοῦ καστανοῦ πυρίτου παραμένει ἀληθῶς ἄγνωστος εἰσέτι. Τοιοῦτον πυρίτην ἔχουν ὡρισμέναι περιοχαὶ τῆς Αἰγύπτου (παρὰ τὸ Λοῦξορ), ἀλλ' ἄνευ συγκρίσεως τῶν δύο ὑλικῶν αἱ περιγραφαὶ καὶ μόναι δὲν ἀρκοῦσι πρὸς μόρφωσιν ἀσφαλοῦς γνώμης [1].

[1] Ἔρευναι κατὰ τὸ 1953 - 54 ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ πυρίτης οὗτος εἶναι ἐντόπιος, ἀπαντῶν παρὰ τὸ χωρίον Παπούλια Πυλίας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ τάφος περιεῖχε τρεῖς λάκκους, πάντας μὲ διεύθυνσιν ἐκ Δ. πρὸς Α. Οἱ δύο κεῖνται δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς θύρας, ὁ τρίτος πρὸς τὸ βάθος. Ἐκ τούτων ὁ δεξιὰ τῆς εἰσόδου ἐκαλύπτετο ὑπὸ σειρᾶς πλακῶν, ὧν δύο εὑρίσκοντο εἰσέτι κατὰ χώραν, τρεῖς δὲ εἶχον ριφθῆ μετὰ τὴν σύλησιν ἐντὸς αὐτοῦ. Ὁ λάκκος οὐδὲν περιεῖχε πλὴν δύο τεμαχίων ἀνθρωπίνων ὀστῶν. Ὁ ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ λάκκος περιεῖχεν ἕνα τελείως ἀποσυντεθειμένον σκελετὸν ἐκτάδην μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ. καὶ οὐδὲν κτέρισμα. Ὁ λάκκος

Εἰκ. 6. Κύπελλον τάφου 3 Κορωνιοῦ (ΥΕ I – II).

τοῦ βάθους περιεῖχε δύο σκελετούς, ἀλλ᾽ εἶχεν ἀναμοχλευθῆ ἐν μέρει ὑπὸ τῶν προηγουμένων σκαφῶν. Ὁ λάκκος ὃν εἶχον διανοίξει οἱ λαθροσκαφεῖς κατέστρεψε τὸ Δυτικὸν ἥμισυ μόνον τῆς θήκης. Διὰ τοῦτο τοῦ μὲν ἀνωτέρου σκελετοῦ, ὅστις εἶχε τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ., περιεσώθη κατὰ χώραν μόνον τὸ κάτω ἥμισυ (εἰκ. 6). Τοῦ κατωτέρου σκελετοῦ, ὅστις εὑρίσκετο 20 ἑκ. χαμηλότερον καὶ ἀκριβῶς ὑπὸ τὸν ἀνώτερον, ἀλλὰ μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Α., κατεστράφησαν μόνοι οἱ ἄκροι πόδες (εἰκ. 5). Μεταξὺ τῶν γονάτων τοῦ ἀνωτέρου νεκροῦ, ἀλλ᾽ εἰς ἔκτασιν ἀρκούντως μεγάλην καὶ προφανῶς οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν, εὑρέθησαν τὰ ὄστρακα δύο ἀγγείων. Τούτων τὸ πρῶτον, ἓν ἀξιόλογον κύπελλον, ἀνασυνεκροτήθη ὁλόκληρον (εἰκ. 6). Δύο

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μόνον τεμάχια ἐλλείπουσιν ἐξ αὐτοῦ. Ἀνήκει εἰς τὴν YE I ἢ τὴν πρωιμωτάτην YE II περίοδον (περὶ τὸ 1500). Ρυθμικῶς ὁμοιάζει ὀλιγώτερον πρὸς τὰ ἀγγεῖα ἐκ τοῦ πρώτου βασιλικοῦ λάκκου τῶν Μυκηνῶν (KARO, ἔ.ἀ. πίν. 167 ἀρ. 190-192) καὶ περισσότερον πρὸς τὸ ἀγγεῖον λ. χ. ἐκ τοῦ τάφου 533 παρὰ WACE, Chamber Tombs of Mycenae πίν. LVI, 2. Τὸ ἕτερον ἀγγεῖον εἶναι χειροποίητον ἐκ σκοτεινοῦ πηλοῦ καὶ ἔλειπον ἀρκετὰ τεμάχια ἐξ αὐτοῦ, πρὸς δὲ καὶ ὁλόκληρος ἡ λαβή. Πρέπει καὶ τὸ ἀγγεῖον τοῦτο νὰ

Εἰκ. 7. Σκελετὸς τάφου 3 Κορωνιοῦ.

εἶναι σύγχρονον πρὸς τὸ προηγούμενον, ἂν καὶ εἶναι κοινὸν καὶ εἰς τὰς κατόπιν περιόδους. Ὅταν εἶναι μικρὰ τὰ ἀγγεῖα ταῦτα, τὰ ὀνομάζομεν συνήθως θήλαστρα (feeding bottles). Ἐνταῦθα ὅμως δὲν θὰ εἴμεθα μακρὰν τῆς ἀληθείας, ἂν ὀνομάσωμεν τοῦτο στάμνον τοῦ οἴνου ἢ ἄλλου ὑγροῦ.

Ὁ κατώτερος νεκρὸς οὐδὲν κτέρισμα εἶχεν, ἐκτὸς ἐὰν εἰς τοῦτον ἀποδώσωμεν τὰ δύο μόλις περιγραφέντα ἀγγεῖα. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο θαυμασίως. Ἦτο νεαρὸς ἔφηβος, δεικνύων πάντας τοὺς θαυμασίους ὀδόντας του, μήκους 1,40 μ. μέχρι τῶν ἀστραγάλων. Ἡ κάτω σιαγών, ἀποκολληθεῖσα τοῦ κρανίου μετὰ τὴν διάλυσιν τῶν σαρκῶν, εἶχε καταπέσει ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ ὀλίγον, οὕτω δ' ὁ νεκρὸς εὑρέθη μὲ χαῖνον στόμα. Ἦτο ἐκτεταμένος, ἀμφότεραι δ' αἱ χεῖρες ἦσαν ἐπὶ τῶν αἰδοίων. Πρώτη ἐφήπτετο τῆς πυέλου ἡ δεξιὰ μὲ κοίλην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν παλάμην, ἐπ᾽ αὐτῆς δ᾽ ἐπέκειτο κοίλη ἡ ἀριστερά. Δυστυχῶς διὰ τὸ σκότος δὲν ἦτο δυνατὴ ἡ λῆψις ἱκανοποιητικῆς φωτογραφίας. Διὰ καθρέπτου εἰσήχθη εἰς κατάλληλον στιγμὴν τὸ ἡλιακὸν φῶς καὶ ἐλήφθησαν τμηματικῶς δύο φωτογραφίαι τοῦ σκελετοῦ (εἰκ. 7 - 8). Ἐστερεώσαμεν ὅμως τοῦτον διὰ γύψου καὶ τὸν μετεφέρομεν εἰς τὸ μουσεῖον τῆς Χώρας.

Παρὰ τὸν δεξιὰ τῆς εἰσόδου λάκκον εἶχεν ἀποτεθῆ ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου ὁ νεκρὸς γυναικός. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο ἄριστα, ἀλλὰ καὶ τού-

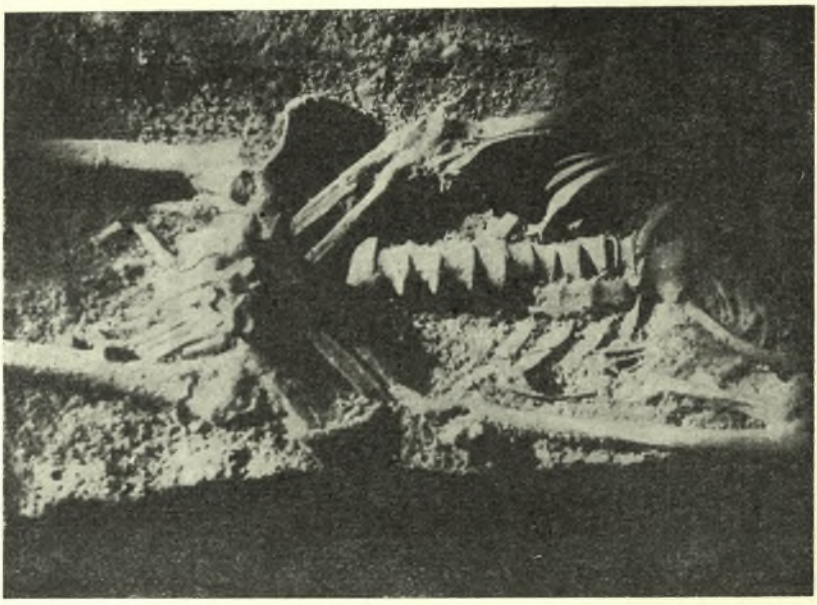

Εἰκ. 8. Σκελετὸς τάφου 3 Κορωνιοῦ.

του ἔλειπον οἱ ἄκροι πόδες. Ἔκειτο ἐκτάδην, μὲ τὴν κεφαλὴν στρεφομένην πρὸς τὸ ἀριστερὸν πλευρόν. Ἡ δεξιὰ χεὶρ ἦτο ἐκτεταμένη κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, ἡ ἀριστερὰ ἐκάμπτετο κατὰ τὸν ἀγκῶνα, ὥστε ἡ ἄκρα χεὶρ ἀνοικτὴ ἀνεπαύετο ἐπὶ τοῦ κάτω μέρους τῆς κοιλίας. Παρὰ τὸ κρανίον εἶχε τοποθετηθῆ μικρὸν λιθάριον καὶ ἐπ᾽ αὐτοῦ τρίωτος ἀμφορίσκος (εἰκ. 3 μέσον) ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς, ὅστις κρημνισθεὶς ἐκ τοῦ λιθαρίου εὑρέθη παρ᾽ αὐτό.

Δύο τουλάχιστον, πιθανῶς δὲ καὶ περισσότεροι τάφοι εὑρίσκονται εἰσέτι εἰς ἄμεσον γειτονίαν πρὸς τοὺς περιγραφέντας, ὄντες κεχωσμένοι καὶ μὴ διατρέχοντες κίνδυνον. Οὗτοι θέλουσιν ἀνασκαφῆ κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, διότι ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε δεδομένων συνάγεται ὅτι ἡ συστὰς Κορωνιοῦ περιέχει τοὺς παλαιοτέρους καὶ περισσότερον ἐνδιαφέροντας τάφους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Περὶ τὰ 150 μ. δυτικώτερον ἀνεκαλύφθη ἑτέρα συστὰς τάφων, οὓς ἀποκαλῶ Ἀγγελοπούλου. Ὁ τάφος 1 ἦτο πλήρως ὀρατὸς ὑπὸ μορφὴν μεγάλης κυκλικῆς λεκάνης. Εἰς τὸ κέντρον ταύτης ἐφύετο πελωρία συκῆ καὶ ὁ χῶρος ὡς ὑπήνεμος καὶ σχετικῶς κλειστὸς ἐχρησιμοποιεῖτο ὡς στάβλος βοῶν. Διὰ τὸ μέγεθος καὶ τὴν ὡραιότητα τοῦ τάφου ἀπεφάσισα νὰ σκάψω τοῦτον. Ὁ ἰδιοκτήτης τῆς ἀμπέλου κ. Ἰωάννης Ἀγγελόπουλος προθυμότατα συγκατετέθη εἰς τοῦτο, δώσας καὶ τὴν ἄδειαν νὰ κόψωμεν τὴν συκῆν. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθην νὰ σκάψω τὸν δρόμον τοῦ τάφου, διότι θὰ κατεστρέφετο σημαντικὸν τμῆμα τῆς ἀμπέλου καὶ ἓν ἐλαιόδενδρον.

Ὁ τάφος περιεῖχεν ἐπίχωσιν ἄνω τοῦ μέτρου, μὴ ὑπολογιζομένης καὶ

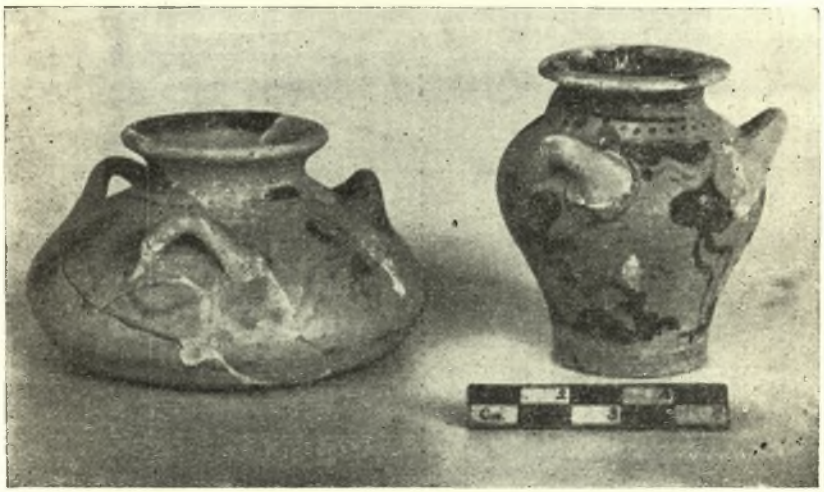

Εἰκ. 9. Ἀγγεῖα ΥΕ ΙΙ τάφου 1 Ἀγγελοπούλου (δεξιά) καὶ Τσουλέα 1α (ἀριστερά).

τῆς κόπρου τῶν βοῶν. Εἶχεν ἀνασκαλευθῆ τοσάκις εἰς τὸ παρελθόν, ὥστε μέχρι καὶ τοῦ πυθμένος του ἀνευρίσκοντο τεμάχια συγχρόνων κεράμων καὶ ὑαλίνων σκευῶν, ὁμοῦ μετὰ τεμαχίων κεραμεικῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς. Μία ἐκ τῶν ἀναμοχλεύσεων πρέπει νὰ συνέβη εἰς ἐντελῶς πρόσφατον παρελθόν, διότι εὕρομεν θραύσματα κεραμεικῆς, τῶν ὁποίων αἱ παρειαὶ ἦσαν καθαραὶ καὶ ἄνευ ὀξειδώσεως. Ἐκ Μυκηναϊκῆς κεραμεικῆς εὑρέθησαν εἰς τὴν ἐπίχωσιν ταύτην δύο ἢ τὸ πολὺ τρία ὄστρακα ΥΕ Ι, ἄφθονα δὲ τεμάχια ΥΕ ΙΙ καὶ ΙΙΙ. Μερικὰ μικρὰ ἀγγεῖα (ἀλάβαστρα καὶ ἀμφορίσκοι) εἶναι ἀκέραια ἢ σχεδὸν ἀκέραια (εἰκ. 9 δεξιά). Ἐπὶ πλέον εὑρέθησαν ἓξ αἰχμαὶ βελῶν ἐκ πυρίτου καὶ ὀψιανοῦ (εἰκ. 4, ἡ κάτω σειρά). Οὐδὲν ὅμως τούτων εὑρέθη ἀκέραιον. Τὸ ἄριστα πάντων διατηρούμενον (πρῶτον ἐξ ἀρ.)

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι ἐξ ὀψιανοῦ καὶ εὑρέθη εἰς δύο τεμάχια. Πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι κολοβά, ἀνήκουσι δ' εἰς τὸν αὐτὸν τύπον πρὸς τὰ τοῦ τάφου 3 Κορωνιοῦ. Ἐπὶ πλέον εὑρέθησαν δύο σφονδύλια στεατίτου καὶ κυλινδρικὴ ψῆφος ἐξ ἀχάτου (εἰκ. 4, μέσον ἀριστερά).

Εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ὑπῆρχον δύο λάκκοι. Ὁ εἷς, εἰς τὸν μυχὸν

Εἰκ. 10. Σκελετὸς τάφου 1, λάκκου 2 Ἀγγελοπούλου.

τοῦ τάφου, ἔναντι τῆς θύρας, ἦτο μέγας καὶ κανονικὸς ὀρθογώνιος λάκκος 2 μ. μήκους, 0,85 μ. πλάτους καὶ 0,60 μ. βάθους. Δὲν εἶχε διαφύγει τὴν σύλησιν. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθησαν ἐλάχιστα ἀνθρώπινα ὀστᾶ Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς καὶ ὀστᾶ βοὸς καὶ πολλῶν κυνῶν, τὰ ὁποῖα ὅμως διατηροῦνται πολὺ καλῶς, ὥστε πρέπει νὰ εἶναι σχετικῶς σύγχρονα. Ὁ ἕτερος λάκκος εὑρίσκεται ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου, ὢν πολὺ μικρότερος (μῆκ. 1,40, πλ. 0,45 καὶ βάθος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

0,40 μ.). Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη ἄθικτος σκελετός (εἰκ. 10) προφανῶς γυναικεῖος. Τὸ ἄνω ἥμισυ τοῦ σώματος ἔκειτο ἐκτάδην, μὲ τὴν κεφαλὴν δεξιά. Ἡ ἀριστερὰ χεὶρ ἦτο ἐκτεταμένη, ἀλλ' εἰς ἀπόστασίν τινα ἀπὸ τοῦ κορμοῦ, ἐνῷ ἡ δεξιὰ ἦτο κεκαμμένη καὶ ἐφέρετο ἐπὶ τῆς κοιλίας. Τὰ κάτω ἄκρα εἶχον

Εἰκ. 11. Ἀγγελοπούλου τάφος 2. Ὁ δρόμος ἐξ Α.

βιασθῇ διὰ νὰ χωρήσουν εἰς τὸν στενόχωρον τάφον, ὡς βλέπει τις ἐπὶ τῆς φωτογραφίας. Ὁμοῦ μετὰ τούτων ἐβιάσθησαν καὶ αἱ λαγόνες, τὰ δὲ ὀστᾶ τῆς πυέλου εὑρίσκοντο ὅλα πρὸς τὸ ἓν μέρος τοῦ τάφου οὐχὶ ὁριζοντίως, ἀλλὰ πλαγίως. Ὁ σκελετὸς διετηρεῖτο, ἐξαιρέσει τῶν ὀστῶν τῶν ἄκρων, καλῶς. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι, ὅτι μετὰ τόσας χιλιετηρίδας ὁ νεκρὸς οὗτος ἀνέδιδε δυσάρεστον πτωματικὴν ὀσμήν, ἥτις ἐταλαιπώρησεν ἀρκούντως καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐμὲ καὶ τὸν ἐργάτην τοῦ καθαρισμοῦ τοῦ τάφου. Τὸ φαινόμενον τοῦτο παρουσιάσθη ἅπαξ ἔτι εἰς ἕνα νεκρὸν τοῦ τάφου 3 Κορωνιοῦ, τὸ δὲ κακὸν εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἐπετείνετο ἀπὸ σμήνη μυιῶν, ἃς προσείλκυεν ἡ δυσοσμία. Ἐπὶ τοῦ στέρνου τῆς νεκρᾶς εὑρέθη ἐλαφρῶς κολοβὴ ὀστεΐνη περόνη. Οὐδὲν ἄλλο κτέρισμα περιεῖχεν ὁ λάκκος.

Ὁ προκείμενος τάφος εἶναι ὁ μέγιστος τῶν μέχρι τοῦδε ἀνασκαφέντων. Τὸ δάπεδόν του, οὐχὶ ἀπολύτως κυκλικόν, ἔχει διάμετρον 6,10 μ. ἀπὸ Β πρὸς Ν καὶ μόνον 5,90 μ. ἀπὸ Α πρὸς Δ. Ἡ θύρα ἦτο πρὸς Δ. Τὸ μέγιστον σωζόμενον ὕψος του εἶναι 2,20 μ., ἡ δὲ θόλωσίς του ἀπότομος.

Ὀλίγα μέτρα Βορειότερον ἀνεσκάφη ἀτελῶς ὁ τάφος 2 Ἀγγελοπούλου (εἰκ. 11). Τούτου ἐφαίνετο ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου, ὅστις καὶ ἐκαθαρίσθη πλήρως. Μόλις ὅμως ἐπεχειρήθη καὶ τοῦ σπηλαίου ὁ καθαρισμός, ἀπεδείχθη ὅτι τοῦτο εἶχεν ὑποστῆ διάτρησιν πρὸ πολλοῦ καὶ ἦτο μέχρι κορυφῆς πλῆρες χωμάτων. Ἐπ' αὐτοῦ ἤκμαζε περιβόλιον τομάτας καὶ σικύων, ὥστε ἀπέσχομεν πρὸς τὸ παρὸν τῆς περαιτέρω ἀνασκαφῆς. Ὁ τάφος οὗτος παρουσίασεν ἐνδιαφέροντα ἴχνη Ἑλληνιστικῆς λατρείας ἐντὸς τοῦ δρόμου. Ὁ δρόμος οὗτος κερδίζει ταχέως βάθος διὰ 5 βαθμίδων, μετὰ δὲ τὴν πέμπτην ὑπάρχει τμῆμα δρόμου ἐπίπεδον, ὅπερ δίδει πρόσοδον εἰς τὸν τάφον. Ἐπὶ τοῦ τμήματος τούτου ἀνήφθη μεγάλη πυρὰ κατὰ τοὺς Ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ὁποίας εὑρέθη ἀνάστροφος μία λοπάς. Ἡ πυρὰ ἐξετείνετο ὀλιγώτερον ἔντονος μέχρι τῆς θύρας τοῦ τάφου, πρὸ τῆς ὁποίας ἀνεφάνη καὶ πάλιν ἐντατική (παχὺ στρῶμα ἀνθράκων καὶ κεκαυμένης γῆς). Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς πυρᾶς εὑρέθησαν ἄφθονα τεμάχια Ἑλληνιστικῶν ἀγγείων γραπτῶν διὰ κιτρίνου πηκτοῦ χρώματος καὶ τεμάχια μικρῶν χυτρῶν. Εὑρέθησαν συγχρόνως ἐπὶ τῆς προτελευταίας βαθμίδος τοῦ δρόμου τεμάχια πολλὰ ἑνὸς εὐμεγέθους ΥΕ ΙΙΙ ἀγγείου. Πάντα ταῦτα εὑρίσκοντο ἀναμεμειγμένα μετὰ μεγάλου πλήθους χονδρῶν κεράμων ἐν τεμαχίοις, ἐξ ὧν βρίθει κυριολεκτικῶς ὁ παρὼν τάφος. Κάτωθεν τῆς πυρᾶς τὰ χώματα τοῦ δρόμου ἦσαν καθαρὰ καὶ ὑπόλευκα, ἤτοι Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς.

Τὰ αὐτὰ φαινόμενα παρουσίασε καὶ μικρὸν τμῆμα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ τάφου, τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη. Τὸ κατώτατον μέρος τῆς ἐπιχώσεως, ἰδίως ὅμως τὸ ἀνώτερον, παρουσίασε τὰ αὐτὰ Ἑλληνιστικὰ ἀγγεῖα, τεμάχια ἀγνύθων, τὸ κάτω ἥμισυ δακρυδόχου, τεμάχιον Ἑλληνιστικοῦ λύχνου καὶ μικρὸν χαλκοῦν νόμισμα, νομίζω τοῦ Ἄργους. Ἐκ τῆς Μυκηναϊκῆς ἐποχῆς χρονολογοῦνται τεμάχια ὀλίγα κεραμεικῆς, ἴσως μερικὰ τεμάχια κεράτων ἐλάφου καὶ τεμάχιον πυρίτου πριονοειδῶς εἰργασμένον (εἰκ. 4, πρῶτον ἐξ ἀριστερῶν τῆς προτελευταίας σειρᾶς). Νομίζω ὅτι εἶναι αἰχμὴ κυνηγετικοῦ βέλους. Γνωρίζομεν τοιαύτας ἐξ Αἰγύπτου καὶ ἄλλων μερῶν (ἀληθῶς ἄνευ ὀδόντων), προετιμᾶτο δὲ τὸ σχῆμα τοῦτο τοῦ αἰχμηροῦ, διότι ἐπροξένει

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μεγαλυτέραν πληγὴν καὶ περισσοτέραν αἱμορραγίαν εἰς τὸ θήραμα.

Τὰ ἐντὸς τοῦ τάφου εὑρήματα πιθανὸν νὰ εἶναι παρείσακτα μετὰ τῆς ἐπιχώσεως. Πρὸ τῆς πλήρους ἀνασκαφῆς του ἀσφαλεστέρα γνώμη δὲν εἶναι δυνατή. Ἐντὸς τοῦ δρόμου ὅμως εἶναι φανερὸν ὅτι ἔχομεν λείψανα λατρείας καὶ ἐναγισμῶν ἐκ τοῦ 3ου ἢ καὶ 4ου αἰῶνος π. Χ. Τρεῖς τουλάχιστον ἕτεροι τάφοι εὑρίσκονται εἰς ἄμεσον γειτονίαν πρὸς τοὺς περιγραφέντας.

Περὶ τὰ 100 μέτρα Ἀνατολικώτερον ἀνεκαλύφθη ἄλλη συστὰς τάφων, ἣν ὠνόμασα ὁμάδα Τσουλέα. Ὁ ἐν λόγῳ περιγράφεται ὡς τύπος ἰδιορρύθμου ἀνθρώπου (ἦτο καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν). Ἀνακαλύψας ὅτι ἐντὸς τοῦ κτήματός του εὑρίσκοντο τάφοι, περιέφραξε τοῦτο ἐπιμελῶς καὶ ἀπηγόρευε τὴν εἴσοδον εἰς πάντας. Κατὰ τὴν νύκτα ἐπεδίδετο εἰς τὴν σκαφὴν ὑπὸ τὸ φῶς τοῦ λύχνου. Ἦτο ἰδεολόγος. Δὲν ἐπώλησέ ποτέ τι τῶν ὑπ' αὐτοῦ ἀνευρεθέντων, ἠρέσκετο δὲ μόνον, κατὰ τὸ λέγειν τῶν ὁμοχωρίων του, νὰ ἔχῃ εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ νὰ ἐπιδεικνύῃ τὰ εὑρήματα. Ὑπάρχει ἐλπίς, ὅτι οἱ κληρονόμοι του θὰ θελήσωσι νὰ ἐρευνήσωσι μήπως ὑπάρχῃ τι εἰσέτι, τὸ ὁποῖον ὡς φιλόνομοι πολῖται νὰ παραδώσωσιν εἰς τὰς νομίμους ἀρχάς.

Ἐνταῦθα ἐσκάψαμεν τρεῖς τάφους. Εἷς μικρὸς ἦτο ἤδη τελείως ἀνεσκαμμένος διὰ τῆς διατρηθείσης κορυφῆς του, ἔσωθεν δὲ διακρίνεται ἡ θύρα του, ἄθικτος εἰσέτι καὶ τετειχισμένη ἕως ἄνω. Ὁ τάφος οὗτος ἔχει τὸ σχῆμα ὑψηλοῦ σχετικῶς κώνου. Πλησίον τούτου οἱ χωρικοὶ ἐγνώριζον τὴν ὕπαρξιν ἄλλου, διότι κατὰ τὸ πότισμα ἐξηφανίζετο ἐκεῖ τὸ ὕδωρ. Ἴσως ὅμως ἐγνώριζον περισσότερα τῶν ὅσων ἔλεγον, διότι ἡ σκαφὴ ἀπέδειξε πράγματι τὴν ὕπαρξιν τάφου συληθέντος μέχρι τοῦ πυθμένος εἰς προσφάτους χρόνους καὶ εἶτα πληρωθέντος φορυτοῦ, διότι εἰς τὸ δάπεδόν του εὕρομεν τεθραυσμένας φιάλας ζύθου Φίξ. Ταυτοχρόνως ὅμως κατέστη φανερόν, ὅτι ὁ τάφος οὗτος δὲν εἶχεν ἴδιον δρόμον, ἀλλ' εἶχε σκαλισθῆ εἰς τὴν ἀριστερὰν πλευρὰν ὡραίου δρόμου ἀνήκοντος εἰς ἄλλον τάφον. Πράγματι εἰς τὸ βάθος τοῦ δρόμου τούτου εὑρέθη ὡραῖος καὶ ἄριστα διατηρούμενος ἄθικτος τάφος, ὁ τάφος 1 Τσουλέα.

Ὁ δρόμος τοῦ τάφου τούτου ἦτο μέχρις ἑπτὰ περίπου μέτρων μακρός. Τὸ ἐξώτατον ἄκρον του δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ καθαρισθῇ ἐντελῶς λόγῳ ἐπιπροσθοῦντος ἐλαιοδένδρου. Τὰ τοιχώματα τοῦ δρόμου εἶναι ἐντελῶς κάθετα. Πλάτος εἶχε κατὰ τὸν μυχόν, πρὸ τῆς θύρας 2,15 μ. περὶ τὸ μέσον 1,70 μ. καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἴσως μόλις θὰ ὑπερβαίνῃ τὸ μέτρον. Τὰ πρῶτα 50 ἑκατοστὰ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ δρόμου τούτου ἀπετελοῦντο ἀπὸ καλλιεργούμενον χῶμα. Τὸ ἑπόμενον στρῶμα, πάχους ἑνὸς μέτρου, φθάνον μέχρι κατά τι βαθύτερον τοῦ ἀνωφλίου τοῦ τάφου, ἦτο πλῆρες χονδρῶν τεμαχίων κεράμων, ὀστράκων ἐκ μικρῶν καὶ μεγάλων ἀγγείων Ἑλληνιστικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ὀλίγων ὀστράκων terra sigillata καὶ δύο ἢ τριῶν τεμαχίων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μετὰ καλοῦ βερνικίου τοῦ 4ου τοὐλάχιστον π.Χ. αἰῶνος. Φαίνεται νὰ διηνοίχθη κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν εἶδος λεβητοειδοῦς κοιλότητος ὑπεράνω τοῦ δρόμου τούτου, ἔνθα ἀπετέθησαν τὰ ἀνωτέρω κεραμεικὰ θραύσματα. Ἑρμηνείαν ὅμως τοῦ πράγματος δὲν δύναμαι νὰ εὕρω. Ἴσως ἐπρόκειτο

Εἰκ. 12. Τσουλέα τάφος 1. Τείχισις τῆς θύρας.

περὶ ἁπλοῦ λάκκου ἀπορριμμάτων. Κάτω τοῦ ἀνωτέρω στρώματος ἡ ἐπίχωσις τοῦ δρόμου ἀπετελεῖτο ἀπὸ καθαρὸν λευκὸν πωρόχωμα μετὰ σπανίων ὀστράκων μόνον Μυκηναϊκῶν.

Ἡ λεβητοειδὴς κοιλότης τῆς Ἑλληνικῆς ἐποχῆς ἐγένετο ἀφορμὴ νὰ εὑρεθῇ τὸ ἄνω μέρος τῆς θύρας τοῦ τάφου. Ἐξ αὐτοῦ ἀφῄρεσαν μερικοὺς λίθους τῆς τειχίσεως, ἐκεῖθεν δ' εἰσέρρευσε μικρὰ ποσότης χώματος ἐντὸς τοῦ τάφου, σχηματίσασα τὸ ἥμισυ κώνου ὄπισθεν τῆς θύρας. Δὲν εἰσῆλθον

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὅμως εἰς τὸν τάφον, ἀλλ' ἐπανέθεσαν ἄλλους λίθους εἰς τὴν ὀπὴν τῆς θύρας, οἵτινες ἦσαν ἀκατέργαστοι καὶ ἵσταντο ἐπὶ τοῦ χώματος, ἐξώτερον τῶν ὑποκειμένων λίθων τῆς ἀρχικῆς τειχίσεως τῆς θύρας (εἰκ. 12). Τὸ ὑπόλοιπον τῆς Μυκηναϊκῆς ταύτης τειχίσεως ἀπετελεῖτο ἐκ πλακωτῶν λίθων, τοποθετημένων μὲ πολὺ μεγαλυτέραν ἐπιμέλειαν (ὅρα τὴν εἰκ. 12). Κατὰ τὴν διάλυσιν τοῦ μὲν ἀνωτέρου τοίχου εὑρέθησαν ὄστρακα Ἑλληνικά· εἰς τὸ κατώτατον μάλιστα μέρος εὑρέθη τεμάχιον χρωματιστῆς ὑέλου ἐκ συγχρόνου φιαλιδίου. Κατὰ δὲ τὴν διάλυσιν τοῦ κατωτέρου τοίχου, ἔχοντος ὕψος 1,30 μ. καὶ πάχος ἀπὸ 90 μέχρις 62 ἑκ. εὑρέθησαν μόνον Μυκηναϊκὰ ὄστρακα μετὰ τῶν χωμάτων εἰς τὰ διάκενα τῶν λίθων. Εἷς τι κατώτατον σημεῖον, σχεδὸν ἐπὶ τοῦ κατωφλίου, εὑρέθη τὸ ἥμισυ περίπου ὑψίποδος κύλικος, πέριξ δ' ἀνευρέθησαν καὶ ἕτερα αὐτῆς ὄστρακα. Ὁ ἥμισυς κῶνος τοῦ χώματος τοῦ εἰσρεύσαντος ὄπισθεν τῆς θύρας περιεῖχε πολλοὺς λίθους ἀκανονίστου σχήματος (ἄρα ἀνήκοντας εἰς τὴν ἀνωτέραν τείχισιν) καὶ ὄστρακα Ἑλληνικά. Ἓν εἶναι τεμάχιον ἐκ τοῦ χείλους πελωρίου πίθου. Τρία μόνον ὄστρακα ἐκ τοῦ ἀνωτάτου στρώματος τοῦ κώνου ἦσαν Μυκηναϊκά.

Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ τάφου ἦτο ἄθικτον. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου εὑρίσκετο παρὰ τὴν βάσιν τοῦ κώνου τῶν χωμάτων σιαγὼν μόσχου ἢ μικροῦ βοός. Ἐντὸς δὲ τῶν χωμάτων τοῦ κώνου εὑρέθη καὶ χονδρὸν τεμάχιον ὀστοῦ προφανῶς ἐκ τοῦ αὐτοῦ ζώου. Ἑπομένως ταῦτα δὲν ἦσαν Μυκηναϊκά. Ἔχομεν νὰ ἐκλέξωμεν μεταξὺ τυχαίας εἰσροῆς τούτων κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν ἐποχὴν ὁμοῦ μετὰ τοῦ χώματος καὶ τῆς τυχὸν προσφορᾶς θυσίας ὑπὸ τῶν ἀνακαλυψάντων τὸν τάφον προτοῦ νὰ κλείσουν τὴν θύραν του ἐκ νέου. Τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἦτο ἐλαφρῶς κατωφερὲς ἀπὸ Δ πρὸς Α, ἤτοι ἀπὸ τῆς εἰσόδου πρὸς τὸν μυχόν. Ἀπετελεῖτο ἀπὸ στρῶμα μελανῆς γῆς, πάχους 15 ἑκ., ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὑρίσκοντο, ἀκολουθοῦντα ἀρκετὰ πιστῶς τὴν κυκλικὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου, δέκα ἀγγεῖα. Ἦσαν ἐλαφρῶς μόνον κεχωσμένα καὶ οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἀρχικῶς ἦσαν ὄρθια. Τὰ πλεῖστα εἶχον πέσει πρὸς Α, ἴσως συνεπείᾳ σεισμοῦ τινος. Μόνον τὰ ὑπ' ἀρ. 8-10, ἅτινα ἦσαν ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, ἔκειντο ἀνεστραμμένα, ἄρα ἀρχῆθεν εἶχον οὕτω τοποθετηθῆ. Τὰ ὑπόλοιπα ἑπτὰ ἀγγεῖα ἦσαν τέσσαρες πρόχοι, εἷς δίωτος καὶ εἷς τρίωτος ἀμφορίσκος καὶ μία κύλιξ. Τινὰ εἶχον ἀποτεθῆ εἰς τὸν τάφον ἀρχῆθεν κολοβά.

Μετὰ τὰ 15 ἑκ. τοῦ ἀνωτέρου στρώματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἦσαν ἀτάκτως μερικὰ ἀνθρώπινα ὀστᾶ καί τινα ἀγγεῖα, ὑπῆρχε λεπτὸν λευκὸν στρῶμα διηθημένης γῆς, τὸ ὁποῖον οἱ ἐργάται μου ἀπεκάλουν γουλισιά, ἐπ' αὐτοῦ δὲ κυρίως ἔκειντο τὰ ἀγγεῖα καὶ λείψανα ὀστῶν, καλυπτόμενα ὑπὸ τοῦ μελανοῦ στρώματος. Ἕτερα 10 ἑκ. βαθύτερον, ἤτοι ἐν συνόλῳ 25 (καὶ εἷς ἓν μόνον σημεῖον 30) ἔκειτο τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ τάφου. Ἐπ' αὐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ εὑρέθησαν, πάλιν κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου, ὁμάδες ἀνθρωπίνων ὀστῶν ἐν ἀταξίᾳ ὁμοῦ μετ' ἀγγείων ὀλίγων ἢ πολλῶν εἰς ἑκάστην ὁμάδα, ὧν ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος. Ἰδέαν μιᾶς τοιαύτης ὁμάδος δίδει ἡ εἰκ. 13. Πολλῶν ἐκ τῶν ὁμάδων τούτων ὑπερέκειντο τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀνωτάτου στρώματος ἀκριβῶς ἢ περίπου.

Ἀκριβῶς ἔναντι τῆς εἰσόδου εἰς τὸν μυχὸν τοῦ δαπέδου εὑρέθη ὀρθογώνιος λάκκος 1,90 × 0,80 μ. καὶ βάθους 0,40 μ. Ὑπὲρ τοῦτον ἔκειτο ἡ ὁμὰς

Εἰκ. 13. Τσουλέα τάφος 1. Ὁμὰς εὑρημάτων κατωτέρου δαπέδου.

ἀγγείων καὶ ὀστῶν τῆς εἰκ. 13. Κύκλῳ κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου εἶχον σκαλισθῆ ἐννέα κόγχαι, περιέχουσαι λείψανα ὀστῶν, κρανίων ἐλλιπῶν ἢ σχεδὸν πλήρων (ἓν κρανίον ἔχει ἐξαιρετικῶς παχέα ὀστᾶ) καὶ οὐχὶ πάντοτε ἀγγεῖα. Κατὰ μέσον ὅρον ἑκάστη κόγχη περιεῖχε δύο κρανία καὶ ὁ λάκκος τρία. Σκελετὸς εἰς σχετικῶς φυσιολογικὴν θέσιν εὑρέθη εἷς καὶ μόνος. Ἔκειτο ἐντὸς τῆς ἀνωτέρας ἐπιχώσεως μελανῆς γῆς ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ. Ἐστηρίζετο πλαγίως καὶ διὰ δύο λίθων, εἶχε δὲ τὸν ἀριστερὸν πόδα ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ. Τοῦ κρανίου μόνον μέρος διετηρεῖτο καὶ κυρίως εἰπεῖν μόνα τὰ μακρὰ ὀστᾶ ὑπῆρχον. Τὰ εὑρήματα τοῦ τάφου, πλὴν ἀσημάντων μικροπραγμάτων, ἦσαν μόνον ἀγγεῖα, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅλα ΥΕ ΙΙΙ. Ὑπολογίζεται ὅτι ὁ τάφος θὰ ἀποδώσῃ ἄνω τῶν 40 ἀγγείων. Ἴχνη παλαιότερα τῆς ΥΕ ΙΙΙ περιόδου ὑπάρχουν πολὺ ὀλίγα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τοῦ τάφου τούτου ὁ δρόμος περιεγράφη ἤδη. Ἡ θύρα εἶναι σχεδὸν ὀρθογωνία, ἐλαφρῶς δὲ πλατυτέρα ἔσωθεν, διότι αἱ παραστάδες εἶναι λοξαί. Ἔχει ὕψος 1,75 μ. καὶ πλ. κάτω 1,20 μ., ἄνω δὲ 1,10 μ. Αἱ παραστάδες τῆς θύρας ἔχουσιν ἐνδιαφέρον σχῆμα, οὖσαι σχεδὸν ἰσοπλατεῖς ἄνω καὶ κάτω (0,95). Ἐπὶ διαμέτρου τοῦ δαπέδου 4,80 μ. τὸ ὕψος τοῦ τάφου εἶναι 3,25 μ., συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς δισκοειδοῦς ἐνταῦθα κοιλότητος εἰς τὴν κορυφὴν τοῦ κώνου, ἥτις εἶναι τελείως εὐδιάκριτος, ἂν καὶ μετρεῖ μόνον 4-5 ἑκ. βάθους. Ἡ διαφορὰ τῆς σχέσεως μεταξὺ διαμέτρου καὶ ὕψους τοῦ τάφου εἶναι λίαν αἰσθητὴ ἐν σχέσει πρὸς τοὺς περιγραφέντας προηγουμένως.

Περὶ τὸ μέσον τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τοῦ δρόμου τοῦ τάφου εἶχεν ἀνοιχθῆ ὁ τάφος Τσουλέα 1α. Εὑρέθη μὲν πλήρως σεσυλημένος, ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, ὑπὸ συγχρόνων τυμβωρύχων, ἀλλὰ τὸ μοναδικὸν ἐντὸς αὐτοῦ εὑρεθὲν ἀγγεῖον εἶναι ἓν ΥΕ ΙΙ ἀλάβαστρον (εἰκ. 9 ἀριστερά). Ὁ τάφος τίποτε ἄλλο δὲν περιεῖχεν. Εἰς τὸ μέσον τοῦ δαπέδου του περίπου ὑπάρχει λάκκος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον ταφῆ παρ' ἀλλήλους δύο νεκροὶ ἐκτάδην. Οἱ τυμβωρύχοι ἀφῆκαν τούτους ἡμικατεστραμμένους, διότι τὰ ὀστᾶ ἔχουσι πετρωθῆ στερεῶς ἐντὸς τοῦ πώρου, ὅστις διαρκῶς ἀναγεννᾶται ἀφομοιῶν τὴν ἰδίαν ἑαυτοῦ κόνιν. Ὁ τάφος διατηρεῖται περίπου εἰς τὰ δύο τρίτα τοῦ ἀρχικοῦ του ὕψους, ἴσως δὲ τὸ ὑπόλοιπον ἦτο κτιστόν. Τὸ σχῆμά του εἶναι ἐλλειψοειδές. Μεγαλυτέρα διάμ. 3,15 μ., μικροτέρα 2,70 μ. Θύρας πλ. 0,70 μ. μέγιστον δὲ σωζόμενον ὕψος 0,90 μ. Τὸ ἀνώφλιον ἐλλείπει. Ἐπειδὴ ὁ τάφος ἐσυλήθη ἄνωθεν, ἡ τείχισις τῆς θύρας διατηρεῖται ἀνέπαφος. Ἐξωτερικῶς αὕτη φέρει ὡραῖον πρόσωπον. Ἐσωτερικῶς ὅμως, ὅπου οἱ τεχνῖται, ὡς κτίζοντες ἔξωθεν δὲν ἠδύναντο νὰ ἐργασθῶσιν εὐκόλως, ὁ τοῖχος εἶναι ἀνώμαλος καὶ οἱ λίθοι εἰσέχουν ἢ ἐξέχουν ἀτέχνως. Γενικῶς καὶ ὁ ὑπόλοιπος τάφος φέρει ἀνώμαλον τὴν λάξευσιν καὶ ἀνώμαλον δάπεδον, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν περίτεχνον καὶ πολλάκις θαυμαστὴν λάξευσιν τῶν ὑπολοίπων τάφων.

Τελευταῖος τάφος ἀνεσκάφη ἐφέτος ὁ τάφος Τσουλέα 2, ἀπέχων τῶν περιγραφέντων περὶ τὰ 20 μέτρα πρὸς ΝΑ. Ἐκαθαρίσθη ἐπειδὴ ἦτο ἀνοικτός. Ὁ δρόμος του ὅμως δὲν ἀνεσκάφη ὁλόκληρος. Τοῦ τάφου ἡ ἀνακάλυψις χρονολογεῖται εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχήν, ὁπότε ἠνοίχθη ὑπὲρ αὐτὸν ὀρθογώνιος κεραμοσκεπὴς τάφος, ὅστις διέτρησε τὴν στέγην του. Τοῦ Ρωμαϊκοῦ τούτου τάφου ἀφῄρεσαν προσφάτως τὰς κεράμους, οὕτω δ' ἀνευρέθη καὶ ὁ ὑποκείμενος Μυκηναϊκὸς θάλαμος. Δεύτερος κεραμοσκεπὴς τάφος ἔκειτο παρὰ τοῦτον καταστραφεὶς καὶ οὗτος ὑπὸ τοῦ καλλιεργητοῦ τοῦ ἀγροῦ, εἷς δὲ τρίτος διαφαίνεται ὀλίγον περαιτέρω, ὅστις καὶ θὰ σκαφῇ κατὰ τὴν ἑπομένην περίοδον, μὴ διατρέχων κίνδυνον, καθότι εὑρίσκεται κατὰ τὸ σύνορον τοῦ ἀγροῦ πλησίον ὑδαταγωγοῦ. Φαίνεται λοιπόν, ὅτι ἐνταῦθα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔκειτο ὁλόκληρος συστὰς τάφων, Ρωμαϊκῶν προφανῶς, ὑπὲρ τοὺς Μυκηναϊκούς.

Ὁ θάλαμος τοῦ τάφου 2 ἔχει ὑποστῆ διάτρησιν εἰς τὸ Ἀνατολικὸν μέρος τῆς στέγης του, πλάτους 70 περίπου ἑκατ. ὀφειλομένην εἰς τὸ λάξευμα τῶν Ρωμαϊκῶν τάφων, ἡ ἀρχικὴ ὅμως αὕτη ὀπὴ διεμηκύνθη ἄγνωστον εἰς ποίαν ἐποχὴν ὥστε ἦτο ἀρκούντως εὐρύχωρος καὶ δι' αὐτῆς ἐκαθαρίσαμεν καὶ ἡμεῖς τὸν τάφον. Ἦτο σχεδὸν μέχρι τῆς κορυφῆς πεπληρωμένος χωμάτων πρῶτον καὶ εἶτα κόπρου ἄνευ στρωματογραφίας. Εἰς τὰ κατώτατα μέρη τῆς ἐπιχώσεως εὑρέθησαν ἀσήμαντα Μυκηναϊκὰ ὄστρακα. Ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ τάφου ὑπῆρχεν εἷς μόνος μικρὸς καὶ ἀβαθὴς λάκκος ἔναντι τῆς θύρας πρὸς τὸ βάθος, φέρων πλατείας ἐγκοπὰς πέριξ τῶν χειλέων, ἐφ' ὧν ἐστηρίζοντο εἰσέτι κατὰ χώραν αἱ πλάκες αἱ καλύπτουσαι τὸν τάφον. Ἐντὸς αὐτοῦ εὑρέθη κρανίον νηπίου ἑνὸς ἢ δύο ἐτῶν ἐν ἀπολιθώσει ἐντὸς τοῦ πώρου. Ἐξήχθη ἄθικτον ὁμοῦ μετὰ τοῦ λίθου. Μόνον ἴχνη τῶν ποδῶν διετηροῦντο εἰσέτι καὶ οὐδὲν κτέρισμα περιεῖχεν ὁ λάκκος. Πλησίον τούτου, ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ σπηλαίου, εὑρέθησαν ἄθικτα τὰ ὀστᾶ τῆς πυέλου καὶ τὸ ἥμισυ ἑκάστου τῶν μηριαίων ὀστῶν παιδίου 3-5 ἐτῶν κατὰ χώραν ἐκτάδην. Μεταξὺ τῶν μηρῶν, εἰς τὴν θέσιν τῶν αἰδοίων, ἔκειτο ἀγγεῖον μετὰ σωληνωτῆς προχοῆς (θήλαστρον, feeding bottle). Ἐπὶ πλέον ὁ τάφος περιεῖχε κατὰ τὴν περιφέρειαν τρεῖς μικροὺς βόθρους. Ὁ πρῶτος ἀπέδωκεν ὀστᾶ καὶ κρανίον παιδὸς ἢ νεαροῦ ἐφήβου ὁμοῦ μετὰ τριώτου ἀμφορίσκου καὶ προχοϊδίου ἐν τεμαχίοις. Ὁ δεύτερος ὀλίγα ὀστᾶ καὶ κρανίον ἐφήβου καὶ ὁ τρίτος ὀστᾶ καὶ δύο κρανία, ἓν ἐφήβου καὶ ἓν νηπίου. Ὀλίγον περαιτέρω ἔκειτο ἐπὶ τοῦ δαπέδου ἓν τελευταῖον κρανίον. Λόγῳ τῆς ὑγρασίας τὰ πάντα ἦσαν μαυρισμένα καὶ εἰς κακὴν κατάστασιν. Φαίνεται ὅτι πολλάκις εἰς τὸ παρελθὸν τοιαῦτα σημεῖα θὰ ἐξελήφθησαν ὡς ἴχνη καύσεως, διότι ἡ μελανὴ ἀπόχρωσις δύναται πράγματι νὰ ἀπατήσῃ. Ἡ ἀκριβεστέρα χρονολογία τοῦ τάφου θὰ καταστῇ ἐφικτὴ μετὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν πενιχρῶν εὑρημάτων, πάντως εἶναι ΥΕ ΙΙΙ. Ἴσως δὲν εἶναι τυχαῖον τὸ γεγονός, ὅτι μεγάλοι σκελετοὶ δὲν εὑρέθησαν. Δυνατὸν νὰ πρόκειται περὶ τάφου παίδων.

Ὁ τάφος ἔχει διάμετρον θαλάμου (τελείως κυκλικοῦ) 3.10 μ., ὕψος δὲ 2.35 μ. Ἄνω εἰς τὸ κέντρον διατηρεῖται πολὺ καλῶς τὸ ἴχνος μαστοειδοῦς κοιλότητος. Ὁ δρόμος ἦτο πρὸς ΒΑ, ἡ δὲ θύρα, διακρινομένη καλῶς ἔσωθεν (ἔξωθεν δὲν ἀπεκαλύφθη ἐφέτος), ἔχει ὕψ. 1.40 μ., πλ. 0 90 μ. καὶ καμαρωτὸν ἀνώφλιον. Ἡ τείχισις διατηρεῖται ἄθικτος, ἧς οἱ ἐσωτερικοὶ λίθοι δὲν εἶναι κανονικοί (διότι ἐκτίζετο ἔξωθεν) καὶ ἐπὶ πλέον δὲν ὑπάρχει ἀνωτάτη σειρὰ λίθων εἰς τὸ ἔσω πρόσωπον τῆς τειχίσεως, διότι οὗτοι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ τεθοῦν ἔξωθεν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τέσσαρες τοὐλάχιστον περαιτέρω τάφοι εἶναι βέβαιοι εἰς τὴν περιοχὴν Τσουλέα, ἀλλ' ἀσφαλῶς θὰ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι. Ἡ ἀνασκαφὴ των δυσκολεύεται εἴτε διότι ἐντὸς αὐτῶν φύονται μεγάλα δένδρα εἴτε ἄλλως. Ἡ μέχρι τοῦδε ὅμως προθυμία τῶν κατοίκων μᾶς δίδει τὴν ἐλπίδα, ὅτι θὰ δυνηθῶμεν νὰ συνεχίσωμεν τὰς ἀνασκαφάς. Δύο εἰσέτι, ἴσως μάλιστα καὶ τρεῖς συστάδες μὲ ἄγνωστον ἀκόμη ἀριθμὸν τάφων ἑκάστη, πιστεύω νὰ εὑρίσκωνται εἰς τὰ πέριξ. Εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν (Σβάρνα) ἐπεχείρησα τὸν κα-

Εἰκ. 14. Τάφος (;) 1 Σβάρνα.

θαρισμὸν ἑνὸς κυκλικοῦ σπηλαίου, τὸ ὁποῖον δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ἄλλο ἀπὸ τάφον. Ἂν καὶ ἐφθάσαμεν μέχρι βάθους, τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ εἶχε παρουσιάσει τὸ δάπεδον, τοῦτο δὲν εὑρέθη. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἡ διάμετρος τοῦ κυκλικοῦ σπηλαίου εἶναι 2,90 μ. Εἰς τὸ Ἀνατολικὸν τοίχωμα τούτου (ἡ θύρα ἦτο πρὸς Δ) ὑπάρχουσι τρεῖς ὁριζόντιοι κόγχαι καὶ μία μικροτέρα (εἰκ. 14). Τὸ σπήλαιον καὶ αἱ κόγχαι, αἵτινες εἶναι στεναὶ καὶ περιέχουσι σκληρότατον χῶμα, βρίθουσι κυριολεκτικῶς τεμαχίων κεράμων ἀρχαίων. Μετ' αὐτῶν εὑρέθησαν ἄφθονα τεμάχια ὑαλίνων ἀρχαίων ἀγγείων καὶ μολύβδου εἰς λεπτὰς ἐπιμήκεις ταινίας. Λίθοι τινὲς ὁμοῦ εὑρεθέντες εἶναι ἰσχυρότατα κεκαυμένοι καὶ ἐμπεποτισμένοι ὀξειδίων σιδήρου. Οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ πρὸς τὸ παρόν. Ἴσως πρόκειται περὶ Μυκηναϊκοῦ τάφου μεταβληθέντος εἰς κάμινον ἢ χρησιμοποιηθέντος πρὸς ἀπόρριψιν ἀχρήστων προϊόντων καμίνου ἢ κλιβάνου.

Τὰ συμπεράσματα ἡμῶν ἐκ τῆς ἐφετεινῆς σκαφῆς πρέπει κατ' ἀνάγκην

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νὰ εἶναι προσωρινὰ καὶ περιωρισμένα. Φαίνονται ὅμως νὰ μᾶς ἀνοίγουν νέον πεδίον ἐρευνῶν. Ἡ μορφὴ τῶν τάφων φαίνεται νὰ εἶναι τὸ σπουδαιότερον γεγονός. Αἰτία εἶναι τὸ πέτρωμα, τὸ ὁποῖον ἐνῶ εἶναι ὡραῖος λίθος, ὁμοιόμορφος καὶ ἄνευ ρηγμάτων, εἶναι ἀφ' ἑτέρου ἀρκετὰ μαλακός, ὥστε νὰ λαξεύεται εὐκόλως διὰ τῶν κοινῶν ἐργαλείων. Ἐντεῦθεν οἱ Πύλιοι ταφικοὶ ἀρχιτέκτονες ἠδυνήθησαν νὰ λαξεύσουν ὡραιοτάτους τάφους καὶ νὰ ἐφαρμόσουν εἰς τὴν λάξευσιν τὸ κανονικὸν γεωμετρικὸν σχῆμα, τὸ ὁποῖον μετὰ πολὺ περισσοτέρου κόπου καὶ δαπάνης ἐφηρμόζετο κτιστὸν εἰς τοὺς θολωτοὺς τάφους.

Εἰς τὰς ὀροφὰς τριῶν τάφων, οἵτινες εἶναι καὶ οἱ μόνοι διατηροῦντες ταύτας, ἔχομεν ἀπὸ μίαν μαστοειδῆ ἢ δισκοειδῆ κοιλότητα, διαμέτρου 10-15 ἑκ. καὶ βάθους ὀλίγων ἑκατοστῶν, ἡ ὁποία ἴσως ἐχρησίμευε πρὸς περιστροφὴν τοῦ ὁδηγοῦ. Οὗτος θὰ ἦτο ξύλινον τριγωνοειδὲς πλαίσιον, περίπου σωστὸν ὀρθογώνιον τρίγωνον. Ἡ μία (κάθετος) αὐτοῦ πλευρὰ περιεστρέφετο ἐντὸς κοιλοτήτων τῆς ὀροφῆς καὶ τοῦ δαπέδου. Ἡ ἑτέρα ἦτο παράλληλος πρὸς τὸ δάπεδον, ἡ δὲ ὑποτείνουσα, ἔχουσα ἀκριβῶς τὸ σχῆμα τῶν τοιχωμάτων τοῦ τάφου, ἐχρησίμευεν ὡς διαρκὴς ὁδηγὸς εἰς τοὺς τεχνίτας τῆς λαξεύσεως, τοὐλάχιστον εἰς τὸ ὀπίσθιον μέρος τοῦ τάφου ἔναντι τῆς εἰσόδου.

Γεννᾶται νῦν τὸ ζήτημα: Μιμοῦνται οἱ τοιοῦτοι λαξευτοὶ τάφοι τοὺς θολωτοὺς ἢ συμβαίνει τὸ ἀντίθετον; Ἐξ ὅσων δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν, δὲν ὑπάρχουν τάφοι θολωτοὶ ἀρχαιότεροι τῶν YE I θαλαμωτῶν τάφων τῆς Πύλου. Ἴσως λοιπὸν τὸ κυκλικὸν καὶ «θολωτὸν» σχῆμα ἐφηυρέθη ἢ ἀκριβέστερον ἴσως ἐφηρμόσθη πρῶτον διὰ λαξευτοὺς τάφους καὶ ἀκολούθως ἐγένετο μίμησις κτιστὴ εἰς μέρη, ὅπου δὲν ὑπῆρχε πέτρωμα κατάλληλον πρὸς ἀσφαλῆ λάξευσιν.

Ὡς ἐλέχθη ἤδη, πιθανῶς δὲν ἦσαν πάντες οἱ τάφοι τῆς Πύλου ἐξ ὁλοκλήρου λαξευτοί, ἀλλὰ τινῶν τὸ ἀνώτατον μέρος ἐστεγάζετο θολωτῶς διὰ λίθων, ἐπειδὴ ὑπερεῖχε τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους. Οὕτως ἔχομεν ἤδη ὁμαλῶς τὴν ἰδέαν τῆς μεταβάσεως εἰς τὸν ἐξ ὁλοκλήρου κτιστὸν θολωτὸν τάφον. Τάφους ἐντελῶς κυκλικοὺς λαξευτούς, μὲ τὸ ἀνώτατον τμῆμα κτιστὸν διὰ λίθων ἐγνωρίζομεν μέχρι τοῦδε μόνους τοὺς τῆς Κεφαλληνίας, οἵτινες ὅμως εἶναι τῆς ὑστάτης Μυκηναϊκῆς περιόδου (AE 1933,70 ἑξ.). Προφανῶς ἐκ τῆς Πυλιακῆς περιοχῆς (ἐκτὸς ἐὰν ἤθελεν ἀνακαλυφθῆ καὶ ἄλλη πλησιεστέρα, λ.χ. ἡ Τριφυλία ἢ ἡ Ἠλεία) εἰσήχθησαν οἱ τάφοι οὗτοι εἰς Κεφαλληνίαν. Αἱ σχέσεις μεταξὺ τῶν δύο περιοχῶν πρέπει νὰ ἦσαν πατροπαράδοτοι. Μία χειροποίητος μελανὴ κεραμεική, ἥτις ἐντὸς τῶν τάφων τῆς Κεφαλληνίας ἀνευρίσκεται παρὰ τὴν Μυκηναϊκήν, ἀπαντᾷ ὡσαύτως καὶ ἐν Πύλῳ. Ἀκόμη καὶ τὰ φρεατοειδῆ ὀρύγματα, τὰ γειτνιάζοντα πρὸς τοὺς τάφους (τὰ ὁποῖα ἐγὼ ἐν πάσῃ περιπτώσει θεωρῶ σιροὺς Βυζαντινῆς ἐπο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χῆς, ὅρα ΑΕ 1932, 29 ἑξ.), εἶναι κοινὰ εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχάς. Παρὰ τοὺς τάφους Κορωνιοῦ ὑπάρχουν ἀρκετοὶ καὶ ἐξ αὐτῶν ἀνέσκαψα καὶ ἐμελέτησα τρεῖς. Δύο ἐξ αὐτῶν συγκοινωνοῦσι μεταξύ των διὰ μικρᾶς σύριγγος, εἰς δὲ τὸν πυθμένα τοῦ ἑνὸς εὑρέθη σκυφοειδὲς ἀγγεῖον Βυζαντινῆς ἢ Ἐνετικῆς ἐποχῆς. Ἐπὶ πλέον καὶ τὰ σχήματα τῶν «σιρῶν» εἰς ἀμφοτέρας τὰς περιοχὰς εἶναι τὰ αὐτά.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς χρονολογίας τῶν ὀρυγμάτων τούτων ὑπάρχουν ἀσφαλεῖς ὁμοιότητες μεταξὺ τῶν τάφων Πύλου καὶ Κεφαλληνίας. Δὲν θὰ ἦτο παράλογον νὰ παραδεχθῇ τις, ὅτι Ἀχαιοὶ τῆς Πύλου ἀπῴκισαν τὴν Κεφαλληνίαν καὶ τὰς πέριξ νήσους. Τὸ ταξίδιον τοῦ Τηλεμάχου ἀπηχεῖ πιθανῶς τὰς στενὰς ταύτας σχέσεις.

Ὡς πρὸς τὰ ταφικὰ ἔθιμα, αἱ μέχρι τοῦδε συναχθεῖσαι παρατηρήσεις ἄγουν εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα. Οἱ πρῶτοι νεκροὶ τῶν τάφων ἀπετίθεντο ἐπὶ τῶν δαπέδων ἀπὸ τῆς ΥΕ Ι μέχρι τῆς ΥΕ ΙΙΙ ἐποχῆς. Ὅταν ὅμως ὁ τάφος ἐπληροῦτο νεκρῶν, τότε οἱ προγενέστεροι σκελετοὶ συνήγοντο καὶ ἐσωρεύοντο ἀτάκτως τὰ ὀστᾶ εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ τάφου, ὅπου σχεδὸν κατὰ κανόνα ἠνοίγοντο μικροὶ βόθροι. Ὀλίγα μόνον κτερίσματα ἠκολούθουν τοὺς σκελετούς. Πάντως δὲν ἔχομεν καὶ σημεῖα δεικνύοντα, ὅτι οἱ νεκροὶ ἐθάπτοντο μετὰ πολυτελῶν κτερισμάτων. Ὅσοι νεκροὶ ἐθάπτοντο ἐντὸς χωριστῶν λάκκων εἰς τὸ δάπεδον τοῦ τάφου ἀνοιγομένων, εὑρέθησαν πάντοτε ἀκτέριστοι καὶ ὑπάρχει πᾶς λόγος νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑστάτην περίοδον, καθ' ἣν ἐχρησιμοποιήθησαν οἱ τάφοι. Ὁ τάφος Τσουλέα 1, ὅστις εὑρέθη ἐντελῶς ἄθικτος, παρουσιάζει ἀσυνήθη εἰκόνα, ἀλλὰ πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ καὶ τῆς μελέτης τῶν εὑρημάτων θὰ εἶναι πρόωρον νὰ ζητήσωμεν νὰ ἐξαγάγωμεν συμπεράσματα. Πάντες οἱ ἐντὸς αὐτοῦ νεκροὶ εἶχον συλλεχθῇ μετὰ τῶν κτερισμάτων των εἰς σωροὺς κύκλῳ εἰς τὸ δάπεδον καὶ ἐντὸς κογχῶν. Ἐπ' αὐτῶν εὑρέθη στρῶμα χώματος 10 ἑκ. πάχους καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἢ ἐντὸς αὐτοῦ 10 ἀγγεῖα, ἀλλὰ δὲν ὑπῆρχον νεώτεροι νεκροὶ πλὴν ἑνὸς σχεδὸν πλήρους σκελετοῦ ἡμικεχωσμένου εἰς τὸ ἀνώτερον τοῦτο στρῶμα. Ἐτέθη σκοπίμως τὸ χῶμα τοῦτο εἰς τὸ ἀρχικὸν δάπεδον τοῦ τάφου ἢ ἐσχηματίσθη βαθμηδὸν μὲ τὴν πάροδον τῶν αἰώνων; Καὶ διατὶ νὰ συλλεχθῶσιν οἱ παλαιότεροι νεκροὶ ἀφοῦ δὲν ἐτάφησαν νεώτεροι; Ἴσως ἡ συνέχισις τῶν ἀνασκαφῶν θὰ μᾶς διδάξῃ περισσότερα.

Ὀλίγαι εἰσέτι λέξεις εἶναι ἀναγκαῖαι ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς πόλεως Πύλου. Ἤδη μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ ἀνακτόρου Ἐγγλιανοῦ, ὀλίγοι πλέον διστάζουν ὡς πρὸς τὴν θέσιν (τοὐλάχιστον ἐν γενικαῖς τοπογραφικαῖς γραμμαῖς) τῆς Ὁμηρικῆς Πύλου. Πάντως οἱ Ἀρχαῖοι εἶχον χάσει ἐντελῶς τὴν ἀνάμνησιν τοῦ ἀνακτόρου, πάντα δὲ τὰ ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν Νηλέα ἐδείκνυον κάτω εἰς τὸ Κορυφάσιον. Ἀπὸ τὴν Ὀδύσσειαν τοῦ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ναντίον φαίνεται νὰ ἐξάγεται σαφῶς, ὅτι ἡ Πύλος ἔκειτο μεσογειότερον, ἂν καὶ αἱ πηγαὶ τοῦ Ποιητοῦ ἦσαν ἤδη ἀμαυραί, ὥστε αἱ τοπογραφικαὶ πληροφορίαι εἶναι γενικῆς φύσεως. Τοὐναντίον ὁ ΣΤΡΑΒΩΝ (359), βασιζόμενος προφανῶς εἰς τοπικὴν παράδοσιν, ἀναφέρει ρητῶς καὶ ἄνευ δισταγμοῦ, ὄχι μόνον ὅτι ἡ παλαιὰ Πύλος ἡ Μεσσηνιακὴ ἦτο μεσογεία, ἀλλ' ὅτι «*ὑπὸ τῷ Αἰγαλέῳ πόλις ἦν*». Ἡ νεκρόπολις, τῆς ὁποίας τὴν πρώτην σκαφικὴν ἔρευναν ἐξεθέσαμεν ἀνωτέρω, δύναται πράγματι νὰ θεωρηθῇ ὡς κειμένη ὑπὸ τὸ Αἰγαλέον, διότι εὐθὺς μετὰ ταύτην ἀρχίζουν τὰ πρῶτα ὑψώματα, τὰ ὁποῖα κορυφοῦνται εἰς τὸ ὄρος. Εἴδομεν ὅτι κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν καὶ Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν τὸ μέρος ἐκεῖνο κατῳκεῖτο καὶ ὅτι συχνάκις ἀνεκαλύπτοντο Μυκηναϊκοὶ τάφοι, ἐντὸς ἑνὸς ἐκ τῶν ὁποίων ἠσκήθη καὶ ἡρωολατρία. Ἐντεῦθεν λοιπὸν ἡ τοπικὴ παράδοσις ὁρμωμένη ἐνετόπιζεν ἐκεῖ τὴν Πύλον καὶ ἡ παράδοσις αὕτη ἦτο προφανῶς ἡ πηγὴ τοῦ Στράβωνος. Φυσικὰ εἶναι δυνατὸν ἡ πόλις αὕτη νὰ ἦτο ἄλλη καὶ ὄχι ἀκριβῶς ἡ Ὁμηρικὴ Πύλος. Τοῦτο ὅμως εἶναι ἁπλῶς δυνατόν, χωρὶς νὰ εἶναι καὶ πολὺ πιθανόν, διότι αἱ συστάδες τῶν τάφων εἶναι πολλαὶ καὶ οἱ τάφοι ἀξιόλογοι, πρέπει ἄρα νὰ ἀνῆκον εἰς μίαν μεγάλην πόλιν. Αἱ μέλλουσαι ἀνασκαφαὶ πιθανῶς θὰ μᾶς παράσχωσι περισσότερα στοιχεῖα.

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

16. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΤΟΥ ΜΥΣΤΡΑ

Κατὰ τὸ 1952 ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εὐηρεστήθη νὰ χορηγήσῃ εἰς τὸν γράφοντα τὴν ἀναγκαίαν πίστωσιν διὰ τὸν καθαρισμὸν ἠρειπωμένων ναΐσκων τοῦ Μυστρᾶ ἐκ τῶν λίθων καὶ χωμάτων, ὅσα ἐν αὐτοῖς κατὰ καιροὺς συνεσωρεύθησαν. Ἐκφράζω καὶ ἐντεῦθεν τὰς εὐχαριστίας μου διὰ τὴν χορηγίαν.

Τοὺς περισσοτέρους ναΐσκους σημειοῖ ὁ G. Millet ἐν τῷ χάρτῃ [1], ὃν ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ ἔργον του Monuments Byzantins de Mistra, Paris 1910, πίν. 1. Ἐν τούτῳ διέκρινε διὰ γράμματος τοῦ ἀλφαβήτου ἕκαστον ἐκ τῶν παρεκκλησίων, δι' ἅ, νομίζω, δὲν ἦτο βέβαιος ἐπ' ὀνόματι τίνος ἱεροῦ προσώπου ἐτιμῶντο. Ἐκτὸς ὅμως τῶν ἀνωτέρω, ἐπισημανθέντα ὑπ' ἐμοῦ, ἀνεσκάφησαν καὶ ἄλλα ναΰδρια.

Ὅλα ὅσων ἐγένετο καθαρισμὸς εἶναι μικρῶν διαστάσεων καὶ ἔχουν μορφὴν αἰθούσης. Σχεδὸν πάντων οἱ τοῖχοι σώζονται εἰς ἱκανὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἀλλαχοῦ ἄλλο, τινὲς δ' ἐκ τούτων, διατηροῦντες γεννήσεις θόλων, καθιστοῦν βέβαιον ὅτι τὰ παρεκκλήσια, εἰς ἃ ἀνήκουν, ἐστεγάζοντο ὑπὸ καμάρας. Ὁ ἐσωτερικὸς χῶρος πολλῶν ναΐσκων ἐκαλύπτετο ὑπὸ θάμνων καὶ μεγάλων λίθων. Ὑπ' αὐτοὺς εὑρίσκετο λεπτὸν μελανωπὸν στρῶμα ἐκ χώματος, χαλίκων καὶ ῥιζῶν, κάτωθεν δὲ τούτων ἐντὸς χωμάτων, ἀναμεμιγμένων μετ' ἀσβέστου, ὑπῆρχον ἀνάμικτοι πολλοὶ λίθοι μικροὶ καὶ μεγάλοι, τεθραυσμένοι κέραμοι καὶ πλίνθοι, ἐνίοτε τμήματα ὁλόκληρα τοίχων, διασώζοντα πολλάκις γραπτὸν διάκοσμον, καὶ τεμάχια ἐζωγραφημένου ἀσβεστοκονιάματος, ἀποσπασθέντα ἀπὸ τοὺς κρημνισθέντας τοίχους. Ἡ ἀνάμιξις ὅλων τούτων ὠφείλετο εἰς τὴν ἐν πολλοῖς βαθμιαίαν κατερείπωσιν.

---

[1] Ἐκ τοῦ ἄνευ κλίμακος χάρτου ἀντέγραψα τὸ παρατιθέμενον πρόχειρον σχεδίασμα, παρένθετος πίναξ I, ἐν ᾧ κυρίως ἐσημείωσα τὰ παρεκκλήσια τοῦ Μυστρᾶ. Σκόπιμον ἔκρινα ὅπως διατηρήσω δι' ὅλους σχεδὸν τοὺς γνωστοὺς εἰς τὸν Millet ναΐσκους τὰς γαλλικὰς ὀνομασίας. Οἱ ἐντὸς κύκλων λατινικοὶ ἀριθμοὶ δεικνύουν τὰς θέσεις τῶν παρεκκλησίων, ὅσα ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τῶν ἐπισημανθέντων ἐσχάτως. Περὶ τῶν Ch.H, Ch. D (St Christophore) καὶ (V) δὲν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀνὰ χεῖρας ἐκθέσει, ἐπειδὴ ἀνεσκάφησαν δαπάναις ἄλλου ὀργανισμοῦ.

Ὁ G. Millet εἰς νεώτερον ἔργον του, L'École grecque dans l'architecture byzantine, Paris 1916, πίν. 1 παρέχει ἐπίσης χάρτην τοῦ Μυστρᾶ μετὰ κλίμακος αὐτὴν τὴν φορὰν καὶ ἱκανῶν βελτιώσεων. Ἀντέγραψα τὸ σχεδίασμα ἐκ τοῦ παλαιοτέρου χάρτου, ἐπειδὴ εἶναι μεγαλυτέρων διαστάσεων καὶ εἰς αὐτὸν γίνονται κυρίως αἱ παραπομπαί· κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν ὅμως τοῦ σχεδιάσματος ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν τινὲς τῶν διορθώσεων τοῦ νεωτέρου χάρτου. Κατὰ τὴν δημοσίευσιν ὁριστικῆς μελέτης διὰ τὰ γνωστὰ παρεκκλήσια τοῦ Μυστρᾶ ἐλπίζω νὰ παράσχω ἀντίγραφον ἀρτιωτέρου χάρτου τῆς νεκρᾶς πόλεως, ὃν ἤδη καταρτίζει ἑλληνικὴ τοπογραφικὴ ὑπηρεσία.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Μετὰ τὴν ἀπομάκρυνσιν τῶν μεγαλυτέρων λίθων τῆς ἐπιφανείας ἐπηκολούθει ἡ ἐκχωμάτωσις, ἀρχῆς γινομένης ἀπὸ τοῦ ἁγίου Βήματος ἢ ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἢ ἀμφοτέρωθεν. Τὸ ὕψος τῆς ἐπιχώσεως ἐκυμαίνετο ἀπὸ 0,50 - 2 μ.

Ἐντὸς πολλῶν ναΐσκων καὶ περὶ αὐτοὺς εὑρέθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν πολλοὶ τάφοι.

Κατωτέρω ἐκτίθεται συνοπτικῶς [1] ὅ,τι κυρίως προήγαγεν εἰς φῶς ἡ ἀνασκαφὴ ἑκάστου τῶν παρεκκλησίων.

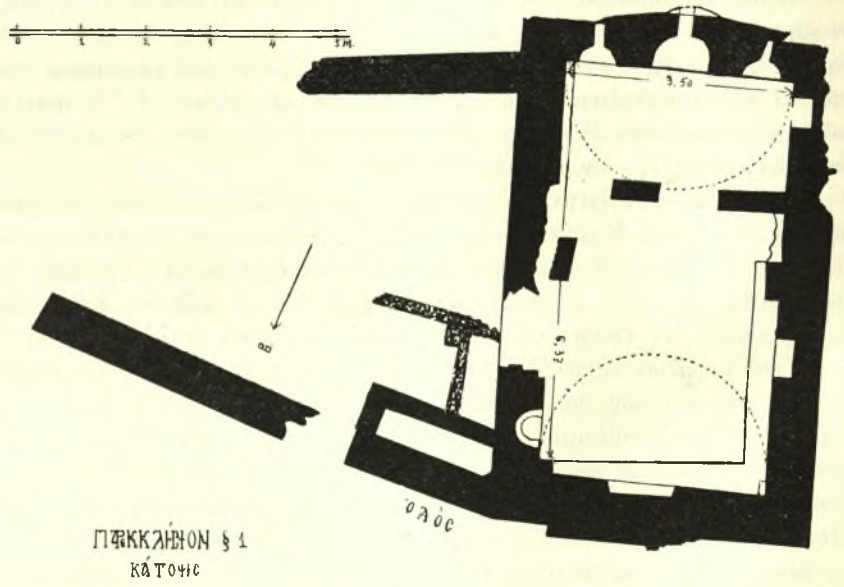

Εἰκ. 1. Παρεκκλήσιον τῆς § 1.

§ 1. Δυτικῶς τῆς πύλης τοῦ κατωτέρου τείχους τοῦ Μυστρᾶ τῆς εὑρισκομένης παρὰ τὴν Μαρμάραν ὁ G. MILLET (Monuments, πίν. 1, Ch. C) σημειοῖ ναΰδριον. Ἡ ἐκσκαφὴ ἀπήλλαξε τῆς ἐπιχώσεως ἐξωτερικῶς τὸν ἀνατολικόν του τοῖχον, τὸν ἐσωτερικὸν χῶρον τοῦ παρεκκλησίου (διαστ. 6,37 μ. × 3,50 μ) καὶ τὴν ἀριστερᾷ αὐτοῦ αὐλήν (εἰκ. 1). Τὸ δάπεδόν του εἶχεν ἐπιστρωθῆ δι' ἀμμοκονιάματος, ὅπως δεικνύουν περισωθέντα λείψανα. Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ παρὰ τὸν Ν. καὶ Δ. τοῖχον ὑπάρχουν κτιστὰ θρανία. Ἡ θύρα ἀνοίγεται εἰς τὸν βόρειον [2] τοῖχον.

[1] Διὰ τὰ περισωθέντα ὑπολείμματα τῆς γραπτῆς διακοσμήσεως τῶν ναΐσκων ἐπιφυλάσσομαι νὰ γράψω ἐκτενέστερον ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι.

[2] Οἱ ὅροι βόρειος, νότιος κλπ. εἶναι συμβατικοί. Τὸ ἅγιον Βῆμα πολλῶν ναΐ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ κεντρικὴ ἡμικυκλικὴ ἁψὶς προέχει ἔξωθεν, ἐρειδομένη εἰς πόδιον πλατύ, χθαμαλὴν παραστάδα, ἥτις ὅμως εἰς τὴν βάσιν της δὲν ἐξέχει αὐτοτελὴς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου, ἀλλ' ἐνσωματοῦται εἰς αὐτόν, διὰ τῶν ἔνθεν κἀκεῖθεν τῆς παραστάδος σχηματιζομένων τριγωνικῶν ἐπαρμάτων τοῦ τοίχου.

Ὁ ναὸς διασώζει λείψανα τοῦ γραπτοῦ διακόσμου του ἀλλαχοῦ τε καὶ ἐπὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου. Εἰς τὸ τύμπανον μικροῦ τυφλοῦ ἁψιδώματος, κοσμοῦντος τὸν δυτικὸν τοῖχον, εἶχε ζωγραφηθῇ ἅγιος, φέρων στρα-

Εἰκ. 2. Ἐπιγραφὴ εἰς τὸν Δ τοῖχον τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 1.

τιωτικὴν στολήν. Ἑκατέρωθεν τοῦ δεξιοῦ ποδός του, ἐπὶ τοῦ σκοτεινοῦ βάθους, ἀναγινώσκεται ἐπιγραφή, γεγραμμένη διὰ λευκοῦ χρώματος (εἰκ. 2).

† *μνῆστειτη Κ(ύριε)*
τὴν ψυχὴν τοῦ *ἔτους ΖΙΘ΄*
δούλου [[σου]] Διονησί *Ἰνδ. ιδ΄*
ου μοναχοῦ *μηνὶ Ἰουλλίῳ Ϊ*
ἐτελειόθει : —

Τὸ ἔτος ΖΙΘ΄ ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1511.

Ἡ ἐπιγραφή, ἀποτελοῦσα εἶδος ἐνθυμήσεως, μαρτυρεῖ ὅτι ἡ τοιχο-

σκων, ὅπως τοῦ προκειμένου, δὲν εἶναι ἐστραμμένον πρὸς ἀνατολάς, προφανῶς διὰ λόγους ἐδαφολογικούς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γραφία τοῦ φέροντος τὴν στρατιωτικὴν στολὴν ἁγίου δὲν εἶναι μεταγενεστέρα τοῦ 1511.

Εἰς τὴν Β.Δ. γωνίαν τῆς αὐλῆς ἐκαθαρίσθησαν δύο κτιστοὶ τάφοι, περιέχοντες ἑκάτερος ὀστᾶ ἑνὸς νεκροῦ. Ἐντὸς τοῦ δυτικοῦ τάφου εὑρέθη τορνεσέλλιον.

§ 2. Ὁ ναΐσκος Ε (Monuments, πίν. 1, Ch Ε) εἶναι σύνθετον οἰκοδόμημα (εἰκ. 3). Ὑπὸ τὸ κυρίως παρεκκλήσιον ὑπάρχει ὑπόγειον, μεθ' οὗ, ὡς ἔδειξεν ἡ ἀνασκαφή, συνάπτεται πρὸς Δ. ἄλλο κτίσμα. Νοτίως τοῦ

Εἰκ. 3. Τὰ παρεκκλήσια τῆς § 2.

παρεκκλησίου διατηρεῖται ἠρειπωμένον ἐπίμηκες διαμέρισμα, πιθανώτατα πλάγιος νάρθηξ, πρὸς ὃν ὁ ναὸς ἐπικοινωνεῖ διὰ θύρας. Βορείως τοῦ ναοῦ σώζονται ἐρείπια παραπλεύρως ᾠκοδομημένου διωρόφου κτηρίου. Ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ἀνωγείου, διαγράφων ἐγγεγραμμένην ἁψῖδα, ἡ ὁποία διατρυπᾶται ὑπὸ θυρίδος, καὶ ἀριστερᾷ αὐτῆς κόγχην, ἧς σώζονται ὑπολείμματα, γεννᾷ τὴν σκέψιν ὅτι εἴχομεν ἐδῶ δεύτερον παρεκκλήσιον.

§ 3. Ὁ καθαρισμὸς τοῦ ναΐσκου F (St[e] Kyriaki) ἀπεκάλυψεν ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ θρανία περὶ τοὺς τοίχους, ὁλόκληρα τὰ σωζόμενα τμήματα τοῦ κτιστοῦ τέμπλου, δύο θύρας, ὧν ἡ μία ἀνοίγεται εἰς τὸν βόρειον καὶ ἡ ἄλλη εἰς τὸν νότιον τοῖχον, καὶ λείψανα γραπτῆς διακοσμήσεως. Μεταξὺ τῶν χωμάτων, ἅτινα εἶχον συσσωρευθῆ εἰς τὸ ἱερόν, εὑρέθη σπάραγμα τοιχογραφίας, εἰκονίζον τμῆμα κεφαλῆς ἁγίας, ἐνδεχομένως τῆς Θεοτόκου. Ἡ ὡραία τοιχογραφία φαίνεται ἔργον τοῦ ΙΕ' αἰ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸν ναόν (διαστ. 6,74 μ. × 3,45 μ.) ἐστέγαζε καμάρα. Εἰς τὸν Δ. τοῖχον παρὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν ἀνοίγεται ἡμικόγχη, κοσμουμένη διὰ τοιχογραφίας τῆς Βαπτίσεως. Διακρίνεται ὁ Ἰησοῦς καὶ ἀριστερᾷ ὁ Πρόδρομος. Ὑπὸ τὴν ἡμικόγχην τὸ ἄνοιγμα εὑρύνεται ὡς εἰς ὑποδοχὴν κολυμβήθρας. Εἶναι πιθανὸν ὅτι ἐδῶ ἦτο ὁ τόπος τῆς τελέσεως τοῦ βαπτίσματος [1].

Τῆς ἐπιχώσεως ἀπηλλάγησαν καὶ οἱ ἔξω τῶν θυρῶν τοῦ ναοῦ χῶροι. Ὡσαύτως ἐκαθαρίσθη ἀνατολικῶς αὐτοῦ δεξαμενὴ ἱκανοῦ μεγέθους, ὁμοιάζουσα κατὰ τὸ σχῆμα πρὸς τραπέζιον, ἐπικεχρισμένη ἐσωτερικῶς δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Κρήνη εὑρίσκεται εἰς τὴν βόρειον πλευράν της (εἰκ. 4). Ἡ δεξαμενὴ ᾠκοδομήθη ἐν μέρει ἐπὶ προγενεστέρου κτίσματος καὶ ἀνήκει ἴσως εἰς τοὺς πρώτους μεταβυζαντινοὺς χρόνους.

Εἰκ. 4. Ἡ κρήνη τῆς δεξαμενῆς

§ 4. Ἡ ἐπίχωσις εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ παρεκκλησίου G (Ch. G, Ste Anne) ἦτο περίπου 0.80 μ. Ἐξωτερικῶς τῆς βορείου θύρας ἔφθανεν εἰς ὕψος 1.70 μ. Ὁ βόρειος καὶ ὁ νότιος τοῖχος διασώζει ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἀνὰ μίαν παραστάδα μεταξὺ δ' αὐτῆς καὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου τυφλὴν διακοσμητικὴν ἁψῖδα. Ἐπὶ τοῦ Δ. τοίχου, εἰς θέσιν οἵαν καὶ ἐν τῷ προτέρῳ ναΐσκῳ, ἀνοίγεται κόγχη φέρουσα τοιχογραφίαν τῆς Βαπτίσεως τοῦ Ἰησοῦ, παρὰ τὸν ὁποῖον ζωγραφεῖται λαμπὰς ἐπὶ κηροπηγίου. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κατωτέρου τμήματος τῆς κόγχης δεικνύει ὅτι εὑρίσκετο καὶ ἐνταῦθα ἐντετοιχισμένον ἀγγεῖον, ἔχον μάλιστα ὕψος 0,52 μ. Παρὰ τὴν Ν.Α. γωνίαν τοῦ Ἱεροῦ εὑρέθησαν τεμάχια τοιχογραφιῶν, εἰκονίζοντα τμήματα κεφαλῶν ἁγίων (εἰκ. 5).

Ὁ ναός, ἔχων διαστάσεις 6,63 μ. × 3,69 μ. ἐστεγάζετο ὑπὸ καμάρας. Τὸ δάπεδόν του εἶναι ἐπεστρωμένον μὲ ἀμμοκονίαμα, ὁμοιάζον πρὸς

[1] Παλαιότερον, ἐν τῷ ναῷ τοῦ Ἁγ. Πέτρου Καλυβίων Κουβαρᾶ Ἀττικῆς, εὑρίσκω ἐντετοιχισμένην ἐκ λίθου κολυμβήθραν εἰς τὸν βόρειον τοῖχον τοῦ νάρθηκος. (Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον, ἐγγὺς τοῦ δυτικοῦ ὑπῆρχεν ἐντὸς κόγχης ἐντετοιχισμένον ἀγγεῖον καὶ ἐν τῷ παρεκκλησίῳ τῆς § 1). Πλησίον τῆς κολυμβήθρας, ἐντὸς κόγχης ἀνοιγομένης εἰς τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον τοῦ νάρθηκος, ζωγραφεῖται ἐν Ἁγίῳ Πέτρῳ ἡ Βάπτισις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σιμεντοκονίαν. Ὑπὸ τὸ δάπεδον ὑπάρχουν ἓξ καμαρωτοὶ τάφοι εἰς δύο σειράς (εἰκ. 6), ἐκτισμένοι δι' ἀργῶν λίθων καὶ ὀλίγων πλίνθων. Ὁ μέσος τάφος τῆς Ἀν. σειρᾶς, παρ' ὃν φαίνεται ἐν τῇ εἰκόνι λευκὴ πλάξ, ἔχει διαστάσεις 1,90 μ. × 0,79 μ. × 1,18 μ. Πλίνθοι διαγράφουν τὸ πρὸς δυσμὰς χεῖλος τῆς καμάρας τῶν τάφων, ἡ ὁποία διακόπτεται παρ' ἑκάστῳ ἐγγὺς τῆς δυτικῆς του πλευρᾶς, ἀφίνουσα τετράπλευρον ἄνοιγμα, καλυπτόμενον ὑπὸ σχιστολιθικῶν ἢ ἐξ ἀσβεστολίθου πλακῶν. Τὸ ἄνοιγμα τοῦ τάφου, οὗ παρέσχον ἀνωτέρω τὰς διαστάσεις, ἔχει πλάτος 0,65 μ. καὶ μῆκος

Εἰκ. 5. Τεμάχια τοιχογραφιῶν ἐκ τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 4 (Ἁγ. Ἄννης).

0,55 μ. Ὀστᾶ πολλὰ ὑπῆρχον εἰς ἕκαστον τῶν τάφων, οἵτινες προφανῶς ἐχρησίμευον καὶ ὡς ὀστοφυλάκια. Μερικοὶ ἦσαν κεκινημένοι. Κεκινημένος ἦτο καὶ μεταγενέστερος ἐπίγειος κτιστὸς τάφος, ἐντὸς τοῦ ναοῦ, παρὰ τὸν νότιον τοῖχον, ἐφαπτόμενος τοῦ τέμπλου. Ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ εὑρίσκετο πρὸς δυσμάς.

Ἐντὸς τῶν καμαρωτῶν τάφων εὑρέθησαν νομισμάτια (κατὰ τὸ πλεῖστον τορνεσέλλια), ἐνώτια, ἁπλαῖ πόρπαι, ἧλοι, ἀγνύς, ὄστρακα ἀγγείων, χυτρῶν, κομβία, ὑπολείμματα ἐνδυμάτων καὶ ὑποδημάτων, πέταλα σιδηρᾶ καλιγίων καὶ τεμάχιον ὀστεΐνου κτενός.

Ἔξω τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν ἐκαθαρίσθη κτιστὸς ἐπίγειος τάφος[1]. Εἰς τὸ νότιον ἄκρον του εἶχον συγκεντρωθῆ ὀστᾶ. Σκελετὸς ἔκειτο ἐκτάδην μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Β.

[1] Εἰς αὐτὸν ἀπετέθησαν καὶ τὰ καλύτερον διατηρούμενα ὀστᾶ ἐκ τῶν ἐξαχθέντων ἀπὸ τοὺς ἐντὸς τοῦ ναοῦ τάφους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὴν ἀνασκαφεῖσαν νότιον αὐλὴν ἀπεκαλύφθη σύστημα ὅλον τάφων. Δύο ἐξ αὐτῶν εὑρηνται κάτωθεν ἀρκοσολίων, τὰ ὁποῖα σχηματίζονται εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τῆς αὐλῆς. Αἱ ἄντυγες τῶν τόξων εἶχον γραπτὸν διάκοσμον, μιμούμενον πλινθοπερίβλητον σύστημα δομῆς. Ὁ ὑπὸ τὸ βόρειον ἀρκοσόλιον κτιστὸς τάφος ἴσως ἦτο διπλοῦς, διηρημένος εἰς δύο

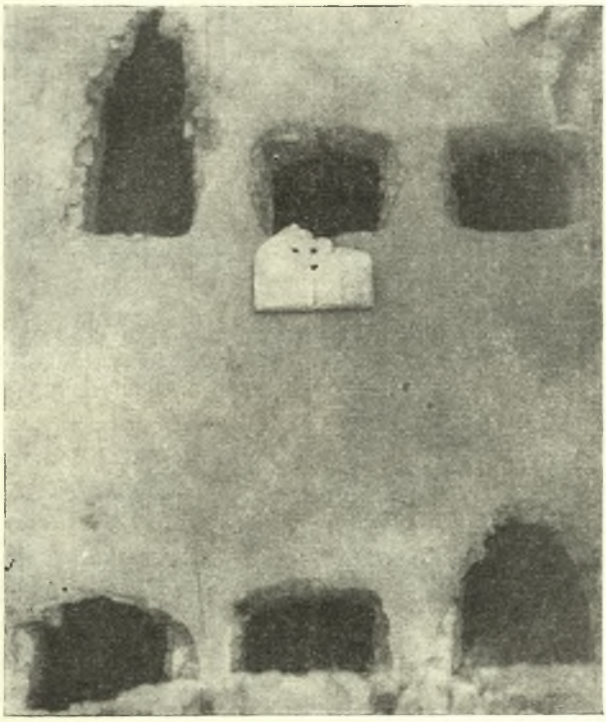

Εἰκ. 6. Καμαρωτοὶ τάφοι ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 4 (Ἁγ. Ἄννης).

θήκας, ὧν ἡ μία εὑρίσκετο ὑπὲρ τὴν ἄλλην. Ἄθικτος ἦτο μόνον ὁ ὑποκείμενος τάφος, ὅστις ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν καὶ περιεῖχε σκελετόν, ἔχοντα τὴν κεφαλὴν πρὸς βορρᾶν. Ἐπὶ τοῦ στέρνου εὑρέθη ἀργυροῦν ἀποτετριμμένον νομισμάτιον, φέρον ὀπὴν ἀναρτήσεως.

Διπλοῦς ἦτο καὶ ὁ κτιστὸς τάφος ὁ παρὰ τὴν θύραν τοῦ ναοῦ, ὁ ἐκτεινόμενος κατὰ μῆκος τοῦ νοτίου τοίχου. Ἑκάτερον τμῆμά του περιεῖχε πλείονας τοῦ ἑνὸς νεκρούς. Τὸ ὑπερκείμενον εἶχε βάθος 0,68 μ. καὶ τὸ κάτωθεν αὐτοῦ 0,72 μ. Τὸ μῆκος ἀμφοτέρων εἶναι 2 μ.

Ἄλλοι ἐκ τῶν τάφων τῆς αὐλῆς εἶναι ἐσκαμμένοι εἰς τὸ ἔδαφος καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὁρίζονται ὑπὸ καθέτως ἐμπεπηγμένων λίθων ἢ πλακῶν. Εἰς τὴν αὐλὴν ὑπῆρχε καὶ ἀρχαῖον κοῖλον ἡλιακὸν ὡρολόγιον, λελαξευμένον ἐπὶ ἡμίσεος δωρικοῦ κιονοκράνου ἑλληνιστικῶν χρόνων. Ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῶν ἀνευρεθέντων λειψάνων τοιχογραφιῶν δυνάμεθα νὰ τοποθετήσωμεν τὸν ναΐσκον εἰς τὸ α΄ ἥμισυ τοῦ ΙΔ΄. αἰ.

§ 5 Β.Δ. τῆς τέως οἰκίας Ν. Χρόνη, τῆς δηλουμένης διὰ τοῦ γράμματος Ι ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ MILLET (Monuments, πίν. 1), διεκρίνετο τμῆμα ἡμιεξαγώνου ἐξωθεν ἀψῖδος. Ἡ νότιος πλαγία πλευρά της διετηρεῖτο ἐν μέρει εἰς ἱκανὸν ὕψος (εἰκ. 7). Φέρει τυφλὸν παράθυρον, τοῦ ὁποίου τὸ τόξον διαγράφουν πλίνθοι καὶ περιβάλλει ὀδοντωτὴ ἐκ πλίνθων διακοσμητικὴ ταινία. Ὀδοντωτὴ ταινία ὑπάρχει καὶ ἄνω τοῦ ἀψιδώματος εἰς εὐθεῖαν γραμμήν· τὰ σχηματιζόμενα μεταξὺ τούτου καὶ τῆς ταινίας κενὰ πληροῦν καθέτως ἐμπεπηγμέναι πλίνθοι. Τὰ λείψανα τῆς ἀψῖδος ἐμήνυον ναΐσκον, τὸν ὁποῖον ὄντως ἀπεκάλυψεν ὁ καθαρισμός (εἰκ. 8,9 καὶ ἀρ. (1) ἐν παρενθέτῳ πίνακι). Αἱ διαστάσεις τοῦ παρεκκλησίου εἶναι 6,71 × 3,22 μ. Ἡ ἐπίχωσις εἶχεν ὕψος ἀπὸ 0,90 μ. ἕως 1,70 μ. Εἰς τὴν βάσιν ὀρθογωνίου κόγχης, εὑρισκομένης ἐπὶ τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ ναοῦ, ἐγγὺς τοῦ Δ. τοίχου εἶχε κτισθῆ τετράγωνος μαρμαρίνη λεκάνη (0,575 × 0,40 × 0.175 μ.).

Εἰκ. 7. Τὸ σωζόμενον τμῆμα τῆς ἀψῖδος τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 5.

Τάφοι ἐκαθαρίσθησαν καὶ ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου, δύο κτιστοί, ἐπίγειοι παρὰ τὸν δυτικὸν τοῖχον καὶ εἰς παρὰ τὸν βόρειον, συνεχόμενος πρὸς τοὺς ἄλλους. Τὰ πρόσθια τοιχώματά των εἶναι ἐκτισμένα διὰ πλίνθων· ἐξωτερικῶς διακρίνονται ὑπολείμματα γραπτοῦ διακόσμου. Οἱ τάφοι ἐκαλύπτοντο ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Εἰς τὸν Ν.Δ., περιέχοντα ὀστᾶ ἑνὸς νεκροῦ, εὑρέθη ὀρειχάλκινον βυζαντινὸν θυμιατήριον (κατσίον) μήκους 0,174 μ., μείζονος πλάτους 0,098 μ., πάχους 0,003 μ. (εἰκ. 10), ὁμοιάζον πρὸς τὸ τοῦ Μάρκοβ Μαναστὴρ τῆς Σερβίας [1].

[1] Βλ. Α. ΞΥΓΓΟΠΟΥΛΟΥ, Πήλινον Βυζαντ. θυμιατήριον ἐν Α.Ε. 1930, σ. 130, εἰκ. 6,1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰς κτιστὸν τάφον ἔξω τοῦ ναοῦ, παρὰ τὸν Δ τοῖχον τῆς αὐλῆς, ὑπῆρχε

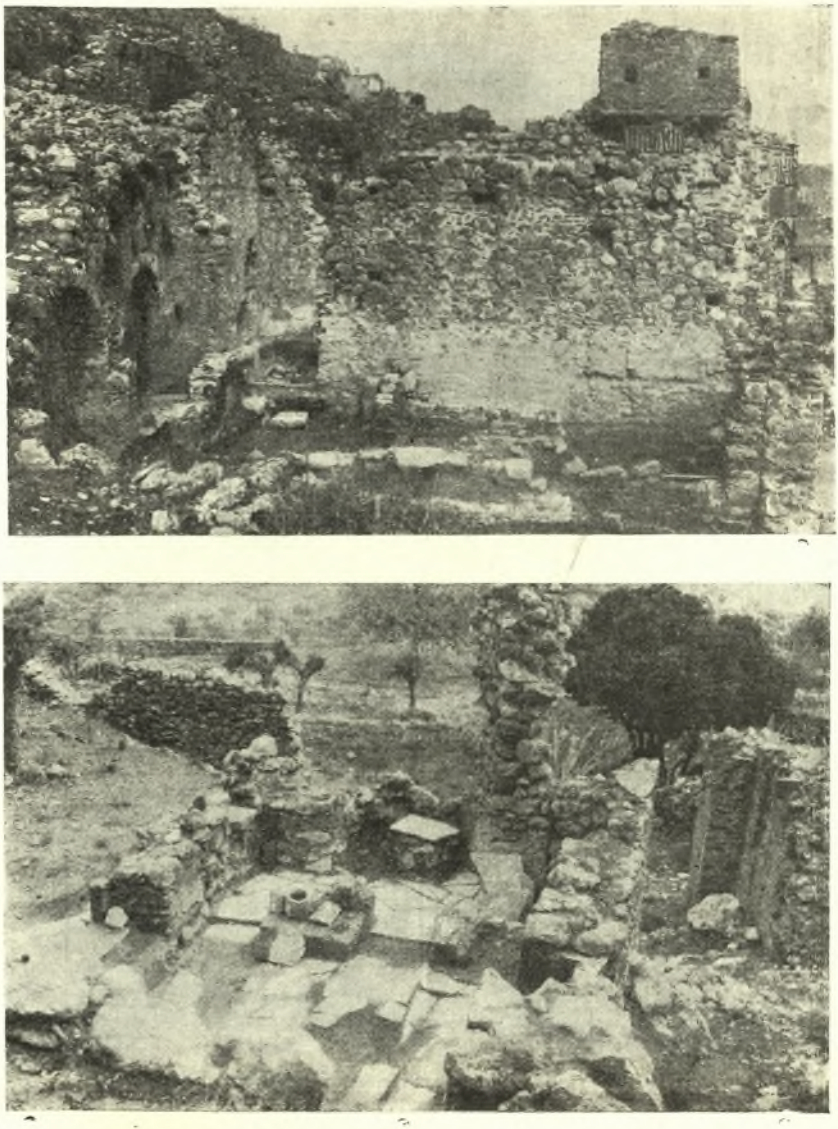

Εἰκ. 8 – 9. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 5 μετὰ τὴν ἀνασκαφήν (φωτογρ. Β. Γεωργιάδη).

στεατίτης, ἴσως χρησιμεύων ὡς περίαπτον (διαστ. 0,035 μ. × 0,034 μ.),

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀποκεκρουμένος καὶ ἐν μέρει ἀποτετριμμένος, εἰκονίζων εἰς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς ἅγιους ἐν προτομῇ.

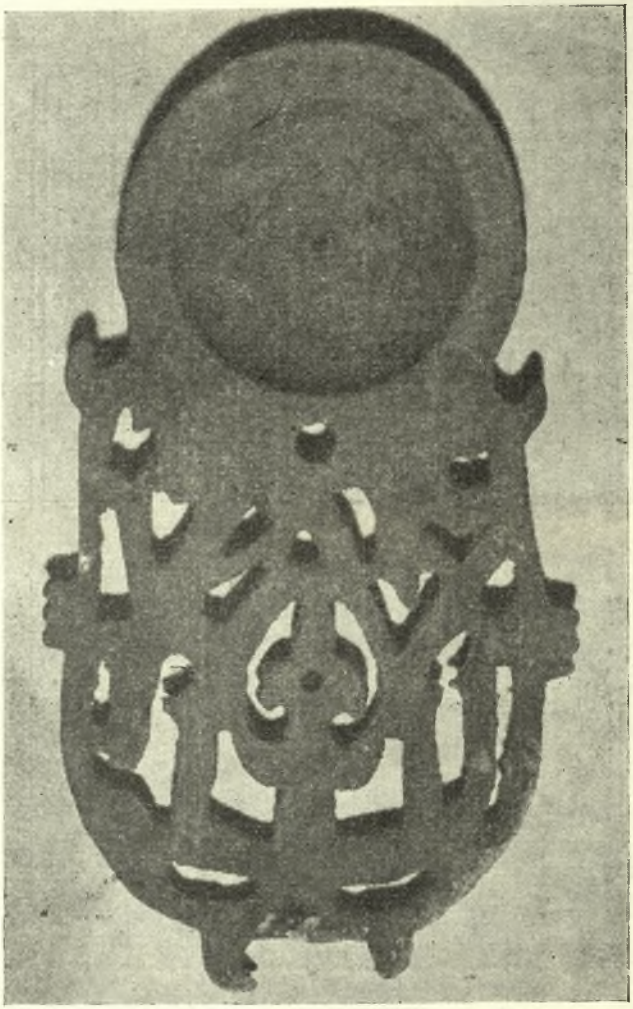

Εἰκ. 10. Βυζαντινὸν κατσίον ἐκ τοῦ παρεκκλησίου τῆς § 5.

§ 6. Πρὸς Δ τῆς τέως οἰκίας Ν. Χρόνη, ἐγγὺς τοῦ προηγουμένου παρεκκλησίου, προεξεῖχε τοῦ ἐδάφους τμῆμα τῆς Β.Α. γωνίας οἰκοδομήματος. Εἰς τὸν βόρειον τοῖχον διεκρίνετο κόγχη (εἰκ. 11). Ὁ ἐργάτης Δημ. Ἀναστασάκος μ' ἐπληροφόρησεν ὅτι ἐνεθυμεῖτο πρὸ πολλῶν ἐτῶν λείψανα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοιχογραφιῶν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς προεχούσης γωνίας. Πράγματι, ὅπως ἐβεβαίωσεν ἡ ἀνασκαφή, εὑρισκόμεθα ἐνώπιον ναΐσκου [1], διαστάσεων

Εἰκ. 11. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 6 πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

Εἰκ. 12. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 6 μετὰ τὴν ἀνασκαφήν (φωτογρ. Β. Γεωργιάδη).

5,30 μ. × 3,36 μ. (εἰκ. 12). Στενὰ τυφλὰ τόξα κοσμοῦν ἐνιαχοῦ τὴν ἐσωτερικὴν ἐπιφάνειαν τῶν τοίχων, οἵτινες διασώζουν ὀλίγα ἴχνη τοιχογραφιῶν.

[1] Ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι ἡ θέσις τοῦ ναΐσκου δηλοῦται διὰ τοῦ (II).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸ δάπεδον τοῦ ἁγίου βήματος εἶναι κεκαλυμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ πηλίνων πλακῶν τοῦ δὲ κυρίως ναοῦ ὑπὸ πλακῶν μαρμαρίνων καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου ὑπὸ μαρμαροθετήματος, ὅπερ διασώζει πρὸς Δ. συνεχομένην αὐτῷ ταινίαν ἐκ ψηφιδωτοῦ[1] διακόσμου.

§ 7. Ἀριστερᾷ τῆς μεταγενεστέρας πύλης, δι' ἧς εἰσερχόμεθα εἰς τὴν δυτικωτέραν, ἐξωτερικὴν αὐλὴν τοῦ ἁγίου Δημητρίου, διεκρίνετο κόγχη, ἀνοιγομένη εἰς τὸν ὑψηλὸν περίβολον τῆς αὐλῆς καὶ παρ' αὐτὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τμῆμα ἡμικυκλικοῦ τοίχου, ὅστις εἶχεν ἐν σωματωθῇ εἰς τὸν περίβολον. Τὴν ὑπόνοιαν ὅτι πρόκειται περὶ ναΐσκου (βλ. ἀρ. (III) ἐν παρενθέτῳ πίνακι). ἐνίσχυσαν τὰ μόλις ἐπὶ τοῦ δρόμου διακρινόμενα ἴχνη τῆς Ν. τῶν μακρῶν πλευρῶν του. Αὕτη ἔφερεν ἐσωτερικῶς, ὡς ἔδειξεν ἡ ἀνασκαφή, τέσσαρας βαθύνσεις, πιθανώτατα τυφλὰ τόξα, ὧν τὸ δεύτερον ἀπὸ ἀνατολῶν διασώζει εἰς τὸ τύμπανον τμῆμα τοιχογραφίας ὑστέρων χρόνων, ἴσως τοῦ 18 αἰ. Μόνον ὁ βόρειος τοῖχος τοῦ παρεκκλησίου σώζεται εἰς ἱκανὸν ὕψος, διαγράφων ἀμβλεῖαν γωνίαν, ἧς τὴν μίαν πλευρὰν ἀποτελεῖ ὁ περίβολος τῆς αὐλῆς τοῦ Ἁγ. Δημητρίου, κτίσμα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας, καὶ τὴν ἄλλην ὁ τοῖχος συνεχομένου οἰκήματος. Ὁ ναΐσκος ἔχων διαστάσεις 7,50 μ. × 3,70 μ. περίπου, φαίνεται ὅτι ὑπέστη ἀνακαινίσεις. Ὅλα τὰ σωζόμενα μέρη τῶν τοίχων του δὲν εἶναι τῆς ἰδίας κατασκευῆς.

§ 8. Δυτικῶς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων παρὰ τὴν Ν.Δ. γωνίαν τοῦ ναοῦ, ὑπάρχουν ἐρείπια οἰκοδομήματος, οὗ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος σχηματίζει μεγάλην ἐγγεγραμμένην ἁψῖδα. Ὁ MILLET παρέχει κάτοψιν τοῦ κτίσματος ἐν Monuments πίν. 16,2 «Monastère du Brontochion». Ἐκαθαρίσθη ἐκ τῶν λίθων καὶ χωμάτων ὅλον τὸ κτήριον, ἐπίμηκες (διαστ. 10.55 μ. × 4,57 μ. κατὰ μέσον ὅρον), ἔχον εὑρεῖαν θύραν[2] εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον. Κατὰ τὸ μέσον περίπου τοῦ χώρου ἦλθεν εἰς φῶς ἡ βάσις ἐγκαρσίου τοίχου, πάχους οὐχὶ μεγαλυτέρου τῶν 0,40 μ., διαιροῦντος εἰς δύο μέρη τὴν οἰκοδομήν. Οἱ τοῖχοι τοῦ δυτικοῦ τμήματος διασώζουν λείψανα ἐπαλείψεως δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Ἀριστερᾷ τῷ εἰσερχομένῳ ὑπάρχει βράχος παρὰ τὴν θύραν· ἐπ' αὐτοῦ ἔχει κτισθῇ τοῖχος κάθετος πρὸς τὸν δυτικόν, σχηματίζων μετὰ τῆς Β.Δ. γωνίας ὀρθογώνιον κοίλωμα. Αἱ ἑκατέρωθεν τῆς ἁψῖδος στεναὶ λωρίδες τοῦ Α. τοίχου εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 0,70 μ. σχηματίζουν κρέμασιν περίπου 0,10 μ. καὶ κατὰ τὴν προεξοχὴν αὐτὴν συνεχίζονται ἕως ἄνω. Πρὸς τὸν Ν. τοῖχον τοῦ κτηρίου συνέχονται ἐξωτερικῶς ἄλλοι τοῖχοι, κάθετοι πρὸς αὐτόν.

[1] Παραδείγματα μαρμαροθετημάτων δαπέδου ἐν συνδυασμῷ πρὸς ψηφιδωτὰ βλ. ἐν Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Ἀρχ. τῶν Βυζ. Μνημείων τῆς Ἑλλάδος τόμ. Ζ' σ. 104 καὶ 215.

[2] Ἡ θύρα δὲν σημειοῦται εἰς τὴν παρὰ Millet κάτοψιν, ἀσφαλῶς διότι δὲν ἦτο ὁρατὴ ἐξ αἰτίας τῶν ἐπιχώσεων τοῦ κτηρίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ἁψῖδος εὑρέθη ὡραία, ἀλλ' ἀποκεκρουμένη ἀνάγλυπτος πλὰξ ἐκ φαιοῦ λίθου, διαστ. 0,61 μ. × 0,55 μ., ἧς ὁ διάκοσμος κατὰ μὲν τὸ σχέδιον εἶναι οἷος καὶ ἡ τῆς πλακὸς τῆς δημοσιευομένης ὑπὸ τοῦ MILLET ἐν Monuments πίν. 53,12, κατὰ δὲ τὴν ἐκτέλεσιν ὅμοιος πρὸς τὸν διάκοσμον τῶν γείσων πίν. 55,9. Περαιτέρω εὑρέθη τεμάχιον λοξοτμήτου γείσου, φέρον γλυπτὸν διάκοσμον, τμῆμα κιονοκράνου ἴσως χρησιμοποιηθὲν ὡς ἐπίκρανον παραστάδος, ὅμοιον πρὸς κιονόκρανα τῆς Παντα-

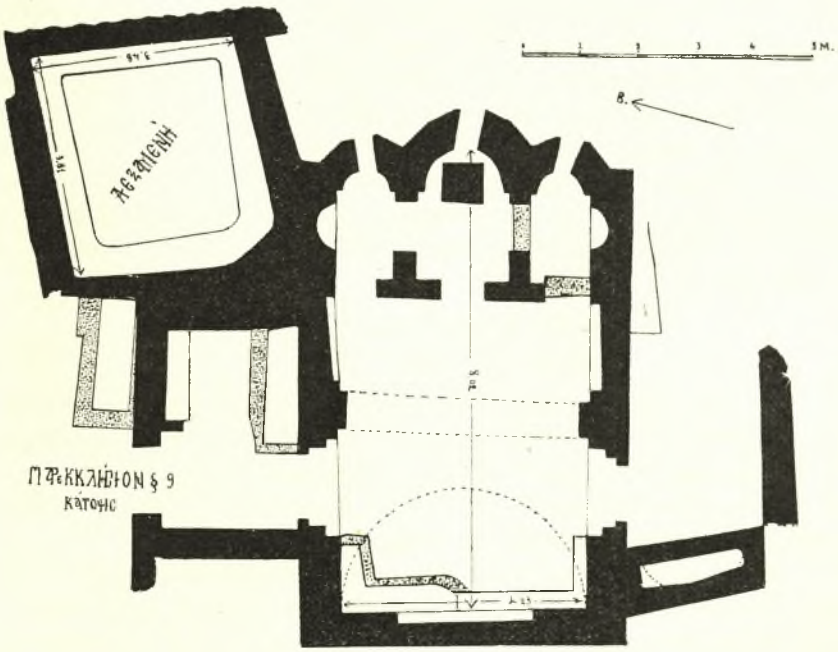

Εἰκ. 13. Κάτοψις τοῦ ναοῦ § 9 τῶν «Ταξιαρχῶν».

νάσσης (MILLET, Monuments πίν. 38,4), ἐπίθημα κιονίσκου, πήλινον ἐπίμηκες ἀγγεῖον, τεμάχιον χαλκοῦ ἐλάσματος, τὸ ὁποῖον θὰ ἐκάλυπτέ ποτε μέρος σπείρας κίονος, μετάλλινον διάτρητον ἔλασμα, ἀνῆκον εἰς ἄλυσιν ἀναρτήσεως πολυελαίου, καὶ ὀρειχάλκινος δακτύλιος.

Εἶναι πολὺ πιθανὸν ὅτι τὸ οἰκοδόμημα ἐχρησίμευεν ὡς ἑστιατόριον[1]

[1] Ἑστιατόρια Μονῶν μὲ ἐγγεγραμμένην τὴν ἁψῖδα συναντῶ μεταγενεστέρως κατὰ τὸ 1570 – 1592 εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ὁσίου Μελετίου καὶ κατὰ τὸν ΙϚ' ἢ ΙΖ' αἰ. εἰς τὴν Μονὴν τῆς Καισαριανῆς· βλ. Α. ΟΡΛΑΝΔΟΥ, Μοναστηριακὴ Ἀρχιτεκτονική, Ἀθῆναι 1937, σ. 30, 31, Ἀρχεῖον τῶν Βυζ. μνημείων τῆς Ἑλλάδος Ε' σ. 57 καὶ Εὑρετήριον τῶν Μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τεῦχ. Γ', ἐν Ἀθήναις 1939, σ. 162, εἰκ. 218 καὶ σ. 163.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς Μονῆς τῶν Ἁγίων Θεοδώρων. Ὡς ἑστιατόριον (réfectoire) σημειοῖ τὸ κτίσμα καὶ ὁ MILLET ἐν τῷ χάρτῃ τοῦ Μυστρᾶ, L'École grecque dans l'architecture byzantine, πίν. 1. Ὄπισθεν τοῦ οἰκοδομήματος, παρὰ τὸν Ν.Δ. τοῖχον τοῦ περιβόλου τῆς Μονῆς, εἶναι ἐμφανῆ ἴχνη καὶ ἄλλων κτηρίων. Ὁ μελλοντικὸς καθαρισμὸς αὐτῶν ἴσως μοὶ παράσχῃ τὴν δυνατότητα νὰ διαλευκάνω περισσότερον τὸ πρόβλημα[1] τῆς σχέσεως Ἁγίων Θεοδώρων καὶ Ὁδηγητρίας.

§ 9. Τὸν ναὸν τῶν «Ταξιαρχῶν» (διαστ. 7,25 μ. × 4,23 μ.) ἐστέγαζε καμάρα βαίνουσα ἐπὶ ἐνισχυτικῆς ζώνης (MILLET, Monuments, πίν. 6,6 Taxiarques). Ἑκάτερος τῶν μακρῶν τοίχων τοῦ παρεκκλησίου κοσμεῖται ἀπὸ τυφλὸν τόξον, σχηματιζόμενον μεταξὺ τῆς παραστάδος τῆς ζώνης καὶ τοῦ κτιστοῦ τέμπλου, οὗ ἀπεκαλύφθησαν αἱ βάσεις (βλ. κάτοψιν τοῦ ναοῦ ἐν εἰκόνι 13).

Τὸ Διακονικὸν ἐτοιχίσθη μεταγενεστέρως καὶ τὸν χῶρόν του κάτω κατέλαβε τάφος[2]. Ἐντὸς τῆς Προθέσεως εὑρέθη ἐπιγραφὴ ἐν ἰαμβικῷ τριμέτρῳ ἐπὶ πλακὸς μαρμαρίνης διαστ. 0,57 × 0,26 × 0,09 μ. Ἀναφέρει τὸν κτίτορα τοῦ ναοῦ καὶ προσθέτει:

«Ἤγερται δὲ καὶ ὁ τοῦ σωτῆρος θόλος
ἔτους ϛ Ποῦ Ξοῦ Γ′ Ινδ. Γ′»

Τὸ ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἔτος 6963 ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 1455 μ.Χ. Δὲν εἶναι βέβαιον ποῦ ἦτο ἐντετοιχισμένη ἡ πλάξ. Ἐὰν εὑρίσκετο ἀρχῆθεν εἰς τὸν προκείμενον ναΐσκον, πρᾶγμα πιθανώτατον, τότε οὗτος δὲν ἐτιμᾶτο ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν, ὡς φαίνεται δεχόμενος ὁ G. MILLET (Monuments, πίν. 1, 6,6 κ ἀ), ἀλλ' ἐπ' ὀνόματι τοῦ Σωτῆρος.

Ἐντὸς τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν ἐκαθαρίσθησαν δύο συνεχόμενοι, κτιστοί, ἐπίγειοι τάφοι, περιέχοντες ἑκάτερος ὀστᾶ ἑνὸς νεκροῦ. Ὁ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἦτο παιδικός. Εἰς τὴν Ν. αὐλὴν ἀνεσκάφησαν τρεῖς τάφοι. Ὁ καταλαμβάνων τὴν δυτικὴν ἄκραν τῆς αὐλῆς ἔχει ὕψος 0,70 μ., μῆκος 1,78, πλάτος 0,40 μ. Ἐκαλύπτετο ὑπὸ πλακῶν, εὑρίσκετο ὑπὸ ἀρκοσόλιον, οὗ διατηροῦνται μόνον αἱ γεννήσεις τῶν τόξων καὶ ἔκρυπτεν ἕνα σκελετόν. Ὁ παρὰ τὸν Ν. τοῖχον τοῦ ναΐσκου ἦτο σκαπτὸς καὶ περιεῖχε δύο νεκροὺς μὲ τὰς κεφαλὰς πρὸς Δ.

Εἰς τὴν βόρειον αὐλὴν ἀνεσκάφησαν τέσσαρες τάφοι, ὁ εἷς κτιστὸς ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, οἱ δ' ἄλλοι μικρὸν αὐτοῦ ὑπερέχοντες. Ἔχουν κτισθῆ διὰ λίθων καὶ πλίνθων καὶ ἐκαλύπτοντο ὑπὸ πλακῶν. Μία ἐξ αὐτῶν (0,39 μ. × 0,38 μ.) ἀπετέλει τμῆμα ἀναγλύφου Ρωμ. χρόνων, εἰκονίζοντος Ἀφροδί-

[1] Περὶ αὐτοῦ βλ. Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ, Μυστρᾶς, Ἀθῆναι 1948, σ. 48, 49.

[2] Ἐντὸς τοῦ Βήματος καὶ παλαιότερον ἐθάπτοντο κληρικοί· βλ. Δ. ΠΑΛΛΑ, Σαλαμινιακὰ ἐν Α.Ε. 1950 - 51, σ. 177.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

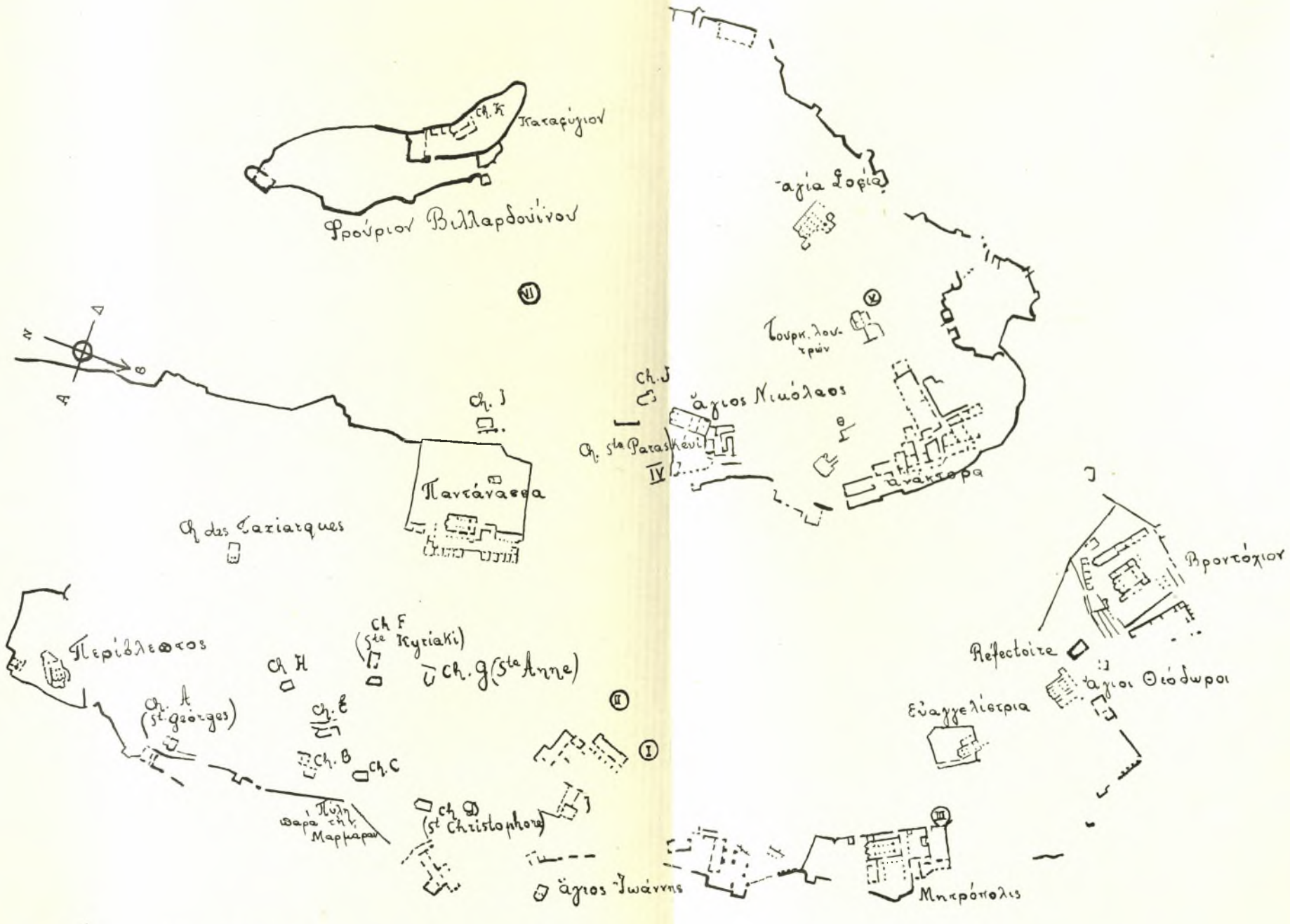

Παρεκκλήσια Μυστρᾶ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

την ἢ Νηρηΐδα καὶ ἱππόκαμπον. Τὸ ἀνάγλυφον εἶχε τοποθετηθῆ ἀνεστραμμένον ἐπὶ τοῦ δευτέρου τάφου. Εἰς τὴν Β. πλευρὰν τοῦ τρίτου τάφου παρὰ τὴν Β.Α. γωνίαν εἶχεν ἐμπηχθῆ ὄρθιον τμῆμα ἰωνικῆς παραστάδος ὕψους 0,51 μ., πλάτους 0,26 μ. Εἰς τὸν πρῶτον καὶ τρίτον τάφον εἴχομεν ἐπανειλημμένας ταφάς. Αἱ κεφαλαὶ τῶν νεκρῶν εὑρίσκοντο πρὸς Δ. ἐν ᾧ εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον εἶχον συγκεντρωθῆ ὀστᾶ. Ἐντὸς τοῦ πρώτου τάφου εὑρέθησαν δύο τουρκικὰ νομισμάτια καὶ δύο κομβία. Ἐκ τοῦ δευτέρου προέρχεται ἀργυροῦν Οὐγγρικὸν νόμισμα τοῦ ΙΕ′ αἰ. Πέταλα ὑποδημάτων ἄφθονα καὶ ὄστρακα ἀνεσύρθησαν ἐκ τῶν τάφων.

Β.Α τοῦ ναοῦ καὶ χαμηλότερον ἐκαθαρίσθη δεξαμενή (διαστ. 3,81 μ. × 3,48 μ.), ἧς τὸ ἐσωτερικὸν ἔχει ἐπιχρισθῆ δι' ὑδραυλικοῦ κονιάματος καὶ τὰ τοιχώματα στενούμενα κάτω σχηματίζουν θρανία. Ἡ ὀροφὴ τῆς δεξαμενῆς ἦτο θολωτή.

§ 10. Ὁ ἔξω τοῦ περιβόλου τῆς Παντανάσσης καὶ ὕπερθεν αὐτοῦ ναός (Millet, Monuments πίν. 1, Ch. I), τιμώμενος κατ' ἐγχώριον παράδοσιν ἐπ' ὀνόματι τῆς Ἁγίας Βαρβάρας, ἔχει τρεῖς θύρας· ἡ τῆς Δ. προσόψεως εἶναι τοξωτὴ καὶ τὸ τόξον της διακόπτεται ὑπὸ ἄλλου ἀνακουφιστικοῦ, ὑπερκειμένου. Αἱ ἄλλαι δύο ἀνοίγονται ἀνὰ μία ἐπὶ ἑκατέρας τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ ναΐσκου, μεταξὺ τοῦ δυτικοῦ τοίχου καὶ τῆς πρώτης ἐνισχυτικῆς ζώνης. Τὸ παρεκκλήσιον (διαστ. 7,15 μ. × 3,95 μ.) ἐκάλυπτε καμάρα, βασταζομένη ἀπὸ δύο ζώνας, αἵτινες ἔβαινον ἐπὶ παραστάδων. Ὁ ναὸς ἔφερε τοιχογραφίας, ἀλλ' ἐκ τούτων ἴχνη μόνον ἐσώθησαν. Ἡ ἁψὶς ἡμικυκλικὴ ἔσωθεν εἶναι ἐξωτερικῶς ἡμιεξάγωνος. Πρὸς βορρᾶν τοῦ παρεκκλησίου σχηματίζεται ἐξώστης, βαίνων διὰ τὴν κατωφέρειαν τοῦ ἐδάφους ἐπὶ τόξων. Ὅτι δ' ὁ ἐξώστης ἦτο ἐστεγασμένος καὶ ἀπετέλει στοὰν δεικνύουν γεννήσεις 4 τόξων, σωζόμεναι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν παρειὰν τοῦ Β. τοίχου τῆς ἐκκλησίας.

Ἐντὸς τοῦ ναΐσκου ἐκαθαρίσθησαν δύο τάφοι, ὧν ἕκαστος περιεῖχεν ἀνὰ ἕνα νεκρόν, κτιστὸς ὁ εἷς καὶ ἐπίγειος, ὁ δ' ἄλλος ἐντὸς τοῦ χώματος ἐσκαμμένος. Ὀλίγα ὀστᾶ εὑρέθησαν καὶ εἰς τοὺς δεξιᾷ τῆς κυρίας εἰσόδου τοῦ ναοῦ, ἐν τῇ αὐλῇ καθαρισθέντας τάφους. Ἀντιθέτως εἴχομεν πολλαπλᾶς ταφὰς εἰς ἕκαστον ἐκ τῶν ἑπτὰ κτιστῶν τάφων, οἵτινες ἀνοίγονται ὑπὸ τὸ ἔδαφος τοῦ ἐξώστου. Αἱ μακραὶ πλευραί των συγκλίνουν πρὸς τὰ ἄνω, διευκολύνουσαι τὴν κάλυψιν τῶν τάφων ὑπὸ χονδρῶν πλακῶν. Ὀλίγα ἐνώτια, πόρπαι, δακτύλιος καὶ καπνοσῦριγξ (ὅος ἀπὸ δυσμῶν τάφος) εὑρέθησαν ἐντὸς αὐτῶν.

Ἐντύπωσιν προκαλοῦν αἱ σχετικῶς ἁρμονικαὶ καμπύλαι τῶν τόξων τοῦ ναΐσκου, ὅστις ἀποτελεῖ κτίσμα πιθανῶς τοῦ ΙΕ′ αἰ.

§ 11. Ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν ἀνακτόρων, ἔναντι τῆς πτέρυγος τῆς λεγο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μένης «τῶν Καντακουζηνῶν», ἐκίνησε τὴν προσοχήν μου γωνία οἰκοδομήματος, οὗ ὁ βόρειος τοῖχος παρουσιάζει τρόπον δομῆς πλινθοπερίκλειστον· κατὰ κυριολεξίαν εἶχεν ἔξωθεν ἐπενδυθῆ ὑπὸ χονδρῶν πωρίνων πλακῶν— μιᾶς αἱ διαστάσεις εἶναι 0,29 μ.×0,18 μ. × 0,10 μ. — περιβαλλομένων ὑπὸ πλίνθων. Ἴσως ἔφερον ὁμοίαν ἐπένδυσιν ὁ Λ καὶ ὁ Ν τοῖχος. Ἡ Β πλευρὰ εἶχεν ἓξ σειρὰς πωροπολίθων. Σώζεται ἡ κατωτάτη καὶ ἐν μέρει αἱ δύο ὑπερκείμεναι αὐτῆς. Ἡ ἐπένδυσις ἄρχεται εἰς ὕψός τι ἀπὸ τοῦ ἐδάφους.

Εἰκ. 14. Τμῆμα τῆς ἐν τῇ πλατείᾳ τῶν ἀνακτόρων δεξαμενῆς.

Εἰκ. 15. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 12 πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

Τὸ πάχος τῶν πλίνθων, αἵτινες περιβάλλουν τὰς πωρίνας πλάκας, εἶναι ποικίλον. Ὁ βόρειος τοῖχος ἐπεκτείνεται πρὸς Δ. Ἡ ἐπέκτασις ὅμως αὕτη, τμῆμα παρακειμένου κτηρίου, φαίνεται μεταγενεστέρα. Ἡ ἐκσκαφὴ ἀπεκάλυψε μικρὰν δεξαμενὴν σχήματος σχεδὸν παραλληλογράμμου (διαστ. 2,165 μ. ×0,985 μ. κατὰ μέσον ὅρον), ἧς αἱ πλευραὶ ἐσωτερικῶς ἐκαλύπτοντο ὑπὸ ὑδραυλικοῦ κονιάματος. Τὸ ὕδωρ εἰσήρχετο δι' ὑδραγωγοῦ πηλίνου σωλῆνος, διατρυπῶντος τὴν Λ πλευρὰν παρὰ τὴν Β.Δ. γωνίαν εἰς μικρὸν ὕψος ἀπὸ τοῦ πυθμένος τῆς δεξαμενῆς καὶ ἔπιπτεν ἐπὶ πλακός. Τὴν δεξαμενὴν ἐστέγαζε καμάρα, βαίνουσα ἐπὶ δύο τόξων, ὧν ἑκάτερον ἐστηρίζετο εἰς τὸν Α καὶ Δ τοῖχον (εἰκ. 14). Ἐντὸς τῆς δεξαμενῆς εὑρέθησαν τεμάχια

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σιδήρου, ὄστρακα καὶ τεθραυσμένον στόμιον μικροῦ πίθου.

Ὁ κ. Α. Ορλανδος ἐν τῷ ἔργῳ του «Παλάτια καὶ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ» σ. 13, εἰκ. 6, σημειοῖ τὰ μέχρι πρό τινος ὁρατὰ ἐρείπια τοῦ μικροῦ κτηρίου, τὸ ὁποῖον ὁ καθαρισμὸς παρουσίασεν ὡς δεξαμενήν, διακρίνων αὐτὰ διὰ τοῦ γράμματος Θ. Τὰ ἐρείπια ὁ κ. Ὀρλάνδος θεωρεῖ κτίσμα τῶν χρόνων 1250 - 1350, ἐνῶ τὰ τοῦ παρακειμένου οἰκοδομήματος ὡς ἀνήκοντα εἰς τὴν μεταβυζαντινὴν ἐποχήν. Τὰ σωζόμενα λείψανα τῆς δεξαμενῆς δὲν

Εἰκ. 16. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 12 μετὰ τὸν καθαρισμόν.

δεικνύουν μετὰ βεβαιότητος, ἐὰν αὕτη ἦτο ἐξάρτημα κρήνης. Πάντως ἡ ἐπιμέλεια μεθ' ἧς εἶναι ἐκτισμένη καὶ ἡ γειτνίασις αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαιοτέραν πτέρυγα τῶν ἀνακτόρων ὁδηγεῖ εἰς τὴν σκέψιν μήπως ἐδῶ πρέπει ν' ἀναζητήσῃ κανεὶς τὰ ἐρείπια τῆς κρήνης τῆς ἀποδιδομένης εἰς τὸν Καντακουζηνόν [1].

§ 12. Παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου σώζεται ἠρειπωμένος ναΐσκος (ὅρα παρένθετον πίνακα καὶ εἰκόνας 15 καὶ 16), οὗ ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος παρέσχε κάτοψιν ἐν Monuments πίν. 6,1, ἔνθα ἐκ παραδρομῆς

[1] Βλ. περὶ αὐτῆς G. Millet ἐν Monuments πίν. 6,11 καὶ Α. Ορλανδον, ἔνθ' ἀνωτέρω σ. 10, 11.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐσημειώθη ἀντὶ ἡμιεξαγώνου ἡμικυκλικὴ ἔξωθεν ἡ ἁψίς. Τὸ παρεκκλήσιον (6,18 μ. × 2,69 μ.) ἔχει νάρθηκα (4,62 μ. × 2.20 μ.) προεκτεινόμενον μάλιστα νοτίως αὐτοῦ καὶ στεγαζόμενόν ποτε ὑπὸ καμάρας ἐγκαρσίου πρὸς τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα. Ἐντὸς τοῦ νάρθηκος ἐκαθαρίσθησαν πέντε τάφοι, ἄλλοι ὑπὸ τὸ δάπεδον καὶ ἄλλοι ἐπίγειοι. Ἐκ τῶν πρώτων ὁ εἷς εἶναι ἁπλῶς ἐσκαμμένος εἰς τὸ χῶμα (1,64 μ. × 0,40 μ. × 0,30 μ), ὁ δ' ἄλλος ὁρίζεται ὑπὸ καθέτως ἐμπεπηγμένων εἰς αὐτὸ πλακῶν. Ἐντὸς τοῦ σκαπτοῦ τάφου εὑρέθη δακτύλιος. Μεγάλαι, χονδραί, ὄρθιαι πλάκες ἀποτελοῦν τὴν προσθίαν πλευρὰν τοῦ ἐπιγείου τάφου, ὅστις ἐκτείνεται πρὸ τοῦ Δ τοίχου (2,20 μ. × 0,50 μ. × 0,48 μ.).

Εἰκ. 17. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 14 (Ἁγία Παρασκευή) πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

Οἱ δύο ὑπόλοιποι κατέχουν τὸ νότιον τμῆμα τοῦ νάρθηκος ἀπὸ Α πρὸς Δ, εἶναι κτιστοί, ἐπίγειοι, χαμηλότερος ὁ πρόσθιος, ὑψηλότερος ὁ ὄπισθεν, ὥστε σχηματίζουν ἀναβαθμόν. Ἐπὶ τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου τοῦ χαμηλοτέρου τάφου εἶχε κτισθῆ μεταγενεστέρως μικρὸν ὀστοφυλάκιον (0,69 μ. × 0,60 μ. × 0,30 μ.). Ὁ ὑψηλότερος εἶναι κεχωρισμένος ὁριζοντίως εἰς δύο θήκας διὰ σειρᾶς πλακῶν ἐπιμελῶς ἐκτισμένων καὶ ἐπεστρωμένων ὑπὸ κονιάματος. Εἰς τὴν κατωτέραν θήκην εἶχον ταφῆ ἀρκετοὶ νεκροί.

Τέλος πρὸς Δ τοῦ παρεκκλησίου ἀπεκαλύφθη καὶ ἐκαθαρίσθη τμῆμα λιθοστρώτου ἀνηφορικῆς ὁδοῦ [1].

§ 13. Ὑπὸ τὸν Ἅγιον Νικόλαον ἡ κατωφέρεια τοῦ λόφου σχηματίζει γωνίαν ἀπόκρημνον. Ἐκεῖ σώζονται λείψανα κτηρίου ἔχοντος ἡμικυκλικὸν τοῖχον εἰς τὴν ἀνατολικήν του πλευράν. Ὁ Millet, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. 5,3 «Ruines au-dessous de St-Nicolas», διακρίνει τὸ οἰκοδόμημα διὰ τοῦ γράμματος a. Δὲν γεννᾶται ἀμφιβολία ὅτι πρόκειται περὶ ναΐσκου, διαστάσεων 7,38 μ. × 3,14 μ. (βλ. ἀρ. IV ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι). Ἡ ἐπίχωσις δὲν ἦτο μεγάλη. Ἐκ τῶν τοίχων διατηρεῖται εἰς μεγαλύτερον ὕψος ἡ Β.Δ. γωνία.

[1] Ἐπιβεβλημένον εἶναι νὰ καθαρισθοῦν αἱ παλαιαὶ ὁδοὶ τοῦ Μυστρᾶ. Ἀρκεταὶ τῶν ὑπαρχουσῶν σήμερον εἶναι πολὺ νεώτεραι, ἐνῶ πάλιν πολλαὶ τῶν ἀρχαίων ἔχουν ἐπιχωσθῆ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐντὸς τοῦ παρεκκλησίου ἀνεσκάφη τάφος περιέχων ὀστᾶ ἑνὸς νεκροῦ.

§ 14. Ἡ «Ἁγία Παρασκευή (MILLET, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. 5,3, 6,2) διαστάσεων 8,53 μ. × 3,49 μ, ἐπεκοινώνει πρὸς Δ διὰ θύρας μὲ εἶδος νάρθηκος (διαστ. 3,58 μ. × 3,90 μ.) στεγαζομένου ὑπὸ καμάρας· ἐν αὐτῷ ἐκαθαρίσθησαν 3 σκαπτοὶ παιδικοὶ τάφοι. Ὁ νάρθηξ ἔχει δύο θύρας, μίαν πρὸς Β, ὁδηγοῦσαν εἰς τὴν παρακειμένην ὁδὸν διὰ μακροῦ, χαμηλοῦ, θολωτοῦ διαδρόμου (διαστ. 9,60 μ. × 2,07 μ. κατὰ μέσον ὅρον) καὶ ἄλλην θύραν πρὸς Ν, φραχθεῖσαν εἰς ὑστέρους χρόνους, ὅταν πιθανῶς ἐκτίσθη ἡ αὐλὴ τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Ὁ κυρίως ναὸς ἦτο θολωτός, σταυρεπίστεγος. Πλουσίαν

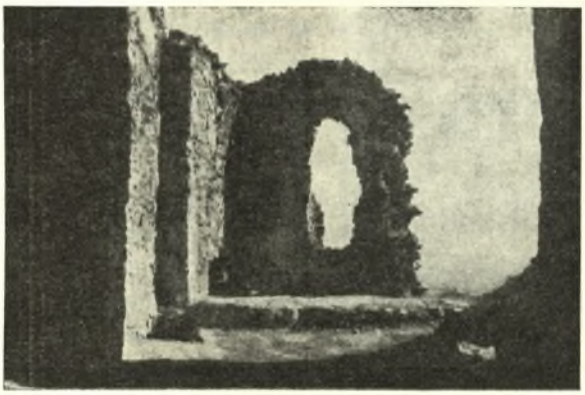

Εἰκ. 18. Τὸ παρεκκλήσιον τῆς § 14 μετὰ τὸν καθαρισμόν.

κεραμοπλαστικὴν διακόσμησιν φέρει ἐξωτερικῶς μόνον τὸ βόρειον τύμπανον τῆς ἐγκαρσίου καμάρας[1].

Πλὴν τῆς βορείου θύρας τοῦ ναΐσκου ὑπῆρχε καὶ ἄλλη εἰς τὸν νότιον τοῖχον αὔτη, στενή, τοιχισθεῖσα μεταγενεστέρως[2].

Ἐντὸς τοῦ κυρίως ναοῦ ἐκαθαρίσθησαν τέσσαρες σκαπτοὶ τάφοι, οἵτινες ἐκαλύπτοντο ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν καὶ εἶχον τὰ τοιχώματα εἴτε ἐκτισμένα διὰ λίθων καὶ πλίνθων εἴτε συγκείμενα ἐκ τοίχου καὶ πλακῶν ὀρθίων, λιθίνων ἢ ἐξ ὀπτῆς γῆς. Ὁ Β.Δ. τάφος (1,95 μ. × 0,45 μ. × 0,45) ἔκρυπτεν ὀστᾶ ἑνὸς νεκροῦ.

Νοτίως καὶ ἔξω τοῦ ναοῦ ἀνεσκάφη ἄλλος τάφος, εὐρύς, καμαροσκέπαστος, ἐκτισμένος διὰ λίθων καὶ πλίνθων. Ἐν αὐτῷ ὑπῆρχον ὀστᾶ ἑνὸς ὡσαύτως νεκροῦ, τεμάχιον βυζαντινοῦ πινακίου, ψαλλὶς διὰ τὴν ἀπόσβεσιν

[1] Βλ. φωτογραφίαν αὐτοῦ παρὰ MILLET, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. 11,1 πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ Α. Ἀδαμαντίου γενομένης ἀναστηλώσεως.

[2] Ὁ MILLET δὲν σημειοῖ αὐτὴν ἐν τῇ κατόψει τοῦ ναοῦ, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. 5,3 καὶ 6,2.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θρυαλλίδος κανδηλῶν καὶ μικρὰ πηλίνη πρόχους. Ὑπὸ τὸ ἱερὸν ἀνεσκάφη ἐγκάρσιον θολωτὸν ὑπόγειον, τοῦ ὁποίου ἡ στέγη εἶχε πρὸ πολλοῦ καταρρεύσει. Ἐκ τῆς πληθύος τῶν ἀνθρωπίνων ὀστῶν, ἅτινα ὑπῆρχον ἐντὸς αὐτοῦ, καὶ τῆς πρὸς Β. τοῦ ναοῦ προεκτάσεώς του, γίνεται προφανὲς ὅτι τὸ ὑπόγειον ἐχρησίμευεν ὡς ossuarium. Ἐντὸς αὐτοῦ μεταξὺ τῶν χωμάτων εὑρέθησαν κιονίσκος κηροπηγίου, ὀρειχαλκίνη κανδήλα, λεκάνη ἐκ φαιοῦ λίθου καὶ τεμάχια πωρολίθων διασώζοντα λείψανα τοιχογραφιῶν.

Εἰς τὴν Ἁγίαν Παρασκευήν — ἀβέβαιον εἶναι ὅτι ὁ ναὸς ἔφερε τοῦτο τὸ ὄνομα [1] — εἶχεν ἐπιχειρήσει ὁ μακαρίτης Α. Αδαμαντιου «ἐργασίαν ἐκσκαφῆς καὶ καθαρισμοῦ» [2]. Πάντως τὸν χῶρον εὗρον πάλιν πλήρη ἐρειπίων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν εἰκόνων 17 καὶ 18. Ὁ Αδαμαντιου χρονολογεῖ τὸν ναΐσκον εἰς τὸ τέλος τοῦ ΙΔ΄ αἰ. [3]. Ἐάν ὅμως ληφθοῦν ὡς κριτήριον τὰ ἀποκαλυφθέντα κατὰ τὸν τελευταῖον καθαρισμὸν τεμάχια τοιχογραφιῶν θὰ ἐτοποθέτουν τὸ παρεκκλήσιον μᾶλλον εἰς τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ ΙΔ αἰ.

§ 15. Κατὰ τὰς ἐργασίας πλακοστρώσεως τοῦ ΒΑ παρεκκλησίου τῆς Ἁγίας Σοφίας ἀπεκαλύφθη κάτωθεν αὐτοῦ χθαμαλὸν θολωτὸν ὑπόγειον· τμῆμα τῆς ὀροφῆς του εἶχε κρημνισθῆ καὶ διὰ τοῦ ῥήγματος εἶχον εἰσρεύσει λίθοι καὶ χώματα. Μεταξὺ αὐτῶν εὑρέθη κιονόκρανον κιονίσκου ἴσως τέμπλου, τμῆμα κιονίσκου μετὰ συμφυοῦς κιονοκράνου, ἀμφικιονίσκος ἀποκεκρουμένος, μαχαίριον μετὰ λαβῆς ὀστεΐνης καὶ δύο τορνεσέλλια. Ὀλίγα ἐσκορπισμένα ὀστᾶ ἀνεσύρθησαν ἐκ τοῦ μέσου τῆς ἐπιχώσεως. Εἰς τὸν δυτικὸν τοῖχον τοῦ ὑπογείου, ὅπερ δὲν φαίνεται νὰ εἶχε πρόσβασιν, ἀνοίγεται κόγχη· εἰς τὸ τεταρτοσφαίριόν της εἶναι ἐμπεπηγμένος κρίκος, πιθανῶς δι' ἀνάρτησιν κανδήλας. Ἴσως τὸ ὑπόγειον κατεσκευάσθη διὰ λόγους ἐδαφολογικούς. Εἰς τὰ συνημμένα πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν κτίσματα ἐκαθαρίσθησαν δύο τάφοι· ὁ εἷς ὑπὸ τὸ κωδωνοστάσιον, κεκινημένος, ἔχων ποτὲ διακόσμησιν ἐξωτερικὴν ἐκ πωρολίθων καὶ ὁ ἄλλος ὑπὸ τὸ δάπεδον τοῦ Β.Δ. παρεκκλησίου, παρὰ τὸν δυτικόν του τοῖχον, κτιστός, καμαρωτός, περιέχων δύο νεκροὺς μὲ τὰς κεφαλὰς πρὸς Ν. Ὁ τελευταῖος τάφος [4] εἶναι ὅμοιος πρὸς τοὺς ἀνασκαφέντας ἐντὸς τῆς Ἁγίας Ἄννης· ἔχει πρὸς τὸ Ν ἄκρον τὸ ἄνοιγμά του, ἐπεκτείνεται ὅμως ἐπί τι καὶ ὑπὸ τὸν νότιον τοῖχον τοῦ παρεκκλησίου. Σιδηρᾶ ἀντικείμενα, πήλινον ἀγγεῖον, τορνεσέλλια,

[1] Δὲν ἠκρίβωσα μέχρι τοῦδε ποῦ στηριζόμενος ὁ G. Millet ἀποκαλεῖ οὕτως ἄνευ ἐνδοιασμοῦ τὸν ναΐσκον εἰς ἀμφοτέρους τοὺς χάρτας τοῦ Μυστρᾶ, οὓς παρέχει (βλ. ἀνωτ. ὑποσημ. 1). Ἐνῷ δὲ καὶ ἄλλων ναΐσκων τὰ ὀνόματα σημειοῖ ἐν παρενθέσει εἰς τὸν παλαιότερον χάρτην, εἰς τὸν νεώτερον ἀπαλείφει τὰς παρενθέσεις.

[2] Π.Α.Ε. 1928, σ 124.

[3] Αὐτόθι σ. 124, 125.

[4] Ἐν αὐτῷ συνεκεντρώθησαν καὶ τὰ ὀστᾶ τὰ ἐξαχθέντα ἐκ τοῦ ἄλλου τάφου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σιδηρᾶ λόγχη καὶ χαλκίνη πόρπη ζώνης ἐξήχθησαν ἐκ τοῦ τάφου, ὅστις ἀνῆκεν εἰς ἄγνωστον στρατιωτικὸν ἄνδρα τοῦ Δεσποτάτου, ἴσως τὸν κτίτορα τοῦ ναΐσκου.

§ 16. Ὑπὸ τὴν πύλην τοῦ φρουρίου Βιλλαρδουΐνου, ἀνατολικῶς καὶ εἰς ἱκανὴν ἀπ' αὐτῆς ἀπόστασιν, ἐρείπια ἐπιμήκους οἰκοδομήματος διαφέρουν τῶν περὶ αὐτὰ ἠρειπωμένων οἰκιῶν. Ἡ σωζομένη Β.Δ. γωνία κοσμεῖται ἐξωτερικῶς ὑπὸ ζώνης ἐκ διπλῆς σειρᾶς παχειῶν (0,05 μ.) πλίνθων· ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου παρὰ τὴν αὐτὴν γωνίαν, ὑψηλά, ἀνοίγεται μικρὰ φωτιστικὴ θυρίς, τοξωτή, ἧς τὸ τόξον σχηματίζουν πλίνθοι καὶ περιβάλλει πλίνθινον ἀψίδωμα. Μικρὰ σκαφικὴ ἔρευνα ἔξω τῆς μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τοῦ κτηρίου ἀπεκάλυψε τὰς βάσεις τριῶν ἡμικυκλικῶν ἀψίδων. Πρὸ ἡμῶν εἴχομεν ἄλλο παρεκκλήσιον (βλ. ἀριθμὸν (VI) ἐν παρενθέτῳ πίνακι) διαστάσεων 8,65 μ.× 3,97 μ. Ὑπὸ τὸ δυτικὸν τμῆμά του ἀπεκαλύφθη ὑπόγειος, θολωτὴ δεξαμενή.

Εἰκ. 19. Ὁ ἀρχαιότερος ναΐσκος τοῦ Φρουρίου πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς.

§ 17 Ὁ G. MILLET παρέχων κάτοψιν (Monuments, πίν. 6,10) τοῦ ἐν τῷ καταφυγίῳ τοῦ φρουρίου ἀρχοντικοῦ οἰκήματος σημειοῖ ἀψῖδα ἐγγεγραμμένην ἐντὸς τῆς Ν.Δ. μακρᾶς πλευρᾶς του. Ἡ ἀψὶς φέρει λίθινον λοξότμητον διάζωμα εἰς ὕψος ἀπὸ τοῦ ἐδάφους 1,36 μ. Κάτωθεν αὐτοῦ, ἀριστερά, ἐπὶ λίθου σώζονται λείψανα ἐρυθροῦ χρώματος. Κατὰ τὴν ἐκχωμάτωσιν ἀπεκαλύφθη δεξιώτερον τῆς κόγχης, ἐντετοιχισμένος πήλινος σωλήν. Ἀνῆκεν ἆρά γε ἡ ἀψὶς εἰς παρεκκλήσιον τοῦ ἀρχοντικοῦ; Τὸ πρᾶγμα παραμένει ἀκόμη προβληματικόν.

Ὡσαύτως ἐκαθαρίσθη ἡ ὑπὸ τὸ ἀρχοντικὸν οἴκημα μεγάλη καμαροσκεπὴς δεξαμενή. Ἐν αὐτῇ εὑρέθη βυζαντινὸν νόμισμα, τεσσαρακοντανούμμιον καὶ ἀμφικιονίσκος, πιθανῶς ἀνήκων εἰς τὸ παράθυρον τῆς ἀψῖδος τοῦ παρεκκλησίου, περὶ οὗ θὰ γίνῃ ἀμέσως λόγος. Ὁ κιονίσκος διακρίνεται ἐν τῇ εἰκ. 20.

§ 18. Εἰς τὸ μνημονευθὲν ἀνωτέρω σχέδιον (πίν. 6,10) ὁ Γάλλος ἀρχαιολόγος παρέχει κάτοψιν καὶ τοῦ διδύμου ἐν τῷ καταφυγίῳ παρεκκλη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σίου (Ch.K). Ἐξ αὐτοῦ πληρέστερον ἀνεσκάφη ὁ προσκεκολλημένος ἐπὶ τοῦ τείχους ναΐσκος (εἰκόνες 19, 20) ὁ ἀσφαλῶς παλαιότερος. Ἔχει διαστάσεις 8,94 μ. × 3 περίπου μ. Ἡ εὐρυτέρα θύρα του ἀνοίγεται εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν. Εἰσερχόμενοι δι' αὐτῆς πρέπει νὰ κατέλθωμεν βαθμίδας τινάς, ἀμελέστερον λελαξευμένας ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅστις ἔχει ὑποστῆ ἐλαφρὰν διάβρωσιν. Διάβρωσιν παρουσιάζει εἰς μέγα μέρος τῆς ἐπιφανείας του καὶ μονολιθικός, ἀρράβδωτος κίων, μήκους 1,86 μ., διαμέτρου 0,275 μ. εὑρεθεὶς ἐντὸς τοῦ ναοῦ ἐκτάδην κείμενος. Ἐν μέσῳ τῆς ἐπιχώσεως ὑπῆρχε

Εἰκ. 20. Ὁ ναΐσκος τῆς εἰκ. 19 μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

παλαιοχριστιανικὸν ἐπίθημα, ἐπίθημα ἀμφικιονίσκου (μήκους 0,66 μ.), ἀνῆκον πιθανῶς εἰς τὸ παράθυρον τῆς ἁψῖδος καὶ τεμάχια τοίχων διασώζοντα λείψανα ἁγιογραφιῶν. Ἡ ἡμικυκλικὴ ἁψὶς εἶναι μεγάλη καὶ ἔχει παράθυρον εὐρύ, πλάτους 1,23 μ. Λείψανα ἁγίας Τραπέζης δὲν παρετηρήθησαν.

Ἡ ἐκσκαφὴ τοῦ παρεκκλησίου ἀπεκάλυψεν ἐν αὐτῷ μεταγενέστερα προσκτίσματα, ἴσως ἀναγόμενα εἰς βυζαντινοὺς χρόνους, πάχους περίπου 0,35 μ., βαίνοντα παρὰ τὸν βόρειον καὶ νότιον τοῖχον. Μετὰ τὴν καθαίρεσιν αὐτῶν εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς Β. πλευρᾶς τοῦ παρεκκλησίου ἀπεκαλύφθη τοιχογραφία ἀτυχῶς ἀμυδρά, εἰκονίζουσα πιθανῶς ἱεράρχην. Δὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γεννᾶται νομίζω ἀμφιβολία ὅτι ἐκ τοῦ παρεκκλησίου τούτου ἔχομεν τὰς ἀρχαιοτέρας τοιχογραφίας τοῦ Μυστρᾶ.

Ὁ ἀπὸ βορρᾶ συνημμένος ναΐσκος εἶναι μεταγενέστερον κτίσμα. Ἐντὸς αὐτοῦ ἀπεκαλύφθησαν δύο τάφοι. Ὁ παρὰ τὸν βόρειον τοῖχον ἐκαλύπτετο ὑπὸ κεράμων, ὁ δ' ἐγγὺς τοῦ νοτίου, ἐν ᾧ εἶχε ταφῇ εἰς νεκρὸς μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς Δ, ὑπὸ σχιστολιθικῶν πλακῶν. Τὸ δάπεδον τοῦ ναοῦ εἶχεν ἐπιστρωθῆ δι' ἀμμοκονιάματος, ἔχοντος ἐνιαχοῦ ἐπικεκολλημένας πλάκας ἐξ ὀπτῆς γῆς.

Δυτικῶς τῶν ναΐσκων ἐκαθαρίσθη μικρὸς χῶρος, ὁ μέχρι τῆς κλίμακος τῆς σημειουμένης ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Χατζηδακη εἰς τὸν ὁδηγὸν τοῦ Μυστρᾶ (Ἀθῆναι 1948, σ. 100 σχ. 12, Διάγραμμα τοῦ Κάστρου).

§ 19. Ἔξω τῶν τειχῶν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Ἁϊ-Γιαννάκη (Millet, ἔνθ' ἀνωτ. πίν. 6,3) ἐκαθαρίσθη ἡ Β. αὐλὴ καὶ ὁ ἐν αὐτῇ ἐπίγειος, κτιστός, πλακοσκεπὴς τάφος ὁ προσκεκολλημένος εἰς τὸ κτήριον, παρὰ τὴν Β. Α. του γωνίαν. Ὀκτὼ κρανία ἐμαρτύρουν περὶ τοῦ πλήθους τῶν ταφέντων ἐν τῷ μνήματι.

Ἀπὸ δυσμῶν συνέχονται πρὸς τὸν ναὸν δύο κτιστὰ καμαρωτὰ ὀστοφυλάκια, ὧν ἕκαστον ἔχει μικρὸν ἄνοιγμα, διατρυπῶν τὴν καμάραν. Πλῆθος σεσηπότων ὀστῶν, μεμιγμένων μετὰ χωμάτων ἐξήχθησαν ἐκ τῶν ὀστοφυλακίων. Ἐν αὐτοῖς εὑρέθησαν πολλὰ νομίσματα, ὧν τὰ πλεῖστα ἑνετικὰ τορνεσέλλια, τεμάχιον ὀρειχαλκίνου πολυκανδήλου, δίσκος χαλκοῦς διάτρητος διαμέτρου 0,225 μ., ἔχων εἰς τὸ μέσον ὀπήν, χαλκαῖ ζωόμορφοι βάσεις, ἴσως λυχνίας κλπ.

Πολλοὶ νεκροὶ εἶχον ταφῇ εἰς τὸν ἐντὸς τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν Ν. θύραν κτιστόν, διὰ πλακῶν κεκαλυμμένον, ἡμιϋπόγειον τάφον.

Κατὰ τὰς ἐργασίας τέλος πλακοστρώσεως τοῦ ναϋδρίου ἀπεκαλύφθησαν εἰς τὴν Β.Δ. γωνίαν αὐτοῦ ταφαὶ ἐντὸς τοῦ χώματος (σκελετὸς καὶ δύο κρανία).

Διὰ τῶν ἀνωτέρω σκαφικῶν ἐρευνῶν ἦλθον εἰς φῶς τέσσαρα καθ' ὁλοκληρίαν ἄγνωστα παρεκκλήσια. Εἰς ταῦτα πρέπει ὡς πέμπτον νὰ προστεθῇ τὸ ἀνασκαφὲν ὑπ' ἐμοῦ κατὰ Δεκέμβριον τοῦ 1951 ὕπερθεν τοῦ Τουρκικοῦ λουτρῶνος, δαπάναις τῆς Ἐπιτροπῆς τῆς διοικούσης τὴν περιουσίαν τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Μυστρᾶ [1]. Οὕτως οἱ μέχρι τοῦδε γνωστοὶ μεμονωμένοι ναΐσκοι τῆς νεκρᾶς πόλεως ὑπερβαίνουν τοὺς 20. Οἱ πλεῖστοι ἀνάγονται εἰς τὴν ἀπὸ τοῦ 1300-1450 περίοδον. Παλαιότερος τοῦ ΙΔ' αἰῶνος εἶναι ὁ ἀρχικὸς ναΐσκος τοῦ Φρουρίου τοῦ Βιλλαρδουΐνου.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Β. ΔΡΑΝΔΑΚΗΣ

[1] Ἐν τῷ παρενθέτῳ πίνακι Ι ἡ θέσις τοῦ ναΐσκου σημειοῦται διὰ τοῦ (V). Βλ. ὑποσ. 1 καὶ Π.Α.Ε. 1951, σ. 30. Τὸ παρεκκλήσιον IV τῆς § 13 δὲν ὑπελογίσθη, ἐπειδὴ εἶχε σημειωθῆ ὑπὸ τοῦ Millet, καίπερ μὴ ἀνεγνωρισμένον ὡς παρεκκλήσιον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀφορμὴν πρὸς συνέχισιν τῆς ὑπὸ τοῦ ἀειμνήστου Κ. Κουρουνιώτου ἀρξαμένης συστηματικῆς ἀνασκαφικῆς ἐξερευνήσεως τῆς Χίου [1] παρέσχε μοι

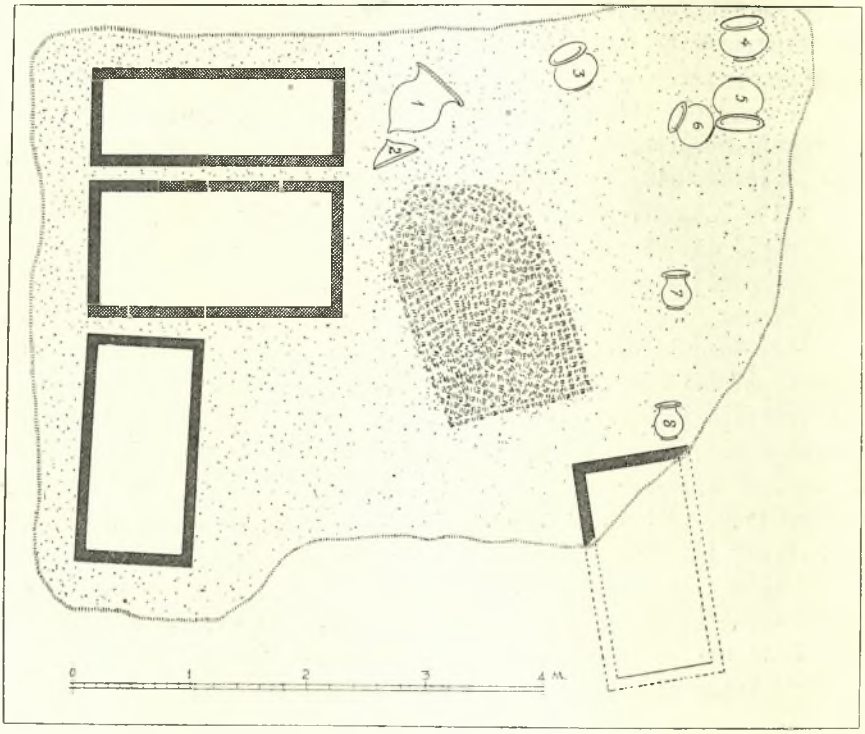

Εἰκ. 1 Κάτοψις τοῦ ἀνασκαφέντος τμήματος νεκροταφείου ἐν Χίῳ.

ὑπηρεσιακὴ μετάβασις εἰς τὴν νῆσον κατὰ Μάιον τοῦ 1952 μετὰ τοῦ Ἐπι-

[1]. Ἡ πρώτη ἀνασκαφικὴ ἔρευνα ἐν Χίῳ ἐγένετο πρὸ αἰῶνος σχεδὸν ὑπὸ τοῦ FUSTEL DE COULANGES, Mémoire sur l'île de Chio ἐν Archives des missions scientifiques V 1856. Ἡ ἔκθεσις τῶν ἀνασκαφῶν, τὴν ὁποίαν παρέχει, αὐτ. σ. 481 κ.ἑ., δὲν ἀνταποκρίνεται μὲν πρὸς τὰς σημερινὰς ἀπαιτήσεις, ἐξακολουθεῖ ὅμως νὰ παραμένῃ ἀναντικατάστατος μελέτη περὶ τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐκτὸς τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ ἀειμνήστου Κ. ΚΟΥΡΟΥΝΙΩΤΗ, Ἀρχ. Δελτίον Ι 1915, 64 κ.ἑ., αὐτ. ΙΙ 1916, 190 κ.ἑ. Ἑλληνικὴ ἀνασκαφὴ εἶναι καὶ ἡ τῆς Ἀρχ. Ἑταιρείας διὰ τοῦ καθηγητοῦ κ. Δ. ΕΥΑΓΓΕΛΙΔΗ εἰς τὸν Ναγὸν τῶν Καρδαμύλων, ΠΑΕ 1921, 45 κ.ἑ. Εὐχαριστῶ καὶ ἐντεῦθεν θερμῶς τὸν κ. Εὐαγγελίδην διὰ τὴν εἰς ἐμὲ πρόθυμον παραχώρησιν τῆς συνεχίσεως τῆς ἐρεύνης του.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

θεωρητοῦ τῶν Ἀναστηλώσεων κ. Εὐστ. Στίκα. Ἡ ἄφιξις ἡμῶν εἰς Χίον συνέπεσε πρὸς τὴν τυχαίαν ἀποκάλυψιν ἀρχαίων σαρκοφάγων κατὰ τὴν διάνοιξιν θεμελίων τῆς μικρᾶς οἰκίας τοῦ κ. Δ. Πιπινιᾶ εἰς τὴν συνοικίαν *Ριζάρη* ἀπέναντι ἀκριβῶς τῆς Ἐκκλησίας τῶν Ταξιαρχῶν.

Τὰ εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν σαρκοφάγων περισυλλεγέντα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα ἀνῆκον εἰς τὸν 8ον καὶ 7ον π. Χ. αἰῶνα, ἦτο δ' οὕτω ἐπιβε-

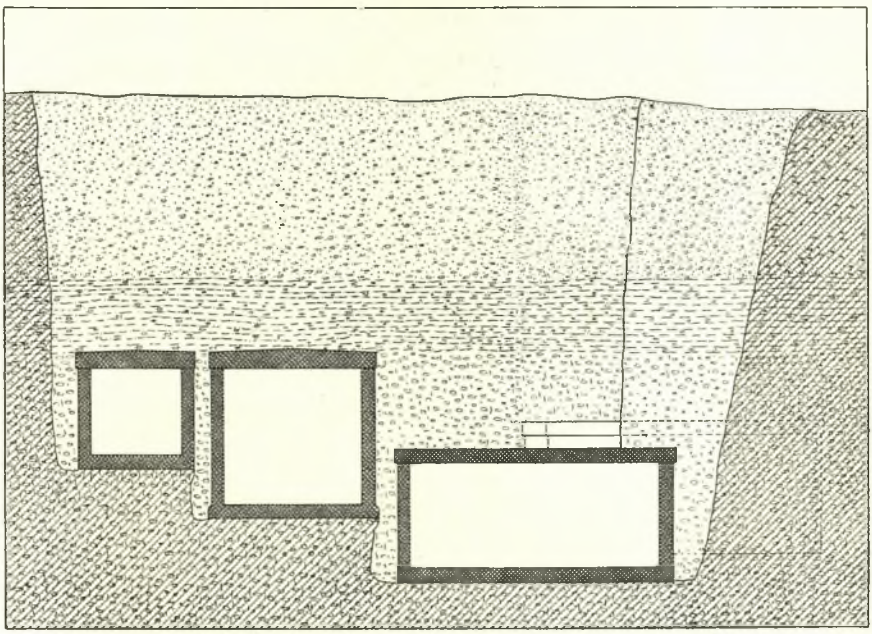

Εἰκ. 2. Τομὴ τῶν σαρκοφάγων τῆς εἰκ. 1.

βλημένη ἡ συστηματικὴ ἔρευνα τοῦ ἔστω καὶ περιωρισμένου χώρου πρὸ τῆς ἀνεγέρσεως τῆς οἰκίας. Τὴν ἔρευναν προθύμως ἀνέλαβε δι' ἐμοῦ κατόπιν ἐγκρίσεως τοῦ Ὑπουργείου ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία. Καὶ ἐντεῦθεν εὐχαρίστως ἐκφράζω τὴν βαθυτάτην μου ὑποχρέωσιν πρὸς τὸν σεβαστόν μου Γραμματέα τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀ. Ὀρλάνδον διὰ τὸ ἐπιδειχθὲν ἐνδιαφέρον. Ἡ ἀνασκαφὴ ἐσυνεχίσθη μετὰ ταῦτα καὶ κατὰ μῆνα Αὔγουστον καὶ εἰς τὴν πέριξ τῆς οἰκίας Πιπινιᾶ περιοχήν, δυστυχῶς ἀρκετὰ περιωρισμένην μεταξὺ τῶν οἰκιῶν τῆς συνοικίας. Τὰς πρώτας ἡμέρας τῆς κατὰ Μάιον ἐρεύνης εἶχον τὴν πολύτιμον συμπαράστασιν τοῦ φίλου κ. Εὐστ. Στίκα, εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλονται τὰ συνοδεύοντα τὴν παροῦσαν ἔκθεσιν σχεδιογραφήματα (εἰκ. 1 καὶ 2).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰς τὴν τάφρον τῶν θεμελίων τῆς Α πλευρᾶς τῆς οἰκίας Πιπινιᾶ

Εἰκ. 3. Αἱ σαρκοφάγοι Ι καὶ ΙΙ καὶ ἡ ὑπὲρ αὐτὰς ἐπίχωσις.

Εἰκ. 4. Ἡ ὄπισθεν (δυτικῶς) τῶν σαρκοφάγων μεγάλη πυρά.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνεφάνησαν αἱ στεναὶ πλευραὶ δύο παρ' ἀλλήλας κειμένων *σαρκοφάγων* κατευθυνομένων πρὸς δυσμάς (εἰκ. 3)· ἡ βορειοτέρα τούτων εἶχεν ἀνοιχθῆ ἤδη ὑπὸ τῶν ἐργατῶν. Τρίτη σαρκοφάγος ἔκειτο βορειότερον ἐγκαρσίως πρὸς τὰς δύο ἄλλας· εἶχεν ὅμως αὕτη καταστραφῆ παλαιότερον. Ἐπίσης εἰς τὸ δυτικὸν ἄκρον τῆς τάφρου τῶν θεμελίων τῆς βορείου πλευρᾶς ἀνεφάνη καὶ τετάρτη σαρκοφάγος, ἥτις εἰσεχώρει ὑπὸ παραπλεύρως κειμένας οἰκίας ὥστε ἦτο ἀδύνατος ἡ ἔρευνα τῆς ὑπὲρ αὐτὴν ἐπιχώσεως, οὕτω δὲ ἠνοίχθη ἀπὸ τῆς στενῆς της πλευρᾶς αὕτη.

Αἱ σαρκοφάγοι ἦσαν τοποθετημέναι ἐντὸς τοῦ πρὸς τοῦτο ἐσκαμμένου

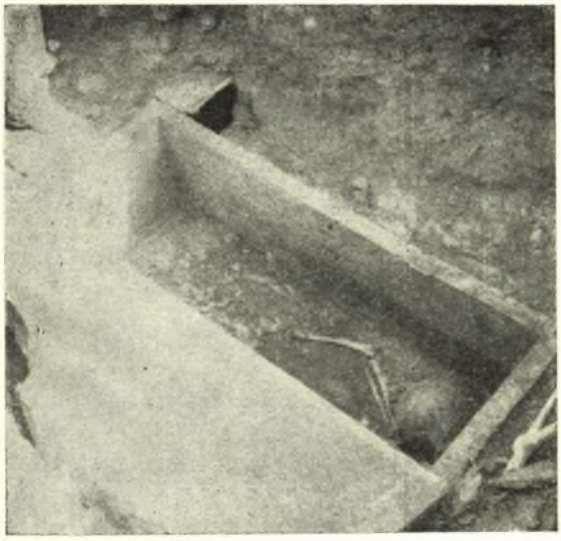

Εἰκ. 5. Ἡ σαρκοφάγος Ι εὐθὺς μετὰ τὸ ἄνοιγμα αὐτῆς.

πωρώδους φυσικοῦ ἐδάφους, ἐφ' οὗ ὄπισθεν τῶν σαρκοφάγων (ἤτοι δυτικῶς αὐτῶν) ἐξετείνετο μεγάλη *πυρὰ* κατευθύνσεως Β - Ν μήκους ὑπὲρ τὰ 2 μ. καὶ πλάτους 1 μ. περίπου, ἀποτελουμένη ἐκ κεκαυμένης γῆς, τέφρας καὶ ἀνθράκων (εἰκ. 4) ἀναμείκτων μετὰ θραυσμάτων ὑδρίας καὶ ἄλλων τινῶν.

Πέριξ τῆς πυρᾶς ἀπεκαλύφθησαν ὀκτὼ *ταφαὶ* ἐντὸς μεγάλων ἀγγείων κειμένων εἰς τὸ αὐτὸ εἰς ὃ καὶ ἡ πυρὰ ὕψος, ἡ ὁποία οὕτω περιβάλλεται τρόπον τινὰ ὑπὸ τῶν σαρκοφάγων καὶ τῶν ταφῶν.

Ἡ νοτιωτάτη σαρκοφάγος (εἰκ. 5) ἀνοιχθεῖσα ὑφ' ἡμῶν περιεῖχεν ἕνα σκελετὸν μὲ τὴν κεφαλὴν πρὸς ἀνατολάς· παρὰ τοὺς πόδας τοῦ νεκροῦ ἔκειτο σχεδὸν ἀρτία ὑδρία καὶ τεμάχια δύο ἄλλων. Διαστάσεις τῆς σαρκοφάγου, μῆκος 2,10, πλ. 0,82, ὕψ. 0,68 μ. Τὸ κάλυμμα λεῖον μόνον εἰς τὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κάτω ὄψιν ἔχει ἀδρομερῶς ἀετωματικὴν μορφήν· ὕψος αὐτοῦ 9 - 13 ἑκ.

Τὴν δευτέραν σαρκοφάγον εἶχον ἀνοίξει οἱ ἐργάται θραύσαντες τὴν ἀνατολικὴν στενὴν αὐτῆς πλευράν. Ἐξήγαγον ἐξ αὐτῆς δύο σχεδὸν ἀρτίας ὑδρίας καὶ τεμάχια δύο ἄλλων. Μῆκος 2,14, πλ. 1,08, ὕψ. 1,22 μ. Τὸ κάλυμμα ἔχει μῆκος 2,18, πλ. 1,15 καὶ ὕψ. 11 - 17 ἑκ.

Αἱ δύο αὗται σαρκοφάγοι ὡς καὶ ἡ κατεστραμμένη τρίτη τῆς αὐτῆς πλευρᾶς εἶναι μονόλιθοι ἐκ πώρου τῶν Θυμιανῶν διακρινομένου διὰ τὸ

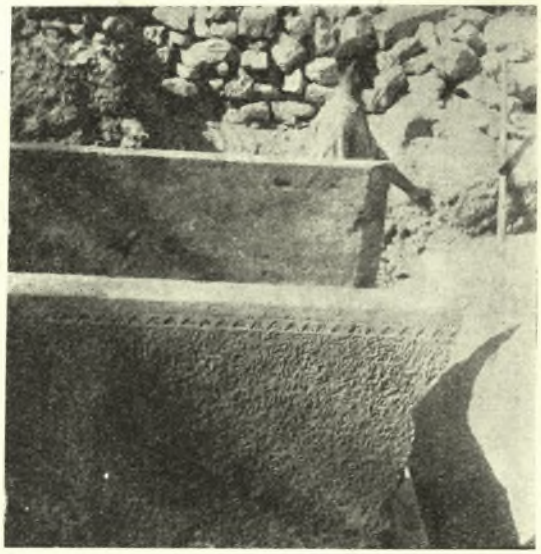

Εἰκ. 6. Τὸ περιθέον τὴν δευτέραν σαρκοφάγον κόσμημα.

βαθὺ ἐρυθρὸν ἐναλλασσόμενον πρὸς τὸ ὠχροκίτρινον χρῶμα καὶ τὴν ἀπολύτως συμπαγῆ, ἄνευ πόρων ἐπιφάνειαν.

Ἡ σαρκοφάγος τῆς ΒΔ γωνίας εἶχε ἰδιαιτέραν πλάκα δι' ἑκάστην πλευράν, ἐντὸς αὐτῆς δ' ὑπῆρχε μία μόνον μικρὰ καὶ διαφόρου σχήματος ὑδρία μὲ ἀποτετριμμένην τὴν διακόσμησιν· ἡ κεφαλὴ τοῦ νεκροῦ ἦτο ἐνταῦθα πρὸς βορρᾶν. Διαστάσεις τῆς σαρκοφάγου: 1,68 μῆκος, 0,56 πλάτος, 0,69 ὕψος.

Οὕτω σημαντικωτέρα εἶναι ἡ δευτέρα σαρκοφάγος καὶ διὰ τὸ μέγεθος, ἔχει διπλάσιον ὕψος ἢ αἱ ἄλλαι, καὶ διὰ τὴν διακόσμησιν (εἰκ. 6 - 7): Εἰς τὰς κάτω γωνίας αὐτῆς σχηματίζονται μικροὶ «πόδες», ὕψους καὶ πλάτους 0,10 καὶ πάχους 0,02 - 0,03 μ. Εἰς τοὺς πόδας τούτους τελευτᾷ ἡ περιθέουσα τὰς κατακορύφους καὶ τὰς ἄνω ὁριζοντίας αὐτῆς ἀκμὰς διακοσμητικὴ ζώνη

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀποτελουμένη: ἐκ μικρᾶς λείας ταινίας, σειρᾶς στιγμῶν μεταξὺ δύο λεπτῶν

Εἰκ. 7. Ἡ στενὴ πλευρὰ τῆς μεγάλης σαρκοφάγου.

Εἰκ. 8. Αἱ ταφαὶ 1 καὶ 2 ὄπισθεν τῆς σαρκοφάγου Ι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐγχαράκτων γραμμῶν, σειρᾶς τριγώνων, τῶν ὁποίων αἱ κορυφαὶ ἐφάπτονται λεπτῆς ταινίας ὀφιοειδοῦς περιγράμματος μετ' ἐγχαράκτου εὐθείας εἰς τὸ μέσον· ἡ τελευταία αὕτη ταινία λείπει ἐκ τῶν στενῶν πλευρῶν. Ὁλόκληρος ἡ λοιπὴ ἐπιφάνεια τῆς σαρκοφάγου καθὼς καὶ τὰ μεταξὺ τῶν τριγώνων κενὰ εἶναι μόνον ἀδρομερῶς ἀπεξεσμένα. Διὰ ταύτης ἀποκτῶμεν ἓν ἁπλοῦν παράδειγμα ἐκ τῶν ἀρχῶν περίπου τοῦ 7ου π. Χ. αἰ. διὰ τὴν τεχνικὴν τῶν οὕτω συνήθων ἐγχαράκτου διακοσμήσεως μνημείων τῆς Χίου· πρβ. BCH 1947/8, 273 κ.ἑ. καὶ αὐτ. 1949,384 κ.ἑ.

Εἰκ. 9. Τεμάχια οἰνοχόης καὶ ἄλλα χιακὰ ὄστρακα.

Ἐπίσης ἡ διάταξις τῆς διακοσμήσεως εἰς τὰς πλευρὰς καὶ ἡ κατάληξις αὐτῆς εἰς τέσσαρας «πόδας» παρέχει τὴν ἐντύπωσιν κατασκευάσματος εἰς τύπον «οὐρανοῦ» στηριζομένου ἐπὶ τεσσάρων στύλων. Ἡ σαρκοφάγος γίνεται ἤδη ἀπὸ τάφου ταφικὸν οἰκοδόμημα, ὡς εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἀκολουθούντων χρόνων. Ἡ τοιαύτη διακόσμησις λείπει ἐκ τῶν λοιπῶν σαρκοφάγων ἔνθα μόνον λεπτὴ λεία ταινία, πλάτ. 3 ἑκ. περιθέει τὰς ἀκμάς. Εἶναι οὕτω προφανὲς καὶ ἐκ τοῦ μεγέθους καὶ ἐκ τῆς διακοσμήσεως ὅτι ἐντὸς τῆς δευτέρας σαρκοφάγου ἐκρύπτετο ἐπίσημος νεκρός.

Αἱ ἐντὸς τῶν μεγάλων ἀγγείων ταφαὶ περιβάλλουν ἀπὸ Νότου καὶ Δυσμῶν τὴν πυράν. Διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν ἀγγείων εἶχεν ἐκσκαφῆ ὀλί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γον μόνον ὁ βράχος, ὥστε ταῦτα ἦσαν ἡμικεκλιμένα μὲ τὸ στόμιον πρὸς οἱανδήποτε κατεύθυνσιν.

Ὁ ὑπ' ἀρ. 1 τάφος ἐκλείετο διὰ τεμαχίου κεράμου στρωτῆρος, ὁ ὑπ' ἀρ. 2 διὰ δύο πλακῶν (εἰκ. 8), ὁ ὑπ' ἀρ. 6 διὰ κοινοῦ λίθου. Οἱ τάφοι 4 καὶ 5 ἦσαν ἀκόσμητοι ἀμφορεῖς. Ὁ ὑπ' ἀρ. 6 εἶναι πίθος ἀκόσμητος ἐκ χονδροῦ ἐρυθροῦ πηλοῦ μὲ δύο ἐγχαράκτους ὁριζοντίας γραμμὰς εἰς τὸ μέσον τοῦ ὕψους. Οἱ λοιποὶ ἦσαν πιθοειδεῖς ἀμφορεῖς: εὐρὺ στόμιον, ἄνευ λαιμοῦ, μὲ δύο ὁριζοντίους λαβὰς καὶ εἰς ὀξὺ λήγοντα πυθμένα. Τὸ σχῆμα εἶναι ἀσύνηθες. Ἡ διακόσμησις εἶναι ὁμοία πρὸς τὴν τῶν ὑδριῶν: γραμμαὶ καὶ ὁμόκεντροι κύκλοι ἐπὶ λευκοῦ ἐπιχρίσματος.

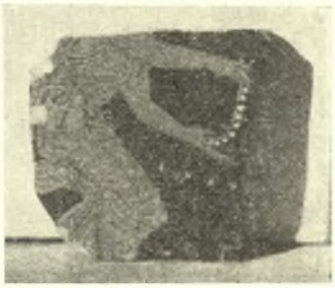

Εἰκ. 10. Τεμάχιον ἐρυθρομόρφου ἀγγείου μὲ παράστασιν τῆς Μούσης Ἐρατοῦς.

Ἐκ τούτων οἱ 4 καὶ 5 δὲν περιεῖχον ἐκτὸς τοῦ χώματος εἰμὴ τέφραν καὶ ἐλάχιστα ὀστᾶ. Εἰς τοὺς ἄλλους περιείχοντο ἀπὸ 3-6 μικρὰ ἀγγεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων πάντοτε σχεδὸν οἰνοχόη καὶ μόνωτα, χαρακτηριστικῶς χιακά, κύπελλα. Μόνον εἰς τὸν ὑπ' ἀρ. 3

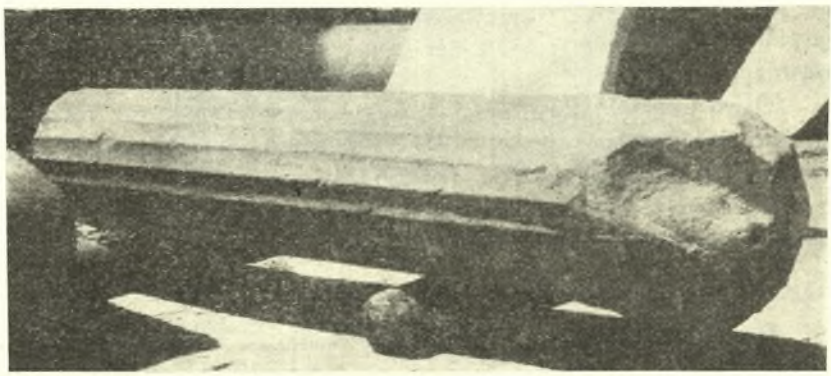

Εἰκ. 11. Ἀρχαϊκὸς ἐνεπίγραφος κίων.

τὰ μικρὰ ταῦτα ἀγγεῖα εὑρίσκοντο *ἐκτὸς* αὐτοῦ, ἐπὶ τῶν κλειουσῶν αὐτὸν πλακῶν.

Ἀμέσως ὕπερθεν τῶν τάφων ὑπῆρχε σχετικῶς ἀδιατάρακτον στρῶμα ὕψους 50 περ. ἑκ. πλούσιον εἰς ἀνατολίζοντα χιακὰ τεμάχια (εἰκ. 9) ὡς καὶ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ὀλίγα τεμάχια εἰδωλίων. Ἐλάχιστα ἦσαν καὶ ἐνταῦθα τὰ μὴ χιακά (ναυκρατικά) ὄστρακα. Τὰ ἀνώτερα στρώματα ἦσαν ἀνάμεικτα οὐχὶ ὅμως νεώτερα τοῦ 1ου π.Χ. αἰ.

Ἡ ὑπὲρ τοὺς τάφους ἐπίχωσις συνεχίζεται εἰς ὁλόκληρον τὴν πέριξ ἔκτασιν, ὡς ἔδειξαν οἱ ἀνοιχθέντες λάκκοι καὶ τάφροι εἰς τοὺς ὀλίγους ἐλευθέρους χώρους τῆς περιοχῆς μεταξὺ τῶν οἰκιῶν καθὼς καὶ εἰς τὸν δυτικῶς τῆς συνοικίας κείμενον ἀγρὸν Φραγκάκη.

Βορείως τοῦ ἀνασκαφέντος ἀθίκτου συστήματος τῶν τάφων ὁ βράχος εὑρίσκεται σήμερον εἰς τὴν ἐπιφάνειαν σχεδὸν τοῦ ἐδάφους ἐπ᾽ ὀλίγα μόνον μέτρα, εἶτα δὲ κατέρχεται ἀποτόμως σχηματιζομένης βαθυτάτης ἐπιχώσεως. Καὶ πλησιέστερον μὲν πρὸς τοὺς τάφους ὑπῆρχον ἀκόμη ἀνάμεικτα μετ᾽ ἄλλων ὑστερωτέρων ὀλίγα χιακὰ ὄστρακα ἐνῷ ἔτι βορειότερον τὰ ἀνευρισκόμενα δὲν ἦσαν παλαιότερα τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. καὶ ἑξῆς. Ὅτι οἱ ἐνταῦθα ὑπάρχοντες τάφοι εἶχον καταστραφῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα δεικνύει γωνιαῖον τεμάχιον πηλίνης ἀκοσμήτου σαρκοφάγου. Εἷς τάφος ἐκ κεράμων κοσμουμένων διὰ μαιάνδρου εὑρέθη εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν οὐχὶ ἀνέπαφος. Ἕτερος ὅμοιος ἀνευρέθη ὀλίγον βορειότερον. Οὐδὲν ἀγγεῖον εὑρέθη ἐντὸς αὐτῶν.

Πλουσιωτέρα ἦτο ἡ νοτίως τῶν τάφων ἐπίχωσις, ἔνθα ὅμως ἐπίσης δὲν ὑπῆρχεν οὐδεμία στρωματογραφικὴ διάκρισις. Τὰ ἀνευρεθέντα τεμάχια εἶναι πολυπληθῆ καὶ λίαν ἐνδιαφέροντα. Ἀπεικονίζω ἐρυθρόμορφον τεμάχιον μὲ τὴν ἐπιγραφὴν *Ἐρατ[ώ]* (εἰκ. 10). Δυστυχῶς οὔτε εἰς τὸν ἀγρὸν Φραγκάκη ὑπῆρχεν ἀδιατάρακτος ἐπίχωσις. Καὶ ἐδῶ ὑπῆρχον παλαιόθεν κατεστραμμένοι τάφοι.

Ὀλίγα μέτρα Ἀνατολικῶς τῶν τάφων κάτωθι σημερινοῦ τοίχου κήπων ἀπεκαλύφθη ἑτέρα πυρά, ἐκ τῆς ὁποίας ἐπίσης περισυνελέγησαν ὑστερογεωμετρικὰ κεκαυμένα τεμάχια ἀγγείων.

Εἰς τὸ ΝΔ ἄκρον τῆς συνοικίας εὑρέθησαν μεταγενέστεροι τάφοι ἐκ κεραμίδων περιέχοντες μόνον ὀστᾶ.

Περιωρισμένη ἦτο ἡ ἐπιχειρηθεῖσα ἔρευνα εἰς τόπον ἔνθα ἤλπιζον σημαντικώτερα ἀποτελέσματα ἤτοι πλησίον τῆς κάτωθι τοῦ χωρίου Θολὸ Ποτάμι διερχομένης δημοσίας ὁδοῦ, ὁπόθεν διεσώθη εἰς τὸ Μουσεῖον Χίου ἐνεπίγραφος ἀρχαϊκὸς κίων (εἰκ. 11) εὑρεθεὶς εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἔνθα καὶ ἡ γνωστὴ χιακὴ κύρβις Wilamowitz, Nordjonische Steine (=Abh. Berl. Ak. 1904) σ. 64, SGDI III 873 ἀρ. 50. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ κίονος, τῶν ἀρχῶν τοῦ 6ου π. Χ. αἰ. ἔχει οὕτω (εἰκ. 12):

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Λύκαιθος μ' ἀνέθηκεν

Εἰκ. 12. Ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ κίονος τῆς εἰκόνος 11.

Σῳζ. ὕψος τοῦ κίονος 1,86, διάμ. 33 - 37 ἑκ. Ἔχει 20 ραβδώσεις μὲ ὀξείας ἀκμάς. Περίεργος εἶναι ἡ διαμόρφωσις τῆς κάτω αὐτοῦ ἀπολήξεως. Αὕτη σχηματίζεται εἰς τετράπλευρον ὕψους 22 ἑκ., τοῦ ὁποίου αἱ τέσσαρες γωνίαι,

Εἰκ. 13. Κλῖμαξ ἰσοπέδου χώρου εἰς Ρημόκαστρο.

ὡς δεικνύουν ἀσφαλῶς τὰ σῳζόμενα ἴχνη των, ἤρχιζον διαμορφούμεναι 13 ἔτι ἑκατοστὰ ὑψηλότερον δι' ἐντόνου πρὸς τὰ ἔξω προεκτάσεως τῶν ἀντιστοίχων ἀκμῶν τῶν ραβδώσεων· τὴν προέκτασιν ταύτην ἠκολούθουν ἀσθενέστερον αἱ δύο ἑκατέρωθι ἀκμαί, ἐνῷ αἱ πρὸς τὸ μέσον ἀκμαὶ κατέληγον ἄνευ προεκτάσεως, χωριζόμεναι μόνον δι' ἐγχαράκτου γραμμῆς ἀπὸ τῆς ἐπιπέδου βάσεως.

Ὡς δεικνύει ἡ ἐπιγραφὴ ὁ κίων οὗτος ὑπεστήριζεν ἀνάθημα μᾶλλον εἰς τὸ ἱερόν, εἰς ὃ θὰ ἀνέκειτο καὶ ἡ κύρβις.

Δυστυχῶς τὸ ὑποδειχθὲν σημεῖον ἀνευρέσεως τοῦ κίονος δὲν ἦτο ἡ ἀρχικὴ θέσις τούτου. Ἡ ἔρευνα ὅμως τῆς περιοχῆς ὀφείλει νὰ συνεχισθῇ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐκτὸς ἐπίσης τῆς πόλεως εἶχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ καλούμενον *Ρημόκαστρον* (εἰκ. 13 - 14) ἐπὶ τοῦ ὀροπεδίου τοῦ Αἴπους. Τοῦτο εὑρίσκεται ἡμίσειαν ὥραν περίπου βορείως τῆς Ἀχλάδας (κατὰ τὸ 10ον χιλιόμετρον τῆς ὁδοῦ Χίου - Βολισσοῦ) ἐπὶ τῆς ὀφρύος μεγάλης χαράδρας ἐκβαλλούσης εἰς τὴν θάλασσαν. Πρόκειται πιθανώτατα περὶ ὀχυροῦ λίαν κατεστραμμένου σχετιζομένου πρὸς ὅμοια ἄλλα ἐρείπια τῆς περιοχῆς (Σωροί,

Εἰκ. 14. Διασωθεῖσα γωνία οἰκοδομήματος εἰς Ρημόκαστρο.

Παράγγαι, Κοῖλα κ.τ.λ.), τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀνάγκην περαιτέρω ἐρεύνης.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς πρώτης μου ταύτης συστηματικωτέρας ἐρεύνης, μολονότι οὐχὶ λίαν θεαματικά, ἀλλὰ συμβάλλοντα ἤδη σημαντικῶς εἰς τὴν γνῶσιν τῆς κεραμικῆς τῆς Χίου ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀπελπιστικὴν καταστροφὴν τῶν ἀρχαίων μνημείων τῆς Χίου, ἐπιτρέπουν τὴν ἐλπίδα ὅτι ἡ ἐξακολούθησις τῆς ἐρεύνης θὰ μᾶς γνωρίσῃ κάπως πληρέστερον τὴν τέχνην τοῦ σημαντικωτάτου ὅσον καὶ ἀνεξερευνήτου τούτου κέντρου τῆς Ἀν. Ἰωνίας.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

20. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΕΝ ΤΗΝΩ[1]

Κατὰ τὴν ἐφετινὴν συνέχειαν τῆς ἐν Τήνῳ ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης, ἥτις διήρκεσεν ἀπὸ τῆς 9ης-29ης Σεπτεμβρίου, διεπιστώθη σαφῶς πλέον ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀνασκαφῆς ἡμῶν δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ μεμονωμένων οἰκοδομημάτων ἀλλὰ περὶ ὁλοκλήρου πολίσματος ἀγνώστου τέως.

Σημαντικὴ εἶναι ἐπίσης ἡ διαπίστωσις ὅτι κατὰ τὰ πορίσματα τῆς μέχρι τοῦδε ἐρεύνης ἡ ἀκμὴ τούτου πίπτει εἰς τοὺς παλαιοτέρους ἑλληνικοὺς χρόνους. Μέχρι σήμερον οὐδὲν παλαιότερον τῆς γεωμετρικῆς περιόδου ἀνεφάνη, ἡ τελευταία δὲ ἀποκαλυφθεῖσα περίοδος εἶναι ἡ τοῦ τέλους τῶν κλασσικῶν χρόνων.

1. ***Πρώιμον Ἱερόν***. Εἰς ἑκατοντάδος περίπου μέτρων ἀπόστασιν δυτικῶς τοῦ ἀπὸ τῶν προγενεστέρων ἀνασκαφικῶν ἡμῶν περιόδων ἐρευνωμένου οἰκοδομήματος (βλ. κατωτέρω ἀρ. 2, πρβ. ΠΑΕ 1949, 122 κἑ.), ἐντὸς τοῦ ἀγροῦ τοῦ ἀνήκοντος τέως εἰς τὸν Μ. Ι. Σιώτην καὶ ἀκριβῶς κάτωθι τοῦ ἐν ΠΑΕ 1949, 122 σημ. 1 καὶ αὐτ. 1950, 266 εἰκ. 3-4 μνημονευομένου ἀρχαϊκοῦ τοίχου[1] ἀπεκαλύφθη ἐν μέρει συγκρότημα οἰκοδομικὸν χαρακτηριζόμενον σαφῶς ὡς Ἱερὸν ἐκ τοῦ ἐν αὐτῷ ναΐσκου, εἰκ. 1, καὶ τῆς ὅλης αὐτοῦ διατάξεως[2].

---

[1] Αἱ παραδόσεις περὶ ἀνευρέσεως «θησαυροῦ» παρὰ τὸν τοῖχον τοῦτον, ΠΑΕ 1949 σελ. 122 σημ. 1, αἱ ἀκουόμεναι μέχρι καὶ τῆς σήμερον ὀφείλονται εἰς λαθραίας ἀνασκαφάς, περὶ ὧν γράφονται τὰ ἑξῆς ὑπὸ τοῦ ΕΠΑΜ. ΓΕΩΡΓΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Τηνιακὰ ἤτοι ἀρχαία καὶ νεωτέρα Γεωγραφία καὶ Ἱστορία τῆς νήσου Τήνου, Ἐν Ἀθήναις 1889: «Εἰς τὰς ἀνατολικὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Ξομπόργου εἰς θέσιν Θυρίδια φαίνονται λείψανα κυκλωπικοῦ τείχους, ἐντὸς δὲ ἀγροῦ ἀνήκοντος εἰς καθολικήν τινα κυρίαν καὶ ἐξ ἑνὸς μέρους περιβαλλομένου ὑπὸ τοῦ τείχους τούτου ἀπὸ τρία καὶ ἐντεῦθεν ἔτη γίνονται μυστηριωδῶς ἰδιωτικαὶ ἀνασκαφαὶ πρὸς ἀνακάλυψιν θησαυροῦ, ἐκ πατροπαραδότων ὡς λέγεται παραγγελιῶν καὶ ὁδηγιῶν ὑποδειχθέντος. Ἐκ δὲ τῶν μέχρι τοῦδε γενομένων ἀνασκαφῶν εἶναι βέβαιον ὅτι ἀνεκαλύφθη τρία μέτρα ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους τοῖχος πλάτους ἑνὸς καὶ ἐπέκεινα μέτρου εἰς τὴν ἄκραν δὲ τούτου ἀρχαῖος τάφος μὲ διάφορα, ὡς διεδόθη, ἐν αὐτῷ τιμαλφῆ κοσμήματα καὶ διάφορα πήλινα ἀγγεῖα. Εἰκάζεται δὲ ὅτι οἱ ἐνεργοῦντες τὰς πολυδαπάνους ταύτας ἀνασκαφὰς ἀντημείφθησαν πλουσιοπαρόχως ἐκποιήσαντες τὰ ἀνακαλυφθέντα..». Κατὰ σημερινὴν ὅμως διήγησιν ὁ εὑρὼν τὸν «θησαυρὸν» μετέφερεν αὐτὸν πρὸς πώλησιν εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὅμως τοῦ ἐκλάπη.

[2] Τὸ σχεδιογράφημα τοῦτο ἐξεπόνησέ μοι φιλικῶς ὁ ἀρχιτέκτων τοῦ Γερμανικοῦ Ἰνστιτούτου κ. A. Mallwitz. Τὰ τῶν εἰκόνων 10, 11 καὶ 14 ὀφείλω εἰς τὸν συνάδελφον κ. Θεοχάρην, ὅστις ἐξετέλεσε ταῦτα ἐπὶ τῇ βάσει ἰδικῶν μου μετρήσεων. Ἀμφοτέρους εὐχαριστῶ θερμότατα καὶ ἐντεῦθεν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

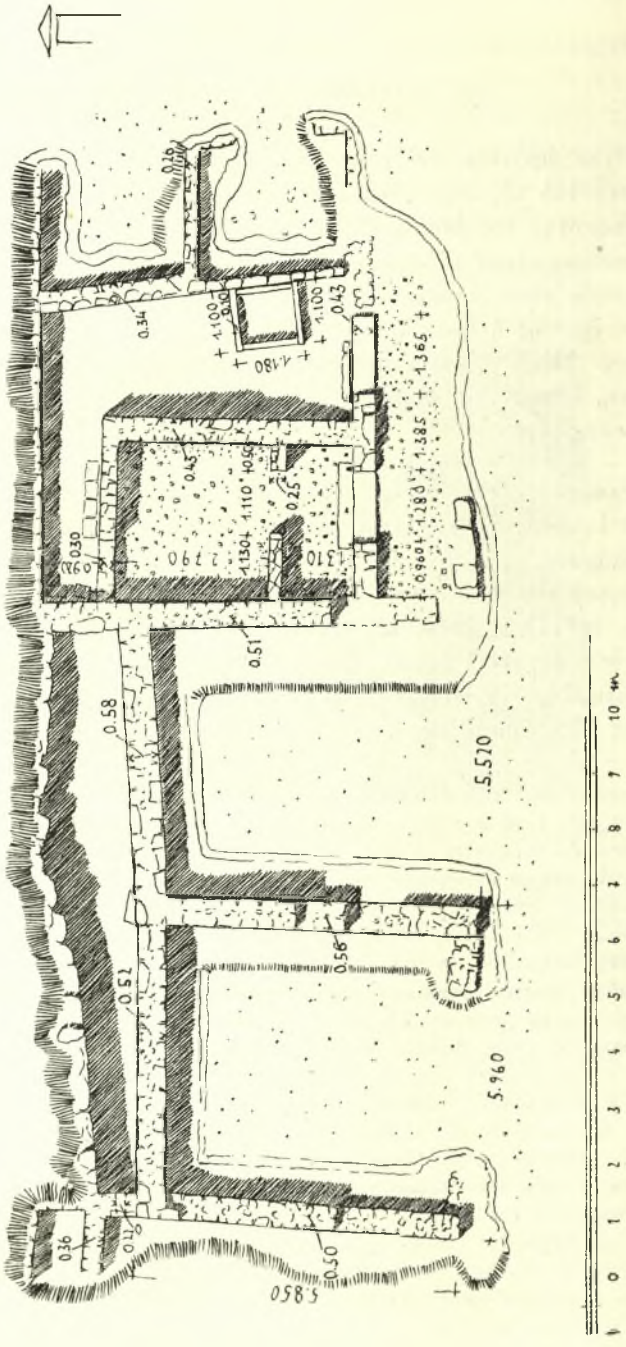

Εἰκ. 1. Πρώϊμον Ἱερὸν ἐν Τήνῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Τὸ Ἱερόν, καθ' ὅσον φαίνεται, σύγκειται ἐκ τεσσάρων παρ' ἄλληλα κειμένων μεγάλων δωματίων καὶ ἔχει κατεύθυνσιν ἀπὸ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς μὲ τὴν πρόσοψιν εἰς τὴν Νοτίαν ἤτοι τὴν χαμηλοτέραν μακρὰν πλευράν. Ἡ τοιαύτη διάταξις εἶναι ἡ αὐτομάτως ὑπὸ τῆς ἀνωφερικῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους ἐπιβαλλομένη: ἡ βορεία μακρὰ πλευρὰ εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν λίαν ἀνάντη καὶ βραχώδη διαμόρφωσιν τοῦ ὑπερκειμένου ἐδάφους.

Οἱ δύο πρῶτοι ἀπὸ Δ. χῶροι, εἰκ. 1 καὶ 2 ἄνω, τὸ ἐσωτερικὸν τῶν

Εἰκ. 2. Ἄποψις τοῦ Ἱεροῦ ἀπ' Ἀνατολῶν.

ὁποίων δὲν ἔχει ἀκόμη ἐντελῶς ἐρευνηθῆ, ἔχουν ἑκάτερος μῆκος 5,30 μ. καὶ πλάτος 4,75. μ. Ἡ βορεία πλευρὰ ἀμφοτέρων σχηματίζει μικρὸν διάδρομον μὲ τὸν δεύτερον ἐξωτερικὸν βόρειον τοῖχον, ὅστις ἀνέχει τὸ ὕπερθεν βραχῶδες ἔδαφος.

Ἰδιαιτέραν ἑνότητα ἀποτελοῦσι τὰ δύο ἀνατολικώτερα διαμερίσματα τὰ ὁποῖα προεκτείνονται ἔτι περισσότερον πρὸς βορρᾶν. Ἔξωθι ἤτοι νοτίως τῶν δύο τούτων σχηματίζεται στενὴ αὐλή.

Ὁ τρίτος (ἐκ Δυσμῶν) χῶρος περιέχει ἐντὸς αὐτοῦ μικρὸν ***ναΐσκον,*** εἰκ. 1-4, ἐκ σηκοῦ καὶ κτιστοῦ προδόμου. Ὁ δυτικὸς τοῖχος τοῦ τρίτου διαμερίσματος καὶ τοῦ ναΐσκου εἶναι κοινός, καθὼς καὶ ὁ νότιος, ἀλλ' ἀμφότεροι ἐν μέρει μόνον: Ὁ βόρειος καὶ ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ὅλου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 3. Ὁ ἐν τῷ Ἱερῷ ναΐσκος ἀπὸ Βορρᾶ.

Εἰκ. 4. Ὁ πρόδομος τοῦ ναίσκου, ὁ παρ' αὐτὸν οἶκος μετὰ τῆς ἐσχάρας καὶ ἡ πρὸ αὐτῶν αὐλή.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διαμερίσματος ἐκτείνονται περαιτέρω ὥστε νὰ σχηματίζεται διάδρομος στενότερος μὲν βορείως εὐρύτερος δὲ ἀνατολικῶς τοῦ ναΐσκου περιβάλλων εἰς σχῆμα ⌐ τοῦτον. Ἐκ τούτου οἱ «ἐσωτερικοί» τοῖχοι τοῦ ναΐσκου ἔχουν μικρότατον πάχος 0,25-0,30 μ. Τῆς τοιχοποιΐας τοῦ ναοῦ σαφῆ πως ἰδέαν παρέχουσιν αἱ εἰκόνες. Ὁ σηκὸς εἶναι σχεδὸν τετράγωνος, 2,79 μ. κατὰ τὴν Δ καὶ Β πλευράν, 2,74 μ. κατὰ τὰς ἄλλας δύο. Τὸ ὅλον μῆκος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ ναΐσκου 4,35 μ., τοῦ ἀνατολ. 4,20 μ.

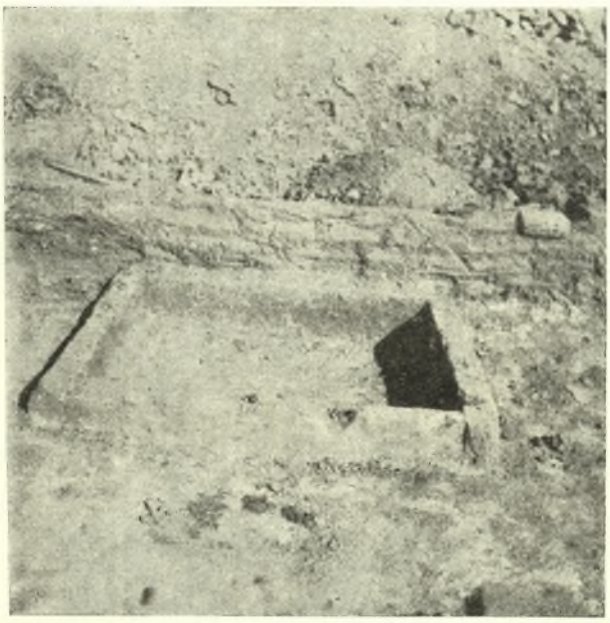

Εἰκ. 5. Ἡ ἐσχάρα.

Ἡ εἴσοδος τοῦ σηκοῦ, εἰκ. 3, ἔχει πλάτος 1,10 μ. καὶ κεῖται ὀλίγον δεξιώτερον τοῦ ἄξονος τοῦ ναοῦ. Κατώφλιον δὲν ὑπάρχει. Δεξιώτερον κεῖται καὶ ἡ μεγάλη εἴσοδος, ἡ τοῦ προδόμου, πλάτους 1,28 μ., εἰκ. 4. Τὸ κατώφλιον ἀποτελεῖται ἐκ μεγάλης πλακὸς σχίστου, μετὰ δὲ τοῦτο, ἐσωτερικῶς ὑπάρχει καὶ δευτέρα χαμηλοτέρα πλὰξ μὲ κοιλότητα ἡμικυκλικῆς τομῆς εἰς ἑκάτερον ἄκρον διὰ τὴν στρόφιγγα τοῦ θυροφύλλου. Ἐξωτερικῶς τοῦ κατωφλίου ὑπῆρχε καὶ ἑτέρα πλάξ, ὡς δεικνύει τὸ ἐπὶ τοῦ ψηφιδωτοῦ δαπέδου ὑπάρχον κενόν, εἰκ. 4. Ἐν μέρει σῴζεται εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῶν τοίχων λευκὸν ἐπίχρισμα ἐκ χώματος, ἀσβέστου καὶ χαλικίων μήκους ἡμίσεος ἕως ἑνὸς ἑκατοστοῦ. Ὅμοιον ἐπίχρισμα ἐκάλυπτε πιθα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 6. Οἱ δύο ἀνάγλυφοι πίθοι κατὰ τὴν ἀποκάλυψιν [αὐτῶν κατὰ χώραν.

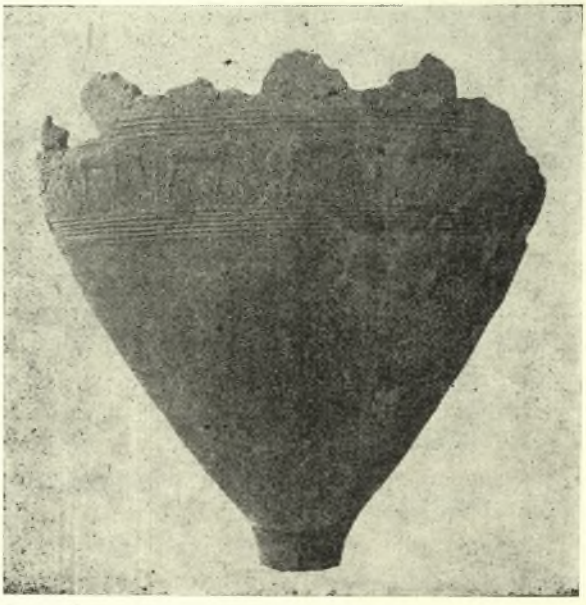

Εἰκ. 7. Ἀνάγλυφος πίθος ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νώτατα καὶ τὸ ἐκ σχετικῶς μεγάλων τεμαχίων λατύπης μαρμάρου· ψηφιδωτὸν δάπεδον τὸ καλύπτον τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ καὶ τῆς αὐλῆς.

Οὐδεμία βάσις ἢ κτιστὸν ἔδρανον ἀπεκαλύφθη ἐντὸς τοῦ ναΐσκου· ἀνευ-

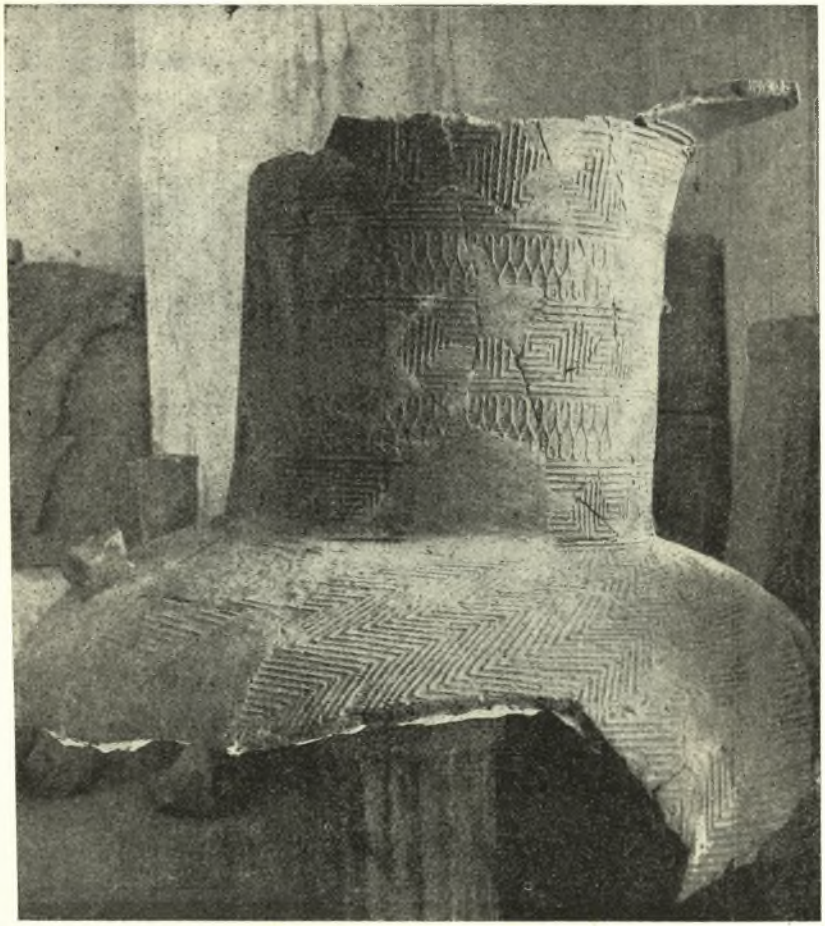

Εἰκ. 8. Τὸ ἀνώτερον τμῆμα ἀναγλύφου πίθου.

ρέθησαν τεμάχια ἀγγείων μόνον καὶ λύχνων.

Τὸ περικλεῖον τὸν ναΐσκον ἀνατολικὸν τμῆμα τοῦ τρίτου χώρου ἔχει τὴν εἴσοδον διαμεμορφωμένην ὡς καὶ ὁ ναΐσκος, εἰκ. 4. Ἡ θύρα ἐδῶ εἶναι ἀριστερώτερον τοῦ μακροῦ ἄξονος, ὥστε ὁ ἀνατολικὸς τοῖχος τοῦ ναΐσκου κεῖται ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῶν δύο εἰσόδων. Εἰς τὸν δυτικὸν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῖχον τοῦ διαμερίσματος τούτου στηριζομένη ἀπεκαλύφθη ὀρθογώνιος **ἐσχάρα**, εἰκ. 5, διαστάσεων 1,10 × 1,18 μ. Ἑκάστην αὐτῆς πλευρὰν ἀποτελεῖ πλὰξ σχιστολίθου ὑπερέχουσα τοῦ ἐδάφους κατὰ 0,12 μ. καὶ πάχους 0,10 μ. Αὕτη εὑρέθη πλήρης τέφρας. Πλησίον ταύτης ἔκειτο στρογγύλη βάσις περιρραντηρίου ὕψους 0,56 μ.

Εἰς τὸν ὄπισθεν τοῦ ναΐσκου διάδρομον ἀνευρέθησαν κείμεναι ἐπὶ τοῦ ἐδάφους ὀρθογώνιοι μαρμάριναι πλάκες 0,35 × 0,25 μ. Ἴσως ἀπετέλουν μαρμαρίνην ἐπένδυσιν τοῦ κατωτάτου τμήματος τοῦ τοίχου.

Εἰκ. 9. Γυναικεία προτομὴ ἐκ τοῦ Ἱεροῦ.

Τὸ τελευταῖον, τέταρτον, διαμέρισμα ἐν μικρῷ μέρει μόνον ἀνασκαφέν, χωρίζεται δι' ἐγκαρσίου εἰς τὸ μέσον τοῦ μακροῦ αὐτοῦ δυτικοῦ τοίχου διαχωρίσματος εἰς βόρειον καὶ νότιον δωμάτιον. Τὴν ΒΔ καὶ ΝΔ γωνίαν τοῦ βορείου κατεῖχον δύο μεγάλοι πίθοι, εἰκ. 6, ἐνσφηνωμένοι ἐντὸς τῆς γῆς, προφανῶς εἰς τὴν ἀρχικήν των θέσιν. Ὁ πίθος τῆς ΒΔ γωνίας, εἰκ. 7, διασῴζει τὴν κατωτάτην ταινίαν τῆς ἀναγλύφου διακοσμήσεως μὲ ὀκτὼ ἵππους πρὸς ἰὰ δεξιὰ καὶ μέρη τῆς ὑπὲρ ταύτην, ἐφ' ἧς εἰκονίζετο σειρὰ ἁρμάτων. Τοῦ ἑτέρου εὑρέθησαν καὶ ἱκανὰ τεμάχια τοῦ λαιμοῦ καὶ τοῦ ὤμου, εἰκ. 8, ἐντὸς τοῦ κατωτέρου αὐτοῦ ἡμίσεος. Ἡ διακόσμησις εἶναι ἐντελῶς γεωμετρική. Οἱ πίθοι ἦσαν οὕτω τοποθετημένοι ὥστε ἡ ὀπισθία ἀκόσμητος αὐτῶν ὄψις νὰ εἶναι ἐστραμμένη πρὸς τὴν γωνίαν ἤτοι ἀθέατος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ ὕπαρξις *κατὰ χώραν* τῶν πίθων εἶναι σημαντικὴ διὰ τὴν χρονολόγησιν τοῦ Ἱεροῦ, ἔστω καὶ ἐὰν ἡ περαιτέρω ἔρευνα καὶ ἡ μελέτη ἀποδείξουν ὡρισμένας μεταγενεστέρας μεταβολὰς καὶ προσθήκας.

Εἰς τὸ Νότιον δωμάτιον ἀνευρέθη ἐκτὸς ἄλλων γυναικεία προτομὴ τῶν μέσων τοῦ ὄου π. Χ. αἰ., εἰκ. 9, καθὼς καὶ τεμάχια ἄλλων ὁμοίων.

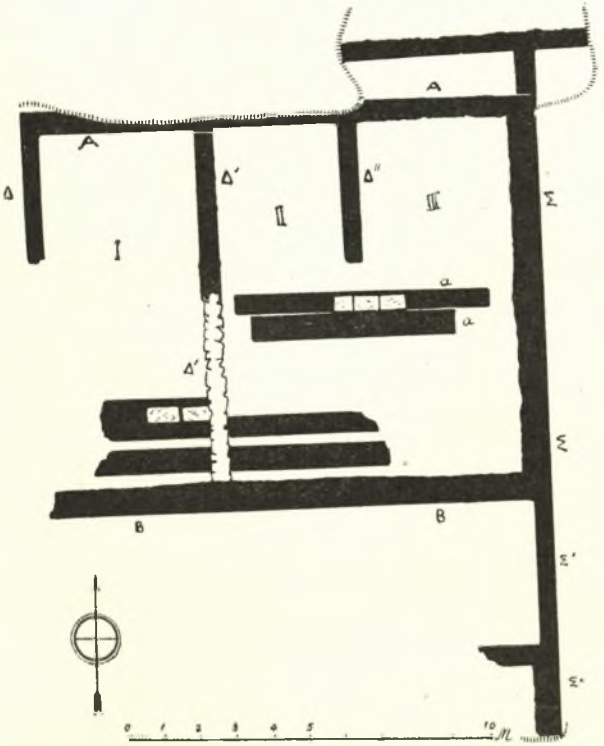

Εἰκ. 10. Σχεδιογράφημα οἰκοδομήματος ἐν Τήνῳ.

Μεταξὺ τῶν ἀγγείων συχνὸν εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ ἀσκοῦ.

Εἶναι φανερὰ ἡ σημασία τοῦ Ἱεροῦ τούτου διὰ τὴν πρώιμον Ἑλληνικὴν ἀρχιτεκτονικήν. Ὁ τύπος εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκει εἶναι ἀρκετὰ γνωστός, πρβ. R. VALLOIS, L'architecture... à Délos σ. 121 κἑ.

Δυστυχῶς οὐδὲν ἐπιγραφικὸν εὕρημα ἐγένετο ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν τὸ Ἱερὸν τοῦτο. Ἀσφαλῶς συνάγεται μόνον ὅτι ἡ λατρεία ἦτο γυναικεία, χθονίας δὲ φύσεως ὡς δεικνύει ἡ ἀνεύρεσις τῆς ἐσχάρας. Ὁ μυστηριακὸς ἐπίσης χαρακτὴρ εἶναι φανερὸς ἐκ τῆς ὑπάρξεως πλειόνων δω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ματίων, τὰ ὁποῖα προφανῶς προωρίζοντο διὰ τὴν ἐντὸς αὐτῶν παραμονὴν τῶν πιστῶν. Οὕτω ἡ ὑπόθεσις ὅτι πρόκειται περὶ ***Θεσμοφορίου*** εἶναι λίαν πιθανή. Ἡ ἀνεύρεσις τῶν πίθων, ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ ἀπετίθεντο αἱ ἀπαρχαί, εἶναι ἐνισχυτικὴ τῆς ὑποθέσεως ταύτης.

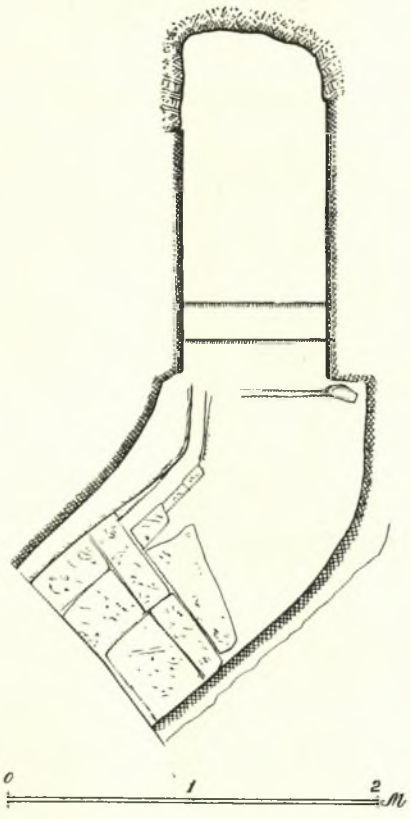

Εἰκ. 11. Σχεδιογράφημα κρήνης ἐν Τήνῳ.

2. Τὸ παλαιότερον ἀνευρεθὲν οἰκοδόμημα, ΠΑΕ 1949, 122 κἑ., ἠρευνήθη ἐπίσης ὅσον ἦτο δυνατόν. Παρέχω πρόχειρον σχεδιογράφημα, εἰκ. 10. Ἀπεκαλύφθη ἡ βορεία αὐτοῦ πλευρά, ἥτις ἔχει μῆκος 14,50 μ. καὶ ἐν μέρει ἡ δυτική. Δύο ἐγκάρσιοι τοῖχοι διαιροῦσι τὸ βόρειον τμῆμα τοῦ οἰκοδομήματος εἰς τρεῖς παρακειμένους χώρους, τῶν ὁποίων ἡ εἴσοδος ἦτο εἰς τὴν νοτίαν πλευράν.

Τὸ μῆκος τῶν δύο ἀνατολικωτέρων χώρων παρέχεται διὰ τοῦ ἐλάχιστα σῳζομένου διπλοῦ τοίχου *αα΄*. Λίαν ἐλλιπὴς εἶναι ἡ διατήρησις τοῦ νοτίως τοῦ *α΄* παραλλήλου πρὸς αὐτὸν τοίχου, ἀκόμη νοτιώτερον τοῦ ὁποίου εὑρίσκεται ὁ παλαιότερον ἀνευρεθεὶς τοῖχος Β, ΠΑΕ ἔ.ἀ. σ. 125 εἰκ. 5 καὶ αὐτ. 1950 σ. 164.

Τὸ ὅλον οἰκοδόμημα ἔχει τὸν μακρὸν αὐτοῦ ἄξονα ἀπὸ Β πρὸς Ν ἤτοι κατὰ τὴν ἀνωφέρειαν τοῦ λόφου. Ἕνεκα τούτου τὸ νότιον αὐτοῦ τμῆμα καὶ ἐν μέρει τὸ Ἀνατολικὸν ἐστηρίχθησαν ἐπὶ ἰσχυρῶν ἀναλημμάτων διὸ καὶ ἡ διατήρησίς των εἶναι τοσοῦτον ἐλλιπής, ἀσαφὴς δὲ ἡ διαμόρφωσις αὐτῶν. Ἡ ἔρευνα τοῦ οἰκοδομήματος ἔχει ἀκόμη ἀνάγκην ἐπεκτάσεως.

3. Πέντε μέτρα βορειότερον τοῦ οἰκοδήματος *2* ἀλλ᾽ εἰς ἐπίπεδον 2-3 μ. ὑψηλότερον ἀνεφάνη μικρά, ἁπλῆ κρήνη, εἰκ. 11-13. Ἀποτελεῖται ἐξ ἐπιμήκους, ὀρθογωνίου σχεδὸν ἐν ὁριζοντίᾳ τομῇ, ὀρύγματος ἐντὸς τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φυσικοῦ ἡμισκλήρου βράχου· εἰς τὴν κρήνην ὁδηγεῖ διάδρομος ἐσκαμμένος ἐπίσης ἐντὸς τοῦ βράχου. Ἡ κατακόρυφος εἴσοδος τοῦ ὀρύγματος εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς νοτίας ὑψηλοτέρας πλευρᾶς, διότι πρὸς βορρᾶν ὁ βράχος γίνεται χαμηλότερος. Οὕτω τὸ ὄρυγμα ἐγένετο ἐκ τῶν ἄνω διὸ ἔχει τεχνητὴν στέγην ἐκ πλακῶν σχιστολίθου δι' ἀναφορικοῦ τρόπου ἐκ τοῦ χαμηλοτέρου βορείου ἄκρου μέχρι τῆς πλακὸς τοῦ ἀνωφλίου τῆς εἰσόδου καὶ δὴ εἰς τρόπον ὥστε ἑκάστην ἐγκαρσίαν πρὸς τὸ ὄρυγμα πλάκα στηρίζουσι δύο

Εἰκ. 12. Ἡ εἴσοδος τῆς κρήνης.

ἄλλαι ὑπ' αὐτὴν γωνιωδῶς τοποθετημέναι, εἰκ. 13.

Αἱ παρειαὶ τοῦ ὀρύγματος εἶναι ἐκτισμέναι διὰ τοίχων μέχρι βάθους 1,50 μ. ἀπὸ τῆς εἰσόδου. Τὸ δάπεδον, ἐπὶ τοῦ ὁποίου συγκεντροῦται τὸ ὕδωρ, εὑρίσκεται τοὐλάχιστον 0,50 μ. ὑπὸ τὸ κατώφλιον τῆς εἰσόδου. Αὕτη ἔχει ὕψος 1,70 μ. καὶ πλάτος 0,80 μ.

Τοῦ ὁδηγοῦντος εἰς τὴν κρήνην διαδρόμου σῴζονται τὰ τοιχώματα εἰς ὕψος μέχρι 0,70 μ. περίπου. Ἡ κατεύθυνσίς του εἶναι λοξὴ πρὸς τὴν εἴσοδον ὥστε νὰ διαγράφῃ μίαν καμπύλην πρὸ αὐτῆς. Ἔμπροσθεν τῆς εἰσόδου σχηματίζεται εἶδος πλατυσκάλου (1,50 μ. περ. ἀνατολικῶς, 1 μ. - 1,15 μ. εἰς τὰς ἄλλας πλευράς) ὑπερεξέχον τοῦ λοιποῦ διαδρόμου. Αὐλάκιον πλάτους 0,06 μ. διατρέχει τὸ πλατύσκαλον εἰς τὴν δυτικήν του πλευ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ραν καὶ ἐκρέει εἰς τὴν συνέχειαν τοῦ πλακοστρώτου διαδρόμου. Μικρὰ κρήνη σήμερον ὑπάρχει ἀμέσως ὑπὲρ τὴν ἀρχαίαν.

4. Ἀμέσως ἔξωθι τοῦ χωρίου *Κτικάδω*, πλησίον τοῦ σημερινοῦ νεκροταφείου εἶχεν ἀνευρεθῆ τὸν παρελθόντα χειμῶνα τυχαίως τάφος γεωμετρικῶν χρόνων. Ἐρευνήσας ὀλίγον πέριξ ἀνεῦρον καὶ δεύτερον τάφον τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, κατευθύνσεως Β-Ν μήκους 2,10 μ. πλ. 0,28 μ. εἰς τὴν βορείαν

Εἰκ. 13. Ἡ στέγη τοῦ ὀρύγματος τῆς κρήνης.

καὶ 0,45 μ. τὴν νοτίαν στενὴν πλευράν. Ἦτο κατεσκευασμένος ἐκ πλακῶν σχίστου. Ἀνευρέθη μόνον εἷς σκύφος. Ὁ τύπος τοῦ τάφου γνωστὸς ἐκ τῆς Καρδιανῆς τῆς Τήνου D. Levi, Annuario VIII - XI, 1925-26, σ. 212 κέ.

5. Σημαντικὰ τυχαῖα εὑρήματα γενόμενα τὸν χειμῶνα τοῦ 1951-52 πλησίον τοῦ Πανελληνίου Προσκυνήματος τῆς Εὐαγγελιστρίας εἰς τὴν πόλιν τῆς Τήνου ἐπέβαλον τὴν ἔρευναν τῆς περιοχῆς. Τὰ σημαντικώτερα τῶν εὑρημάτων ἐγένοντο δυτικῶς τῆς Ἐκκλησίας, ἐξ αὐτῶν δὲ δημοσιεύω τὰς ἐπιγραφὰς εἰς τὸν πρὸς τιμὴν τοῦ καθ. Ἀντων. Κεραμοπούλλου πανηγυ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

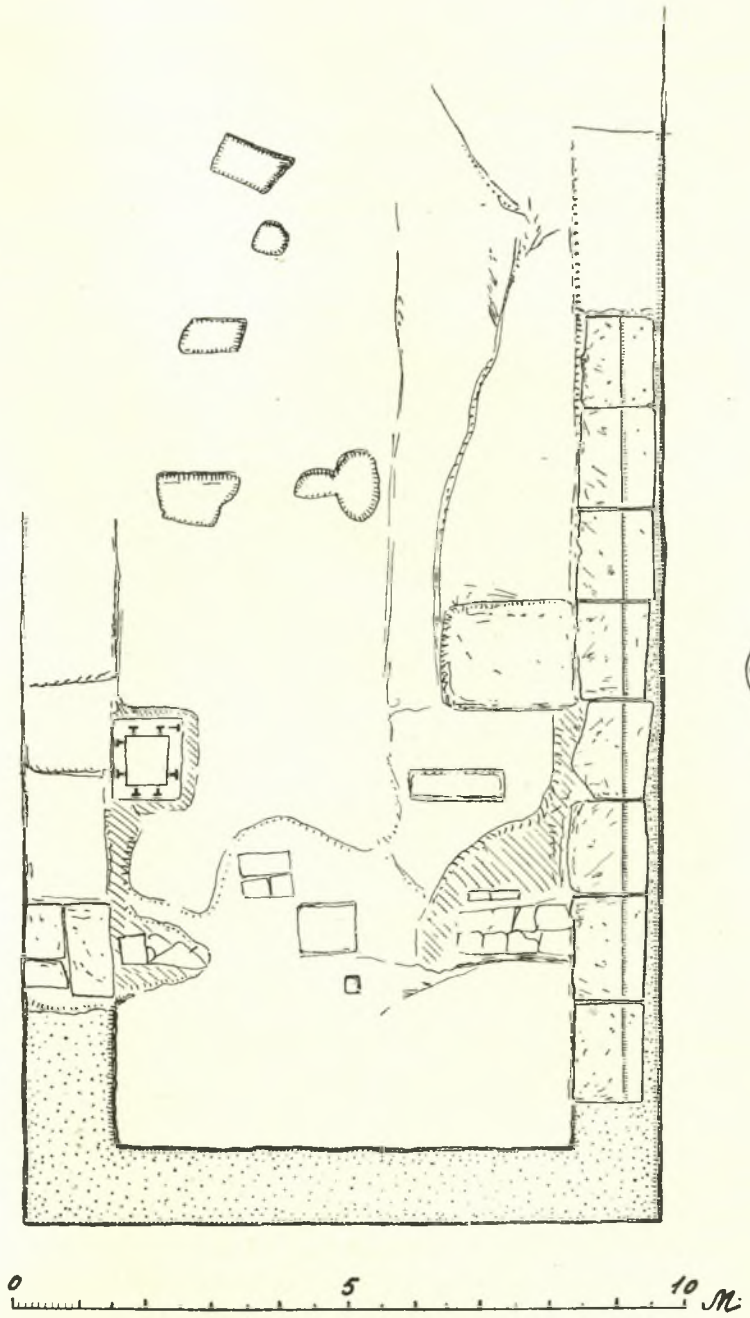

Εἰκ. 14. Σχεδιογράφημα Ναοῦ ὄπισθεν τῆς Εὐαγγελιστρίας ἐν Τήνῳ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρικὸν τόμον. Ἀλλὰ καὶ ὄπισθεν, Ἀνατολικῶς τῆς Ἐκκλησίας, εἶχον ἐξαχθῆ ἐξ ἀγροῦ εἰργασμένοι λίθοι ἀρχαίου οἰκοδομήματος. Ἠρεύνησα τὸν εἰς τὸν Β. Ι. Σιῶτον ἀνήκοντα τελευταῖον τοῦτον ἀγρόν.

Ἀνεφάνη ἐνταῦθα εὐμέγεθες οἰκοδόμημα ἐλάχιστα δυστυχῶς σωζόμενον μᾶλλον δὲ εἰκαζόμενον ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ βράχου λαξευμάτων, εἰκ. 14. Σαφὴς εἶναι ἡ κοίτη τῆς θεμελιώσεως τῶν τριῶν πλευρῶν τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς φαίνεται εἰς τὴν εἰκ. 14. Ἡ κοίτη αὕτη ἔχει βάθος 0,15 μ. πλάτος δὲ 1,30-1,40 μ. Ὁ μακρὸς ἄξων ἔχει κατεύθυνσιν Β-Ν. Τὸ πλάτος

Εἰκ. 15. Ἡ εὐθυντηρία τῆς Α πλευρᾶς.

τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος μετρεῖται ἐκ τοῦ λαξεύματος τῆς νοτίας πλευρᾶς: 9,50 μ.

Τῆς Α πλευρᾶς σώζεται ἡ κατωτάτη, ἀμέσως ἐπὶ τοῦ λαξεύματος πατοῦσα, βαθμὶς τῆς κρηπῖδος, εἰκ. 14, σωζομένη μετὰ 1,75 μ. ἀπὸ τῆς ΝΑ γωνίας εἰς μῆκος 11,25 μ. Τὸ λάξευμα συνεχίζεται καὶ περαιτέρω. Αἱ σωζόμεναι πλάκες ἔχουν πάχος 0,18 ± μῆκος 1,36-1,45, μ. καὶ πλάτος 1-1,15 μ. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας αὐτῶν καὶ εἰς ἀπόστασιν 40 ἑκ. περίπου ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς ἀκμῆς διακρίνεται ἡ διορίζουσα τὴν ὑπερτέραν βαθμῖδα γραμμή. Ἐπὶ ὑποθεμελιώσεως, ἕνεκα προϋπαρχούσης βαθύνσεως τοῦ βράχου, στη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρίζεται μόνον ἡ τρίτη ἀπὸ Νότου πλὰξ καὶ τὰ συνεχόμενα μέρη τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῆς.

Μικρὸν μόνον μέρος τῆς κρηπῖδος σῴζεται καὶ εἰς τὴν δυτικὴν πλευράν. Ἐσωτερικῶς τούτου ἐντὸς εἰδικῶς ἐσκαμμένου μέρους τοῦ βράχου εἰς βάθος 0,50 μ. εὑρίσκεται τετράγωνος πλὰξ σχίστου, εἰς τὰς τέσσαρας πλευρὰς τῆς ὁποίας ὑπάρχουσιν ἀνὰ δύο τόρμοι γομφώσεως μετὰ τῶν αὐλακίων τῆς περιμολυβδοχήσεως.

Εἰς ἀπόστασιν 2,80 μ. περίπου ἀπὸ τοῦ λαξεύματος τῆς νοτίας πλευρᾶς φαίνονται ἐλάχιστα ἴχνη παραλλήλου πρὸς αὐτὸ τοίχου.

Εἰκ. 16. Λαξεύματα τοῦ βράχου κατὰ τὴν Α πλευράν.

Ἐνδιαφέροντα εἶναι τὰ ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ οἰκοδομήματος πολλαπλᾶ λαξεύματα, εἰκ. 16, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πάντοτε σαφὴς ὁ προορισμός.

Μεταξὺ τῶν εὑρημάτων πολλὰ εἶναι τεμάχια χονδρῶν ἀγγείων, μελαμβαφῶν μετὰ ραβδώσεων κανθάρων καὶ ὀλίγα ἐρυθρόμορφα.

Σημαντικώτατον εἶναι ἡ πηλίνη κεφαλὴ γενειοφόρου ἀνδρὸς ὕψους 20 ἑκ., εἰκ. 17, ἥτις κατὰ σπανιωτέραν τεχνικὴν εἶναι συμπαγὴς μὲ κατακόρυφον ὀπὴν εἰς τὸ μέσον. Ἡ ὀπισθία ὄψις εἶναι ἁδρότατα εἰργασμένη, χωρὶς σαφῆ διάκρισιν τοῦ ὀπισθίου κρανίου, ὡς ἐὰν προήρχετο ἐξ ἀνα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

γλύφου[1]. Ἡ τεχνικὴ ἐπεξεργασία εἶναι ἀπαράμιλλος. Ἀνήκει εἰς τοὺς παλαιοτέρους Ἑλληνιστικοὺς χρόνους καὶ παριστᾷ βάρβαρον ἢ δαίμονα.

Εἰκ. 17. Πηλίνη ἑλληνιστικὴ κεφαλή.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ Μ. ΚΟΝΤΟΛΕΩΝ

[1] Ὑπεδείχθη μοι ἡ δυνατότης ὅτι πρόκειται περὶ πλαστικοῦ ὑποδείγματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

21. ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΟΛΙΝ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ (II)

Α. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΠΑΡΑ ΤΗΝ ΑΚΡΟΠΟΛΙΝ

Ὡς ἐσημειώθη εἰς τὴν προηγουμένην ἔκθεσιν[1] ἡ ἐξερεύνησις τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου, τὴν ὁποίαν ἤρχισεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου τοῦ 1951, συνεχίσθη καὶ μετὰ τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1952, μέχρι μὲν τῶν μέσων τοῦ Ἰουλίου ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως Δωδεκανήσου, εἰς περιωρισμένην ἔκτασιν, ἀπὸ δὲ τοῦ Νοεμβρίου κανονικῶς καὶ πάλιν διὰ χρημάτων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Εἰς τὰς ἐργασίας ταύτας, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν συνεχιζομένην τακτοποίησιν καὶ μελέτην τῶν ἀφθόνων, κεραμικῶν ἰδίως, εὑρημάτων, τὰ ὁποῖα ἀπέδοσαν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεώς των αἱ ἀνασκαφαί, ἔλαβον μέρος ἐνεργὸν οἱ Ἐπιμεληταὶ Ἀρχαιοτήτων Κύριοι Γεώργιος Δοντᾶς καὶ Παῦλος Λαζαρίδης. Πολύτιμος ὡσαύτως ὑπῆρξεν ἡ συμπαράστασις τοῦ Τεχνικοῦ Συμβούλου τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας Δωδεκανήσου, Ἀρχιτέκτονος Δημοσίων Ἔργων κ. Δ. Κατσάρη.

Κατὰ τὸ 1952 ἡ ἔρευνα ἐνετοπίσθη κυρίως ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως, ἐπεξετάθη δὲ καὶ εἰς ἄλλα μέρη τῆς πόλεως, εἰς τὰ ὁποῖα ἐπείγουσαι ἀνάγκαι, σημειωθεῖσαι εἰσαγωγικῶς εἰς τὴν πρώτην ἔκθεσιν, κατέστησαν ἀπαραίτητον τὴν ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῶν σκαφῶν.

Πρὸ τῆς ἀναγραφῆς τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην χρήσιμον εἶναι νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς. Ἕνεκα τῆς ἱδρύσεως προφανῶς τῆς Ῥόδου εἰς ἐποχήν, κατὰ τὴν ὁποίαν καὶ αἱ παλαιαὶ ἀκροπόλεις εἶχον ἐκφυλισθῆ ὡς ὀχυρώματα, κατόπιν τῆς γενικεύσεως τῶν περιβόλων τῶν πόλεων[2], τὸ ὑπερκείμενον τῆς Ῥόδου δυτικὸν ὀροπέδιον, τὸ φέρον τὸ ὄνομα *ἀκρόπολις*[3], οὐδέποτε φαίνεται ὅτι ἔλαβεν ἰδιαιτέραν ἀμυντικὴν ὑπόστασιν. Τοῦτο συμπεραίνεται ἐκ τῆς βεβαίας ἐλλείψεως ἐσωτερικοῦ τείχους, πρὸς τὸ μέρος τῆς πόλεως, τῆς ὁποίας τινὲς τῶν κατὰ πλάτος *ἀγυιῶν* ἀνήρχοντο κανονικῶς συνεχιζόμεναι μέχρι τῶν ἀνωτέρων *πεδίων* τῆς ἀκροπόλεως[4]. Ἐπιπροσθέτως, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν πληροφοριῶν

---

[1] ΠΑΕ, 1951 σ. 224 ἑξ. (Περαιτέρω μνημονεύεται ὡς «Ἔκθ. Ι»).

[2] Βλ. A. VON GERKAN, Griech. Städteanlangen σ. 16 ἑξ. RE, III (1929) λ. Städtebau (FABRICIUS) 1991 ἑξ. R. E. WYCHERLEY, How the Greeks built Cities σ. 36 ἑξ.

[3] Βλ. J. MEURSIUS, Rhodus, I. (Amstelodami 1675) σ. 30.

[4] Περὶ τῶν ὑφισταμένων στοιχείων τῆς ἀρχαίας ῥυμοτομίας τῆς Ῥόδου βλ. Ι. Δ. ΚΟΝΤΗΝ, Συμβολὴ εἰς τὴν μελέτην τῆς ῥυμοτομίας τῆς Ῥόδου, σ. 9 ἑξ. (Περαιτέρω μνημονεύεται ὡς «Ῥυμ.»).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὰς ὁποίας ἔχομεν περὶ τῶν γνωστῶν πολιορκιῶν τῆς Ῥόδου [1], οὐδεμίαν σημασίαν φαίνεται ὅτι ἔσχε διὰ τὴν ἄμυναν τῆς πόλεως ἡ ἀκραία αὕτη περιοχή, ἡ σημειουμένη ὑπὸ τοῦ Αἰλιου Αριστειδου (XLIII, 3), ὡς *πεδίων καὶ ἀλσῶν μεστή*, ἐκ δὲ τῶν ἀποκαλυφθέντων μέχρι τοῦδε λειψάνων ἐμφανίζουσα πράγματι ἀνδηρωτὴν *εἰς πεδία* διάταξιν, καθαρῶς κοσμητικοῦ χαρακτῆρος [2].

Εἰκ. 1. Ἡ ἀκρόπολις καὶ ἡ δυτικὴ περιοχὴ τῆς πόλεως τῆς Ῥόδου.
Ἐξ ἀεροπορικῆς φωτογραφήσεως.

Τὸ ἐπίμηκες, ἀπὸ ΒΑ πρὸς ΝΔ ἐκτεινόμενον ὀροπέδιον τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 1), ὑπέρκειται τῆς πόλεως, πλὴν τοῦ ἀντιστοιχοῦντος εἰς τὸν *μικρὸν λιμένα*, τὸν λιμένα τοῦ Μανδρακίου, βορειοτέρου μέρους της, τὸ ὁποῖον περιελαμβάνετο ἐπίσης ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῆς κατεχούσης περίπου τὰ ὅρια τῆς σημερινῆς [3].

[1] Βλ. Διοδ. XX, 83 ἑξ., 91 ἑξ. Πρβ RE, Suppl. V (1931). Rhodos (Hiller von Gaertringen) 779 ἑξ. Αππιανον, Μιθρ. 94 ἑξ. Ἐμφ. Δ, 306 ἑξ. Πρβ. καὶ H. van Gelder, Geschichte der alten Rhodier (Haag, 1900) σ. 162 ἑξ.

[2] Βλ. Ῥυμ. σ. 5 ἑξ.

[3] Τὴν ἔκτασιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, συναγομένην ἐκ τῶν κατὰ καιροὺς σημειω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀπὸ Δ τῆς ἀκροπόλεως ἡ κλειτὺς τοῦ βουνοῦ κατέρχεται λίαν ἀπότομος ὑπὲρ τὸν σύγχρονον παραλιακὸν δρόμον, τὸν φέροντα πρὸς τὸ χωρίον Τριάντα. Ἰδοὺ τί γράφει περὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης τῆς ἀκροπόλεως ὁ C. T. NEWTON[1]: If we ascend the N.E. face of St. Stephen's hill from the Neo Maras and follow the edge of the cliff to the S. W., there will be seen at intervals a bed cut in the rock on which doubtless stood the outer wall of the Acropolis. The continuity of this line of cutting is constantly interrupted by breaks in the edge of the cliff, large portions of which have be seen detached by earthquakes at different times, and may been lying above and below the road to Trianta. Several of these fallen masses are hewn as if they had formed portions of tombs or of the bed of the wall above.

Προφανῶς κατὰ τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ Newton εἰς Ῥόδον, πρὸ ἑκατονταετίας, ἐσῴζοντο περισσότερα ἴχνη τῆς κοίτης τοῦ τείχους τῆς ἀκροπόλεως κατὰ χώραν· διότι σήμερον ἐλάχισται μόνον ἐντομαὶ φαίνονται κατὰ μῆκος τῆς ὀφρύος ἐπὶ τῶν βράχων, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον μαλακοί, κροκαλοπαγοῦς συστάσεως καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἐπιφάνειά των φθείρεται εὐκόλως. Δὲν εἶναι ἀπίθανον ἐπίσης, ὅτι τινὰ τῶν ἰχνῶν ἐξηφανίσθησαν ἢ ἐκαλύφθησαν κατὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως περιφερικοῦ τουριστικοῦ δρόμου, ὡς καὶ κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν ἐκτέλεσιν στρατιωτικῶν ἔργων διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου πολέμου.

Ἡ βορειονατολικὴ ὡσαύτως προβολὴ τοῦ ὑψώματος τῆς ἀκροπόλεως, ἡ ὑπερκειμένη τοῦ βορειοτέρου μέρους τῆς πόλεως, ὑπέστη σοβαρὰν ἀλλοίωσιν, ὡς ἐκ τῆς ἀποκοπῆς τῆς κλειτύος κατὰ τὴν κατασκευὴν τῆς πρώτης καμπῆς τῆς ὁδοῦ Β. Ἠπείρου καὶ τῆς ἐν συνεχείᾳ οἰκοδομήσεως στρατιωκῶν κτισμάτων ἐπ' αὐτῆς.

Ἀπὸ Ν ἡ ἀποκάλυψις τῶν παρὰ τὴν πρώην πυριτιδαποθήκην τμημάτων τοῦ τείχους[2], παρέσχε τὸ ὅριον τῆς ἀκροπόλεως εἰς τὴν πλευρὰν ταύτην καὶ ἔθηκε τέρμα εἰς τὰς παλαιοτέρας ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι περιώριζον τὴν

θέντων τμημάτων τειχῶν καὶ ἄλλων λειψάνων, βλ. αὐτ. εἰς πίν. I, εἰς τὸν ὁποῖον δηλοῦνται τὰ τμήματα τῶν τειχῶν.

[1] Travels and Discoveries in the Levant σ. 165. Πληροφορίας ἐκ παλαιοτέρων παρατηρήσεων, γενομένων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως βλ. εἰς A. BILIOTTI – COTTRET, L'Ile de Rhodes (Rhodes 1881) σ. 470 ἑξ. (Ἑλλ. μτφρ. σ. 121 ἑξ.). V. GUÉRIN, Ile de Rhodes (Paris 1880) σ. 169 ἑξ. J. HEDENBORG, Geschichte der Insel Rhodos, III, σ. 214 ἑξ. (Χειρόγρ. Ἀρχαιολ. Ἱδρ. Δωδεκανήσου, 1854).

[2] R. INGLIERI, Carta Archeologica dell' Isola di Rodi σ. 18, ἀριθμ. 22. Οἱ παρὰ τὸ τεῖχος ἀποκαλυφθέντες τάφοι δηλοῦνται ἐσφαλμένως πρὸς τὸ μέρος τῆς ἀκροπόλεως, ἐνῷ κεῖνται ἐκτὸς αὐτῆς. Περισσότερα τμήματα τοῦ τείχους, φαινόμενα παρὰ τὴν θέσιν πρὸ ἑκατονταετίας, εἰς HEDENBORG, ἔ. ἀ. πίν. XCIX b.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀκρόπολιν κατὰ τὸ βορειότερον μόνον μέρος τοῦ ὀροπεδίου. Σημειωτέον ὅτι ἡ πρώην πυριτιδαποθήκη ὑπέρκειται τοῦ νοτίου πέρατος τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον κάτω, εἰς τὴν νοτιοανατολικὴν περιοχὴν παρέχεται ἀσφαλῶς ὑπὸ τῶν τμημάτων τοῦ περιβόλου, τῶν ἀποκαλυφθέντων παρὰ τὸ σύγχρονον νεκροταφεῖον [1].

Ὡς πρὸς τὴν ἄρθρωσιν τῆς ἀρχαίας πόλεως, τὸ ἐπίμηκες ὀροπέδιον τῆς ἀκροπόλεως ἀπετέλει εἶδος σταθεροῦ στελέχους, ἀπὸ τοῦ ὁποίου ἀνεπτύσσετο πρὸς τοὺς λιμένας τὸ ὅλον γεωμετρικὸν ῥυμοτομικὸν σχέδιον ὁμαλῶς. Εἰς τοῦτο συνέτεινεν ἡ μαλακότης τῆς κλίσεως, τῆς πρὸς τὴν παραλίαν, ἐπίσης δὲ καὶ ἡ ἔλλειψις σοβαρᾶς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν κατωτέρων πεδίων τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν εἰς τὰς παρυφάς της κειμένων ἐκτάσεων τῆς ἄλλης πόλεως [2], τῆς ὁποίας, ὡς ἐσημειώθη, τινὲς τῶν ὁδῶν ἀνήρχοντο μέχρι τοῦ ὀροπεδίου.

Διὰ τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, τῶν γενομένων ὑπὸ τῆς Ἰταλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας, ἀπεκαλύφθησαν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν παρυφῶν της τὰ κάτωθι λείψανα.

Ἐπὶ τῆς βορειοτέρας περιοχῆς ἦλθεν εἰς φῶς μέρος τῆς ὑποθεμελιώσεως τοῦ ναοῦ τῆς *Ἀθηνᾶς Πολιάδος* καὶ *Διὸς Πολιέως*, ὡς καὶ ἀριθμὸς δωρικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τοῦ οἰκοδομήματος ἐκ πώρου. Περὶ τῶν λειψάνων τούτων σύντομοι μόνον πληροφορίαι ἔχουν δοθῆ μετὰ τὴν ἀποκάλυψίν των [3].

Πρὸς τὰ ΝΑ τοῦ ναοῦ δοκιμαστικαὶ σκαφαί, μὴ ὁλοκληρωθεῖσαι, ἔφερον εἰς φῶς τμήματα τοίχων καὶ βράχους κανονικῶς τετμημένους, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐκρίθησαν ἄξιοι ἰδιαιτέρας προσοχῆς, ἤδη ὅμως, ἐν συνδυασμῷ πρὸς ἄλλους ὁμοίας φύσεως σχηματισμοὺς τῆς περιοχῆς, ἐμφανίζουν ἐξαιρετικὸν ἐνδιαφέρον, διὰ τὴν ἐπιχειρουμένην μελέτην τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ περὶ τὸ ἱερὸν χώρου καὶ τῆς ἀκροπόλεως ἐν γένει.

Παρὰ τὴν θέσιν ταύτην ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης δύο ὑπόγειοι σπηλαιώδεις κατασκευαί, τρίτη δὲ ὁμοία, τεχνικωτέρας διαμορφώσεως, χαρακτηριζομένη συνήθως ὡς μέγα *νυμφαῖον*, ἀπεκαλύφθη ὀλίγον βορειοανατολικώτερον, πλησίον τῆς διασταυρώσεως τῶν ὁδῶν Πίνδου καὶ Β. Ἠπείρου, ἐντὸς τῶν φυσικῶν ὁρίων πάντοτε τῆς ἀκροπόλεως. Καὶ περὶ τῶν κατασκευῶν τούτων, τῶν ὁποίων δὲν διεπιστώθη εἰσέτι ἡ ἀκριβὴς ἔκτασις, ὡς καὶ ἡ ἀρχικὴ σχέσις πρὸς τὸν ὑπερκείμενον χῶρον, ἐλάχισται μόνον πληροφορίαι

[1] Βλ. Inglieri, ἔ.ἀ.

[2] Σημείωσιν τῶν ὑψομέτρων τῆς πόλεως βλ. εἰς Χάρτην τοῦ Inglieri, ἔ. ἀ., καὶ εἰς Ῥυμ. πίν. I.

[3] Βλ. A. Maiuri, Boll. d' Arte, IV, II (1924 - 25) σ. 335. Τοῦ αὐτ. Cl. Rh. I. σ. 48. G. Jacopi, Boll. d'Arte, IV, II, σ. 516. Inglieri, ἔ.ἀ. σ. 17, ἀριθμ. 18.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔχουν δοθῆ [1]. Εἰς τὴν μέσην περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν παρυφῶν της ἐξετελέσθησαν ὑπὸ τῶν Ἰταλῶν ἀρχαιολόγων περισσότεραι ἐργασίαι. Ἐνταῦθα ἀνεσκάφη καὶ ἀνεστηλώθη ἐν συνεχείᾳ ὁ ναὸς τοῦ *Πυθίου Ἀπόλλωνος* μετὰ τοῦ περὶ αὐτὸν τεμένους, ἠρευνήθη δὲ καὶ μικρὸν ἱερόν, ἀγνώστου θεότητος, κείμενον ἀμέσως ΒΑ τοῦ ναοῦ. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τούτων οὐδεμία πληροφορία ἔχει δοθῆ [2].

Εἰς τὰς παρυφὰς τῆς ἀκροπόλεως συνεπληρώθη, διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου πολέμου. ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ *σταδίου*, ἡ ὁποία εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τῆς πρώτης ἐποχῆς τῆς Ἰταλικῆς κατοχῆς· συγχρόνως ἀνεστηλώθη καὶ συνεπληρώθη εὐρύτατα τὸ στάδιον. Σχετικῶς σύντομοι μόνον ἀνακοινώσεις περὶ τῶν παλαιοτέρων ἐρευνῶν ἔχουν δοθῆ [3].

Ὁμοίως ἀνεσκάφη τὸ παρὰ τὸ στάδιον μικρὸν *θέατρον*, τὸ ὁποῖον ἀνεστηλώθη καὶ ἀνεμαρμαρώθη εὐρέως ἐπίσης. Περὶ τῆς ἀναστηλώσεως ταύτης ἐδημοσιεύθη προκαταρκτικὴ ἔκθεσις [4].

Μικρὸν μέρος ἐκτεταμένου κτίσματος, τὸ ὁποῖον ὑπετέθη ὅτι ἦτο τὸ *γυμνάσιον*, ἀνεσκάφη παρὰ τὴν βορειοανατολικὴν γωνίαν τοῦ σταδίου, χωρὶς νὰ παρασχεθῇ σχετικὴ ἀνακοίνωσις [5].

Ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον ἐμφανίζει εἰς τὴν μεσαίαν ταύτην περιοχὴν ἡ ἀποκάλυψις λειψάνων συστήματος ἀναλημματικῶν τειχῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἐσχηματίζετο εἰς ἐπιβλητικὰ ἄνδηρα ἡ μεταξὺ σταδίου, θεάτρου καὶ τοῦ τεμένους τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος κλειτύς [6].

Ἡ ἐπακολουθήσασα, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῶν λειψάνων τῆς περιοχῆς ταύτης, ἀναστήλωσις καὶ συμπλήρωσις τῶν κτισμάτων, δυνατὸν νὰ ἐγείρῃ ἀντιρρήσεις καὶ ἐπὶ μέρους ἀμφιβολίας, κυρίως ἕνεκα τοῦ ῥυθμοῦ ὑπὸ τὸν ὁποῖον ἐγένοντο αἱ ἐργασίαι καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς συμπληρώσεως. Εἰδικῶς ὅμως ὡς πρὸς τὰ ἀναλήμματα, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ γενομένη ἀποκατάστασις ὑποβοηθεῖ ἤδη σοβαρῶς εἰς τὴν κατανόησιν τῆς χωρορρυθμικῆς διατάξεως τῆς ἀκροπόλεως, ὡς καὶ εἰς τὴν μετὰ βεβαιότητος ἑρμηνείαν τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Ἀριστείδου.

Πρὸς τούτοις, ὡς ἐκ τῆς ἁρμογῆς τῶν ἐν λόγῳ ἀναλημμάτων πρὸς τὸν προσανατολισμὸν τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς πόλεως, πρὸς τὸν ὁποῖον

[1] Βλ. G. Jacopi, Historia V. (1931) σ. 476 ἑξ. L. Laurenzi, Boll. d'Arte, 1936 – 1937, σ. 133. AA, 51 (1936) σ. 175. Inglieri, ἔ. ἀ. 16 ἀριθμ. 17.

[2] Μνείαν τῶν λειψάνων πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς βλ. εἰς Newton, ἔ. ἀ. σ. 168 ἑξ., Biliotti - Cottret, ἔ. ἀ. σ. 480. Inglieri, ἔ. ἀ. σ. 17, ἀριθ. 19.

[3] Βλ. A. Maiuri, Rodi (Roma 1921) σ. 34. Τοῦ αὐτοῦ Cl. Rh. I σ. 48 G. Jacopi, Boll. d'Arte VI, II σ. 332. Inglieri, ἔ. ἀ. σ. 17, ἀριθμ. 20.

[4] L. Laurenzi, Memorie, II, σ. 25 ἑξ.

[5] Μνείαν τῶν λειψάνων πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς βλ. εἰς Inglieri, ἔ.ἀ. σ. 18, ἀριθ. 21.

[6] Βλ. Ῥυμ. σ. 5.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι ἡρμοσμένα καὶ τὰ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως κτίσματα, καθίσταται προφανὲς ὅτι δὲν εἶναι ἄσχετα πρὸς τὰ *πεδία* τοῦ ῥήτορος τὰ ἄφθονα ἐπάλληλα *ἰσώματα*, κατὰ τὸν τοπικὸν ὅρον [1], τὰ ὑπάρχοντα ἐφ' ὅλου τοῦ ὀροπεδίου τῆς ἀκροπόλεως [2]. Τὰ ἰσώματα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς διαλύσεως, καταρρεύσεως ἢ ἐπιχώσεως τῶν ἀναλημμάτων των, δίδουν τὴν ἐντύπωσιν φυσικῶν διαμορφώσεων εἶναι προσηνατολισμένα πρὸς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος περίπου, παρὰ τὴν ἰσχυρῶς πρὸς τὰ ΒΑ ἀποκλίνουσαν διεύθυνσιν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος τοῦ ὀροπεδίου καὶ τῶν φυσικῶν ἰσοϋψῶν καμπυλῶν του.

Εἰς ἀνάλογα πεδία, σχηματιζόμενα δι' ἀναλημμάτων ἀραιουμένων κατὰ τὴν προϊοῦσαν μείωσιν τῆς ἐδαφικῆς κλίσεως, διεμορφοῦτο καὶ ἡ ἄλλη πόλις, ὡς συνάγεται ἐκ λειψάνων τοιούτων κατασκευῶν, σῳζομένων κυρίως εἰς τὴν ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς ἀκροπόλεως, περιοχήν της. Οἱ σχηματισμοὶ ὅμως οὗτοι, ὡς εἶναι φανερόν, στερούμενοι ἰδιαιτέρου τονισμοῦ, ἀπετέλουν εἶδος ἀραιοῦ ἐλαφροῦ κυματισμοῦ τοῦ ἐδάφους, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῶν παρυφῶν της, οἱ ὁποῖοι καὶ σήμερον δεσπόζουν εἰς τὴν ἐντύπωσιν, παρέχοντες τὸν κύριον χαρακτῆρα εἰς τὸ ὀροπέδιον.

Ἐπὶ τῆς νοτίου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως οὐδεμία ἔρευνα ἐπεχειρήθη.

Τὰ μέχρι τοῦδε ἀποκαλυφθέντα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως καὶ ἀμέσως παρ' αὐτὴν ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα δὲν φαίνεται τουλάχιστον ὅτι ἀνέρχονται πέραν τοῦ 4ου π. Χ. αἰῶνος, κατὰ τὸ πλεῖστον δὲ χρονολογοῦνται εἰς τὸν 2ον π. Χ. αἰῶνα Τὰ ἀνασκαφέντα ὅμως τμήματα μικρὸν μόνον μέρος τῆς ὅλης ἀκροπόλεως ἀποτελοῦν, ἐπὶ πλέον δὲ οὐδ' ἐντὸς τῶν τμημάτων τούτων ἔχει ὁλοκληρωθῇ ἡ ἔρευνα.

Σημειωτέον ὅτι καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ὀροπεδίου καὶ παρ' αὐτὸ ὑπάρχουν καὶ ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν ἀγρῶν ἴχνη ἀρχαίων κτισμάτων, τὰ ὁποῖα καθιστοῦν βάσιμον τὴν ἐλπίδα ὅτι, διὰ συστηματικῆς ἐρεύνης, μέλλουν νὰ ἀποκαλυφθοῦν σημαντικὰ λείψανα οἰκοδομῶν. Πρὸς τούτοις διατηροῦνται σαφῆ δείγματα τῆς τεχνικῆς διαμορφώσεως τοῦ χώρου, ἀναλήμματα, κατατομαὶ βράχων κ.λ. τὰ ὁποῖα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὰ σημειωθέντα «ἰσώματα», δύνανται νὰ παράσχουν ἀσφαλῆ ἀφετηρίαν πρὸς μελέτην καὶ ἀποκατάστασιν τῆς λίαν ἐνδιαφερούσης, ὡς διαφαίνεται ἤδη, ἀρχαίας διατάξεως τῆς ἀκροπόλεως.

Σημαντικὰ ἀπὸ τῆς ἐπόψεως ταύτης ὑπῆρξαν τὰ ἀποτελέσματα τῆς

[1] Ὡς *ἰσώματα* ἀπέδωκε τὰ *πεδία* τοῦ Ἀριστείδου καὶ ὁ Χ. ΚΑΡΟΥΖΟΣ, Ῥόδος σ. 65.

[2] Βλ. τὴν φωτογραφίαν εἰκ. 1. Πρβ. ἐπίσης τὸν Χάρτην τοῦ INGLIERI, ἔ.ἀ. καὶ τὸ διάγραμμα τῆς Ῥυμ. πίν. I.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἀνασκαφῆς τοῦ 1952, μολονότι ἡ ἔρευνα, καὶ ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως δὲν ἔσχε συστηματικὸν χαρακτῆρα, ἀπεσκόπει δέ, κατὰ κύριον λόγον, εἰς τὴν διευθέτησιν ὑπηρεσιακῶν ζητημάτων, ἀναγομένων εἰς τὴν κατάστασιν τῶν ἀνασκαπτομένων χώρων. Ἀπεκλείετο, ὡς ἐκ τούτου, ὁ ἐντοπισμὸς τῆς ἐρεύνης εἰς τὰ πλέον ἐνδιαφέροντα μέρη, ὡς καὶ ἡ πλήρης παρακολούθησις τῶν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τιθεμένων προβλημάτων.

α΄. ***Ἐργασίαι ἐπὶ τῆς βορείου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως.*** *1) Ἔρευνα παρὰ τὴν ὁδὸν Πίνδου.* Κατὰ τὸ 1951 ἤρχισεν ἡ ἐξερεύνησις τοῦ ἀνωτέρου μέρους τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ἡ ὁποία ἔχει διαδεχθῆ ἀρχαίαν ὁδὸν τῆς πόλεως, ἄγουσαν ἀπὸ τοῦ *μεγάλου λιμένος* πρὸς τὸ ἱερὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως[1]. Ἡ ἔρευνα ἐπεξετάθη καὶ πέραν τοῦ σημερινοῦ δυτικοῦ τέρματος τῆς ὁδοῦ Πίνδου, ἔνθα, νοτίως τῆς συνεχιζομένης ἀρχαίας ὁδοῦ ἀπεκαλύφθησαν τὰ εἰς τὸν πίνακα Ι καὶ τὰς εἰκόνας 2, 3 οἰκοδομικὰ λείψανα, τὰ ὁποῖα κεῖνται ἀμέσως ὑπὲρ τὸ ἀνατολικὸν «νυμφαῖον»[2].

Ἐπειδὴ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐρεύνης ὁ ἀγρός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εὑρίσκονται τὰ λείψανα ταῦτα, ἦτο ἐσπαρμένος, ἡ ἀνασκαφὴ περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν διάνοιξιν τάφρων, τῶν ὁποίων ἡ ἔκτασις φαίνεται εἰς τὰς ἀπεικονίσεις.

Ἐκ τῶν ἀποκαλυφθέντων θεμελίων τὸ ἀνατολικόν (πίν. Ι, εἰκ. 2) ἀνεσκάφη μέχρι μήκους 72,50 μ. συνεχίζεται δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν ἀπὸ Ν. Ἔχει πλάτος 1,65 μ. καὶ διεύθυνσιν πρὸς Β-ΒΑ 3°. Ὁ κατώτερος δόμος του ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βραχώδους ἐδάφους, κειμένου μέχρι 2,40 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀγροῦ. Περὶ τὸ μέσον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος διατηροῦνται τρεῖς δόμοι, συνολικοῦ ὕψους 1,38 μ.[3]. Εἰς τὸ βορειότερον μέρος διατηρεῖται εἷς δόμος (ὕψ. 0,32 μ.), ἀντιστοιχῶν, ὡς ἐκ τῆς ἐξάρσεως τοῦ ἐδάφους, πρὸς τὸν δεύτερον τοῦ μέσου, ἐνῷ παρὰ τὸ νότιον πέρας τῆς ἀνασκαφείσης τάφρου ἔχουν ἀφαιρεθῆ οἱ λίθοι, ὑπολειφθείσης μόνον τῆς βαθέως ἀποκεκομμένης εἰς τὸν βράχον κοίτης τοῦ θεμελίου (βάθ. 0,40 μ.).

Τὸ θεμέλιον τοῦ βορείου πλευροῦ (πλ. 1,48 μ.) σῴζεται μέχρι δύο δόμων (ὕψ. 0,70 μ.), τοῦ ἀνωτέρου εὑρισκομένου εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ τρίτου δόμου τοῦ ἀνατολικοῦ θεμελίου, ὡς ἐκ τῆς ἐξάρσεως τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἑδράζεται καὶ τὰ βόρειον θεμέλιον. Τοῦτο διατηρεῖται εἰς μῆκος 4,85 μ. συνεχιζόμενον περαιτέρω ὑπὸ μόνης τῆς κοίτης, ἡ ὁποία ἐξαί-

[1] Ἔκθ. Ι. σ. 238 ἑξ. Ῥυμ. σ. 13 ἑξ.

[2] Τὰ σχέδια τοῦ πίνακος Ι ἐξετέλεσεν ὁ ἀρχιτέκτων κ. Δ. Κατσάρης. Ἡ κάτοψις τῆς ἀνασκαφῆς ἐβασίσθη ἐπὶ μετρήσεων καὶ λοιπῶν στοιχείων ληφθέντων ὑπὸ τοῦ ἐπιμελητοῦ κ. Δοντᾶ

[3] Οἱ δόμοι εἶναι ἰσοϋψεῖς, 0,46 μ. ἕκαστος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρεται εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ ἀνωτέρου δόμου, ὑψουμένη ἔτι μᾶλλον δυτικώτερον.

Εἰς ἀπόστασιν 7,90 μ. ἀπὸ τοῦ ἀνατολικοῦ θεμελίου ἦνοῦτο πρὸς τὸ βόρειον ἕτερον ἐγκάρσιον πρὸς αὐτὸ θεμέλιον, τοῦ ὁποίου ἡ κοίτη, πλάτους μέχρι 1,80 μ. βάθους μέχρι 0,45 μ., ἀνεσκάφη εἰς μῆκος 18 μ. συνεχίζεται δὲ ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν.

Τὸ μεταξὺ τοῦ ἀνατολικοῦ καὶ τοῦ δυτικοῦ τούτου θεμελίου διάστημα δὲν ἠρευνήθη.

Εἰκ. 2. Τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικὸν θεμέλιον, ἀπὸ Βορρᾶ.

Ὡς φαίνεται σαφῶς εἰς τὴν κάτοψιν τοῦ πίνακος Ι, τὸ ἀνατολικὸν θεμέλιον, εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ ἀποκαλυφθέντος μέρους του, καθίσταται εὐρύτερον. Οὕτως ἀπὸ Α σχηματίζεται παρὰ τὸ πρόσωπον τοῦ θεμελίου, εἰς μῆκος 9,72 μ. προεξοχή, πλάτους 1,30 μ., τῆς ὁποίας σῴζεται ἐπὶ μέρους ὁ κατώτερος δόμος, ὀργανικῶς συνδεόμενος πρὸς τὸ κύριον θεμέλιον, ὡς καί τινες λίθοι ὑπολειφθέντες ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου δόμου (εἰκ. 3). Παρὰ τὴν νοτιοανατολικὴν γωνίαν τῆς ἐξοχῆς εὑρέθη κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν τμῆμα ἀναβαθμοῦ, μετὰ δύο ὑποτομῶν, ἐκ λαρτίου λίθου, συχνάκις ὑποκαθιστῶντος τὸ μάρμαρον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Ῥόδου. Ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι τὸ τμῆμα τοῦτο ἀνῆκεν εἰς πλίνθον σχηματίζουσαν γωνίαν, ἀντίστοιχον πρὸς τὴν γωνίαν τῆς ἐξοχῆς, παρὰ τὴν ὁποίαν εὑρέθη. Πρὸς τούτοις ὁ εἰς τὴν θέσιν ταύτην διατηρούμενος τρίτος ἀνώτερος δόμος τοῦ κυ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρίου θεμελίου φέρει παρὰ τὴν ἐξωτερικὴν πλευρὰν τὴν εἰς τὴν εἰκόνα 3 φαινομένην ἐντομήν (πλ. 0,24 μ., βάθ. 0,19 μ.), χρησιμεύουσαν προφανῶς πρὸς ὑποδοχὴν εἰσδύοντος ἐντὸς τοῦ κυρίου θεμελίου μέρους ἀναβαθμοῦ. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι ἡ περιγραφεῖσα ἐξοχή, ἡ ὁποία εἶναι στενὴ διὰ νὰ ἑρμηνευθῇ ὡς ἀνήκουσα εἰς ἄλλου εἴδους πρόσκτισμα, ἀπετέλει τὸ θεμέλιον ἐπιβλητικῆς κλίμακος.

Εἰκ. 3. Λείψανα θεμελίου κλίμακος.

Ἡ ἀκριβὴς σχέσις τῆς ἀντιστοίχου, ἀπὸ Δ ἐξοχῆς τοῦ μέρους τούτου πρὸς τὸ λοιπὸν θεμέλιον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ πρὸς τὸ παρόν, διότι οἱ ἀνώτεροι δόμοι, διὰ τῶν ὁποίων κυρίως σχηματίζεται ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη ἐξοχή, ἐλλείπουν εἰς τὸ λοιπὸν θεμέλιον.

Ὁπωσδήποτε ἡ ὅλη μορφὴ τῆς ἐπισήμου ταύτης εἰσόδου θέλει καθορισθῇ ἀσφαλῶς κατὰ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐρεύνης.

Ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει κατασκευὴν τῶν περιγραφέντων θεμελίων παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς· ἡ ἐπεξεργασία τῶν ἐξ ἐπιχωρίου πώρου πλίνθων, ἐκ τῶν ὁποίων σύγκεινται οἱ δόμοι, εἶναι λίαν ἐπιμελής, καλὴ δὲ εἶναι καὶ ἡ ἁρμογὴ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῶν πλίνθων πρὸς ἀλλήλας. Κατὰ τὰ λοιπὰ θὰ ἔπρεπε νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ κοίτη τοῦ θεμελίου δὲν εἶναι κατὰ κανόνα ἴση πρὸς τὸ πλάτος του. Πρόκειται κυρίως περὶ ἀποκοπῆς τοῦ βράχου πρὸς ἔνθεσιν τῶν πλίνθων τοῦ κατωτέρου δόμου, ὁ ὑπερκείμενος τοῦ ὁποίου εἶναι εὐρύτερος. Ἐνιαχοῦ κενὰ ἀπομένοντα εἰς τὴν κοίτην ἢ ἀνωμαλίαι τοῦ πυθμένος της ἐξισοῦνται πληρούμενα διὰ μικρῶν λίθων καὶ συνεκτικῆς ἀργίλλου. Κατὰ τὴν βαθμιαίαν πρὸς τὰ ΒΔ κυρίως ἔξαρσιν τοῦ βραχώδους ἐδάφους, ὁ βράχος ἀπεκόπη κανονικῶς, ἀντικαταστήσας μεγάλα τμήματα τῶν δόμων.

Εἰκ. 4. Τεμάχια πλαστικῶν κονιαμάτων ἐκ τῆς ἐπιχώσεως τοῦ θεμελίου.

Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ βάθος τῶν ἀνασκαφεισῶν τάφρων εὑρέθησαν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως μικρὰ καὶ μεγάλα τεμάχια πωροπλίνθων, σχηματίζοντα ἐνιαχοῦ σωρούς. Ὑπὲρ τὸ ἀνατολικὸν θεμέλιον εἰδικῶς ὑπάρχει ἐπὶ πλέον εἰς βάθος 0,35 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ, ἐνιαῖον στρῶμα, ἐκ τεμαχίων καὶ λατύπης (ὕψ. 0,40 μ.), ὑπολειφθέντων κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τῆς θραύσεως λίθων τοῦ κτίσματος, οἱ ὁποῖοι εἶχον παραμείνει ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας μετὰ τὴν καταστροφήν. Ἐντὸς τοῦ στρώματος τούτου εἶναι συχνότερα ἢ ἀλλαχοῦ τεμάχια ἐκ τῆς ἀνωδομίας· τμήματα δωρικῶν κιόνων πωρίνων, θραύσματα πωροπλίνθων, μετὰ πλαστικῶν κονιαμάτων, τῆς λεγομένης «πρώτης πομπηιανῆς τεχνοτροπίας», δείγματα τῶν ὁποίων παρέχονται διὰ τῆς εἰκόνος 4, κ. ἀ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Σημειοῦται ἐπίσης ὅτι μεταξὺ τῶν εὑρημάτων συγκαταλέγονται καί τινα τεμάχια κεράμων ἐκ λαρτίου λίθου, δύο τῶν ὁποίων εὑρέθησαν παρὰ τὸ νότιον πλευρὸν τοῦ θεμελίου τῆς κλίμακος.

Ἐνδιαφέρον εἶναι πρὸς τούτοις ὅτι ἡ κοίτη τοῦ βορείου θεμελίου συνεχίζεται καὶ πέραν τῆς συμβολῆς του πρὸς τὸ σημειωθὲν ἐγκάρσιον θεμέλιον. Ἡ συνέχισις αὕτη ἀπεκαλύφθη πρὸς τὸ παρὸν μέχρι 38 μ. ἀπὸ τῆς βορειοανατολικῆς γωνίας τοῦ θεμελίου, ἐμφανίζει δὲ τὸ αὐτὸ πλάτος πρὸς τὸ λοιπὸν βόρειον θεμέλιον, περὶ τὸ 1,50 μ.

Εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ πίνακος Ι φαίνεται σαφῶς ἡ θέσις τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων ἐντὸς τοῦ ὅλου χώρου τῆς βορειοτέρας περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως. Συμπληρωματικῶς παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς: τὸ ὅριον μεταξὺ τοῦ ὀροπεδίου καὶ τῶν παρυφῶν του, τῶν πρὸς τὴν πόλιν, δὲν εἶναι πανταχοῦ σαφές· οὔτε καὶ φαίνεται πιθανόν, ὅτι κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὑφίστατο αὐστηρὰ διάκρισις ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν καὶ διαρρύθμισιν τοῦ ὀροπεδίου καὶ τῶν παρυφῶν. Ὁπωσδήποτε ὅμως ἡ ὑπάρχουσα ἐνιαία γραμμὴ τῆς ἰσχυροτέρας, σχετικῶς, ὑψομετρικῆς διαφορᾶς, παρὰ τὴν ὑπώρειαν, ἀποτελεῖ, ἀπὸ ἐπόψεως φυσικῆς διαμορφώσεως τουλάχιστον, τὸ ὅριον τῆς ἀκροπόλεως, τὸ ὁποῖον, ὡς εἴδομεν, εἰς τὴν μέσην περιοχήν, ὑπὸ τὸν ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ἐτονίσθη καὶ τεχνικῶς δι' ἐπιβλητικῶν ἀναλημμάτων.

Παρὰ τὴν ὁδὸν Ἱνδου τὴν γραμμὴν τῆς ἰσχυροτέρας ὑψομετρικῆς διαφορᾶς ἐπὶ τῆς κλειτύος, ἡ ὁποία, ἀρχομένη ἀπὸ 8 μ. περίπου, αὐξάνεται συνεχῶς πρὸς Ν, ἀκολουθεῖ ἡ ὁδὸς Β. Ἠπείρου, κατὰ τὴν κατωτέραν της ἔλιξιν. Ἀπὸ τοῦ ὁρίου τούτου μέχρι τῆς κορυφῆς τῆς ἀκροπόλεως ἐδηλώθησαν εἰς τὸ τοπογραφικὸν διάγραμμα τοῦ πίνακος Ι ὅσα τῶν σχηματιζομένων πεδίων δύνανται νὰ καθορισθοῦν, ἁδρῶς ἔστω, ἄνευ τῆς ἀπαραιτήτου διὰ τὴν ἀσφαλῆ γνῶσιν τῆς ὅλης διαμορφώσεως ἀνασκαφικῆς ἐρεύνης.

Τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα κεῖνται εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ἀποστάσεως, τῆς μεταξὺ τοῦ σημειωθέντος ἀνατολικοῦ ὁρίου τῆς ἀκροπόλεως καὶ τῆς κορυφῆς της, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ μέσον περίπου τῆς ὑψομετρικῆς διαφορᾶς, ἀνερχομένης εἰς 15 μ. περίπου, εἶναι δὲ προφανὲς ὅτι ἀνῆκον εἰς συγκρότημα καθορίζον ἀπὸ Α καὶ Β τὸν ὅλον παρὰ τὴν κορυφὴν χῶρον. Οὗτος διεμορφοῦτο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἰς ἐνιαῖον σύνολον, περιλαμβάνον πλείονα δευτερεύοντα ἱερὰ καὶ ἔχον ὡς κέντρον τὸν ἐπὶ τῆς κορυφῆς ὑψούμενον ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως.

Ἐνδιαφέρον εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν ἀνατολικὸν θεμέλιον, μετὰ τῆς ἐπιβλητικῆς κλίμακος, κεῖται ἐπὶ τοῦ ὁρίου δύο πεδίων (Α - Ε), ἔχει δὲ τὸ πρόσωπον πρὸς τὴν πόλιν.

Κατὰ τὴν συνέχισιν τῆς ἐρεύνης θέλει διασαφηνισθῆ ἀσφαλῶς, τίνα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων ἀνῆκον εἰς στωϊκὰς κατασκευάς, καθοριζούσας τὸν ἐν λόγῳ χῶρον, τίνα δὲ εἰς ἁπλοῦν περίβολον.

2. *Τακτοποίησις τοῦ χώρου καὶ ἀποκατάστασις μνημείων.* Εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως ἐξετελέσθησαν πρὸς τούτοις αἱ κάτωθι ἐργασίαι· εἰς τὸ πεδίον Α τοῦ πίνακος Ι κατηδαφίσθη κατεστραμμένη ἐκ βομβαρδισμοῦ οἰκία, πρὸς παρασκευὴν τῆς ἐξερευνήσεως τοῦ πεδίου. Ὑψηλότερον, ἐντὸς τοῦ πεδίου Γ1 καὶ τῆς συνεχομένης βορειοανατολικῆς προβολῆς τοῦ ὀροπεδίου τῆς ἀκροπόλεως, κατηδαφίσθησαν πέντε ἄλλαι οἰκοδομαί, κατεστραμμέναι ὡσαύτως ἐκ βομβαρδισμοῦ, ὡς καὶ πυροβολεῖον, κατέχον τὸ ἄκρον τῆς προβολῆς. Αἱ κατεδαφίσεις αὗται, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν προπαρασκευὴν τοῦ χώρου πρὸς ἐξερεύνησιν καὶ εἰς τὴν ἐν γένει τακτοποίησιν τῆς ἀκροπόλεως, ἀπέδοσαν σημαντικὸν ἀριθμὸν ἀποτειχισθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν. Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐπὶ τοῦ προκειμένου, ὅτι μεταξὺ τῶν λίθων τῶν βορειοτέρων οἰκοδομῶν συγκαταλέγονται μεγάλαι πλίνθοι (1,55 - 1,90 × 0,50 - 0,72 × 0,50 μ.) ἐκ σκληροῦ λίθου τῆς περιοχῆς, προερχόμεναι, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐκ τοῦ τείχους τῆς βορείου ὀφρύος τῆς ἀκροπόλεως, τοῦ ὁποίου μέρος τῆς κοίτης διακρίνεται ἐκεῖ πλησίον.

Ἐπὶ τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ, τῆς ὁποίας ἡ ἐξερεύνησις ἤρχισε κατὰ τὴν προηγουμένην περίοδον, καθηρέθη πλήρως τὸ νεώτερον ἀνάλημμα, παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῆς ὁδοῦ Πίνδου πρὸς τὴν ἀνωτέραν ἔλιξιν τῆς ὁδοῦ Β. Ἠπείρου, ἀποκαλυφθέντος πλήρως τοῦ ἀρχαίου παροδίου ἀναλήμματος τοῦ πεδίου Γ.

Παραλλήλως πρὸς τὴν συνεχιζομένην ἐπανόρθωσιν τῶν βλαβῶν, τὰς ὁποίας ἔχει προξενήσει εἰς τὰ μεσαιωνικὰ καὶ λοιπὰ μνημεῖα τῆς κάτω πόλεως ὁ πόλεμος, ἐξετελέσθησαν εἰς τὴν βόρειον περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως αἱ ἑξῆς ἐργασίαι· συνεπληρώθη ἡ τακτοποίησις τοῦ ἀνατολικοῦ «νυμφαίου», ἡ ἀρξαμένη κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη καὶ ἀνεστηλώθη μέγα τμῆμα βράχου, τὸ ὁποῖον εἶχε καταπέσει, ἀποσπασθὲν ἐκ τοῦ δυτικοῦ τειχώματος τοῦ μεγάλου σπηλαίου. Εὐρύτεραι ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν πρὸς ἀποκατάστασιν τῶν δύο ἄλλων «νυμφαίων» τῆς περιοχῆς, εἰς τὰ ὁποῖα αἱ βλάβαι ἐκ τῶν μεταβολῶν, τῶν προξενηθεισῶν κατὰ τὴν στρατιωτικὴν των χρῆσιν καὶ ἐν συνεχείᾳ ἐξ ἀνατινάξεως καὶ δηώσεων ἦσαν μεγαλύτεραι. Κυρίως ἐτακτοποιήθη ἡ βορειοτέρα τῶν δύο τούτων σπηλαιωδῶν κατασκευῶν, εἰς τὴν ὁποίαν καθηρέθησαν αἱ προσθῆκαι καὶ ἀποκατεστάθησαν ἢ ἐστερεώθησαν τὰ τειχώματα. Αἱ ἐργασίαι συνεχίζονται εἰς τὸ νοτιώτερον «νυμφαῖον», τὸ ὁποῖον συνεδέθη, κατὰ τὴν στρατιωτικήν του χρῆσιν δι' ὑπογείου ὀρύγματος πρὸς τὸ βορειότερον.

Εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως, τοῦ ὁποίου τὸ ἀνεσκαμμένον μέρος ἔχει, κατὰ τὸ πλεῖστον, καλυφθῆ δι' ἀπορριμμάτων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΠΙΝΑΞ 1.

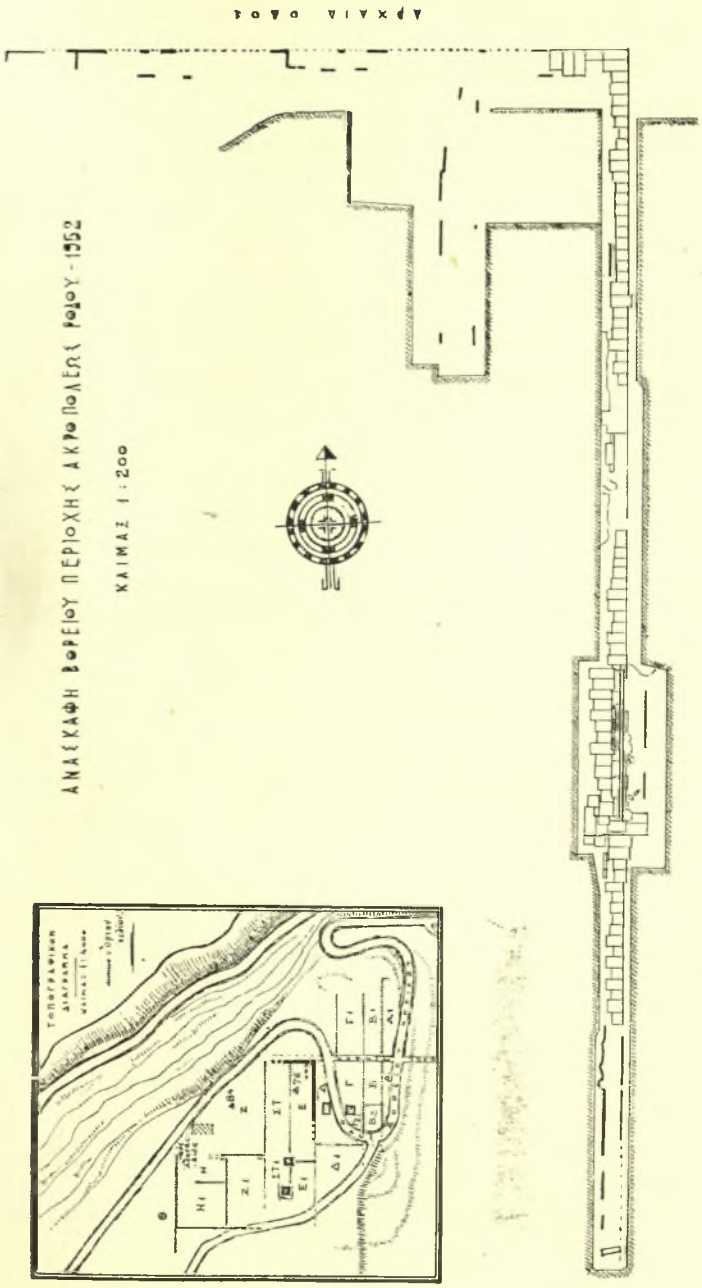

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὸν πόλεμον, ἐπανεφέρθησαν ὅσοι τῶν σπονδύλων εἶχον κυλισθῆ εἰς τὰς ὑπωρείας ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν.

Εἰς τὸ ὑπερκείμενον τοῦ ναοῦ οἰκοδόμημα τοῦ σηματοδότου, ὁ ὁποῖος, ὡς ἐσημειώθη, εὑρίσκεται ἐν ἀχρηστίᾳ, ἔχουν ἐγκατασταθῆ, μετὰ τὴν λῆξιν τοῦ πολέμου ἄποροι οἰκογένειαι. Ὅμοιαι οἰκογένειαι ἐγκατεστάθησαν ἐπίσης καὶ εἰς τὰ στρατιωτικὰ κτίσματα, τὰ κατασκευασθέντα ἐντὸς τοῦ ἱεροῦ διαρκοῦντος τοῦ πολέμου.

Ἡ διατήρησις τῶν κτισμάτων τούτων παρεμποδίζει τὴν τακτοποίησιν τοῦ ἱεροῦ, ὡς καὶ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐξερευνήσεως καὶ ἀποκαταστάσεώς του. Ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Δωδεκανήσου ἐπανειλημμένως ἐξεδηλώθη ἡ πρόθεσις τῆς Γενικῆς Διοικήσεως ὅπως μεταστεγάσῃ τοὺς κατοικοῦντας εἰς τὰ ἐν λόγῳ κτίσματα πρὸς ἐπίτευξιν τῆς κατεδαφίσεώς των. Δυστυχῶς ὅμως οὐδὲν μέχρι τῆς στιγμῆς ἐπραγματοποιήθη, παρὰ τὸ ἀναμφισβήτητον ἐνδιαφέρον καὶ τὴν στοργήν, μετὰ τῆς ὁποίας ἀντιμετωπίσθησαν πάντοτε ἁρμοδίως τὰ ζητήματα, ἐν γένει, τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν συντήρησιν καὶ ἀποκατάστασιν τῶν μνημείων τῶν νήσων. Παραμένει ὡς ἐκ τούτου ἀμετάβλητος ἡ οἰκτρὰ κατάστασις, τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησαν ἐντὸς τοῦ σπουδαιοτάτου τούτου ἀρχαιολογικοῦ χώρου ὁ πόλεμος καὶ αἱ δυσχέρειαι τῆς πρώτης μεταπολεμικῆς ἐποχῆς.

Ἤδη, ὅτε τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀρξαμένων ἀνασκαφικῶν ἐρευνῶν καθιστοῦν ἔτι μᾶλλον ἔκδηλον τὴν σημασίαν τῆς περιοχῆς ταύτης τῆς ἀκροπόλεως, ἐλπίζεται ὅτι θὰ πραγματοποιηθῇ τέλος ἡ ἀπαλλαγὴ τοῦ ἱεροῦ ἀπὸ τῶν πολεμικῶν κατασκευῶν, διὰ νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ προικισθῇ ἡ πόλις τῆς Ῥόδου, ἡ πλουσία ἰδίως εἰς μεσαιωνικὰ ἀρχιτεκτονήματα, δι' ἑνὸς ἀκόμη ἀρχαίου μνημειακοῦ συγκροτήματος.

3. *Εὑρεθεῖσαι ἐπιγραφαί* (Ὑπὸ Γ. Σ. Δοντᾶ). Κατὰ τὰς ὡς ἄνω ἐργασίας εὑρέθησαν αἱ κάτωθι ἐπιγραφαί, δηλούμεναι διὰ τοῦ ἀριθμοῦ βιβλίου εἰσαγωγῆς εἰς τὸ Μουσεῖον Ῥόδου (ΒΕ).

ΒΕ 803. Τμῆμα ἀναθηματικοῦ ἐνεπιγράφου βάθρου ἐκ λαρτίου λίθου, εὑρεθὲν ἐπὶ τῆς βορείου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως ἐπὶ τοῦ πεδίου ΣΤ, παρὰ τὸ ὅριον πρὸς τὸ Ε, εἰς ἀπόστασιν 30 μ. Ν. τῆς ἀρχαίας ὁδοῦ. Διαστάσεις βάθρου : 0,66 × 0,66 × 0.50 μ. Τὸ βάθρον εἶναι ἀποκεκρουμένον ἀριστερά. Ἐπὶ τῆς ἄνω ἕδρας δύο κοιλότητες ἀσαφοῦς σχήματος. Παρ' αὐτάς, ἀριστερά, σχηματίζεται κύκλος ἀδρῶς εἰργασμένης ἐπιφανείας.

Α) Ἐπὶ τῆς προσθίας ἐπιφανείας τοῦ βάθρου, ἐπιγραφὴ οὐδαμόθεν περατουμένη (εἰκ. 5). Συνήθης Ῥοδιακὴ γραφὴ τοῦ α΄. ἡμίσεος τοῦ Α΄. αἰ. π.Χ., μᾶλλον ἀμελής. Ὕψος γραμμάτων 0,012 - 0,014 μ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ] *ἀναγορεύσει τᾶν*[τιμᾶν
]*καὶ ὑπὸ Παναθηναϊσ*[τᾶν
]*τοῦ κοινοῦ χρυσέω*[ι στεφάνωι
]*καὶ ὑπὸ Παναθηναϊστᾶν*[
]*δεκάδος χρυσέωι*[στεφάνωι
κ]*αὶ ὑπὸ Σωτηριαστᾶν* ΩΚ[
]*Διωνιδείων χρυσέωι σ*[τεφάνωι

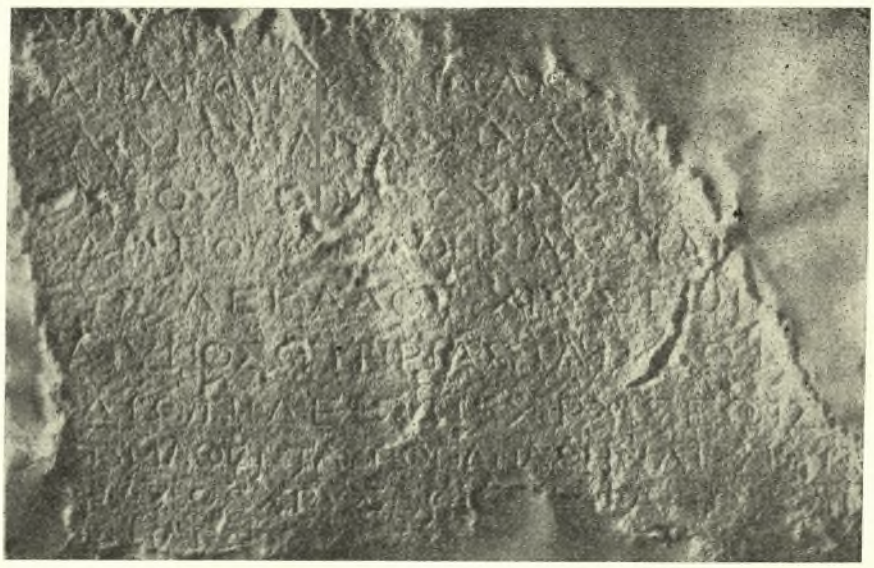

Εἰκ. 5. Ἐπιγραφὴ ἐξ ἀναθηματικοῦ βάθρου.

κα]*ὶ τιμαθέντα ὑπὸ Παναθηναϊστᾶν*[
δεκ]*ά*[*δ*]*ος χρυσέω*[ι στε]*φάνωι καὶ*[
Ἀ]*θαναϊ*[στᾶν

Περὶ τῶν κοινῶν τῆς ἀρχαίας Ῥόδου βλ. G. Pugliese Carratelli εἰς Annuario I-II (N. S. 1939-40) σελ. 147 κἑ., ἰδίως ἀπὸ τῆς σελ. 187.

Στ. 1. Περὶ τοῦ ὅλου τύπου βλ. αὐτόθι σελ. 151-2, ἀρ. 7, στ. 2-4 «*Ἐτίμασε χρυσέοις | στεφάνοις τρισὶ καὶ εὐεργεσίαι καὶ ἀναγορεύσει τᾶν τιμᾶν ἐν ταῖς | συνόδοις*» κλπ.

Στ. 2. Κατὰ τὸν Blinkenberg, Lindos II, ἀρ. 420, 797, τὸ κοινὸν τῶν Παναθηναϊστῶν ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν μελῶν θεωρίας στελλομένης εἰς Ἀθήνας ἐπὶ πολεμικῶν πλοίων διὰ τὴν ἑορτὴν τῶν Παναθηναίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Στ. 5. Ἡ λέξις *δεκὰς* ἐσήμαινε κυρίως ὑποδιαίρεσιν στρατιωτικῆς μονάδος, βλ. Πολυα. I. 127 (καὶ οἱ ἄρχοντες *δεκάδαρχοι*, αὐτόθ. 128). Εἰς ἐπιγραφὴν ἐκ Λίνδου, Lindos, II, σελ. 211, ἀρ. 48, στ. 15, δηλοῖ ὑποδιαίρεσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Παναθηναϊσιῶν Ἡρακλειστῶν «Παναθη]*ναϊστᾶν Ἡρακλειστᾶν δεκάδος*»· βλ. στ. 5 παρούσης.

Στ. 6. Περὶ τῶν Σωτηριαστῶν, μυστῶν τῆς λατρείας τῶν θεῶν Σωτήρων τῆς Σαμοθράκης καὶ Λήμνου βλ. Pugliese Carratelli, ἔνθ. ἀν. σελ. 195-6. Τὴν λέξιν πιθανῶς ἠκολούθει ἕτερον ὄνομα κοινοῦ.

Στ. 7. Τὸ κοινὸν τῶν Διωνιδείων διὰ πρώτην φορὰν ἁπαντᾷ. Ἀπετελεῖτο ἀσφαλῶς ἐκ τῶν μελῶν ἀγνώστου ἄλλοθεν πάτρας τῶν Διωνιδῶν, ἑλκούσης τὸ ὄνομα ἔκ τινος Λίωνος. Πρβλ. ἀνάλογον σχηματισμὸν εἰς van Gelder, ἔ. ἀ. σελ. 363 καὶ 364: *Ἔρατος* – *Ἐρατίδαι* (Πινδ. Ὀλ. VII, 93) – *Ἐρατίδειοι*.

Εἰκ. 6. Ἐπιγραφὴ ἐπὶ τῆς ἑτέρας ὄψεως τοῦ βάθρου τῆς εἰκόνος 5.

Στ. 10. *Ἀθαναϊστᾶν* καὶ ὄχι *Παναθαναϊστᾶν*, διότι ὁ τύπος εἶναι *Παναθηναϊσταί*. Βλ. Lindos II. ἔνθ. ἀν.

Β) Ἐπὶ τῆς δεξιᾶς ἕδρας τοῦ βάθρου ὑπάρχει δευτέρα ἐπιγραφὴ κεχαραγμένη κατὰ μεταγενεστέραν χρῆσιν τούτου (εἰκ. 6). Ὕψος γραμμάτων 0,022-0,023 μ.

Ὁ δᾶμος ὁ Ρ]*οδίω*[ν
(Τὸν δεῖνα)]*Ἡλιοδώρο*[υ
Θ]*εοῖς*

Γραφὴ τέλους Β΄. αἰ. ἢ Γ΄. αἰ. μ.Χ. διὰ τὸ χαρακτηριστικὸν σχῆμα τοῦ ω βλ. Lindos II, ἀρ. 465 C κ.ἑ.

BE 930. Μικρὸν τεμάχιον ἐνεπιγράφου πλακὸς ἐκ κυανοτέφρου λίθου μὲ κεραμόχρουν ὀξείδωσιν, διαστ. 0,075×0,06×(μέγ. πάχ.) 0,025, περατουμένης ἀριστερά. Εὑρέθη εἰς στρατιωτικὸν ὄρυγμα ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως, ὀλίγα μέτρα Β.Δ. τοῦ ἐπισκευαζομένου μέσου νυμφαίου. Ὕψος γραμμάτων 0,006 μ., τοῦ ο 0,005 μ. Ὡραῖα γράμματα 4ου αἰ. (εἰκ. 7).

[Ἔδοξε ταῖ βουλαῖ καὶ τωῖ]
δάμωι[
ὅκα μή[
τὸ δ' ἀ[

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φρου[ρ ;
περὶ τῶ[ν
π]ερ[ί

BE 912. Τεμάχιον ἐνεπιγράφου ἀναθηματικοῦ βάθρου, εὑρεθὲν ἐπὶ τῆς

Εἰκ. 7. Τμῆμα ἐπιγραφῆς ἐκ ψηφίσματος (;).

βορείου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως, μεταξὺ τῶν ὑλικῶν μιᾶς τῶν κατεδαφι-

Εἰκ. 8 Ἐπιγραφὴ ἐξ ἀναθηματικοῦ βάθρου.

σθεισῶν οἰκιῶν, βλ. ἀνωτέρω. Διαστ. 0,28 × 0,24 × 0,18 μ. (ὕψος). Ὕψος γραμμάτων 0,019 μ., τοῦ ο 0,012 μ. Ἐνιαχοῦ μικροὶ ἀκρέμονες. Γραφὴ α΄ ἡμίσεος Γ΄΄ αἰ. π.Χ. (εἰκ. 8).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀλέξων Ἀ[
Ἀγλούμβροτ[ος
Γυμνασιαρ[χήσαντες
κλπ.

Διὰ τὸν τύπον βλ. MAIURI, Nuova Silloge ἀρ. 36, σελ. 47, ἐκ τῆς Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Κατώφλιον θύρας εὑρεθὲν ἐπὶ τῆς βορείου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως μεταξὺ τῶν ὑλικῶν κατεδαφισθείσης οἰκίας, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἡ ἐν τῇ εἰκόνι 9 χριστιανικὴ ἐπιγραφή, χαραχθεῖσα ἐπ' αὐτοῦ προφανῶς, ὅτε εὑρίσκετο εἰς δευτέραν, ἄσχετον πρὸς τὴν πρώτην, χρῆσιν. Ἡ ἐπιγραφὴ ἀναλύεται ὡς ἑξῆς:

Φῶς Χριστοῦ
Φαίνει πᾶσι
Ἰωάννης
Χριστὸς
Πρόδρομος Νικᾷ;

Εἰκ. 9. Βυζαντινὴ ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἀρχαίου κατωφλίου.

Ὑπενθυμίζεται, ὅτι πλησίον τοῦ τόπου εὑρέσεως ὑπῆρχεν ἡ βυζαντινὴ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ ἐπιγραφὴ ἴσως ἀνῆκε. (Γ. Σ. Δ.).

β'. ***Ἔρευναι παρὰ τὴν μέσην περιοχὴν τῆς ἀκροπόλεως.*** 1. *Ἀνασκαφὴ πρὸς Α τοῦ σταδίου.* Κατὰ τὸ 1939 ἐπεχειρήθη ὑπὸ τοῦ κ. L. Laurenzi ἔρευνα ἀμέσως βορειοανατολικῶς τοῦ σταδίου, ἔνθα ἀπεκαλύφθη μικρὸν μέρος ἐκτεταμένου κτίσματος, τὸ ὁποῖον συνεχίζεται ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν. Τὸ κτίσμα τοῦτο ἐταυτίσθη ὑπὸ τοῦ ἀνασκαφέως πρὸς τὸ *γυμνάσιον* τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον καὶ ὁ κ. G. Jacopi εἶχεν ὑποθέσει προηγουμένως ὅτι πρέπει νὰ εὑρίσκετο παρὰ τὴν θέσιν ταύτην, παρὰ τὴν ὁποίαν ἀπεκάλυψε σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐνεπιγράφων βάθρων [1].

Κατὰ τὸ 1941 ὁ κ. L. Morricone, ἐπιχειρήσας δοκιμαστικὴν σκαφὴν

[1] Cl Rh. II, σ. 190 ἑξ. Πρβ. L. LAURENZI, Mem. II, σ. 25 ἑξ. Σημείωσιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ *γυμνάσιον* ἀρχαίων χωρίων βλ. εἰς VAN GELDER, ἔ. ἀ. σ. 8.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πλησίον τοῦ νοτίου πέρατος παρακειμένου ἀγροῦ, εἰς ἀπόστασιν 100 μ. νοτιοανατολικῶς τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ κ. Laurenzi, διεπίστωσε τὴν ὕπαρξιν οἰκοδομικῶν λειψάνων, τὰ ὁποῖα, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπόθεσιν περὶ τῆς θέσεως τοῦ γυμνασίου, ἐσκέφθη ὅτι δύνανται νὰ ἀνήκουν εἰς συναφὲς πρὸς τοῦτο κτίσμα, ὡς εἶναι ἡ παλαίστρα κ. λ.

Ἡ δοκιμὴ ἐκείνη, διακοπεῖσα λόγῳ τῶν πολεμικῶν γεγονότων καὶ τῆς καταλήψεως τοῦ χώρου ὑπὸ στρατιωτικῶν, οὐδεμίαν ἔσχε συνέχειαν κατεχώσθησαν δὲ καὶ τὰ ἀποκαλυφθέντα λείψανα, εἰς τρόπον ὥστε, ὅτε, ἐπικειμένης τῆς ἐνάρξεως τῶν ἐφετεινῶν ἐργασιῶν, ὑπεδείχθη ὑπὸ τοῦ παρεπιδημοῦντος εἰς Ῥόδον κ. Morricone ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς παλαιᾶς ἐρεύνης, ἴχνη μόνον τῆς ὑπ' αὐτοῦ σκαφείσης τάφρου διεκρίνοντο. Παρὰ ταύτην ὑπῆρχον δύο σωροὶ λίθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ὡς καὶ ἄφθονα θραύσματα πωροπλίνθων.

Ἡ ὕπαρξις τῶν θραυσμάτων τούτων προεκάλεσε σοβαρὰν ἀνησυχίαν ὡς πρὸς τὴν τύχην τοῦ ὑπὸ τοῦ κ. Morricone εὑρεθέντος τμήματος θεμελίου, ἡ ὁποία εὐτυχῶς, ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὑστέρων ὑπερβολική, μὴ διαπιστωθείσης, μεγάλης τουλάχιστον, βλάβης τῶν κατὰ χώραν κειμένων λειψάνων.

Ὁ τόπος τῆς παλαιᾶς ἐκείνης δοκιμῆς ἐχρησίμευσεν ὡς ἀφετηρία τῆς νέας ἐρεύνης, ἡ ὁποία, ἀμέσως μὲν εἶχεν ὡς σκοπὸν τὴν τακτοποίησιν τῆς καταστάσεως τοῦ ἀγροῦ, ἐν συνεχείᾳ δὲ θὰ ἔπρεπε νὰ λάβῃ μορφὴν συστηματικῆς ἀνασκαφῆς πρὸς ἀποκάλυψιν τῶν παρὰ τὸ στάδιον ἡμιαποκεκαλυμμένων ἢ κεκαλυμμένων σπουδαιοτάτων οἰκοδομῶν.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐξετελέσθη ἡ ἔρευνα χρειάζεται νὰ παρατηρηθοῦν, προκαταρκτικῶς, τὰ ἑξῆς· τὸ ὅλον συγκρότημα τοῦ σταδίου, θεάτρου καὶ τῶν παρακειμένων ἀναλημμάτων, περὶ τῶν ὁποίων ἀνωτέρω ὁ λόγος, κεῖται μεταξὺ δύο πρωτευουσῶν κατὰ πλάτος τῆς ἀρχαίας πόλεως ὁδῶν, ἀνερχομένων μέχρι τοῦ ὀροπεδίου τῆς ἀκροπόλεως (εἰκ. 10, P 15, P 19α)[1], περιλαμβάνεται δὲ ἐντὸς διαστήματος δύο βασικῶν ῥυμοτομικῶν ὑποδιαιρέσεων, ἑκάστης ὑπολογιζομένης εἰς σταδιαίαν περίπου[2],

Ὁ πρὸς Α τοῦ σταδίου ἀντίστοιχος χῶρος, ὁ μεταξὺ τῶν σημειωθεισῶν ἀρχαίων ὁδῶν, διαιρεῖται εἰς δύο ἀκριβῶς ἴσα μέρη (εἰκ. 10, Α-Β)· ἐκ τούτων ἡ ἀπὸ Ν ὑποδιαίρεσις Α, συνεχίζουσα τὴν κλειτύν, ἐντὸς τῆς ὁποίας ἀνωρύχθη ἡ σφενδόνη τοῦ σταδίου, εὑρίσκεται ὑψηλότερον καὶ σχηματίζεται εἰς στενώτερα πεδία. Ἡ ἀπὸ Β ὑποδιαίρεσις Β, κειμένη 8,50 μ. περίπου ὑπὸ τὸ τελευταῖον πεδίον τῆς ὑποδιαιρέσεως Α, εἶναι ἐπίπεδος,

[1] Τὸ σχεδιογράφημα τῆς εἰκόνος 10 ἐλήφθη ἐκ τοῦ ῥυμοτομικοῦ διαγράμματος τῆς Ῥυμ. πίν. Ι, ἔχει δὲ βελτιωθῆ κατὰ τὰς λεπτομερείας τῆς δηλώσεως τῶν πεδίων ἰδίως.

[2] Βλ. Ῥυμ. σ. 19 ὑποσ. 1.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μετὰ μιᾶς ἢ δύο ἐλαφρῶν κλιμακώσεων εἰς τὰ βορειονατολικά.

Περὶ τοῦ τεχνικοῦ χαρακτῆρος τῆς διαμορφώσεως τοῦ εὐρυτάτου ἐνιαίου πεδίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἡ ὑποδιαίρεσις Β, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία· ἡ ἀκριβὴς διχοτόμησις τοῦ ὅλου χώρου, ἐκ τῆς ὁποίας προῆλθε τὸ πεδίον τοῦτο, τὸ κανονικὸν ὀρθογώνιον τὸ ὁποῖον ἐσχημάτιζε, πλαισιού-

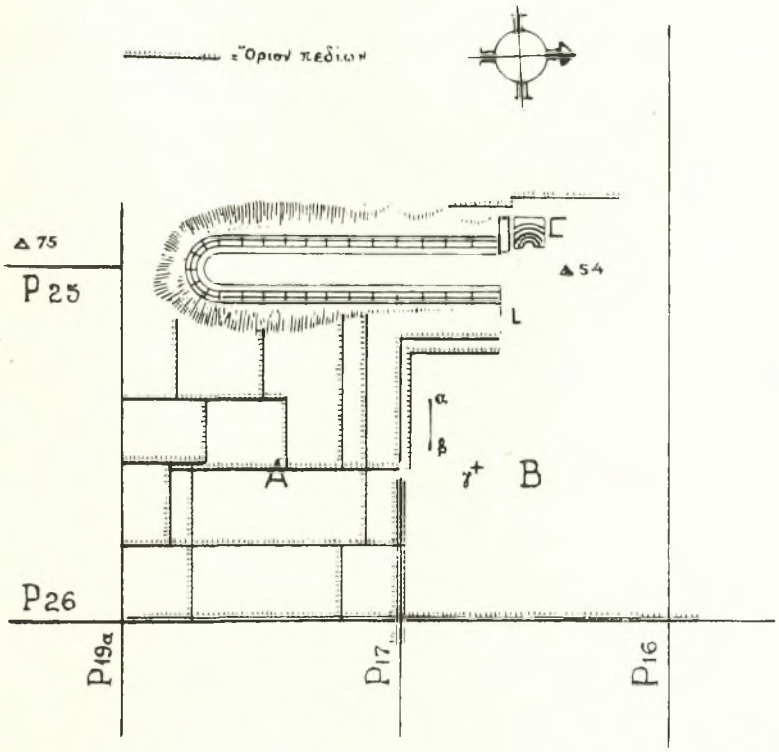

Εἰκ. 10. Σχεδιογράφημα τοῦ χώρου ἀνατολικῶς τοῦ σταδίου (Σχεδ. Δ. Κατσάρη).

μενον ὑπὸ τριῶν ἀρχαίων ὁδῶν (εἰκ. 10, P 14, P 17, P 26), ὡς καὶ ἡ ἐπίπεδος ἐπιφάνειά του, μαρτυροῦν ὅτι πρόκειται περὶ ἀρχαίας κατασκευῆς, γενομένης δ' ἐπὶ μέρους ἀποχωματώσεως καὶ ἰσοπεδώσεως τοῦ φυσικῶς κεκλιμένου ἐδάφους τῆς θέσεως ταύτης. Ἡ εὐρύτης ἀφ' ἑτέρου τῆς ἐπιπέδου ταύτης ἐκτάσεως, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰς διαστάσεις τῶν κανονικῶν πεδίων τῆς περιοχῆς, καθιστᾷ λίαν πιθανὴν τὴν ὑπόθεσιν ὅτι αὕτη κατείχετο ὑπὸ ἐνιαίου κτηριακοῦ συνόλου, στενῶς σχετιζομένου πρὸς τὸ παρακείμενον συγκρότημα τοῦ σταδίου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁ ἀγρός, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐξετελέσθη ἡ ἔρευνα, καταλαμβάνει τὸν παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν γωνίαν τῆς ἐν λόγῳ ὑποδιαιρέσεως Β χῶρον, ἀποτελῶν ἀκανόνιστον ὀρθογώνιον (μῆκ. μέγ. 128 μ. πλ. μέγ. 102 μ.), ὁριζόμενον ἀπὸ Ν ὑπὸ τοῦ ὄχθου τῆς σημειωθείσης ὑποδιαιρέσεως Α, δυτικῶς ὑπὸ ἐπιμήκους ὑψώματος, κειμένου μεταξὺ τοῦ σταδίου καὶ τοῦ ἀγροῦ, ἀπὸ Α δὲ καὶ Β ὑπὸ μανδροτοίχων, συγκειμένων ἐξ ἀρχαίων λίθων καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

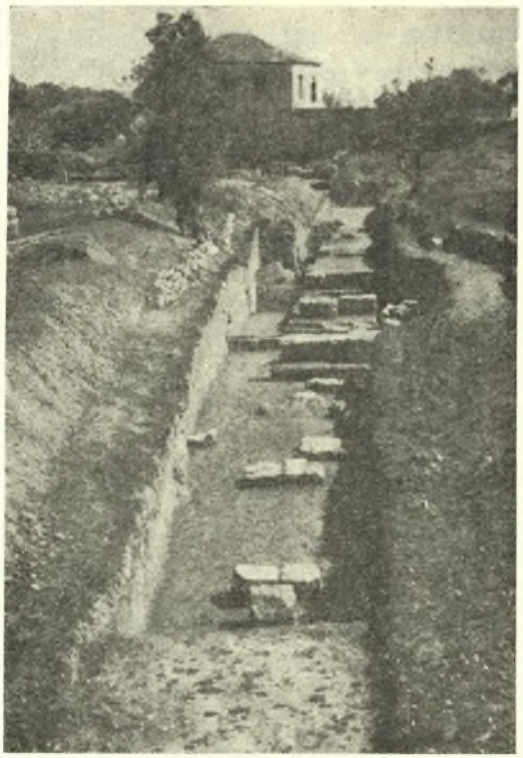

Εἰκ. 11. Συνολικὴ ὄψις τῆς σκαφείσης τάφρου, ἀπὸ Δ.

Εἰς τὸ νοτιώτερον μέρος τοῦ ἀγροῦ ἀνεσκάφη τάφρος, κατευθυνομένη ἀπὸ Α πρὸς Δ, ἀπέχουσα ἀπὸ τοῦ ὄχθου τῆς ὑποδιαιρέσεως Α 16,50 μ. (εἰκ. 11). Τὸ μῆκος τῆς τάφρου εἶναι 85,50 μ. τὸ πλάτος κυμαίνεται μεταξὺ 2,80 καὶ 6,50 μ. τὸ δὲ βάθος της ἀπὸ 1 μ. μέχρι 2,30 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ.

Ἐντὸς τῆς τάφρου, εἰς ἀπόστασιν 34 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ τέρματός της, ἀπεκαλύφθη θεμέλιον, στυλοβάτου ἀσφαλῶς, εἰς μῆκος 39,80 μ. Πρὸς Δ τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος, ἔνθα δὲν ὡλοκληρώθη εἰς βάθος ἡ ἔρευνα κεῖνται εἰς βάθος 1 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν πωρόπλινθοί τινες μετακεκινημέναι (εἰκ. 11). Ἡ ἔρευνα δὲν συνεπληρώθη ἐπίσης ἀπὸ ἀνατολῶν.

Νοτίως τοῦ ἀποκαλυφθέντος θεμελίου, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ μιᾶς στενῆς κλιμακώσεως τοῦ ὄχθου τῆς ὑποδιαιρέσεως Α, ὁριζούσης ἀπὸ τῆς πλευρᾶς ταύτης τὸν ἐξερευνώμενον ἀγρόν, ἡ ἀκριβὴς παρεντιθεμένη ἀπόστασις εἶναι 11,70 μ. διάστημα δηλαδὴ ἀρκετὸν διὰ νὰ περιλάβῃ τὴν παρὰ τὸν στυλοβάτην στοὰν καὶ ἕνα ἀκόμη παρακείμενον κτηριακὸν χῶρον.

Τὸ θεμέλιον, τοῦ ὁποίου ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς διακρίνεται εἰς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν εἰκόνα 12, ἔχει πλάτος 2,47 μ. καὶ σῴζεται μέχρις ὕψους δύο δόμων (συν. 1,09 μ.), συγκειμένων ἐκ μεγάλων πωροπλίνθων (διαστ. μεγ. 1,45 × 0,93). Ὁ κατώτερος δόμος (ὕψ. 0,50 μ.) ἐδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους, κειμένου εἰς βάθος 2 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, Ὁ ἀνώτερος δόμος (ὕψ. 0,54 μ.), σῴζεται κυρίως εἰς τὸ μέσον τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος.

Παρὰ τὴν βόρειον πλευρὰν τοῦ θεμελίου, εἰς ἀπόστασιν 39,80 μ. ἀπὸ τοῦ δυτικοῦ πέρατος τῆς τάφρου, ἀπεκαλύφθη εἰς μῆκος 3,30 μ. μικρὸς

Εἰκ. 12. Τὸ ἀποκαλυφθὲν θεμέλιον.

ὑπόγειος ἀγωγός, κείμενος εἰς τὸ ἐπίπεδον τοῦ κατωτέρου δόμου καὶ κατευθυνόμενος ἐκ Ν πρὸς Β. Ὁ ἀγωγὸς οὗτος (πλ. 0,35 μ. βάθ. 0,28 μ.), ὁ ὁποῖος εἶναι κατεσκευασμένος διὰ πωρίνων πλακῶν, ἐχρησίμευε προφανῶς πρὸς ἀποχέτευσιν τῶν ὑδάτων τοῦ οἰκοδομήματος.

Ἀπὸ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἀγροῦ, εἰς τὴν βάσιν τοῦ μανδροτοίχου, τοῦ ὁρίζοντος αὐτόν, ἐσχηματίζετο ἔξαρσις τοῦ ἐδάφους, ὕψους μέχρις 1,80 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας καὶ πλάτους 2 μέχρι 2,50 μ. Ἡ ἔξαρσις αὕτη ἀνεσκάφη, καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ ἀγροῦ περίπου, ἀπεκαλύφθησαν δὲ ὑπ' αὐτὴν τμήματα μεταγενεστέρων τοίχων καὶ ἐντετειχισμένα ἢ κα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τακείμενα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη. Οἱ τοῖχοι οὗτοι ἀκολουθοῦν τὸν προσανατολισμὸν τοῦ ἀρχαίου ὁδικοῦ δικτύου τῆς πόλεως, τὸ ὁποῖον ἀκολουθεῖ καὶ ὁ ὑπερκείμενος μανδρότοιχος. Ἡ ἐκ τούτου δικαιολογουμένη ὑπόθεσις ὅτι αἱ μεταγενέστεραι κατασκευαὶ ἑδράζονται ἴσως ἐπὶ ἀρχαίων λειψάνων, θέλει ἐλεγχθῆ κατὰ τὴν εἰς βάθος ἐξερεύνησιν τοῦ ἀνατολικοῦ χώρου, ἐν συνεχείᾳ τῆς ἤδη συντελουμένης ἐξερευνήσεως τῆς νοτίου τάφρου.

Ἄφθονα εἶναι πρὸς τούτοις τὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ τὰ ἐν γένει ἐκ τῆς ἀνωδομίας προερχόμενα τεμάχια, τὰ ὁποῖα ἀπεκαλύφθησαν κατὰ τὴν νέαν ἔρευναν καὶ τὴν προηγηθεῖσαν δοκιμήν, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ περισυλλεγέντα ἢ σημειωθέντα περὶ τὸν ἀνασκαπτόμενον χῶρον. Ἅπαντα τὰ μέλη ταῦτα ἐμφανίζουν ὁμοιογένειαν καθιστῶσαν εὐχερῆ τὴν διάκρισίν των μεταξὺ ἄλλων τεμαχίων τῆς περιοχῆς καὶ μὴ ἐπιτρέπουσαν ἀμφιβολίαν περὶ τῆς προελεύσεώς των ἐκ τοῦ αὐτοῦ οἰκοδομήματος.

Εἰκ. 13. Κιονόκρανον ἐκ τῶν εὑρεθέντων παρὰ τὸ θεμέλιον.

Σημειοῦνται ἐνταῦθα τὰ κάτωθι περὶ τῶν χαρακτηριστικωτέρων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ μελῶν.

Μεταξὺ τῶν δωρικῶν μελῶν ἐξ ἐπιχωρίου πώρου ὑπάρχουν 33 σπόνδυλοι ἢ μεγάλα τμήματα σπονδύλων ὕψους μεγ. 1,33 μ. διαμ. μεγ. 0,835 μ. μετὰ τοῦ κονιάματος, ἔχοντος συνήθως πάχος 0,01 μ. Τῶν κιόνων, εἰς τοὺς ὁποίους ἀνῆκον οἱ σπόνδυλοι, ἡ περιφέρεια διεμορφοῦτο καθ' ὅλον τὸ ὕψος εἰς 20 ἕδρας ἀντὶ ῥαβδώσεων. Εἷς τῶν σπονδύλων, ὁ ἐμφανίζων τὴν σημειωθεῖσαν μεγίστην διάμετρον, ἀπεκαλύφθη κατακείμενος ἐντὸς τῆς σκαφείσης τάφρου, βορείως τοῦ θεμελίου. Παρ' αὐτὸν ἀπεκαλύφθη καὶ εἷς τῶν ἰωνικῶν σπονδύλων.

Δωρικὰ κιονόκρανα ὑπάρχουν 3. Ἐκ τούτων τὸ ἀρτιώτερον σωζόμενον τῆς εἰκόνος 13 ἐχρησίμευεν ὡς κάλυμμα φρέατος οἰκίας, κειμένης ὑπὲρ τὸ ἀνασκαφὲν θεμέλιον, τῆς ὁποίας τὰ ἐρείπια καθηρέθησαν κατὰ τὴν ἐφετεινὴν ἀνασκαφήν.

Τὸ κιονόκρανον τοῦτο ἔχει ὕψος 0,364 μ., ἐκ τοῦ ὁποίου 0,081 μ. τὸ ὕψος τοῦ ἐχίνου καὶ 0,128 μ. τοῦ ἄβακος, μετὰ τοῦ τερματίζοντος αὐτὸν ἄνω κυματίου. Ἡ διάμετρος τῆς ἕδρας τοῦ ὑποτραχηλίου, ἄνευ κονιάματος, εἶναι 0,688 μ. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἕδρας ὑπάρχει ἡ συνήθης τετράγωνος ὀπή, πλάτ. 0,095 μ., βάθ. 0,055 μ. Ὁ ἄβαξ ἔχει πλάτος, ἄνευ κονιάματος 0,925 μ.· ἐπὶ τῆς ἕδρας του τὸ μέσον κατέχει ἡ συνήθης κυκλοτερὴς ἐλαφρὰ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἔξαρσις (διάμ. 0,74 μ.), πρὸς ἀπαλλαγὴν τῶν ἀκμῶν τοῦ ἄβακος ἀπὸ τοῦ βάρους τοῦ ἐπιστυλίου. Εἰς τὸ κέντρον τῆς ἕδρας ὑπάρχει ὀρθογώνιος ὀπή (0,155 × 0,85 × 0,047 μ.).

Πλίνθοι τριγλύφου ἀπεκαλύφθησαν μέχρι τοῦδε 3 καὶ τεμάχια 2 ἄλλων. Ἐκ τῶν πλίνθων τούτων αἱ δύο εὑρίσκονται πρὸς τὸ παρὸν ἐκτισμέναι εἰς τοὺς μεταγενεστέρους τοίχους, τοὺς ἀποκαλυφθέντας παρὰ τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ ἀγροῦ. Δυνατή, ὡς ἐκ τούτου, εἶναι ἡ ἐξέτασις μόνον τῆς εἰς τὴν εἰκόνα 17, ἡ ὁποία, περατουμένη δεξιά, ἔχει μῆκος 1,26 μ. ὕψος 0,625 μ. καὶ πάχος 0,46 μ. Τὸ πλάτος τῆς τριγλύφου εἶναι 0,40 μ. τὸ δὲ ὕψος 0,45 μ.

Εἰκ. 14. Πωρόπλινθος μετὰ τριγλύφου.

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω ὑπάρχει, εὑρεθεῖσα μεταξὺ τῶν λίθων τῶν παρὰ τὴν τάφρον, καὶ αὐτοτελῶς εἰργασμένη τρίγλυφος, ῥαδινωτέρων διαστάσεων· ὕψους 0,60 μ., πλάτους 0,32 μ., πάχους 0,425 μ.

Γείσου δωρικοῦ ὑπάρχει ἡ εἰς τὴν εἰκόνα 18 πλίνθος, μήκους 1,01 μ. βάθους 0,90 μ., ὕψους 0,46 μ.

Ἰωνικῶν κιόνων, πωρίνων ἐπίσης, ἀπεκαλύφθησαν 5 σπόνδυλοι ἢ τμήματα σπονδύλων, ἐχόντων 24 ῥαβδώσεις. Οἱ σπόνδυλοι οὗτοι ἔχουν μέγιστον ὕψος 1,58 μ., μεγ. διάμετρον 0,65 μ. ἀπὸ ῥαβδώσεως εἰς ῥάβδωσιν μετὰ τοῦ κονιάματος, συνήθους πάχους 0,025 μ. Εἷς τῶν σπονδύλων ἀπεκαλύφθη, ὡς ἐσημειώθη ἤδη, κατακείμενος μετὰ ἑτέρου δωρικοῦ πρὸ τοῦ ἀνασκαπτομένου θεμελίου.

Κιονοκράνου ἰωνικοῦ πωρίνου εὑρέθη, πρὸς τὸ παρόν, τμῆμα μόνον ἕλικος ἐξ ἀριστερᾶς σπείρας.

Εὑρέθησαν πρὸς τούτοις· τμῆμα ἰωνικοῦ ἡμικίονος, ὡς καί τινα τμήματα κιονίσκων (διαμ. περ. 0,43 μ.) ἀρραβδώτων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πωρόπλινθοι ἐξ ἀνωδομίας ὑπάρχουν πολλαί, μεταξὺ δὲ τῶν λίθων τῶν μεταγενεστέρων τοίχων, τῶν ὁποίων δὲν εἶναι πρὸς τὸ παρὸν δυνατὴ ἡ διάλυσις, διακρίνονται μέλη μὴ δυνάμενα νὰ ἐξετασθοῦν, πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ σχήματός των.

Σημαντικὸς ἀριθμὸς πλακῶν ἐκ λαρτίου λίθου εὑρέθη κατὰ τὴν παλαιὰν καὶ τὴν νέαν ἔρευναν, τεμάχια δέ τινα ἀπεκαλύφθησαν ἐφέτος μεταξὺ τῶν λίθων τοῦ θεμελίου. Χρειάζεται νὰ μελετηθοῦν αἱ πλάκες αὗται ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ πώρινα μέλη, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς ἀνήκουν εἰς τὸ οἰκοδόμημα, διὰ νὰ κριθῇ ποῖα ἐξ αὐτῶν προέρχονται ἐκ βάθρων καὶ ποῖα ἐκ τοῦ οἰκοδομήματος.

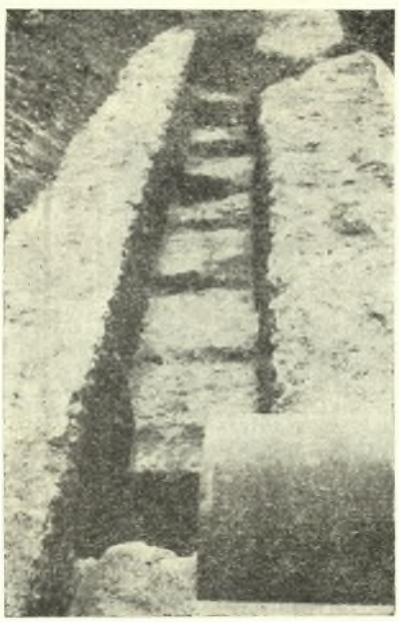

Εἰκ. 15. Ἀρχαῖος ὑπόνομος, ἀποκαλυφθεὶς ὑπὸ τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν.

Ἡ σημειωθεῖσα ἀνωτέρω ὁμοιογένεια τῶν ἀποκαλυφθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, ἀπὸ ἐπόψεως τεχνοτροπίας ἐκδηλοῦται κυρίως εἰς τὴν κυριαρχίαν τῶν ἐπιπέδων, καθέτως ἢ λοξῶς τετμημένων ἐπιφανειῶν, χωριζομένων δι' ἐλαφρῶν γωνιωδῶν μεταβάσεων. Ὁ χαρακτὴρ οὗτος, ἐμφανέστερον ἐκδηλοῦται εἰς τὸν πρισματικὸν σχηματισμὸν ὁλοκλήρου τοῦ δωρικοῦ κίονος, οὐσιωδῶς διαφέροντα τῆς συνηθεστέρας ἐπὶ μέρους πρισματικῆς διαμορφώσεως[1], προδίδεται δὲ καὶ εἰς πᾶσαν λεπτομέρειαν τῶν κυρίως γνωστῶν δωρικῶν μελῶν· εἰς τὴν πέραν τοῦ συνήθους κεκλιμένην ἄνοδον τοῦ ἐχίνου, τὴν παρέχουσαν εὐρυτέραν ἐπιφάνειαν εἰς αὐτὸν καὶ πλάτος εἰς τὸ κιονόκρανον, εἰς τὸν τονισμὸν τοῦ μετώπου τοῦ ἄβακος διὰ τοῦ κυματίου, εἰς τὴν σχεδὸν εὐθύγραμμον, λοξὴν κατατομὴν

[1] Ἐν σχέσει πρὸς δείγματα συγγενῆ, ἐμφανιζόμενα εἰς κέντρα σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἑλληνιστικὴν Ῥόδον πρβ. D. S. ROBERTSON, A Handbook of Greek and Roman Architecture[2] (Cambridge 1945) σ. 160. Βλ. καὶ Altertümer von Pergamon, IX (Berlin 1937) σ, 35, 64. Περὶ τῶν δηλιακῶν παρεμφερῶν δειγμάτων βλ. Délos, J. CHAMONARD, Le Quartier du Théatre (Paris 1922), σ. 249, πίν. XXVII. Πρβ. καὶ αὐτ. CH. PICARD, L'Établissement des Poseidoniastes de Bérytos σ. 39 κ. ἀ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῆς σίμης, τῶν κυματίων καὶ τῶν λοιπῶν καθ' ὕψος διαμορφώσεων, εἰς τὴν εὐρύτητα τῶν ταινιῶν κ.λ.

Εἶναι προφανὲς ὅτι δὲν πρόκειται ἁπλῶς περὶ τῆς συνήθους ἑλληνιστικῆς τάσεως πρὸς σχηματικὴν ἀπόδοσιν τῶν μορφῶν, ἀλλὰ μᾶλλον περὶ συνεποῦς τεχνοτροπίας, βασισθείσης ἐπὶ τῆς τάσεως ταύτης.

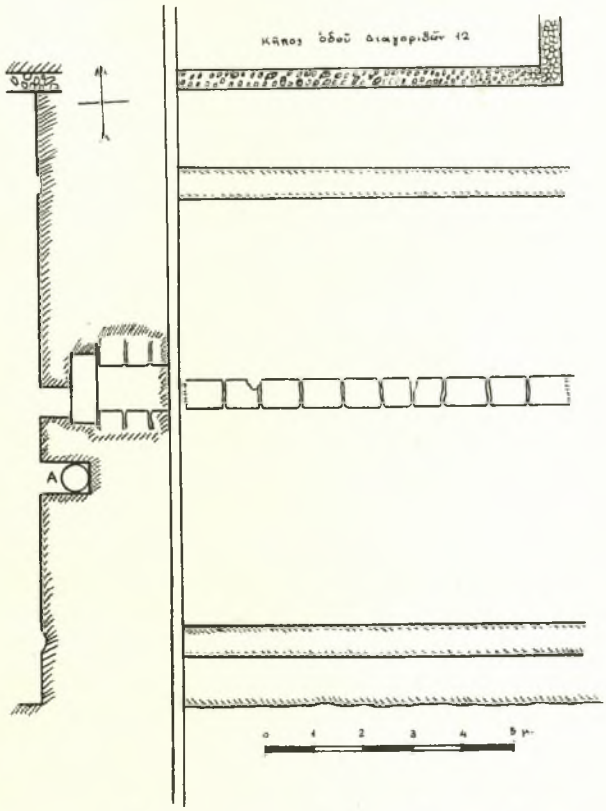

Εἰκ. 16. Ἡ θέσις τοῦ ἀποκαλυφθέντος ὑπονόμου ὑπὸ τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν. (Σχεδ. Π. Λαζαρίδου).

Περὶ τοῦ σχήματος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, πολὺ δὲ περισσότερον περὶ τοῦ προορισμοῦ του, οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετ' ἀσφαλείας, πρὸς τὸ παρόν. Ὁμοίως δὲν δύναται νὰ κριθῇ, ἄνευ ἐξερευνήσεως τοῦ παρεντιθεμένου χώρου, ἡ σχέσις τῶν ἀποκαλυφθέντων λειψάνων πρὸς τὰ παλαιότερον ὑπὸ τοῦ κ. Laurenzi ἀνασκαφέντα, περὶ τῶν ὁποίων ἔχει γίνει λόγος ἀνωτέρω.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

2. *Ἀποκάλυψις ὑπονόμου εἰς τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν.* Κατὰ τὴν διάνοιξιν τάφρου πρὸς τοποθέτησιν ἀποχετευτικῶν σωλήνων ὑπὸ τοῦ Δήμου Ῥοδίων, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν βορειοανατολικῶς τῆς περιγραφείσης ἀνασκαφῆς, ὑπὸ τὴν ὁδὸν Διαγοριδῶν, τὴν φέρουσαν εἰς τὸ στάδιον καὶ τὴν ἀκρόπολιν, ἀπεκαλύφθη, πρὸ τοῦ περιβόλου τῆς ὑπ' ἀριθμ. 12 οἰκίας, εἰς βάθος 0,60 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς ὁδοῦ, τμῆμα ὑπονόμου, ἐρευνηθὲν ἐν συνεχείᾳ διὰ μικρᾶς σκαφῆς.

Πρὸς συμπλήρωσιν τῶν στοιχείων τῶν παρεχομένων διὰ τῶν εἰκόνων 15, 16, σημειοῦνται τὰ ἑξῆς· τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα τοῦ ὑπονόμου, μήκους 7,50 μ. συνεχίζεται κατ' ἀμφότερα τὰ ἄκρα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως. Ἡ διεύθυνσίς του πρὸς A - NA 93° εἶναι ἡ κανονικὴ τῶν κατὰ πλάτος ὁδῶν τῆς ἀρχαίας πόλεως.

Ὁ ὑπόνομος ἔχει πλάτος 0,88 μ. ἀνεσκάφη δὲ μέχρι βάθους 1,60 μ. ἀπὸ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ καλύμματός του. Ἡ σκαφὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ προχωρήσῃ πέραν τοῦ σημείου τούτου, πρὸς διαπίστωσιν ὅλου τοῦ βάθους τῆς κατασκευῆς ἄνευ τῆς λήψεως μέτρων ἀσφαλείας, συνεπαγομένων τὴν παρακώλυσιν τῆς κυκλοφορίας ἐπὶ σημαντικὸν χρόνον, τοῦτο δέ, πρὸς τὸ παρόν, δὲν ἐκρίθη ἀπαραίτητον.

Οἱ πωρόπλινθοι (1,40 × 0,55 μ.), διὰ τῶν ὁποίων ἔχει κατασκευασθῇ ὁ ὀχετός, κατὰ τὸν ἰσόδομον τρόπον, ἄνευ συνδετικῆς ὕλης, εἶναι καλῶς ἐπεξειργασμέναι, τὸ δὲ ὀρθογώνιον σχῆμα τοῦ ἀνοίγματός του πρέπει νὰ θεωρηθῇ μᾶλλον ὡς ἔνδειξις πρὸς χρονολόγησιν τῆς κατασκευῆς ὁπωσδήποτε παλαιότερον ἄλλων ἐντὸς τῆς πόλεως ἀποκαλυφθέντων ὑπογείων ὑστεροελληνιστικῶν ἀγωγῶν, ἀπολῃγόντων ἄνω εἰς ἀνοικτὸν τόξον.

Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ ἀποκαλυφθέντος τμήματος τούτου τοῦ ὑπονόμου, ὡς ἐνισχύοντος τὰς ὑπαρχούσας ἐνδείξεις πρὸς ἀπόδοσιν εἰς τὴν ἀρχαιότητα τῆς χαράξεως τῆς παλαιᾶς ὁδοῦ, ἡ ὁποία ἀπετέλεσε τὴν βάσιν τῆς διαμορφώσεως τῆς ὁδοῦ Διαγοριδῶν, ἔχει γίνει ἤδη λόγος ἀλλαχοῦ [1].

Β'. ΕΡΕΥΝΑΙ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΚΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ ΠΟΛΙΝ

α'. ***Δυτικὴ περιοχὴ τῆς πόλεως.*** 1. *Εἰς τὸν «Συνοικισμὸν Ἐργοτοὺπαλλήλων».* Παρὰ τὴν ὁδὸν Χειμάρρας, κατόπιν τῆς ἀνευρέσεως ἑλληνιστικῶν τινων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, κατὰ τὴν διάνοιξιν ἀσβεστολάκκου, ἐξετελέσθη δοκιμαστικὴ σκαφή, ἀποκαλύψασα τὰ εἰς τὰς εἰκόνας 17, 18 φαινόμενα λείψανα.

Τὸ ἐρευνηθὲν σκάμμα (10 × 11 μ.) εὑρίσκεται 42 μ. βορείως τῆς ὁδοῦ

[1] Ῥυμ. σ. 17.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Χειμάρρας καὶ 4,50 μ. δυτικῶς τῆς οἰκίας, τῆς ὁριζούσης ἀπὸ Β τὴν μικρὰν κεντρικὴν πλατεῖαν τοῦ οἰκισμοῦ. Εἰς βάθος ἡ σκαφὴ ἔφθασεν, ὅπου τοῦτο ἦτο δυνατόν, μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἀργιλλώδους ἐδάφους, κειμένου 1,75 μ. ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν.

Τὰ παλαιότερα τῶν λειψάνων δηλοῦνται εἰς τὸ σχέδιον τῆς εἰκ. 18 διὰ λοξῆς σκιάσεως, εἶναι δὲ ταῦτα τὰ Α - Α 2 τμήματα θεμελίων καὶ μέρος δεξαμενῆς Α - Α 5, ὁριζομένης ὑπὸ τοῦ τοιχίσκου Α 3, τῆς ὁποίας ὁ πυθμὴν (Α 4 - 5) σχηματίζεται διὰ μικρῶν ἀκανονίστων λιθίνων πλακιδίων. Πρὸς τὴν δεξαμενὴν ταύτην σχετίζεται πιθανῶς καὶ ὁ ἀνοικτὸς ἀγωγὸς Α 6. Τὸ θεμέλιον

Εἰκ. 17. Δοκιμαστικὴ σκαφὴ παρὰ τὴν ὁδὸν Χειμάρρας ἀπὸ ΝΑ.

Α - Α 2 ἑδράζεται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, σύγκειται δὲ ἐκ πωροπλίνθων, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εὑρισκομένων εἰς δευτέραν χρῆσιν. Κυρίως σῴζεται ὁ κατώτερος δόμος, πλὴν τοῦ μέρους Α 1 (πλάτ. 1,45, ὕψ. 1,08 μ.), ἔνθα ὑπάρχει καὶ δεύτερος δόμος, ὁ ὁποῖος πρέπει νὰ ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀνωδομίαν.

Τὰ λοιπὰ λείψανα ἀνήκουν εἰς ὑπερκείμενον κτίσμα, τὸ ὁποῖον κατέλαβε τὸν χῶρον περὶ τὸ τέλος τῆς 1ης ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς 2ας ἑκατονταετηρίδος μ. Χ. Τμῆμα ψηφιδωτοῦ, σῳζόμενον εἰς τὸ μέσον περίπου τοῦ νοτίου ἡμίσεος τοῦ σκάμματος (Ψ), παρέχει τὸ ἐπίπεδον τοῦ κτίσματος τούτου, τὸ ὁποῖον ἔκειτο 1,10 μ. ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Τὸ μωσαϊκόν, κατεσκευασμένον διὰ ψηφίδων ἀκανονίστου τετραγώνου σχήματος (0,008 μ. περ.),

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διηρεῖτο εἰς κίτρινα (κ) καὶ λευκὰ (λ) πεδία, τῶν ὁποίων διεσώθησαν τμήματα, χωριζόμενα διὰ κυανομελαίνων καὶ μιᾶς, ἀπὸ Ν, κεραμόχρου ταινίας. Οἱ τοῖχοι τοῦ κτίσματος σύγκεινται κυρίως ἐκ λίθων παλαιοτέρων οἰκοδομῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πώρινα τμήματα ἑλληνιστικῶν δωρικῶν καὶ ἰωνι-

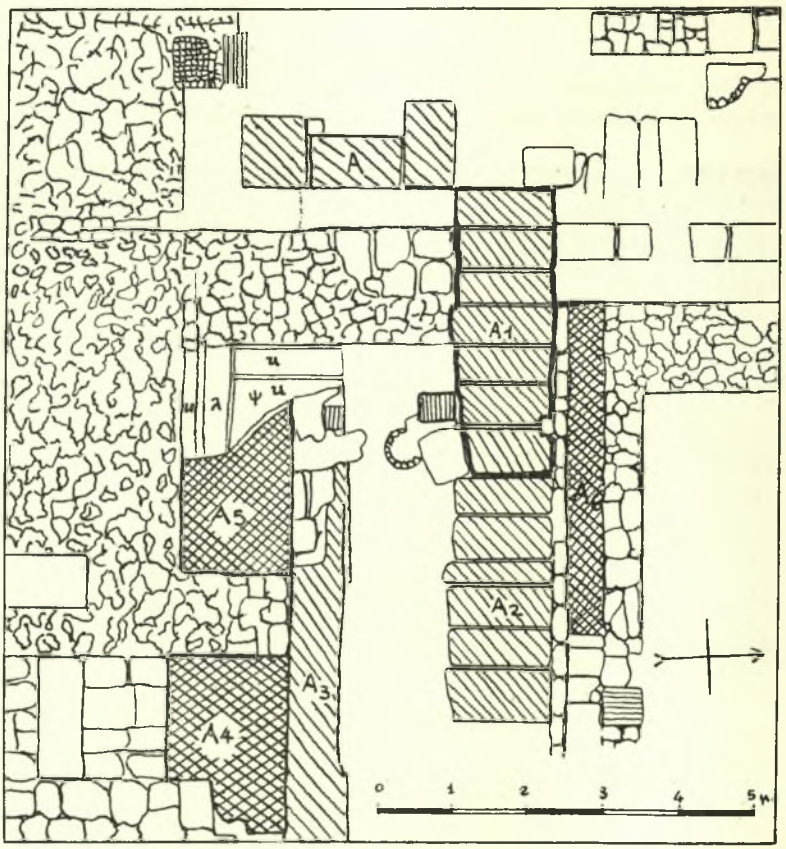

Εἰκ. 18. Σχεδιογράφημα τοῦ σκάμματος παρὰ τὴν ὁδὸν Χειμάρρας. (Σχεδ. Π. Λαζαρίδου).

κῶν κιόνων, διαφόρων διαστάσεων, προερχόμενα ἐκ δύο τουλάχιστον ἢ τριῶν οἰκοδομῶν.

Καθ' ὅλον τὸ βάθος τοῦ σκάμματος ἐνεφανίσθησαν ἀναμεμειγμένα ὄστρακα, χρονολογούμενα κυρίως ἀπὸ τοῦ 2ου π. Χ. μέχρι τοῦ 2ου μ. Χ. αἰῶνος, ὡς καί τινα μεταγενέστερα, μὴ ὑπερβαίνοντα ὅμως τὴν ἐποχὴν τῆς ὑστέρας ῥωμαιοκρατίας. Ἡ διαπίστωσις αὕτη ἐνισχύει τὴν ἤδη ἐκφρασθεῖ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

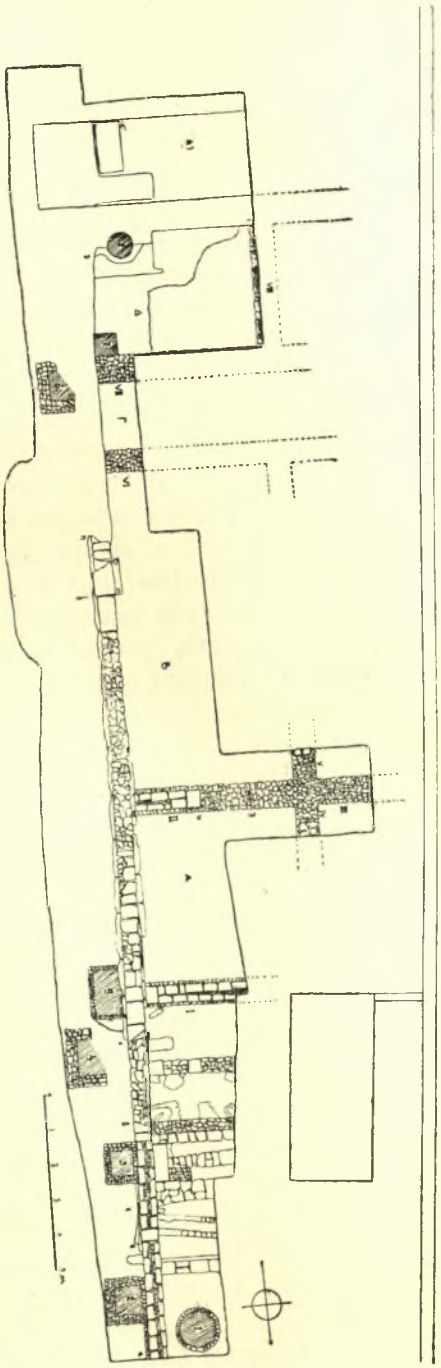

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

σαν ὑπόθεσιν, περὶ πρωίμου περιορισμοῦ τῆς πόλεως ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν της ὁρίων [1].

Ἡ ἐν γένει κατάστασις, ὡς καὶ ἡ ποιότης τῶν ὡς ἄνω ἀποκαλυφθέντων λειψάνων δὲν ἐκρίθησαν ὡς δικαιολογοῦσαι τὴν περαιτέρω διεύρυνσιν τῆς ἐρεύνης εἰς τὴν θέσιν ταύτην, ἡ ὁποία θὰ ἀπῄτει τὴν ὑπέρβασιν δυσχερειῶν, καταβολὴν ἀποζημιώσεων κ. λ. δυσανάλογων πρὸς τὴν σημασίαν τῶν ἀναμενομένων ἀποτελεσμάτων.

β'. ***Νότιος περιοχὴ τῆς πόλεως.*** 1. *Οἰκοδόμημα παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον.* Ἡ ἀνεύρεσις λειψάνων τοίχου, κατὰ τὴν ἐκσκαφὴν βόθρου ἐντὸς τοῦ περιβόλου τοῦ παλαιοῦ Βενετοκλείου Γυμνασίου, τοῦ στεγάζοντος σήμερον τὸ Γυμνάσιον Θηλέων, παρέσχε τὴν ἀφορμὴν εἰς τὴν διενέργειαν ἐρεύνης, μὴ περατωθείσης εἰσέτι, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνεσκάφη τὸ ἀνατολικὸν μέρος, μετὰ τῆς νοτιοανατολικῆς γωνίας οἰκοδομήματος συνεχιζομένου ἀπὸ Β καὶ Δ ὑπὸ τὴν ἐπίχωσιν (πίν. ΙΙ) [2].

Συνοψίζονται ἐνταῦθα τὰ μέχρι τοῦδε ἀποτελέσματα· τὰ ἐρευνηθέντα λείψανα ἀνήκουν εἰς τρεῖς τουλάχιστον σαφῶς διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων οἰκοδομικὰς περιόδους, μετά τινων ἐνδιαμέσων ἐπὶ μέρους μετασκευῶν. Ὁ ἀποκαλυφθεὶς μέχρι μήκους 33,25 μ. ἀνατολικὸς ἐξωτερικὸς τοῖχος τοῦ οἰκοδομήματος (α - θ) διατηρεῖ κυρίως ἐκ τῆς παλαιοτέρας περιόδου τὸ εἰς τὴν εἰκόνα 19 φαινόμενον τμῆμα δ - ε. Τοῦ βορειοτέρου τμήματος α - δ ἀνήκει εἰς τὴν περίοδον ταύτην μέρος μόνον τοῦ θεμελίου ἴσως, ἐνῷ ἀπὸ Ν σῴζεται ἁπλῶς ἡ ἰσοπεδωμένη εἰς τὸν βράχον βάσις τοῦ τοίχου (η - θ), πρὸς τὴν ὁποίαν ἐφάπτονται οἱ βαθύτερον ἐδραζόμενοι ἐγκάρσιοι τοῖχοι VI καὶ VII. Τοῦ νοτίου ἐξωτερικοῦ τοίχου σῴζεται, κατὰ τὸ ἀποκαλυφθὲν τμῆμα θ - ι, ἡ ἐκ βράχου ἐπίσης βάσις, ἀποκεκομμένη, ὡς ἐκ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτῆς λατομήσεων (βλ. κατωτέρω) ἐν εἴδει τοίχου, πλάτους 0,85 μ. καὶ βάθους 2,20 μ. ὑπὸ τὸ φυσικὸν ἔδαφος.

Τὸ καλύτερον σῳζόμενον τμῆμα δ - η (εἰκ. 19) εἶναι κατεσκευασμένον ἐκ πώρου ἐπιτοπίου λατομήσεως, σύγκειται δὲ ἐκ τριῶν μονοπλίνθων δόμων θεμελίου (συν. ὕψ. 1,16 μ. πλ. 0,65 μ.), ἐδραζομένου ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους εἰς βάθος 3 μ. ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας καὶ δύο μονοπλίνθων ἐπίσης δόμων ἀνωδομίας (συν. ὕψ. 1,24 μ. πλ. 0,50 μ.), ἐκ τῶν ὁποίων ὁ ἀνώτερος διατηρεῖ δύο μόνον πλίνθους παρὰ τὸ βόρειον ἄκρον τοῦ τμήματος.

Αἱ ἐπιμελέστερον εἰργασμέναι πλίνθοι τοῦ δόμου τῆς εὐθυντηρίας διατηροῦν ἄτμητον τὸ ἄπεργον. Ὁ ἐπ' αὐτῶν βαίνων δόμος τῆς ἀνωδομίας σῴζει 10 πλίνθους (ὕψ. 0,64 μ. μῆκ. 1,29 - 1,37 μ. πάχ. 0,495 μ.), ἐκ

[1] Βλ. ἔκθ. Ι σ. 232 ὑποσ. 2.

[2] Τὸ σχέδιον τοῦ πίνακος ΙΙ ἐξετελέσθη ὑπὸ τοῦ κ. Π. Λαζαρίδου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τῶν ὁποίων ἡ τελευταία ἀπὸ Ν σχηματίζει ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς πλευρᾶς, παρὰ τὸ νότιον πέρας, τὴν βάσιν σταθμοῦ θύρας, διὰ ταινιοσχήμου ἐξοχῆς πλάτους σφζ. 0,23 μ. Τῆς θύρας ταύτης, τῆς ὁποίας σῴζεται τὸ ἥμισυ τοῦ κατωφλίου (ζ-η), τὸ ἀρχικὸν πλάτος τοῦ ἀνοίγματος ὑπολογίζεται εἰς 1,60 μ. περίπου. Αἱ πλίνθοι τοῦ ἀνωτέρου δόμου ἔχουν ὕψος 0,61 μ.

Ἐκ τῶν ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος μερικῶς ἀποκαλυφθέντων τοίχων παλαιοὶ φαίνεται ὅτι εἶναι οἱ ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους ἑδραζόμενοι I-VIII, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ βορειότεροι I-V κεῖνται ὑψηλότερον, ἐπὶ τῆς κανονικῆς

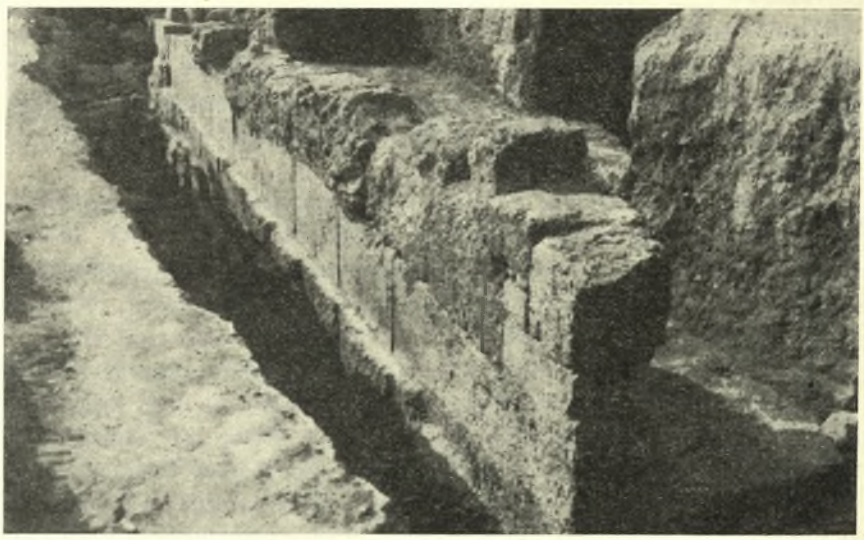

Εἰκ. 19. Τμῆμα τοίχου ἐκ τῆς παλαιοτέρας περιόδου τοῦ οἰκοδομήματος.

ἐπιφανείας τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, σῴζονται δὲ εἰς ὕψος μέχρι 0,75 μ. Οὗτοι σύγκεινται ἐκ θεμελίου (ὕψ. 0,42 μ. πλ. 0,80 μ.) ἐπιμελῶς κατεσκευασμένου διὰ μικρῶν ἀργῶν λίθων καὶ πηλοῦ καὶ ἐξ ἀνωδομίας (πλ. 0,50 μ.) ἐκ μικρῶν πωροπλίνθων (μέγ. διαστ. 0,45×0,27×0,20 μ.). Τὸ σῳζόμενον τμῆμα τῆς ἀνωδομίας τοῦ τοίχου II περατοῦται ἀπὸ Δ εἰς βάσιν σταθμοῦ θύρας πιθανοῦ πλάτους ἀνοίγματος (κ-λ) 1,40 μ. περίπου.

Ἱολὺ βαθύτερον ἑδράζονται οἱ νοτιώτεροι τοῖχοι VI-VIII τοῦτο δὲ ὀφείλεται εἰς τὴν λατόμησιν τοῦ ὑπεδάφους, ἡ ὁποία, εἰς τὸ ἐρευνηθὲν διάστημα ἐμφανίζεται ὡς ἑξῆς· ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὸν χῶρον Δ 1, τὸ ἔδαφος ἀπεκόπη μέχρι βάθους 1,20 μ. ὑπὸ τὴν κανονικὴν φυσικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ βράχου. Ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχουν σαφῆ ἴχνη ἐξαγωγῆς πλίνθων, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶναι προφανὲς ἐκ τῶν δια-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κρινομένων διαστάσεών των καὶ τῆς ποιότητος τοῦ πετρώματος, ἐχρησιμοποιήθησαν εἰς τὴν ἀνωδομίαν ἐξωτερικῶν τοίχων τοῦ οἰκοδομήματος. Βαθύτερον, μέχρι 2,20 μ. ὑπὸ τὸ φυσικὸν ἔδαφος (5,20 μ. ἀπὸ τῆς σημ. ἐπιφ.), ἐλατομήθη ὁ ἐντὸς τῶν ὁρίων τοῦ οἰκοδομήματος χῶρος Δ ἐκ τοῦ κατωτέρου στρώματος, τοῦ ὁποίου ἐξήχθησαν ἀσφαλῶς εὐτελεστέρας ποιότητος πλίνθοι διὰ τὸ θεμέλιον. Ἐν συνεχείᾳ ἐχρειάσθη νὰ κτισθοῦν ὑψηλὰ τὰ θεμέλια VII καὶ VIII, μέχρι τοῦ ἐπιπέδου τοῦ οἰκοδομήματος, τὰ ὁποῖα σύγκεινται ἐξ ἀκανονίστων λίθων. Ταῦτα διεσώθησαν μέχρις ὕψους 3,10 μ. ἀπὸ τῆς βάσεώς των, ἐπὶ τοῦ πυθμένος τοῦ χώρου Δ, ὁ ὁποῖος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κριθῇ, πρὶν ἢ περατωθῇ ἡ μελέτη τῶν στοιχείων τῆς ἐπιχώσεώς του, ἐάν, ἀπὸ ὡρισμένου ὕψους τουλάχιστον, ἐχρησίμευσεν ὡς ὑπόγειον ἢ ἐὰν εἶχε πληρωθῇ ὁλόκληρος διὰ χωμάτων. Τὰ δύο παρὰ τὰς βάσεις τῶν τειχωμάτων τοῦ χώρου τούτου ὑπάρχοντα φρέατα (7, 8), τῶν ὁποίων δὲν ἠρευνήθη τὸ περιεχόμενον, φαίνεται ὅτι ἀνωρύχθησαν πρὸ τῆς κατασκευῆς τοῦ οἰκοδομήματος.

Ὡς πρὸς τὴν ἐν γένει χρονολόγησιν τοῦ οἰκοδομήματος πολύτιμον στοιχεῖον ἀποτελεῖ ἡ ἀνεύρεσις παρὰ τοὺς σημειωθέντας τοίχους πολλῶν τεμαχίων κονιαμάτων τῆς «πρώτης πομπηιανῆς τεχνοτροπίας» περὶ τῶν ὁποίων κατωτέρω. Ἡ ἀκριβὴς σημασία τοῦ στοιχείου τούτου μέλλει νὰ καθορισθῇ ἐν συσχετισμῷ πρὸς τὰ λοιπὰ δεδόμενα τῆς ἀνασκαφῆς.

Περὶ τοῦ ὅλου σχήματος τοῦ οἰκοδομήματος, ὡς ἐπίσης περὶ τοῦ προορισμοῦ του, οὐδὲν δύναται νὰ λεχθῇ μετ' ἀσφαλείας πρὸ τῆς συμπληρώσεως τῆς ἀνασκαφῆς ἀπὸ τῆς βορείου πλευρᾶς, καὶ ἰδίως ἀπὸ τῆς δυτικῆς, ἀπὸ τῆς ὁποίας, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, εὑρίσκετο καὶ ἡ πρόσοψις.

Ἐκ τῆς δευτέρας οἰκοδομικῆς περιόδου σῴζεται τὸ πλήρως ἀνοικοδομηθὲν βορειότερον μέρος τοῦ ἀνατολικοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου, μέχρις ὕψους 2,45 μ. (πλ. 0,55 μ.). Τοῦτο σύγκειται ἐξ ἀκανονίστου σχήματος πωροπλίνθων, προφανῶς προερχομένων ἐκ τῆς καταστροφῆς τοῦ παιλαιοῦ τοίχου, εἰς ἀπόστασιν δὲ 3,20 μ. ἀπὸ τοῦ βορείου πέρατος τοῦ σκάμματος σχηματίζει ἄνοιγμα θύρας (γ-δ) πλάτους 1 μ., τῆς ὁποίας ἡ κάτω πλευρὰ εὑρίσκεται εἰς ὕψος 1,32 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους. Κατὰ τὴν περίοδον (ἢ καὶ κατὰ τὴν ἑπομένην ἴσως) χρονολογεῖται ἐπίσης ἡ καθ' ὕψος συμπλήρωσις τοῦ τμήματος ε-ζ ἡ φαινομένη εἰς τὴν εἰκόνα 19, ὡς καὶ ἡ διεύρυνσις τῆς θύρας ζ-η, δι' ἀποκοπῆς τοῦ σταθμοῦ εἰς πλάτος 0,10 μ. μετὰ ταυτοχρόνου ὑψώσεως τοῦ κατωφλίου διὰ προσθήκης σειρᾶς μικρῶν πλίνθων ὕψους 0,14 μ.

Ἡ ἀνύψωσις αὕτη σχετίζεται πιθανῶς πρὸς ἀνάλογον μεταβολὴν ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἀφέθη πρὸς τὸ παρὸν ἄθικτος ἡ παρακειμένη ἐπίχωσις, ἡ περιέχουσα χρήσιμα στοιχεῖα, διὰ τὴν τελικὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μελέτην τῆς διαδοχῆς τῶν δαπέδων καὶ τῶν συναφῶν πρὸς αὐτὴν χρονολογικῶν καὶ λοιπῶν προβλημάτων.

Διαρκούσης τῆς τρίτης περιόδου, ἡ ὁποία ὁπωσδήποτε, ὡς συνάγεται

Εἰκ. 20. Μεταγενέστεραι ὑδραυλικαὶ κατασκευαὶ παρὰ τὸ βόρειον πέρας τοῦ σκάμματος.

ἐκ τῶν γενικῶν στρωματολογικῶν παρατηρήσεων, δὲν δύναται νὰ εἶναι νεωτέρα τῆς ὑστέρας ῥωμαιοκρατίας, ἐκτίσθησαν αἱ παρὰ τὸ βόρειον μέρος τοῦ σκάμματος, δυσδιαγνώστου, πρὸς τὸ παρόν, προορισμοῦ ὑδραυλικαὶ κατασκευαί (εἰκ. 20), ἐπικεχρισμέναι δι' ὀστρακοκονιάματος ὡς καὶ τὰ ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος φρεάτια (2-6), τὰ ὁποῖα ἐπεκοινώνουν πρὸς τὰς ἐσω-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τερικὰς κατασκευὰς δι' ἀμελῶς διορυχθεισῶν εἰς τὸν τοῖχον ὀπῶν. Ἐκ τούτων αἱ μὲν ἐσωτερικαὶ κατασκευαὶ εὑρίσκονται εἰς ὕψος μέχρι 1,25 μ. ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, τὰ δὲ φρεάτια, τῶν ὁποίων ὁ πυθμὴν φθάνει τὸ φυσικὸν ἔδαφος, εὑρίσκοντο ὑπὸ δάπεδον ἐξ ὀστρακοκονιάματος, κείμενον 1,75 μ. ὑπὸ τὸ φυσικὸν ἔδαφος.

Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην περίοδον ἐκλείσθη διὰ τοίχου ἡ θύρα

Εἰκ. 21. Μεταγενέστερος τοῖχος εἰς τὸ νοτιοανατολικὸν μέρος τοῦ οἰκοδομήματος.

β-γ, παρὰ δὲ τὴν ἀποκοπεῖσαν θύραν ζ-η ἐκτίσθη ὁ εἰς τὴν εἰκόνα 21 φαινόμενος τοῖχος, βασιζόμενος ἐπὶ τῆς ἐπιχώσεως 1,15 μ. ὑπὲρ τὸ φυσικὸν ἔδαφος. Ὁ λόγος τῆς κατασκευῆς τοῦ τοίχου τούτου, ὅπως ἄλλωστε καὶ ἡ ὅλη μορφὴ τοῦ νοτίου μέρους τοῦ σκάμματος κατὰ τὴν περίοδον ταύτην δὲν εἶναι πρὸς τὸ παρὸν γνωστά.

Κονιάματα. Ἐπὶ τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου τοῦ οἰκοδομήματος σῴζονται ἴχνη μεταγενεστέρου ἄδροῦ κονιάματος (πάχ. 0,014 μ.), περιέχοντος, εἰς μικρὰν ἀναλογίαν ὀστρακοκονίαμα[1]. Ἐπὶ τῆς

[1] Συχνὰ ἐμφανίζεται ἡ ἐπίχρισις τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν οἰκοδομημάτων

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἐσωτερικῆς πλευρᾶς τοῦ τμήματος ε-ζ τοῦ τοίχου τούτου διατηρεῖται ἄδρὸν λευκὸν κονίαμα (πάχ. 0,09 μ.) μεθ' ὑποτυπώδους δηλώσεως πλίνθων δι' ἐγχαράξεως. Ἡ ποιότης τοῦ ἐν λόγῳ κονιάματος, τὸ ἀμελὲς χονδρὸν ὑπόστρωμά του ἐκ πηλοῦ καὶ τεμαχίων κεράμων, ὡς καὶ ἡ ἔναρξίς του ἀπὸ τοῦ ὑψηλοτέρου τῶν κατὰ περιόδους ἐξαρθέντων ἐπιπέδων τοῦ δαπέδου, μαρτυροῦν ὑπὲρ τῆς μεταγενεστέρας χρονολογήσεως τοῦ κονιάματος τούτου.

Χαμηλότερον, ἐπὶ μιᾶς τῶν πλίνθων τῆς βορείου πλευρᾶς τοῦ σωζο-

Εἰκ. 22. Δείγματα κονιαμάτων. Χαρακτηριστικὰ τεμάχια καταληπτήρων.

μένου δόμου τῆς ἀνωδομίας εἰς τὸν τοῖχον II, διατηρεῖται κονίαμα, τὸ ὁποῖον δὲν δύναται νὰ κριθῇ μετὰ βεβαιότητος ἐὰν εἶναι σύγχρονον πρὸς τὰ εὑρεθέντα ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως ἄφθονα τεμάχια ἑλληνιστικῶν κονιαμάτων ἢ ἐὰν ἀνῆκεν εἰς ἄλλην ἐποχήν.

Τὰ ἑλληνιστικὰ ταῦτα τεμάχια εὑρέθησαν καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς μέχρι τοῦδε ἀνασκαφείσης ἐντὸς τοῦ οἰκοδομήματος ἐπιχώσεως, ἀπὸ βάθους 0,80 μ. καὶ κατωτέρω, τινὰ δ' ἐξ αὐτῶν καὶ ἀμέσως ἐκτὸς τοῦ οἰκοδομήματος. Ἄξιος ἰδιαιτέρας σημειώσεως εἶναι ὁ μέγας ἀριθμὸς καὶ ἡ ποικιλία τῶν τεμαχίων τῶν εὑρεθέντων παρὰ τὴν διασταύρωσιν τῶν τοίχων II - III καὶ IV - V (ἀναφερομένην κατωτέρω ἁπλῶς ὡς: διασταύρωσιν), ὡς ἐπίσης

τῆς Ῥόδου δι' ὀστρακοκονιάματος, ἀπὸ τῆς ὑστέρας ἀρχαιότητος ἰδίως, μέχρι τῆς τουρκοκρατίας, ὀφειλομένη προφανῶς εἰς τὸ βροχερὸν κλῖμα τῆς πόλεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν εὑρεθέντων παρὰ τὴν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου.

Πλήρης ἔκθεσις περὶ τῶν κονιαμάτων, μετὰ δοκιμῆς ἀποκαταστάσεως τῶν μόλις διαφαινομένων ἤδη κοσμητικῶν συνδυασμῶν καὶ συσχετίσεώς των πρὸς τὰ μέρη τοῦ οἰκοδομήματος, μόνον μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐρεύνης εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ. Ἐνταῦθα παρέχονται ἐνδεικτικῶς διὰ τῶν εἰκόνων 22-33 δείγματά τινα χαρακτηριστικὰ τοῦ μέχρι τοῦδε περισυλλεγέντος

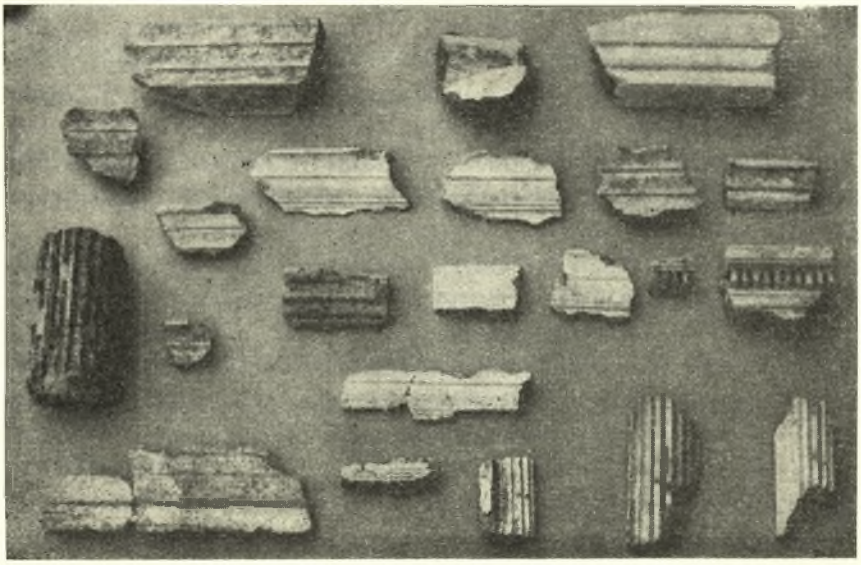

Εἰκ. 23. Δείγματα κονιαμάτων. Χαρακτηριστικὰ τεμάχια μελῶν καὶ κορωνίδων.

ὑλικοῦ. Περὶ τούτων παρατηροῦνται τὰ κάτωθι συμπληρωματικῶς, σημειουμένων διὰ κεφαλαίων γραμμάτων τῶν σειρῶν διατάξεως τῶν τεμαχίων εἰς τὰς φωτογραφίας, ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω, δι' ἀριθμοῦ δὲ τῆς θέσεως ἑκάστου τεμαχίου, ἐξ ἀριστερῶν πρὸς τὰ δεξιά.

Δείγματα καταληπτήρων ὀρθοστάτου καὶ ἀναλόγων δόμων (εἰκ. 22). Αἱ στενομήκεις κυανότεφροι πλίνθοι τῶν δειγμάτων Α 1, 2 κατεσκευάσθησαν αὐτοτελῶς, ἐν εἴδει πλακῶν ὀρθομαρμαρώσεως (ὕψ. 0,125 μ., πάχ. 0,028 μ. ἄνευ κυμ.). Τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον (ὕψ. 0,03 μ.) ἢ τὸ λέσβιον (ὕψ. 0,032 μ.), εἰς τὰ ὁποῖα περατοῦνται ἀπὸ τῆς μιᾶς πλευρᾶς αἱ πλίνθοι, ἴχνη μόνον διασῴζουν τῆς γραπτῆς των διακοσμήσεως. Τὰ τεμάχια τῆς κατηγορίας ταύτης, πλὴν ἑνός, εὑρέθησαν παρὰ τὴν «διασταύρωσιν».

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὁμοίου σχήματος καὶ κατασκευῆς εἶναι αἱ πλίνθοι τῶν δειγμάτων Β 1, 2, 3, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν ἀπομίμησιν ὠχροφαίων μαρμαρίνων πλακῶν, μετὰ κιτρίνων σκιάσεων καὶ ἐρυθρῶν φλεβῶν. Τὰ τεμάχια τῆς κατηγορίας ταύτης εὑρέθησαν ἐπίσης, ἅπαντα, παρὰ τὴν «διασταύρωσιν».

Εἰς τὸ δεῖγμα Γ 1, κάτω σῴζεται μέρος πρασίνης πλίνθου εἰσεχούσης. Ἡ ὑπὲρ τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον προέχουσα πλίνθος μέλαινα, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ πλίνθος τοῦ μετὰ πλοχμοῦ δείγματος Γ 2. Εἰς τὸ ἰωνικὸν κυμάτιον (ὕψ. 0,48 μ.) διὰ τῆς τονιζομένης παρὰ τὰ ὠὰ ἐρυθρᾶς ἐξωτερικῆς σκιάσεως καὶ τῆς χρυσοκιτρίνης ἐσωτερικῆς ἐπιτυγχάνεται ἡ παροχὴ πλαστικῆς ἐντυπώσεως τοῦ κοσμήματος. Διὰ χρυσοκιτρίνου χρώματος κυρίως δηλοῦται καὶ ὁ πλοχμός (ὕψ. 0,45 μ.) τοῦ δείγματος Γ 2, ἐντὸς τοῦ ὁποίου διακρίνονται καὶ ἴχνη ἐρυθροῦ καὶ πρασίνου χρώματος. Τόπος εὑρέσεως τῶν τεμαχίων τῆς κατηγορίας ταύτης, τὰ ὁποῖα φαίνεται ὅτι ἐσχημάτιζον συνήθους μορφῆς καταληπτῆρα, ὁριζόμενον κάτω διὰ τοῦ ἰωνικοῦ κυματίου καὶ ἄνω διὰ τοῦ πλοχμοῦ, εἶναι καὶ πάλιν ἡ «διασταύρωσις».

Εἰς τὸ δεῖγμα Α 3, ἡ κατ' ἐλάχιστον σῳζομένη, κάτω εἰσέχουσα πλίνθος μέλαινα. Ἡ ὑπὲρ αὐτὴν λευκὴ ταινία (ὕψ. 0,045 μ.) κλίνει ἐλαφρῶς πρὸς τὰ κάτω, τὸ δὲ δι' ἐγχαράξεως χωριζόμενον ἀπ' αὐτῆς ἀνεστραμμένον λέσβιον κυμάτιον (ὕψ. 0,045 μ.) εἶναι ἐπίπεδον, ἐλαφρῶς λοξῆς κατατομῆς. Ἐκ τῆς γραπτῆς δηλώσεως τῶν φύλλων τοῦ κυματίου διακρίνονται κυρίως τὰ διὰ χρυσοκιτρίνου χρώματος σχηματιζόμενα περιγράμματα. Ἄνω ἴχνη συνεχομένης ἐρυθρᾶς πλίνθου. Τοῦ αὐτοῦ χρώματος πλίνθου ἴχνη σῴζονται ἐπίσης κάτωθεν τοῦ λεσβίου κυματίου τοῦ δείγματος Β 5 (τὸ ὁποῖον εἰς τὴν φωτογραφίαν ἐτέθη ἀνεστραμμένον ὑπὸ τὸ Α 3). Ἡ ὑπὲρ τὸ κυμάτιον προέχουσα πλίνθος πρασίνη. Τὸ κυμάτιον τοῦτο (ὕψ. 0,046 μ.) εἶναι μᾶλλον ἐπίπεδον, ἐλαφρῶς δηλουμένης τῆς ἰδιαζούσης κατατομῆς του. Τὰ τεμάχια τῆς κατηγορίας ταύτης εὑρέθησαν δυτικῶς τοῦ ἀνατολικοῦ τοίχου κατὰ τὸ πλεῖστον μεταξὺ τῶν τοίχων Ι καὶ ΙΙ, ἐσχημάτιζον δὲ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα κοσμητικὸν δόμον, ἐκ λευκῆς ταινίας — ὑπερκειμένου λεσβίου κυματίου ἀνεστραμμένου — ἐρυθρῶν πλίνθων — λεσβίου κυματίου ὀρθοῦ [1].

Τὰ παρὰ τὴν δεξιὰν κάτω γωνίαν τῆς εἰκόνος τεμάχια, μετ' ἄλλων ὁμοίων εὑρέθησαν εἰς τὸ βορειότερον μέρος τοῦ σκάμματος. Δι' αὐτῶν ἐσχηματίζετο, κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, τριπλοῦς κοσμητικὸς δόμος κατὰ τὴν ἑξῆς ἐκ τῶν κάτω διαδοχήν (βλ. τὰ δείγματα τῆς εἰκόνος ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω): ὑπὲρ μελαίνας πλίνθους· λευκὴ ταινία (ὕψ. 0,036 μ.) καὶ ἀνεστραμμένον λέσβιον κυμάτιον (ὕψ. 0,027 μ.), ὡς περίπου εἰς τὸ δεῖγμα Α 3, — σειρὰ κιτρίνων πλίνθων — λέσβιον κυμάτιον ὀρθόν (ὕψ. 0,024 μ.) —

[1] Ἀνάλογον διαδοχὴν βλ. εἰς δείγματα τῶν πιν. VI, VII τοῦ M. M. Bulard, Peintures murales et mosaïques de Délos (Monum. Piot. 14, 1908).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ζώνη μετὰ γραπτοῦ πρασίνου μαιάνδρου — ἰωνικὸν κυμάτιον (ὕψ. 0,028 μ.) — (σειρὰ πλίνθων) — πλοχμός (ὕψ. 0,04 μ.). Εἰς τὴν γραπτὴν διακόσμησιν ἔχει ἀντικατασταθῆ μόνον τὸ χρυσοκίτρινον χρῶμα, τὸ χρησιμοποιούμενον εἰς τοὺς ἄλλους συνδυασμοὺς διὰ πρασινοκιτρίνου· κατὰ τὰ λοιπὰ ἐπιδιώκεται ἐπίσης ἡ διὰ δύο κυρίως χρωματικῶν σκιάσεων ὁμαλῶς μεταβαλλομένου τόνου παροχὴ πλαστικῆς ἐντυπώσεως τῶν κοσμημάτων.

Τεμάχια πλίνθων λευκῶν, μελαίνων, τεφροκυάνων, ἐρυθρῶν, κιτρίνων, πρασίνων, εὑρέθησαν μέχρι τοῦδε κατὰ ἑκατοντάδας καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τῆς ἀνασκαφείσης ἐπιχώσεως [1].

Τεμάχια ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, κυρωνίδων κ. λ., ὡς τὰ δείγματα τῆς εἰκόνος 23, εὑρέθησαν εἰς διάφορα μέρη τοῦ σκάμματος. Δὲν εἶναι ὡς ἐκ τούτου πρὸς τὸ παρὸν δυνατὸς ὁ τοπικὸς καθορισμὸς τῶν συνήθων κοσμητικῶν συνδυασμῶν τῶν διαφαινομένων ἐκ τῶν ἐν λόγῳ εὑρημάτων.

Ἀκριβεστέρα τοποθέτησις τῶν ἐν λόγῳ κονιαμάτων ἐντὸς τοῦ εὐρέος χρονικοῦ διαστήματος, εἰς τὸ ὁποῖον ἐκτείνεται ἡ λεγομένη «πρώτη τεχνοτροπία», μόνον μετὰ τὴν δημιουργίαν βεβαίου ἐπιτοπίου κριτηρίου, ἀπαραιτήτου διὰ τὰς χρονολογήσεις τῶν ῥοδιακῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν ἐν γένει, θὰ καταστῇ δυνατή. Τὸ κριτήριον τοῦτο, ἐλλείψει ἀνασκαφικῶν ἢ ἄλλων δεδομένων πρέπει νὰ βασισθῇ κυρίως ἐπὶ τῆς λεπτομερειακῆς ἀπεικονίσεως καὶ τῆς συγκριτικῆς μελέτης τῶν μνημείων τῆς νήσου καὶ ἰδίως τῶν ἀφθόνων βάθρων ἀγαλμάτων, πολλὰ τῶν ὁποίων χρονολογοῦνται ἀσφαλῶς ἐξ ἐπιγραφῶν.

Ἐν σχέσει πρὸς τὰ πλαστικὰ κονιάματα θὰ ἔπρεπε νὰ παρατηρηθοῦν τὰ ἑξῆς· μολονότι ἄλλα δείγματα, πλὴν τῶν ἐνταῦθα παρεχομένων, δὲν εἶναι γνωστὰ ἐκ τῆς Ῥόδου, ἡ χρῆσις τοιούτων κονιαμάτων φαίνεται ὅτι ἦτο ἐξαιρετικῶς διαδεδομένη, ἐὰν κρίνωμεν ἐκ τῆς ἀφθονίας ὁμοίων τεμαχίων, ἀνευρισκομένων εἰς πᾶσαν σκαφὴν ἐντὸς τῆς πόλεως. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι φυσικόν, ἐφ' ὅσον ἡ Ῥόδος ἔκειτο εἰς τὸ κέντρον περίπου περιοχῆς, εἰς τὴν ὁποίαν ἔχει διαπιστωθῆ εὐρεῖα ἐφαρμογὴ τῆς μεθόδου ταύτης.

Τὴν μεγάλην ἔκτασιν, τὴν ὁποίαν ἔλαβεν εἰς τὴν Ῥόδον ἡ διάδοσις τῶν κονιαμάτων μαρτυρεῖ ἡ ἐμφάνισίς των εἰς χρήσεις ἀσυνήθεις, ὡς εἶναι ἐπὶ παραδείγματι ἡ μεταμόρφωσις κατατομῶν βράχου εἰς ἀναλήμματα, διὰ πλαστικῶν ψευδοπλίνθων, ἡ διαπιστουμένη ἐκ λειψάνων σῳζομένων ἰδίως παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἀθηνᾶς Πολιάδος καὶ τοῦ Διὸς Πολιέως.

Ὡς ἐκ τῆς ὑπερβολικῆς ἐξοικειώσεως ἀφ' ἑτέρου τῶν Ῥοδίων οἰκοδόμων πρὸς τὴν τεχνικὴν τῶν κονιαμάτων, αὕτη ἐπέδρασε προφανῶς ἐπὶ τοῦ

[1] Πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι μεταξὺ τῶν εὑρεθέντων τεμαχίων συγκαταλέγεται ἕν, μελαίνης ἐπιφανείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας ὑπάρχουν λείψανα χρώματος κιτρίνου καὶ ῥοδίνου, προερχόμενον πιθανῶς ἐκ γραπτῆς κοσμοφόρου ζώνης.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τρόπου κατασκευῆς τῶν κανονικῶν ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, συντελούσης ἀναμφιβόλως καὶ τῆς ἐλλείψεως λίθου καταλλήλου διὰ τὴν εὐχερῆ ἐπ' αὐτοῦ δήλωσιν τῶν κοσμητικῶν λεπτομερειῶν. Οὕτω βλέπομεν συχνάκις ὑστεροελληνιστικὰ ἀρχιτεκτονικὰ μέλη ἐκ κογχυλιάτου, κεκαλυμμένα διὰ παχυτάτου κονιάματος, αὐτοτελοῦς σχεδὸν ὑποστάσεως, διὰ τοῦ ὁποίου ἐνίοτε ἔχουν κατασκευασθῆ ἐξ ὁλοκλήρου, πλαστικὰ κοσμήματα, ἐχῖνοι, ὠὰ κ. λ.

Ἐκ τῶν λοιπῶν ἀρχιτεκτονικῶν τεμαχίων, τῶν εὑρεθέντων ἐκτὸς θέσεως κατὰ τὴν μέχρι τοῦδε ἔρευναν παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον, ἄξια νὰ σημειωθοῦν ἐνταῦθα εἶναι τὸ τμῆμα πηλίνου γείσου μετὰ γραπτῆς διακοσμήσεως τῆς εἰκόνος 24 (ὕψ. 0,09, πλ. σῳζ. 0,19, βάθ. σῳζ. 0,18 μ.),

Εἰκ. 24. Τμῆμα πηλίνου γείσου.

ἓν ἐκ λαρτίου λίθου ἔρεισμα (ὕψ. 0,21, πλ. 0,32, βάθ. 0,545 μ.), ὡς καί τινα τεμάχια πλαισίου θυρῶν ἐξ ὁμοίου λίθου.

Γ'. ΠΕΡΙΟΧΗ ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΩΝ ΤΕΙΧΩΝ

Ἐνῷ κατὰ τὸ 1951 αἱ ἀνασκαφαὶ περιωρίσθησαν κυρίως ἐντὸς τῶν μεσαιωνικῶν τειχῶν, ἀνάγκαι, ὑπηρεσιακῆς φύσεως ἰδίως, ἐπέβαλον, ὡς εἴδομεν, κατὰ τὸ 1952 τὴν μετατόπισιν τοῦ ἀμέσου ἐνδιαφέροντος ἐκτὸς τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως. Παρὰ τὸν *μέγαν λιμένα*, τὸν ἀποτελέσαντα τὴν βάσιν τῆς διαμορφώσεως τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀρχαιότητα, προπαρασκευαστικαὶ μόνον τοῦ χώρου ἐργασίαι ἐξετελέσθησαν ἐν συνεργασίᾳ πρὸς τὰς τεχνικὰς ὑπηρεσίας τῆς Γενικῆς Διοικήσεως, αἱ ὁποῖαι προέβησαν εἰς τὴν καθαίρεσιν πολλῶν ἑτοιμορρόπων ἐρειπίων τῶν βομβαρδισμῶν, ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν πολεοδομικὴν τακτοποίησιν τῆς ἀπαλλαγείσης ἐκτάσεως, ἡ ὁποία,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κατὰ τὰ ἰσχύοντα πρέπει προηγουμένως νὰ ἐξερευνηθῇ ἀρχαιολογικῶς.

Ἡ ἐξερεύνησις αὕτη ἤρχισε παρὰ τὴν ὁδὸν Θησέως, εἰς τὴν «Ἑβραϊκήν», μεταξὺ τοῦ ἱπποτικοῦ νοσοκομείου τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, μιᾶς τῶν πρώην συναγωγῶν καὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παρακειμένου ἑβραϊκοῦ σχολείου. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀνεζητήθησαν, κατὰ πρῶτον, ἐντὸς τοῦ ὑψη-

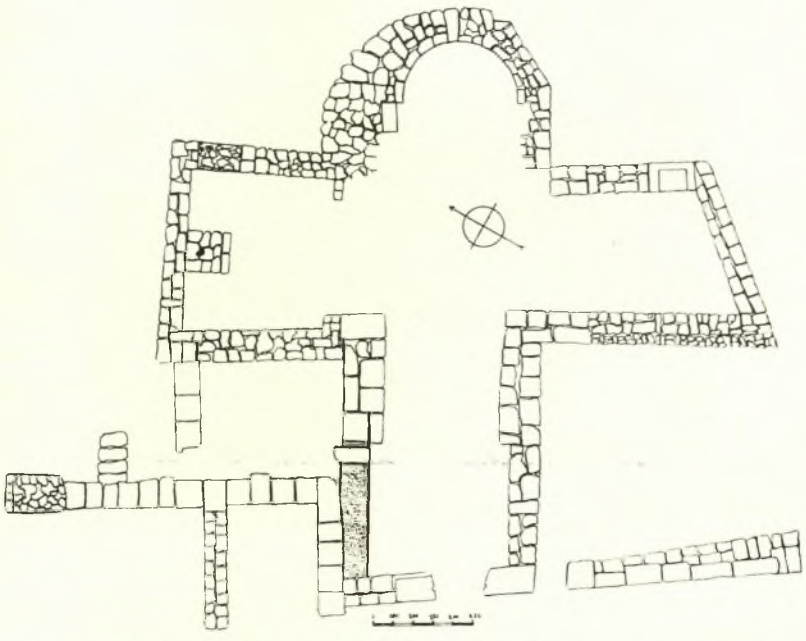

Εἰκ. 25. Κάτοψις τῆς ἀνασκαφείσης ἐκκλησίας (σχεδ. Π. Λαζαρίδου).

λοτέρου στρώματος, τὰ ἐκ τοῦ βομβαρδισμοῦ ὑπολειφθέντα λείψανα παλαιᾶς ἀνεπαρκῶς γνωστῆς, ἐκκλησίας.

1. *Λείψανα βομβαρδισθείσης ἐκκλησίας.* (Ὑπὸ Π. Ἡ. Λαζαρίδου). Ὁ A. Gabriel ἐσημείωσεν εἰς τὸ βιβλίον του[1] τὴν ὕπαρξιν μικρᾶς ἐκκλησίας, κειμένης νοτιοανατολικῶς τοῦ ἱπποτικοῦ Νοσοκομείου τῆς Ἁγίας Αἰκατερίνης, παρασχὼν καὶ σχέδια κατόψεως καὶ καθ' ὕψους τομῆς τοῦ μήκους. Τὰ σχέδια ταῦτα, ὡς ἀναφέρεται, ἀπέδιδον κατὰ προσέγγισιν τὴν ἐκκλησίαν, διότι αὕτη, μετὰ τῶν συνεχομένων κτισμάτων, εἶχε μετατραπῆ εἰς ἑβραϊκὴν κατοικίαν, τοῦτο δὲ καθίστα ἀδύνατον τὴν λῆψιν ἀκριβεστέρων στοιχείων.

Διαρκοῦντος τοῦ τελευταίου πολέμου ἡ ἐκκλησία, ὡς καὶ τὸ ὅλον

[1] La Cité de Rhodes, II (1923), σ. 196 ἑξ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

οἰκοδομικὸν σύνολον, εἰς τὸ ὁποῖον ἀνῆκεν αὕτη, κατεστράφησαν ἐκ βομβαρδισμοῦ, ἐν συνεχείᾳ δὲ καθηρέθησαν τὰ ἐρείπιά των, εἰς τρόπον ὥστε δὲν ὑπελείφθησαν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους εἰ μὴ ἀκαθόριστά τινα λείψανα τοίχων [1]. Ἕνεκα τούτου οὐδεὶς λόγος ἐγένετο περὶ τῆς ἐκκλησίας ταύτης εἰς τὴν περὶ τῶν βυζαντινῶν καὶ παλαιοχριστιανικῶν μνημείων τῆς Ῥόδου ἐργασίαν τοῦ Α. Ορλανδου [2].

Ἡ συστηματικὴ ἐξερεύνησις τοῦ χώρου, ἡ ὁποία δὲν ἐπερατώθη εἰς

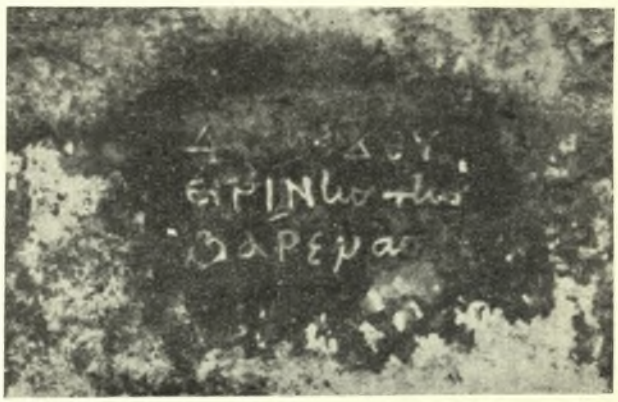

Εἰκ. 26. Ἀφιερωματικὴ ἐπιγραφὴ ἐκ λειψάνων τοιχογραφιῶν τῆς ἐκκλησίας.

βάθος καὶ ὡς πρὸς τὰ λείψανα τῶν συνεχομένων πρὸς τὴν ἐκκλησίαν κτισμάτων, τὰ ὁποῖα ἀσφαλῶς σχετίζονται ἀμέσως πρὸς αὐτήν, κατέστησε δυνατὴν τὴν λῆψιν τῆς εἰς τὴν εἰκόνα 25 κατόψεως, σημαντικῶς διαφερούσης τῆς ὑπὸ τοῦ Gabriel παρεχομένης.

Τὰ σωζόμενα λείψανα εὑρίσκονται εἰς ὕψος 1 μ. μέχρι βάθος 1 μ. ἀπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς παρακειμένης ὁδοῦ.

Εἰς τὸ κατώτερον μέρος τοῦ δυτικοῦ τοίχου τοῦ βορειοδυτικοῦ σκέλους τοῦ σταυροῦ, τὸν ὁποῖον ἀποτελεῖ ἡ ἐκκλησία, διακρίνονται ἴχνη τοιχογραφιῶν, μεταξὺ δ' αὐτῶν καὶ τὸ εἰς τὴν εἰκόνα 26 τμῆμα ἀφιερωματικῆς ἐπιγραφῆς·

[ὑπὲρ εὐχῆς (ἢ ὑπὲρ σωτηρίας τῆς ψυχῆς) τῆς] ·
δούλης τοῦ Θεοῦ
Εἰρίνης τῆς
Βάρενας

[1] Βλ. Works of Art in Greece, Losses and Survivals in the War (London 1946) σ. 60.

[2] Ἀρχ. Βυζ. Μνημ. Ἑλλάδος τ. Γ' 1948.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Διὰ τῆς ἀποκαλύψεως τῆς ἐπιγραφῆς ταύτης προστίθεται ἓν βέβαιον στοιχεῖον εἰς τὰς ἐνδείξεις, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὁ Gabriel ἐβάσισε τὴν ἀπόδοσιν τῆς ἐκκλησίας εἰς τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν.

Ἐν σχέσει πρὸς τὸν σημειωθέντα ἤδη ὑπὸ τοῦ Gabriel ὡς ἀσυνήθη πράγματι διὰ τὴν Ῥόδον προσανατολισμὸν τῆς ἐκκλησίας, ἡ ὁποία ἐμφανίζει διεύθυνσιν τοῦ κατὰ μῆκος ἄξονος ἀπὸ τῶν ΒΔ πρὸς τὰ ΒΑ, ἀντὶ τῆς κανονικῆς ἀπὸ Α πρὸς Δ, παρατηροῦνται τὰ ἑξῆς· ὁ προσανατολισμὸς οὗτος τῆς ἐκκλησίας ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὴν ἁρμογὴν τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος, εἰς τὸ ὁποῖον περιελαμβάνετο αὕτη, πρὸς τὴν οἰκοδομικὴν γραμμὴν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ Θησέως. Ἡ ἐν λόγῳ ὁδός, ὡς παρατηρεῖται συχνότερον εἰς τὸ Burgum [1], ἕνεκα τῆς ἁρμογῆς τοῦ ἀκραίου γωνιώδους μέρους τῆς πόλεως πρὸς τὸ σχῆμα τοῦ τείχους, παρεκκλίνει τῆς κανονικῆς διευθύνσεως τῶν ὁδῶν τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως πρὸς τὰ κύρια σημεῖα τοῦ ὁρίζοντος, ἐμφανίζουσα διεύθυνσιν ἀπὸ ΝΑ πρὸς ΒΔ. Σημειωτέον ὅτι οἱ οἰκοδομήσαντες τὴν ἐκκλησίαν προσεπάθησαν νὰ μειώσουν, κατὰ τὸ δυνατόν, τὸ ἀντικανονικὸν τοῦ προσανατολισμοῦ, στρέψαντες τὸν ἄξονά της ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ ἀντιστοίχου ἄξονος τοῦ ὅλου οἰκοδομήματος.

Κατὰ τὴν ἐπέκτασιν καὶ συνέχισιν τῆς ἀνασκαφῆς εἰς βάθος θὰ φανῇ ἐὰν τὰ ἀρχαῖα καὶ παλαιότερα χριστιανικὰ μέλη, τὰ χρησιμοποιηθέντα πρὸς οἰκοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας καὶ τῶν συνεχομένων κτισμάτων, προέρχονται ἐξ οἰκοδομημάτων, κατεχόντων προγενεστέρως τὴν θέσιν. (Π. Ἡ Λ.).

Δ'. ΣΤΡΩΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑΙ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Σημαντικῶς ἐδυσχέρανε τὰς ἀνασκαφικὰς ἐρεύνας τῆς πόλεως κατὰ τὴν πρώτην ἰδίως ἐποχὴν ἀπὸ τῆς ἐνάρξεώς των, ἡ ὑφισταμένη παντελὴς ἔλλειψις στρωματολογικῶν καὶ ἐν γένει ἀνασκαφικῶν στοιχείων ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐργασιῶν. Πρὸς θεραπείαν τῆς ἐλλείψεως ταύτης κατὰ τὰς νέας ἐρεύνας ἠσκήθη σχολαστικὴ σχεδὸν παρατήρησις τῶν στρωμάτων τῆς ἐπιχώσεως, περισυνελέγη δὲ τὸ σύνολον τοῦ εἰς ὄστρακα περιεχομένου της, ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους.

Ἡ συνεχιζομένη διαλογὴ καὶ μελέτη τῶν εὑρημάτων τούτων θὰ παράσχῃ ἀσφαλῶς στοιχεῖα διαφωτιστικὰ ὡς πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς ἐξελίξεως τῆς πόλεως. Συγχρόνως ἐλπίζεται ὅτι, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀναμενομένην δημοσίευσιν τῶν ἀφθόνων παλαιοτέρων ταφικῶν εὑρημάτων, θὰ συντελέσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν βεβαίου χρονολογικοῦ ὀργάνου, χρησίμου διὰ τὴν συστηματικὴν συνέχισιν τῶν ἀνασκαφικῶν ἐργασιῶν, ἐμμέσως δὲ

[1] Πρβ. Ῥυμ. σ. 22.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καὶ διὰ τὴν μελέτην τῶν παλαιοτέρων ἀρχιτεκτονικῶν καὶ λοιπῶν εὑρημάτων.

Πρὸς τὸ παρὸν γενικαί τινες μόνον παρατηρήσεις δύνανται νὰ σημειωθοῦν ἐνταῦθα ἐκ τῶν γενομένων εἰς τοὺς ἀνασκαφέντας κατὰ τὸ 1951 καὶ 1952 χώρους, ὡς εἶναι ἡ ἤδη ἀναφερθεῖσα ἔλλειψις μεταρρωμαϊκοῦ στρώματος ἐκτὸς τῶν ὁρίων τῆς μεσαιωνικῆς πόλεως, ἡ παντελὴς ἔλλειψις μεμονωμένου τινὸς ἔστω εὑρήματος δυναμένου νὰ χρονολογηθῇ παλαιότερον τῆς ἱδρύσεως τῆς πόλεως, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ ἔλλειψις κανονικοῦ προελληνιστικοῦ στρώματος. Σχετικῶς παρατηρεῖται ὅτι παλαιότερα τοῦ τρίτου αἰῶνος εὑρήματα ὀλίγα μόνον καὶ ἐντὸς νεωτέρων στρωμάτων

Εἰκ. 27. Σφραγὶς λαβῆς ἀμφορέως.

ἐνεφανίσθησαν, προφανῶς ὡς ἐκ τῆς ἀναταραχῆς τῆς ἐπιχώσεως κατὰ τὰς συχνοτέρας οἰκοδομήσεις τῆς μετακλασσικῆς ἐποχῆς. Ποσοτικῶς ὑπερέχουν ἐντὸς τῆς ἐπιχώσεως τὰ ἑλληνιστικὰ καὶ ἰδίως τὰ ὑστεροελληνιστικὰ ὄστρακα.

Εἰδικωτέρας τινὰς παρατηρήσεις περὶ τῶν πλέον χαρακτηριστικῶν κατηγοριῶν τῶν κεραμικῶν εὑρημάτων, δυναμένας νὰ χρησιμεύσουν εἰς τοὺς ἐπὶ σχετικῶν θεμάτων ἐργαζομένους, παρέχει εἰς τὴν ἑπομένην σημείωσιν ὁ ἐκ τῶν συνεργατῶν τῆς ἀνασκαφῆς ἀσχολούμενος μὲ τὴν διαλογὴν καὶ μελέτην τοῦ περιεχομένου τῆς ἐπιχώσεως κ. Δοντᾶς.

Αἱ χαρακτηριστικώτεραι κατηγορίαι τῶν κεραμικῶν εὑρημάτων τῆς ἐπιχώσεως. (Ὑπὸ Γ. Σ. Δοντᾶ). Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κεραμικῶν εὑρημάτων τῆς ἐπιχώσεως τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1951 καὶ 1952 ἐρευνηθέντων χώρων ἀποτελεῖται ἐκ τεμαχίων ὀξυπυθμένων ἀμφορέων, ἀρκετοὶ τῶν ὁποίων κατέστη δυνατὸν νὰ ἀποκατασταθοῦν κατὰ τὸ πλεῖστον. Μεταξὺ τῶν τεμαχίων συγκαταλέγονται καὶ πάμπολλαι λαβαὶ μετὰ σφραγίδων. Οὕτω μόνον κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς ἐπὶ τῶν ὁδῶν Πυθαγόρου καὶ Σοφοκλέους - Εὐριπίδου ἦλθον εἰς φῶς ἐν συνόλῳ 316 σφραγῖδες, τῶν ὁποίων αἱ πλεῖσται εἶναι

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φυσικὰ Ῥοδιακαί, περιλαμβάνονται ὅμως καὶ Θασιακαὶ καὶ «νοτιορρωσικαί», ὡς καί τινες τῆς Κνίδου καὶ τῆς Κῶ. Ἐκ τῶν Ῥοδιακῶν σφραγίδων σημειοῦνται ἐνταῦθα ὡς ἰδιαιτέρως ἐνδιαφέρουσαι δύο μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος Ἐπιχάρμου, ἀγνώστου μέχρι τοῦδε ἐκ σφραγίδων, ἔχουσαι δὲ ὡς ἑξῆς :

Ἐπὶ Ἐ
πιχά
ρμιο[υ (εἰκ. 27)

καὶ

Ἐπ' ἱερέ
ως Ἐπι
χάρμου (εἰκ. 28)

Εἰκ. 28. Σφραγὶς λαβῆς ἀμφορέως.

Τὸ σχῆμα τῆς πλατείας λαβῆς ἀποτελεῖ ἔνδειξιν ὅτι ὁ ἄρχων οὗτος ἀνήκει πιθανῶς εἰς τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἑτέρα σφραγὶς μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος Ἀριστίωνος, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀνήκοντος εἰς τὸν Δ΄ αἰῶνα ἢ τὰς ἀρχὰς τοῦ Γ΄ αἰῶνος τὸ πολύ·

Ἱερεὺς
Ἀριστίων (εἰκ. 29)

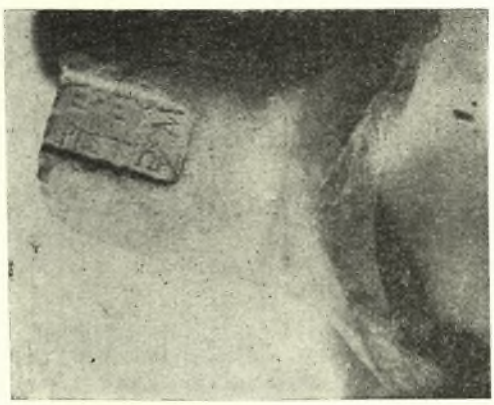

Εἰκ. 29. Λαβὴ ἀμφορέως μετὰ σφραγῖδος.

Ἐκ τῆς αὐτῆς ἀνασκαφῆς προέρχεται καὶ ἱκανὸς ἀριθμὸς σφραγίδων μὲ μονογράμματα.

Ἡ ἀνασκαφὴ ἐπὶ τῆς βορείου περιοχῆς τῆς ἀκροπόλεως, παρὰ τὴν ἔκτασίν της, ἔφερεν εἰς φῶς ὀλίγας σχετικῶς σφραγῖδας (περὶ τὰς 40), τοῦτο δὲ ὀφείλεται ἴσως εἰς τὸν ἱερὸν χαρακτῆρα τῆς περιοχῆς.

Ἀντιθέτως, πλεῖσται πάλιν ἀνεκαλύφθησαν κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον, τῶν ὁποίων ὅμως ὁ ἀκριβὴς ἀριθμὸς δὲν εἶναι εἰσέτι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ λόγῳ τῆς συνεχιζομένης διαλογῆς τῶν ὀστράκων. Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε διαλεγέντων ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἐνταῦθα ἡ ἀνακάλυψις νέων συνδυασμῶν Ῥοδίων ἀρχόντων καὶ ἐργα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στηριαρχῶν, ἐπὶ ἀκεραίων ἢ ἀποκατασταθέντων ἀμφορέων. Οἱ συνδυασμοὶ οὗτοι εἶναι οἱ ἑξῆς:

Σφραγὶς κυκλική : *Δαμοσθένης*	Κυκλικὴ	*Ἐπιχάρ[μου*
» ὀρθογώνιος : *Αἰνησί δαμος*	Ὀρθογώνιος	*Ἀγησ[ι κλεῦ[ς*
» ὀρθογώνιος στενομήκης *Ἱπποκλῆ*(ς)	Ὀρθογώνιος στενομήκης	*Δώρου*

Τὸ ὄνομα *Ἱπποκλῆς* ἀπαντᾷ διὰ πρώτην φορὰν ὡς ὄνομα ἄρχοντος. Σφραγὶς ὀρθογώνιος ἐκ δ. πρὸς ἀ. Ὀρθογώνιος ἐκ δ. πρὸς ἀ.

	Ἐπ' Ἀ ρίου	*Παρὰ Β οἴσκου*
» ὀρθογώνιος	*Ἄγρι ος*	Ὀρθογώνιος *Ἀγησι κλεῦς*

Ἐκ τῶν ἄλλων κεραμικῶν εὑρημάτων τῶν μέχρι τοῦδε ἐρευνηθέντων χώρων, παλαιότερα εἶναι ὀλίγα ὄστρακα ἐρυθρομόρφων Ἀττικῶν ἀγγείων, τῶν πρώτων πιθανῶς χρόνων μετὰ τὸν συνοικισμὸν τῆς πόλεως, προερχόμενα ἐκ τῆς ἀνασκαφῆς παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον καὶ τῆς εἰς τὴν Ἑβραϊκὴν συνοικίαν ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως.

Τοῦ Δ' αἰῶνος εἶναι ἀρκετὰ τῶν παρὰ τὸ παλαιὸν Βενετόκλειον ἰδίως ἀνακαλυφθέντων μελαμβαφῶν ἀγγείων μὲ ἔντυπον διακόσμησιν ἀνθεμίων κ.ἄ.

Εἰς τὰ μέχρι τοῦδε διαλεγέντα τῆς Ἑλληνιστικῆς κεραμικῆς, πλὴν τῶν ἀμφορέων, ἀντιπροσωπεύονται οἱ περισσότεροι τῶν ἐν H. Thompson, Hesperia, 1934 σελ. 316 κἑ. ἀναφερομένων ἢ εἰκονιζομένων τύπων, λ.χ. ὄστρακα τοῦ ρυθμοῦ «Κεραμικῆς τῆς δυτικῆς κλειτύος», μελαμβαφῆ καὶ ἄλλως ἀδιακόσμητα πινάκια Γ' καὶ Β' αἰ. π.Χ., τῶν ὁποίων τὸ γάνωμα παρουσιάζει συχνὰ μεταλλικὴν λάμψιν ἢ ἐκτρέπεται πρὸς τὸ καστανόν (μὲ ἐρυθρὸν κύκλον εἰς τὸ κέντρον), νεώτερα μελαμβαφῆ ἀγγεῖα μὲ ἔντυπον διακόσμησιν, ὄστρακα Μεγαρικῶν σκύφων, πρόχοι, λεκάναι, τεμάχια πυραύνων κλπ.

Ἐπίσης εὑρέθησαν ἄφθονα ἀδιακόσμητα ὄστρακα καὶ ἀγγεῖα τοῦ τύπου τῆς Terra Sigillata, ἄλλα μεταγενεστέρας Ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἱκανὰ τεμάχια Βυζαντινῶν πινακίων μὲ παραστάσεις ζώων καὶ ἄλλων ἀγγείων, ὡς καὶ Ἰσλαμικὰ μὲ ἀνάγλυφον διακόσμησιν.

Εὑρέθησαν ἐπίσης καὶ συνεκολλήθησαν ὀλίγα πινάκια «Ῥοδιακοῦ» τύπου, ἐκ τῶν ὁποίων ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἓν τῶν καλυτέρων τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ρᾶς, ἄνθρακες δ' ὑπῆρχον ἀρκετοὶ εἰς τὰ πέριξ. Τὸ ἓν κατασκεύασμα εἶναι ἐλλειψοειδοῦς σχήματος μὲ μικρὰν θύραν κατὰ τὸ ἓν ἄκρον τῆς ἐλλείψεως. Δύο ἄλλα ἦσαν ὀρθογωνίου σχήματος ἑστίαι, ὧν καλύτερον διατηρεῖται ἡ Δυτική (εἰκ. 18). Ἀμφότεραι φέρουν πρὸς τὸ δεξιὸν μέρος ἐστερεωμένα διὰ πηλοῦ τεμάχια πίθων, ἅτινα ἀποτελοῦσιν εἶδος σκάφης. Ἴσως ἐντὸς αὐτῶν ἐζυμοῦτο ἄλευρον καὶ ὁ ἄρτος ὠπτᾶτο ἐντὸς τῆς ἑστίας παραπλεύρως. Ἐντὸς τοῦ παρακειμένου διαδρόμου εὑρέθησαν πολλοὶ τριπτῆρες λίθοι ἐκ τραχίτου ἢ ψαμμίτου, ἴσως μάλιστα λίθοι τινὲς ἀποτελοῦντες εἶδος βάθρου ἦσαν σωστὴ μύλη. Περὶ τούτων θὰ φωτισθῶμεν καλύτερον κατὰ τὴν ἐπιοῦσαν σκαφικὴν περίοδον.

Τὸ ἀνώγειον τῆς παρούσης συνοικίας ἐχρησίμευεν ἀναμφιβόλως ὡς κατοικία, τὸ ἰσόγειον ὅμως ἦσαν μόνον βοηθητικοὶ χῶροι, ἡ δὲ κεραμεικὴ ἡ ἐνταῦθα εὑρεθεῖσα εἶναι πράγματι καθημερινῆς χρήσεως ἀκόσμητα σκεύη. Μεταξὺ ἄλλων εὑρέθησαν καὶ τεμάχια μεγάλων πηλίνων κιβωτῶν, φωριαμῶν κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἔκφρασιν. Ὅμοια τεμάχια εἶχον εὑρεθῆ κατὰ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀνασκαφῆς εἰς τὰ ἐπιφανειακὰ στρώματα τῆς ἀποθήκης τῶν πεσσῶν. Ἐφέτος ἐμελετήθησαν ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου κ. Κανάκη. Φαίνεται νὰ ἀνήκωσιν εἰς τρεῖς τουλάχιστον φωριαμούς, ἐξ ὧν ὁ εἷς ἐκαλύπτετο ἐξωτερικῶς ὑπὸ λεπτοῦ στρώματος κονιάματος. Ἔχομεν τὸ ὕψος καὶ τὸ πλάτος δύο ἐξ αὐτῶν, ἀλλὰ δὲν ἐπετεύχθη εἰσέτι τὸ μῆκος. Μέχρι τοῦδε ἐγνωρίζομεν παρόμοια σκεύη χρησιμοποιούμενα πρὸς ταφάς, δι' ὃ καὶ ἀποκαλοῦμεν ταῦτα σαρκοφάγους. Διὰ πρώτην φορὰν παρουσιάζονται ἐνταῦθα καὶ ὡς σκεύη οἰκιακῆς χρήσεως. Ἦσαν δὲ τόσον μεγάλων διαστάσεων (τὸ ἓν θὰ ἐπλησίαζε τὰ 2 μ. μήκους), ὥστε ἠδύναντο νὰ χωρήσωσιν ἀνέτως ἐντὸς αὐτῶν ἐνδύματα καὶ τάπητες εἰς μεγάλην ποσότητα.

Τὸ σημαντικώτερον ἀρχιτεκτονικὸν εὕρημα τῆς παρούσης περιόδου ὑπῆρξε μικρὸν κτίσμα ἀνακαλυφθὲν κατὰ τὸν τελειωτικὸν καθαρισμὸν τῆς κεντρικῆς αὐλῆς τοῦ μεγάρου. Ἐνταῦθα ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων σκαφῶν εἶχον ἀναφανῆ ἴχνη μικρῶν καὶ εὐτελῶν τοιχαρίων, τὰ ὁποῖα ἀφέθησαν νὰ καθαρισθῶσι τελευταῖα, ἀφοῦ θὰ ἀπεμακρύνετο ὁ αὐτόθι μέγας ὄγκος χωμάτων καὶ λίθων, οἵτινες παρεκώλυον τὴν λεπτολόγον ἔρευναν. Οἱ λίθοι ἰδίως ἀπετέλουν μέγα πρόβλημα, διότι οἱ μὲν πελεκητοὶ μεγάλοι πῶροι, οἵτινες κατὰ τὴν περιοχὴν ἀκριβῶς ταύτην ἦσαν ἰδιαιτέρως ὀγκώδεις, ἔπρεπε νὰ τεθῶσιν εἰς τὰς ἀρχικάς των θέσεις, ἔστω καὶ προχείρως (ὅπερ καὶ ἐγένετο κατὰ μῆκος τοῦ Β. τοίχου τῆς κεντρικῆς αἰθούσης). Οἱ δὲ ἀκατέργαστοι κοινοὶ λίθοι ἐχρησιμοποιήθησαν ἐξ ὅλης τῆς περιοχῆς τοῦ μεγάρου, ὅπως κατασκευασθῇ ἡ ἐκ Β. καὶ Α. περίφραξις αὐτοῦ. Τὸ κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀποκαλυφθὲν κτίσμα διαφέρει παντὸς τοῦ ὑπολοίπου μεγάρου κατὰ τοῦτο, ὅτι ἔχει λεπτοὺς τοίχους (50-60 ἑκ.), ἀποτελεῖται ἐκ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πολὺ μικρῶν λίθων καὶ εἶναι θεμελιωμένον ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῆς αὐλῆς, ἄνευ ἐκσκαφῆς θεμελίων. Εἶναι προφανές, ὅτι ἐπρόκειτο περὶ λίαν ἐλαφρᾶς κατασκευῆς.

Τὸ κτίσμα, ὁρατὸν ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 ἔχει ἀκριβῶς τὸ πλάτος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τοῦ μεγάρου καὶ ἐκτίσθη κατ' αὐστηρὰν ἀξονικὴν συμμετρίαν πρὸς τοῦτο. Ἐπὶ τῆς εἰκ. 19 (ληφθείσης δι' εὐρυγωνίου φακοῦ), φαίνονται εἰς τὸ κάτω μέρος αἱ τρεῖς βάσεις τῶν κιόνων τῆς ἀνωτέρω αἰθούσης. Κατὰ τὰ δύο ἄκρα ὑπῆρχον δύο θύραι, ἐξ ὧν ἡ μὲν Βορεία ὡδήγει εἰς τὴν αὐλήν, ἡ δὲ Νοτία διὰ διαδρόμου συνεκοινώνει πρὸς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ μεγάρου. Μόνον ἡ κατωτάτη σειρὰ (εἴς τινα σημεῖα δύο σειραί) τῶν λίθων τοῦ κτίσματος διατηροῦνται, διότι ἡ μακροχρόνιος καλλιέργεια εἰς τὸ μέρος τοῦτο τῆς αὐλῆς κατέφαγε πάντας τοὺς ὑπολοίπους. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ οἱ λίθοι οὗτοι διατηροῦνται ἄνευ λύσεως τῆς συνεχείας παντοῦ, καὶ ἐπειδὴ καταλήγουσιν εἰς πρακτικῶς ὁριζόντιον ἐπίπεδον, διστάζει τις ἂν πρέπει νὰ ἀποδώσῃ τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ ἀρότρου ἢ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονός, ὅτι τὰ ἀνώτερα μέρη ἐσυνεχίζοντο δι' ὠμῶν πλίνθων. Τὸ κτίσμα θὰ ἠδύνατό τις νὰ ὀνομάσῃ κογχωτὸν κατασκεύασμα, μετὰ τῆς δια-

Εἰκ. 19. Ἱερὸν κεντρικῆς αὐλῆς ἐκ Δ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

φορᾶς ὅτι ἡ κόγχη εἶναι ὀρθογωνίου σχήματος. Ἡ κόγχη αὕτη, εὑρισκομένη ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον καὶ ἀκριβῶς ἔναντι τοῦ μεσαίου κίονος τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης, ἐξέχει ἐξωτερικῶς, ἤτοι πρὸς Ἀνατολάς, ἑκατέρωθεν δ' αὐτῆς ὑπάρχουσι δύο ἄλλαι ὀρθογώνιοι προεξοχαί, αἵτινες ἐσωτερικῶς περιβάλλονται πανταχόθεν ὑπὸ τοίχου, σχηματίζουσαι οὕτω δύο μικρὰ ὀρθογώνια φρεατοειδῆ κοιλώματα. Ἐὰν προεκτείνωμεν τὸν ἄξονα τοῦ κτίσματος τούτου πρὸς Δυσμάς, θὰ συναντήσωμεν (ἐλαφρῶς Νοτιώτερον, ἀλλὰ πάντως ἐντὸς τοῦ πλάτους τοῦ κτίσματος), τὸν ὀπίσθιον διάδρομον τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τὸν καταλήγοντα εἰς τὸ ἱερὸν θησαυροφυλάκιον τὸ ὁποῖον ἀνεσκάφη πέρυσιν (Πρακτικὰ 1951 σ. 261, εἰκ. 2) καὶ τὴν ὄπισθεν τούτου κόγχην τῆς Δυτικῆς αὐλῆς (ἀνωτέρω εἰκ. 2).

Οὐδεμία ἀμφιβολία εἶναι δυνατή, ὅτι τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα τῆς Κεντρικῆς αὐλῆς ἦτο ἱεροῦ προορισμοῦ καὶ ὅτι διετέλει εἰς ἄμεσον συνάφειαν πρὸς τὴν Κεντρικὴν αἴθουσαν καὶ τὰ ὄπισθεν ταύτης περιγραφέντα ἱερὰ κτίσματα. Ἀμέσως πρὸς Βορρᾶν τοῦ ἱεροῦ θησαυροφυλακίου ἐκαθαρίσθη ἐφέτος τὸ μόνον δωμάτιον τοῦ μεγάρου, ὅπερ διατηρεῖ ὡραῖον δάπεδον λευκοῦ κονιάματος καὶ μίαν ὀρθογώνιον πλάκα προσκεκολλημένην ἐπὶ τοῦ κονιάματος καὶ διὰ κονιάματος, ὡς καὶ ἄλλα ἴχνη, ἅτινα θὰ περιγραφῶσι κατὰ τὴν προσεχῆ περίοδον, ἀφοῦ προηγουμένως μελετηθῶσιν ἐπαρκῶς. Καὶ τοῦτο τὸ δωμάτιον ἦτο ἀσφαλῶς θρησκευτικοῦ προορισμοῦ. Κατὰ ταῦτα ὁλόκληρος ἡ κεντρικὴ αὕτη συνοικία ἐχρησίμευε πρὸς λατρευτικοὺς σκοπούς. Εἰς τὴν λεπτὴν ἐπίχωσιν τοῦ κτίσματος τῆς κεντρικῆς αὐλῆς οὐδὲν κινητὸν εὕρημα ἐσημειώθη, πλὴν ἀσημάντων ὀστράκων. Κατὰ τὸ περυσινὸν ὅμως ἔτος ἀνευρέθη πρὸ τοῦ κτίσματος καὶ πλησίον τῶν βάσεων τῶν κιόνων τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης τεμάχιον λιθίνης πλακὸς μετὰ χαρακτηριστικῆς λαξεύσεως, περὶ τοῦ ὁποίου εἰς τὸ ἡμερολόγιον (Παρασκ. 7 Σεπτ. 1951) ἔχει σημειωθῆ: «Εὑρέθησαν... τεμάχιον ἀνοικτοῦ ὑδραγωγείου τομῆς ἀνεστραμμένου Π καὶ τεμάχιον πλακὸς πώρου, ἥτις ἦ ἔκειτο παρὰ βάσιν κίονος ἦ εἶναι τὸ ἥμισυ διπλοῦ κέρατος». Ἡ πρώτη ἐκδοχὴ ἦτο ἐπίνοια τῆς στιγμῆς, διότι δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὰ περιβλήματα βάσεων κιόνων καὶ διότι καὶ ἄλλως τὸ πελέκημα τῆς πλακὸς δὲν εἶναι κανονικῶς κυκλικόν (εἰκ. 27). Οὐδεμία ἀμφιβολία, ὅτι εἶναι τὸ ἥμισυ διπλοῦ κέρατος, διότι ταῦτα, ὅταν ἦσαν λίθινα, κατεσκευάζοντο πάντοτε εἰς δύο ἡμίτομα, ὡς γνωρίζομεν ἐξ ἄλλων παραδειγμάτων (Κνωσός, Νίρου Χάνι). Εἶναι ἐξ ἄλλου ἀληθές, ὅτι ἐκ τῆς θέσεως τῆς εὑρέσεως δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν, ἂν τὸ κέρας ἀρχικῶς ἀνῆκεν εἰς τὸ κτίσμα τῆς αὐλῆς ἢ εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν πρόσοψιν τῆς Κεντρικῆς αἰθούσης. Τὸ δεύτερον μάλιστα φαίνεται πιθανώτερον. Πάντως ἀνῆκεν εἰς τὸ παρὸν θρησκευτικὸν ἀρχιτεκτονικὸν συγκρότημα. Ὁ πολυτελὴς ἀγωγὸς ἐν σχήματι Π ἀνεστραμμένου, συγκείμενος ἐκ μέλανος τιτα-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νολίθου τοῦ Γιούκτα καὶ κεκομμένος διὰ πρίονος, φέρων δ' ἐπιμελεστάτην λείανσιν καὶ διατηρούμενος εἰς μῆκος ἄνω τῶν δύο μέτρων (ὅρα τὸ σχέδιον), πρέπει νὰ ἦτο καὶ οὗτος θρησκευτικοῦ προορισμοῦ.

Τὸ ἀποκαλυφθὲν κτίσμα φρονῶ ὅτι δύναται νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὰ περίφημα ἱερά, τῶν ὁποίων μέχρι τοῦδε κατείχομεν τὰς προσόψεις, ἀλλὰ δὲν ἐγνωρίζομεν τίποτε περὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς μορφῆς των. Ἐξ αὐτῶν τὰ περιφημότερα ἦσαν τὸ ἱερὸν ἐπὶ τῆς μικρογραφικῆς τοιχογραφίας τῆς Κνωσοῦ καὶ τὰ ἐπὶ τῶν χρυσῶν ἐλασμάτων τοῦ τρίτου καὶ τετάρτου βασιλικοῦ λάκκου τῶν Μυκηνῶν (EVANS, Palace III ἔγχρωμος πίν. XVI ἔναντι σ. 47 BOSSERT, Altkreta[3] εἰκ. 189). Τὰ ἱερὰ ταῦτα χαρακτηρίζονται διὰ τοῦ γενικοῦ ὀνόματος «shrine», τὸ ὁποῖον ἀρχιτεκτονικῶς δὲν δηλοῖ τίποτε. Γνωρίζομεν ὅτι παριστάνονται τρίκλιτα, μὲ τὸ μεσαῖον κλίτος ὑψηλότερον, φέροντα ἀνὰ ἕνα (ἐνίοτε δύο) κίονας εἰς τὴν πρόσοψιν ἑκάστου κλίτους καὶ διπλᾶ κέρατα ἐπὶ τῆς στέγης. Τελευταία καὶ πληρεστέρα περὶ τούτων μνεία εἶναι ἡ παρὰ NILSSON, Minoan-Mycenaean Religion[2] (1950) 173 ἑξ.. Ἠσθάνετό τις (καὶ τοῦτο ἐτονίσθη δοθείσης εὐκαιρίας), ὅτι τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα δὲν ἔχουσι βάθος. Νῦν φαίνεται νὰ κατέχωμεν ἓν ἐξ αὐτῶν εἰς τὰ περιγραφέντα ἐρείπια τοῦ Βαθυπέτρου. Ἡ περαιτέρω ἐξαντλητικὴ ἔρευνα δὲν ἔχει θέσιν ἐνταῦθα, δέον ὅμως νὰ τονισθῇ εἰσέτι, ὅτι εἰς τὸ ἱερὸν τοῦτο τοῦ Βαθυπέτρου δὲν φαίνεται νὰ ὑπῆρχον κίονες εἰς τὴν πρόσοψιν. Τοὐλάχιστον δὲν εὑρέθη ἴχνος τῆς παρουσίας των. Πρόκειται περὶ ἁπλουστέρου τύπου στερουμένου κιόνων, ὡς βλέπομεν ἐπὶ χρυσοῦ ἐλάσματος ἐκ τοῦ θολωτοῦ τάφου Καπακλῆ παρὰ τὸν Βόλον (Ἀρχ. Ἐφημ. 1906 πίν. 14).

ΣΠΥΡΙΔΩΝ ΜΑΡΙΝΑΤΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

23. ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΝΤΗΡΗΣΕΩΣ ΒΥΖΑΝΤΙΝΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΑΜΑΡΙΟΥ ΚΡΗΤΗΣ

Διὰ τοῦ διατεθέντος ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κονδυλίου δι' ἐργασίας συντηρήσεως βυζαντινῶν ναῶν καὶ τοιχογραφιῶν Ἐπαρχίας Ἀμαρίου, ἐξετέλεσα τὰς προβλεφθείσας ἐργασίας ἀναστηλώσεως, στερεώσεως καὶ καθαρισμοῦ τοιχογραφιῶν *πέντε* σπουδαιοτάτων ναῶν τοῦ Ἀμαρίου κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον 1952. Οἱ ναοὶ οὗτοι, ἀποτελοῦντες μονοκλίτους καμαροσκεπάστους χώρους, ἀνάγονται εἰς τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα, εὑρίσκοντο δὲ εἰς ἀθλιεστάτην κατάστασιν. Ἄλλοι δηλ. ὡς κτήρια εἶχον διαρραγῆ παντελῶς καὶ ἐφαίνετο μάλιστα ἔσωθεν ὁ οὐρανὸς ἢ ἐκινδύνευον λόγῳ φθορᾶς τῆς τοιχοποιίας, ἄλλοι δὲ πάλιν εἶχον ἑτοιμορρόπους τὰς τοιχογραφίας ἢ κεκαλυμμένας δι' ἀσβεστοχρίσματος καὶ ἀφθόνων ἁλάτων. Παρὰ τὸ ὄντως δυσχερὲς ἔργον, κατωρθώθη, δι' ἐντόνου προσπαθείας, νὰ στερεωθοῦν ἀσφαλῶς τὰ σπουδαῖα ταῦτα μνημεῖα τῆς Κρήτης, νὰ ἐξασφαλισθοῦν ἐκ τῶν ὀμβρίων ὑδάτων, στερεωθοῦν δ' ἐπίσης καὶ καθαρισθοῦν αἱ σπουδαῖαι τοιχογραφίαι των ἢ καὶ ἀποκαλυφθοῦν ἄγνωστοι μέχρι τοῦ νῦν. Νομίζω ἱκανὴ ἐπιτυχία πρέπει νὰ λογισθῇ ἡ διὰ τόσον περιωρισμένου κονδυλίου ἐκτέλεσις ἀναστηλωτικῶν ἐργασιῶν εἰς πέντε ναούς, ὧν οἱ τρεῖς ἦσαν ἀληθῆ ἐρείπια. Αἱ ἐργασίαι ἐγένοντο διὰ συνεργείων πολλάκις ταυτοχρόνως ἐργαζομένων (προκειμένου περὶ τοιχοποιίας). Εἰς ταύτας διὰ καταλλήλου διαφωτίσεως ἔδωκαν μικρὰν ἀλλὰ φιλότιμον συνδρομὴν καὶ τὰ χωρία, εἰς ἃ ἀνήκουν οἱ ναοί, ἀναλαβόντα κυρίως μεταφοράς, δευτερευούσας διευκολύνσεις καὶ ἐξασφαλίσαντα πολλάκις αὐτοκίνητον δωρεὰν μετακινήσεώς μου ἐξ Ἀμαρίου εἰς Ρέθυμνον. Τινὰς ἐκ τῶν ληφθεισῶν φωτογραφιῶν θὰ δημοσιεύσω εἰς παρασκευαζομένην μελέτην μου, συνέχειαν τῶν «Βυζαντινῶν Μνημείων Κρήτης», τὰ ὁποῖα ἤρχισα ἤδη τμηματικῶς ἐκδίδων.

Οἱ στερεωθέντες ναοὶ εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) *Παναγία*, εἰς χωρίον Θρόνος - Ἀμαρίου.
β) *Ἅγ. Ὀνούφριος*, εἰς χωρίον Γέννα - Ἀμαρίου (Νεκροταφεῖον).
γ) *Ἅγ. Ἰωάννης (θέσις Σπήλιος)* παρὰ χωρίον Καλογέρου - Ἀμαρίου.
δ) *Παναγία*, εἰς τὸ χωρίον Λαμπιῶτες - Ἀμαρίου (Νεκροταφεῖον).
ε) *Ἅγ. Ἰωάννης*, εἰς Νεὺς - Ἀμάρι.

Οὐσιαστικαὶ καὶ σχεδὸν πλήρεις ἐργασίαι ἐγένοντο εἰς τοὺς *τέσσαρας* πρώτους ἐκ τῶν ἀνωτέρω ναῶν, εἰς δὲ τὸν πέμπτον, — λόγῳ ἐξαντλήσεως τῶν χρημάτων —, ὁ ἀναγκαῖος καθαρισμὸς καὶ μικρὰ ἀποκάλυψις παλαιοτέρου στρώματος τοιχογραφιῶν, ὑποκειμένου εἰς τὸ νεώτερον.

Εἰδικώτερον αἱ γενόμεναι ἐργασίαι κατὰ ναοὺς ἔχουσιν οὕτω:

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

1) ΠΑΝΑΓΙΑ, εἰς χωρίον Θρόνος - Ἀμαρίου

Εἰς τὸν ναὸν τοῦτον, κάλλιον πάντων τῶν ἄλλων διατηρούμενον καὶ ἀποτελοῦντα ἓν τῶν καλλίστων βυζαντινῶν μνημείων τῆς Κρήτης, αἱ ἐργασίαι ἀπέβλεψαν κυρίως εἰς τὰς σπουδαίας τοιχογραφίας του. Αὗται εἶναι προϊόντα δύο περιόδων ἤτοι τοῦ τέλους τοῦ 13 αἰῶνος (μὲ ἀρχὰς 14ου) καὶ τέλους τοῦ 15ου. Εἰς τὴν πρώτην περίοδον ἀνήκει ἡ τοιχογράφησις τοῦ ἱεροῦ Βήματος, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ τοῦ ὑπολοίπου ναοῦ. Τμήματα τοιχογραφιῶν κατεστραμμένα ἐνεφάνιζον κρεμάμενα κυριολεκτικῶς τὰ ὑπόλοιπα μέρη, ὧν ἠπειλεῖτο ἡ πτῶσις. Εἰς ἄλλα σημεῖα πάλιν ἀποκόλλησις τῶν τοιχογραφιῶν μετὰ τῆς συντεκτικῆς ὕλης τῆς ἀσβέστου (φούσκωμα σουβά) ἐκ τοῦ σώματος τοῦ τοίχου, καθίστα βεβαίαν τὴν ταχεῖαν καταστροφήν. Ρωγμαὶ ἐπίσης ἐπὶ τοῦ θόλου παρεῖχον εἴσοδον εἰς τὸ ὄμβριον ὕδωρ. Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν τὰ κενὰ συνεπληρώθησαν διὰ σιμέντου καὶ μαρμαροκονίας, ἐστερεώθησαν καὶ ἠσφαλίσθησαν τὰ ἐξοιδημένα τμήματα. Μετὰ τὴν στερέωσιν ἠκολούθησεν ὁ καθαρισμὸς τῶν τοιχογραφιῶν, ἐχρησιμοποιήθη δὲ εἰς ταύτας, ἐν τέλει, τὸ καὶ ἄλλοτε δοκιμασθὲν βερνίκιον ἐκ τερεβινθελαίου καὶ μαστίχης, ὅπερ εἰς ἀραιὰν καὶ ὑπολογισμένην διάλυσιν «ἐμφανίζει» τὰς τοιχογραφίας, ἀποφευγομένου τοῦ ἀπαραδέκτου «γυαλίσματος».

Ἤδη ὁ ναός, διὰ τῶν ἐργασιῶν, παρέχει λαμπρὸν σύνολον. Ὄντως ἐλάχιστα μεσαιωνικαὶ ἐκκλησίαι ὑπάρχουν ἐν Κρήτῃ τοιαύτης ἀρτίας ἐμφανίσεως. Εἰς τὸ Ἱερὸν ἐνεφανίσθη μὲ ὅλην τὴν ἀρχαϊκὴν μεγαλοπρέπειαν ἡ Πλατυτέρα, μὲ τὴν χαρακτηριστικὴν ἐπιγραφὴν «*Παναγία ἡ Θρονιώτισα*», ἔχουσα ἐν ἐγκολπίῳ τὸν Ἰησοῦν, δορυφορουμένη δὲ ὑπὸ δύο ἀγγέλων. Ἄνω, εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἄκρον τῆς καμάρας, ὡραιοτάτη ἡ Ἀνάληψις (εἰκ. 1). Ἐξέργοι καὶ ὁλόχρυσοι οἱ φωτοστέφανοι. Εἰς τὰ Εἰσόδια, αἱ φίλαι τῆς Παρθένου μᾶς ἐβεβαίωσαν τὰ ἐξ Ἀνατολῆς πρότυπά των. Σιτόχροα πρόσωπα, μεγάλοι ἀνατολίτικοι ἀμυγδαλωτοὶ ὀφθαλμοί, μέλαιναι κόμαι. Ἀπεκαλύφθησαν ἐπίσης ἡ Φιλοξενία, στηθάρια ἁγίων, καὶ ὡραιότατον τμῆμα τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (τὸ ὑπόλοιπον ἠφάνισε νεωτερικὸν παράθυρον). Ὁμοίως ἡ Ἀνάστασις, οἱ Ἅγ. Ἀντώνιος, Πολύκαρπος, Σπυρίδων, Κωνσταντῖνος καὶ Ἑλένη Μηνᾶς, Βίκτωρ Ρώμης, ἡ Γέννησις τῆς Θεοτόκου, ὁ ἀσπασμὸς τῆς Ἐλισάβετ καὶ τοῦ Ἰωακείμ.

Νεωτερικὸν καὶ κακότεχνον ὑψηλὸν τέμπλον, ἀλλοιοῦν τὴν ὄψιν τοῦ ναοῦ καὶ ἀποκρύπτον τὰς τοιχογραφίας τοῦ Ἱ. Βήματος, ἀφῃρέθη ἐπίσης.

2) ΑΓΙΟΣ ΟΝΟΥΦΡΙΟΣ εἰς χωρίον Γέννα - Ἀμαρίου

Ὁ ναὸς οὗτος ἀνήκων εἰς τὸν 14ον αἰῶνα, ὡς βεβαιοῖ χρονολογία, εἶχε μεγάλας ἐξωτερικὰς καὶ ἐσωτερικὰς ζημίας. Ἀπὸ τὸ νότιον μέρος εἶχε

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

καταστραφῆ ἡ τοιχοποιία κατὰ τὰς γωνίας, ΝΑ καὶ ΝΔ ἀπὸ ἄνω ἕως κάτω, ἠπειλεῖτο δὲ πτῶσις καὶ ἑπομένως ὄλεθρος τῶν ἔσω τοιχογραφιῶν. Ἀπὸ τὸ βόρειων, ὁ ναὸς ἦτο ἐξ ὁλοκλήρου κεχωσμένος διὰ χωμάτων. Ὁμοίως ἐξωτερικῶς ἡ τοιχοποιία τοῦ Ἱεροῦ ἦτο εἰς ἀθλίαν κατάστασιν. Ἐὰν ἔπιπτε τοῦτο καὶ ἡ ΝΔ γωνία θὰ ἠφανίζετο ὁ περίφημος Πρόδρομος (εἰκ. 2). Ἐπίσης ἐσωτερικῶς τὸ κατάγραφον παλαιὸν χαμηλὸν κτιστὸν τέμπλον ἦτο κεχωρισμένον εἰς τεμάχια. Αἱ τοιχογραφίαι ἔβριθον ἀλάτων καὶ εἶχον χαρακτηριστικὴν διάβρωσιν. Ὅλον τὸ κτήριον κατὰ τὸ νότιον καὶ

Εἰκ 1. Ἀνάληψις. Ἀπὸ τὴν τοιχογραφίαν τοῦ ναοῦ τῆς Παναγίας εἰς χωρίον Θρόνος Ἀμαρίου Κρήτης (13ος – 14ος αἰών).

ἀνατολικὸν τμῆμα ἦτο ἑτοιμόρροπον. Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν: α) συνεπληρώθη ἡ τοιχοποιία τοῦ κτηρίου, β) ἐτοποθετήθησαν γωνιόλιθοι εἰς τὰς κινδυνευούσας γωνίας γ) ἀφῃρέθησαν τὰ καθ' ὅλον τὸ μῆκος καλύπτοντα τὸν βόρειον τοῖχον χώματα δ) ἀνεστηλώθη τὸ ἀρχαῖον τέμπλον συνενωθέντων τῶν τεμαχίων του καὶ ε) ἐστερεώθησαν καὶ ἐκαθαρίσθησαν αἱ τοιχογραφίαι του. Σπουδαῖον ὅτι διὰ τῶν ἐργασιῶν ἐσώθη ὁ περίφημος Πρόδρομος τῆς Δεήσεως (εἰκ. 2), ὄπισθεν τοῦ ὁποίου ἀκριβῶς ἦτο ἡ διαλελυμένη ΝΑ γωνία τοῦ κτηρίου.

Πλὴν τῶν ἄλλων τοιχογραφιῶν, αἵτινες ἐστερεώθησαν διὰ σιμέντου καὶ ἐκαθαρίσθησαν ἀκολούθως, οὐσιαστικῶς ἀπεκαλύφθησαν αἱ ἑξῆς: Τὸ Ἅγ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Μανδήλιον, ὁ Εὐαγγελισμός, ἡ Ἀνάληψις (μὲ χαρακτηριστικῶς πράσινα ἐνδύματα), οἱ Προφῆται (Σαούλ, Ἀγγαῖος, Σοφωνίας), ἡ Γέννησις τοῦ Χριστοῦ, εἰς σύνθεσιν περιλαμβάνουσαν ὅλας τὰς σκηνάς (καὶ τὴν βρεφοκτονίαν), ἡ Βάπτισις, ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος. Τὸ στρῶμα σιμέντου, ὅπερ ἐκάλυψε τὴν στέγην, ἐξησφάλισε μὲν τὸν ναόν, ἔχει ὅμως ἀνάγκην καὶ κεράμων διὰ τὴν αἰσθητικήν του ὁλοκλήρωσιν.

Εἰκ. 2. Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος. Ἀπὸ τὴν τοιχογραφίαν τῆς Δεήσεως τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ὀνουφρίου εἰς Γένναν Ἀμαρίου (14ος αἰών).

Ἐπειδὴ ὁ ναὸς εἶναι ἐγγὺς τῆς ἁμαξιτῆς ὁδοῦ, παρουσιάζει, μετὰ τὰς ἐργασίας, καὶ τουριστικὸν ἐνδιαφέρον.

3) ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ « στὸ Σπήλιο », χωρίον Καλογέρου.

Ἐνταῦθα αἱ ἐσωτερικαὶ ζημίαι ἦσαν πολὺ μεγαλύτεραι τῶν προηγουμένων ναῶν. Ρήγματα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς κλειδὸς τῆς καμάρας καί, κατὰ τὸν βόρειον τοῖχον, ἀπὸ ἄνω ἕως κάτω, διαχωρισμένοι δὲ καὶ μετακινημένοι οἱ τοῖχοι, ἐβεβαίουν τῆς καταστροφῆς τὸ ἀσφαλές. Πρόχειροι ἐξ ἀσβέστου καὶ ἄμμου ἐπιχρίσεις τῶν χωρικῶν, δῆθεν διὰ στερέωσιν,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶχον ἀλλοιώσει τὸν ναὸν καὶ καλύψει τοιχογραφίας. Ἐπίσης ὁλόκληρος ὁ δυτικὸς τοῖχος ἐκινδύνευε νὰ καταρρεύσῃ.

Καὶ ἐνταῦθα ἡ σύντονος καὶ προσεκτικὴ ἐργασία ἀποκατέστησε τὰ πράγματα. Ἐκλείσθησαν δηλ. τὰ ῥήγματα, συνεπληρώθη ἔσω ἡ τοιχοποιία, ἐστερεώθησαν αἱ τοιχογραφίαι. Διὰ τοῦ βερνικίου ἐδόθη ὁ σχετικὸς τόνος εἰς τὸ σύνολον τῶν παραστάσεων καὶ οὕτως ἀποκατεστάθη, κατὰ τὸ ἐφικτόν, καὶ τὸ ἀξιόλογον τοῦτο μνημεῖον τοῦ 14ου αἰῶνος (χρονολογημένον).

Εἰς τὸ τεταρτοσφαίριον τῆς κόγχης τοῦ Ἱεροῦ λαμπρὰ ἀνεδείχθη ἡ Δέησις μὲ τὸν Χριστὸν εἰς τὸ κέντρον, τὴν Θεοτόκον πρεσβεύουσαν καὶ τὸν πρὸς αὐτὴν πάρισον λευκότριχα Ἰωάννην τὸν Θεολόγον (οὐχὶ Πρόδρομον). Ἀπεκαλύφθησαν οἱ δι' ἀσβέστου κεκαλυμμένοι Ἅγ. διάκονοι Στέφανος καὶ Ρωμανὸς κρατοῦντες θυμιατήρια καὶ κιβωτόν, οἱ Ἅγ. Βλάσιος, Ἐλευθέριος, Ὀνούφριος, Ἀντώνιος, Μάμας ὡς καὶ οἱ Ἅγιοι Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης καὶ Δημήτριος ἔφιπποι. Ἐπίσης εἰς τὸ ἐσωράχιον τοῦ μοναδικοῦ ἐνισχυτικοῦ τόξου οἱ Ἅγιοι Δέκα, ἐν στηθαρίοις, οἵτινες, ὡς γνωστόν, ἰδιαιτέρως τιμῶνται ἐν Κρήτῃ. Τέλος ἐστερεώθησαν καὶ ἐνεφανίσθησαν καθαρισθεῖσαι αἱ σκηναὶ τῆς Γεννήσεως καὶ τῆς Ὑπαπαντῆς.

4) ΠΑΝΑΓΙΑ, εἰς χωρίον Λαμπιῶτες - Ἀμαρίου.

Ὅλως ἰδιαιτέρα μέριμνα ἐλήφθη διὰ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας εἰς Λαμπιῶτες, μνημεῖον τοῦ 15ου αἰῶνος, οὗτινος αἱ τοιχογραφίαι περισσότερον ὅλων τῶν ἄλλων διέτρεχον, ἐν συνόλῳ, κίνδυνον ἀμέσου καταστροφῆς. Χαίνουσα κυριολεκτικῶς ἡ καμάρα τοῦ θόλου (ἐφαίνετο ἔσωθεν ὁ οὐρανός) παρεῖχεν εἴσοδον εἰς τὰ ὕδατα, τὰ ὁποῖα εἶχον φθείρει τὸν γραφικὸν διάκοσμον. Ἀπεσπασμένοι λίθοι ἐκ τῆς τοιχοποιίας ἐκρέμοντο ἔσωθεν, ὁλόκληρα δὲ τεμάχια τοιχογραφιῶν ἦσαν σχεδὸν αἰωρούμενα. Δι' ἀφθόνου σιμέντου καὶ ἄμμου ἐκλείσθησαν καὶ ἐνταῦθα τὰ κενὰ καὶ μετὰ κόπου καὶ πολλῆς προσοχῆς τὰ ῥήγματα τοῦ θόλου, ἐξ ὧν μεγάλως ἐξηρτῶντο αἱ τοιχογραφίαι. Παλαιαὶ ἐπισκευαὶ εἶχον σχεδὸν καταστρέψει τὰς τοιχογραφίας ὁλοσώμων ἁγίων τοῦ κάτω τμήματος τῶν πλαγίων τοίχων. Εὐτυχῶς αἱ τοιχογραφίαι τῆς καμάρας εἶχον καλυτέραν τύχην. Διὰ τῶν γενομένων ἐργασιῶν ἐστερεώθησαν αὗται καὶ ἐκαθαρίσθησαν ἐκ τοῦ καταπληκτικῶς ἀφθόνου στρώματος τῶν ἁλάτων, τὰ ὁποῖα εἶχον ἐπιθέσει τὰ περιῤῥέοντα τοὺς τοίχους ὕδατα. Μετὰ τὴν δυσχερῆ τῷ ὄντι στερέωσιν καὶ τὸ κατόπιν βερνίκιον αἱ τοιχογραφίαι τῆς ὀροφῆς μὲ τὰ ζωηρὰ καὶ φωτεινά των χρώματα ἐνεφάνισαν ὄντως θαυμάσιον σύνολον. Πρόκειται περὶ ἔργων ἀρίστου ζωγράφου, ὅστις προσέχει πολὺ τὸ σχέδιον καὶ τὰς λεπτομερείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πᾶσαι ὑπενθυμίζουν φορητὰς εἰκόνας. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν ἐμποιοῦσιν αἱ λεπτομέρειαι τῶν δακτύλων εἰς τοὺς πόδας καὶ τὰς χεῖρας.

Μεγάλη ἐπιτυχία δύναται νὰ θεωρῆται ἡ διάσωσις τῆς περιφήμου τοιχογραφίας τῆς Ἀναστάσεως (Ἅδου Καθόδου), ἧς παρέχω εἰκόνα πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ (εἰκ. 3), ἣν καὶ θεωρῶ τὴν καλλιτέραν ἐξ ὅσων εἶδον εἰς τὴν Κρήτην. Ἐπίσης ἐπιτυχῶς ἐστερεώθησαν αἱ σκηναί τῆς Προδοσίας, τοῦ

Εἰκ. 3. Ἡ εἰς Ἅδου Κάθοδος. Ἀπὸ τὸν ναὸν τῆς Παναγίας χωρίου Λαμπιῶτες Ἀμαρίου (15ος – 16ος αἰ.).

Λαζάρου, τῆς Βαϊφόρου, τῆς Σταυρώσεως. Εἰς τὸ νότιον τμῆμα τοῦ θόλου ἀπεκαλύφθη ἡ διὰ παχέος στρώματος πηλασβέστου κεκαλυμμένη λαμπρὰ εἰκὼν τῆς Βαπτίσεως. Εἰς τὸ ἱερόν, ἀφαιρεθείσης τῆς ἀσβέστου, ἐνεφανίσθη ἄνω ἡ Ἀνάληψις καὶ ἐπὶ τῆς βορείας μετόπης τῆς κόγχης, ὁ Ἅγ. Ἰωακείμ. Τέλος, ἐπὶ τοῦ νοτίου κάτω τοίχου ὁ *Φωτοδότης* Χριστός, καὶ αἱ Ἅγιαι Παρασκευή, Βαρβάρα, Εἰρήνη, ἐπὶ δὲ τοῦ νοτίου, στρατιωτικοὶ ὅρθιοι Ἅγιοι, ἀπὸ τῶν γονάτων καὶ κάτω διασωθέντες.

Ἐργασίαι τοῦ μέλλοντος πρέπει νὰ ἐξασφαλίσουν τὴν στέγην διὰ σιδηροπαγοῦς σκυροκονιάματος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Εἰκ. 4. Ἅγ. Ἰωάννης εἰς Νεὺς Ἀμάρι.

Εἰκ. 5. Τοιχογραφία εἰς δύο στρώματα τοῦ ναοῦ τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου (Βούλγαρη) εἰς Νεὺς Ἀμάρι. Ἅγ. Σπυρίδων (ἄνω· 12ος αἰ.;), Ἅγ. Νικόλαος (κάτω· 15ος αἰ.;).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

5) **ΑΓ. ΙΩΑΝΝΗΣ, ἔξω χωρίου Νεὺς Ἀμάρι** (εἰκ. 4).

Μὴ ὑπαρχούσης περαιτέρω πιστώσεως διὰ μεγαλυτέρας ἐργασίας, αἱ πραγματοποιηθεῖσαι τοιαῦται εἰς τὸν ναὸν τοῦτον ἦσαν μικρᾶς ἐκτάσεως καὶ ἀπέβλεψαν εἰς τὸν καθαρισμὸν τῶν σωζομένων ἀξιολόγων τμημάτων τοιχογραφιῶν καὶ τὴν διαπίστωσιν τοῦ κατεστραμμένου παλαιοτέρου στρώματος τοιχογραφήσεως, τὸ ὁποῖον, μελλοντικῶς, πρέπει ὁπωσδήποτε νὰ ἀποκαλυφθῇ διότι παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ ἀνήκει, ὡς νομίζω, εἰς τὸν 12ον αἰῶνα. Εἰς τὸν νότιον τοῖχον τὸ παλαιὸν στρῶμα ἐνεφάνισε τὸν Ἅγ. Σπυρίδωνα, ἐπὶ τοῦ ὁποίου, ἐπιχρισθέντος διὰ πηλασβέστου, ἐζωγραφήθη ὁ Ἅγ. Νικόλαος κατὰ τὴν β΄ περίοδον (εἰκ. 5). Ἐπίσης ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου, ὁ Χριστὸς τείνων τὴν δεξιάν, πιθανῶς πρὸς τὸν Λάζαρον (Ἔγερσις Λαζάρου) κατὰ τὸν τύπον τῶν χειρογράφων. Ἄνω εἰς τὴν καμάραν, εἰς τὸ βορειοανατολικὸν ἄκρον ἡ Ἀνάληψις—καὶ οὐχί, ὡς συνηθίζεται, εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἀνατολικοῦ ἄκρου — ἔναντι δὲ αὐτῆς ἡ Πεντηκοστή. Διεπιστώθη ἐπίσης ὄπισθεν τῶν ἱεραρχῶν τῆς κόγχης παλαιότερον στρῶμα τῶν ἰδίων ἁγίων. Πρὸς τοῖς ἀνωτέρω ἔγινε καὶ μικρὰ ἐπισκευὴ τῆς στέγης.

Ἐν συμπεράσματι, διὰ τῶν διατεθέντων ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας χρημάτων, ἀποκατεστάθησαν καὶ κατέστησαν πρόσφορα εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν μελέτην *πέντε* μνημεῖα τῆς Μεσαιωνικῆς Κρήτης, ἐκ τῶν μᾶλλον ἀξιολόγων καὶ διὰ τὰ εἰκονογραφικὰ θέματα καὶ διὰ τὴν τεχνικὴν τῆς ἐκτελέσεως αὐτῶν. Ἀνάγκη ὅμως ὅπως εἰς τὸ προσεχὲς μέλλον συμπληρωθοῦν αἱ ἐλλείψεις καὶ συνεχισθοῦν αἱ ἐργασίαι καὶ ἐπὶ ἄλλων βυζαντινῶν ναῶν τῆς μεγαλονήσου, ἵνα οὕτω γνωσθοῦν καλλίτερον αἱ τοιχογραφίαι της καὶ βοηθηθῇ ἡ ἐπιστήμη εἰς τὸ σπουδαῖον ζήτημα τῆς Κρητικῆς ζωγραφικῆς καὶ τῆς λεγομένης «Κρητικῆς Σχολῆς» εἰς τὴν εἰκονογραφίαν.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Δ ΚΑΛΟΚΥΡΗΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

24. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΥΜ III ΛΑΞΕΥΤΩΝ ΤΑΦΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΜΝΙΩΝ ΠΕΔΙΑΔΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ

Δαπάνῃ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας προέβην κατὰ μῆνα Αὔγουστον καὶ Σεπτέμβριον τοῦ 1952 εἰς ἀνασκαφὴν ὁλοκλήρου σειρᾶς λαξευτῶν ὑστερομινωικῶν III τάφων εἰς τὴν περιοχὴν τῶν χωρίων Ἐπισκοπὴ καὶ Σταμνιοὶ τῆς ἐπαρχίας Πεδιάδος Ἡρακλείου. Ἡ ἔρευνα ὑπεκινήθη ἐκ τῆς τυχαίας ἀνακαλύψεως λαξευτοῦ τάφου εἰς θέσιν Καλυβότοπος καὶ εἰς τὴν ἄμπελον Γεωργίου Φουρναράκη. Ἤδη κατὰ τὸ τέλος τοῦ προηγουμένου ἔτους εἶχον ἀνασκάψει μικρὸν λαξευτὸν τάφον εἰς θέσιν Στὸν Κάμπο (σχεδ. εἰκ. 1). Ὁ τάφος οὗτος ἀπέδωσε μίαν κιβωτιόσχημον ἀδιακόσμητον λάρνακα καὶ ἓν μόνον εὐμέγεθες ἀγγεῖον, ψευδόστομον ἀμφορέα μὲ σχηματικὴν παράστασιν ὀκτάποδος. Ὑπὸ τὴν λάρνακα ἀνευρέθη βόθρος ἐλλειψοειδοῦς σχήματος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐνταφιασθῆ εἰς συνεσταλμένην στάσιν ἓν ἄτομον. Ἡ θύρα εὑρέθη διατοιχισμένη. Εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἐπισκοπῆς ἐξ ἄλλου εἶχον ἐπανειλημμένως ἀνακαλυφθῆ καὶ ἀνασκαφῆ λαξευτοὶ τάφοι εἰς θέσεις Μαρκαβοῦσα, Χριστός, Καβοῦσι, καὶ Μαλαθρὲ (ἀνασκαφαὶ Ξανθουδίδου, Μαρινάτου, Πλάτωνος, Ἀλεξίου). Οὕτω ἐφαίνετο λίαν πιθανὴ ἡ ἀνακάλυψις καὶ ἄλλων τάφων.

Πράγματι ἀνεκαλύφθησαν ἐννέα συνολικῶς λαξευτοὶ τάφοι εἰς θέσεις Καλυβότοπος, Κεφάλα, Ποταμὸς καὶ Ἀλώνια, ἐπ' εὐκαιρίᾳ δὲ τυχαίων εὑρημάτων ἡ ἀνασκαφὴ ἐξετάθη καὶ εἰς τὸ λίαν γειτονικὸν χωρίον Σταμνιοὶ καὶ ἀνεσκάφησαν πέντε ἄλλοι τάφοι εἰς θέσιν Παλιάλωνα.

Συνοπτικῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς καθ' ἕκαστον ἀνασκαφῆς εἶναι τὰ ἀκόλουθα :

Α) ΤΑΦΟΙ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

Εἰς θέσιν Καλυβότοπος, εἰς ἀπόστασιν 20 λεπτῶν ΝΑ τοῦ χωρίου, ὑψηλὰ εἰς κλιτὺν λόφου, εἶχεν ἀναφανῆ ὁ δρόμος ἑνὸς λαξευτοῦ τάφου καὶ ὀλίγον ἡ θύρα του (σχεδ. εἰκ. 1). Ἡ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξεν ὅτι ὁ μικρὸς θάλαμος ἐσώζετο ἀνέπαφος, προστατευθεὶς ἀπὸ τὸ φράγμα τῶν λίθων τῆς θύρας. Ἡ κάθοδος ἐγίνετο διὰ βαθμίδων, τῶν ὁποίων τρεῖς ἀνεσκάφησαν. Δεξιὰ ὡς πρὸς τὸν εἰσερχόμενον ὑπάρχει χαμηλὴ κρηπίς. Τὸ σχῆμα τοῦ τάφου εἶναι ἡμιελλειψοειδές. Δύο λάρνακες εὑρίσκοντο εἰς τὴν θέσιν των, ἡ μία ὅμως τεθραυσμένη. Παραδόξως ἡ λάρναξ Β (εἰκ. 2) δὲν περιεῖχε παρὰ μόνον τὸ κρανίον καὶ ὀστᾶ τινα τῆς χειρός, ἐνῷ ἐκτάδην μεταξὺ τῶν δύο λαρνάκων ἦτο ὁ σκελετὸς ἀκέφαλος. Ἕτερος σκελετὸς ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἐπίσης κιβωτιόσχημον λάρνακα Α. Τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου ἦσαν ὑψίπους

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

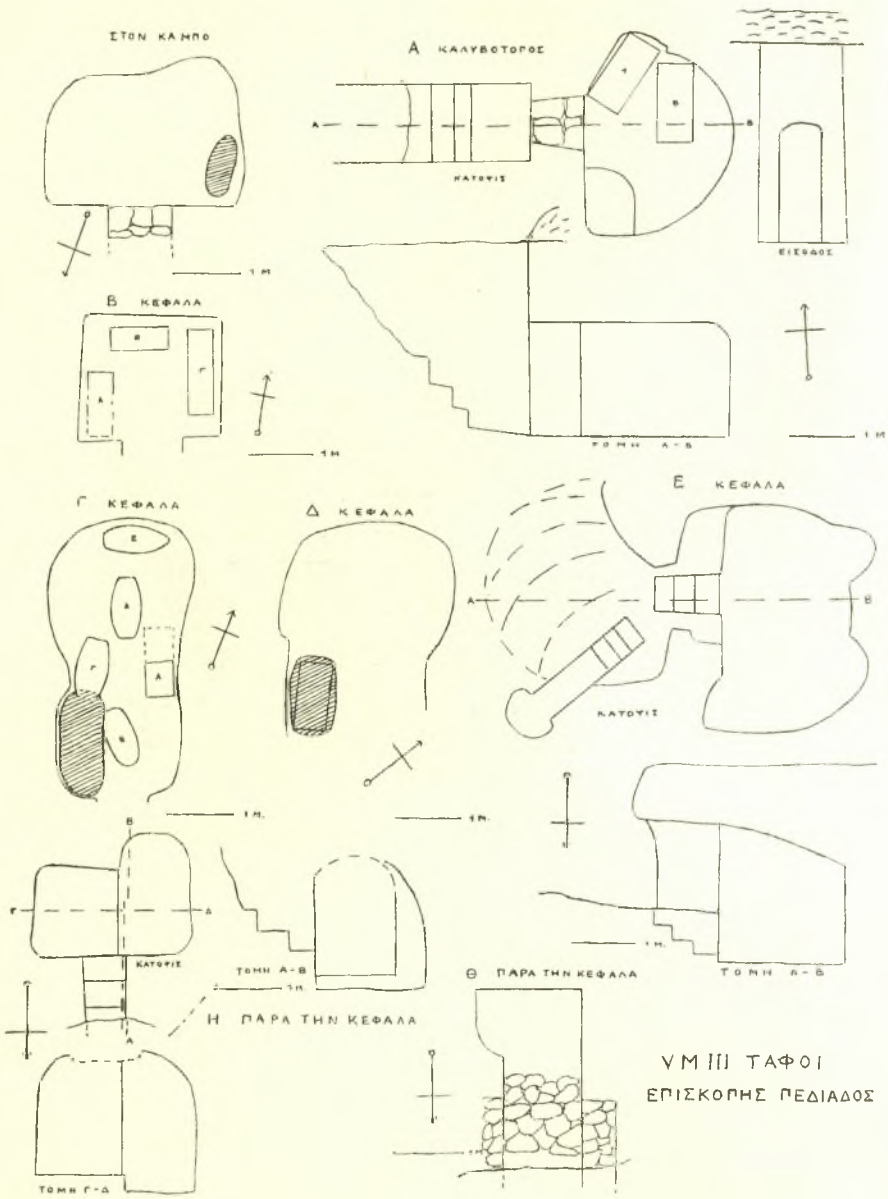

Εἰκ. 1. Κατόψεις καὶ τομαὶ τῶν ΥΜ ΙΙΙ τάφων Ἐπισκοπῆς Πεδιάδος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δίωτος κύλιξ, κυλινδρικὴ πυξίς, λοπάδιον μὲ ὑψηλὴν λαβὴν καὶ πλαγίαν πρόχυσιν, περόνη, κάτοπτρον, μαχαίριον, ξυράφιον καὶ λοπαδοειδὲς ἀγγεῖον μὲ λαβὰς ἐχούσας ἀκρεμόνας, τὰ τελευταῖα ἅπαντα χαλκᾶ.

Ἡ ἀνασκαφὴ μετετοπίσθη εἰς τὸν παρὰ τὸ χωρίον καὶ ἀνατολικῶς τούτου λόφον τῆς Κεφάλας ἐκ τῆς παρατηρήσεως ὅτι παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας ἦσαν καταφανεῖς τοῖχοι μὲ ὀγκώδεις λίθους, προφανῶς ΥΜ III χρόνων. Ἀπεδείχθη πράγματι ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρχε τετράγωνον οἰκοδόμημα ἀγνώστου χρήσεως, ὄχι ἐκτεταμένον (4,20 × 5,00 μ.). Ἄλλως καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ ὑψώματος ἀνεκαλύφθησαν ὀλίγα λείψανα οἰκοδομημάτων καὶ τμῆμα πλακοστρώτου ἐπιμήκους, ἴσως ὁδοῦ. Αἱ ἐνδείξεις αὗται ἔπει-

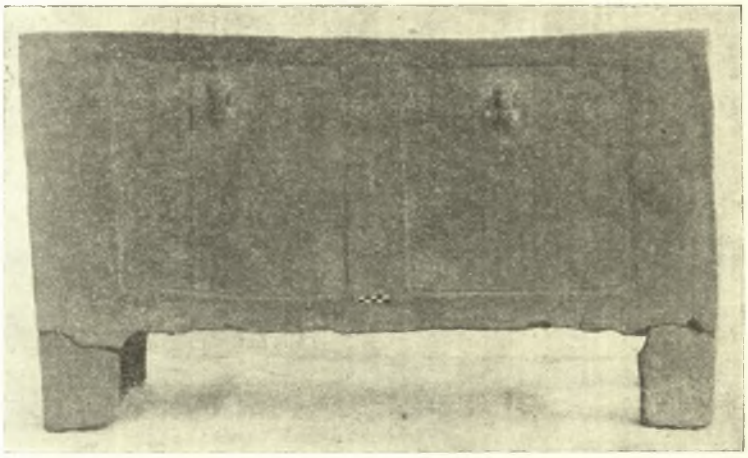

Εἰκ. 2. Ἡ λάρναξ Β τοῦ ΥΜ III τάφου Α Ἐπισκοπῆς Πεδιάδος.

θον ὅτι ἐκεῖ θὰ ἦτο ἡ θέσις μικροῦ συνοικισμοῦ, ὅστις ὅμως δὲν φαίνεται νὰ ἦτο ὁ κύριος τόπος οἰκίσεως. Εἰς τὴν αὐτὴν περιοχὴν ἀνεσκάφησαν τρεῖς σιροὶ βυζαντινῶν ἢ μεταβυζαντινῶν χρόνων, οἵτινες ἀπέδωσαν σιδηρᾶ τινα ἀντικείμενα, πίθων τεμάχια καὶ διάφορα ἀγγεῖα. Εἰς τὴν ἄμεσον ὅμως γειτονίαν καὶ ἀνατολικῶς τοῦ συνοικισμοῦ τούτου ἀνευρέθη μία συστὰς ἐκ τριῶν τάφων (Β, Γ καὶ Δ) (σχεδ. εἰκ. 1), οἵτινες δυστυχῶς εἶχον ἀναμοχλευθῆ ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Οἱ θάλαμοι ἐσώζοντο μόνον κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν τμῆμα, αἱ δὲ εἴσοδοι δὲν ἦσαν καθ' ὅλα εὐκρινεῖς. Ὁ τάφος Β εἶχε μικρὸν ὀρθογώνιον θάλαμον, ὁ Γ ἦτο παραδόξου ἀσκοειδοῦς σχήματος, τὸ ὁποῖον προῆλθεν, ὡς πιστεύω, ἐκ τῆς συμπτώσεως δύο θαλάμων, ὁ Δ τέλος εἶχεν ἁπλῶς κυκλοτερῆ θάλαμον. Αἱ σαρκοφάγοι — ὡς ἀπεδείχθη ἐκ τῶν ὀστῶν σαρκοφάγοι ἐνηλίκων — ἦσαν ἀλλο-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κότως στεναί, αἱ δὲ τοῦ Γ καὶ ἰδιόρρυθμοι, ἐλλειψοειδεῖς ἢ σχήματος ἀτράκτου ἢ σημερινοῦ φερέτρου, σχημάτων δηλαδὴ μὴ σημειωθέντων ἀλλαχοῦ μέχρι σήμερον. Αἱ σαρκοφάγοι ἄλλως ἦσαν ἀδιακόσμητοι καὶ ὄχι ἐπιμελῶς κατεσκευασμέναι, οὐδεμία δὲ τούτων ἐσώθη ἀκεραία ἢ εἰς σχετικῶς καλὴν κατάστασιν. Τὰ κτερίσματα τῶν τάφων τούτων ἦσαν μᾶλλον πτωχά, μάλιστα τὰ ἀγγεῖα. Καταπληκτικὸς ἦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν κωνικῶν ἀώτων κυπέλλων, μάλιστα εἰς τοὺς τάφους Β καὶ Δ. Πρόχοι, ἀμφορεῖς, μικρὸν κυλινδρικὸν ἀγγεῖον

Εἰκ. 3. ΥΜ ΙΙΙ ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β τῆς Κεφάλας Ἐπισκοπῆς Πεδιάδος.

μὲ προχοὴν καὶ δύο τοξοειδεῖς ἐπὶ τῶν ὤμων λαβάς, κύαθοι, ὑψίποδες ὡραῖαι κύλικες, πῶμα χυτριδίου, λίθινον ὡραῖον ὁλμοειδὲς καλυκόμορφον ἀγγεῖον καὶ ἐνδιαφέρουσα ἐλλειψοειδὴς πηλίνη πυξὶς μετὰ τοῦ καλύμματός της ἦσαν τὰ κυριώτερα (εἰκ. 3). Ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐνδιαφέροντα ἦσαν τὰ μικρὰ κοσμηματικὰ ἀντικείμενα τῶν τριῶν τάφων (εἰκ. 4): ποικίλα σφονδύλια κωνικοῦ σχήματος ἢ κομβιοειδῆ, ὡραῖαι ψῆφοι σαρδίου, κρυστάλλου καὶ ἀμεθύστου, τέσσαρες φακοειδεῖς σφραγιδόλιθοι μὲ παραστάσεις τετραπόδων (ἀγριμίου, λέοντος, δορκάδος), τρεῖς ἀμυγδαλοειδεῖς μὲ σχηματικὰς παραστάσεις μηνίσκων καὶ δεσμῶν καὶ δύο μικρὰ χρυσᾶ κοσμήματα, ἐνώτιον ἴσως παιδίσκης καὶ ψῆφος εἰς μορφὴν περικεφαλαίας μὲ ὑψηλὸν ἐλισσόμενον λοφίον.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω τριῶν τάφων, οἵτινες ἴσως ἀνήκουν εἰς πολὺ εὐρυτέραν συστάδα καταστραφέντων ἤδη τάφων, ὀλίγον ἀνωτέρω, ἀνευρέθησαν τρία συνεχόμενα σκάμματα, ἴσως ἀνήκοντα εἰς ἤδη καταστραφέντα τάφον (Ζ)· τὰ ὄστρακα ἦσαν πολυάριθμα, τινὰ δὲ τούτων ἦσαν ἐνδιαφέροντα· ἤδη πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς εἶχον συλλεγῆ τμήματα μεγάλου ἀγγείου κυλινδρικοῦ μὲ ὡραίαν διακόσμησιν σχηματικοῦ ἄνθους καὶ σηπίας, περισυνελέγησαν δὲ νῦν κορμὸς εἰδωλίου γυναικείου καὶ ἓν σκέλος τριποδικοῦ βάθρου ἢ ἀγγείου μὲ πυκνὴν διακόσμησιν τεθλασμένων.

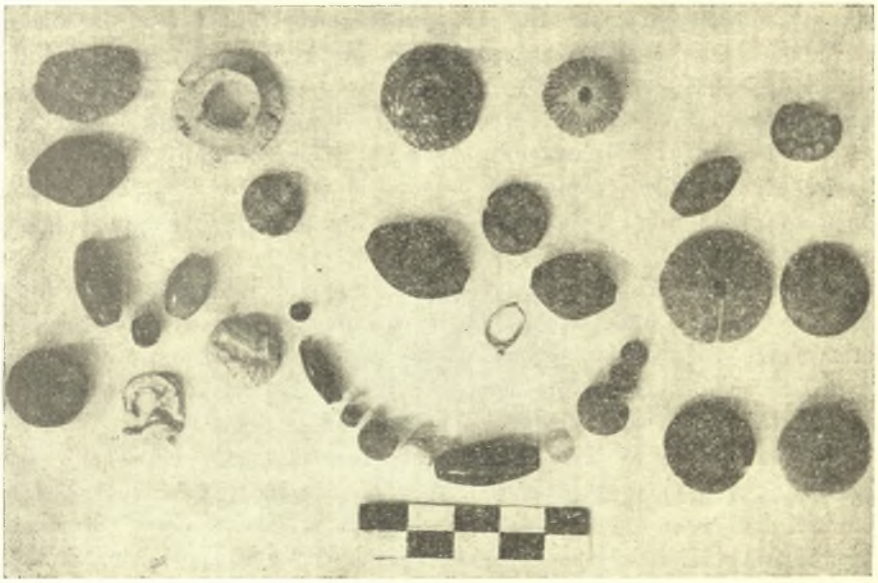

Εἰκ. 4. Κοσμηματικὰ ἀντικείμενα τῶν τάφων τῆς Κεφάλας Ἐπισκοπῆς Πεδιάδος.

Διὰ τὴν κατασκευὴν καὶ διατήρησίν του ἐνδιαφέρων ὑπῆρξεν ἄλλος τάφος τῆς αὐτῆς περιοχῆς (Ε) (σχεδ. εἰκ. 1), ἀνακαλυφθεὶς ὀλίγον ἀνατολικώτερον τοῦ τετραγώνου παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας οἰκοδομήματος. Πρόκειται περὶ ὑπογείου λαξευτοῦ θαλάμου κυκλοτεροῦς, διευρυνθέντος μὲ δύο κόγχας κατὰ τὸ βάθος καὶ ἔχοντος ὑψηλὰ πεζούλια κατὰ τὴν τετράβαθμον κλίμακα καθόδου. Ὁ θάλαμος διασώζεται ἄθικτος καὶ πρὸς αὐτὸν κατέρχεταί τις βαίνων ἐπὶ προχείρων βαθμίδων λαξευμένων περιφερικῶς. Πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς καθόδου ἠνοίγετο ἄλλος στενὸς διάδρομος ἐπίσης μὲ τετράβαθμον κλίμακα καὶ ἡ κατὰ τὸ βάθος διεύρυνσις ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ δευτέρου θαλάμου· ὅμως εὐθὺς διεπιστώθη ὅτι ἡ λάξευσις

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μόλις εἶχεν ἀρχίσει καὶ ἡ ἐργασία διεκόπη δι' ἄγνωστον λόγον. Καίτοι ὁ τάφος ἦτο κεκλεισμένος δι' ἰσχυροῦ φράγματος, φαίνεται ὅτι εἶχε συληθῆ, τῶν συλητῶν προφανῶς εἰσδυσάντων μέσῳ μικρᾶς σχετικῶς ὀπῆς. Πλῆθος ὀστράκων ἀνευρέθη, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι λίαν ἐνδιαφέροντα καὶ προφανῶς παλαιότερα κατά τι τῶν ἀγγείων τῶν λοιπῶν τάφων.

Ἑτέρα τέλος συστὰς τάφων ἀνευρέθη παρὰ τὴν Κεφάλαν βάσει μαρτυρίας ὅτι πρὸ πολλῶν ἐτῶν εἶχεν ἀνευρεθῆ λαξευτὴ εἰς τὸν βράχον κλῖμαξ. Ἀτυχῶς ὁ χῶρος εἶναι σήμερον φυτευμένος δι' ἀμπέλου καὶ ἐκτεταμένη ἔρευνα δυσχεραίνεται. Ἀνεκαλύφθησαν ὅμως δύο τάφοι, Η καὶ Θ, (σχεδ. εἰκ. 1), ἀμφότεροι μικροί. Εἰς τὸν πρῶτον κατέρχεταί τις διὰ βαθμίδων, τῶν ὁποίων ἀνεσκάφησαν τρεῖς. Διαιρεῖται δὲ εἰς δύο, τοῦ δυτικοῦ τμήματος ὄντος βαθυτέρου καὶ μᾶλλον ἀκανονίστου. Ὁ τάφος εἶχε συληθῆ παλαιόθεν καὶ ἀνευρέθησαν μόνον ὄστρακα καὶ ἓν ἀγγεῖον ἐξ ἐρυθροῦ πηλοῦ. Ὁ ἕτερος τάφος ἔχει θάλαμον μόλις εὐρύτερον τῆς εἰσόδου, ἥτις ἔχει ἑκατέρωθεν κτιστὸν τοῖχον, ἐκλείετο δὲ διὰ διπλοῦ φράγματος λίθων. Ὁ τάφος ὅμως εἶχε παρὰ ταῦτα συληθῆ ἐκ τῶν ἄνω καὶ τὸ μόνον εὕρημα ὑπῆρξεν ἓν σφονδύλιον.

Εἰς θέσιν Ἁλώνια ΝΑ τοῦ χωρίου παρετήρησα θαλάμους λαξευτοὺς ὑπὸ τὸν βράχον, ὅστις ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, χωρίζεται κατὰ στρώματα (πλακοῦρες). Εἷς τούτων, γνωστὸς εἰς τὸ χωρίον ἀπὸ μακροτάτου χρόνου, εἶναι λίαν εὐρύχωρος καὶ ἔχει διαφόρους κόγχας. Πρόχειρος σκαφὴ μὲ ἔπεισεν ὅτι δὲν θὰ ἠδύνατο πλέον νὰ ἀποδώσῃ τίποτε ὡς συληθείς.

Τέλος εἰς θέσιν Στὸν Ποταμό, δυτικῶς τοῦ χωρίου Ἐπισκοπὴ καὶ σχεδὸν εἰς μιᾶς ὥρας ἀπόστασιν, ἀνεκαλύφθη σειρὰ πτωχῶν τάφων, τῶν ὁποίων αἱ κιβωτιόσχημοι σαρκοφάγοι, ὡς ἐπιφανειακῶς κείμεναι, κατεστράφησαν κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Ἔσκαψα μίαν τῶν σαρκοφάγων, τὴν ὁποίαν ὅμως ὡς εὐτελῆ καὶ τεμαχισμένην δὲν περισυνέλεξα. Ὡς κτερίσματα ὑπῆρχον θυμιατήριον καὶ χαλκοῦν κάτοπρον. Εἰς μικρὰν σχετικῶς ἀπόστασιν διακρίνονται λείψανα κτηρίων ρωμαϊκῶν καὶ ἰσχυραὶ λαξεύσεις τοῦ βράχου· εἰς τὴν ῥίζαν μεγάλου τοίχου ὑπάρχουν κατὰ σειρὰν πίθοι σφαιρικοὶ ἢ ᾠοειδεῖς ἐκτισμένοι στερεῶς ἐντὸς τοῦ ἐδάφους καὶ προφανῶς χρησιμοποιηθέντες ὡς σιροί. Ἐκαθάρισα τρεῖς τούτων. Ἀπὸ τὴν ἄλλην πλευρὰν τοῦ τοίχου ὑπάρχει ρωμαϊκὸς ληνὸς μὲ ἐπένδυσιν ἀπὸ στερεὸν κορασάνι, νῦν κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος κατεστραμμένος.

Β) ΤΑΦΟΙ ΣΤΑΜΝΙΩΝ

Πληροφορία ὅτι εἰς θέσιν Παλιάλωνα, εἰς ἀπόστασιν 10 λεπτῶν ἀπὸ τὸ γειτονικὸν χωρίον τῆς Ἐπισκοπῆς Σταμνιοί, καὶ ΒΔ τούτου, εἰς ἰδιώτης

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶχεν ἀνασκάψει μέγαν τάφον λαξευτὸν καὶ ὅτι εἶχεν εἰσέτι ἀνὰ χεῖρας εὑρήματα, μὲ ἔφερεν εἰς τὴν ἐξερεύνησιν τοῦ χώρου μὲ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνεύρεσιν ὁλοκλήρου συστάδος τάφων. Ὁ χωρικὸς πράγματι εἶχεν ἀνασκάψει

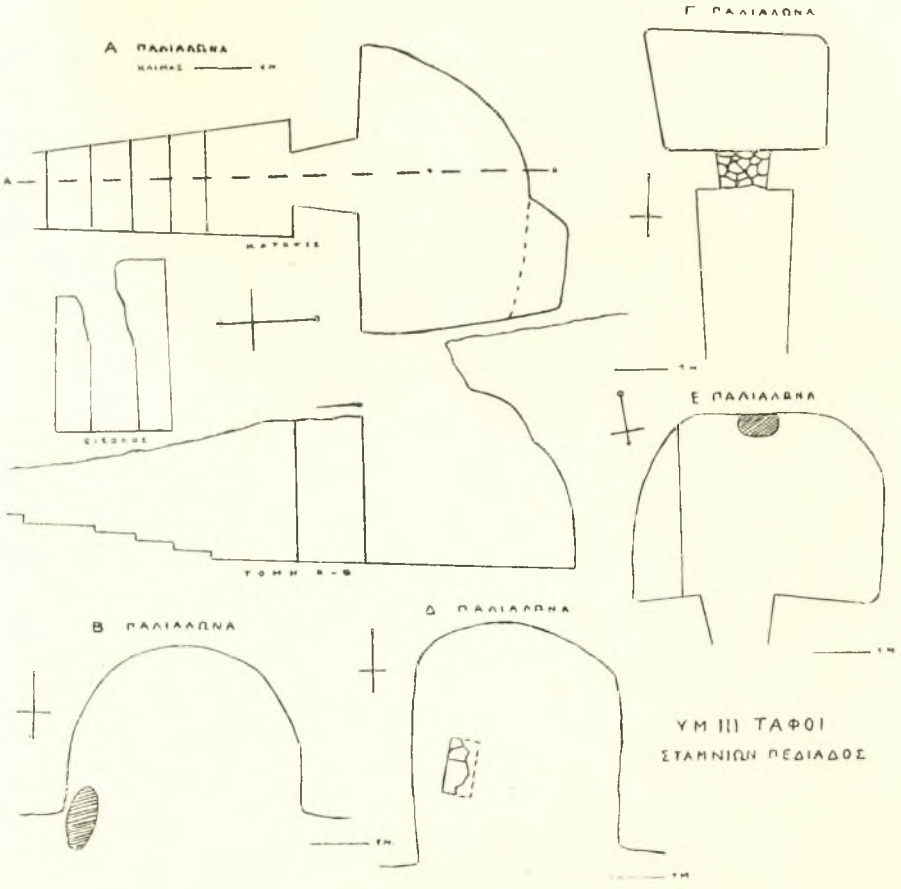

Εἰκ. 5. Κατόψεις καὶ τομαὶ ΥΜ ΙΙΙ τάφων Σταμνιῶν Πεδιάδος.

ὁλόκληρον τὸν εὐμεγέθη θάλαμον ἑνὸς ΥΜ ΙΙΙ τάφου (σχεδ. εἰκ. 5) καὶ εἶχε προσπαθήσει νὰ τὸν μετατρέψῃ εἰς δεξαμενήν, ὡς εἶναι εὐνόητον χωρὶς ἐπιτυχίαν. Δὲν ἀπέμενε παρὰ νὰ ἀνασκαφῇ ὁ δρόμος. Ὁ θάλαμος διασῴζεται εἰς καλὴν κατάστασιν, ἀλλ' ἔχει καταστραφῇ τὸ πρόσθιον τμῆμα τῆς ὀροφῆς καὶ τὸ ἄνω μέρος τῆς θύρας εἰσόδου καὶ τῶν παραστάδων. Τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου εἶναι πεταλοειδὲς μὲ κόγχην κατὰ τὸ βάθος, σχη-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ματισθεῖσαν διὰ τὴν ἐπέκτασιν τοῦ θαλάμου, ἡ εἴσοδος καὶ ὁ δρόμος μειοῦνται βαθμηδὸν πρὸς τὰ ἔξω, ἡ δὲ κάθοδος πρὸς τὸν τάφον γίνεται διὰ πλατέων καὶ πολὺ χαμηλῶν βαθμίδων, γεγονὸς τὸ ὁποῖον ἀποδεικνύει τὸ μέγα μῆκος τοῦ δρόμου.

Δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν ποῖα ἀκριβῶς ἦσαν τὰ κτερίσματα τοῦ τάφου· ὁ χωρικὸς βεβαιοῖ ὅτι δὲν ἦσαν πολλὰ καὶ ὅτι δὲν ὑπῆρχον σαρκοφάγοι. Σημαντικὰ ὅμως εἶναι τὰ ὑπολειφθέντα εἰς χεῖρας αὐτοῦ καὶ παραδοθέντα ἡμῖν (εἰκ. 6): μέγα λίθινον κυλινδρικὸν ἀγγεῖον μετὰ πώματος (ἴσως ὄχι ἀρχῆθεν ἰδικοῦ του), φέροντος τοξοειδῆ λαβὴν ἄνω, μικρὸν πῶμα μὲ ἀπόφυσιν ὡς λαβήν, λίθινος κέρνος ἰδιότυπος μὲ πέντε δοχεῖα, φέρων διπλᾶς τετρημένας ἀποφύσεις ἑκατέρωθεν πρὸς ἀνάρτησιν, καὶ χαλκοῦν ξυράφιον. Μικρὸς ψευδόστομος ἀμφορεὺς παραδοθεὶς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἰδιώτου προῆλθεν ἐξ ἄλλου τάφου, τοῦ Γ, τὸν ὁποῖον ὅμως δὲν ἀνέσκαψεν οὗτος παραπλανηθεὶς ἐκ τοῦ φράγματος τῶν λίθων τῆς εἰσόδου, τὸ ὁποῖον καὶ διέλυσε.

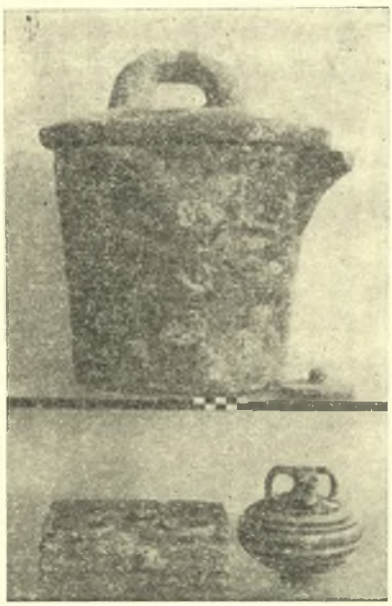

Εἰκ. 6. Λίθινα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Α (Παλιάλωνα Σταμνιῶν)· ὁ ψευδοστόμος ἀμφορεὺς τοῦ τάφου Γ.

Ὁ τάφος Γ (σχεδ. εἰκ. 5) διέσωζε τὸ κάτω μέρος τοῦ σχεδὸν ὀρθογωνίου θαλάμου καὶ τὸν δρόμον του. Περιεῖχεν ὀστᾶ δύο νεκρῶν, τῶν ὁποίων ἠδύνατο νὰ ἀναγνωρισθῇ ἡ στάσις. Τὰ κτερίσματα ἦσαν κυρίως ψευδόστομοι ἀμφορίσκοι μὲ σφαιρικὴν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πεπλατυσμένην κοιλίαν, τρίωτον κυλινδρικὸν ἀγγεῖον, σκύφος ἐπὶ ποδός, πρόχους μὲ στρογγύλον στόμιον ἐπίσης διακοσμουμένη μὲ ταινίας, τροχοειδὲς ἀγγεῖον μὲ προχοήν, σφονδύλιον, ὅρμος ἐκ μικρῶν ὑποκυάνων λεπτῶν ψήφων, δύο χαλκᾶ ξυράφια, χαλκῆ φιάλη (τάσι), τριχολαβίς, ἐγχειρίδιον μὲ λαβὴν εἰς σχῆμα Ταῦ, διασῶζον ἐν μέρει τὴν ξυλίνην λαβήν (εἰκ. 7).

Δύο ἄλλοι τάφοι, ὁ Β καὶ ὁ Δ (σχεδ. εἰκ. 5), ἦσαν λαξευμένοι εἰς τὴν ρίζαν τοῦ ὑπερκρεμαμένου λόφου καὶ εἶχον εὐρὺ ἄνοιγμα. Ὁ πρῶτος εἶχε λαξευτὸν βόθρον κατὰ τὸ ἀριστερὸν ἄκρον μὲ τρία κρανία καὶ ἄλλα μεγάλα ὀστᾶ. Ὁ τάφος ἀπέδωκε πολλὰ ἀγγεῖα (εἰκ. 8), μεταξὺ τῶν ὁποίων διακρί-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νεται ὡραία ραμφιδόστομος εὐμεγέθης πρόχους μὲ διακόσμησιν σπειροειδῶν κοσμημάτων. Δύο ἄλλα ἀγγεῖα ἔχουν τοξοειδῆ λαβὴν ἐπὶ τῶν χειλέων καὶ προχοὴν εἰς τὸν ὦμον. Μικρὰ κομψὰ προχοΐδια καὶ ψευδόστομοι ἀμφορεῖς, κύπελλα ἐπὶ ποδός, σωληνωτὸν προχοειδὲς ἐκ μέλανος πηλοῦ σκεῦος μὲ προχοὴν καὶ τμῆμα ἴσως ἐκ κρατῆρος μὲ παράστασιν ὀκτάποδος εἶναι τὰ λοιπὰ πήλινα ἀγγεῖα. Μετὰ τούτων ἀνευρέθησαν ὀλίγα κοσμήματα ἐξ ὑελομάζης μὲ διακοσμήσεις σχηματικὰς φυτικὰς ἢ μὲ τέσσαρα ὀκτωειδῆ ἀσπιδίσκια (ἴσως αἱ ψῆφοι ἐνηλλάσσοντο εἰς τὸν ὅρμον), πέντε σφονδύλια καὶ

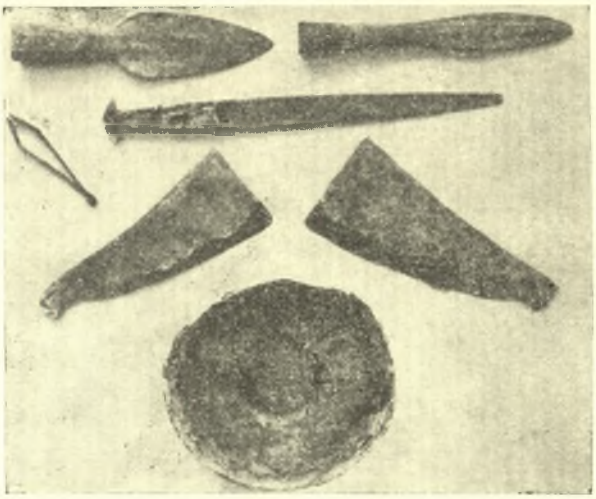

Εἰκ. 7. Χαλκᾶ ἀντικείμενα τῶν τάφων Β, Γ καὶ Δ εἰς Παλιάλωνα Σταμνιῶν Πεδιάδος.

λόγχη χαλκῆ (εἰκ. 7, ἄνω δεξιά). Ὁ τάφος Δ ἦτο προφανῶς σεσυλημένος. Μία σαρκοφάγος ἐσώζετο ἐν μέρει καὶ παρ' αὐτὴν ἢ ὑπ' αὐτὴν ἀνευρέθησαν τὰ ὀλίγα πήλινα ἀγγεῖα (τέσσαρες ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ προχοΐσκη). Μία πλατεῖα λόγχη (εἰκ. 7 ἄνω ἀριστερά) καὶ μέγα ἐρυθροῦ χρώματος σφονδύλιον εἶχον διαφύγει τὴν σύλησιν.

Ὁ τάφος Ε (σχεδ. εἰκ. 5) ἔχει θάλαμον σχεδὸν ὀρθογώνιον μὲ θρανίον κατὰ τὸν ἀνατολικὸν τοῖχον. Ὁ δρόμος του δὲν διεσώζετο καὶ ὁ θάλαμος ὑφίσταται μόνον κατὰ τὸ κατώτερον αὐτοῦ μέρος. Ὄχι ὀλιγώτεροι τῶν δέκα νεκρῶν εἶχον ἐνταφιασθῆ εἰς τὸν τάφον, ἀλλὰ τὰ κρανία καὶ τὰ ἄλλα ὀστᾶ δὲν ἦσαν πάντοτε εἰς τὴν θέσιν των, μετακινηθέντα, φαίνεται, κατὰ τὰς γενομένας διαδοχικῶς ταφάς. Κατὰ τὸ βάθος ὑπῆρχε βραχὺς βόθρος, ἐντὸς τοῦ ὁποίου εἶχον περισυλλεγῆ ὀστᾶ τινα. Τὰ ἀγγεῖα τοῦ τάφου εἶχον σχεδὸν ὅλα θρυμματισθῆ, ἀπηρτίσθησαν ὅμως τρίωτος ἀμφορεὺς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ ἀνακτορικοῦ τύπου, κοινὸς ἀμφορεύς, τρεῖς ψευδόστομοι ἀμφορεῖς καὶ ἓν ἰδιότυπον λεκανοειδὲς σκεῦος, ἐνῷ δύο ἢ τρία ἄλλα μικρὰ ἀγγεῖα διεσώθησαν εἰς καλὴν σχετικῶς κατάστασιν. Ὁ τάφος περιεῖχεν ἀρκετὰ χαλκᾶ ἀντικείμενα: τρία ξυράφια, γλωσσοειδὲς ἐγχειρίδιον μὲ μακρὰν λαβήν, ὡραῖον ἐγχειρίδιον μὲ λαβὴν διασώζουσαν τοὺς ἥλους καὶ ἴχνη τοῦ ξύλου καὶ λόγχην στενήν. Τὰ κοσμήματα ἦσαν ὀλίγα: ψῆφοι, κωνικὰ σφονδύλια, ὡραῖον θα-

Εἰκ. 8. Πήλινα ἀγγεῖα τοῦ τάφου Β εἰς Παλιάλωνα Σταμνιῶν Πεδιάδος

λάσσιον ὄστρεον τετρημένον πρὸς ἀνάρτησιν καὶ τεθραυσμένος σφραγιδόλιθος.

Ὑπάρχουν ἐνδείξεις ὑπάρξεως καὶ ἄλλων τάφων εἰς τὴν περιοχήν, ἀλλὰ ἡ ἀνασκαφὴ δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ συνεχισθῇ ἐλλείψει περαιτέρω μέσων.

Δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ διακριβώσω ἂν ὁ συνοικισμὸς ἦτο ὅπου τὸ σημερινὸν χωρίον Σταμνιοί. Τοῦτο φαίνεται πιθανόν, διότι παρετηρήθησαν λείψανα οἰκημάτων ἀρχαίων παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ χωρίου. Βορείως τοῦ χωρίου, ἐπὶ λόφου κατέναντι τῆς θέσεως Παλιάλωνα, διακρίνονται σπηλαιώδεις τάφοι, ἴσως ἀποτελοῦντες ἕτερον νεκροταφεῖον.

ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΑΙ ΤΑΦΑΙ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΜΝΙΩΝ ΠΕΔΙΑΔΟΣ

Βασιζόμενος εἰς πληροφορίας ἀνευρέσεως γεωμετρικῶν ἀγγείων εἰς δύο θέσεις, μίαν παρὰ τὸ Καβοῦσι Ἐπισκοπῆς καὶ δευτέραν νοτίως τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χωρίου Σταμνιοὶ καὶ παρὰ τὴν δημοσίαν ὁδόν, κατηύθυνα τὴν ἔρευναν πρὸς ἀναζήτησιν τῶν γεωμετρικῶν νεκροταφείων. Δυστυχῶς ἡ ἔρευνα ἐλλείψει χρόνου καὶ μέσων δὲν κατέστη δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ, ὅμως ἀπεκαλύφθησαν ὡρισμέναι ταφαὶ ἐντὸς πίθων καὶ καλπῶν. Εἰς τὸ Καβοῦσι ἀνεύρομεν ταφικὸν πίθον μικροῦ ἀναστήματος καὶ ἀκόσμητον (εἰκ. 9 ἀριστερά). Ὁ ἐντὸς αὐτοῦ σκελετὸς εἶχεν ἐξαφανισθῆ κονιορτοποιηθείς. Δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ἐτέθη μόνον ἡ τέφρα τοῦ νεκροῦ. Μικρὰ πρόχους καὶ κυαθί-

Εἰκ. 9. Γεωμετρικοὶ πίθοι καὶ συνοδεύοντα μικρὰ ἀγγεῖα ἐκ ταφῶν εἰς Καβοῦσι 'Επισκοπῆς καὶ παρὰ τὸ χωρίον Σταμνιοί.

διον ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν πίθον. Πρὸ ἐτῶν εἰς τὸν αὐτὸν ἀγρόν, ἀλλ' εἰς ἀρκετὴν ἀπόστασιν, ἀνευρέθη σειρὰ γεωμετρικῶν ἀγγείων παραδοθεῖσα εἰς τὸ Μουσεῖον.

Εἰς τὴν ἄλλην θέσιν, ἐγγὺς τοῦ χωρίου Σταμνιοί, ἀνεκαλύφθη ἕτερος πίθος, ὑψηλότερος καὶ στερεώτερον κατεσκευασμένος (εἰκ. 9 δεξιά). Ὁ χωρικός, ὅστις τὸν ἀνεκάλυψεν ὑποπτευθεὶς ὕπαρξιν θησαυροῦ ἐτρύπησε τὸν πίθον, τοῦ ὁποίου τὸ στόμιον ἐφράσσετο ὑπὸ μεγάλου λίθου (εἰκ. 10). Δύο μικραὶ οἰνοχόαι ἀνευρέθησαν παρὰ τὸν πίθον. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν ταύτην ὁ πίθος ἀνευρέθη κενός, τοῦ σκελετοῦ πιθανῶς κονιορτοποιηθέντος. 'Ερευνήσαντες κύκλῳ ἀνεύρομεν καὶ ἄλλην ταφὴν ἐντὸς κάλπης σφαιρικῆς,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

διακοσμουμένης ὑπὸ συστήματος κύκλων μὲ κυκλίσκους ἐντὸς αὐτῶν. Ἡ κάλπη ἦτο ἐντὸς σκάμματος ἀρκετὰ εὐρυχώρου, τοποθετημένη κεκλιμένη καὶ στερεωμένη κατὰ τὴν βάσιν της μὲ ἕνα λίθον (σχεδ. εἰκ. 11).

Ἡ κατασκευὴ τοῦ γειτονικοῦ ἁλωνίου κατέστρεψεν, ὡς φαίνεται, καὶ ἄλλους τάφους, πάντοτε ὅμως ὑπάρχει ἡ πιθανότης ὅτι μᾶλλον ἐπιμελὴς ἔρευνα θὰ ἀποκαλύψῃ καὶ ἄλλους τάφους.

Ἀμφότεροι οἱ πίθοι χρονολογοῦνται ἤδη εἰς τὴν καθαρῶς γεωμετρικὴν ἐποχήν, ἀνήκοντες ἴσως εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ Η΄ π. Χ. αἰῶνος. Εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι ἡ ἐντὸς μεγάλων πίθων ταφὴ ἐσυνηθίζετο ἐν Κρήτῃ κυρίως κατὰ τοὺς πρωτογεωμετρικοὺς χρόνους.

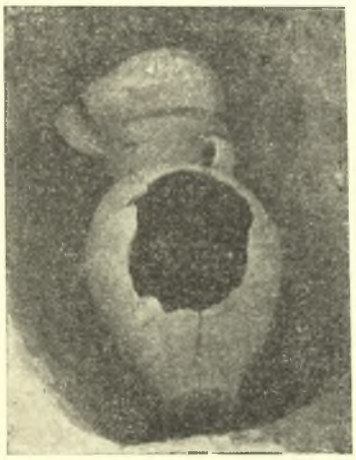

Εἰκ. 10. Ταφικὸς πίθος Σταμνιῶν Πεδιάδος (ὡς εὑρέθη).

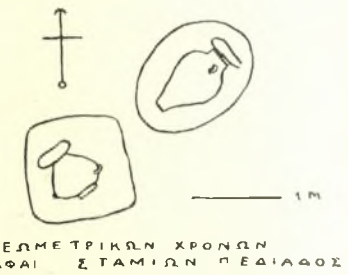

Εἰκ. 11. Κάτοψις τάφων μὲ πίθους εἰς τὴν περιοχὴν Σταμνιῶν Πεδιάδος

24β. ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΠΕΡΙΟΧΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1952 ἐνήργησα ἐκτεταμένην ἔρευναν εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας δαπάναις καὶ πάλιν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας μὲ λίαν σημαντικὰ ἀποτελέσματα.

Δύο ἦσαν οἱ ἀρχικῶς εἰς τὴν ἔρευναν προτεθέντες σκοποί: Ἡ ἀνεύρεσις τοῦ μεσομινωικοῦ ἱεροῦ, ἐκ τοῦ ἀποθέτου τοῦ ὁποίου προῆλθον τὰ σπουδαῖα εἴδωλα Πισκοκεφάλου τὰ δημοσιευθέντα εἰς «Κρητικὰ Χρονικά», τόμ. Ε΄ σ. 96 κ.ἑξ. καὶ ἡ ἐξερεύνησις τοῦ δρόμου τοῦ σπουδαίου ΥΜ ΙΙΙ θολωτοῦ τάφου Ἀχλαδίων, τοῦ ἀνασκαφέντος ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τοῦ πολέμου. Ἡ πραγματοποίησις τῶν ὡς ἄνω σκοπῶν ἔφερε περαιτέρω εἰς τὴν ἀνακάλυψιν καὶ ἄλλων σημαντικῶν ἀρχαιοτήτων, πάντοτε εἰς τὴν περιφέρειαν Σητείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Α) ΤΟ ΙΕΡΟΝ ΠΙΣΚΟΚΕΦΑΛΟΥ ΣΗΤΕΙΑΣ

Ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ λόφου Κατρίνια, εἰς ἀπόστασιν ὀλίγων λεπτῶν ΝΔ τοῦ χωρίου Πισκοκεφάλου, τὸ ὁποῖον ἀπέχει μόλις τέσσαρα χιλιόμετρα ἀπὸ τὸν Λιμένα Σητείας, εἶχον εὑρεθῆ ἐπανειλημμένως καὶ κατὰ διαστήματα σημαντικὰ εἰδώλια ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, ὡς καὶ ὁμοιώματα ἑνὸς περιέργου ζωϋφίου, τὸ ὁποῖον ἀνεγνωρίσθη ὡς κάνθαρος «ρινόκερως ὁ ὀρύκτης». Τῶν εἰδωλίων τούτων ἄλλα μὲν ἐπωλήθησαν ὑπὸ ἀρχαιοκαπήλων, ἄλλα κατεσχέθησαν καὶ περιῆλθον εἰς τὸ Μουσεῖον Ἡρακλείου, δύο δὲ ἢ τρία ἐλλιπῆ περισυνελέγησαν ὑπὸ τοῦ κ. Μαρινάτου πρὸ πολλῶν ἐτῶν. Ὡραιοτάτη κεφαλὴ γυναικείου πηλίνου εἰδωλίου ἐδημοσιεύθη ὡς μινωικὴ ὑπὸ τοῦ Valent. Müller καὶ ἀργότερον ὑπὸ τοῦ Helm. Bossert. Ὅμως ὑπῆρχε πάντοτε διαμφισβήτησις περὶ τῆς χρονολογίας καὶ ἐρευνηταί τινες τὰ ἐθεώρησαν ἑλληνιστικά.

Παρὰ τὸν μακρὸν χρόνον, ὅστις παρῆλθεν ἀπὸ τῆς ἀνακαλύψεως τῶν εἰδωλίων τούτων, κατώρθωσα νὰ ἐντοπίσω τὴν ἔρευναν καὶ ἀνέσκαψα συστηματικῶς τὸν χῶρον εἰς ἱκανὸν βάθος καὶ καθ' ὅλην τὴν ἔκτασίν του. Περισυνέλεξα οὕτω μέγα πλῆθος λίαν ἀξιολόγων εἰδωλίων, δυστυχῶς εἰς τεμάχια. Ἡ ἀνακαλυφθεῖσα σειρὰ εἶναι ἡ σπουδαιοτέρα μέχρι σήμερον τῆς μινωικῆς πηλοπλαστικῆς, κατὰ πολὺ ἀνωτέρα τῆς γνωστοτάτης ἐκ Πετσοφᾶ Παλαικάστρου.

Ὁ ἀνασκαφεὶς χῶρος εἶναι ζήτημα ἂν εἶναι ὁ κύριος ἀποθέτης. Πράγματι τὰ εἰδώλια ἦσαν μεμονωμένα ἢ κατὰ μικρὰς ὁμάδας καὶ εἰς διάφορον βάθος, πολλάκις δὲ ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀφαιρεθοῦν μεγάλοι ὄγκοι χώματος μέχρις ὅτου ἀνευρεθοῦν ὀλίγα τεμάχια. Μόνον εἰς ἓν σημεῖον ἀνευρέθησαν δύο ἀγγεῖα μεγάλα εἰς τὴν θέσιν των, εἶδος χυτρῶν ἢ πιθιδίων καὶ παρ' αὐτὰ ὑπῆρχεν ἱκανὸς ἀριθμὸς εἰδωλίων. Ὑπέθεσα ὅτι τὰ πλεῖστα παρεσύρθησαν ἐξ ὑψηλοτέρων στρωμάτων. Δυστυχῶς ὅμως πολλαὶ δοκιμαὶ γενόμεναι καθ' ὅλην τὴν κλιτὺν καὶ μάλιστα περὶ τὴν κορυφὴν τοῦ λόφου (ἐκ τῆς ὑποθέσεως ὅτι πρόκειται περὶ ἱεροῦ κορυφῆς) οὐδὲν ἀπέδωσαν. Μέλανα στρώματα τέφρας συνήντησα εἰς ὡρισμένα στρώματα, ἀλλὰ δὲν εἶμαι βέβαιος ὅτι ταῦτα προέρχονται ἐκ πυρῶν τελετουργικῶν, ἀναλόγων πρὸς τὰς διαπιστωθείσας ἀλλαχοῦ. Δυστυχῶς ὁ ἀποθέτης εἶχεν ἐπιφανειακῶς διαταραχθῆ ὑπὸ τῶν λαθραίως ἐπὶ μακρὸν ἀνασκαψάντων καὶ προφανῶς μέγα πλῆθος ἐκ τῶν ἀναθημάτων ἐξηφανίσθη.

Ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἱεροῦ ἐπιβεβαιοῦται ἀμέσως ἐκ τοῦ τύπου τῶν εἰδωλίων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν, λατρευτῶν τῆς θεότητος, ἐκ τῶν πηλίνων μικρογραφικῶν ἱερῶν, τὰ ὁποῖα ἀνευρέθησαν, ὡς καὶ τῶν παμπληθῶν ὁμοιοτύπων κανθάρων τοῦ μνημονευθέντος εἴδους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

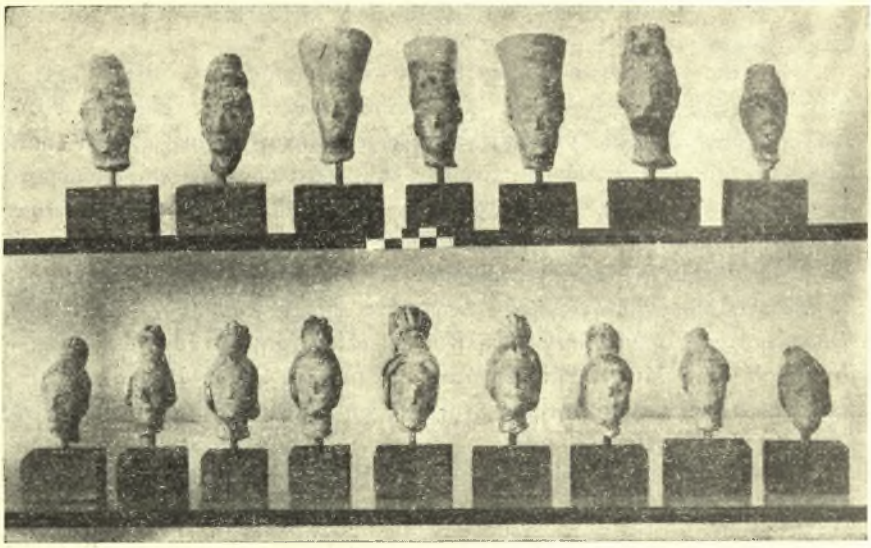

Εἰκ. 12. Κεφαλαὶ πηλίνων ΜΜ εἰδωλίων, ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν λατρευτῶν τῆς θεότητος ἐκ τοῦ ἱεροῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

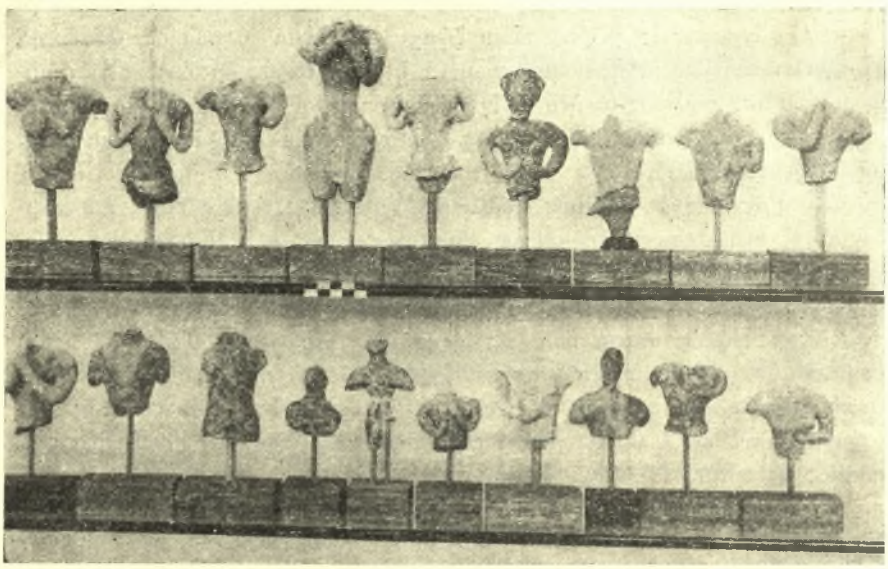

Εἰκ. 13. Κορμοὶ πηλίνων ΜΜ εἰδωλίων ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Πολλὰ τῶν εἰδωλίων εἶναι εὐμεγέθη καὶ εἶναι λίαν ἐπιμεμελημένης ἐργασίας, θαυμάσιαι δὲ εἶναι ἰδίως αἱ κεφαλαὶ τῶν γυναικείων εἰδωλίων· Ἀτυχῶς ἐλάχιστα εἰδώλια κατέστη δυνατὸν νὰ συναρμολογηθοῦν ἐξ ὁλοκλήρου, ἀλλὰ καὶ ὡς ἔχουν εἶναι λίαν ἐντυπωσιακά. Ἀναλυτικώτερον τὰ εὑρήματα εἶναι τὰ ἀκόλουθα:

1) Εἰδώλια γυναικῶν. Φέρουν σχεδὸν πάντοτε κομμώσεις λίαν περιτέχνους μὲ ὑψηλὸν κρώβυλον, διαδεδεμένον διὰ πλατείας ταινίας ἢ ὑψηλοὺς

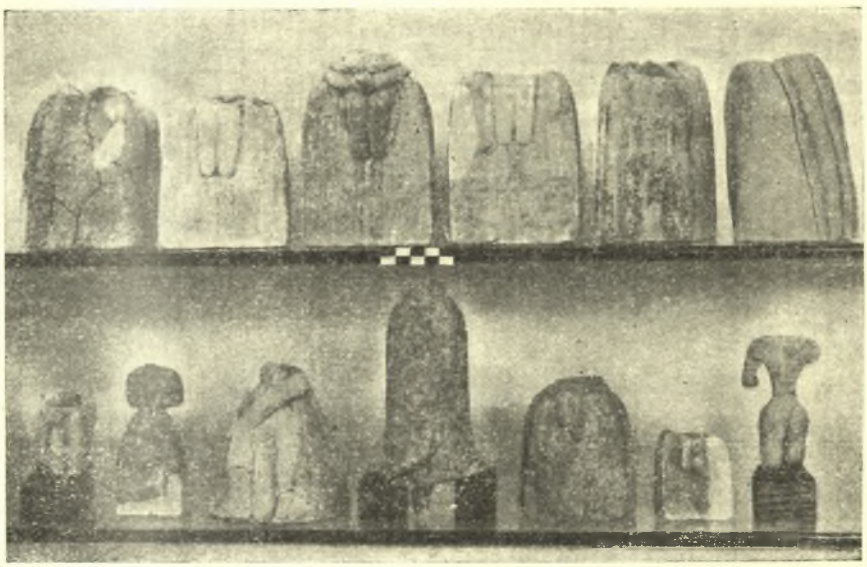

Εἰκ. 14. Τμήματα πηλίνων ΜΜ εἰδωλίων γυναικῶν λατρευτῶν τῆς θεότητος, ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

πρὸς τὰ ἄνω διανοιγομένους πόλους (εἰκ. 12). Ἔχουν γυμνὸν τὸ ἄνω μέρος τοῦ κορμοῦ ἢ φέρουν εὐρέως διανοιγόμενον περικόρμιον (εἰκ. 13). Τὰ στήθη δηλοῦνται σχεδὸν πάντοτε, ἐνίοτε μάλιστα ἐξέχοντα ἢ πλαδαρῶς καταπίπτοντα. Ὡρισμέναι γυναῖκες παρίστανται ἔγκυοι, ὥστε νὰ συνάγεται ὅτι ἡ ἀνάθεσις ἐγένετο διὰ προστασίαν τῆς μητρότητος. Αἱ κάτω ἐσθῆτες (φοῦσται) (εἰκ. 14) εἶναι συνήθως πλατεῖαι, ἐπιπεδούμεναι ἢ καμπυλούμεναι ἔμπροσθεν καὶ ἔχουσαι εἰς τὰ πλάγια ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς πτυχώσεις· συγκρατοῦνται διὰ διπλῆς ζώνης, τῆς ὁποίας τὰ ἄκρα καταπίπτουν πρὸς τὰ ἔμπρός. Εἰς μίαν περίπτωσιν ἡ φοῦστα εἶναι κωδωνοειδὴς καὶ ἀναδιπλοῦται ἔμπροσθεν· ἄλλη, κωνικῶς μορφουμένη, ἔχει πλατεῖαν παρυφὴν ἐπεκτεινομένην εἰς ζώνην. Ἡ στάσις, καθ' ὅσον εἶναι δυνατὸν νὰ διακριβωθῇ, εἶναι ἡ γνωστὴ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

στάσις προσευχῆς, καθ' ἣν αἱ χεῖρες φέρονται πρὸς τὸ στῆθος ἢ ἡ μία κατέρχεται πρὸς τὴν κοιλίαν.

2) Εἰδώλια ἀνδρῶν. Καὶ ταῦτα εἶναι εἰδώλια λατρευτῶν τῆς θεότητος, φερόντων τὰς χεῖρας πρὸς τὸ πρόσωπον ἢ ἐπὶ τοῦ στήθους (εἰκ. 13 - 14). Ἓν εἶναι ἀκριβέστατα τοῦ γνωστοῦ τύπου ἐκ Πετσοφᾶ (εἰκ. 13, μέσον τῆς κάτω σειρᾶς). Ὡρισμέναι κεφαλαὶ ἀνδρῶν φέρουν πόλον μὲ παχὺν δακτύλιον

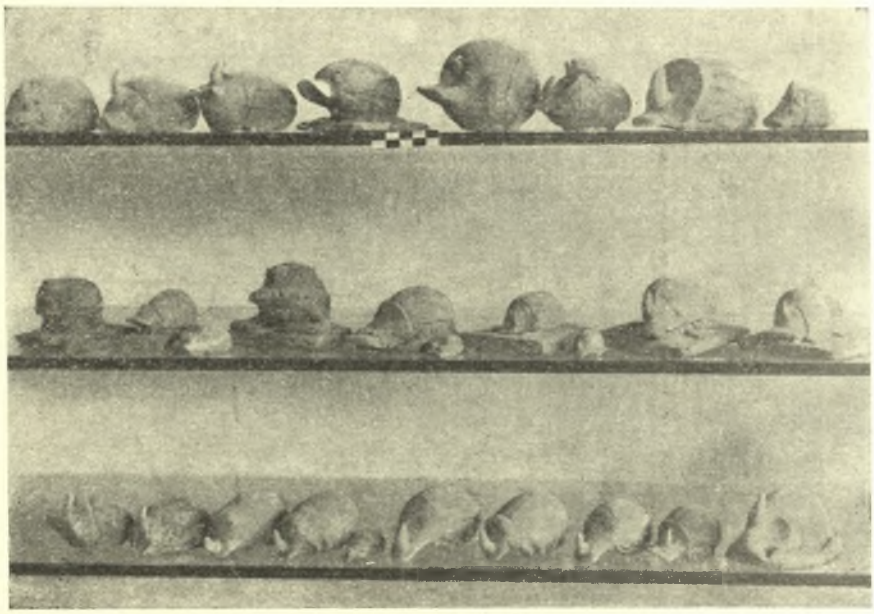

Εἰκ. 15. Ὁμοιώματα ἐκ πηλοῦ τοῦ κολεοπτέρου «ρινόκερως ὁ ὀρύκτης» ἐκ τοῦ Ἱεροῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

(εἰκ. 12), ἄλλαι δὲ ἐμφανίζουν περίτεχνον ἐπίσης κόμμωσιν μὲ βοστρυχίδια κύκλῳ, δεικνύουσαι ὅτι καὶ οἱ ἄνδρες ἐπεμελοῦντο ἰδιαιτέρως τῆς ἐμφανίσεώς των. Ἓν τῶν ἀνδρικῶν εἰδωλίων φέρει ἐπὶ τοῦ ὤμου τὸ κολεόπτερον ἔντομον (εἰκ. 13, τὸ ἕβδομον τῆς ἄνω σειρᾶς), τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἀναρριχᾶται ἐπὶ μιᾶς ἐσθῆτος γυναικός (εἰκ. 14, πρῶτον τῆς κάτω σειρᾶς). Τοῦτο δεικνύει ὅτι τὰ ὁμοιώματα τῶν ἐντόμων ἀνετίθεντο εἰς τὴν θεότητα.

3) Πλῆθος ὁμοιωμάτων κολεοπτέρων ἐντόμων τοῦ εἴδους «ρινόκερως ὁ ὀρύκτης» ἀνεκαλύφθησαν, ἄλλα βαίνοντα ἐπὶ βάσεων μορφῆς πλακιδίου, ἄλλα ἐλεύθερα, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ πόδες ἀπεδόθησαν κάτωθεν ἀνάγλυφοι (εἰκ. 15). Ἡ στάσις τῶν ἐντόμων ποικίλλει, ἰδίως ὡς πρὸς τὴν θέσιν τοῦ ρύγ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χους, τὸ ὁποῖον ἄλλοτε ἀνυψοῦται, ἄλλοτε χαμηλώνει πρὸς τὴν γῆν. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ μικρὸν κέρας καὶ ὁ δακτύλιος τοῦ αὐχένος. Συνήθως ἀποδίδονται χαρακτῶς τὰ κελύφη τοῦ κολεοπτέρου. Ἓν τῶν ὁμοιωμάτων φέρει τὸ μικρόν του ἐπὶ τῆς ράχεως τὸ (ἕκτον τῆς ἄνω σειρᾶς). Χαρακτηριστικὸν εἶναι ὅτι εἰς τὸν χῶρον τῆς ἀνασκαφῆς περισυνελέγη παρ' ἡμῶν μέγα πλῆθος τῶν

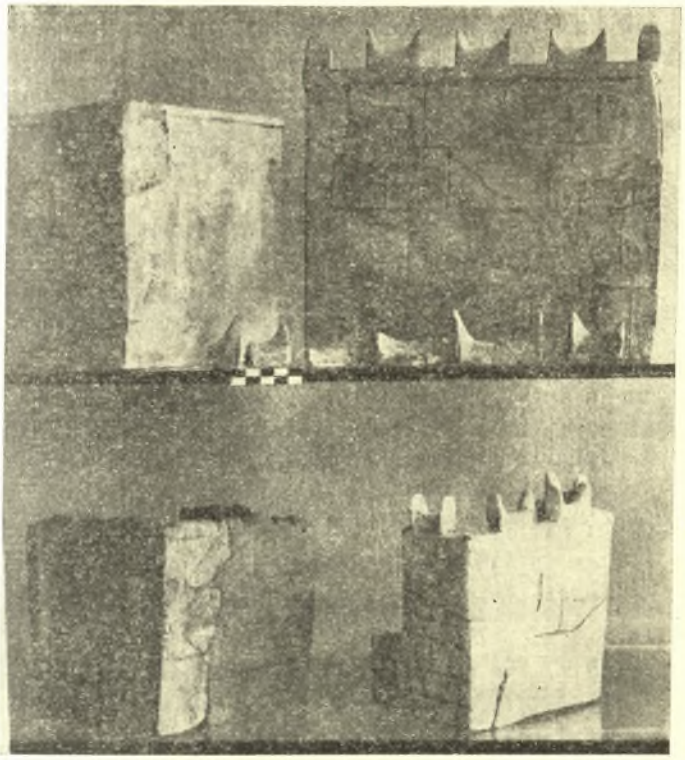

Εἰκ. 16. Πήλινα μικρογραφικὰ ἱερὰ ἐκ τοῦ ΜΜ ἀποθέτου Ἱεροῦ Πισκοκεφάλου Σητείας.

κολεοπτέρων τούτων, τὰ ὁποῖα ἔχουν βεβαίως πολὺ μικρότερον μέγεθος ἀλλὰ ἔχουν ὅλα τὰ χαρακτηριστικά, ἅτινα ἀπεδόθησαν εἰς τὰ ὁμοιώματά των.

4) Μικρογραφικὰ ἱερά (εἰκ. 16). Εἶναι τοῦ τύπου ὅστις ἐγένετο γνωστὸς ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Κνωσοῦ. Κατέστη δυνατὸν νὰ συμπληρωθοῦν τέσσαρα, ὑπάρχουν ὅμως τεμάχια καὶ ἄλλων. Δύο φέρουν τμήματα τῶν διπλῶν κεράτων ἐπὶ τοῦ γείσου των. Ἀποδίδεται γραπτῶς ἢ χαρακτῶς ἡ ἰσοδομικὴ κατασκευὴ τοῦ ἱεροῦ, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἓν ὁμοίωμα εἶναι πλαγίως γωνιακῶς τετμημένον. Ἐπ' αὐτοῦ διακρίνονται ὡρισμένα ἴχνη, τὰ ὁποῖα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δεικνύουν ὅτι ὑπῆρχον ἴσως καὶ ἄλλα ὄντα προσκεκολλημένα, ἴσως πτηνὰ ἢ ἔντομα. Εἰς τὸ ἔδαφος πράγματι ἑνὸς ἄλλου δηλοῦνται ἁδρῶς ἀναγλύφως τινὰ τῶν κολεοπτέρων, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος.

ε) Ἡ κεραμεικὴ εἶναι ὀλίγη παρὰ τὸ μέγα πλῆθος τῶν περισυλλεγέντων ὀστράκων. Ἀνευρέθησάν τινα κύπελλα τῆς ΜΜ ΙΙ περιόδου ὡς καὶ πήλινος δίμυξος λύχνος, καμαραϊκὰ ὄστρακα μὲ ρόδακας ἀκτινωτούς, χύτραι καὶ πιθίδια. Ὡρισμένα τεμάχια πείθουν ὅτι τὸ ἱερὸν ἐχρησιμοποιήθη μέχρι τοῦ τέλους τῶν ΜΜ ΙΙΙ χρόνων, διότι ἐμφανίζουν τὴν δίχρωμον τεχνικὴν τῆς μεταβατικῆς ΜΜ ΙΙΙβ περιόδου. Καθόλου φαίνεται ὅτι ὁ ἀποθέτης τοῦ ἱεροῦ ἐχρησιμοποιήθη κατὰ τὴν ΜΜ ΙΙ - ΙΙΙ περίοδον.

Β) ΜΙΝΩΙΚΗ ΕΠΑΥΛΙΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Τυχαίως κατὰ τὴν κάθοδόν μας ἀπὸ Πισκοκεφάλου εἰς Σητείαν παρετηρήθη ὑπὸ τῆς κ. Πλάτωνος τοῖχος μὲ ὀγκώδεις λίθους, ὅστις μοὶ ὑπεδείχθη ὡς μινωικός. Ἡ ἐξέτασις μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκτεταμένου οἰκήματος καὶ μετὰ τὸ πέρας τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ Πισκοκεφάλου ἤρχισα τὴν ἔρευνάν του.

Ἀπεδείχθη ὅτι ἐπρόκειτο ὄχι περὶ δευτερευούσης οἰκίας ἀλλὰ περὶ ἐκτεταμένου μεγάρου, μᾶλλον ἐπαύλεως, ἀνηκούσης εἰς τὴν ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια ἐποχήν. Δυστυχῶς διεπιστώθη ὅτι ἡ νεωτερικὴ ὁδὸς Σητείας - Πισκοκεφάλου διῆλθε διὰ μέσου τοῦ μεγάρου καὶ τὸ ἔκοψεν εἰς δύο τμήματα. Ὑπάρχει μικρὰ ἐλπὶς ὅτι ὑπὸ τὴν ὁδὸν σώζονται ὡρισμένα λείψανα τοῦ οἰκήματος. Ἔρευνα κατὰ τὰ κράσπεδα ἐνισχύει τὴν ἐλπίδα ταύτην. Ἄνω τῆς ὁδοῦ ἐξετείνετο τὸ μέγαρον ὄχι, ὡς φαίνεται, εἰς μεγάλον βάθος, ἀνατολικῶς ὅμως ταύτης ἡ δοκιμαστικὴ ἀνασκαφὴ ἀπέδειξε τὴν μεγάλην ἔκτασιν ὡς καὶ τὴν ἰσχυρὰν κατασκευὴν τοῦ μεγάρου. Ἀτυχῶς καὶ εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τελευταῖαι καλλιεργητικαὶ ἐργασίαι, γενόμεναι διὰ μπουλντόζας, ἐπέφερον ὄχι μικρὰν καταστροφήν. Πολλοὶ κυβόλιθοι ἐξήχθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου ἵνα κατασκευάσῃ φράγμα διὰ τὸν ποταμόν. Παρὰ ταῦτα τὸ ἀπομένον εἶναι εἰσέτι λίαν σημαντικόν, ὡς ἀποδεικνύει τὸ παρατιθέμενον σχέδιον (εἰκ. 17). Ἀπεκαλύφθη ὁ ἰσχυρότατος τοῖχος τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως ἐκ λίαν ὀγκωδῶν πελεκητῶν λίθων, ἀλλ' ἡ μεγάλη ἐπίχωσις ἠμπόδισε τὴν ὁλοκληρωτικὴν ἀνασκαφήν του. Κατὰ τὴν βάσιν του ἀνευρέθη θρυμματισμένος εἰς πλεῖστα ὅσα τεμάχια ὑπὸ καταπεσόντων λίθων πίθος μὲ πλατέα χείλη. Σημαντικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τῆς κλίμακος τοῦ μεγάρου (εἰκ. 18). Αὕτη διαιρεῖται εἰς δύο τμήματα καὶ βαίνει ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς· ἡ ἄνω πτέρυξ εἶναι στενωτέρα καὶ ἔχει δώδεκα βαθμίδας· ἡ κάτω, καίτοι πλατυτέρα, βαίνει βαθμηδὸν στενουμένη καὶ ἔχει δώδεκα εἰσέτι βαθμίδας. Ἡ κλῖμαξ εἶναι μία τῶν σπουδαιοτέρων μέχρι σήμερον ἀποκαλυφθεισῶν μινωικῶν κλιμά-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

κων. Τὰ δύο πτερύγιά της ἑνώνονται διὰ πλακοστρώτου κεφαλοσκάλου. Δύο στενὰ διαμερίσματα, τὸ ἓν βαθύτερον τοῦ ἄλλου καὶ πλακόστρωτον, μὲ εἴσοδον ἐκ τοῦ ἄνω σκέλους τῆς κλίμακος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι παρὰ τὸ θυρωρεῖον τοῦ μεγάρου (εἰς τὴν εἰκ. 18, ὅπου ἡ πυκνοτέρα ὁμὰς ἐργατῶν). Τρία δωμάτια, εὑρίσκοντο νοτίως τῆς κάτω κλίμακος. Προφα-

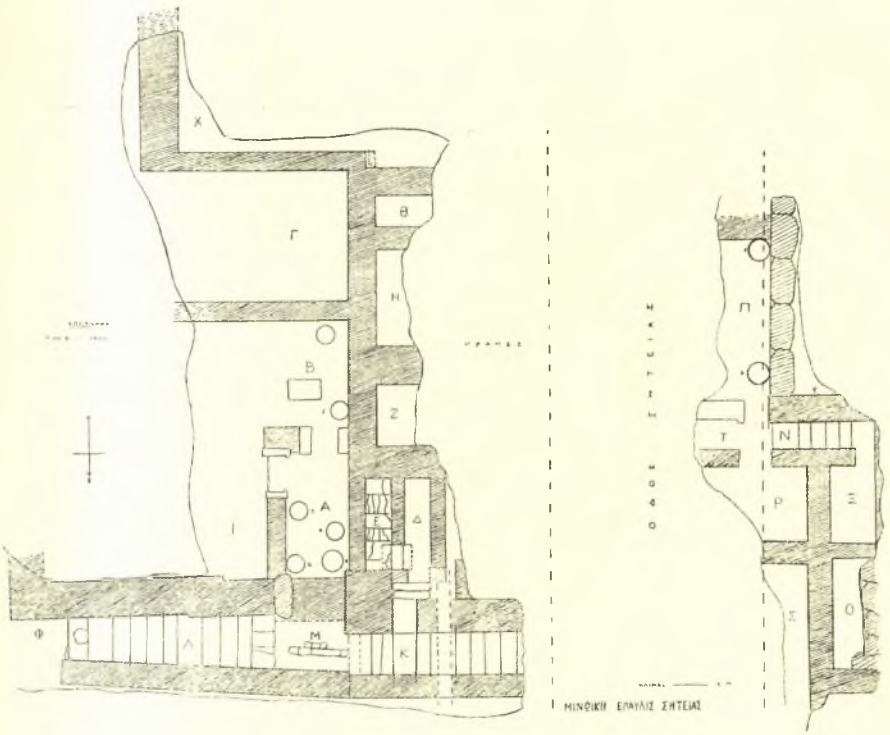

Εἰκ. 17. Κάτοψις τῆς μινωικῆς ἐπαύλεως Σητείας, διχοτομημένης ὑπὸ τῆς δημοσίας ὁδοῦ.

νῶς τὰ δύο πρῶτα ἦσαν ἀποθῆκαι. Τὸ τρίτον, μὲ ἐπίχριστον δάπεδον καὶ κονίαμα εἰς τοὺς τοίχους, δὲν εἶναι φανερὸν εἰς τί ἐχρησιμοποιήθη. Τοῦ Β (βλ. σχέδιον) τὸ πρόσθιον τμῆμα καὶ ὁλόκληρον τὸ Ι κατεστράφη κατὰ τὴν καλλιέργειαν. Εἰς τὴν ἀποθήκην Α ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν τέσσαρες πίθοι, διασωζόμενοι μόνον κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν τμῆμα. Φέρουν λαβὰς καὶ σχοινίνην διακόσμησιν καὶ ὁ τύπος των εἶναι τῆς ΜΜ ΙΙΙβ περιόδου. Δύο ἄλλοι πίθοι ἦσαν εἰς τὴν ἀποθήκην Β, ὅπου ὑπάρχει καὶ μεγάλη πλὰξ ὀρθογώνιος ἐσφηνωμένη ἐντὸς τοῦ ἐπιχρίστου δαπέδου. Ἄλλα κινητὰ εὑρήματα δὲν εὑρέθησαν, ἐξαιρέσει πολυαρίθμων ὀστράκων. Τὰ διαμερίσματα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ζ,Η καὶ Θ δὲν εἶναι δωμάτια κατοικίας, διότι οἱ τοῖχοί των στηρίζονται ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ὅστις καὶ εἶναι ἀνώμαλος ἐντὸς αὐτῶν. Πιθανῶς εἶναι θεμέλια διαμερίσματα, τὰ ὁποῖα ἐστήριξαν τὰ διαμερίσματα τοῦ ἀνωτέρου ὀρόφου.

Τὸ πέραν τῆς δημοσίας ὁδοῦ τμῆμα δὲν ἀνεσκάφη ἐξ ὁλοκλήρου· διακρίνονται τρία δωμάτια, Ο, Ξ καὶ Υ. Τῶν δωματίων Σ, Ρ καὶ Π σώζονται ἐλάχιστα λείψανα λόγῳ τῆς καταστροφῆς των ὑπὸ τῆς ὁδοῦ. Τὸ τελευταῖον ἀσφαλῶς ἦτο ἀποθήκη, ἀφοῦ δύο πίθοι ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν, σῳζόμενοι μόνον κατὰ τὸ κατώτερον αὐτῶν μέρος. Διὰ τοῦ διαδρόμου Τ ἔφθανέ

Εἰκ. 18. Ἡ κλῖμαξ τῆς μινωικῆς ἐπαύλεως Σητείας ἐξ Ἀνατολῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς.

τις εἰς μικρὰν κλιμακίδα ἓξ βαθμίδων (Ν), δίδουσαν εἴσοδον εἰς τὸ δωμάτιον Ξ. Εἰς τὸν διάδρομον ὑπάρχει βάσις παραστάδος μεγάλης θύρας.

Ἠθέλησα νὰ διερευνήσω ἂν ἡ μεγάλη κλῖμαξ ὡδήγει εἰς περαιτέρω διαμερίσματα. Ἀπεκαλύφθη διὰ βαθείας δοκιμαστικῆς σκαφῆς ὅτι οὐδὲν ὑπῆρχε πέραν τῆς τελευταίας βαθμίδος. Εἷς παμμέγιστος ὀγκόλιθος εἶχε καταπέσει εἰς μέγα βάθος καὶ ἐστηρίζετο μὲ τὴν ἀκμήν του ἐπὶ στρώματος ἄμμου. Ἅπασαι αἱ ἐνδείξεις λοιπὸν πείθουν ὅτι ὁ ποταμός, ὅστις σήμερον ρέει ὀλίγον ἀνατολικώτερον, διήρχετο ἀκριβῶς πρὸ τοῦ μεγάρου καὶ ὅτι διὰ τοῦ ποταμοῦ ἔφθανέ τις εἰς τὴν εἴσοδον. Πιθανῶς τὸ μέγαρον εἶχε καὶ ἄλλην εἴσοδον πρὸς τὴν μινωικὴν ὁδόν.

Ἀνιχνεύθησαν περαιτέρω τοῖχοι τῆς ἀνατολικῆς προσόψεως καὶ διεπιστώθη ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς ἐπαύλεως εἶναι σημαντική.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἡ ἀνασκαφὴ εἶναι ἀπαραίτητον νὰ συνεχισθῇ διὰ τὴν ἀποκάλυψιν ὁλοκλήρου τοῦ μεγάρου. Ἤδη ἐστερεώσαμεν διὰ τεχνικῶν ἐργασιῶν τὴν κλίμακα καὶ τὸ θυρωρεῖον, ἀποκαθιστῶντες αὐτὸ εἰς τὴν ἀρχικὴν αὐτοῦ μορφήν.

Γ) ΥΜ ΙΙΙ ΤΑΦΟΣ ΚΑΤΩ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΣΗΤΕΙΑΣ

Βορείως τοῦ χωρίου Κάτω Ἐπισκοπὴ τῆς αὐτῆς περιοχῆς Πισκοκεφάλου Σητείας ἀνεσκάφη ὑπὸ χωρικοῦ τάφος μὲ σαρκοφάγους, τῶν ὁποίων μέρος κατεστράφη. Ὁ τάφος εὑρίσκεται ἐπὶ τῆς ἠπίας κλιτύος τοῦ λόφου «στὰ Ἑλληνικά», ὅπου ἄφθονα παρατηροῦνται λείψανα ἀρχαίων κτηρίων, ὡς φαίνεται ἐκ τῶν ὀστράκων καὶ τῶν ἐκεῖ περισυλλεγέντων νομισμάτων ἑλληνικῆς καὶ ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς. Τὸ σχῆμα τοῦ θαλάμου δὲν διεκρίνετο πλέον λόγῳ τῆς γενομένης καταστροφῆς, τὸ κάτω τμῆμα ὅμως μιᾶς κιβωτιοσχήμου καὶ μιᾶς λουτηροειδοῦς λάρνακος εὑρίσκοντο εἰσέτι κατὰ χώραν. Τὰ κτερίσματα ἦσαν ἀγγεῖα κοινὰ καὶ ἓν χαλκοῦν κάτοπτρον. Ἡ ὕπαρξις ἄλλων τάφων εἶναι ἀσφαλής, δὲν ἐκρίθη ὅμως σκόπιμον νὰ ἐπεκταθῇ ἐκεῖ ἡ ἀνασκαφή.

Δ) ΤΑΦΙΚΟΝ ΣΠΗΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΓΕΩΜΕΤΡΙΚΩΝ ΚΑΙ ΓΕΩΜΕΤΡΙΚΩΝ ΧΡΟΝΩΝ ΕΙΣ ΜΠΕΡΑΤΙ ΠΙΣΚΟΚΕΦΑΛΟΥ

Κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν διὰ δυναμίτιδος πέτρας ἐκ λόφου ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πισκοκεφάλου - Μαρωνιᾶς καὶ εἰς θέσιν Μπεράτι ἦλθον εἰς φῶς ἀγγεῖά τινα, τὰ ὁποῖα προσεκομίσθησαν ὑπὸ τοῦ ἀνευρόντος ἐργάτου κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ ἱεροῦ Πισκοκεφάλου. Δι' αὐτοψίας διεπιστώθη ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ταφικοῦ σπηλαίου χρησιμοποιηθέντος κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν καὶ γεωμετρικὴν ἐποχήν. Ἐθεώρησα σκόπιμον νὰ ἀνασκαφῇ ἀμέσως ὁ χῶρος διὰ τὴν διάσωσιν τῶν κτερισμάτων, τὰ ὁποῖα ἐκινδύνευον ἐξ ὁλοκλήρου νὰ ἐξαφανισθοῦν. Δυστυχῶς τὸ ταφικὸν σπήλαιον, τὸ ὁποῖον, φαίνεται, ἀπήρτιζον πολλαὶ βαθεῖαι κοιλότητες ἐντὸς τοῦ βράχου, εἶχε καταστραφῇ διὰ καταπτώσεως. Οὕτω κατέστη ἀναγκαῖον νὰ γίνῃ ἐκκαθάρισις τοῦ χώρου δι' ἀπομακρύνσεως μεγάλου ἀριθμοῦ βράχων, ὥστε νὰ ἀποκαλυφθοῦν αἱ διὰ ταφὰς χρησιμοποιηθεῖσαι κοιλότητες. Ἡ ἐργασία ἦτο λίαν ἐπικίνδυνος ἐγένετο ὅμως μὲ μεγάλην προσοχήν, ἐπικουρούσης εἰς τὸ ἔργον περισυλλογῆς καὶ τῆς κ. Πλάτωνος. Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε σημαντικόν, διότι ἦλθεν εἰς φῶς σημαντικὸς ἀριθμὸς ἀγγείων (περὶ τὰ τεσσαράκοντα), ἀντιπροσωπευτικῶν τοῦ πρωτογεωμετρικοῦ καὶ γεωμετρικοῦ ρυθμοῦ τῆς περιοχῆς Σητείας, ὅστις ἐξ ὀλίγων μόνον παραδειγμάτων ἦτο μέχρι σήμερον γνωστός. Τόσον εἰς τὰ σχήματα ὅσον καὶ εἰς τὴν διακόσμησιν παρακολουθεῖ τις τὴν παραγωγὴν τῶν ἀνατολικῶν ἐργαστηρίων, ἡ ὁποία διέπε-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ται ἀπὸ τὸ ἀνειμένον ἐπαρχιακὸν πνεῦμα (βλ. εἰκ. 19). Προφανῶς τὸ σπήλαιον εἶχε χρησιμοποιηθῆ ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ΥΜ ΙΙΙγ περιόδου, διότι κατὰ τὸ βάθος τοῦ σπηλαίου ἀνευρέθησαν κατὰ χώραν μία σαρκοφάγος κιβωτιόσχημος μετὰ τοῦ καλύμματός της καὶ παρ' αὐτὴν ἀνεστραμμένος ταφικὸς κάδος, ἐπίσης χρησιμεύσας διὰ ταφήν (εἰκ. 20, 21 καὶ 22). Ψευδόστομοι

Εἰκ. 19. Ἀγγεῖα ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Μπεράτι Πισκοκεφάλου πρωτογεωμετρικῶν καὶ γεωμετρικῶν χρόνων. Εἰς τὸ μέσον ἄνω ΜΜ ΙΙΙβ – ΥΜ Ια ἀγγεῖον.

ἀμφορεῖς καί τινα ἄλλα ἀγγεῖα εἶχον συνοδεύσει τὰς ἀρχικὰς ταφάς. Ἡ σαρκοφάγος ὅμως εἶχε χρησιμοποιηθῆ διὰ ταφὰς καὶ κατὰ τὴν πρωτογεωμετρικὴν ἐποχήν, τῶν ὀστῶν τῆς ἀρχικῆς ταφῆς μετακινηθέντων καὶ ἀποτεθέντων παρὰ τὴν λάρνακα. Ἡ ἐποχὴ εἰς τὴν ὁποίαν ἀνῆκεν ἡ τελευταία ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἐκ τῆς ὁμοιότητος τῆς λάρνακος καὶ ὡς πρὸς τὸ σχῆμα καὶ ὡς πρὸς τὴν σπειροειδῆ διακόσμησιν μὲ τὴν σαρκοφάγον τῆς Κάτω Ἐπισκοπῆς. Εἰς τὴν αὐτὴν ΥΜ ΙΙΙ ἐποχὴν φαίνεται ὅτι ἀνήκει καὶ ὁ ταφικὸς πίθος μὲ τὴν λεπτὴν σχοινοειδῆ διακόσμησιν καὶ τὸν κρουνὸν εἰς τὸ παρὰ τὸν πυθμένα τοίχωμα (εἰκ. 22). Ἀπομεμονωμένον χρονικῶς εἶναι ἀγγεῖον ὑπὸ μορφὴν εὐρείας καὶ βαθείας λοπάδος μὲ τοξοειδεῖς ἐπὶ τῶν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

χειλέων λαβάς, ἔχον χαρακτηριστικὴν διακόσμησιν τῆς ΜΜ ΙΙΙβ - ΥΜ Ια ἐπο-

Εἰκ. 20. Ὁ κάδος καὶ ἡ σαρκοφάγος τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου εἰς θέσιν Μπεράτι Πισκοκεφάλου.

χῆς (μέγαν ρόδακα εἰς τὸν πυθμένα, συστήματα μηνίσκων καὶ στολιδώσεις

Εἰκ. 21. ΥΜ ΙΙΙ σαρκοφάγος ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Μπεράτι Πισκοκεφάλου.

κύκλῳ· βλ. εἰκ. 19 ἄνω). Τὰ ὄστρακά του ἀνευρέθησαν διεσκορπισμένα καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου καὶ εἰς διάφορα ὕψη. Ὅτι τὸ σπή-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

λαιον ἐξηκολούθει νὰ χρησιμοποιῆται μέχρι τῆς ἀνατολιζούσης γεωμετρικῆς περιόδου ἀποδεικνύεται ἀπὸ πολλὰ ὄστρακα μὲ ἀνατολίζουσαν διακόσμησιν.

Εἰκ. 22. Κάδος καὶ πίθος ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Μπεράτι Πισκοκεφάλου.

Δυστυχῶς ἡ κατάστασις τῶν ἀνατολιζόντων ἀγγείων ἦτο πολὺ κακὴ οὕτως ὥστε νὰ μὴ καθίσταται δυνατὴ ἡ ἀνασυγκρότησίς των. Θαυμασίας τέχνης καὶ

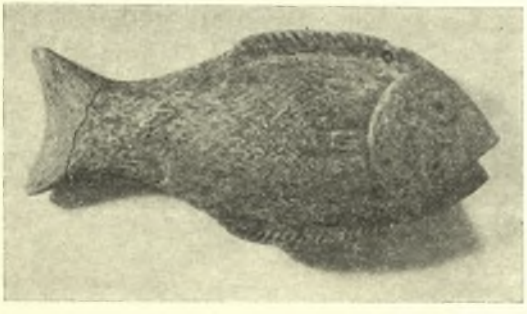

Εἰκ. 23. Πήλινος ἰχθὺς γεωμετρικῶν χρόνων ἐκ τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου Μπεράτι Πισκοκεφάλου.

τεχνικῆς εἶναι μικρὸς πήλινος ἰχθύς (σκάρος;), ὅστις φαίνεται νὰ ἀνήκῃ εἰς τὴν γεωμετρικὴν περίοδον (εἰκ. 23).

Ἡ καῦσις τῶν νεκρῶν δὲν ἦτο καθολικὴ εἰς τὸ ταφικὸν σπήλαιον. Πλῆθος ἀκαύστων ὀστῶν ἀνευρέθη, τῶν ὁποίων τὰ πλεῖστα εἶχον μετακινηθῆ κατὰ τρόπον ὥστε ἦτο ἀδύνατον νὰ ἐξακριβωθῇ ὁ τρόπος τῆς ταφῆς.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ὡρισμένα ὅμως ἀνευρέθησαν εἰς τὴν θέσιν των κάτω ἀπὸ κοιλώματα τοῦ βράχου· λίθοι εἶχον προστατεύσει τοὺς νεκροὺς τούτους.

Εἶναι πιθανὴ ἡ ὕπαρξις καὶ ἄλλων ταφικῶν σπηλαίων εἰς τὴν αὐτὴν περιοχήν. Ὑπὸ βράχον εἰς τὴν κατέναντι ὀφρὺν λόφου παρετήρησα πίθον συντεθλιμμένον. Ἄλλο ταφικὸν σπήλαιον ἀνεκαλύφθη κατὰ τὴν τελευταίαν

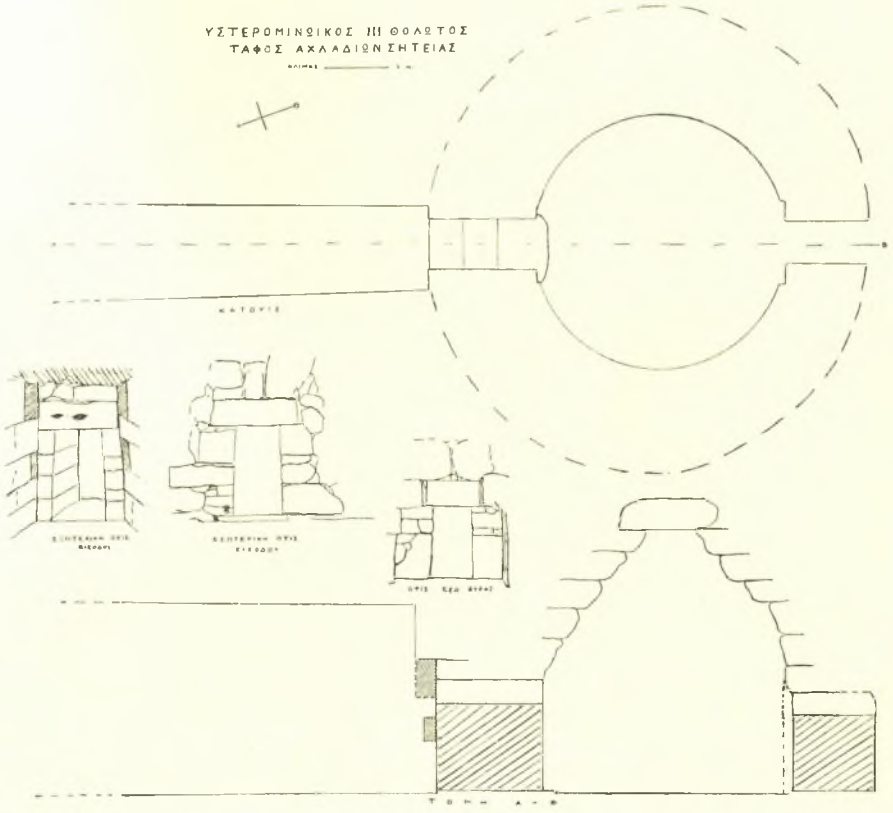

Εἰκ. 24. Κάτοψις, τομὴ καὶ ὄψεις θυρῶν τοῦ ΥΜ ΙΙΙ θολωτοῦ τάφου Ἀχλαδιῶν Σητείας.

ἡμέραν τῆς ἀνασκαφῆς νοτιοανατολικῶς τοῦ χωρίου Πισκοκεφάλου καὶ ἐκ τούτου ἐξήχθησαν δι᾽ ἐντελῶς προχείρου σκαφῆς ἀγγεῖά τινα πρωτογεωμετρικῆς ἐποχῆς, πολὺ ἀνάλογα τῶν τοῦ ταφικοῦ σπηλαίου εἰς θέσιν Μπεράτι.

Ε) ΥΜ ΙΙΙ ΘΟΛΩΤΟΣ ΤΑΦΟΣ ΑΧΛΑΔΙΩΝ

Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ δρόμου τοῦ σημαντικοῦ τούτου τάφου, τοῦ ὁποίου ὁ θάλαμος εἶχεν ἀνασκαφῆ ὑπ᾽ ἐμοῦ, εἰς θέσιν Πλατύσκινος Ἀχλαδίων, πρὸ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τοῦ πολέμου, ὑπῆρξεν εἷς τῶν προτεθέντων ἀρχικῶν σκοπῶν τῶν ἀνασκαφῶν Σητείας. Ἡ ἐργασία αὕτη ἐπεβάλλετο ἵνα καταστῇ δυνατὴ ἡ δημοσίευσις τοῦ μνημείου, τοῦ ὁποίου ἀτυχῶς τὸ περιεχόμενον, ἀποτεθὲν τὸ ἔτος 1939 εἰς τὴν Συλλογὴν Σητείας, κατεστράφη ἢ ἐξηφανίσθη κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ πολέμου. Εὐτυχῶς ὑπάρχουν εἰς χεῖράς μου φωτογραφίαι τῶν κτερισμάτων.

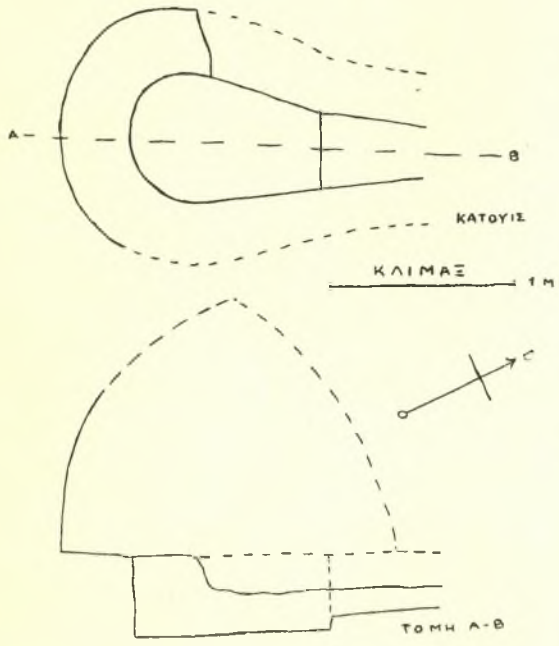

Εἰκ. 25. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ κεραμευτικοῦ κλιβάνου Ἀχλαδίων Σητείας.

Ὁ τάφος εἶναι εἷς τῶν καλύτερον διασωζομένων ἐπὶ τῆς Κρήτης θόλων· ᾠκοδομημένος μὲ πολὺ μεγάλους λίθους, ὄχι ὅμως ἐπιμελῶς, συνηρμοσμένους ἐκφορικῶς μέχρι τῆς κλειδὸς κατὰ τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται μᾶλλον κωνικὸς θάλαμος, ἔχει παχύτατα τοιχώματα ἐνῷ ἡ διάμετρός του, ἴση μὲ τὸ ὕψος του, ἀνέρχεται εἰς 4 μέτρα (σχεδ. εἰκ. 25). Ἔχει δύο θύρας, ἀμφοτέρας ἄριστα κατεσκευασμένας μὲ μονολιθικὰ βαρύτατα ὑπέρθυρα καὶ κατώφλια. Ἀλλ' ἐνῷ ἡ μία τῶν θυρῶν εἶναι ἡ εἴσοδος, ἔχουσα πρὸ αὐτῆς μακρότατον κτιστὸν δρόμον, ἡ ἄλλη ἔχει ἐξωτερικῶς ἁπλῶς τὸν βράχον, χωρὶς νὰ κλείεται ὑπὸ πλακὸς ἢ διατοιχίσματος. Τοῦτο ἐφαίνετο παράδοξον καὶ διὰ τοῦτο ἐπέμεινα εἰς τὴν ἐκσκαφὴν τοῦ βράχου, ὅστις ἔδιδε τὴν ἐντύπωσιν συμπεπιλημένου χώματος, ἐλπίζων ὅτι οὕτω θὰ ἐξηκριβοῦτο ἂν ὑπῆρχεν ἐσωτερικός, ἴσως τετράγωνος, θάλαμος. Ἡ ἐργασία ἀπέδειξεν ὅτι δὲν ὑπῆρχε τοιοῦτος θάλαμος· ἑπομένως ἡ θύρα ἦτο εἰκονική, κατασκευασθεῖσα εἴτε διὰ τὴν ἐπικοινωνίαν τοῦ νεκροῦ μὲ τὸν ἄλλον κόσμον εἴτε διὰ τὴν διὰ καθέτου ἀγωγοῦ μέσῳ τῆς θύρας διοχέτευσιν σπονδῶν. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ὅμως δὲν ἀπεδείχθη.

Ἡ ἐξερεύνησις τοῦ δρόμου ἀπέβη δύσκολος, διότι ὁλόκληρος ὁ χῶρος περὶ τὸν τάφον κατέχεται ὑπὸ θαλλούσης ἀμπέλου. Ἡ ἐπίχωσις ἐξ ἄλλου

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἦτο βαθεῖα, διότι, ὡς ἀπεδείχθη, ὁ δρόμος δὲν ἔβαινε βαθμηδὸν ἀνερχόμενος, ἀλλ' ἐσυνεχίζετο ἐλαφρῶς διαπλατυνόμενος (ἀπὸ 1.30 - 1.50 μ.) εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον. Ἑκατέρωθεν διεσῴζετο ὁ τοῖχος εἰς ὕψος τριῶν μέτρων. Ἡ θύρα ἔχει ἐξωτερικῶς προστέγασμα, συγκρατούμενον, φαίνεται, πάλαι διὰ ξυλίνων δοκῶν, αἵτινες ἦσαν ἐσφηνωμέναι εἰς τὰ πλάγια, ὅπως ἀποδεικνύουν μεγάλαι τετραγωνικαὶ κοιλότητες, Ἄλλαι ὀπαὶ ἑκατέρωθεν

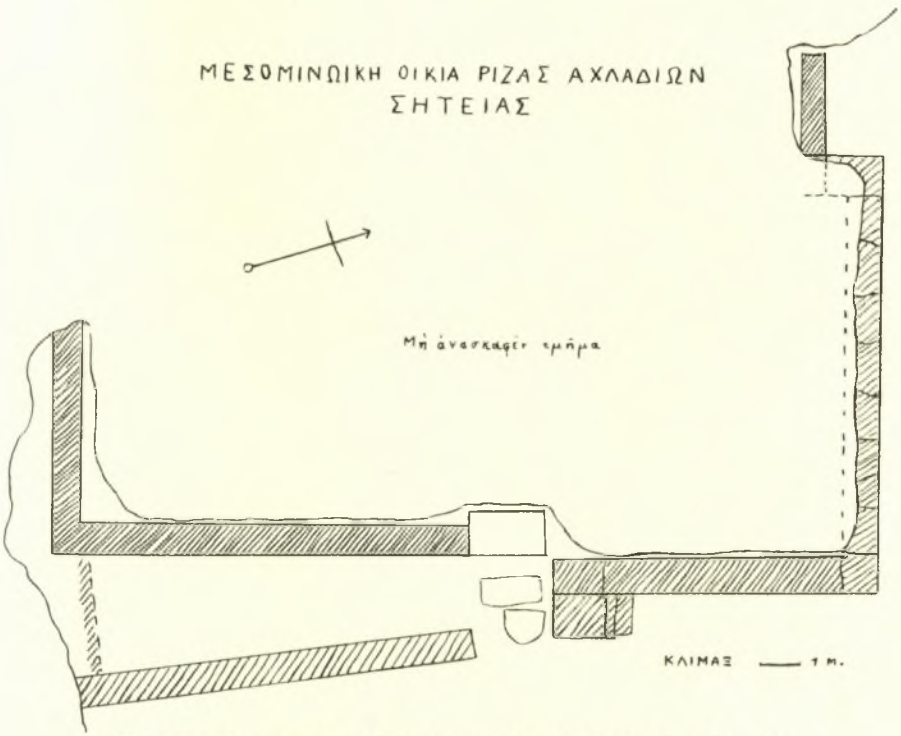

Εἰκ. 26. Κάτοψις τῆς ΜΜ Ι Οἰκίας τῆς Ρίζας Ἀχλαδίων Σητείας.

δεικνύουν τὸ σύστημα ἐξασφαλίσεως διὰ μοχλοῦ τῆς θύρας, ἥτις ἐπιπροσθέτως εἶχε κατασφαλισθῆ διὰ δύο φραγμάτων ξηρολιθικῶν. Δυστυχῶς καθίστατο ἀδύνατος ἡ περαιτέρω πέραν τῶν πέντε μέτρων παρακολούθησις τοῦ δρόμου. Ἂν οὗτος ἐσυνεχίζετο καὶ περαιτέρω εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον θὰ ἦτο μακρότατος καὶ θὰ εἶχε τὴν εἴσοδόν του κατὰ τὸ κράσπεδον τῆς σημερινῆς ἀμπέλου Λεβαντάκη, ὅπου ὑπάρχει τοῖχος μὲ ἄνοιγμα. Κινητὰ εὑρήματα δὲν ἀπεδόθησαν.

Εἶναι λογικὸν νὰ ὑποθέσῃ τις ὅτι ὁ τάφος δὲν ἦτο ἀπομεμονωμένος· ἡ ἀνακάλυψις ὅμως ἄλλων τάφων, ὡς ἔχει σήμερον φυτευθῆ ὁ χῶρος, δὲν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι εὔκολος. Εἰς γειτονικὰς ἀμπέλους δυτικώτερον παρατηροῦνται λείψανα κτηρίων φκοδομημένων μὲ μεγάλους πελεκητοὺς λίθους, τῶν ὁποίων πολλοὺς ἔχουν ἐξαγάγει οἱ καλλιεργηταί. Πολὺ πιθανὸν πρὸς τὰ ἐκεῖ ἐξετείνετο ὁ συνοικισμός, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνῆκεν ὁ τάφος. Τοῦτο καθίσταται ἔτι πιθανώτερον ἐκ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ μικροῦ κεραμευτικοῦ κλιβάνου περὶ τοῦ ὁποίου κατωτέρω.

Ἐπὶ τοῦ κατέναντι λόφου, ὅστις ὀνομάζεται Στὰ Ἑλληνικά, ἀναγνωρίζει τις εὐχερῶς πολυάριθμα λείψανα συνοικισμοῦ μὲ ἐκτεταμένα κτήρια ταῦτα ὅμως φαίνεται ὅτι ἀνήκουν εἰς ἑλληνικοὺς μᾶλλον χρόνους, διότι πολυάριθμα εἶναι τὰ ὄστρακα τῆς ἀνατολιζούσης μάλιστα γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἑλληνικῆς περιόδου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ λόφου παρατηροῦνται καὶ οἰκοδομήματα καὶ τάφοι ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων· τούτων εἷς εἶναι λαξευτὸς εἰς τὸν βράχον, κιβωτιόσχημος, μὲ ἀναθύρωσιν διὰ τὴν τοποθέτησιν τῶν πλακῶν τοῦ καλύμματος. Ἐξ ἑνὸς τῶν τάφων τούτων προέρχεται χρυσοῦν μηνοειδὲς ἐνώτιον μὲ ἔκτυπον ἔλασμα, ἐφ' οὗ ἀπεδόθη γρὺψ μὲ ἀνοικτὰς τὰς πτέρυγας· τοῦτο ἠγόρασα παρὰ τοῦ ἀνευρόντος χωρικοῦ.

ΣΤ) ΥΜ ΙΙΙ ΚΕΡΑΜΕΥΤΙΚΟΣ ΚΛΙΒΑΝΟΣ

Ὄχι εἰς μεγάλην ἀπόστασιν ἀπὸ τοῦ θολωτοῦ τάφου καὶ ἐγγὺς τῶν λειψάνων τοῦ μινωικοῦ συνοικισμοῦ παρετήρησα λείψανα πολὺ μικροῦ κλιβάνου (σχεδ. εἰκ. 25), τοῦ ὁποίου διεσώζετο ὁλόκληρος ἡ βάσις, μὲ τὸν κεντρικὸν χῶρον πυρᾶς, τὸ «πεζοῦλι» κύκλῳ, ἔνθα ἀπετίθεντο τὰ ἀγγεῖα, τὸν τροφοδοτικὸν τῆς πυρᾶς πόρον καὶ ἐπίσης τὸ ὄπισθεν κυρτούμενον ὀξυκορύφως τοίχωμα, μὲ σαφῆ τὰ ἴχνη τῆς πυρᾶς. Καίτοι τὰ περισυλλεγέντα ἐπὶ τόπου ὄστρακα δὲν εἶναι χαρακτηριστικά, οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία ὅτι ὁ κλίβανος ἀνήκει εἰς τὴν ΥΜ ΙΙΙ περίοδον, διότι περιβάλλεται ὑπὸ τοίχων ἄλλων κτηρίων, τὰ ὁποῖα ἀναγνωρίζονται ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸν ΥΜ ΙΙΙ συνοικισμόν. Ἡ ἀνεύρεσις κλιβάνου μυκηναϊκῶν χρόνων εἶναι ἀξιοσημείωτον γεγονός, διότι μέχρι σήμερον ἐλαχίστους τοιούτους γνωρίζομεν ἀναγομένους εἰς τὴν προϊστορικὴν ἐποχήν.

Ζ) ΜΜ Ι ΟΙΚΙΑ ΡΙΖΑΣ ΑΧΛΑΔΙΩΝ

Εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν ΝΔ τοῦ θολωτοῦ τάφου Πλατυσκίνου Ἀχλαδίων καὶ ὄχι μακρὰν τῆς σημερινῆς ὁδοῦ πρὸς τὸ χωρίον Ἀχλάδια, ἐπὶ χαμηλοῦ λόφου, μοὶ εἶχον προ τοῦ πολέμου ἐπιδειχθῆ λείψανα τοίχου λίαν ἰσχυροῦ, μὲ ὀγκώδεις πελεκητοὺς λίθους φκοδομημένου. Ἐξέτασις τοῦ χώρου μὲ ἔπεισεν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ ἐκτεταμένης μινωικῆς οἰκίας, τῆς ὁποίας τὴν ἀνασκαφὴν ἤρχισα κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τῆς ἀνασκαφικῆς περιόδου,

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ἵνα κυρίως ἐξακριβώσω τὴν ἔκτασιν καὶ τὴν ἐποχήν. Ἡ δοκιμὴ ἀπέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ οἰκήματος τῆς ἀρχῆς τῶν μεσομινωικῶν χρόνων (σχεδ. εἰκ. 26). Ἡ εἴσοδός της ἦτο ἐξ ἀνατολῶν καὶ παρὰ τὴν διατάραξιν ἀνεγνωρίζοντο αἱ βαθμίδες αἱ φέρουσαι πρὸς τὴν εἴσοδον. Ἡ ἀνατολικὴ πλευρὰ σῴζεται εἰς ὁλόκληρον τὴν ἔκτασιν εἰς μῆκος 21 μέτρων, καίτοι ὁ τοῖχος οὗτος διατηρεῖ μόνον τὰς κάτω σειρὰς τῶν λίθων. Ἡ βορεία πρόσοψις, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει τὸ ἀρχικῶς παρατηρηθὲν κτήριον, ἀνεσκάφη εἰς

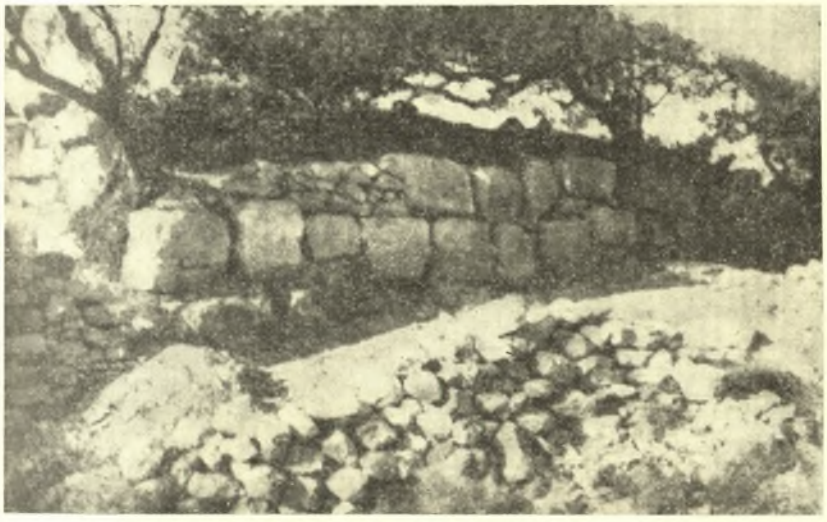

Εἰκ. 27. Ὁ βόρειος τοῖχος τῆς μεσομινωικῆς οἰκίας Ῥίζας Ἀχλαδίων μετὰ τὴν ἀνασκαφήν.

μῆκος 14 μέτρων (εἰκ. 27) καὶ κατὰ τὸ δυτικόν της ἄκρον παρατηρεῖται εἴσοχή. Τὸ ἐσωτερικὸν ὅμως τῆς οἰκίας δὲν ἀνεσκάφη εἰσέτι. Ἡ χρονολογία της ἐβεβαιώθη ἐκ τῶν πολυαρίθμων ὀστράκων καὶ μικρῶν ἀγγείων, ὡς καὶ ἐκ τοῦ κάτω τμήματος μικροῦ πίθου ἀνευρεθέντος παρὰ τὴν οἰκίαν. Εἰς κοίλωμα τῆς πλακοστρώσεως, πλησίον τῆς εἰσόδου, περισυνελέγησαν τὰ τεμάχια ἐνδιαφέροντος πλαστικοῦ ἀγγείου, τὸ σῶμα τοῦ ὁποίου μορφοῦται εἰς φορτηγὸν ζῷον, πιθανῶς ὄνον.

Εἰς τὴν κατέναντι καὶ δυτικῶς τῆς σημερινῆς ὁδοῦ πρὸς Ἀχλάδια περιοχήν, ὅπου ἡ Κεφάλα, ἀνεκαλύφθη τυχαίως βαθὺ ἡμικυκλικὸν λάξευμα, διατειχισμένον ἔμπροσθεν, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀνευρέθησαν κυβικὰ ὑφαντικὰ βάρη μὲ τέσσαρας ὀπὰς ἐξαρτήσεως, ἱκανὰ ΜΜ Ι-ΙΙ ὄστρακα καὶ τεμάχια ὀστῶν. Ἐπειδὴ παρατηροῦνται ἐκεῖ πλησίον καὶ ἄλλα ἀνάλογα ὀρύγματα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

εἶναι πιθανὸν ὅτι πρόκειται περὶ νεκροταφείου τῆς παλαιοανακτορικῆς μινωικῆς περιόδου, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἡ δοκιμαστικῶς ἀνασκαφεῖσα οἰκία τῆς Ρίζας. Περαιτέρω ἔρευνα θὰ ἀποδείξῃ ἂν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εὐσταθῇ.

Τὰ σπουδαῖα ἀποτελέσματα τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν εἰς τὴν περιοχὴν Σητείας ἀποδεικνύουν ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Κρήτη ὑπῆρξε σημαντικὸν κέντρον πολιτισμοῦ. Ἡ ἐξακολούθησις τῶν ἀρξαμένων ἀνασκαφῶν ἐπιβάλλεται ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΠΛΑΤΩΝ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΑΝΑΣΤΗΛΩΣΕΩΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΩΣΕΩΣ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ ἐποπτείᾳ τοῦ Γραμματέως αὐτῆς, τυγχάνοντος καὶ Διευθυντοῦ τῆς ἐν τῷ Ὑπουργείῳ Ἐθνικῆς Παιδείας Διευθύνσεως Ἀναστηλώσεως ἀρχαίων καὶ ἱστορικῶν μνημείων τοῦ

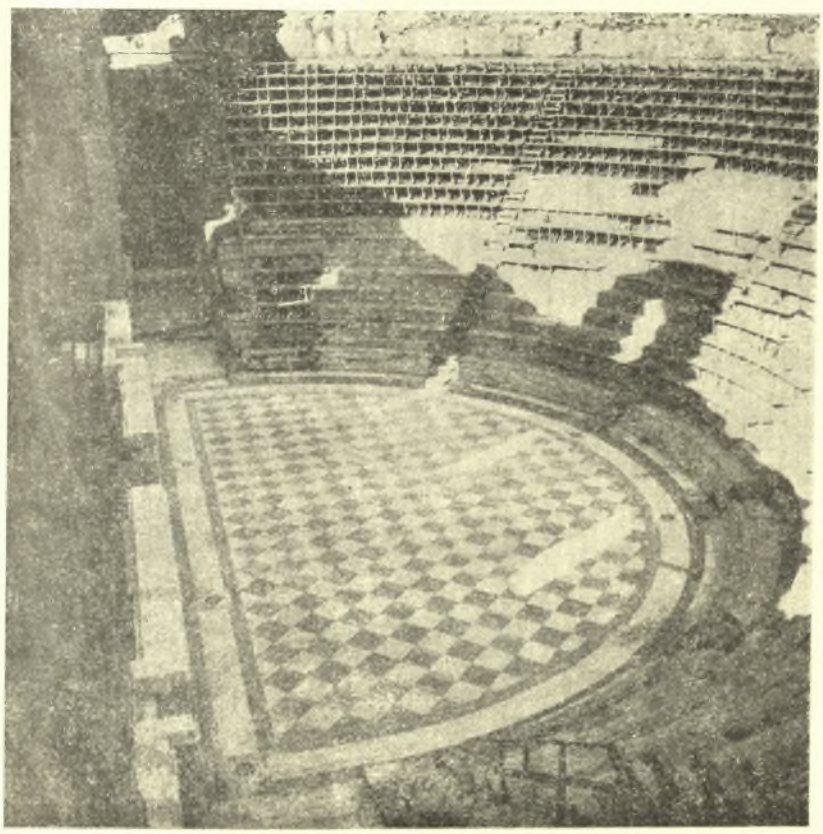

Εἰκ. 1. Ἄποψις τοῦ κοίλου τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου πρὸ τῆς ἀναστηλώσεως τῶν προεδριῶν.

Κράτους, ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1952 αἱ ἑξῆς ἐργασίαι στερεώσεως καὶ ἀναστηλώσεως.

α) Ἐξησφαλίσθη ἡ στεγανότης τῆς στέγης καὶ ἐπετεύχθη ἡ συστηματικὴ στερέωσις τμήματος τῶν κινδυνευόντων νὰ καταπέσωσι λαμπρῶν ψηφιδωτῶν τοῦ 11ου αἰῶνος, ἅτινα κοσμοῦσι τὸ καθολικὸν τῆς *Νέας Μο-*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

νῆς Χίου. Καὶ τὴν μὲν ἐργασίαν τῆς ἀνακεραμώσεως καὶ διασφαλίσεως τῆς στεγανότητος τῆς στέγης ἐξετέλεσεν ὁ πεπειραμένος ἀρχιτεχνίτης τῆς ἀναστηλώσεως Νικόλαος Κορωνιός, τὴν δὲ τῆς στερεώσεως τῶν ψηφιδωτῶν, λόγῳ τῆς δυσχερείας καὶ τῆς λεπτότητος τοῦ ἔργου, ὁ εἰδικὸς περὶ τὴν στερέωσιν ψηφιδωτῶν ἰταλὸς καλλιτέχνης Βίκτωρ Τόττι, ἐπὶ κεφαλῆς συνεργείου ἑλλήνων τεχνιτῶν.

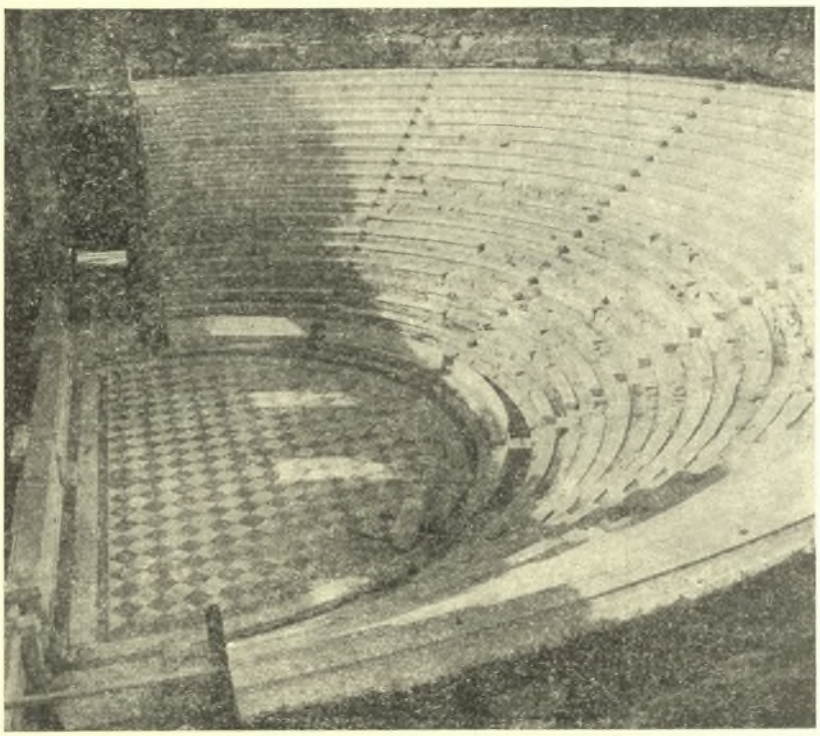

Εἰκ. 2. Αἱ προεδρίαι τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου μετὰ τὴν ἀναστήλωσίν των.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο ἐπετεύχθη ἡ στερέωσις τοῦ ἐντὸς τῆς κόγχης, ἥτις εὑρίσκεται ὕπερθεν τῆς ἀπὸ τοῦ ἐσωνάρθηκος εἰς τὸν κυρίως ναὸν ἀγούσης θύρας ψηφιδωτοῦ τῆς Σταυρώσεως [1], ἀπὸ τὸ ὁποῖον συνεχῶς ἀπέπιπτον ψηφίδες. Λόγῳ τῆς καμπύλης ἐπιφανείας, ἐπὶ τῆς ὁποίας εἶναι κατεσκευασμένον τὸ ψηφιδωτὸν τοῦτο, ἡ ἀφαίρεσίς του ἐγένετο τῇ βοηθείᾳ καμ-

[1] Ὅρα εἰκόνα του ἐν A. ORLANDOS, Monuments byzantins de Chios, Athènes 1930, πίν. 19.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

πύλων ξυλοτύπων ἐπίτηδες δι' ἕκαστον τμῆμά του κατασκευασθέντων. Μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν καὶ τὸν δι' ἀπυξέσεως καθαρισμὸν τοῦ ὄπισθεν τοῦ ψηφιδωτοῦ κονιάματος ὡς καὶ τῆς ἐπιφανείας τοῦ τοίχου, τὸ ψηφιδωτὸν ὡπλί-

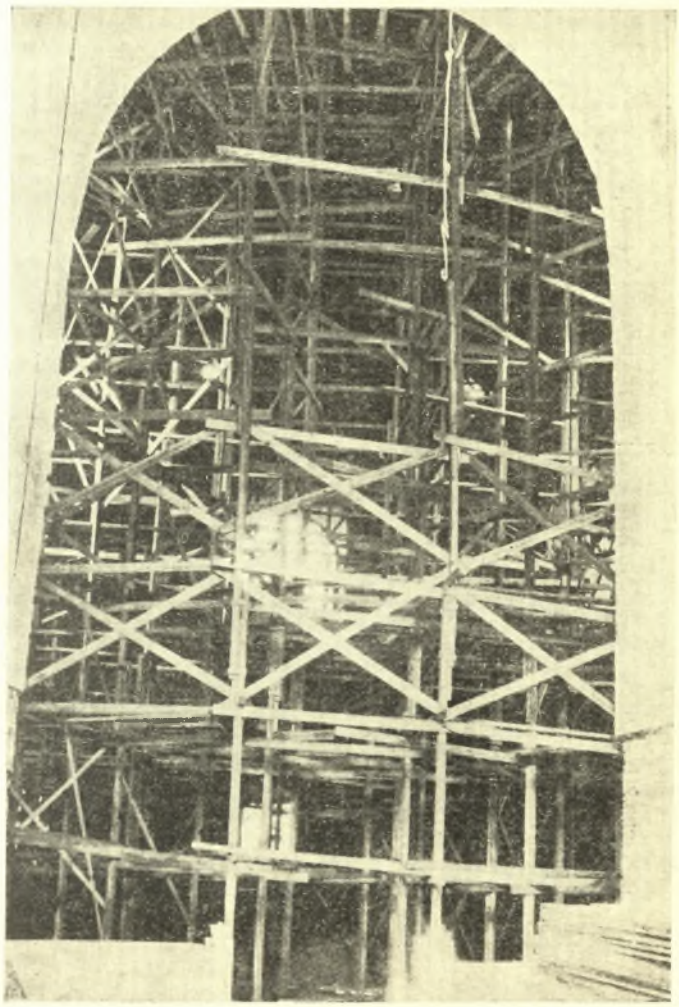

Εἰκ. 3. Τὸ ἱκρίωμα διὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ Ἁγ. Γεωργίου.

σθη ὄπισθεν διὰ στρώματος σκυροκονιάματος μετὰ δικτύου ἐκ γαλβανισμένων σιδηρῶν βεργίων, ὅπερ ἐπεκολλήθη ἔπειτα ἐπὶ τοῦ τοίχου.

β) Λιὰ δαπάνης δρχ. πεντήκοντα ἑκατομμυρίων ἀνέλαβεν ἡ Ἑταιρεία

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἀνακατασκευὴν τῶν προεδριῶν τοῦ ἐν Ἀθήναις *Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ* (εἰκ. 1 καὶ 2) διὰ μαρμάρων τῶν λατομείων Διονύσου καὶ ἐπὶ τῇ βάσει σχεδίων τοῦ Γραμματέως καὶ τῇ ἀμέσῳ ἐποπτείᾳ τοῦ ἐπιθεωρητοῦ ἀρχιτέκτονος τῶν ἀναστηλώσεων Εὐσταθίου Στίκα. Κατὰ

Εἰκ. 4. Εἰκὼν ψηφιδωτῆς κεφαλῆς πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

τὴν ἐκτέλεσιν τῶν προεδριῶν κατεβλήθη πᾶσα προσπάθεια ὅπως διατηρηθῶσιν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα τεμάχια τῶν κατὰ χώραν σῳζομένων, τοῦθ' ὅπερ ἀπῄτησε μακρὰν καὶ ἐπίπονον ἐργασίαν προσαρμογῆς τῶν νέων μαρμάρων πρὸς τὰ ἀκανονίστου σχήματος ἐκ τῆς παλαιᾶς πυρκαϊᾶς ὑπολειφθέντα παλαιὰ τεμάχια προεδριῶν. Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὕψος τοῦ ἐρεισινώτου, ὅπερ οὐδαμοῦ ἐσώζετο ἀκέραιον, ὡς καὶ τὴν εἰς τὸ ἄνω μέρος διατομὴν

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

αὐτοῦ, ταῦτα κατεσκευάσθησαν κατ' ἀναλογίαν πρὸς παρόμοια ἐδώλια καὶ θρόνους τῶν θεάτρων τῆς Ἐπιδαύρου, τῆς Δήλου καὶ τοῦ Ὠρωποῦ. Αἱ παρατιθεμέναι εἰκόνες δεικνύουσι τὰς κατὰ τὴν περιφέρειαν τοῦ ἡμικυκλίου τῆς ὀρχήστρας προεδρίας πρὸ καὶ μετὰ τὴν συμπλήρωσίν των.

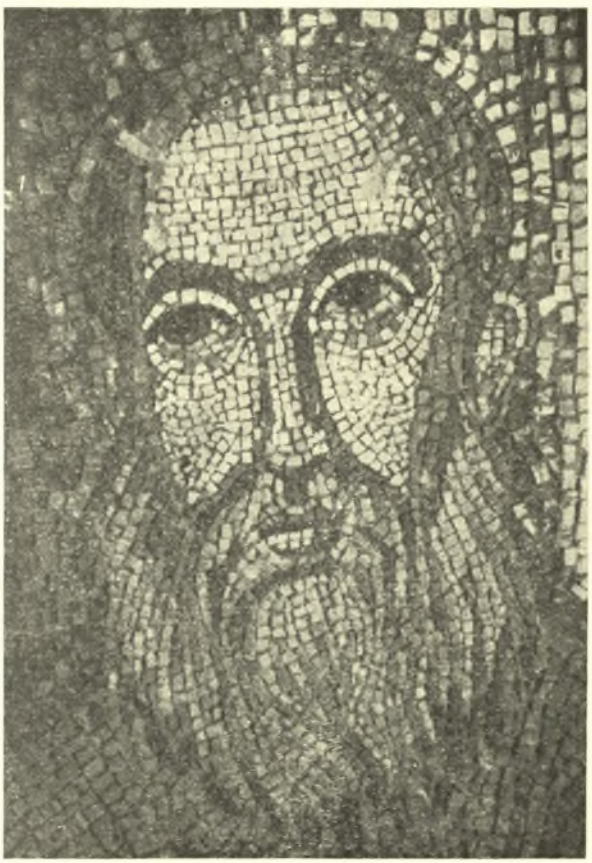

Εἰκ. 5. Ὄψις τῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνος 4 μετὰ τὸν καθαρισμόν.

γ) Τρίτην σπουδαίαν ἐργασίαν, ἀληθῆ ἄθλον λόγῳ τοῦ μεγέθους τοῦ ἔργου, ἐπεχείρησεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία εἰς τὴν θόλον (rotonda) τοῦ ἐν *Θεσσαλονίκῃ ναοῦ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου*, ἐν ὄψει τῆς κατὰ τὸ 1953 συγκληθείσης ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συνόδου τοῦ Θ' Διεθνοῦς Βυζαντινολογικοῦ Συνεδρίου. Ἀφεώρα δ' αὕτη εἰς τὸν καθαρισμὸν καὶ τὴν στερέωσιν τῶν ἐξαιρέτων ψηφιδωτῶν παραστάσεων, αἵτινες κοσμοῦσι τὸν καλύπτοντα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

τὸ κυκλοτερὲς μνημεῖον ἡμισφαιρικὸν θόλον εἰκονίζουσαι κατὰ τομεῖς ἀνὰ δύο ἢ τρεῖς ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων ἁγίων ἑκάστου μηνός, ἱσταμένους ἐν στάσει δεήσεως πρὸ πλουσίου ἀρχιτεκτονικοῦ βάθους, μιμουμένου ἀναλόγους διωρόφους πομπηιανὰς διακοσμήσεις 4ου ρυθμοῦ. Λόγῳ τοῦ μεγά-

Εἰκ. 6. Εἰκὼν ψηφιδωτῆς κεφαλῆς πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ.

λου ὕψους, εἰς ὃ εὑρίσκεται ὁ θόλος (ἡ κλείς του εὑρίσκεται εἰς 33 μέτρα ἀπὸ τοῦ δαπέδου) καὶ τῆς μεγάλης περιφερείας τοῦ μνημείου (61 μέτρα) παρέστη ἀνάγκη κατασκευῆς πυκνῶν καὶ ὑψηλῶν ἱκριωμάτων — ἀληθοῦς δάσους ξυλίνων στύλων (εἰκ. 3) — τὰ ὁποῖα ἀπήτησαν 150 κυβικὰ μέτρα ξυλείας, ἐξετελέσθησαν δ' ὑπὸ τοῦ ἀρχιτεχνίτου Νικ. Κορωνιοῦ.

Τὴν ἐργασίαν τοῦ καθαρισμοῦ καὶ στερεώσεως τῶν ψηφιδωτῶν τοῦ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

μνημειώδους τούτου καλανδαρίου, ἅτινα οὐ μόνον εἶχον ἀμαυρωθῆ ἐκ τῆς αἰθάλης ἀλλ' εἶχον ἀκόμη καὶ ἐπιζωγραφηθῆ τὰ μὲν πρόσωπα δι' ἐλαιοχρώματος τὰ δὲ βάθη διὰ μπρουντζίνας ὑπὸ S. Rosi τῷ 1889 [1], ἀνέλαβεν ὁ εἰδικὸς περὶ τὴν ψηφιδωτὴν τέχνην ζωγράφος Φώτιος Ζαχαρίου,

Εἰκ. 7. Ὄψις τῆς ψηφιδωτῆς κεφαλῆς τῆς εἰκόνος 6 μετὰ τὸν καθαρισμόν.

θ' ἀπαιτήσει ὅμως αὕτη χρόνον μακρόν, λόγῳ τῆς μεγάλης ἐπιφανείας, ἣν καλύπτουσι τὰ ψηφιδωτά.

Ἐπιφυλασσόμενος νὰ παρουσιάσω περισσότερα δείγματα τῶν καθαρισθέντων ψηφιδωτῶν ἀρκοῦμαι ἐφέτος νὰ παραθέσω δύο (εἰκ. 4-5 καὶ 6-7)

[1] Julius Kurth, Athen. Mitteil. 22 (1897) σ. 464.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

δεικνύοντα τὴν μεγάλην διαφοράν, τὴν ὁποίαν παρουσίασαν αἱ καθαρισθεῖσαι εἰκόνες ἔναντι τῶν ἐκ τοῦ χρόνου, τῆς αἰθάλης καὶ τῶν ἐπιζωγραφήσεων τέως ἀμαυρῶν καὶ δυσδιακρίτων. Ἰδιαιτέραν ὅλως ἐντύπωσιν κάμνουν τὰ χρησιμοποιηθέντα φαιδρά, ζωηρὰ χρώματα καὶ ἡ ἰσχυρὰ πλαστικότης καὶ ζωὴ τῶν ἐντελῶς ἑλληνιστικοῦ χαρακτῆρος ψηφιδωτῶν παραστάσεων. Τῆς ὅλης ἐργασίας ἐπεμελήθη μετὰ τῆς γνωστῆς εὐσυνειδησίας του ὁ Ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Μακεδονίας Χαράλαμπος Μακαρόνας.

δ) Τέλος ἡ Ἑταιρεία ἦλθεν ἀρωγὸς διὰ ποσοῦ δέκα ἑκατομμυρίων δραχμῶν εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις Φιλοδασικὴν Ἕνωσιν, ἥτις ἔσχε τὴν πρωτοβουλίαν τῆς εἰς τὴν ἀρχικήν των μορφὴν ἀποκαταστάσεως τῶν κελλίων τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς Μονῆς Καισαριανῆς. Ἡ εἰρημένη ἐργασία ἐγένετο διὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος Παύλου Μυλωνᾶ, τῇ ἐποπτείᾳ καὶ καθοδηγήσει τοῦ Γραμματέως τῆς Ἑταιρείας καὶ τοῦ Ἐφόρου Βυζαντινῶν Ἀρχαιοτήτων κ. Μ. Χατζηδάκη. Ἡ Φιλοδασικὴ Ἕνωσις ἀντιπροσωπεύθη διὰ τῆς κυρίας Καίτης Ἀλ. Ἀργυροπούλου, τῆς ὁποίας δίκαιον εἶναι νὰ ἐξαρθῇ ὁ ἐξαιρετικὸς ὑπὲρ ἀποκαταστάσεως τῆς Μονῆς Καισαριανῆς καὶ δενδροφυτεύσεως τῆς περὶ αὐτὴν ἐκτάσεως ζῆλος.

Α. Κ. ΟΡΛΑΝΔΟΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ

ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1952

ΤΑΚΤΙΚΗ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 4ῃ Μαΐου τοῦ 1952 ἡμέρᾳ Κυριακῇ καὶ ὥρᾳ 10 π.μ. ἀκριβῶς συνῆλθον ἐν τῷ Μεγάρῳ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας οἱ Ἑταῖροι εἰς τακτικὴν συνέλευσιν, ἵνα συμφώνως πρὸς τὸ ἄρθρον 32 τοῦ Ὀργανισμοῦ ἐκλέξωσι τό τε Προεδρεῖον τῆς Συνελεύσεως καὶ τὴν πενταμελῆ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείαν διὰ τὸ ἔτος 1952, ἀκούσωσι δὲ τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τοῦ ἔτους 1951 ὡς καὶ τὴν ἔκθεσιν τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου περὶ τῶν πεπραγμένων τοῦ 1951.

Παρῆσαν ἑταῖροι τεσσαράκοντα ἐννέα. Γενομένης φανερᾶς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν Πρόεδρος τῆς Συνελεύσεως ὁ κ. Κωνστ. Μελᾶς, Ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Ἰω. Κ. Πολυγένης, Α΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Ἐμμ. Ἀνδρόνικος καὶ Β΄ Γραμματεὺς ὁ κ. Σωτ. Δάκαρης.

Ὁ Γραμματεὺς τῆς Συνελεύσεως κ. Ἐμμ. Ἀνδρόνικος ἀνέγνωσε τὴν ἔκθεσιν τῆς Ἐξελεγκτικῆς Ἐπιτροπείας περὶ τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως κατὰ τὸ ἔτος 1951, ἡ δὲ Συνέλευσις ὁμοφώνως ἐνέκρινε τὴν διαχείρισιν ταύτην. Εἶτα διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας ἐξελέγησαν μέλη τῆς Ἐξελεγκτικῆς καὶ ἐπὶ τοῦ Προϋπολογισμοῦ Ἐπιτροπείας διὰ τὸ ἔτος 1952 οἱ κκ. Δ. Κ. Λημητρακάκης, Κ.Δ. Παπακωνσταντίνου, Ἀριστ. Πέππας, Μιλτ. Πουρῆς καὶ Μ. Χριστόπουλος.

Εἶτα ὁ Γραμματεὺς τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἑταιρείας κ. Ἀν. Ὀρλάνδος, ἀνεκοίνωσε τὴν ὑπ' αὐτοῦ συνταχθεῖσαν ἔκθεσιν περὶ τῶν πεπραγμένων τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ λῆξαν ἔτος 1951, μετὰ προβολῶν φωτεινῶν εἰκόνων ἐκ τῶν ὑπὸ τῆς Ἑταιρείας γενομένων ἀνασκαφῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΕΚΘΕΣΙΣ

ΤΗΣ ΕΞΕΛΕΓΚΤΙΚΗΣ ΕΠΙΤΡΟΠΕΙΑΣ

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΕΩΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1952

ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΣΥΝΕΛΕΥΣΙΝ

ΤΩΝ ΕΤΑΙΡΩΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Κύριε Πρόεδρε,

Οἱ ὑπογεγραμμένοι ἀποτελοῦντες τὴν Ἐξελεγκτικὴν Ἐπιτροπείαν τῆς Ἑταιρείας διὰ τὸ ἔτος 1952, προσκληθέντες διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 166 τῆς 15ης Μαΐου 1953 ἐγγράφου τοῦ κ. Προέδρου, ἐπελήφθημεν τοῦ ἐλέγχου τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως τῆς Ἑταιρείας τοῦ λήξαντος ἔτους 1952, ἐκ τῶν λογιστικῶν καὶ ταμειακῶν βιβλίων τῆς ὁποίας ἐξάγονται τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα:

ΜΕΡΟΣ Ι.

Α΄ Χρηματικόν.

Ταμεῖον.

α) Χρέωσις:

1.	Ἀπὸ ὑπόλοιπον μετρητῶν εὑρεθὲν ἐν τῷ Ταμείῳ κατὰ τὴν 31/12/1951, ἀνερχόμενον εἰς	δρχ.	39.196.679.—
2.	» ἔσοδα ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Γ. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/1952	»	13.122.617.390.—
3.	» κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου	»	2.660.650.—
4.	» κρατήσεις χαρτοσήμου	»	1.742.400.—
5.	» ἀναλήψεις ἐκ καταθέσεων παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	3.661.522.685.—
6.	» ἐκδοθείσας ἐπιταγὰς εἰς βάρος καταθέσεων Ἐθν. Τραπέζης, μήπω ἐξοφληθείσας	»	277.000.000.—
7.	» διαφόρους λ/σμοὺς	»	998.318.005.—
8.	» κρατήσεις ἐργολάβου Ν. Μεγάρου	»	14.692.000.—
9.	» ἔξοδα ἐπιστραφέντα	»	31.680.450.—
		ἐν ὅλῳ δρχ.	18.149.430.259.—

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

β) Πίστωσις:

1.	Εἰς	ἔξοδα Γεν. Προϋ/σμοῦ ἀπὸ 1/1-31/12/52	δρχ.	3.641.703.140.—
2.	»	κρατήσεις Φ. Κ. Προσόδου	»	2.660.650.—
3.	»	» Χαρτοσήμου	»	1.742.400.—
4.	»	καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν	»	2.047.326.250.—
5.	»	» » » Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	3.696.007.890.—
6.	»	ἀποζημιωθέντας κατοίκους Βυζ. Μυστρᾶ	»	277.000.000.—
7.	»	διαφόρους Λ/σμοὺς	»	932.318.005.—
8.	»	ἐπιστραφέντα ἔξοδα	»	31.680.450.—
9.	»	περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	7.503.660.000.—
		Ὑπόλοιπον Ταμείου 31 Δεκεμβρίου 1952	»	15.331.474.—
			Ἐν ὅλῳ δρχ.	18.149.430.259.—

Β' Ἀνάλυσις Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ.

α) Ἔσοδα:

1.	Ἀπὸ	μερίσματα καὶ τόκους	δρχ.	644.709.469.—
2.	»	μισθώματα αἰθουσῶν	»	13.545.000.—
3.	»	ἀντίτιμον πωλουμένων δημοσιευμάτων	»	12.820.700.—
4.	»	ἀντίτιμον πωλουμένων δημοσιευμάτων «Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	12.202.500.—
5.	»	ἐτησίας εἰσφορὰς τῶν ἑταίρων	»	685.000.—
6.	»	δικαίωμα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν καθ. κερδῶν τῶν Κρατικῶν Λαχείων	»	4.583.196.200.—
7.	»	πώλησιν ἀχρήστου ὑλικοῦ	»	22.425.000.—
8.	»	ἀπρόβλεπτα Ἔσοδα	»	6.000.—
9.	»	ἔσοδα κεκλεισμένων χρήσεων	»	329.367.521.—
10.	»	περισσεύματα παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν	»	7.503.660.000.—
			Ἐν ὅλῳ δρχ.	13.122.617.390.—

β) Ἔξοδα:

1.	Εἰς	μισθοὺς καὶ ἐπιδόματα	δρχ.	70.708.000.—
2.	»	ἔξοδα γραφείων	»	39.831.400.—
3.	»	ἔξοδα βιβλιοθήκης	»	52.047 150.—
			Εἰς μεταφορὰν δρχ.	162.586.550.—

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

	Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	162.586.550.—
4.	Εἰς ἐπισκευὰς καὶ ἐπιπλώσεις	»	2.226.000.—
5.	» ἀνασκαφάς, μελέτας, ἀπαλλοτριώσεις, ἀναστηλώσεις μνημείων καὶ ἐπισκευὰς μουσείων καὶ φυλακίων	»	1.818.328.050.—
6.	» ἔκδοσιν Α. Ε. καὶ Π. Α. Ε. καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων	»	250.960.350.—
7.	» ἔκδοσιν «Ἀρχαῖοι Τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος»	»	3.962.000.—
8.	» συνδρομὰς εἰς ἐκδοθησόμενα περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολογικὰ	»	6.700.000.—
9.	» ὑποτροφίας πρὸς σπουδὴν τῆς ἀρχαιολογίας	»	76.000.000.—
10.	» ἐπιστημονικὰς ἀνακοινώσεις καὶ διαλέξεις	»	3.120.000.—
11.	» Διάφορα καὶ ἔκτακτα ἔξοδα	»	151.230.980.—
12.	» εἰσφορὰν τῆς Ἑταιρείας εἰς τὸ Ι. Κ. Α.	»	18.088.805.—
13.	» ἔξοδα ἑορτασμοῦ 100ρίδος, ἔκτακτα δημοσιεύματα	»	587.000.—
14.	» ἔξοδα ἀνεγέρσεως Ν. Μεγάρου	»	1.147.913.405.—
	ἐν ὅλῳ	δρχ.	3.641.703.140.—
	Περίσσευμα Ἐσόδων-Ἐξόδων χρήσεως 1952	»	9.480.914.250.—
	Σύνολον	δρχ.	13.122.617.390.—

Γ' Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1952.

Α' Ἐνεργητικόν.

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1952 ἀνήρχετο εἰς		δρχ.	14.751.586.673.45
	ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1.	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1952	δρχ.	15.331.474.—
2.	» ἀκίνητα κτήματα	»	277.711.30
3.	» μετοχὰς τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης τεμ. 349 (ἐξ ὧν 10 δωρεᾶς Ρώμα)	»	1.636.202 317.25
4.	» μετοχὰς τῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος τεμ. 760	»	432.772.543.70
5.	» μετοχὰς Κτηματικῆς Τραπέζης τεμ. 180	»	40.356.—
	Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	2.084.624.402.25

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

		Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	2.084.624.402.25
6.	Ἀπὸ	μετοχ. Ἑλλ. Ἠλεκτρ. Σιδηροδρόμ. τ. 250	»	12.556.720.—
7.	»	ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1889, Πάγιον τεμ. 405	»	88.154.25
8.	»	ὁμολογίας Ἐθν. Δαν. 1890, Σιδ. Λαρίσσης τεμ. 75	»	20.193.75
9.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1907, Ἀμύνης τεμ. 121	»	8.315.20
10.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1914, 500 ἐκ. τεμ. 235	»	243.037.—
11.	»	» » » 1893, Κεφαλ/σεως 1 καὶ ἀπόδειξ. φρ. 140	»	640.—
12.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1924, Προσφυγ. τεμ. 25	»	25.760.—
13.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1930, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 155	»	205.685.—
14.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1927, Κτηματ. Πίστ. τεμ. 95	»	126.065.—
15.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1923, Ἑλλ.-βουλγαρ. Μεταναστεύσεως τεμ. 150	»	150.—
16.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1919, 1929, 1931 Ἀπαλλοτριώσεως τεμ. 1000	»	1.000.—
17.	»	ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. Πατριωτικοῦ τεμ. 30	»	30.—
18.	»	ἐγγυοδοσίας	»	140.000.001.—
19.	»	ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.000.—
20.	»	καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	6.439.635.870.—
21.	»	» » » Τραπέζῃ Ἀθηνῶν	»	5.797.000.650.—
22.	»	ἐκκρεμεῖς Λ/σμοὺς	»	277.000.000.—
		Σύνολον	δρχ.	14.751.586.673.45

Β' Παθητικόν.

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Ἑταιρείας τὴν 31 Δεκεμβρίου 1952, ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν	δρχ.	14.751.586.673.45
ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:		
1. Τὸ Κεφάλαιον	δρχ.	9.096.067.35
2. Τὴν κεφαλαιοποίησιν ἀντιτίμου πωλήσεως ἀκινήτων	»	1.290.153.20
Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	10.386.220.55

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

	Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	10.386.220.55
3.	Τὴν μερίδα ὑπὲρ τῶν Μουσείων	»	1.—
4.	Τὰ εἰσπρακτέα τοκομερίδια	»	50.000.—
5.	Τὰς προκαταβολὰς	»	100.000.001.—
6.	Τὰ κέρδη καὶ ζημίας	»	1.—
7.	Τοὺς ἐγγυοδότας	»	140.000.001.—
8.	Τὰς κρατήσεις τοῦ ἐργολάβου Ν. Μεγάρου	»	14.692.000.—
9.	Τοὺς διαφόρους Λ/σμοὺς	»	66.000.000.—
10.	Τὰς ἐκδοθείσας Ἐπ/γὰς μήπω ἐξοφληθείσας	»	277.000.000.—
11.	Τὴν περιουσίαν τῆς Ἑταιρείας	»	14.143.458.448.90
	Σύνολον	δρχ.	14.751.586.673.45

Δ΄ Περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας.

Ἡ δὲ περιουσία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τὴν 31/12/1952 ἀνήρχετο εἰς		δρχ.	14.751.586.673.45
	Ἀποτελουμένη:		
1.	Ἀπὸ μετρητὰ ἐν τῷ Ταμείῳ 31/12/1952	»	15.331.474.—
2.	» ἀκίνητα κτήματα	»	277.711.30
3.	» 349 μετοχὰς τῆς Ἐθν. Τραπέζης (ἐξ ὧν 10 δ. Ρώμα)	»	1.636.202.317.25
4.	» 760 μετοχὰς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος	»	432.772.543.70
5.	» 180 » Κτηματικῆς Τραπέζης	»	40.356.—
6.	» 250 » Ἑλ.Ἠλεκτρικ. Σιδ/δρόμων	»	12.556.720.—
7.	» 405 ὁμολογ. Ἐθν.Δαν.1889, πάγιον	»	88.154.25
8.	» 75 » » » 1890,Σιδ.Λαρίσ.	»	20 193.75
9.	» 121 » » » 1907, Ἀμύνης	»	8.315.20
10.	» 235 » » » 1914, 500 ἑκατ.	»	243.037.—
11.	» 1 » » » 1893, Κεφαλαιώσεως καὶ ἀπόδ. φράγκων 140	»	640.—
12.	» 25 ὁμολογ.Ἐθν.Δαν. 1924, Προσφυγ.	»	25.760.—
13.	» 155 » » » 1930, Κτηματικῆς Πίστεως	»	205.685.—
14.	» 95 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1927. Κτηματικῆς Πίστεως	»	126.065.—
15.	» 150 ὁμολογ. Ἐθν. Δαν. 1923, Ἑλληνοβουλγαρικῆς Μεταναστεύσεως	»	150.—
	Εἰς μεταφορὰν	δρχ.	2.097.899.122.45

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

		Ἐκ μεταφορᾶς	δρχ.	2.097.899.122.45
16.	Ἀπὸ 1000 ὁμολογ. Ἐθν. Λαν. 1919,1929,1931 Ἀπαλλοτριώσεως		»	1.000.—
17.	»	30 ὁμολογίας Ἐθν. Λαν. Πατριωτικοῦ	»	30.—
18.	»	Ἐγγυοδοσίας	»	140.000.001.—
19.	»	Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	»	50.000.—
20.	»	Καταθέσεις παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ	»	6.439.635.870.—
21.	»	» » » Τραπέζῃ Ἀθηνῶν	»	5.797.000.650.—
22.	»	Ἐκκρεμεῖς Λογαριασμοὺς	»	277.000.000.—
		Σύνολον	δρχ.	14.751.586.673.45

Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ἐμφανιζόμενον λογιστικῶς ὡς περίσσευμα τῆς χρήσεως 1952 δὲν εἶναι πράγματι περίσσευμα, προκῦψαν μεταξὺ Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋ/σμοῦ, ἀλλὰ προέρχεται ἐκ τῆς μὴ διαθέσεως τῶν προϋπολογισθέντων ποσῶν διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ Μεγάρου τῆς Ἑταιρείας καὶ τῆς μὴ πραγματοποιήσεως τῶν δαπανῶν, ἕνεκα τῆς ἀνασταλτικῆς ἐνεργείας εἰς τὰ ἔργα τῆς ἀνοικοδομήσεως, ἐκ τῆς βραδύτητος τῆς ἐκδόσεως τῆς σχετικῆς ἀδείας ὑπὸ τοῦ Πολεοδομικοῦ γραφείου Ἀθηνῶν. Τὸ ἐμφανιζόμενον ὡς περίσσευμα ὀφείλεται ἐπὶ πλέον καὶ εἰς τὴν φειδὼ μεθ' ἧς τὸ Συμβούλιον προέβαινε κατὰ τὴν λήξασαν χρῆσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν προϋπολογισθεισῶν πιστώσεων δι' ἀνασκαφάς, ἀναστηλώσεις, μουσειακὰς ἐπισκευὰς καὶ ἄλλας ἐργασίας, ἐπὶ τῇ ἀποδεικθείσῃ ἀσφαλεῖ προβλέψει τῆς ἀνατιμήσεως τῶν ὑλικῶν διὰ τὸ ὑπὸ ἀνέγερσιν μέγαρον τῆς Ἑταιρείας.

Περαίνουσα τὴν ἔκθεσίν της ταύτην ἡ Ἐπιτροπεία προτείνει εἰς τὴν Συνέλευσιν, ὅπως ἐγκρίνῃ τὴν ἀνωτέρω διαχείρισιν ὡς ὀρθῶς ἔχουσαν καὶ ἐπικυρώσῃ τόν τε Ἰσολογισμὸν καὶ Ἀπολογισμὸν τοῦ λήξαντος ἔτους 1952 τῆς ἰδίας Περιουσίας τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἐξελεγκτικὴ Ἐπιτροπεία

Κ. Δ. ΠΑΠΑΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ
Δ. Κ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ
ΜΙΛΤ. ΠΟΥΡΗΣ
ΜΙΧ. ΧΡΙΣΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΡΙΣΤ. ΠΕΠΠΑΣ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΜΕΡΟΣ ΙΙ.

1. Κληροδότημα Ἰωάν. Μαρκοπούλου.

Ὅσον ἀφορᾷ τὸν ἔλεγχον τῆς διαχειρίσεως Δωρεῶν, Κληρονομιῶν, Κληροδοτημάτων, προκύπτουσι τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα ἐκ τῶν τηρουμένων βιβλίων:

Τοῦτο παραμένει εἰσέτι ἀπὸ τοῦ 1944 ἄνευ Ἐσόδων, ἡ δὲ περιουσία αὐτοῦ ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἑξῆς:

1.	Καταθέσεις ἐν ὄψει παρὰ τῇ Ἐθνικῇ Τραπέζῃ . .	δρχ.	1.—
2.	» Κεφαλαίου » » » » . .	»	1.—
3.	Ὁμολογίαι Ἐθν. Δαν. 1922, 6 1/2 % τεμ. 4083 . .	»	4.083.—
4.	Εἰδικὸς λ/σμὸς προσωρινῆς Ἀναγωγῆς	»	672 917.20
	Σύνολον . . .	δρχ.	677.002.20

2. Κληρονομία Φοίβου Φαρμᾶ.

Ἡ χρῆσις τῆς κληρονομίας ταύτης ἄρχεται ἀπὸ 1/4/51 – 31/3/52, τὰ ἀποτελέσματα δὲ τῆς διαχειρίσεως, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῆς ἐκθέσεως τοῦ λογιστοῦ καὶ ἐκ τῶν ἰδίων αὐτῆς βιβλίων.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΕΚΘΕΣΙΣ

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΥ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ ΤΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ Φ. ΦΑΡΜΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1951 - 52

ΠΡΟΣ

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

Ὑποβάλλουσα τὸν Ἀπολογισμὸν τῶν Ἐσόδων καὶ Ἐξόδων τοῦ Προϋπολογισμοῦ τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ οἰκον. ἔτους 1/4/51-31/3/52 γνωρίζω Ὑμῖν ὅτι ὁ Ἀπολογισμὸς οὗτος παρουσιάζει τελικῶς — μετὰ τὴν μεταφορὰν τοῦ ἐν τῷ Κεφ. Στ'. ἄρθρ. 1 τῶν Ἐσόδων ἀναγεγραμμένου κονδυλίου

«Πλεόνασμα χρ. 1950/51» ἐκ	γρ. διατ.	530.593.80	δρχ. 105.901.060
— περίσσευμα οἰκ. ἔτους 1951/52.	γρ. διατ.	586.253.15	δρχ. 117.032.930

Τοῦτο ὀφείλεται ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐνηργήθησαν δαπάναι παρὰ μόνον εἰς τὰ ἔξοδα Διαχειρίσεως καὶ Συντηρήσεως τῆς περιουσίας ἤτοι ἐν ὅλῳ

Ἔξοδα	γρ. διατ.	5.405.45	δρχ. 1.081.090
ἀφ' ἑτέρου ὅτι εἰσεπράχθησαν τὰ προβλεπόμενα Ἔσοδα κατά τι μόνον μειωμένα ἤτοι Ἔσοδα. .	γρ. διατ.	591.658.60	δρχ. 118.114.020
Περίσσευμα ἔτους	γρ. διατ.	586.253.15	δρχ. 117.032.930

Λὲν ἐπραγματοποιήθη μόνον, ὅπως κατὰ τὴν παρελθοῦσαν χρῆσιν, τὸ εἰς τὸ Κεφάλ. Γ' «Διάφοροι Πρόσοδοι» γρ. διατ. 25.000.— δρ. 5.000.000 προβλεπόμενον ἔσοδον, ἤτοι τὸ εἰς τοὺς μετόχους τῆς «Soc. Anonyme de Nettoyage et Pressage de Cotton» διανεμόμενον ποσὸν ἐκ τῶν κερδῶν τῆς Ἐπιχειρήσεως.

Συνημμένως ὑποβάλλω καὶ κατάστασιν τοῦ Ταμείου τῆς Κληρονομίας, ἐμφαίνουσαν τὴν κίνησιν τοῦ Ταμείου καὶ τὸ ὑπόλοιπον αὐτοῦ 31/3/1952 ἐκ γρ. διατ. 12.978.45/00 δρ. 2.377.990 ὡς καὶ τὸν Ἰσολογισμὸν τῆς Περιουσίας, ἀνερχομένης εἰς γρ. διατ. 2.028.654.05/00 δρ. 475.542.730.

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Α΄ Χρηματικόν.

Ταμεῖον

α) Χρέωσις :

	Γρ. Διατιμ.	Δραχμαί
1. Ὑπόλοιπον ταμείου 31/3/51	16.698.45	3.121.990.—
2. Ἔσοδα γενικοῦ Προϋ/σμοῦ κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ 1/4/51-31/3 52	591.658.60	118.114.020.—
3. Ἀναλήψεις παρὰ τῆς Τραπέζης Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας.	130.242.45	26.048.490.—
Σύνολον . . .	738.599.50	147.284.500.—

β) Πίστωσις :

	Γρ. Διατιμ.	Δραχμαί
1. Ἔξοδα βάσει Προϋ/σμοῦ χρ. 1951-52 .	5.405.45	1.081.090.—
2. Καταθέσεις παρὰ τῇ Τραπέζῃ Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας.	61.064.80	12.212.960.—
3. Μετοχ. 312 Alexandrie Press. Co. . .	128.557.—	25.711.400.—
4. Περίσσευμα Προϋ/σμοῦ χρ. 1950-51 . .	530.593.80	105.901.060.—
	725.621.05	144.906.510.—
5. Ὑπόλοιπον Ταμείου 31/3/52.	12.978.45	2.377.990.—
Σύνολον . . .	738.599.50	147.284.500.—

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀπολογισμὸς ἐσόδων ἀπὸ 1/4/1951 — 31/3/1952.

α') Τακτικὰ Ἔσοδα.

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	*Προϋπολογισμοῦ* Ἄρθρ.	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ	Εἰσπραχθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Εἰσπραχθέντα εἰς δραχ.
		1ον Τακτικὰ Ἔσοδα				
Α′	1 – 9	Μερίσματα καὶ τοκομερίδια	62.130.—	12.426.000	59.712.70	11.942.540
Β′	1 – 2	Τόκοι καταθέσεων	1.200.—	240.000	869.95	—
Γ′	1	Διάφοροι Πρόσοδοι	25.000.—	5.000.000	—	173.990
		2ον Ἔκτακτα Ἔσοδα				
Α δὶς	1	Τοκομερίδια καθυστερούμενα	—	—	—	—
Β δὶς	1	Τόκοι καθυστερούμενοι	50.—	10 000	482.15	96.430
Γ δὶς	1	Διάφορα ἔσοδα	50.—	10.000	—	—
Ϛ′	1	Πλεόνασμα χρ. 1950/51	530.593.80	105 901.060	530.593.80	105.901.060
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
Ζ′	1	Προϊὸν ἐκποιήσεως χρεογράφων	—	—	—	—
	2	Προϊὸν ἀναλήψεως καταθέσεων	—	—	—	—
			619.023.80	123.587.060	591.658.60	118.114.020
		Πιθανὸν ἔλλειμμα τῆς χρήσεως	—	—	—	—
			619.023.80	123.587.060	591.658.60	118.114.020

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31 Μαρτίου 1952

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Ἀπολογισμὸς ἐξόδων ἀπὸ 1/4 1951 — 31/3/1952.

β') *Τακτικὰ Ἔξοδα.*

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	*Προϋπολογισμοῦ* Ἄρθρ.	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Προϋπολογισθέντα εἰς δραχ.	Δαπανηθέντα εἰς γρόσ. διατ.	Δαπανηθέντα εἰς δραχ.
		1ον Τακτικὰ Ἔξοδα				
Α'	1 – 7	Ἔξοδα διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	16.000.—	3.200.000	470.—	94.000
Β'	1 – 3	Ἔξοδα συντηρήσεως τῆς περιουσίας	16.800.—	3.360.000	4.935.45	987.090
Γ'	1 – 4	Ἔξοδα ἐκτελέσεως σκοποῦ	110.000.—	22.000.000	—	—
Δ'	1	Ἔξοδα ἐκτελέσεως ὑποχρεώσεων καὶ ὅρων διαθήκης	3.423.60	684.720	—	—
		2ον Ἔκτακτα Ἔξοδα				
Α δις	1 – 5	Διοικήσεως καὶ διαχειρίσεως	1.250.—	250.000	—	—
Β δις	1 – 4	Συντηρήσεως τῆς περιουσίας	13.169.55	2.633.910	—	—
Γ δις	1	Ἐκτελέσεως σκοποῦ ...	—	—	—	—
Δ δις	1	Ἐκτελέσεως ὑποχρεώσεων καὶ ὅρων διαθ.	—	—	—	—
Ε εἰς	1	Ἔλλειμμα προηγουμένης χρήσεως	—	—	—	—
		3ον Κίνησις Κεφαλαίων				
Ϛ'	1 – 3	Ἐπένδυσις κεφαλαίων ..	458.380.65	91.458.430	—	—
			619.023.80	123.587.060	5.405.45	1.081.090

Πραγματοποιηθέντα Ἔξοδα	Γρόσ.	Δ.	5.405.45	δρχ.	1.081.090
» Ἔσοδα	»	»	591.658.60	»	118.114.020
Περίσσευμα 31/3/52	Γρόσ.	Δ.	586.253.15	δρχ.	117.032.930

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Γ΄ Γενικὸς Ἰσολογισμὸς τῆς χρήσεως 1951-52.

Ἐνεργητικόν:

Τὸ Ἐνεργητικὸν τῆς Κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ τὴν 31/3/52 ἀνήρχετο εἰς Γρόσ. διατιμήσεως . . . 2.028.644.05 δρχ. 475.542.730.—

ἀποτελούμενον ἐκ τῶν ἑξῆς:

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαί
1. Ὑπόλοιπον ταμείου 31/3/1952 . . .	12.978.45	2.377.990.—
2. 702 Μετοχαὶ Alexandrie Press. Co . .	869.557.—	176.912.450.—
3. 532 Soc. An.de Net. et Pressage de Cotton	656.488.—	133.956.375.—
4. 6 ὁμολογ. Crédit Foncier Égyptien .	10.524.—	2.147.422.—
5. 49 Ὁμολ. Οὔλεν Ἀθηνῶν 1925. . .	—	63.700.000.—
6. Ὑπόλ. βιβλ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀλεξανδρ. κληροδότημα	3.423.60	698.585.—
7. Καταθ. Τραπ. Ἀθηνῶν - Ἀθήνας. . .	206 117.50	41.223.500.—
8. Κατ.Τρ.Ἀθην.-Ἀθήνας £ Ἀγγλ.1.457.9.4	142.248.70	28.449.740.—
9. Καταθ. Τραπ. Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρείας. .	127.306.80	25.586.668.—
10. Ληξιπρόθεσμα τοκομερίδια	—	490.000.—
Σύνολον . . .	2.028.644.05	475.542.730.—

Παθητικόν:

Τὸ δὲ Παθητικὸν τῆς Κληρονομίας τὴν 31/3/52 ἀνήρχετο εἰς τὸ ποσὸν τῶν γροσ. διατιμ. . . . . 2.028.644.05 δρχ. 475.542.730.—

	Γρόσ. Διατιμ.	Δραχμαί
1. Κεφάλαιον.	1.438.967.30	357.321.215.—
2. Κληροδότημα εἰς πλησιέστερον συγγενῆ τοῦ διαθέτου	3.423.60	698.585.—
3. Εἰσπρακτέα τοκομερίδια	—	490.000.—
4. Περίσσευμα χρήσεως 1951/52	586.253.15	117.032.930.—
Σύνολον . . .	2.028.644.05	475.542.730.—

Ἡ διαχείρισις τῆς χρήσεως ταύτης τῆς κληρονομίας Φ. Φαρμᾶ ἐνεκρίθη ὑπὸ τῆς διευθύνσεως Ἐθνικῶν Κληροδοτημάτων τοῦ Ὑπουργείου Οἰκονομικῶν, ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ ὁποίου ὑπάγεται διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθμὸν Ε 7426/7-8-52 ἐγγράφου της.

Ἀθῆναι τῇ 28 Φεβρουαρίου 1953

Ὁ Λογιστὴς

ΑΝΤ. ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΑΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΕΣΟΔΩΝ ΚΑΙ ΕΞΟΔΩΝ
ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1952

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρον	Εἶδος ἐσόδων	Προϋπολογισθέντα	Εἰσπραχθέντα	Διαφορά Ἐπὶ πλέον	Διαφορά Ἐπὶ ἔλαττον
Α′	1–1–17	Μερίσματα καὶ τόκοι	437,500,000	644,709,469	207,209,469	—
	2–1	Μισθώματα	5,000,000	13,545,000	8,545,000	—
	3–1	Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων	18,000,000	12,820,700	—	5,179,300
	3–2	Ἀντίτιμον δημοσ. «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος» . .	12,000,000	12,202,500	202,500	—
Β′	1–1	Εἰσφοραὶ ἑταίρων	575,000	685,000	110,000	—
	2–1	Δικαιώματα τῆς Ἑταιρείας ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων τῶν Κρατ. Λαχείων. .	3,900,000,000	4,583,196,200	683,196,200	—
Γ′	1–1	Ἐκ πωλήσεως ἀχρήστου ὑλικοῦ κλπ.	100,000,000	22,425,000	—	77,575,000
	1–2	Ἐξ ἀπροβλέπτων ἐσόδων	500,000	6,000	—	494,000
	1–3	Ἐξ ἐσόδων κεκλ. χρήσεων . . .	925,000	329,367,521	328,442,521	—
Δ′	1	Ἐκ περισσευμάτων παρελθόντων οἰκονομικῶν ἐτῶν	7,503,660,000	7,503,660,000	—	—
			11,978,160,000	13,122,617,390	1,227,705,690	83,248,300

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Α′, ἄρθρου 3.

Ἀντίτιμον Δημοσιευμάτων

1)	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	Δραχ.	8,686,950
2)	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	1,730,000
3)	*Β. Λεονάρδου.* Ἡ Ὀλυμπία. 1901	»	217,500
4)	*Χρ. Τσούντα.* Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου. 1908	»	120,000
5)	*Κ. Κουρουνιώτου.* Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911 . . .	»	7,500
6)	*Βαλ. Στάη.* Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920 . . .	»	56,250
7)	*Ἀντ. Κεραμοπούλλου.* Ὁ Ἀποτυμπανισμός. 1923	»	15,000
8)	*Γ. Ε. Μυλωνᾶ.* Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	»	97,500
9)	*Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου.* Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος – Παγασῶν. 1929	»	225,000
10)	*Ἰωσὴφ Χατζηδάκη.* Ἱστορία τοῦ Κρατικοῦ Μουσείου. 1931	»	7,500
11)	*Γ. Π. Οἰκονόμου.* Τὰ 100 ἔτη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938 .	»	12,000
12)	*Ν. Κοντολέοντος.* Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	»	90,000
13)	*Φοίβου Σταυροπούλλου.* Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950 . .	»	82,500
14)	*Κων. Θ. Συριοπούλου.* Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951 . . .	»	15,000
15)	*Κων. Ρωμαίου.* Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	»	1,410,000
16)	*Μαρκέλλου Μιτσοῦ.* Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952	»	48,000
17)	*Ἀντ. Κεραμοπούλλου.* Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935	»	9,045,000
18)	*Κ. Κουρουνιώτου.* Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος. 1936 (ἀγγλιστί)	»	367,500
19)	*Ν. Κοντολέοντος.* Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	»	2,790,000
	Σύνολον	Δραχ.	25,023,200

Ἐν Ἀθήναις τῇ 31ῃ Δεκεμβρίου 1952

Ὁ Ταμίας
Ν. ΠΟΥΡΝΑΡΑΣ

Ὁ Λογιστὴς
ΑΝΤΩΝΙΑ ΠΑΝΤΑΖΟΠΟΥΛΟΥ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Προϋπολογισμοῦ Κεφάλ.	Προϋπολογισμοῦ Ἄρθρον	Εἶδος ἐξόδων	Προϋπολογισθέντα	Συμπληρωματικαὶ πιστώσεις	Δαπανηθέντα	Πραγματοποιηθέντα	Διαφορὰ ἐπὶ ἔλαττον
Α′	1-1-8	Μισθοὶ καὶ ἐπιδόματα	124472000	—	70708000	70708000	53764000
	2-1-2	Ἔξοδα Γραφείων	100000000	—	39831400	39831400	60168600
	3-1-2	Ἔξοδα Βιβλιοθήκης	100000000	—	52047150	52047150	47952850
	4-1	Ἐπισκευαὶ καὶ ἐπιπλ. τοῦ μεγάρου	50000000	—	2226000	2226000	47774000
Β′	1-1-4	Ἀνασκαφαὶ καὶ μελέται. Ἀναστηλώσεις καὶ ἐπισκευαὶ Μουσείων καὶ φυλακείων	4600000000	—	1881008500	1818328050	2781671950
	2-1	Δημοσιεύματα	500000000	—	250960350	250960350	249039650
	2-2-5	Δημοσιεύματα «Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος» . . .	353000000	—	3962000	3962000	349038000
	3-1	Συνδρομαὶ εἰς περιοδικὰ καὶ βιβλία ἀρχαιολ.	30000000	—	6700000	6700000	23300000
	3-2	Ὑποτροφίαι	100000000	—	76000000	76000000	24000000
	4-1	Διδασκαλία	50000000	—	3120000	3120000	46880000
Γ′	1-1	Διάφορα ἔξοδα	18000000	200000000	151230980	151230980	66769020
	2-1	Ἀναλογοῦν τῇ Ἑταιρ. ἀσφάλιστ. κοιν. ἀσφαλ.	32000000	—	18088805	18088805	13911195
	3-1	Διὰ τὰ ἔκτακτα δημοσ. τῆς 100ίδος	100000000	—	587000	587000	99413000
	4-1	Διὰ διάφορα ἔξοδα κεκλεισμένων χρήσεων.	5688000	—	—	—	5688000
Δ′	1-1	Ἀμοιβὴ ἀρχιτέκτονος νέου μεγάρ.	100000000	—	50000000	50000000	50000000
	2-2	Ἔξοδα ἀνεγέρσεως νέου μεγάρου	5100000000	—	1073734605	1073734605	4026265395
	3-2	» ἐπιβλέψ. καὶ ἐπιστ. ν. μεγάρ.	115000000	—	24178800	24178800	90821200
Ε′	1-2	Ἀποθεματ. μεταφ. εἰς τὸ Κεφ. Γ′1-1	500000000	—	—	—	300000000
			11978160000	200000000	3704383590	3641703140	8336456860

Ἀνάλυσις τοῦ Κεφαλαίου Β′, ἄρθρου 1.

	Πιστώσεις	
	Διατεθεῖσαι	Ἀδιάθετοι
1) Ἀνασκαφαί, μελέται καὶ ἀπαλλοτριώσεις . . .	1,246,077,500	45,282,300
2) Ἀναστηλώσεις . . .	313,762,000	16,096,650
3) Ἐπισκευαὶ Μουσείων καὶ Φυλακείων . . .	321,169,000	1,301,500
	1,881,008,500	62,680,450

Σύγκρισις πραγματοποιηθέντων ἐσόδων καὶ ἐξόδων

Α′ Ἔσοδα	Δραχ.	13,122,617,390
Β′ Ἔξοδα	»	3,641,703,140
Περίσσευμα τῆς χρήσεως	»	9,480,914,250

Σημ. Αἱ συμπληρωματικαὶ πιστώσεις ἐλήφθησαν ἐκ τοῦ ἐκτ. ἀποθεματικοῦ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΩΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

ΧΡΗΣΙΣ 1952

Α΄ ΕΚΔΟΘΕΝΤΑ

1) Π.Α.Ε. 1951	»	800
2) κ. Μ. Μιτσοῦ, Ἀργολικὴ Προσωπογραφία	»	500
3) κ. Γ. καὶ Μαρίας Σωτηρίου, Βασιλικὴ Ἁγ. Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ Λεύκωμα	»	1000
4) Λεύκωμα 100ρίδος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	1750

Β΄ ΠΩΛΗΘΕΝΤΑ

1) *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς*				2) *Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας*			
Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσόν*	Σειρὰ τόμων	Πωληθέντες τόμοι	Τιμὴ τόμου	*Εἰσπραχθὲν ποσόν*
1862, τ. 11	3	7.000	21.000	1896	1	25.000	25.000
1936	1	157.000	157.000	1934	1	53.300	53.300
1938	2	120.000	240.000	1935	1	53.300	53.300
1939/41	3	120.000	360.000	1936	1	53.300	53.300
»	2	150.000	300·000	1937	1	53.300	53.300
1942·44	1	120.000	120.000	1939	1	40.000	40.000
»	1	150.000	150.000	1940	1	40.000	40.000
»	1	159.475	159.475	»	1	50.000	50.000
1945/47	2	120.000	240.000	1941/44	1	40 000	40.000
»	1	150.000	150.000	»	1	50.000	50.000
»	1	159.475	159 475	»	1	53.300	53.300
1948/49	6	120.000	720.000	1945/48	5	40.000	200.000
»	2	150.000	300.000	»	2	50 000	100.000
1950/51	38	120.000	4.560.000	»	1	53.500	53.500
»	7	150.000	1.050.000	1949	6	40.000	240.000
				»	2	50.000	100.000
				1950	1	25.000	25.000
				»	10	40.000	400.000
				»	2	50.000	100.000
	71		8.686.950		40		1.730.000

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

3) *Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*

Αὐξων ἀριθμὸς	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Πωληθέντα σώματα	Τιμὴ σώματος	*Εἰσπραχθὲν ποσὸν*
1	Β. Λεονάρδου. Ἡ Ὀλυμπία 1901	1	37.500	37.500
		6	30.000	180.000
2	Χρ. Τσούντα. Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Λιμνίου καὶ Σέσκλου. 1908	1	120.000	120.000
3	Κ. Κουρουνιώτου. Κατάλογος Μουσείου Λυκοσούρας. 1911	1	7.500	7.500
4	Βαλ. Στάη. Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος κλπ. 1920	3	7.500	22.500
		5	6.000	30.000
		1	3.750	3.750
5	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁ Ἀποτυμπανισμός. 1923	1	15.000	15.000
6	Γ. Ε. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1	37.500	37.500
		2	30.000	60.000
7	Ἀπ. Ἀρβανιτοπούλου. Γραπταὶ Στῆλαι Δημητριάδος – Παγασῶν. 1928	1	225.000	225.000
8	Ἰωσὴφ Χατζηδάκη. Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου. 1931	1	7.500	7.500
9	[Γ. Π. Οἰκονόμου]. Τὰ 100 ἔτη τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	3	4.000	12.000
10	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον. 1949	2	25.000	50.000
		2	20.000	40.000
11	Φοίβου Σταυροπούλλου. Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου. 1950	1	20.000	20.000
		2	25.000	50.000
		1	12.500	12.500
12	Κων. Θ. Συριοπούλου. Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951	1	15.000	15.000
		12	80.000	960.000
13	Κων. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	4	100.000	400.000
		1	50.000	50.000
14	Μαρκέλλου Μιτσοῦ. Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952	1	48.000	48.000
	Ἄθροισμα	54		2.403.750
15	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	19	30.000	570.000
		226	37.500	8.475.000
16	Ν. Κουρουνιώτου. Ὁδηγὸς Ἐλευσῖνος. 1936 (ἀγγλιστί).	1	30.000	30.000
		9	37.500	337.500
17	Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950.	15	24.000	360.000
		81	30.000	2.430.000
	Σύνολον	351		12.202.500

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΙΣ

1	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς	δρχ.	8.686.950
2	Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας	»	1.730.000
3	Διάφορα δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας	»	2.403.750
4	Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος	»	12.202.500
	Σύνολον	δρχ.	25.023.200

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Γ΄ ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

1) *Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς*		2) *Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας*	
Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων	Σειρὰ ἐτῶν	Ἀριθ. τόμων
1931	1	1927	1
1932	1	1931	2
1933	1	1932	1
1934/5	1	1933	1
1936	1	1934	1
1937 Α΄	2	1935	1
1937 Β΄	1	1936	2
1938	6	1937	1
1939/41	7	1938	2
1942/44	7	1939	5
1945/47	9	1940	5
1948/49	9	1941/44	7
1950/51	118	1945/48	10
		1949	8
		1950	116
		1951	82
Σύνολον . . .	164	*Σύνολον* . . .	245

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Γ' ΔΙΑΝΕΜΗΘΕΝΤΑ

3) *Διάφορα Δημοσιεύματα τῆς Ἑταιρείας*

Αὐξων ἀριθμός	Ἐπιγραφὴ Συγγράμματος	Ἐξαχθέντες τόμοι
1	Γ. Π. Οἰκονόμου. Ἐπιγραφαὶ Μακεδονίας. 1915.	1
2	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Τοπογραφία τῶν Δελφῶν. 1912-1917 . . .	1
3	Γ. Μυλωνᾶ. Ἡ Νεολιθικὴ Ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι. 1928	1
4	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὸ Ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938	3
5	Γ. Π. Οἰκονόμου. Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1938.	2
6	Ν. Κοντολέοντος. Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας. 1949.	3
7	Φοίβου Σταυροπούλλου. Ἡ ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου. 1950	3
8	Ἀνδρ. Ξυγγοπούλου. Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. 1950 . . .	4
9	Κωνστ. Θ. Συριοπούλου. Ὁ στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος. 1951.	2
10	Κωνστ. Ἀ. Ρωμαίου. Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. 1951	20
11	Μ. Μιτσοῦ. Ἀργολικὴ Προσωπογραφία. 1952.	119
12	Γεωργίου καὶ Μαρίας Σωτηρίου. Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης (κείμενον καὶ λεύκωμα) 1952	74
13	Λεύκωμα 100ρίδος Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. 1952.	269
14	Ἀντ. Κεραμοπούλλου. Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν. 1935.	1
15	Κ. Κουρουνιώτου. Eleusis (ἀγγλιστί) 1936	1
16	Ν. Κοντολέοντος. Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. 1950	3
	Σύνολον	507

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1952)

Δωρεαί. Εὐχαρίστως ἀναγράφοντες κατωτέρω τὰ πρὸς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας εἴτε ὑπ' αὐτῶν τῶν συγγραφέων εἴτε ὑπ' ἄλλων φίλων αὐτῆς ἀποσταλέντα κατὰ τὸ ἔτος 1952 βιβλία, καθῆκον ἡμῶν θεωροῦμεν νὰ ἐκφράσωμεν καὶ ἐνταῦθα πρὸς πάντας τοὺς φιλόφρονας δωρητὰς τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν.

[Εἰς τὸ τέλος τοῦ τίτλου ἑκάστου βιβλίου τίθεται ἐντὸς παρενθέσεως τὸ ὄνομα τοῦ δωρητοῦ. Ὅπου δὲν ὑπάρχει παρένθεσις, δωρητὴς εἶναι ὁ συγγραφεύς].

1. **Actes** du 1er Congrès de la Fédération International des Associations d'Études Classiques: 1951 (Féd. Intern. Ass. Ét. Class.).
2. **Ἀλεξανδρῆς, Κ. Α.:** Ἡ θαλασσία δύναμις εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς Ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἀθῆναι: 1950.
3. **Ἀνδρόνικος, Μ.:** Ὁ Πλάτων καὶ ἡ Τέχνη. Θεσσαλονίκη: 1952.
4. **Archäologische Funde.:**.... Griechenland und Dodekanes. 1932/33 und 1933/34. Ἀπ.: «Arch. Anzeiger» 1933 und 1934 (Κα Μπαλτατζῆ).
5. **Archäologische Funde** in Griechenland 1934/35 und 1939/40. Ἀπ.: «Arch. Anzeiger» 1935 und 1949 (Κα Μπαλτατζῆ).
6. **Barberot, E.:** Traité de constructions civiles. Paris: 1906 (Κα Μπαλτατζῆ).
7. **Ὁ Βιβλιόφιλος.:** Ἔτ. 1 - 6: 1947/52 (Ζαμπάκης).
8. **Boetticher, A.:** Die Akropolis von Athen. Berlin: 1888 (Κα Μπαλτατζῆ).
9. **Βογιατζίδης, Ι. Κ.:** Ἱστορικαὶ μελέται. Τ. 2. Θεσσαλονίκη: 1937.
10. **Bosc, E.:** Dictionnaire raisonné d'architecture. Τ. 1 - 4. Paris: 1878/83 (Κα Μπαλτατζῆ).
11. **Brea, L. B.:** Linking the Aeolian Islands... Ἀπ.: «Illustr. London News». 1952 (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
12. **Broneer, O.:** Excavations in the Agora at Corinth, 1933. Ἀπ.: «Amer. Journal of Arch.» 1933 (Κα Μπαλτατζῆ).
13. **Broneer, O.:** Excavations on the North Slope of the Acropolis in Athens. 1931/32. Ἀπ.: «Hesperia» 1933 (Κα Μπαλτατζῆ).
14. **Buschor, E.:** Das Kriegertum der Parthenonzeit. Burg: 1943. (Deutsch. Arch. Institut).
15. **Charton, Ed.:** Dictionnaire des professions. Paris: 1880 (Κα Μπαλτατζῆ).
16. **Κρητικὰ Χρονικά.:** Ἡ ἔκδοσις καὶ ἡ κριτική. Ἡράκλειον Κρήτης: 1947 (Ἡ Διεύθυνσις).
17. **Cloquet, L.:** Traité d'architecture. Τ. 1. 2 (-3). 4. Paris: 1898/1900 (Κα Μπαλτατζῆ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

18. **Collins, H. B.:** The origin and antiquity of the Eskimo. Ἀπ.: «Smiths Rep.» 1950 (Smiths Inst.).
19. **Congrès archéologique de France.:** 97e session. Paris: 1936 (Κα Μπαλτατζῆ).
20. **Curtius, L.:** Deutsche und antike Welt. Stuttgart: 1950 (Γερμ. Ἀρχαιολ. Σχολή).
21. **Cypriots** enjoyed Grilled Steak 5.500 Years Ago. Ἀπ.: «Evening News» London: 1952 (Ἕλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
22. **Δελένδας, Πλ. Ν.:** Pour faire revivre Olympie: Projet de création d'une nouvelle Altis. Athènes: 1952.
23. **Δελτίον** Ἑλληνικῆς Σπηλαιολογικῆς Ἑταιρίας. Τ. 1 (1950). (Διευθ. Ἐπιτροπή).
24. **Desborough, V. R. d'A.:** Protogeometric Pottery. Oxford: 1952
25. **Dörpfeld, W.:** Alte und neue Ausgrabungen in Griechenland. Ἀπ.: «Athen. Mitteil.» 1922 (Κα Μπαλτατζῆ).
26. **Dörpfeld, W.:** Die beiden vorpersischen Tempel unter dem Parthenon des Perikles. Ἀπ.: Dörpfeld, Alt-Athen u. seine Agora», 1937 (Κα Μπαλτατζῆ).
27. » Danksagung. Leukas: 1934 (Κα Μπαλτατζῆ).
28. » Der Spielplatz des griechischen Theaters. Ἀνάτ.: «Festschrift Artur Kutscher gewidmet» (Κ. Μπαλτατζῆ).
29. » Vierter und fünfter Brief über Leukas-Ithaka: Die Ergebnisse der Ausgrabungen von 1907/1908. Athen: 1908 1909 (Κα Μπαλτατζῆ).
30. » Zu den Bauwerken Athens. Athen: 1911 (Κα Μπαλτατζῆ).
31. » Zum Tempel der Athena, der Schutzherrin von Athen. Ἀπ.: «Jahrb. d. Deutsch. Arch. Inst.». 1937 (Κα Μπαλτατζῆ).
32. **Δούσμανης, Σ. Ι.:** Τὸ Ἡμερολόγιον τοῦ Κυβερνήτου τοῦ «Γ. Ἀβέρωφ» κατὰ τοὺς πολέμους 1912/1913. Ἀθῆναι: 1940.
33. » Ἀναίρεσις τῶν ὡς ἐπικρίσεων γραφέντων ἐπὶ τοῦ «Ἡμερολογίου τοῦ Κυβερνήτου τοῦ Γ. Ἀβέρωφ».
34. **Δρανδάκης, Ν. Β.:** Ἀποδεικτικὰ παρακαταθήκης ἱερῶν σκευῶν καὶ ἀμφίων τοῦ 1841. Ἀνάτ.: «Κρητικὰ Χρονικά», 2.
35. » Εἰδήσεις περὶ τῶν σχολείων Ρεθύμνης. Ἀνάτ.: «Κρητικὰ Χρονικά», 4.
36. » Ἡ Ρεθυμνία εἰκὼν Παναγίας τοῦ Πάθους. Ἀνάτ.: «Κρητικὰ Χρονικά», 5.
37. **Ἐπικτήτου Ἐγχειρίδιον.:** Μάρκου Αὐρηλίου τὰ εἰς ἑαυτόν. Παράφρασις Σ. Δέλτα: 1935 (Κα Μπαλτατζῆ).
38. **Ἐπιστήμη.:** Μην. Γεν. Περιοδικόν. Περ. Β΄. Ἔτος 6. Ἀθῆναι: 1951 (Ἀ. Χατζῆς).
39. **Errera Isabella.:** Une Esquisse de l'Histoire des Tissus. Bruxelles: 1922. Ἀνάτ.: «Flambeau», 1922.
40. **Ἑταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν.:** Θεσσαλονίκη: 1939/1951 (Ἑτ. Μακ. Σπ.).
41. **Ἐθνικὸν Ἵδρυμα.**—Ἐπίσημος συνεδρία τῆς 25ης Μαρτίου 1947 ἐν τῇ Ἀκαδημίᾳ Ἀθηνῶν. Ἀθῆναι (Γ. Π. Οἰκονόμος).
42. **Φιλαδελφεύς, Ἀλέξ.:** Catalogue des moulages du Musée Nat. d'Athènes. Athènes: 1937 (Ἀκαδημία Ἀθηνῶν).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

43. **Gentili, G. V.:** Further Light on the Largest Finest Roman Mosaics. Ἀπ.: «Ill. London News». March 1952. London: 1952 (Ill. London News).
44. **Great Siege.:** Mound of old Paphos. Ἀπ.: «The Times». London: 1952. (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
45. **Goekoop, A. E. H.:** Ithaque la Grande, Athènes: 1908 (Κα Μπαλτατζῆ).
46. **La Grèce actuelle.:** Athènes: 1933 (Κα Μπαλτατζῆ).
47. **Harrison, Jane Ellen.:** Primitive Athens. Cambridge: 1906 (Κα Μπαλτατζῆ).
48. **Στὰ Ἑκατὸ Χρόνια τοῦ Καμπούρογλου.:** Ἀθῆναι: 1952 («Φυσιολάτρης»).
49. **Hidenaka Tanaka.:** Lexikon Latino-Japonicum. Tokiensi: 1952.
50. **Ὑπόμνημα** τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν περὶ τοῦ ἄρθρ. 107 τοῦ ἰσχύοντος Ἑλλ. Συντάγματος. Ἀθῆναι: 1948 (Γ. Π. Οἰκονόμος).
51. **Jong-Hood.:** Light on the last and militarist phase of Minoan Crete. Ἀπ.: «Ill. London News». London: 1952 (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
52. **Journal of Roman Studies.:** Vol. 41. London: 1951 (Soc. of Roman Studies).
53. **Καββαδίας, Π.:** Marbres de Musées de Grèce. Athènes: 1911 (Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία).
54. **Καλινδέρης, Μ. Ἀθ.:** Τὰ λυτὰ ἔγγραφα τῆς Δημοτ. Βιβλιοθ. Κοζάνης 1676/1808. Θεσσαλονίκη: 1951 (Δῆμος Κοζάνης).
55. **Καλοκύρης, Κ. Δ.:** Ἱστορία τῆς πόλεως Ρεθύμνης. Ἀθῆναι: 1950.
56. **Karo, G.:** Alexander Conze 10/12/1831 - 19/7/1914 Ἀνάτ.: «Athen. Mitt.», 1914 (Κα Μπαλτατζῆ).
57. » Wilhelm Dörpfeld. Athen: 1933 (Κα Μπαλτατζῆ).
58. » Zwei mykenische Fragmente. Athen (Κα Μπαλτατζῆ).
59. **Keil, J.:** Adolf Wilhelm. Wien: 1952 (Otto Walter).
60. **Κεραμόπουλλος, Α.:** Ἀρχαία ἱστορία τῶν Ἑβραίων, ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ Βλάχοι («Μακεδονικὴ Βιβλιοθήκη», 7). Θεσσαλονίκη: 1952.
61. **Κοντολέων, Ν.:** Ἀνασκαφαὶ ἐν Νάξῳ. Ἀθῆναι: 1951. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1950.
62. » Ἀνασκαφαὶ ἐν Πάρῳ. Ἀθῆναι: 1951. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1950.
63. » Ἀνασκαφαὶ ἐν Τήνῳ. Ἀθῆναι: 1951. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1950.
64. » Μέγαρον. Ἀθῆναι: 1952. Ἀνάτ.: «Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier».
65. **Κοτζιᾶς, Ν. Χρ.:** Ἀνασκαφὴ ἐν Προφήτῃ Ἠλίᾳ Ὑμηττοῦ. Ἐν Ἀθήναις: 1951. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1950.
66. » Σπίλο, Σπύλιο-Σπήλαιον καὶ ἡ ἐν αὐτῷ Ἱερὰ Μονή. Ἀνάτ.: «ΑΕ». 1951.
67. **Κτιστόπουλος, Κωνστ. Δ.:** Mots composés de la langue Minoenne. Ἀθῆναι: 1951.
68. » Recherches sur les mots minoens. Ἀθῆναι. 1952.
69. **Ἑλληνικὴ Κύπρος.:** Ἔτος 4ον. Λευκωσία, Κύπρος: 1952 (Ἡ Διεύθυνσις).
70. **Levi, Doro.:** One of the richest Finds of Minoan Treasures in Crete. Ἀπ.: «Ill. London News». London 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
71. **Littré, E. - Beaujean, A.:** Dictionnaire de la langue française. Paris: 1881 (Κα Μπαλτατζῆ).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

72. **Mc Fadden, G. H.:** Eleven Hundred Years of the Worship of Apollo. Ἀπ.: «Ill. London News 5-4-1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
73. **Μακαρόνας, Χ. Ι.:** Χρονικὰ ἀρχαιολογικά. Θεσσαλονίκη: 1951.
74. » Τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀθῆναι: 1950. Ἀνάτ. «ΠΑΕ», 1950.
75. » Via Egnatia and Thessalonike. Ἀνάτ.: «Stud. Pres. to D. M. Robinson».
76. **Μαλτέζος, Γ. Θ.:** «Δημώνασσα», τραγωδία. Ἀθῆναι: 1950.
77. **Marc, H. - Bonnet.:** La papauté contemporaine. Paris: 1951.
78. **Michaelis, Jahn.:** Arx Athenarum. Bonnae: 1901 (Κα Μπαλτατζῆ).
79. **Mitford, T. B.:** Excavating the ancient Capital of Cyprus. Ἀπ.: «Illustr. London News» 10-5-1952 (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
80. **Monumentos Espanoles.:** T. 1-2. Madrid: 1932 (Κα Μπαλτατζῆ).
81. **Μυλωνᾶς, Γ.:** The Cult of Dead in Hellenic Times. Ἀνάτ.: «Studies Pres. to D. M. Robinson».
82. » The Figured Mycenaean Stelai. Ἀνάτ.: «Amer. Journ. of Arch.» Vol 55, 1951.
83. **Μυλωνᾶς, Π. Μ.:** Περὶ σταδίων. Ἀθῆναι: 1952.
84. **Niki, E.:** Sur une «Potnia-Gorgone» d'Érétrie au Musée National d'Athènes. Ἀνάτ.: «Revue Arch.», 1933.
85. **Nocera, V.:** I simboli mitologici. Terranova Sicilia: 1913 (Κα Μπαλτατζῆ).
86. **Οἰκονόμος, Γ. Π.:** Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὰ ἔτη 1941 - 1944.
87. » Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1945.
88. » Ἡ Ἀκαδημία τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸ 1948.
89. » Ἡ Ἀκαδημία Ἀθηνῶν κατὰ τὸ ἔτος 1949.
90. » Ἡ Ἀκαδημία κατὰ τὸ ἔτος 1950.
91. » Ἀνασκαφαὶ ἐν Μεσσήνῃ. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1909.
92. » Ἀνασκαφαὶ Θισόας. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1911.
93. » Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων. Ἀνάτ.: «Ἡ ἀντιδικία τῶν τόνων», 1944.
94. » Ἀπονομὴ χρυσῶν μεταλλίων εἰς τὰς ἐνόπλους δυνάμεις καὶ τὴν Α.Μ. τὴν βασίλισσαν Φρειδερίκην κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν [τῆς Ἀκαδημίας] τῆς 24ης Μαρτίου 1949. Ἀθῆναι: 1949.
95. » Aus dem Dipylon. Ἀνάτ.: «Athen. Mitt.», 1912.
96. » Σπυρίδων Βάσης. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1912.
97. » Ἔκθεσις περὶ τῶν ἀπονεμηθέντων βραβείων . . . 1936. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ» 11, 1936.
98. » Ἔκθεσις περὶ τῶν ἀπονεμηθέντων βραβείων . . . τῆς Ἀκαδημίας. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ» 12, 1937.
99. » Ἔκθεσις περὶ τῶν ἀπονεμηθέντων ἐπαίνων . . . 1948. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ» 23, 1948.
100. » Ἔκθεσις περὶ τῶν ἀπονεμηθέντων ἐπαίνων καὶ βραβείων. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», Τ. 26 1951.
101. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1936 ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πεπραγμένων. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», Τ. 11, 1936.
102. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1939 ὑπὸ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν πεπραγμένων. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», Τ. 14, 1939.
103. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1938 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1939.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

104. **Οἰκονόμος, Γ. Π.:** Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1939 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1940.
105. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1940 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολ. Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1941.
106. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὰ ἔτη 1941/1944 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1948.
107. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ ἔτη 1945/1948 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογ. Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1949.
108. » Ἔκθεσις περὶ τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1949 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πεπραγμένων. Ἀθῆναι: 1950.
109. » Ἔκθεσις περὶ τῆς ἐν Βρυξέλλαις συνελθούσης 8ης συνόδου τῆς Διεθνοῦς Ἀκαδημαϊκῆς Ἑνώσεως. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», 1927.
110. » Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀγορᾶς. Ἀνάτ.: «ΑΕ», 1911.
111. » Le fascisme et l'histoire. Ἀνάτ.: «Hellenisme Contemporain» 1941.
112. » Γενιτσά. Ἀνάτ.: «ΑΕ» 1914.
113. » Ὑπόμνημα πρὸς τὴν Φιλοσ. Σχολὴν τοῦ Ἀθήνησι Πανεπιστημίου, ἐπὶ τῇ ὑποψηφιότητι αὐτοῦ εἰς τὴν κενὴν τακτικὴν ἕδραν τῆς Ἀρχαιολογίας. Ἀθῆναι: 1926.
114. » Κερητίζοντες. Ἀνάτ.: «Ἀρχαιολ. Δελτ.» 1920/21.
115. » Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἐκ τῆς θαλάσσης τοῦ Ἀρτεμισίου χαλκοῦν ἄγαλμα. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», 1928.
116. » Μήνυμα τοῦ Πρυτάνεως τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Γ. Π. Οἰκονόμου, πρὸς τὰς μαχομένας ἐθνικὰς δυνάμεις. Ἀθῆναι: 1949.
117. » Πέλλα. Δευτέρα ἔκθεσις περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἀνάτ.: «ΠΑΕ», 1915.
118. » Ἡ Πέργαμος καὶ ἡ Περγαμηνὴ τέχνη. Ἀνάτ.: «Η.Μ.Ε.», 1930.
119. » Ἐδμόνδος Pottier. Ἀνάτ.: «ΠΑΑ», 9, 1939.
120. » Ψηφιδωτὸν ἐν Σπάρτῃ. Ἀνάτ.: «Ἀρχ. Δελτ.» 1918.
121. » Σημειώσεις. Ἀνάτ.: «ΑΕ», 1910.
122. » Τὸ συμπόσιον τοῦ Καράνου. 1929 Ἀνάτ.: «Η. Μ. Ε.», 1929.
123. » Union Académique Intern.... Rapport 1925, 1927, 1929.
124. **Ὀρλάνδος, Ἀν. Κ.:** Ἡ προσωπογραφία Μιχαὴλ τοῦ Χωνιάτου. Ἀθῆναι: 1951. Ἀνάτ.: «Ἐπ. Ἑτ. Βυζ. Σπ.», 21.
125. **Οὐναϋντίν, Ρ. Ε.:** Περὶ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ. Μετάφρασις Γ. Θ. Μαλτέζου. Ἀθῆναι: 1950 (Γ. Θ. Μαλτέζος).
126. **Πάλλας, Δ.:** Σαλαμινιακά (Συνέχεια) 1951. Ἀνάτ.: «ΑΕ», 1950/51.
127. **Pallat, L.:** Zum Friese der Nordhalle des Erechteion Ἀνάτ.: «Jahrb. d. D. Arch. Inst.», 1937.
128. **Παπαδημητρίου, Ἰ.:** The Overlords of Mycenae before the Days of Agamemnon Ἀπ.: «The Illustr. London News». London: 1952 (Ἕλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
129. » Κέρκυρα. Ἀνάτ.: «Κερκυραϊκὰ Χρονικὰ» 1952.
130. **Περιφανάκης, Κωνστ.:** Quelques traits de philosophie sociale d'Archélaos d'Athènes. Ἀθῆναι: 1951.
131. **Persson, A. W.:** Swedish Excavations at Labranda 1948. Lund: 1949.
132. » De svenska utgrävningarna i Labranda i Mindre Asien. Ἀνάτ.: «Årsbok», 1950. Uppsala: 1951.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

133. **Πλάτων.:** Ἔτος 4, 1952 (Ἐτ. Ἑλλην. Φιλολ.).
134. **Ramée, D.:** Dictionnaire général des termes d'architecture. Paris: 1888 (Κα Μπαλτατζῆ).
135. » Histoire générale de l'architecture. T. 1-2 Paris: 1860/62 (Κα Μπαλτατζῆ).
136. **Reichel, W.:** Griech. Goldrelief. Berlin: 1942. (Deutsch. Arch. Institut).
137. **Rodenwaldt, G.:** Neue Ansgrabungen. Münster. Westfalen: 1930 (Κα Μπαλτατζῆ).
138. **Ρωμαῖος, Κ. Α.:** Ὁ Μακεδονικὸς τάφος τῆς Βεργίνας (Μακεδ. Βιβλ. 14). Ἀθῆναι 1951.
139. **Les Salons d'Architecture.:** Paris: 1908 (Κα Μπαλτατζῆ).
140. **Sauerlandt, M.:** Griechische Bildwerke. Leipzig: 1933 (Κα Μπαλτατζῆ).
141. **Schaeffer, C. F. A.:** The Discovery of the Ancient Capital of Cyprus. Ἀπ.: «Ill. London News», 1949 (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
142. » The End of a Civilisation of 3000 Years ago Ἀπ.: «The Illustr. London News». 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
143. » Where a Silver-and-Gold Masterpiece of 3000 Years ago was found. Ἀπ.: «Illust. London News» 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
144. **Sitte, C.:** Der Städtebau. Wien: 1922 (Κα Μπαλτατζῆ).
145. **Solecki, R. S.:** Archeology and Ecology of the arctic Slope of Alaska. Ἀνάτ.: «Smiths Rep.», 1950 (Smiths Inst.).
146. **Κυπριακαὶ Σπουδαί.:** Τ. 15, 1951 (Ἐτ. Κυπρ. Σπ.).
147. **Σπυριδάκης Γ. Κ.:** Τὸ θέμα τῆς Κρήτης πρὸ τῆς κατακτήσεως τῆς Νήσου ὑπὸ τῶν Ἀράβων. Ἀθῆναι: 1951. Ἀνάτ.: «Ἐπετ. Ἑτ. Βυζαν. Σπ.», Τ. 21.
148. **Studies Presented to David Moore Robinson.:** Vol. 1. Ed. by. G. E. Mylonas. Saint-Louis. Miss. 1951 (Γ. Ε. Μυλωνᾶς).
149. **Symbolae Osloenses.:** Fasc. 4, 8-12, 14, 17, 19, 20, 24, 25. Osloae: 1926/1947 (Γ. Π. Οἰκονόμος).
150. » Fasc. 29, 1952. Osloae: 1952.
151. **Taylor, J. du Plat.:** The late bronze age in Cyprus. Ἀπ.: «The Illustr. London News», 1952 (Ἑλλ. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
152. **Unesco Bulletin Libraries.:** Vol. VI. No 1, January 1952. Paris: 1952 (Unesco).
153. **Ventris, M.:** Deciphering Europe's Earliest Scripts. Ἀπ.: «Listener» London: 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
154. **Viollet-le-Duc.:** Entretiens sur l'architecture. T. 1-2. Paris: 1863/72 (Κα Μπαλτατζῆ).
155. **Royal Visit to Mycenae.:** Ἀπ.: «The Times» London: 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
156. **Wace, A. J. B.:** An ivory Masterpiece and a Mycenaean . . . Ἀπ.: «The Illustr. London News» London: 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληρ. Λονδίνου).
157. » Mycenaean Life and Death. Ἀπ.: «The Illustr. London News» London: 1952 (Ἑλλην. Ὑπηρ. Πληροφ. Λονδίνου).
158. **Ἀγοραὶ καὶ ἀνταλλαγαί.:** Εἰσήχθησαν εἰς τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἑταιρείας κατὰ τὸ 1952 ἐξ ἀγορᾶς 209 νέοι τόμοι καὶ ἐξ ἀνταλλαγῆς 148.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(1837 - 1955)

Δραχμαὶ

1. ***Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς*** 1837 - 1953/4 (ΑΕ 1 - 92 3 : πβ. πινάκιον παρὰ ⟨Β. Λεονάρδῳ⟩, Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα, σ. 1-3). Σχῆμα 4ον.

(Περίοδος Α΄) : τόμος 1 - 16 (1837 - 1860).

1 – 7 (1837 – 1843) : τεύχη α΄ - ιβ΄, ιγ΄ (καὶ ιδ΄), ιε΄ (τεῦχος ιϜ΄ ἴδιον δὲν ἐξεδόθη), ιζ΄ - κθ΄· 8 - 16 (1852 – 1860) : τεύχη λ΄ - νε΄· πωλοῦνται τάδε τὰ τεύχη : α΄, β΄, γ΄, δ΄· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 14.—

Περίοδος Β΄ : τόμος 17-21 (1862 - 1874).

17 (1862) : τεύχη α΄ - ιβ΄ (τὰ τεύχη θ΄ - ιβ΄ ἐξεδόθησαν τῷ 1863)· ἕκαστον τεῦχος 14.—
18 – 21 (1869 – 1874) : 18 (1868)· τεῦχος ιγ΄· 19 (1870) : τεῦχος ιδ΄· 20 (1872) : τεύχη ιε΄ καὶ ιϜ΄ (τὸ ιϜ΄ ἐξεδόθη τῷ 1873)· 21 (1874) : τεῦχος ιζ΄· ἕκαστον τεῦχος . . . . . 14.—

Περίοδος Γ΄ : τόμος 22 - 62 (1883 - 1923).

22 – 62 (1883 – 1923) : εἷς τόμος κατ' ἔτος (ἐκ τεσσάρων τευχῶν συγκείμενος)· ἕκαστος τόμος. . . . . 300.—

Περίοδος Δ΄ : τόμος 63 κέ. (1924 κέ.).

63 – 75 (1924 - 1936) : 1924, 1925/26, 1927/28, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934 35, 1936 : εἷς τόμος κατ' ἔτος· ἕκαστος τόμος . . . . 300.—
76 (1937) : πανηγυρικὸς τόμος ἑκατονταετηρίδος εἰς 3 μέρη ἑκατὸν εἴκοσι περίπου τυπογραφικῶν φύλλων· ἕκαστον μέρος . . . . . 600.—
77 – 91 (1938 – 1952) : 1938, 1939/41, 1942 44, 1945/47, 1948/49, 1950 51, 1952, 1953/54· ἕκαστος τόμος . . . . . 300.—
92/3 (1953/54) : Εἰς μνήμην ΓΕΩΡΓΙΟΥ Π. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Α΄ Μέρος . 300.—

2. ***Εὑρετήριον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος τῆς τρίτης περιόδου ὑπὸ Ἀλεξάνδρου Λαμπροπούλου***· τόμος 1ος : 1883 – 1887. Σχῆμα 4ον, σελίδες η΄ + στῆλαι 550, 1902. . . . . 240.—

3. ***Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*** 1837 – 1952 (ΠΑΕ 1 - 107 : πβ. πινάκιον ἐν ΠΑΕ 1921, σ. 77 - 79).

(Περίοδος Α΄) : τόμος 1 - 13 (1837 - 1848/49).

1-3 (1837, 1837 8, 1838/9) : Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α΄ – Γ΄ συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 93. 1840. (Δὲν πωλεῖται). —
4 (1839/40) : Πρακτικὰ τῆς Δ΄ συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. —

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Δραχμαί

Σχῆμα 16ον, σελίδες, 77. 1840. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

5 (1840/1): Πρακτικὰ τῆς Ε΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩ Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 87. 1841. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

6 (1841/2): Πρακτικὰ τῆς Ζ΄ (γράφε: ϝ΄) Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. ⟨Ἔκδοσις 1η⟩. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 16ον, σελίδες 31. 1842. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

7-11 (1842/3 - 1846/7): Δὲν ἐξετυπώθησαν ἰδιαιτέρως. . . . . —

1-11 (1837 - 1846/7): Σύνοψις τῶν πρακτικῶν ⟨τῆς Α΄ - ΙΑ΄ Γενικῆς συνεδριάσεως⟩ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας τῶν Ἀθηνῶν. (Ἔκδοσις 2α). Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 325, πίναξ 1. 1846 (1847). (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

12 (1847/8): Πρακτικὰ τῆς ΙΒ΄ Γενικῆς συνεδρίας τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 31. 1848. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

13 (1848/9): Πρακτικὰ τῆς ΙΓ΄ Γενικῆς συνεδριάσεως τῆς Ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστί. Σχῆμα 8ον, σελίδες 37. 1849. (Δὲν πωλεῖται). . . . . —

(Περίοδος Β΄): τόμος 14 - 25 (1858/9 - 1869/70).

14 (1858/9): Συνοπτικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας. Σχῆμα 8ον, σελίδες α΄ + 43. 1859. (Δὲν πωλεῖται) . . . —

15-25 (1859/60 - 1869/70): Γενικαὶ συνελεύσεις τῶν ἑταίρων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας, 1859/60, 1860/1, 1861/2, 1862/3 (ἐξεδόθη τῷ 1864), 1863/4 (δὲν πωλεῖται), 1864/5 (δὲν πωλεῖται), 1865/6, 1866/67 (δὲν πωλεῖται), 1867/8, 1868/9, 1869/70. Σχῆμα 8ον· ἕκαστον τεῦχος . . 15.—

(Περίοδος Γ΄): τόμος 26 - 74 κέ. (1870/1 - 1916/1919).

26-74 (1870/1 - 1919): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1870/1 (δὲν πωλεῖται), 1871/2, 1872/3, 1873/4, 1874/5, 1876, 1877 κέ. - 1902, 1903 κέ. - 1906 (δὲν πωλοῦνται), 1907 κέ. - 1915, 1916/1919 Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . . 100.—

Περίοδος Δ΄: τόμος 75 κέ. (1920 κέ.).

75-108 (1920 - 1952): Πρακτικὰ Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1920, 1921, 1922-1924 (εἰς ἕνα τόμον), 1925-1926 (εἰς ἕνα τόμον), 1927, 1928, 1929, 1930, 1931, 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941/1944, 1945/1948, 1949, 1950, 1951. 1952 Σχῆμα 8ον· ἕκαστος τόμος . . . . . 100.—

3 Α. *Ὀργανισμὸς τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 16ον, σελίδες 16. 1848. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 19ον, σελίδες 8. 1876. (Τεῦχος 3ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1894. (Τεῦχος 4ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1896. (Τεῦχος 5ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 24. 1899. (Τεῦχος 6ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 41. 1912. (Δὲν πωλοῦνται). . . —

4. *Ἐπιγραφαὶ ἀνέκδοτοι*, ἀνακαλυφθεῖσαι καὶ ἐκδοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Φυλλάδιον 1ον: 1851 (σελίδες 12, πίνακες 15· δὲν πωλεῖται), 2ον: 1852 (σελίδες ια΄ + 22 + 5, πίνακες 8), 3ον: 1855

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Δραχμαὶ

(σελίδες 60, πίνακες 4). Σχῆμα 4ον· τὸ φυλλάδιον ἑκάτερον . . . 15.—

5. *Πρακτικὰ τῆς ἐπὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἐπιτροπείας* ἢ ἀναγραφὴ τῆς ἀληθοῦς καταστάσεως τοῦ Ἐρεχθείου, γενομένη κατ' ἐντολὴν τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ συλλόγου. Σχῆμα 4ον, σελίδες 12, πίνακες 8. 1853. (Δὲν πωλεῖται). —

6. *Ἐπιγραφαὶ Ἑλληνικαί*, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀνέκδοτοι. Φυλλάδιον α' (ἄλλο δὲν ἐξεδόθη). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + 34, πίνακες 9. 1860 . . . 15.—

6Α. *Ὁ περὶ ἀρχαιοτήτων νόμος καὶ αἱ σχετικαὶ πρὸς αὐτὸν ἐγκύκλιοι ὑπουργικαὶ καὶ ἄλλα τινά*, ἐκδιδόμενα ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πρὸς χρῆσιν τῶν κατὰ τὸ Βασίλειον ἀρχῶν καὶ αὐτῶν τῶν πολιτῶν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 43. 1872. (Δὲν πωλεῖται). . —

7. ***Εὐθύμιος Καστόρχης***· *Ἱστορικὴ ἔκθεσις τῶν πράξεων τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἱδρύσεως αὐτῆς τῷ 1837 μέχρι τοῦ 1879 τελευτῶντος*. Σχῆμα 8ον, σελίδες ϝ' + 130. 1879 . . . . . 15.—

7Α. *Κατάλογος τῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας*. (Τεῦχος 1ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 124, 1887. (Τεῦχος 2ον), σχῆμα 8ον, σελίδες 126. 1906. (Δὲν πωλοῦνται). . . . . , ... —

8. ***H. G. Lolling***· *Κατάλογος τοῦ ἐν Ἀθήναις Ἐπιγραφικοῦ μουσείου*· τόμος 1ος: Ἐπιγραφαὶ ἐκ τῆς Ἀκροπόλεως, τεῦχος α': Ἀρχαϊκαὶ ἀναθηματικαὶ ἐπιγραφαί. Σχῆμα 4ον, σελίδες η' + στῆλαι 152 + η', πίναξ 1. 1899 54.—

9. ***Π. Καββαδίας***· *Τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀσκληπιοῦ ἐν Ἐπιδαύρῳ καὶ ἡ θεραπεία τῶν ἀσθενῶν*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 304, εἰκόνες 9, πίνακες 10, ὧν εἷς τοπογραφικός. 1900. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

10. ***Π. Καββαδίας***· *Ἱστορία τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1837 ἱδρύσεως αὐτῆς μέχρι τοῦ 1900*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 115. 1900 15.—

10Α. ⟨***Βαλέριος Στάης***⟩· *Τὰ εὑρήματα τοῦ ναυαγίου τῶν Ἀντικυθήρων* (= ΑΕ 1902, στήλη 145 - 173/4), εἰκόνες 21, πίνακες 8 (παρένθετοι) + 11 22.—

11. *Comptes rendus du Congrès international d'archéologie*, 1ère *session : Athènes 1905*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 400, μετ' εἰκόνων. 1905 . . . 27.—

12. *Μνημεῖα τῆς Ἑλλάδος*· τόμος 1ος: Γλυπτὰ ἐκ τοῦ Μουσείου τῆς Ἀκροπόλεως (συντάκται: ***Καββαδίας, Καστριώτης, Κουρουνιώτης, Lechat, Λεονάρδος, Schrader, Schroeder, Στάης, Σωτηριάδης, Wolters***). Σχῆμα 4ον, σελίδες β' + στῆλαι 118, πίνακες 36 (ἀρ. 1-33). 1906 120.—

13. ***P. Cavvadias*** + ***G. Kawerau***· *Die Ausgrabung der Akropolis vom Jahre 1885 bis zum Jahre 1890.* – ***Π. Καββαδίας*** + ***Γ. Καβεράου***· *Ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως ἀπὸ τοῦ 1885 μέχρι τοῦ 1890*. Ἑλληνιστὶ καὶ γερμανιστί. Σχῆμα φύλλου, στῆλαι 150 + σελίδες 2, εἰκόνες 14, πίνακες 13. 1906-7 . . . . . 300.—

14. ***Χρῆστος Τσούντας***. *Αἱ προϊστορικαὶ ἀκροπόλεις Διμηνίου καὶ Σέσκλου*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι ιϝ' + 432, εἰκόνες 312, πίνακες 47. 1908. . . 300.—

15. ***Γεώργιος Α. Παπαβασιλείου***· *Περὶ τῶν ἐν Εὐβοίᾳ ἀρχαίων τάφων μετὰ παραρτήματος Εὐβοϊκῶν ἐπιγραφῶν*. Σχῆμα 4ον, στῆλαι β' + 108, εἰκόνες 53, πίνακες 21. 1910 . . . . . 90.—

16. ***Κωνσταντῖνος Κουρουνιώτης***· *Κατάλογος τοῦ Μουσείου Λυκοσούρας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 72, εἰκόνες 74. 1911. . . . . 30.—

16Α. ⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩· *Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος ἀναγραφή*. Σχῆμα 4ον, σελίδες 4. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

Δραχμαὶ

16B. ⟨***Βασίλειος Λεονάρδος***⟩. Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος λεύκωμα. Σχῆμα 4ον σελίδες 8. 1912. (Δὲν πωλεῖται) . . . . . —

17. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***· *Ἐπιγραφαὶ τῆς Μακεδονίας*· τεῦχος 1ον. Σχῆμα 4ον, σελίδες 40, εἰκόνες 29. 1915. . . . . 45.—

18. ***Γεώργιος Κ. Γαρδίκας***· *Μελετήματα ἀρχαιολογικά*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 48. 1915. . . . . 4.50

19. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *Τοπογραφία τῶν Δελφῶν*· τεῦχος 1ον Σχῆμα 8ον, σελίδες 113, εἰκόνες (παρένθετοι) 11, πίνακες 3. 1912-1917 15.—

20. ***Βαλέριος Στάης***· *Τὸ Σούνιον καὶ οἱ ναοὶ Ποσειδῶνος καὶ Ἀθηνᾶς*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 55, εἰκόνες 14, πίνακες 5. 1920 . . . . . 15.—

21. ***Georgius P. Oeconomus***· *De profusionum receptaculis sepulcralibus inde ab antiquissimis temporibus usque ad nostram fere aetatem usitatis*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 63, εἰκόνες 17. 1921. . . . . 18.—

22. ***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *Ὁ ἀποτυμπανισμός*, συμβολὴ ἀρχαιολογικὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ποινικοῦ δικαίου καὶ τὴν λαογραφίαν. Σχῆμα 8ον, σελίδες 144, εἰκόνες 21, ὧν 7 παρένθετοι 1923 . . . 30.—

23. ***Ἀπόστολος Σ. Ἀρβανιτόπουλος***· *Γραπταὶ στῆλαι Δημητριάδος – Παγασῶν*. Σχῆμα 2ον, σελίδες 179, εἰκόνες 203, πίνακες παρένθετοι 7, πίνακες ἐν τέλει ἔγχρωμοι 10. 1928 . . . . . 450.—

24. ***Γεώργιος Ε. Μυλωνᾶς***· *Ἡ νεολιθικὴ ἐποχὴ ἐν Ἑλλάδι*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 174, εἰκόνες 86, πίνακες 2, γεωγραφικοὶ χάρται 3. 1928. . 75.—

25. ***Ἰωάννης Γ. Γεννάδιος***· *Ὁ Λόρδος Ἔλγιν καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ ἀνὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὰς Ἀθήνας ἰδίως ἀρχαιολογήσαντες ἐπιδρομεῖς 1400-1837*. Σχῆμα 8ον, σελίδες κϝ′ + 257, πίνακες 5. 1930 . . . . . 75.—

26. ***Ἰωσὴφ Χατζιδάκης***· *Ἱστορία τοῦ Κρητικοῦ Μουσείου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἐν Κρήτῃ*. Σχῆμα 8ον, σελίδες, 74. 1931 . . . . 18.—

26A. ***Γεώργιος Σωτηρίου***· *Χριστιανικαὶ Θῆβαι* (= ΑΕ 1929). Σχῆμα 4ον, σελίδες 256, εἰκόνες 270, πίνακες 5. 1931. . . . . 300.—

27. ⟨***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***⟩· *Τὸ ἔργον τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἑκατονταετίαν 1837 – 1937*, ἐν ἀλφαβητικῇ διατάξει. Σχῆμα 8ον, σελίδες 104. 1938 . . . . . 40.—

28. ***Γεώργιος Π. Οἰκονόμος***· *Τὰ ἑκατὸν ἔτη τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας*. Λόγος πανηγυρικὸς τοῦ Γραμματέως τοῦ Συμβουλίου, ῥηθεὶς τῇ 23ῃ Ὀκτωβρίου 1938 ἐν τῷ Παρθενῶνι κατὰ τὴν πανηγυρικὴν συνεδρίαν τῆς Ἑκατονταετηρίδος. Σχῆμα 4ον, σελίδες 14 10.—

28A. *Λεύκωμα τῆς Ἑκατονταετηρίδος τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας 1837 – 1937*. Σχῆμα 4ον, 62 + (51). Ἐν Ἀθήναις [1937-1952]. —

29. ***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· *Τὸ Ἐρέχθειον ὡς οἰκοδόμημα χθονίας λατρείας*. Σχῆμα 8ον, σελίδες δ′ + 102, εἰκὼν 1. 1949 . . . . . 50.—

30. ***Φοῖβος Δ. Σταυρόπουλλος***· *Ἡ Ἀσπὶς τῆς Ἀθηνᾶς Παρθένου τοῦ Φειδίου*. Σχῆμα 8ον, σελίδες η′ + εἰκόνες 31, παρένθετος πίναξ 1. 1950. 50.—

31. ***Ἀνδρέας Ξυγγόπουλος***· Συλλογὴ Ἑλένης Ἀ. Σταθάτου. Κατάλογος περιγραφικὸς τῶν εἰκόνων, τῶν ξυλογλύπτων καὶ τῶν μεταλλίνων ἔργων τῶν Βυζαντινῶν καὶ τῶν μετὰ τὴν Ἅλωσιν χρόνων. Σχῆμα 4ον, σελίδες η′ + 47, πίνακες 27. 1950. . . . . 140.—

32. ***Κωνσταντῖνος Θ. Συριόπουλος***· Ὁ Στερεοβάτης τοῦ Παρθενῶνος.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38

		Δραχμαὶ
	Σχῆμα 8ον, σελίδες Γ′ + 131, εἰκόνες 8. 1951	60.—
33.	***Κωνσταντῖνος Α. Ῥωμαῖος***· Κέραμοι τῆς Καλυδῶνος. Συμβολὴ εἰς ἀκριβεστέραν θεώρησιν τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης. Σχῆμα 4ον σελίδες Γ′ + 144, εἰκόνες 76. 1951	200.—
34.	***Μάρκελλος Μιτσός***· Ἀργολικὴ προσωπογραφία. Σχῆμα 8ον, σελίδες 211. 1952	120.—
35.	***Γεωργίου*** καὶ ***Μαρίας Σωτηρίου***· Ἡ βασιλικὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης. Κείμενον καὶ λεύκωμα Σχῆμα 4ον, σελίδες ιβ′ + 278, εἰκόνες 98, πίνακες VII + 102. 1952	250.—
36.	***Α. Κ. Ὀρλάνδου***· Ἡ ξυλόστεγος παλαιοχριστιανικὴ βασιλικὴ τῆς μεσογειακῆς λεκάνης. Σχῆμα 4ον, εἰκόνες 549 πίνακες Α + Β:	
	Τόμ. Α′ 1952	150.--
	Τόμ. Β′ 1954	250.--

Νέα σειρὰ ἐκδόσεων τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ὑπὸ τὸν τίτλον: Ἀρχαῖοι τόποι καὶ Μουσεῖα τῆς Ἑλλάδος.

1.	***Ἀντώνιος Δ. Κεραμόπουλλος***· *Ὁδηγὸς τῶν Δελφῶν*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 144, εἰκόνες 100, χάρται 3. 1935	56.—
2.	***K. Kourouniotes***· *Eleusis. A. Guide to the Excavations and the Museum*. Σχῆμα 16ον, σελίδες 127, εἰκόνες 71, χάρτης 1. 1936. . .	56.—
3.	***Νικόλαος Μ. Κοντολέων***· Ὁδηγὸς τῆς Δήλου. Σχῆμα 16ον, σελίδες 185, εἰκόνες 109, χάρτης 1. 1950.	45.—

Ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας πωλοῦνται καὶ τὰ ἑξῆς συγγράμματα:

1.	***Βασίλειος Λεονάρδος***· *Ἡ Ὀλυμπία*. Σχῆμα 8ον, σελίδες 352, πίνακες 2. 1901	56.—

Αἱ ἀνωτέρω τιμαὶ τῶν δημοσιευμάτων τῆς Ἑταιρείας ἰσχύουσι διὰ τὴν πώλησιν αὐτῶν ἐν τῷ μεγάρῳ αὐτῆς (Λεωφόρος Πανεπιστημίου 22)· περὶ τῆς ἐκτὸς τοῦ μεγάρου τῆς Ἑταιρείας ἀποστολῆς τῶν ἀγοραζομένων παρακαλοῦνται νὰ φροντίζωσιν οἱ ἐνδιαφερόμενοι.

Ἐξεδόθη ὁ παρὼν (108ος) τόμος τῇ 10ῃ Ἀπριλίου 1955.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
02/05/2026 08:05:01 EEST - 216.73.217.38